

10. ULUSAL TARIM EKONOMİSİ KONGRESİ

5-7 EYLÜL 2012 • KONYA
Tarım, Yoksulluk ve Kalkınma

CİLT-1

KONYA
TİCARET
BORSASI

www.ktb.org.tr

“elektronik satış salonu ile
daha fazla
artı değer”

1882
KONYA
TİCARET ODASI

130
Yıl

1882_1892_1902_1912_1922_1932_1942_1952_1962_1972_1982_1992_2002_2012_2023

1882'den bu yana Konya ticaret ve sanayisine yön veren kuruluş...

www.kto.org.tr

www.tigem.gov.tr

TİGEM

TOHUMCULUKTA LİDER KURULUŞ

TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Karanfil Sok. No:62 Bakanlıklar / ANKARA

Tel: 0312. 417 84 70 • Faks: 0312. 425 59 55

e-posta: info@tigem.gov.tr

SELÇUKLU'NUN BAŞKENTİ KONYA'DAN TÜM TÜRKİYE'YE

...

Hekimoğulları
BİREKİM
GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Uluslararası standartlara sahip modern üretim tesisimizde İç Anadolu Bölgesi'nin en kaliteli buğdaylarından Türkiye'nin vazgeçilmez unlarını üretiyoruz...

www.adnamun.com | 0.332 342 07 60

ÇİTİ PIRLANTA | PIRLANTA | SAFİR | YAKUT | KİÇİCİ | TAM BUĞDAY UNU

* elma
yanaklım

* Exelans kullanan çiftçi
ürünlerini böyle sever!

Gürtarım'ın organomineral
gübresi Exelans ürünlerde
verim ve kalite artışı sağlar.
Çiftçiler ürünlerini
daha çok sever.

www.gurtarim.com.tr

ÇÖĞENLER YEM

"Yemde Kalite, Kalitede İstikrar"

Çöğenler Yem bölgesel kuru yem ihtiyacını gidermek amacıyla 1997 yılında Konya'da kurulmuştur. Saatte 20 ton üretim kapasitesine sahip olan toz yem ünitesi ile üretime başlayan firmamız hayvancılık sektörünün gelişmesi ve değişen besleme anlayışı ile kısa zamanda önemli bir pazar payına sahip olmuştuk. Yemde Kalite, Kalitede İstikrar sloganıyla bugün 20.000 m² alanda kurulu olan yem fabrikamızda en son teknolojiye sahip 7 adet pelet ve 1 adet toz yem ünitesiyle saatte 80 ton üretim kapasitesine ulaşmışız. Yemlerimiz modern metotlarla ve bilgisayar destekli ileri teknoloji ile el değirmeden üretilmektedir. Geniş ürün yelpazesine sahip olan fabrikamızda büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan yemleri üretimi yapılmaktadır.

Kaliteli yem üretmek için kaliteli hammaddeler kullanılmaktadır. Satın alınan tüm hammaddeler fiziksel kontrolden sonra laboratuvar kontrolünden de geçmektedir. En son teknolojiye sahip olan laboratuvarımızda alanında uzman personelimizle satın alınan tüm hammaddelerin ve üretilen tüm yemlerin protein, tuz, selüloz, yağ, nişasta, metabolik enerji ve aflatoksin değerlerine bakılmaktadır. Üretilen yemler kalite kontrol aşamasından sonra sevki edilmektedir. Arpa, mısır, buğday gibi hububatların uzun süre muhafazası için en son teknolojiye sahip 20.000 ton kapasiteli 3 adet çelik hammaddeler silosu, 32 adet dikey hammaddeler ve yem silosu ile diğer hammaddeler için kullandığımız yatay depolarımızla tüm hammaddeler en iyi şekilde muhafaza edilmektedir. 2008 yılında saatte 20 ton kapasiteli mısır kurutma ünitesi faaliyete geçmiştir. Ar-Ge çalışmalarına önem vererek teknolojiyi tecrübeyle birleştiren firmamız sektörde ilgili tüm yenilikleri takip ederek hayata geçirmektedir.

Firmamız sadece bölgede değil ülkemizde hayvancılığın yoğun yapıldığı bölgelerde yeni bayi ağırları oluşturarak sektörde lider olma yolunda ilerlemektedir. Yetiştiricilerimize teknik destek verilerek ürünlerimizden en yüksek verimi almaları için gerekli çalışmalar titizlikle yapılmaktadır. Yetiştiricilerimizin doğru bakım ve besleme yapımları için çiftlik ziyaretleri ve köylerde hayvan besleme seminerleri yapılmaktadır. Tarım ve hayvancılık geçmiştirdiği gibi gelecekte de en önemli sektör olmaya devam edecektir. Bu sebeple Çöğenler Yem, proje ve yatırımlarını artırarak sürdürülecektir.

Sarısı sarı, beyazı beyaz, lezzeti lezzet...
Çünkü o bir 'Organik'

HALAL

"Serbest dolağan tavukların yumurtasıdır"
Organik Tarım Yönetmeliği'ne uygun olarak uzman veteriner hekim kontrolünde üretilmiştir.
Tavuklar, yonca ve tahıl ağırlıklı yemlerle beslenir.
Verimini artırmak için hiçbir şekilde hormon, antibiyotik veya kimyasal ilaç kullanılmaz.

SARAY Yem Depoculuk Tar. San. ve Ticaret A.Ş.

Sarıyol Bölgesi Selanik Cd. No: 27 Pk. 42430 Sarayönü / KONYA • Tel: 0332. 617 13 10 • Fax: 0332. 617 14 61
Demor Organik Yumurta, DEMİRCİLER SİRKETLER GRUBU bünyesindeki SARAY Yem'in Tescilli Markasıdır.

[bilgi@sarayyem.com.tr](mailto: bilgi@sarayyem.com.tr)

Demor
ORGANİK YUMURTA

AKŞEKER
Gıda Bağırsak ve Yağ Sanayi Ticaret Ltd. Şti.

GAZİANTEP ET
KOMBİNASI, GIDA, İNŞAAT SANAYİ ve TİCARET A.Ş.

MAS
Deri Ltd. Şti.

AKŞEKER
— ET ENTEGRE TESİSLERİ A.Ş. —

www.akseker.com

Fetih Mah. Hoşyazı Sok. No. 13 Karatay-KONYA Tel: 0(332) 355 07 01 Faks: 0(332) 355 50 43

Türkiye'nin ilk Hologramlı ve belgeli yumurtası

doğal olarak[®]
Eggy

organik

 OMEGA 3 & 6

 DHA

 SELENYUM

www.eggy.com.tr

 baranoklar
www.baranoklar.com.tr

10. ULUSAL TARIM EKONOMİSİ KONGRESİ

5-7 Eylül 2012
KONYA

CİLT-1

Tarım Politikası

Yoksulluk ve Kırsal Kalkınma

Tarımsal İşletmecilik

Kantitatif Yöntemler

Tarımsal Pazarlama

Tarımsal Örgütlenme

Tarımsal Sanayi

Tarımsal Yayım ve Haberleşme

Tarımsal Çevre

Editörler:

Prof. Dr. Cennet OĞUZ

Doç. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU

Dr. Zuhal KARAKAYACI

DÜZENLEYEN KURULUŞLAR

- ✓ Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
 - ✓ Tarım Ekonomisi Derneği
- ✓ Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü

DESTEKLEYEN KURULUŞLAR

Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü
Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi
TÜBİTAK
Konya Ticaret Borsası
TİGEM- GTHB Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Konya Ticaret Odası
Konya Şeker Sanayi Ticaret A.Ş.
Büyük Hekimoğulları Unlu Gıda San. ve Ticaret A.Ş.
Ali Şeker Şirketler Grubu
GÜRTARIM İlaçları ve Ürün Sanayi İç ve Dış Ticaret Ltd.Şti.
Baranoklar Tavukçuluk Gıda Yem San. Tic. A.Ş.
Çöğenler Yemcilik Tar. Ür. Hay. ve Ped. San. Tic. Ltd. Şti.
TAGEM- GTHB Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
GÜBRE Fabrikaları Türkiye A.Ş.
Karyem Karapınar Yem Sanayi Tic.A.Ş.
Akova Süt ve Gıda Mamulleri Sanayi ve Tic. A.Ş.
Asya Lale- Ali Yetkin Yapı Tarım Hayv. Tic. Ve San. Ltd. Şti.
EFORGANİK Tarım Gıda Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
AKBEL Süt ve Süt Ürünleri Sanayi ve Tic. A.Ş.
CANDEM Tarımsal Ür. ve Org. Gübre San. Tic. Ltd. Şti.
Saray Yem Depoculuk Tarım Sanayi ve Tic. A.Ş.
Muammer Kuzucu Yemcilik Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
EKİZ Tohumculuk Dan. Üret. Tic. Arş. Prj. Tarım ve Gıda Ltd. Şti.
Beyaz Zambak İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.
ENKA Süt Gıda ve Tic. A.Ş.
İzi Süt ve Gıda Mamulleri San. Ve Tic. A.Ş.
Sözen Şirketler Grubu
Kan Zirai İlaçlar Zahirecilik
Safa Tarım A.Ş.
Ulusal Hububat Konseyi
Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği Basın Yayın Dağıtım ve Ticaret İktisadi İşletmesi
Kömen Dijital
Profam Promosyon

KONGRE DÜZENLEME KURULU

ONURSAL BAŞKAN

Rektör

Prof. Dr. Hakkı GÖKBEL

Dekan

Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

BAŞKAN

Prof. Dr. Cennet OĞUZ

KONGRE SEKRETERİ

Doç. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU

Dr. Zuhal KARAKAYACI

KONGRE ORGANİZASYON KOMİTESİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Cennet OĞUZ

Prof. Dr. Kenan PEKER

Yrd. Doç. Dr. Mithat DİREK

Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

Doç. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU

Dr. Hasan ARISOY

Dr. Zuhal KARAKAYACI

Dr. Arzu KAN

Arş. Gör. Aysun YENER

Prof. Dr. Tayfun ÖZKAYA (TEDER)

Dr. Ahmet YÜCER (TAGEM)

BİLİM KURULU ÜYELERİ

- Prof. Dr. Cemal ATICI**, Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet BOZ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat CEYHAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. A. Zafer GÜRLER, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN, Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Bahri KARLI, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Semiha KIZILOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Taner KUMUK, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cennet OĞUZ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Necat ÖREN, Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfun ÖZKAYA (TEDER Başkanı)
Prof. Dr. Cengiz SAYIN, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Gamze SANER, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan VURAL, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Turan BİNİCİ, Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal DAĞISTAN, Mustafa Kemal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Beşir KOÇ, Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kasım ŞAHİN, Iğdır Üniversitesi
Dr. Muhammed DEMİRTAŞ, TAGEM

SUNUŞ

Türkiye Tarım Ekonomisi Kongreleri her iki yılda bir Tarım Ekonomisi Bölümlerinin sorumluluğunda Tarım Ekonomisi Derneği ile ortaklaşa düzenlenmektedir. Türk tarımının yapısal sorunlarının, Türkiye’de ve dünyada meydana gelen sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel olaylarının tarım üzerindeki etkileri ile bu etkiler çerçevesinde geleceğe yönelik politikaların tartışıldığı, Tarım Ekonomisi bölümü mensuplarının buluşmasını ve kaynaşmasını sağlayan bu kongreye 2012 yılında Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü ev sahipliği yapmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca, karşılaşılan birçok sorun bireysel olmaktan çıkıp toplumsal düzeyde etkilerini göstermiş, bunlara yönelik çözümler de birçok kesimin katılımı ile gerçekleşmiştir. Bu toplumsal sorunlardan bir tanesi de yoksulluktur. Son yıllarda yoksulluk akademik, politik ve sivil toplum kuruluşlarının ilgi alanına, yoksulluğun artışıyla giderek artan bir oranda girmektedir. Hatta bazı kuruluşlar her ay düzenli olarak yoksulluk ve açlık sınırlarını kamuoyunun bilgisine sunmaktadır. Konuyla ilgili çok sayıda bilimsel toplantı ve etkinlik yapılmasına rağmen yoksulluğun yoğun olarak görüldüğü kırsal kesimde yaşayanların sorunlarına kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm getirilememektedir.

Yoksulluk küreselleşmeye paralel olarak tüm dünyanın ortak bir problemine dönüşmüş bulunmaktadır. Yoksulluğun azaltılması için oluşturulan kurumlardan yoksullara yapılan yardımlar, sorunu çözmekte, yoksulları yardımları almaya bağımlı hale getirmektedir. Yapılan yardımlar da; ölçek sorunu, etkililik, verimlilik ve çarpan etkileri açısından yoksullar için yeterli olmamaktadır. Ülkemizde yoksulluğun ekonomik boyutu özellikle tarım ve kırsal açıdan oldukça önemlidir. Çünkü halen nüfusun yaklaşık dörtte biri tarım ile uğraşmakta ve kırsal alanda yaşamaktadır. Bir yanda toplumun beslenmesi misyonunu üstlenen bir tarım nüfusu, bir yanda da yoksulluğu derinden yaşayan bir kırsal alan bulunmaktadır. İstatistiklere göre kırsal alandaki yoksulluk kentsel alandan daha yüksektir. Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan sonra izlenen tarım politikaları tarımda liberalleşmeyi, dışa açılmayı, ölçek ekonomisini ön plana alırken, diğer yandan da kırdan kente göçü, tarım alanlarının azalışını ve artan yoksullaşma sürecini hızlandırmıştır. Toplumda kalıcı çözüm ve öneriler geliştirmeyi bekleyen yoksulluk sorunu Tarım Ekonomisi Bilim Dalının da önemli bir uğraşı alanıdır. Kalkınma ve yoksullukla mücadele tek başına bir kurum ve kuruluşun üstesinden geleceği bir alan değildir. Başta kamu olmak üzere özel sektöre, üniversitelere ve sivil toplum örgütlerine görevler düşmektedir. Bu nedenle Tarım Ekonomistleri sorunu derinlemesine ele almak ve karar vericilere ekonomik, örgütsel ve sosyolojik öneriler sunmak durumundadır. Bundan hareketle 10. Tarım Ekonomisi Kongresinin konusu “**TARIM, YOKSULLUK VE KALKINMA**” olarak belirlenmiştir. “10.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi” 5-7 Eylül 2012 tarihlerinde Konya’da Dedeman otelde gerçekleştirilmektedir.

Bu kongrede, bilim adamları ve tüm ilgili sektör üyelerinin bir araya gelmesini sağlamak ve yoksulluğun sebeplerinin saptandığı, çözümlerin tartışıldığı ve son gelişmelerin paylaşıldığı bir bilimsel platform oluşturmak amaçlanmıştır. Sunulan tüm bildirimler; yoksulluğun tüm sektörler üzerindeki etkilerini yerel ve ulusal ölçekte değerlendirerek sorunun çözümü için yapılabilecekleri ele almaktadır.

Bu Kongre nedeniyle Konya’ya teşrif eden Tarım Ekonomistlerini ve tüm konukları hoşgörünün başkenti Konya’da ağırlamaktan bölümüm ve şahsım adına büyük mutluluk duyduğumu belirtmek isterim.

Bu boyutta kapsamlı bir bilimsel organizasyonun en iyi şekilde gerçekleştirilmesi için büyük çaba harcayan organizasyon komitesi üyelerine, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü’ne, Ziraat Fakültesi Dekanlığına, Kongrenin gerçekleşmesinde maddi destek ve katkıları bulunan başta TÜBİTAK’a, kongre ana sponsorluğundan dolayı Konya Ticaret Borsası Yönetim kurulu Başkanlığı’na, Konya

Şeker Sanayi Ticaret A.Ş.'ye ve bu yayın başında isimleri yer alan tüm kurum ve kuruluşlara teşekkürlerimi ve şükranlarımı ifade etmek isterim.

Çağrılı bildiri isteğimizi onurlandıran Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ali Koç'a, Prof. Dr. Erkan REHBER'e, Sosyal Yardımlar Genel Müdürü sayın Aziz YILDIRIM'a teşekkür ederim.

Kongreye bildirili veya bildirisiz katılan, tartışma ve katkıları ile kongreyi zenginleştiren herkese teşekkür ederim.

Özverili bir şekilde çalışan kongre Düzenleme Kurulu ve bildirilerin değerlendirilmesinde görev alan tüm kongre Bilim Kurulu üyelerine teşekkür ederim.

Son olarak, Türkiye 10. Tarım Ekonomisi Kongresinin bölümümüz tarafından düzenlenmesinde göstermiş oldukları çabaları için Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünün tüm öğretim elemanlarına, kongre sekreteryasına, özellikle kongrenin organizasyonunu üstlenen Medya Ankara A.Ş. Genel Müdürü Lütfi HATİPOĞLU ve Ekibine çok teşekkür ediyorum. Kongrenin Türk tarımına ve ekonomisine faydalı olmasını diler hepinize saygılar sunarım.

Prof. Dr. Cennet OĞUZ
Tarım Ekonomisi Bölüm Başkanı
Kongre Düzenleme Komitesi Başkanı

İÇİNDEKİLER

Dünya Gıda Krizi ve Gıda Fiyatlarında Oynaklığın Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksulluk Etkileri: <u>Küresel ve Ulusal Politika Tepkileri</u> A. Ali KOÇ	1
Dünya Gıda ve Açlık Sorunu Erkan REHBER	13
Sosyal Yardım Uygulamaları ve Kırsal Kalkınma İlişkisinin Genel Değerlendirmesi Aziz YILDIRIM, Semiha BOYBEK	26
TARIM POLİTİKASI	
Kırsal Yoksullukla Savaşmada Stratejiler: Tarım Politikası (Yukarıdan) ve Yerel Katılımcı Çalışmalar (Aşağıdan) Tayfun ÖZKAYA	31
Tarımsal Desteklerin Yem Bitkisi Üretimi ve Sürdürülebilirliğine Etkisi: Kayseri İli Örneği Celal CEVHER, Özdal KÖKSAL, İ. Coşkun CEYLAN.....	37
Avrupa Birliği ve Birliğe Aday Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Ölçütler Bakımından Değerlendirilmesi Osman Orkan ÖZER, Özdal KÖKSAL, Selma KAYALAK, Hasan ARISOY	44
Türkiye Kırsalında Gelir Dağılımı İstihdam ve Gıda Güvencesi Özlem EŞTÜRK, M. Necat ÖREN.....	50
Dünyada Artan Gıda Fiyatları ve Yoksulluk Şevket KALANLAR, Alkan DEMİR, Deniz DÖNMEZ	57
Türkiye’de Tarımsal Üreticilerin Yoksullaşma Düzeyinin Fiyat Analizi Yoluyla Belirlenmesi Aslan Zafer GÜRLER, Güngör KARAKAŞ, Hilmi ERDAL, Gülistan ERDAL, Adnan ÇİÇEK.....	64
Avrupa Birliği Organik Tarım Mevzuatındaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Uyumu Murat EMİR, Kürşat DEMİRYÜREK, Gamze AYDIN, Salih CAN.....	71
Buğdayda Uygulanan Tarım Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri: Trakya Bölgesi Örneği Sema KONYALI, Okan GAYTANCIOĞLU.....	76
Türkiye’de Tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk Alper DEMİRDÖĞEN, M. Necat ÖREN, Tuna ALEMDAR.....	85
Kırsal Kalkınmaya Dönük Kamu Politikaları: Tarımsal Transferler Örneği Ahmet BAYANER, Taylan KIYMAZ, Bülent MİRAN	95
AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma(IPARD) Programının Tokat İli Bazında Olası Etkileri A.Zafer GÜRLER, Mustafa YÜCEL, Gülistan ERDAL, Adnan ÇİÇEK	103
Farklı Politika Dönemlerinde Türkiye’nin Tarımsal Verimlilik, Etkinlik ve Teknolojisinin Analizi Mehmet BOZOĞLU, Nevra ALHAS EROĞLU.....	113
Üretici, Tüketici ve Yoksulluk Olgusu Yönünden Türkiye’de Gıda Güvencesi Gülcan ERAKTAN, Berna YELEN	121
Kırsal Yoksulluğun Temel Nedenleri ve Kalkınma Politikaları Seher Ersoy QUADİR.....	129

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri Şeyda İPEKÇİOĞLU, Şehnaz BÜYÜKHATİPOĞLU, Tali MONİS, Remziye ÖZEL, Muhammed BAYRAKTAR ...	138
Türkiye’de Reformlar Kapsamında Yoksullaşan Tarım Sektörü Emine OLHAN	145
Türkiye’de Yem Bitkileri Arz Açığına Yönelik Çözüm Önerileri Umut GÜL, Mine HASDEMİR	153
Doğu Marmara Bölgesi’nde Tarım ve Kırsal Kalkınma Destekleri Arif SEMERCİ, Erdal DAĞISTAN	157
Dünyadaki Eğilimler Işığında Türkiye Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi Cemile KARAMAN, Fahri YAVUZ	166
Türkiye’de Tarım Politikalarının Gıda Güvencesi ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi Yener ATASEVEN, Hasan ARISOY, Özdal KÖKSAL	174
Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin Gelişimi ve Konunun Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Sorunları Açısından Değerlendirilmesi Duygu TOSUN, Nevin DEMİRBAŞ	182
Avrupa Birliği Vergi Politikası İle Türk Vergi Sisteminin Uyumlaştırılması ve AB Üyesi Ülkelerde Uygulanan Vergiler Tecer ATSAN, Pınar MEZARARKALI	191
AB Ortak Balıkçılık Politikası, Kalkınmada Balıkçılığın Rolü ve Türkiye ile Karşılaştırılması Ferit Ömer TIRYAKİOĞLU, İlkay DELLAL	199
Türkiye’de Kırsal Alanda Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi Özge Can NİYAZ, Sibel TAN, Selma KAYALAK, Bengül EVEREST	207
Şanlıurfa’da Hayvancılığın Başlıca Sorunları, Çözüm Önerileri ve Et Fiyatı Oluşumunu Etkileyen Faktörler Tali MONİS, Dr. Hüseyin ARSLAN, Ahmet ÇIKMAN, Şeyda İPEKÇİOĞLU	214
Türkiye’de Toprak Politikası ve Kırsal Yoksulluk Sema GÜN, İlkay DELLAL, F. İlknur ÜNÜVAR	217
Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyon Müdürlüğü’nde Çalışan Mevsimlik Kadın İşçilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelecekle İlgili Beklentileri Serhan CANDEMİR	224
Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Ekonomi Politikalarının Kırsal Yoksulluğa Etkisi Servet ÖZDEMİR	231
YOKSULLUK VE KIRSAL KALKINMA	
Kırsal Alanda Yoksulluk ve Kadınlar İlkay KUTLAR	237
Sosyal Destek Projelerinin (SODES) Tarım Kesiminde Uygulanması (İğdır İli Örneği) Kasım ŞAHİN	241
Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarımın Kırsal Kalkınmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi Hakan ADANACIOĞLU, Görkem ÖZTÜRK COŞAR, Sait ENGİNDENİZ	245
Yoksulluk Analizi: Türkiye, Kent ve Kır Mehmet Arif ŞAHİNLİ, Ahmet ÖZÇELİK	254

Kırsal Kalkınmanın Sağlanabilmesi İçin Köy-Kent Arasındaki Farklılıkların Minimize Edilmesi Ehlinaz TORUN.....	263
İnsan Kaynaklarının Yönetiminin Kırsal Kalkınmaya Etkisi Ehlinaz TORUN.....	270
Yerel Tohumlar ve Tohum Ağlarının Kırsal Kalkınmadaki Yansıması Zerrin ÇELİK.....	275
Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Nedenleri ve Önlenmesi İ.Hakkı İNAN	280
Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk Burak ÖZTORNACI, Püren VEZİROĞLU	290
Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Temel Dinamik: Hayvancılık Sektörü Sabri ER, Ahmet ÖZÇELİK.....	299
Samsun İli Kırsal Kesimde Yoksulluk Düzeyi Bakiye KILIÇ, Nur İlkay SÖNMEZ, Vedat CEYHAN, Osman KILIÇ, Orhan GÜNDÜZ.....	306
Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Yoksulluğun Karşılaştırılması (2002-2009) Göksel ARMAĞAN, Altuğ ÖZDEN, Şükran PEKER.....	314
Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye Tuna ALEMDAR, M. Necat ÖREN.....	322
Üniversite Öğrencilerinde Yoksulluk ve Geleceğe Yönelik Beklentiler (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği) A.Zafer GÜRLER, H.Gökhan DOĞAN, Bekir AYYILDIZ, Merve ÖZKAN, Esra GÜREL	330
Küreselleşmenin Diğer Yüzü: Kadın Yoksulluğu Ve Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi Nilüfer SERİNİKLİ, İ. Hakkı İNAN	339
Kırsal Refahın Artırılmasında Kadın İstihdamının Rolü Zeliha YASAN ATASEVEN, Bülent GÜLÇUBUK.....	346
Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Çalışma ve Sosyal Yaşamlarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri Şeyda İPEKÇİOĞLU, Tali MONİS, Güneş EREN YALÇIN, Şehnaz BÜYÜKHATİPOĞLU Muhammed BAYRAKTAR	352
Kırsalda Yoksulluğu Azaltmanın Bir Aracı Olarak “Kadın Girişimciliği” Bülent GÜLÇUBUK, İlkay SAVCI, Dilek ÖZER, Kürşat DEMİRYÜREK.....	358
Türkiye’de Nüfus Ve Yoksulluk Arasındaki Analitik İlişki Adnan ÇİÇEK, Merve ÖZKAN, Bekir AYYILDIZ, Esra GÜREL, H. Gökhan DOĞAN	367
Yoksulluğun Azaltılmasında ve Girişimciliğin Teşvikinde Mikro Kredi Uygulamaları: Kahramanmaraş İli Örneği Mücahit PAKSOY, Yeşim MERAL.....	373
Organik Tarım ve Kalkınma Kürşat DEMİRYÜREK, Alper GÜZEL, Kerem HAZNECİ.....	381
Hatay İlinde Kırsal Alanda Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Erdal DAĞISTAN, Bekir DEMİRTAŞ, Aykut GÜL, Yalçın YILMAZ, Nuran TAPKI.....	388
Mikro Kredinin Kadın Girişimciliğine Etkisi: Samsun İli Örneği Nur İlkay SÖNMEZ, Kürşat DEMİRYÜREK	396

Türkiye’de Arazi Topplulaştırma Çalışmalarının Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi Dilek YÜCEL ENGİNDENİZ.....	403
Süt Sektörünün Gelişme Potansiyeli ve Kırsal Kalkınmaya Olası Katkıları: Milas İlçesi Figen ÇUKUR, Volkan DAYAN	412
Yoksulluğun Azaltılmasında Tarım Arazilerinin Etkin Kullanımının Sağlanması Pınar TOPÇU, Nebi ÇELİK	421
Türkiye’de Mikrokredi Uygulamalarının Kadın Yoksulluğu Açısından Önemi Rüveyda KIZILOĞLU, Meral UZUNÖZ, Orhan GÜNDÜZ.....	429
Düzey 1 Bölgelerine Göre Yoksulluk ve Göç Durumu Seda YAŞA, Nuray DEMİR, Vedat DAĞDEMİR.....	440
Kırsal Kalkınmada Leader Yaklaşımı: Erzurum İli Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Örneği Mustafa TERİN, Fahri YAVUZ	444
Türkiye’nin İnsani Yoksulluk Boyutu Nuray KIZILASLAN, Halil KIZILASLAN, Hasan Gökhan DOĞAN, Derya AĞCADAĞ.....	450
Kadın Yoksulluğunu Etkileyen Faktörlerin Analizi Zeynep OYURYÜZ ŞENEL	457
Kadın Yoksulluğunu İrdeleyen Bilimsel Araştırmaların Değerlendirilmesi Zeynep OYURYÜZ ŞENEL.....	462
Erzincan İli Tarım Vizyonu ve Strateji Analizi Tecer ATSAN, Avni BİRİNCİ, H. Bayram IŞIK, Forough RAHBAR.....	465
Kırsal Yoksulluk: Çanakkale İli Köprübaşı Köyü Örneği Bengül EVEREST, Sibel TAN, Selma KAYALAK, Özge Can NİYAZ.....	474
Azerbaycan’da Kırsal Alanda Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Flora POLAT	481
İğdır İlinde Yoksulluğun Kaynaklarından Göç Gerçeği Yakup Erdal ERTÜRK, Köksal KARADAŞ.....	486
Küreselleşme, Yoksulluk ve Tarım Gamze SANER, Figen ÇUKUR, Simge SANER.....	493
GDO Yoksulluk İçin Çözüm mü? Sağlık İçin Tehdit mi? İsmail YILMAZ, Emine YILMAZ.....	499
Tekirdağ’da Yoksulluk Verilerinin Değerlendirilmesi ve Yoksulluğu Önlemede Belirlenebilecek Stratejiler Emine YILMAZ, Gülen ÖZDEMİR.....	501
Kırsal Kesimde Yoksulluk ve Kırsal Kalkınma Destekleri Uygulamaları O.Murat KOÇTÜRK, M.Metin ARTUKOĞLU, Erdoğan GÜNEŞ, F.Funda GENÇLER	509
TARIMSAL İŞLETMECİLİK	
Aricılık İşletmelerinde Üretimi Etkileyen Faktörler; Ordu İli Örneği Adem AKSOY, F. Gökşen ÖZTÜRK	517

Kırsal Alanda Alternatif Bir Faaliyet: Milas İlçesinde Tarla Balıkçılığı Tayfun ÇUKUR, Gamze SANER.....	524
Konya, Karaman (TR52) Bölgesinde Ceviz Yetiştiriciliği Ahmet Haşim KESKİN.....	529
Çumra'da Kavun Üretimi ve Geleceği Ahmet Haşim KESKİN, Refik UYANÖZ.....	535
FADN Sistemine Göre Standart Faaliyet Sonuçlarını Hesaplama Metodolojisi Yusuf ÇELİK.....	542
Türkiye'de Kivi Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Analizi Mustafa ÖZTÜRK, Kemal Abdurrahim KAHRAMAN, Filiz PEZİKOĞLU.....	551
Türkiye'de Organik Tarımın Genel Özellikleri ve Gelişimi Ahmet ŞAHİN, Yeşim MERAL.....	561
Türkiye'de Önemli Tarım Ürünlerinde Başabaş Analizi Kübra POLAT.....	567
Hayvan Beslemede Zeolitin Maliyete Etkisi ve Kullanımının Yaygınlaştırılması Olanakları Dilek ŞENTÜRK DEMİREL, Songül AKIN, Ramazan DEMİREL.....	573
Süt Keçiciliği Yapan Tarım İşletmelerinin Yapısal ve Ekonomik Yönü: Kahramanmaraş İli Türkoğlu İlçesi Örneği Mücahit PAKSOY, Emine ALBEN.....	579
Çiftçi Kayıt Usulü Veri Toplama Tekniğini Kullanarak Harran Ovası Sulu Pamuk Tarım İşletmelerinde Etkinlik Analizi Projesi'ne Üreticilerin Bakışı Tamer IŞGIN, Fatma ÖCAL KARA, Remziye ÖZEL, Turan BİNİCİ, Osman ÇOPUR, Hatice SUBAŞI.....	588
Tarımsal Üretimde Risk Faktörlerinin Üreticiler Bakımından Değerlendirilmesi: Ağrı İli Örneği Esra KADANALI, Serkan TERCAN, Vedat DAĞDEMİR.....	600
Üreticilerin Tarımsal Kredi Kullanım Durumlarının Belirlenmesi: Ağrı İli Örneği Serkan TERCAN, Esra KADANALI, Vedat DAĞDEMİR.....	607
Gap Bölgesinde Biber'in 2000-2010 Yılları Arasındaki Üretim Girdi ve Maliyetindeki Değişimler Ahmet ÇIKMAN, Tali MONİS.....	611
Süt Sığırcılığının Geliştirilmesinde Birliklerin Rolü ve Önemi: Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliği Örneği Figen ÇUKUR, Gamze SANER.....	614
Ege Bölgesi Bağ İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu Hülya UYSAL, Gamze SANER.....	623
Tarım Sektöründe Yerel Ekonomik Kalkınmada Kümelenme Yaklaşımı: Çanakkale Zeytin Ve Türevleri İçin Kümelenme Örneği Meral SAYIN, F.Fusun TATLIDİL, Ferhan SAVRAN,Duygu AKTÜRK.....	629
İyi Tarım Uygulamaları: Isparta İli Örneği F. Handan GİRAY, Ayşe KARADAĞ GÜRSoY.....	635
Gölge Kuru Üzüm Üretiminin Geliştirilmesi Ahmet Haşim KESKİN, Dilek BOSTAN BUDAK.....	641

Konya Bölgesinde Sulama Pompaj Tesisleri Ekonomisi Sedat ÇALIŞIR, Nuri ORHAN, Ender KAYA	646
Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında Önemli Bir Araç: Keçi Yetiştiriciliği Ferhan SAVRAN, Duygu AKTÜRK, Taner KUMUK	653
Konya İli Tarım Havzalarında Tarım İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı Arazi ve Gelir Dağılımı Cennet OĞUZ, Hüseyin ERGUN, Murat KÜÇÜKÇONGAR, Mustafa KAN Arzu KAN, Emel DEMİRÖZ	657
Marmara Bölgesindeki Tayfaların Sosyo-Ekonomik Profili ve Yaşam Standartlarının İyileştirilmesi İçin Öneriler Günay GÜNGÖR, Celal DEMİRKOL, Hasan GÜNGÖR	667
Tekirdağ İli Bağcılığında Küçük İşletmelerin Önemi ve Geliştirme Olanakları Hasan GÜNGÖR, Günay GÜNGÖR, Mehmet Ali Kiracı, Mehmet UĞURLU	678
Süt Sığır İşletmelerinin Potansiyel Gelirini Artırmada Bir Yol:Erkek Buzağılardan Et Üretimi Vildan DOĞAN KOÇBEKER, Muhammet Ali KARA, Yılmaz BAHTİYARCA.....	686
Ankara İlinde Buğday Çeşitlerinin Yaygınlığı ve Ekonomik Analizi Sevinç KARABAK, Rahmi TAŞCI, Neriman ÖZKAN, Çiğdem BOZDEMİR, Reyhan DEMİRTAŞ	694
Konya İli Çumra İlçesinde Mısır Üretimi Yapan Tarım İşletmelerinin Avrupa Birliği Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sistemine Göre Sınıflandırılması Ve İşletme Başarı Ölçütlerinin Karşılaştırılması Ahmet Sami EROL, Mithat DİREK	703
Kırsal Kesimde Tarımsal Kredi Kullanımı ve Tarım İşletmesi Üzerine Etkileri: İzmir İli Torbalı İlçesi Örneği Fatih ÖZDEN, İpek TOPUZOĞLU, Serdar PITİR	713
Tarımsal Değerlemede Kamu Kurumlarının Karşılaştıkları Sorunlar: Konya İli Örneği Cennet OĞUZ, Zuhal KARAKAYACI, Ayşe ÜNEŞİ.....	720
İyi Tarım Uygulamaları Yapan Kiraz İşletmelerinin Yapısal Durumu Mehmet HASDEMİR	729
Küçük Süt Sığır İşletmelerinde Verimlilik ve Kârlılığın Artırılma Yolları Yılmaz BAHTİYARCA, Vildan DOĞAN KOÇBEKER, Muhammet Ali KÂRA.....	735
KANTİTATİF YÖNTEMLER	
Malmquist Endeksi Yaklaşımıyla Bir Çevresel Performans Analizi Ferit ÇOBANOĞLU, Murat CANKURT, Renan TUNALIOĞLU.....	746
Bazı Tarımsal Ürün ve Girdi Fiyatlarındaki Dalgalanmalar ve Nedensellik İlişkisi Ferit ÇOBANOĞLU, Renan TUNALIOĞLU, Murat CANKURT.....	755
Türkiye Tarımında NUTS 1 Bölgeleri Açısından Etkinlik Karşılaştırması (2000-2010) Altuğ ÖZDEN, Göksel ARMAĞAN.....	764
Etkinlik Ölçümünde Kullanılan Bir Bilgisayar Yazılımı: DEAP 2.1 Altuğ ÖZDEN, Osman Orkan ÖZER, Gökhan ÇINAR	772
Türkiye’de Mısır Üretimindeki Değişimlerin Analitik Yaklaşımla İncelenmesi Ayşe DURĞAN DBEYS, Elvan AKTÜRK HAYAT, Sait ENGİNDENİZ	781
Dünya’da ve Türkiye’de Seçilmiş Tarım Ürünlerinde Arz ve Talep Değişimlerinin Zaman Serisi Analizi İle İncelenmesi Dilek ŞİMŞEK, Serkan GÜRLÜK	790
Çiftçi Amaçlarının Bulanık Eşli Karşılaştırma Yöntemiyle Belirlenmesi: Erzurum İli Örneği Emine İKİKAT TÜMER, Avni BİRİNCİ, Bülent MİRAN	797

Türkiye’de Gıda Açlığı Sorunsalı ve Nedenselliği Üzerine Bir Araştırma Erdoğan GÜNEŞ, Yasemin DEMİR, O. Orkan ÖZER	803
Erzurum Daphan Ovasında Tarımsal Sulamanın Ekonometrik Analizi İrfan Okan GÜLER, Fahri YAVUZ	810
Sınıflandırma ve Regresyon Ağacı Yönteminin Örnek Veri Seti İle Uygulaması Duygu AKTÜRK, Zeki BAYRAMOĞLU, Ferhan SAVRAN	817
TARIMSAL PAZARLAMA	
Türk Zeytinyağı Sektörünün Küresel Rekabette Tercihleri Renan TUNALIOĞLU, Ferit ÇOBANOĞLU	824
Türkiye’de Balık Unu ve Yağı Üretimi ve Ticareti: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri Murat EMİR, Hasan Oğuz KARADAĞ, Fatih EGE, Vedat CEYHAN	828
Türkiye’de Ceviz ve Badem Üretimi, Özel Ağaçlandırma Kapsamındaki Durumu ve Pazarlama Koşulları Filiz PEZİKOĞLU, Mustafa ÖZTÜRK, İsmail TOSUN	839
Yeni Hal Kanununun Tarım Kesimine Olan Muhtemel Etkilerinin Değerlendirilmesi Hakan ADANACIOĞLU, Murat YERCAN	844
Zeytinyağı Tüketici Davranışları Renan TUNALIOĞLU, Murat CANKURT, Ferit ÇOBANOĞLU, Göksel ARMAĞAN	853
Gelir Düzeyine Göre Süt Tüketiminde Tüketici Davranışları: Samsun İli Örneği Orhan GÜNDÜZ, Osman KILIÇ, Murat EMİR, Gamze AYDIN	863
Genetik Modifikasyon Sonucu Elde Edilen Bitkisel Besin Tüketiminde Tüketici Tutum ve Davranışları Gülçin ALGAN	873
Türkiye’de Gıda Fiyatlarının Kırsal ve Kentsel Kesimde Yoksulluk ve Gıda Güvencesi Üzerine Etkisi Betül GÜRER, M.Necat ÖREN	877
Ekonomik Krizin Tekirdağ İlindeki Tüketicilerin Et ve Et Ürünleri Tüketim Tutum ve Davranışlarına Olan Etkileri Emine YILMAZ, Yasemin ORAMAN, İsmail YILMAZ	887
Ailelerde Gelir-Harcama İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Samsun İli Örneği Gamze AYDIN, Duygu BAŞKAYA, Osman KILIÇ	895
Gıda Güvencesi ve Hesaplama Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme: Kısıtlar ve Öneriler Berkay KESKİN, Nevin DEMİRBAŞ	900
Geleneksel Gıda Ürünleri Tüketim Pazarının Analizi: Van İli Uygulaması Beşir KOÇ, Tutku Gül ALTUN, Hacı Ali GÜLEÇ, Abdülvahap BAYDAŞ	909
Toplumsal Pazarlama Yaklaşımı ile Kırsal Kalkınmada Yerel Ürünlerin Etkileri: Erzurum Civil Peyniri Örneği Yavuz TOPCU	916
Tüketicilerin Kırmızı Et Tüketimi ile İlgili Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği Yavuz TOPCU, Ahmet Semih UZUNDUMLU	926
Tüketicilerin Market Markalı Gıda Ürünlerine Bakış Açıkları (Konya İli Selçuklu İlçesi Örneği) Cennet OĞUZ, Erhan TÜZEMEN	936
Yeşil Pazarlama ve Meyve-Sebze Sanayi İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Stratejileri: Tokat İli Örneği Rüveyda KIZILOĞLU, Meral UZUNÖZ, Ayşegül UTKU, Yağmur EROL	942
Raflardaki Yeni Ürün Fonksiyonel Gıdalar ve Getirdikleri Celile ÖZÇİÇEK DÖLEKOĞLU, Fatma Handan GİRAY, Ayşe ŞAHİN	948

Tekirdağ İlinde Zeytinyağı Tüketim Tercihlerinin Analizi Gökhan UNAKITAN, Burçin BAŞARAN, Fuat YILMAZ	956
Türkiye’de Geleneksel ve Organik Ürün Fiyatları Üzerine Bir Değerlendirme Zerrin KENANOĞLU BEKTAŞ, Özlem KARAHAN UYSAL	964
Fasulye Üretim ve Pazarlamasında Etkili Olan Faktörler: Gevaş İlçesi Örneği Kenan ÇİFTÇİ, Mustafa TERİN, Ahmet ŞAHİN, İbrahim YILDIRIM	975
Türkiye’de Hayvansal Gıda Tüketimi ve Sorunlar İsmail YILMAZ, Emine YILMAZ	981
Avrupa Birliği ve Türkiye’de Organik Kırmızı Et Üretimi ve Fiyatları Nursel KOYUBENBE, Yusuf KONCA	985
TARIMSAL ÖRGÜTLENME	
Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında ve Küçük İşletmeciliğin Yaşamasında Kooperatifçiliğin Rolü, Bülent GÜLÇUBUK, Ahmet BAYANER	995
Samsun İlinde Kadın Çiftçilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları Esin HAZNECİ, Bakiye KILIÇ, Kerem HAZNECİ, Vedat CEYHAN	1003
Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Kooperatiflerin Tarımsal Kalkınmadaki Rolü Özlem Yıldırım KOCABAŞ	1009
Samsun İlindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ortaklarının Kooperatifçilik İlkeleriyle İlgili Bilinç Düzeyleri Bakiye KILIÇ, Mehmet BOZOĞLU	1016
Bahşılar Köyü Kooperatif Algısı Ve Pazarlama Davranışları Songül AKIN, Fatma ÖCAL KARA	1025
Yoksullukla Mücadelede Kooperatiflerin Önemi: Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği Bengül EVEREST, Murat YERCAN	1032
Türkiye’de Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Kırsalda Yoksulluğun Azaltılmasında Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Rolü Berrin TAŞKAYA TOP, Mevhibe ALBAYRAK	1039
Kooperatifler Aracılığıyla Desteklenen Süt Sığırcılığının Ekonomik Ve Sosyal Etkileri: Isparta İli Örneği Mevlüt GÜL, Hilal YILMAZ, M.Göksel AKPINAR, Ayşe GÜRSOY, Özge BAYINDIR	1045
Kırsal Kalkınmada Kooperatifçiliğin Rolü “İzmir-Seferihisar Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi” Örneği Gamze SANER, Kubilay UÇAR, H. Burak AĞIR	1054
TARIMSAL SANAYİ	
Türkiye’de Tarımın Sanayi İle Entegrasyonu Ortaya Çıkan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri İbrahim APAYDIN	1060
Türkiye’de Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri Dış Ticaretinde Yoğunlaşmanın Araştırması Osman Orkan ÖZER, Altuğ ÖZDEN, Erdoğan GÜNEŞ	1067
Şanlıurfa’da Yatırım Yapılabilecek Tarımsal Sektörler Üzerine Bir Araştırma Tali MONİS, Ahmet ÇIKMAN, Şeyda İPEKÇİOĞLU, Dr. Veli DEĞİRMENCİ, M.Sami BAYRAKTAR	1073
Osmaniye Yer Fıstığı İşleme Sanayi Nermin BAŞŞİ, Dilek BOSTAN BUDAK, Aykut GÜL	1078
TARIMSAL YAYIM VE HABERLEŞME	
Tarımsal Yayım Eğitiminin Kırsal Kalkınma Üzerine Etkisi Ehlinaz TORUN	1084

Erzurum İli Süt Sığırcılık İşletmelerinde Yeniliklerin Benimsenmesine Etkili Olan Sosyo-Ekonomik Faktörler Tuğba EREM KAYA, Ayşe SEZGİN, Hediye KUMBASAROĞLU	1089
Bursa İlinde Bitkisel Ürün Sigortası Uygulamalarına Yönelik Çiftçi Yaklaşımı Filiz PEZİKOĞLU, M. Emin ERGUN, Mustafa ÖZTÜRK, Atilla ALTINTAŞ, Mine UÇAR	1098
Tarım Yayımcısı ve Danışmanların İş Memnuniyeti Ve Kaliteli Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler: Kahramanmaraş Örneği Ahmet SEVER, İsmet BOZ	1103
Kırsal Kadınların Tarımsal Yenilikleri Benimseme Süreci (TRA1 Bölgesi Örneği) Tuğba EREM KAYA, Tecer ATSAN	1112
Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İlköğretim Seviyesindeki Çocuklarının Eğitim Sorunları Gönül SEVİNÇ, Mehmet R. SEVİNÇ	1122
Türkiye’de Kırsal Gençliğe Yönelik Yürütülen Yayım ve Eğitim Çalışmaları Buket KARATURHAN, Tayfun ÇUKUR, Dilek BOSTAN BUDAK, Süleyman KAYA	1129
Organik ve Konvansiyonel Fındık Yetiştiricilerinin Gübre Kullanımı Konusundaki Bilgi Kaynaklarının Sosyal Ağ Analizi İle Karşılaştırılması Mehmet AYDOĞAN, Kürşat DEMİRÜREK	1137
Üniversiteye Hazırlanan Gençlerde Ziraat Fakültesi Algısı ve Bu Algıya Etki Eden Faktörler Fikret Harun AÇIL, İsmet BOZ	1142
Adıyaman İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesinin Durum Analizi Şeyda İPEKÇİOĞLU, Tali MONİS, Ahmet ÇIKMAN, Yasemin VURARAK	1150
Malatya İlinde Bitkisel Ürün Sigortaları Uygulamalarına Çiftçilerin Yaklaşımı Ahmet ASLAN, Salih ATAY, Mücahit PAKSOY	1156
Yayım ve Eğitim Programı Çerçevesinde Kuraklık Eylem Planı Uygulamalarında Ezine İlçesi Örneği Mesut AKMAZ, Timuçin EVEREST	1161
Kırsal Kalkınmada Yerel Bitkisel Materyallerin Markalaştırılmasında Tarımsal Yayımın Önemi Vedat PİRİNÇ, Songül AKIN	1170
Kaz Dağlarının Bütüncül Yönetiminde Multidisipliner ve Katılımcı Yaklaşımların Yeri ve Önemi Nalan YÜKSEL DELİCE	1173
Tarım Ekonomisi Alanında Araştırmalar ve Tübitak Proje Önerilerinde Durum Fahri YAVUZ	1182
Bir Çiftçi Eğitimi Projesinin Üretici Davranışlarına Etkilerinin Analizi: Erzurum İli Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Örneği Adem AKSOY, Fahri YAVUZ, Mustafa Terin, İrfan Okan GÜLER	1186
Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Eğitim ve Yayımın Rolü Hacer ÇELİK ATEŞ, Hasan YILMAZ, Mürşide Çağla ÖRMECİ KART	1194
Kadınlarda Rol-Model Seçimini Etkileyen Faktörler: Tokat İli Örneği Esen ORUÇ BÜYÜKBAY, Rüveyda KIZILOĞLU, Ziya Gökalp GÖKTOLGA	1201
Üreticilerin Tarım Sigortası Konusunda Talep ve Eğilimlerinin İncelenmesi: Çanakkale İli Lapseki İlçesi Örneği Sibel TAN, Bengül EVEREST, Ayşe ÖZEN	1207
Çiftçilerin Sürdürülebilirlik Düzeyi: Ege Bölgesi Örneği Özlem YILDIZ, Murat BOYACI	12115

Tarımsal Eğitim ve İyi Tarım Uygulamalarının Çiftçi ve Bölge Ekonomisine Katkıları (Konya Örneği) Mehmet ŞAHİN, Mehmet ZENGİN, Nuh BOYRAZ, Süleyman SOYLU	1222
Ege Bölgesinde Seçilmiş Bir Yörede Meyve Üreticilerinin GLOBALGAP Sertifikalı Üretim Sistemini Benimsemesini Etkileyen Faktörler Gül ÖNER, Şule İŞİN.....	1227
TARIMSAL ÇEVRE	
İklim Değişikliği ve Yoksulluk Murat TOPAL, E. Işıl ARSLAN TOPAL	1235
Trabzon İli Uzungöl Doğa Parkından Rekreatif ve Turizm Amaçlı Yararlanmanın Ekonomik Değerinin Belirlenmesi Murat KÜLEKÇİ, Rıfık DÖNMEZ.....	1239
Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Müzakerelerinde Tarım Sektöründe Mitigasyon Coşkun ŞEREFİOĞLU, Şule ŞEREFİOĞLU	1247
İklim Değişikliği ve Yoksulluğun En Çok Etkilenenleri: Kırsal Alandaki Kadınlar Hilal AR, Funda KADİM, Bülent GÜLÇUBUK.....	1255
Avrupa Birliği ve Türkiye’de İnorganik Gübre Kullanım Düzeylerinin Karşılaştırılması: Bir Çevresel Kuznets Eğrisi Analizi Serkan GÜRLÜK.....	1262
Gıda Güvenliğini Sağlamada Ekolojik Önlemler Seher ERSOY QUADIR, Hülya KARAMAN	1267
Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı ve Bu Programı Uygulamada Görevli Personellerin Çevre Duyarlılıkları Mehmet HASDEMİR, Mine HASDEMİR	1276
Türkiye’de Tarım Ve CO ₂ Emisyonu Arasındaki İlişkinin Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi Ahmet ÖZÇELİK, Osman Orkan ÖZER, Selma KAYALAK.....	1284
Yerel Buğday Çeşitlerinin Korunması, Çevre ve Yoksulluk İlişkisi: Ege Bölgesi Örneği H.Ece SALALI, Ela ATIŞ	1293

Dünya Gıda Krizi ve Gıda Fiyatlarında Oynaklığın Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksulluk Etkileri: Küresel ve Ulusal Politika Tepkileri

A. Ali KOÇ

alikoc@akdeniz.edu.tr

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Son yıllarda dünya gıda fiyatlarında büyük artış (sıçrama) ve aşırı oynaklık görülmektedir. Gıda fiyatlarındaki hızlı artış biyo-enerji politikaları, artan petrol fiyatları, döviz kuru hareketleri, iklim değişikliği, düşük stok seviyesi, ihracatçı ülkelerin uyguladığı sınır önlemleri, tarımsal ürünlerin emtia fiyatları ile ilişkisinin artması ve organize tarım ürünleri piyasalarında spekülasyon davranışlarına atfedilmektedir. Artan gıda fiyatları gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı tehdit etmekte ve milyonlarca insanı açlığa itmektedir. Krize karşı küresel düzeyde 2007 yılından itibaren alınan önlemlerin yeterli olmadığı ve yeni bir krizi önlemeye yetmeyeceği belirtilmektedir.

Türkiye’de gıda güvenliği ve fiyat oynaklığına odaklanmış koordineli bir çaba olmasa da çoğu kriz öncesi uygulamada olan ve bazıları ise kriz sonrası başlatılan politikalar vardır. Atılan olumlu adımlar arasında tarımsal AR-GE harcamaları için bütçe tahsisinin önemli miktarda artması, hızlı ithalat tarife ayarlamaları, et ve süt piyasasına daha aktif düzenleyici müdahale, sulama yatırım desteği ve rehin senedi karşılığı emanet ürün alımı uygulamaları sayılabilir. Ancak, daha yüksek küresel fiyat şoklarının kısa ve orta dönem etkilerini hafifletmeye yetecek miktarda tahıl, et ve şeker stoku olduğu söylenemez.

Anahtar Kelime: Küresel Gıda Krizi, Gıda Fiyatlarında Oynaklık, Gıda Kriz Yönetişimi

Sustainable Development and Poverty Impact of Global Food Crisis and Price Volatility: Global and Domestic Policy Responses

Abstract

Considerable price increase and volatility in food prices have been observed for last few years at global level. Factors behind price and volatility rises are attributed to bio-energy policy, petrol prices, exchange rate movements, climate change, lower stock level, export restrictions, increasing linkage of food price with other commodity prices, and speculation in organized agricultural commodity markets. Increasing food price has threatened sustainable development in developing countries and pushing millions of people into extreme poverty. It is stated that global measures which have been taken against to food crisis since 2007 are not enough and do not prevent from another food crisis. Although, there is not concerted action against to food insecurity and price volatility, there are some measures initiated before and also introduced after the crisis. Favourable steps which have been taken against to the crisis are increasing budget of agricultural research and development, proactive import tariff adjustments, intervention of the milk and meat market through purchase and selling, subsidized credit for modern irrigation system, and allow producer and trader owned private stocks through warehouse security receipt. However, it can not be said that there are enough buffer stock of cereals, dairy products, cattle meat and sugar to alleviate short and medium term impacts of higher global price shocks.

Keywords: Global Food Crisis, Food Price Volatility, Governance of Food Crisis

1. Giriş

Yeni bin yılın ilk on yıllık döneminde dünya gündemine yerleşen sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliğini tehdit eden başlıca problemler; a) küresel ısınma sonucu ortaya çıkan ve yıkıcı etkileri olan ilkim değişikliği, b) enerji (fosil kaynaklı) fiyatlarında artış, c) ABD, AB, Brezilya ve Kanada başta olmak üzere daha birçok ülkede zorunlu olarak uygulanan ve teşviklerle yaşatılan biyo-yakıt politikaları, d) Asya’da yoksul ülkelerin hızla kalkınması ve gıda tüketim kalıplarının değişmesinin yarattığı talep baskısı, e) yoksul gelişmekte olan ülkelerde toprakların ve doğal kaynakların büyük yatırım fonları tarafından ele geçirilmesi, f) gıda arz zincirinde başta perakendecilik olmak üzere işleme ve tarımsal girdi tedarik aşamalarında artan yoğunlaşma, g) organize gıda piyasalarında (borsalar) artan spekülasyon davranışlar, ve h) dünya ticaret örgütü (DTO) disiplini arasında yer almayan çok farklı araçlarla yürütülen ihracat kısıtlamaları şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin çoğu başta gelişmekte olan ülkelere olmak üzere küçük ve orta boy tarım işletmeleri, yoksul hanehalkı ve kırsal nüfusu tehdit eden ve büyük yıkıcı etkileri olan riskler olarak değerlendirilmektedir.

Bu bildiride, yukarıda sayılan faktörlerden yoksulluk riski altında olan hanehalkı ve makro ekonomik istikrar için büyük tehdit olan ve son yıllarda dünyanın gündemine oturan “gıda krizi ve gıda fiyatlarında artan oynaklık” tartışılmaktadır. Çalışma’da ilk bölümde dünya gıda fiyatlarında artış ve artan fiyat oynaklığı üzerinde yapılan çalışmalar irdelenmektedir. İkinci bölümde “gıda krizi ve artan fiyat oynaklığına karşı küresel düzeyde” politika tepkilerinden bahsedil-

mektedir. Üçüncü bölümde söz konusu gelişmeler karşısında Türkiye'nin ulusal politika tepkileri yer almaktadır. Son bölümde ise gıda güvencesi ve makro ekonomik fiyat istikrarını tehdit eden bazı risklere vurgu yapılmakta ve çözümler önerilmektedir.

2. Dünya Gıda Fiyatlarında Artış ve Artan Oynaklık (Volatility)

Önemli tarımsal ürünlerin dolar cinsinden dünya fiyatları 2006 yılının ikinci yarısından itibaren hızla yükselmeye başladı ve bu yükseliş 2008 yılı ortalarına kadar devam etti. Nitekim FAO reel gıda fiyat indeksi değeri (2002-2004=100) 2006 yılında 108 iken 2008 yılı Haziran ayında 165 düzeyine yükseldi. Bu dönemde tahıl ve yağlı tohum reel fiyat indeksinde iki kat civarlarında artış gerçekleşmiştir (FAO, Haziran 2012). Tahıl fiyat indeksi 2006 yılı ortalarında yaklaşık 100 iken iki kat artarak 2008 ortalarında 200 oldu. Tahıl fiyatlarında 2006-2008 döneminde görülen oransal artış 140 yıllık tarihi süreçte gözlenen en yüksek artış olmuştur (Sumner, 2009). Yükselen gıda fiyatları küresel ekonomik krizin arifesinde, yani 2008 yılının ikinci yarısından itibaren çok ciddi bir düşme eğilimine girmiş ve fiyatlar tekrar 2006 yılı seviyelerine geri dönmüştür. FAO reel gıda fiyat indeksi değeri 2008 Haziran ayında 165 iken 2008 sonlarında 109 civarlarına kadar gerilemiştir. Dünya tarım ürünleri fiyatları 2009 yılının ikinci yarısından itibaren tekrar artış eğilimine girmiş ve 2010 yılı Aralık ayında FAO reel gıda fiyat indeksi değeri tekrar 168 seviyesine yükselmiştir. Daha sonra indeks hafif bir düşme eğilimi sergilemiş olsa da yüksek seviyesini korumuş ve 2012 Mayıs ayı itibarıyla indeksi değeri 136 civarlarına gerilemiştir. Tarım ürünleri dünya fiyatların bu serüveni dünya tarım ekonomisi ve iktisat yazınında sıklıkla “2008 fiyat yükselmesi” (price spike) olarak ifade edilmektedir (Gibert and Morgan, 2010). FAO reel gıda fiyat indeksi dünya gıda fiyatlarının 2007 yılından itibaren reel olarak hızlı bir yükselme sergilediğini ve aynı zamanda fiyat oynaklığının da arttığını ortaya koymaktadır. Gıda fiyatlarında 2007-2008 döneminde gözlenen artış oransal olarak birinci dünya savaşı dönemindeki artıştan büyük ve 1970'lerdeki artış ile karşılaştırılabilir düzeydedir (Hamilton 2009). İlk olarak 2007-2008 ve daha sonra 2010-2011 yıllarında dünya gıda fiyatlarında (özellikle tahıl ve yağlı tohumlarda iki katı aşan fiyat artışı) gözlenen yükselme açlık sınırı altındaki nüfus sayısını bir milyarın üzerine taşıdı. Artışın 100 ila 200 milyon arasında olduğu tahmin ediliyor. Gıda fiyatlarında gerçekleşen büyük artış geliştirmekte olan çok sayıda ülkede gıda krizleriyle sonuçlandı. Bu durum bazı gelişmekte olan ülkelerde siyasi başkaldırıları tetikledi (Wise and Murphy, 2012). İkinci dalga (2009-2011), FAO reel gıda fiyat indeksi 30 puan artmıştır. Dünya gıda ithalat faturasının 2011 yılında 1,3 trilyon dolar olacağı tahmin ediliyor (Wise and Murphy, 2012a). Bu rakam 2010 yılına göre 250 milyar dolar artışı ifade ediyor. Dünya gıda fiyatlarının gelecek on yıllık sürede yüksek seyrini koruyacağı ve kriz öncesi seviyenin üzerinde kalacağı konusunda uzmanlar ve küresel kurumlar arasında yaygın bir görüş birliği var (Wise and Murphy, 2012). Çok sayıda uzman, eğer dünya gıda sistemindeki problemlerin giderilmesi için ortak hareket edilmez ise dünya gıda talebinin 2050 yılına kadar, gıda arzını geçeceğini tahmin etmektedir. ABD “2007 enerji bağımsızlığı ve güvenliği yasası” mısır fiyatlarını 2007 öncesi seviyenin üstünde kalmasına katkıda bulunacaktır (Sumner, 2009).

ABD enerji güvenliği yasasında önemli bir değişiklik yapmaz ve etanol ithalat vergisini ciddi ölçüde düşürmez ise görece olarak mısır fiyatlarının çok büyük olasılıkla yüksek seviyede kalacağı ifade edilmektedir (Sumner, 2009). Nitekim ABD mısırından üretilen etanol ithalat tarifesini ve buna bağlı destekleri 2011 Aralık ayında kaldırdı (Wise and Murphy, 2012b). Tarımsal araştırma ve geliştirme faaliyetleri tarımsal emtia fiyatlarının uzun dönem patikasını belirlemede çok önemlidir. Reel fiyatların uzun dönem eğilimi veya azalmasının ardında bilimin tarıma uygulanışı yatmaktadır. Bilimin tarımda kullanılması sayesinde sadece verimlilik artışı sağlanmamıştır, bunun yanında bilimsel yenilikler sayesinde verimli toprakların tarıma kazandırılması ve kullanılan girdilerin verim etkisinin güçlendirmesi bilim sayesinde olmuştur (Sumner, 2009).

Dünya gıda fiyatlarında 2007-2008 döneminde gerçekleşen artışın arkasında yatan başlıca sebepler arasında başta Çin olmak üzere Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyümesi, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörüne yapılan yatırımların yetersiz kalması (özellikle küçük tarım işletmeleri), özellikle Avustralya'da hasat düşüklüğü, ABD dolarının değer kaybetmesi, tarım ürünlerinin biyo-yakıt üretimine kaydırılması ve spekülasyon etkiler sayılmaktadır (Gibert and Morgan, 2010). Araştırmacılar arasında mısır etanolü ve biyodizel üretiminin artmasının gıda fiyat artışlarına katkı yapan önemli faktörlerden biri olduğu konusunda görüş birliği vardır. Biyo-yakıt üretiminin artması aynı zamanda mısır ve yağlı tohum talebini, arazi fiyatı ve su talebini de artırmaktadır (Wise and Murphy, 2012b).

Klasik olarak gıda fiyatlarında değişime neden olan temel faktörler arz ve talep yönlü olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Arz yönlü temel faktörler hasat miktarı ve stok seviyesindeki değişikliklerdir. Hasat miktarını başta iklim değişikliği, hastalık ve teknolojinin düzeyi etkilemektedir. Talep yönlü temel faktörler gelir, nüfus, tüketim kalıbındaki değişimler olarak dikkate alınırken son yıllarda biyo-yakıt amaçlı kullanım da (gıda dışı talep) çok önemli bir talep faktörü olarak ortaya çıkmıştır. Başta Çin olmak üzere gelişmekte olan Asya ülkelerinde gıda tüketim kalıbının değişmesi doğrudan ve dolaylı (et talep artışının öncülük ettiği yem talebi) olarak tahıl (buğday ve mısır) ve yağlı tohumlar talebini artırmaktadır. Son dönemde gıda fiyatlarında aşırı artışı yol açan başka faktörler de ortaya çıkmıştır. Bunlar ihracatçı ül-

kelerin ihracatı kısıtlanması ve finansal piyasalarda ortaya çıkan spekülasyon davranışlarıdır. Nitekim 2007-2010 döneminde ihracatçı ülkeler kendi ülkelerinde gıda fiyatlarında artışı önlemek için ihracat yasağı, ihracat kotası, minimum ihracat fiyatı ve ihracat vergisi araçlarıyla ihracatı kısıtlama yoluna gitmişlerdir (Sharma, 2011, Bakınız Ek Tablo 1).

Diğer yandan son dönemlerde gıda fiyatlarının petrol fiyatları ile bağlantılı olduğu ve diğer emtia fiyatları (örneğin metaller) ile aynı yönde hareket ettiğini kanıtlayan ampirik bulgular vardır (IMF, 2010; EU, 2011). Bunlardan başka makro ekonomik politikalarda (örneğin para arzında artış) gıda fiyat davranışlarını etkilemektedir (FAO, 2010). Gübre fiyatları 2007-2008 gıda krizi sırasında diğer ürünlere göre daha fazla artmıştır. Fosil yakıt tabanlı kimyasallar ve gübre fiyatlarının artışının devam etmesi öngörülmektedir (Wise and Murphy, 2012b). Gıda fiyatlarındaki artış genel olarak şu faktörlere atfedilmektedir; a) biyo-enerji politikaları, b) enerji fiyat şoklarından dolayı girdi maliyetlerinin ani yükselişi, c) Avrupa'da tarım sübvansiyonlarının azaltılması, d) döviz kuru hareketleri, e) hava durumu şokları, f) stok seviyesinin yetersizliği, g) ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin uyguladığı sınır önlemleri ve h) organize tarım ürünleri piyasalarında spekülasyon davranışları (Sumner, 2009).

AB komisyonu raporuna göre tarım piyasalarında arz ve talep unsurlarında değişiklik fiyatların yukarı doğru baskılanması ve oynaklığın yükselmesine katkı yaptı. Fakat bu temel unsurlar resmin tamamını açıklamaz. Oynaklığı etkileyen tarım dışı faktörler, tarım ürünlerinin enerji fiyatlarıyla artan ilişkisi ve farklı emtia piyasaları arasında ortak davranışın artmasıdır. Bu faktörler de tarım fiyatlarında gözlenen oynaklığın armasını güçlü şekilde etkilemektedir (EU, 2011).

Gıda fiyatlarının yükselişe geçmesinden hemen önce dünya mısır stok seviyesi sadece 47 günlük ihtiyaca yetecek seviyede bulunuyordu. Bu miktar 1974 yılından sonra görülen en düşük seviyedir (Till, 2011). Kriz öncesi Çin'de pirinç stoklarını ciddi miktarda azalmıştı. Fiyatlarda 2007-2008 veya 2007-2011 döneminde gözlenen oynaklık beraberinde bu oynaklığın aşırı olup olmadığı hakkında tartışmaları da başlatmıştır. Aşırı oynaklık, fiyat değişim sıklığı ve büyüklüğünün (derecesinin) arz ve talep koşullarındaki değişimi ile açıklanamaması ve arz-talep koşullarından kaynaklanan değişimden daha büyük olması olarak ifade edilmektedir (EU, 2011). Bu tür oynaklık güçlü bir belirsizlik ile birlikte ortaya çıkmaktadır.

Pür fiyat oynaklığı belirli frekanslarda fiyat değişim derecesinin yönsüzlüğü olarak tanımlanmaktadır (UK Government's Foresight Project, 2011). Oynaklık genellikle aylık cari fiyat serileri kullanılarak hesaplanan varyans değişim katsayısı ile ölçülür. Katsayı standart sapmanın ortalamaya oranı olup, serinin yayılımını ölçer. Eğer katsayı yüksek ise oynaklık da yüksektir (EU, 2011). İktisatçılar genellikle oynaklığı hesaplamada ölçüm biriminden bağımsız olduğu için logaritmik fiyatların standart sapmasını kullanır. Oynaklığın düşük seviyelerinde logaritmik standart sapma yaklaşık olarak varyasyon katsayısına eşittir (Gibert and Morgan, 2010). Ekonomik seriler tipik olarak trend sergiler ve oynaklık ölçümü için seride trend etkisinin ayrıştırılması gerekir. Eğer trend ayrıştırılmaz ise trend hareketleri de oynaklık ölçümüne dahil edilmiş olur.

Son dönemdeki oynaklık tüketiciler gibi ticari araçları oldukça kaygılandırmaktadır. Diğer piyasalarda olduğu gibi kısa ve uzun dönemde tarım ve gıda piyasalarında fiyatlar oynaklık sergiler. Kısa dönemde (günlük) fiyatlarda oynaklık belki alım-satımın peşin olması ve aktörlerin hassasiyetini yansıtır. Uzun dönemde (aylık veya yıllık) fiyatlarda oynaklık ise piyasa koşulları ve beklentilerdeki değişimi yansıtır. Bu türden fiyat değişimleri kısmi olarak hüküm süren arz ve talep trendinin belirlediği tahmin edilebilir fiyat hareketini yansıtır. Fakat piyasalar tahmin edilemeyen olaylara ve sistemi vuran şoklara da tepki verir (UK Government's Foresight Project, 2011). Fiyat değişen piyasa koşullarına göre kendini uyarladığı için fiyat oynaklığı bütün piyasaların temel bir özelliğidir. Tarım ürünleri talebi sürekli ve durağanlık eğilimi sergilerken, arz miktarını (özellikle bitkisel ürünler) tahmin etmek mevsimsellik, hava koşulları ve doğal faktörlerden dolayı daha zordur veya daha az öngörülebilir (EU, 2011). Tarımsal piyasaların sahip olduğu özellikler güçlü ve uzun dönem etkisi olan şoklara yol açabilir. Bu özellikler; a) hava koşullarındaki değişimler belirli bölgelerde keskin arz dalgalanmalarına yol açar, b) fiyat değişimleri öncesinde uzun gecikmeler (ertelemeler) azda değişime yol açar, bu durum bitkisel ve hayvansal ürünlerin artışı için uzun zaman ihtiyacı, yatırım ve AR-GE harcamalarıyla ilgili uzun dönem karlarını yansıtır, c) kısa dönemde fiyat değişimleri karşısında gıda talebinin görece olarak az esnek olmasını olarak sayılabilir. Fiyat değişimlerine sebep olan şokların süresi ve hızı bir dereceye kadar pazar katılımcılarının sahip olduğu stok seviyesine de bağlıdır. Eğer stok düzeyi düşükse, arzın beklenmedik bir şekilde görece olarak talebe göre düşmesi fiyatlarda büyük artışa yol açar (UK Government's Foresight Project, 2011).

Arz şokundan kaynaklanan fiyat artışının etkisinin uluslararası ticaret kanalı yoluyla hafiflemesi, dış ticaret miktarı/şokun büyüklüğü oranına da bağlıdır. Örneğin pirinç gibi bazı piyasalarda, ticaret arz miktarına göre çok küçüktür ve arz şoku, ulusal pazarda fiyat artışına sebep olmasa bile, dünya fiyatlarında çok büyük dalgalanmaya sebep olur. Dünya pirinç piyasalarında arz şokunun dünya pirinç fiyatlarına etkisi ek bölümde açıklanmıştır. Bunların dışına tarımsal ticarete hükümet müdahaleleri de durumun daha da kötüleşmesine sebep olur (UK Government's Foresight Project, 2011). Fiyatlardaki aşırı oynaklık, ne üreticiler nede tüketicilere fayda sağlar, aksine üreticiler için piyasa sinyallerini bulanıklaştırır ve yoksulluk sınırındaki tüketiciler için tehdit oluşturur (EU, 2011). Yani oynaklık hem üreticiler ve hem de tüketicileri

negatif etkiler. Aynı zamanda makro ekonomik ve mali problemlere de sebep olur. Tarımsal fiyatlarda kararlılık diğer koşullar aynı iken (ceteris paribus) uzun dönemde üretimde artışa ve reel fiyatlarda gerilemeye sebep olmuştur. Nitekim 1950-2000 arasında tarımsal fiyatlar reel olarak dört kat gerilemiştir. Tarımsal fiyatlarda oynaklık dış ticarete serbestleşmenin verimlilik artışı yoluyla sağladığı bütün kazançları ortadan kaldırılabılır (Boussard, 2003). Talebi az esnek tarımsal malların piyasasında denge istikrarlı değildir ve piyasaya müdahale fiyat istikrarı için gereklidir.

AB komisyonu raporunda; a)tarımsal fiyatlarda oynaklığın artış eğiliminde olup olmadığı, b)fiyat oynaklığının daha yüksek verim oynaklığından kaynaklanıp kaynaklanmadığı, c)reel fiyat artışının ve artan oynaklığın tarım ürünleri talep artışından kaynaklanıp kaynaklanmadığı, d) son yıllarda fiyatların stok değişmelerine daha duyarlı duruma gelip gelmediği ve e) fiyatlar üzerinde diğer piyasaların etkisinin olup olmadığı sorularına yanıt aramıştır. Komisyon raporunda yeralan analiz sonuçları son dönemde fiyat oynaklığının olağan üstü artışı görüşlerini desteklemektedir. Raporda 2007-2008 döneminde dana eti, tavuk ve şeker hariç olmak üzere yağlı tohumlar ve tahıllarda gözlenen oynaklığın 1960 yılından beri farklı dönemlerde gözlemlenen oynaklıktan çok daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (EU, 2011). Analizde 1961-72 (yeşil devrim), 1973-84 (iki enerji krizi ve enflasyon içinde durgunluk dönemi), 1985-1996 (tarım fiyatlarında düzelleme dönemi) ve 1997-2008 (tarım ve diğer piyasaların paralel yükselişi) ve 2007-2008 dönemleri karşılaştırılmıştır. AB komisyonu raporunda bitkisel ürün verim artışının azalma eğiliminde olduğu (mısır hariç) ve ayrıca mısır, pirinç ve soyada verim artışının bu ürünlerin talep artışının gerisinde kaldığı ifade edilmektedir.

Ancak sistematik olarak bir verim oynaklığı olmadığı, bazı bölge ve ürünlerde oynaklık artarken bazılarında azaldığı belirlenmiştir. Nitekim Brezilya ve Çin’de buğdayda verim oynaklığı AB, Hindistan ve ABD’den daha yüksek bulunmuştur. Buğday, şeker kamışı ve şeker pancarı gibi bazı ürünlerde 1997-2008 döneminde verimde oynaklığın önceki dönemlere göre arttığı görülürken, mısır ve soya bitkisinde verim oynaklığı önceki dönemlere göre azalmıştır. Raporda yer alan sonuçlara göre çok sayıda tarım ürünü talebinde büyüme azalma eğiliminde iken, Çin ve Hindistan’da süt ürünleri ve bitkisel yağ talebinin büyüme hızı artmıştır.

Dünya fiyatları bağımlı değişken ve stok/kullanım oranına açıklayıcı değişken olarak tanımlanan regresyon modeli tahmini buğday ve mısır fiyatlarının stok değişmelerine artan düzeyde tepki verdiğini ortaya koymuştur. Raporda soya ve pirinç fiyatlarının bu ürünlerin stok/kullanım oranlarıyla çok zayıf ilişki içinde olduğu, fakat şekerde ilişkinin çok yüksek olduğu (esnekliğin 0,48) ifade edilmektedir. AB komisyonu raporunda, tarımsal temellerin değişmesinin (verim, talep ve stok) fiyatlar üzerinde yükselme baskısı ve oynaklığın artmasına büyük katkı yaptığı, fakat resmin tümünü açıklamadığı ifade edilmektedir. Tarım dışındaki faktörlerin de fiyat oynaklığında büyük etkisi olduğu belirtilmektedir. Bunlar, tarım ürünleri fiyatlarının enerji fiyatlarıyla artan ilişkisi (girdi maliyeti örneğin gübre ve biyo-yakıtlardan dolayı) ve tarımsal piyasalarda finansal yatırımlarla ilgili spekülasyon davranışlarıdır (EU, 2011).

Gıda fiyatlarında gözlenen oynaklık genel olarak geçmiş dönemdeki oynaklık, trend, stok düzeyi, verim düzeyi, emtia fiyatlarının birlikte hareket etmesi (indeks fonlar ve portföy ticareti), döviz kurlarında oynaklık, petrol fiyatlarında oynaklık, ihracat yoğunlaşması (ihracatı az sayıda ülkenin yapması) ve faizlerde oynaklık gibi değişkenler ile açıklanmaktadır (Balcombe, 2010). Yapılan bir araştırmada gıda fiyatlarında oynaklık artışının büyük bir kısmını ABD enflasyonu ve ABD doları kurunun açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır (Till, 2011)

İngiltere’de hükümet tarafından yaptırılan “küresel gıda ve tarımın geleceği projesi: gıda fiyatlarında oynaklık çalışması sentez raporunda” gıda fiyatlarında oynaklığın gelecekteki durumuyla ilgili olarak aşağıdaki öngörüler yer almaktadır (UK Government’s Foresight Project, 2011). Geçmiş yirmi yılın trendi dikkate alındığında gelecekte daha düşük fiyat oynaklığına yol açabilecek bazı faktörler şunlardır. Bitki (ürün) korumada ve biyo-teknolojide devam eden gelişmeler ürün hasat istikrarını artırabilir. Dünya gıda ticaretinin serbestleşmesi ve daha fazla piyasa odaklı tarımsal politikalar gıda piyasalarında talep ve arz tepkilerini dengeleyebilirler. Bunlara karşın gelecek on yıllık dönemlerde daha büyük fiyat dalgalanmalarına sebep olabilecek faktörler de mevcuttur. Bunlar; a) iklim değişikliğinin gıda üretiminde çok büyük dalgalanmalara yol açacak daha düzensiz (oynak) hava koşullarına ve daha olağan dışı iklim olaylarına neden olması beklenmektedir, b) artan enerji fiyatları taşıma maliyetlerini artıracak ve bu durum uluslararası piyasaların tepki verme kapasitelerini artıracaktır ve c) gelir artışından dolayı fiyat talep esnekliğinin artması beklenmektedir. Geliri artan tüketiciler işlenmemiş ürünler yerine işlenmiş ürünleri tercih ederler. Bundan dolayı tüketici fiyatlarında ürün işleme ve diğer aramaların maliyet payı artar ve bu durum ürün fiyatlarında dikkate değer değişiklik yaratır. Henüz güçlü ampirik kanıt olmasa bile daha yüksek fiyat oynaklığına yol açabilecek başka faktörler de vardır. Bunlar daha fazla değişkenlik sergileyen yakıt fiyatlarıyla ilişkili olarak artan biyo-yakıt üretimi ve organize gıda piyasalarında (vadeli işlem piyasaları ve indeks fonlara yatırım) artan spekülasyon davranışlarıdır. Uluslararası piyasalarda gıda fiyatlarının artması düşük gelirli ülkelerde hükümete karşı gösterilerin, isyanların ve sivil kargaşaların artmasında çok önemli katkısı olmuştur (Arezki and Brückner, 2011).

Tarım ve Ticaret Politikası Enstitüsünden araştırmacılar (Wise and Murphy, 2012a) gıda krizine yönelik olarak başlatılan girişimlerin genelde krize kaynaklık eden aşağıdaki problemlerin çözümüne yönelik olup olmadığını irdele-

mişlerdir. Bu problemler;

- a) Genellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörüne yapılan yatırımların düşük kalması (özellikle küçük tarım işletmeleri),
- b) Kamu tarafından finanse edilen araştırma ve geliştirme çalışmalarına desteklerin azalması, özel sektör araştırma ve yayım çalışmalarına artan bağlılık,
- c) Yoksul ülkelerde ulusal gıda talebini karşılamada ithalata bel bağlamak (sonuçta ulusal üretimin düşmesi),
- d) Ulusal piyasa veya talebi karşılamak yerine daha karlı olan ihracata yönelik ürünlere yönelme,
- e) Tarım arazilerinin biyo-yakıt amaçlı üretim için kullanımının artması,
- f) Çevresel olarak sürdürülebilir düşük girdi kullanan tarımsal üretim modeli yerine yüksek girdi kullanan tarımsal üretim sisteminin desteklenmesi,
- g) İklim değişikliği ile gıda güvencesi arasındaki ilişkiye yeterli ilgi ve özenin gösterilmemesi,
- h) Tarımsal piyasalarda artan finansal spekülasyon ve yabancılara toprak satışı (yatırım fonlarının yoksul ülkelerin topraklarını gasp etmesi) şeklinde sıralanmaktadır.

3. Krize Karşı Küresel Düzeyde Politika Tepkileri

Gıda krizine çözüm amacına yönelik olarak 2008 yılı başlarından itibaren küresel düzeyde bazı girişimler başlatılmıştır (Wise and Murphy, 2012b). Bu girişimler gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yönelik deniz aşırı yardımları (overseas development assistance) ve çok taraflı kalkınma bankaları politikaları ve programları, birleşmiş milletlerin çalışmaları (kurumları ve girişimleri) ve gelişmiş ilk 20 büyük ekonomi (G-20) girişimleri olarak gruplandırılmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen programlar arasında gıda güvence komitesi (the Committee on Food Security) ve gıda hakkı özel raporu (special rapporteur on the right to food) sayılabilir.

Wise and Murphy (2012b) gıda krizine karşı uluslararası seviyede başlayan çözüm arayışları ve politika tepkilerini şu şekilde özetlemiştir. İlk olarak 2008 yılı Nisan ayında BM Genel Sekreterinin Küresel Gıda Güvence Krizi “Yüksek Seviyede Görev Gücü (YSGG)” olarak adlandırdığı girişim başta BM kurumları olmak üzere Dünya Bankası, IMF, WTO ve OECD başkanlarını bir araya getirmiştir. YSGG öncelikle risk altındaki korumasız nüfusa yardım ve onların krize karşı esnekliğini artırmaya odaklanmıştır. FAO uygulamada olan “Açlıkla Mücadele Programı” temelinde üretimi artırma ve küçük ölçekli üreticileri desteklemeye odaklanmıştır. FAO ayrıca gıda fiyat artışına karşı uluslararası işbirliği için çok paydaşlı koordinasyon kurulu olarak hizmet veren Dünya Gıda Güvencesi Komitesi’nin (DGGK) yeniden kurulmasına öncülük etmiştir. Gelişmiş ülkelerde gıda krizine karşı gecikmeli de olsa bazı adımlar atılmışlardır. Gelişmiş en büyük sekiz ülke (G-8) 2009 yılında “Küresel Tarım ve Gıda Güvencesi Programında” kullanılmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin tarımsal yatırımları için 3 yıllık bir dönemde 22 milyar dolar vermeyi taahhüt etmiştir. Dünya Bankası 2010 yılında üç yıllık Tarımsal Eylem Planı geliştirmiş ve yıllık 4,1 milyar dolar seviyesinde bulunan gelişmekte olan ülkelere yönelik tarımsal yatırım yardımlarını 6,2 ila 8,3 milyar dolar arasına çıkarmayı taahhüt etmiştir. G-20 ülke liderleri gıda güvencesini en önemli alanlarından biri olarak açıklamışlardır. Gelişmiş ilk yirmi ülke Fransa liderliğinde 2010 yılında şu konuları ele almışlardır; a) tarımsal ürün fiyatlarında oynaklık ve spekülasyon, b) “sorumlu tarımsal yatırım” bağlamında gelişmekte olan ülkelerde tarımsal arazi satın alımlarının azaltılması, ve c) besin ve insani yardımın gözden geçirilmesi.

Gıda kriziyle ilgili olarak gelişmekte olan ülkelerin kendileri de bazı önlemler başlatılmıştır. Örneğin Afrikalı yöneticiler tarımsal kalkınma bütçesini kamu bütçesinin en az %10’una çıkarma taahhütlerini yenilemişlerdir. Güney-Güney işbirliği çerçevesinde Brezilya Afrika’da tarımsal araştırmaları destekleme sözü vermiştir. Gıda krizi küresel düzeyde tarım sektörünün temel politika sorunlarını uluslararası toplumun gündeminde ilk sıraya ve merkeze oturmasına yol açmıştır. Temel sorunlar arasında; a) devletin veya kamu sektörü tarımsal yatırımı, b) tarımda küçük ölçekli üreticiler ve kadınlar, c) ürün spekülasyonları ve fiyat oynaklığı, d) gıda güvenlik stokları, e) yüksek girdili tarıma alternatif olarak sürdürülebilir tarım, f) iklim değişikliği ve h) biyo-yakıtların artışı ve biyo-yakıtların gıda fiyatları üzerine etkisi konuları öne çıkmaktadır (2012b).

Birleşmiş Milletler (UN) gıda hakkı özel raportörü (special rapporteur on the right to food) tarafından çözüm için önerilen öncelikler (Wise and Murphy, 2012);

- 1) Ülkelerin kendine yeterli olma kabiliyetini (kapasitesini) desteklemek,
- 2) Gıda rezervleri oluşturmak,
- 3) Gıda piyasalarında finansal spekülasyonların (vurgunculuğun) regüle edilmesi,
- 4) Azalan ihracat geliri ve artan gıda ithalat faturasına karşı sosyal güvenlik (sosyal yardım) ağı oluşturmak,
- 5) Üretici örgütlerini desteklemek,
- 6) Toprağa erişimi korumak, yabancılara büyük ölçekli toprak almasına engel olmak (moratoryum ilan etmek),
- 7) Çevresel olarak sürdürülebilir tarıma geçişi teşvik etmek,
- 8) Gıdanın insan hakkı olduğunu savunmak şeklinde sıralanmaktadır.

Gıda krizine karşı küresel çözüm arayışlarıyla ilgili yapılan değerlendirmede (Wise and Murphy, 2012b) piyasaların yeniden düzenlenmesine yönelik bir çaba ya da niyet görülmediği gibi uluslararası piyasaları kontrolünde bulunduran tarımsal ihracatçıların ve tarımsal girdi ticareti yapan firmaların davranışlarını disipline edecek bir çabanın da olmadığı belirtilmektedir. Küresel piyasalarda tarım, enerji ve finansal piyasaların bütünleşmesi ile beraber yapısal bir değişim görülmektedir. Güçlü yardım ve teşviklerle desteklenen endüstriyel biyoyakıtların artışı gıda fiyatlarını yüksek ve hareketli petrol fiyatlarına daha sıkı bağlamaktadır. Hala düzenleme yapılmamış vadeli işlem piyasalarındaki finansal spekülasyonlar fiyat oynaklığını daha fazla arttırmaktadır. Uluslararası politikalar henüz gerçek sorunlara çözüm arayışına odaklanmamıştır. Ayrıca 2008 yılından günümüze gıda krizini ve fiyat oynaklığını önlemeye yönelik olarak başlatılan tüm faaliyetlerde önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Dünya yıkıcı gıda fiyat artışı riskini henüz atlattığı değildir. Petrol fiyatlarındaki artış dikkate alındığında destek politikalarının kaldırılarak biyoyakıt üretiminin durdurulması zayıf bir olasılıktır.

G-20 ülkeleri “Kurumlararası Görev Gücü (Interagency Task Force)” gıda fiyat oynaklığı raporu biyoyakıt politikalarının yeniden gözden geçirilmesini önermiştir (Wise and Murphy, 2012b). Gelişmiş ülkelerin daha fazla sorumluluk üstlenmeye başlaması olumlu, ancak çok yetersiz bir gelişmedir. Dünya Bankası ve diğer bölgesel kalkınma bankaları “tarımsal araştırma ve geliştirmeyi (AR-GE)” gıda güvencesi ve kalkınma için en öncelikli alan olarak kabul etmektedir. Bu anlayış yıllardır sürekli azalan AR-GE destekleri dikkate alındığında önemli bir gelişmedir (Wise and Murphy, 2012b). Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu (CGIAR) enstitüleri aracılığıyla yapılan tarımsal araştırmalar reform geçirmekte ve tekrar artmaktadır. Ancak tarımsal araştırmalarda özel fonlar (Bill Gates vb) ve çokuluslu tarımsal firmalara bağımlılık hala sürmektedir. Diğer yandan Gates vakfının öncülüğünü yaptığı diğer bazı vakıf ve özel kuruluşlar tarımsal kalkınmayı en öncelikli problem olarak ele almaktadır. Daha da önemlisi gelişmekte olan ülkeler tarımsal AR-GE bütçelerini artırma taahhüdünde bulunarak krize tepki vermişlerdir. Bunlar arasında Çok Boyutlu Afrika Tarımsal Kalkınma Programı (CAADP) sayılabilir (Wise and Murphy, 2012b).

Devletin tarımsal “AR-GE” çalışmalarındaki rolü son 30 yılı aşkın süreden beri sergilediği eğilimin aksine yeniden öne çıkmış ve devletin tarımsal kalkınmadaki rolünün önemi yeniden fark edilmeye başlamıştır. Hâlihazırda tarımsal AR-GE çalışmalarında özel sektör-devlet işbirliği temelinde özel sektör yanlılığı devam etmektedir. Eğer kamu sektörü çok zayıfsa veya kamu sektörünün rolü sadece özel sektörü risklere karşı korumak ise özel sektör-kamu işbirliği çok sorunlu bir durumdur. Bazı ülkelerde, özel sektörün AR-GE çalışmalarına katkı verme kapasitesi çok zayıftır. Uluslararası kuruluş ve vakıflar tarafından desteklenen küçük ölçekli işletmeler lehine çok sayıda proje-program olsa bile bu programlar ticari olarak yaşam olanağı olmayan küçük işletmeleri dışlamakta ve bunlara destek sağlamamaktadır (Wise and Murphy, 2012b).

Dışa bağımlı teknolojilere olan eğilim sürmektedir. Yüksek verim sağlayan tohumlar tarımsal gelişme için önemlidir. Fakat AR-GE ve yayım faaliyetleri yerel tohum ve yerel gıda ürünlerinin gelişimi yerine ticari melez ve biyoteknoloji yanlıdır. Çok sayıda yardım programı hala ticari tohum ithalatını ve bunların sonucu olarak ithal girdilerin kullanımını teşvik etmektedir. Yerel tohum çeşitleri (kaynakları) risklere karşı esneklik sağlamada önemini koruyan, fakat henüz yeteri kadar kullanılmayan bir kaynaktır. Yerel çeşitler iklim değişikliğinde çok kritik öneme sahiptir. Bu çeşitler üreticilerin elde ettikleri ürünün ekonomik değerini kontrol gücünü sahip olmasında temel bir unsurdur. Diğer yandan AR-GE projeleri küçük ölçekli çiftçileri küresel, ulusal ve küresel zincir perakendeciler ile daha fazla bütünleştirmeye odaklanmakta ve bu yönelim tartışmasız sürmektedir (Wise and Murphy, 2012b).

FAO ve diğer bazı kuruluşlar köy seviyesinde tahıl stoklamak için rehin-senedi sistemini yaygınlaştırmaya çalışmakta ve Dünya Gıda Programı küçük üreticilerden tedarik ettikleri gıdaları bölgesel yardım programlarında kullanmayı planlamaktadır (Wise and Murphy, 2012b). Uluslararası topluluk çevresel sürekliliğe ve düşük girdili tarıma geçişi henüz güçlü bir şekilde desteklemeyi kabul etmemektedir (Wise and Murphy, 2012b). Ürün stokları (emniyet) olan ülkeler uluslararası fiyat değişikliklerini hafifletmede daha başarılı olmuşlardır. Aslında, ürün depolamak uluslararası piyasaların düzgün işleminde birçok yönden faydalıdır. DTÖ 2007-2008’deki gibi ihracatçı ülkeleri kriz durumunda ihracat kısıtlamaları getirmemeleri için uyabilir, fakat ihracatçı ülkelerin birinci sorumlulukları kendi vatandaşlarını korumaktır. Eğer yeterli arzın olmadığını hissederlerse, ihracatı kısıtlamaya devam edeceklerdir (Wise and Murphy, 2012b).

Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü (IFPRI) gıda güvencesi için gıda stokunun artırılmasını önermektedir. Fakat Dünya Bankası ve G-20 oynaklığı hafifletmek için güvenlik stoklarının artırılmasına genel olarak karşı çıkmaktadır. G-20, Dünya Gıda Programı (WFP) şemsiyesi altında batı Afrika’da acil durumlar için gıda depolama pilot proje uygulamasını kabul etmiştir. Emniyet stoklarının artırılması konusunda fazla bir yol alınamamış ve bu konu 2012’de Meksika’nın liderliğinde yapılan G-20 zirvesine ertelenmiştir. Finansal piyasaların yeniden regüle edilmesi zor gözükmemektedir. Dünya Bankası tarafından desteklenen risk yönetim (hedge) fonları hariç, son yıllarda gördüğümüz fiyat balonlarından tarımsal piyasaların etkilenmesini önleme yönünde çaba görülmemektedir (Wise and Murphy, 2012b).

Yabancıların arazi almasının – tarım arazisi gaspı – gıda güvencesi için önemli bir tehdit olduğu konusunda fikir

birliği vardır. Arazi gasp edenler çoğunlukla dış ülkelerdeki işlenebilen toprakları alarak ya da kiralarak uzun dönem gıdaya ulaşımı sağlamak isteyen bazı zengin gelişmekte olan ülkelerin büyük yatırım fonları, hammadde üretmeye çalışan biyoyakıt üreticileri, arazi ve altındaki su üzerinde spekülasyon yapan uluslararası yatırımcılardır.

Dünya’da 2001 yılından bu yana 227 milyon hektar arazi satılmış ya da kiralanmıştır. Sadece 2008’de 91 milyar dolarlık alım yapılmıştır. Arazi gaspına karşı Dünya Bankası “sorumlu tarımsal yatırım” için temel ilkeler olarak adlandırılan bir rehber hazırlamıştır. Fakat bu rehberin çok zayıf olduğuna yönelik eleştiriler artmaktadır. Bundan başka “Arazi, Balıkçılık ve Ormancılık Kullanım Hakkının Sorumlu Yönetişim Gönüllü Rehberi” olarak adlandırılan bir başka çalışma BM’de (Dünya Gıda Güvencesi Komitesinde) görüşülmektedir. Bu rehber üzerinde 2011 yılı Ekim ayında tartışmalar yapılmış ve 2012 yılında uygulamaya konulması beklenmektedir. Bu yaklaşım BM Gıda Hakkı Özel Raportörü tarafından savunulan yaklaşımdaki “gıda hakkı” ile daha uyumlu bulunmaktadır (Wise and Murphy, 2012b) .

Oakland Enstitüsü gibi bazı kurumlar ülke yöneticilerin daha iyi normlar ve gözetimler oluşturmalarına olanak sağlamak için yabancılara arazi satışlarını ertelemeyi önermişlerdir. Afrika Birliği ise arazi satışlarını yavaşlatmak üzere kendi geliştirdiği rehberi uygulamaya koymuştur.

Tarımsal gelişmenin iklim değişikliği etkisinin azaltılması, iklim değişikliğinin tarımsal ekosistemi etkilediği ve çiftçilerin bu değişikliklere uyumu için desteklenmesi gerekliliği konularında neredeyse fikir birliği olduğu gözükmektedir. Ancak bu hedefe ulaşmada izlenecek en iyi yöntemin ne olduğu veya acil hareket edilmesi konusunda görüş birliği yoktur (Wise and Murphy, 2012b). “Konsensüs eksikliği ile ilgili olarak üç konu dikkat çekmektedir. İlk olarak iklim değişikliği ve tarım arasındaki bağa dikkati artırma çabalarına rağmen, problemin altında yatan sebeplerden yüksek girdiye dayalı endüstriyel tarım ve fosil yakıt tabanlı tarımsal üretim gibi konulara yetersiz ilgi devam etmektedir. İkincisi, doğrudan kamu sektörü yatırımları yerine özel sektörü teşvike yönelik genel yanlılık gelişmekte olan ülkeler tarafından geniş kapsamlı eleştiriye neden olmaktadır. Burada alınan önlemlerin iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmede ve bu değişikliğe uyumun finansmanı için zengin ülkelerin yakayı kurtarması ve önlemlerin sonuçsuz kalacağı tartışılmaktadır. Yeşil İklim Fonu önerisinin kamu ve özel kaynaklardan yıllık 100 milyar dolara çıkarılma önerisi alınan önerilere örnek verilebilir. Üçüncüsü, iklim değişikliği problemlerine karşı karbon piyasalarına güvenmek özellikle tarım için tartışmaya yol açmaktadır. Karbon piyasaları gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerde ormanların yok olması ve bozulmasını önleme ve karbon tutma kapasitesine katkı sağlayarak emisyon kredisi kazanabilmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri tarımsal kalkınmada karbon piyasasına bağımlı hale getirebilir ve orman çevresinde arazi işleyen kişilerin arazilerini kaybetmesine sebep olabilir (Wise and Murphy, 2012b). Son 30 yıldır uygulanan yanlış politikalar gelişmekte olan ülkelerin gıda üretimini zayıflatmıştır, bu yanlış politikalar arasında tarım ürünler dış ticaret liberizasyonu, tarıma yatırımların azaltılması ve yapısal uyum programları çerçevesinde devletlerin tarım ve gıda üzerindeki rolünün küçültülmesi yer almaktadır. Nitekim en az gelişmiş ülkeler 1980 yılı öncesinde tarımsal fazlaya sahipken, 1980 sonrası çok büyük gıda ithalatçısı durumuna gelmişlerdir. Gıda fiyatlarında yükselmeyi en iyi yöneten ülkeler kriz döneminde dış ticareti çok iyi yöneten ülkeler olmuştur (Wise and Murphy, 2012b) .

Sadece BM Özel Raportörü sözleşmeli üretim modelinin (tohum üretiminden değer zincirine kadar her aşamada) olumsuz etkilerine haklı olarak dikkat çekmiştir. Raportöre göre, küresel yönetim sistemi gıda hakkının sağlanmasında çok ciddi engel teşkil eden piyasa gücü yoğunlaşmasına çözüm bulmada yetersiz ve zayıf donanımına sahiptir. Nitekim kamu – özel sektör ortaklığına artan ilgi ve endüstriyel tarımın gelişmesi için devam taahhütleri gelişmekte olan ülke tarım sektörlerinde daha büyük işbirliğine dayalı yoğunlaşmaya neden olmaktadır (Wise and Murphy, 2012b) .

Dünya Bankası ve G-20 için hazırlanan “gıda piyasalarında fiyat oynaklığının sorgulanması” başlıklı raporda (Till, 2011), organize tarım piyasalarında finansal spekülasyonları önlemek için önerilen regülasyon yerine finansal mühendislik temelinde emtia türev kontratları ile koruma (hedging) oluşturma önerilmektedir. Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerde firmaların gıda fiyatlarındaki ani değişimlere karşı korunmaları için sigorta satın almalarını destekleyecek program başlatmıştır (Till, 2011). AB komisyonu raporunda fiyat oynaklığını azaltma yönünde çabaların piyasa şeffaflığını artırmak ve tarımsal verimlilik artışındaki yavaşlamayı tersine çevirmeye odaklanması gerektiği ifade edilmektedir (EU, 2011).

G-20 ülkeleri tarım bakanları 23 Haziran 2011 tarihinde aşağıdaki konuların “Cannes Zirvesinde (Kasım 2011)” ele alınmasını kararlaştırılmıştır;

- 1) Gelecek yıllarda tarımsal araştırmaların koordine edilmesi
- 2) Gelişmekte olan ülkelerde tarım ve gıda ile iştigal eden şirketlerin risk yönetiminde risk azaltma araçlarına ulaşım imkânları sunulması
- 3) Gıda bilânçosu veri kalitesini iyileştirmek amacıyla tarımsal üretim, tüketim ve yatırımlarla ilgili uluslararası bir veri tabanı oluşturmak
- 4) Ortaya çıkan gıda krizlerine hızlı tepki verebilecek uluslararası bir forum kurulması
- 5) İhracat kısıtlamalarının insani gıda yardımlarına uygulanmaması gerektiğinin kabulü

- 6) Açlık riskine karşı hassas gruplar için hedeflenmiş gıda güvenlik ağlarının oluşturulması
- 7) Biyo-yakıt tüzüklerinin/yasalarının gıda fiyatları üzerindeki etkilerinin araştırılması
- 8) Bölgesel düzeyde acil durum insani gıda rezervlerinin oluşturulması
- 9) Tarımsal ürünler için açık ve kural tabanlı küresel ticaret sisteminin güçlendirilmesi
- 10) Bitki çeşitliliği için uluslararası düzeyde kabul gören yasal mekanizmaları da içeren bitki yetiştirmede yeniliklerin teşvik edilmesi
- 11) Gelişmekte olan ülkelerdeki yasaları ve düzenlemeleri de kapsayan uygun yatırım ortamlarının oluşturulmasına yönelik çabaların desteklenmesi
- 12) Borsa dışı türev ticaretinde şeffaflığı artırmayı ve pozisyon limitlerinin talep edilmesini de kapsayan tarımsal türevlerin ticaretinin düzenlenmesinin desteklenmesi (Till, 2011)

Fiyat riski yönetiminde mal türevlerinin potansiyel olarak değerli bir araç olduğu düşüncesiyle disipline edilmesine çok sıcak bakılmamıştır. Ancak, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy G-20 toplantısı açılışında tarımsal piyasaların finansallaşmasının fiyat oynaklığına katkı sağlayan bir faktör ve bunun politika yapıcılar (düzenleyici kurumlar) tarafından dikkate alınması gereken öncelikli bir konu olduğunu belirtmiştir. G-20 ülkeleri, 18 Haziran 2012 tarihinde Meksika'da (Los Cabos kentinde), Dünya Bankası tarafından yönetilecek 100 milyar dolara kadar çıkabilecek yardım fonu oluşturarak geliştirmekte olan ülkelerde piyasa temelli çözümleri desteklemeyi kararlaştırdılar. Çözümler sonuç temelli ödemeler (destekler) aracılığıyla yenilikleri desteklemeyi içeriyor. Ödemeler belirli hedefler ve kilometre taşlarının kat edilmesi durumunda ödüller ve diğer piyasa temelli teşvikleri içeriyor. Gelişmekte olan ülkelerde gıda güvencesi ve tarımsal gelişimde özel sektörün yenilikçi kapasitesinden yararlanmayı öne çıkarıyor (WB, 2012).

Wise and Murphy (2012b) tarafından çözüm için önerilen politikalar; a) biyo-yakıt artışını engellemek, b) finansal spekülasyonların disipline edilmesi, c) sorumsuz tarımsal arazi satın almaların engellenmesi, d) gıda emniyet stokları kullanımının özendirilmesi, e) fosil yakıt bağımlılığının azaltılması ve tarım-ekoloji dengesini sağlayan uygulamalara yönelmek ve f) küresel tarımsal ticaretin gıda güvencesini baltalamasını (ihracat kısıtlamaları) engelleyecek reformları içermektedir.

4. Dünya Gıda Krizi ve Fiyat Oynaklığına Karşı Ulusal Politika Tepkileri

Türkiye'de gıda güvencesi ve fiyat oynaklığına odaklanmış koordineli bir çaba olmasa da çoğu kriz öncesi uygulamada olan ve bazıları ise kriz sonrası başlayan politikalar vardır. Atılan olumlu adımlar arasında tarımsal AR-GE harcamaları için bütçe tahsisinin ciddi düzeyde artması, hızlı ithalat tarife ayarlamaları, et ve süt piyasasına daha aktif müdahale, modern sulama sistemleri yatırımlarının desteklenmesi ve lisanslı depoculuk (rehin senedi karşılığı ürün kalitesi) sayılabilir.

Süt piyasasında 2008-güz ve 2009-bahar döneminde gözlemlenen çiğ süt fiyat krizi (aşırı düşme) ile birlikte Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) süt tozu üretimine destek sağlayarak talep değişiminden (düşmesi) kaynaklanan fiyat şokunu önlemek için dolaylı olarak stok tutmayı teşvik etmiştir.

Nitekim 30 Nisan 2009 tarihli 27215 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2009/40 sayılı "Çiğ Sütün Değerlendirilmesine Yönelik Destekleme Uygulama Esasları Tebliği" ile piyasadaki fazla süt çekilerek devlet desteği ile süt tozu üretimi yaptırılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 12 firmayla anlaşma yapılmıştır. Karar doğrultusunda, üretilen süt tozunun "Dâhilde İşleme Rejimi (DİR)" kapsamında süt tozu ithal etmek isteyen firmalara satılacağı ve dünya fiyatı ile aradaki farkın devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Bu amaçla 30 milyon liralık kaynak ayrılmıştır. Ayrıca bakanlıktan izin alan ve gıda siciline kayıtlı süt tozu işleme tesislerine sahip, "Ulusal Süt Konseyine" üye olan süt tozu üreticisine DİR kapsamında kendi ürettiği yağsız süt tozunu kendi işletmesinde kullanan imalatçıya ton başına ödeme yapılacağı belirtilmiş olup, hangi firmanın ne zaman ve ne kadar süt tozu üreteceğinin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından belirleneceği belirtilmiştir.

Fiyat oynaklığı bağlamında 2010 yılında et piyasasında yaşanan krizle birlikte, EBK et fiyatlarında aşırı oynaklığı önleme ve perakendecilerin üreticilere karşı monopson gücünü kırmada çok etkili olacak piyasa düzenleyici görevine hızlı bir şekilde geri dönmüştür. EBK kendi mezbahalarında kasaplık hayvan kesimi (et üretimi), et ve kasaplık canlı hayvan ithalat kotalarını yönetme ve perakende satış (franchising) yaparak et piyasasında düzenleyici rol oynamaktadır.

Ayrıca et arz açığını azaltmak için 1 Ağustos 2010 Tarihli ve 27659 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar yayınlanmıştır. Bu karara göre 1 Ağustos 2010 itibarıyla girişimcilere sıfır faizli yatırım ve işletme kredisi verilmeye başlanmıştır. Yatırım Kredileri, ahır, ağıl yapma, süt sağım tesisi kurma ve hayvan alımlarını kapsamaktadır. Kredi, süt sığırcılığına, damızlık etçi sığır yetiştiriciliğine, koyun ve keçi yetiştiriciliği ile büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine sıfır faizli olarak verilmekte olup kredinin geri ödemesi 7 yıl olarak belirlenmiştir. Yatırım kredilerinin üst limiti 7,5 milyon TL olarak kararlaştırılmıştır. Kararda yer alan işletme kredileri ise büyükbaş besi hayvancılığını kapsamakta

olup büyükbaş besi hayvanı alımı ve yem temininde kullanılmak üzere kullanılacak kredi yine sıfır faizli olup kredinin geri ödeme süresi 2 yıl olarak kararlaştırılmıştır. İşletme kredilerinin üst limiti 3 milyon TL olarak belirlenmiştir.

İklim değişikliği bağlamında ise kuraklığa dayanıklı çeşitler geliştirme altyapısına yönelik olarak Konya Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsünde “kuraklık test merkezi” 10.12.2010 tarihinde faaliyete geçmiştir. Dünyanın büyük tohum gen bankaları arasında sayılan 250,000 örnek kapasiteli ulusal “tohum gen bankası” Mart 2010 tarihinde hizmete açılmıştır. Bu merkezin kurulması iklim değişikliği ve üreticinin üretim değerinden daha fazla pay almasında çok önemli olan yerel çeşitlerin geliştirilmesinde ve biyo çeşitliliğin korunmasında çok önemli bir aşamadır. Türkiye’de 1964 yılından 2010 yılına kadar 2,500 türe ait 68,000 örnek koruma altına alınmış ve ıslah çalışmalarında kullanılmaktadır. Merkezin kurulmasıyla birlikte koruma altına alınan örnek sayısı hızla artacaktır (Yüce, 2011). Tarımsal AR-GE bütçesi cari olarak 2002 yılında 11 milyon TL iken 2005 yılında 18 milyon TL, 2010 yılında 72,6 milyon TL ve 2011 yılında 92 milyon TL seviyesine yükselmiştir (Yüce, 2011). Türkiye’de tarımsal araştırma enstitülerinin tarla bitkilerinde konvansiyonel yerel kaynaklardan yüksek verimli tohum çeşidi geliştirmede çok başarılı olduğu söylenebilir. Geliştirilmiş olan yüksek verimli buğday ve çeltik tohum çeşitleri sayesinde birim alana çok yüksek verim alınmaktadır. Trakya bölgesinde sulama yapılmadan hektara 5 ila 7 ton arasında buğday verimi alınmaktadır. Pirinç üretimi için gerekli yüksek verimli orijinal tohum miktarının tamamı Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından üretilmekte ve bu tohumlar “ıslahçı hakkı sözleşmesi” ile tohum üreticisi özel şirketlerce çoğaltılarak çiftçilere satılmaktadır. Bu ilişki kamu-özel sektör işbirliğinin (partnership) basit bir örneğidir. Türkiye’de kullanılan çeltik tohum çeşitlerinin verimi dünya ortalamasının 2 katı olup, Türkiye en yüksek verim alan ülkeler içindedir (Beşer, 2011). Türkiye’de ekimi yapılan çeşidin %80’den fazlası Osmaniye çeşididir. Türkiye’den 2009 yılından itibaren komşu ülkelere (Bulgaristan ve Yunanistan) çeltik tohumu ihracatı yapılmaktadır. Küresel gıda krizinin birkaç yıl öncesinde uygulamaya konulmuş olan çok önemli kurumsal düzenlemelerden biri de AR-GE çalışmalarını teşvik edecek ıslahçı hakları yasasıdır.

Sıfır faizli ve yedi yıl geri ödemeli basınçlı sulama (damlama ve yağmurlama) desteği kuraklık riskine karşı tasarruflu su kullanımı yolunda kriz öncesinde başlatılmış çok önemli bir yatırım destek projesidir. Bu proje bir taraftan birim alana daha yüksek verim ve diğer taraftan birim üretim maliyetini düşürerek karlılığı artırırken, aynı zamanda kuraklık riskine karşı önemli bir çözümdür.

Rehin senedi karşılığı emanet yoluyla stok yönetimi de 1990’lı yılların başından itibaren uygulamada olan ve 2000’li yıllarda hızlanan bir çabadır. Nitekim TMO verilerine göre rehin senedi karşılığı emanete alınan stok miktarı 1993 yılında 102 bin ton ve 2002 yılında 120 bin ton civarlarında iken 2008 yılında 688 bin tona yükselmiş ve 2011 yılında 1 milyon tonu aşmıştır (TMO, 2011)¹.

5. Mevcut Riskler ve Çözüm Önerileri

Gıda güvencesi ve fiyat oynaklığına karşı yukarıda kısaca bahsedilen olumlu politika tepkileri yanında henüz önemi yeterince fark edilmemiş olan diğer bazı araçlar da vardır. Bunların başında yeterli miktarda ve etkin stok yönetimi gelmektedir.

TMO aşırı kuraklık yaşanan 2008 yılında 501 ton çeltik (pirinç eşdeğeri 300 ton) ve 11,254 ton pirinç stok miktarı ile yeni hasat sezonuna girmiştir (TMO, 2011). Aynı yıl sezona 502,3 bin ton buğday ve 34,6 bin ton arpa stoku (dönem sonu) ile girilmiştir. Artan riskler dikkate alındığında bu stok miktarları çok düşük kalmaktadır. Kriz döneminde ihracatçı ülkelerin ihracatı kısıtlayıcı ve dünya fiyatlarının abartılı şekilde artmasına sebep olan davranışları dikkate alındığında, Türkiye pirinç ve mısır gibi kendine yeterlilik düzeyinin düşük olduğu tahılları ve kuraklıktan en çok etkilenen buğday ve arpa stoklarını artırması kaçınılmaz bir gereksinimdir.

Ulusal gıda tüketiminde önemi (ekmek ve tahıl ürünleri) ve ihracat dikkate alındığında buğday stok miktarı çok düşük kalmaktadır. Türkiye’nin un, makarna, irmik ve bisküvi ihracatının buğday eşdeğeri 2009, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla 3,2, 3,5 ve 3,9 milyon tona ulaşmıştır (TMO, Hububat Raporu 2011). Bu veriler oynak (volatil) dünya fiyatlarının piyasa ve fiyat istikrarını tehdit etme potansiyelinin yüksekliğini göstermektedir.

Yetersiz ulusal stok miktarının yurtiçi gıda piyasasını nasıl etkilediği 2008 yılında pirinç fiyatlarında yaşanan gelişmeye göz atıldığında daha iyi anlaşılabilir. Nitekim 2007 yılı sonunda 0,8 TL/kg olan pirinç toptan fiyatı (Osmaniye) 2008 yılı başından itibaren hızla yükselmiş ve Mayıs ayında 2,61 TL/kg zirve fiyatına ulaşmıştır. Pirinç fiyatlarının 2003-2011 dönemi davranışı ekte verilen Grafik 1’den izlenebilir. Türkiye pirinç piyasasında fiyat krizinin yaşandığı 2008 yılında ilk beş aylık dönemde gerçekleşen fiyat artışı 3,2 katı aşmıştır. Eylül 2008 tarihinde çeltik hasat sezonu ile birlikte pirinç fiyatları gerilemeye başlamış ve Ekim 2008 tarihinde 1,67 TL/kg seviyesine kadar düşmüştür. TMO 2008 yılında hasat sezonuna girildiğinde depolarında sadece 2,5 ton stok mevcudu bulunuyordu (TMO, Hububat Sektör Raporu, 2011).

¹ TMO 1993 yılında 2699 sayılı Umumi Mağazacılık Kanunu hükümleri kapsamında rehin sendi karşılığı depolarına emanet ürün alımını başlatmıştır. Rehin senedi karşılığı emanet ürün alımı uygulaması 2005 yılından itibaren 17.02.2005 tarih ve 25730 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamına dâhil edilmiştir.

Pirinç fiyatlarındaki oynaklık ulusal stok miktarı ve dünya piyasalarının arz tarafında yeralan ülkelerin ihracatlarını kısıtlamaları ile yakından ilişkilidir (Bakınız Ek Bölüm, Örnek Olay Dünya Pirinç Piyasası). Son üç yıllık ortalamaya göre Türkiye’de 4,3 milyon ton civarlarında mısır üretimi gerçekleşmiş iken toplam ulusal talep 2008 ve 2009 yıllarında 5,1 milyon tona yaklaşmıştır ve bazı yıllarda (2002-2004 ve 2007-2008 yılları) 1 milyon tonu aşan ithalat yapılmaktadır. TMO mısır stokları ise çok dalgalı bir seyir izlemekte, genelde ulusal talebe göre çok düşük miktarda ve bazı yıllar sıfır düzeyinde kalmaktadır. Nitekim 2011 yılında sezona sıfır düzeyinde stok ile girilmiştir. Dünya mısır fiyatları 2001-2005 döneminde 91-112 dolar/ton aralığında iken 2007-2011 döneminde 165-282 dolar/ton aralığında gerçekleşmiştir. Fiyatlar 2008 yılında 261 ve 2011 yılında 282 dolar/ton gibi çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. Çok oynak olan dünya mısır fiyatı, değişken nakliye fiyatları (petrol fiyatına bağlı olarak) ve değişken döviz kurları da dikkate alındığında, bu tahılı girdi olarak kullanan sektörler için büyük bir belirsizlik ve risk yaratmaktadır.

Türkiye’nin iklim değişikliğine karşı daha aktif önlemler alması kaçınılmaz bir gereksinimdir. Bu kapsamda kuraklığa, aşırı sıcaklığa ve diğer streslere dayanıklı tohum çeşitleri geliştirmeye yönelik AR-GE faaliyetlerine daha fazla önem verilmelidir.

Bilinçli ve ekonomik su kullanımını teşvik için sıfır faiz ve yedi yıl vadeli anapara geri ödemeli sulama yatırım desteği küçük tarım işletmelerine yönelik olarak daha cazip hale getirilmelidir. En önemlisi baraj ve gölet yatırımlarına daha fazla kaynak tahsis etmeli ve başlayan yatırımların tamamlanma sürecini hızlandırmalıdır.

Türkiye 75 milyona yaklaşan nüfusunun gıda güvencesini temin, makro ekonomide fiyat istikrarına tehdit oluşturmamak için ve bulunduğu bölgede lider ülke olarak başta tahıllar olmak üzere, et, süt tozu ve şeker gibi ürünlerde **emniyet stokunu** artırmalıdır. Dünya’da yeni şekillenen iktisadi anlayış bu yönde politikaları desteklemektedir. Türkiye Orta Doğu ülkeleri başta olmak üzere gıda krizi döneminde göç dalgasını önlemek ve bölgede siyasi istikrara katkı sağlamak için gıda yardımı yapabilecek ülke pozisyonunu korumalıdır. Küçük ve orta boy gıda sanayi işletmeleri için aşırı oynaklığa karşı risk yönetim araçlarının kullanımı teşvik edilmelidir. Çok sayıda ticaret borsası yerine derinliği olan ürün ihtisas ticaret borsalarının oluşumunu hızlandıracak mevzuat önlemlerini alınmalı, etkin işleyen spot ürün piyasaları oluşturulmalıdır. Etkin spot piyasalar ve yeterli stok olmadan vadeli işlem ve opsiyon borsalarına geçme olanağı yoktur.

Dünya gıda fiyatlarında yükselme ve fiyat oynaklığında artışın Türkiye üzerine etkisi çok yönlü olarak araştırılmaktadır. Araştırma şu konulara yanıt aramalıdır; dünya tarımsal ürün fiyatlarında artışlar ve oynaklık aynı düzeyde ulusal piyasaya yansımakta mıdır? Eğer yansıma düzeyi farklı ise bunun nedenleri nelerdir? Gıda fiyatlarında oynaklığın fiyat istikrarı (enflasyona) üzerindeki tehdit potansiyeli nedir? Bu tür gelişmelerin dış ticarete ve özellikle gıda sanayi ihracatına etkisi nedir? Gıda fiyatlarında artışların yoksulluk etkisi nasıldır? Dünya gıda piyasalarında yaşanacak uzun süreli bir şokun bölgede yoksulluk üzerine etkisi ve siyasi sonuçları neler olabilir? Bu tür krizlerin etkisini hafifletmek için hangi ürünlerde ne miktarda stok tutmak gerekir? Kriz yönetimi için ne tür kurumsal koordinasyona ihtiyaç vardır? Türkiye’de biyo-yakıt politikaları nasıl olmalıdır?

Kaynakça

- Arezki, R. and M. Brückner, 2011. “Food Price and Political Instability”, IMF Working Paper, March 2011.
- Balcombe K., 2010. “The Nature and Determinants of Volatility of Agricultural Prices: An Empirical Study from 1962-2008”, FAO Commodity Market Review 2009-2010, Page 6-7, Rome 2010.
- Beşer, N., 2011. “Türkiye’de Çeltik Tohumluk Üretim Çalışmaları: Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü”, PP Sunumu, TAGEM, Program Değerlendirme Toplantıları, 28 Şubat- 26 Mart 2011, Antalya
- Boussard, J-M., 2003. “Is Agricultural Policy Aiming at the Wrong Target?”, EuroChoices, Volume 2, Issue 1, Spring 2003.
- EU, 2011. “Agricultural Market Brief, High Commodity Prices and Volatility”, Brief Number:1, June 2011.
- FAO, 2010. “Commodity Market Review 2009-2010”, Rome 2010.
- FAO, 2012. “World Food Situation”, (<http://www.fao.org>, erişim tarihi Haziran 2012).
- Gilbert C. L. ve C. W. Morgan, 2010. “Food Price Volatility”, Philosophical Transaction of the Royal Society (2010)365, 3023-3034.
- Hamilton J., 2009. “The Causes and Consequences of Rising Food Prices: Discussion”, American Journal of Agricultural Economics 91(Number 5, 2009):1257-1258.
- IMF, 2010. “What Explains the Rise in Food Price Volatility”, IMF Working Paper, May 2010.
- Samner, D. A., 2009. “Recent Commodity Price Movements in Historical Perspective”, American Journal of Agricultural Economics 91(Number 5, 2009):1250-1256.
- Till, H., 2011, “A Review of the G-20 Meeting on Agriculture: Addressing Price Volatility in the Food Markets”, EDHEC-Risk Institute, Principal Premia Capital Management, LLC (www.edhec-risk.com).
- TMO, 2012, “Hububat Sektör Raporu 2011” Toprak Mahsulleri Ofisi (www.tmo.org.tr, erişim tarihi Haziran 2012).

2012).

UK Government's Foresight Project, 2011. "Foresight Project on Global Food and Farming Futures, Synthesis Report C10: Volatility in Food Prices" p. 7, (<http://www.bis.gov.uk/assets/foresight/docs/food-and-farming/synthesis>)

Yücer A., 2011. Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Program Değerlendirme Toplantıları, PP Sunumu, 28 Şubat- 26 Mart 2011, Antalya

The World Bank, 2012. "Innovative Fund to Boost Food Security and Farmer Livelihoods" (www.worldbank.org.tr, June 25, 2012).

Wise T. A. and Murphy S., 2012a. "Resolving the Food Crisis: Assessing the Global Policy Reforms since 2007", Global Development and Environment Institute and Institute for Agriculture and Trade Policy, January 2012.

Wise T. A. and Murphy S., 2012b. "The Continuing Food Crisis: Global Policy Reform Lag", Economic and Political Weekly, PPW, February 25, 2012.

Ekler

Tablo 1: Son Yıllarda Uygulanan İhracat Kısıtlamaları (2007-2010)

Ülke	Ürün	Kullanılan Kısıtlayıcı Politika Aracı
Arjantin	Buğday, mısır, soya fasulyesi, ayçiçeği tohumu	Vergi (Ad valorem), Vergi (değişken), Kota, Yasak
Çin	Pirinç, buğday, mısır, un	Vergi (Ad valorem), Kota/Lisans
Hindistan	a) Basmati pirinci b) Normal pirinç c) Buğday	a) Minimum İhracat Fiyatı , Vergi (Spesifik), Devlet Ticaret İşletmeleri b) Yasak , Minimum İhracat Fiyatı , Devlet Ticaret İşletmeleri c) Yasak , Kota, Devlet Ticaret İşletmeleri
Mısır	Pirinç	Vergi (Spesifik), Kota, Yasak
Pakistan	a) Pirinç (normal ve Basmati)	a) Minimum İhracat Fiyatı b) Vergi (Ad valorem) , Kota, Yasak
Rusya	a) Buğday, mısır, arpa, un b) Kolza	a) Vergi (Ad valorem), Yasak b) Vergi (Ad valorem),
Ukrayna	Buğday, mısır, arpa	Kota
Vietnam	Pirinç	Minimum İhracat Fiyatı , Kota, Yasak, Vergi (değişken), Devlet Ticaret İşletmeleri
Diğer 20 ülke	Çoğunluğunu tahıllar ve ayrıca şeker, fasulye, yağlar ve canlı sığırın oluşturduğu 35 ürün	32 vakada Yasak , 1 Minimum İhracat Fiyatı ve 1 Devlet Ticaret Girişimi (STE)

Kaynak: Ramesh Sharma (2011), "Food Export Restrictions: Review of the 2007-2010 Experience and Considerations for Disciplining Restrictive Measures", FAO, May 2011.

Örnek Olay: Dünya Pirinç Piyasası

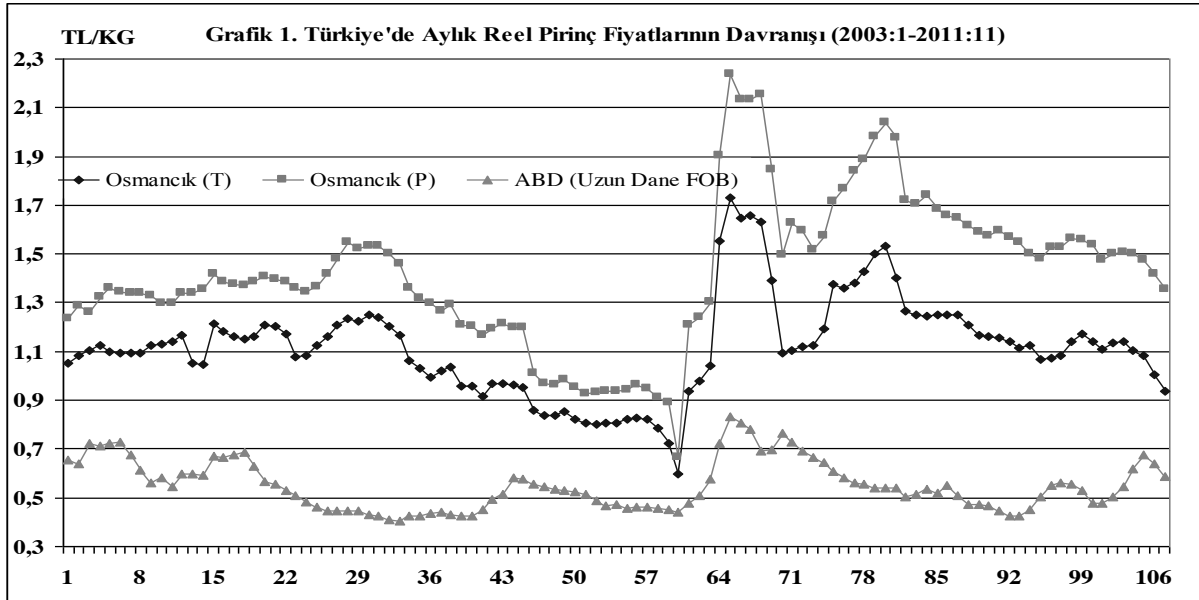
Pirinç Asya'nın çok sayıda ülkesinde temel gıda maddesidir. Ayrıca Orta Afrika, batı Afrika ve Karayip'te yaygın olarak ithal edilmekte ve tüketilmektedir. Fiyat oynaklığı bağlamında pirincin diğer gıda maddelerinden farklılıkları vardır. Pirincin diğer başlıca hububatlarla üretim ve tüketim bağlamında çok yakın ilişkisi yoktur. Pirinç değişik tip arazilerde (sulu) ve değişik ülkelerde üretilmekte ve farklı tüketici grupları tarafından tüketilmektedir. Pirinç üretim ve tüketim şoklarının diğer hububatlardaki üretim ve tüketim şokları ile korelasyonu düşüktür. Genel olarak vadeli piyasalarda işlem görmemektedir. Pirinç vadeli işlem piyasaları hem Bangkok hem de Chicago'da bulunmakla birlikte ciroları göreceli olarak çok düşüktür.

Diğer gıda maddelerinden farklı olarak, dünya pirinç üretiminin küçük bir oranı uluslararası ticarete konu olmaktadır. Başlıca tüketici ülkeler aynı zamanda başlıca üretici ülkelerdir. Ayrıca ticareti yapılan pirincin çoğunluğu sözleşmeli alınmakta ya da satılmaktadır. Yani pirinç fiyatları serbest piyasada oluşmamaktadır. Dünya pirinç ticareti iç talep fazlası olan ülkelerin bu fazlayı satması ve üretimi yetersiz kalan ülkelerin eksikliği tamamlamak için yaptığı ithalat sonucu artık (residual) ticaret olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest piyasada fiyatlar yüksek oynaklık sergileme potansiyeline sahiptir. Diğer hububatlarda meydana gelen fiyat değişiklikleri pirinç fiyatlarına çok az iletilmektedir (tersi de geçerlidir) ve pirinç fiyatları bu nedenle kendine ait rotasını izleme eğilimindedir. Bununla beraber, pirinç fiyatları 2007-2008 döneminde

büyük oranda artmıştır. Çin daha önceden pirinç stoklarını azaltmış durumdaydı. Fakat 2007-2008 döneminde piyasada arz fazlası ve söz konusu dönemde ciddi miktarda üretim ya da tüketim şokları bulunmamaktaydı.

İlk fiyat artışı, Hindistan'da hükümetin kuraklıktan dolayı artan buğday fiyatlarının tüketici fiyat indeksi üzerinde meydana getireceği etkileri dengelemek amacı ile pirinç ihracatını kısıtladığı 2007 yılı Ekim ayında meydana gelmiştir. Hindistan'ın pirinç ihracatını kısıtlamasının yarattığı arz kıtlığı korkuları, fakir pirinç ithal eden ülkelerin fiyatları daha önceden görülmemiş seviyelere yükselten panik alışlarına neden olmuştur. Fiyatlar, Japon hükümetinin Dünya Ticaret Örgütü taahhütleri çerçevesinde tuttuğu güvenlik stoklarından pirinç satmayı kabul ettiği 2008 Temmuz ayında tekrar düşmüştür. Sonuçta Japonya tarafından hiç pirinç satılmamış ancak yaptığı açıklama dünya piyasalarını sakinleştirmeye yetmiştir.

Pirinç fiyatlarında oynaklık geçmiş 20 yıllık dönem (1990-2000), 1980-90 ve 1980-1990 dönemleri ve 2007-2008 döneminde görülen gıda fiyatlarında oynaklıktan çok daha yüksek olmuştur. Son dönemde (2007-2009) pirinç piyasasında ortaya çıkan gelişmeler ve fiyat oynaklığındaki artış pirincin diğer hububat piyasalarından farklı olduğunu altını çizmektedir. Gelecek yıllarda pirinç fiyatlarında oynaklığın azaltılması uluslararası camianın pirinç piyasasındaki problemleri ne kadar iyi belirlediğine bağlı olacaktır (UK Government's Foresight Project, 2011).

Dünya Gıda ve Açlık Sorunu¹

Erkan REHBER

(www.erekonomi.com)

Prof. Dr., Ekonomist & Yazar

Özet

Gıda temel bir insan gereksinimi ve insan hakkıdır. Gıda insanoğlu için yaşamsal olup, sağlıklı ve yeterli gıdaya ulaşabilmek her yaşayanın temel hakkıdır. Bu özelliği ile gıda stratejik öneme de sahiptir. Bu konu uzun süreden beri dünya gündeminde olmasına karşın, Birleşmiş Milletler (UN) tarafından gıda krizi olarak adlandırılan açlık ve yetersiz beslenme çağımızın temel sorunlardan biri olma özelliğini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerde bir grup insan obeziteye ve gıda kaynaklı hastalıklara yol açan fazla gıda tüketme sorunu yaşarken, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümü ve hatta gelişmiş ülkelerdeki yoksullar, açlık ve yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıyadır. 2010 yılı verilerine göre dünyada 925 milyon yoksul insan yetersiz beslenmektedir. En acısı her altı saniyede, bir çocuk açlığa bağlı hastalıklardan ölmektedir (FAO 2010).

Gıda güvenliği, gıda güvencesi, gıda egemenliği gıda konusunda üzerinde durulan temel sorunlardır. Ancak “herkese gıda hakkı” dikkate alındığında, bu kavramların tüm sorunları kapsamadığı görülecektir. Dördüncü bir kavrama gereksinim vardır. Tüm uğraşılara karşın çağımızın pazar ekonomisi odaklı yaklaşımlarının yıllardır dile getirilen, tüm insanlara yeterli ve sağlıklı gıda bulma konusunda başarılı olamadığı yadsınamaz bir gerçektir. Dördüncü kavram olarak “gıda paylaşılabilirliği” kullanılabilir.

Dünyadaki açlık sorunu, çoğu kez iddia edildiği gibi gıda üretiminin yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. Açlık sorununun temel nedeni insanların yeterli gıdayı satın alamamaları, yani yoksulluktur. Bu nedenle, dünyada yoksul insanların temel gıda gereksinimlerinin karşılayacak bir gelire sahip olmaları için, küresel olarak gelir dağılımında adaleti sağlamadan açlık sorununa çözüm bulmak, sosyal barışı sağlamak olanaklı değildir. Bu açıdan insanların yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşmalarındaki adaletsizliğin üzerinde önemle durulmalıdır. Unutulmalıdır ki tüm insanlık aynı kayık içindedir.

Gerçekte bu kavramlar birbirlerinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Gıda güvenliği ve paylaşılabilirliği, tüm insanların sağlıklı ve yeterli gıdaya ulaşmalarında başarılı olamayan çağdaş piyasa ekonomilerine karşı kavramlardır.

Bu bildiri de kısaca açıklanacak olan bu dört kavramın; İngilizce karşılıklarına göre (security, safety, sovereignty, and shareability of food), “dört S, bir F” “Four Ss with one F” şeklinde kısaca ifadesinin yaşanan gıda ve açlık sorunlarının bir bakışta anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gıda güvencesi, güvenliği, egemenliği ve paylaşılabilirliği

World Food and Hunger Problem

Abstract

The three S's, security or insecurity, safety, and sovereignty have been major topics in the public agenda for a long time as food related problems. When the basic idea “food for all” is considered, these are not inclusive enough. The fourth concept needs to be described.

It is a fact that despite many efforts in this field for several decades, present free market oriented approaches have not led to solutions to the problem of food security and providing safe food to all people, i.e. “food for all”. Hunger does not result from a shortage in the food supply as generally argued. The food problem is related to poverty and the inability to purchase food. It is not possible to solve hunger and nutrition problems and maintain a permanent social peace without equality and justice in income distribution throughout the world in such a way that poor people have enough income to access vital basic food needs. The world wide injustice and disparity of access to adequate and safe food among people has to be emphasized. It must be realized that all humanity is in the same boat and that all people in the world will sink or sail together.

The fourth concept beside security or insecurity, safety, and sovereignty can be coined as shareability. It can be argued that this concept is not new, included in others. It is truth, but to express its importance it needs to be stated separately. These four concepts are not competitive but rather complementary, even overlapping to some extent. Food sovereignty and shareability can be considered opposing concepts to the available free-market approaches which were unsuccessful in the efforts to bring all people food security and food safety. It is hopefully expected that the main issues of the food problem will be examined under these new concepts and this provide a stimulus for thinking food problems through a simple formula coined as “Four Ss with one F” for getting the “full” story at a glance like five Ws and one H as used in journalism.

Keywords: Food security or insecurity, food safety, food sovereignty, food shareability

1. Giriş

Gıda temel bir insan gereksinimi ve insan hakkıdır. Gıda insanoğlu için yaşamsal olup, sağlıklı ve yeterli gıdaya ulaşabilmek her yaşayanın temel hakkıdır. Bu özelliği ile gıda stratejik öneme de sahiptir. Bu konu uzun süreden beri

¹ Bu bildiri yazar tarafından yayınlanan “Food for thought: “four Ss with one F”: Security, safety, sovereignty, and shareability of food”, British Food Journal, Vol. 114 (3), pp.353 – 371 (2012)” başlıklı makaleye dayanmaktadır.

dünya gündeminde olmasına karşın, Birleşmiş Milletler (UN) tarafından gıda krizi olarak adlandırılan açlık ve yetersiz beslenme çağımızın temel sorunlardan biri olma özelliğini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerde bir grup insan obeziteye ve gıda kaynaklı hastalıklara yol açan fazla gıda tüketme sorunu yaşarken, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümü ve hatta gelişmiş ülkelerdeki yoksullar, açlık ve yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıyadır. 2010 yılı verilerine göre dünyada 925 milyon yoksul insan yetersiz beslenmektedir. Dünyadaki açlık sorunu, çoğu kez iddia edildiği gibi gıda üretiminin yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır (Windfuhr ve Jonsen 2005). Temel neden başkadır. Dünyada gıda üreten çiftçilerin önemli bir bölümünün yoksul ve açlık sorunu ile karşı karşıya olmaları ironik bir durumdur.

Dünyadaki gıda krizi, başka bir ifade ile açlık sorununun temel nedenleri arasında; petrol ve girdilerin değişken fiyatları, iklim değişiminin yarattığı tehdit, tarımsal üretimi belirsiz hale getiren diğer faktörler (hastalıklar ve zararlılar, teknolojik değişim) ve adil olmayan ticaret düzeni gibi faktörler sıralanabilir. Günümüzde gıda oldukça endüstrileşmiş bir sektör tarafından işlenmekte ve ham madde olmaktan çok işlenmiş olarak tüketilmektedir. Hem üretim girdileri ve hem de gıda işleme ve dağıtımındaki yoğunlaşma temel sorunlardan biridir. 1990lar tüm ülkeleri, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (MF) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) başını çektiği uluslararası kurumların, liberalleşme, özelleştirme ve yeniden düzenlemeye dayanan serbest pazar ekonomilerinin içine almıştır. Bu örgütler tarafından önerilen ve desteklenen yapısal değişim programları dünya üzerindeki birçok ülkedeki sosyal güvenlik ağlarını ortadan kalkmasına neden olmuş, orta sınıf hızla yoksullaşırken, zenginler daha fazla zengin olmuşlardır.

Dünyada gıda sorunu ile ilgili olarak, gıda güvenliği, gıda güvencesi, gıda egemenliği üzerinde durulan temel sorunlardır. Ancak “herkese gıda hakkı” dikkate alındığında, bu kavramların tüm sorunları kapsamadığı görülecektir. Dördüncü bir kavrama gereksinim vardır. Dünyada yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşmadaki yetersizlik ve adaletsizliğin altı önemle çizilmelidir. Unutulmamalıdır ki tüm insanlık aynı kayık içindedir. Bu durumu yansıtmak üzere dördüncü kavram olarak “paylaşılabilirlik” kullanılabilir. Bu kavramın çok yeni olmadığı, diğer üç sorun tartışmalarında bu konunun da yer aldığı iddia edilebilirse de, ayrı ele alınması konunun önemini göstermesi açısından gereklidir. Bu kavramların birbirinden bağımsız olmadığı ve birbiriyle bazı konularda çakışsa bile birbirini tamamlayan kavramlar olduğu bir gerçektir.

Temel hedef olan tüm insanlara sağlıklı ve yeterli gıda sağlanmasını (gıda güvenliği ve güvencesi), “herkes gıda” sloganı en özgün şekilde tanımlamaktadır. Gıda egemenliği ve paylaşılabilirliği kavramları ise, herkese sağlıklı ve güvenli gıda şeklinde özetlenen ana hedefe ulaşmada, mevcut piyasa ekonomisine karşı kavramlardır. Yeni tanımlanan paylaşılabilirlik kavramına dolaylı da olsa 2009 yılında New York’ ta toplanan Birleşmiş Milletler Küresel Gıda Krizi ve Gıda Hakkı toplantısında işaret edilmiştir. Toplantıda dile getirilen “Bu dünyada varsılar, dikkate almadıkları veya çok az dikkat ettikleri komşuları, dünyada yaşayan tüm insanlar ve tüm canlıların ortak yaşam alanı olan dünya üzerinde yarattıkları olumsuz etkilere neden olan yaşantı ve tüketim yapılarını değiştirmelidirler²” ifadesi tam da paylaşılabilirliği yansıtmaktadır.

Bu bildiride gıda ve açlık sorunu, İngilizce karşılıklarına göre (security, safety, sovereignty, and shareability of food), “dört S, bir F” “**Four Ss with one F**” şeklinde ifade edilerek, burada yer alan kavramlar alt başlıklar altında ele alınıp kısaca tartışılmıştır.

2. Gıda Güvencesi

Gıda insan için yaşamsal önemdedir. Gıdaya ulaşma, kalori ve protein alımı ile insan gelişimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren birçok çalışma vardır (Gani ve Prasad, 2007). Gıda güvencesi uluslararası gıda sorunu ile ilgili olarak 1970’lerin ortalarında yapılan tartışmalar sonunda ortaya çıkan bir kavramdır (UN, 1975). Uluslararası tartışma süreci 1974 de Dünya Gıda Konferansı toplanması sonucunu doğurmuş ve bir seri kurumsal oluşum ortaya çıkmıştır. Gıda güvencesi kavramının ortaya çıkışında en önemli faktör süre gelen “Yeşil Devrimin” yoksulluk ve açlık sorununun azaltılmasında başarılı olamadığı gerçeğinin kabul edilmesidir (FAO, 2003). 1974’de genel ilgi küresel gıda arzının miktar ve sürekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır. 1974 Dünya Gıda Zirvesinde gıda güvencesi “**dünyada temel gıda maddelerinin, gıda tüketiminin sürekli artışına olanak veren ve üretim ve fiyat dalgalanmalarını karşılamaya uygun gıda arzının her zaman var olması**” şeklinde tanımlanmıştır (FAO, 2003). Gıda arzının sınırlılığı, 1980’lerin ortalarında Afrika’yı tehdit eden gıda krizi yaşandığında da yine ilgi odağı olmuştur. Ülke düzeyinde yeterli gıdanın varlığının otomatik olarak, aile ve bireyler için gıda güvencesi anlamına gelmediği açıkça görülmüştür. **Hane halkı gıda güvencesi** 1980’lerde daha da genişletilmiş, hane sahibinin aile bireyleri için gereksinimin duyulan gıdayı sağlayabilme yeteneği olarak tanımlanmıştır (Andersen, 2009). Böylece, ulusal ve bölgesel olarak gıdanın varlığı ve yerel düzeyde ulaşabilmesi ve sürdürülebilirliği hane halkı gıda güvencesi için yaşamsal kabul edilmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla, temel ilgi, gıda sistemi, üretim sistemi ve gıda arzının kompozisyonunu etkileyen diğer faktörlere ve **aile bireylerinin** her zaman bu gıdaya erişebilir olması üzerinde yoğunlaşmıştır (Frankenberger ve McCaston, 1998).

² Opening statement by Miguel d’Escoto Brockmann, President of the General Assembly, <http://www.un.org/ga/president/63/statements/foodcrisis60409.shtml>.

Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 1983’de, tüm insanların her zaman fiziksel ve ekonomik olarak gereksinimleri olan gıdaya ulaşabilmesini sağlayacak gıda eşitliğinde talep ve arz dengesinin önemini vurgularken, gıda güvencesi kavramını “yoksulların mevcut gıda arzına ulaşabilmelerini de güvence altına” alacak şekilde daha da genişletmiştir. 1986’da Dünya Bankası (WB) tarafından “Yoksulluk ve Açlık” raporunda gıda güvencesinin zaman içindeki dinamik (değişken) yapısı vurgulanmıştır (FAO, 2003). Gıda yetersizliği veya yokluğu **kronik** olduğu gibi **geçici** bir sorun da olabilir. Böylece, düşük gelir ve yoksulluğa bağlı olarak yaşanan **sürekli gıda güvencesizliği** ile daha çok doğal afet, mevsimlik dalgalanmalar, ekonomik krizlere bağlı olarak yaşanan **geçici gıda güvencesizliği** kavramları kesin bir şekilde ayrılmıştır (FAO, 2003). Dünya Bankasına göre, geçici gıda güvencesizliğinin temel nedenleri, uluslararası gıda fiyatlarında, döviz gelirlerinde, yurtiçi gıda üretiminde ve hane halkı gelirinde yıldan yıla yaşanan dalgalanmalardır.

Kronik gıda güvencesizliği kuşkusuz gelişme düzeyi ve yoksullukla ilgilidir. 1990’ların ortalarında gıda güvencesi bireyden küresel düzeye kadar uzanan daha geniş bir yelpaze içinde ele alınan önemli bir kavram olarak algılanmaya başlamıştır. Gıdaya ulaşma sadece yeterli gıda bulma olarak değil, sürekli protein ve enerji alabilme olarak ele alınmaya başlamıştır. **Bu şekilde gıda güvencesi tanımı, aktif bir insanın gereksinim duyduğu gıda besin maddeleri ve kompozisyonu yansıtan beslenme dengesi ve sağlıklı gıda kavramlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir** (Clay, 2002). 1994’de Birleşmiş Milletler (UN) İnsan Gelişim Raporu, bir parçasının gıda güvencesinin oluşturduğu, birçok unsuru içeren genel bir insan güvencesi kavramını ortaya çıkarmıştır (UN, 1994). Bu yeni genişletilmiş kavram ve sorumluluklar uluslararası düzeyde genel kabul görmüştür.

1996 Dünya Gıda Zirvesinde, gıda güvencesizliği konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde yürütülen çalışmalarla dünyadaki yetersiz beslenen insan sayısının 2015 yılında en az yarıya indirilmesi gibi bir hedef ortaya çıkmıştır. **Gıda Güvencesizliğinin Durumu 2001 yılı raporunda, gıda güvencesi “insanların aktif ve sağlıklı bir yaşam için onların beslenme gereksinimi ve tercihlerine uygun, yeterli, sağlıklı ve besleyici gıdaya her zaman fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak ulaşması durumudur”** şeklinde yeniden tanımlanmıştır (FAO, 2002). Buna göre, kapsamlı bir gıda güvencesi kavramının aşağıda sıralanan 5 temel unsuru içermesi gerektiği kabul edilmiştir³.

Mevcudiyet: Tüm insanlara her zaman yetecek düzeyde gıdanın varlığı,

Ulaşılabilirlik: Herkesin, her zaman mevcut gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak ulaşabilmesi,

Uygunluk: Ulaşılan gıdanın, besleyici, sağlıklı ve çevreyle uyumlu, sürdürülebilir bir yoldan elde edilmiş olması,

Kabul edilebilirlik: İnsan onuru, kendine saygı ve insan haklarıyla ters düşmeyen bir yolla üretilmiş ve elde edilmiş gıdaların kültürel olarak kabul edilmesi,

Kurumsallık: Gıda güvencesini başaracak politika ve süreçlerin varlığı.

Başka bir anlayışla da gıda güvencesi kavramına, gıda kazanımını (edinimini) merkeze alan, mevcudiyet, ulaşılabilirlik, yararlılık ve süreklilik gibi farklı boyutlar kazandırılmıştır (FAO, 2008). **Gıdanın mevcudiyeti**, bireylerin yararlanmasına uygun şekilde, yerli üretim, ithalat veya gıda yardımı yoluyla uygun ve gereksinim duyulan gıdanın varlığı anlamındadır. **Gıdaya ulaşma**, bir bireyin kendine uygun diyet ve beslenme düzeyini sağlayacak gıdayı satın alacak veya değişim yoluyla elde edebilecek yeterli bir gelire sahip olmasıdır. Gıda uygun bir şekilde tüketilmelidir (gıda kullanımı/tüketim). **Uygun tüketim** çerçevesinde; insan gereksinimine uygun diyetlerin tüketilmesi, beslenme, çocuk bakımı ve sağlık korumayla ilgili sağlık teknikleri konusunda bilgiye sahip olma ve uygulama konusunda yetersizliklerin, gıda hazırlanmasında ortaya çıkan fiziksel ve besin içeriği ile ilgili kayıpların ortadan kaldırılması, sayılabilir. Gıda güvencesi için şart olan, gıdanın mevcudiyeti, gıdaya ulaşma ve gıdadan yararlanmada **süreklilik** de çok önemlidir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, gıda güvencesi çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle, gıda güvencesini tartışırken tüm boyutların birlikte dikkate alınması önemlidir. Ulusal ve uluslararası politik hareketler, hedeflerin ortaya konmasında temel oluşturacak basit bir tanımlamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu şekilde politik analiz ve değerlendirmeler için, tek ve basit bir ölçü istenmektedir. Gıda güvencesi risk ve belirsizlik içerdiğinden, yapılacak formal bir değerlendirme ekonomik ve gıda sisteminin bir yansıması olan hem kronik ve hem de geçici güvencesizliği içermelidir. Ayrıca hane halkı ve bireysel güvence kavramları çok önemlidir. Bu anlayışla gıda güvencesinin çok boyutlu analizinin (MCA) gerekli olduğunu vurgulamak gerekir (FAO, 2003).

3. Gıda Güvenliği

Genel olarak bakıldığında, gıda güvencesinin gıda güvenliği kavramını da içerdiği bir gerçektir. Başka bir anlatımla gıda güvenliği gıda güvencesinin bir unsuru ve tamamlayıcısıdır. Gıda tüketiminin amacı vücudu beslemek ve yaşam boyu sağlıklı kalmaktır. Şayet tüketilen gıda sağlıklı değilse, onun tüketilmesi sağlığa uygun düşmeyeceği gibi gıda güvencesi de sağlamayacaktır (Kinsey 2004). **Tüketilen gıdaların sağlık sorununa yol açmaması için gereken gıda yönetimi gıda güvenliği olarak tanımlanabilir.** Güvenli olmayan, bozulmuş gıdalar hastalık ve ölümlere yol açabilir. Küresel

³ <http://www.ryerson.ca/foodsecurity/resources/fsdefined/index.html>

boyutta gıdadan kaynaklanan hastalıkların hangi sıklıkla ortaya çıktığını, başka bir anlatımla ne kadar yaygın olduğunu tahmin etmek zordur. Ancak gıda güvenliği ve gıda kaynaklı hastalıklar giderek artan bir sağlık sorunu halini almıştır. Gıda dağıtım sisteminin merkezileşmezi kadar, tüketicilerin sosyal ve kültürel alışkanlarının değişmesi gibi dünya üzerinde gıda kaynaklı sağlık sorunlarının ortaya çıkma sıklığını artıran değişik faktörler bulunmaktadır. Uluslararası gıda ticaretinin artması da bu sorunu ağırlaştırarak faktörlerden sadece biri olarak değerlendirilmektedir (Murano, 2000).

Gıda ve su kaynaklı hastalıkların dünyada yılda 2,2 milyon insanı öldürdüğü ve bu rakamın 1,9 milyonunun çocuklar olduğu tahmin edilmektedir⁴. Kalkınmış ülkelerde bile her yıl nüfusun yaklaşık % 30'a ulaşan oranı gıda kaynaklı hastalıklardan şikayetçi olmaktadır. Örneğin ABD'de her yıl 325 bin hastane başvurusu ve 5 bin ölümlle sonuçlanan yaklaşık 76 milyon gıda kaynaklı hastalık vakası olduğu bildirilmektedir⁵. Gıda kaynaklı hastalıkların artışı karşısında dikkatler gıda ve sağlık konusuna yönelmiştir. FAO ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) ortak bir uzman grubu **1983'de gıda kaynaklı hastalıkların dünyanın en yaygın sağlık sorunlarından birisi olduğu ve bunun ekonomik verimliliği azaltan önemli bir neden olduğunu belirtmişlerdir** (WHO 1984).

1992'de FAO ve WHO tarafından desteklenen Beslenme Konferansında 100 milyonlarca insanın bozuk gıdalar ve kirlenmiş içme suyunun neden olduğu bulaşıcı hastalıklarla karşı karşıya kaldıkları ifade edilmiştir. Konferansta her bireyin sağlıklı ve beslenme açısından yeterli gıdaya kavuşmasının temel hakkı olduğu bir kez daha vurgulanmıştır (Kaferstein, 2003). Aynı yıl içinde Bileşmiş Milletler Gıda ve Kalkınma Konferansında dünyada gıdanın çevresel kirleticilerin fiziksel ve biyolojik olarak insan kitlelerine ulaşmasının önemli bir aracı olduğunun altı çizilerek, ülkelerin bu tehlikeyi en aza indirecek önlemleri acilen almaları istenmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün üst yönetim organlarından birisi olan Dünya Sağlık Asamblesi 2000 yılında oybirliği ile gıda güvenliğinin yaşamsal bir kamusal sorumluluk olduğunu kabul eden bir karar almıştır (Kaferstein, 2003). Gıda güvenliği konusunda artan kamuoyu ilgisinin bir yansıması olarak, Çin'in başkenti Pekin'de yüksek düzeyde "Küresel Düzeyde Gıda Güvencesinin Artırılması" konulu bir uluslararası forum düzenlenmiştir. Forumun sonunda dünyada gıda güvenliği sorununun çözümüne yönelik kapsamlı programlar hazırlanması ortak kararını ortaya koyan **Gıda Güvenliği Konusunda Pekin Deklarasyonu** olarak bilinen açıklama yapılmıştır (ITC, 2008).

Balık, diğer deniz ürünleri ve ette görülen mikrobiyal patojenler, sebze ve meyve üzerindeki kimyasal ilaç kalıntıları, kabuklu meyvelerde bulunan mikro toksinler hali hazırda çözüm bekleyen gıda güvenliği sorunları olarak kabul edilmektedir (Unnevehr 2006). Savunucuları aksini iddia etse de son yıllarda yaygınlık kazanan genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve nanoteknolojinin gıda sanayinde kullanılmasının, gıdaya bağlı sağlık sorunlarının yeni kaynakları olduğu tartışılmaktadır (Boyle, 2002; Davies, 2005; Gaskell vd., 2003; Wuand ve Butz, 2004).

Son yıllarda tüketicilerin gıda güvenliği konusunda daha bilinçli oldukları bir gerçektir. Tüketiciler artık organize bir şekilde, ister yurt içinde üretilsin, ister ithal edilsin tükettikleri gıdaların güvenli olmasını talep etmektedirler. Günümüzde tüketicilerin, gıda güvenliği, önlemleri ve daha geliştirilmiş sistemlerin giderek yaygınlık kazanmasında temel itici güçlerden biri olduğunu belirtilebilir.

Gıda kaynaklı patojenleri, özellikle bazı taze gıda ve az işlenmiş gıdalar için hemen ortadan kaldıracak sihirli bir formül yoktur. Bu nedenle, tüm bireyler tohumdan tüketici masasına kadar her aşamayı içine alan etkin bir kontrol sistemi içinde bazı önlemleri almakla sorumludur (Doyle, 2000). Gıda sektöründe böyle bir sistemi ifade edebilmek için **izlenebilirlik (traceability) kavramı** kullanılabilir. **İzlenebilirlik, tohumdan tüketici masasına kadar gıda üretimi ile ilgili tüm işlem ve süreçlerin gözlenebilirliğini ifade etmektedir.** Gıda ile ilgili zincirde elde edilen (gözlenen) bilgilerin genişliği, derinliği ve hassaslığı izlenebilirlik sisteminin temel belgileyicisidir (Starbird, 2008). Bir ürüne ait arz zincirine ilişkin bilgi yoğunluğu "**genişlik**" olarak tanımlanır. Bir izlenebilirlik sisteminin "**derinliği**" ise sistemin ileri ve geriye doğru ne ölçüde takip edilebildiği ile ilgilidir. Çoğu gıda zincirlerinin bir önce ve bir sonraki aşamayı içerecek derinlikte olduğu belirtilmektedir (Golan vd., 2003). Kuşkusuz, izlenebilirlik **hassas ve güvenilir veri ve bilgilere** gereksinim gösterir. İzlenebilirliğin temel fonksiyonu; gıda zincirinde bir sağlıksız durum saptandığında, gıdanın piyasadan çekilmesini sağlaması, kalite özelliklerinin saptanması, sağlıklı olmayan gıdanın yaratacağı sorumluluğun, maliyetin ilgili birey ve firmalara yüklenmesine olanak sağlaması olarak özetlenebilir (Hobbs, 2004). **Avrupa Birliğinde 2005 yılı haziran ayından itibaren uygulamaya konulan 178/2002 nolu İzlenebilirlik Düzenlemesinde izlenebilirlik; gıda, yem, gıda üreten hayvanlar, üretim, işleme ve dağıtım sürecinde gıda ve yemlerle ilişkisi olan veya olması düşünülen tüm katkıların izlenebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır** (EU, 2006).

Ülkeler bu konuda farklı düzenlemeler ve uygulamalar içindedir. Örneğin Japonya'da sığır eti için internetten izlenebilecek bir "izlenebilirlik sistemi" kurulmuştur (Frohberg vd., 2006). Ürüne ait 10 haneli barkot numarası web sitesine girildiğinde, tüketiciler satın aldıkları etin üretildiği çiftlik, sığırların özellikleri vb. konularda bilgi alabilmektedir (Clemens, 2003). İzlenebilirlik, gelişmekte olan ülkelerde de ilgilenilen bir konu olmaya başlamıştır. Özellikle dış-satıma konu

⁴ <http://open.iatp.org/phplist/globalFoodSafetyMonitor.php?id=3896> Food Safety Report April 16, 2009

⁵ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs237/en/>

olan bozulabilir ve yüksek riskli et, balık, sebze ve meyveler yanında kahve ve şarapta uygulamalar başlamıştır (Jaffee ve Henson, 2004).

Dünya gıda üretim, işleme ve dağıtımındaki son gelişmeler küresel olarak daha güvenli bir gıda sunumunu sağlamaya yönelik araştırmalara önem verilmesi eğilimi yaratmıştır. Bu konuda bazı uluslararası girişimler söz konusudur. Gıda Güvenliği Bölümü (FSD), Dünya Sağlık Örgütü'nün diğer bölümleri Bölge Ofisleri ve WHO İşbirliği Merkezleri ile birlikte çalışmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve FAO üretimden tüketime tüm gıda zincirinde gıda güvenliğinin yerleştirilmesinde yakın bir işbirliği içindedir.

Sağlıklı (güvenilir) gıdaya sahip olmak için gıda zincirinde tohumdan yemek masasına kadar bazı standart düzenlemeleri söz konusudur. Hijyen standartları, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili standartlar, afla toksin veya kimyasal ilaç kalıntısı minimum sınırları gibi farklı konularda standart ve düzenlemeler yapılmaktadır (Frohberg vd., 2006). Standartlar konusunda en kapsamlı yaklaşım sertifikasyondur. Sertifikasyon genellikle pazarda şeffaflığı sağlamak açısından, gıdaların kalite ve diğer özellikleri konusunda tüketicilerin daha iyi bilgilendirilmesini amaçlamaktadır. Birçok firma gıda üretiminde kendisine bir standardı (örneğin EUROPGAP1) temel almaktadır (Frohberg vd., 2006). Sağlıklı ve yüksek kalitede gıda elde edebilmek için, sertifikasyon ve standartlar yanında, kontrol, denetleme, test yapma, ölçümler ve akreditasyon gibi uygulamalara da gereksinim vardır.

Gıda düzenlemeleri yurtiçi yasa ve uygulamalara dayanmakla birlikte, uluslararası kural ve düzenlemelere de uymak durumundadır. Daha önceleri bu konuda eksiklikler varken, son yıllarda standartların geliştirilmesi ve uygulanmasında çok taraflı kurallar daha sıkı olarak dikkate alınmaya başlamıştır (Josling, 2006). Dünya Ticaret Örgütü (WTO); söz konusu standartların uluslararası ticareti engellemek amacıyla yanlış kullanımını önlemek için **Teknik Ticaret Engelleri (TBT) ve Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri (SPS) olarak iki anlaşma yayınlamıştır** (Silverglade, 2000). Teknik engeller, test ve inceleme, sertifikasyon konusundaki düzenlemelerle birlikte teknik standartları kapsar. Bunlar Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO) gibi kurumlar tarafından ortaya konmaktadır. SPS standartları ise, hayvan ve bitki hastalıklarının yayılmasını önleme amacıyla ortaya konan sağlık ve hijyen standart ve düzenlemelerini içerir. Bunlar Uluslararası Bitki Koruma Anlaşması çerçevesinde, FAO'nun Gıda Kodeksi Komisyonu (CAC) ile Hayvan Sağlığı Dünya Örgütü'nün işbirliği içinde ortaya konmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü üyeleri mevcut olduğu takdirde kendi standartları yerine uluslararası standartların kullanılmasını önermektedir (WTO, 2008). **Yasal düzenleme ve standartlar konusundaki farklılıklar, uluslararası ticaret anlaşmazlıkları yaratmakta ve sonuçta küresel gıda talebi ve ticaretini etkilemektedir. Söz konusu standartların ticareti engellediği ve özellikle gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülke pazarlarına girme yeteneklerini etkilediği tartışılan bir konudur.** Gerçekte, gelişmekte olan ülkelerin dış pazarın talep ettiği standartları ve SPS anlaşmaları ile ortaya çıkan ölçütleri karşılayabilmesi için ciddi yatırımlara gereksinim vardır (Henson, 2003). Standart ve düzenlemelerdeki bu farklılıklar bir yandan ülkeler arasında anlaşmazlık ve sorunlara yol açarken, bir yandan da ülkeler arasında karşılıklı görüşme, gıda güvenlik sistemlerini iyileştirme ve hatta değiştirmenin de önemli bir nedeni olmaktadır. Örneğin Kritik Kontrol Noktalarında Zarar Analizi (HACCP) gıdada mikrobiyal patojenlerin kontrol edilmesinde küresel düzeyde yaygın olarak kullanılmaktadır (Rehber ve Ulusoy, 1998). Sanayicilerin HACCP temelli güvenlik sistemleri uygulamaları için birçok eğitim programı düzenlenmiştir. Ancak, bu programlar daha çok et, tavukçuluk ve deniz ürünlerine yönelik sınırlı düzeyde kalmıştır (Murano, 2000). HACCP konusunda hem hayvansal ve hem de bitkisel üretim yapan üreticilerin de eğitilmeleri gerekmektedir. Bu programların yayımlanması ve benimsenmesi, tüm paydaşların birlikte çalışacağı geniş bir network oluşturmak açısından çok önemlidir.

Devlet ve özel sektörün, gıda pazarını genişletmek ve insan sağlığını korumak için gıda güvenliği alanına yatırım yapması zorunlu gözükmektedir. Bu alanda bilim adamları, politikacılar, sağlık çalışanları ve diğer ilgililer bilimsel ve etkili bir şekilde birlikte çalışmak durumundadırlar.

4. Gıda Egemenliği

Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısı liberalleşme politikaları yaygınlaşmıştır. II. Dünya Savaşı izleyen dönemde ülkeler arasında serbest ticaret ve ekonomik işbirliği bölgeleri yaratmak amacıyla karşılıklı işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 1950'lerden bu yana WTO, WB ve IMF gibi küresel kurumlar ve gelişmiş önde gelen ülkeler uluslararası liberal bir ticaret sistemi kurma gayreti içinde olmuşlardır. Serbest piyasaya dayalı küresel bir ekonomi yaratma çabaları yanında, yeni teknoloji ve bilimsel yenilikler dayalı hızlı bir sanayileşme de yaşanmaktadır. **Bu pazar odaklı politikalar gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere için istenmeyen sonuçlar yaratmıştır.** Bu ülkeler, küresel finansal kurumlar tarafından, bir seri yaptırımlar içeren (uyulması gereken politikalar) borç olanağına bağlı Yapısal Değişim Programları (SAP) uygulamaya zorlanmıştır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe dayanan üretimlerini değiştirmek yönünde özendirilmiştir (Rehber ve Grega, 2008). Bu serbest piyasa politikaları tarımsal pazarların dış rekabete açılmasının da başlangıcı olmuştur. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başlarında ticaretin serbestleştirilmesi ve bu alandaki tartışmalar belirli bir ilerleme kaydetmiştir. 1986'dan 1995'e kadar Uruguay Round olarak isimlendirilen bir seri toplantılar düzenlenmiştir. Bu tartışmalar 1992'de

Genel Ticaret ve Gümrük Anlaşmasını (GATT) ortaya çıkarmış daha sonra 1995 yılında bu anlaşmanın (GATT) yerine geçen ve Tarım Anlaşmasını da (AoA) içeren Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. AoA öncelikle yurtiçi desteklerin ve dış satım sübvansiyonlarının kaldırılmasını gündeme getirmiştir. Ayrıca zaman içinde dış ticareti sınırlayan kota ve gümrük duvarlarının kaldırılması öngörülmüştür. Uygulamalar geliştirmekte olan ülkeleri oldukça olumsuz etkilemiştir. Örneğin çiftçilere ödenen doğrudan gelir desteği desteklerin azaltılması sürecinin dışında tutulmuştur. Bu durumda ABD ve AB ülkeleri üreticilere doğrudan gelir desteği yoluyla yardım olanağına sahip olduklarından, üretici desteğini sürdürürken, bu uygulama benzer olanağına sahip olmayan ülke çiftçileri aleyhine bir durum yaratmıştır. Serbest ticaret ve özel dış ticaret anlaşmaları yoluyla gelişmiş ülkelere geliştirmekte olan ülkelere tarımsal üretim fazlalarının dampingli olarak girmeleri, durumu daha da olumsuz hale getirmiştir. **Bu uygulamalar yerel üreticileri veya yerel pazarları destekleme bir yana yerel tohumların ortadan kalkması, çeşitliliğinin kaybolması gibi sonuçlar da yaratmıştır** (Rehber ve Grega, 2008). Günümüzde, genetik mühendisliği ve çok uluslu şirketlerin tohumlar konusundaki hakimiyetlerinin, yoksul insanların geleceğini, insan sağlığı ve ekosistemi tehdit eder duruma geldiği tartışılmaktadır (Baum, 2001; Jaggar, 2002). Diğer yandan söz konusu liberal politikalar hükümetlerin insan sağlığı ve beslenme koşullarını iyileştirme konusundaki ulusal politikalarını da ortadan kaldırmaktadır (Young, 2004).

Çok uluslu şirketlerin tarımı kontrol çabaları, Fikri Mülkiyet Hakları (IPRs) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Fikri Mülkiyet Haklarının Ticari Yönleri (TRIPs) yoluyla uluslararası platforma taşınmıştır. IRPs şirketlerin tohum, bilgi ve teknoloji konusunda tekel durumuna gelmesini sağlamıştır (Downes, 2004). Serbest ticaret politikalarının başlangıcından bu yana, küçük, bölgesel gıda ekonomilerinden çok uluslu şirket anlayışından etkilenen, uluslararası ve ülkeler üstü bir gıda ekonomisine doğru sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Yerele dayalı kalkınmanın aksine, tarım endüstrisi şirketleri genel olarak yerel, bölgesel hatta ulusal ekonomilere yatırım yapmayı amaçlamazlar (Rehber, 2004; Pugh, 1995; Urban, 1994). Bu kar motifli üretim anlayışı tarımı ticari meta üreten yapıya dönüştürmüş, rekabeti azaltmış ve tarım alanında da yoğunluğu artırmıştır (az sayıda daha büyük işletme). Köylü ve küçük üreticiler rekabetten uzaklaşmış, hem aldıkları girdiler hem de sattıkları ürünler için fiyat kabul eden duruma gelmişlerdir. Büyük şirketler tarımı kontrol eden duruma gelmişlerdir. **Örneğin mısırdaki 2 büyük küresel şirket tohum pazarının % 65'ini kontrol etmektedir. Benzer şekilde dünya hububat pazarının % 90 kadarı birkaç firmanın elinde bulunmaktadır** (McMichael, 2009).

Endüstriyel tarım, fabrika tarım işletmeleri ve endüstrileşen gıda sanayinin, bir yandan da toprak kalitesinin bozulması, su kirlenmesi, tarımda biyolojik çeşitliliğin azalması gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır. **Bu nedenle küçük ölçekli tarımın desteklenmesi ve ekolojik tarım teknikleri giderek önem kazanmaktadır.** Karar verme sürecine katılma, çiftçinin tanınması kırsal gereksinimler küçük üreticilerin önünde duran temel sorunlar haline gelmiştir (Baum, 2001). Tarımın büyük şirketler tarafından kontrol edilen yapısına karşı, organik tarım, ekolojik tarım ilke ve uygulamaları, gıda politikalarının, üretim ve dağıtımının yerel ve çiftçiye dayanan şekilde kontrol edilmesi benzeri seçenekler geliştirme gayretleri vardır (Gold, 2007; Ikerd 1996). Dünya ölçeğinde örgütlenmeler, “**gıda egemenliğine**” çağrı yoluyla ortaya çıkan, mevcut neo-liberal yapıya tepkisini göstermektedir. Serbest pazarı savunanların iddialarının aksine, mevcut politikaların kendi çıkarlarına çalışmadığının farkına varan üreticiler örgütlenmektedirler. Gıda egemenliği için yerel düzeydeki bu örgütlenme gayretleri ulusal ve uluslararası boyuta da taşınmaktadır (Windfuhr ve Jonsen, 2005). **Dünyada gıda egemenliği kavramı, uluslararası bir çiftçi ve küçük gıda üreticisi örgütü olan La Via Campesina tarafından ilk defa 1993 yılında ortaya atılmıştır** (Lee, 2001). Uluslararası çiftçi hareketinin sesi olan Via Campesina bir örgüt olarak 1993’de Belçika’da kurulmuştur. La Via Campesina’ya hali hazırda Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika’dan 70 ülkeden 150 yerel ve ulusal organizasyon üye bulunmaktadır. Bu örgütler yaklaşık 200 milyon üyeyi temsil etmektedir⁶. La Via Campesina neo-liberal kırsal kalkınma politikalarına karşı açık bir itiraz, köylünün tarımsal politika oluşturulmasının dışında tutulmasına açık bir karşı duruş ve köylülerin sesini ortak bir hareketle güçlendirmek amaçları üzerine yapılmıştır. La Via Campesina son yıllarda ortaya çıkan ticaret ve kalkınma politikalarıyla dışlanan kırsal toplum ve çiftçi yaşamını desteklemektedir. Örgüt gıda ve tarım tartışmalarında ana aktörlerden biri olmayı başarmıştır. FAO ve Birleşmiş Milletlerde sesini duyuran La Via Campesina yerelden küresele doğru tüm sosyal hareketlere katılmaktadır.

Gıda egemenliği, politik bir hareket olarak 1996 yılında dünya ticaret sistemine AoA ile tarımın dahil edilmesine tepki olarak, “**Gıda Güvenliği: Açlığın olmadığı bir gelecek**” sloganı ile dikkat çekmiştir (Beauregard ve Gottlieb, 2009). Gıda egemenliği La Via Campesina tarafından, **insanların kendi gıda üretim ve tarımını belirleme, sürdürülebilir kalkınma amacına yönelik olarak yurtiçi tarımsal üretimini düzenleme ve koruma, kendi kaynaklarına bağlılık derecesini belirleyebilme, yurtiçi pazarlara dışarıdan gelen damping uygulamalarını sınırlayabilme, kendi su**

⁶ La Via Campesina İspanyolca olup “Köylünün Yönü” anlamındadır. Örgüt 9 bölgede örgütlenmiştir. Bölgeler arasında koordinasyon her bölgeden üye örgütler tarafından seçilen biri kadın biri erkek olmak üzere 2 kişinin katılımı ile oluşan Uluslararası Koordinasyon Komitesi tarafından sağlanmaktadır. Ortak karara bağlı olarak komite sekreterliği 4 yılda bir yer değiştirmektedir. İlki 1993-96 arasında Belçikada olan sekreterlik, 1997-2004 arasında Honduras’a geçmiştir. Halen Endonazyo’da olup 2013 yılında kadar orda kalacaktır (<http://www.viacampesina.org>)

kaynaklarını ilişkin hakların yönetimine bağlı olarak yerel balıkçılık yapabilme, hakkı olarak tanımlanmıştır⁷.

Gıda egemenliği ticaret karşıtı olmayıp, insanlara güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir **üretim hakkını** sağlayacak ticaret politika ve uygulamalarının gerçekleştirilmesini desteklemektedir. Gıda egemenliği çok uluslu şirketlerin ticaret uygulamalarını bir çeşit yeni kolonyal hareket olarak değerlendirilmektedir. Gıda egemenliği ilkesi, her ülkenin kendi gıda ve tarım sistemini oluşturma hakkının varlığının kabulüne dayanır (Rosset, 2008). Gıda egemenliği, gıda güvencesinin ötesinde daha geniş bir anlayış sunmaya çalışmaktadır. **Gıda egemenliği gıda hakkının gerçekleştirilmesi kadar gerçek bir gıda güvencesinin de ön koşulu olarak kabul edilmektedir.**

Gıda egemenliğini yaratmanın ana unsurları aşağıda sıralanmıştır⁸.

- **Gıda temel bir insan hakkıdır,**
- **Tarım reformu,**
- **Doğal kaynakları korumak,**
- **Gıda ticaretinin yeniden düzenlenmesi,**
- **Açlığın küreselleşmesine son verilmesi,**
- **Sosyal barış,**
- **Demokratik kontrol.**

La Via Campesina farklı yerlerde toplanan WTO toplantılarına katılarak AoA ‘sının Dünya Ticaret Örgütü düzenlemelerinin dışında tutulmasını savunmaktadır. Bir çerçeve kavram olarak “gıda egemenliği” daha da gelişmektedir. II. Gıda güvenliği konferansı Mali’ nin küçük bir köyü olan Selingue’de 2007 yılında toplanmıştır⁹. Bir kadın çiftçi olan “Nyeleni” nin ismini alan konferansta yukarıda sıralanan ilkeler daha da geliştirilmiştir¹⁰. Eski ilkelerin de yeniden tanımlanması ile ortaya çıkan 6 ilke aşağıda kısaca açıklanmıştır.

İnsan için gıda ilkesi: Bu ilke daha önceki “gıda temel bir insan hakkıdır” ilkesi ile aynıdır. Bu ilke, gıda egemenliği ilkesine dayanırken, gıdanın uluslararası ticarete konu edilen herhangi bir meta olmasını reddeder.

Gıda üretene saygı: Gıda egemenliği gıda alanına katkı yapma destekler ve değerlendirir. Bu alanda çalışan göçmenler dahil, üreten, hasat eden, gıda işleyen kadın, erkek, köylüler ve küçük aile işletme bireyleri, göçerler, balıkçılar, orman köylüleri, yerliler, tarım ve balıkçılık işçilerinin haklarına saygı duyar ve onların haklarını vermeyen, onların yaşamlarını tehdit eden ve onları ortadan kaldırmaya yönelik tüm politika, hareket ve programları reddeder.

Gıda sisteminin yerelleşmesi: Gıda egemenliği gıda üretici ve tüketicileri ortak bir çıkar altında birleştirir. Gıda sağlayanlarla, tüketenleri gıda konusunda karar verme sürecinin merkezine koyar. Gıda üretenleri damping, yerel marketlere gıda yardımının yaratacağı zararlardan ve tüketicileri düşük kaliteli, sağlıksız gıda, uygun olmayan gıda yardımı, genetiği değiştirilmiş organizmalar bulaşmış gıda kullanımından korur. Hepsinden önemlisi, sürdürülebilir ve uygun olmayan ticareti geliştiren ve kontrol edilemeyen çok uluslu şirketlere güç veren hükümet yapılarını, anlaşma ve uygulamalarını sınırlar.

Kararların yerelleşmesi: Gıda egemenliği arazi, çayır-mera, bitkisel ve hayvansal tohum, balık popülasyonunun kullanım ve kontrolünün yerel kullanıcılara ait olmasını amaçlar. Bu kaynaklar çeşitliliği koruyacak şekilde sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ilkesine bağlı olarak paylaşılmalı ve kullanılmalıdır. Gıda egemenliği doğal kaynakların yasalarla, ticari anlaşmalarla ve fikri mülkiyet hakları sistemleri yoluyla özelleştirilmesini reddeder. Gıda egemenliği kadını öncelikli gıda üreticisi olarak daha önde tutar.

Bilgi ve yetenek geliştirme: Gıda egemenliği yerel gıda üreticilerinin ve onların yerel örgütlerinin bilgi ve becerisine dayanır. Gıda egemenliği, genetik mühendisliği gibi bu yapıyı bozacak, ortadan kaldıracak teknolojilere karşıdır.

Doğa ile uyumlu olma: Gıda egemenliği özellikle iklim değişikliği ile karşı karşıya iken, eko-sisteme katkı sağlayacak, esnekliği ve adaptasyonu geliştiren, çeşitlilik içinde doğaya katkıyı, düşük girdi kullanımını, agro-ekolojik üretim ve hasat yöntemlerini destekler.

5. Gıda Paylaşılabilirliği

Gıda hakkı temel bir insan hakkı olup, İnsan Hakları Beyanname, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi birçok uluslararası anlaşmalarla dile getirilmiştir. Gıda hakkı; her erkek, kadın ve çocuk birey olarak, uygun gıdaya insan onuruna yaraşır şekilde ulaşma hakkı olarak tanımlanmaktadır (Alston ve Quinn, 1987). Şayet bir hak varsa bununla ilgili bir sorumlulukta olmalıdır. Bireyler, organizasyonlar, hükümetler bu hakkın sağlanması için sorumluluk almalıdırlar. **Bu hakkı elde eden bireyler, yani gıda güvenliğini elde etmiş olanlar, ister yan komşusu ister başka ülkede yaşayan biri olsun bu hakka sahip olamayan her bireyin sorumluluğunu hissetmelidir.** Gelişmiş ülkelerin

⁷ Statement on Peoples’ Food Sovereignty by the La Via Campesina, 1996

⁸ La Via Campesina, November 11-17, 1996, Rome, Italy; www.viacampesina.org

⁹ Nyéléni Forum for Food Sovereignty, February 23rd – 27th, 2007, Sélingué, Mali

¹⁰ <http://www.grassrootsonline.org/sites/grassrootsonline.org/files/The-6-Food-Sovereignty-Principles.pdf>

bu konudaki küresel sorumluluğu kaçınılmaz olup çok önemlidir. Gıda hakkı bir sadaka olmayıp, tüm insanların kendini onurlu bir biçimde besleme kapasitesine sahip olabilmeleridir¹¹. Söz konusu sorumluluk sosyo-ekonomik bir durumdan çok etik bir durum olarak da ele alınabilir. Bu anlayış gıda yardımı gibi algılanabilir. Ancak burada amaç sorumluluğu, gıda yardımının ötesinde daha da geniş olarak gıda yardımına gereksinimi ortadan kaldıracak politikalara ağırlık verilmesi şeklinde değerlendirmelidir. Örneğin borç affedilmesi ve gıda egemenliği yaratılmasının, gelişmekte olan fakir ülkelere hem kaynak yaratacağı ve hem de açlığın nedenlerini bulma ve gıda yardımı gereksinimini ortadan kaldırma yolunda politikalar geliştirmelerine katkı yapabileceği ileri sürülmektedir (Mousseau, 2005). **İşte “gıda paylaşılabilirliği” kavramı açıklanan sorumluluğu ifade etmek amacıyla kullanılabilir.** Bu yaklaşım, konunun daha bütüncül bir anlayışla ele alınması, açlıkla ülke ve küresel ölçekte savaşta gıda yardımından daha farklı ve kapsamlı stratejiler, politikalar geliştirilmesi sonucunu doğuracaktır. Paylaşılabilirlik bu makale ile ortaya konan yeni bir kavramdır. Bu kavram, ilk bakışta **yoksul ve aç insanların farkında olma** ve sahip olunan olanakları onlarla paylaşmayı çağrıştırmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı tarafından düzenlenen kampanyalar gibi etkinliklerde kullanılan “gıda adaleti” ve “açlıkla savaş” gibi paylaşılabilirlikle aynı anlama gelecek kavramlar vardır (Wekerle, 2004). Ancak paylaşılabilirlik, kronik açlık ve yetersiz beslenmenin sona erdirilmesinin yolu olarak özellikle temel ihtiyaçlar konusunda adil bir dağıtım anlayışını yansıtmaktadır. **Paylaşılabilirlik kavramı dünyada tüm insanları doyuracak kadar, açlık sorununu ortadan kaldırmaya yetecek düzeyde gıda üretiminin var olduğu kabulüne dayanmaktadır** (ODI, 2004). Bunun anlamı dünyayı yeterli düzeyde gıda üretiminin var olmadığı iddiasının doğru bir değerlendirme olmadığıdır. Dünyada mevcut üretim miktarının gelecek 10-20 yıl için yetecek düzeyde olduğu açıkça ifade edilmektedir (Short, 2001). Son 20 yılda dünya yıllık nüfus artışı oranı % 1,14’e düşerken, gıda üretimi her yıl yaklaşık % 2 oranında artmıştır. Dünyada her bireye günlük 3200 kalori sağlayacak hububat ve herkese günde en az 1,95 kg düşecek şekilde gıda mevcuttur (Helms, 2001)¹².

Gıda güvensizliği ve açlık, yoksulluk, yani gıda alacak gelire sahip olmamakla ilgilidir (Short, 2001; Madeley, 1984). On yıllardır, gıdanın bir ticaret malı olmasını ve gıda ticaretini destekleyen politikalar uygulanmıştır. Birçok uluslararası kuruluş, ticaret politikaları ve tarımsal yapılanmalar dünyada halen yürürlükte olan endüstrileşmiş bir gıda sanayi yaratmıştır. Küresel serbest ticarete dayanan bu politikalara açlık ve yoksulluk sorununu daha da ağırlaştırmıştır. Hali hazırda dünyada 1 milyar insan yetersiz beslenmektedir. Bunların önemli bir bölümünün gıda üreten köylüler olması bir ironidir. **Bu “aç çiftçiler paradoksu” liberalleşen ticaret ve tarımın uluslararası şirketler tarafından kontrolünün yarattığı gıda sisteminin bir sonucudur** (Beauregard ve Gottlieb, 2009).

Serbest piyasa ekonomisi hareketinin dikkat çeken bir ekonomik büyüme sağladığı herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Ancak, piyasa ekonomisini şiddetle savunanların da kabul ettiği gibi, serbest ticaret, uluslararası ticaret ve yatırımların artması, fakir ve zengin ülkeler arasındaki ve bir ülke içindeki zenginlerle fakirler arasındaki eşitsizliği daha da artırdığı da kabul edilmektedir (Rehber ve Grega 2008). Daha da önemlisi dünyada yoksulluğu azaltma yönündeki politikaların sonuçlarının umut kırıcı olduğu gerçeğidir (UN, 2010). Yoksulların refah içinde olanları rahatlatılabileceği gerçeği dikkate alındığında, umutsuz çok sayıda yoksulun bulunduğu bir dünya sürdürülebilir olmayacaktır (Orr, 2003). Örneğin, 1990’larda ekstrem yoksul olan dünya nüfusun % 5 bir azalma olduğunun belirtilmesine karşın dünyada 1,2 milyar insan günde 1 dolarlık gelire, 2 milyar insan da 2 dolardan daha az bir gelire yaşamak durumundadır (Johnston, 2002). 20.yüzyıl boyunca dünyada kişi başına milli gelir 5 katı kadar artmakla birlikte bunun paylaşımı eşit olmamıştır. En zengin %25’lik nüfusun geliri 6 kat artarken, en fakir %25’lik dilimin gelirinin ancak üç kat arttığı tahmin edilmiştir (IMF, 2000).

Açlık ve yoksulluk sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak görülmemelidir. Dünyada refah düzeyi en yüksek ülkeler arasında yer alan ABD’de de bile açlık sorunu tartışılan bir konudur. ABD’de gıda güvenliği ve açlık konusunda yayınlanan verilere göre 1988’de nüfusun % 10’dan fazlasının gıda güvencesinin olmadığı ve % 3-4 arasında nüfusun ise açlık içinde olduğu belirtilmiştir. Yapılan saptamalara göre bu değerler zaman için de düşük oranda da artma eğilimi göstermiştir. Açlık kavramının kullanılmasının mevcut durumu yansıtmadığı tartışmaları ile ABD Tarım Bakanlığı 2006 yılında “açlık” yerine “düşük gıda güvenceli” ifadesinin kullanılacağını açıklamıştır. 2006 yılında ABD nüfusunun % 11’i veya yaklaşık 12,6 milyon hane halkının (35 milyon) gıda güvencesinin olmadığı açıklanmıştır. Bunun içinde de 4,4 milyon hane halkının, başka bir ifade ile 7,6 milyon yetişkin ve 3,2 milyon çocuğun düşük gıda güvenceli (yani eski tanımlamayla aç) olduğu tahmin edilmiştir (Himmelgreen ve Daza, 2010). Açlık kavramının kullanılmasına, açlık konusunda ABD’de yaşanan gerçeği değiştirmeyeceği görüşüyle karşı çıkanlar da olmuştur. Gerçekte veriler bu görüşü doğrulamaktadır. Nitekim 2010 yılında nüfusun % 14,5’nin (yaklaşık 17,2 milyon) gıda güvencesinden yoksun olduğu ve bunun da yaklaşık 6,4 milyona karşılık gelen % 5,4’lük kısmının “çok düşük gıda güvencesine” sahip (aç) olduğu saptanmıştır (C.Jensen vd., 2011).

Türkiye’de de 2002 yılından beri açlık ve yoksullukla ilgili veriler yayınlanmaktadır. 2009 yılı verilerine göre (4

¹¹ <http://www.righttofood.org>

¹² www.foodfirst.org

kişilik ailenin aylık açlık sınırı 287 ve yoksulluk sınırı 825 TL) fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında gelire sahip olmuştur. Nüfusun % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişinin ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı saptanmıştır (TÜİK, 2011).

Bu satın alma gücünün düşük olması yanında gıda fiyatlarındaki artış yoksul ülkeleri daha çok olumsuz etkilemektedir. Finansal kriz ortamlarında, azalan gelirler yoksul insanları daha fazla etkilemektedir. Gıda fiyatları arttıkça yoksullar daha az yeme, daha az besleyici gıdalar alma, eğitim ve sağlık harcamalarını kısma ve daha çok borçlanma gibi, beslenme alışkanlıkları ve yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, temel gıdaların fiyatı artınca, insanlar öğün miktarını azaltmak veya daha düşük değerli gıdalara yönelme gibi seçeneklere yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Bu yapı özellikle çocukların beslenmesinde, anormal büyüme ve hastalanma riskinin artması gibi sonuçlar yaratmaktadır (Jury, 2009).

Bu yeni gıda paylaşılabilirliği anlayışı gıda güvenliğinin yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Gıda yardım programları geleneksel yapısından gıdaya ulaşmadaki dengesizlik ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik bir anlayış yönünde değiştirilebilir. Dünya Gıda Programı (WFP), Uluslararası Gıda Yardımı Bilgi Sistemi (INTERFAIS) küresel gıda yardımının eğilimi konusunda genel bir resim vermektedir¹³. Mevcut veriler, 1988'de 14,08 ton olan gıda yardımının 2007'de son 40 yılın en düşük değeri olan 5,9 tona düşmesi gibi, gıda yardımında önemli bir azalma olduğunu göstermektedir (Jury, 2009). Fakat WFP gibi çok taraflı kanallarla sağlanan gıda yardımı sürekli artış göstererek 2007'de sağlanan yardımın % 55'ine ulaşmıştır. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelere, yerel ve bölgesel satın alma ve orta gelirli ülkelere sağlanan yeni katkılarla doğrudan gıda yardımı şeklindeki gıda desteği konusunda bir artış eğilimi vardır. Nitekim 2007'de gıda yardımının % 45'i gelişmekte olan ülkelere sağlanmıştır. Gıda yardımlarının doğrudan hedef kitlelere ulaşması konusunda da bir gelişme söz konusudur. Örneğin 2007'de yapılan gıda yardımlarının % 77'si doğrudan ihtiyaç sahiplerine ulaşırken ancak % 23'ü "paraya çevirme" olarak isimlendirilen pazarda satış şeklinde olmuştur (Jury, 2009).

2008 yılı gıda yardım talebi ve beslenme yardım sistemi açısından bir dönüm yılı olmuştur. 2007 yılının 2.yarisından itibaren gıda fiyatları hızla yükselmiş ve 2008 yılı yazında fiyatlar en yüksek düzeyine ulaştığında bazı hububat fiyatları neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu olaylar dünya açlık sorununu iki açıdan etkilemiştir. Bir yandan, hali hazırda aç insanlara sağlanan gıda yardımının maliyeti önemli ölçüde artarken, bir yandan da yüksek gıda fiyatları nedeniyle kendini besleyemeyen, yeni aç gruplar ortaya çıkmıştır. 2008 yılının sonunda dünya gıda fiyatları düşmeye başlamıştır. Ayrıca uluslararası ilgi gıda sorunundan çok finansal ve ekonomik krize yönelmiştir (Jury, 2009).

Dünya gelecekte de 2008'de olduğu gibi uluslararası gıda ve beslenme yardımlarını güçlü bir şekilde sürdürme ihtiyacı içinde olacaktır. Dünyada "küresel bir güvence ağı" sağlayacak şekilde daha geniş bir gıda ve beslenme programı uygulanması gereği çok açıktır. Böylece doğrudan gıda yardımının ötesinde daha kapsamlı bir "gıda ve besleme" sistemi ortaya çıkacaktır. Yerel ve bölgesel gıda yardımlarının satın alınması, nakit veya kupona dayalı güvenlik ağları, okul ve çocuk besleme programlarının genişletilmesi, beslemede mikro-besin konularına dikkat edilmesi, oluşturulacak bu sistemin politika araçları olacaktır (Jury, 2009).

Gıda yardımı ve benzeri programlar kuşkusuz açlık ve yetersiz beslenme konusuna çözüm olacak, ancak bu çözüm kalıcı olamayacaktır. **Gerçekte açlık sorununun çözümü için yoksullara, temel gıdalara ulaşabilecekleri düzeyde satın alma gücü yaratmayı hedefleyen, alternatif ve tamamlayıcı önlemlere gereksinim vardır.** Yerel pazarların damping, spekülasyon ve küresel pazarlardaki kırılganlık nedeniyle suni olarak yaratılan fiyat artışlarına karşı korunması, ulusal düzeyde gıda arzı yönetim politikalarının geliştirilmesi ve küresel düzeyde uluslararası ticaret anlaşmalarının iyileştirilmesi önemli önlemler olarak sıralanabilir.

Kamu sektörünün ve üreticiye dayalı temel gıda yatırımlarının yeniden yapılandırılması, tohumdan tüketici masasına kadar uzanan gıda zincirinde uluslararası şirket ve özel firmaların ana unsurlar olmalarının önlenmesi de oldukça önemlidir (Rosset, 2009). **Gerçekte gıda sorununa kalıcı ve güçlü bir çözüm, hem ülkede hem de küresel düzeyde eşitlik ve sosyal adalete dayalı bir ekonomik sistem yaratılmasından geçmektedir.**

6. Sonuç

Her birey, sağlıklı ve aktif bir yaşam için beslenme ihtiyaçları ve gıda tercihlerini uygun olarak yeterli, sağlıklı ve besleyici gıdaya ulaşmak için fiziksel, sosyal ve ekonomik olanaklara sahip olma hakkına sahiptir. Bunun anlamı tüm insanların gıda açısından güvenli olma hakkının olduğudur. Ancak ne yazık ki, günümüzde dünya nüfusunun 1/7 si aç ve yetersiz beslenirken, gıda açısından güvenli gibi gözüken toplum ve bireyler de güvenli gıda tüketme ve beslenme açısından sorunlara sahiptir. Bu sorunlar 1974 Dünya Gıda Toplantısı'ndan beri gıda güvencesi ve güvenliği kavramları olarak dile getirilmektedir. **Dikkate değer ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışmalara karşın, kalıcı bir çözüm bulunamamış ve küresel amaç olan "herkes için gıda" hedefine henüz ulaşamamıştır.**

¹³ <http://www.wfp.org/faiss/>

Günümüzde gıda güvenliği gıda güvencesi yanında yaşamsal bir kamu görevi olarak kabul edilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde, tohumdan tüketici masasına kadar sıkı denetlenen düzenlemeler ve yasalar yoluyla sağlıklı bir gıda zinciri yaratma konusunda güçlü önlemler vardır. Son yıllarda gıda güvenliği konusu tüketici açısından da üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. Bu şekilde, tüketici talepleri sağlıklı bir gıda sistemi oluşturmanın temel itici güçlerinden birisi haline gelmiştir. Diğer yandan, küresel gıda üretim, işleme, dağıtım ve pazarlanması konularındaki son eğilimler de gıda güvenliği konusunda artan bir talep yaratmaktadır.

Uzun süredir, bu konuda yürütülen etkinlik ve çabalara karşın, günümüz piyasa ekonomisine dayalı yaklaşımları, gıda güvencesi, yani herkese güvenli gıda sağlama sorununa kalıcı bir çözüm bulmayı başaramamıştır. Hatta açlık ve yetersiz beslenme artan bir eğilimle kronik bir sorun haline gelmiştir. **Bu yapı, çözüm üretmediği gibi, yaşanan sorunların da önemli bir parçası, sorunu daha da sorunlu hale getiren bir yapıdadır. Ayrıca, endüstriyel tarım, fabrika işletmeleri ve mevcut gıda sanayi arazinin bozulması, su kirlenmesi ve çeşitliliğin azalması gibi birçok sorunun da kaynağı durumundadır.**

Bir iddia olmanın ötesinde, mevcut politikaların herkese gıda sağlamanın etkin bir yolu olmadığı açık bir gerçektir. **Gıda egemenliği yanında, gıdanın paylaşılabılır olması bilincinin alternatif yaklaşımlar olarak ele alınması gerekmektedir.** Daha önce de belirtildiği gibi, gıda egemenliği olmadan gerçek bir gıda güvencesine sahip olmak olanaklı değildir. Açıkça gıda egemenliği gıda sisteminin neredeyse tamamını kontrol altına alan çok uluslu şirketlerin mevcut yaklaşımlarını yeni kolonyal bir yapı olarak görmektedir. Gıda güvenliği ilkesine göre uluslar yurtiçi tarımsal üretim ve ticaretlerini korumak, ne ölçüde yurt içi kaynaklara bağlı kalacaklarını saptamak ve yurtiçi pazarlara dumping girişleri önlemek amacıyla kendi gıda ve tarım politikalarını saptama hakkına sahip olmalıdırlar. Gıda egemenliği, ticaret karşıtı olmayıp, ticaretin kendi insanların sağlıklı, güvenli ve sürdürülebilir üretim yapma hakkına hizmet etmesini bekler.

Gıdayla ilgili sorunların çözümünde gıda egemenliği ulusal gıda programlarının ana çekirdeği olmalıdır. Ulusal ve yerel kaynaklara dayanan, sürdürülebilir ve ulusal egemen tarımsal üretim politikalarının geliştirilmesi, adil bir uluslar arası ticaret yanında açlık sorununun çözümünü tek yoldur.

Paylaşılabılırlik ilkesi **“herkesin küresel olarak açlık ve açlıktan ölme korkusundan uzak olabileceği, tüm dünya nüfusunu beslemeye yetecek düzeyde gıda üretildiği gerçeğine”** dayanmaktadır. Bunun anlamı dünya nüfusunu beslemeye yetecek düzeyde gıda üretimi olmadığı iddiasının doğru olmadığıdır. **Temel hedef hiç kimsenin ekonomik sınırlılıklar ve sosyal eşitsizlikler yüzünden gıdadan uzak kalmaması olmalıdır.** Paylaşılabılırlik, kronik açlık ve yetersiz beslenme sorununa son verecek şekilde, özellikle temel gıdalara yönelik olarak, daha adil bir gıda dağıtım sistemini desteklemektedir. Paylaşılabılırlikten söz edildiğinde, bu sadece gıda yardımı anlamında değildir. Dünya, uluslararası gıda dağıtım ve beslenme yardımlarını küresel güvenlik ağının bir parçası olarak görmelidir. Bu çerçevede, okul gıda destek, çocuk besleme programları gibi araçların geliştirilmesi çok önemlidir. Bu şekilde gıda yardımları açlık ve yetersiz beslenme sorununun azaltılmanın bir parçası olabilir. Etik, adil ticaret ve ekolojik tarım uygulamaları mevcut pazar odaklı sisteme alternatifler olarak düşünülmektedir (Rehber 2011). Fakat mevcut ve potansiyel yapıları ile bu uygulamaların da günümüz küresel üretim ve ticaret sistemleri ile rekabet etmesi beklenemez. Ancak, bu uygulamalar sürdürülebilir tarım ve kalkınmaya pozitif katkıları yanında, mevcut serbest ticaret ve endüstrileşmiş tarımın yarattığı sorunlara ve bunların alternatif çözümlerine ışık tutmaktadır.

Gerçek çözüm gıda üretim ve dağıtım sisteminden çok ekonomiktir. İnsanları dünya ölçeğinde gıda açısından güvenceli ve güvenli yapabilmek sadece yeterli gıda ve gıda üretimine bağlı olmayıp, **sürekli yapısal yoksulluk ve düşük gelir gibi temel ekonomik sorunların çözümüne bağlıdır.** Gıda sorununda kurtulmuş bir dünyaya, yerel kaynaklara dayalı, doğa ile uyum içinde aile ve küçük işletme yapısına dayalı sürdürülebilir bir tarım yaratmakla sahip olmak olanaklıdır. Böyle bir üretim yapısının çok uluslu tekelleşmiş şirketler yerine, çiftçiler tarafından sahip olunan, kontrol edilen iyi organize olmuş güçlü bir işleme ve dağıtım sistemi ile desteklenmesi önemlidir.

Kaynaklar

Alston, P. and Quinn, G. (1987), The Nature and Scope of States Parties Obligation under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Human Rights Quarterly, Vol. 9 (2), pp. 156-229

Andersen, P. P. (2009), Food Security: Definition and Measurement, Food Security, Vol. 1. pp. 5-7

Baum, F. (2001), Health, Equity, Justice and Globalization: Some Lessons from the People's Health Assembly, Journal of Epidemiology and Community Health, Vol.55 (9), pp. 613-616

Beauregard, S., Gottlieb, R. (2009), Food Policy for People: Incorporating food sovereignty principles into state governance, Case of Venezuela Mali, Ecuador, and Bolivia, (<http://departments.oxy.edu>)

Boyle, R. (2002), The Looming Trade War over Plant Biotechnology, EU Center for Trade Policy Studies 18(2002) 15 p.

C.Jensen, A, M. Nord, M. Andrews and S. Carlson, Household Food Security in the United States in (2010), USDA, ERS Report:err125

- Clay, E. (2002), Food Security, Concepts and Measurements, Paper for FAO Expert Consultation on Trade and Food Security, Rome 11-12 July
- Clemens, R. (2003), Meat Traceability in Japan. In: Iowa Ag Review, Center for Agricultural and Rural Development. Vol. 9(4), pp. 4 -5.
- Davies, J.G. (2005), Managing the Effects of Nanotechnology, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Research Report, 34p.
- Downes, G., (2004), TRIPs and Food Security, Implications of the WTO's TRIPs Agreement for Food Security in the Developing World, British Food Journal, Vol.106 (5), pp. 366-377
- Doyle, M. P. (2000), Food Safety Issues Arising at Food Production in a Global Market, Journal of Agribusiness, Vol. 18 (1), pp.129-133.
- FAO (2002), Food Insecurity, The State of Food Insecurity in the World 2001, FAO, Rome, Italy.
- FAO (2003), Trade Reform and Food Security, Conceptualizing the Linkages, FAO, Rome, Italy, 296p.
- FAO (2008), An Introduction of Basic Concepts of Food Security, FAO, Rome, Italy, <http://www.foodsec.org/pubs.htm>
- FAO (2010), Media Fact Sheet, Hunger at a Glance, Key Numbers in the 2010 SOFI report, September, FAO, Italy
- Frankenberger, T. R., and McCaston, M. K. (1998), From Food Security to Livelihood Security: The Evolution of Concepts, CARE, USA, September, 3p.
- Frohberg K, U., Grote, and Winter, E. (2006), EU Food Safety Standards, Traceability and Other Regulations: A growing Trade Barrier to Developing Countries' Exports? Invited paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, Gold Coast, Australia. <http://ageconsearch>.
- Gani, A. and Prasad, B. C. (2007), Food Security and Human Development, International Journal of Social Economics, Vol. 34 (5), pp. 310-319
- Gaskell, G., Allum, N., Bauer, M., Jackson, J., Howard, S. and Lindsay, N. (2003), Ambivalent GM nation? Public attitudes to biotechnology in the UK, 1991-2002, Research Project Report, London School of Economics, London, 20p.
- Golan, E., Krissoff, B., Kuchler, F., Nelson, K., Price, G. and Calvin, L. (2003), Traceability in the US Food Supply: Dead End or Superhighway? Choices, A publication of the American Agricultural Economics Association, Second Quarter 2003, pp. 17-20
- Gold, M. V. (2007), Sustainable Agriculture, Definitions and Terms, Special Reference Briefs Series No. SRB 99-02, Last Updated, 2007. Alternative Farming Information System.
- Helms, M., 2001, Food Sustainability, Food Security and the Environment, British Food Journal, Vol.106 (5), pp. 380-387
- Henson, S. (2003), Food Safety in Food Security and Food Trade, Food Safety Issues in International Trade, Focus 10, Brief 5 of 17, www.ifpri.org.
- Himmelgreen, D.A. and N. Romero-Daza, (2010), Eliminating "Hunger" in the US: Changes in Policy Regarding the Measurement of Food Security, Food and Foodways, Vol.18, pp. 96-113
- Hobbs, J. E., 2004, Information Asymmetry and the Role of Traceability System, Agribusiness, Vol. 20 (4), pp. 397-415.
- Ikerd, J. (1996), Sustainable Agriculture: A Positive Alternative to Industrial Agriculture, presented at the Heartland Roundup in Manhattan, KS, conference sponsored by the Heartland Network, Lawrence, KS and the Kansas Rural Center.
- IMF (2000), *Globalization: Threat or Opportunity?* IMF Brief, <http://www.imf.org>
- ITC (2008), An Introduction to ISO 22000, Food Safety Management Systems, Food Safety: An Overview, International Trade Center, Bulletin No. 85/2008 39p.
- Jaffee, S., and Henson, S. (2004), Standards and Agro-Food Exports from Developing Countries: Rebalancing the Debate. World Bank Policy Research Working Paper No. 3348.
- Jaggar, A.M. (2002), Vulnerable Women and Neo-Liberal Globalization, Theoretical Medicine and Bioethics, Vol. 23 (6), pp. 425- 440
- Johnston, D. J. (2002), "Can OECD Countries Put Theory into Practice? A Blueprint for Progress toward Sustainable Development," *ISUMA* 3.2, www.isuma.net
- Josling, T., 2006, The Institutional Framework for Food Regulation and Trade. Paper prepared for the IATRC Summer Symposium, Bonn, May 28-30.
- Jurry, A. (2009), Global Safety Net: The New Challenges Facing Food Aid, USDA, Agricultural Outlook Forum 2009 <http://purl.umn.edu/50595> 4p.

- Kaferstein, F. K. (2003), Food Safety in Food Security and Food Trade Food Safety As A Public Health Issue For Developing Countries Focus 10 • Brief 2 Of 17 • September 2003
- Kinsey, J. (2004), Does Food Safety Conflict with Food Security? The Safe Consumption of Food, Working Paper 04-01, The Food Industry Center, University of Minnesota
- Madeley, J. (1984), Ending Hunger - A Task Delayed, *The Raound Table* (1984), Vol.292, pp. 411-417
- McMichael, P. (2009), The World Food Crisis in Historical Perspective, *Monthly Review*, July-August, www.monthlyreview.org/090713mcmichael.php#fn35
- Mousseau, F. (2005), Food Aid or Food Sovereignty, Ending World Hunger in Our Times, The Oakland Institute, October, 40p
- Murano, E. A. (2000), Food Safety in the Twenty-First Century, *Journal of Food Distribution Research*, Volume 31 (1), pp. 64-67
- ODI (2004), Agriculture, Hunger and Food Security, Working Paper, Department for International Department (DFID) and Overseas Development Institute (ODI) (Steve Wiggins) UK
- Orr, D. W. (2003), "Four Challenges of Sustainability," School of Natural Resources Series, The University of Vermont, Spring Seminar Series.
- Paper 04-01, The Food Industry Center, University of Minnesota
- Lee, R. (2007), Food Security and Food Sovereignty, Center for Rural Economy, University of Newcastle Upon Tyne, Discussion Paper Series No.11, 16p.
- Pugh, T. (1995), Thousands of Farmers Will Become Casualties To this Adjustment, *Ceres*, The FAO Review, No: 151 (vol.27.No.1) Jan.-Feb.1995, p.28-34.
- Rehber, 2011, *Economics of Organic Farming (Extended and updated)*, LAP Lampert Academic Publishing, Germany, 266p.
- Rehber, E. (2004), Industrialization in the Agri- Food Sector and Globalization, *AgroFOOD Industry Hi- Tech, Tehnosienze Publ. Via Aurelio Saffi 23. Milan May/June 2004* pp. 46-50
- Rehber, E. and Grega, L. (2008), Agriculture, Trade and Sustainability, *The European Legacy*, Vol. 13(4), p.463-479
- Rehber, E. and Ulusoy, S. (1998), Haccp System and Its Feasibility in Developing Countries: A Cost- Benefit Analysis Approach, 61st EAAE Seminar Warsaw, October 22- 24, 1998 Warsaw Agricultural University, Department Of Agrarian Policy and Marketing Warsaw Agricultural University Press, pp.198-211
- Rosset, P. (2009), Food Sovereignty and the Contemporary Food Crises, *Thematic Section, Development*, Vol.51 (1), pp. 460-463.
- Short, C. (2001), Food Insecurity: A Symptom of Poverty, Keynote Speaker, Sustainable Food Security for All by 2020, September 4-6, 2001, Bonn, Germany
- Siverglade, B. A. (2000), The WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures, *Food and Drug Law Journal*, Vol.55, pp. 517-524
- Starbird, S. A., Amanor-Boada, V. and Roberts, T. (2008), Traceability, Moral Hazard and Food Safety, <http://purl.umn.edu/43840>
- TÜİK, (2011), 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni Sayı:3, 06 Ocak 2011(www.tuik.gov.tr)
- UN (1975), Report of the World Food Conference, Rome 5-16 November 1974. United Nations 1975, New York.
- UN (1994), UNDP Human Development Report, Oxford University Press ([hdr.undp.org/ en/reports /globl/hdr1994](http://hdr.undp.org/en/reports/globl/hdr1994))
- UN (2010), Conference Room Paper, Commission for Social Development, 48th Session 3-2 February 2010, New York, UN Department of Economic and Social Affairs (www.un.org)
- Unnevehr, L. J. (2006), Food Safety as a Global Public Good: Is There Underinvestment? , Conference paper, Gold Coast, Australia, 25 p.
- Urban, T. N. (1994), Industrialization of the World's Food System, Annual Meeting of International Agribusiness management Association, Caracas, Venezuela.
- Wekerle, G. R. (2004), Food Justice Movement: Policy, Planning, and Networks, *Journal of Planning Education and Research*, Vol.23, pp. 378-386.
- WHO (1984), The Role of Food Safety in Health and Development, Report of a Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Safety. WHO, Tech.Report Service No.705 pp.1-79
- Windfuhr, M., and Jonsen, J. (2005), Food Sovereignty, Towards Democracy in Localized Food Systems, ITDG Publishing, Antony Rowe Ltd, UK, 56p.
- WTO (2008), Understanding the WTO (Previously published as "Trading into Future"), WTO, (www.wto.org), 165p.

Wu, F., and Butz, W. P. (2004), The Future of Genetically Modified Crops: Lessons from the Green Revolution, RUND Science and Technology, Research Report (www.rand.org) 84 p.

Young, E. M. (2004), Globalization and food security: novel questions in a novel context? Progress in-Development Studies 4 (1), pp.

Sosyal Yardım Uygulamaları ve Kırsal Kalkınma İlişkisinin Genel Değerlendirmesi

Aziz YILDIRIM¹
aziz.yildirim@aile.gov.tr

Semiha BOYBEK²
semiha.boybek@aile.gov.tr

¹Sosyal Yardımlar Genel Müdürü

²Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanı

Özet

Yoksulluk yalnızca maddi boyutu değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutu da olan kompleks bir kavramdır ve temelde bir az gelişmişlik sorunudur. Kırsal kalkınma ise, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların tarımsal, ekonomik ve sosyal olarak kalkınmalarını amaçlamaktadır. Kırsal kesimde yaşayanların yoksulluk riski kentte yaşayanlara göre daha fazladır. Bu bağlamda yoksullukla mücadelede temel teşkil eden sosyal yardım programlarının kırsal alanın özellikleri de baz alınarak geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışma, yoksulluk ve kırsal kalkınma üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında yoksulluk, kırsal kalkınma ve yoksullukla mücadelede Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğüne yürütülen sosyal yardım uygulamaları üzerinde durulacak ve söz konusu yardımların kırsal kalkınmaya etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: yoksulluk, kırsal kalkınma, sosyal yardım uygulamaları

General Assessment of the Relation Between Social Assistance Practice and Rural Development

Abstract

Poverty is not only a complex concept that has material dimension, but also psycho-social dimension and basically an underdevelopment problem. Rural development also aims to provide progress of rural population in social, economic and agricultural area. It's certain that people living in rural area entertain risk of poverty more than people living in urban area. In this respect, it's important that social assistance programs that remain as a key about poverty alleviation are developed rural area oriented.

This paper aims to assess on poverty and rural development. In this paper, poverty, rural development and social assistance practices implementing by General Directorate of Social Assistances will be approached and analysed effect of social practices to rural development.

Key Words: poverty, rural development, social assistance practice

1. Yoksulluk Olgusu

Asgari yaşam standardına erişilememe durumu olarak tanımlanan yoksulluk (World Bank,1990:26) küreselleşme süreci ile birlikte dünya genelinde yaygınlaşarak temel sorunlardan biri haline gelmiştir. “Düşük gelir düzeyi”, “yetersiz ve dengesiz beslenme ile sağlıksızlık”, “sosyal yalıtım ve düşük sosyal katılım”, “psikolojik ve ekonomik bireysel güvensizlik”, “şoklara açıklık, risk ve belirsizliğe cevap verememe”, “doğal çevrenin bozulması ve sosyal çevrede kısır döngü” gibi bazı aksaklıkların bir bütün olarak algılanması gereğine işaret eden yoksulluk (Zengingönül,2004:109; Ünal,2004:13-14); yaşanan ekonomik ve politik krizlerle birlikte sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin anlam ve kapsam bakımından daraldığı bir süreci de ifade etmektedir.

Yoksulluk kavramının uluslararası platformlarda özgün ve evrensel bir sorun olarak tartışılmasında Dünya Bankasınca hazırlanan 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nun ana temasını yoksulluğun oluşturması bir dönüm noktası olmuş ve çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır (DPT, 2001:103). Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamakta ve belirli bir gelir seviyesinin altında kalanları yoksul olarak nitelendirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise yoksulluğu; insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık vb.) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir (Uzun, 2003: 156-157).

Yoksulluk, genellikle “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmaması durumu”, “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” veya “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır (Alagh, 1992: 109).

1960'lı yıllarda yoksulluk ile birlikte çevre, kalkınma ve güvenli bir geleceğe ilişkin sorunlar uluslararası platform-

larda tartışılmaya başlanmış ve bu konuda uluslararası politikaların geliştirilmesi düşüncesi kabul edilerek yerel, ulusal ve küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma bir amaç olarak ön plana çıkmıştır (Öztürk, 2008:606).

2. Kırsal Kalkınma

Kalkınma genel itibarıyla milli gelir düzeyindeki artışın yanı sıra sosyo-ekonomik ve politik değişimleri de kapsayan bir süreç olarak nitelendirilmektedir. UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporlarında “kalkınmanın sadece ulusal geliri büyüten değil, aynı zamanda insanların seçimlerini arttıran bir süreç” olduğu savunulmaktadır. Oakley ve Gerforth kalkınmayı; insanların daha fazla gelir elde ederek, yaşam düzeylerinin yükseltilmesi için yeni ve modern üretim tekniklerinin sunulması; geleneksel toplumun, gelişmiş batı uluslarının sahip olduğu toplumsal ve teknolojik yapıya topluca dönüştürülmesi; insanların ve toplumların kendilerine güvenli bir gelecek kurabilmelerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi olarak tanımlamaktadır(1985).

Görüldüğü üzere kalkınma, toplumun bir bütün halinde gelişimini ve dönüşümünü amaçlamaktadır. Bu bağlamda kırsal kalkınma temel kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kalkınma, kırsal toplumların ekonomik ve sosyal amaçlar ile gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünleşik bir süreçtir. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler iyi bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006:122).

Kırsal kalkınma temelinde, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlayan politik bir tercihtir. Kırsal kalkınma politikalarının genel amacı, kırsal toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek ve böylece kırsalda yaşayan kişilerin de ülke gelişmişliğinden ve refahından yerinde kalarak pay almasını sağlamaktır (Çolak, 2012).

Gülçubuk kırsal kalkınmayı;

- Ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları bulunan bir süreç,
- Doğal çevrenin korunduğu bir uygulama,
- Eşitlik ve adalet ilkeleri ile geliştirilmiş kırsal yaşam düzeyi,
- Kırsal halkın, ülke gelişmişliğinden ve refahından yerinde kalarak pay alması,
- Kırsal emeğin üretken olduğu ve haklarını aldığı bir istihdam biçimi,
- Kırsal alanda yasayanların kredi ve tarımsal yayım hizmetlerinden en uygun biçimde yararlanabildiği bir çalışma disiplini,
- Kırsal alanda yoksulluğun ve kötü beslenmenin yok edilmesi,
- Doğal kaynakların sorumluluca ve bilinçli kullanıldığı bir faaliyet,
- Kırsal yaşamın modernizasyonu,
- Kent/kır ayrımının azaltılması,
- Kadın, çocuk, topraksız üretici vb. boyutunun da dikkate alındığı bir süreç,
- Kır toplumunun kendine güven duygusunun geliştirilmesi,
- Sanayileşme, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım, çevre ve istihdam alanlarında da gelişmeyi sağlayacak bir hareket, olarak tanımlamaktadır (2006:70)

Kırsal alan kalkınma politikaları; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek ve ulusal gelişmeye bütünüyle katılımlarını sağlamak üzere, toplum ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan il-erlemeyi kapsayan politikalarlardır. Bireyin gelirini yükseltmek, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, insanca yaşamak için yeterli-dengeli beslenmek ve yaşanabilir ortamda nefes almak, kırsal kalkınma uygulamalarının temel hedefleridir (Gülçubuk, 2006:62).

Genel olarak bakıldığında kırsal kalkınma kavramının sadece tarım sektörünü veya tarım nüfusunu kapsayan bir olgu olmadığı görülmektedir. Kırsal kalkınmayı aynı zamanda sosyal, kültürel ve doğal kaynakları içerisinde barındıran ekonomik bir bütünlük olarak ele almak gerekmektedir (Öztürk, 2008:613). Kırsal kalkınma, herkese ulaşabilmeli, faydalanıcılarda bağımlılık yaratmamalı, sürdürülebilir olmalı, aşamalı olarak hayat geçirilmeli, insanlar için değil insanlarla birlikte katılımcı bir yaklaşım içinde olmalı, kırsal yöre kaynaklarının etkili ve verimli kullanımı üzerine yoğunlaşmalıdır (Oakley ve Garford,1986).

3. Sosyal Yardım Programları

Ülkemizde 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” kapsamında sosyal yardım alanında faaliyet gösteren temel kamu kurumu Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü¹⁵dür. Genel Müdürlük sosyal yardım faaliyetleri için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynağı kullanmakta ve 973 İl ve İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından oluşan bir örgütlenme ağı ile birlikte çalışmaktadır. Söz konusu kanun kapsamında yer alan vatandaşlara yönelik çeşitli sosyal yardım programları uygulanmaktadır.

• **Aile Yardımları kapsamında;** ihtiyaç sahibi ailelerin gıda, giyim, kışlık yakacak gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra evlerinin bakım ve onarımı için aynı veya nakdi olarak yardım yapılmaktadır.

• **Eğitim Yardımları kapsamında;** her eğitim-öğretim yılı başında eğitim materyali yardımı, taşınabilir eğitim uygulaması kapsamında okulların bulunduğu merkezlere taşınan yoksul öğrencilere öğle yemeği yardımı, Fondan geçmiş yıllarda burs almaya hak kazanan başarılı öğrencilerin burs ödemeleri, ilköğretim öğrencilerine ücretsiz kitap verilmesi, taşınabilir sistem dışında kalan ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ulaşım, barınma vb. ihtiyaçlarının karşılanması, özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullara erişiminin sağlanması için ücretsiz taşınmasına yönelik yardım yapılmaktadır.

Ayrıca maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla, “Şartlı Eğitim Yardımı” yapılmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT’ler aracılığı ile doğrudan anneler adına açılan hesaplara olmaktadır. Kız çocuklarına yapılan yardım miktarı erkek çocuklarına yapılan yardım miktarından daha yüksektir.

• **Sağlık Yardımları kapsamında;** tedavi destekleri yapılmakta, ayrıca Şartlı Sağlık Yardımı kapsamında, nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelere 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri şartı ile düzenli nakit para yardımı yapılmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT’ler aracılığı ile doğrudan anneler adına açılan hesaplara yapılmaktadır.

• **Özürü İhtiyaç Yardımları kapsamında;** sosyal güvenceden yoksun özürü vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmaktadır.

• **Özel Amaçlı Yardımlar kapsamında;** yaşlı, özürü, kimsesiz ve muhtaç vatandaşlara günlük sıcak yemek verilmesi amacıyla aşevleri işletilmektedir. Deprem, sel, yangın gibi afetlerden zarar gören vatandaşlara da Fondan destek verilmektedir.

• **Proje Destekleri** Fon kaynakları ile çalışabilir durumda bulunan fakir ve muhtaç kişilerin kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlamaları ve sürdürülebilir gelire kavuşturularak doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi olmaktadır. Çıkarılmasına yönelik istihdam odaklı proje destekleri verilmektedir. Gelir getirici projeler arasında kırsala yönelik tarımsal/bitkisel üretim ile hayvancılık projeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra kırsal alanda ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin en uygun organizasyonla, gelir seviyesini yükseltme, istihdamı artırma ve söz konusu vatandaşların üretime katılmalarını sağlama amaçlı geliştirilen Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü işbirliğinde yürütülmektedir. Proje kapsamında kooperatifçilik modeli ile süt sığırcılığı, koyun yetiştiriciliği ve seracılık alanlarında destek verilmektedir.

Ayrıca Fon kaynakları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılmalarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik proje destekleri de verilmektedir.

• **Eşi Vefat Eden Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Sosyal Yardım Programı kapsamında;** eşi vefat etmiş ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmayan kadınlara aylık 250.-TL tutarında ve 2 aylık periyotlar halinde düzenli nakit desteği verilmektedir.

• **Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi kapsamında** devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması ve sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilerek hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

• **Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) kapsamında;** sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşların muhtaçlıklarını ve kişisel verilerini merkezi veri tabanlarından temin/tespit etme ve mükerrer yardımların önlenmesine yönelik olarak kurumlar arası (online) veri paylaşımını sağlamak amaçlanmaktadır. Halihazırda sistem aktif durumda olup 14 Kurumdan 28 ayrı sorgulama yapılmaktadır.

• **Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi kapsamında;** sosyal yardımlardan yararlanmada nesnel kriterlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2022 sayılı “ 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: www.sosyalyardimlar.gov.tr

Kanun” gereğince 65 yaş üstü yaşlı ve muhtaçlar ile 18 yaşından küçük özürülülerin bakımını sağlayan aile bireyine aylık bağlanmaktadır. 2012 yılı sonu itibarıyla iş ve işlemler ile 2022 kapsamında yapılan ödemeler Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülecektir. Ayrıca 2006 yılında 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” ile kabul edilen genel sağlık sigortası uygulaması kapsamında tüm nüfus sağlık güvencesi kapsamına alınmış olup, zorunlu Genel Sağlık Sigortası uygulamasına 2012 yılında geçilmiştir. Genel sağlık sigortalılığının tespitinde esas alınacak gelir tespit testleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yapılmakta ve Sosyal Güvenlik Kurumu Vakıflardan gelen gelir durumu bilgilerine göre kişilerin primlerini belirlemektedir. Ödeme gücü olmayan kişilerin primleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Genel sağlık sigortasının hayata geçirilmesi ile birlikte, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan yoksullara yönelik ücretsiz tedavi hizmeti sunan Yeşil Kart uygulaması da 01.01.2012 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

4. Sonuç

Toplumsal bir sorun olan yoksulluk yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve siyasal sonuçları da olan çok boyutlu bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal huzur ve barışın sağlanması açısından yoksullukla mücadele son derece önem arz etmekte, bu bağlamda uluslararası politikaların geliştirilmesi ve hem ulusal hem de küresel düzeyde kalkınmanın sürdürülebilir kılınması bir amaç olarak ön plana çıkmaktadır. Kırsal kalkınma, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkları en aza indirmeyi, kırsal nüfusu yerinde kaldırmayı, kırsal yoksullukla mücadele etmeyi, sanayileşme, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım, çevre ve istihdam alanlarında da kırsal alanların gelişmesini amaçlayan politikaları hedeflemektedir. Böylelikle kırsal toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanakları geliştirilerek, kırsalda yaşayan kişilerin de ülke gelişmişliğinden ve refahından yerinde kalarak pay alması sağlanmaktadır.

Yoksullukla mücadelede en önemli sosyal politika aracı olarak, insani yoksunluğun oluşmadığı ideal bir ortam yaratma faaliyetlerini ifade eden “sosyal yardım” görülmektedir. Bu kapsamda Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen sosyal yardım uygulamaları temel teşkil etmekte bu uygulamalar aynı zamanda kırsal kalkınmaya da fayda sağlamaktadır. Aile ve sağlık yardımları temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelikken; eğitim yardımları ile yoksulluğun kısır döngüsü kırılmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalar, eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters orantı bulunduğu ve eğitim düzeyi arttıkça yoksul olma riskinin azalmakta olduğuna işaret etmektedir. Çalışabilir durumda bulunan yoksul kişilerin kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlamaları ve sürdürülebilir gelire kavuşturulmasını amaçlayan gelir getirici projeler arasında kırsala yönelik tarımsal/bitkisel üretim ile hayvancılık projeleri önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle kırsalda yaşayan kişilerin üretime katılmaları ve sürdürülebilir gelire kavuşmaları sağlanmaktadır. Kooperatifler bazında hayvancılık ve seracılığı destekleyen Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi ile; kırsal alanda ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin en uygun organizasyonla, gelir seviyesini yükseltme, istihdamı artırma ve söz konusu vatandaşların üretime katılmaları sağlanmaktadır. Böylece kırdan kente göç önlenmeye çalışılmakta ve kırsalda yaşayan vatandaşların yerinde kalarak kalkınması amaçlanmaktadır.

Sosyal yardımlar arasında önemli bir yer tutan düzenli nakit destekleri ile çalışamayacak durumdaki yoksul vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. Sosyal yardım bilgi sistemi sayesinde yardım başvurusu yapan kişilerin muhtaçlıkları merkezi veri tabanları kullanılmak suretiyle bizzat devlet tarafından yapılmaya başlanmış; bireyler muhtaçlıklarını ispatlama külfetinden kurtarılmıştır. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan yoksul vatandaşlar için tek tek kamu kurumlarını dolaşarak durumları ile ilgili evrak toplaması zor olduğundan, SOYBİS ile sadece nüfus cüzdanlarını ibraz etmek suretiyle yardıma müstahak olup olmadığı belirlenmeye başlanmıştır. Puanlama formülü projesi çalışmalarında kır-kent ayrımı da baz alınarak bölgelerarası farklılıkları gözetken, objektif kriterleri esas alan, haksız yararlanmaların önüne geçebilecek puanlama formülleri ile sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşların muhtaçlıklarına karar verilmesi planlanmaktadır.

Görüldüğü üzere sosyal devletin hayat bulduğu en önemli sosyal politika aracı olan sosyal yardım uygulamaları yoksullukla mücadele konusunda temel teşkil etmektedir. TÜİK verilerine göre kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanlardan daha fazladır. Söz konusu veri göz önünde bulundurularak sosyal yardım politikaları belirlenmekte ve uygulamalar kır-kent ayrımı baz alınarak hayata geçirilmektedir. Yoksullukla mücadele aynı zamanda kırsalın da gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Alagh, Y.K. (1950), *Growth-Performance of the Indian Economy*, Problems of Employment and Poverty Developing Economies, 30 (2).

Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara.

- Gülçubuk, B., (2006), *Kırsal Kalkınma : Kavramlar, Uygulama Esasları Ve Dikkat Noktaları*, Hatay'da On Sıcak Gün içinde Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No:19
- Oakley, P. ve Garforth, C., (1985), *Guide to Extension Training*, FAO Training Series, No: 11, FAO, Rome, Italy.
- Öztürk, Ş. (2008), *Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Search Volume 1/5 Fall.
- Şenses, F. (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul İletişim Yayınları.
http://www.haberdemeti.com/artikel.php?artikel_id=3329
- Tolunay A., ve Akyol, A. (2006), *Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı: 2, ISSN: 1302-7085, Sayfa: 116-127
- Uzun, A. (2003), *Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası*, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, G. (2004), *Türkiye'de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları*, 4.Aile Şurası Bildirileri, Ankara.
- Zengingönül, O. (2004), *Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme*, Adres Yayınları.

Kırsal Yoksullukla Savaşmada Stratejiler: Tarım Politikası (Yukarıdan) ve Yerel Katılımcı Çalışmalar (Aşağıdan)

Tayfun ÖZKAYA

tayfun.ozkaya@ege.edu.tr

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü İzmir

Özet

Kırsal alanda yoksulluğu yenmek için iki strateji uygulanabilir. Bunlardan biri tarım politikaları aracılığı ile yoksulluğu yaratan koşulları ortadan kaldırmaktır. Toprak dağılımının iyileştirilmesi, yoksul çiftçilerin kredi kaynaklarına ulaşmalarının sağlanması, çiftçi eline geçen ürün fiyatlarının adil oluşumunun sağlanması için gerekli pazarlama mekanizmalarının oluşturulması, ekolojik üretim teknolojilerinin araştırılması, yerel bilginin derlenmesi ve yayımının gerçekleştirilmesi, küçük çiftçiyi engelleyen mevzuatın değiştirilmesi gibi konularda politik düzeyde alınan kararlar bunlardan bazılarıdır. Yukarıdan aşağıya dediğimiz bu strateji en hızlı çözümü sağlıyor görünse de bu politikaların uygulanması için gereken halk desteği sağlanmadığı sürece hayata geçmesi de zor olacaktır.

Yerel katılımcı çalışmalarla, yoksullardan oluşan kendine yardım grupları oluşturularak yoksulluğu yenmek için yapılan çalışmalar da oldukça etkili olmaktadır. Ancak “Yoksulun kendi yoksulluğundan sorumlu olduğu” düşüncesi yoksullar arasında da yaygındır. Katılımcı çalışmalar yoksulların yoksulluğu yenecek yolları kendilerinin araştırıp bulmalarına ve özgüvenlerinin onarılmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan politik düzeyde alınan kararlarla uygulanmaya çalışılan bazı yoksul yanlısı çabalar, yoksulların gerekli motivasyona sahip olmamaları ve toplumsal alanda engelleyici çabalar ile başarısızlığa uğramaktadır. Bu nedenle aşağıdan yukarı stratejiler, yukarıdan aşağı stratejilerin başarısı için de gerekli olmaktadır. Yerel düzeyde başarı örnekleri yaratarak gerekli politikalar için kamu desteği sağlanması için de gene bu stratejiye ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: katılımcı yaklaşımlar, kırsal yoksulluk, kendine yardım grupları, tarım politikası

Abstract

To overcome poverty two strategies can be applied. One of them is to eradicate the conditions that produce poverty by using agricultural policies. Some of these policies are land reforms, to help poor farmers to access credits, to create required mechanisms to increase the prices received by farmers, to support research for ecological farming, to collect indigenous knowledge and the extension of it, to change the legislation which is against poor farmers. This top down strategy is very effective but if there is not the support of people, this process will not be continuing.

The local participatory approaches to overcome poverty by constructing self help groups which is organized by poor farmers are very effective. But the thinking that “the poor is responsible by his/her poverty” is also dominant amongst poor people. The participatory approaches help poor people to find out the ways overcome the poverty and support their self esteem. On the other hand the some pro poor policies could not be successive if the poor people have no motivation. So bottom up strategies are required for the success of top down strategies. To create a common support for required policies, the local success stories is also required.

Key words: Participatory approaches, rural poverty, self help groups, agricultural policy

1. Giriş

Sosyolojik açıdan yoksulluğu açıklayan yazarlar ve sıradan insanların bir kısmı yoksulların kendi yoksulluklarından sorumlu olduğunu düşünür. Bu oldukça yaygın bir inanıştır. Bir açıdan politika geliştirenleri ve göreceli olarak üst sınıflarda bulunanları rahatlatır ve yürütülmekte olan politikalara da meşruiyet kazandırır. Bu düşünceye sahip kişi ve kuruluşlar tarım politikalarında değişiklik yapmaktan çok bireyler üzerinde odaklanan çalışmaları desteklerler. Mikro-kredi veya girişimcilik eğitimleri bunlardan bazılarıdır. Bunların bir kısmı aşağıdan yukarı katılımcı yaklaşımları da desteklerler. Yoksulluktan uygulanan sistem ve politikaların sorumlu olduğunu düşünenler ise politikalara dikkatleri çekmeye çalışırlar. Politikalarda değişiklik olmadıkça yoksulluğun ortadan kalkmayacağını düşünürler. Toprak dağılımının iyileştirilmesi, yoksul çiftçilerin kredi kaynaklarına ulaşmalarının sağlanması, çiftçi eline geçen ürün fiyatlarının adil oluşumunun sağlanması için gerekli pazarlama mekanizmalarının oluşturulması, ekolojik üretim teknolojilerinin araştırılması, yerel bilginin derlenmesi ve yayımının gerçekleştirilmesi, küçük çiftçiyi engelleyen mevzuatın değiştirilmesi gibi konularda politik düzeyde alınan kararlar yoksulluğu yaratan koşulları büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bu gruptakilerin önemli bir kısmı var olan politikalara direnmenin önemi üzerinde dururlar ve önemli bir kısmı da aşağıdan yukarı katılımcı yaklaşımlara pek yakın durmazlar.

Gerçeğin bu iki kategorik tavır alıştan daha karmaşık olduğunu düşünüyoruz.

2. Dünya’da Tarım politikalarında değişiklikler ve yoksulluk

1980’li yıllara kadar dünyada uygulanan tarımsal politikalarda kısmen küçük çiftçileri destekleyen bir nitelik bulunmakta idi. İkinci dünya savaşından sonra, özellikle Kore ve Tayvan gibi ülkelerde toprak reformu gibi değişiklikler bizzat Amerikan işgalcilerce de planlanmış ve desteklenmiş idi. Bunda Çin gibi bir ülkede uygulanan toprak reformunun etkilerinden bu ülkeleri yalıtım gibi amaçlar etkili olmuştur. Toprak reformunun, coğrafik olarak bu bölgeden uzak olan Türkiye’de etkili olan hegomon güçler tarafından desteklenmemiş olması bu gerçeği değiştirmez. 1970 muhtırası gibi bir olaydan sonra bile Türkiye’de bir toprak reformundan söz edilmiş olması ve ciddi şekilde uygulanmamış olmasına rağmen kökten karşı çıkılmamış olması bu yalıtım isteklerine bağlanabilir. Tarımda destekleme alımlarının da 1980’lere kadar devam etmesi aynı nedenledir. Özellikle 1990 sonrası SSCB’nin yıkılması ve 1970’lerde başlayan ekonomik krizlerin sürmesi bu yalıtım stratejisinde bir değişiklik yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İkinci dünya savaşı ertesinde AB ve ABD’de tarımsal üretimi desteklemek için yapılan güçlü desteklerin 1980’ler sonrası bir arz fazlası üretmiş olması da bu politika değişikliğini zorlamıştır. Kısaca küreselleşme adı altında sunulan bu politika değişiklikleri kırsal alan üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır.

3. Türkiye tarım politikalarında değişim

Türkiye’de 2000’li yılların tarım politikalarının temeli, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile atıldı. Aralık 1999 Ayı’nda IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi Anlaşması’nın hükümleri, o günden bu yana değişen iktidar yapılarına karşın, küçük istisnalar dışında neredeyse tümüyle uygulandı. Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü UTTA (Uruguay Turu Tarım Anlaşması) ve müzakere süreci devam eden Avrupa Birliği OTB hükümleri, DB ve IMF’nin “yakın ilgilerine” kıyasla, daha genel bir belirleme düzeyi üzerinden Türkiye tarım politikalarına yön verdiler.

Türkiye’nin 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile imzaladığı Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), tarım sektörü ile ilgili aşılması neredeyse olanaksız hükümler getirmiştir. Başlangıçta tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımına kalıcı derogasyonların getirilebileceğinin ifade edilmesi, dosyaların açılmasında ve kapanmasında performans kriterlerinin konulacağı belirtilmesi ve müzakereler tamamlansa dahi üye ülkelerin Türkiye’ye yönelik hazmetme kapasitelerini kendi iç hukukları aracılığıyla değerlendirme yetkisi ile donatılmaları, tarım alanı ve üretici sayısı itibarıyla mevcut üyeleri korkutan bir sektör yapısına sahip olan Türkiye’nin yönünü değiştirebilecek niteliktedir. (Günaydın, 2008, s.29-60)

Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında, toplam 35 dosya ile yürütülen AB müzakerelerinde üç dosya tarıma ilişkindir: Tarım ve kırsal kalkınma, Bitki ve hayvan sağlığı ve gıda güvenliği, Balıkçılık. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma Dosyası, içlerinde Kıbrıs sorunu ve desteklerin tümünün doğrudan gelir desteği biçiminde olmaması nedeniyle getirilenler de dâhil olmak üzere, toplam altı açılış kriterinin karşılanamaması nedeniyle askıdadır. (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007)

Türkiye AB ile bütünleşme sürecini diğer aday ülkelerde görülmemiş bir şekilde AB kaynaklarından anlamlı bir katkı almadan sürdürmektedir. (Olhan, E., Arısoy, H., 2007)

Uluslararası Para Fonu ile Aralık 1999’da imzalanan Stand by Anlaşması ve bu çerçevede yazılan niyet mektuplarında, tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiştir. 1999 – 2008 döneminin aralıksız IMF birlikteliğiyle geçirildiği değerlendirildiğinde, bu taahhütlerin belirleyiciliği ortaya çıkar. Bu bağlamda, niyet mektuplarına dağılan IMF tarım taahhütleri, aşağıdaki biçimde gruplandırılabilir. (Günaydın, Gökhan, 2002)

- Mevcut destekleme sisteminin elemine edilerek, doğrudan gelir desteğine geçilmesi,
- Ziraat Bankası’nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi,
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması
- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL’in özelleştirilmesi
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılması

IMF programı altında Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında iki önemli kriz ile karşı karşıya kalmış, ekonomide % 12’ye varan küçülmeler yaşanmıştır. IMF taahhütlerinin somutlaştırılması ise, Dünya Bankası projeleri ile desteklenmiştir.

Dünya Bankası ile 1950–2000 döneminde imzalanan 163 kredi anlaşmasının 31’i tarım sektörüne ilişkindir (Güler, Birgül Ayman, 1995, s. 28). İzleyen süreçte DB ile 2000 yılında Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) (İngilizce kısaltması ile ARIP) imzalandı. Bunlardan özellikle ikincisi, IMF’ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak üzere kredi temin etmeye yönelik olarak oluşturuldu. Dolayısıyla, TRUP’un aşağıda belirtilen içeriği, IMF taahhütlerinden finansman gerektiren bileşenlerdi;

- Doğrudan gelir desteği,

- Çiftçi geçiş programı (alternatif ürün projesi),
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması,
- Proje destek hizmetleri.

3.1. Özelleştirme

Tarıma girdi sağlayan ve tarım ürünlerini işleyen kamu iktisadi teşekkülleri tekel oluşturdukları gerekçesiyle özelleştirilirken, aynı alanlarda yerli veya yabancı şirket tekelleri yaratılmasından kaçınılmamıştır. Örnek olarak kamunun çekildiği sütte yerli ve yabancı az sayıda şirket piyasaya hakim olurken, tütün alanında meydan sadece yabancı sigara devlerine kalmıştır.

3.2. Sözleşmeli tarımın desteklenmesi

1980 sonrası sözleşmeli tarım desteklenmiştir. Örneğin 7.,8. ve 9. Beş Yıllık Kalkınma planlarında,Şeker kanunu ve tütün kanununda, tarım master planlarında sözleşmeli tarımın desteklenmesi öngörülmüştür. Özellikle tütün kanununda çiftçi adeta sözleşmeli tarıma mahkum edilmiştir. Dünyada gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen tarımsal iş bölümünde Türkiye gibi ülkelere sebze, meyve gibi bazı alanlarda üretim yapma şansı verilmiştir. Ancak çiftçinin elinden ürününü en düşük fiyattan alabilmek için sözleşmeli tarım gibi çiftçiyi tarlasında, bahçesinde proleter haline getiren araçlara ihtiyaç vardır. Bu konuda Ulukan salça sanayindeki firmaların anlaşarak ürün fiyatını belirlemeye çalıştığını, böylece ortaya çıkan oligopolistik bir yapı karşısında örgütsüz durumdaki sözleşmeli üreticilerin eşitsiz durumunun daha da netleştiğini ifade etmektedir. (Ulukan, Umut, 2009,s. 260)

3.3. Tarım politikalarının sonuçları

DTÖ, AB, DB ve IMF taahhütlerinin tarım sektörüne etkilerinin değerlendirileceği bu bölümde, genel olarak kurumlar üzerinden değil, ortaya çıkan sonuçlar üzerinden bir analiz düzlemi yaratılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği için iki özel parantezin açılmasında yarar görülmektedir.

Yaygın kanının aksine, DTÖ Uruguay Turu Tarım Anlaşması'nın, Türkiye'nin tarımsal yapısı üzerinde doğrudan bir yıkıcı etkisi olmamıştır. Türkiye, DTÖ UTTA kapsamında, gelişme yolundaki ülke statüsü ile 1994–2003 yılları arasında dışsattım sübvansiyonları ve gümrük vergilerinde bir taahhüt indirgeme sürecini tamamlamıştır. Geleneksel olarak tarım bütçesinin çok küçük bir kısmını dışsattım sübvansiyonlarına özgüleyen Türkiye, indirgeme sürecinin sonunda, narenciye istisnasıyla, ülke pozisyonunu zorlayan bir yeni durum içinde olmamıştır. DTÖ'ne kote edilen gümrük vergilerinin çok yüksek olması nedeniyle de, 10 yıllık ve eşit aralıklı bir indirgeme sürecinin sonunda, iç pazarı koruma konusunda da bir zafiyet durumu söz konusu değildir. Örneğin dönemin başlangıcında tahıllar için kote edilen % 200'lük gümrük vergisi, yıllık % 2'lik indirimler sonrasında, dönem sonunda % 180'lik bir gümrük vergisi sınırına ulaşmıştır. Buna karşın Türkiye, bu düzeyin oldukça altındaki gümrük vergi düzeyleri uygulayarak fılı olarak iç pazarını koruyabilmektedir. İç destekler alanında ise, destek harcamalarının toplam üretim değeri içindeki payının % 10'un altında olması nedeniyle, de minimis sınırı içinde kalan Türkiye herhangi bir destek indirgemesi taahhüdüne girmemiştir. Buna karşılık, ilerleyen bölümde gösterileceği üzere, IMF etkisi nedeniyle tarım destekleri önemli ölçüde indirgenmiştir.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası müktesebatını üstlenme süreci, Ekim 2005 tarihinde imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında belirleyicilik özelliği giderek ağır basan bir nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin tarım alanında üç dosya ile yürüttüğü müzakereler, ciddi bir ilerleme ya da gerçek anlamda bir müzakere pozisyonundan çok uzaktır. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma, açılış kriterleri karşılanmadığı için askı durumundadır. Buna karşılık, Türkiye'nin mevcut ve çıkarılacak tarım mevzuatını AB OTP müktesebatına uydurma çabaları, Türkiye'nin aday ülke pozisyonuna karşın önemli bir tarım desteği alamadığı ortamda, parçalı ve çoğu zaman sektöre zarar veren sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ortamda, AB'nin 2004 yılında ortaya koyduğu Etki Değerlendirme Raporu'nda (Commission of the European Communities, 2004) verili koşullar altında Türkiye'nin AB'ne karşı yalnızca koyun eti, bakliyat, fındık ve yaş meyve sebze alanında rekabetçi olduğunu belirtmesi, olası bir üyelik ya da üyelik öncesi imzalanacak double zero anlaşması¹ kapsamında, AB sürecinin yaratabileceği yıkıcı etkileri göstermesi bakımından önemlidir.

3.4. Tarımsal desteklemelerin niteliğinde değişim

Tarımsal desteklemelerin niceliği kadar, niteliğindeki değişimde büyük önem taşır. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye'de uygulanan tarım politikalarında en çok vurgulanan konu da, diğer tüm tarımsal desteklerin elemine edilerek Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmesidir. DGD, DTÖ UTTA'nın üretimle bağlantısız olması nedeniyle ticarete zarar vermeyen destekler olarak nitelediği gruptadır. (Yükseler, Zafer,1999). DTÖ savına göre, girdi ve çıktı

¹ Çift Taraflı Sıfırlama Anlaşması: Gümrük vergileri ve dışsattım sübvansiyonlarının karşılıklı sıfırlandığı, üyelik öncesi aday ülkelerle imzalanan anlaşmalar

destekleri, üretim kararı ve miktarına etki ettiği için dünya genelinde karşılaştırmalı üstünlüklerin gerçekleşmesini engellemektedir. Üretimden bağılantısız de coupled destekler ise tersine, sözü edilen bölgede en avantajlı ürünün üretilmesine olanak sağlarlar.

Bu çerçevede DGD, Dünya Bankası tarafından Türkiye’de uygulamaya sokuldu. DGD ile yoksul üreticiye ulaşamayan desteklerin amacı ve etkinliği artırılacak, Türkiye tarımı rekabet üstünlüğü elde edecekti. 14 Mart 2000 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile en çok 200 dekar kadar, dekar başına 10 TL olmak üzere DGD pilot projesi başlatıldı. Eşzamanlı olarak Avrupa Birliği’nde uygulanan DGD verimliliği destekleyen, üretim planlamasının aracı olan ve bölgesel farklılıkları dikkate alan bir nitelik taşıırken, Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı bulunan tüm üreticiler, ekim yapmak koşuluyla DGD’den yararlanmaya başladılar. Denetimin yetersiz olduğu birçok durumda, ekilip ekilmediği denetlenmeyen alanlarda, üretim yapana değil tarla sahibine desteklemeler akıtıldı. Büyük toprak sahipleri, alanlarını 200’er dekarlık kira sözleşmelerine konu ederek, DGD’den yararlandılar. Nitekim 2002 yılından itibaren DGD alan sınırlaması 500 dekarla yükseltildi.

2003 ve 2004 yıllarında 16 TL/dekar olarak uygulanan DGD, 2005 ve 2006 yıllarında 10, 2007 yılında ise 7 TL/dekarla düşürülmüştür. Aradaki fark ise, yine alan bazlı olmak üzere mazot ve gübre desteği olarak ödenmiştir. Ancak mazot ve gübre destekleri, ürün farklılığına göre kullanılması gereken girdi ederine göre değil, adeta finansman kısıtının elverdiği ölçüde uygulanmıştır. Girdi ve çıktı desteklerinin elemine edildiği ortamda, destek ile üretim arasında ilişki kuramayan üretici, sözü edilen ödemelerin yapılan işlem için gerekli harcamaları karşılama oranına ve desteğin ödenme zamanlamasına yabancılaşmış, dolayısıyla bir muhalefet de gelişmemiştir. Tersine, ödemelerin sürekli olarak en az bir yıl gecikmeli yapıldığı ortamda, alınan DGD ödemesinin hangi yıla ait olduğunun bile sorgulanmadığı bir durum ortaya çıkmıştır.

DGD ve daha sonra prim ödemeleri sisteminin başka bir etkisi de aşırı kırtasiyecilik yaratarak alanda çalışan tarım Bakanlığı teknik elemanlarının asıl görevlerini yapamaz hale gelmesidir. Yayımlar ve kontrol hizmetleri yapılmaz hale gelmiştir.

Son yıllarda primler şeklinde yoğunlaşan desteklemelerden küçük ve yoksul üreticiler en az yararlanmaktadır. Prim sistemi güçlü ürün alıcılarının aralarında da anlaşarak alım fiyatlarını düşürmelerine yol açmaktadır. Devletin verdiği prim dönerek büyük şirketlerin kasasına girmektedir. Küçük üreticiler çoğu zaman primleri almamaktadırlar. Primleri almak için ödenmesi gereken masraflar vazgeçmeye neden olmaktadır.

Kısacası uygulanan tarım politikaları kırsal kesimde yoksulluğa yol açmaktadır.

4. Aşağıdan yukarı katılımcı çalışmalar

Yoksulluğun ortadan kaldırılması bu konumda olanların mücadelesi ile başarılabilir. Katılımcı çalışmalar bu açıdan büyük bir ufuk açmaktadır. Yoksulların küçük gruplar halinde **kendine yardım gruplarında** örgütlenmesi ve çalışması yoksulluğu yenme yönünde faydalı olmaktadır. Yoksulların bu gruplarda organize edilmesi kolay olmamaktadır. Yoksullar çoğu zaman köyde bulunmamaktadır. Mevsimlik işçi olmakta veya köy dışında çalışmaktadır. Çoğu zaman köye geç vakit dönmektedir. Yoksullar orta ve büyük çiftçilerle aynı gruplarda bulduklarında genellikle çıkarlarını koruyamamaktadırlar. Bu nedenle ideal olarak tamamen yoksullardan oluşan gruplar kurulmalıdır. Yoksullar arasında bile gelir farklılıkları bulunmaktadır. Erzurum’da yürütülen bir projede yoksulların bir kısmının evleri, çok az da olsa verimsiz toprakları ve hayvan bağlayabilecekleri bir ağıllarının olduğu görülmüştür. Bu köylüler on adet koyun desteği ile aşırı yoksulluk koşullarından kurtulabilecek bir durumda idiler. Hâlbuki aynı köyde bir başka yoksul grubu ne arazi, ne ev ne de ağıla sahip bulunmuyorlardı. Bu gruba verilecek koyunların tamamen satılarak başlangıç noktasına geri dönecekleri açıktı. Ne olursa olsun her durumda yapılacak bir şey bulunmaktadır. Bu gibi kesimlerde ailenin süt ihtiyacı için tek bir keçinin beslenmesi bile önemli olacaktır. Bir grup aşırı yoksulun bir araya gelerek kolektif tarım yapmaları zor olsa da mümkündür. Toprak gerektirmeyen arıcılık, seracılık, keçi ve koyun yetiştiriciliği başlangıç noktaları olabilir.

Yoksulların bu çalışmalarda öz güvenlerinin yükseltilmesi ve güçlendirilmeleri, çeşitli kuruluşlara bağımlılık oluşturmamaları önemlidir. Mikro-kredi gibi çalışmalar başlangıçta bazı katılımcı çalışmaları içerse de çeşitli bankalara bağımlılık yaratmaktadır. Adil ticaret gibi yaklaşımlarda da benzer bir bağımlılık sorunu şirketler açısından vardır. Üreticilere daha iyi fiyat verilse de bu değer çok büyük katları kısıtlı büyüklükteki bir tüketici kitlesinden alınmaktadır. Dolayısıyla adil ticaretin çok genişleyerek bir alternatif olma şansı yoktur.

Güçlendirmenin iyi olup olmaması, kimin güçlendirildiğine ve bu yeni gücü nasıl kullandıklarına bağlıdır. Eğer bu gücü kazananlar, sömürü yapan, dışarıdan gelenlerse veya hâkim olan yerel elit ise, bunun sonucunda yoksul ve avantajsız olan daha da kötü duruma düşer. Katılımcı yaklaşımların eşitlikçi ve güçlendirici olması kimi ilgilendirdiğine bağlıdır. Bu nedenle zayıf ve güçsüz olanlar belirlemelidir.

Yoksullarla yapılan katılımcı çalışmalarda kadınların da kesinlikle ihmal edilmemesi gereklidir. Kadınlar yoksulluk çemberinden çıkmada çok yaratıcı düşüncelere sahip olabilirler ve gayret göstereceklerdir. Katılımcı çalışmalar yoksulla-

rın güç kazanmasına yol açmalıdır. Örneğin koyun ve keçi yetiştiriciliği yoksullarla çalışarak geliştirilebilir. Fakat bir süre sonra sütler tek bir mandıra veya süt fabrikasına satılıyorsa bu kuruluşların oligopolistik güçleri süt fiyatlarının düşürülmesine yol açacaktır. Direnemezlerse ya bağımlı ve yoksulluk düzeyinde yaşamaya devam edecekler ya da geliştirdikleri kapasiteleri daha zengin köylülere satarak, tarım işçiliğine devam edecekler veya kente göç edeceklerdir. Her durumda da yoksulluk ortadan kaldırılmayacak hatta derinleşebilecektir. Bu nedenle bir araya gelerek sütü peynir haline getirerek işleme ve doğrudan tüketiciye satma gibi güçlendirici çabalara ihtiyaç vardır. Benzer bir şekilde üretimde de var olan endüstriyel tarım sistemleri yerine ekolojik üretim sistemlerine geçiş yapılmalıdır. Örneğin keçi ve koyunları daha çok kesif yemle beslemek yerine meranın ıslah edilmesi gibi hem ekolojik hem de güçlülerle bağı koparacak tarım sistemleri aranmalıdır. Kısacası yoksulluk karşıtı katılımcı çalışmalarda bir karşı hegemonya sahibi olunmalıdır.

Katılımcı çalışmaları başlatacak kurumların da kendi içlerinde katılımcı ve demokratik olmaları şarttır. Aksi takdirde yapılan sahte katılımdan öteye gitmez.

5. Güçlükler ve katılımcı çalışmaların gerekliliği

Ne kadar başarılı katılımcı çalışmalar yapılırsa yapılsın, tarım politikalarının bütün bunların etkilerini silecek yönde işlemesi önlenemeyebilecektir. Bu şüphesiz politik bir konudur. Ancak katılımcı çalışmalarının alternatif politika önerileri geliştirme yönünde de ciddi bir kapasitesi vardır. Yoksulların içinde çalışılmadıkça konuları onların düzeyinde görme ihtimali yoktur. Bir Afrika atasözü “eşeğin sırtından inmeyen toprağın sıcaklığını hissetmez” demektedir. Bu konuda ciddi çalışmalar vardır. (Holland ve Balackburn) Diğer yandan yoksul lehine politikaların güç ve karşı hegemonya kazanabilmesi için yerel düzeyde az da olsa başarılı örneklerin ortaya çıkması gerekmektedir. Aksi takdirde büyük işletme ve endüstriyel tarım yanlısı ideoloji geniş kitleler içinde saygı ve kabul görecektir.

Uygulanan her türlü politikanın ve bu arada tarım politikalarının yoksul yanlısı olması sağlanmadıkça yoksulluğun ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ivan Illich'in “kökten tekelcilik” diye adlandırdığı bir görüşü vardır. Güçlüler halkın severek yaptığı ve yararlı olan durumlara müdahale ederek bunları ortadan kaldırmaktadır. Devlet içindeki güçleri ile ekonomik güçlerini kullanarak, bu yetmediğinde yasalar çıkararak istediklerini elde etmekte ve yoksul karşıtı durumu yoğunlaştırmaktadırlar. 2006'da çıkmış olan “Tohumculuk Kanunu” bunlara bir örnektir. Gerek ekoloji gerekse yoksul yanlısı olan yerel tohumun satışı kanunla yasaklanmıştır.

Yoksul yanlısı politikaların kabul edilmesi buna karşılık aşağıdan yukarı katılımcı çalışmaların yapılmaması durumunda bu politikalar yozlaşacak ve yanlış yollara sapacaktır. Yönetime sahip olanların aşağıdan baskı ve önerileri alamadığı durumlarda iktidarı yoksullar lehine değil kendi dar çıkarları için kullanmaları tehlikesi her zaman vardır. Tarih bunun örnekleri ile doludur.

6. Sonuç

Tarım politikaları (yukardan aşağı) yoksul yanlısı olmadıkça, yoksulluğun ortan kaldırılması mümkün değildir. Aşağıdan yukarı katılımcı uygulamalar gerek yoksul yanlısı politikaların formüle edilerek yaygın kabul görmesi, gerekse de alternatif yolların var olduğu konusunda örnek yaratması mümkündür. Katılımcı çalışmaları yapacak kuruluşların kendi içlerinde de katılımcı ve demokratik olmaları şarttır. Katılımcı çalışmalarda kadın asla ihmal edilmemelidir. Katılımcı çalışma yapacak kişi ve kuruluşların bir süre sonra tekrar güçlülerin güç kazanmasına yol açacak sistemleri değil, ekolojik tarım ve doğrudan pazarlama gibi yoksulları güçlendirecek bir karşı hegemonyaya sahip olmaları gereklidir.

Kaynaklar

Commission of the Eorpean Communities, 2004, Issues Arising from Turkey's Membership Perspective, Brussels, 6.10.2004, SEC(2004) 1202

Güler, Birgül Ayman, 1995, “Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası”, Amme İdaresi Dergisi, 28:3, Ankara.

Günaydın, Gökhan, 2008, “Onurlu Üyelikten Akdeniz Ortaklığı'na: Bir Avrupa Birliği Öyküsü”, Memleket, Siyaset, Yönetim, Ankara, 2008/7:29 – 60

Günaydın, Gökhan, 2009, “Koyun Yetiştiriciliğinin Ekonomi Politikası”, Türkiye Koyunculuk Kongresi 2009, İzmir.

Günaydın, Gökhan, 2009, “Türkiye Tarım Politikalarında ‘Yapısal Uyum’: 2000’li Yıllar” Mülkiye Dergisi, 262, Ankara.

Olhan, E., Arısoy, H., 2007. The Impact of Custom Union Agreement on Turkey's Foreign Trade. Critical Issues for the 21st Century Global Economy: Economics, Finance, Management & Entrepreneurship. Edited by Peter E. Koveos. Athens Institute for Education and Research.

Olhan, E., 2006, “The Impact of the Reforms: Impoverished Turkish Agriculture” 96th EAAE Seminar “Causes and Impacts of Agricultural Structures” 10-11 January 2006 at Taenikon, Switzerland,

Özkaya, T., O. Oyan, F. Işın ve A. Uzmay 2001, Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları: Dünü-Bugünü-

Geleceği, TZOB, Ankara.

Özkaya, T., B. Karaturhan ve M. Boyacı, 2003, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı- Menemen Projesi Uygulaması, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.

Özkaya, T., 2007, “Tohumda Tekelleşme ve Etkileri” Tarım Ekonomisi Dergisi, 13(1,2), İzmir

Ulukan, Umut, 2009, Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği, sosyal araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Özkaya, T., Karaturhan, B. ve Boyacı, M., 1998, Kırsal Kalkınmada Çiftçi Katılımının Önemi Üzerine Bir Araştırma: Halilibeyli Köyü Örneği, Ege Üni. Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği yayını, İzmir.

Özkaya, T., Karaturhan, B. ve Boyacı, M., 1998, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımının Uygulanmasında Dikkate Alınabilecek Bazı konular, çoğaltma, İzmir.

Özkaya, T., Karaturhan, B., Boyacı, M., 1999, “A Participatory Rural Appraisal Experience in Turkey” in (ed: J. Kania and M. Drygas) The Role of Extension Education in a Global World, Proceedings of the 14th ESEE, Poland, :46-52.

Özkaya, T., 2000, Fidancılık Teknolojilerinde Durum ve Önceliklerin Saptanması, Araştırması ve Eğitiminde Katılımcı Öğrenim ve Eylem Projesi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara

Tarımsal Desteklerin Yem Bitkisi Üretimi ve Sürdürülebilirliğine Etkisi: Kayseri İli Örneği

Celal CEVHER¹

celalcevher@hotmail.com

Özdal KÖKSAL²

ozdalkoksal@hotmail.com

İ. Coşkun CEYLAN²

iceylan@agri.ankara.edu.tr

¹ Dr., Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü –Ankara

² Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; hayvancılığın geliştirilmesi, hayvancılıkta kârlılığın ve verimliliğin artırılması ve kaba yem açığının kapatılması amacıyla, yem bitkisi üreticilerinin üretim maliyetlerinin bir bölümünü teşvik olarak ödemektedir. Bu teşvik ile yem bitkisi ekiliş alanını artırarak kaliteli kaba yem açığını gidermek, meralar üzerindeki aşırı otlatma baskısını azaltmak, hayvancılığın yeşil ve kuru kaba yem ihtiyacını karşılamak hedeflenmektedir. Bu çalışmada, teşvik ödemelerinin, yem bitkisi üretimine ve çiftçi davranışları üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarının sürdürülebilir yem bitkisi üretimi yapmaları üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

Çalışma alanı, Kayseri ilinde yem bitkisi üretiminin yoğun olarak yapıldığı 11 köydür. Bu köylerdeki 141 yem bitkisi üreticisinden anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Veriler, Lojistik Regresyon ve Uyum Analiz Metodu kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; çalışma alanında 2000-2011 yılları arasında yem bitkisi (YB) üretiminde artış olmuştur. Bu artışa, tarımsal yayım çalışması %15,1, yem bitkisi teşvik priminin verilmesi %41,6 ve artan kaba yem ihtiyacının karşılanması %43,4 oranında etkili olmuştur. Yapılan Uyum Analizi sonucunda, sürdürülebilir kaba yem bitkisi üretimi yapan üreticilerin, 31 ve üstü Büyükbaş Hayvan Birimi (BBHB), 51-100 dekar işletme genişliğine sahip, teşvik priminin verilmesi ve teşvik priminin hayvan sayısında artışa neden olduğunu düşünen üreticiler oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Teşvik Primi - Yem Bitkisi Üretimi - Sosyo-ekonomi

Effects of Agricultural Support on Fodder Production and the Sustainability: The case of Kayseri Province

Abstract

Republic of Turkey Ministry of Food, Agricultural and Livestock gives incentive premium to farmers as a part of their fodder crops cost in order to develop animal husbandry, increase profitability and productivity in animal husbandry and closure of fodder crops shortage. The purpose of incentives; address the vulnerability of closure of high quality fodder crops shortage by increasing the quality of fodder crop cultivation area, decrease the excessive grazing pressure on grasslands and to meet green and dry forage demand. In this study, the effects of incentive premium given to farmers on fodder crops production and behavior of farmers were determined. In addition, the effect of socio-economic conditions of farmers on their sustainable fodder production behavior was also considered.

The study area, 11 villages in the province of Kayseri were chosen due to made as intense of fodder. Data were collected through a survey method from 141 farmers in those villages. The data were analyzed using logistic regression and Compliance Analysis Method and interpreted. According to the survey results, forage crops production has been increased between 2000 and 2011. The effective factors on increasing of fodder crops production are agricultural extension work (15.1%), giving incentives premium (41.6%) and (43.4%) meeting increasing demand of animals. Correspondence Analysis shows that; “over 31 BBHB”, “51-100 acres farm size”, “farmer group who think incentive premium is the result of increasing of animal number” variable groups had a positive relationship between the sustainable production of forage crops.

Keywords: Incentive premium - fodder production - Socio-economic

1. Giriş

Yem bitkilerinin, hayvansal üretimin en önemli girdilerden birini oluşturan yem ihtiyacının sağlamanın yanı sıra toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerine, kendisini takip eden kültür bitkilerinin verim ve kalitesine olumlu etkilerde buldukları bilinmektedir. Çok değişik iklim ve toprak özelliklerine sahip olan ülkemizde, yem bitkileri gerek kıyı bölgelerimizde, gerekse orta ve geçit bölgelerimizde ana ürün ve ikinci ürün olarak üretimde yer alma olanağına sahiptir. Baklagil yem bitkileri, organik tarım sisteminde yeşil gübreleme yolu ile ana bitkinin ihtiyacı olan azot gereksiniminin hemen tamamını karşılayabilmektedir. Yem bitkilerinin sayılan bu katkıları nedeniyle, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı “Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Karar” kapsamında, yem bitkisi üretimini 2000 yılından beri desteklemektedir. Bu karara göre, yem bitkileri üretiminde yatırım giderlerinin ve üretim maliyetlerinin bir bölümü üreticiye teşvik olarak ödenmektedir.

Üreticiler teşvik ödemelerinde yararlanabilmek için Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı olmaları ve kaliteli kaba yem üretimini yaparak bitkiyi hasat etmek zorundadırlar. Bu bitkiler; çok yıllık yem bitkilerinden yonca, korunga ve

yapay çayır meralardır. Tek yıllık yem bitkileri ise fiğ, macar fiği, burçak, mürdümük, sorgum, sudan otu, sorgum-sudan otu melezi, hayvan pancarı, yem şalgamı, yem bezelyesi ve mısır silajıdır. Üreticiler destekten yararlanabilmek için yonca ve yapay çayır mera ekilişi için dört yıl, korunga ekilişi için ise üç yıl ekimin bozulmayacağına dair taahhütname imzalamak zorundadır. Çok yıllık yem bitkisi ekilişi yapan üreticilerin bu ekilişi yaptıkları parselleri, ÇKS sisteminde yonca ve yapay çayır mera ekilişleri için dört yıl, korunga ekilişi için ise üç yıl süreyle sabitlemek zorundadır. İl/ilçe müdürlükleri yonca ve yapay çayır mera ekilişlerini ikinci ve dördüncü yıllarında, korunga ekilişini ise üçüncü yılında kontrol etmektedirler. Bu taahhütleri yerine getirmeyen üreticiler için tutanak icmali düzenlenir ve bu ödemeleri geri almak için gerekli işlemler yapılır. Desteklenecek yem bitkileri toplam ekiliş alanı 2012 yılında en az 10 dekar olarak belirlenmiştir.

TÜİK 2009 verilerine göre Türkiye’de yem bitkileri ekim alanı 1.585.681 hektardır. Bu alan nadas alanları dahil toplam ekim alanlarının %7.61’ini oluşturmaktadır. 585.433 hektar yem bitkisi ekilişi ile Doğu Anadolu Bölgesi bölgeleri arasında en fazla yem bitkisi ekimi yapılan bölge olup, toplam yem bitkileri ekiliş alanlarının %36,92’sini oluşturmaktadır. Toplam tarla alanlarının %27,46’sını içeren İç Anadolu Bölgesinde ise yalnızca %14,86 oranında (235.587 hektar) yem bitkisi ekimi yapılmaktadır. Ege, Marmara ve Karadeniz Bölgelerinde %11-13 arasında, Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde %4-5 civarında yem bitkisi ekim alanları mevcuttur. Ülke çapında en fazla ekim alanına sahip yem bitkisi fiğ olup bunu yonca takip etmektedir. Kaba yem üretimi açısından üçüncü sırada korunga yer almaktadır. Konunun uzmanları yem bitkileri üretiminin artırılması için kışlık olarak yetiştirilen tahılların ardından ana ya da ikinci ürün olarak silajlık mısır, sorgum veya sorgum-sudan otu melezi yetiştirilmesi; pamuk, ayçiçeği, çeltik, ve seker pancarı gibi yazlık ürünlerin hasadından sonra kış döneminde uygun fiğ türlerinin yalın ya da karışım olarak ekim nöbetine dahil edilmesi, buğdaygil yem bitkileri, yemlik pancar veya üçgül gibi alternatif yem bitki türlerinin ürün desenine alınması, yem bitkileri yetiştiriciliğinin ekim nöbeti sistemleri içine yerleştirilmesi ve bu kapsamda desteklenmesini önermektedirler. Ayrıca, destekleme kapsamındaki yem bitkileri üretimine verilen desteklemelerin devam etmesinin, yem bitkisi üretiminin artırılmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir (Sabancı vd. 2009).

Geçmişte yapılan ücretsiz tohum dağıtımı vb. destekler bir tarafa bırakılırsa, uzun yıllardan buyana yem bitkileri üretimine herhangi bir teşvik verilmemiştir. Kararın alındığı 2000 yılında 538.000 da alan için yem bitkisi desteği verilmesine karşılık, bu rakam 2003 yılında 2.7 milyon dekarı aşmıştır. Bu kapsamda desteklenen proje sayısı 69.000 e, ödeme miktarı 62 milyon TL’ye yaklaşmıştır. Bakanlık genelgesinde önceleri, teşvik alabilmek için çok yıllık yem bitkilerinde en az 10 da, tek yıllık yem bitkilerinde en az 25 da ekim alanı isteniyordu. Ancak parçalı ve giderek küçülen arazilerde bu miktarı tutturmanın zorluğunu gören Bakanlık yeni bir karar alarak her iki grupta da ekim alanını 5 da’a kadar düşürmüştür. Bu karardan sonra teşvik için müracaat hızla artmış, örneğin Bursa’da müracaat sayısı bir önceki yıla göre 3-4 kat artmıştır (Açıkgöz vd 2010).

Çizelge 1. Yıllar İtibariyle Destek Miktarı (TL/da)

Yem Bitkileri	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yonca (sulu)	17	23	34	56	68	95	130	130	115	115	125	130	130
Yonca (Kuru)	-	-	-	-	-	-	-	80	70	70	70	70	70
Korunga	14	18	27	30	38	55	80	80	75	75	80	90	90
Tek Yıllık YB.	7	9	14	18	23	37	50	50	30	30	30	30	30
Silajlık Tek Yıllık	-	-	-	-	-	-	-	55	45	45	45	45	45
Silajlık Mısır (sulu)	10	14	21	30	35	60	60	60	45	45	50	55	55
Silajlık Mısır (kuru)	-	-	-	-	-	-	-	-	30	30	30	30	30
Yapay Çayır Mera	-	-	-	-	-	-	-	100	100	75	75	75	75

Kaynak: BUGEM 2012

Hayvancılık Desteklemeleri Hakkında Uygulama Esasları Tebliği kapsamında 2000-2012 yılları arasında yapılan yem bitkisi destek miktarları çizelge 1’de gösterilmiştir. Çizelge 1 de görüleceği üzere, yem bitkisi desteğinin başladığı 2000 yılından 2007 yılına kadar destek miktarından her yıl artış olmuştur. 2007 yılından itibaren 2010 yılına kadar verilen destek miktarından bir düşüş olmuştur. 2010 yılından itibaren ise verilen destek miktarı tekrar artmaya başlamıştır.

Çizelge 2. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Proje Sayısı-Ödeme Miktarı ve Yem Bitkileri Ekiliş Alanları

Yıllar	Proje Sayısı	Destekleme Tutarı (Milyon TL)	Yonca (ha)	Korunga (ha)	Fiğ (ha)	Tek Yıllık YB (ha)	Yapay Çayır Mera (ha)	Silajlık Mısır (ha)	Tek Yıllık Silaj Yapımı (ha)	Ekim Alanı Toplamı (ha)
2000	10.741	2,4	4.325	1.723	6.320	4.556	9	36.923	0	53.855
2001	28.769	17,4	18.662	4.818	46.616	6.833	0	50.583	0	127.513
2002	51.383	35,6	31.934	6.543	96.296	11.085	8	69.987	0	215.853
2003	67.034	62,3	35.775	6.979	134.192	15.907	7	77.015	0	269.875
2004	143.033	73,5	52.275	12.044	153.571	30.701	30	113.020	0	361.641
2005	209.288	280,9	59.845	21.197	194.811	42.430	45	135.745	0	454.073
2006	377.907	564,2	122.754	26.733	397.497	56.578	230	186.710	4.641	795.143
2007	389.286	686,9	138.672	39.906	613.587	86.387	188	188.186	5.174	1.072.100
2008	238.888	300,3	60.087	25.079	430.479	55.108	168,51	179.161	3.440	753.523
2009	189.749	230,7	41.926	23.993	302.904	34.447	90	146.620	3.460	553.440
2010	189.277	252,9	51.084	28.377	291.596	32.075	124	156.706	4.316	564.278
Toplam	1.895.355	2.487	617.339	197.392	2.667.869	376.107	900	1.340.656	21.031	5.221.294

Kaynak: BUGEM 2011

Dekara verilen destek miktarı ile yem bitkisi üretim alanlarındaki değişimler çizelge 2 de sunulmaktadır. Çizelge 2 incelendiğinde, 2000-2010 yılları arasından en fazla desteklenen proje sayısı 389.286 adet ile 2007 yılında olmuştur. Aynı şekilde toplam yem bitkileri ekiliş alanı 1.072.100 hektar ile en fazla 2007 yılında gerçekleşmiştir. 2007 yılından sonra yem bitkisi üretim alanından düşüş başlamıştır. Bu azalma verilen destek miktarı ile ilişkilendirilebilir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Kayseri ilinde yem bitkileri üretimi yapan üreticiler ele alınmıştır. Çalışmanın yürütüleceği Kayseri ilinde mevcut 254 yem bitkisi üreticisi içinden basit tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılarak, 141 üretici seçilmiştir. Seçilen üreticilerle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Anket toplam 33 sorudan oluşmaktadır.

Veriler toplandıktan sonra bilgisayar ortamına aktarılarak kontrolleri yapılmıştır. YB üretiminin devamlılığında etkili olan faktörlerin belirlenmesinde bağımlı değişken olarak destekten sonra yem bitkisi üretimini yapma (YB üretmek istemeyenler-sürdürülemez=0, YB üretmek isteyenler-sürdürülür=1) alınmıştır. Verilerin analizinde lojistik regresyon ve uygunluk analizleri kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları tablolar halinde verilmiştir. Sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Üreticilerin demografik özellikleri

Bu çalışmanın ana materyalini oluşturan üretici anketlerinin analizleri sonucunda, görüşülen üreticilerin yaş ortalaması 46,2 yıl olarak bulunmuştur. Bu da araştırma bölgesinde orta yaşlı üreticilerin olduğunu göstermektedir. Görüşülen üreticilerin yaşları minimum 22 yıl, maksimum 75 yıldır. Üreticilerin %67,4’ü ilkökul, %14,2’si ortaokul ve %18,4’ü ise lise ve üstü mezundur. Görüşülen üreticiler arasındaki 4 denek 2 yıllık yüksek okul mezundur. Okuma yazma bilmeyen üretici yoktur. Üreticilerin %88,7’si kırsal alanda ikamet ederken, %11,3’ü kentte ikamet etmektedir. Kentte ikamet eden üreticilerin tamamı lise ve üstü eğitime sahiptir. Bu üreticilerin tarımsal faaliyetle birlikte tarım dışı alanlarda gelir elde ettikleri tespit edilmiştir.

3.2. İncelenen işletmelere ilişkin özellikler

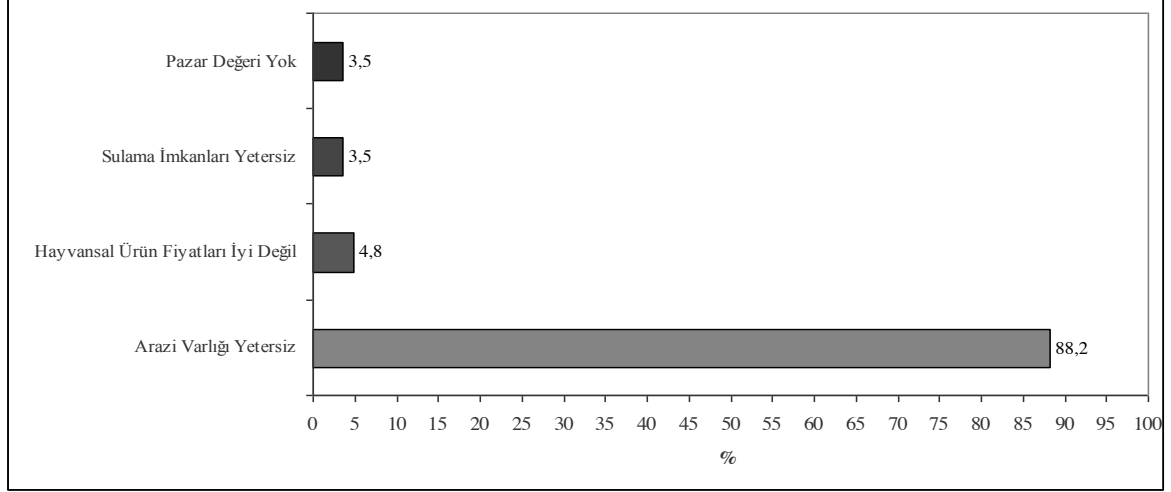
Araştırma kapsamında incelenen işletmeler, arazi büyüklüklerine göre 3 gruba ayrılmıştır. Buna göre, 1-50 da arasında arazi büyüklüğüne sahip olanlar %51,7, 51-100 da %35,5 ve 101 dekinden büyük araziye sahip olanlar ise %12,8’lik bir oranı oluşturmaktadır. Aynı şekilde, işletmelerin yem bitkisi üretimi yaptıkları arazi büyüklüğüne göre; 1-10 da yem bitkisi ekimi yapılan arazi büyüklüğüne sahip işletmelerin oranı %52,5, 11-20 da arazi büyüklüğüne sahip işletmelerin oranı %27,0 ve 21 dekinden büyük arazide yem bitkisi üretimi yapılan işletmelerin oranı ise %20,5 olarak saptanmıştır. Bu da, yem bitkisi üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin %50 den fazlasının çok küçük işletme grubunda yer aldıklarının bir göstergesidir.

Üreticilerin sahip oldukları hayvan varlıkları Büyük Baş Hayvan Birimine (BBHB) dönüştürülmüştür. BBHB sayısına göre işletmeler 3 gruba ayrılmıştır. Birinci grup 1-15 BBHB’ne sahip işletmeler bölgedeki toplam hayvan sayısının %41,8’ni, ikinci grup 16-30 BBHB’ne sahip işletmeler % 39,1’ini ve 31 BBHB’den fazla hayvana sahip işletmeler ise

%19,1'ini oluşturmaktadır. Elde edilen bu verilerden anlaşılacağı üzere üreticilerin sahip oldukları BBHB sayısı fazla değildir.

3.3. Yem bitkisi üretimi

Çalışma alanında yem bitkisi (YB) üretiminin 40-50 yıldan beri yapıldığı belirlenmiştir. 1 – 5 yıl arasında YB üreten üreticilerin oranı %10,2, 6-10 yıl arasında 28,70, 11-15 yıl arasında %22,3 ve 16 yıldan fazla yem bitkisi üreten üreticilerin oranı ise %38,8'dir. Bununla birlikte, ortalama YB üretim yılı 16,1 olarak bulunmuştur. YB üretimini teşvikten önce yapan üreticilerin oranı %76,6 ve yapmayanların oranı ise %23,4 olarak bulunmuştur. Teşviklerin, “YB üretim artışına neden oldu mu?” sorusuna yanıt veren üreticilerin %75,9'u evet olarak yanıt vermişlerdir. Araştırma alanında, mevcut YB üretim alanından daha fazla alanda YB üretiminin olabileceği saptandığından yem bitkisi üretim alanını sınırlayan faktörlerin neler olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Yem bitkisi üretimini sınırlayan faktörler

Şekil 1'de görüleceği üzere YB üretimini sınırlayan en önemli faktör %88,2'lik oran ile arazi varlığının yetersiz oluşudur. Bunu, %4,8 ile hayvansal ürün fiyatlarının yetersiz (iyi değil) oluşu izlemektedir.

3.4 Teşvik primi uygulamaları

Teşvik priminin verilmeye başlandığı 2000 yılından beri, üreticilerin %46,0'sı YB teşviklerinden yararlanırken %54,0'ü bu teşviklerden yararlanamamaktadır. Teşviklerden yararlanamama nedenleri; %41,0'ı tapuların hisseli olması (hissedarlar bir araya gelemiyoruz), %36,0'sı araziyi kiralyorum (hazine arazisi, arazi sahibi teşviklerden yararlanıyor), %14,0 teşvik almak için hazırlanan dosyada birçok belgenin istenmesi (bürokratik işlemler) ve %9,0'u değişik nedenlerden (yaşlılık, dosya hazırlayacak kimsen yok vb.) olarak sıralanmaktadır. Üreticilerin %82,0'si teşviklerin kalkması durumunda bile YB üretimine devam edeceklerini belirtmişlerdir. Teşviklerden yararlanan üreticilerin %92,0'si teşviklerden memnun olduklarını ve %86,0'sı teşviklerin bu şekilde devam etmesini istemektedirler.

3.4 Regresyon analiz sonuçları: Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişki düzeyleri bu bölümde incelenmiştir.

Çizelge 3. YB üretiminde sürdürülebilirlik ile diğer değişkenler arasındaki regresyon analiz sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
Yaş	-0.596433	0.239312	0.0127
Eğitim	-0.542547	0.249714	0.0298
Yaşadığı yer	0.397436	0.524568	0.4487
Tarım dışı işi	-0.507823	0.638590	0.4265
Gelir düzeyi	0.539649	0.334802	0.1070
STK'ya üyelik	0.318944	0.409957	0.4366
Obs with Dep=0	91	Total obs	141
Obs with Dep=1	50		

Log-likelihood= - 88.09357

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
Arazi Genişliği	1.881935	0.441186	0.0000
YB ekiliş alanı	0.485879	0.308307	0.1150
Hayvancılık yapma durumu	-9.565345	2.875679	0.0009
Hayvancılık yapma amacı	-0.197524	1.290552	0.8784
BBHB	2.818740	0.505659	0.0000

Log-likelihood= - 49.95349

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
YB üretimi destekten önce	0.505595	0.514684	0.3259
Destekten sonra YB üretim artışı	-0.318847	0.399290	0.4246
YB üretim artışına neden olan faktörler	-0.691493	0.231453	0.0028
YB üretimini kısıtlayan nedenler	0.978768	0.248062	0.0001
YB üretimini arttıracak mısınız	-0.975251	0.467411	0.0369

Log-likelihood= - 79.86345

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
Destekten haberdar olma	-0.124222	0.839121	0.8823
Desteği duyduğu yer	0.101486	0.335811	0.7625
Gazete alma sıklığı	-0.027414	0.096429	0.7762
Kayseri'ye gidiş sıklığı	-0.254540	0.252686	0.3138
Çiftçi danışma hattını duyma	-0.175348	0.513972	0.7330
Tarım danışmanında bilgi alma	0.202518	0.605224	0.7379

Log-likelihood= - 90.69324

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
Destek alma durumu	0.647806	0.590143	0.2723
Destek alma yılı	0.008671	0.152999	0.9548
Destekten memnuniyet	-0.249949	0.755626	0.7408
Destek böylemi devam etsin	-0.015513	0.773837	0.9840
Destek kalkınca YB üretimine devam durumu	-0.302486	0.453860	0.5051
Destek kalkınca üretime devam etmeme nedeni	-0.487133	0.377664	0.1971

Log-likelihood= - 87.48593

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p-değeri
Sürdürülebilirlik nasıl sağlanır	-2.402251	0.577747	0.0000
Destekler üretim artışına neden oldumu	-0.945667	0.529285	0.0740
Destekler hayvan artışına neden oldumu	2.732236	0.760795	0.0003
Destekler kimlere verilmeli	2.642945	0.760974	0.0005
Hayvansal üretimi kısıtlayan nedenler	-0.000771	0.195134	0.9968

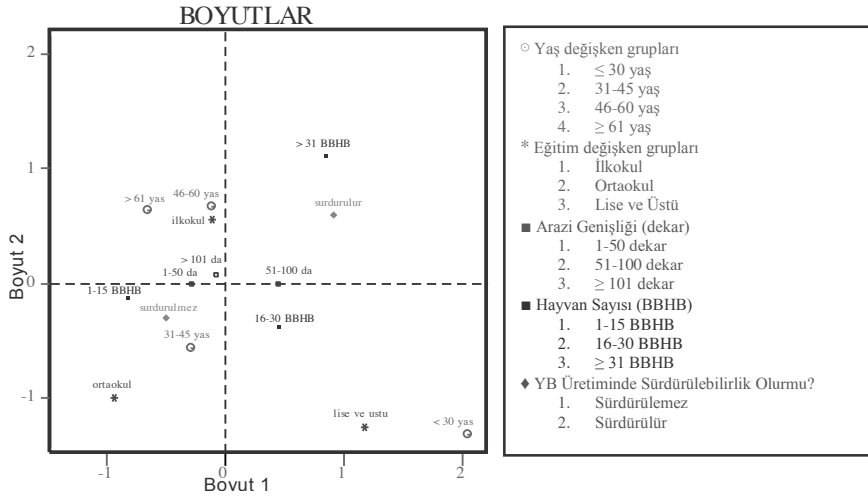
Log-likelihood= - 57.58691

3.5 Uyum analizi sonuçları

Bu bölümde, regresyon analiz sonucundan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki p değeri ($< 0,05$) anlamlı çıkan değişkenlerin ilişki boyutları incelenmiştir. Bu amaçla, yaş, eğitim, arazi genişliği, BBHB, YB üretim artışına neden olan faktörler, YB üretimini kısıtlayan nedenler, YB ekim alanını arttırmak, YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlama koşulları, YB desteğinden sonra hayvan sayısındaki artışın olması ve YB destekleri kimlere verilmeli değişken düzeylerinin, YB üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması arasındaki ilişki boyutu uyum analizi ile test edilmiştir.

3.5.1 Yaş, eğitim, arazi genişliği, BBHB ve YB üretiminde sürdürülebilirlik değişken düzeyleri

Bu bölümde, yaş, eğitim, arazi genişliği, BBHB değişken grupları ile YB üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması değişken grupları arasındaki ilişki boyutu çoklu uyum analizi ile test edilmiştir.

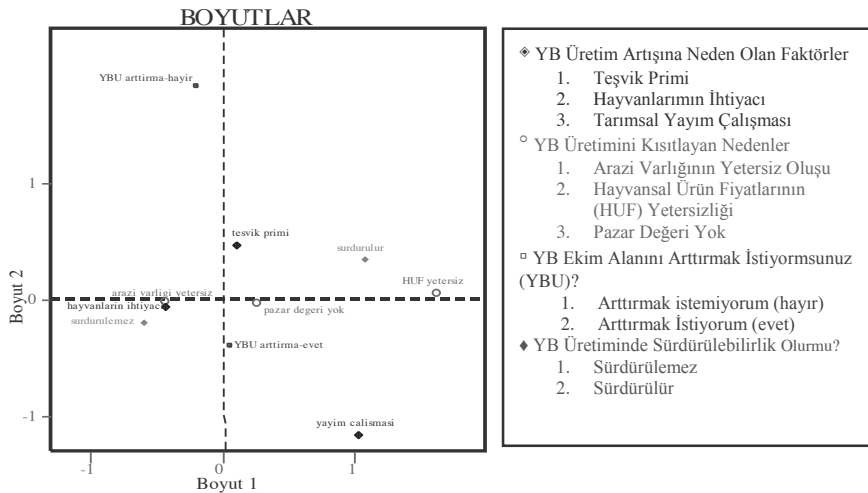

Şekil 2. Yaş, eğitim, arazi genişliği, BBHB ve YB üretiminde sürdürülebilirlik ilişkisi

Şekil 2 incelendiğinde, hayvan sayısı değişkeninden 31 ve üstü BBHB, arazi varlığı değişkeninden 51-100 dekar grupları ile YB üretimindeki sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülecektir.

3.5.2 YB üretim artışına neden olan faktörler, YB üretimini kısıtlayan nedenler, YB ekim alanını arttırma ve YB üretiminde sürdürülebilirlik değişken düzeyleri

YB üretim artışına neden olan faktörler, YB üretimini kısıtlayan nedenler, YB ekim alanını arttırma ile YB üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması değişken grupları arasında ilişki olacağı varsayılmış ve bu ilişkilerin boyutu çoklu uyum analizi ile test edilmiştir.

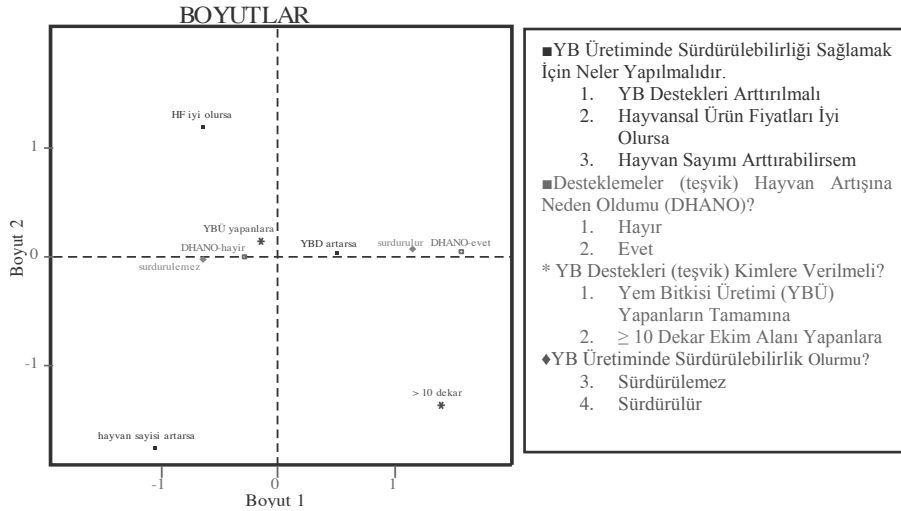

Şekil 3. YB üretim artışına neden olan faktörler, YB üretimini kısıtlayan nedenler, YB ekim alanını arttırma ve YB üretiminde sürdürülebilirlik ilişkisi

Şekil 3’de incelendiğinde, araştırma alanındaki YB üretim artışında etkili olan faktörler değişkeninden teşvik priminin verilmesi, YB üretimini kısıtlayan nedenler değişkeninden hayvansal ürün fiyatlarının yetersiz olması grupları ile YB üretimindeki sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

3.5.3 YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlama faktörleri, teşvik priminin hayvan sayısında artış etkisi, desteği kimler almalı ve YB üretiminde sürdürülebilirlik değişken düzeyleri

YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlama faktörleri, teşvik primi hayvan artışına neden oldumu, teşvik kimlere verilmeli ile YB üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması değişken grupları arasındaki ilişkilerin boyutu çoklu uyum analizi ile test edilmiştir.

Şekil 4. YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlama faktörleri, teşvik primi hayvan artışına neden oldumu, destekler kimlere verilmeli ve YB üretiminde sürdürülebilirlik ilişkisi

Şekil 4’de görüldüğü gibi, YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlamak için ne yapılmalıdır? Değişkeninden; YB destekleri arttırılmalı, YB desteklerinin hayvan sayısının artmasına etki etti mi değişkeninden, evet hayvan sayımı arttırdım grupları ile YB üretimindeki sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

4. Sonuç

Bu çalışma kapsamında Kayseri ilinde yem bitkisi üretimi yapan üreticiler ile yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler kullanılarak YB teşviklerinin YB üretimine ve sürdürülebilirliğine etkisi incelenmiştir. Araştırma alanında, teşvik priminin verilmeye başlandığı 2000 yılından önce de üreticilerin yem bitkisi üretimini yoğun olarak yaptıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte teşvik priminin yem bitkisi üretim artışına etkisi %41,6 olarak gerçekleşmiştir.

İstatistik analizlerde, yem bitkisi üretiminin sürdürülebilirliği bağımlı değişken; Sosyo-ekonomik yapı, işletme alt yapısı, yem bitkileri üretimi, teşvik primi uygulamaları ve haberleşme davranışları değerleri bağımsız değişken olarak dikkate alınmıştır. İncelenen 33 değişkenden 10 tanesi ile bağımlı değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bunlar; yaş, eğitim, arazi genişliği, BBHB, YB üretim artışına neden faktörler, YB üretimini kısıtlayan nedenler, YB ekim alanını arttırmak, YB üretiminde sürdürülebilirliği sağlama koşulları, YB desteğinde sonra hayvan sayısındaki artışın olması ve YB destekleri kimlere verilmeli değişkenleridir. Anlamlı çıkan değişkenlerin hangi düzeylerinin sürdürülebilirlik ile ilişkili olduğunu saptamak için çoklu uyum analiz testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda, 31 ve üstü BBHB, 51-100 dekar arazi varlığı, teşvik priminin verilmesi, hayvansal ürün fiyatlarının yetersiz olması, YB destekleri arttırılmalı ve hayvan sayımı arttırdım grupları ile YB üretimindeki sürdürülebilirlik arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Kaynaklar

Açıkgöz, E., Hatipoğlu, R., Altınok, S., Sancak, C., Tan, A., Uraz, D., 2005. “Yem Bitkileri Üretimi ve Sorunları”, ZMO VI Teknik Kongre Kitabı, Sayfa: 503-518, Ankara.

Sabancı, C. O., Baytekin, H., Balabanlı, C., Acar, Z., 2010. “Yem Bitkileri Üretimine Artırılması Olanakları”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongre Kitabı, Sayfa: 343-360, Ankara.

Avrupa Birliği ve Birliğe Aday Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Ölçütler Bakımından Değerlendirilmesi

Osman Orkan ÖZER¹

osman.ozer@adu.edu.tr

Selma KAYALAK³

selma@kayalak.com

Özdal KÖKSAL²

ozdal.koksal@agri.ankara.edu.tr

Hasan ARISOY⁴

arisoy@selcuk.edu.tr

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü.

² Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

³ Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

⁴ Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Avrupa Birliği (AB)'ne üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında kimi farklılıklar bulunmaktadır. AB ve aday ülkelerin birbirlerine göre konumlarının incelenmesi bu çalışmada amaçlanmıştır. Bu farkı yaratan değişkenlerin ayrıştırılması için üye ülkeler ile adaylık süreci içinde bulunan Türkiye, Hırvatistan, İzlanda ve Makedonya'nın tarımsal üretim değerleri değişkenlerin yanında sosyo-ekonomik değişkenlerde dikkate alınmıştır. Genel olarak literatürde bu tür incelemelerde, diskriminant analizi, kümeleme analizi, çok boyutlu ölçekleme analizi gibi çok değişkenli istatistiksel yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada sözü edilen yöntemlerden farklı olarak matematiksel programlama tabanlı diskriminant analizi kullanılarak minimum sapmaya dayalı değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, Hırvatistan ve İzlanda tam üyelik koşulluna uygun olduğu, Bulgaristan, Yunanistan, Portekiz ve Romanya gibi ülkeler ise aday ülke sınıflandırılmasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrusal programlama, Üyelik tahmini, Diskriminant Analizi, Matematiksel Programlama, Avrupa Birliği

In Terms of Socio-Economic Evaluation Criteria of The European Union and Candidate Countries

Abstract

There are some differences across the Member States of the European Union (EU) and between the accession countries. In this study, the EU and candidate countries are to examine the position relative to each other. That makes the difference with the Member States for the separation of variables in the nomination in Turkey, Croatia, Macedonia and Iceland in addition to agricultural production values of variables included, are taken into account the socio-economic variables. Typically, this type of literature, observations, discriminant analysis, clusters analysis, multivariate statistical methods are used, such as multidimensional scaling analysis. Unlike the methods mentioned in this study was the minimal deviation from the mathematical programming discriminant analysis performed on the evaluation based. The analysis conducted as a result, in accordance with the condition that the full membership of Croatia and Iceland and Bulgaria, Greece, Portugal and Romania took part in the classification of the accession countries.

Keywords: Linear programming, Membership or estimated, Discriminant Analysis, Mathematical Programming, European Union

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı devlet adamlarının Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma çabaları hız kazanmıştır. Robert Schuman öncülüğünde başlayan, Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslararası bir kuruma devretmesi ilk adım olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 18 Nisan 1951'de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Yine bu ülkelerin imzaladığı 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) eklenerek, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) kurulmuştur. Roma anlaşmasıyla birlik çerçevesi genişletilerek AB'nin temelleri atılmıştır. Bu anlaşmayla hedef sadece ekonomik değil ortak tarım, ulaştırma, ticaret gibi diğer birçok alanda ortak politikalar oluşturulması, ekonomik politikaların yakınlaştırılması, ekonomik ve parasal birlik kurulması, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturulmasıdır. Birlik, 1992 yılında yapılan Maastricht Antlaşması ile "Avrupa Birliği" adını almıştır (ABGS, 2012).

Günümüze kadar geçen süre içinde, Avrupa devletleri, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alandaki işbirliklerini güçlenmişlerdir. Kuruluş yıllarında sadece 6 üyeden oluşan Avrupa Toplulukları, değişik tarihlerde yeni üyelerin katılımı sonucu 27 üyeden oluşan bir Birlik halini almıştır. AB toplam altı genişleme süreci geçirmiş olup bunlar sırasıyla;

- 1957 Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda (Kurucu Üyeler)
- 1973 Danimarka, İrlanda ve İngiltere
- 1981 Yunanistan
- 1986 Portekiz ve İspanya
- 1995 Avusturya, Finlandiya ve İsveç

- 2004 Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, GKRY, Slovakya, Slovenya, Malta ve Macaristan
- 2007 Bulgaristan, Romanya

Avrupa Birliği Konseyi'nin aldığı kararlar ve raporlara göre, AB'ne üye olacak ülkelerin ekonomik açıdan istikrarlı, demokratik açıdan sağlam temellere oturmuş, insan haklarına saygılı ve işleyen, ek olarak birliğe uyum sağlayabilecek güç ve yeterlilikle olan özellikler göstermesini istemektedir (Cankurt ve ark,2007).

Türkiye, Avrupa'yla gerek ekonomik gerek kültürel olarak yaklaşmayı devlet politikası olarak benimseyen Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 yılında Avrupa Ekonomik Birliği'ne üyelik başvurusuyla başlayan ve 1963 yılında Ankara anlaşmasıyla birlik üyeliğine kadar devam edecek olan süreç, 6 Mart 1995 yılında Gümrük Birliği(GB) anlaşmasıyla ilişkiler ayrı bir boyut kazanmıştır. Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, Türkiye'nin dış ticaretinin yönü ve şekli farklı bir seğire doğru yönelmiştir.

Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci ve üyelik sonrası oluşan gelişmelerin tahmini başta akademisyenler olmak üzere hemen her kesimin ilgisini çekmektedir. Özellikle siyasi, coğrafi, demokrasi ve insan hakları ile ekonomik açıdan üyelik durumu çokça dikkat çekmektedir.

Ekonomik sebepler arasında dikkat çeken en önemli konu ise Türkiye'deki tarım sektörünün ülke ekonomisindeki ağırlığıdır. Avrupa Birliği ortalamasından daha yüksek olduğu için bu durum birlikte eleştirel bir yaklaşıma sebep olabilmektedir. Avrupa Birliği'nde tarım sektörü %1,5 gibi bir orana sahipken Türkiye'de bu oran halen %8 dolaylarında seyretmektedir (Soytürk, 2012).

Bu çalışmanın amacı; AB tam üyelik müzakerelerine başlamış ve sürdürmekte olan Türkiye'nin yanı sıra İzlanda, Makedonya ve Hırvatistan gibi ülkelerin üyelik potansiyelinin ortaya konulmasıdır. Bununla birlikte, AB üyeliği bulunan ülkelerin üyelik şartlarını günümüzde sağlayıp sağlamadıkları da incelemektir. Bu amaçla AB'ne tam üyelik süreci içinde olan İzlanda Türkiye, Makedonya ve Hırvatistan'ın yanında İsviçre ve Norveç gibi ülkeler aday ülke olarak model içinde kullanılmıştır. Oluşturulan sınıfların analizi üye olan ve aday olan ülkeler şeklinde olup, bu sınıflara dahil ülkeler arasındaki farkın adaylık sürecinde önceden tahmin edilip edilemeyeceğinin tespit etmektir (Çizelge 1). Bu inceleme, matematiksel programa tekniği ile diskriminat analizi uygulanarak gerçekleştirilecektir.

Analiz aşamasında günümüzdeki AB'ne aday olan ülkelerin üyelik potansiyelinin sınıflandırılmasının yanında, 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleşen genişleme süreci günümüz koşullarında tekrar ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Matematiksel programlama aşamasında oluşturulan sınıflandırmalar

1. Model		2. Model		3. Model	
1. Grup	2. Grup	1. Grup	2. Grup	1. Grup	2. Grup
Üye ülke	Aday ülke	Üye ülke	Aday ülke	Üye ülke	Aday ülke
Almanya	Hırvatistan	Almanya	Bulgaristan	Almanya	Bulgaristan
Avusturya	İsviçre	Avusturya	Hırvatistan	Avusturya	Çek Cum.
Belçika	İzlanda	Belçika	İsviçre	Belçika	Estonya
Bulgaristan	Makedonya	Çek Cum.	İzlanda	Danimarka	G. Kıbrıs
Çek Cum.	Norveç	Danimarka	Makedonya	Finlandiya	Hırvatistan
Danimarka	Türkiye	Estonya	Norveç	Fransa	İsviçre
Estonya		Finlandiya	Romanya	Hollanda	İzlanda
Finlandiya		Fransa	Türkiye	İngiltere	Letonya
Fransa		G. Kıbrıs		İrlanda	Litvanya
G. Kıbrıs		Hollanda		İspanya	Macaristan
Hollanda		İngiltere		İsveç	Makedonya
İngiltere		İrlanda		İtalya	malta
İrlanda		İspanya		Lüksemburg	Norveç
İspanya		İsveç		Portekiz	Polonya
İsveç		İtalya		Yunanistan	Romanya
İtalya		Letonya			Slovakya
Letonya		Litvanya			Slovenya
Litvanya		Lüksemburg			Türkiye
Lüksemburg		Macaristan			
Macaristan		malta			
Malta		Polonya			
Polonya		Portekiz			
Portekiz		Slovakya			
Romanya		Slovenya			
Slovakya		Yunanistan			
Slovenya					
Yunanistan					

2. Materyal ve Yöntem

Analiz aşamasında kullanılan tüm veriler Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü veri tabanı ile Eurostat ve TÜİK istatistik veri tabanından derlenmiştir. Veriler sırasıyla, bitkisel üretim indeksi, hayvansal üretim indeksi, kişi başına düşen GSMH, Satın alma gücü paritesi, Ticaretin GSMH içindeki payı, ülkelerin dış ticaret dengesi, GSMH' dan eğitime harcanan pay, net ulusal tasarruflar, GSMH' dan sağlık harcamalarına ayrılan pay, internet kullanımı gibi on ayrı değişken kullanılmıştır. Ele alınan değişkenlerin son beş yıl ortalamaları model içinde kullanılmıştır.

Bu çalışmada ele alınan değişkenler 33 ülke için belirlenmiş ortak veriler olup, basit bir öngörde bulunulması ve matematiksel programlama yöntemiyle diskriminat analizi gerçekleştirmek için derlenmiştir.

Yöntem

Diskriminant analizi, bir araştırmacının aynı anda çeşitli değişkenlere göre iki veya daha fazla örnek grubu arasındaki farklılıkları çalışmasına olanak sağlayan bir istatistiksel tekniktir (Klecka, 1980). Diskriminant analizi ile amaç, hatalı sınıflandırma olasılığını en aza indirgeyerek birimleri ait oldukları gruplara atamak ve gelmiş oldukları ana kütleleri belirlemektir (Burmaoğlu, 2010).

Çalışmanın diskriminant analiz aşamasında ağırlıklandırılmış minimum sapma modelinden yararlanılmıştır (Karaca bey, 2004). Bu modele göre N adet ülkenin ($i=1,2,3,\dots,n$), m tane ($j=1,2,3,\dots,m$) bağımsız değişken (X_j) kullanılarak değerlendirildiğini, ikili bir sınıflandırma yapıldığı kabul edilmektedir. Bu n ülkeden n_1 tanesi birinci gruba ait ülkeler ($i \in G_1$), n_2 tanesinin ikinci gruba ait ($i \in G_2$) olduğu bilindiğinde, buna göre " $n_1+n_2=n$ " olacaktır. Üye ülkelerin bağımsız değişkenlerinin ağırlıklı ortalamaları (K_i) model içinde belirlenen kırılma noktasından (K_0) büyük; üye olmayan ülkeler ise küçük olması beklenecektir. Sembollerle ifade edilirse;

$$K_i \geq K_0 \quad (i \in G_1) \quad (1)$$

$$K_i < K_0 \quad (i \in G_2) \quad (2)$$

K_i değeri, seçilen bağımsız değişkenlerin ağırlıklı ortalamasına eşit olduğundan denklem aşağıdaki şekliyle yazılabilir:

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} \geq K_0 \quad (i \in G_1). \quad (3)$$

Bu denklemde a_j değeri i. Birimin j bağımsız değişkeninin değerini, x_j ise bu bağımsız değişkenin ağırlığını göstermektedir. Benzer şekilde bağımsız kabul edilen birimler için benzer bir işlem gerçekleştirildiğinde formülü şekliyle yazabiliriz;

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} \geq K_0 \quad (i \in G_2). \quad (4)$$

Üye olan bir ülkenin, üye olmayan bir ülke gibi sınıflandırılması, ilgili ülke için hesaplanan ağırlıklı ortalama değerinin kırılma noktasından küçük olması anlamını taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, yanlış sınıflandırılan üye ülkenin bir birim için 1 ve 3 numaralı şartlar ihlal edilmiş olacaktır. Bu ihlali önlemek için denklemin tekrar düzenlenmesi, yani yanlış sınıflandırma olasılığının denkleme eklenmesi gereklidir. Bu amaçla doğru sınıflandırma durumunda ilgili birimin kırılma noktasına uzaklığına eşit olan bir sapma değişkeni denkleme eklenmelidir. Üye olan ülkelere ilişkin denklemin yeni hali şu şekli alacaktır:

$$K_i + d_i \geq K_0 \quad (i \in G_1) \quad (5)$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} + d_i \geq K_0 \quad (i \in G_1). \quad (6)$$

Üye olmayan bir ülkenin yanlış sınıflandırılması durumunda ise, üye olan ülkelerin tam tersine hesaplanan ağırlıklı ortalama değerinin kırılma noktasından büyük olması söz konusudur. Bu nedenle yukarıda yapılan işleme benzer şekilde, başarısız birimlere ilişkin denklemlerde de bir sapma değişkeni yer almalıdır. Ancak burada denklemin sol taraf değeri (K_i), sağ taraf değerinden büyük olduğu için sapma değişkeni denklemin sağ tarafına eklenmiş yada sol tarafından çıkarılmıştır. Buna göre üye olmayan ülkelere ilişkin denklem aşağıdaki gibidir.

$$K_i - d_i \geq K_0 \quad (i \in G_2) \quad (7)$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} - d_i < K_0 \quad (i \in G_2). \quad (8)$$

Kurulacak doğrusal programa modelinin amacı ise, bu sapma değişkenleri toplamını en aza indirebilmektir. Dolayısıyla model aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\text{Min } \sum d_i \geq K_0 \quad (i \in G_1), \quad (9)$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} + d_i \geq K_0 \quad (i \in G_1).$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} - d_i < K_0 \quad (i \in G_2).$$

$$x_j, d_i \geq 0$$

Bu model çözüldüğünde $x_j = d_i = K_0 = 0$ değerleri elde edilecektir. Bunun önlenmesi için modelin normalize edilmesi gereklidir. Normalize yöntemi farklı şekillerde yapılması mümkün olmakla birlikte en basit yöntem olan bağımsız değişken ağırlıklarının toplamını bir sabite eşitlemektir. Bu modelde Wallin ve Sandgren (1995) tarafından önerildiği gibi $\sum x_j = 1$ kısıtı modele eklenmiştir.

Modelin doğrusal programlama tekniği ile çözülmesi nedeniyle oluşabilecek bir başka sorun ise (8) kısıtındaki küçüklük işaretinden kaynaklanmaktadır. Doğrusal programlama tekniği açısından “küçüktür” ile “küçük yada eşittir” ifadeleri arasında bir fark olmaması nedeniyle kırılma noktasına eşit hem üye hem de üye olmayan ülkelerin olması söz konusu olabilecektir. Bu amaçla kırılma noktası, üye olan ve olmayan ülkeler için çok küçük bir pozitif sayı kullanılarak (ϵ) farklılaştırılabilir. Bu farklılaştırma söz edilen sorunu bertaraf etmek için yeterli olacaktır.

Buna göre modelimizin son hali aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\text{Min } \sum d_i \quad (10)$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} + d_i \geq K_0 \quad (i \in G_1).$$

$$x_1 a_{i1} + x_2 a_{i2} + \dots + x_j a_{ij} - d_i < K_0 \quad (i \in G_2).$$

$$\sum x_j = 1$$

$$x_j, d_i \geq 0$$

Modelin çözülmesinde optimum kırılma noktası (K_0^*), her birim için sapma değişkeninin değerini (d_i^*) ve bağımsız değişkenlerin ağırlıklarının optimum değerini (x_j^*) verecektir.

Matematiksel açıdan doğru olan ve uygun sonuçlar verebilen bu model kimi durumlarda yanlış sonuçlar verebilmektedir. Bu model ağırlıkların toplamını bire eşitleyerek ağırlıkların alabileceği maksimum değerler üzerinde bir kısıtlama yapmakla beraber, tek bir değişkenin ağırlığının 1 olması durumunda da bu kısıt sağlanmış olacaktır. Örneğin, sınıflandırma açısından on özelliğin etkili olduğu düşünüldüğünde bir durumda model sadece bir özelliği dikkate alabilmektedir. Bu sorundan makro ekonomik performans ölçümü için kullanılan matematiksel programlama tabanlı yapay bir ölçüt olan Gem-flex’de olduğu gibi ağırlıkların alabileceği bir alt sınır değeri tespit edilerek modele kısıt olarak yerleştirilmesi ile kurtulmak olanaklıdır (Cherchye, 2001) (Karacabey, 2006). Bu durumda alt sınır olarak θ tanımlanırsa;

$$x_j \geq \theta \quad (11)$$

Kısıtının modele eklenmesi yeterli olacaktır. Çalışmada bütün değişkene ait ağırlıklarına göre bir alt sınır eklenerek matematiksel model oluşturulmuştur.

3. Bulgular

Çalışmanın kapsamında alınan ülkelere ait değişkenlerin ağırlıklı ortalamaları dikkate alınarak her bir ülke için uygun kırılma değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama aşamasında 10 değişkene ilişkin oransal olarak Gem-flex’de olduğu gibi ağırlıkların alabileceği bir alt sınırı tanımlayarak model içinde her değişkenin kullanılması sağlanmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin modele katılma alt sınırları çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenlerin modele katılma oranları (%)

Değişkenler	Yüzde
Kişi Başına düşen milli gelir	9.54
Bitkisel üretim indeksi (1999-2001 = 100)	9.99
Hayvansal üretim indeksi (1999-2001 = 100)	9.59
Satın alma gücü paritesi (EU-27=100)	9.63
Internet Kullanımı	9.68
Dış Ticaret (GSMH %)	10.96
Eğitim Harcamaları(GSMH%)	10.13
Dış Tic. Den.%	9.75
Net ulusal tasarrufların (GSMH'nın%)	10.20
Toplam Sağlık Harcaması oranı (GSMH %)	10.52
Toplam	100.00

Ele alınan değişkenlerin model içinde en az yüzde 9.54 oranında Kişi Başına Düşen Mili Gelir değişkeni alt sınırı tespit edilmişken, en yüksek oran olarak dış ticaret değişkeni kısıtı 10.96 ile matematiksel model içinde kullanılmıştır.

Çalışma sırasında üç ayrı model kullanılmış olup, birinci modelde aday ülkeler ile kalkınmış ülke olarak birleşmiş milletlerde yer alan ama AB'ye üyesi olmayan Norveç ve İsviçre yer almaktadır. İkinci modelde birinci modele ek olarak 2007 yılında gerçekleşen son genişleme öncesi durum günümüz koşullarında tekrar değerlendirilirken son modelde 2004 yılı genişleme süreci değerlendirmeye alınmıştır (Çizelge 1). Çizelge 3'de modellerin toplam tahmin başarısı sunulmuştur.

Çizelge 3. Modellerin toplam tahmin başarısı

		Uygun	Uygun değil
1. Model sınıflandırması	Üye ülke (1.Grup)	23	4
	Aday ülke (2.Grup)	4	2
	Toplam tahmin gücü	85.20%	33.33%
	Toplam tahmin Başarısı	59.26%	
2. Model sınıflandırması	Üye ülke (1.Grup)	21	4
	Aday ülke (2.Grup)	4	4
	Toplam tahmin gücü	84.00%	50.00%
	Toplam tahmin Başarısı	67.00%	
3. Model sınıflandırması	Üye ülke (1.Grup)	10	5
	Aday ülke (2.Grup)	7	11
	Toplam tahmin gücü	66.66%	61.11%
	Toplam tahmin Başarısı	63.89%	

Her üç modelin tahmin gücü incelendiğinde, birinci modelde üye ülkelerin sadece %85.20'si üyelik özelliği gösterdiği hesaplanmıştır. Toplam tahmin başarısı her iki tahmin gücünün ortalaması olup %59.26'dır. Bu oranın düşük olmasının başlıca nedeni, aday olmamasına rağmen model içinde aday ülke grubunda yer alan (İsviçre ve Norveç) ülkelerdir.

Oluşturulan birinci modelde ilişkin diskriminant analizi sonuçları hatalı sınıflandırılan ülkeler açısından incelendiğinde Bulgaristan, Yunanistan, Portekiz ve Romanya gibi ülkeler AB üyeliğinde yer almasına karşın aday ülkelerin grubunda yer almışlardır. Buna karşın üyesi olmayan Norveç, İsviçre ile aday ülke statüsünde bulunan Hırvatistan ve İzlanda bugünkü koşullara göre AB üyesi ülkeler grubunda yer almaktadır.

İkinci modele göre ise, Yunanistan, Polonya, Portekiz ve Güney Kıbrıs Rum kesimi AB aday ülkeleri grubunda yer almaktadır. Birinci modele benzer olarak üye olmayan ülkeler AB üyesi ülkelere benzer özellik taşımakta olduğu

ve Hırvatistan'ın sınır bir değeri (0.0588 “matematiksel programlama ile hesaplanmıştır”) birinci grup içinde yer alması gerektiği diskriminant analiziyle belirlenmiştir.

Son olarak 2004 yılı genişleme süreci günümüz şartlarında değerlendirdiğimiz üçüncü model incelendiğinde, beklenenin aksine kurucu üyelere Fransa ve İtalya birinci grup dışında kalarak aday ülkeler özelliği taşıdığı, ayrıca iki modelde yer alan ülkelere ek olarak İspanya'nın da aday ülke statüsünde olması gerektiği matematiksel programlama yöntemiyle hesaplanmıştır. Sözü edilen bu üç ülkeye ait veriler incelendiğinde özellikle dış ticaret açığının diğer AB ülkelerine göre oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşın 2004 yılı genişleme süreciyle AB üyesi kazanan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Malta, Slovakya ve Slovenya üye ülke statüsünde yer almaları gerektiği hesaplanmıştır.

Oluşturulan üç modelde de Türkiye AB ülkeleri sınıflandırılmasına yer alamamıştır. Bunun başlıca nedeni halen Türkiye'nin satın alma gücü paritesi oranı ile kişi başına düşen gelir miktarının AB ülkelerinin oldukça altında olmasıdır.

Yılmaz ve Kaya (2005)'nin benzer şekilde AB üyelik sürecini değerlendirdikleri çalışmada metod olarak kümeleme analizinden yararlanılmış olup, çalışmalarında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin ele alınan kriterlere göre AB ye üye kümesinde yer alamadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak ele alınan kriterlere göre halen Türkiye tam üyelik koşullarını sağlayamadığı belirlenmiştir.

4. Sonuç

Avrupa Birliğine aday ülkelerin tam üyelik konusunda matematiksel programlama tabanlı modellerinin kullanılması diğer istatistikî sınıflandırma yöntemlerine göre avantajları bulunmaktadır. Matematiksel programlama modellerinin önemli özellikleri esnek bir bakış açısıyla çalışmaya imkan sağlamasıdır. Ayrıca bu modellere yeni kısıtlar eklenerek modellerin farklı durumları da dikkate alınmaları sağlanabilmektedir. Ancak bu tür modellerin kullanımında en büyük sorun analiz aşamasında dikkate alınacak değişkenlerin neler olması gerektiği sorusudur.

Analiz sonucunda, günümüzde ekonomik kriz içinde bulunan Yunanistan ve ekonomik kriz beklentisinin yoğun olarak konuşulduğu Portekiz ile 2007 yılı genişleme süreciyle AB ye katılan Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin AB ülkeleriyle aynı özellikleri taşımadığı bulunmuştur. Oluşturulan üç modelde de Türkiye AB ülkeleri sınıflandırılmasına yer alamamıştır. Bunun başlıca nedeni olarak Türkiye'nin Satın alma gücü Paritesi ile Kişi başına düşen gelirin AB ülkelerine nazaran daha düşük olması şekliyle yorumlanabilir.

Kaynaklar

- ABGS, 2012. <http://abgs.gov.tr> Erişim tarihi: 09.05.2012.
- Birleşmiş Milletler 2012. www.un.org Erişim tarihi: 04.04.2012
- Burmaoğlu S. 2010. Avrupa Birliğine Üyelik Sürecindeki Türkiye'nin Yenilik Kriterlerinin Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4, 2010 47
- Cankurt, M., C. GÜNDEMEN - B. MİRAN 2007. Türkiye'nin AB Sürecinde Üyelik Potansiyelinin Tarımsal ve Diğer Bazı Önemli Kriterler Açısından Belirlenmesi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2007 Cilt: 44 Sayı:513
- Cherchye, L. 2001. Using Data Envelopment Analysis to Assess Macroeconomic Policy Performance., Applied Economics, Vol. 33, pp. 407–16.
- Eurostat 2012. www.eurostat.eu Erişim Tarihi: 23.03.2012
- TÜİK 2012. www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 23.03.2012
- Klecka, W. 1980. Discriminant Analysis. Sage Publications.London. (Burmaoğlu,2010).
- Karacabey, A.A .2006. Banka Başarısızlıklarının Düzeltilmiş Minimum Sapma Modeli İle Tahmin Edilmesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61-2
- Soytürk M.2012. Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci ve Avrupa Birliği'nde Türkiye Tartışmaları, History Studies, International Journal of History, S. 381 - 497, Nisan 2012.
- YILMAZ, Ö., KAYA, V. 2005. Genişleme Sürecindeki Avrupa Birliği: Ekonomik Performansa Dayalı Kümeleme Analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, SBED, Cilt 5, Sayı 1.
- WALLIN, J. ISUNDGREN,S. 1995. Using Linear Programming to Predict Business Failure: An Empirical Study, NAN Research Papers

Türkiye Kırsalında Gelir Dağılımı İstihdam ve Gıda Güvencesi

Özlem EŞTÜRK¹

esturkozlem@gmail.com

M. Necat ÖREN¹

mnooren@cu.edu.tr

¹ Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Adana

Özet

Gıda güvencesinin sağlanması üç temel koşula dayanır. Bulunabilirlik, istikrar ve erişilebilirlik. Tarımda teknoloji ve modern tarım uygulamaları ile verimlilik artmakta dolayısıyla tarımsal ürün arzında ve istikrarında gelişmeler sağlanmaktadır. Gıda güvencesinin sağlanmasında en önemli sorun gıdaya erişilebilirlik boyutunda yaşanmaktadır. Yapılan çalışmalarda dünyada yeterli gıda üretildiği ancak gelir eşitsizliği ve yoksulluğun gıda güvencesizliğine yol açtığı görülmektedir. Gelir dağılımında, eşitsizliklerin ve işsizliğin yüksek seyrettiği ülkelerde, gıdaya erişilebilirlik güç olmakta ve gıda güvencesizliği riski artmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımındaki eşitsizlik özellikle tarım kesimiyle tarım dışı kesimler arasında görülmektedir. Bu ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü tarımda istihdam edilmekte ve ulusal gelirden de, diğer kesimlere göre daha düşük bir pay almaktadır.

Ülkemiz kırsalında tarım kesiminde istihdam edilen nüfusun azalmasına rağmen hala gelişmiş ülkelerin çok üzerindedir. Tarımın katma değer yaratma gücünün zayıflığı ve iç ticaret hadlerinin sektör aleyhine gelişmesi bu sektörde çalışanların milli gelirdeki payını düşürmekte gelir dağılımında makas sektör aleyhine açılmaktadır. Diğer taraftan sektörün kendi içerisindeki gelir dağılımının da çok adil olduğu söylenemez.

Ülkemiz kırsalında gelir dağılımı adaletsizliğinin yanı sıra tarım kesiminde işsizlik ve eksik istihdam oranının çok yüksek olduğu bilinmektedir. Kırsal nüfusun yoğun olması ve toplam istihdamın kayda değer bir bölümünün tarımda yerleşik olması, sektör üzerinde ağır ve yoğun bir nüfus baskısına ve gizli işsizliğe yol açmaktadır.

Çalışmada Türkiye kırsalında gelir dağılımı ve istihdam durumu incelenerek elde edilen verilerin kırsalda gıda güvencesi üzerindeki etkileri gıdaya erişilebilirlik boyutu ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, istihdam, gıda güvencesi, Türkiye

Income Distribution Employment and Food Security

Abstract

Ensuring food security is based on three basic conditions. Availability, stability and accessibility. Technology and modern agricultural practices in agriculture has increased the productivity, thus supply and stability of agricultural products have been improved. Food availability is the most important problem in providing food security. Studies showed that enough food is produced in the world. However, income inequality and poverty result in food insecurity. In countries with inequalities in income distribution and high unemployment rate, food accessibility is more difficult and there is an increasing the risk of food insecurity

In less developed countries, income inequalities are observed especially in between the agricultural and non-agricultural sectors. In these countries, a large part of the population is employed in agriculture and their share in national income is lower than other sectors.

In Turkey, population employed in the rural agricultural sector is decreasing. However, it is still far above compared to developed countries. Weakness of the value adding power of agriculture and development of internal terms of trade against the agricultural sector reduced share of people employed in agricultural sector in national income and increased the gap in the income distribution against this sectors. On the other hand, the income distribution is not very fair in the sector itself.

Inequality of income distribution as well as the rate of unemployment and underemployment in the agricultural sector is known to be very high in the rural parts of our country. Dense rural population and a considerable share of agricultural employment in total employment create a heavy and intense population pressure on the agricultural sector and lead to a hidden unemployment.

In this study, income distribution and employment situation in rural Turkey were examined and the obtained data was evaluated on food security in rural areas based on the food accessibility.

Keywords: Income distribution, employment, food security, Turkey

1. Giriş

Kırsal alanlar, ekonomisi tarıma dayanan, yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği toplumsal ortamlarda yaşayan insan topluluklarını içermektedir. Kırsal yerleşme alanların da; işsizlik, yoksulluk, sağlık, eğitim, iletişim, ulaşım, enerji, altyapı ve hizmetler gibi sorunları vardır. Bu sorunlar kırsalda yaşayan halkın yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Ülkemiz kırsalında, ekonomi tarıma dayanmakta ve bu özelliği ile tarım sektörü kırsalda, istihdam, gelir dağılımı ve yoksulluk düzeylerinde belirleyici rol oynamaktadır. Tarım sektöründe yaşanacak olumlu gelişmeler kırsal nüfusu doğrudan etkileyecektir. Son yıllarda tarım sektörünün GSMH içindeki payı ve istihdam içindeki payında azalmalar gözlenirse de tarım hala ülkemiz ekonomisinde etkisi yüksektir. GSMH içinde tarımın payı % 8 iken, çalışan her dört kişiden biri

hala tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Tarım, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında önemli işlevler üstlenmiş bir sektördür. Ancak 1980'li yıllardan itibaren, tarımda destekleme politikalarının azaltılması, özelleştirmeler ve dışa açık ekonomik gelişme temelinde uygulanan liberal ekonomi politikaları ve sanayileşmeye ağırlık verilmesiyle tarımın ekonomi içindeki ağırlığı nispi bir düşüş göstermiştir (Kulak, 2011). Liberal politikalar kapsamında sektöre sağlanan destek ve korumaların aşamalı olarak azaltılmasıyla zaten yapısal sorunları olan sektörün bu sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Bir yandan hızlı nüfus artışının getirdiği baskılar, bir yandan da veraset yöntemlerinin ortaya çıkardığı gelişmeler tarım arazilerinin gittikçe daha küçük parçalara bölünmesine yol açmıştır. Tarım işletmelerinin küçük ve parçalı yapıda olması, yoğun bir biçimde kullanılması, teknolojiyenin tam olarak yararlanamaması gibi nedenler verimlilik düzeyini olumsuz etkilerken, kırsal nüfusu yoksulluğa itmiştir.

Öte yandan, ticari tarım işletmelerinin işledikleri toprak büyüklüğünü artırmak için satın alma ya da ortaklık ve kiralama yoluyla gösterdiği çabalar geleneksel kesimdeki topraksızlaşma sürecini hızlandırmakta, küçük işletmeler tarafından işlenen alan sürekli azalmaktadır.

Türkiye'de tarım sektöründe işletmelerin küçük ve teknolojiyenin uzak olması, istihdam oranının yüksek olması, kırsal nüfusun büyük bölümünün hem nicelik hem nitelik açısından yetersiz topraklar üzerinde zaman zaman ortakçı olarak geri tekniklerle ve pazar ilişkileri zayıf bir şekilde üretimde bulunuyor olması verimlilik ve gelir kaybına neden olarak sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Tarım sektörüne yönelik planlama eksikliği nedeniyle sağlıklı ve kalıcı politikalar üretilemediğinden tarım ve kırsal kesimde yeterince katma değer yaratılamamaktadır.

Son yıllarda tarımda uygulanan liberal politikalarla küçük üreticiler rekabet edemediklerinden üretimden çekilmekte ve tarım nüfusunun azalmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin tarım nüfusunun azalması kimi siyasetçi ve akademisyen tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak, tarım nüfusunun bilinçli ve planlı bir şekilde azaltılması ekonomi ile tarım sektörüne yarar sağlayabilir. Bugün olduğu gibi plansız ve bilinçsizce tarım nüfusunun azalması yoksulluğu ve birçok sosyal sorunu beraberinde getirmektedir.

2. Türkiye Kırsalında İstihdamdaki Gelişmeler

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal istihdam düzeyi ve kırsal nüfus oranı yüksektir. Türkiye'de istihdamın yapısı incelendiğinde tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşaması nedeniyle tarım sektöründe yaşanacak gelişmeler doğrudan kırsal nüfusu etkileyecektir.

Türkiye nüfusunun yaklaşık %30'unu kırsal nüfusun oluşturması ve kırsalda tarım dışı istihdam olanaklarının kısıtlı olması tarım istihdamının gelişmiş ülkelere göre yüksek düzeyde olmasına yol açmıştır.

Tarım istihdamında son 20 yıldan beri düşüş görülmesine rağmen gelişmiş ülkelere göre hala yüksektir. Çizelge 1'e göre tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısında 1923 yılından 1990 yılına kadar bir artış söz konusu iken 1990 yılından günümüze kadar düşüş görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Tarımsal İstihdamdaki Gelişmeler

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarımsal İstihdam	Tarım/Toplam (Yüzde)
1923	5031	4525	89.9
1950	8790	7408	84.2
1960	11945	8342	69.8
1970	13768	8243	59.8
1980	16523	8360	50.1
1990	18539	8691	46.9
2000	21580	7769	36.0
2001	21524	8089	37.1
2002	21354	7458	34.9
2003	21147	7165	33.9
2004	21791	7400	34.0
2005	22046	6493	29.5
2006	22330	6088	27.3
2007	20738	4867	23.5
2008	21194	5016	23.7
2009	21277	5254	24.7
2010	22594	5683	25.1

Kaynak: TÜİK 2010a, 1923-2010 İstatistiki Göstergeler

1923 yılında Türkiye’de istihdam edilenlerin %89’u tarım sektöründe çalışırken, 2010 yılında tarımın toplam istihdam içindeki oranı %25.1 olarak gerçekleşmiştir. Tarımda istihdam edilenlerin payı yıllar itibariyle azalmış olsa da, hala çalışan her 4 kişiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oran gelişmiş ülkelerin ve Avrupa Birliği ortalamalarının oldukça üzerindedir. Avrupa Birliği’nde toplam istihdamda tarımın payı %5, ABD’de ise %2 dolaylarındadır.

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, tarım sektörünün payı 2000 yılında %36 iken, 2009 yılında %24.7’ye gerilemiş, sanayi ve hizmet sektörlerinde ise artışlar yaşanmıştır.

Çizelge 2. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1000 Kişi)

Yıllar	Toplam	Tarım	Tarım %	Sanayi	Sanayi %	İnşaat	İnşaat %	Hizmetler	Hizmetler %	Toplam (%)
2000	21580	7769	36.0	3810	17.7	1364	6.3	8632	40.0	100.0
2001	21524	8089	37.6	3774	17.6	1110	5.2	8551	39.7	100.0
2002	21354	7458	34.3	3954	18.5	913	4.3	9174	43.0	100.0
2003	21147	7165	33.9	3846	18.2	965	4.6	9171	43.4	100.0
2004	19632	5713	29.1	3919	20.0	966	4.9	9033	46.0	100.0
2005	20067	5154	25.6	4178	20.8	1107	5.5	9658	48.1	100.0
2007	20738	4867	23.5	4314	20.8	1231	5.9	10327	49.8	100.0
2008	21194	5016	23.7	4441	20.9	1241	5.9	10495	49.5	100.0
2009	21277	5254	24.7	4130	19.4	1249	5.9	10644	50.0	100.0

Kaynak: TÜİK 2010b, Tarım İstatistikleri Özeti.

Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısına bakıldığında diğer sektörlere göre 2000 yılından 2009 yılına kadar mutlak olarak azalmıştır. Bu azalmayla birlikte tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı da azalmaktadır. Bu olumlu bir gelişme gibi gözlemlense de, tarım sektöründen ayrılan işgücüne tarım dışı sektörlerde istihdam yaratılabildiği ölçüde, bu durum ülke için olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir (Şahinöz ve ark., 2005). Ancak ülkemizde tarımsal nüfus ve tarım sektöründeki istihdam azalsa da kırsal işsizlikte oransal bir artış gözlenmektedir.

Çizelge 3. Türkiye’de Kırsal ve Kentsel İşsizlik Oranlarındaki Gelişmeler (%)

Yıllar	Toplam İşsizlik (1000 kişi)	İşsizlik Oranı	Kentsel İşsizlik Oranı	Kırsal İşsizlik Oranı
2000	1499	6.5	8.8	3.9
2001	1966	8.4	11.6	4.7
2002	2463	10.3	14.2	5.7
2003	2492	10.5	13.8	6.5
2004	2385	10.8	13.6	5.5
2005	2388	10.6	12.8	6.3
2006	2328	10.2	12.2	6.2
2007	2376	10.3	12.0	6.8
2008	2611	11.0	12.8	7.2
2009	3471	14.0	16.6	8.9
2010	3046	11.9	14.2	7.3

Kaynak: TÜİK 2010a, 1923-2010 İstatistiki Göstergeler

Çizelge 3’e göre 2000 yılından itibaren kırsal ve kentte işsizlik oranlarında artış gözlenmektedir. 2000 yılında kırsal işsizlik oranı %3.9 iken, 2009 yılında %8.9, 2010 yılında ise %7.3 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörü istihdamında düşüş olmuş ancak kırsalda, yeteri kadar istihdam yaratılmadığından tarımdan kopan işgücü ya kente göç etmiş, ya da kırsalda işsiz olarak kalmıştır.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anket sonuçlarına göre 1990 yılında kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %48.9’dan 2008 yılında %30.7’ye düşerken, toplam işgücü içinde tarımsal işgücünün payı %46.9’dan %23.7’ye gerilemiştir. Kırsal nüfus ve toplam işgücü içinde tarımın payının azalmasına rağmen kırsal alandaki işsizliğin arttığı görülmektedir.

Kırsal alanda tarım dışı iş olanaklarının sınırlı olması ve sektörün kendi kısıtları nedeni ile kırsal alanda tarımda istihdam edilenlerin çoğunluğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kırsalda ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların

%94.7'si tarımsal işlerde ve %5.3'ü tarım dışı işlerde çalışmaktadır. Ülkemiz kırsalında istihdam edilenlerin %62.6'sı tarım sektöründe çalışmaktadırlar. Bunun %48.4'ü ücretsiz aile işçisi, %43.8'i kendi hesabına çalışan, %6.5'i ücretli veya yevmiyeli işçi ve %1.3'ü de işverendir. Kırsalda istihdam edilenlerin cinsiyetine göre işteki durumları incelendiğinde erkeklerin çoğunluğunun (%68.4) kendi hesabına çalıştıkları, kadınların ise daha çok (%78.8) ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildikleri görülmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin çoğunluğunun kadınlarda ücretsiz aile işçisi ve erkeklerde kendi hesabına çalışanlar olması, bu sektörde çalışanların %85 gibi büyük bir çoğunluğunun sosyal güvenlik-ten yoksun olması sonucunu doğurmaktadır (TÜİK, 2009).

Çizelge 4. İşteki ve Sektördeki Durumlarına Göre Fert Yoksulluk Oranları

İşteki Durum ve Sektör	Fert Yoksulluk Oranı (%)				
	2005	2006	2007	2008	2009
İstihdamdaki Fertler	19.0	15.8	14.2	14.8	15.4
Ücretli, Maaşlı	6.6	6.0	5.8	5.9	6.1
Yevmiyeli	32.1	28.6	26.7	28.6	26.9
İşveren	4.8	3.8	3.2	1.9	2.3
Kendi Hesabına	26.2	22.1	22.9	24.1	22.5
Ücretsiz Aile İşçisi	34.5	32.0	28.6	32.0	29.6
Sektör					
Tarım	37.2	33.9	32.1	38.0	33.0
Sanayi	9.9	10.1	9.7	9.7	9.6
Hizmetler	8.7	7.2	7.4	6.8	7.2

Kaynak: TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

TÜİK'in yoksulluk çalışmasından, işteki durumlarına göre fert yoksulluk oranlarının gösterildiği Çizelge 4'e göre ücretsiz aile işçilerinde, kendi hesabına ve yevmiyeli çalışanlarda yoksulluk oranı diğer çalışanlara göre çok daha yüksektir. Yoksulluğun artması bu kesimlerde gıda güvencesizliği riskini de artırmaktadır.

Kırsal alanda istihdam edilenlerin eğitim düzeyi düşük ve mesleki bilgi ve beceri düzeyleri yetersiz olması verimliliği olumsuz etkilemektedir. Kırsal alanda topraksız çiftçiler veya kendi geçimini sağlayamayan çiftçiler tarım işlerinin yoğun olduğu dönemlerde iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik işçi olarak gitmek isterler. Ancak tarım sektörünün kendine özgü zorlukları nedeniyle mevsimlik çalışan bu kişiler oldukça ağır koşullarda çalışmakta ve yaşam mücadelesi vermektedirler. Düşük ücret ve olumsuz yaşam koşulları ile bu insanları sağlık ve temizlik açısından sakıncalar yaratmaktadır. Özellikle bu ailelerin çocukları beslenme konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar (Olhan, 2011).

Kırsal alanda işsizliğin artışı ve bu artış karşısında tarım dışı alternatif iş imkanlarının kısıtlı olması kırdan kente göçü artırırken kalan işsiz kesim fakirleşmektedir. Çalışan kesimde, ücretsiz aile işçiliğinin yaygın oluşu, eğitim düzeyinin düşük olması, tarım sektörünün yapısal sorunlarından kaynaklanan düşük verimlilik ve düşük gelir nedeniyle kırsalda yaşayanlar sosyal ve ekonomik yönden kentte yaşayanlara göre daha güvencesiz, gıdaya erişim konusunda da daha büyük risk altındadırlar.

3. Türkiye Kırsalında Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaşılmasını veya bölüşümünü ifade eder (Işığışık, 1998). Bu paylaşımın nasıl olduğu bir ülkenin ekonomik refaha ulaşmasının önemli bir göstergesi ve halkın gıdaya erişebilirliğinin sağlanması bakımından önemli bir göstergedir. Yapılan birçok çalışma gelir dağılımı ile yoksulluk arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Gelir eşitsizliği arttıkça yoksulluk düzeyi de artmakta, bu da halkın gıdaya ve diğer ihtiyaçlarına erişimini güçleştirmektedir.

Gelir dağılımı ile ilgili olarak, mili gelirin bireyler ya da hane halkları, sektörler, bölgeler ve üretim faktörleri arasındaki dağılımını esas alan dört farklı tanım yapmak mümkündür. Tarım ve diğer sektörlerin milli gelir ve istihdamdaki payı birlikte değerlendirildiğinde gelir dağılımının kırsal ve tarımsal kesim aleyhine ne denli bozuk olduğu konusunda bir fikir edinilebilir.

Türkiye'de gelirin sektörel dağılımına bakıldığında, GSYİH içinde tarım sektörünün payının azaldığı buna karşılık hizmetler sektörünün payının arttığını görüyoruz. Çizelge 4'ün incelenmesiyle tarım sektörünün ulusal gelirden almış olduğu payın 1980-1989 döneminde ortalama % 20.8'den 2010 yılında %8.4'e gerilediği anlaşılmaktadır. Hizmetler sektörünün aldığı pay tarım ve sanayi sektörüne göre artış göstermiştir. Tarım sektörünün payının azalması doğal bir ge-

lişme iken, tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranının hala çok yüksek düzeylerde seyretmesi gelir dağılımında tarım sektörü aleyhine bir durumun ve gelişmenin olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5. Türkiye’de GSYİH’nın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1980-89	20.8	24.6	54.5
1990-99	15.1	27.9	57.0
2000	13.4	28.4	58.2
2001	8.8	22.4	68.7
2002	10.3	21	68.7
2003	9.9	20.9	69.2
2004	9.5	20.3	70.2
2005	9.4	20.3	70.4
2006	8.3	20.1	71.6
2007	7.6	20	72.4
2008	7.6	19.8	72.6
2009	8.3	19.1	72.6
2010	8.4	19.2	72.0

Kaynak: TÜİK 2010a, 1923-2010 İstatistiki Göstergeler

Türkiye’de olduğu gibi diğer pek çok gelişmekte olan ülkede de tarımsal ve kırsal nüfus fazlalığı gelir ve gelir dağılımı sorunundan geniş bir kesimin etkilenmesine neden olmaktadır. Bu ülkelerde, gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre genelde daha adaletsiz olmasında sektörün yapısal özellikleri de etkili olmaktadır. Tarım dışı gelirler devamlı artış eğilimindedir. Buna karşılık, ekonomik yapıları tarıma dayalı olan ve tarımda verim artışı sağlayamayan ülkelerde yoksulluk kaçınılmazdır (Kazgan, 1984). Ülkemiz kırsalında ekonominin tarıma dayalı olması ve tarımdaki yapısal sorunlardan kaynaklanan düşük verimlilik nedeniyle yoksulluk oranı kente göre yüksek düzeydedir.

Türkiye kırsalında, kırsal nüfus için hesaplanan yoksulluk oranları kentli nüfus için hesaplanan oranların oldukça üzerindedir. 2008 yılında kentsel alanlarda yoksulluk oranı %9.38 iken kırsal alanlarda % 34.62’dir ve bu oran bir önceki yıla göre kentsel alanlar için azalırken kırsal alanlar için pek değişmemiştir. Tarımda ise yoksulluk oranında ciddi bir artış söz konusudur (Çizelge 6).

Çizelge 6. Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yoksulluk Oranları

İktisadi faaliyet	Fert Yoksulluk Oranı (%)			
	Kır		Kent	
	2007	2008	2007	2008
Toplam	34.80	34.62	10.36	9.38
Tarım	33.81	40.09	15.69	20.43
Sanayi	22.25	23.39	6.44	6.25
Hizmet	17.68	14.00	5.17	4.99

Kaynak: TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

Tarımda gelir bölüşümünü aleyhe dönüştüren bir diğer temel etken, iç ve dış ticaret hadlerinin 1977’den itibaren sürekli tarım aleyhine gelişiyor olmasıdır. Tarım sektöründe girdi fiyatlarının artması, tarımda üretici gelirlerini düşürmüş ve çiftçiyi giderek fakirleştirmiştir (Arslan, 2010). Türkiye’de 2009 yılında kişi başına düşen gelir 8590 \$ düzeyinde iken tarımda sadece 3700 \$ olup, ülke ortalamasının yaklaşık beşte ikisi kadardır. Bu durum, ülkemizde gelir dağılımının kırsal ve tarımsal kesim aleyhine ne denli bozuk olduğunu ve bu farkın kır-kent arasında çok daha ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Gelir yetersizliği sağlıklı, kaliteli ve yeteri gıdaya erişim sorununu da beraberinde getirmekte ve gıdayı üreten kesimin gıda güvencesizliği yaşaması gibi çelişkili bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Gelir açısından kır-kent arasındaki bu adaletsiz dağılım kırın kendi içerisinde ve özellikle de küçük toprak sahipleri ve topraksız köylüler aleyhine çok daha önemli boyutlardadır. Kırsal kesimde nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler ve tarım işçileri kırsalda en yoksul kesimi oluştururlar. Topraksız köylüler tarım işçisi olarak düşük ücretle, kimi zaman mevsimlik olarak ve çoğunlukla sosyal güvenceden yoksun olarak çalışırlar. Aynı

şekilde küçük toprak sahibi çiftçilerin de önemli bir kısmı yine sosyal güvenceden yoksun bir şekilde ücretli tarım işçisi olarak çalışabilmektedirler (Öztürk, 2008).

4. Türkiye Kırsalında Gıda Güvencesi Sorunu

Gıda güvencesi, her insanın fiziksel ve ekonomik olarak yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşması olarak tanımlanabilir. Gıdanın bulunabilir, erişilebilir, sağlıklı olması ve bunların istikrarlı olarak sağlanabilmesi gıda güvencesinin koşullarıdır. Günümüzde gıda güvencesinin sağlanabilmesinde gıdaya ekonomik olarak erişilebilirlik en önemli sorundur. Ekonomik erişilebilirliği etkileyen hususlar; gıda fiyatlarının yüksek olması, gelirin düşük, gelir dağılımının adaletsiz olması, işsizliğin ve yoksulluğun yüksek olması olarak sayılabilir.

Bu çalışmada kırsal yoksulluk konusu gıdaya erişilebilirlik boyutuyla ele alındığından, kırsal kesimde gıda güvencesini etkileyen işsizlik, gelir yetersizliği ve gelir dağılımı sorunları incelenmiştir. Son yıllarda, dünyada olduğu gibi ve ülkemizde de gıda fiyatlarında meydana gelen artışlar gelir düzeyi düşük yoksul kesimleri büyük ölçüde etkilemiştir. Yoksul kesimin bütçesi içerisinde gıda harcamalarının önemli bir paya sahip olması nedeniyle bu kesim gıda fiyatlarına daha duyarlıdır. Özellikle kırsal alanda tarım sektöründe çalışan kesimin, tarımsal verimliliğin düşmesi ve girdi fiyatlarının belirgin artışı karşısında karlılığı düşmüştür. Artan gıda fiyatları karşısında geliri düşen kırsal kesimin gıda güvencesizliği riski artmıştır (Kıymaz, 2008). TÜİK'in yapmış olduğu son yoksulluk çalışmaları da bunu doğrulamakta, bu çalışmalardan Türkiye kırsalında yoksulluğun artmakta olduğu, gıda yoksulluğunda ise ciddi bir iyileşmenin sağlanmadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 7'de Türkiye'de yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranlarındaki gelişmeler kır ve kent için ayrı ayrı verilmiştir. Buna göre Türkiye'de hem açlık hem de yoksulluk sorununun kırsal alanlarda kentsel alanlara göre çok daha ciddi boyutlarda olduğu ve kentsel alanlarda açlık ve yoksulluk oranlarında görülen iyileşmenin kırsal alanlarda görülmediği, aksine kırsal gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranları bakımından daha da kötüye gidüş yönünde bir eğilim gözlenmektedir.

Çizelge 7. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^(e)	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.20	0.01	0.02	0.01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35
Harcama esaslı görece yoksulluk ⁽²⁾	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06	15.12
KENT								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.03	0.01	0.01	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19	0.04
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07	0.96
Harcama esaslı görece yoksulluk ⁽²⁾	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01	6.59
KIR								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62	38.69
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.46	0.01	0.02	0.04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11	0.63
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33	11.92
Harcama esaslı görece yoksulluk ⁽²⁾	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00	34.20

Kaynak: TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları

Ülkemiz kırsalında gıda yoksulluğu yanında eğitim düzeyinin düşük olmasına bağlı olarak beslenme bilincinin yeterli olmadığı, doğal beslenme modelinin tahıl tüketimine dayalı basit ve yetersiz olduğu bilinmektedir. Buğday ürünleri ve ekme tüketimi batıdan doğuya gidildikçe ve kırsal bölgelerde artmaktadır (Kadioğlu ve ark., 2010).

Beslenme alışkanlıklarının araştırıldığı çeşitli çalışmalar ülkemiz kırsalında beslenmenin büyük ölçüde tahıla dayalı olduğunu, hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bölgelerde dahi başta kırmızı et olmak üzere hayvansal gıda tüketiminin oldukça sınırlı düzeylerde kaldığını göstermektedir. Gıda ve gıda hammaddelerini üreten kırsal kesimde yetersiz beslenme, hatta açlık sorununun daha ciddi boyutlarda yaşanıyor olması ülkemiz açısından üzerinde önemle durulması gereken çelişkili bir konudur.

5. Sonuç

Gıda güvencesinin sağlanmasında gıdaya ekonomik erişilebilirlik boyutu Türkiye kırsalında önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsalda yaşayan halkın gelir düzeyinin düşük, istihdam olanaklarının kısıtlı olması yoksulluğu artırmaktadır. Ülkemiz kırsalında hakim olan tarım sektörünün barındırdığı yapısal problemler, kırsalın ekonomik sorunlarının kaynağını oluşturmaktadır.

Tarımsal nüfus fazlalığı ülkemiz tarımında yapısal iyileşme sürecini geciktirmekte verim ve gelir yetersizliğine neden olmaktadır. Diğer taraftan sektöre sağlanan desteklerin zamanla azaltılması ve tarımsal girdi ve ürün fiyat paritelerinin sürekli sektör aleyhine gelişmesi sektör, dolayısıyla kırsal kesimdeki yoksulluk ve gıda güvencesizliği sorunu daha da derinleştirmiştir

Ülkemiz genelinde ve kırsalında gıda güvencesinin sağlanması ancak yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi ile sağlanabilir. Bu açıdan tarım sektörü stratejik bir öneme sahip olmakla birlikte son yıllarda ülke genelinde yaşanan işsizlik artışı kırsalda da kendini göstermiştir. Bu kesim gittikçe fakirleşmektedir. TÜİK'in son yoksulluk çalışmaları da bunu doğrulamaktadır. Kentsel alanlara ilişkin yoksulluk göstergelerindeki iyileşmenin kırsal alanlarda görülmemesi, gelecekte gelir dağılımına ilişkin daha ciddi sorunların yaşanacağını göstermektedir.

Türkiye'de kırsal kesimde yoksulluğun derinliği, şiddeti ve yoğunluğu kente göre hep daha yüksek olmuştur. Kırsal nüfusun fazlalığı ve artan tarımsal üretim maliyetleri kırsal gelir ve yaşam kalitesini düşürmekte, hatta gıda güvencesizliği riskini artırmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından kırsal ve tarımsal kalkınma politikalarının önemini artırmakta, en azından kırsal yoksulluğu azaltmaya yönelik politikaların, sosyal gerekçelerle de olsa bir an önce hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Arslan, A., 2010, Kırsal Türkiye'de Değişmeyen Tek Şey Yoksulluk: 17 Yıl Öncesi ve Sonrası ile Ankara-Güdül Kavaközü Köyü, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(2):374-426.
- İşçiçok, E., 1998, Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(1).
- Kadioğlu, B., Kadioğlu S., Kaya, C., Turan, Y., 2010, Kırsalda Beslenme Kültürü (Erzurum İli Örneği), <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/azbd/article/viewArticle/7518>.
- Kazgan, G., 1984. İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kıymaz, T., Saçlı, Y., 2008, Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3314/fiyat.pdf, Erişim Tarihi: 25.05.2012.
- Kulak, E., 2011. Tarımsal üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler, Uzmanlık Tezi, http://www.kadinstatusu.gov.tr/upload/mce/eski_site/Pdf/uzmanlik_tezleri/esra_kulak_tez.pdf, Erişim Tarihi: 09.05.2012.
- Olhan, E., 2011. Türkiye'de Kırsal İstihdamın Yapısı, Birleşmiş Milletler ortak Programı "Herkes İçin İnsana Yakışır İş: Ulusal Gençlik İstihdam Programı ve Antalya Pilot Bölge Uygulaması" <http://www.mdgf-tr.org/genclik/v2/m/Kirsal%20Istihdam.pdf>, Erişim Tarihi: 09.05.2012.
- Öztürk, Ş., 2008. Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf, Erişim Tarihi: 09.05.2012.
- Şahinöz, A., Çağatay, S., Teoman, Ö., Kıymaz, T., 2005, Tarımda Yeni Politika Arayışları-Fark Ödeme, T. Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- TÜİK, 2009a. TÜİK İstatistik Verileri, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK, 2009b. Yoksulluk Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, Erişim Tarihi: 25.05.2012
- TÜİK, 2010a, 1923-2010 İstatistik Göstergeler, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=158, Erişim Tarihi: 25.05.2012
- TÜİK, 2010b, Tarım İstatistikleri Özeti, http://tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=13&KITAP_ID=53, Erişim Tarihi: 25.05.2012.

Dünyada Artan Gıda Fiyatları ve Yoksulluk

Şevket KALANLAR
kalanlars@gmail.com

Alkan DEMİR
alkandem@gmail.com

Deniz DÖNMEZ
donmezdeniz@gmail.com

Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Özet

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO), Gıda Fiyatları İndeksi 2011 Kasım ayında aylık bazda yüzde 1 oranında azalarak 215 puana yükselmiş yani dünya gıda fiyatları 2005 yılına göre son beş yılda %115 artmıştır. 2009 yılından günümüze en yüksek fiyat dalgalanmalarının şekerde olduğu görülmektedir. Artan gıda fiyatları, yoksulluğu körüklemektedir. Dünyadaki yoksul nüfusun üçte ikisi Asya'daki gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Giderek yükselen gıda fiyatları Asya Kıtasında yaşayan yaklaşık 64 milyon insanı aşırı yoksulluğa itebilir. OECD ve FAO'nun ortak hazırladığı "Tarımsal Durum Tahmin Raporu 2011-2020" adlı raporuna göre, tüm dünyada gıda fiyatlarındaki artış önümüzdeki on yılda da istikrarlı bir şekilde devam edecektir. Dünyanın belli bölgelerinde %40'lara varan fiyat artışlarının önümüzdeki 10 yılda gözleneceği öngörülmektedir. Tüm bu veriler gıda fiyatlarının uluslararası alanda artmakta olduğunu göstermektedir. Ancak gelecek öngörülerinde en yüksek fiyat artışlarının etanol, biyodizel, tereyağı ve kanatlı etinde olacağı, en düşük fiyat artışlarının ise buğdayda olacağı tahmin edilmektedir. Dünya buğday, pirinç, mısır ve soya ürünlerinin 1961-2011 yılları arasındaki nominal ve gerçek fiyatlarla seyri incelendiğinde gıda fiyatlarının uluslararası alanda artmakta olduğu görülmektedir. Gıda fiyatlarının artışı en çok yoksul kesimleri etkileyecek ve dünyadaki açların sayısını daha da arttıracaktır. Neticede ise; gıda üretemeyenler, gelecekte paraları olsa dahi gıdaya ulaşmada zorluk çekecektir. Bu nedenle Türkiye tarıma daha fazla önem vermelidir.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Dünya Gıda Fiyatları, Hububat Fiyatları, Zaman Serisi Analizi

Increasing Food Prices in the World and Poverty

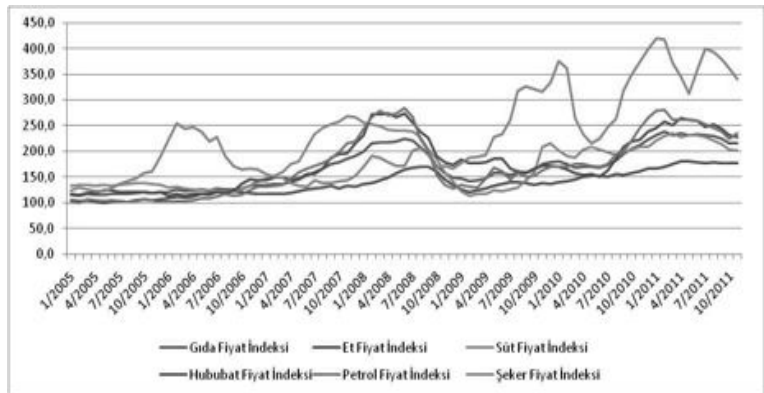
Abstract

Food Price Index of Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) rose 215 points while decreasing by 1 percent on a monthly basis in November 2011 which means that the world's food prices increased 115% in the last five years compared to 2005. Since 2009, the highest price fluctuations were observed for sugar. Rising food prices push millions into extreme poverty. Two-thirds of the world's poor populations live in developing countries in Asia. The constantly rising food prices can push in extreme poverty about 64 million people living in Asia. According to "Agricultural Situation Forecast 2011-2020 Report" prepared by the OECD and FAO, the increase in food prices all over the world in the next ten years will continue in a stable manner. It is envisaged that price increases up to 40% can be observed in certain regions of the world in the next 10 years. All these data indicate that food prices are increasing in the international arena. However, according to forecasts of future price increases will be in the maximum ethanol, biodiesel, butter and poultry meat, the wheat is estimated to be the lowest price increases. When world wheat, rice, corn and soy products in the course of 1961-2011 were examined between the nominal and real prices it can be seen that food prices are increasing in the international arena. Increases in food prices affect the poorest segments of the world and the number of hungry will increase even more. As a result, people who cannot be able to produce food even if they have money will have difficulty in reaching the food in the future. Therefore, Turkey should give more importance to agriculture.

Key Words: Poverty, World Food Prices, Grain Prices, Time Series Analysis

1. Giriş

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO), Gıda Fiyatları İndeksi 2011 Kasım ayında 215 puana yükselmiştir. Daha önce 238 puan olarak açıklanan Gıda Fiyatları İndeksi şubat ayında 2011 yılı için zirve yapmış, Ağustos ayından itibaren de düşüş trendine girmiştir. 2011 yılında en yüksek artış ise hububat indeksi ile şeker indeksinde gerçekleşmiştir (FAO). Şekil 1 incelendiğinde 2009 yılından günümüze en yüksek fiyat dalgalanmalarının şekerde olduğu görülmektedir. Yapılan analizlerde 2012 yılında da katı, sıvı yağların ve şeker fiyatlarının artacağı, süt, hububat fiyatlarının artan trendinin devam edeceği, ette ise fiyatlardaki

Şekil 1. Çeşitli tarımsal ürünlerde FAO gıda fiyatları indeksi (Anonymouse 2011)

dalgalanmanın süreceği tahmin edilmektedir (Şekil 10). Bu durumun en çok geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimde bulunan tüketicileri etkileyeceği tahmin edilmektedir.

2. Materyal Metod: Çalışmada başta buğday pirinç mısır ve soya olmak üzere FAO ve OECD'den elde edilen dünya gıda fiyatları, Zaman Serisi Analizi Yöntemi ile analiz edilerek, gelecek fiyat öngörülere yapılmış 1960 yılından günümüze dünya gıda fiyatları nominal ve gerçek fiyatlarla incelenmiştir. Dünya buğday fiyatları konunun önemi açısından özel olarak incelenmiştir.

3. Gıda Fiyatlarındaki Artışın Olası Sebepleri ve Etkileri

Şekil 2'de dünya gıda krizinin olası sebepleri ve etkileri incelenmiştir. Her bir başlığa kısaca değinilmiş ve dünya gıda krizi ve yoksulluk açısından incelenmiştir.

3.1 Dünya gıda krizinin olası sebepleri:

Artan Gıda fiyatlarının tek bir nedenden değil, birbirine bağlı çeşitli faktörlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu duruma katkıda bulunan ön plana çıkan olası faktörler, bazı çevrelerce önemsiz, bazı çevrelerce de çok önemli bulunmaktadır. Ancak çalışma yoksulluk bağlamında değerlendirildiğinden dolayı dünya gıda krizine sebep veya etken bazı başlıklar konu içerisinde yer alamamıştır.

3.1.1 Talep artışı

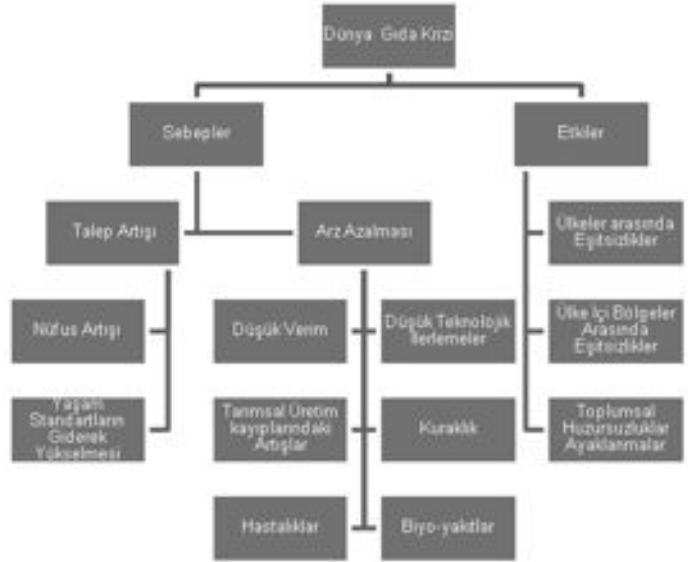
Nüfus artışı: Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı yoksulluğu tetiklemektedir. Nüfus arttıkça doyurulacak daha fazla nüfus ortaya çıkmakta ve bu eğilim devam etmektedir. 2025 yılında dünyada 1.6 milyar daha fazla insan olacağı ve bunun büyük bir kısmının gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde olacağı düşünülürse nüfus artışının yoksulluğa negatif etkisi daha da bariz ortaya çıkabilecektir.

Yaşam standartlarının giderek yükselmesi ve genç nüfusun beslenme alışkanlıkları: Günümüzde yaşam standartlarının giderek yükselmekte ve genç nüfus giderek daha zengin bir diyet uygulama eğiliminde ve talebinde bulunmaktadır. Örneğin Çin ve Hindistan gibi refahın arttığı yerlerde daha fazla et yenmekte, Çin'in süt ürünleri talebi bir anda dünya süt fiyatlarını etkileyebilmektedir. Doğal olarak bu durumda genel itibarıyla toprakların ürün yetiştirmek için değil otlak olarak kullanılması anlamına gelmekte ve talebin üretim üzerindeki bu etkisi farklı boyutta olabilmektedir. Bu aynı zamanda gerek tüketiciler gerekse de çiftlik hayvanları açısından tahıl talebinin artması anlamına gelmektedir. Neticede, hayvancılık ürünlerine talebin artması yemde kullanılan hububat talebini artırmaktadır.

3.1.2 Arz Azalması

Düşük verim, kuraklık, hastalıklar, ürün kayıpları, düşük teknolojik ilerleme: Tarımsal üretim elverişsiz hava koşullarından etkilenmektedir. Meydana gelen kuraklık neticesinde de tarımsal ürünlerde oluşan verim düşüklüğü tarımsal ürünlerin arzını daraltmaktadır. Tarım ilaçlarına karşı dayanıklılığın artması nedeniyle hastalık ve zararlılardan dolayı arz kayıpları artmaktadır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal sermayenin azlığı tarımda teknolojik ilerlemeleri de yavaşlatmaktadır. Doğal olarak bu durum ürün kayıplarına neden olmakta arzı daraltmaktadır.

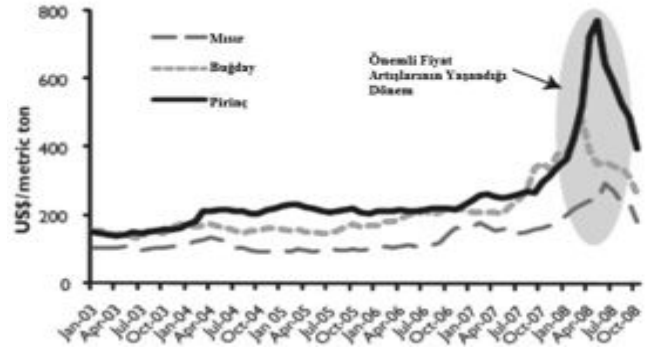
Biyo-yakıtlar: Enerji güvenliği giderek bir endişe konusu olmaya başladığından beri daha fazla tarım arazisi biyo-yakıt için kullanılmaya başlamıştır. ABD biyo-ethanol üretimini 5 milyar litreden (1998) 35 milyar litreye çıkarmıştır ve bu artışın süreceği tahmin edilmektedir. Dünya hububatının 100 milyon ton'unun biyo-yakıt için kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Biyo-yakıtların gıda maddesi arzını düşürmekte ve fiyatları arttırmakta olduğunu savunan görüşler yoğunlukta olmasına rağmen aksini iddia eden görüşlerde bulunmaktadır (Joaquim 2009, Peskett, 2007.). Tüm bunların dışında girdi fiyatlarındaki artışlarda arzı etkilemektedir. Örneğin gübre ve akaryakıt gibi tarım için esas olan maddelerin fiyatlarındaki artış tarımı daha maliyetli hale getirmektedir.

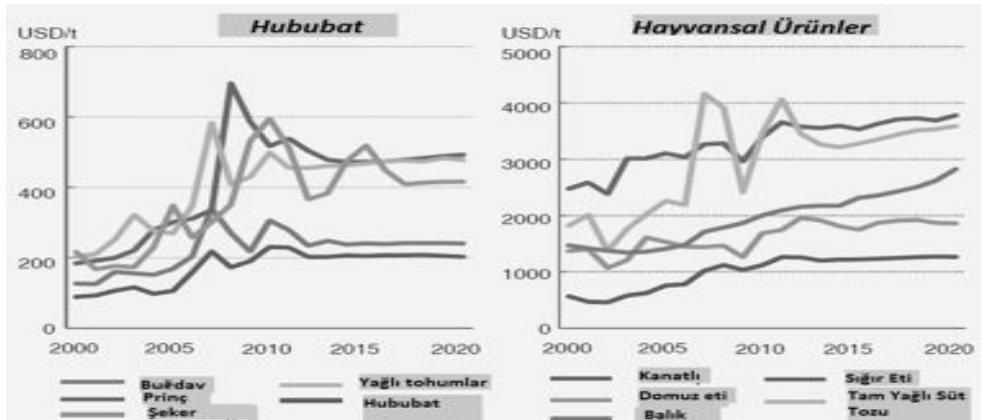
Şekil 2: Dünya gıda krizinin olası sebepleri ve etkileri grafiği

3.2 Dünya gıda krizinin olası etkileri:

OECD ve FAO'nun ortak hazırladığı (Tarımsal Durum Tahmin Raporu 2011-2020) rapora göre, tüm dünyada gıda fiyatlarındaki artış önümüzdeki on yılda da istikrarlı bir şekilde devam edecektir. Dünyanın belli bölgelerinde %40'lara varan fiyat artışlarının önümüzdeki 10 yılda da gözleneceği öngörülmektedir (Şekil4).Raporda, gelecek on yılda dana eti fiyatlarının %20,ham ve beyaz şekerin %30, buğday, mısır ve yağsız süt tozunun %40 - %60, tereyağı ve yağlık tohumların %60, nehati yağların %80 dolayında artabileceği tahmini yapılmaktadır.

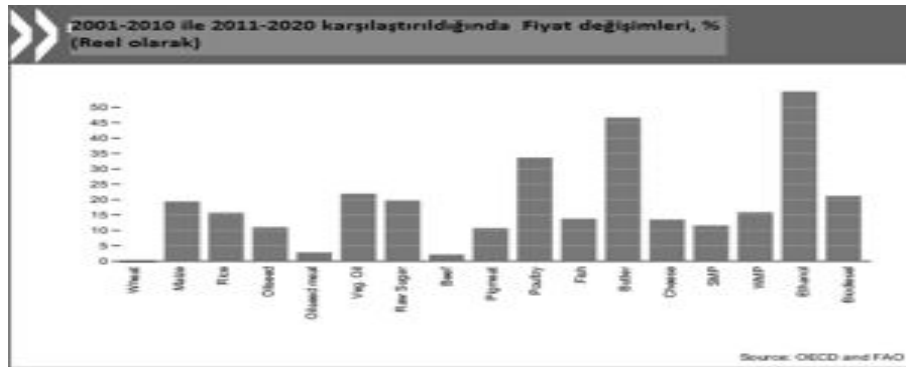
Şekil 3: Global Hububat Fiyatları, 2003-2008 (Marevd, 2009)

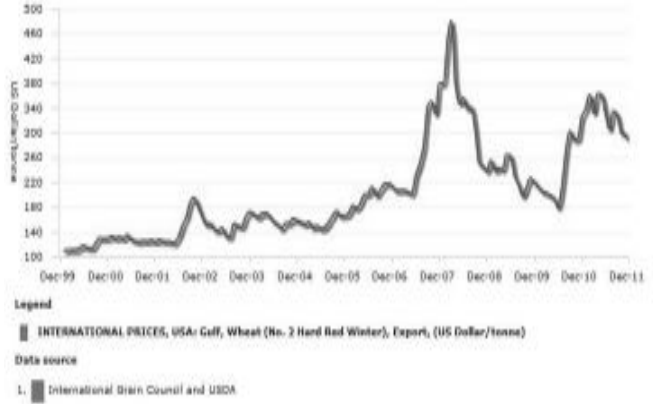
Şekil4: Hububat ve hayvansal ürünlerde 2000-2020 fiyat trendleri tahmini (Nominal Fiyatlarla)

Tüm bu veriler gıda fiyatlarının uluslararası alanda artmakta olduğunu göstermektedir. Ancak gelecek öngörülerinde en yüksek fiyat artışlarının biyodizel, tereyağı ve kanatlı etinde olacağı, en düşük fiyat artışlarının ise buğdayda olacağı tahmin edilmektedir (Şekil5).

Şekil5: 2001-2010 ile 2011-2020 fiyat dalgalanması (SMP: Yağsız Süt Tozu WMP: Tam Yağlı Süt Tozu)

Yatay bir seyir izleyen uluslararası hububat fiyatları ise kriz esnasında giderek artmıştır (Şekil 3). Dünya buğday fiyatları, dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından Rusya’da oluşan kuraklık ve yangınlardan ve buna bağlı olarak ihracat yasağının konulmasından dolayı, Eylül 2008-Eylül 2010 en yüksek seviyesine çıkmasında belirleyici rol oynamıştır (Şekil6). 2010 Haziran ayında ABD buğdayının (No.2 HRW) ortalama fiyatı 183 dolar/ton iken Eylül ayında %66 artarak en yüksek değere ulaşmış ve 304 dolar/ton olmuştur. 2011 yılında ise en yüksek nisan ayında 364 dolar/ton en düşük fiyat ise kasım ayında 299 dolar/ton olarak gerçekleşmiştir. 2000 Ocak ayı ile 2011 Aralık ayları arasında ortalama fiyat 207,15 dolar/ton, en düşük fiyat 2000 Ocak ayında 110,75 dolar/ton, en yüksek fiyat ise 2008 Mart ayında 481,50 dolar/ton olarak gerçekleşmiştir (Anonymouse 2011 c).

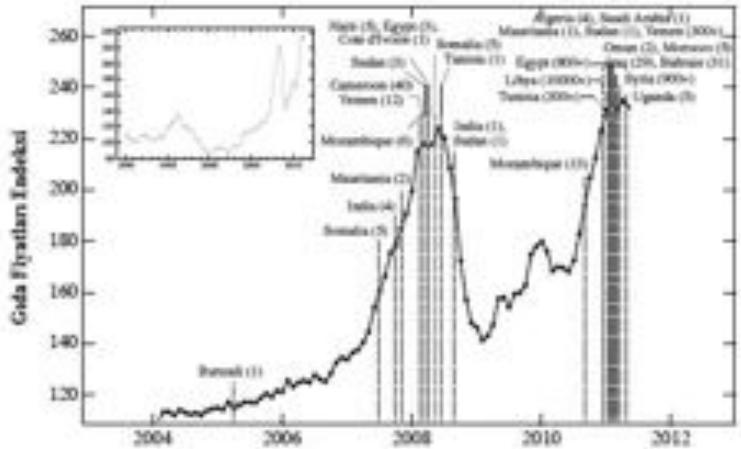

Şekil 6: ABD buğdayının (No.2 HRW) yıllara göre fiyat seyri

3.2.1 Yoksulluk, toplumsal huzursuzluklar, ayaklanmalar

Dünya gıda ve enerji fiyatlarındaki spekülasyon artışı beraberinde sosyal nitelikli bunalımları getirmiştir. Gıda fiyatlarındaki spekülasyon artışı gelişmekte olan ekonomilerde enflasyonda artışa neden olurken, gelişmemiş ekonomilerde açlık riskinin doğmasına neden olmuştur. Arap Ayaklanmaları, Arap Baharı ya da Arap Devrimleri diye başlayan süreci gıda krizleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Zira Birleşmiş Milletler Konferansı Raporuna (United Nations Conference Policy Briefs) göre sadece Nisan 2007’den Nisan 2008’e kadar dünya gıda fiyatları %85 oranında artmıştır. Bu dönemde, ekmeklik buğday % 100, Makarnalık buğday % 142, Arpa % 57, Mısır % 50, Pirinç % 100 artmıştır. Şekilde gıda fiyatları indeksi ve gıda fiyatlarındaki artıştan kaynaklı ayaklanmalar görülmektedir. Şekilde de görüldüğü üzere, fiyatlardaki yüksek artışlar küresel krize dönüşmüş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal huzursuzluklara neden olmuştur. Bangladeş, Haiti, Burkino Faso, Kamerun, Fildişi Sahili, Mısır, Gine, Hindistan, Endonezya, Moritanya, Meksika, Fas, Mozambik, Senegal, Somali, Özbekistan, Endonezya ve Yemen dahil 30 ülkede ayaklanmalar çıkmıştır. Şekilde parantez içerisindeki rakamlar o dönemde kaç adet gıda fiyatlarındaki artıştan kaynaklı ayaklanma olduğunu göstermektedir.

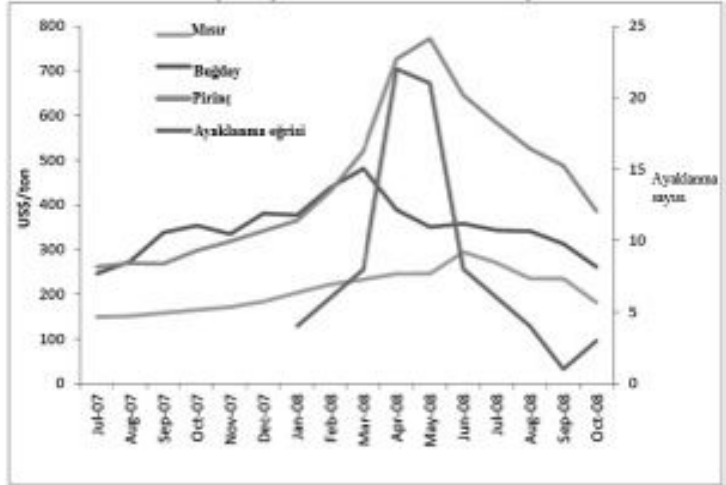
Kriz esnasında ilk ayaklanmanın Somali’de çıktığı görülmektedir. 2007-2008 krizi, Şekil 7’de görülen birçok ülkede isyanlara yol açmış ve bunlar protestocular arasında can kayıpları ile sonuçlanmıştır. Geri kalmış ülkeler ve özellikle Arap dünyası gıda isyanlarına müsait olmasının en büyük nedeni gıda açısından tamamen ithalata bağımlı olmasıdır. Arap dünyasında, kullanılan kaynaklara bağlı olarak “tüketilen gıdanın %80’inin ithal edildiği” ile “tüketilen kalorienin %50’sinin ithal edildiği” belirtilmektedir. Örneğin tek başına Mısır en büyük küresel buğday ithalatçısı durumundadır. Şekil 8’de ayaklanmalar ve gıda fiyatları arasında ilişki incelenmiş ve pirinç fiyatlarındaki artışın buğday fiyatlarındaki artıştan daha çok ayaklanmalara neden olduğu belirlenmiştir. Doğal olarak birçok ülke kriz durumunda korumacı politikalara yönelmiş ve belirtilen ürünlerde ihracat yasağı uygulamıştır. Örneğin bu dönemde Mısır, Kamboçya, Hindistan, Vietnam gibi ülkeler, kendi tüketicilerini koruyabilmek için pirinç ihracatını yasaklamışlardır. Dünya genelindeki gıda ihracatı yasaklarının kriz döneminde gıda maddesi fiyatlarını yukarı çektiği belirtilmektedir. Şekil 9’da görüldüğü üzere, dünya gıda krizinde, kriz döneminde bazı ülkeler ihracat yasakları ve kısıtlamalara gitmiş bu nedenle de bazı ülkelerde gıda fiyatlarındaki artışlardan dolayı başkaldırıları ve

Şekil 7: Gıda fiyatları İndeksi ve Gıda Fiyatlarındaki Artıştan Kaynaklı ayaklanmalar

belirlenmiştir. Doğal olarak birçok ülke kriz durumunda korumacı politikalara yönelmiş ve belirtilen ürünlerde ihracat yasağı uygulamıştır. Örneğin bu dönemde Mısır, Kamboçya, Hindistan, Vietnam gibi ülkeler, kendi tüketicilerini koruyabilmek için pirinç ihracatını yasaklamışlardır. Dünya genelindeki gıda ihracatı yasaklarının kriz döneminde gıda maddesi fiyatlarını yukarı çektiği belirtilmektedir. Şekil 9’da görüldüğü üzere, dünya gıda krizinde, kriz döneminde bazı ülkeler ihracat yasakları ve kısıtlamalara gitmiş bu nedenle de bazı ülkelerde gıda fiyatlarındaki artışlardan dolayı başkaldırıları ve

protestolar yaşanmıştır. Zira artan gıda fiyatları karşısında tüketicilerin alım gücünün azalması tüketim harcamalarını etkilemekte ve milli gelirin daralmasına neden olmaktadır. Doğal olarak ta bu süreçten en fazla yoksul kesim etkilenmektedir. Düşük gelir ve ekonomik durgunluk ayaklanmaları ve protestoları artırmaktadır. Gıda kaynaklı krizin neticesi ayaklanmalar ile enflasyon ve işsizlik arasında ilişki bulunmaktadır. Doğal olarakta bu çatışma ortamı uygun yatırım iklimini de bozmaktadır. Bu nedenle, geri kalmış ve gelişmekte olan ekonomiler gıdada dışa bağımlı iseler yoksul kesim için açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dünyada gıda fiyatlarını artıran nedenlerin ortadankalkmayacağı, hatta daha da ağırlaşacağı, dolayısıyla sürekli olacağı ortadadır. Bu sebeple uluslararası kuruluşlar nezdinde tedbir alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. G20 Meksika 2012 toplantısında Tarım Bakanları toplantısında, Tarım Piyasası Bilgi Sistemi (AMIS), hızlı politika geliştirme platformu (RRF), buğday gelişimi için uluslararası geliştirmegirişimi, küresel tarım coğrafi izleme girişimi, tropikal tarım platformu, dünya gıda programı, bölgesel acil insani gıda rezervleri, ulusal gıda güvenliği bağlamında toprağın, balıkçılık alanlarının ve ormanların kullanım hakkının yönetişimi, risk yönetimi ve finansal düzenlemeler konularında birçok karar alınmış ancak bu kararların uygulanması noktasında ve sürekliliği noktasında sıkıntılar yaşanmış ve uluslararası bir gıda krizinde ne yapılması gerektiği konusunda net bir tavır ortaya konamamıştır.

Şekil 8: Çeşitli gıda fiyatları ve ayaklanmalar grafiği

Şekil 9: Gıda krizi esnasında ihracat yasakları ve kısıtlamalarında bulunan ülkeler ve başkaldırı protestolar görülen ülkeler ayaklanmalar

3.2.2. Ülke içerisinde ve ülkeler arasında eşitsizlikler

Artan dünya gıda fiyatları ülke içerisinde bölgesel gelişmişlik farklarına neden olabilmektedir. Ulaşımın kolay olduğu bölgelere gıda yardımları daha fazla gitmekte ulaşımın zor olduğu bölgelerde ise gıda kaynaklı yoksulluk daha fazla olmaktadır. Tarımsal destekler ülkeler arasında da eşitsizliklerin nedeni olabilmektedir. Tarımsal desteklerin fazla olduğu Amerika ve Avrupa ülkeleri ile tarımını destekleyemeyen Asya ülkeleri arasında büyük eşitsizlikler oluşmakta ve gıda krizleri daha çok tarıma yeterince destek veremeyen ülkeleri etkilemektedir. Neticede gıda krizleri ülke içerisinde bölgeler arasında gelişmişlik farkları ve ülkeler arasında da çeşitli eşitsizliklere neden olabilmektedir.

4. Sonuç

Her insanın en temel ihtiyacı olan gıda, ne yazık ki gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde erişimi güçleşen bir meta haline gelmiş, Açlık, yetersiz beslenme, gıda güvenliği ve gıda güvenliği konuları son yıllarda sürekli dünya kamuoyunun gündeminde olmuştur. Özellikle son yıllarda gıda fiyatlarındaki artış ve dünya tahıl üretimindeki tehlike çanları, yeterli gıdaya ulaşmaktaki birincil derecede engellerdir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki açlık ve yoksulluk çok ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır. Yaklaşık bir milyar kişi açlık ve aşırı yoksulluk koşullarında ölüm-yaşam savaşı verirken, 2008-2009 yıllarındaki gıda krizi nedeniyle, 100 milyon insanın daha açlıkla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Yetersiz beslenme ve açlığa bağlı olarak günde binlerce insan, özellikle çocuk yaşamını yitirmiştir. Birleşmiş Milletler verilerine göre dünya üzerinde 1 milyara yakın insan açlık çekmektedir ve maalesef bunun 200 milyondan fazlası beş yaşın altındaki çocuklar oluşturmaktadır. Dünyada yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı yaklaşık 2 milyar kişidir. Tüm bunlar yoksulluğu ve etkilerini gözler önüne sermektedir. Asıl argüman, çoğu

ülkenin, özellikle de gelişmiş ülkelerin, insanın yaşamı için en temel hakkı olan gıdaya ulaşma hakkı ve açlıkla mücadelede duyarsız kalmaya devam etmesidir ve bu durumdayoksulluk problemi daha da büyümekte ve kırsal kesim için yoksulluğu daha da derinleştirmektedir.

Gıdaya ulaşamayan ve giderek artan sayıda nüfus ile birlikte pirinç, buğday ve mısırgibi temel gıda maddelerinin fiyatındaki artışlar nedeniyle, bazı ülkelerde protestolar ve isyanlar yaşanmıştır. Şekil 10'da dünya buğday, pirinç, mısır ve soya ürünlerinin 1961-2011 yılları arasındaki nominal ve gerçek fiyatlarla seyri görülmekte ve gıda fiyatlarının uluslararası alanda giderek artmakta olduğunu görülmektedir. Gıda fiyatlarının artışı en çok yoksul kesimdeki tüketicileri etkileyecek ve dünyadaki açların sayısını daha da arttıracaktır. Bu nedenle, insanoğlunu açlık ve yoksulluktan kurtarmak için, kararlı eylemlerin başlatılmasına acilen ihtiyaç vardır. Ancak uluslararası birçok örgüt dünya gıda krizinde açlığın önlenmesinde yetersiz kalmıştır. Bu nedenle öncelikli eylemler arasında, uluslararası örgütlerin etkinliğini arttıracak çalışmalar yürütülmeli ve ilk etapta gıda krizlerinin olduğu ülkelerde, gıdaya erişim, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde ciddi ölçüde güçlendirilmelidir. Yoksulluk bu çalışmada gıdaya erişim noktasında ele alınmıştır ancak bilindiği gibi yoksulluk sadece gıdaya erişim değildir. Bu bağlamda, bir insanın daha kaliteli yaşayabilmesi için ekonomik, siyasi, kültürel ve sağlık gereksinimlerinin de yoksulluk kavramıyla ele alınması gereklidir. Yoksul insanların bu ihtiyaçları da karşılanmalıdır. Sağlıklı olabilmenin ön şartı yeterli ve iyi beslenmektir. Ayrıca gıda yetersizliğinden kaynaklı isyanların gittikçe arttığı bir dünyada, tahılların yakıtla dönüştürülmesi ve insanların konuya duyarsızlıkları bu olumsuzlukları giderek arttırmaktadır.

Kaynaklar

- Ahmed, A.U., R.V. Hill, L.C. Smith, D.M. Wiesmann and T. Frankenberger (2007) 'The world's most deprived: Characteristics and causes of extreme poverty and hunger', 2020 Vision for Food, Agriculture, and the Environment Discussion Paper No. 43, International Food Policy Research Institute, Washington,
- Anonim, 2011 a FAO FAO Food Price Index. Erişim Tarihi: 27.12.2011
<http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/>
- Anonim, 2011 b FAO OECD- FAO Agricultural Outlook 2011-2020-. Erişim Tarihi: 27.12.2011
http://www.ama.at/Portal.Node/public?gentic.rm=PCP&gentic.pm=gti_full&p.contentid=10008.92452&Kapitel_100_ORIGINAL.pdf
- Anonim, 2011 c FAO GIEWS Food Price Data and Analysis Tools. Erişim Tarihi: 27.12.2011 <http://www.fao.org/giews/pricetool2/>
- Anonim, 2012a. Food Price Watch. The World Bank
- Anonim, 2012b. Global Food Price Volatility and Spikes: An Overview of Costs, Causes, and Solutions. Center For Development Research (ZEF).
- Belke, A., Bordon, I., Volz, U., 2012. Effects of Global Liquidity on Commodity and Food Prices. German Institute for Economic Research.
- Ianchovichina, E., Loening, J., Wood, C., 2012. How Vulnerable Are Arab Countries to Global Food Price Shocks? The World Bank.
- Joaquim, B., 2009. The World Increase in Ethanol Demand and Poverty in Brazil. Poverty, Trade Policy and Complementary Policies PROJECT CEPAL/AECID
- Lagi, M., Bertrand, K., Z., 2012. Economics of Food Prices and Crises. New England Complex Sys. Ins.
- Marga, P., Ronald, A., 2011. Food Prices, Government Subsidies and Fiscal Balances in South Mediterranean Countries. <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/37707>
- M.J. Widener, Yavni Bar-Yam, A. Gros, S. Metcalf, Yaneer Bar-Yam, Modeling Policy and Agricultural Decisions in Afghanistan. arXiv:1111.5351, November 21, 2011
- M. Lagi, Yavni Bar-Yam, K.Z. Bertrand, Yaneer Bar-Yam, The Food Crises: A Quantitative Model of Food Prices Including Speculators and Ethanol Conversion. arXiv:1109.4859, September 21, 2011. [PDF]
- M. Lagi, K.Z. Bertrand, Y. Bar-Yam, The Food Crises and Political Instability in North Africa and the Middle East. arXiv:1108.2455, August 10, 2011.
- Marc J. Cohen and James L. Garrett, 2009. The Food Price Crisis and Urban Food (in) Security, International Food Policy Research Institute. <http://pubs.iied.org/pubs/iied.org/pdfs/10574IIED.pdf>
- Lvon Braun, J. (2008c) 'Food and financial crises: Implications for agriculture and the poor', Food Policy Report No. 20, International Food Policy Research Institute, Washington, DC. Available at www.ifpri.org/pubs/fpr/pr20.pdf (accessed 10 December 2008).
- Peskett, L., Slater, R., Stevens, C., Dufey, A., 2007. Biofuels, Agriculture and Poverty Reduction. Overseas Development Institute

İnternet Kaynakları (Erişim Tarihi:13.02.2012)

<http://thewatchers.adorraeli.com/2011/05/18/20-signs-of-incoming-global-food-crisis/>

<http://news.bbc.co.uk/>

<http://siteresources.worldbank.org/>

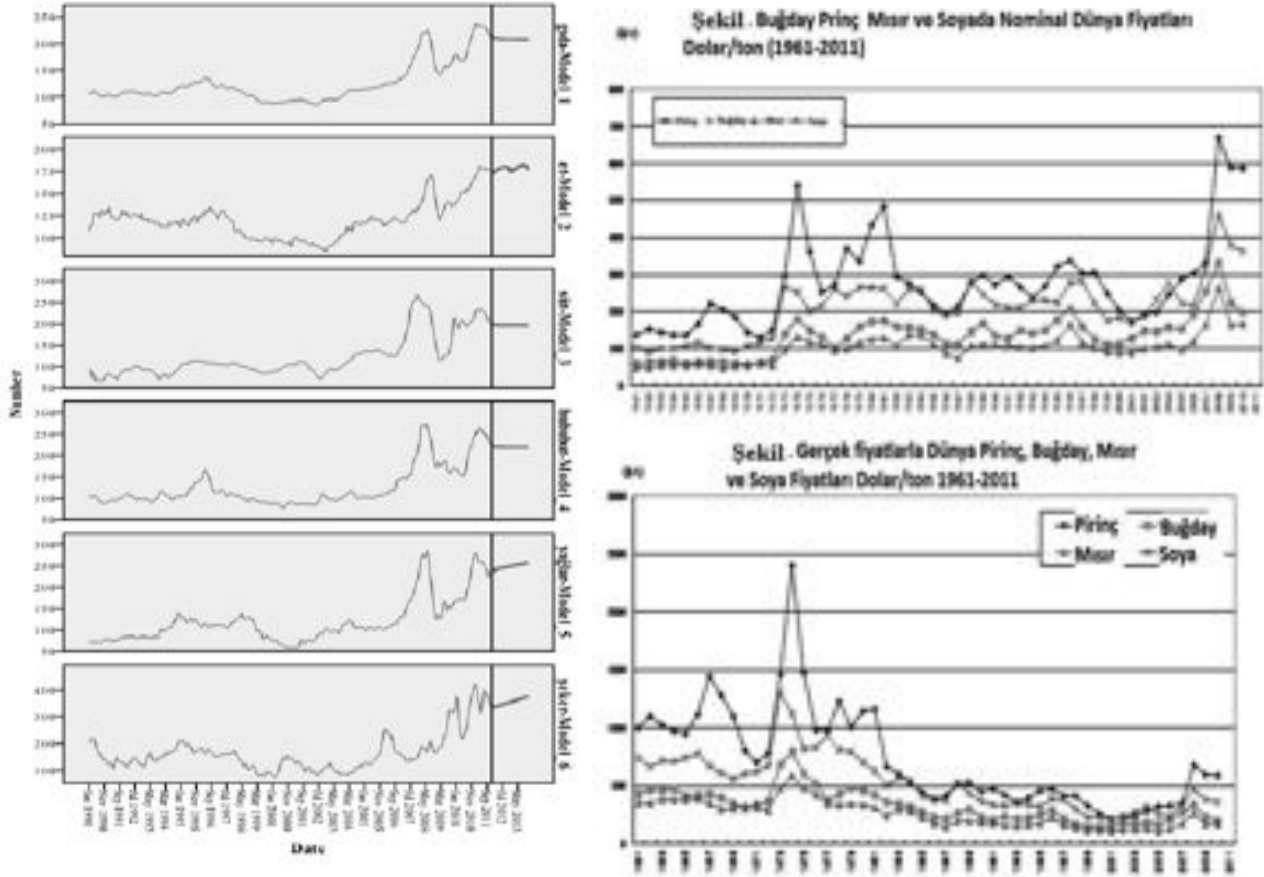
<http://unfccc.int/>

<http://www.guardian.co.uk/>

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/new041008a.htm>

<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=89545855>

Şekil 10. Gıda,et, süt, hububat, katı,sıvı yağlar ve şekerle ilişkin gelecek öngörütleri

Kaynak: FAO Gıda endeksleri kullanılarak Zaman Serisi Analizi Yöntemi ile gelecek rakamları tahmin edilmiştir.

Türkiye’de Tarımsal Üreticilerin Yoksullaşma Düzeyinin Fiyat Analizi Yoluyla Belirlenmesi

Aslan Zafer GÜRLER¹
zafer.gurler@gop.edu.tr

Güngör KARAKAŞ²
gungor.karakas@gop.edu.tr

Hilmi ERDAL³
herdal2@gmail.edu.tr

Gülistan ERDAL⁴
gulistan.erdal@gop.edu.tr

Adnan ÇİÇEK⁵
adnancicek@tokat.bel.tr

¹ Prof. Dr., GOÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat,

² Doktora Öğr, GOÜ, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Tokat,

³ Yrd. Doç. Dr. GOÜ Tokat MYO, Tokat,

⁴ Doç. Dr., GOÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat,

⁵ Doç. Dr., Tokat Belediye Başkanı, Tokat,

Özet

Bu çalışmada, bazı tarım ürünleri fiyatlarının analizi amacıyla, Türkiye’de toplam tarımsal ürünler içerisinde önemli paya sahip olan 3 ana ürün grubu seçilmiştir. Bunlar; tahıl grubunu temsilen buğday, yağlı tohumlardan ayçiçeği ve endüstriyel bitkiler grubundan şekerpancarıdır. Seçilen ürünlerin reel ve cari fiyatları karşılaştırılarak, üreticinin gelir kaybı olup olmadığı tartışılmıştır. Çalışma dönemi 1987- 2010 yıllarını kapsamaktadır. Söz konusu süreç, 3 alt döneme ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, çalışma döneminde; tarımsal ürünlerin üretim, ekiliş alanı ve verimleri de değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak; ele alınan dönem içinde ürünlerin cari fiyatlarında sürekli bir artış gözlenmiştir. Bu karşın, ürün reel fiyatları çalışma dönemi boyunca aynı trendi göstermemiştir. Öte yandan, bu ürünlerin üretim alanlarının azalması karşısında verim artışı saptanmıştır. Bu durumun, entansif tarım uygulamalarından kaynaklanmakta olduğu söylenebilir. Verim artışı çiftçi gelirlerini ele alınan 3 dönemde farklı şekilde etkilemiştir. Araştırma verilerine dayanarak, genelde son 24 yıl içinde çiftçilerin eline geçen cari fiyatlarla, reel fiyatlar arasındaki makasın açıldığı görülmektedir. İlk süreçte fiyat makasının çok açık olması, ikinci süreçte aralığın giderek daraldığı, son süreçte ise makasın kapanma trendi taşıdığı hesaplamalarla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Politikası, Yoksullaşma, Reel Fiyat.

The Determination of Producers Impoverishment By Price Analysis of Some Selected Agricultural Products in Turkey

Abstract

In this study, three main product group which have the biggest share in the total agricultural products are selected in order to analyze the prices of some certain agricultural products. These groups and their representatives are wheat for grains, sunflower for oil seeds and sugar beet for industrial plants. The real and current prices of these products are compared in order to find out if the manufacturer loses revenue or not. The period of the study covers the years between 1987 and 2010. That period has been divided into three sub-periods and discussed. Besides, the harvest area and yield rate of these products are also included in the discussion.

As a result, a continuous rise in the current prices of the products is seen; but real prices have not shown the same trend. On the other hand, a yield rise is stated contrary to reducing production areas. The reason for that is found to be intensive farming practices. Yield rise rate has affected farmer’s incomes differently in those three sub-period. Based on the study data, it is clearly seen that the gap between current prices, which is the income of farmers, and real prices is opened by the last 24 years. According to the calculations of the study, it is stated that this gap between real and current prices is wide open in the first sub-period, is rather narrowed in the second sub-period and is about to be closed in the last sub-period.

Keywords: Price Policies, Impoverishment, Real Price.

1.Giriş

Gelişmiş ülkelerin yapısı incelendiğinde tarım sektörünün GSMH içindeki payının giderek azaldığı bilinmektedir. Türkiye’de 1960’lı yıllara kadar tarımın GSMH içindeki payı %45, 1980’li yıllara gelindiğinde %26, 1997 yılında ise %14,5’dir. 2011 yılı itibari ile toplam istihdamın yaklaşık %25’lik bir kısmı, tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Buna karşılık tarımın gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı %10, ihracat gelirleri içindeki payı ise yaklaşık %4’tür (TÜİK 2011). Tarımın GSMH içindeki payı düşse de tarım, yaşamın temel unsurlarından biri olan beslenme ihtiyacını karşılamanın ötesinde diğer tüm sektörlerin lokomotifini olma özelliği nedeniyle de tüm dünyada halen önemini korumaktadır. Ayrıca, son yıllarda yaşanan küresel iklim değişikliği, kuraklık, finansal krizlerin mal piyasaları üzerine yansması ve ticari yasaklar sonucunda ön plana çıkan gıda güvenliği kaygıları, sektörün stratejik anlamda önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Tarımda kişi başına düşen GSMH Türkiye’de 1.384\$ AB’de 9.286\$ ve ABD’de 17.719\$’dır (Günaydın, 2006). Tarımda kişi başına düşen gelir ister düşük olsun ister yüksek olsun ülkeler serbest rekabet koşullarının en iyi işlediği tarım sektörlerini destekleme yoluna giderler. Çünkü tarımsal üreticiler piyasa fiyatlarını veri olarak kabul etmek durumundadırlar. Bu durum bir taraftan üreticinin sattığı ürünler diğer taraftan da girdi fiyatlarının üretici tarafından değişti-

rilemeyeceği anlamına gelmektedir. Üretici enflasyon karşısında kendini koruyamaz durumdadır. Türkiye ekonomisinde enflasyon son 10 yıldır önceki yıllara göre azalarak devam etmektedir. Bu durum tüm sektörleri etkilediği gibi tarım sektörünü de etkilemektedir. Tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliği düşüktür. Bu nedenle fiyatlardaki değişimler üretimi ya da tüketimi diğer mallarda olduğu gibi çok fazla etkilememektedir. Tarımda, üretim dönemi uzun olduğu için bu uzun dönemde doğal, ekonomik ve sosyal risk ve belirsizliklere açıktır. Üstlendiği bu yüksek risk ve belirsizliklere rağmen diğer sektörlerle göre getirisi azdır. Bunun bir sonucu olarak, tarım sektöründe kişi başına düşen gelir diğer sektörlerle göre hemen hemen tüm ülkelerde düşüktür.

Türkiye’de uzun yıllar boyunca iki haneli zaman zaman üç haneli rakamlar halinde seyreden enflasyon, 2001 yılından sonra ciddi düşüşler göstermiş, tek haneli rakamlara kadar gerilemiştir. Bu çalışmada enflasyonun yüksek olduğu dönemler ile düşük olduğu dönemler açısından çiftçinin yoksullaşma durumu incelenmiştir. Çiftçinin yoksullaşma durumunu ortaya koyabilmek için, stratejik önemi yüksek olan buğday, şekerpancarı ve ayçiçeği ürünlerinde, çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF, cari fiyatlar) ile enflasyonun etkisinden arındırılmış fiyatlar (reel fiyatlar) karşılaştırılmıştır. Çalışmada ayrıca söz konusu ürünlerin üretim alanları, üretim miktarları ve verim değerleri de trend analizi ile değerlendirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada toplam tarımsal ürünler içerisinde en büyük payı alan ürünlerden tahıl grubunu temsilen buğday, yağlı tohumlardan ayçiçeği ve endüstriyel bitkilerinden şekerpancarı ele alınmıştır. Çalışma 1987- 2010 dönemini kapsamaktadır.

Buğday, şekerpancarı ve ayçiçeği ürünlerine ait çiftçinin eline geçen fiyatlar, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilmiştir (TUIK 2011). Ayrıca ürünlerinin ekim alanları, üretim miktarları ve verim değerleri FAO’dan alınmıştır (FAO, 2012).

Çalışmada reel fiyatların hesaplanmasında; “Reel Fiyat=Cari Fiyat x 100/ÜFE” formülü kullanılmıştır. Seçilmiş tarım ürünlerinin cari fiyatlarını, enflasyonun etkisinden arındırmak için fiyat serisi 1987 dönemi Toptan Eşya Fiyatları Endeksi yardımıyla deflate edilerek sabit Endeks değerlerine dönüştürülmüştür (TCMB, 2011).

Çalışmada konuyla ilgili veriler ortaya konulup değerlendirilmesi yapılmış grafikler oluşturulmuştur. Çalışmada yapılan trend analizlerinde Minitab istatistik paket programı kullanılmıştır. Zaman serisi analizlerinde ekonometrinin geliştiği düzey, ekonomik olayları tahmin etmede oldukça ileri düzeylere gelmiştir. Literatürde bu türden çalışmalar oldukça yeni olmakla birlikte, bu tür çalışmaların çok geniş bir uygulama alanı mevcuttur (Goldfajn ve Valdes 1997), (Kaminsky, Lizondo ve Reinhart 1998), (Berg ve Pattillo, 1999).

Kavramsal olarak enflasyonu açıklamaya yönelik önerilerden biri ‘Endeksleme’dir. Endeksleme; ücretleri, faiz oranlarını vb. enflasyon oranındaki değişikliklere göre ayarlamak demektir. Tablo 1’de 1987 yılından itibaren cari fiyatlar “Üretici fiyatları genel endeksi” yoluyla deflate edilerek, ürünlerinin reel fiyatları hesaplanmıştır.

Tablo 1 1987-2010 Yılları ÇEF ve Reel Fiyatlar

Yıllar	Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar (TL/Kg)			Üretici Reel Fiyatları (TL/Kg)			
	Buğday	Ayçiçeği	Şekerpancarı	ÜFE	Buğday	Ayçiçeği	Şekerpancarı
1987	65	270	21	100	65	270	21
1988	156	346	35	170	92	204	21
1989	329	804	65	280	118	287	23
1990	515	1.289	112	426	121	303	26
1991	689	2.017	184	661	104	305	28
1992	1.152	3.441	291	1.072	107	321	27
1993	2.022	5.450	449	1.698	119	321	26
1994	4.075	15.328	625	3.747	109	409	17
*1995	8.737	29.373	1500	100	8737	29.373	1.500
1996	18.035	46.438	5000	174	10365	26.689	2.874
1997	30.716	88.536	12000	315	9753	28.112	3.810
1998	52.011	163.714	18000	535	9714	30.578	3.362
1999	72.501	240.652	28000	825	8793	29.187	3.396
2000	101.731	357.790	36000	1.262	8064	28.362	2.854
2001	157.612	485.367	49000	2.044	7712	23.750	2.398
2002	525.673	746.385	74000	3.065	17148	24.348	2.414
*2003	329.424	959.357	88000	100	329424	959.357	88.000
2004	364.942	1.101.171	98000	113	322958	974.488	86.726
2005	364.942	1.120.000	99000	123	296291	909.312	80.377
2006	364.942	1.160.000	92000	135	269356	856.171	67.903
2007	428.000	1.230.000	96000	144	298016	856.449	66.845
2008	610.000	1.410.000	112000	162	376879	871.148	69.198
2009	540.000	1.420.000	116000	181	297885	783.327	63.990
2010	540.000	1.420.000	112000	197	274548	721.960	56.943

Çalışma konusu ürünler, sekizer yıllık 3 dönem halinde ele alınmıştır. Bu ayırmadaki temel amaç incelenen yıllar arasında homojenliği sağlamaktır. 1987 yılının başlangıç yılı olarak seçilmesinin temel nedenlerinden biri, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik için başvurmasıdır. Alt dönemler teker teker ele alınarak, reel fiyatlarla cari fiyatlar arasındaki makas tespit edilmeye çalışılmıştır. 2005 yılından itibaren TL'den altı sıfır atılmıştır, bu durum grafikleri optimize etmek için göz ardı edilmiştir. Son olarak, 2010 yılı verileri ile önceki yıllar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

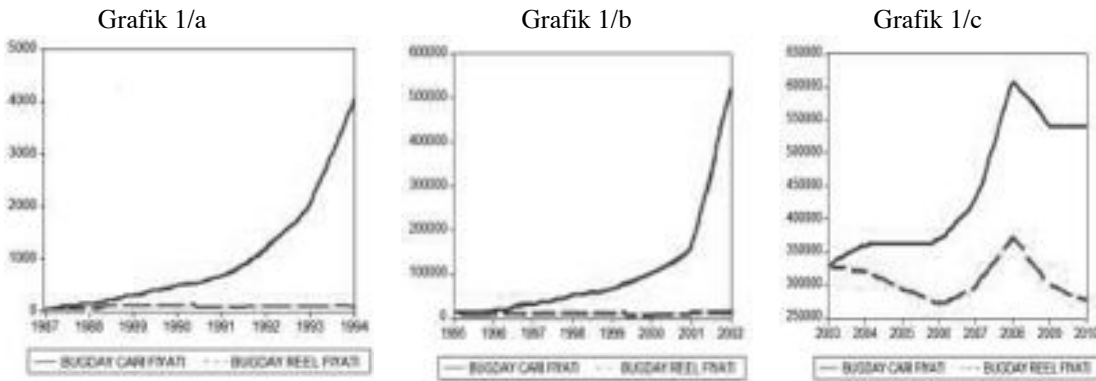
3. Araştırma Bulguları

1987-2011 yılları arası toplam hububat üretimi 60.579.379 tondur. Türkiye'deki toplam hububat üretiminin 42.564.779 tonu buğdaydır. Geriye kalan üretimin 9.061.950 tonu arpa, 724.310 tonu çavdar, 60.688 tonu yulaf, 7.316.885 tonu mısır, 569.081 tonu pirinç, 234.261 tonu çeltik ve 47.425 tonu mercimekten oluşmaktadır. 24 yıllık tahıl üretiminin %70'ini buğday oluşturduğu için bu ürün kendi grubunu en iyi temsil eden ürün olarak ele alınmıştır. Bu grubun %15'ini arpa, %12'sini mısır ve %3'lük dilimi diğer ürünler oluşturmaktadır (FAO 2012).

1992 yılında destekleme sisteminde yapılan reform, buğday müdahale fiyatının 1993/1994 döneminde başlayarak 1995/1996 döneminde bitecek şekilde 1/3 oranında azaltılarak 150 ECU/Ton'dan (ECU; o denemdeki Avrupa Birliği nakit para birimi) 100 ECU/Ton'a indirilmesi ve bu indirimin tüm tahıl grubunda yer alan ürünler için uygulanmasını öngörmüştür. Ancak, tarıma ilişkin mali piyasalar kuralları gereği müdahale fiyatı 1995 yılında 119,19 ECU(A)/Ton olarak sabitlenmiştir (DPT, 1999).

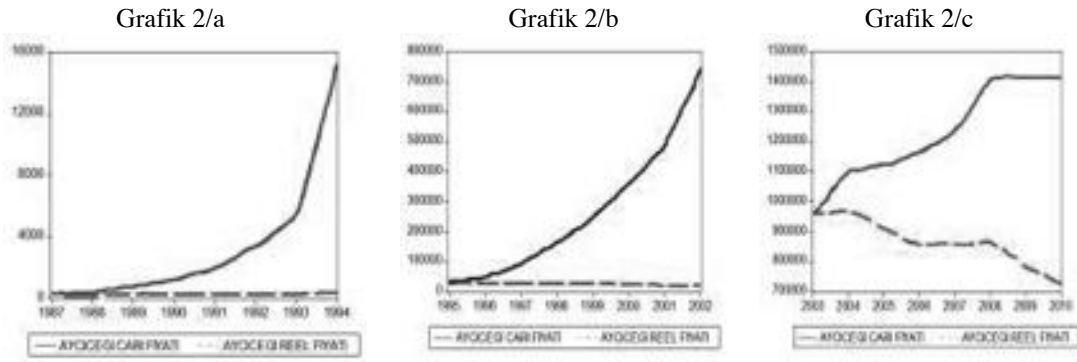
1995 yılında tahıllar için uygulanan eşik fiyatı (İthalatın yapılabileceği en düşük fiyat) 155 ECU(A)/Ton olarak belirlenmiş, ancak 1995/96 döneminde Uruguay turları sonrası yürürlükten kaldırılmış, bunun yerine, ithalat fiyatının yürürlükteki müdahale fiyatının yüzde 155'ini geçmemesi karara bağlanmıştır. Tahıllar için hedef fiyat (Üretici fiyatlarının dalgalanmaya bırakıldığı fiyat aralığının üst sınırı) uygulaması 1995/1996 döneminde terkedilmiştir. Yağlı tohumlarda (ayçiçeği, soya fasulyesi ve kanola) reformdan bir yıl önce GATT yağlı tohumlar paneli sonrası değişikliğe uğratılmış ve destekleme fiyatları kaldırılmıştır (DPT, 1999).

Grafik 1/a incelendiğinde, 1987-1994 yılları arasında buğdayın cari ve reel fiyat makası hızla açılmıştır. Grafik 1/b 1995-2002 yılları aralığını göstermektedir. 2001 yılına kadar reel ve cari fiyat arasındaki farklar daha önceki döneme paralel bir şekilde arttığı, 2001 yılından sonra ise artışın ivme kazandığı saptanmıştır. Grafik 1/c 2003-2010 dönemini göstermekte olup, fiyat makasının dalgalanmalarla ve genelde paralel bir seyir göstererek değiştiği ifade edilebilir. 2008 yılındaki sıçrama küresel ekonomik krizin emtialar üzerindeki etkisinin buğday üzerine yansımaları olarak yorumlanabilir. Yapılan bir başka çalışmada 1983-1998 döneminde buğday cari fiyatlarının 1827.5 kat artış gösterdiği reel olarak ise ancak 1.16 kat arttığı belirlenmiştir (Erdal, 2000).

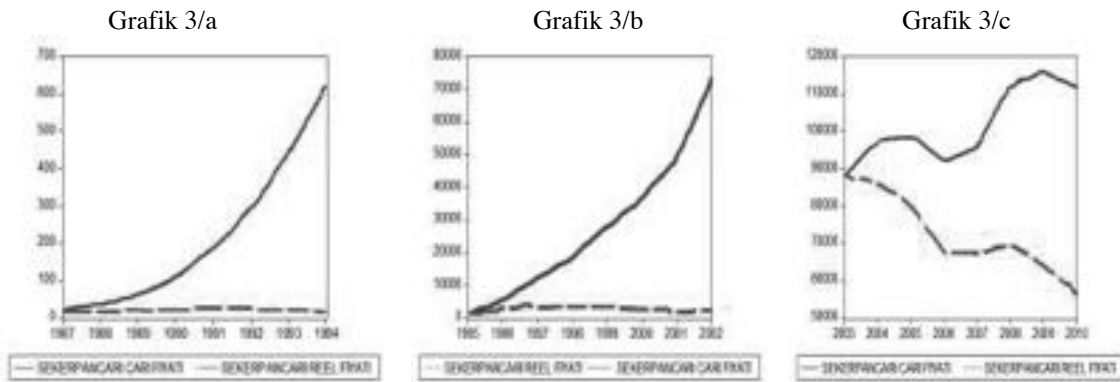

1987- 2009 yılları FAO verilerine göre; yağlı tohumların toplam üretim miktarları; ayçiçeği 21.051.588 ton, soya fasulyesi 1.836.420 ton, yerfıstığı 1.746.269 ton ve susama 682.780 tondur. Yağlı tohumlardan, ayçiçeği %83'lük en büyük dilimi kapsarken, Yer fıstığı %7, soya fasulyesi %7 ve susam %3'lük dilimi kapsamaktadır (FAO, 2012).

Grafik 2/a 1987-1994 dönemi ayçiçeği cari ve reel fiyatlarını göstermektedir. Bu dönem boyunca ayçiçeği cari ve reel fiyat makasının hızlı bir açıklık gösterdiği ifade edilebilir. Grafik 2/b 1995-2002 yılları aralığını göstermekte olup, fiyat makası aralığı sabit bir şekilde artmıştır. Grafik 2/c'de ise, 2003-2010 yılları arasında ayçiçeği cari ve reel fiyatları makası değişmiş ve daralmıştır. Bu dönem içerisinde cari ve reel fiyatlar birbirine paralel dalgalanmalar göstermiştir. Yapılan bir başka çalışmaya göre 1983-1998 dönemi boyunca ayçiçeği cari fiyatı (1527.7 kat) ile reel fiyat (0.9 kat) farkının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (Erdal, 2000).

Grafik 3/a 1987-1994 dönemi şekerpancarı cari ve reel fiyatlarını göstermektedir. Bu dönem boyunca şekerpancarının cari ve reel fiyat makasının giderek daha fazla açılma gösterdiği görülmektedir. Grafik 3/b, 1995-2002 yılları aralığını belirtmekte olup, fiyat makası aralığı önceki döneme göre azalarak artmıştır. Grafik 3/c'de ise, 2003-2010 yılları arasında şekerpancarının cari ve reel fiyatları makası değişmiş ve daralmıştır. Bu dönem içerisinde cari ve reel fiyatlar birbirine ters yönde dalgalanmalar göstermiştir. Cari fiyatların dalgalanarak artış yönünde değişmesine karşın reel fiyatların düştüğü söylenebilir. Yapılan bir başka çalışmaya göre 1983-1998 yılları arasında şekerpancarı cari fiyatlarının 2768.4 kat arttığı reel olarak ise 1.8 kat arttığı belirlenmiştir (Erdal, 2000).

Çalışmada ürünlerin ekim alanları, üretim miktarları ve verimlerine ait trend analiz sonuçları Tablo 2 verilmiştir. Trend analizinde en uygun modeli belirleyebilmek için farklı modeller (Linear, Exponential, Sigmoid ve Quadratic) denenmiştir. Bu modellerin içerisinde en düşük standart sapmayı veren model Quadratic Trend Model olduğu belirlenmiş ve bu model ile çalışılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2 Buğday, Ayçiçeği ve Şekerpancarı Ürünlerine Ait Minimum Standart Sapmalar

Buğday	Ekiliş Alanı MSD	Üretim MSD	Verim MSD
Linear Trend Model	1.18020E+11	1.97224E+12	2159346
Exponential Growth Model	1.21973E+11	1.97503E+12	2135701
S- Curve Trend Model	3.61092E+10	2.14604E+12	1921943
Quadratic Trend Model	3.52890E+10	1.96773E+12	1750690
Şekerpancarı			
Linear Trend Model	2584955260	6.71651E+12	1092996525
Exponential Growth Model	2626396430	6.79308E+12	1060536609
S- Curve Trend Model	-----	-----	1094147724
<i>Quadratic Trend Model</i>	<i>1649791056</i>	5.81454E+12	995268525
Ayçiçeği			
Linear Trend Model	2702363264	1.95661E+10	1958368
Exponential Growth Model	2583905812	1.96662E+10	1933057
S- Curve Trend Model	-----	-----	1760577
Quadratic Trend Model	914087095	1.01671E+10	1598177

MSD:Minimum Standart Sapma

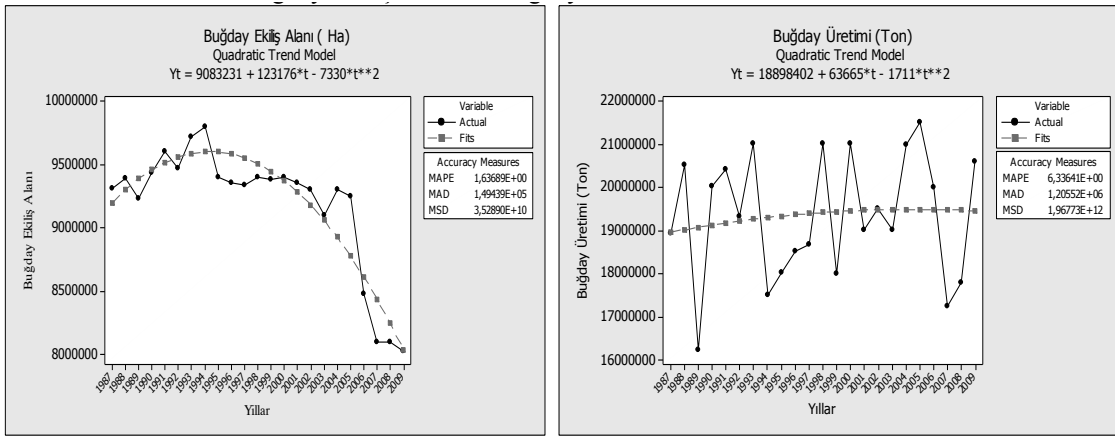
2011 yılı son verilere göre, 18,3 milyon hektarlık tarla ürünleri ekiliş alanı içerisinde en büyük yeri %76'lık ekiliş oranı ile tahıllar almaktadır. Baklagiller toplam ekiliş alanının yaklaşık %8'ini, endüstri bitkileri %7,8'ini, yağlı tohumlar %7,2'sini kapsamakta ve geriye kalan %1'lik alanda yem bitkileri ve diğer tarla ürünleri yetiştirilmektedir. Tahıl ekili alanların %67,3'ünü buğday, %26'sını arpa, %3,7'sini mısır, %3'ünü de yulaf, çavdar, darı, pirinç, kuşyemi ve mahlût almaktadır (Anonim, 2011).

Grafik 4'te yıllara göre buğday ekiliş alanı ve buğday üretimi incelenmiştir. İncelenen dönem içerisinde 1994 yılı buğday ekiliş alanının en fazla olduğu yıldır. 1994'ten sonra buğday ekiliş alanında sert bir düşüş yaşanmıştır. Buğday ekiliş alanı 2004 ve 2005 yıllarında tekrar yükselmiş olmasına karşın daha sonra azalmalar gözlenmiştir.

Grafik 4'te 1987-2009 yıllarında buğday üretim miktarı dalgalı bir seyir izlemiştir. Üretim en az 1989 ve 2007 yıllarında gerçekleşirken, 1993, 2005 ve 1998 yılında daha yüksek üretimle karşılaşmıştır. Verimde 1987 yılına göre yaklaşık %26.21 oranında artış gözlenmiştir. Buğday ekim alanlarında trend azalma yönünde olmasına karşın üretim, verimdeki artış nedeniyle yükselmiştir.

Hububat üretimi; fiyat müdahalesi, gübreleme ve yakıt maliyetlerine sübvansiyonlar yoluyla desteklenmektedir. Türkiye'de buğday verimleri, AB ülkeleri verim ortalamasının gerisinde kaldığı görülmüştür (FAO, 2012).

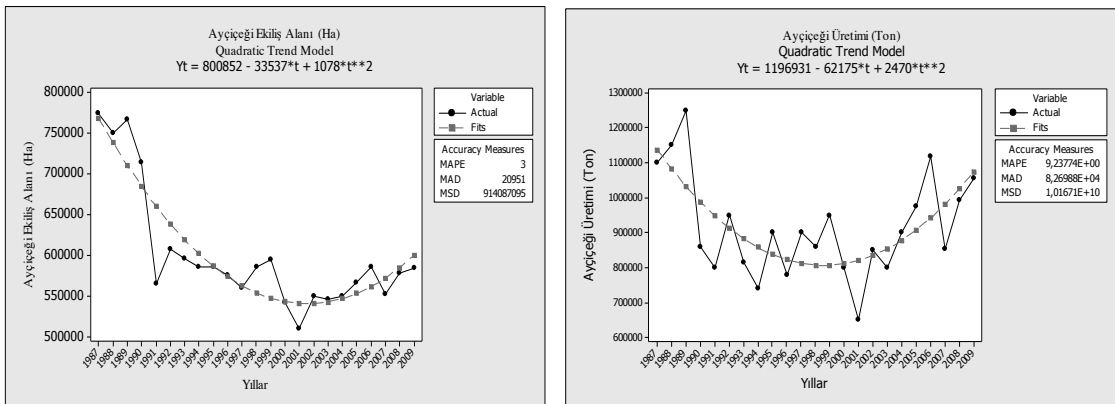
Grafik 4 Yıllara Göre Buğday Ekiliş Alanı ve Buğday Üretimi

Grafik 5'te görülebileceği gibi Trakya Bölgesinde yoğun olarak üretilen ayçiçeğinde, üretim ve ekiliş alanlarında düşüş gözlenmiştir. 1990 ve 1991 yıllarında ayçiçeği ekiliş alanındaki düşüş, 1999 yılında az da olsa toparlanmaya çalışmasına rağmen, ayçiçeği ekiliş alanı 2001 yılında en düşük miktarda gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra ayçiçeği ekiliş alanları genel olarak artmaya başlamıştır.

Türkiye'de tüketilen bitkisel yağların yaklaşık %48'i ayçiçeği yağıdır (Anonim, 2011). Grafik 5'te ayçiçeği üretimi azalma eğiliminde olmakla birlikte dalgalı bir trend izlemiştir. 2001 yılında ayçiçeği üretimi minimum düzeyde gerçekleşmiştir.

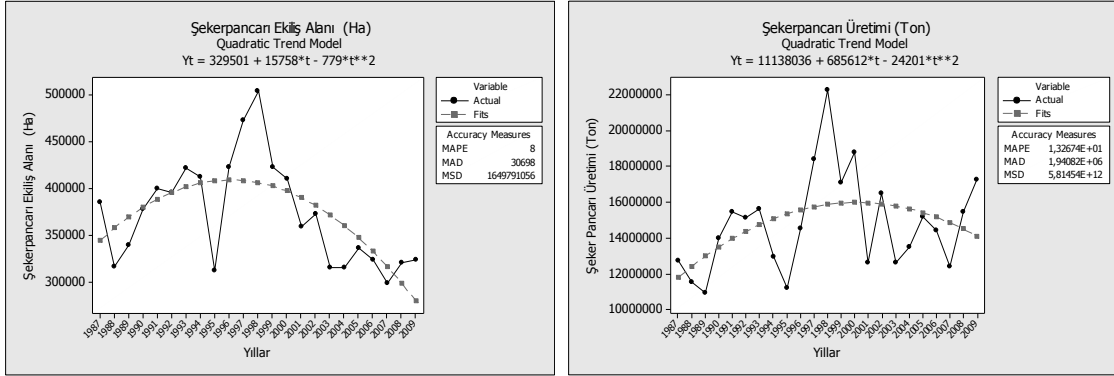
Grafik 5 Yıllara Göre Ayçiçeği Ekiliş Alanı ve Ayçiçeği Üretimi

Türkiye'de yürürlüğe giren Şeker Yasası, IMF'ye verilen taahhütler ve AB'ne katılmaya yönelik girişimler sonucunda, 2001 yılında değiştirilmiş, 4634 sayılı "Şeker Yasası" ile şekerpancarına üretim kotalarının getirilmesi, fabrikaların özelleştirilmesi, nişasta bazlı tatlandırıcılara ayrıcalık ve kolaylıklar sağlama süreci başlatılmıştır (Resmi Gazete, 2001).

Grafik 6'da şekerpancarı ekiliş alanları 1988 yılındaki düşüşünden sonra tekrar yükselmiş, 1995 yılında ise sert bir düşüş yaşamıştır. 1998 yılında maksimum değere ulaşan şekerpancarı ekiliş alanı tekrar azalma trendine girmiştir. Şekerpancarı verimindeki değişim ise ekiliş alanları paralelinde bir seyir izlemiştir.

Grafik 6 Yıllara Göre Şekerpancarı Ekiliş Alanı ve Şekerpancarı Üretimi

Türkiye'nin 1987-2009 yıllarında ortalama buğday ithalat/ihracaat oranı 1.70, ortalama ayçiçeği yağı ithalat/ihracaat oranı 3.68 ve şekerpancarı ithalat/ihracaat oranı 74.32 kat olarak bulunmuştur.

4.Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada zaman serileri kullanılarak yapılan analizler sonucunda, önemli tarımsal ürünlerin enflasyon karşısında durumunun cari ve reel fiyatlar açısından ortaya konulması; üretim planlaması, pazarlama davranışları, üretici eğilimi ve tutumlarının saptanması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin 1987-2011 dönemindeki nüfusu (24.968 milyon)%47.67 oranında artış göstermiştir. Bu nedenle tarımsal üretim miktarının en az bu düzeyde artması beklenirken buğday üretimi %8.81 oranında, şekerpancarı üretimi %35.83 oranında artmasına karşın, ayçiçeği üretimi %4 oranında azalmıştır. İncelenmeye alınan bu ürünlerde Türkiye'nin arz açığı olduğu açıktır.

Genel seyre bakıldığında (1987-2009) ilerleyen yıllar boyunca tüm ürünlerde entansif tarım uygulamaları sonucu verim artışları görülmüştür. Buğdayın ve şekerpancarının üretim miktarı artarken ekim alanlarında düşüş gözlenmiştir. Buna karşın ayçiçeği ekim alanlarında ve üretim miktarlarında ise azalma görülmüştür.

Türkiye'de 1987 yılından 2010 yılına kadar ÜFE 4791 kat artmıştır. 1987-1994 döneminde ayçiçeği reel fiyatları %51 oranında artmasına karşın, 1995-2002 döneminde %17 oranında, 2003-2010 döneminde %4 oranında değer kaybetmiştir. 1987-1994 döneminde şekerpancarı reel fiyatları %19 oranında azalmış, 1995-2002 döneminde %61 oranında artmış ve 2003-2010 döneminde %35 oranında değer kaybetmiştir. 1987-1994 döneminde buğday reel fiyatları %67 oranında artmış, 1995-2002 döneminde %96 oranında artarken, 2003-2010 döneminde %17 oranında değer kaybetmiştir. İncelenen dönemler içerisinde buğday üreticileri, ayçiçeği ve şekerpancarı üreticisi göre daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Türkiye'de uzun yıllar yüksek enflasyon ile şiddetli dalgalanmalar gösteren ekonomide çiftçinin eline geçen fiyatlar ile satın alma gücünde pozitif yönde bir değişim olmadığı söylenebilir. Çünkü üretici tarımsal fiyatların oluşumunda etkisizdir. Bununla birlikte üretim maliyetlerini de ürün fiyatlarına yansıtamamaktadır. Bu durumda üretici kısa dönemde hemen hemen hiç değiştiremeyeceği ürün arzı karşısında oluşan fiyatları veri olarak kabul etmek durumundadır. Sonuç olarak üretici, yüksek enflasyon dönemlerinde enflasyonun yıpratıcı etkisini daha fazla hissederken, düşük enflasyon döneminde bu etkiyi daha az hissettiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Anonim, 2011. http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane,Tarim_Sektoru_Tarimsal.html erişim 12.12.2011
- Berg A and Pattillo C., (1999), "Are Currency Crisis Predictable? A Test", IMF Staff Papers, Vol: 46, Iss: 2, pp: 107-138.
- DPT, 1999. Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeler Sistemi, Aziz Babacan.
- Erdal, G., 2000. Türkiye'de Enflasyonun Tarım Kesimine Etkileri (1983-1998) yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilimdalı, Tokat.
- FAO, 2012/. <http://faostat.fao.org/> erişim 28.05.2012.
- Günaydn G., 2006. Türkiye'de Tarım Sektörü, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı: 76-77, 2006.

Goldfajn I and Valdes R. O., (1997), “Are Currency Crisis Predictable?”, IMF Working Paper, WP/97/159.

Resmi Gazete, 2001. Kanun No:4634. Kabul Tarihi : 4.4.2001

TUİK, 2011. www.tuik.gov.tr/ erişim 12.12.2011

TCMB, 2011. <http://www.tcmb.gov.tr/> ÜFE indeksi erişim, 23.12.2011.

TZOB, 2005. Buğday Raporu, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.

Avrupa Birliği Organik Tarım Mevzuatındaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Uyumu

Murat EMİR¹

muratemir@omu.edu.tr

Gamze AYDIN¹

gamzeaydin@omu.edu.tr

Kürşat DEMİRYÜREK¹

kursatd@omu.edu.tr

Salih CAN²

salihcan55@gmail.com

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

²East London University, International Business Program

Özet

Son yıllarda özellikle, gelişmiş ülkelerdeki organik tarım ticareti hızla gelişmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ülkelerine organik tarım ve gıda ürünlerindeki ihracatını artırabilmesi için üretim ve pazarlama konularının yanında, mevzuatını da uyumlu hale getirmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, AB organik tarım mevzuatında 1 Ocak 2009'dan itibaren yürürlükten kalkmış 2092/91 sayılı yönetmeliğin yerine yürürlüğe giren 834/2007, 889/2008 ve 1235/2008 sayılı yönetmeliklere Türkiye'nin uyumu ile ilgili düzenlemeleri ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle dünyadaki büyük organik tarım ithalatçısı ülkelerin çeşitli standartları belirtilmiştir. Sonrasında, AB organik tarım mevzuatındaki önemli değişimler ortaya konulmuştur. Daha sonra, Türkiye'de organik tarım mevzuatındaki tarihsel gelişmeler ve organik tarım mevzuatı incelenmiştir. Öncelikle 3 Aralık 2004'de 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu, sonrasında da bu kanunun uygulamalarını belirten 18.08.2010 tarih ve 27676 sayılı "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye'nin organik tarım mevzuatının AB organik tarım mevzuatına uyumu tartışılmış ve AB'nin yeni mevzuatına uyumlu olduğu tespit edilmiştir. AB'de yapılan değişikliklerin ana hedefi yönetmeliği basitleştirmek olmasına rağmen; bu hedefe ulaşıldığını söylemek güçtür.

Anahtar kelimeler: Organik tarım, uyum, mevzuat, Avrupa Birliği, Türkiye

Developments in the European Union Organic Farming Legislation and Turkey's Alignment

Abstract

Recently, organic farming trade has been improving rapidly, especially in developing countries. In order to increase Turkey's export of organic farming and food products to the European Union (EU) countries, it has great importance to make legislation compatible besides its manufacturing and marketing issues. The purpose of this study is to emphasize in the EU legislation on organic farming instead of 2092/91 dated regulation abolished from 1 January 2009, 834/2007, 889/2008 and 1235/2008 dated regulations, which came into effect, state Turkey's alignment with the concerned regulations. The study primarily indicates variety of the standards of the largest organic farming importers in the world. Then, it presents significant changes in EU organic farming legislation. Later, historical developments and legislation of organic farming in Turkey have been examined. First of all, Organic Agriculture Law No. 5262 on December 3, 2004, afterwards 27676 dated on August 18, 2010 "Regulation on Organic Farming Principles and Practices" indicating this law's applications have been examined. In the last part of the study, compliance between Turkish and the EU organic farming legislations discussed and found that the Turkish legislation was compatible with the new EU legislation. Although, the main aim of the changes was to simplify the EU legislation, it seems that this could not be achieved.

Keywords: Organic farming, compliance, legislation, European Union, Turkey.

1. Giriş

Organik tarım ilk kez Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayarak, diğer ülkelere yayılmıştır. Son yıllarda gelişen organik tarım ve ticaretinde uluslararası ve bölgesel standartlar ile yasal düzenlemelere ihracatçı ülkelerin uyum sağlaması büyük önem taşımaktadır.

Organik Tarım Araştırma Enstitüsü (Research Institute of Organic Agriculture - FiBL) / Uluslar arası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu'nun (International Federation of Organic Agriculture Movements - IFOAM) son anketine göre, 160 ülkede organik tarım yapılmaktadır (Willer ve Klicher, 2011).

Türkiye'de üretilen organik ürünlerin büyük çoğunluğu Avrupa Birliği (AB) ülkelerine ihraç edilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin organik tarım ile ilgili mevzuatının AB standartlarına paralel olarak geliştirmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, AB organik tarım mevzuatında 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren yürürlükten kalkan mevzuat (2092/91 sayılı) yerine, yürürlüğe giren yönetmeliklere (834/2007, 889/2008 ve 1235/2008 sayılı) Türkiye'nin uyumu ile ilgili düzenlemeleri ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle organik tarım ile ilgili dünyadaki standartlara değinilmiş; AB'deki organik tarım mevzuatının gelişimi ve son yıllardaki değişiklikler aktarılmıştır. Daha sonra, Türkiye'de organik tarım mevzuatındaki tarihsel gelişmeler dört ayrı dönemde incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, AB'nin organik tarım mevzuatına Türkiye'nin uyumu tartışılmıştır.

2. Dünyadaki Organik Tarım Standartları

Organik tarımla ilgili dünyada genel olarak kabul görmüş tek bir standart bulunmamaktadır. Değişik ülkelerde yapılan ulusal düzeydeki organik tarıma yönelik çalışmalar bağımsız olarak yürütülürken, 1970’li yıllardan sonra bu çalışmalar IFOAM çatısı altında toplanmıştır. Uluslararası standartlar arasında IFOAM tarafından “Organik Garanti Sistemi” (OGS) olarak adlandırılan temel standartlar öncelikle dikkati çekmektedir. Bunun yanında Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) ortaklaşa oluşturdukları genel standartlar (Codex Alimentarius) içinde organik tarım standartları da bulunmaktadır. Organik tarımla ilgili uluslararası birçok kuruluş içerisinde dikkati çeken ve genel kabul görmüş bir başka standart da Demeter Uluslararası Standartları’dır. Ayrıca, AB organik tarım mevzuatı uluslararası geçerliliğe sahiptir.

Organik tarımla ilgili yukarıda değinilen uluslararası standartların yanısıra, neredeyse her ülkenin kendi ulusal mevzuatı bulunmaktadır (Demiryürek ve Bozoğlu, 2007).

FiBL (2011) anketine göre, organik ürün standartlarına sahip ülkelerin sayısı artarak 74’e ulaşmış ve hali hazırda mevzuat taslaklarının hazırlanması sürecinde olan 27 ülke bulunmaktadır. Dünya çapında organik tarımla ilgili yetkili kuruluşlar ve uzmanlardan organik tarım mevzuatı konusunda veriler toplanmıştır. Buna göre ülkeler, AB organik tarım mevzuatını “tamamen uygulayan” ve “tamamen uygulamayan” olarak iki gruba ayrılmıştır. AB üyesi ülkelerin tümü söz konusu mevzuatı tamamen uygulayan ülkelerdir. Avrupa’da yer alıp AB üyesi olmayan ülkelere (on bir ülkeden biri de Türkiye) sadece Kosova mevzuatı tamamen uygulamayan ülke kategorisinde yer almıştır (Huber ve ark., 2011).

3. AB Organik Tarım Mevzuatı

AB organik tarım mevzuatı ilk olarak 1991 yılında yürürlüğe giren, 2092/91 sayılı Konsey tüzüğü ile şekillenmiştir (Anonim, 1991). İzleyen yıllarda bu mevzuatta 44’ün üzerinde değişiklik yapılmıştır. Bu yönetmelikler AB hukuku tarafından belirlenmektedir. Bazı önemli yönetmelikler aşağıda özetlenmiştir:

İlk organik tarım AB yönetmeliği sadece bitkisel üretim üzerine düzenlenmiştir. (Anonim, 1991). İlk kez organik hayvancılık kuralları 1804/1999 ile tanımlanmıştır. Bu kurallar, hayvan besleme, hastalık önleme, veterinerlik tedavi, hayvan koruma, genel olarak hayvancılık ve hayvan gübresi kullanımı dâhildir (Anonim, 1999).

2092/91 sayılı mevzuat 1 Ocak 2009’dan itibaren yürürlükten kalkmış ve 834/2007 EC ve 889/2008 EC sayılı direktifleri yürürlüğe girmiştir.

Organik üretim ve etiketleme kuralları AB yönetmeliği 834/2007 ile organik tarımın uygulama kuralları ise AB yönetmeliği 889/2008 ortaya koymuştur (Anonim, 2007,2008a). 834/2007 yönetmeliği altında üretim, etiketleme, kontrol ve üçüncü ülkelere gelen organik ürünlerin ithalat kuralları 1235/2008 AB Yönetmeliği açıklar (Anonim, 2008b). Bu yönetmeliğe düzenlemeler ve ekler getiren çok sayıda yönetmelik (537/2009; 471/2010; 590/2011; 1084/2011; 1267/2011; 126/2012) çıkarılmıştır (Anonim, 2009; 2010a; 2011a; 2011b; 2011c; 2012).

834/2007 yönetmeliği 889/2008 ve 1235/2008 yönetmelikleriyle birlikte 01 Ocak 2009’dan itibaren yürürlüğe girmiştir. AB Yönetmeliği 2092/91 çok fazla revizyondan geçirilmiştir. Son olarak 2007 ve 2008 yıllarında yapılan düzenlemelerinin yürürlüğe girmesi ile birlikte, gelecekteki tüm revizyon ve uyum çalışmaları bu yeni düzenlemeler içinde yer alacaktır.

1 Temmuz 2010 tarihinde Avrupa organik tarım ve gıda sektörünün en önemli gelişmelerden biri de organik ürünler için yeni AB logosu başlatmak olmuştur. Bu yönetmelik öncesinde AB organik tarım logosu ile organik tarım üreticilerinin kendi ürünlerini etiketleme konusu isteğe bağlı iken; yeni yönetmelikle, ürünlerde logo kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Doğa ve Avrupa: Euro-Yaprak tasarımı ile logonun temsil ettiği anlam, AB mesajını iletmesi bakımından yeşil bir arka plana karşı bir yaprak şeklinde yıldız ile gösterilmiştir (IFOAM EU Group ve FiBL, 2011). AB organik logosunu taşıyan tüm ürünler, organik tarım konusunda söz konusu AB tüzüğü uyarınca üretilmiştir. Bu nedenle, bu ürünlerin yiyecek-içecek kökeni ve kalitesi ile ilgili hususlarda tüketicilere güven vermektedir (Anonim, 2010b).

Yukarıda tartışılan AB organik tarım yönetmeliğindeki değişiklikler ile ulaşılmak istenen ana hedef, yönetmeliği basitleştirmektir. Ancak, 1991 yılındaki yönetmelik üzerinde yapılan çok sayıda değişiklik ile söz konusu yönetmelik daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu yönetmelik, 2007 ve 2008 yıllarındaki son yönetmelikler ile yürürlükten kalkmış olmasına rağmen; başta belirtilen basitlik hedefine ulaşıldığını söylemek güçtür.

4. Türkiye Organik Tarım Mevzuatı ve AB Mevzuatına Uyumu

Engiz ve Özlü (2007) çalışmalarında, Türkiye’de organik tarım sektörünü üç ayrı dönemde incelemiş olmalarına rağmen; 2009 değişiklikleri ile bu dönem sayısının şu an için dörde çıkarılması uygundur:

Birinci dönemde (1984–1993) herhangi bir ulusal hukuki düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye’de organik tarım faaliyetleri 1986 yılında öncelikle ithalatçı ülkelerin mevzuatlarına uygun olarak yapılmıştır.

AB’nin 1991 yılındaki Konsey Tüzüğü (2092/91) uyarınca Avrupa Topluluğu’na (AT) organik ürün ihraç eden ülkelerin kendi ulusal mevzuatlarını çıkarmaları zorunluluğu getirilince, o zamanki adıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) yeni adıyla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) çeşitli kurum ve kuruluşların işbirliği ile ilk kez 1994 yılında Türkiye’de organik tarım yönetmeliğini hazırlamış ve çıkarmıştır. Daha sonra 2092/ 91 sayılı Yönetmeliğin 14

Ocak 1992 tarihinde yayımlanan 94 /92 sayılı ekinde; AT'ye organik ürün ihraç eden ülkelerin uymak zorunda olduğu hususlar ayrıntıları ile belirtilmiş ve ülkelerin kendi mevzuatlarını uygulamaya koymaları ve bu mevzuatın da dâhil olduğu çeşitli teknik ve idari konuları içeren bir dosya ile AT'ye başvurmaları zorunluluğu getirilmiştir.

İkinci dönemde (1994–2002), yönetmelik düzeyinde bir takım yasal düzenlemeler yapılmış ve organik tarım faaliyetleri çeşitli “komiteler” vasıtasıyla yürütülmüştür. 24 Aralık 1994 tarihli ve 22145 sayılı “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretimi” isimli yönetmelik yayımlanmıştır. Bu Yönetmelik ile ilk kez Türkiye’de organik tarım faaliyetleri TKB’nin denetiminde ve belirlenen kurallar çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır.

AB mevzuatındaki değişimlere uyum sağlamak üzere söz konusu yönetmelikte değişikliğe gidilerek, 11 Temmuz 2002 tarih ve 24812 sayılı organik hayvancılık ve kültür balıkçılığını da içerecek şekilde “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir.

Üçüncü dönemde (2003-2008), organik tarım sektöründeki faaliyetlerin tam bir yasal dayanağa kavuşturulması amacıyla, 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu 03 Aralık 2004 tarihli ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Kanun ile organik tarım yönetmeliklerinde yapılan hukuki düzenlemeleri güçlendirmek, ayrıca tarafların görev ve sorumlulukları ile cezai yaptırımlara (daha önce mevzuatta bulunmayan) dayanak oluşturmak üzere organik ürünlerin üretimi, tüketimi ve denetlenmesine dair hükümler getirilmiştir.

Bu Kanuna dayalı olarak hazırlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik 10 Haziran 2005 tarihli ve 25841 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik; 2092/91 sayılı Organik Tarım AB Konsey Tüzüğü ile büyük oranda uyumlu olan ve “AT’ye Organik Ürün İhraç Eden Üçüncü Ülkeler” listesinde yer almak amacıyla hazırlanmıştır. Dış pazarlarda istenen çeşit ve miktarlarda organik tarım ürünlerinin ihraç edilerek pazarlanması, yayımlanan bu yönetmelikle mümkün olmuştur. AB ilgili mevzuatında gelişen ilave değişikliklerin içselleştirilmesini teminen 17 Ekim 2006 tarih ve 26322 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulanması Yönetmeliği’nin çeşitli maddelerinde değişiklik getiren yönetmelik yürürlüğe geçirilmiştir.

Türkiye organik tarım mevzuatı üç kısımda ele alınmıştır: “Organik Tarım Kanunu” adıyla somutlaşan bir yasal zemin ile bu zemin üzerinde uygulamaları tayin eden “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” başlıklı ikincil mevzuattan oluşmaktadır. Bunun dışında Bakanlık Genelgeleri şeklinde işlerlik kazanan üçüncü düzey organik tarım mevzuatın da uygulaması söz konusudur. Organik Tarım Kanunu; organik tarımın kuruluş ve kurumsallaşma yapısını belirlerken, Yönetmelik organik tarım uygulamalarının yürütülüş ilkelerini, stratejisini, konuya ve işlere yaklaşım felsefesini belirlemektedir. Üçüncül mevzuat ile bazı uygulama geliştirici düzenlemelerin tesisi gerçekleştirilmektedir.

Organik Tarım Kanunu; aşağıdaki beş ana bölümden oluşturulmuştur.

- Birinci Bölüm: Amaç, Kapsam ve Tanımlar.
- İkinci Bölüm: Komiteler, Yetkilendirilmiş Kuruluşlar ve Müteşebbis.
- Üçüncü Bölüm: Uygulama Esasları.
- Dördüncü Bölüm: Ceza Hükümleri, Cezaların Tahsili ve İtiraz.
- Beşinci Bölüm: Geçici ve Son Hükümler.

Dördüncü dönemde (2009-) ise daha önce belirtildiği gibi, AB’nin organik tarımla ilgili 2092/91 sayılı mevzuatı 1 Ocak 2009’dan itibaren yürürlükten kalkmış, 834/2007 ve 889/2008 sayılı direktifleri yürürlüğe girmiştir. AB’nin yeni mevzuatına uyumlu “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” 18 Ağustos 2010 tarihindeki 27676 sayılı yönetmelik ile gerçekleştirilmiştir (Anonim, 2010c). Bu tarihteki yönetmelik üzerinde 6 Ekim 2011 tarihinde 28076 sayılı yönetmelik ile bazı değişiklikler yapılmıştır (Anonim, 2011d).

Üçüncü dönemde yer alan 2005 yılındaki yönetmelikte 6 kısım, 11 bölüm ve 8 Ek’ten oluşurken; son yönetmelik (6 Ekim 2011’deki değişiklikler de dikkate alındığında) ise 7 kısım, 12 bölüm ve 14 Ek’ten oluşturulmuş bulunmaktadır.

Organik ürünlerde kullanılacak logo kriterleri; son yönetmeliğe göre organik tarımsal ürün veya madde üreten ve satanlar; ambalajlarında yönetmelikte belirtilen logo örneklerini kullanmak zorundadırlar. Logolarda kullanılacak renkler; yeşil, mavi, siyah ve beyazdır. Bu logoları üzerinde bulundurmeyen ürünlerin, organik olarak iç pazara sunulması, reklam ve tanıtımlarının yapılması veya kısaltmalarıyla patent için başvurulması yasaktır.

Etiket kullanma yetkisi, GTHB’ye aittir. Bu logo, son yönetmelik hükümlerine göre üretimi yapılmış ham madde, yarı mamul veya mamul tarımsal organik üretim maddelerine, yetkilendirilmiş kuruluşça kullanılır. Geçiş süreci ürünlerinde organik ürün logosu kullanılmaz. İç pazara sunulan organik ürünlerde logo dili Türkçe olmalıdır. İthal edilen ürünlerde Türk Organik Ürün Logosu kullanılamaz. Logoların çapı 20 mm’den küçük 40 mm’den büyük olamaz. Verilen renkler dışındaki renkler ve tonlar kullanılamaz.

GTHB, organik tarımla ilgili uyum çalışmalarının yürütülmesi ve yasal mevzuatın uygulanması ile doğrudan sorumlu bakanlıktır. Organik ürünlerin ithalat ve ihracatına ilişkin gerekli düzenlemelerde; GTHB ile Ekonomi Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (Madde 51).

Üçüncü kısımda yer alan diğer çeşitli ulusal yasalardan bazıları şöyledir: 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, 25/2/1998 tarihli ve 4342 sayılı Mera Kanunu, 29/6/2001 tarihli ve 4703 sayılı Ürünlerle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun, 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 31/5/2006 tarihli ve 5510

sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31/10/2006 tarihli ve 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu ve bu Kanunlara dayalı olarak çıkartılan ilgili mevzuat hükümleri ile 25/4/2002 tarihli ve 24736 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kimyevi Gübre Denetim Yönetmeliği, 18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik ve 4/6/2010 tarihli ve 27601 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral Gübrelere ve Toprak Düzenleyiciler ile Mikrobiyal, Enzim İçerikli ve Diğer Ürünlerin Üretimi, İthalatı ve Piyasaya Arzına Dair Yönetmelik hükümleri olarak belirtilebilir(Anonim,2010c;2011d).

Türkiye’deki mevcut organik tarım mevzuatı daha önce de bahsedildiği üzere, AB mevzuatına uyumlu hale getirilmiştir. Huber ve ark. (2011) araştırmalarında, Türkiye’yi son yönetmeliği tamamen uygulayan ülke sınıfında değerlendirmişlerdir.

5. Sonuç

Türkiye’nin AB ülkelerine yaptığı organik tarım ve gıda ürünlerini ihracatını artırabilmesi için, üretimle ilgili teknik konuların yanında, mevzuatını da uyumlu hale getirmesi büyük önem taşımaktadır. Yıllar içinde AB organik tarım mevzuatında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu çalışmada, AB organik tarım mevzuatında 1 Ocak 2009’dan itibaren yürürlükten kalkmış olan 2092/91 sayılı mevzuatın yerine, yürürlüğe giren 834/2007, 889/2008 ve 1235/2008 sayılı yönetmeliklere Türkiye’nin uyumu ile ilgili düzenlemeleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmada, Türkiye’de organik tarım mevzuatındaki tarihsel gelişmeler dört ayrı dönemde incelenmiştir. Türkiye organik tarım mevzuatı ise üç kısımda ele alınmıştır. Öncelikle 3 Aralık 2004’de 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu, yasal zemini oluşturmuştur. Kanun daha önce mevzuatta bulunmayan ceza hükümlerini ortaya koymuştur. Belirtilen zemin üzerinde uygulamaları belirten AB’nin yeni mevzuatına uyumlu “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” 18.08.2010 tarihli ve 27676 sayılı Resmi Gazete’de, Yönetmelik değişikliği de 06.10.2011 tarihli ve 28076 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Üçüncü kısım ise çeşitli Bakanlık genelgeleri ile işlerlik kazanan mevzuattır.

Başta AB’de olmak üzere yapılan değişiklikler ile ulaşılmak istenen ana hedef yönetmeliği basitleştirmektir. Ancak araştırmalara ve incelememize göre, 1991 yılındaki yönetmelik üzerinden devam eden değişiklikler ile karmaşık hale gelen düzenlemeler, son yönetmelikler ile yürürlükten kalkmış olmasına rağmen; başta belirtilen basitlik hedefine ulaştığını söylemek güçtür. Bunun yanında etiketleme ve logo düzenlemeleri ile tüketiciler organik ürünleri daha kolay tanımaktadır.

AB organik tarım mevzuatına uyum adına, Türkiye organik tarımla ilgili mevzuatında yıllar içinde değişikliklere gitmiştir. Bunlardan en önemlileri Tarım Kanunu’nun ardından AB’nin 2092/91 yönetmeliğine uyumlu olan 2005 tarihli yönetmelik ve son olarak AB’nin yürürlükteki 834 ve 889 sayılı regülasyonlarına uyumlu olan 2010’daki yönetmeliktir. Sonuç olarak, Türkiye organik tarım mevzuatı, AB mevzuatı ile büyük ölçüde ülke koşulları da dikkate alınarak uyumlu hale getirilmiştir.

Kaynaklar

- Anonim, 2012. “Commission Implementing Regulation (EU) No 126/2012 of 14 February 2012”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32012R0126:EN:NOT> Erişim Tarihi: 08.05.2012.
- Anonim, 2011a. “Commission Implementing Regulation (EU) No 1267/2011 of 6th December 2011”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32011R1267:EN:NOT> Erişim Tarihi: 07.12.2011.
- Anonim, 2011b. “Commission Implementing Regulation (EU) No 1084/2011 of 27th October 2011”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32011R1084:EN:NOT> Erişim Tarihi: 07.12.2011.
- Anonim, 2011c. “Commission Implementing Regulation (EU) No 590/2011 of 20th June 2011”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32011R0590:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim, 2011d. “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 06.10.2011, Sayı: 28076, Ankara.
- Anonim, 2010a. “Commission Implementing Regulation (EU) No 471/2010 of 31st May 2010”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32010R0471:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim, 2010b. “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 18.08.2010, Sayı: 27676, Ankara.
- Anonim, 2009. “Commission Implementing Regulation (EU) No 537/2009 of 19th June 2009”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32009R0537:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim,2008a. “Commission Regulation (EC) No 889/2008 of 5th September 2008”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008R0889:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim,2008b. “Commission Implementing Regulation (EU) No 1235/2008 of 8th December 2008”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008R1235:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim, 2007. “Council Regulation (Ec) No 834/2007 of 28th June 2007”,

- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32007R0834:EN:NOT> Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim, 2006. “Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 17.10.2006, Sayı: 26322, Ankara.
- Anonim, 2005. “Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 10.06.2005, Sayı: 25841, Ankara.
- Anonim, 2004. “5262 sayılı Organik Tarım Kanunu. T.C. Resmi Gazete”, Tarih: 03.12.2004, Sayı: 25659, Ankara.
- Anonim, 2002. “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 11.07.2002, Sayı: 24812, Ankara.
- Anonim,1999. “Council Regulation (EC) No 1804/1999 of 19 July 1999”,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:222:0001:0028:EN:PDF>Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Anonim, 1994. “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik”. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 18.12.1994, Sayı: 22145, Ankara.
- Anonim, 1991. “Council Regulation (EEC) No 2092/91 of 24 June 1991”,
http://europa.eu.int/eur-lex/en/consleg/pdf/1991/en_1991R2092_do_001.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Demiryürek, K. ve M. Bozoğlu, 2007. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Organik Tarım Politikası’na Uyum”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(3), 316-321.
- Engiz, M. ve R.R. Özlü, 2007. “Türkiye’de ve AB’de Organik Tarım Mevzuatının Son Durumu”, Organik Tarım Türkiye 1. Kongresi Raporu, İstanbul, 18-19, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Huber ve ark., Standards and Regulations; Willer, H. and L. Klicher, (eds.), 2011. “The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011”. FiBL-IFOAM Report. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick.
- IFOAM, 2009. “Definition of Organic Agriculture as approved by the IFOAM General Assembly in Vignola”, Italy in June 2008. http://www.ifoam.org/growing_organic/definitions/sdhw/pdf/DOA_Turkish.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- IFOAM EU Group,2009. “Assessment of the new organic regulations”, http://www.ifoam.org/about_ifoam/around_world/eu_group-new/positions/Others_II/IFOAM_EU_Assessment_doc_print_final_5.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2011.
- Willer, H. and L. Klicher, (eds.), 2011. “The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011”. FiBL-IFOAM Report. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick

Buğdayda Uygulanan Tarım Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri: Trakya Bölgesi Örneği

Sema KONYALI¹
skonyali@nku.edu.tr

Okan GAYTANCIOĞLU²
ogaytancioglu@nku.edu.tr

¹ Dr., Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 59030 TEKİRDAĞ

² Doç.Dr., Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 59030 TEKİRDAĞ

Özet

Trakya Bölgesi tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin yoğunlaştığı önemli bir bölgedir. Yıllara göre değişmekle birlikte, Türkiye’de üretilen buğdayın % 10-15’i Trakya bölgesine aittir. Ancak, Türkiye’nin en önemli tarımsal bölgelerinden biri olan Trakya Bölgesi, buğdayda uygulanan tarım politikalarından olumsuz yönde etkilenmiştir. Buğday üretiminde kullanılan girdi fiyatlarındaki artış, üreticileri zor durumda bırakmıştır. Özellikle buğday tarımında yoğun olarak kullanılan önemli girdilerden olan gübre fiyatının bir önceki yıla (2010 yılı) göre %42 oranında artmasına karşılık, buğday fiyatı %10 artmıştır. Gübre fiyatlarındaki yüksek artış, çiftçinin ekonomik olarak erimesine, zaman zaman gübre kullanımını azaltmasına neden olmaktadır. Bu durum verim miktarında azalmalara neden olarak, çiftçiyi ekonomik bakımdan zora sokmaktadır. Çiftçi eline geçen fiyatlar azalmakta, bu da çiftçilerin giderek yoksullaşmasına neden olmaktadır.

Bölgedeki nüfusun büyük bir bölümünün tarımsal üretimde olmasına rağmen tarımdan elde edilen gelirin giderek küçülmesi tarımsal üretimdeki genç nüfusun sanayi bölgelerine doğru kaymasına ve dolayısıyla da emek gücünün tarımdan sanayiye geçmesine neden olmaktadır. Son yıllarda sanayi bölgeleri olan Çorlu ve Çerkezköy ilçelerinin nüfus oranlarının giderek artması buna en iyi örnektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de buğdayda uygulanan tarım politikaları incelenmiş ve uygulanan politikaların Trakya tarımında yarattığı yoksulluk üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ise ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri getirilerek, bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıları yapılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Buğday, Tarım Politikaları, Yoksulluk, Trakya Bölgesi

The Agricultural Policies Applied for Wheat Effects on Poverty: Case of Thrace Region

Abstract

Thrace Region is an important region which is concentrated in agriculture and agro-industrial sectors. By year, wheat production of 10-15 % in Thrace Region belongs to Turkey production. However, Thrace Region which is the most important agricultural region in Turkey, affected by the agricultural policies adversely. Increase in input prices which used in wheat production affected producers negatively. Especially, fertilizer which is used in wheat agriculture intensively, its prices increased by 42% in the previous year (2010), according to wheat price has increased 10%. Highest increase in fertilizer prices lead producers economically melt and reduce their fertilizer using. This situation caused a decrease in the amount of yield and put the producer economically difficult. Farmer prices decrease and this leads to farmers going impoverishment.

Although a large proportion of the population in agricultural production, thus leads to the reduction of the income from agriculture, shift towards industrial regions of young population in agricultural population and through the labor force from agriculture to industry. The best example of this, in the recent years, the rate of population has been increased in the districts of Çorlu and Çerkezköy which are the industrial zones.

In this study, the agricultural policies applied for wheat in Turkey were examined and by the applied policies the effects of poverty in Thrace agriculture were evaluated. As a result of this research, by the suggestions were presented for appearing problems, studied to make contributions to socio-economic development of the region.

Keywords: Wheat, Agricultural Policies, Poverty, Thrace Region

1. Giriş

Tarım ülke halkının beslenmesi için gerekli besin maddelerini sağlama görevini yüklenmiştir. Her ülke, beslenme açısından önemli ürünlerde kendine asgari bir yeterlilik derecesi sağlama gayreti içerisinde. Kendine yeterliliğin sağlanabilmesi, ürün fazlalığı verilmeden yurtiçi arzın gereksinimi karşılama gerektirir (Eraktan, 2011).

Dünya’nın ve Türkiye’nin neredeyse her bölümünde üretimi yapılan buğday; gerek çok büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi, gerekse insanların temel gıdası olan ekmeğin hammaddesini oluşturması bakımından oldukça önemli bir üründür (Kızılaslan, 2004).

Trakya Bölgesi Türkiye’nin önemli tarım bölgelerinden birisidir. Bölgede tarımı yapılan en önemli ürünler buğday, ayçiçeği ve çeltiktir. Buğday insan beslenmesi açısından taşıdığı önem dolayısı ile tarla ürünleri içerisinde ekiliş alanı ve üretim miktarı bakımından ilk sırada yer almaktadır. Trakya Bölgesi’nde 2010 yılında buğday yaklaşık olarak 480.000 ha alanda ekilmiş, 2,1 milyon ton civarında üretilmiş ve dekinden alınan ortalama verim de 422 kg olarak gerçekleşmiştir.

Destekleme programları Toprak Mahsulleri Ofisinde gerçekleştirilmekte, üreticiler iç ve dış piyasalardaki olumsuz

gelişmelerden korunmaya çalışılmaktadır. Ancak buğdayda uygulanan destekleme sistemi daha çok fiyat ve müdahale alımları kapsamında Devlet kurumlarını (TMO, vb.) kullanarak pazar oluşturmaya yönelik uygulanmıştır. Destekleme politikası araçları olarak en çok uygulanan fiyat ve müdahale alımı programları kapsamında yurtiçi buğday fiyatları çoğunlukla dünya fiyatlarının üzerinde belirlenmiş, bu da tüketici harcamalarının yanında, bütçe ve kaynak kullanımını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, 2001 yılından itibaren fiyat yoluyla yapılan destekleme alımlarına son verilmiş ve TMO kendi alım fiyatlarını ilan ederek alım yapmıştır.

Dünyada 2000 yılından itibaren buğday fiyatları giderek artmaktadır. Ancak ülkemizde buğdayda kullanılan girdi fiyatlarındaki artış, buğday fiyatının önüne geçmiştir. Artan girdi fiyatlarıyla beraber üreticilerin girdi kullanımı azalmış ve verimde son yıllarda önemli miktarlarda azalmalar olmuştur. Bu durum, çiftçileri ekonomik bakımdan zora sokmuştur. Çiftçilerin satın alma gücü azalmış, bu da çiftçilerin giderek yoksullaşmasına neden olmuştur. Çiftçiler çok sevdikleri tarımdan giderek vazgeçmeye başlamış ve sanayinin yoğun olduğu yerlere (Çerkezköy, Çorlu vb.) göç etmişlerdir. Göç ettikleri yerlerde ise nüfus yoğunluğu yaşanmaktadır. Tüm bu sorunların temelinde uygulanan tarım politikalarının yetersiz kalması gelmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye’de buğdayda uygulanan tarım politikalarının Trakya tarımında yarattığı yoksulluk üzerine etkileri belirlenmiş ve bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkı sağlayabilecek çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

2. Trakya Bölgesi’nde Buğday Tarımı ve Ticareti

2.1. Trakya bölgesi buğday ekiliş, üretim ve verimi

Trakya Bölgesi’nde iklim ve toprak koşulları birçok ürünün yetiştirilmesi açısından uygun olmasına rağmen yaygın ve ekonomik anlamda üretimi yapılan ürünler arasında, ekim sahası genişliği ve üretim yönünden buğday, ayçiçeği ve çeltik gelmektedir.

Çizelge 1’de yıllar itibariyle Trakya Bölgesi’nin (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) buğday ekiliş, üretim ve verim rakamları verilmiştir.

Çizelge 1.Trakya Bölgesi’nde Buğday Ekilişi (ha), Üretimi (ton) ve Verimi (kg/da)

Yıllar	TEKİRDAĞ			EDİRNE			KIRKLARELİ			TOPLAM		
	Ekiliş	Üretim	Verim	Ekiliş	Üretim	Verim	Ekiliş	Üretim	Verim	Ekiliş	Üretim	Verim
2000	205660	988660	489	208078	822037	395	147485	584170	396	561223	2394867	427
2001	205650	831012	391	201664	666761	331	144000	386280	268	551314	1884053	330
2002	203520	882605	433	195690	694795	355	137687	490261	356	536897	2067661	381
2003	196170	751480	383	197518	684108	346	145694	478575	328	539382	1914163	352
2004	198999	1056294	530	202262	804489	398	143300	597250	404	544561	2458033	444
2005	197509	1026904	520	202884	916737	452	140300	597250	425	540693	2540891	465
2006	191298	822601	430	200348	822990	410	137190	530835	387	528836	2176426	409
2007	186016	1005088	540	190056	988740	520	136380	646615	470	512452	2640443	510
2008	184745	1079342	584	173425	920198	531	134373	658443	490	492543	2657983	535
2009	184250	981550	533	171963	844814	491	135557	636825	469	491770	2463189	498
2010	179457	824624	460	172508	690265	400	123067	498043	405	475032	2012932	422

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları

2010 yılı verilerine göre, Trakya’da buğday yaklaşık 480.000 ha alanda ekilerek, 2,1 milyon ton civarında üretilmiş ve dekadangdan alınan verimde 422 kg olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Trakya Bölgesi’nde dekadangdan alınan buğday verimi Türkiye ortalamasının (243 kg) 179 kg üzerindedir.

Çizelge 1’den de anlaşılacağı gibi Trakya Bölgesi buğday ekilişlerinde yıllara göre fazla bir değişiklik olmamıştır. Buğday ekilişinde zaman zaman azalmalar olduğu gibi, artışlar da olmuştur. Bölge yıllara göre değişimle birlikte, Türkiye toplam buğday ekiliş alanının yaklaşık %6’sına sahiptir. Bölgede buğday ekilişi 2000 yılında 561 223 ha iken, 2010 yılında 475 032 ha alana düşmüştür. Ekilişteki azalma ise iklimsel faktörlerden kaynaklanabilmektedir.

Tarımsal üretimin iklime bağlı oluşu nedeniyle Trakya Bölgesi’nde buğday üretiminde dalgalanmalar görülmektedir. Yıllara göre değişimle birlikte Trakya, Türkiye toplam buğday üretiminin yaklaşık %10.1’ine sahiptir. Trakya Bölgesi buğday üretimi, genellikle ekilişlere paralel olarak bir seyir izlemektedir. Buğday üretimi 1990-1999 yılları arasında 1.5-2 milyon ton arasında değişirken, 2000-2010 yılları arasında 2-2.5 milyon ton arasında değişmiştir. Özellikle buğday üretimi 2004 yılında önemli oranda artmış, 2005 yılında ise son 15 yılın en yüksek üretimi olan 2.5 milyon tona ulaşmıştır. 2004 ve 2005 yıllarında buğday üretiminin bu kadar artmasının nedeni ise uygulanan üretim tekniği sonucu (kaliteli tohumluk kullanımı, zararlı ve hastalıklarla mücadele vb.) verimin yükselmesidir. 2010 yılında ise ekilişteki azalmadan dolayı üretim de azalmıştır.

Çizelge 1’de de görüldüğü gibi, üretimin iklime bağlı olmasından dolayı verimde dalgalanmalar görülmüştür. Trakya

Bölgesi'nde buğday verimi (422 kg/da), Türkiye'nin (243 kg/da) yaklaşık 2 katı, dünya ortalamasının (303 kg/da) 1.5 katıdır. Trakya'da buğday verimi özellikle 2004 ve 2005 yıllarında artmıştır. 2008 yılında ise buğday verimi 535 kg/da iken, 2009 ve 2010 yıllarında buğday verimi giderek azalmıştır.

3. Türkiye'de ve Trakya Bölgesi'nde Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları

3.1 Toprak Mahsulleri Ofisi Alım Politikaları

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) bir kamu iktisadi teşekkülü olup, amacı yurtdışı hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketici aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek ve piyasayı düzenleyici tedbirler almaktır.

Türkiye'de buğday birçok ülkede olduğu gibi, Cumhuriyet tarihi boyunca Devletçe özel olarak destekleme kapsamında değerlendirilmiştir. Destekleme alımlarında alıcı kuruluş olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) görevlendirilmektedir. Ancak, 2001 yılından itibaren destekleme alımlarına son verilmiş ve TMO kendi alım fiyatlarını ilan ederek alım yapmıştır.

Ülkemizde ekonomik istikrar programlarının uygulanmaya başladığı 1999 sonrası dönemde, TMO'nun da görev ve alım politikasında öngörülen değişiklikler sonucu; TMO bu tarihten itibaren alımlarını düşürmüş, alım merkezlerini kapatarak küçülmeye başlamış ve 300 üzerindeki sabit işyeri ve alım müdürlüklerinin yaklaşık yarısını kapatmıştır.

TMO'nun buğday alımı yapması piyasanın düzenlenmesi ve üreticinin ürettiği buğdaya alım garantisi sağlaması açısından oldukça önemlidir. Trakya Bölgesi'nde ise hububat üretiminin ağırlığı göz önüne alındığında, TMO'nun önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak, bölgede üreticiler buğdaylarının çok az bir kısmını TMO'ya satmışlardır. Geri kalan kısmını ise tüccarlara, borsalara ve un fabrikası sahiplerine satmışlardır. Bunun da en büyük nedeni, TMO'nun üreticinin buğdayını tüccarlara ve borsalara göre daha düşük fiyatla almasından kaynaklanmıştır.

TMO buğdayı peşin ve emanet olarak 2 şekilde almaktadır. TMO, Umumi Mağazacılık Kanunu kapsamında 1993 yılından itibaren emanet alım işlemlerini yürütmeye başlamıştır. Bu uygulama ile yeterli deposu olmayan üretici ve diğer kesimlere depolama imkânı sağlayarak, ürünlerini hasat dönemi dışında pazarlama fırsatı sunmuştur. Ayrıca, ürününü emanete bırakan kesimlerin makbuz senedi karşılığı finans sağlamalarına da imkân tanımıştır. TMO, tüm ürünlerde emanet ve yerinde emanet alım uygulamasıyla emanet alımları teşvik ederek, ürün arzının hasat dönemi dışına ötelenmesini, ürünün daha yüksek fiyattan pazarlanmasını ve lisanslı depoculuğa geçişe öncülük etmeyi amaçlamıştır.

Çizelge 2'den de görüleceği üzere, bölgede emanet alım miktarları peşin alımlardan fazladır. TMO buğday alım fiyatları düşük olduğundan ürününü satamayan bölge üreticisi, buğdayını emanete bırakmayı tercih etmiştir. Borsalarda ise alım miktarı toplam 812 ton olarak gerçekleşerek TMO alım miktarının gerisinde kalmıştır.

Çizelge 2. 2010 Yılı Borsa ve TMO Şubeleri Bazında Peşin ve Emanet Alım Miktarları (ton)

Şube Adı	Peşin Alım	Emanet Alım	Borsa Alım
Tekirdağ	391	45.566	137
Edirne	922	15.332	104
Kırklareli	3.108	8.895	571
Toplam	4.421	69.793	812

Kaynak:TMO

2010 yılında Türkiye'de TMO buğday alım miktarı 980.223 ton olarak gerçekleşmiş, üretim ise 19.674.000 ton'dur. Dolayısıyla alımın üretime oranı %5 olarak gerçekleşmiştir. Trakya Bölgesi'nde ise alımın üretime oranı %1'in altında kalmıştır. Türkiye'de olduğu gibi Trakya Bölgesi'nde de buğday pazarlaması TMO ve borsaların dışında çoğunlukla tüccarlar aracılığıyla yapılmaktadır. Üreticileri tüccarın eline bırakmamak ve üreticinin emeğinin karşılığını tam olarak alabilmesini sağlamak için Toprak Mahsulleri Ofisi piyasayı dengeleyici bir unsur olarak görev yapmalıdır.

3.2. Fiyat Politikaları

Tahıl politikasında çekirdeği oluşturan TMO aracılığıyla üretimin artırılması, dalgalanmaların azaltılması ve fiyat istikrarının sağlanması için fiyat politikaları geliştirilmiştir (Güneş, 1997).

Türkiye'de buğday fiyatı dünya fiyatından yüksek seyretmektedir. 2000-2011 yılları ortalaması dikkate alındığında buğday fiyatımız dünya fiyatından %28 daha fazladır. Fiyat yüksekliğinin sebepleri arasında ise en önemli yeri, girdi fiyatlarındaki yükseklikten dolayı üretim maliyetlerinin oldukça yüksek oluşu almaktadır.

Dünya fiyatlarındaki artış zaman zaman ülkemizi de etkilemiş ancak bu fiyat artışları ürün çiftçinin elinden çıktığı dönemlere denk gelmiştir. Üretim maliyetlerinin yüksek olması ve bu dönemde üretimdeki düşüşler hububat üreticisini zor durumda bırakmıştır.

Çizelge 3'de, 2000-2010 yılları arası buğdayın maliyet, ürün ve girdi fiyatlarının enflasyonla karşılaştırılması verilmiştir.

Çizelge 3. 2000-2010 Buğdayın Maliyet, Ürün ve Girdi Fiyatlarının Enflasyonla Karşılaştırılması

	Maliyet		Fiyat		Enflasyon		Girdi	
	% Değişim	Endeks	% Değişim	Endeks	% Değişim	Endeks	% Değişim	Endeks
2000	-	100	-	100	-	100	-	100
2001	68	168	70	170	68,53	169	122	222
2002	28	215	40	238	29,75	219	13	251
2003	21	260	42	338	18,36	259	24,5	312
2004	9	283	7	362	9,32	283	20	374
2005	18	334	-22	282	7,72	305	5,4	394
2006	1	339	7	301	9,65	334	14	449
2007	17	397	13	340	8,39	362	34	601
2008*	27	504	31	445	10,06	399	61,7	973
2009	0	504	-11	396	6,53	425	-39,7	583
2010	2	512	10	435	6,40	452	18	688

Kaynak: TZOB

*2008 yılı buğday fiyatı serbest piyasa fiyatıdır (TMO fiyat açıklamamıştır).

Not: Girdi fiyatları Mazot, DAP ve %26 A.nitrat gübresinin fiyatlarındaki artışların ortalamasıdır.

Çizelgede son on yıllık dönemde uygulanan yetersiz politikalarından dolayı buğday fiyatlarında önemli dalgalanmalar olmuştur. Buğday maliyetindeki artış, fiyat ve enflasyon artışından daha fazla gerçekleşmiştir. 2005 ve 2009 yıllarında buğday ve girdi fiyatları azalmıştır. Bu durum üreticiler için olumlu olmakla beraber önceki yıllarda yüksek orandaki artışlar sebebiyle halen girdi fiyatları oldukça yüksek kalmaktadır.

Çizelgeden de görüldüğü gibi, girdi (mazot ve gübre) fiyatları buğday fiyatından ve enflasyondan yüksektir. Buğday fiyatlarının yanında girdi fiyatları da önemlidir. Girdi fiyatlarındaki artış ya da azalış üreticilerin üretimlerini doğrudan etkilemektedir. Girdi fiyatlarındaki artış, üreticinin o sene daha az ekim yapmasına, azalış ise daha fazla ekim yapmalarına ve dolayısıyla üretim fazlasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla girdi fiyatlarının dengeli bir şekilde artması ve buğday fiyatıyla paralel gitmesi üreticiler açısından son derece önemlidir.

Türkiye’de girdi fiyatları dünyada rekabet içerisinde olduğumuz ülkelere göre yüksek seyretmekte ve dolayısıyla üretim maliyetleri de artmaktadır. Artan maliyetler karşısında satın alma gücü azalan çiftçi daha az girdi kullanımına yönelmekte, bu da çiftçinin kaliteli üretim yapmasını engellemektedir. Çiftçilerimizin uygun fiyatla tohum temin etmesi verimli ve kaliteli üretimin devamlılığı bakımından önemlidir.

Trakya Bölgesindeki buğday üreticileri de yüksek girdi fiyatlarından ve üretim maliyetlerinden doğrudan etkilenmektedir. Artan maliyetler sonucunda çiftçinin satın alma gücü giderek azalmış, bunun sonucunda çiftçiler daha az girdi kullanmışlardır. Bölgede buğday tarımında yoğun olarak kullanılan önemli girdilerden olan kimyasal gübre tüketimi 1999 yılında 372.138 ton iken 2010 yılında azalarak 343.124 ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun da en önemli nedenlerinden biri, gübre fiyatlarının yüksek olması ve çiftçilere ödenen girdi desteklerin yeterli ve zamanında verilmemesidir.

Diğer tarımsal girdilerle karşılaştırıldığında gübreler, tek başına %40’ın üzerinde verim artışı sağlayarak dünya gıda güvenliğine, yaşam standardının yükseltilmesine ve açlıkla mücadelede çok önemli katkılarda bulunmaktadır.

Aşırı girdi kullanımının uzun vadede bazı sorunları getirmesi doğaldır. Özellikle azot kullanımı, yeraltı sularının kirlenmesine ve nitrat birikimi sebebiyle canlılarda çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açar. Toprakta aşırı fosfor birikiminde, bitki büyümesini engellediği bilinen bir gerçektir. Bunun için, sürdürülebilir tarım ilkelerine uyacak şekilde gübrelemenin çevreye zararını önlemek için doğru cins ve miktarda gübre kullanılmalıdır. Doğru cins ve miktarda gübre kullanımının en etkili yolu ise toprak ve bitki analizlerine dayalı uygulamalardır.

Türkiye’de buğday birçok ülkede olduğu gibi, Cumhuriyet tarihi boyunca Devletçe özel olarak destekleme kapsamında değerlendirilmiştir. Buğday üreticileri 2001-2007 yılları arasında Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ile desteklenmişlerdir. Daha sonra DGD kaldırılarak, yerine 2007 yılından itibaren prim, girdi (gübre ve mazot), sertifikalı tohumluk ve toprak analizi desteğine geçilmiştir. Çizelge 4’de 2005-2010 yılları arasında buğdaya verilen birim destekler ile desteklerle birlikte buğday fiyatındaki artış oranları (%) ile ÜFE artış oranları (%) verilmiştir.

Çizelge 4. Buğdaya Verilen Birim Destekler

Yıllar	DGD	Sertifikalı Tohum (TL/Kg)	Toprak Analizi (TL/Kg)	Prim (TL/Kg)	Mazot (TL/Kg)	Gübre (TL/Kg)	Ekmeklik Buğday Fiyatı+Destek (TL/Kg)	Desteklerle Fiyat Artış Oranı (%)	ÜFE Artış Oranı (%)
2005	0,0431	0,013	-	0,030	0,010	0,0069	0,453	2,48	4,25
2006	0,0424	0,021	-	0,035	0,012	0,0090	0,495	9,27	12,52
2007	0,0329	0,023	-	0,045	0,014	0,0100	0,550	11,11	2,89
2008	-	0,020	0,010	0,045	0,013	0,017	0,605	10	17,03
2009	-	0,020	0,010	0,050	0,013	0,0167	0,609	0,66	-1,86
2010	-	0,021	0,010	0,050	0,013	0,0175	0,662	8,70	7,64

Kaynak:TMO

Çizelge 4’de destekleme miktarlarının bazı yıllar değişmediği görülmektedir. 2007 yılında yaşanan kuraklıktan dolayı desteklerle birlikte buğday fiyatı %11,11 artmıştır. Daha sonraki yıllarda buğdaya verilen toplam desteklerle fiyat artış oranı azalmıştır. Destekleme fiyat artış oranları çoğu zaman ÜFE artış oranının gerisinde kalmıştır. Bu durum, üreticinin kullandığı girdi fiyatlarındaki aşırı artışı karşılayamamış ve buğday üreticisi gelir kaybına uğramış ve satın alma gücü azalmıştır.

Üretici satın alma gücündeki değişim miktarları Çizelge 5’te verilmiştir.

Çizelge 5. Üretici Satın Alma Gücündeki Değişim

Buğday/Girdi Paritesi						
	Ürün ve Girdi fiyatları (kr/kg)			Parite (*)		Alım Gücü
	2000	2010	% Artış	2000	2010	% Değişim
BUĞDAY	10,2	55	439,2			
Girdiler						
Mazot (kr/lt)	44,89	319	610,6	0,23	0,17	-24,1
DAP gübresi	16,1	101	527,3	0,63	0,54	-14,0
%26 A.Nitrat	8,95	55	514,5	1,14	1,00	-12,3
* Bir kilogram ürün bedeli ile alınabilen girdi miktarı						

Kaynak: TZOB

Üretimde zorunlu olarak kullanılan girdilerdeki fiyat artışları sonucu buğday çiftçisi bir kg buğdayla 2000 yılında 0,23 lt mazot alırken 2010 yılında 0,17lt mazot alabilir duruma gelmiştir. Çiftçinin alım gücü %24 azalmıştır. Yukarıdaki çizelgeden de görüldüğü üzere, gübrede de çiftçinin satın alma gücü %14 ve %12 oranında azalmıştır.

Gerçekleşen enflasyon oranları ile çiftçinin alım gücü karşılaştırıldığında, çiftçinin alım gücünün enflasyon oranlarının altında kaldığı görülmektedir. Bu da üreticilerin reel olarak gelir kaybına uğradıkları anlamına gelmektedir.

Çiftçinin buğday üretimine yönelmesi, üretiminden para kazanmasıyla mümkün olacaktır. Üretim maliyetleri düşürülmediği takdirde üretimi artırmak zor görünmektedir. Ürün ve girdi fiyatı ile destekleme politikaları gibi faktörlerden kaynaklanan çiftçi gelir düzeyini etkileyen dalgalanmaların engellenmesi sağlanarak çiftçinin satın alma gücü artırılmalıdır.

Trakya Bölgesi’ndeki üreticilerin birçoğu buğday fiyatını düşük bulmaktadır. Bunun nedenleri arasında; girdilerin pahalı olup fiyatların düşük kalması, buğday ithalatı yapılması ve TMO’nun buğday fiyatlarını geç açıklayıp ödemeyi peşin yapmaması ve yeterli alım yapmamasıdır. Bu da borçlu olan üreticiyi zor duruma sokmakta, üreticilerin bir kısmı TMO yerine peşin ödeme yapan özel alıcılara (tüccar, komisyoncu, firma vb.) yönelmektedirler. TMO’nun alım merkezleri bazı ilçe ve köylerde kapalı olduğu için üreticiler buğdaylarını nakliyenin masraflı ve zor olmasından dolayı uzak olan ilçelere götürmemekte dolayısıyla tüccarların istedikleri fiyattan ürünlerini borçları da olduğu için onlara zorunlu olarak satmaktadırlar. Üreticilerin tüccarların eline bırakılmaması için bölgede TMO alım merkezleri kapalı olan ilçe ve köylerde geç olmadan yeniden açılmalıdır. Üretim maliyetleri hesaplanarak, enflasyona ve dünya fiyatlarına paralel olarak buğday fiyatları belirlenmeli, üreticiye zamanında ve peşin ödeme yapılmalıdır. Girdilerin pahalı olmasından dolayı borçlu olan üreticiler yıldırılmamalı, onları kaliteli ve verimli buğday üretimine teşvik etmelidir.

Buğday fiyatının düşük ve desteklemelerin yetersiz olması çiftçilerin ürettikleri üründen aldıkları verimi ve satın alma gücünü doğrudan etkilemektedir. Verimdeki azalmayla ve ürünlerin fiyatının artmasıyla tüketicilerde o ürünleri daha pahalıya tüketeceklerdir. Bunun için bölge ve bölge üreticileri korunmalı, üreticilere ve tüketicilere yönelik olan tarım politikaları uygulanmalı ve benimsenmelidir.

4. Trakya Bölgesi'nde İstihdam, Yoksulluk, Nüfus ve Göç

4.1 İstihdam

Trakya Bölgesi'nin önemli gelir kaynaklarından biri tarımdır. Trakya Bölgesinde buğday ise, üreticilerin önemli geçim kaynaklarından birisini oluşturduğundan bölge için önemli bir üründür. Türkiye'de üretilen pirincin %55-60'ı, ayçiçeğinin %60-65'i, buğdayın %10-15'i Trakya bölgesinde üretilmiştir. Bölgedeki nüfusun büyük bir bölümünün tarımsal üretimde olmasına rağmen tarımdan elde edilen gelirin giderek küçülmesi ile emek gücü tarımdan sanayiye geçmiştir.

Çizelge 6. Trakya Bölgesi'nde İstihdam Edilenlerin Sektörlere Göre Dağılımı
[15 Yaş+] (1000 Kişi)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
2004	34.2	26.5	39.1
2005	25.1	28.4	46.7
2006	21.1	30.3	48.6
2007	21.1	33.1	45.9
2008	20.2	34.6	45.2
2009	22.2	32.6	45.1
2010	21.7	38.1	40.3

Kaynak:TUIK

İstihdamın sektörlere göre dağılımına bakıldığında, 2004-2008 döneminde Trakya Bölgesi'nde (Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli) istihdamın yapısında belirgin bir değişiklik olduğu görülmektedir. Bölgede 2004 yılında tarımdaki istihdamın payı %34.2 iken 2008 yılında bu oran %20.2'ye düşmüştür. İstihdamda tarımın azalan payı, sanayi ve hizmet sektöründeki istihdam artışı ile karşılanmıştır. 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeni ile sanayi sektöründeki istihdam da azalma, tarım sektöründeki istihdam da ise artış görülmektedir. 2010 yılında ise tarım sektöründeki istihdam oranı yeniden azalarak %21.7 olarak gerçekleşmiştir.

4.2 Yoksulluk

Trakya bölgesinde üreticilerin satın alma gücü azaldığından ve emek gücünün de tarımdan sanayiye geçmesiyle yoksulluk oranı da giderek artmıştır. 2010 yılı TUIK verilerine göre gelire dayalı görece yoksulluk sınırlarına göre Batı Marmara Bölgesi yoksul sayıları ve yoksulluk oranı Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Gelire dayalı görece yoksulluk sınırlarına göre Batı Marmara Bölgesi yoksul sayıları ve yoksulluk oranı

Yıllar	Yoksulluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı (%)
2006	2 676	426	14.9
2007	3 232	350	12.1
2008	3 369	380	12.9
2009	3 628	437	14.3
2010	3 878	451	14.6

Kaynak:TUIK

Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir ve Çanakkale illerini kapsayan Batı Marmara Bölgesinde yoksulluk oranı 2009 ve 2010 yıllarında artış göstermiştir. 2010 yılı sonuçlarına göre medyan gelirin %50'si kullanıldığında, Batı Marmara Bölgesi'nde yaşayanların %14.6'sı, bölge için belirlenen yoksulluk sınırının altındadır. Yoksul sayısı son 5 yılda en yüksek rakama ulaşarak 451 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

Hububat sektörü Türk çiftçilerinin büyük çoğunluğunu ilgilendiren bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle hububat sektöründe izlenen politikalar üretici – işleyici – tüccar - tüketici konumundaki büyük bir kitleyi çok yakından ilgilendirmektedir. Trakya Bölgesi üreticileri için de hububat tarımının ayrı bir önemi vardır. Uygulanan tarım politikaları üreticilerin gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Son yıllarda bölgede gelir dağılımı giderek bozulmuş ve yoksulluk artmıştır. Alınan kararlar ve uygulanan politikalarından dolayı bazı çiftçiler tarlasını terk etmek zorunda kalarak köyden kente göç etmişlerdir.

Ülkemizde özellikle kırsal alanda yoksulluğu azaltan dolayısıyla üreticilerin gelir düzeyini artıran politikalar uygulanmalıdır. Çünkü yoksul kesimin büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktadır. Kırsal alanda yaşayanların çoğu ise tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve geçimini bunlardan sağlamaktadır. Bunun için, tarımsal üretim gerek kırsal alanda, gerek kentsel alanda ve ulusal düzeyde yoksulluğun azaltılması için farklı düzeylerde katkı sağlayabilecektir. Bunlar, tarımsal üretimin ve verimliliğin artması ile gıda fiyatlarının azalması, kırsal alanda yatırımın yapılması ile tarımın desteklenmesinin istihdam yaratacağı ve tarımda gelirin artırılmasıdır.

4.3 Nüfus ve Göç

Trakya Bölgesi'nde nüfus giderek artmaktadır. TÜİK'in 2010 yılı verilerine göre nüfus 1.521.328'dir. Bölge nüfusunun artmasına karşın buğday üretimi giderek azalmıştır. Hızlı artan nüfusla birlikte, buğday ve ürünlerinin tüketiminin de artması, gelecek yıllarda üretimin tüketime yetmemesi sorununu ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle buğday üretiminin artırılması, buğdayda gıda güvenliğinin yanı sıra, buğdaya dayalı sanayinin hammadde ihtiyacının karşılanması ve dışsattım potansiyeli açısından da önemlidir.

Çizelge 8'de Trakya Bölgesi nüfusu, artış hızı, nüfusun illere dağılımı ve buğday üretiminde ortaya çıkan yıllık artış hızları verilmiştir.

Çizelge 8. Türkiye ve Trakya Bölgesi nüfusları, bölge nüfus ve buğday üretimi yıllık artış hızları

Yıllar	Türkiye	Trakya Toplam	(%)	Tekirdağ	(%)	Edirne	(%)	Kırklareli	(%)	Trakya Buğday Üretimi % Artış
1990	56.473.035	1.182.953	2.1	468.842	40	404.599	34	309.512	26	16.1
2000	67.803.927	1.354.658	2.0	623.591	46	402.606	30	328.461	24	25.1
2007	70.586.256	1.458.114	2.1	728.396	50	396.462	27	333.256	23	10.3
2008	71.517.100	1.502.358	2.1	770.772	51	394.644	26	336.942	22	0.7
2009	72.561.312	1.511.952	2.1	783.310	52	395.463	26	333.179	22	-7.9
2010	73.722.988	1.521.328	2.1	798.109	52	390.428	26	332.791	22	-22.3

Kaynak: TÜİK

Türkiye toplam yüzölçümünün %2.4'üne sahip olan Trakya Bölgesinin Türkiye nüfusundan aldığı pay; 2000 yılında %2 iken, 2010 yılında bu oran %2.1'e çıkmıştır. 2010 yılında Bölge nüfusunun illere dağılımı %22 ile %52 arasında değişirken, Tekirdağ ilinin Bölge nüfusundaki payı istikrarlı olarak artmıştır. Bölgenin diğer illerine kıyasla daha yüksek bir nüfus artış hızına sahip olan Tekirdağ, 1990'da Bölge nüfusunun %40'ına sahip iken 2010 yılında Bölge nüfusunun %52'sine sahip hale gelmiştir. Bölgenin 2023 nüfus projeksiyonunda da Tekirdağ ilinin Bölge nüfusuna oranının %64 olması öngörülmektedir.

Bölgede buğday üretimi 2000 yılında %25.1 artış gösterirken, 2010 yılında %22.3 azalış göstermiştir. 2000 yılında buğday üretimi nüfus artış oranından yüksek iken, 2010 yılında nüfus artış oranının çok gerisinde kalmıştır. Bu demektir ki, bölgede buğday üretimi nüfusu karşılamamaktadır. Yani, bölge buğday üretiminde kendi kendine yetmemektedir. Nüfusun giderek artması, üretimin giderek azalması düşündürücüdür. 2010 yılından sonra buğdayda uygulanan tarım politikalarından dolayı buğday üretimi giderek azalmıştır. Buğday üreticileri buğday ekiminden vazgeçmeye ya da kentlere göç etmeye başlamışlardır. Buğdayda uzun vadeli, tutarlı, üretimi artıran, tüketimi koruyan ve bölgelerin ekonomisi ve kalkınması da düşünülerek uygulanan tarım politikaları benimsenmelidir.

Bölgede nüfusu en büyük beş ilçesinin üçü Tekirdağ ilindedir. 1990-2010 döneminde bölgede Çerkezköy ve Çorlu nüfusu en çok artan ilçelerdir. Yirmi yıllık bu dönemde; Çorlu ilçesinin nüfusu %133 artarak 243.285'e yükselirken, Çerkezköy'ün nüfusu %273 artarak 41.317'den 154.298'e yükselmiştir. Bu iki ilçedeki nüfus artışının başlıca nedeni bu bölgelerde yoğunlaşan sanayi tesislerinin yarattığı istihdamdır.

Türkiye genelinde 2009-2010 ve 2010-2011 dönemlerinde iki milyonun üzerinde insan göç etmiştir. Trakya Bölgesi'nde alınan ve verilen toplam göç ise 2009-2010 dönemi için 124.521, 2010-2011 dönemi için 123.775 kişidir.

Çizelge 9. Trakya Bölgesi'nde Göç (2009-2010 / 2010-2011)

Dönemler	Bölge ve İl Adları	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2009-2010	Trakya	1.511.952	68.170	56.351	11.819	15.18
2010-2011	Trakya	1.521.328	68.738	55.037	13.701	16.78
2009-2010	Tekirdağ	783.310	41.307	29.433	11.874	14.99
2010-2011	Tekirdağ	798.109	42.265	28.620	13.645	16.58
2009-2010	Edirne	395.463	14.019	14.830	-811	-2.08
2010-2011	Edirne	390.428	14.494	14.588	-94	-0.24
2009-2010	Kırklareli	333.179	12.844	12.088	756	2.27
2010-2011	Kırklareli	332.791	11.979	11.829	150	0.44

Bölge illeri içinde Tekirdağ net göçün en yüksek gerçekleştiği il iken, Edirne ilinde ise alınan göç verilen göçe göre daha düşük kalmıştır. Kırklareli’nde 2009-2010 döneminde net göç hızı %2.27 olurken, 2010-2011 döneminde %0.44 olarak gerçekleşmiştir.

Bölgede nüfusu ve net göç hızı en yüksek olan il Tekirdağ’dır. Çünkü, Çorlu ve Çerkezköy gibi sanayi ilçeleri Tekirdağ iline bağlıdır. Bölgede tarımdan sanayiye doğru geçiş vardır. Giderek yoksullaşan bölge halkı ve dolayısıyla üreticisi çareyi sanayide istihdamda bulmuştur. Tarımda ürün fiyatlarının düşük, girdi fiyatların ve üretim maliyetlerinin yüksek olması üreticinin satın alma gücünde azalmayı beraberinde getirmiş ve bölgede üretim ve verim giderek azalmıştır.

Trakya bölgesi verimli topraklara sahiptir ve ekimi en çok yapılan ürünler arasında buğday-ayçiçeği gelmektedir. Uygulanan yetersiz politikalarla üreticiler ekimden soğutulmamalıdır. Tam tersine üreticiler desteklenmeli ve desteklerin ve fiyatların girdi maliyetleri ve enflasyona dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Bölgede bu ürünler gibi diğer ürünlerde ve hayvancılıkta da sorunlar bulunmaktadır. Türkiye tarımının sorunları Trakya’nın da sorunudur. Bunun için tarım politikaları belirlenirken ülke, bölgeler, çiftçiler, sanayiciler vb. gözetilerek ülke-bölge ekonomisi ve refahı korunmalıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz üreticisinin yaklaşık %85’i hububat üreticisiyken, nüfusumuzun tamamının tüketici olduğu gerçeğiyle hububat dolayısıyla da buğday stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye üreticilerinin %85’ini ilgilendiren hububatta, bu yeni yapılanmalar çerçevesinde üreticilerin gelir istikrarını koruyacak, tarımsal yapısına uygun bir piyasa düzenini kurmak zorundadır.

Buğday özelinde Ülkemizde tarım sektörü, bu güne kadar yüksek gümrük vergileriyle korumak zorunda olduğumuz dolayısıyla dünya fiyatlarının iç piyasaya çok fazla yansımadağı bir sektördü. Artık dünya’da tarımsal ürünler en önemli yatırım araçları arasında sayılmaktadır. Öyle görünüyor ki özellikle Asya Ülkelerinde tüketim alışkanlıklarının değişmesi sonucu taleplerin artması ve biyoyakıtlara olan talep, önümüzdeki yıllarda tarımsal ürünlerin dünya pazarlarında oldukça etkili olacağını göstermektedir.

Trakya tarımının sorunlarını Türkiye tarımının sorunlarından soyutlamak olası değildir. Trakya Bölgesi önemli tarım bölgelerinden biridir. Bölgede daha çok buğday-ayçiçeği münavebesi yapılmaktadır. Dolayısıyla buğdayda uygulanan tarım politikalarından tüm bölge üreticisi etkilenmektedir.

Bölgede son iki yıldır ekimde, üretimde ve verimde azalmalar görülmüştür. Oysa ki, bölgenin toprakları buğday tarımı için çok elverişlidir. Çünkü, bazı yıllar verimin 500 kg/da’nın üzerine çıktığı görülmüştür. 2010 yılındaki ekim ve üretim ise 2000 yılında (son 10 yıla göre) gerçekleşen değerlerden bile düşüktür. Üretimdeki bu düşüşlerin en önemli nedenleri arasında üretim maliyetlerinin yüksek olup, buğday fiyatının düşük kalması, desteklemelerin yetersiz olması ve zamanında verilmemesi gelmektedir. Tüm bunlar ise uygulanan tarım politikalarının yetersiz olduğunun göstergesidir. Üretim maliyetlerini azaltmak için, işletme ölçeklerinin büyütülerek verimli girdi kullanımı sağlanmalıdır. Uygulanan destekler üreticiler için olumlu karşılanmakla birlikte, girdiler için gerçekleştirilen masraflar için verilen destek miktarı yeterli olmamaktadır. Bu sebeple verilen destekler üretim maliyetleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

Bölgede sertifikalı tohumluk kullanımı buğdayda yetersiz düzeydedir çünkü sertifikalı tohumluk diğer tohum çeşitlerine göre pahalıdır ve genel olarak üreticiler ekim için kendi üretimlerinden ayırdıkları tohumları kullanmaktadırlar. Bunun için sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması için prim ödemelerinde sertifikalı tohumluk kullananlara yapılan destek artırılarak devam etmelidir. Ülkemizde ve bölgede buğday üretiminin büyük bir çoğunluğu kıraç arazide gerçekleştirilmektedir. 2007 yılında yaşanan kuraklık ve önümüzdeki dönemde küresel ısınma tehdidi dikkate alınarak, buğdayda kuru şartlarda daha iyi verim elde etmek üzere kuraklığa dayanıklı tohum ıslah çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Önemli girdiler arasında olan mazot ve gübre fiyatları ise buğday fiyatından ve enflasyon oranından yüksektir. Tarımsal üretimde kullanılan gübre, mazot ve tarımsal sulamada kullanılan elektrik gibi girdilerde KDV’lerin kaldırılarak birim fiyatlarının düşürülmesi sağlanmalıdır. Fazla girdi kullanımı da hem birim maliyetlerin yükselmesine hem de çevre kirliliğine neden olmaktadır. Bu nedenle toprak analizlerinin yapılarak yeteri kadar girdi kullanılması gerekmektedir.

Ülkemizde 1999 yılından sonrası dönemde, TMO’nun görev ve alım politikasında değişiklikler öngörülmüştür. Bunun sonucunda, TMO bu tarihten itibaren alımlarını azaltmıştır ve alım merkezlerini kapatarak küçülmeye başlamıştır. Bölgede ki çoğu ilçe ve köylerde de alım merkezleri kapatılmış, bu durum nakliyenin zor ve masraflı olmasından dolayı üreticiyi zor duruma sokmuştur. Bunun sonucunda üreticilerin çoğu buğdaylarını tüccarlara satmışlardır. Oysa ki, TMO’nun alım merkezlerinin açık olması durumunda üreticiler buğdaylarını TMO’ya satmaya devam edeceklerdi. Üreticiler için TMO’nun devlet garantisi bulunmaktadır. Üreticiler tüccarların eline bakmak istememektedirler. Çünkü tüccarlar istedikleri gibi fiyatlarla oynayabilmektedirler. Bunda da haklıdır çünkü ülkenin TMO gibi güçlü bir kuruma ihtiyacı bulunmaktadır. TMO buğday alım fiyatları düşük olduğundan ürününü satamayan bölge üreticisi, buğdayını emanete bırakmayı tercih etmiştir. TMO üretici fiyatlarının gerilediği durumlarda piyasaya zamanında müdahale etmeli, üreticiyi mağdur etmeyecek fiyatı açıklamalıdır. Üreticilerin tüccarların eline bırakılmaması için ise bölgede TMO alım

merkezleri kapalı olan ilçe ve köylerde geç olmadan yeniden açılmalıdır. Üretim maliyetleri hesaplanarak, enflasyona ve dünya fiyatlarına paralel olarak buğday fiyatları belirlenmeli, üreticiye zamanında ve peşin ödeme yapılmalıdır. Girdilerin pahalı olmasından dolayı borçlu olan üreticiler yıldırılmamalı, onları kaliteli ve verimli buğday üretimine teşvik etmelidir.

Buğday fiyatının ve desteklemelerin yetersiz olması çiftçilerin ürettikleri üründen aldıkları verimi ve satın alma gücünü azaltmış ve çiftçiler giderek yoksullaşmaya başlamışlardır. Yoksullaşan ve aradığını tarımda bulamayan üreticiler sanayide istihdama yönelmiştir. Dolayısıyla bölgede tarımda çalışan istihdam oranı azalmış ve sanayiye kaymıştır. Bunun sonucunda göç başlamış ve sanayi ilçelerinin bulunduğu Tekirdağ ilinin nüfusu artmıştır. Çünkü Çorlu ve Çerkezköy'ün nüfusu bu bölgede en çok artan ilçelerdir. Sosyo-ekonomik olguyu önleyici önlemlerden en önemlisi olan tarımsal desteklemelerin tutarlı olması ile bölge tarımı ve üreticisinin korunması sağlanacaktır.

Nüfusun giderek artmasına paralel olarak buğday üretiminin de artması gerekirken giderek azalmıştır. Ülkede ve bölgede yoğun olarak tarımı yapılan bu ürünün üretiminin artırılması ve bunun için tedbirler alınması son derece önemlidir. Çünkü buğday üretiminde herhangi bir nedenle azalma olduğunda, gerek ekmek fiyatları veya gerekse undan yapılan gıda maddelerinin fiyatları yükselerek doğrudan tüketicileri etkilemektedir. Bu nedenle her ülkede buğday üretimi açısından yeterli olmak ve stoklarında yeterince buğday bulundurmamak stratejik bir önem arz etmektedir. Buğday gibi stratejik öneme sahip bir ürünün ekiminin azalması, bölge tarımı, üreticileri ve tüketicileri için bir tehdit unsurudur. Ekilişe bağlı olarak üretimde de azalmalar meydana gelmiştir. Üretimde yaşanan azalmalar yaşanan kuraklıkla beraber gelecekte üretimin tüketime yetmemesi sorununu ortaya çıkarabilecektir. Bölgede kalkınmanın sağlanabilmesi için buğday üretimini arttırmaya ve üreticilerin kırsal alanda refahının sağlanmasına yönelik olan tarım politikaları benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

Kaynaklar

- Anonim, 2010. "TR21 Trakya Bölge Planı 2010-2013", Trakya Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Anonim, 2007-2010. "Zirai ve İktisadi Rapor", Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- Eraktan, G., 2001. "Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası", Uzel Yayınları, İstanbul.
- Güneş, T. 1997. Türkiye'de Tahıl Üretim Politikası, Verimlilik Dergisi, 3:157-178.
- Kızılaslan, H., 2004. "Dünya'da ve Türkiye'de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2), 23-38, Tokat
- TMO, Toprak Mahsulleri Ofisi, 2010. "Hububat Raporu 2010", Ankara.
- TMO, Toprak Mahsulleri Ofisi, 2010. "Stratejik Plan, 2010-2014", Ankara.
- TUIK, 2010. "Bölgesel Göstergeler TR21, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli", Ankara.
- TUIK, 2010. "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması", Ankara.

Türkiye’de Tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk

Alper DEMİRDÖĞEN

Arş. Gör
ademirdogen@cu.edu.tr

M. Necat ÖREN

Prof. Dr.
mnoren@cu.edu.tr

Tuna ALEMDAR

Yrd. Doç. Dr.
talemdar@cu.edu.tr

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Açlık ve yoksulluk, dünya insanının huzur ve barışını tehdit eden en ciddi insanlık sorunudur. Bugün Dünya’da 1 milyar dan fazla insan günde 1,25 \$’ın altında bir gelire yaşamaya çalışmaktadır. Bunun da yaklaşık dörtte üçü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tarım kırsal kesimin başlıca gelir ve geçim kaynağıdır. Bu bağlamda tarım ve tarım politikaları ile kırsal yoksulluk arasında yakın ve güçlü bir ilişki vardır. Tarım politikaları ve bu kapsamda sağlanacak desteklerin gelir artırıcı ve kırsal yoksulluğu azaltıcı etkisi inkâr edilemez. Gelir artışı, yoksulluğun giderilmesinde en etkili, ancak tek faktör değildir. Gelirle birlikte ekonomik, sosyal, kültürel alt ve üst yapıların bir bütün olarak ele alınması gerekir. Bu nedenle kırsal yoksulluk sorununun çözümü sadece tarım ve tarım politikalarıyla mümkün değildir.

Yoksulluğun tanımı ve ölçümü son derece güçtür. Kırsal alan özelinde ise sorun kırsal tanımını da içeren çok daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu nedenle çalışmada önce kavramsal çerçeve ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonra tarım politikaları ve bu kapsamda sağlanan desteklerin kırsal yoksulluğu azaltıcı etkisi tarım sektörü özelinde tartışılmıştır. Bu desteklerin kır genelindeki etkileri veri kırsı nedeniyle ne yazık ki kapsamlı bir şekilde değerlendirilememiştir.

Türkiye’de tarımsal nüfus ve istihdam başına sağlanan destek, son yıllarda bir miktar artmış olmakla beraber tarımsal üretim değerindeki gelişmenin gerisinde kalmıştır. Buna rağmen tarımsal gelirlerin % 35-40 gibi oldukça önemli bir kısmı bu desteklerden sağlanmakta ve de desteklerle gelirler arasında yakın bir ilişki ve paralellik gözlenmektedir. Kırsal nüfusun yaklaşık dörtte üçünü doğrudan ilgilendiren tarımsal gelirlerde desteklerin bu denli önemli bir yer tutması tarım politikalarının kırsal yoksulluğu azaltmada ne derece etkili olabileceğini de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Politikaları, Tarımsal Destekler, Kırsal Yoksulluk, Türkiye

Rural Poverty and Agricultural Supports within the Context of Agricultural Policies in Turkey

Abstract

Hunger and poverty is the most serious human problem threatening wellbeing and peace of humanity. Today, more than one billion of people are trying to survive in the world with less than \$1.25 daily. Three third of them are living in rural areas. Agriculture is the major source of income and livelihood of rural people. There is a close and strong relation between agriculture, agricultural policies and rural poverty in this context. Effects of agricultural policies and supports given in this context in increasing incomes and hence reducing rural poverty cannot be denied. Income increase is one of the most effective factors in eliminating poverty; however it is not the only factor. Economic, social, cultural infra and ultra structures should be considered as an integrated whole in poverty reduction policies, as well as income increasing ones Therefore solution of rural poverty problem could not be solved with just agriculture and agricultural policies.

Defining and measuring poverty is extremely difficult. In particular, the problem becomes more complex when talking about rural poverty. For this reason, in this article, a conceptual framework was constructed first, then effects of agricultural policies and supports provided in their context in reducing poverty are discussed, in particular in agricultural sector. However, effects of those supports on rural areas could not completely evaluated due to data limitations.

Although support per agricultural population and employees has increased a little during recent years, this increase is behind the developments observed in agricultural production. However, a rather important part of agricultural incomes, almost 35-40%, is obtained from those supports. There is a close relationship between supports and incomes. Important share of agricultural supports in agricultural incomes, which are related to almost three fourths of rural population, shows how agricultural policies can be effective in reducing rural poverty.

Key Words: Agricultural Policies, Agricultural Support, Rural Poverty, Turkey

1. Giriş

Yoksulluk büyüyen dünya ekonomisinin aynı oranda gelişmediğini gösteren bir olgudur. Dünya Bankası (2012) verilerine göre günümüzde 1,3 milyar insan günde 1,25 \$’ın altında bir gelire yaşamaya çalışmaktadır. Küresel dünyada herkesi rahatsız eden bu sorun artık dünya barış ve huzurunu tehdit eden en ciddi sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Yoksulluk bir dünya ve insanlık sorunu olarak kabul edilmekle beraber, çözümü bir yana ölçümü ve tanımı dahi son derece güç bir olgudur. Yoksulluk, adaletsiz düzenin bir göstergesi, geçiş sürecinde toplumsal sorun odakları, bilinçli tercihe bağlı oluşan durum, zenginlik için tehlike, geçmiş dönemin mirası, geleceğin endişesi gibi çok farklı bakış açılarıyla dillendirilmektedir. Bilimsel açıdan ise çok ciddi tanımlama, sınıflandırma, sınırlandırma ve ölçüm sorunları bulunmaktadır.

Theodore W. Schultz 1979 yılındaki Nobel ödülü konuşmasında, dünyadaki yoksulların yaşamlarını tarımdan kazandıklarını ve tarım ekonomisini bilmenin yoksulluk iktisadını daha iyi anlamamızı sağlayacağını ifade etmiştir (Schultz, 1980: 639). Schultz (1980), tarım ekonomisinin önemini yoksulluktan geldiğini belirtmiştir. FAO verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık yarısı, yoksul nüfusun ise yaklaşık dörtte üçü, başlıca geçim kaynağı tarım olan kırsal kesimde yaşamaktadır. Dolayısıyla dünya insanının ortalama refahı, kırsal ve tarımsal alanlardaki gelir artışıyla yakından ilgilidir. Tarımsal kalkınma kırsal kalkınmanın tamamlayıcısı ve en önemli bileşenidir. Bu bakımdan, mutlu ve refah içerisinde bir yaşam için tarım toplumunun gereksinimlerine uygun gelir ve refah artırıcı politikalar yaşamsal bir öneme sahiptir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarım politikalarında son dönem neo-liberal politikalar ve küreselleşme süreci kapsamında yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Ancak temelde destek ve korumaların azaltılmasını öngören bu yapısal uyum programlarıyla istenilen başarı sağlanamamış, aksine kırsal ve tarımsal yoksulluk daha da artmıştır.

Tarımsal kalkınma kırsal yoksulluğun giderilmesinde ne derece etkilidir? Tarımsal desteklerin kırsal ve tarımsal gelirler içerisindeki payı nedir? Kırsal yoksulluğu azaltmada bu destekler bir zorunluluksa hangi destek araçları kullanılmalıdır? gibi sorular kırsal yoksulluk açısından üzerinde önemle durulması, tartışılması gereken konulardır.

Bu bağlamda, Türkiye’de tarıma sağlanan desteklerin, tarımsal ve kırsal gelirler içerisindeki yeri ve önemini irdelemek ve araçların kırsal yoksulluk özelindeki etkinliklerini tartışmak bu çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Kırsal yoksulluk ve tarımsal destek konularının ortak özelliklerinden birisi kavramsal çerçeve açısından önemli sorunlara sahip olmalarıdır. Hem yoksulluk konusunda, hem de destekler konusunda kavramların içerik ve çerçevelerinin belirlenmesi tarihsel süreç içerisinde önemli tartışmalara neden olmuştur. Günümüzde bu tartışmalar bilimsel yazında önemli bir yer tutmaktadır.

Genel anlamda yoksulluk, toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standardının mutlak veya görel olarak minimum düzeyinin altında kalan kişinin konumu olarak tanımlanır (Gürsel ve ark., 2000: 95). Konuya ekonomik açıdan yaklaşan araştırmalarda mutlak, görel ve öznel yoksulluk olarak sınıflandırılıp, konu kapsamı sınırlandırılmaya çalışılır. Ekonomik temelde de toplumda gelir ve harcama temelli belirlenen yoksulluk çizgisi esas alınır. Ancak Şengül (2003: 78)’inde ifade ettiği gibi; “yoksulluk kavramı sadece yoksulluk çizgisi ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir kavramdır”. Üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı olduğu söylenemez. Tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişiklik göstermektedir (Şenses, 2009: 62). Yoksulluk birbirlerine benzeyen anlamlar dizisine sahip bir konudur (Spicker, 2007: 229). Yoksulluk konusuna bakış açısı olgunun tanımlanma şeklini önemli düzeyde etkiler. Şekil 1’den de görülebileceği gibi yoksulluk kaynak durumu, ekonomik kopuklar, yaşam ölçütü, eğitimlik, ekonomik koruma, toplumsal sınıf, bağımsızlık, dışlanma, Toplumsal Koruma, Güvenlik Eksikliği, Hak Eptirilmiş, Yoksulluk Kalıpla, İhtiyaç, Kısıtlı Kaynak, Kavnak Durumu, Ekonomik Kopuklar, Yaşam Ölçütü, Eğitimlik, Ekonomik Koruma, Toplumsal Sınıf, Bağımsızlık, Dışlanma, Toplumsal Koruma.

Kaynak; Spicker, 2007: 240

Şekil 1. Farklı Yoksulluk Kavramları Arası Benzerlik İlişkisi

Kırsal yoksulluk ise tanımlanması güç olan bu olgunun kırsal alanlarda gerçekleşmesidir. Türkiye’de her ne kadar amaca bağlı olarak değişiklik gösterse ve tartışmaya açık bir konu olsa da kır-kent ayrımında kullanılan en temel ölçüt yerleşim yerlerinin nüfusedir. Yerleşim yeri nüfusunun 20 binin altında olduğu yerler ülkemizde kırsal alan olarak ta-

nımlanmakta, böylelikle bu bölgelerde gerçekleşen yoksulluk olgusu da kırsal yoksulluğun değerlerini ifade etmektedir. Kır ile kent arasındaki özellikle sektörel dağılımın etkisi ile ortaya çıkan gelir değişkeninin yoksulluk üzerinde belirleyici olması, sadece nüfusa bağlı bir değerlendirmeye yapılacak ayırımın noksanlığını ortaya koymaktadır. Kent ve kırsal nüfus dışı kendine özgü yapıları en azından yoksulluk çalışmalarında dikkate alınmalıdır. Sadece nüfusa bağlı bir ayırım ve değerlendirme yanlış olmasa da eksik bir çıkarıma yol açabilir.

Yoksulluk konusundaki kavramsal tanımlama güçlüğünün benzeri tarımsal desteklerin sınıflandırılması ve tanımlanması için de geçerlidir. Bu çalışmada destek değişkenini temsil eden değerler OECD veri tabanından alındığı için, kısaca o destek birimlerinin tanımlarına değinilmiştir. Üretici destek tahmini (ÜDT), tüketici ve vergi mükelleflerinden üreticilere yapılan aktarımların yıllık parasal değerini ifade etmektedir. ÜDT'nin önemli bir bölümünü oluşturan pazar fiyatı desteği (PFD) ise bir politika sonucu oluşan yurtiçi fiyatlar ile sınır fiyatları arasındaki farktan kaynaklanan aktarımlardır (OECD, 2010: 92-99).

Hem yoksulluk, hem de destekler konusunda kavramsal açıdan dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de ölçüm sorunudur. Yoksulluk değerlerinin ve tarımsal desteklerin ölçümünden kaynaklanan problemlere bağlı olarak zaman içerisinde birçok yöntem geliştirilmiştir ve günümüzde de geliştirilmeye devam etmektedir. Kavramsal çerçeve ve ölçüm yöntemlerine ilişkin farklı yaklaşımlar, konuya ilişkin değerlendirmelerin de daha dikkatli yapılmasını gerektirmektedir.

3. Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Yoksulluk

Yoksulluk göstergeleri, ölçüm ve yaklaşım yöntemlerine bağlı olarak değişse de, dünyada yoksulluğun oldukça önemli seviyelerde olduğu bütün kesimler tarafından kabul edilmektedir. Çizelge 1'den de görülebileceği gibi, gerek kırsal gerekse kentsel yoksulluk göstergeleri açısından en kötü durumda olan ülkelerde ekonomi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. 2008 yılında günlük geliri 2 \$'ın altında olan nüfus oranı Türkiye'de %9, Brezilya'da %13, Çin'de %36, Pakistan'da %60, Hindistan'da %76 dolaylarındadır (IFAD, 2010: 248-253).

Yoksulluk araştırma ve çözümlemeleri çok boyutlu olmalıdır (PADG, 2012: 5). Sadece tek bir değişkene bağlı değerlendirmeler eksik ve yanıltıcı olabilir. Bu bağlamda IFPRI tarafından yayımlanan açlık endeksi, 2004-09 dönemi için, yukarıda sözü edilen ülkelerden Hindistan için 24, Pakistan için 21, Türkiye için ise 5'in altındadır (IFPRI, 2012). IFPRI, açlık indeksinin 10'dan büyük olmasını ciddi problem, 20'den büyük olmasını endişe verici, 30'dan büyük olmasını ise son derece endişe verici durum olarak değerlendirmektedir (Paarlberg, 2010: 34).

Çizelge 1. 2002 Yılında Üç Grup Ülkedeki Yoksulluk Oranları (%)

Yoksulluk Şekilleri	Tarımsal Temelli Ülkeler	Geçiş Ülkeleri	Kentleşmiş Ülkeler
Nüfus (milyon)			
Toplam	494	3.250	888
Kırsal	335	2.100	251
Yoksulluk (Günlük 2,15 \$)			
Toplam yoksulluk oranı	80	60	26
Kırsal yoksul sayısı (milyon)	278	1.530	91
Kırsal yoksulluğun toplam yoksulluk içerisindeki oranı	70	79	39
Kırsal yoksulluk oranı	83	73	36
Kentsel yoksulluk oranı	73	35	22
Yoksulluk (Günlük 1,08 \$)			
Toplam yoksulluk oranı	49	22	8
Kırsal yoksul sayısı (milyon)	170	583	32
Kırsal yoksulluğun toplam yoksulluk içerisindeki oranı	70	82	45
Kırsal yoksulluk oranı	51	28	13
Kentsel yoksulluk oranı	45	11	6

Kaynak; Ravallion, Chen ve Sangraula, 2007'den aktaran World Bank, 2007. Not; Değerler 60 ülkeyi

kapsayan ağırlıklı ortalamalardır ve yoksulluk çizgisi 1993 dolar satın alma gücü paritesinde tanımlanmıştır.

Günümüz dünyasında yoksulluk sorunu kırsal alanlarda çok daha ciddi boyutlardadır. Dünya Bankası verilerine göre kırsal yoksulluk göstergeleri Uruguay dışındaki tüm ülkelerde kentsel alanlara göre çok daha kötü durumdadır (World Bank, 2012). Ancak son yıllarda Doğu Asya, Latin Amerika ve Karayipler'de kırsal yoksulluğun azaltılması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Çizelge 2). Son yıllarda kaydedilen bu gelişmeler büyük ölçüde Çin ve kısmen Hindistan'dan kaynaklanmaktadır (Thorat ve Fan, 2007: 704). Bununla beraber, yoksul nüfusun hala yaklaşık %75'i kırsal alanlarda yaşamakta ve bu oran Güney Asya ve Sahraaltı Afrika'da daha yüksek düzeydedir (World

Bank, 2007: 45). Daha da kötüsü bu bölgelerde yoksulluk önemli ölçüde gıda yoksulluğu, diğer bir ifadeyle açlık şeklinde kendini göstermektedir. Örneğin Burundi, Gana, Kenya ve Malavi’de 1 \$’ın altında günlük gelire yaşamaya çalışan yoksul nüfusun % 90’ından fazlası besin çeşitliliği ve enerji miktarı açısından açtırlar (Paarlberg, 2010: 36). Son yıllarda yoksulluk oranlarının yanında, özellikle Çin ve Hindistan’ın ekonomik gelişmelerine bağlı olarak yoksul nüfusun coğrafi dağılımında da önemli değişiklikler gözlenmektedir. Günümüz dünyasında yoksul insanların çoğu orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır (PADG, 2012: 3).

Çizelge 2. Dünya Kırsalında Günlük 2 \$’ın Altında Gelirle Yaşayan Nüfus Oranı (%)

Bölgeler	1988	1998	2008
Asya ve Pasifik	90,5	82,4	60,5
Doğu Asya	98,4	76,1	34,8
Güney Asya	85,2	86,8	80,4
Güneydoğu Asya	76,5	87,7	62,0
Sahraaltı Afrika	75,2	86,7	87,2
Latin Amerika ve Karayipler	42,4	44,3	19,9
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	32,7	30,7	11,7
Gelişmekte Olan Dünya	83,2	78,6	60,9

Kaynak; IFAD, 2010: 233. Not; Bulunabilen en yakın yıl değerler alınmıştır.

TÜİK (2012a) verilerine göre Türkiye kırsalında yaşayan nüfusun yaklaşık 8,5 milyonu yoksul olup son yıllarda gıda ve gıda dışı yoksulluk göstergelerinde de dikkate değer bir iyileşme sağlanamamıştır. Hatta harcama esaslı görel yoksulluk değerleri zamanla önemli düzeyde artmıştır (Çizelge 3). Farklı zamanlarda yapılan münferit araştırma bulguları da bu gelişmeyi doğrulamaktadır. Örneğin Arslan (2010), 17 yıl arayla gerçekleştirdiği araştırma bulgularına dayanarak değişmeyen tek şeyin yoksulluk olduğunu belirtmektedir.

Yoksulluk olgusuna sektörel açıdan baktığımızda, tarım ile sanayi ve hizmet sektörleri arasında oldukça yüksek düzeyde farklar bulunmaktadır. 2009 yılında, kırsal alanda tarımda istihdam edilen hanehalkı yoksulluk oranı %35 civarındadır (TÜİK, 2012a). Ayrıca 2011 yılı İnsani Gelişme Endeksi değerlerine göre Türkiye’nin dünya sıralamasında 92. sırada yer alması, çok boyutlu değerlendirmelerde de ülkemiz açısından durumun pek de iç açıcı olmadığını göstermektedir (UNDP, 2011: 128).

Çizelge 3. Türkiye Kırsalında Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları

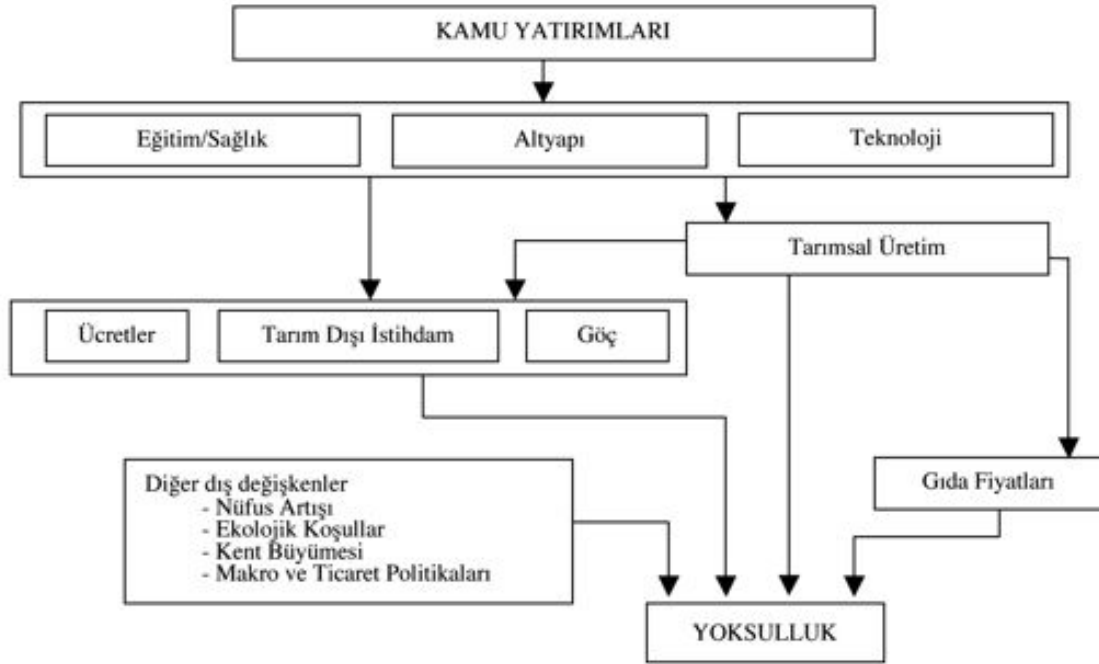
Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	-	
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	-	
Kişi başına günlük 1 \$’ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-	-	
Kişi başına günlük 2,15 \$’ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	
Kişi başına günlük 4,3 \$’ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	
Harcama esaslı görel yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	-	

Kaynak; TÜİK, 2012a. Not; 2007 sonrası yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir. Dolar değerlerinde satın alma gücü pariteleri kullanılmıştır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50’si esas alınmıştır.

4. Tarım Politikaları ve Kırsal Yoksulluk

Tarım ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye değişmekle beraber, kırsal nüfusun başlıca gelir ve geçim kaynağıdır. Bu bakımdan tarım politikaları ve bu kapsamda sektöre sağlanan destekler ile kırsal yoksulluk arasında yakın bir ilişki ve paralelliğin olması beklenir. Ancak unutulmamalıdır ki tarımsal destekler, tek başına çiftçi refahını ve kırsal yoksulluğu açıklamada yetersiz kalır. Tarımsal ve kırsal refah üzerinde etkili doğal, ekonomik, sosyal, kültürel hatta politik pek çok faktör vardır. Tarımsal destekler üretici gelirleri üzerinde etkili faktörlerden biri olmakla beraber bunda ürün bileşimi, verimlilik düzeyi, girdi ve ürün fiyatları, teknolojik düzey, üretim ve pazarlama yapıları gibi pek çok faktörün de etkisi vardır.

Politikaların gelir ve refah etkisi kullanılan araca bağlı olarak da değişebilmektedir. Şekil 2’de kamu yatırımları olarak ifade edilen politika araçları tarım politikalarının kapsam olarak genişletilmiş şeklini ifade etse de, politikaların ayrımının ve ilişki düzeyinin ayrımı oldukça zordur. Bu bağlamda, kamu yatırımları eğitim, sağlık ve altyapıya etki yapmakta, bu etki tarımsal üretimi etkileyerek tarımsal ve kırsal gelirler, dolayısıyla da kırsal yoksulluk üzerine doğrudan etki yapmaktadır.

Kaynak; Fan ve ark., 2004: 53

Şekil 2. Kamu Yatırımlarının Yoksulluğun Azaltılmasında Etkileri

Kırsal yoksulluk ve tarım politikaları arasındaki ilişkide üretim odaklı yaklaşım konu kapsamını daraltsa bile, yapılan birçok çalışma ile üretimin konu üzerindeki önemi kanıtlanmıştır. Timmer (1994: 264)'e göre; “yoksulluk döngüsünü kırmada ilk adım tarımsal verimliliği artırmaktır. İkinci adım yurtiçi üretimi artırmaktır. Üçüncü adım ise sektörel kazançların hem çevre, hem de ekonomik açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.” Fakir ülkelerde kronik yetersiz beslenmenin üstesinden gelmenin de en iyi yolu geniş tabanlı bir gelir artırımını desteklemektir. Asya ve Afrika'daki en fakir tarımsal topluluklarda bu durum için öncelikle tarım sektöründeki toprağın ve işgücünün veriminin artması gerekmektedir. Tarımsal işgücü günde yaklaşık 1 \$ almaya devam ettiği sürece, çiftçi olarak çalışan kırsal nüfusun büyük çoğunluğu yoksul kalacak ve bu durum kronik yetersiz beslenme riskini artıracaktır. İşgücü verimliliğinin artırılabilmesi ise gelişmiş tohum, gübre ve makine gibi yeni teknolojilerin kullanımını gerektirmektedir. Ayrıca yol ve elektrik gibi kırsal alanlardaki başlıca kamu mallarına devletin yatırımı gereklidir (Paarlberg, 2010: 44-45). Son dönemde yoksulluk verilerinin bütün dünyada azalmasında etkili olan Çin ve Hindistan açısından konuya bakıldığında da aynı olgular ile karşılaşılmaktadır. Çin ve Hindistan'daki yoksulluğun azaltılmasında başlıca kaynak olan tarımsal verimlilikteki artış; araştırma ile kalkınmaya, yol, enerji, sulama, iletişim, eğitim altyapısına ve yoksulluk karşıtı programlara yapılan kamu yatırımlarından sonra mümkün olmuştur (Thorat ve Fan, 2007: 709). Dorward ve ark., (2004: 40) tarafından da “tarımsal büyümenin desteklenmesinde en etkili olan harcamaların, ekonomik büyümenin ve yoksulluğun azaltılmasında da en büyük etkiye sahip olduğu” belirtilmiştir. Norton (2004: 44) büyüme ilişkisini sektörel açıdan değerlendirmiş; “tarımsal büyümenin ekonomik büyümeye katkı sağlamanın yanı sıra yoksulluğun azaltılmasında da endüstriyel büyümeye göre daha etkili” olduğunu belirtmiştir. Ancak tarım sektöründe üretim artırımının yoksulluğu azaltmadaki etkisi, yoksulların net pazar konumuna ve gıda talebinin fiyat esnekliğine bağlıdır (World Bank, 2007: 32). Verimlilik açısından olgunun sadece büyük üreticiler açısından anlaşılması gerekmektedir. Küçük tarımsal işletmelere ilişkin bulgular, bunların büyük işletmelerle aynı ve hatta emek maliyet avantajlarını da kullanarak daha yüksek verimlilik düzeylerine ulaşabildiklerini göstermektedir (Şenses, 2009: 228). Bu bağlamda toprak reformu politikaları yoksulluğun azaltılmasında etkili bir araç olarak gözükmektedir. Ancak çeşitli ülke deneyimleri, yoksullukla mücadele aracı olarak toprak reformunun başarısı konusunda genellemelere gitmenin ve aşırı iyimser beklentilere kapılmının sakıncalarına işaret etmektedir (Şenses, 2009: 229).

Tarımsal sübvansiyonlar olarak ifade edilen destekler, günümüzde DTÖ kapsamında tartışılmaya devam etmektedir. Ekonomik etkinsizlik ve dünya piyasalarına etkisi açısından bu politika araçlarının dikkatli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Hindistan deneyimi açık bir şekilde bazı doğrudan girdi ve ürün sübvansiyonlarının yoksulluk etkilerinin küçük olduğunu ve ekonomik etkinlikte kayıplara neden olduğunu göstermektedir (Thorat ve Fan, 2007: 710). Ancak sübvansiyonlar kırsal ve yoksul bölgelerde başarılı bir tarımsal dönüşümün başlangıç aşamasındaki pazarlarda hassas roller oynayabilir (Dorward ve ark., 2007: 38). Son dönemde Çin'in uygulamış olduğu vergilendirme politikasının destekleme

şeklinde değişmesi de, önümüzdeki dönem tarımsal destek - kırsal yoksulluk ilişkisini etkileyecektir. Tarımsal destekler konusunda iç ve dış pazarlar açısından dikkat edilmesi gereken birçok olgu vardır. Sübvansiyonlar akılcı, etkili ve etkin bir şekilde çok fazla sızıntı olmadan yönetilmelidir. Yatırımların ve sübvansiyonların farklı çeşitlerine yapılan hükümet harcamalarının getirisi ekonominin ve yapının değişmesiyle birlikte değişirse, o zaman hükümet harcama politikaları da değişmelidir; bütün her şeye uyan bir politika seti yoktur (Dorward ve ark., 2004: 39).

Kırsal yoksulluğun azaltılmasında tarım politikalarının önemini olduğundan yüksek göstermek, önem vermemekle eşdeğerdir. Çünkü kırsal yoksulluğa tarım tek başına çare olamaz; tarım dışı kırsal istihdam da oldukça önemlidir (World Bank, 2007: 37). Tarım politikalarına yoksulluğun azaltılması için özel ilginin eklenmesi gerekmektedir (Norton, 2004: 44). Dünya Bankası'nın Brezilya örneğini vererek belirttiği gibi tarımdaki bir başarı her zaman yoksulluğu azaltmaz (World Bank, 2007: 38). Her ne kadar uygulanan politikaların yoksulluğu azaltma amacı olduğu belirtilse de, Şenses (2009: 285)'in de belirttiği gibi; “*neoliberal politikalarından kısa dönemde zarar görecektir kesimler için oluşturulması öngörülen güvenlik ağının, bu kesimlerin karşılaşılabilecek olumsuzlukları bir ölçüde gidermek yanında, yapısal uyum sürecini siyasal tepkilere karşı korumak ve olası tepkileri yumuşatmak amacıyla da yönelik olabilir.*”

5. Türkiye’de Tarımsal Destekler ve Kırsal Yoksulluk

Kırsal yoksulluk ile doğrudan ilişkili olan nüfus, istihdam ve gelir değerleri Türkiye’de zamanla önemli değişime uğramıştır. İncelenen dönemde GSYİH hem ülke genelinde, hem de tarım özelinde artış göstermiştir (Çizelge 4). Beklentiler doğrultusunda tarımın GSYİH içerisindeki payı azalmaktadır. Toplam nüfusun yaklaşık 22 milyonu kırsal alanlarda yaşamaktadır ve incelenen dönemde kırsal nüfus mutlak anlamda çok fazla değişiklik göstermemiştir. 2010 yılında 22,1 milyon olan kırsal nüfusun 17,3 milyonunu, yaklaşık % 78,3’ünü tarımsal nüfus oluşturmaktadır. Bu değerlere göre basit bir değerlendirme ile Türkiye’de tarıma yönelik uygulanacak her politikanın doğrudan kırsal yoksulluk üzerine etki yapacağı söylenebilir ya da beklenebilir. Kırsal yapıda dikkat çeken bir diğer gelişme, dönem başına göre tarımsal istihdamdaki hızlı gerilemedir. Tarımsal istihdam, tarımsal destek düzeyinin en yüksek olduğu 2006 ve 2007 yıllarında neredeyse dönemin en düşük seviyelerine gerilemiştir.

Çizelge 4. Türkiye Kırsalına İlişkin Bazı Sosyo Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kırsal Nüfus (bin)	Tarımsal Nüfus (bin)	Tarımsal İstihdam (bin)	Tarımda Kişi Başına GSYİH (TL)	Kırsal Kişi Başına K. Gelir (TL)	Türkiye’de Kişi Başına GSYİH (TL)
1998	22.437	23.303	9.388	4.611	.	13.788
1999	22.456	23.070	7.894	3.814	.	13.231
2000	22.461	22.822	7.769	3.900	.	13.728
2001	22.449	22.560	8.089	3.083	.	12.078
2002	22.422	22.286	7.458	3.530	.	11.583
2003	22.383	21.999	7.165	3.565	.	11.816
2004	22.336	21.699	5.713	3.820	.	12.910
2005	22.283	21.389	5.154	4.102	.	13.675
2006	22.266	21.063	4.907	3.916	5.720	14.386
2007	22.244	20.727	4.867	3.843	6.763	14.870
2008	22.213	18.023	5.016	4.405	6.538	14.688
2009	22.172	17.631	5.254	4.849	6.911	14.347
2010	22.117	17.330	5.683	5.351	6.762	15.051

Kaynak; TÜİK, 2012b/c. World Bank, 2012. Not; Parasal değerler 2010 yılı sabit fiyatlarıyla ifade edilmiştir.

Kırsal Kişi Başına K. Gelir değerleri, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerini ifade etmektedir. Gelir dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Türkiye’de son dönem ekonomi politikalarında, devletin tarım piyasalarından çekilme amacı net bir şekilde vurgulanmakla beraber, bunun sektöre sağlanan desteklere yansıdığı söylenemez. İncelenen dönemde tarımsal destekler sabit fiyatlarla 14 ile 39 milyar TL arasında değişerek oldukça istikrarsız bir seyir izlemiştir (Çizelge 5). OECD verilerine göre, 2010 yılında Üretici Destek Tahmini (ÜDT) değeri, tüketici ve vergi mükelleflerinden üreticilere 33 milyar TL’lik bir aktarım olduğunu göstermektedir. Ancak bu değer yaklaşık 28 milyar, sınır fiyatı ile yurtiçi fiyat farklılaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan Pazar Fiyatı Destekleri (PFD)’dir. Özellikle kırsal yoksulluk açısından önem arz eden eğitim, altyapı, araştırma gibi genel hizmet destekleri ise son dönemde azalmıştır.

Bütün dünyada kabul edilen olgu, yoksulluğun azaltılmasında gelirin en önemli faktör olduğudur. Bu bakımdan, kırsal yoksulluğun azaltılması için de gelir artışı ön koşuldur. Tarım kırsal alanlardaki başlıca ekonomik sektör olması

nedeniyle tarımsal gelirlerin artması kırsal yoksulluğun azaltılmasına doğrudan katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda tarımsal desteklerin kırsal ve tarımsal gelirler içerisindeki payı önem kazanmaktadır.

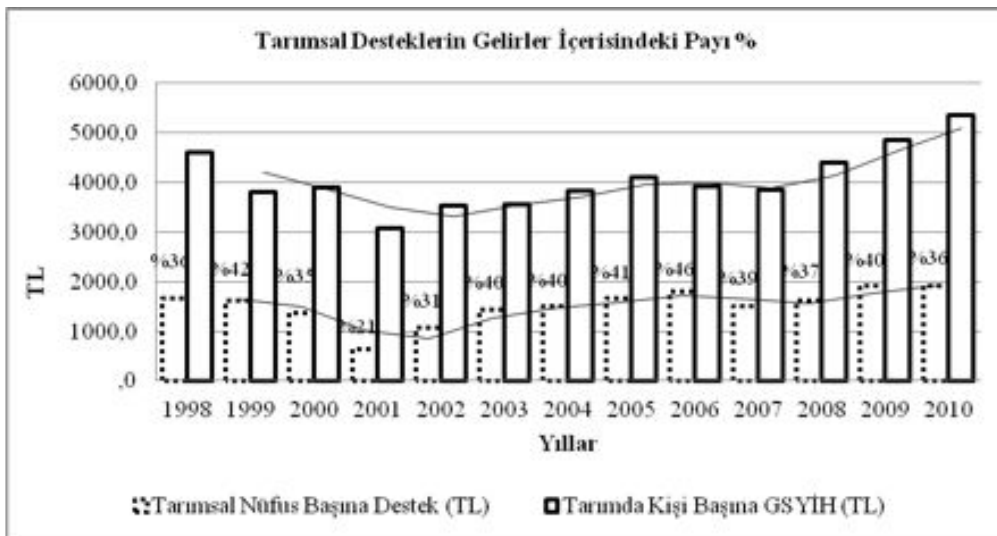
Her ne kadar konu kırsal yoksulluk kapsamında irdelense de, kırsal yoksulluğa ilişkin verilerin yeterli ve sağlıklı düzeyde bulunabilirlik sorunu nedeniyle konu Çizelge 5 ve Şekil 3’de daha çok tarımsal gelirler çerçevesinde irdelenmiştir. Kırsal gelirler ve içerisindeki destek oranları sadece 2006 ve sonrası yıllar için verilebilmiştir. Tarımsal gelirler kırsal alanda yaşayan insanların yaklaşık %80’ini doğrudan ilgilendirdiğinden kırsal yoksulluk ile arasında güçlü bir ilişki olduğu bilinmektedir.

Çizelge 5. Türkiye’de Tarımsal Destekler İle İlgili Göstergeler

Yıllar	ÜDT (Milyon TL)	Bütçe İçerisinde Destek Oranı (%)	Kırsal Nüfus Başına Destek (TL)	Tarımsal Nüfus Başına Destek (TL)	Tarımsal İstihdam Başına Destek (TL)	Tarımsal GSÜD İçerisinde Destek Oranı (%)	Kişi Başı Tarımsal GSYİH’da Destek Oranı (%)	Kırda Kişi Başı K. Gelirde Destek Oranı (%)
1998	38.924	.	1.735	1.670	4.146	31,28	36,23	.
1999	37.199	.	1.656	1.612	4.712	33,16	42,28	.
2000	31.315	0,70	1.394	1.372	4.031	29,21	35,18	.
2001	14.273	1,19	636	633	1.764	16,22	20,52	.
2002	24.076	1,56	1.074	1.080	3.228	26,62	30,61	.
2003	31.674	1,99	1.415	1.440	4.421	32,03	40,39	.
2004	32.779	2,03	1.468	1.511	5.738	33,62	39,55	.
2005	35.578	2,32	1.597	1.663	6.903	36,88	40,56	29,68
2006	37.805	2,66	1.698	1.795	7.704	37,80	45,83	20,77
2007	31.249	2,72	1.405	1.508	6.421	31,04	39,23	20,05
2008	29.116	2,56	1.311	1.616	5.805	24,79	36,67	22,10
2009	33.857	1,68	1.527	1.920	6.444	28,65	39,61	22,19
2010	33.184	1,98	1.500	1.915	5.839	27,90	35,78	.

Kaynak; TÜİK, 2012b/c. OECD, 2012. World Bank, 2012. BÜMKO, 2012. Not; Parasal değerler 2010 yılı sabit fiyatlarıyla ifade edilmiştir. 2010 yılı kırsal gelir verileri 2009 takvim yılına ait olduğu için, 2009 yılı destekleri ile ilişkilendirilmiştir.

Çizelge 5 ve Şekil 3 birlikte incelendiğinde, son dönemde tarımsal nüfus ve istihdam başına desteğin bir miktar arttığı, ancak bu artışın üretim değerindeki gelişmenin gerisinde kaldığı, 2010 yılında bir miktar gerilemiş olmakla beraber gelirlerin % 35-40’ının bu desteklerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Şekil 3’te desteklerle gelirler arasındaki yakın ilişki ve paralellik açıkça görülmektedir. Desteklerin tarımsal gelirlerin üçte birinden fazlasını oluşturması desteklerle kırsal yoksulluk arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu durum bize tarım politikalarının kırsal yoksulluğu azaltmada ne denli etkili bir araç olduğunu ya da olabileceğini de göstermektedir.

Kaynak; TÜİK, 2012b. OECD, 2012

Şekil 3. Tarımsal Gelirler İçerisinde Desteklerin Payı ve Gelişimi

Tarımsal desteklerin gelirler içerisinde bu kadar yüksek paya sahip olduğu ülkemizde kırsal yoksulluk değerleri de bir o kadar yüksektir. Bölgesel açıdan kırdaki sektör açısından da tarımda yoksulluk oranları % 30'un üzerindedir (TÜİK, 2012a). Her ne kadar değerlendirme yapmak için üç yıl yeterli olmasa da, destek miktarlarının yüksek olduğu 2005, 2006 ve 2007 yıllarında, kırdaki yoksul insan sayısının diğer yıllara göre düşük olması önemli bir göstergedir. Benzer durum tarım sektöründeki yoksulluk oranları için de geçerlidir.

Burada sorulması gereken soru, tarımsal desteklerin ülkemiz koşullarında azımsanamayacak bir düzeyde olmasına rağmen, kırdaki yoksulluk hatta açlık çeken insan sayısının neden bu kadar çok olduğudur? Konu derinlemesine çözümlenmeler gerektirse de, birkaç başlık etrafında özetlenebilir. Öncelikle sorgulanması gereken desteklerin üreticiler arasında nasıl dağıldığıdır. Ülkemizde üreticilerin tarımsal desteklerden faydalanabilmeleri için Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıt olmaları gerekmektedir. ÇKS'ye kayıt olabilmek için de arazilerin tapulu olma şartı aranmaktadır. Özellikle miras yoluyla parçalı arazilerin sayısının giderek artması ve tapusu olmayan ya da hisseli küçük çiftçilerin sayısının fazlalığı, desteklerden yoksul kesimin yeterince yararlanmasını engellemektedir. Böylelikle desteklerin önemli bir kısmı yoksulluk çeken küçük üreticilere değil, büyük tarım işletmelerine sahip üreticilere gitmektedir. Bu durumda eşitsiz bir dağılım sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca topraksız köylüler ve tarım işçileri destekler kapsamı dışında kalmakta ve yoksulluk şiddetinden daha fazla etkilenmektedirler. Bir diğer önemli nokta ise Türkiye'de tarımsal desteklerin %80'inden fazlasının fiyat farklılaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan PFD'den oluşmasıdır. OECD'nin 2001 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada, PFD'nin gelir etkisinin %25 civarında olduğu belirtilmektedir. PFD'nin %25'i üretici eline geçmekte, kalan kısım ise girdi sağlayıcılarına gitmekte veya kaynak etkinsizliği nedeniyle kaybedilmektedir (OECD, 2010: 158). Diğer taraftan PFD'nin üretici eline % 25'lik kısmından da yine daha çok ürün ve girdi piyasalarıyla bütünleşme derecesi yüksek olan büyük ticari işletmeler yararlanmaktadır. Kaynak etkinsizliği ile yönetime bağlı sızıntılar kaynak aktarım sorununun ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durumda desteklerin etkinlik düzeyini düşürmektedir. Ancak diğer destek araçlarının da kırsal yoksulluk kapsamında çeşitli sorunları bulunmaktadır. Örneğin; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) transfer etkinliği göreceli olarak yüksek veya kaynak kaybının en az olduğu bir araçtır. Yoksulluğun azaltılmasında gelire bağlı değerlendirmelerde oldukça net bir şekilde görünecek sonuçlar doğurabilir. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimi sınırlandırmak amacıyla kullandığı bu araç, ülkemiz gibi tarımsal üretim düzeyi konusunda sıkıntıları olan ülkeler için yoksulluğu azaltma konusunda aynı etkiyi yaratmayabilir. Çünkü yoksulluğun azaltılması için tarımsal üretimin en azından başlangıç aşamasında artırılması gerekmektedir. Nitekim Koska ve ark. (2007: 7) tarafından yapılan bir çalışmada DGD'nin yoksulluk ve yoksulluk açığı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı belirtilmektedir. Konuya ilişkin pek çok çalışma, Türkiye gibi verimlilik ve üretim potansiyelini henüz yeterince değerlendiremeyen ülkelerde verim ve üretimdeki artışların yoksulluk azaltıcı etkisinin olduğunu göstermektedir. Birden fazla öğenin etkisi altında olan verimlilik düzeyinde dikkat çeken en önemli olgu girdi fiyatlarının yüksekliğidir¹. Üreticiler uluslararası piyasalara göre daha verimli üretim gerçekleştirirlerse bile, girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle rekabet güçlerini kaybetmekte ve bu durum doğrudan gelir seviyelerine etki etmektedir. Ayrıca altyapıya yönelik desteklerin gelir içerisinde görünen payı görece olarak düşük olsa da, uzun dönem içerisinde dolaylı etkisi daha yüksek olabilir. Fan ve ark. (1998: 46) Hindistan için yapmış oldukları çalışmalarında, ulaşım ile ilişkili altyapı yatırımlarının yoksulluğun azaltılmasında, tarımsal eğitim ve yayım faaliyetlerine ilişkin yatırımların ise tarımsal verimlilik üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler.

Kırsal yoksulluğun yüksekliğinin sebepleri yalnızca yapısal sorunlar değildir. Kırsal yoksulluğun yüksek olma nedenlerinden birisi de bu kesime yönelik politika uygulamalarının eksikliğidir. Bu durum özellikle tarım sektörüne yaklaşım açısından önem arz eder. 9. Kalkınma Planı'nda kırsal alanda yoksulluk çeken insanların ekonomik kaynaklarının çeşitlendirilerek gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir (Anonim, 2012: 232). Kırsal yoksulluğa tarım dışı kaynaklarda çözüm aranması, en azından bizim gibi tarımın itici gücüne ihtiyaç duyan ülkeler açısından erken değerlendirilmiş bir durumdur. Kırsal yoksulluk özelinde birincil önceliğin ülke ekonomisinin olabildiğince hızla dışa açılmasının yaratacağı sonuçlar endişe verici gözükmektedir. Ayrıca kırsal yoksulluğa tek çözüm gelir artışı değildir. Genel hizmet desteklerine verilen önemin karşılaştırmalı düşüklüğü, kırsal yoksulluğun yüksekliğine etki eden bir diğer önemli olgudur.

6. Sonuç

Türkiye'de tarımsal gelirler içerisinde desteklerin payı önemli düzeydedir. Ancak bu desteklerin görünür yüksekliğinin ne kadarının üreticilere ulaştığı şüphelidir. Tarımsal desteklerin önemli bir bölümü PFD'den oluşmaktadır. Bu destek aracı kaynak etkinsizliği yarattığı gerekçesiyle uluslararası alanda tartışmalara konu olmaktadır. Fiyat farklılaşmasının yarattığı bu durum üreticilere yapılan transferlerin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Fiyatların yüksekliği yoksul kesim üzerinde iki türlü refah azaltıcı etki yaratmaktadır. Üretici olarak girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle yeterince kazanç elde edemezlerken, tüketici olarak da fiyatların yüksekliği nedeniyle bütçe harcamalarında daha fazla gıdaya pay ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Küçük arazilere sahip üreticilerin tapu sorunları nedeniyle desteklerden yeterince yararlanamamaları dikkat çekici bir başka durumdur. Tarım dışı gelir olanakları yaratılmasının kırsal yoksulluk açısın-

¹En önemli girdi kalemlerinden birisi olan mazotun fiyatı 2002-2012 arasında % 259 artmıştır (BÜGEM, 2012).

dan önemi kabul edilmekle beraber, önceliğin tarım sektörüne verilerek sektörün verimlilik ve gelir potansiyelinin etkin değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Gelire bağlı değerlendirmenin tek başına yeterli olmayacağı açıktır. Gelirin yanında, ekonomik, sosyal, kültürel altyapıların bir bütün olarak ele alınması, en az gelir kadar önemlidir.

AB ve DTÖ sürecine uyum kaygısıyla ulusal önceliklerin göz ardı edilmesi kırsal ve tarımsal yapıya zarar verebilir. Bu bakımdan, kırsal yoksulluk özelinde ülkeye özgü koşulların kırsal ve tarımsal politikaların kararlaştırılma sürecinde önemle dikkate alınması gerekir. Son dönemde kırsal yoksulluk konusunda oldukça önemli ilerlemeler kaydeden Çin ve Hindistan örnekleri bu konuda yol gösterici olabilir.

Yoksulluk, tanımı ve tespiti oldukça güç bir olgudur. Bununla beraber yoksulluğun gerçek boyutlarının ortaya konulabilmesi ve giderilmesi yönünde de sağlıklı politikaların oluşturulabilmesi her şeyden önce sağlam ve güvenilir yoksulluk verilerini gerektirir. Ülkemizde yoksulluk konusunun bugüne kadar yeterince çalışılmamasında en büyük etken de budur. Yoksulluğun çok daha ciddi boyutlarda yaşandığı kırsal kesimde sorun daha da büyümektedir. Kırsal kesim özelinde sorun kırsal alan tanımıyla başlamaktadır. Nitekim bu çalışmanın kapsam ve sınırlarını da bu kısıtlar belirlemiştir. Ülkemizin tarım politikaları içerisinde yoksulluğun ne derece dâhil edileceği de bir başka tartışma konusudur. Üretim ve verimlilik açısından konuya yaklaşımın yoksulluk üzerindeki olumlu/olumsuz etkisi ilave çözümlemelere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca ülke gerçeklerine bağlı olarak uygulanan politika araçlarının kırsal yoksulluk üzerindeki etkileri de araştırılmayı bekleyen konular arasındadır.

Kaynaklar

- Anonim, 2012. Dokuzuncu Kalkınma Programı (2007-2013); 2012 Yılı Programı. T.C. Kalkınma Bakanlığı. 296 s.
- Arslan, 2010. Kırsal Türkiye’de Değişmeyen Tek Şey Yoksulluk: 17 Yıl Öncesi ve Sonrası İle Ankara-Güdül Kavaközü Köyü. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı. 2. s. 374-426.
- Bıçkı, D., 2011. Türkiye Kırsalında Yoksulluk Sorunu: Çanakkale Kocalar Köyü Örneği. Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, No. 1. s. 161-180. B
- BÜGEM, 2012. “Bügem Faaliyetleri: Nisan 2012”. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı BÜGEM.
- BÜMKO, 2012. “Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri”. T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü <http://www.bumko.gov.tr>. Erişim Tarihi:04.19.2012.
- Dorward, A., Fan, S., Kydd, J., Lofgren, H., Morrison, J., Poulton, C., Rao, N., Smith, L., Tchale H., Thorat S., Urey I., and Wobst, P., 2004. Institutions and Economic Policies for Pro-Poor Agricultural Growth. IFPRI. 116 p. Washington.
- Fan, S., Hazell, P., and Thorat S., 1998. Government Spending, Growth and Poverty: An Analysis of Interlinkages in Rural India. IFPRI. 87 p. Washington.
- Fan, S., Jitsuchon, S., and Methakunnavut N., 2004. The Importance of Public Investment for Reducing Rural Poverty in Middle-Income Countries: The Case of Thailand. IFPRI. 54 p. Washington.
- Gürsel, S., Levent, H., Selim, R. ve Sarıca, Ö., 2000. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma. TÜSİAD. 196 s. İstanbul.
- IFAD, 2010. Rural Poverty Report 2011. <http://www.ifad.org/rpr2011/report/e/rpr2011.pdf>. Erişim Tarihi: 02.10.2012. 317 p.
- IFPRI, 2012. “Global Hunger Index”. <http://www.ifpri.org/book-8018/node/8058>. Erişim Tarihi: 05.29.2012.
- Koska, O., D. Atahan and S. Cagatay, 2007. Impact of Agricultural Policy Reform on Regional Rural Poverty in Turkey, International Conference on Regional and Urban Modeling, 1-2 June, Belgium.
- Norton, R. D., 2004. Agricultural Development Policy: Concepts and Experiences. John Wile & Sons Ltd. 528 p. Chichester, West Sussex, England.
- OECD, 2010. OECD’s Producer Support Estimate and Related Indicators of Agricultural Support: Concepts, Calculations, Interpretation and Use. <http://www.oecd.org>. Erişim Tarihi: 05.16.2012.
- OECD, 2012. Producer Support Estimate Database. <http://www.oecd.org>. Erişim Tarihi:05.28.2012.
- Paarlberg, R., 2010. Food Politics: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press. 218 p. New York.
- PADG, 2011. “Understanding Poverty and Wellbeing: A Note With Implications for Research and Policy”. <http://www.odi.org.uk/resources/docs/7654.pdf>. Erişim Tarihi:05.30.2012. 11 p.
- Ravallion, M., Chen, S., and Sangraula, P., 2007. New Evidence on the Urbanization of Global Poverty. Background Paper for WDR 2008. World Bank. 46 p.
- Schultz, T. W., 1980. Nobel Lecture: The Economics of Being Poor. Journal of Political Economy, Vol. 88, No. 4. pp. 639-651.
- Spicker, P., 2007. “Poverty: Twelve Clusters of Meanings”. In Poverty: An International Glossary, 2nd edition, Edited by: Spicker, P., Alvarez, S. and Gordon. Zed Books. pp. 229-243. London.
- Şengül, S., 2003. Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Profili. İktisat, İşletme ve Finans. s. 71-93.
- Şenses, F., 2009. Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İletişim Yayınları. 360 s. İstanbul.
- Thorat, S., and Fan, S., 2007. Public Investment and Poverty Reduction: Lessons from China and India. Economic

and Political Weekly. <http://www.fanrpan.org>. Erişim Tarihi: 04.16.2012. pp. 704-710.

Timmer, C. P., 1994. Population, Poverty, and Policies. The American Economic Review, Vol. 84, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic Association. pp. 261-265.

TÜİK, 2012a. “Yoksulluk Analizleri”. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23. Erişim Tarihi:03.14.2012.

TÜİK, 2012b. “Gayri Safı Yurtiçi Hasıla” http://www.tarim.gov.tr/Files/BirimFaliyetleri/SGB_Faaliyetler/GSYIH.xls. Erişim Tarihi:05.01.2012.

TÜİK, 2012c. “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=24. Erişim Tarihi:02.12.2012.

UNDP, 2011. “Human Development Report 2011”. <http://hdr.undp.org>. Erişim Tarihi:04.22.2012. 178 p.

World Bank, 2007. World Development Report 2008: Agriculture for Development. The World Bank. 365 p. Washington.

World Bank, 2012. “World Development Indicators”. <http://databank.worldbank.org>. Erişim Tarihi: 02.16.2012.

Kırsal Kalkınmaya Dönük Kamu Politikaları: Tarımsal Transferler Örneği

Ahmet BAYANER¹
abayaner@gmail.com

Taylan KIYMAZ²
taylankiyamaz@gmail.com

Bülent MİRAN³
bmiran@gmail.com

¹Doç. Dr., Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

²Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi

³Prof. Dr., Ege Üniversitesi

Özet

Kırsal kalkınma, kırsalın her alanında topyekün bir yükselişi ifade eder. Ülkeler, tarım sektörünü desteklemek üzere kırsal alanda gelişmeye özel önem vermektedirler. Dolayısıyla, ülkeler aynı zamanda kırsal kalkınmaya dönük olarak kırsalın en önemli ekonomik faaliyeti olarak tarımı önceliklendirmişlerdir. Bu çalışmada, kırsal kalkınma ve kırsalda yoksulluğa dönük kamu politikaları irdelenecek, tarıma yapılan transferler, transferlerin kırsal kalkınmaya etkileri, transferler ile tarımsal göstergeler ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bulgulara göre, tarım GSYH ve destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir kısa ve uzun dönem ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, kamu politikaları, tarım politikaları, eşbütünlüşme.

Public Policies toward Rural Development: The case of Agricultural Transfers

Abstract

Rural development can be defined as the rise of the rural areas in all aspects. Countries, therefore, pay a special attention to the rural development in order to support agricultural sector. Therefore, countries at the same time prioritize agriculture in rural development developing policies as agriculture is the main activity in the rural areas. In this study, public policies regarding rural development and rural poverty is assessed and agricultural transfers are analysed with respect to their impacts on rural development and poverty reduction considering the agricultural indicators. According to the results of analysis, there seems to be statistically significant short and long-term relations between agricultural GDP and agricultural support.

Key Words: Rural development, public policies, agricultural policies, cointegration.

1. Giriş

Kırsalın, literatürde geniş ve dar kapsamlı, farklı ve çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Kırsalın, her alanında topyekün bir yükselişi olarak da tanımlanan ve amacı bu topyekün yükselişi eşit ve dengeli hale getirmek olan kırsal kalkınma, ülkelerin ve birçok uluslararası kuruluşun plan ve programlarında yer almış bir hedef olarak yoğun kaynak transferiyle beslenen politikaların ortaya konulmasına neden olmuştur.

Tarıma transferlerin temel amacı tarım kesiminde kalkınma olmakla birlikte, tarımın genel anlamda bir kırsal faaliyeti ve tarım kesiminin en yoksul kesimlerden olmasından dolayı, hem kırsal kalkınma hem de yoksulluk azaltıcı özellikler taşımaktadır. Sıkça sorulmakla birlikte, bu transferlerin kırsal kalkınma ve yoksulluk üzerine yansımaları konusunda fazla araştırma bulunmamaktadır.

OECD tarafından geliştirilen ve AB tarafından da kullanılan kırsal alan tanımı en yaygın olan tanımdır. İdari sınırlar itibarıyla nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Nüfusu 20 binden fazla olan yerleşim birimleri kent, diğer yerleşim birimleri ise kırsal alan kabul edilmektedir (TKB, 2010).

Kırsal kalkınmada temel amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kırsal ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir biçimde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır. Bundan hareketle, kırsal alan kalkınma politikaları ise; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılmalarını sağlamak üzere, toplum ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politikalarlardır. Bireyin gelirini yükseltmek, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, insanca yaşamak için yeterli-dengeli beslenmek ve yaşanabilir ortamda sağlıklı yaşamak, kırsal kalkınma uygulamalarının temel hedefleridir (Anonymous, 2004).

2. Kırsal Kalkınmaya Dönük Kamu Yaklaşımları

Kırsal ile iç içe olan yeğâne sektör tarımdır. Hangi ekonomik sisteme sahip olursa olsun, ülkeler tarım sektörünü desteklemeye devam etmişlerdir. Kırsal ile bağlantısından dolayı tarım destekleri, kırsal kalkınma açısından önem arz etmektedir. Ormancılık ile birlikte ekilebilir araziler, alanlarımızın büyük bir kısmını kapladığından, kırsal ekonominin temel dayanağı olmuştur. Tarım, sürdürülebilir kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır.

Ülkemizde kırsal kalkınmaya dönük kaynak kullanan, programlar geliştiren, uygulayan birçok kuruluş vardır. Bunlardan bazıları; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'dır.

Türkiye, DPT (yeni adıyla Kalkınma Bakanlığı) koordinasyonunda ortaya konulan Kalkınma Planları ile Türkiye'de topyekün kalkınma girişimini en yüksek politika olarak kabul etmiştir. Planların yanı sıra, oluşturulan Kalkınma Ajansları aracılığıyla yerelde fiili olarak da kalkınma girişimleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. Kalkınma Ajanslarının bütçeleri içinde tarıma dönük projelere de önemli miktarlarda kaynak tahsisi yapılmaktadır. 2008 yılında başlatılan kırsal kalkınmaya dönük projelerin sayısı, uygulandıkları il sayıları ve kaynak kullanımları her geçen yıl artmakta olup toplam kaynak kullanımının 100 milyon TL'ye yaklaştığı tahmin edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB) ormanlık alanlardaki kalkınma kooperatifleri ve köylülere hibe ve düşük faizli yatırım ve işletme kredileri, yakacak odun desteği, özel orman, ağaçlandırma ve fidan destekleri, ormancılık kooperatiflerine proje bazlı destekler, korunan alanlara yönelik doğa koruma bilincini teşvik eden proje destekleri vermektedir.

Ziraat Bankası, Halk Bankası, Denizbank, Şekerbank ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) kırsal alanlarda tarım sektörü için başlıca kredi tedarikçileridir. Ziraat Bankası ve TKK uygulamalarından doğan sübvansiyon Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanmaktadır.

Kırsal yerleşimlerin altyapı ihtiyaçları için sağlanan kaynaklar belde ve ilçe belediyelerine proje bazlı sağlanan İller Bankası kredileri, TOKİ'nin tarım köy uygulamaları, Kültür ve Turizm Bakanlığınca turizm alanlarındaki alt yapıların iyileştirilmesine yönelik destekler, ÇOB tarafından çevre korumaya yönelik alt yapılara verilen destekler, İl Özel İdareleri tarafından köy altyapılarına verilen destekler, GAP BKİ tarafından yürütülen merkez köy projeleri, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (BİB) tarafından kırsal yerleşme planlamasına yönelik olarak mahalli idarelere sağlanan teknik destekler ile yeniden iskana yönelik proje destekleridir.

İçişleri Bakanlığınca köylerin altyapı ihtiyaçları için entegre program niteliğinde tasarlanan, susuz ve suyu yetersiz köylerin sağlıklı ve yeterli içme suyuna kavuşturulması ve köy yolları için altyapının yükseltilmesidir, toprak ve küçük su kaynaklarını geliştirmesi amacıyla Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) yürütülmektedir. Tam zamanlı yerleşik nüfusu fazla ve nüfus artış hızı yüksek olan, gelişme ve çevresine hizmet verme potansiyeli bulunan yerleşimler ile grup köy yolu ve köy içme suyu projelerine öncelik verilmektedir. Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) kapsamında ise nüfusu 10.000'in altında bulunan belediyelerin altyapı eksiğinin giderilmesi ve belediyelerin altyapı hizmetleriyle ilgili kalite ve standartlarının yükseltilmesi çalışmaları yürütülmektedir (TKB, 2010).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, değişik projeler kapsamında kırsala önemli kaynak transferinde bulunmaktadır. Bu projeler arasında tarımsal amaçlı olanlar da mevcuttur. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, yoksullukla mücadele kapsamında, ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyelerini yükseltmek, istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek, pazarlamak ve köyden kente göçü önleyebilmek için geliştirilmiştir. Teknolojinin ve modern tarım tekniklerinin üreticiye ulaşması, ihtiyaç sahibi vatandaşların gelir elde etmelerini sağlamayı ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (SYDGM, 2008).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, yasalarla verilmiş görevleri gereği kırsal kalkınmayı, diğer kurumlara kıyasla daha fazla öncelemektedir. Bu anlamda Bakanlık, farklı birimleri tarafından değişik program ve projeler kapsamında kırsal kalkınmaya kaynak transfer etmektedir. Söz konusu kaynaklar genel manada tarım transferleri olarak tanımlanabilir. Bu transferlerin yanı sıra, öncelikle Avrupa Birliği (AB) gibi dış kaynaklardan yararlanmak amacıyla Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu adıyla bir kurum da oluşturulmuştur.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı politikalarının amacı, Kalkınma Planlarındaki politika hedefleri doğrultusunda kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda AB kaynaklarının kullanımı açısından da önemli görülen bir Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve sonrasında Katılım Öncesi Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) kırsal kalkınma bileşeni (IPARD) kapsamında destek alınmak üzere Bakanlıkça IPARD programı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Program, gerek adı geçen Bakanlık gerekse kurulan Kalkınma Ajansları tarafından ulusal kaynaklarla yürütülecek tarım ve kırsal kalkınma konulu hibe programları açısından yönlendirici işleve sahiptir. Bakanlık ve Ajanslar tarafından yürütülecek benzer programların hem IPARD Programı ile hem de kendi aralarında uyum sağlanması gerekmektedir (TKB, 2006). Bu alanda, son olarak Bakanlık koordinatörlüğünde hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013) ile mekansal olarak ülke genelindeki tüm kırsal alanları kapsayan çok sektörlü bir yaklaşım getirmiştir. Plan, kırsal kabul edilen alanlardaki; ekonomik faaliyetleri, nüfusu ve sosyal yaşamı, yerleşim yerlerini ve doğal çevreyi odak almış, söz konusu odak alanlarda, kırsal kesimin karşı karşıya olduğu sorunların çözüme kavuşturulmasını ve potansiyellerinin değerlendirilmesini sağlamak üzere geliştirilen stratejik amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin desteklenmesini bir politika haline getirmiştir.

Entegre nitelikte yürütülen kırsal kalkınma projelerinin dışında, kırsal kesime çok çeşitli kaynaklardan fon akışı sağlanmaktadır. Söz konusu kaynakların başında şüphesiz tarımsal destekler gelmektedir. Bakanlık Tarım Strateji Belgesi ile tarımsal destekleme araçları tanımlanmış, Tarım Kanunu ile de hukuksal bir zemine oturtulmuştur. Tarımsal destekleme

araçları olarak doğrudan gelir desteği (DGD) ödemeleri, fark ödemeleri, telafi edici ödemeler (çiftçi geçiş programları), hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarımsal alanların korunması programı (ÇATAK) destekleri, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, tarımsal yayım ve eğitim hizmetleri, sertifikalı tohum desteği, kredi destekleri ve arazi toplulaştırma, sulama yatırımları, tarım arazilerinin korunması gibi alt yapı geliştirme faaliyetleri şeklinde belirlenmiştir (TKB, 2005; RG, 2006).

Söz konusu araçlar içinde bir diğer politika aracı olarak kırsal kalkınma destekleri kapsamında kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı ile, tarım üreticilerine kırsal alanlarda bireysel ve/veya bir arada yapacakları öz sermayeye dayalı projeli yatırımları için kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamaya dönük, doğal kaynaklar ve çevrenin korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, basınçlı sulama sistemlerinin geliştirilmesi, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulması amaçlanmıştır (TKB, 2010).

Başta Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olmak üzere, kırsal kalkınma amaçlı projeler de yürütülmektedir. Genel anlamda, kırsal kalkınma projelerinin amacı, en yoksul nüfusa sahip olan alanlarda yaşayan yerel nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Bu amaç çerçevesinde, çevreci tarım ve ormancılık faaliyetlerinin benimsenmesi ve üretim kurumsal kapasitenin ve kamu bilincinin artırılması suretiyle doğal kaynakların yönetiminin ve katılımcı planlamanın kırsal toplulukların ve tarımsal/kırsal kuruluşların gelirlerinin artırılmasına sağlanmasıdır. Yenilikçi ve katılımcı bir bölgesel politika ve planlama yaklaşımı uygulamak suretiyle sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kapasite oluşturmayı hedefleyen bölgesel kalkınma programları oluşturulmuştur (TKB, 2006).

GAP, DOKAP, KOP ve Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon projeleri gibi birçok kurumca koordineli yürütülen bölgesel kalkınma projelerinin yanısıra, son 30 yılda Çankırı-Çorum, Erzurum, Bingöl-Muş, Yozgat, Ordu-Giresun, Sivas-Erzincan, Diyarbakır-Siirt-Batman ve Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projeleri gibi proje uygulamaları kırsal kalkınma amaçlarına da hizmet etmek üzere uygulanmış veya uygulanmaya devam edilmektedir (OECD, 2011; TKB, 2010).

Tarıma sağlanan desteklerin kırsal kalkınmaya etkisinin ölçülmesi, tarıma sağlanan destekler ile tarıma yapılan yatırımların tarımsal GSYH'ya etkisinin analizi biçiminde sınırlandırılmak durumunda kalmıştır. Bunun en temel nedenleri, kırsal kalkınmaya yönelik sayılabilecek yatırımların diğer yatırım biçimlerinden ayrıştırılmamış olması ve bunların izlenmemesi, öte yandan, doğrudan kırsal kalkınmaya yönelik sayılabilecek yatırımların ülkemizde temelde AB ile ilişkiler bağlamında 2006 yılından sonra başlatılmış olması nedeniyle tatminkar bir incelemeyi gerçekleştirecek ölçüde veri temin edilememiş olmasıdır.

Bunun yanı sıra, tarımsal destekler, tarımın genel anlamda bir kır faaliyeti ve tarım kesiminin en yoksul kesimlerden biri olmasından dolayı, kırsal kalkınmaya katkı yapmaktadır. Sıkça sorulmakla birlikte, bu transferlerin kırsal kalkınma ve yoksulluk üzerine yansımaları konusunda fazla araştırma bulunmamaktadır. Ancak, bazı araştırmalarda makro ekonomik değişkenler arasında ve destekler ile tarımsal göstergeler arasında nedensellik ilişkilerine rastlanmıştır. Korkmaz (2010), AR-GE ile GSYH büyüme oranı, Karagöl ve Serel, (2012), GSYH ile ihracat, Arısoy (2005), GSYH ile kamu yatırımları, Çetinkaya ve Şahin (2009), kamu harcamaları ile üretim düzeyi, Civan (2010), GSYH ile destekler arasında uzun dönem pozitif bir ilişki olduğunu raporlamışlardır. Arısoy (2005), kamu harcamaları ile GSYH arasında kısa dönem ilişki olmadığını, Erdal ve Erdal (2008), pirim ödemeleri ile pamuk, ayçiçeği ve soya üretim miktarları arasında nedensellik olmadığını ancak mısır, aspir ve kanolada nedenselliğin var olduğunu, İlkdoğan (2012) ise üreticilerin tarımsal desteklerden haberdar olmaları veya haberdar edilmelerinin üreticilerin aspir tarımına yönelmelerinde etkili bir unsur olmadığını, Abay vd (2001), genel beklentinin aksine ele alınan dönemde tarıma yapılan transferlerin, enflasyonu artırıcı bir özelliğe sahip olmadıklarını raporlamışlardır. Bu çalışmada tarıma yapılan transferler ile bazı kırsal alan göstergeleri arasındaki ilişki incelenecektir.

3. Materyal ve Yöntem

Geleneksel iktisat görüşüne göre, zaman serileri esas olarak uzun dönemde düzgün (deterministik) trend sergilemekte ve trend değerlerinden meydana gelecek sapmalar, talep şoklarının ortaya çıkmakta ve bu değişimler tekrar sürecin trendine dönmesi ile normalleşmektedir. Klasik iktisat tam istihdam düzeyinde bir denge öngördüğünden, ekonominin trendinden kısa dönemde ortaya çıkacak sapmalar geçicidir. Ayrıca monetarist görüşte beklentisel yanılıyla açıklanabilecek kısa dönemli sapma ve trende geri dönüş öngörülmektedir. Yine Keynezyen görüşün konjonktür konusundaki fikirleri Samuelson-Hicks çarpan ve hızlandırıcı modeline dayanmaktadır (Anonymous, 2012a).

Ancak yeni konjonktür yaklaşımları ile, iktisadi değişkenlerin gösterdiği trendlerin kendisinin de dalgalanmalardan muaf olmadığını ortaya koymuştur. Yaşanan şoklar, değişkenlerin trendlerinde kısa dönem bir sapma yaratmak yerine değişkenlerin zaman trendlerini tümüyle değiştirmektedirler. Dolayısıyla yaşanan şoklar sonucunda bir daha eski trende dönülememekte ve şok kalıcı etkiler yaratmaktadır. Bu durumda zaman serilerinin sahip oldukları trendlerde şoklar nede-

niyle ortaya çıkan kayma sonucunda bizatihi stokastik hale gelmektedir.

Stokastik bir süreç izleyen zaman serilerinde serinin durağan (stationary) olması zaman serileri analizlerinde önem kazanmaktadır. Durağanlık, stokastik veya random (rassal, tesadüfi) bir değişkenin zaman içinde ortalamasının ve varyansının sabit ve otokovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasını ifade eder. Yani hata terimi beyaz gürültüdür (Gujarati, 1995). Bir serinin durağan olmaması durumunda, serinin davranışı sadece ele alınan dönem için geçerli olur. Seri hakkında gelecek dönemler (uzun dönem) için bir genelleme yapılamaz ve şoklar kalıcı olur (Anonymous 2012b).

Zaman serilerinin durağan olmaması durumunda, zaman serileri trend içerecektir. Bir zaman serisinin, başka bir zaman serisi ile ilişkisinde, iki seri arasında anlamlı bir ilişki olmamasına rağmen çoğunlukla yüksek bir R^2 bulunabilir. Bu durumda zaman serilerinin kullanılacağı tahmin ve regresyon denklemlerinde sahte regresyon ortaya çıkacaktır.

Zaman serilerinin durağanlık testi için Dickey-Fuller (DF) testi kullanılmaktadır. Dickey-Fuller testi, gözlenen serilerde birim kökün varlığının (serinin durağan olmadığı) belirlenmesinde kullanılır. DF birim kök sınaması için üç model kullanılmaktadır (Anonymous, 2012a).

Sabitsiz trendsiz (pür rassal yürüyüş) modeli: $\Delta Y_t = \gamma Y(t-1) + u_t$

Sabitli trendsiz (sabitin yer aldığı rassal yürüyüş) modeli: $\Delta Y_t = a + \gamma Y(t-1) + u_t$

Sabitli trendli (trend ve sabitin yer aldığı rassal yürüyüş): $\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y(t-1) + u_t$

Birim kökün varlığı

H0: $\gamma=0$ (seride birim kök vardır, seri durağan değildir),

H1: $\gamma<0$ (seride birim kök yoktur, seri durağandır) hipotezleri ile sınanır.

Dickey-Fuller testinin uygulanmasında “ $\Delta Y_t = \gamma Y(t-1) + u_t$ ” regresyonunda yer alan γ parametresinin sahip olduğu ‘t’ değerinin, Dickey-Fuller “T (tau)” istatistik tablo değeri ile karşılaştırılarak birim kökün varlığı tespit edilmektedir.

DF, yukarıda ele alınan DF test modelinin içerdiği kabul edilen otoregresif süreç sayısı AR(1) kabul edilmesi durumunda daha yaygın kullanılan

$\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y(t-1) + c\sum \Delta Y(t-1) + u_t$ modelini geliştirmiştir.

Engel ve Granger (1987), durağan olmayan zaman serilerinin lineer kombinasyonunun durağan olacağını göstermişlerdir. Durağan lineer kombinasyonu olan seriler, yani aynı dereceden entegre seriler I(d) bütünlüktedir. Söz konusu durağan bütünlük kombinasyon bütünlük eşitlik denir ve değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi vardır. Bu iki aynı dereceden entegre serilerin denklemi “ $Y = b_1 + b_2 X$ ” olarak kabul edildiğinde Engel ve Granger (1987) iki aşamalı bir modelleme önermektedir (Harvey, 1990). 1) Serilerin düzeyleriyle “ $Y = b_1 + b_2 X_t + u_t$ ” statik eşbütünlük regresyonu tahmin edilir ve uzun dönem parametreler elde edilir. DF testi kullanılarak hata teriminde birim kök olup olmadığı araştırılır. 2) Statik regresyondan elde edilen hata terimini (u_t) fark eşitliğinde kısa dönem dinamik tahmin etmek için açıklayıcı değişken olarak kullanılır.

Eşbütünlük testinin amacı, durağan olmayan bir grup seride eşbütünlük vektörü olup olmamasının sınanmasıdır. Bunun için Johansen eşbütünlük testi uygulanmıştır. Johansen metodu ikiden fazla değişken olduğu durumlarda daha tutarlı sonuçlar vermektedir (Gonzalo, 1994). Eşbütünlüğün varlığı vektör hata düzeltme modelinin (VECM) temelini oluşturmaktadır.

Çalışmada tarıma yapılan transferlerin tarımsal GSYH ve toplam bitkisel üretime etkileri araştırılmıştır. Uzun dönem tahmin modelleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$l_tgsyh = b_0 + b_1 l_destek + u_t$$

$$l_tgsyh = b_0 + b_1 l_yatirim + u_t$$

$$l_bitkisel\ üretim = c_0 + c_1 l_destek + u_t$$

$$l_bitkisel\ üretim = c_0 + c_1 l_yatirim + u_t$$

Birim kök sınaması sonuçları serilerin birinci dereceden entegre I(1) olduklarını işaret etmektedir. Dolayısıyla durağan serileri elde etmek için birinci farklar alınarak modeller oluşturulmuştur. Bu tür modelleri uzun dönem ile ilgili bilgi vermez ve bilgi kaybına sebep olur (Madall, 1992). Eşbütünlük teorisi bu soruna hata düzeltme yaklaşımıyla (EC) çözüm getirmektedir. Hata düzeltme teriminin bir gecikmeli değeri uzun dönem fonksiyonuna kısa dönem dinamiği entegre etmektedir. Bu model dolayısıyla hata düzeltme modeli (ECM) olarak bilinir (Engle and Granger, 1987).

Veri

Çalışmada kullanılan veri seti 1980-2010 yılları arasında kapsamaktadır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve tarımsal GSYH verisi TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2010 çalışmasından alınmıştır (TÜİK, 2011a). Üretim miktarları ise farklı Tarım İstatistikleri Özet’lerinden (TÜİK, 2011b) elde edilmiştir. Tarıma yapılan transferler ise 1980-2000 yılları

arası için Yeni ve Dölekoğlu (2002), sonrası yıllar için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan alınmış, tarım sektöründeki yatırımların değeri ise, Kalkınma Bakanlığı'nın www.kalkinma.gov.tr adresindeki Temel Ekonomik Göstergeler çalışmasından sağlanmıştır (Anonymous 2012c).

4. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada kullanılan veriler Çizelge 1'de verilmiştir. Eşbütünleşme testleri durağan olmayan seriler için uygulanmaktadır. Bu nedenle, Geliştirilmiş DF (ADF) testi ile serilerin düzeylerinde ve birinci farklarında birim kök olup olmadığı araştırılmıştır. Test sonuçları Çizelge 2'de verilmiştir. Test sonuçları serilerin düzeylerinde durağan olmadıklarını göstermektedir. Ancak serilerin birinci dereceden farkı serilerin genelde durağan olduğunu işaret etmektedir. Sadece tarım GSYH verisi birinci dereceden fark serilerinde sabit kullanılarak yapılan testlerde %5 güven aralığında ve birinci dereceden sabit kullanılmayan testlerde durağan olmaktadır.

Çizelge 1. Modelde Kullanılan Değişkenler.

Değişken	
destek	Tarıma yapılan destekler
yatırım	Sabit sermaye yatırımları
tgsyh	Tarım Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
bitkisel üretim	Toplam bitkisel üretim (ton)

Çizelge 2. Log Değişkenlerin ADF Birim Kök Test Sonuçları.

	Düzye		Bir fark	
	Sabit		Sabit	
l_destek	-1.945643	Durağan değil	-4.839902*	Durağan
l_yatırım	-1.191989	Durağan değil	-3.794431*	Durağan
l_bitkisel üretim	-1.643864	Durağan değil	-5.149242*	Durağan
l_tgsyh	-1.346853	Durağan değil	-3.616910**	Durağan
	Sabit ve trend		Sabit ve trend	
l_destek	-1.655234	Durağan değil	-5.048567*	Durağan
l_yatırım	-3.105658	Durağan değil	-3.685151**	Durağan
l_bitkisel üretim	-3.297931	Durağan değil	-5.077428*	Durağan
l_tgsyh	-1.518605	Durağan değil	-3.576661	Durağan değil
			Sabitsiz	
l_tgsyh			-3.464052*	Durağan

* $\alpha=0.01$ için anlamlı, ** $\alpha=0.05$ için anlamlı. (H₀: Seri durağan değil, H_a: Seri durağan),

Engel ve Granger (1987) eşbütünleşme testleri Çizelge 3'de verilmiştir. Test istatistikleri hata terimlerinin biri hariç durağan olmadıklarını göstermektedir. "Seriler arasında eşbütünleşme yoktur" hipotezi, dolayısıyla, biri hariç reddedilmemektedir. Sonuçlar, değişkenlerden sadece tgsyh ile destek arasında eşbütünleşme olduğunu, diğer değişken çiftleri arasında eşbütünleşme olmadığını yani bir uzun dönem ilişkinin olmadığını işaret etmektedir.

Serilere Johansen eşbütünleşme testi de uygulanmıştır. Test sonuçları Çizelge 4'de verilmiştir. Bulgular Engel-Granger eşbütünleşme test sonuçlarını doğrulamaktadır. Test sonuçları sadece tarımsal GSYH ile tarıma yapılan transferler arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Tahmin edilen eşbütünleşme modeli Çizelge 5'de verilmiştir. Çizelgeden de görüleceği gibi, tarım transferlerinin tahmin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayının işaretinin ters yani pozitif dikkate alınması hatırlanmalıdır. Model çift logaritmik olduğundan katsayı uzun dönem esneklik olarak yorumlanmalıdır.

Çizelge 3: Engel ve Granger Eşbütünleşme Testleri.

	Hata terimleri ADF test istatistikleri
l_tgsyh – l_destek	-4.915530*
l_tgsyh – l_yatırım	-1.727833
l_üretim – l_destek	-1.362832
l_üretim – l_yatırım	-2.325523

Kritik değerler %1: -3.6852, %5: -2.9705, %10: -2.6242, * %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı.

Çizelge 4. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları.

Hipotez	Özdeğer	Likelihood Oranı	% 5 kritik değer	% 1 kritik değer	Eşbütünleşme
I_tgsyh – I_destek					
H0: r=0, H1: r=1	0.564184	26.32636	15.41	20.04	Var
H0: r=1, H1: r=2	0.103890	3.071377	3.76	6.65	Yok
I_tgsyh – I_yatırım					
H0: r=0, H1: r=1	0.101436	5.298469	15.41	20.04	Yok
H0: r=1, H1: r=2	0.078980	2.303659	3.76	6.65	Yok
I_üretim – I_destek					
H0: r=0, H1: r=1	0.155304	7.875818	15.41	20.04	Yok
H0: r=1, H1: r=2	0.106403	3.150023	3.76	6.65	Yok
I_üretim – I_yatırım					
H0: r=0, H1: r=1	0.235057	9.112297	15.41	20.04	Yok
H0: r=1, H1: r=2	0.055864	1.609592	3.76	6.65	Yok

Çizelge 5. Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Katsayısı.

I_tgsyh	I_destek (-1)	c
1.000000	-0.394416	-4.857828
	(0.01477)	
Log likelihood	38.09854	

Modellerin uzun dönem ile ilgili tahminlerini yakalamak için hata düzeltme yaklaşımı uygulanmış. Ancak teorinin aksine hata düzeltme terimi işaretli beklendiği gibi elde edilememiştir. Dolayısıyla hata düzeltme model sonuçları rapor edilmemiştir. Seriler arasında kısa dönem ilişkinin değerlendirilmesi için serilerin logaritmalarının birinci dereceden farkları kullanılarak eşitlikler tahmin edilmiştir. TGSYH ve destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir kısa dönem ilişkisi vardır. Bulgular Çizelge 6’da verilmiştir. TGSYH ve yatırım, üretim ve yatırım ile üretim ve destek arasında bir kısa dönem ilişkinin varlığı kanıtlanamamıştır.

Çizelge 6. TGSYH ile Destek Arasındaki Kısa Dönem İlişki. Bağımlı Değişken: D_I_tgsyh.

	Parametre	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	0.010825	0.015237	0.710438	0.4835
D_I_destek (-1)	0.235462	0.050740	4.640593	0.0001
R2	0.443702	Akaike bilgi kriteri		-2.105724
Düzeltilmiş R2	0.423098	Schwarz kriteri		-2.011428
Log likelihood	32.53300	F-istatistiği		21.53511
Durbin-Watson	2.230542			

Üretim modeline 2001 yılındaki politika değişikliğini kapsamak amacıyla 2001 ve sonrası için kukla değişken eklenmiştir ve model tahmin edilmiştir. Elde edilen hata terimi ADF test istatistiği -1.851905 olarak elde edilmiştir ve %10 kritik değeri -2.6608’e göre “seri durağan değildir” hipotezi reddedilememiştir. Kukla değişken kullanıldığı yılları regresyondan dışladığı için model 1980-2000 yılları için tekrar tahmin edilmiştir. Hata terimi ADF test istatistiği -3.400351 olarak elde edilmiş ve %5 kritik değeri -3.0400’e göre “seri durağan değildir” hipotezi reddedilmiştir. Ancak seriler eşbütünleşik değildir. Elde edilen uzun dönem regresyon sonuçları Çizelge 7’de verilmiştir. Bu sonuçlar üretim ile tarımsal transferler arasında bir ilişki olduğunu kanıtlayamamaktadır. Bu ilişkinin tahmin edilmesi için üretimin üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlerin de hesaba katılarak ayrı bir denklem kurgusuna gidilmesi gerekmektedir. TGSYH ve destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönem ilişkisi vardır.

Çizelge 7. Üretim Miktarı ile Destek Arasındaki Uzun Dönem İlişki (1980-2000).
Bağımlı Değişken: l_üretim.

	Parametre	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	6.083712	0.073708	82.53857	0.0000
l_destek (-1)	0.184835	0.020264	9.121247	0.0000
R2	0.822129	Akaike bilgi kriteri		-2.862411
Düzeltilmiş R2	0.812248	Schwarz kriteri		-2.762838
Log likelihood	30.62411	F-istatistiği		83.19714
Durbin-Watson	1.604142			

5. Sonuç

Özelliklerinden dolayı kırsal kalkınma ulusal ve uluslararası kuruluşların odağında olmaya devam etmektedir. Genel anlamda bir kır faaliyeti olan tarıma yapılan transferlerin hem kırsal kalkınma hem de yoksulluk azaltıcı özellikleri vardır. Kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla kırsal, farklı kurum ve programlarla desteklenmiştir. Bu çalışmada tarımsal desteklerin ve tarımsal sabit sermaye yatırımlarının kırsal kalkınmaya etkileri tarımsal GSYH ve toplam bitkisel üretim ilişkileri üzerinden değerlendirilmiştir.

Kullanılan zaman serilerinin birinci dereceden entegre I(1) oldukları belirlenmiştir. Entegre serilerin eşbütünleşik testleri yapılmış ve sadece tgsyh ile gecikmeli destek değişkenlerinin eşbütünleşik oldukları görülmüştür. Dolayısıyla sadece tgsyh ile destekler arasında bir uzun dönem ilişkiden bahsetmek mümkündür. Seriler arasında kısa ve uzun dönem esneklikler tahmin edilmiştir. TGSYH ile destek arasında kısa ve uzun dönem anlamlı bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Ancak sabit sermaye yatırımları ile tgsyh ve bitkisel üretim ve destekler ile bitkisel üretim arasından ilişkinin varlığı ispatlanamamıştır.

Kaynaklar

- Abay, C., Sayan, S., Miran, B. ve Bayaner, A. 2001. "Türkiye'deki Tarımsal Destek Harcamalarının Enflasyonist Etkilerinin Ekonometrik Analizi". Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları Proje No: 21. Sayfa: 63. Ankara.
- Anonymous, 2004. "Kırsal Kalkınma Politikaları". II. Tarım Şurası, VIII. Komisyon. Ankara.
- Anonymous, 2012a. "Durağanlık Analizi, Birim Kök Testleri ve Trend". Web adresi: <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/Metin.pdf>. Erişim tarihi: 03.05.2012.
- Anonymous, 2012b. "Zaman Serisi Ekonometrisi I: Durağanlık, Birim Kök". Web sitesi: <http://www.deu.edu.tr/userweb/hamdi.emec/zamanserileri.pdf>. Erişim tarihi: 03.05.2012.
- Anonymous, 2012c. "Temel Ekonomik Göstergeler". Web adresi: <http://www.kalkinma.gov.tr>. Erişim tarihi: 05.05.2012.
- Arısoy, İ. 2005. "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003)". Tartışma Metni 2005/15. Türkiye Ekonomi Kurumu. Web adresi: <http://www.tek.org.tr>
- Civan, A. 2010. "Türkiye'de Tarımsal Destek Politikaları". Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, Yıl:2010, ss.127-146.
- Çetinkaya M. ve Şahin, A. 2009. "Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: (22): 105-115.
- Engle, R. F. and Granger, C.W. J. 1987. "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, 251-76.
- Erdal, G. ve Erdal, H. 2008. "Türkiye'de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri". GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, 25 (1), 41-51.
- Gonzalo, J. 1994. "Five Alternative Methods of Estimating Long-Run Relationships", *Journal of Econometrics*, 60, 203-33.
- Gujarati, D. N., 1995. "Basic Econometrics". Third Edition, MC-Graw-Hill, Inc., USA. Sayfa: 1002.
- Harvey, A. 1990. "The Econometric Analysis of Time Series". Second Edition. LSE Handbooks in Economics. Philip Allen Publisher. Great Britain. Sayfa: 387.
- İlkdoğan, U. 2012. "Türkiye'de Aspir Üretimi için Gerekli Koşullar ve Oluşturulacak Politikalar". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. 193 sayfa.
- Karagöl, E ve Serel, A, 2012. "Türkiye'de İhracat ve GSMH Arasındaki İlişkinin Kointegrasyon Yöntemiyle İncelenmesi". <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/278/262>. Erişim tarihi: 16.05.2012.
- Korkmaz, S. 2010. "Türkiye'de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi", *Journal of Yasar University*: 2010 20(5) 3320-3330.

- Maddala, G. S. 1989. “ Introduction to Econometrics”, Macmillan Publishing Company. New York. Sayfa: 472.
- OECD, 2011. “Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey”, Paris. Sayfa: 114.
- RG, 2006. “Tarım Kanunu”. 25.04.2006 tarih ve 26140 sayılı Resmi Gazete.
- SYDGM, 2008. “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nce Ekonomik Gelişme ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Desteklenen Projeler. Değerlendirme Raporu”. T.C. Başbakanlık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara. Sayfa: 150.
- TKB, 2005. “Tarım Strateji Belgesi”. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- TKB, 2006. “IPARD, Katılım Öncesi Yardım Aracı, Kırsal Kalkınma Programı: 2007-2013” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- TKB, 2010. “Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013)”. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- Yeni, R. ve Dölekoğlu, C. Ö. 2002. “Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri”. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Sayfa: 93.
- TÜİK, 2011a. “İstatistik Göstergeler 1923-2010”. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK, 2011b. “Tarım İstatistikleri Özetleri”. Farklı yıllar. Türkiye İstatistik Kurumu.

AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma(IPARD) Programının Tokat İli Bazında Olası Etkileri

A.Zafer GÜRLER¹
zafer.gurler@gop.edu.tr

Gülistan ERDAL³
gulistan.erdal@gop.edu.tr

Mustafa YÜCEL²
mustafa.yucel@tkdk.gov.tr

Adnan ÇİÇEK⁴
adnancicek@tokat.bel.tr

¹Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölüm Başkanı ,

²Ödeme Talep Uzmanı, TKDK Tokat İl Koordinatörlüğü,

³Doç. Dr., Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi,

⁴Doç. Dr., Tokat Belediye Başkanı

Özet

Avrupa Birliği (AB), aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla, Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance- IPA) Kırsal Kalkınma bileşeni (IPA Rural Development- IPARD) kapsamında Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikaların uygulanması ve yönetimi için uyum hazırlıklarını ve bu kapsamda politika geliştirilmesini desteklemektedir. IPARD programının uygulanmasında Türkiye'de 42 il, ilk fazda 11 önlem ve alt-önlem başlığı altında seçilmiş olup bu illerden biri olan Tokat ili 10 önlem ve alt-önlem altında desteklenecektir. Bu çalışmada Tokat ilinin IPARD programından yararlanma potansiyeli, bu programa katılım eğilimleri ve ortaya çıkan engeller ile Tokat tarımı ve kırsal alandaki nüfusun üzerine etkileri incelenmiş olup bu süreçte nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair önerilere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: IPA, IPARD Programı, AB, Tokat

The Possible Effects of Instrument For Pre-Accession Assistance Rural Development (IPARD) Programme on The Basis of Tokat Province

Abstract

The European Union (EU) has been supporting EU's Common Agricultural Policy, Rural Development Policy and preparation/ implementation/ development of the relevant policies within the context of Rural Development component (IPA Rural Development- IPARD) of Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) in order to support candidate and potential candidate countries. 42 provinces have been selected in Turkey under the title of 11 measures/sub measures in implementation of IPARD program and as a province of these provinces, Tokat will be supported under 10 measures. This study examines benefitting potential of Tokat province from IPARD program, participation trends, emergent obstacles and effects on agriculture and rural population. It is also given a place to suggestions about how to take action in this process.

Key Words: IPA, IPARD Programme, EU, Tokat

1. Giriş

AB, Türkiye'nin toplam ticaretinde %41,7 ve 2010'daki doğrudan yabancı yatırımlarında yaklaşık %76 oranında paya sahiptir. Bu AB'nin önemli bir ticari paydaş olduğunu gösterir(MIPD 2011-2013).

Türkiye'de tarım sektörü, kırsal alanın birincil ekonomik faaliyet kaynağıdır. Bu nedenle tarım sektörü, genel anlamda ülke kalkınmasının önemli bir unsuru olmasının yanında, kırsal kalkınma çabalarının ana sürükleyicisi konumundadır.

Türkiye'de 2010 yılında, üretim yöntemiyle tahmin edilen cari fiyatlarla GSYH 'da tarım, avcılık ve ormancılık sektörünün payı %8,2, kırsal kesimde yaşayanların toplam nüfus içindeki payı ise yaklaşık %23,7'dir. AB'de, tarımsal faaliyetle uğraşan nüfus toplam nüfusun sadece % 5,5'ini oluştursa da tarım, AB için son derece önemli bir sektördür. Nitekim Ortak Tarım Politikası (OTP), AB'nin ilk ortak politikasıdır. Tarımsal destekler AB bütçesinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Toplam AB mevzuatının %35'i tarımla ilgili düzenlemelerden oluşmaktadır(TUİK, 2010).

AB'ye aday(Türkiye, İzlanda, Makedonya, Hırvatistan ve Karadağ) ve potansiyel aday(Bosna Hersek, Arnavutluk, Sırbistan ve Kosova) ülkelere destek amacıyla AB Komisyonu, daha önce diğer aday ve potansiyel aday ülkelere uyguladığı, CARDS, PHARE, SAPARD, ISPA, Türkiye Mali Yardımı programlarını, 2007-2013 mali perspektif döneminde katılım sürecindeki ülkelere yönelik AB'nin dış yardım politikasının etkinliğini artırmak amacıyla yeni ve tek bir Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı geliştirmiş, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nı (Instrument for Pre-Accession Assistance- IPA) oluşturmuştur.

IPA desteği beş bileşeni içermekte olup, Türkiye IPA tüzüğünde yer alan; Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma, Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarını Geliştirme ve Kırsal Kalkınma bileşenlerinin tamamından yararlanmaktadır. Beşinci bileşen olan Kırsal Kalkınma (IPA Rural Development- IPARD) tarım ve

balıkçılık sektörlerinin sürdürülebilir adaptasyonu ve ortak tarım politikası ile gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı konuları gibi politika alanlarındaki AB standartlarının uygulanmasına katkı sağlayan, tarım çevre önlemlerinin uygulanmasına yönelik hazırlık faaliyetlerini desteklemektedir.

IPARD Programının mali çerçevesi Katılım Öncesi Yardım Aracı(IPA) Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi(MIPD)'nin 2007-2009 versiyonu ve en son versiyonu olan 2011-2013 MIPD'de yer alan dönem için belirlenmiştir.

Bu kapsamda, IPA ve IPARD için Türkiye'ye tahsis edilen fonlar, 2007-2013 yılları için tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: IPA Bileşenlerine Göre Uygulanacak Mali Yardımların Dağılımı (Milyon Euro)

IPA Bileşeni	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	250,2	233,2	211,3	228,62	233,90	238,33
Sınır-ötesi İşbirliği*	2,1	8,8	9,4	9,6	9,78	9,97	10,17
Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,40	367,81	378,00
İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,60	89,93	96,00
Kırsal Kalkınma	20,7	53	85,5	131,3	172,50	197,89	213,00
TOPLAM	497,2	538,7	566,4	653,7	781,90	899,50	935,50

* IPA II. bileşeni, Sınır-ötesi İşbirliği, ayrı bir MIPD'ye konudur.

Kaynak ; AB Bakanlığı, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42164&l=1>, (2011)

Not: 2007-2010 yılları MIPD(2007-2009) belgesinden , 2011-2013 yılları MIPD(2011-2013) belgesinden derlenmiştir.)

Tokat ili mevcut tarım ve hayvancılık potansiyeli ve kırsal kesimindeki nüfus yoğunluğu dikkate alındığında kırsal kalkınma programlarının uygulanmasında uygun illerden birisidir. Toplam nüfusu 617.802 olan Tokat ili, %59 şehir , %41 Köy nüfusundan oluşmaktadır(TUİK,2010). Birçok sebze ve meyve üretimi ile hayvansal ürünlerin üretiminin gerçekleştiği Tokat ilinde Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi (IRFO) projesi, TRUP Projesi: Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (KBKYP), Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi gibi projelerde de IPARD programında olduğu gibi uygun iller arasında yer almıştır.

2. Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD)

IPA'nın diğer bileşenlerinden farklı olarak, IPARD fonların tüm mali kontrolünü aday ülkeye bırakmakta, yani Genişletilmiş Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi(EDIS) getirmektedir. Bu IPARD'ın çok önemli ve ayırt edici bir özelliğidir. Bu özelliğiyle IPARD, AB'ye üye olan ülkelerin bağlı olduğu Genişletilmiş Merkezi Olmayan Uygulama Sistemini, halen aday ülke statüsündeki Türkiye de dâhil edilmiştir.

IPARD programının uygulanması için öncelikle Çerçeve Anlaşma(md.6) ve Sektörel Anlaşmada belirtilen merkezi olmayan yönetim için yapıların oluşturulması ve yetkilerin atanması ve idari yapılanmanın kurulmasını bağlar. Bu bağlamda ilgili yetkiler atanmış ve uygulama birimi olarak Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu(IPARD Ajansı) kurulmuştur(Anonim,2007). 2011 yılında ilk faz iller için akreditasyonu sağlamış ve proje faaliyetlerine başlamıştır.

IPARD programı ilk fazda uygulanacak onbir önlem ve Alt-önlemden oluşmakta ve bu önlemlerin hibe oranları uygulanacakları iller vb. göre değişiklik göstermektedir.

IPARD programından yararlanabilecek olanlar(faydalanıcılar), genelde çiftçiler olmak üzere; gerçek kişiler, üretici birlikleri, çiftçi örgütlenmeleri, özel sektör kuruluşları ve bazı istisnai durumlarda kamu kurumlarıdır.

Faydalanıcılar yapmak istedikleri yatırımı kendi hazırladıkları veya danışman firmalara hazırlattıkları projelerle, uygulama birimi olan IPARD Ajansına başvururlar. Projeleri onaylanırsa, faydalanıcı ile Kurum arasında bir sözleşme imzalanır ve sözleşmedeki bütün yatırımları ve belirtilen hükümleri faydalanıcı uygular. Faydalanıcılar; sözleşmede belirtilen süreler içinde yaptıkları yatırımın harcama kalemlerini gösteren belgeleri IPARD Ajansına ilettikten ve IPARD Ajansı da gerekli kontrolleri yaptıktan sonra, Sektörel Anlaşmaya göre ödeme talebinde bulunduğu günden itibaren üç ayı geçmemek üzere, yatırım için sözleşmede belirtilen harcamaların tutarının yarısına(102.Üretici birlikleri önleminde %100'e kadar, 101. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması Ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar önleminde %65'ine kadar diğer önlemlerde %50'sine kadar kurum destekler) kadar kurumdan tahsil eder. Tahsil edilen hibe miktarının en fazla %75'i AB kaynaklarından, kalan %25'i ise ulusal bütçeden finanse edilir.

3. Tokat İlinin Yapısal Özellikleri

Tokat ilinde nüfusun % 59'u(363.944 kişi) şehir, % 41'i(253.858 kişi) köy nüfusudur. TÜİK Adrese dayalı nüfus verilerine göre 2010 yılında ilde 76.523 tarım işletmesi vardır. İşletmelerin tamamına yakını küçük aile işletmesi şeklinde olup % 45'inde bitkisel üretim, % 55'ünde hayvansal üretim ön plandadır. Tokat her türlü ürünün yetişmesine imkân veren polikültür tarımın yapıldığı önemli üretim merkezlerinden birisidir(Anonim,2011).

2010 Yılı Tokat Tarım İl Müdürlüğü İstatistiklerine göre Tokat ilinin yüzölçümü 1.002.398 hektar olup arazi dağılımının büyük bölümünü %77'lik bir oranla tarım arazisi(382.330 ha) ve orman arazisi(387.880 ha) oluşturmaktadır. Tokat ili arazi dağılımındaki 382.330 hektar Tarım arazisinin %30'u sulanan tarım arazisi iken %70'i kuru tarım arazisidir.

Tokat İlinin tarımsal faaliyetleri %69 oranıyla en fazla ekiliş alanı tarladır. Tarıma elverişli boş alan ve nadas alanları dışında öne çıkan %12 ile sebze ve meyveciliktir. Tokat'ta başlıca tarımsal faaliyetlere bakıldığında tarla, sebze ve meyve görülmektedir. Bu faaliyetlerin son üç yıllık üretim miktarlarında önemli bir artış olmamakla beraber sebzenin üretiminde düşüş olmuştur.

Tokat ilindeki Tarım işletmelerinin %55 Hayvansal üretimin gerçekleştiren işletmelerdir. Bu bağlamda hayvansal üretim ön plandadır.

Tokat Tarım İl Müdürlüğü verilerine göre, Tokat'ta su ürünleri tesisi ilk kez 1990 yılında, Almus ve Pazar ilçelerinde kurulmuştur. 2010 yılında 26 Alabalık tesisinin 11 adedi ağ kafeste Almus Baraj Gölünde, 15 adedi ise karada havuzlarda bulunmaktadır. 2010 yılı üretim miktarı 1838 ton/yıl, satılan alabalık miktarı ise 1640 ton/yıl olmuştur.

Tokat ilinde 5200 sayılı kanun kapsamında kurulan ve faaliyet gösteren 16 Üretici Birliği bulunmaktadır. Aynı zamanda yetiştirici birliği olarak 3 tane kurulmuş birlik vardır.

Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye sağlanan Katılım Öncesi Mali Yardımı kapsamında IPARD harici yürütülen hibe programları aracılığı ile Tokat ilinde toplam 60 projeye hibe desteği sağlanmıştır. Tokat ilinde başarılı olan 60 projeye sağlanan hibe desteği toplam 9.747.232,28 Euro'dur. Türkiye geneli kapsamında illere göre yapılan başarı değerlendirilmesinde Tokat ili sağlanan hibe desteği itibariyle 10. sırada yer almaktadır(MFIB ,2010).

4. Tokat İlinde Uygulanacak Önlemler ve Olası Etkileri

Tokat mevcut tarım ve hayvancılık potansiyeli ile Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Beyaz Et haricindeki tüm desteklerden yararlanabilecektir.

İlde faaliyette olan geçimlik işletmeler varlıklarını uzun süre devam ettiremeyecek kadar küçüktür. Ancak orta düzeydeki küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerde gelecekte tekniklerini geliştirebilme ve ekonomik varlıklarını uzun süre devam ettirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle IPARD Programının öncelikli hedef gruplarını oluştururlar.

Bu kapsamda destek verilmek suretiyle; sürdürülebilirliklerini, tarımsal ürünlerinin üretiminde performanslarının artırılması, ilgili topluluk standartlarına ulaştırılmayı ve iyi tarım uygulamalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu hedefler doğrultusunda kırsal alandaki bölgesel dengesizliklerin ve az gelişmiş alanlardaki göçün önüne geçilmek amaçlanmıştır.

Önlemlerin genel olarak faydalanıcıları, kamu tüzel kişilikleri hariç, ulusal kanunlarca tanınmış özel ve tüzel kişiliktir.

Her önlem ya da alt önleme göre değişiklik gösteren faydalanıcı özellikleri genelde aşağıdaki özellikleri sağlamadılar;

- Ulusal Çiftçi Kayıt, Hayvan Kayıt ve Ulusal Vergi Sistemlerine kayıtlı olmaları
- Başvuru sunulduğunda 65 yaş üzerinde olmamalı
- İlgili alanlarda diplomalara sahip olmalı ya da en az 3 yıllık mesleki hizmet kaydının ya da çalışma tecrübesine sahip olarak mesleki yeterliliğini kanıtlamalıdır(Eğer tüzel kişi ise bu özelliklerin üst düzey yönetici kademesinden en az bir daimi çalışmada bulunması gereklidir).

Yatırımıyla ilgili olarak:

- Avrupa Birliğini kuran Antlaşmanın Ek 1'inde belirtilen tarımsal ürünleri üretmelidir.
- Proje sonunda ilgili Topluluk standartlarını karşılamalıdır.
- Nihai ödemenin yapılmasından sonraki beş yıl boyunca yatırımı koruyacağını ve çok önemli değişiklik yapmayacağını taahhüt etmelidir.
- Yatırımın yapılacağı işletmenin başvuru sahibine ait olmadığı durumda, proje sonuçlandıktan sonraki en az 5 yıl boyunca projenin yapısal değişikliklerine izin veren hükümler içeren bir sözleşme, ilgili taraflar arasında imzalanmalıdır.

Bu kapsamda faydalanıcılara yapım işleri, makine ekipman alımı, hizmet alımı ve proje görünürlük harcamalarına destek verilecektir.

5. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar

IPARD Programında öncelikli iki sektör belirlenmiştir: Süt ve Et (kırmızı et ve kanatlı eti). IPARD bu sektörlerdeki işletmelerin ekonomik verimliliklerini artırmayı ve sürdürülebilirliklerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla üretim araçlarının ve süreçlerinin iyileştirilmesine destek vermektedir. Aynı zamanda gıda hijyeni, hayvan refahı, atık yönetimi ve iş güvenliği konularında AB standartlarına ulaştırmayı hedeflemektedir. Destek miktarı proje uygun harcamalar toplamının %50'sidir. Aynı zamanda, eğer faydalanıcı 40 yaşın altındaysa ek %5, IPARD programında belirtilen dağlık alandıysa ek %10 olarak destek miktarı %65'e kadar çıkmaktadır.

IPARD süresince bu önlem için her bir faydalanıcının toplam maksimum uygun yatırım değeri 1.000.000 Euro ile sınırlıdır.

Desteklenecek Sektörler:

- A. Süt üreten tarımsal işletmelerinin desteklenmesi
- B. Et üreten tarımsal işletmelerinin desteklenmesi

5.1. Süt Üreten Tarımsal İşletmelerinin Desteklenmesi

Türkiye'de inek sütü üretimi, toplam süt üretim miktarının yaklaşık %91'ini oluşturmaktadır. Koyun ve keçi sütü üretimi de %9'unu oluşturur. Tokat ilindeki toplam süt üretiminde ise bu oranı; inek sütü üretimi %96, koyun ve keçi sütü üretimi %4'tür(TUİK,2011). Bu destek kapsamında amaç, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin, yeniden kurulumu, modernize edilmesi, AB standartlarına yükseltilmesi ve iyi tarım uygulamalarını yapar hale getirilmesidir. Bu işletmelerin yanı sıra geçimlik tarımsal işletmelerin de yatırım yapmaları amaçlanmaktadır.

Tokat'ta Tarım İl Müdürlüğü verilerine göre 40.036 süt işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin Proje maliyetlerini karşılaması düşünüldüğünde yapılan araştırmada potansiyel olarak sayılan 30 ve üzeri büyükbaş hayvana sahip, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı 1150 işletme mevcuttur. Türkiye istatistik Kurumu verilerine göre Tokat'ta 2011 itibariyle sağılan hayvan sayıları ve süt üretimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2:Sağılan Hayvan Sayısı ve Üretim

TOKAT	KÜÇÜKBAŞ		BÜYÜKBAŞ		Süt Üretimi (K.Baş+B.Baş) (Ton)
	Sağılan Hayvan Sayısı	Süt Üretimi (Ton)	Sağılan Hayvan Sayısı	Süt Üretimi (Ton)	
T O P L A M	112.766	8.927	88.303	236.623	245.550

TUİK 2011 verilerinden derlenmiştir.

Birçok süt işletmesine sahip olmakla beraber Tokat ilinin aynı zamanda tamamının dağlık alanda olması faydalanıcının alacağı hibe oranının yüksek olmasını sağlayacaktır. IPARD programında desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artış oranı %15 öngörülmüş aynı zamanda süt üreten tarımsal bu işletmelerdeki hayvan sayılarındaki artışı da %10 olarak hedeflemişlerdir. Bu kapsamda genç çiftçilerin desteklemelerden faydalanmaları hedeflenmektedir. Ancak Tokat ilinde Kırsal alanlarda yaşayan insanların hali hazırda sermayelerinin çok az veya hiç olmaması ya da başvuru sahiplerinin yatırım uygulama alanlarının müşterek tapu olması gibi nedenler de olası proje başvurularının önündeki engeller olarak sayılmaktadır.

5.2. Et Üreten Tarımsal İşletmelerinin Desteklenmesi

Türkiye'de hane halkı gelirinde artış görülmesine rağmen kırmızı et tüketiminde önemli bir düşme söz konusudur. 1994 yılında kişi başı tüketim 20,7 kg olmasına rağmen bu rakam son yıllarda 10 kg'ya kadar gerilemiştir. Bu tüketim miktarı ABD'de 72kg, AB'de 60kg'dir yani Türkiye'deki tüketimin 6-7 katıdır. Ancak Beyaz et tüketimi giderek artmış olmasına rağmen kişi başı tüketim miktarı olarak gelişmiş ülkelerden 3-5 kat daha az tüketilmektedir.

Tablo 3: Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’de Kişi Başına Tüketilen Et Miktarı (Kg)

TÜKETİLEN ET	ABD	AB	TÜRKİYE
Kırmızı Et (Kg)	72	60	10
Beyaz Et (Kg)	45	16	9
TOPLAM	117	76	19

Kaynak: TZOB- 2009 Raporu, <http://www.tzob.org.tr/Detail.aspx?pages=rapor.htm>,

Türkiye’de et üretiminde düşük verimlilik, yüksek yem fiyatları, yüksek tarifeler ve ithalat kısıtlamaları sonucu yüksek tüketici fiyatlarının oluşması, bu sektörün temel sorunlarıdır.

Bu destek kapsamında ekonomik sürdürülebilirlik sınırında bulunan küçük ve orta ölçekli sığır, koyun ve keçi işletmelerinin kurulması, modernize edilmeleri, ekonomik açıdan üretkenliklerinin sağlanması, AB standartlarına ulaşmaları ve İyi Tarım/Hayvan Yetiştiriciliği Uygulamalarına geçmeleri hedeflenmiştir.

Et üreten tarımsal işletmelerinin desteklenmesi kapsamında Kırmızı Et ve Kanatlı Eti desteklenecektir. Tokat ili bu önlemlerde yalnızca Kırmızı Et desteğinden yararlanabilecektir. Bu önlem kapsamında Desteklenen tarımsal işletmelerde sürüdeki hayvan sayısındaki artışın %30, Desteklenen tarımsal işletmelerde ortalama hayvan karkas ağırlığındaki artışın %20 olarak hedeflenmiştir.

2010 yılı için Tokat Tarım İl Müdürlüğü’nden alınan veriler doğrultusunda 1598 adet işletme mevcut olup bunlardan 1030 adedi hayvan varlığı açısından IPARD Programı kriterlerine uygundur.

Tokat ilinde bulunan 2010 yılı itibarıyla 469.086 büyük baş ve küçükbaş hayvan sayılarının yaklaşık 609.812’ye yükseltilmesi hedeflenmiştir. Tablo 4’te gösterilen mevcut karkas değerleri ve IPARD programının uygulanması sonucu elde edilmesi beklenen karkas değerleri gösterilmiştir.

Tablo 4: Hayvan Türlerine Göre Ortalama Karkas Ağırlıklar ve Hedeflenen Ortalama Ağırlıklar (Kg)

CİNS	Koyun	Kuzu	Kıl Keçisi	Oğlak	Dana	Düve	Tosun	İnek	Manda
Ortalama Karkas Ağırlığı(2010)	18,51	14,82	19,24	13,86	134,52	162,13	194,91	190,15	180,77
*IPARD Sonrası Hedeflenen Ortalama Karkas Ağırlı.	22,22	17,78	23,09	16,63	161,43	194,55	233,89	228,17	216,93

*IPARD sonrası ortalamalar Programın spesifik amaçlarındaki %20 artışla hesaplanmıştır.

Kaynak: Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, 2010

Aynı zamanda, Desteklenen tarımsal işletmelerde ahır/ağıl büyüklüğündeki artışın %80 ve Biyo-gaz üretimi yapan büyükbaş hayvan işletmesi sayısındaki artışın %2 olması yine bu önlem altında hedeflenmiştir. Ancak Yüksek yem fiyatları, düşük yem üretimi, işletme sahiplerinin gelirlerindeki düşüş, hayvan fiyatlarının yükselmesi ya da IPARD Programında başvuru sahibinden istenilen belgelerin elde edilmesindeki uzun süreç olası proje başvurularının önündeki engellerdir.

6. Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek

Türkiye’de üreticiler genelde ürünlerini bireysel olarak ya da ticari araçlarla pazara sürmektedir. Bu nedenle üretici seviyesinde fiyatlandırmalar olumsuz etkilenmekte ve sektörün ticaretinde belirsizlikler oluşturmaktadır. Pazar ihtiyaçlarına göre üretimi yönlendiren üretici örgütlerinin oluşturulması bu destek kapsamında hedeflenmektedir.

Mevcut şartlarda Türkiye’de tarım kesiminin dağınık ve kendisinden bekleneni vermekten uzak olan örgütsel yapısı, etkin örgütlenmenin zorlukları ve kırsal kesim yasayanlarının örgütlenmeye karşı tutumu nedeniyle sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır(Bakırcı,2009). Bu destek kapsamında, pazarlama organizasyonunda ve üyelerinin yeniden yapılandırılması ve modernizasyon ihtiyaçları üzerinde önemli rol oynayabilen modern üretici gruplarının geliştirilmesinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

IPARD kapsamında; Meyve, Mantar dâhil Sebze, Çiçek, Tıbbi Bitkiler, Süt, Kırmızı Et ve Kanatlı Eti, Yumurta, Bal ve Balık sektörlerine destek verilecektir(faydalanıcıları, 552/1995 No’lu Kanun Hükmünde Kararnamede tanımlanan

üretici grupları olan meyve ve sebze sektörü hariç). Üyelerinin en az %50'si kadın olan üretici grupları tarafından sunulan projelere öncelik verilecektir.

Tarımın yeniden yapılanması ve AB'ye geçiş sürecinde yaşanabilecek sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkilerin azaltılmasında ve bu işletmelerin en iyi şekilde ekonomik yapıya ulaşmalarını sağlamada üretici örgütlenmeleri önemli rol oynayacak olması, IPARD kapsamında üretici örgütlenmesi konusunu daha da önemli kılmaktadır.

Tokat ili genelinde, 5200 sayılı üretici birlikleri kanununun kapsamda kurulan ve faaliyet gösteren 16 Üretici Birliği bulunmaktadır. IPARD kapsamında bu önlem altında Türkiye genelinde Meyve ve Sebze 30, Et 10 ve Süt birliklerinde 10 olmak üzere 50 üretici birliğine destek amaçlanmış, desteklenen üretici birliklerinde brüt katma değer artışı olarak %5 öngörülmüştür.

7. Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasının Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar

Türkiye'de işleme endüstrisinin Topluluk standartlarına ulaştırılmasına destek sağlanması, verimliliklerinin artırılması ve kayıpların azaltılması amaçlanmış, özellikle kalite, hijyen ve gıda güvenliği ile veterinerlik kontrolleri, hayvan refahı, çevresel etki ve iş güvenliğine ilişkin Topluluk standartlarına ulaşılması hedeflenmiştir.

Desteklenecek üretim grupları; süt ve süt ürünleri, et ve et ürünleri, meyve ve sebze ve balıkçılık ürünlerinin işleme ve pazarlanmasının desteklenmesi öngörülmüştür.

Ancak meyve-sebze sektöründe, taze meyve ve sebze üreticileri ürünlerini doğrudan pazarlayamadıklarından, üreticilerin IPARD altında destek kapsamına alınması, hukuki çerçeve doğrudan pazarlamaya olanak tanıyacak şekilde değiştirildiği takdirde desteklenecektir. Bu sebeple, bu önlem altında sadece, ürünlerini doğrudan perakende düzeyinde pazarlayabilen üretici örgütleri desteklenecektir.

Tokat, dördüncü alt-önlem Balıkçılık ürünlerinin işleme ve pazarlanmasının desteklenmesi dışındaki tüm alt önlemlerden faydalanacaktır. IPARD programı süresince bu önlem için her bir faydalanıcının toplam maksimum uygun yatırım değeri 3.000.000 Euro ile sınırlıdır.

7.1. Süt Ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması

Tarım Hayvancılık ve Gıda Bakanlığının verilerine göre Türkiye'de AB standartlarında üretim yapan onaylı sadece 14 çiftlik bulunmaktadır(GKGM,2012). Bunun yanı sıra süt üreten işletmeler küçük ve orta ölçekli olarak çok sayıda bulunmaktadır. Türkiye'de üretilen 10 milyon ton sütün 3.4 milyon tonu kayıtlı, 4.6 milyon tonu ise kayıt dışı ekonomi içinde pazarlanmakta, geri kalan miktar ise kaynağında çeşitli şekillerle tüketilmektedir.(HEKİMOĞLU B., ALTINDEĞER M.,2008)

IPARD Programında, süt ve süt ürünlerinin kalitesini artırmak ve işletmelerin sürdürülebilirlikleri açısından modernize edilerek Topluluk standartlarına ulaştırılmak hedeflenmiştir.

Bu destek kapsamında; küçük ve orta büyüklükteki süt işleme tesislerinin (kapasiteleri günde 10-70 ton) Topluluk standartlarına ulaştırılması, yeni teknolojiler kullanarak performanslarının ve rekabet güçlerinin artırılması amacıyla desteklenmesi ve üretici örgütlerinin süt toplama tesisleri kurması konusunda desteklenmesi amaçlanmıştır.

Tokat ilinde faaliyet alanı süt ve süt ürünlerinin işlenmesi olan 15'e yakın küçük ve orta boy işletme, 1 adet ise büyük boy işletme yer almaktadır. İlgili alanda yer alan işletmelerin birçoğu ulusal standartları ve tamamı AB standartlarını karşılayamamaktadır. Bununla beraber sütün üretimi konusunda her ne kadar her yıl gerileme olsa bile yeteri kadar firmaya sahip olan Tokat ili, rahatlıkla orta ölçekli 3-5 adet süt işleme tesisini kaldırabilecek durumdadır.

Süt üretici birliği olarak 7 birlik bulunmaktadır. Bu kapsamda Desteklenen işleme tesislerinde brüt katma değer artışı %15, Gıda güvenliği yönetim sistemlerini (ISO 22000; HACCP, GMP ve GHP) kuran tesis oranı %35 ve ulusal pazara sunulan süt miktarındaki artış %30 olarak hedeflenmiştir. Topluluk standartlarına uygun süt toplama merkezlerinin modernizasyonu veya kurulması için destek verilen Üretici Örgütü sayısı ülke bazında 341 olarak hedeflenmiştir. Ancak Tokat ilinde süt üreten işletmelerin sütleri genellikle ulusal ölçekli süt işleyen bir kaç firma tarafından toplanmaktadır. Bu alanda pazar rekabeti üretici aleyhine gelişmekte ve süt üreten işletmelerin sütlerini toplayan üretici örgütü ve özel girişimlerin eksikliği sebebi ile yeni kurulacak bir işleme tesisinin sütü kendi imkânları ile toplaması gibi bir durumun oluşma ihtimali bu önlemin uygulanmasında önüne çıkan engeller olarak ifade edilmektedir.

7.2. Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması

IPARD Programı bu destek kapsamında, AB Veterinerlik müktesebatının uygulanması, kırmızı et sektöründe hijyen ve gıda güvenliği düzenlemelerinin yanında hayvan refahı açısından tesislerin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

IPARD Programı kapsamında birinci öncelik kesimhanelerin, Topluluk standartlarına tam olarak uyumlu hale getirilmeleri öngörülmektedir. İkinci bir öncelik işleme sanayisinin de Topluluk standartlarına yükseltilmesidir. Özellikle sosis ve pişirilmiş et ürünleri gibi ileri işlem görmüş ürünlere yönelik küçük tesisler başta olmak üzere birçok et işleme tesisinin, Topluluğun hijyen ve gıda güvenliği gerekliliklerini karşılayabilmek üzere iyileştirilmeleri ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu amaçla, kesimhanelerin ve küçük ölçekli kırmızı et işleme tesislerinin, altyapılarının Topluluk standartlarına ulaştırılması ve yeni teknolojilerin uygulanması ile genel performansı ve rekabet gücünün geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Tokat İlinde, 10 Adet kırmızı et işleme tesisi bulunmakta ve ayrıca 8 adet mezbahane vardır. Ancak et ve et ürünleri işleyen işletmelerin kapasiteleri oldukça küçüktür. Ayrıca mezbahaneler de genelde il ve ilçe belediyelerine ait olması sebebiyle projelere başvuru uygunluk kriterlerini taşımamaktadırlar. Bunların yanında çağrı dönemlerinde bu önleme ayrılan bütçenin az olması, sektörde kullanılan makine ekipmanların pahalı olması sebebiyle projelerin önündeki engeller olarak ifade edilmektedir. IPARD programında desteklenen işletmelerdeki brüt katma değer artışını %15 öngörölmüş yine aynı zamanda hayvan refahı standartlarını sağlayan işletmelerin oranı da %40 olarak öngörölmüştür.

7.3. Meyve ve Sebzelelerin İşlenmesi ve Pazarlanması

Taze meyve ve sebzelerin, kolay bozulan ürünler olması nedeniyle, hasat sonrası işleme ve koruma uygulamalarına karşı çok hassas olduğu ifade edilmektedir. Toplam hasat edilen ürünün %22'si kayba uğrayabilmektedir (sebzeler için %32, meyveler için %10 civarında). Söz konusu sebepten oluşan kayıpların, alınacak uygun önlemler ve doğru hijyen ve gıda güvenliği uygulamaları ile azaltılması hedeflenmektedir. IPARD, öncelikle ürünlerin hasat sonrasındaki kayıplarının önlenmesini hedef alınmaktadır.

Sadece 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede tanımlandığı şekilde, meyve ve sebze sektöründe toptancı hal-lerine girme zorunluluğu olmaksızın doğrudan pazarlama yapabilen üretici örgütleri IPARD önlemi kapsamındaki bu destekten yararlanacaktır. Böylece, aynı zamanda üreticilerin örgütlenmesi ve güçlenmesine katkı sağlanacaktır.

Tokat İlinde bu önlem kapsamında yatırım yapabilecek kapasitede bir üretici örgütü mevcut olmadığından ve bu önlemden sadece üretici örgütleri faydalandığı için daha sonraki dönemde başvuru beklenmemektedir.

8. Kırsal Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi

Tarıma alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması yoluyla, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve hane halkının gelirlerine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu sayede kırsal alanların ekonomik faaliyet düzeylerinin artırılmasına ve göçü önlemeye katkıda bulunulması ve bölgesel kırsal kalkınma dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunulacaktır.

Tarım Sektörü analizi, kırsal alanlarda gelir seviyeleri çok düşük geçimlik ve yarı geçimlik işletme sayısının oldukça fazla olduğunu (tarımsal işletmelerinin %65'inden fazlası) ve işletmelerde ek gelir olanakları sağlayan faaliyetlerin neredeyse hiç görülmediğini ortaya koymaktadır.

Desteklenecek alanlar:

- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine destek verilmesi
- Yerel ürünler ve mikro işletmelerin ekonomik gelişimine destek verilmesi
- Kırsal turizmin gelişimine destek verilmesi
- Kültür balıkçılığının gelişimine destek verilmesi

IPARD süresince bu önlem için her bir faydalanıcının toplam en fazla uygun yatırım değeri 400.000 Euro ile sınırlıdır.

8.1. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi

Bu kapsamında, ilk aşama olarak üç öncelikli üretim biçimi belirlenmiştir. Arıcılık, Süs Bitkileri ve Tıbbi ve Aromatik Bitkiler. Her bir sektörde, yurtiçi talebin karşılanması, ithalatın azaltılması ya da gelecekteki olası ihracat olanağı mevcuttur.

IPARD, arıcılık üretimini geliştirmek isteyen mikro ve küçük ölçekli çiftçilere (kovan ve küçük ekipman alımı) ve üretim tesisleri ya da ana arı yetiştirme istasyonlarına ekipman alımı yoluyla destek sağlayacaktır.

Tıbbi ve aromatik bitkiler için IPARD desteği, çiftçiler tarafından kurulacak mikro ölçekli işleme ve paketleme tesislerine yoğunlaşacaktır. Bu tesisler vasıtasıyla sadece ürünlerin işlenmesiyle kalınmayıp yabancı bitki toplayan ya da tıbbi ve aromatik bitki yetiştiricileri ile komşu çiftçiler arasında bir ağ oluşumuna katkı sağlanacaktır.

Süs bitkisi yetiştiriciliği için, IPARD hem çiftçi düzeyinde seralara ekipman alımını hem de küçük ölçekli kesme çiçek veya diğer süs bitkileri işleme tesislerinin kurulmasını finanse edecektir.

Tokat ilinde 50 ila 200 kovana sahip 125 adet potansiyel faydalanıcı mevcut olup bu sektörde faaliyet gösteren kişilerin maddi durumlarının yetersiz olması profesyonel anlamda faaliyet gösteren firma/kişilerin olmaması proje sunulmasını zorlaştırmaktadır. Tıbbi ve Aromatik bitkiler ile Süs bitkileri konusunda Tokat ilinde faaliyet gösteren firma/kişilerin çok sınırlı olması bu alanlarda proje sunulmasını yine zorlaştırmaktadır.

8.2. Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi

IPARD Programı geleneksel ve özgün tarım ve gıda ürünlerinin menşee adı ve coğrafi işaret belirlenmesi yoluyla kıymetlendirilmesine ilişkin “Müktesebat” ile bağlantılıdır. “Müktesebatın” tam olarak uygulanmasının biraz daha zaman alabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu destek ile yerel işaretlerin tanınması ve korunmasına ilişkin mevcut Türk sistemi ile (ticari marka adlarının korunması ile birlikte Türk Patent Enstitüsü tarafından hâlen uygulanmaktadır) coğrafi gösterge tanımlaması ve korunmasına ilişkin AB sistemini biraz daha birbiriyle yakınlaştırmak için iyi bir fırsat olacağı düşünülebilir.

IPARD Programında yer alan listelerdeki geleneksel yerel el sanatları ve tipik yerel tarım ve gıda ürünlerinin geliştirilmesine yönelik girişimlerin, o bölgede yaşayan insanlar için ek istihdam kaynağı sağlayan projelere öncelik verilerek desteklenecektir.

Bu faaliyet kapsamında, çalışanlarının %50’sinden fazlasının kadın olduğunu kanıtlayan projelere, kadın girişimciye ait ya da sahibinin kadın olduğu projelere ya da yerel kırsal kalkınma stratejisi temelinde hazırlanmış olan projelere öncelik tanınacaktır.

KOSGEB Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporuna göre Tokat İlinde faaliyet gösteren mikro işletme sayısı 223 olup, yapılan araştırmada sektörde faaliyet gösteren kişilerin maddi durumlarının yetersiz olması, profesyonel anlamda faaliyet gösteren firma/kişilerin olmaması proje sunulmasını zorlaştırmaktadır.

8.3. Kırsal Turizm

Türkiye’nin tarihi zenginlikleri, doğal kaynaklarının çokluğu ve sosyal değerlerinin, turizmi dış pazarlarda yüksek potansiyele ve rekabet gücüne sahip bir sektör haline getirmesine rağmen kırsal turizm, kapasitesinin altında yararlanılan bir olduğu görülmektedir. Kırsal turizm, gelişen kent merkezleri ve sahillerdeki tatil merkezlerine alternatif olarak gelecekte çok daha önemli rol oynayabilecek bir sektör olduğu tahmin edilmektedir.

Bu destek kapsamında seçilen öncelikli illerde, mikro girişimciler veya çiftçiler tarafından kurulacak pansiyon, “yatak ve kahvaltı” konaklama ve restoran hizmetlerinin gelişiminin desteklenmesi, çiftlik turizmi tesislerinin kurulması ve geliştirilmesinin desteklenmesi ve turistik rekreasyonel faaliyetler (sportif aktiviteler, doğa gezisi, tarihi geziler gibi) için kurulan tesislerin gelişiminin desteklenmesi hedeflenmektedir.

Tokat ili, tarihi, kültürel kaynakları, mağaraları, yaylaları ve kaplıcalarıyla kırsal turizm alanında yatırım yapılabilir bir özelliğe sahiptir. Bu olanaklar kullanılabildiği takdirde kırsal turizmin Tokat ilinin kalkınmasında büyük bir öneme sahip olacağı düşünülmektedir. IPARD verilerine Tokatta 35 turistik tesis ve 1.706 yatak sayısı mevcut olup, 92.423 ziyaretçi sayısına sahiptir. Ancak diğer yandan kırsal alandan kente göçün devam etmesi ya da sermaye yetersizliği gibi durumlar, kırsal turizm potansiyelinin önündeki engellerdir.

8.4. Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi

IPARD, kültür balıkçılığı yapan çiftliklerin modernize edilmesini teşvik edecek, diğer yandan bu faaliyetin yetersiz olduğu bölgelerde kültür balıkçılığının yaygınlaşmasını teşvik edecektir. Aynı zamanda çevre koruma ve etkin atık yönetimi konusundaki Topluluk standartlarına ulaştırmayı hedefleyecektir.

Mevcut durumda üretimi gerçekleştirilmeyen balık türlerinin üretimine yönelik çeşitlendirmeyi hedefleyen projelere öncelik tanınacaktır. Bu kapsamda desteklenecek türler: Alabalık, Sazan, Yayın, Kerevit, Kurbağa, Su Yosunu (Alg).

Mikro ve küçük ölçekli çiftliklerin kurulmaları, genişletilmeleri, Topluluk standartlarına ve İyi Balık Yetiştirme Uygulamalarına yükseltmeleri için destek verilecektir.

Tokat ilinde 23 çiftlikte 1830 ton/yıl üretim kapasitesiyle kültür balıkçılığı yetiştiriciliği yapılmakta olup bu çiftliklerin hepsinde alabalık yetiştiriciliği yapılmakta diğer türlerin sazan, yayın vb. yetiştiriciliği yapılmamaktadır. Bu mevcut işletmelerinde yarısı 10 tondan az üretim yapan mikro ve küçük aile işletmelerinden oluşmaktadır.

Tokat ilinin su kaynakları düşünüldüğünde çiftlik sayısı ve üretim kapasiteleri çok düşük kalmaktadır. Diğer yandan Almus baraj gölünün kültür balıkçılığı için kapasitesinin dolmaması ve Tokat ilinin su kaynakları açısından zengin olması bu önlem için elverişli bir ortam oluşmasını sağlamaktadır. Ancak mevcut işletmelerin yeterli sertifikalara sahip olmaması ya da resmi belgeleri almadaki zorluklar ve bazı yöre halkının suyu kirletip bölgeye zarar vereceği gibi düşünceleri bu önlem için engellerdir.

9. Sonuç

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecindeki en önemli mali yardımlardan biri IPARD programıdır. Bu kapsamda bu programın iyi bir şekilde değerlendirilmesi önemli görülmektedir. AB’ye yeni üye olmuş ülkelerden Polonya bu tip AB kırsal kalkınma desteklemelerinde örnek verilen ülkelerin başında gelmektedir. AB verilerine göre yaklaşık destek miktarının %80’ine yakın bir oranda kullanmış olan Polonya, Tarımda dünyada adından söz ettiren bir ülke haline gelmiştir. Ancak Türkiye’de uzun zaman alan prosedür uygulamalarının yanında yetersiz sermaye birikimi gibi nedenler-

den dolayı geçmişte de bu gibi desteklerden yeterince yararlanılmamıştır.

Tokat ilinin, tarım ve hayvancılık potansiyelinin yüksek olması IPARD desteklerinden yararlanmada büyük avantaj sağlamaktadır. Ancak ilin kırsal kesiminin yapısına baktığımızda genellikle geçimlik işletme olduğu görülmekte ve proje hazırlamadaki gerekli sermaye için güçlükler yaşanmaktadır. Diğer taraftan bu desteklemelerden haberdar olmayan potansiyel başvuru sahiplerine de ulaşamadığından ya da yeterince bilgilendirilememe gibi sebeplerden bu desteklemelere kayıtsız kalmaktadırlar.

Aynı zamanda IPARD programında belirlenen bazı kriterleri karşılayamama, istenilen belgelerdeki yaşanan bürokratik sıkıntılar ve bunlardan kaynaklı zaman kayıpları faydalanicıların yapmak istedikleri projelerde engeller olarak görülmektedir.

Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tokat İl Koordinatörlüğü verilerine göre AB akreditasyonunu sağladıktan sonra 2012 yılının ikinci çeyreği itibarıyla 5 Çağrı Dönemine çıkmıştır. Toplam 33 proje gelmiş olup bu projelerin 19 tanesi proje sahipleri tarafından gerekli belgelerin temin edilememesi, projedeki eksikliklerin tamamlanamaması ya da yapım işleri, makine ekipman alımlarındaki ihale, teklif alma işlemlerindeki gerekli şartları sağlayamamaları gibi nedenlerden dolayı geri çekilmiştir. Kalan 14 projenin de incelemelerini yapmış olan ajans, 6 proje sahibi ile sözleşme imzalanmış ve 7 projenin de incelemesi devam edildiği belirtilmiştir. İlk beş çağrı döneminde toplam yatırım bedeli 24.049.218,54 TL olan projelere sadece 2. ve 3. Çağrı dönemi için 6 projeye 6.471.214,61 TL destek verilmek üzere projeler uygulamaya konulmuştur. İncelemelerin devam ettiği diğer çağrı dönemi projelerinin sonuçlanması neticesinde destek tutarının artacağı öngörülmektedir.

Projelerin sektörel dağılımına baktığımızda; incelenen 14 projenin 6 tanesi besicilik, 4 proje süt üreticiliği, 1 proje süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması alanında, 2 proje tıbbi ve aromatik bitkilerin işleme ve pazarlanması sektöründe iken 1 proje de kültür balıkçılığı sektöründe yer almaktadır. Görüldüğü üzere incelenen projelerde en yüksek payı besicilik almıştır.

Tokat ilinin Merkezi Finans İhale Birimi verilerindeki Türkiye’de ilk 10 il arasında yer alma başarısını IPARD programında yer alan 42 il arasından projelerden yararlanma başarısının ilk 5 il arasında olması beklenmektedir.

Tokat ilinde IPARD programı uygulama döneminde gelecek projelerle kırsal kesmin durumunun iyileştirilmesi, AB standartlarına sahip işletmelerin oluşturulması, kırsal kesimdeki nüfusun kentlere göçünün önüne geçilmesi ve aynı zamanda istihdam yaratması beklenmektedir.

Bundan dolayı, IPARD desteklerinden yararlanmak için yeterince iyi bir alt yapı kurulmalı, çiftçinin ya da yatırımcının önündeki bürokratik engeller kaldırılarak gerekli teşvikler yapılmalıdır.

Kaynaklar

ANONİM,2007, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 5648 no’lu Kanun,18 Mayıs 2007 tarih ve 26526 sayılı Resmi Gazete

ANONİM,2008, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avrupa Toplulukları Komisyonu arasında Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) ile temin edilen yardımın uygulanması çerçevesinde Türkiye Cumhuriyetine sağlanan Avrupa Topluluğu mali yardımlarıyla ilgili işbirliği kuralları hakkında Çerçeve Anlaşma, Kanun No. 5824, 11.07.2008 tarihli Resmi Gazete

ANONİM,2010,Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avrupa Komisyonu Arasında Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik AB Mali Yardımına İlişkin İşbirliği ve Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Beşinci Bileşeni-Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamındaki Yardımın Uygulanması İçin Kurallar Hakkında Anlaşma, Karar Sayısı : 2010/658 , 7 Mayıs 2010 tarihli Resmi Gazete

ANONİM, 2011, Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Tokat İl Tarım Müdürlüğü,2010 Yılı Faaliyet Raporu, BAKIRCI M., 2009. Avrupa Birliği Üyelik Öncesi Destek Fonu’nun (IPA) Kırsal Kalkınma Bileşeni(IPARD), Türkiye’nin Durumu ve Muhtemel Etkileri, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt 14, Sayı 21

HEKİMOĞLU B., ALTINDEĞER M., 2008, Samsun Tarım İl Müdürlüğü, Ülkemizde ve Samsun İlinde; Süt Hayvancılığı ve Süt Sektöründeki Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler, http://www.samsuntarim.gov.tr/yayinlar/kitap/kitap_pdf/ulkemizde_ve_samsunda_sut_sektoru.pdf , Erişim Tarihi: 10.03.2012

GKGM, 2012, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, http://www.gkgm.gov.tr/birim/hayvan_sagligi_karantina/hayvan_sagl_main.html,25.04.2012

IPARD Programı (2007-2013), Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, Onay Tarihi 25.02.2008

KOSGEB, 2011, <http://www.imes.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Yayinlar.aspx?ref=6&refContent=59>

MFIB 2010, Merkezi Finans İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/hibe.php?lng=tr>,

MIPD 2007-2009, Katılım Öncesi Yardım Aracı(IPA) Çok-yıllı Endikatif Planlama Belgesi(MIPD), AB Bakanlığı, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42164&l=1>,

MIPD 2011-2013, Katılım Öncesi Yardım Aracı(IPA) Çok-yıllı Endikatif Planlama Belgesi(MIPD), AB Bakanlığı, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42164&l=1>,

TKDK, 2011, Tarım ve Kırsal kalkınmayı Destekleme Kurumu, İllerde Uygulanacak Tedbirler Listesi, <http://www.tkd.gov.tr/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/IlOnlemListesi/IlOnlemListesi.pdf>, Erişim Tarihi; 10.02.2012

TUİK, 2010, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 2011 Erişim Tarihi: 12.02.2012

TUİK, 2010, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi(Adnks) Veri Tabanı, Erişim Tarihi:17.04.2012

TZOB 2012, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 2009 Kırmızı Et ve Hayvancılık Raporu, <http://www.tzob.org.tr/Detail.aspx?pages=rapor.htm>, Erişim tarihi: 14.05.2012

Farklı Politika Dönemlerinde Türkiye'nin Tarımsal Verimlilik, Etkinlik ve Teknolojisinin Analizi

Mehmet BOZOĞLU¹
mehmetbo@omu.edu.tr

Nevra ALHAS EROĞLU^{2*}
nevraalhas@tuik.gov.tr

¹ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

² TÜİK Uzmanı, Türkiye İstatistik Kurumu, Samsun Bölge Müdürlüğü

Özet

Tarım sektöründe üretim faktörlerinin verimli ve etkin kullanılması, artan nüfusun gıda talebinin karşılanabilmesi, çiftçilerin yaşam standartlarının artırılabilmesi ve tarımsal kalkınmanın sağlanabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 1980-2009 döneminde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının, sektörün toplam faktör verimliliği ile etkinlik ve teknoloji değişimi bileşenlerine etkisinin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın ana materyalini ikincil veriler oluşturmaktadır. Toplam faktör verimliliği ve bileşenlerinin analizinde Malmquist Endeksi'nden yararlanılmıştır. Araştırmada, Türkiye'nin tarım sektöründe toplam faktör verimliliğinin 2000'li yıllarda 1980'li yıllara göre %3,6 azalmasına rağmen, 1990'lı yıllara göre %27 arttığı tespit edilmiştir. Toplam faktör verimliliğindeki artış, tamamen teknolojiye yaşanan gelişmelerden kaynaklanmıştır. Teknolojideki gelişmenin devamlılığı için tarım sektörünün AR-GE projeleriyle desteklenmesi, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve transferinde danışmanlık ve destek hizmetleri verilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte, piyasa mekanizmasının devamlılığı için rekabet ortamının geliştirilmesi ve girdi piyasasının serbestleştirilmesi gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Tarımsal Destekleme Politikası, Toplam Faktör Verimliliği, Malmquist Endeksi, Teknoloji.

The Analysis of Agricultural Productivity, Efficiency and Technology of Turkey in Different Policy Periods

Abstract

Productive and efficient use of the production factors in the agricultural sector is very essential in order to meet the food demand of increasing population, to raise life standards of farmers and to realize agricultural development. The aim of this research is to explore the effects of policies of agricultural support on agricultural total factor productivity and components of efficiency and technological change in Turkey during the period of 1980-2009. Main research material is secondary data. Malmquist Total Factor Productivity Index was used in order to analyze the total factor productivity and its components. According to the research results, although total factor productivity of agricultural sector in 2000's decreased by 3,6% compared to 1980's, it increased by 27% with respect to 1990's. The increase in total factor productivity was entirely arises from the technological change in the sector. In order to maintain technological development, it is important to support the agricultural sector by R&D projects, to benefit from support and consultancy services about transferring and adopting new technologies. However, it is necessary to improve competition conditions and to liberate input markets for the permanence of market mechanism.

Key Words: Turkey, Agricultural Support Policy, Total Factor Productivity, Malmquist Index, Technology.

1. Giriş

Tarım sektöründe artan nüfusun gıda talebinin karşılanabilmesi, çiftçilerin yaşam standartlarının artırılabilmesi, tarımın daha etkin hale getirilebilmesi ve tarımsal kalkınmanın sağlanabilmesi bakımından yeni teknolojilerin adaptasyonu ile birlikte üretim faktörlerinin verimli ve etkin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de tarım işletmelerinin önemli bir kısmı verimliliği düşük teknoloji kullanmakta, bu ise verimlilik ve üretim düzeyinin potansiyelin altında kalmasına neden olmaktadır. Tarım konusunda politika üretenler için diğer bir önemli sorun, tarım sektörünün mevcut girdi düzeyi ile daha çok çıktı üretebilmesi ve mevcut çıktı düzeyini daha az girdi kullanarak gerçekleştirmesi, yani tarım sektörünün daha etkin olup olamayacağıdır. Bu soruların cevaplanmasında temel basamak, verimlilik ve bileşenlerinin iyi analiz edilmesidir. Türkiye'de bu alanda yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde tarımsal destekleme politikalarının tarım sektörünün etkinlik, verimlilik ve teknoloji değişimi üzerindeki etkisinin incelenmediği anlaşılmaktadır. Bu çalışma ile Türkiye'de farklı politika dönemlerinde (1980-1999 dönemi ve 2000 sonrası dönem) uygulanan tarımsal destekleme politikalarının tarımsal verimlilik, etkinlik ve teknolojiye yaşanan gelişmeler ile ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın girişi takip eden ikinci bölümünde araştırmaya ilişkin literatür özeti ile çalışmanın literatüre katkısına değinilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme politikalarına yer verilmiş, dördüncü bölümde ise materyal ve yöntem yer almıştır. Beşinci bölümde araştırma bulguları tartışılmış, son bölümde ise sonuç ve öneriler ortaya konulmuştur.

* Çalışmadaki yorum ve görüşler yazarın kendisine ait olup, Türkiye İstatistik Kurumu'nun görüşlerini yansıtmaz.

2. Araştırmanın Literatürdeki Yeri

Tarım sektöründe verimliliğine ilişkin literatür, genellikle toplam faktör verimliliği (TFV) bileşenlerinin ülke, bölge veya işletme bazında karşılaştırıldığı çalışmalara dayanmaktadır.

Tarım sektöründeki verimliliğin ele alındığı çalışmaların bir kısmında farklı ülkelerin TFV değişiminin teknoloji-deki değişimden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır (Nin ve ark., 2003; Trueblood ve Coggins, 2003; Galanopoulos ve ark., 2004; Coelli ve Rao, 2005). Buna karşın Türkiye'nin tarım sektörü TFV'sinde yaşanan artışta ise teknolojik değişimin fazla etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Trueblood ve Coggins, 2003; Nin ve ark., 2003). Trueblood ve Coggins (2003)'in çalışmasında ileri sürülen gelişmekte olan ülkelerde tarımsal verimliliğin azaldığı ve teknolojik gerilemenin hüküm sürdüğü söylemi diğer çalışmalarla da desteklenmektedir (Kawagoe ve ark., 1985; Kawagoe ve Hayami, 1985; Lau ve Yotopoulos, 1989; Arnade, 1998). Fulginiti ve Perrin, 1993 ve 1997 yılında aynı veri seti ile yaptıkları çalışmalarda az gelişmiş ülkelerin tarım sektöründe teknolojik gerileme ile verimliliğin azaldığını, tarım sektöründe ağır vergiler uygulayan ülkelerin verimlilik değişiminde en kötü sonuçları elde ettiğini ortaya koymuştur. Tarım sektöründeki teknolojik değişimi ortaya koyan bu sonuçların aksine Nkamleu (2004), bu değişimin teknik etkinlik kaynaklı olduğu sonucuna varmıştır. Fulginiti ve Perrin (1998) ise Malmquist Endeks ile Cobb-Douglas yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada kullandıkları iki yöntemin, ülkelerin TFV değişim oranlarını değiştirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Ulusal düzeyde yapılan çalışmalarda Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri veya geçiş ekonomilerinde TFV değişim oranları karşılaştırılmıştır (Zaim ve Çakmak, 1998; Avcı ve Kaya, 2008; Deliktaş ve ark., 2005; Deliktaş ve ark., 2009; Cankurt ve ark., 2010). Cankurt ve ark. (2010) ile Deliktaş ve ark. (2005) bu değişimin teknoloji değişiminden, Avcı ve Kaya (2008) ise teknik etkinlikten kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Zaim ve Çakmak (1998) ise Türkiye'de teknolojik gelişmenin verimliliğe katkısının Avrupa ile eşit olduğu ancak teknik etkinlikteki azalmanın TFV'yi olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır. İlk üç çalışmada, Türkiye'nin TFV değişim oranının diğer ülkelerin ortalamasına kıyasla düşük kaldığı belirlenmiştir. Deliktaş ve ark. (2005)'nin çalışmasında teknoloji-deki ilerlemenin Türkiye hariç incelenen ülkelerin tamamında TFV'de pozitif yönde bir değişim sağladığı belirlenmiştir. Deliktaş ve ark. (2009)'nin çalışmalarında gelişmiş ülkelerin göreceli olarak daha yüksek kısmi verimlilik katsayılarına sahip olduğu belirtilmektedir.

TFV üzerine yapılan çalışmalardan bir kısmı ise eyalet ve bölge düzeyindedir. Mao ve Koo (1997) ve Chen ve ark. (2008) Çin'in 29 eyaleti, Umetsu ve ark. (2003)'nin Filipinler'deki 12 bölgede ve Thirtle ve ark. (2003)'nin Güney Afrika'da Botswana Cumhuriyeti'nin 18 eyaletinde yaptıkları çalışmalarda tarım sektörünün verimliliğindeki gelişmede teknolojik değişimin teknik etkinliğe göre daha fazla etkisinin olduğunu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, Thirtle ve ark. (2003) verimli ve verimsiz bölgeler arasındaki farkın giderek açıldığını vurgulamıştır. Yine; mikro düzeyde yapılan çalışmalardan Yao ve Li (2009) Çin'deki Wuqi kentinde, Squires ve Tabor (1991) Endonezya'da ve Mulwa ve ark. (2005) Kenya'da tarım sektöründe teknik etkinlik ve yeni teknoloji adaptasyonunda yaşanan sorunları ele almıştır. Ulusal düzeyde ise Armağan ve ark. (2010) Türkiye'deki 12 NUTS bölgesi (NUTS1) için hesapladığı Malmquist Endeksi'nde gelişmiş bölgeler dışında teknik etkinlik ve TFV'nin azaldığını tespit etmiştir. Tipi ve Rehber (2006)'in çalışmasında, Güney Marmara bölgesindeki TFV değişiminde, teknik etkinlikte pozitif, teknoloji değişiminde ise negatif bir gelişme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmalardan farklı olarak Brümmer ve ark. (2006), Çin'in tarımsal politikalarındaki değişimin tarım sektörünün verimliliği üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, uzaklık fonksiyonları yardımı ile çoklu girdi-çıkıtı analizi yapmıştır. Çalışma ile farklı politika dönemlerinin teknik etkinliklerinin değişiklik gösterdiği ve TFV ve bileşenlerinin bu politikalarından etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu çalışma, farklı politikaların tarım sektörüne etkisini ortaya koymak adına önem taşımaktadır. Tarımda verimlilik, etkinlik ve teknoloji değişiminin analizi üzerine yapılan çalışmalar var olmakla birlikte, tarım politikalarının bir ülkenin tarım sektöründeki verimlilik, etkinlik ve teknolojisine üzerindeki etkisi, sadece Mao ve Koo (1997) ve Brümmer ve ark. (2006) tarafından araştırılmıştır. Türkiye'de 1980 yılından sonra uygulanan tarımsal destekleme politikalarındaki değişimin sektörün verimlilik, etkinlik ve teknolojisine etkisini ortaya koyan herhangi çalışmaya rastlanılmaması, bu çalışmanın ortaya çıkış temelini oluşturmaktadır.

3. Tarımsal Destekleme Politikaları

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde uygulanan tarımsal destekleme politikaları, 2000 öncesi ve sonrası açısından farklılıklar arz etmektedir. Kalkınma planlarından 2000 öncesi dönemdeki tarım politikalarının temel amaçlarının; tarımsal girdilerin verimliliğinin artırılması, tarımsal gelirlerin artırılması ve ürün fiyatlarında istikrarın sağlanması şeklinde belirlendiği anlaşılmaktadır. Belirlenen tarım politikası amaçlarına ulaşılmasını sağlayacak temel politika araçları olarak da; girdi ve kredi sübvansiyonları ile destekleme alımları gibi müdahaleci araçlardan yaygın olarak yararlanılmıştır. Türkiye'de 1999 yılında tarım sektöründe sağlanan yaklaşık 2.7 milyar \$'lık desteğin %54.1'ini kredi sübvansiyonları, %23.9'unu fiyat destekleri ve %9.8'ini de girdi sübvansiyonları oluşturmuştur. Türkiye'de ikibinli yılların başına kadar süren yüksek enflasyonist koşullarda kredi faiz oranları da çok yükselmiş ve hükümetler çiftçilere sübvansiyonlu krediler sağlamıştır. Örneğin 1995 yılında enflasyon oranı %88.5 ve ticari kredi oranları %130 iken, Ziraat Bankası aracılığıyla tarım sektörüne %43 faiz oranı ile kredi sağlanmıştır. Bununla birlikte, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'nden tarımsal KİT ve Tarım Satış Kooperatif Birliklerine (TSKB) ürün alımlarının finansmanında kullanılmak üzere sübvansiyonlu krediler sağlanmıştır. Buna karşın, gerek gerekli kaynağın devlet tarafından Ziraat Bankası ve DFİF'e aktarılmasında ve gerekse çiftçilerin kredi geri ödemelerinde önemli sıkıntılar ve kurum zararları ile karşılaşmıştır (Bozoglular, 2011). Çiftçilere sağlanan sübvansiyonlu kredilerin tarımsal üretime sağladıkları olumlu etkileri ile birlikte amaç dışı kul-

lanımları da söz konusu olmuştur. Yine, tarımsal KİT ve TSKB'ye sağlanan sübvansiyonlu krediler ise ürün alımlarının finansmanı ile birlikte personel ve diğer idari giderlerin karşılanmasında kullanılmıştır.

Girdi verimliliğinin artırılmasında katkısı yüksek olan gübre sübvansiyonlarına 1974 petrol krizi sonrası başlanmış ve bu sübvansiyonlar 1974-1986 döneminde gübre dağıtıcı kuruluşlara görev zararı şeklinde ödenmişken, 1987-1997 döneminde üreticilere %50 sübvansiyonlu fiyattan, 1998-2001 dönemde ise gübre cinsine göre kilogram başına ödeme şeklinde yapılmıştır (DPT, 2000; Gaytancıoğlu, 2009). Bununla birlikte, 2000 öncesi dönemde kimyasal tarım ilaçları, sertifikalı tohumluk ve kesif hayvan yemine yönelik sübvansiyon uygulamaları söz konusu olmuştur. Hayvan yemine sübvansiyon uygulaması 1985-1989 döneminde uygulanmış, sertifikalı tohumluk ve kimyasal tarım ilacı sübvansiyonları ise sırasıyla 1985 ve 1987 yıllarında uygulamaya konulmuştur (DPT, 2000; Sayın, 2003). Belirtilen girdilere sağlanan sübvansiyonların kullanımlarındaki artışa bağlı olarak üretim verimliliğinde önemli artış etkisi sağladıkları ifade edilebilir.

İkibin öncesi dönemde tarım ürünleri piyasasına yönelik önemli bir araç olarak destekleme alımlarından yararlanmışlardır. Destekleme alımı yapılan ürün sayısı 1970'lı yılların sonunda 30'a kadar çıkmışken, 1980 yılında yasan kriz ve ardından alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin etkisiyle 9'a düşürülmüş, ardından tekrar 24'e çıkarılmış, 1994 krizi sonrası ise 3'e düşürülmüştür (DPT, 2000). Bununla birlikte, TSKB'ler 2000'li yıllara kadar ilgi alanına giren ürünlerin bir anlamda destekleme alımına kendi adlarına devam etmişler ve devlet de bu alımlarının finansmanına DFİF sübvansiyonlu kredileriyle katkı sağlamış, ürün alım kararlarında da etkili olmuştur. Bu uygulamaların, açıkçası destekleme alımlarından çok farklı olmadığı belirtilebilir. Bu dönemde, tarım ürünleri piyasaları ithalata karşı uygulanan yüksek gümrük vergileriyle korunmuştur.

Türkiye'de 2000 öncesi dönemde uygulanan tarımsal desteklemelerin bütçeye önemli yükler getirmesi (destekleme alımı yapan kurumların zararları, finansman faizlerinin yüksekliği vb.), desteklemelerden daha ziyade büyük üreticilerin yararlanması, bazı ürünlerde (şekerpancarı, tütün ve fındık) önemli stoklar oluşmuşken bazılarında (kırmızı et, yağlı tohumlu bitkiler ve yem bitkileri) arz yetersizliklerinin yaşanması, tarımsal bütçe ve üretim kaynaklarının etkisiz bir şekilde kullanılması, tarımın mevcut yapısal problemleri, ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar tarımsal destekleme politikalarında reforma gidilmesinin iç etkenlerini oluşturmuştur. Bununla birlikte, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) anlaşmalarında; KİT ve TSKB'nin özelleştirilmesi, tarımsal girdi, kredi ve fiyat sübvansiyonlarına son verilmesi, üreticilerin piyasaları olumsuz etkilemeyecek araçlarla desteklenmesi, gümrük vergileri ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılması vb. önlemlerle tarım piyasalarının serbestleştirilmesi taahhütlerine girilmiştir. Bu kapsamda 2001 yılı itibarıyla kredi, gübre, ilaç ve tohum sübvansiyonları kaldırılmış (Gaytancıoğlu, 2009; DPT, 2000; TKB, 2004), 2001-2009 döneminde destekler ağırlıklı olarak doğrudan gelir ödemesi (DGD) şeklinde üreticilere sağlanmıştır. Bazı ürünlerde, 2005 yılından itibaren dekara belirli bir miktarda gübre ve mazot desteği sağlanmaktadır. Sübvansiyonlu kredi uygulaması, 2004 yılından itibaren belirlenen üretim dalları için uygulanmaktadır. Bu dönemde özellikle yağlı tohumlu bitkiler, yem bitkileri ve hububatta üretimin artırılabilmesi amacıyla prim uygulamasına ağırlık verilmiş, hayvancılığa yönelik tahsis edilen bütçe önemli düzeyde artırılmış ve hayvan başına ödemeler öne çıkarılmıştır. DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında da uygulanan gümrük vergileri ve ihracat sübvansiyonlarında indirimde gidilmiştir.

4. Materyal ve Yöntem

4.1. Materyal

Araştırmada, TFV'nin belirlenmesinde bir çıktı ve yedi girdi kullanılmıştır. Çıktıyı, tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), girdileri ise toplam tarım arazisi, hayvan sayısı (büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı), sabit sermaye yatırımı, istihdam edilen kişi sayısı, etkili madde cinsinden kimyasal gübre kullanımı, tarımsal ilaç kullanımı ve enerji kullanımı oluşturmaktadır. Bu değişkenler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı gibi kurum ve kuruluşlardan derlenmiştir. Bu değişkenlere ait ölçüm düzeyleri ile tanımlayıcı istatistikler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin ölçüm düzeyleri ve tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Ölçüm düzeyi	Ortalama	Standart sapma
Tarımsal reel GSMH (1987 fiyatlarıyla)	milyon TL	14695	1501
Tarım arazisi	bin ha	26908	1023
Hayvan sayısı	BBHB (bin adet)	16591	2974
Sabit sermaye yatırımı (1987 fiyatlarıyla)	bin TL	1107	242
Tarımsal istihdam (15+ yaş)	bin kişi	7764	1415
Kimyasal gübre kullanımı (etkin madde)	bin ton /eşdeğer	1799	254
İlaç kullanımı	ton	34647	6150
Enerji kullanımı	bin tep	2524	1062
Zaman	yıl	1	1

İşlenen tarım arazisi; tahıl ve bitkisel ürünler için ekilen ve nadasa ayrılan arazi ile sebze bahçeleri alanının toplamı; uzun ömürlü bitkilerin kapladığı arazi ise meyveler, içecek ve baharat bitkileri, bağ ve zeytin ağaçlarının kapladığı araziye ifade etmektedir. Toplam tarım arazisi, işlenen tarım arazisi ve uzun ömürlü bitkilerin kapladığı araziye ifade etmekte olup, çayır ve mera arazisi kapsam dışıdır. Büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan sayısının toplamını gösteren hayvan sayısı, her cinsin büyükbaş hayvan cinsine dönüştürülerek Büyükbaş Hayvan Birimi cinsinden hayvan sayısı (BBHB) elde edilmiştir (Erkuş ve ark., 1995). Tarımsal istihdam tarım, avcılık ve balıkçılık sektöründeki 15 yaş üstü kişileri kapsamaktadır (TÜİK, 2007). Tarımda sabit sermaye yatırımı; yerüstü ve yer altı sulama, depolama, taşkın, drenaj, göletler, kırsal kalkınma, organik tarım, bitki ve hayvan sağlığı projeleri, balıkçı barınakları, ormancılık, ağaçlandırma, erozyon kontrol, orman koruma, tarımsal tesislerin bakım ve onarımı, makine-teçhizat alımı, taşıt alımları, yatak ıslahı ve rehabilitasyon projeleri, çeşitli araştırma projeleri, arazi toplulaştırma, arazi dağıtım, arazi kullanım planlaması, bilgi sistemi altyapısı gibi faaliyetler için gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarını kapsamaktadır (TÜİK, 2008). Bu seri 1987 sabit fiyatları baz alınarak reel fiyatlara dönüştürülmüştür. Tarımda enerji kullanımı, petrol, doğalgaz, elektrik ve jeotermal ve diğer ısının toplamını göstermekte olup, ölçü birimi ton petrol eşdeğer (bin tep) cinsinden hesaplanmıştır. Kimyasal gübre tüketimine ilişkin veriler, etkili madde cinsinden toplam bitki besin maddesi olarak ifade edilmiştir. Araştırmada 1980 yılına ait kimyasal gübre kullanım miktarı projeksiyon yönteminden faydalanılarak elde edilmiştir. Tarımsal ilaç kullanımına ilişkin veri seti 1985-2008 yılları aralığında derlenmiş olup, eksik olan 1980, 1981, 1982, 1983, 1984 ve 2009 yıllarına ait veriler ise projeksiyon yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Araştırmada 1987 fiyatlarıyla tarımsal GSMH serisi kullanılmıştır.

4.2. Yöntem

Sten Malmquist tarafından uzaklık fonksiyonlarının miktar endeksleri ile hesaplanması konusunda yapılan çalışmalar, Caves ve ark. (1982) ile çıktı temelli Malmquist TFV endeksinin oluşumuna yön vermiştir. Färe ve ark. (1994) tarafından uzaklık fonksiyonları ile hesaplanan endeks, çoklu girdi ve çıktı ile yapılan çalışmalarda fiyat verisine gerek duymadan sadece miktar verisi ile çalışmaya olanak sağlarken, endeksi oluşturan iki bileşenden teknik etkinlik değişimi ve teknoloji değişiminin de açıkça tanımlanmasını sağlamaktadır. Färe ve ark. (1994) çıktı temelli Malmquist endeksinin, $t = 1, \dots, T$ dönemi için, üretim teknolojisi S^t ile girdilerin x^t , çıktılara y^t dönüşümü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle t dönemindeki çıktı temelli uzaklık fonksiyonu şu şekilde gösterilebilir:

$$D_0^t(x^t, y^t) = \min\{\theta: (x^t, y^t/\theta) \in S^t\} \quad (1)$$

Bu uzaklık fonksiyonu teknolojiyi tanımlamakta olup, $(x^t, y^t) \in S^t$ olması durumunda $D_0^t(x^t, y^t) \leq 1$ ortaya çıkmaktadır. $D_0^t(x^t, y^t) = 1$ durumunda ise (x^t, y^t) bileşimi üretim sınırının üzerinde yer almaktadır.

Malmquist Endeksinin hesaplanabilmesi için uzaklık fonksiyonlarının iki farklı döneme göre tanımlanması gerekmektedir olup, aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

$$D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1}) = \{\theta: (x^{t+1}, y^{t+1}/\theta) \in S^t\} \quad (2)$$

Bu uzaklık fonksiyonu, çıktıda maksimum değişimi, teknolojinin t olduğu dönemde (x^{t+1}, y^{t+1}) bileşimini oluşturabilmek üzere tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan hareketle, Caves ve ark. (1982) tarafından Malmquist Endeksi şu şekilde gösterilmektedir:

$$M^t = \frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \quad (3)$$

Bu denklemde t dönemindeki teknoloji referans olup, $t+1$ dönemi için hesaplanacak Malmquist Endeksinin ise şu şekilde göstermek mümkündür:

$$M^{t+1} = \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^{t+1}(x^t, y^t)} \quad (4)$$

Bu iki denklemden hareketle çıktı temelli Malmquist verimlilik değişimi, bu iki endeksin geometrik ortalaması ile hesaplanmaktadır:

$$M_0(x^{t+1}, y^{t+1}, x^t, y^t) = \left[\left(\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \right) \left(\frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^{t+1}(x^t, y^t)} \right) \right]^{1/2} \quad (5)$$

Bu endeksi şu şekilde de yazmak mümkündür:

$$M_0(x^{t+1}, y^{t+1}, x^t, y^t) = \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \times \left[\left(\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})} \right) \left(\frac{D_0^t(x^t, y^t)}{D_0^{t+1}(x^t, y^t)} \right) \right]^{1/2} \quad (6)$$

destekleme politikalarındaki değişim oldukça etkilidir. Türkiye’de 2000 sonrası dönemde uygulanan tarımsal destekleme politikaları teknolojik değişimi olumlu yönde etkilemiştir. Tarım sektöründe teknolojik değişim yaşandığı sonucu, Coelli ve Rao (2005), Galanopoulos ve ark. (2004) ve Armağan ve ark. (2010)’nın bulguları ile uyum göstermektedir. Buna karşılık, Arnade (1998), Nin ve ark. (2003), Trueblood ve Coggins (2003) ve Deliktaş ve ark. (2005)’nin çalışmalarında Türkiye’nin TFV değişiminin negatif yönde olduğu ve olması teknolojik gerilemeden, Cankurt ve ark. (2010)’nın çalışmasında ise hem teknik etkinlik hem de teknolojik gerilemeden kaynaklandığı belirtilmektedir.

Türkiye’nin tarım sektöründe 1990’lı yıllarda 1980’li yıllara göre yaşanan teknik yetersizlik ve teknolojik gerilemenin etkisiyle toplam faktör verimliliğinde azalış yaşanmıştır. Türkiye’nin tarım sektöründeki toplam faktör verimliliği 1990’lı yıllarda %24,1 ve 2000’li yıllarda ise %3,6 azalmıştır. TFV’de 2000’li yıllarda bir önceki döneme göre ise %27’lik bir artış olmuştur. Türkiye’nin tarım sektörünün toplam faktör verimliliğinin 1990’lı yıllarda bir önceki döneme göre yaşanan azalış, bu dönemde teknik etkinlik ve teknolojiye yaşanan gerilemeden kaynaklanmaktadır. İkininli yıllardaki toplam faktör verimliliğinde önceki döneme göre yaşanan azalış ise tamamen teknik etkinlikteki azalıştan kaynaklanmıştır. Buna karşılık Trueblood ve Coggins (2003)’in 1961-1991, Arnade (1998)’in 1961-1993 ve Nin ve ark. (2003)’nin 1961-1994 yıllarını kapsayan çalışmalarında da Türkiye’nin tarım sektörünün TFV’de yıllara göre değişim göstermekle birlikte negatif yönde bir değişim olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır. Fulginiti ve Perrin (1998)’in 1961-1985 yıllarını kapsayan çalışmalarında da Türkiye’nin TFV’de pozitif yönde bir değişim yaşandığı ve bu değişimin teknik etkinlikteki değişimden kaynaklandığı belirtilmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de 1980-2009 döneminde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının onar yıllık dönemler itibarıyla tarım sektörünün teknik etkinliği ve verimliliği üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, TFV ve bileşenlerinin analizinde Malmquist Endeksi’nden yararlanılmıştır.

Tarım sektöründe üretimde teknik etkinliğin sağlandığı yıllar birinci politika döneminin başı ile üçüncü politika döneminde yoğunlaşmaktadır. Tarımsal destekleme politikalarında 2000’li yılların başında yapılan reformların teknik etkinliğine olumlu etkilerinin olduğu ifade edilebilir. Politika dönemleri itibarıyla etkinlik değerleri incelendiğinde Türkiye’de onar yıllık dönemlerde tarım sektöründe ortalama olarak etkinlik yakalanamamış ancak en yüksek ortalama üçüncü dönemde gerçekleşmiştir.

İkinci politika dönemindeki toplam faktör verimliliğinde yaşanan düşüş üzerinde teknolojik gerilemenin büyük etkisi bulunmaktadır. Üçüncü politika döneminde ise teknik etkinlikte azalışa rağmen üretim teknolojisinin artması, TFV’deki artışın temel nedenidir. Model sonuçları 2000’li yıllarda uygulanan tarımsal destekleme politikalarının teknolojinin gelişmesine ve faktör verimliliğinin artmasına olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Bu politikaların en önemli özelliği piyasa mekanizmasının işleyişine olanak tanımasıdır. Özellikle piyasa mekanizmasının işlediği bu dönemde fiyat ve girdi sübvansiyonlarının kaldırılarak doğrudan ödeme şeklinde destek verilmesi, üretim ve fiyatlar üzerindeki olumsuz etkilerin de ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Piyasa mekanizmasının işlerliğinin korunması için rekabet ortamının geliştirilmesi, devletin girdi ve ürün piyasasına müdahale etmesi yerine düzenleyici ve denetleyici olarak görev yapması ve girdi piyasalarının liberalleşmesi için gerekli tedbirlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Buna karşın, devlet müdahalesinin azaltılarak liberal politikaların uygulamaya konulması, rekabet koşullarının henüz oluşturulmadığı piyasalar ve ürünler açısından çok büyük olumsuzluklar doğurabilecektir. Bu açıdan sektörün menfaatlerinin dengelenebileceği rekabet altyapısının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de 2000 yılından sonra özellikle teknoloji değişiminde yaşanan gelişme, tarıma ayrılan AR-GE bütçesinin artırılması ile paralellik göstermektedir. Bu açıdan teknolojiye gelişmenin sürdürülebilmesi, kamu ve özel sektörün işbirliği ile oluşturulabilecek araç ve politikalarla mümkündür. Bu politikalarından biri olan AR-GE desteklerinin artırılması Türkiye’de tarım sektöründeki teknolojik ilerlemenin hızlandırılması için önem taşımaktadır. Teknolojideki gelişmenin devamlılığı, aynı zamanda yeni teknolojilerin tarımla uğraşan kesim tarafından adaptasyonu ve transferi ile mümkündür. Bu nedenle, yeni teknolojilerin adaptasyonu konusunda tarım sektörüne verilecek danışmanlık ve destek hizmeti büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de tarım sektörüne yönelik destekleme politikalarının verimlilik ve etkinlik üzerindeki etkileri pozitif ancak yetersizdir. Tarım sektörüne yönelik politikaların uygulama öncesinde belirli araştırma ve projelerle desteklenmesinin etkinlik ve verimlilik üzerindeki etkilerinin analizine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma ve proje sonuçlarının tarımsal yayım ve danışmanlık sistemlerinin geliştirilmesi yoluyla çiftçilere aktarımı da büyük önem taşımaktadır. Doğru miktarda ve yöntemle girdi kullanımı sadece destekleme politikalarındaki gelişmelerle değil aynı zamanda tarımla uğraşan kesimin eğitim ve yönetim anlayışının geliştirilmesi ile mümkündür.

Bu çalışmada tarım sektöründeki verimliliği genel olarak değerlendirilmiş, bölgelerarası verimlilik farkları göz ardı edilmiştir. Coğrafi veya istatistikî bölge bazında yapılacak çalışmaların, destekleme politikalarının bölgesel etkilerinin değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine tohum ve kredi kullanımına ilişkin girdilerin modele eklenmesinin modele katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Armağan, G., Ozden, A., Bekcioglu, S., 2010. “Efficiency and total factor productivity of crop production at NUTS1 level in Turkey: Malmquist index approach”, *Journal of Quality and Quantity*, 44(3):573-581.

- Arnade, C., 1998. "Using a Programming Approach to Measure International Agricultural Efficiency and Productivity", *Journal of Agricultural Economics*, 49:67-84.
- Avcı, M.A., Kaya, A.A., 2008. "Geçiş ekonomileri ve Türk tarım sektöründe etkinlik ve toplam faktör verimliliği analizi (1992-2004)", *Ege Akademik Bakış*, 8(2):843-860.
- Bozoğlu, M., 2011. "Cumhuriyet Dönemi Tarım Politikaları ve Tarım Sektöründeki Gelişmeler. Basılmamış Ders Notları", Samsun.
- Brümmer, B., Glauben, T., Lu, W., 2006. "Policy reform and productivity change in Chinese agriculture: A distance function approach", *Journal of Development Economics*, 81:61-79.
- Cankurt, M., Miran, B., Günden, C., Şahin, A., 2010. "AB ve Türkiye'nin Tarımsal Üretim Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Küresel Krizlerin Etkileri", Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa.
- Caves, D.W., Christensen, L.R., Diewert, W.E., 1982. "The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output and Productivity", *Econometrica*, 50(6):1393-1414.
- Chen, P.C., Yu, M.M., Chang, C.C., Hsu, S.H., 2008. "Total factor productivity growth in China's agricultural sector", *China Economic Review*, 19(4):580-593.
- Coelli, T.J., Rao, D.S.P., 2005. "Total factor productivity growth in agriculture: a Malmquist index analysis of 93 countries, 1980-2000", *Agricultural Economics*, 32(1):115-134.
- Coelli, T.J., Rao, D.S.P., O'Donnell, C.J., Battese, G.E., 2005. "An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis (electronic resource)", Springer Science+Business Media, Inc, 349 s, Boston.
- Deliktaş, E., 2002. "Türkiye Özel sektör İmalat Sanayinde Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29:247-284.
- Deliktaş, E., Ersungur, S.M., Candemir, M., 2005. "The Comparison of Agricultural Efficiency and Productivity Growth in the EU and Turkey, 1980-2002", *International Journal of Business Management and Economics*, 1:109-124.
- Deliktaş, E., Tunca, H., Karaçuka, M., 2009. "AB Ülkeleri Karşısında Türk Tarımının Rekabet Gücü: Dinamik Veri Zarflama Analizi", 10.Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 27-29 Mayıs Atatürk Üniversitesi, Palandöken-Erzurum.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 2000. "Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu", 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT:2516-ÖİK:534, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T. Açıl, A.F., Demirci, R., 1995. "Tarım Ekonomisi", Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı, Yayın No:5, Ankara.
- Färe, R., Grosskopf, S., Norris, M., Zhang, Z., 1994. "Productivity Growth, Technical Progress, and Efficiency Change in Industrialized Countries", *American Economic Review*, 84:66-82.
- Fulginiti, L.E., Perrin, R.K., 1993. "Prices and Productivity in Agriculture", *The Review of Economics and Statistics*, 75 (3):471-482.
- Fulginiti, L.E., Perrin, R.K., 1997. "LDC agriculture: Nonparametric Malmquist productivity indexes", *Journal of Development Economics*, 53:373-390.
- Fulginiti, L.E., Perrin, R.K., 1998. "Agricultural productivity in developing countries", *Agricultural Economics*, 19:45-51.
- Galanopoulos, K., Karagiannis, G., Koutroumanidis, T., 2004. "Malmquist Productivity Index Estimates for European Agriculture in the 1990s", *Operational Research*, 4(1):73-91.
- Gaytancıoğlu, O., 2009. "Türkiye'de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası", İTO Yayınları: 2009-14, İstanbul, 206 s.
- Kawagoe, T., Hayami, Y., 1985. "An intercountry comparison of agricultural production efficiency", *American Journal of Agricultural Economics*, 67:87-92.
- Kawagoe, T., Hayami, Y., Ruttan, V., 1985. "The intercountry agricultural production function and productivity differences among countries", *Journal of Development Economics*, 19:113-132.
- Lau, L., Yotopolous, P., 1989. "The Meta-Production Function Approach to Technological Change in World Agriculture", *Journal of Development Economics*, 31:241-269.
- Mao, W., Koo, W.W., 1997. "Productivity growth, technological progress, and efficiency change in Chinese agriculture after rural economic reforms: a DEA approach", *China Economic Review*, 8(2):157-174.
- Mulwa, R., Nuppenau, E.A., Emrouznejad, A., 2005. "Productivity Growth in Smallholder Sugarcane Farming in Kenya: A Malmquist TFP Decomposition", Conference of Tropentag, Stuttgart, Germany, October 2005.
- Nin, A., Arndt, C., Preckel, P.V., 2003. "Is agricultural productivity in developing countries really shrinking? New evidence using a modified nonparametric approach", *Journal of Development Economics*, 71:395-415.
- Nkamleu, G.B., 2004. "Productivity Growth, Technical Progress and Efficiency Change in African Agriculture", *African Development Review*, 16(1):203-220.
- Sayın, C., 2003. "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları "Reform Arayışları, IMF, GATT ve AB Yansımaları"", TOBB, 173 s, Ankara.
- Squires, D., Tabor, S., 1991. "Technical Efficiency and Future Production Gains in Indonesian Agriculture", *The Developing Economies*, 29(3):258-270.
- Thirtle, C., Piesse, J., Lusigi, A., Suhariyanto, K., 2003. "Multi-factor agricultural productivity, efficiency and convergence in Botswana, 1981-1996", *Journal of Development Economics*, 71:605-624.

- Tipi, T., Rehber, E., 2006. "Measuring technical efficiency and total factor productivity in agriculture: the case of the South Marmara region of Turkey", *New Zealand Journal of Agricultural Research*, 49: 137-145.
- TKB (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı), 2004. "II. Tarım Şurası Çalışma Belgesi", Ankara.
- Trueblood, M.A., Coggins, J., 2003. "Intercountry Agricultural Efficiency and Productivity: A Malmquist Index Approach", World Bank, Washington.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2007. "Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2006", TÜİK Yayınları: 3075, 235 s, Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2008. "Resmi İstatistik Programı 2007-2011, Revize", TÜİK Yayınları: 3160, 153 s, Ankara.
- Umetsu, C., Lekprichakul, T., Chakravorty, U., 2003. "Efficiency and Technical Change in the Philippine Rice Sector: A Malmquist Total Factor Productivity Analysis", *American Journal of Agricultural Economics*, 85(4):943-963.
- Yao, S., Li, H., 2009. "Agricultural Productivity Changes Induced by the Sloping Land Conversion Program: An Analysis of Wuqi County in the Loess Plateau Region", *Environmental Management*, 45(3), 541-550.
- Zaim, O., Çakmak, E., 1998. "Türk Tarımında Etkinlik: Eğilimler ve Karşılaştırmalı Analiz. Türkiye'de Tarımsal Yapı ve İstihdam. (Editör: Tuncer Bulutay)", *DİE Yayınları no:2210*, 353-378s, Ankara.

Üretici, Tüketici ve Yoksulluk Olgusu Yönünden Türkiye’de Gıda Güvencesi

Gülcan ERAKTAN¹

geraktan@agri.ankara.edu.tr

¹ Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi, Ankara

² Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Berna YELEN²

yelen@ankara.edu.tr

Özet

Gıda güvencesi, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için her zaman yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Gıda güvencesinin temel dayanağı, gıdanın bulunabilirliği ve elde edilmesi, yani satın alınabilirliğidir. Dünyada yaşanan nüfus artışına ek olarak içinde bulunulan zaman diliminde yeni tehdit unsurları da gıda güvencesi alanında sınırlılıklar ve kaygılar yaratmaktadır. Başlıca tehditler küresel iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan değişimler, gıda olarak kullanılan ürünlerin ekim alanlarının tarım dışı kullanım alanlarına ve enerji üretiminde yararlanılan ürünlere tahsis edilmesi, erozyonla arazi verimliliğinin düşmesi, arazi dışı kaynakların da azalması ve kirlenmesi, küreselleşmenin getirdiği üretim ve pazarlar üzerindeki yönlendirici etkiler olarak belirtilebilir. Bütün bu olgular özellikle gelişme yolunda olan ülkelerde gıda güvencesi sorununu ön sıralara taşımaktadır.

Türkiye’de de, hızla artan nüfusa karşın ekim alanlarının sınırına varıldığını gösteren istatistik veriler, yaşanan mevsimsel değişiklikler (kuraklık, sel) ve çevre sorunları, gelir dağılımındaki adaletsizlik, tarımsal girdi fiyatlarının artmasıyla gıda fiyatlarında yaşanan yükselme ve son yıllarda gıda maddeleri ithalatındaki görülen artış, gıda güvencesi konusunda ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir.

Bu bildirinin amacı, tarımsal üretimde yaşanan olumsuzlukların üretici ve tüketici üzerindeki etkileri konusunda bir durum değerlendirmesi yapmak ve yoksullar açısından Türkiye’de gıda güvencesi sorununu irdelemektir. Üretimdeki ve fiyatlardaki değişmelerin yanı sıra, yeterli beslenme için gerekli gıda maddelerinden hareketle gıda güvencesi sağlayan gelir düzeylerinin bulunmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Güvencesi, Tarımsal Üretim, Gıda Tüketimi, Yoksulluk

Producer, Consumer and Food Security in Turkey in terms of Poverty Phenomenon

Abstract

Food security is defined as the right of routinely accessing adequate and balanced nutrition of the individuals who constitute the community for living healthy and carrying on the daily activities. The fundamental base of the food security is the availability and accessibility of food, and affordability. Beside the population increase in the world, some new factors as threat elements create constraints and concerns regarding food security in present period of time. The most important factors of them can be considered as follows: variations in regard to the global climate change, allocation of the cultivation areas of the edible plant species to energy plants or non agricultural scopes, decreasing of the land efficiency because of erosion, decreasing and pollution of the sources generally, directing effects of globalization on production and markets etc. The food security issue is being taken place on the top due to all these phenomena especially in the developing countries.

While the population is increasing rapidly in Turkey, statistical information which indicate that the cultivating area reached up to the limit, seasonal changes (droughts, floods), and environmental problems, inequitable distribution of income, rise in food prices due to the increased agricultural input prices and increase in import of foodstuffs bring serious concerns about food security in recent years.

The aim of this study is to evaluate the effects of the unfavourable conditions in agriculture on producers and consumers and to scrutinize food security problems in terms of poor people in Turkey. The changes in production and prices, and as well as adequate income levels which assure food security will be searched considering the food requirements of individuals.

Key Words: Food Security, Agricultural Production, Food Consumption, Poverty.

1.Giriş

Gıda güvencesi, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı yaşayabilmeleri ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için her zaman yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Gıda güvencesi, gıdanın bulunabilirliği, gıdaya erişim ve gıdanın tüketimi olmak üzere üç temel unsura dayanmaktadır. Bu kavram, her şeyden önce bir insanın sağlıklı ve yeterli beslenmesi için gerekli olan gıdaya düzenli bir şekilde ulaşabilmesi, yani gıda maddelerinin yurtiçi üretiminin talebi karşılaması veya yetersiz kalınan konularda dışarıyla eksikğin kapatılması anlamına gelir. Gıdaya erişim ise bulunabilen gıdanın fiyatı ile tüketicinin gelir durumunun bu gıdayı almaya uygun olması ile ilgilidir. Gıdanın yeterli ve dengeli beslenme amacıyla kullanılabilmesi için gerekli bilgi ve tüketim alışkanlıklarının olması da gıda güvencesini sağlamada bir diğer husustur. Bir ülkede gıda güvencesinin olması bu sayılan konularda tatmin edici bir konumda olmayı gerektirir.

Gıda güvencesini sağlayan unsurlardan birisinin yetersizliği ülke açısından en yaşamsal konuda sorun yaşanmasına neden olacaktır. Bu sorunu yaratan yetersizlik yurtiçi üretim açısından, eksik gıdanın yurtdışından tedariki açısından, fiyatlar ve tüketici gelirleri açısından kendisini gösterebilir. Ayrıca ülke çapında genel bir gıda güvencesi sorunu olmasa bile marjinal gruplar açısından gıdaya erişim mümkün olmayabilir.

Bu bildirinin amacı sayılan bütün bu hususları bir kaynak araştırması çerçevesinde irdeleyerek Türkiye’de gıda güvencesinin durumunu ve yoksul kesimler açısından ortaya çıkan gelişmeleri belirleyebilmektir.

2. Dünyada ve Türkiye’de Gıda Güvencesine Yönelik Tehditler

Dünya nüfusunun artışıyla birlikte gıda maddelerine duyulan ihtiyaç da büyümektedir. İhtiyacı karşılayabilmek için daha fazla üretim gerekmektedir ve bunu sağlamak amacıyla verimi artıracak ileri teknikler kullanılmakta, sürdürülebilirlik kuralları göz ardı edilerek sınırlı doğal kaynakların da sonuna kadar kullanılmasından çekinilmemektedir. Sanayi devrimi ile birlikte fosil yakıtların kullanımı atmosferdeki sera gazı birikimini arttırarak küresel ısınmaya sebep olmaktadır. Küresel ısınmanın yarattığı iklim değişikliği, belki diğer sektörlerden daha fazla tarımsal üretimi tehdit eder duruma gelmiştir. Örneğin 2007-2008 yıllarında dünyada yaşanan kuraklık, azalan tarımsal üretim, gıda üretimi için kullanılan ekim alanlarının bir bölümünün biyoyakıt hammaddesi üretimi için ayrılması, dolayısıyla gıda maddesi ekim alanlarının azalması, düşük hububat rezervleri, petrol, diğer hammaddeler ve gıda fiyatlarındaki artış, borsalarda yaşanan spekülasyonlar, büyüyen ekonomiler, azalan dünya üretimi ve yükselen fiyatlar karşısında getirilen ihracat kısıtlamaları gibi nedenlerle küresel bir kriz yaşanmıştır. OECD ve FAO’nun ortaklaşa hazırladığı “Tarımsal Durum Tahmin Raporu 2011-2020” tüm dünyada gıda fiyatlarındaki artışın önümüzdeki on yılda da istikrarlı bir şekilde devam edeceğini ve 2001-2010 dönemi ile kıyaslandığında hububat fiyatlarının %20, et fiyatlarının ise %30 daha yüksek seyredeceğini ileri sürmektedir (Anonim 2012a). FAO tarafından yayınlanan 2011 Açlık Raporunda 2008 yılından bu yana açlık çeken insan sayısının 75 milyonluk bir artışla 925 milyona ulaştığı belirtilmektedir. Bu artışın temel nedeni gıda fiyatlarında görülen artış ve dalgalanmalara bağlanmaktadır. Diğer yandan tarımsal üretim ve arzın dağılımındaki dengesizlikler nedeniyle dünyada bolluk ve kıtlık bir arada yaşanmaktadır. Gıdaya erişim açısından en belirgin eşitsizlik coğrafi olarak kuzey-güney ülkeleri arasında yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkeler aşırı beslenmenin sıkıntılarını yaşarken az gelişmiş-gelişme yolunda olan ülkelerde ise açlıktan ölümler olmaktadır.

Türkiye de dünyada gözlemlenen gelişmelerden aynı şekilde etkilenmektedir. Türkiye sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle küresel ısınmadan etkilenen ve gerekli önlemler alınmazsa etkilerini daha da fazla hissedecek ülkelere benzerdir. Son yıllarda yaşanan ani mevsimsel değişiklikler, kuraklık ve sel gibi doğa olayları bu savı doğrulamaktadır. Çok yakın bir geçmişte yaşanan kuraklık tarımsal üretimi derinden etkilemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan bitkisel ürün istatistikleri incelendiğinde kuraklığın etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. 2007-2008 kuraklığı sırasında toplam tahıl üretiminde %16, tahıl grubunun en stratejik ürünü olan buğdayda %13.8, toplam kuru baklagillerde %12, mercimekte %14, nohut üretiminde ise %8 oranında azalma meydana gelmiştir (TÜİK 2012a).

İklim değişikliğinin getirdiği sonuçları hafifletecek teknik gelişmenin sağlanamaması, tarım alanlarının azami sınırına ulaşılmış olması, çevre kirliliği, doğal kaynakların tahribatının gittikçe artması, su kaynaklarının azalması gibi tarımsal üretimi de yakından ilgilendiren çok sayıda sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Nüfusun hızlı bir artış gösterdiği ve gıda ihtiyacının da sürekli arttığı düşünüldüğünde, gıda güvencesi açısından var olan sorunların ciddiyeti de artmaktadır.

Diğer taraftan bazı tarım ürünlerinde önemli bir ihracatçı konumunda olan Türkiye, sadece dünya pazarlarında yaşanan konjonktürel ve spekülasyon hareketlerinden, uluslararası arenada yaşanan ekonomik gelişmelerden etkilenmekle kalmamaktadır. DTÖ ve IMF’ye verilen taahhütler çerçevesinde Türkiye’nin net ihracatçı konumundan ayrılıp ithal eden bir ülke konumuna gelmekte olduğu istatistiksel bilgilerden de gözlenmektedir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gelir dağılımı dengesizlikleri gıdaya erişimi tehdit eden faktörler arasında yer almaktadır. Düşük gelirli kitleler için mutlak açlık olmasa bile yetersiz ve dengesiz beslenme önemli bir sorun özelliği taşımaktadır. Toplumumuzdaki yoksul kesimlerin gıdaya erişimi de devlet, belediye veya çeşitli kuruluşların yardımlarıyla çözümlenecek bir konu değildir. İnsan onuruna yakışır ve siyasi etkileşimlere yol açmayacak bir çözüm yolu tek seçenek olmalıdır.

3. Türkiye’de Gıda Arzı ve Talebini Sınırlayan Faktörler

3.1. Tarımsal Üretim Sorunları

Tarımsal üretimi olumsuz etkileyen unsurlar günümüzde ve gelecekte gıda güvencesinin sağlanmasında önemli tehditler yaratabilecek özelliktedir. Türkiye’de gelecekteki gıda arzını sınırlamada rol oynayan etkenlerin başında tarım alanlarındaki daralma gelmektedir. Örneğin, 1990 yılında toplam tarım alanı 42 milyon ha olup, işlenen tarım alanı 24,8 milyon ha oluşturmakta iken, 2010 yılında bu rakamlar sırasıyla 39.1 milyon ha ve 21.4 milyon ha olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, tarım alanları 1990-2010 yılları arasında % 7,1 oranında, işlenen tarım alanları ise %13 oranında azalmıştır (TÜİK 2012c).

Diğer taraftan, Türkiye topraklarının %90'ı çeşitli şiddetlerde erozyonla karşı karşıyadır. Arazinin %63'ü çok şiddetli ve şiddetli, %20'si orta şiddetli, %7'si ise hafif şiddetli erozyonun etkisi altındadır. Ülke genelinde yaklaşık 67 milyon hektarlık bir arazide toprak giderek yok olmaktadır. İşlenen tarım alanlarının da %75'inde yoğun erozyon görülmektedir (Anonim 2012b). Ayrıca tarım arazilerinin yarım asrı aşkın bir zamandan beri sanayileşme ve kentleşme baskısı altında gittikçe daraldığı görülmektedir. Yerleşim alanlarının genişlemesi, turistik tesislerin kurulması, altyapı yatırımları tarım arazilerinin kaybı ile sonuçlanmaktadır. Tarım dışı kullanımların özellikle verimli tarım arazilerinin bulunduğu ovalarda yoğunlaşması, tarım topraklarının geri dönüşümü olmayacak biçimde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunması konunun önemini daha da artırmaktadır. Tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı devam ettiği sürece sınırlı genişlikteki verimli tarım arazileri hızla azalacak, tarım arazilerine yönelik büyük maliyetlerle yapılmış sulama ve tarımsal altyapı gibi yatırımlar atılacaktır. Ayrıca tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi nedeniyle hisseli tarım arazilerinde verim düşmekte, hisseli olduğu için işlenmekten kaçınılan ve genişliği tam saptanamayan milyonlarca dekar arazide tarım yapılamamaktadır.

Tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin yetersizliği ve kırsal alanda farklı istihdam alanlarının ve sosyal olanakların sınırlılığı nedeniyle genç nüfus geçimini sağlayabilmek ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek ümidiyle kentlere göç etmektedir. Genç nüfusun göç etmesiyle köylerde nüfus yaşlanmakta, tarımsal üretimde gelişme sağlayıcı unsurlar zayıflamaktadır. 2007 yılında toplam nüfusun %29.5 'u köylerde yaşarken 2011 yılında bu oran %23.2'ye gerilemiş (TUİK 2012c), 2012 yılı Mart ayı itibarıyla tarımda istihdam edilenlerin oranı %23,6 e inmiştir (TUİK 2012d). Kırsal alandan göç edenler açısından da parlak bir geleceğin olmadığı ve kentlerde işgücüne yeni katılan nüfusun da hesaba katılması halinde tarımdan ayrılanların kentlerde iş bulmada güçlüklerle karşılaşacakları açıktır. Kentlere göçenlerin gittikleri yerlerde yarattıkları sorunların yanı sıra terk ettikleri yerlerde yol açtıkları sorunlar da göz önüne alınırsa göçe neden olan yapısal eksikliklerin ekonomik, sosyal, hatta siyasi açıdan ciddiyeti açıktır (Eraktan 2008).

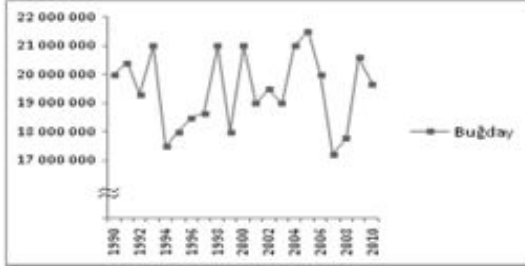
Türkiye'de tarımsal işletmelerin çoğunluğunun küçük aile işletmelerinden oluşması ve örgütlenme alanında yaşanan sorunlar aile işletmelerinin tarım ürünlerinin işlenmesi ve ihracatı konularında engellerle karşılaşmasına yol açmaktadır. Üretimi ve verimliliği artırmaya yönelik yeniliklerin bazı üreticiler tarafından benimsenmesinin zaman alması, maddi olanakların yetersizliği nedeniyle yeniliklere erişilememesi ve bu yolla sağlanacak avantajları değerlendirebilecek yeterli bilgi düzeyine sahip olunmaması da üretim artışını etkileyen faktörlerdir. Ayrıca tarımda ölçek ekonomisini geliştirmeye yönelik olarak önemli adımlar atılamaması var olan yapısal sorunları kalıcı bir hale getirmektedir.

Yapısal sorunların dışında pazarlamayla ilgili sorunlar da üreticiyi tarımdan uzaklaştıran bir faktör haline gelmiştir. Sürekli artış gösteren tarımsal girdi fiyatları tarımsal üretimin devamını tehdit eder hale gelmiştir. Özellikle gübre, mazot, enerji gibi temel girdilerin fiyatı çok hızlı artarken ürün fiyatlarının aynı düzeyde artmaması üretime devamı zorlaştırmaktadır. Girdi maliyetlerinin yüksekliği üreticiyi üretimden vazgeçirebilmekte, ölçek ekonomisi nedeniyle tarımda rekabet gücü kaybedilmektedir. Rakip ülkelere göre girdi fiyatları daha yüksek olan Türkiye'de, üreticiler sadece ihracat açısından değil, ithal ürünlere karşı da rekabette zorlanmaya başlamaktadırlar.

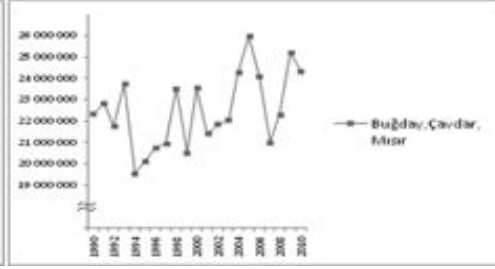
Tarımsal üretimdeki ve dış ticaretteki gelişmeler Türkiye'de gıda maddeleri açısından zaman içinde kendine yeterlilik olgusunun azaldığını göstermektedir. Kendine yeterlilik bir ürün veya ürün grubunda yurt içi üretimle yurt içi talebin karşılanabilmesi olarak ifade edilmektedir. Eğer yurt içi üretimden talep fazlası ihraç ediliyorsa kendine yeterlilik yüzde yüzün üstünde demektir. Eğer o ürün dalında hem ithalat, hem ihracat yapılıyorsa, ihracatın ithalattan fazla olması halinde kendi kendine yeterliliğin olduğu, aksi halde de ithalatın fazlalığına bağlı olarak kendine yeterliliğin bulunmadığı söylenebilir (Eraktan 2003).

Bu bağlamda, Türkiye'de tarımsal üretimde meydana gelen değişimlerin nüfus artış rakamlarıyla birlikte değerlendirilmesi kendine yeterlilik durumunun ortaya konması açısından önem taşımaktadır. 1990 yılında Türkiye nüfusu 56,5 milyon, 2000 yılında 67,8 milyon iken 2011 yılında 74,7 milyona ulaşmıştır. Başka bir deyişle Türkiye nüfusu son 21 yılda 18,2 milyondan fazla artmıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre bu artışın devam edeceği ve 2025 yılında 85,407 milyona ulaşacağı öngörülmektedir (TUİK 2012c).

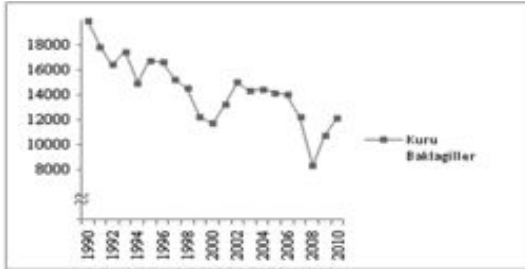
Nüfus artarken üretimin onun üzerinde bir oranda, hiç olmazsa ona paralel olarak artması beklenir. Aksi halde bir gıda açığı yaşanacaktır. Toplam ve kişi başı gıda maddesi üretimi bu nedenle önem taşır.

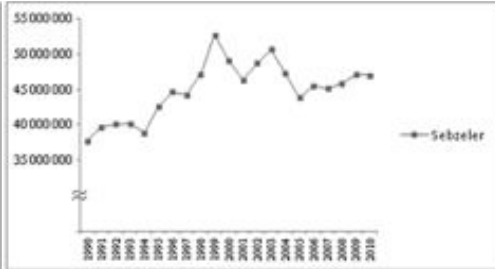
Şekil 1

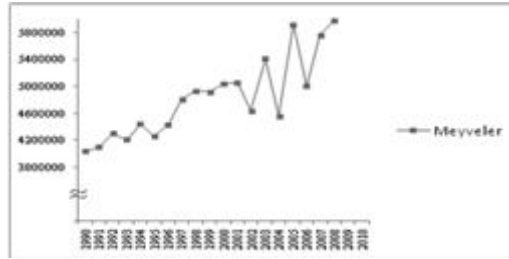
Şekil 2

Şekil 3

Şekil 4

Şekil 5

Türk toplumunun temel besin kaynağını tahıllar oluşturmaktadır. Tahıllar içerisinde temel besin kaynağı olan ekmeğin başlıca hammaddesi olan buğdayın üretim miktarları incelendiğinde (Şekil 1), iklim koşullarına bağlı olarak dalgalanmakla birlikte (örneğin 2007 ve 2008 yıllarında görülen kuraklık nedeniyle buğday üretimi 17,2 ve 17,7 milyon tona kadar gerilemiştir), zaman içinde buğday üretiminde azalma olduğu görülmektedir. 2000-2010 yılları arasında Türkiye, toplamda yaklaşık 20 milyon ton buğday ithal etmiştir (TUİK 2012a). 2010 yılında yaklaşık 22,8 milyon ton olan yurt içi arzın %18,3'ü (4,2 milyon ton) kadar buğday ithal edilmiştir. Eğer TUİK'in belirttiği gibi Türkiye'de kişi başı yıllık buğday tüketimi ortalama 200 kg olarak kabul edilirse 75 milyon nüfus için gereken üretim miktarı 15 milyon ton iken, 2025 yılında 85 milyon olarak tahmin edilen nüfusun ihtiyacı 17 milyon ton olacaktır. Oysa istatistiklerde daha şimdiden bunun üzerinde bir üretim olduğu kaydedilmektedir. Bu da önemli bir buğday üreticisi olan Türkiye'nin aynı zamanda değirmencilik ürünleri, un, makarna vs ihracatçısı olmasıyla açıklanabilir.

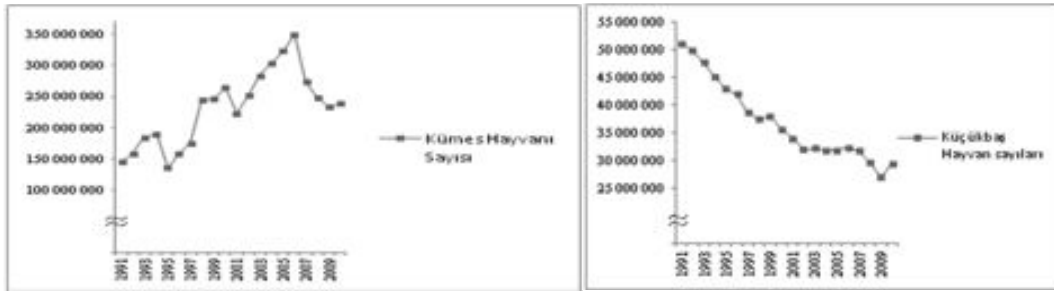
Son yıllarda çavdarın üretim miktarında belli bir artış görülmektedir(Şekil 2).Buna karşılık mısır üretimi zaman içinde bir misli artmıştır. Bu sayede 2000'li yıllarda önceleri 1,5 milyon tona yaklaşan mısır ithalatı 2010-2011 piyasa yılı itibariyle 386 bin tona gerilemiştir.

Türk halkının önemli protein kaynaklarından biri olan kuru baklagillerin üretimi ise 2010 yılında 1990 yılı üretimine göre %39 oranında düşüş kaydetmiştir (Şekil 3). Üretimdeki gerileme en fazla %88 oranı ile yeşil mercimekte, daha sonra %38 ile nohut ve %33 ile kırmızı mercimekte meydana gelmiştir (TUİK 2012a). Azalan üretime paralel olarak baklagiller ithalatı 2003 yılından beri sürekli artmaktadır. 2007/2008 piyasa yılında 148 845 ton olan baklagiller ithalatı yıllar itibariyle gittikçe artarak, 2010/2011 piyasa yılında 304 552 ton olarak gerçekleşmiştir. 2010/2011 piyasa yılında yapılan ithalatın %16'sı kuru fasulye, %75'i ise kırmızı mercimek kaleminden oluşmaktadır (TUİK 2012a). 2008/2009 piyasa yılında ithalatın 2007 yılında yaşanan kuraklığa bağlı olarak arttığı kabul edilebilir. Ancak 2009/2010 piyasa yılından sonraki ithalat artışlarında artık yerli üretimden vazgeçmenin izleri yansımaktadır.

Türkiye meyve ve sebze üretim miktarları incelendiğinde (Şekil 4 ve 5), dalgalanmalar olsa da, üretimin yurt içi talebi karşılayabildiği söylenebilir. Meyvelerde, özellikle sert kabuklu meyvelerde kendine yeterlilik yüzde yüzün üzerindedir. Yıllar içinde bu oranlar önemli ölçüde değişse de hep yüksek kalmaktadır. İthalatı yapılan meyveler içerisinde ise ithalat oranı en yüksek olanı muzdur. 2010 yılı için muzun yurt içi arzının %52,9'u ithalata dayanmaktadır (TUİK 2012a). Sebze üretiminde ise gene kendine yeterliliğin yüzde yüzlerin üzerinde olduğu hesaplanmaktadır. Ancak meyvelere göre

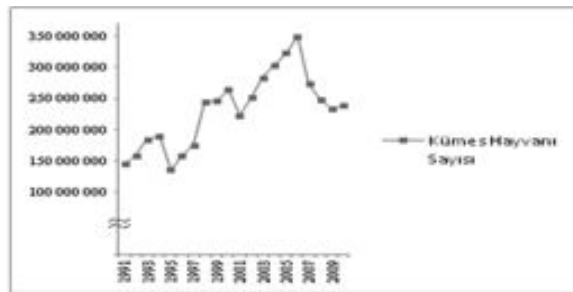
sebzelerde kendine yeterlilik daha düşüktür. Örneğin 2010/2011 piyasa döneminde toplam sebze arzının büyük bir kısmı yurt içinde tüketilmiş, sadece % 6,6'lık bölümü ihraç edilmiştir (TUİK 2012a).

Hayvansal üretim, büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvanlardan oluşmaktadır.

Şekil 6

Şekil 7

Şekil 8

Büyükbaş hayvan sayısı 19 yılda 885 bin, küçükbaş hayvan sayısı 22 milyon baş azalırken, kümes hayvanı sayısı % 65 artmıştır (Şekil 6,7 ve 8). Bu azalmada izlenen hayvancılık politikalarının üretimi desteklemedeki yetersizliği, mera alanlarındaki azalmalar, Güneydoğu Anadolu bölgesinde terörün hayvancılık faaliyetlerini de baltaması, yem fiyatlarındaki artışlar gibi etmenler büyük rol oynamıştır.

1995 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet tarihinde ilk olarak kemiksiz et ithalatına izin verilmiştir. Mart 1996'da ortaya çıkan deli dana hastalığı (BSE), halkın kırmızı et talebi üzerinde etkide bulunmuş, uluslararası alanda yaşanan bu sağlık sorunu hem kırmızı et tüketimini azaltmış, hem de kırmızı et ithalatının durdurulmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye 1997 yılından 2010 yılına kadar damızlık hayvanlar hariç kasaplık hayvan ve kırmızı et ithalatı yapmamıştır (Aydın vd 2011). 30 Nisan 2010 tarihinde alınan hükümet kararı ile ithalatın öntü açılmıştır. Bu kararı takiben Et ve Balık Kurumu'na canlı hayvan ithalatı yapma izni verilmiştir. Kırmızı et arzındaki yetersizlikten dolayı yüksek seyreden fiyatlar nedeniyle beyaz ete karşı talebin artması neticesinde kanatlı eti üretiminde artış meydana gelmiştir. 2005 yılında yaşanan kuş gribi nedeniyle beyaz et sektörü de darbe almış ve bu yılı takip eden yıllarda üretimde azalmalar meydana gelmiştir. Yurt içi üretimi destekleyecek politikaların benimsenmesi ve yüksek girdi maliyetlerinin düşürülmesine yönelik acil önlemler alınması tarımsal üretimin ve bilhassa hayvancılıkta sürdürülebilirliğin sağlanması açısından büyük bir zorunluluktur.

3.2. Gıdaya Erişimde Kısıtlar

Tarımsal üretimdeki değişmelerin yanı sıra, gelirin adaletsiz dağılımı da gıdaya erişimi sınırlayan önemli faktörlerden birisidir. Yeterli ve dengeli beslenebilmek için gerekli olan gıdaya erişimin sağlanabilmesinde temel koşul yeterli gelire sahip olmaktan geçmektedir. TUİK tarafından hazırlanan Gelir Dağılımı istatistiklerinde yıllık hane halkı kullanılabilir gelirleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak beş gruba ayrılmıştır. Geliri en düşük olan ilk % 20'lik grubun 2010 yılı verilerine göre toplam gelirden aldığı pay %5,8, geliri en yüksek grubu temsil eden beşinci %20'lik grubun payı ise %46,4'dür. İki grubun toplam gelirden aldığı pay arasındaki fark 8 kattır. Gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren Gini katsayısı 0.402 olarak tahmin edilmiştir. Ülkede nüfusun % 16,9'u yoksulluk riski altında olup, dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan "sürekli yoksulluk" oranı da % 18'dir (TUİK 2011). Bu da yoksulluğun ne derece yaygın olduğunu, ilk beşte birlik gruba giren bireylerin ezici çoğunluğunun yoksulluk sınırının altında kaldığını göstermektedir.

Gelirin düşüklüğüne bağlı olarak tüketim harcamaları içinde gıda harcamalarının oranı da artmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki gelir dağılımındaki eşitsizlik beraberinde düşük gelir grupları için gıda güvencesi sorununu da getirmektedir. Yine TUİK verilerine göre 2010 yılı için geliri düşük olan ilk %20'lik grubun toplam tüketim harcamaları içerisinde gıdaya ayırdıkları pay %31.9 iken beşinci %20'lik grubun %16.7'dir (TUİK 2012b). Bu da en düşük ve en yüksek gelir grupları arasında gıda harcamaları farkının oransal olarak bile yarı yarıya olduğunu gösterir. En düşük gelir grubuna sa-

hip olan kişilerin barınma ve beslenme ihtiyaçları için toplam harcamalarının %70'ini ayırmaları gerekirken, bu oran en yüksek gelir grubunda %38'in altındadır.

2003 yılında Kalkınma Bakanlığı (mülga Devlet Planlama Teşkilatı) Ulusal Gıda ve Beslenme Eylem Planı çerçevesinde hazırlanan Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi'nde yetişkinlerin yeterli ve dengeli beslenebilmesi için gerekli günlük kalori miktarı 2850 kalori olarak alınmıştır. Yine aynı rehberde bu kalori miktarını sağlamak için gerekli günlük gıda tüketim miktarları ay üzerinden hesaplanmış ve kişi başına aylık tüketim miktarı bulunmuştur. TÜİK tarafından hazırlanan gıda maddesi perakende fiyatları ile tüketilmesi gereken miktar çarpılarak 2012 yılında gerekli bir aylık gıda harcaması ana hatlarıyla hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre bir erişkin tüketim birimi başına gerekli gıda harcaması 220 TL olarak bulunmuştur. Yaş ve cinsiyet farkları göz ardı edilerek bir hesaplama yapıldığında dört tüketim birimi için ayda 880 TL'lik bir gıda harcaması yapılması gerekecektir. 2012 yılı asgari ücretin brüt 940,50 TL, net 739,79 TL (www.csgeb.gov.tr) olduğu göz önüne alındığında net asgari ücretin tümünün gıda harcamalarına ayrılması halinde bile asgari ücretin yüzde %19 oranında yetersiz kaldığı görülmektedir. Asgari ücretle çalışan bir kişi eğer harcamalarının %31,9'unu gıdaya ayırırsa, bu 235,99 TL eder ki, dört kişilik ailesini beslemek için 880 TL yerine 236 TL ile kişinin bunu başarmaya çalışması anlamına gelir.

Reel gelirler ve gıda maddelerinin fiyatları arasındaki ilişki beslenme sorunlarının bel kemiğini oluşturmaktadır. Üretici fiyatlarındaki artışlar tüketici fiyatlarındaki artışların altında kalmakta, tüketici fiyatlarının yükselmesi özellikle yoksul kitleleri daha fazla vurmaktadır.

4. Türkiye'de Kişi Başına Gıda Tüketimi

Türkiye'nin beslenme yapısı (aynen tarımsal üretim deseninde olduğu gibi) bitkisel kaynaklı ürünlere dayanmaktadır. Türkiye fazla buğday tüketen ülkeler arasında yer almaktadır (Çizelge 1). Buna karşılık hayvansal gıdaların (et, süt ve yumurta) tüketiminin diğer ülkelere nazaran oldukça az olduğu görülmektedir. Yağ ihtiyacı bitkisel kaynaklardan sağlanırken, hayvansal yağ alımının da yine düşük olduğu görülmektedir. Meyve ve sebze tüketimi bile (beklenenin aksine) birçok ülkedekinden, örneğin bazı AB ülkelerindeki tüketimden düşüktür ve bu yeni bir durum da değildir (Eraktan 1988a).

Çizelge 1 Türkiye ve Çeşitli Ülkelerde Kişi Başı Gıda Tüketimi(kg/yıl)

Ülkeler	Buğday	Şek.ve Tatlan.	Patates	Meyve	Sebze	Et	Süt	Yumurta	Yağ	
									Bitk.	Hay.
Almanya	82.1	51.2	69.5	88	94.5	87.9	247.2	12	17.3	20.7
ABD	84.8	67.6	55.6	111	127.6	122.8	253.8	14.3	29.1	5.7
Avusturya	88.3	46.9	61.9	156	95.9	103.2	235.1	13.9	22.2	21.1
Danimarka	91.6	53.3	81.6	112.4	97.8	98.8	295.6	19.6	24.5	27
İspanya	87.4	61.5	73	88	155.7	98.2	177.5	14.9	6	4.9
İsrail	113.8	26.1	44.7	139.3	178.3	98.9	178.3	9.5	27.8	1.3
İsveç	80.2	25.7	60.9	117.2	88.4	111.6	355.9	11.2	27.7	15.9
Kanada	88.9	42.8	69.6	142.9	123.1	78.7	206.8	11	15.7	18.3
Tunus	201.7	35.8	36.7	87.5	216.1	27.3	106.9	7.5	17.8	1
Türkiye	191	9.7	33.4	110.6	223.8	24.4	140.3	6.3	7.7	2.2
Türkmenistan	196.3	27.2	48.1	42.1	131.9	41.4	138.7	9.1	21.7	2.4
Yunanistan	137.8	33.2	79.1	164.3	240.7	75.7	314.7	8.7	26.2	3.3

Kaynak:FAO

Ülke çapında gıda tüketimi hakkındaki saha araştırmasına dayalı veriler olarak sadece Köksal et al (1977) tarafından yürütülen 1974 ve Anonim (1987) tarafından gerçekleştirilen 1984 beslenme araştırmaları bulunmaktadır. Gerçi Türkiye'deki gıda tüketimi hakkında FAO tarafından yayınlanan verilerin temelini ne olduğu açık değildir, ama bu araştırmaların sonuçlarında araştırma yapılan yıllar için tüketimin FAO tarafından verilen kişi başına gıda tüketiminden daha az olduğu görülmektedir (Eraktan 1988b). Bu da FAO istatistiklerine de ihtiyatlı yaklaşmayı gerektirir. Bütün bu veriler çerçevesinde de Türkiye'nin genel ortalama olarak çok yeterli bir beslenme düzeyine sahip olmadığı düşünülebilir.

Türkiye'de halkın beslenme durumu sadece başka ülkelere göre farklılık göstermez; yurt içinde bölgelere, mevsimlere, sosyo-ekonomik düzeye ve kentsel-kırsal yerleşim yerlerine göre de önemli farklılıklar bulunmaktadır (Çalgüner-Eraktan 1975). Bununla beraber bir genel ortalama olarak Türkiye'de günlük enerji alımının %44'ü sadece ekmekten,

%58'i ise ekmek ve diğer tahıl ürünlerinden sağlanmaktadır. Hayvansal ürünlerin az miktarda tüketimine bağlı olarak besin öğeleri eksikliği görülmektedir (Pekcan 1998). Beslenme bozukluklarına bağlı olarak Türkiye'de sıklıkla protein, vitamin ve enerji yetersizliğine bağlı büyüme ve gelişme geriliği, iyot yetersizliği sorunları, gece körlüğü, raşitizm, demir eksikliği anemisi, vitamin eksikliği bulguları ve diş çürükleri gibi beslenme sorunları görülmektedir (Anonim 2012c). Buna karşılık dengesiz beslenmenin yol açtığı obezite sorunları da gittikçe yaygınlaşmaktadır.

5. Türkiye'de Yoksulluk Olgusu

Yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, insanların sadece gelir ve (gıda, barınma, giyim vb) tüketim mallarından mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade etmektedir (World Bank, 2000). Yoksulluğun mutlak ve göreceli olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır: Mutlak yoksulluk hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyine ulaşamaması durumudur. Bir insanın günlük asgari kalori gereksinimine göre hesaplanır. Göreceli yoksulluk yiyecek dışında, sağlık, eğitim, giyim, barınma ve enerji gibi ihtiyaçları karşılayacak gelirden yoksun olma durumudur. Göreceli yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Aktaş 2007).

Türkiye'de yoksulluk oranları incelendiğinde, TÜİK 2009 Yoksulluk araştırmasına göre gıda yoksulluğu (açlık) oranı % 0.48, yoksulluk (gıda+gıda dışı) oranı %18.8, harcama esaslı göreceli yoksulluk %15.12 iken, kişi başı günlük 2.15 Doların altındaki yoksulluk oranı %0.22, kişi başı günlük 4.3 Doların altı %4.35 olduğu görülmektedir. Nüfusun %0,48'i açlıkla karşı karşıya ise, 2009 yılı nüfus miktarı üzerinden bir hesaplama yapıldığında Türkiye'de 348 294 kişinin açlıkla mücadele ettiği ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk oranı kırsal alanlarda daha yüksektir. Kırsal yerleşim alanlarında yoksulluk oranı %38.69 iken, kentsel yerlerde yaşayanlarda %8.86'dır. Bireylerin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre bağlı olarak yoksulluk oranları da değişmektedir; ücretli ve maaşlı çalışanlarda bu oran %6.5 iken yevmiyeli çalışanlarda %26.86, ücretsiz aile işçisi olanlarda ise %29.58 olmuştur. Yoksulluk oranının en yüksek olduğu, dolayısıyla yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör tarım sektörüdür. Tarımda yoksulluk oranı % 33.01, sanayi sektöründe %9.6, hizmet sektöründe ise %7.16 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2012b).

Türkiye'de yoksulluk oranının yüksekliğine rağmen resmi bir yoksulluk politikası bulunmamaktadır. Yoksullukla mücadele politikaları Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde yeni yeni şekillenmeye başlamıştır. Türkiye 2003 yılında Avrupa Komisyonu ile yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele alanında çalışmaya başlamış ve Ortak İçerme Belgesi taslağında, Türkiye'nin AB'ye katılımı ile Açık İşbirliği Yöntemine katılacağı ve yoksullukla ve sosyal dışlanma ile mücadeleye yüksek derecede önem vereceğini belirtmiştir. Resmi bir yoksulluk politikasının olmaması nedeniyle, Türkiye'de yoksullukla mücadele ile ilgili büyük altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksikliklerin en önemlisi yoksulluğun ölçülmesi ve izlenmesi, sosyal politika araçlarının kullanılması için işleyen bir istatistik sisteminin henüz oluşturulmuş olmasıdır. Bir diğer önemli eksiklik ise Türkiye'de henüz bir yoksulluk haritasının çıkarılmamasıdır. Bu durumda yoksulluk sorunu mevcut olmakla beraber, nerede ve nasıl yaşandığı, sosyal ve ekonomik politikaların bu yoksul kitleye nasıl etki ettiği bilinmemektedir. Türkiye Ortak İçerme Belgesi Taslağında bu iki temel soruna değinmiş ve bu çalışmaların öncelikli olarak yapılacağını taahhüt etmiştir (Bildirici 2011).

7. Sonuç ve Değerlendirme

Globalleşen dünyada gıda güvencesi en önde gelen konu özelliğini taşımaktadır. Açlık ve yetersiz beslenmenin varlığı dünyada sadece vicdani bir mesele değil, siyasi boyutuyla uluslararası dengelerin de önemli bir belirleyicisidir. Barışta ve savaşta gıda güvencesinin sağlanmasının önemi Türkiye için de çok büyük olduğundan bunu tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması temel hedef olmalıdır.

Dünyada iklim değişikliğinin yaratacağı etkilerin çeşitli ülkeler üzerindeki olası sonuçlar konusunda strateji çalışmaları yürütülmekte ve konunun ciddiyetine yakışır bir şekilde çözüm önerileri aranmaktadır. Türkiye'de ise bu alanda çalışmalar akademik çevreler ve sivil toplum örgütlerinde bireysel yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Türkiye iklim değişikliğinin etkilerinden en fazla etkilenecek olan ülkelere biri olmakla birlikte su kapasitesinin azalacağı su fakiri bir ülke olacağı ve tarımsal üretimde verimlerin azalacağı kabul görmüş bir öngördür. Türkiye nüfusu hızla artan bir ülkedir. Ancak hızla artan nüfus karşısında azalan üretim ile kendi kendine yeterli olmaktan uzaklaşıp yurt içi arzı ithalat yoluyla kapatmak belki günü kurtarmak için bir çözüm olabilir ancak uzun vadede bir çözüm olamayacağı gayet açıktır.

Türk tarımının çizdiği tablo, bitkisel ve hayvansal üretimde görülen azalmalar, ihracatçı olunan ürünlerde (örneğin kuru baklagillerde) bile ithalatçı konumuna gelinmesi düşündürücüdür. Yüksek seyreden girdi fiyatları nedeniyle tarımsal üretimin karlı bir sektör olma özelliğinden uzaklaşması, hayvancılık sektöründe arz açığının hayvan ve et ithalatı ile karşılanmaya başlanması, sürdürülebilir tarımsal üretim koşullarının sağlanamaması endişe verici gelişmelerdir. Türkiye'nin gıda güvencesi ithalata dayandırılmamalıdır. Kendi çiftçisine vermekten kaçınılan desteği daha yüksek bedellerle başka ülkelerin ürünlerini satın alarak dışarı transfer etmek kalıcı bir politika olmasa gerektir.

Azalan üretim ile birlikte gıda güvencesini tehdit eden diğer unsur gelir dağılımındaki dengesizliklerdir. Oysa yeterli

ve dengeli beslenme düzeyine reel gelirlerin yükselmesi, daha adil bir gelir dağılımı ve üretim artışı ile erişilebilecektir. Bu da ekonomik gelişmenin sağlanması kadar, gelir dağılımında denge sağlayıcı politikalar izlemeyi bir ilke olarak benimsemeyi gerektirir.

Yoksulluk ve bu nedenle yetersiz ve dengesiz beslenme bir ülkenin gelişmiş olma olgusuyla bağdaşmayacak meselelerdir. Gıda güvencesini yurtiçi üretim ağırlıklı olarak sağlamış olmak kadar, bu güvenceyi toplumun bütün katmanları için garanti etmek gelişmiş bir ülkenin ana hedefi olmalıdır. Yoksa GSYH miktarının veya dış ticaret rakamlarının artması, değil ülkenin topyekûn gelişmesi, ekonomik büyüme açısından bile övünülecek bir başarı olamayacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye yalnızca bugünü yaşamamalı, tarımsal üretimi teşvik edici politikalar benimsemeli, daha adil bir gelir dağılımı sağlanabilmesi için uygun politikalar üretilmeli ve yoksullukla mücadele kapsamında başlatılan çalışmalara yön verecek alt yapının bir an önce oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Aktaş, G. 2007. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk Ve Sosyal Politikaların Evrimi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 57 s., Ankara.

Anonim,2012a OECD-FAO Agricultural Outlook 2011-2020

Web adresi: <http://www.oecd.org/dataoecd/52/34/48202074.pdf> Erişim Tarihi: 23.05.2012

Anonim, 2012b “Türkiye’de Erozyon” Web adresi: <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Turkiyede-Erozyon.html> Erişim Tarihi:29.05.2012

Anonim 2012c. “Türkiye’de Beslenme Durumu ve Kötü Beslenmeye Bağlı Sorunlar”

Web Adresi: <http://www.kirsehirtarim.gov.tr/teknik-bilgiler/61-ev-ekonomisi/141-turkiyede-beslenme-durumu-ve-kotu-beslenmeye-bagli-sorunlar.html> Erişim Tarihi:11.06.2012

Aydın,E. ,Aral,Y.,Can,M.F.,Cevger Y.,Sakarya, E.İşbilir S.2011 “Türkiye’de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi” Vet Hekim Der Derg 82(1): 3-13

Bildirici, Z. 2011. Avrupa Birliği’nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Çalgüner, C.-Eraktan, G.1975. Türkiye’de Tarımsal Üretim ve Beslenme İlişkileri, Türkiye Ziraat odaları Birliği Yay. No.97, Ankara.

Eraktan, G. 1988a. Türkiye’de Besin Maddeleri Üretim ve Tüketimi ve Avrupa Topluluğu Karşısındaki Durumu, İKV Dergisi, 52: 13-22.

Eraktan, G. 1988b. Türkiye’de Tarım, Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve AT Karşısındaki Durumu, Alkar Matbaacılık, Ankara.

Eraktan, G. 2003 Türkiye’de Besin Üretim Politikalarını Belirlemede Temel Alınacak Kriterler. IV. Uluslar arası Beslenme ve Diyetetik Kongresi, 3 Nisan 2003, Antalya.

Eraktan,G. 2008.”Küresel Gıda Krizi ve Türkiye” Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Bakış No:5 s:10,Haziran 2008

FAO 2012.<http://www.fao.org> Erişim Tarihi 20.06.2012

Pekcan G. 1998. Türkiye’de Beslenme Durumu, 5. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri. Ankara, 5-7 Kasım 1998.

TUİK,2011. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2010,Haber Bülteni, Sayı:8661,19.12.2011 Erişim Tarihi:17.06.2012

TUİK,2012a. Tarım İstatistikleri, Bitkisel Ürün Denge Tabloları, 2012

Web Adresi: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 23.05.2012

TUİK, 2012b. Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2012

Web Adresi: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 23.05.2012

TUİK,2012c. Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonları, 2012 Web Adresi: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 23.05.2012

TUİK,2012d. Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Şubat 2012 Haber Bülteni, Sayı: 10817 15/05/2012 Erişim Tarihi: 05.06.2012

World Bank 2000. World Development Report 2000-2001.Oxford University.

Kırsal Yoksulluğun Temel Nedenleri ve Kalkınma Politikaları

Seher Ersoy QUADIR

seherers@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü,
Ev Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Konya,

Özet

Toplumların yaşam kalitesi, temel insan ihtiyaçlarının karşılanma derecesine bağlıdır. Besin maddelerine erişim de temel bir insan ihtiyacıdır. Fakat ne yazık ki birçok alanda gıda güvenliğini sağlama, önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Ancak global anlamda hükümet politikaları kapsamında gıda güvenliğine yönelik tehditlere ilişkin ciddi bir planlama mevcut değildir. Oysa tarım, sadece gıda elde etme aracı değil, aynı zamanda gelir ve istihdam kaynağıdır. Bu nedenle bu araştırmada; aşırı yoksulluk ile mücadelelenin her ülkenin kalkınmasına göre düzenlenmesinin gerekliliği ve hem yerel hem de küresel önlemlerin tespiti üzerine çalışılmıştır. Örneğin bazı ulusların kendi iç tüketimlerinin ve gıdaya erişimlerinin kendi kendine yeter hale gelebilmesi amacıyla geliştirdikleri ulusal tarım politikaları incelenmiştir. Öncelikle topraksız tarım toplumlarındaki mülkiyet sorunu; sonra küçük ölçekli çiftçilerin uluslararası piyasaya doğrudan girişine izin veren demokratik kontrollü tarım politikalarının olabilirliği tartışılmıştır. Küreselleşme ile meydana gelen çokuluslu şirketlerin gıda egemenliğini kontrolleri altına alarak yerel tarım üreticilerine verdikleri zararın nasıl telafi edilebileceği üzerine öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yoksulluk, gıda güvensizliği, gıda egemenliği, küreselleşme, kırsal kalkınma

The Basic Causes of Rural Poverty and Development Policies

Abstract

The quality of life in any society depends on how the basic human needs are met. Access to food nutrients is a fundamental human need. Unfortunately, however, a lack of food security is a major problem in many parts of the world. But governments across the world do not yet have serious planning to towards containing threats to food security. We ought to remember that agriculture is not just a means to produce the food, but also a source of income and employment. For that reason this study investigates what local and international measures may be necessary to overcome extreme poverty according to each country's developmental needs. For example, we examined national agricultural policies of some nations which were designed to make them self-sufficient in food production. First, we discussed the ownership problem for landless farmers and then the possibility of democratically-controlled agricultural policies that allow small scale farmers' direct access to international market. We have put proposals on compensation for the unfair competition from multinational companies faced by local producers through greater food sovereignty.

Key Words: Rural poverty, lack of food security, food sovereignty, globalization, rural development

1. Giriş

Tarım pek çok ülkede ekonominin bel kemiğini oluşturmaktadır. Üstelik FAO (2009) tarafından tarım, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulların % 75'inin en büyük geçim kaynağı olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte gıdadaki fiyat artışları nedeniyle dünyadaki aç sayısını 935 milyon kişiye ulaştırmıştır. Her gün 16 bin çocuk açlık ya da bağlantılı nedenlerle hayatlarını kaybetmektedir. Oysa dünyada 4.2 milyar hektar alan potansiyel tarım alanı iken ancak 1.5 milyar hektar alan fiilen kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile bugün dünya nüfusu 7 milyara yaklaşmıştır, ancak 12 milyar insanı doyuracak tarım arazisi mevcuttur. Buna rağmen dünyada insanların yaşadığı açlık sorunu, tarımsal üretim yetersizliğinden değil, üretilenin adil paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. Aslında bugün dünyada Türkiye gibi 10 ülkeyi besleyecek buğday stoku ve yine Türkiye gibi 165 ülkeyi besleyecek pirinç stoku bulunmaktadır ve depolarda bekletilmektedir. Üstelik uluslararası şirketler tarafından satın alınan ve kiralanılan en büyük tarım alanlarının yoğun açlık çeken ülkelerin topraklarında yer alması manidardır. Afrika bölgesinde (Sudan, Etiyopya, Mozambik, Mali, Madagaskar) satın alma veya kiralama ile yabancı şirketlerin kontrolüne geçen arazi 2.5 milyon hektar civarında olup, elde edilen ürünler başka ülke pazarlarına satılmakta ve yöre halkının bu ürünleri satın alacak ekonomik gücü olmadığından, açlıktan ölmeye mahkum edilmektedir (Atalık, 2011: 11, 14, 20; Kemaloğlu, 2012; Ertem, 2012). Oysa tarımda sürdürülebilirlik, sosyal paylaşım ve ekonomik değerlerle bir bütün olarak dikkate alınması gereken konulardır.

Gıda güvenliği konusunda Türkiye'den de olumlu sinyaller gelmemektedir. Dünya Bankası'nın 2012 yılına ait Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) raporuna göre Türkiye'de yoksulluk en fazla kırsal kesimde artmakta olup en yoksul sınıfların tarım emekçileri ve mülksüz köylüler olduğu belirtilmiştir. Aynı rapora göre Türkiye'de 2008 yılında kırsal kesim hanehalklarının % 34'ü, kentsel nüfusun ise % 9.4'ü ulusal yoksulluk sınırının altında gelire sahipken, 2009'da bu oran kırsal % 38.7'ye çıkmış, kentte ise % 8.9'a düşmüştür (Sol Portal, 2012).

Tarımsal üretimde 8. büyük üretici ülke olarak tanımlanmamıza rağmen kişi başına et ve süt tüketimimiz gelişmiş ülkelerin hala 1/4'ü düzeyinde olup, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre ülkemizde 374 bin kişi açlık

sınırının altında, 12 milyon kişi de yoksulluk sınırı altındadır (Ataman, 2010). Çünkü Türkiye’de uygulanan yanlış politikalarla hayvancılıkla ve tarımla uğraşan çiftçi sayısı, beraberinde işlenen tarım alanı azalmaktadır. 1980’li yıllardan bu yana, ülkemizde tarımsal üretim artışı nüfus artış hızının altında kalmaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili, verimli arazilere ve geniş bitki örtüsüne sahip olmasına rağmen ülkemizde, gıda alanında giderek artan sorunlarla mücadele etmek durumundayız (Uluata, 2010). Bu nedenle bu makalenin temel amacı; gıda üretimi ve dağıtımı ile arazi kaybı yoluyla meydana gelen gıda güvensizliği eğilimlerini belirlemek ve kırsal kalkınmaya dair önerilerde bulunmaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Yapılan bu çalışma literatüre dayalı olup, konu ile ilgili olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden, çeşitli yabancı ve yerli kitap ve makalelerden, internet yayınlarından yararlanılmıştır.

3. Tartışma

Ülkemizde nüfusun % 30’u kırsal alanda yaşayan ve toprakla uğraşan insanlar olup uzun yıllardır sıkıntılarla karşı karşıyadırlar. Bunun sebepleri arasında kırsalda küçük ve dağınık işletmelerin çoğunlukta olması nedeniyle üretim maliyetinin artması, ciddi anlamda bir toprak reformunun yapılamaması, üretim girdilerindeki fiyat artışları ve bu girdilerin karşılanmasında çiftçiye gerekli sübvansiyonun (tarım teşvik yardımları) verilememesi gösterilebilir (Gözler, 2011: 15). Söz konusu nedenler alt başlıklar halinde incelenebilir:

3.1. Düşük Verim Nedeniyle Endüstriyel Tarıma Geçişle Birlikte Girdi Fiyatları Artmıştır.

Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve şehirleşme, tarım arazilerini sınırlamakta; birim alanda verimin artırılmasını gerekli kılmaktadır (Türker, 2010: 56). Bu da endüstriyel tarıma geçişi zorunlu hale getirmektedir. Endüstriyel tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin teknolojik araç gereçler kullanılarak, yüksek verimlilik ile büyük miktarlarda üretilmesi ve işlenmesi süreçleridir. Ancak endüstriyel tarıma geçen küçük çiftçiler, girdi fiyatlarındaki artış nedeniyle üretim maliyetini karşılayamamaktadırlar. Çünkü endüstriyel tarımda 1950’lerden bu yana makineleşmeyle birlikte dünya tahıl verimi % 250 oranında artmakla birlikte petrokimyasal böcek ilaçlarının, kimyasal gübrelerin ve petrolle çalışan tarım araçlarının kullanımı zorunlu hale gelmiştir (Anonymous, 2012_a).

Endüstriyel tarımla birlikte tohumu, gübreyi, tarım ilacını, traktörü ve benzini satın almak zorunda kalan çiftçinin üretim maliyeti artmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu tohumlar her bitki örtüsüne uygun olmamakta ve bazen yapılan tüm masrafa rağmen beklenen verim elde edilememektedir. Örneğin Hindistan’da 2000’li yıllara kadar herkes kendi yerel tohumlarıyla çalışma yaparken, özellikle Dünya Bankası ve IMF’nin de desteğinde, verim artırma çalışmaları başlamış ve halk tamamen endüstriyel tohumlara geçiş konusunda özendirilmiştir (Hasad Organik, 2008). Hasat sonunda çiftçi, satın aldığı endüstriyel tohumla beklediği verimi elde edememiştir. Üstüne üstlük bu tohumları alabilmek için ciddi borçlanma içine girmiş ve aldığı düşük verimle borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Neticede Hindistan’da yaklaşık 25 bin çiftçi intihar etmiştir. Benzer küçük çiftçi intiharları son 15 yıl içinde Hindistan gibi, Arjantin’de ve Brezilya’da da görülmüştür (Birder, 2007). Benzer durum 1960’ların sonunda Türkiye’de de yaşanmıştır. O dönemde verimi artırmak amacıyla ABD’den döviz karşılığında Sonora-64 buğday tohumu satın alınmış, onun yanında gübre, tarım ilacı ve tarım aracı da satın alınmıştır. Üstelik söz konusu buğdaylar o dönemde pamuk ticaretinde dünyada dokuzuncu sırada olmalarını sağlayan Çukurova ve Ege’deki en verimli topraklara ekilmiş ve pamuk piyasasından çekilmemize neden olmuştur. Ancak beklenen verim alınmadığı, verim % 10-30 oranında düştüğü için 1969 yılında yine A.B.D. den peşin para ve dolar ödenerek 850.000 ton buğday ithal etmek zorunda kalınmıştır. Oysa sonradan anlaşıldığı üzere Meksika’da üretilen Sonora- 64 buğdayının ülkemizde ekim yapılan bölgelerin iklim şartlarına uygun olmadığı ve gerekli etüdler yapılmadan çok miktarda satın alınıp uygulandığı tespit edilmiştir. Bu olayla hem Türkiye’de Amerika’dan buğday satın almak için % 2-3 oranında faizle alınan dış borçlanmanın hem de topraklarımızda kimyasal gübre kullanımının temelleri atılmıştır. Hatta o dönemlerde Doğu Anadolu’daki köylerimizde yükselen fiyatlardan dolayı buğday satın alamayan halkımızın, hayvan yemi olarak kullanılan arpa ile ekme yaparak karınlarını doyurdukları, gazete haberlerine yansımıştır (Koçtürk, 1970: 32, 70 133).

3.2. Sertifikalı Organik Tohum Kullanma Zorunluluğu, Çiftçilerin Ürettikleri Ürünleri Satacak Pazarı Elle-rinden Almaktadır.

Endüstriyel tarımda suni gübrelerin ve tarım ilaçlarının olumsuz etkilerinden dolayı sanayileşmiş çoğu Avrupa ülkesinde ekolojik denge bozulmuş ve buna bağlı olarak insan sağlığı bozulmuş, birçok canlı türü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Daha sonra tarım ilacının kullanımını azaltma iddiasıyla geliştirilen GDO’lu tohumlarla yapılan tarımsal üretimin de uzun vadede kimyasal ilaç kullanımını azaltmadığı, beraberinde bu ürünleri tüketen bireylerde antibiyotiklere direnç ve alerjik reaksiyonlar meydana getirdiği, tohumu üretkenler tarafından iddia edildiği gibi üretimde verimi yükseltmediği ve biyoçeşitliliği sınırladığı saptanmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki gelir seviyesi yüksek tüketiciler, kalıntısız ürün ve gıda talebinde bulunmaya başlamışlardır. Bu da insan sağlığı ve doğal kaynak tahribatının önlenmesi için arayışları başlatmıştır. Endüstriyel tarımın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve uzun dönemde doğal kaynakları korumak amacıyla çevreye zarar vermeyen tarımsal teknolojilerin kullanıldığı organik tarım bir çıkış noktası olarak görülmüştür (Kavas ve Kavas, 2009: 94; Bayaner, 2009: 3; Atalık, 2011: 11, 14, 20).

Organik tarımın temelinde, çevre ve sağlığın merkezi önemde olması ve çiftçilerin emeklerinin karşılığını alabilme-

leri görüşü yatar. Fakat organik tarım son zamanlarda “sertifikasyon” gibi pazarlama araçlarıyla ciddi bir ticari iş alanı haline gelmiş ve giderek daha fazla alana yayılıp etkisini arttırmıştır. Üstelik ABD’de ve özellikle Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde sertifikalı organik tarımda organik olarak üretilmiş tohum kullanımının zorunlu tutulmasına ilişkin kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Böylece 2003 yılından itibaren organik üretim yapan ülkelerde, ticari olarak ulaşılabılır organik tohumların tescilli için bilgisayara dayalı veritabanlarının kurulması zorunlu hale gelmiştir. Nitekim Hollanda 2004’te buğday, yulaf, arpa, çavdar ve patatesten; Belçika 2005’te 9 sebze türünde; Fransa 2007’de mısırdan tescilli organik tohum kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Öyle görünüyor ki AB’deki organik tarımcılar çok kısa süre sonra yalnızca tohum şirketlerinin sunduğu sınırlı sayıda organik çeşitler arasından seçim yapacaklar. Üstelik geleneksel ve transgenik tohum ticaretinden gelen bir avuç büyük şirket tarafından sağlanacak olan sertifikalı organik tohum fiyatlarının artan talep nedeniyle yükselmesi kaçınılmaz bir hal alacaktır. Aslında bu tür tohum yasaları, uygulanmakta olan organik standartlarla birlikte, çiftçinin kendi yerel tohumlarıyla sertifikalı organik üretim yapmasının tüm yasal yollarını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum yerel tohumlarını ertesi yıllara saklayan ve değiş-tokuş eden küçük çiftçilerin ürettikleri ürünleri satacak pazarı ellerinden almaktadır. Çünkü onlar, organik tohum alacak mali güçleri olmadığı için organik üretim piyasasına girememektedir. Neticede söz konusu sertifikalı organik tohum dayatması, çiftçilerin kendi tohumlarını üretmelerini önleyerek varoluşlarına yönelik büyük bir tehdit olup, intihar anlamına gelmektedir (GRAIN, 2008: 3).

3.3. Tarım İşletmelerinde Mülkiyet Dağılımı Dengesizdir.

Tarım işletmelerinde toprak mülkiyeti dağılımının dengesiz olması, kırsal yoksulluğu tetiklemektedir. Ülkemizde dahil olmak üzere dünya üzerindeki kırsal toplum insanının önemli bir bölümünün hiç toprağı yoktur. Büyük bir bölümünün toprağı ise bir ailenin geçimini sağlayamayacak kadar küçüktür. Daha ayrıntılı şekilde ifade etmek gerekirse; 100 dekaradan az toprağına sahip yoksul ve küçük köylülere ait işletme sayısı, ülkemizdeki toplam işletme sayısının % 85’i, bunların sahip olduğu arazi ise toplam arazinin % 42’sini oluşturmaktadır. 100-500 dekar arasında toprağına sahip orta ve zengin köylüler ise toplam işletme sayısının % 15’ine, toplam arazinin % 18’ine sahiptir. 500 dekaradan büyük işletmelerin sayısal oranı da % 1 iken, bu işletmeler toplam tarım arazisinin % 18’ine sahiptir (Suiçmez ve Güler, 2005: 57). Durum böyle olunca, topraksız aileler; köyden kente göç etmekte, kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerde çalışmakta ya da tarım işçisi, kiracı-ortakçı olarak tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir. Halen geçerli olan kiracılık (tarım yapılacak arazinin kullanım bedelinin mülk sahibine verilmesi), ortakçılık (ürüne ve/veya emeğe dayalı ortaklık) ve yarıcılık (tarla sahibi ile tarlayı eken kişinin elde ettikleri ürünü yarı yarıya paylaşması) düzeni ise ekonomik ve verimli tarım yapılmasını engellemektedir. Üstelik tarımda kiracılık, ortakçılık ilişkileri, toprak sahiplerinin ekonomik ve sosyal üstünlüklerinin yararına olacak biçimde yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Gün, 2003: 7; Parlak, 2010: 18).

3.4. Tarım Arazileri Parçalı ve Dağınıktır.

Ülkemizde son yıllarda ekim yapılan tarım alanlarında önemli azalma görülmektedir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından artırılan desteklere rağmen tarım topraklarımız terk edilmeye, kırsal alanlar göç ile boşalmaya devam etmektedir. Türkiye’de son 15 yıl içinde yaklaşık 2 milyon hektar alan üretim dışına çıkmıştır. Göç ile terk edilen tarım alanlarının mutlaka üretime kazandırılması gerekmektedir. Aslında gıda sanayinin nitelikli ve sürekli hammadde tedarikinde yaşadığı sıkıntının temelinde üretim arazilerinin parçalı ve dağınık olması gelmektedir (Kemaloğlu, 2012).

Ayrıca Türkiye’de miras hukuku gereği araziler sürekli olarak parçalanmaktadır. Bu nedenle ülkemizdeki tarım işletmelerinin sayıları her geçen gün artmakta ve buna bağlı olarak da işletme büyüklükleri azalmaktadır. Küçük ve çok parçalı işletme yapısı ise teknoloji kullanımını güçleştirmekte, emek verimliliğini düşürmekte, yeterli sermaye birikimini engellemektedir. Türkiye’de çiftçi başına düşen tarım alanı ortalama 6 hektarı geçmemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise ortalama tarım alanı 19.7 hektar seviyelerindedir. Çünkü AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde, “Bütünlüğü koru, geliri paylaş” esası gözetilmektedir. Bu nedenle işletme sayılarında azalma, ortalama işletme büyüklüklerinde ise artma görülmektedir. Örneğin Almanya’da tarım arazilerinin 10 hektarın altına inmesine izin verilmemektedir. Avrupa’da miras eğer bir ailede üç kişiye kaldıysa o aileden tek bir kişiye (ki burada mesleği en tarıma yakın olana) kalan arazinin işletme hakları verilmektedir. Bunun için ülkemizde süratle arazi toplulaştırması yapılarak, dağınık ve parçalı arazilerin birleştirilmesi suretiyle işletme bütünlüğü sağlanmalıdır (Parlak, 2010: 16, 18).

3.5. Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarımsal Destekler Yetersizdir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde kırsal kalkınma konusu her zaman gündemde olmuştur. AB’ye üye ülkelerde, yeterli mesleki yetenek ve yeterliliği taşıyan; ekonomik varlığının sürdürülebilirliğini kanıtlayan; çevre, hijyen ve hayvan bakımı standartlarını sağlayan çiftçilere tarımsal ürünlerini işleyebilmeleri ve pazarlayabilmeleri için teşvik destekleri verilmektedir. Ayrıca Birlik, çiftliklerin bir nesilden diğerine geçmesini kolaylaştırmak amacıyla 40 yaşın altındaki çiftçilere, çiftlik kurma konusunda destek olacak kuruluş yardımı vermekte ve 55 yaşın üzerindeki çiftçilere, çiftliğini bir başka çiftçiye devretmek koşuluyla erken emekli olma hakkı vermektedir. Söz konusu erken emeklilik hakkı son beş yılını tarım işçisi olarak geçirenlere de tanınmaktadır. Doğal koşulların üretim maliyetini artırdığı dezavantajlı alanlarda ise çiftçiye hektar üzerinden telafi edici ödemeler yapılmaktadır (Anonymous, 2012_b: 7-10).

Ancak her ülke halkı yukarıda bahsedilen desteklerden yararlanamamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde devletin çiftçilere sağladığı sübvansiyonlar sınırlı olmakta ve üretilen ürünü satın alma garantisi vermemektedir. Oysa Avrupa’da her buğday çiftçisi ürettiği her ton için devletten yaklaşık 56 dolar destek yardımı almaktadır.

Bunun yanı sıra örneğin İngiltere’de her bir ton buğday ve şeker uluslar arası pazarlarda ortalama maliyetinin % 40 ile % 60 daha altında fiyatlandırılmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise söz konusu tarım teşvik yardımı ya çok az ya da hiç olmadığı için çiftçiler üretim fiyatlarını zengin ülkelerdeki fiyatlar kadar düşürememektedir. Dolayısıyla bu çiftçiler, uluslar arası alanda ya da çoğu zaman ulusal düzeyde bile rakipleriyle yarışmamakta ve zarar etmektedir. Çünkü çoğu ülke halkı, yaşadıkları ekonomik zorluklardan dolayı kendi çiftçisinin ürettiği daha pahalı tarım ürününü satın alıp tüketmek yerine daha ucuz olan ithal tarım ürününü tercih etmektedir. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçiler yiyecek ürünü yetiştirmek yerine kahve, çay, kakao gibi ihracata yönelik ürünlerin üretimine kaymaktadır. Fakir ülkeler ise kendilerinin üretilmediği yiyecek açığını kapatmak için zengin ülkelere yiyecek satın almaya zorlanmaktadır. Ancak kaynakları zayıf olduğu için her yıl düzenli olarak ihtiyacı karşılayacak kadar buğday ya da mısır ithal edememektedir. Üstelik Avrupa ülkeleri, kendi çiftçilerine abartılı oranda tarım teşvik yardımı sağlarken; IMF, kredi verdiği gelişmekte olan ülkeleri, çiftçilerine sağladıkları tarım teşvik yardımını azaltmaları ya da tamamen kesmeleri için zorlamaktadır. Actionaid gibi yoksullukla mücadele eden uluslararası örgütler tarafından bu durum, gelişmiş zengin ülkelerin yakaladığı zalim güç döngüsünün bir parçası olarak görülmektedir (Versi, 2002: 11).

3.6. Yanlış Tarım Politikaları ve Siyasal Amaçlı Dış Yardımlar, Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kırsal Girişimciliği Baltalamaktadır.

Ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler tarafından kurulan ve finanse edilen Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) gibi organizasyonların az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yaptıkları gıda yardımları, kısa vadede ülke insanlarını doyurmada ancak kalkındırmamaktadır. Fakir ülkeler için uzun vadede yapılması gereken, gelişmiş ülkelerin üretim fazlasını gıda yardımı adı altında dağıtmak yerine, bu ülkelere yiyeceklerini kendi kendilerine üretecek imkanları sağlamaktır. Diğer bir ifade ile bu ülkelere üretim yapabilmeleri için onlarda var olan insan gücüne ek olarak sermaye (para), hammadde ve makine yardımının yapılması gerekmektedir.

Durumu ülkemiz açısından incelediğimizde; 1950’li yılının başlarında Türkiye hem 32 milyon nüfuslu, kendi halkını doyurabilecek miktarda buğday yetiştirebilen ve hem de Avrupa’ya buğday ihraç edebilen bir ülkedir. Ancak 1953 yılından itibaren Barış İçin Gıda Programı, Marshal Planı yardımı kapsamında P.L.480 mevzuatı gereğince ABD’den Türk lirası karşılığında buğday ithal etmeye başlanmıştır. 1953-1962 yılları arasında Türkiye, Amerika’dan mahalli para karşılığı buğday ithal etmiş, hem de kendi buğdaylarını döviz karşılığı ihraç ederek kazanç elde etmiştir (Koçtürk, 1970: 64). Ardından 1970 yılında FAO, devletimizin isteği üzerine Türkiye’deki orta dereceli mesleki ve teknik okullar ile yetiştirme yurtlarına 8 milyon 959 bin dolar tutarında gıda yardımında bulunmuştur. Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren anlaşma gereğince üç yıl içinde Türkiye’ye gönderilen ürünler arasında buğday, bulgur, yağsız süttozu, peynir, konserve et ve çay yer almıştır. Kaldı ki, besin yardımları arasında sözü edilen çay, ülkemizde bol bol yetiştirilmekte olup o dönemde ne iç ne de dış piyasada değerlendirilemediğinden, denize dökülmüştür (Koçtürk, 1970: 381). Benzer şekilde 1950- 1960 yılları arasında Uluslararası Kalkınma Ajansı’nın (AID) katkılarıyla, gelişmiş ülkelere Türkiye’ye çok ucuz fiyatlarla süttozu, donmuş tavuk, hindi, koyun ve sığır etinin gönderilmesi, mahalli üretimimize zarar vermiş ve hayvancılığımızın kalkınmasını önlemiştir (Koçtürk, 1966: 77).

Başlangıçta yardım adıyla parasız olarak hibe edilen buğday, mısır, pirinç gibi ürünlerle rekabet edemeyen Türk çiftçisi, bu ürünlerin ekim sahalarını fındık, pamuk, tütün, pancar, afyon gibi endüstri bitkilerine tahsis etmiştir. Böylece tahıl üretme yeteneğini kaybeden toplumumuz, dış yardımlar kesildiğinde, muhtaç olduğu tahılı dış ülkelere ithal etmek zorunda kalmıştır. Endüstriyel bitkileri daha çok Avrupa ve Amerika pazarlarına satarak döviz ve kazanç sağlamak amacıyla üreten çiftçimiz ise zengin ülkelerin fiyat politikalarıyla rekabet edememiş ve çoğu zaman ürettiği ürünü elinde kalmıştır. Bu sonuç göstermektedir ki; fakir ülkelere yapılan yiyecek yardımları, onların kendi güçlerini harekete geçirme imkanlarını yok etmekte ve törpülemektedir. Nitekim Time Dergisi’nin 12 Ağustos 1966 tarihli sayısında PL 480 gıda yardımı programının ilk koordinatörü Don Paarlberg, bu yardımları “Gıda Emperyalizmi” olarak nitelendirmiştir. Yabancı ülkelere yardım olarak verilen yiyeceklerin, bu ülkelerin zirai ürün pazarlarını tahrip ettiğini, üreticilerin cesaretlerini kırdığını ve ülke adına zararlı sonuçlar doğurduğunu da itiraf etmiştir (Koçtürk, 1966: 15, 64, 84; Koçtürk, 1968: 64).

4. Sonuç ve Öneriler

Tüm dünyada kırsal alanda yaşanan sıkıntılar öncelikle; eğitilmiş genç nüfusun diğer bölgelere göç etmesine ve beraberinde yetenekli iş gücünün yok olmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak nüfusta azalma ve yaşlanma meydana gelmektedir. Ayrıca belediyeler aracılığı ile kırsal alanlara götürülen altyapı hizmetleri yetersiz olmakta; tarım dışı istihdam ve eğitim imkanları sınırlı kalmaktadır. Bu da köylerde gelir seviyesinin düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Neticede birçok kırsal alanın mevcudiyeti tehlikeye girmektedir (Anonymous, 2012,; 3). Kırsal alandaki ailelerin ekonomik problemlerinin çözülerek refah düzeylerinin yükseltilmesi ve dolayısıyla tarımsal kalkınmasını sağlanabilmesi için alınabilecek önlemler aşağıda olduğu gibi sıralanabilir:

4.1. Geleneksel Ekolojik Tarım Yöntemleri Kullanılarak Üretim Maliyeti Azaltılabilir.

Çiftçiler üretimde atalarının geçmişte kullandığı geleneksel ekolojik tarım yöntemlerini kullandıklarında; başlangıçta düşük verim elde etseler de; tohumu kendileri üreterek, gübreyi organik olarak bitki ve hayvanlardan sağlayarak üretim maliyetini azaltabilirler. Nitekim Yeşil Devrim’le gelişen kimyasal gübre ve tarım ilacı uygulamalarının ve daha sonra

birkaç tarım ilacı firmasının geliştirdiği genetiği değiştirilmiş tohumlarla yapılan üretimin zararları ortaya çıktıktan sonra başta Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkeler tekrar doğal tarıma dönmüştür. Bu gelişmiş ülkelere tarım ürünü ihraç eden diğer ülkeler de organik tarıma geçmeye başlamıştır. Hatta Küba’da siyasi ve ekonomik koşulların zorlamasıyla çok daha önce organik tarıma geçmiştir.

Küba, 1989 yılında Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle birlikte bu ülkeden dizel yakıt, suni gübre ve böcek öldürücü kimyasal ilaçları sübvansiyon olarak elde edemediği için 1993 yılında ekonomik faaliyetleri yarı yarıya düşmüştür. Bu nedenle ülkede fosil yakıtlara dayanan ihracat odaklı tarım yönetimi bırakılıp az masraflı, organik yiyecek üretimine başlanmış ve üretilen her şey ülke içindeki insanları doyurmak için kullanılmıştır. Ülkedeki küçük çiftçilerin deneyimlerinden yararlanılmış; fosil yakıtlar yerine hayvan gücü kullanılarak ve böcek öldürücüler kullanmadan ürün yetiştirilmiştir. Bugün ziraat ekonomisi son derece iyi durumda olup yüzde doksan organik yiyeceğe dayanmakta ve ülke halkını doyurmak için kullanılmaktadır. Bu sayede, Küba tamamen kendi kendine yeter bir ülke haline gelmiştir. Üstelik ülke halkının % 11’ini oluşturan bilim adamları sayesinde daha sürdürülebilir tarım yöntemleri konusunda sürekli araştırmalar yapılmakta ve yeni gelişmeler kaydedilmektedir. Öyle ki; Küba’da her lise öğrencisi organik yiyecek yetiştirmeyi öğrenmektedir (Babacan, 2012).

Türkiye’de ise organik tarım 1984-1985 yıllarında Avrupa’lı firmaların organik tarım ürünlerini talep etmeleri ve bu üretim tekniğini tanıtımlarıyla başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye’de organik ürünlerin üretiminde ve pazarlanmasında esas, üretici ile organik ürün alıcısı ya da satıcısı arasında imzalanan “sözleşmeli üretim” modeline dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile çiftçi, alıcı firmayla anlaşma yaptıktan sonra üretime geçtiği, böylece ürettiği üründen satış garantisi sağlayabildiği, üstelik üretim masraflarını bu yolla karşılayabildiği için organik tarıma rağbet etmektedir (Demiryürek, 2004: 68; Peker ve Çelik, 2005: 6). Önceleri Ege Bölgesi’nde başlayan organik tarım, kirlenmemiş bir çevreye sahip ve en az kimyasalların kullanıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de büyük ilerleme kaydetmiştir. Örneğin üretici sayısı Doğu Anadolu Bölgesinde 2008 yılında 16 bin iken 2009 yılında 38 bine çıkmıştır. Ayrıca Türkiye’nin ekolojik şartları itibariyle nispi üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin organik üretiminde artışlar olduğu görülmektedir. Özellikle Batı Anadolu illerinde sebze-meyve, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hububat ve tahıl üretiminin arttığı gözlenmektedir. Böylece organik tarım sektörünün bu potansiyelini kullanarak Türkiye’de önemli bir problem olan bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltması ve köyden kente göçün yavaşlatılması beklenmektedir (Kantar, 2010).

4.2. Sertifikasız Organik Tarım Birlikleriyle Üretici ve Tüketici Arasındaki Engeller Kaldırılabilir.

Son yıllarda gözlemlendiği üzere organik tohumların sertifikasyonu, sertifika vericilerin ve tohum şirketlerinin uyguladığı kontrol yoluyla küçük çiftçilerin organik tarımdan dışlanmasının ve üzerlerinde egemenlik kurulmasının bir aracı haline gelmiştir. Bu bağlamda, resmi sertifikasyon sistemleriyle bağı koparmayı ve üreticiler ile tüketiciler arasında doğrudan, dürüst bağlantılar kurmayı hedefleyen girişimler ortaya çıkmıştır. Bu alternatif birliklerin çoğu henüz pek göze çarpmıyor olsa da, onlar çoğalmaktadır ve yerli tohumlarını değiş-tokuş ederek, tarımsal bilgilerini paylaşarak, organik ürün pazarları kurarak ve tohum festivalleri düzenleyerek daha da güçlenmektedir (GRAIN, 2008: 10). Örneğin Japonya’da ürünlerin organik olup olmadığını Japanese Agricultural Standards (JAS) belirler. Bir çok taze meyve sebze üreticisi henüz çiftlik ve arazilerini JAS’a kaydettirmemiş ve ürünlerini “Yeşil Gıda” (Green Food) olarak pazarlamaktadır. Yeşil gıdanın kriteri, ürünler için çok az miktarda gübre ve pestisit kullanılmış olmasıdır. Birçok süpermarkette sertifikalı organik yerine bu tür ürünler çokça satılmaktadır (Anonymous, 2012: 29). AB’ye üye bazı ülkelerde ve ABD’de de tıpkı Japonya’da olduğu gibi 1970’lerde başlayan Toplum Tarım Desteği (Community Supported Agriculture: CSA) adlı sivil toplum örgütlenmesi söz konusudur. Bu örgütlenme modeli, organik ürünlerin iç tüketimini artıran ve yerel üreticileri destekleyen bir modeldir. Bu modelde şehirlere yakın kırsal alanlarda yaşayan çiftçiler ile şehirlerde bulunan tüketici birlikleri doğal tarım uygulaması ve fiyatlandırma üzerine sözleşme yaparlar. CSA’da çiftçiler kaliteli üretmeye, tarımsal üretimde insan ve çevre sağlığını tehdit eden sentetik girdileri kullanmamaya ve arazinin gelecek nesillere verimli şekilde devredilmesine özen gösterirler. Bunun kontrolü ise, şehirde yaşayan topluluk üyelerinin çiftlikleri istedikleri anda ziyaret etmeleri ile mümkün olmaktadır. Üretimin az olduğu dönemlerde ise üyeler ve çiftçiler ürün kayıplarını ortaklaşa paylaşmaktadır. Bir de ürünün çiftlikte veya uygun yerlerde teslim olanağıyla; nakliye, işleme ve paketleme için kullanılan enerji azalmaktadır. Kısaca CSA modeli çiftlikten masaya direkt pazarlamayı sağlayarak çiftçiye adil bir gelir sağlamaktadır. Ayrıca tüketiciler nasıl yetiştirildiğini bilmedikleri binlerce kilometre uzaktaki ürünleri pahalıya satın almaktan, küçük ölçekli yöre çiftçileri ise yeterli geliri sağlayamama durumundan kurtulmaktadır. Aracılar olmadığı için bu modelde, çiftçiler alın terinin karşılığını alırken, tüketiciler de organik gıda maddelerini aşırı fiyattan almak zorunda kalmamaktadır (Peker ve Çelik, 2005: 7, 8, 10).

Bir tarım ülkesi olarak tanımlanan ve gelir kaynağını tarımdan elde eden küçük çiftçilerin olduğu ülkemizde de yasal düzenlemelerin onları koruyacak ve onların hayatlarını kolaylaştıracak, zenginleştirecek, özgürleştirecek şekilde yeni den ele alınması gerekmektedir. Çünkü küçük çiftçilerin ekonomik bağımsızlıklarını koruyabilmeleri ve güvence altına alabilmeleri, ürünlerini aracısız olarak tüketiciye satabilecekleri kanalların açık olması ile mümkündür. Günümüzde de örnekleri görülmeye başlanan ama henüz yeterli olmayan organik ürün pazarları, bunun için iyi bir başlangıç oluşturabilir (Hasad Organik, 2008). Ülkemizde ekolojik pazarlar; İstanbul, Antalya, Samsun, Eskişehir, Bursa, İzmir, Ankara, Konya illerinin bazı semtlerinde faaliyete geçmiş ve sayısı 15’e ulaşmıştır (Ataseven ve Güneş, 2008: 28; % 100 Ekolojik Pazar, 2011).

4.3. Kamu ve Özel Sektöre Ait Tarım Arazileri, Topraksız Çiftçiler veya Tarım İşçileri Lehine Yeniden Düzenlenmelidir.

Gıda güvenliği ve kırsal kalkınma açısından toprak ve tarım reformu uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Tarım reformu, kamu ve özel sektöre ait tarım arazilerinin topraksız çiftçiler veya tarım işçileri lehine yeniden düzenlenmesidir. Dünyada tarım reformu II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'li yıllarda mülkiyet haklarının yeniden düzenlenmesiyle gelişmiştir. Toprak reformu çalışmaları ile önceleri feodalizmin kaldırılması ve çiftçilerin topraklandırılması amaçlanırken sonraki yıllarda yoksulluğun önlenmesi ve kırsalın kalkındırılması hedeflenmiştir. Arazi mülkiyeti, toprağı işleyenlere güven vermekte, üretimi artırıcı uzun vadeli yatırımlar yapmalarını sağlamakta, dolayısıyla üretim için enerji doğurmaktadır. Bu durum, yoksulluğun azaltılmasında ve açlığın önlenmesinde önemli katkı sağlamaktadır (Türker, 2010: 39).

Toprak ve tarım reformunun başarıyla uygulandığı ülkeler arasında Japonya, Kore, Tayvan, Çin, Bolivya ve Küba bulunmaktadır. Hatta Küba'da 1959, 1970 ve 1990 yıllarında büyük çiftlikler % 82 oranında kamulaştırıldıktan sonra yüz binlerce çiftçiye tahsis edilmiştir. Bu ülkede çiftçiler birlik, üretim kooperatifleri, kredi ve hizmet kooperatifleri şeklinde örgütlenmiştir. Kıtlık problemi çözüldüğü gibi çiftçilik cazip hale gelmiştir. Küba'nın sağladığı bu gelişme ise bilim adamları tarafından yeşil devrim olarak adlandırılmıştır. Çin, Mozambik ve Viyetnam'da ise çiftçilere mülkiyet verilmiş, arazileri özel kullanım hakkı verilmiştir. Böylece Çin'de 1978 yılında 260 milyon olan yoksul sayısı 1984 yılında 89 milyona düşmüştür (Alemdaroğlu, 2005: 99; Türker, 2010: 46-49).

Ancak Hindistan, Pakistan, Latin Amerika, Filipinler ve Afrika'da tarım reformu daha az başarıyla uygulanabilmiş, arazilerin az sayıda malik elinde yoğunlaşması büyük bir sorun olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında pek çok ülkede toprak reformu uygulamaları yavaşlamıştır. Çünkü devletlerin tarım reformu uygulamalarına sınırlı bütçe ayırmaları, politik iradenin eksikliği ve toprak ağalarının çiftçilere baskı yaparak direnç göstermeleri, bu geçişi engellemiştir (Türker, 2010: 46-49).

Ülkemizde ise ilk uygulamalar 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile başlamıştır. 1973 yılında çıkarılan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile önemli bir açılım hedeflenmiş ancak beklenen gelişme sağlanamamıştır. 1984 tarihinde çıkarılan ve halen yürürlükte bulunan 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu ile başta verimliliği artıracak arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile dağıtım, kiralama, toprak sınırlarının belirlenmesi, arazi kullanımının planlanması ve köy imar planlaması gibi kırsal altyapı çalışmalarına hız verilmiştir (Gün, 2003: 9; Türker, 2010: 56).

4.4. Parçalı Arazileri Toplu Yönetecek Üretim Modelleri Geliştirilebilir.

Tarımsal bünyedeki yapısal bozukluklar, verimi azaltıcı etkilerde bulunduğu gibi, verimi artırıcı tedbirlerin alınmasını da engellemektedir. Bu nedenle tarımsal bünyenin ıslah edilmesi gerekmektedir. Arazi toplulaştırılması ile küçük arazileri birbirinden ayıran, kullanılmayan arazi şeritleri azaltılarak, bunların da tarımda kullanılması sağlanmış olur. Böylece işletmelerin kullandığı net arazi alanı artmaktadır (Tarım Kütüphanesi, 2012). Çünkü parsellerin korunması için parsel aralarında tel çit, duvar, tahta perde ve bitkisel çitlerle yapılan setler, koruma maliyetini artırdığı gibi sınıra paralel 30 cm genişliğindeki bir toprak şeridinin ekilememesi nedeniyle üretim kaybına yol açmaktadır. Arazi toplulaştırması ile bu sınırların bir kısmı kaldırılarak kullanılan arazi alanı artırılmakta ve ürün kaybı azaltılmaktadır. Ayrıca arazi toplulaştırma, işletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklığın azalmasına, dolayısıyla yakıt tasarrufuna, teknik tarım yöntemlerinin uygulanmasında kolaylık sağlanmasına, sulama yatırım maliyetlerinin azaltılmasına, iş gücü ve zamandan tasarruf sağlanmasına yardım etmektedir. Böylece üretim ve net gelirden % 15 dolayında bir artış meydana gelmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalarda da arazi toplulaştırmasının sağladığı net gelir artışı; Almanya'da %20-25; İsviçre'de %10-25; İspanya'da %31-36; Hollanda'da ise %10 olarak saptanmıştır (Parlak, 2010: 37, 38).

Ülkemizde de Mülga Toprak-Su teşkilatı ile Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından 1961-2003 yılları arasında toplam 445.000 hektarlık bir alanda toplulaştırma çalışması yapılmıştır. Bu güne kadar da toplam 1.115.000 hektar alanın toplulaştırılması tamamlanmıştır. Halen 2.419.000 hektar alanda toplulaştırma çalışmaları devam etmektedir. Başarılı uygulamalar sonucunda, son yıllarda bazı projelerde toplulaştırma oranları % 75 'lere kadar yükselmiştir. Ayrıca GAP Eylem Planı (2008-2012) ile GAP'ta DSİ tarafından sulamaya açılacak alanların toplulaştırılması için devletin ayırdığı bütçe yaklaşık 9 kat artırılmış olup 9 Bölge Müdürlüğü ile arazi toplulaştırması çalışmaları devam etmektedir. Kısaca, topraklarımızın daha iyi korunması, geliştirilmesi ve daha verimli kullanılmasının temini için arazi toplulaştırma çalışmalarının hızla tüm ülke geneline yayılması gerekmektedir (Parlak, 2010: 42; Tarım Kütüphanesi, 2012).

4.5. Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde, Çiftçilere Teşvik Kredileri ve Devlet Destekleri Artırılmalıdır.

Bugün kırsal nüfus, bankalardan kredi alırken teminat sorunu yaşamaktadır. Bu durum, çiftçilerimizin kredi almalarını ve pazar ile buluşmalarını engellemektedir. Bu da kırsal alanın tarım ve hayvancılıkta ölçek ekonomisini yakalamasını zorlaştırmaktadır (Kemaloğlu, 2012). Çünkü küreselleşme ile meydana gelen çokuluslu şirketler, gıda egemenliğini kontrolleri altına alarak yerel tarım toplumlarına zarar vermektedir. Bunun için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iç tüketimi ve gıdada kendi kendine yeterliliği destekleyecek ulusal tarım politikaları geliştirmeleri gerekmektedir. Özellikle ülkelerindeki küçük ölçekli çiftçilerin uluslararası piyasaya doğrudan girişine izin veren demokratik kontrolü tarım politikaları formüle edilmelidir (Taylor-Cole, 2010: Caldwell ve ark., 2011'den aktarılmıştır). Örneğin dünyanın en zor ve en kötü koşullarına sahip ülkelerinden bir olan Bangladeş'te Muhammed Yunus, 1976 tarihinde Grameen Bankasını

kurarak, çok yoksul insanlara, hiçbir geri ödeme garantisi olmayanlara ve geleneksel kurumların tamamen reddettiği kışilere kredi vermeye başlamıştır. Bugün, Muhammed Yunus'un kredilerinden Bangladeş halkının yüzde 10'undan biraz fazlası (ki bunların önemli bir kısmı kadındır) faydalanmaktadır. Onun bu uygulamasından kendi ülkesi Bangladeş'ten başka ABD, Çin, Güney Afrika ve Fransa gibi 57 ülke daha yararlanmakta ve tüm dünyada çok sayıda kuruluş onun ilkelelerinden esinlenerek bu yolda çaba sarf etmektedir (Yunus, 1999).

Ayrıca Dünya'da ve Türkiye'de kırsal yoksullukla mücadele amaçlı farklı yöntemler geliştirilmekte ve bu yöntemlerin geliştirilmesinde bir çok kuruluş destek sağlamaktadır. Sivil toplum örgütlerinin, kooperatiflerin, özel kuruluşların ve devletin verdiği destekler, bunların başta gelenleridir (Aşçı ve Demiryürek, 2008: 73). Örneğin ülkemizde tarımsal üretimde etkinlik gösteren çok sayıda örgüt bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Damızlık Yetiştirici Birlikleri (DYB), Sebze ve Meyve Üreticileri Birlikleri, Çiçek Üreticileri Birlikleri, Balıkçılık Üretici Birlikleri ve Kooperatifleri, Süt Üretici Birlikleri (SÜB), Sulama Birlikleri ve Kooperatifleri, Ormancılık Kooperatifleri (OR-KOOP), Hayvancılık Kooperatifleri (HAY-KOOP), Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (KÖY-KOOP) ile Köylere Hizmet Götürme Birlikleridir. Bunların yanı sıra Türkiye'de birçok üründe geniş üretici kitlesine hitap eden, pazarın büyük bir kısmını elinde tutan Tarih, Çukobirlik, Trakya Birlik, Marmara Birlik, Koza Birlik, Karadeniz Birlik ve Fiskobirlik gibi kooperatif ve üst birlikleri de bulunmaktadır. Üstelik 7 Mayıs 2012 tarihinde, 2012 yılı için "Tarımsal Desteklemeler" ile ilgili yayınlanan kararnameye göre Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından üreticilere toplam 7.6 milyar liralık bir destek aktarılacaktır. Kararnamede, desteklemelerin üretici birlikleri ve /veya kooperatifler(koop'lar) aracılığıyla aktarılacağı da belirtilmektedir. Bu karar, çiftçilerimiz için olumlu bir gelişmedir. Ancak söz konusu desteklemelerin; kooperatiflere sanayi tesisleri kurabilmeleri için teknik yardım yapılması ve üyelerinden alınan KDV oranının % 8'den % 1'e düşürülmesi gibi önlemleri de kapsaması beklenmektedir (Kaymakçı, 2012).

Günümüzde kendini yenileyebilen kooperatifler, serbest pazardaki uluslar arası şirketlerle rekabet edebilmek için yerel özelliklerini öne çıkarıp niş (niche) pazarları hedef almaktadır. Niş pazarlama, özel bir kitle için gerçekleştirilen ve küçük pazarları hedef alan, odaklanmış pazarlama yöntemidir. Böylece kooperatifler genellikle yerel topluma hitap eden, daha iyi, ucuz ve sürekli hizmet sunmakla; yerel nitelikte olmayan ve üretim maliyetlerini bir ülkeden diğerine düşürmekte zorluk çeken küresel şirketlerle rekabet edebilmektedir. Ayrıca kooperatiflerde katılım hakkının artmasıyla bireyler öne çıkabilmekte, bu da üyelerin sahip oldukları kaynakları daha etkin kullanmalarını sağlamaktadır (Bilgin ve Aydın, 2004: 10). Halk kooperatiflerinin mağazaları da toplumun kalbi olup, kırsal alanlarda yaşayanların ve ziyaretçilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Örneğin İskoçya'daki halk kooperatifleri çok yönlü ticarete adapte olarak besin maddeleri, tüketim maddeleri, süt toplama, benzin istasyonları, katı yakıt ve sanat ürünleri alanlarında hizmet vermekte ve başarıya ulaşmaktadır (Davies ve Calderwood, 2007: 9).

4.6. Ülkede Kendi Kendine Yeten Bir Tarım Politikası Geliştirilmelidir.

Gıda güvenliği, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için ekonomik politikanın temel sütunlarından biridir. Bununla birlikte modern dünyada gıda güvenliği, ülkenin kendi gıda üretimiyle kesinlikle dengelenmemektedir. Örneğin Japonya gibi gelişmiş ekonomilerin ya da Gulf ülkelerinin (Iran, Irak, Katar, Bahreyn gibi) ihtiyaç duydukları tüm yiyecekleri kendi başlarına üretmeleri mümkün değildir. Gerçekte çok az sayıdaki avantajlı ekonomiler, tükettikleri tüm yiyecekleri elde edebilmektedir. Onların gıda güvenliği, başka ülkelerde üretilen gıda fazlasını satın alma güçlerinden kaynaklanmaktadır. Afrika gibi az gelişmiş bölgelerde ise söz konusu ekonomik imkan çok sınırlı olup, yabancı ülkelerle yapılan değiş tokuştan çok az kar payı alındığı için şiddetli bir gıda güvenliği sorunu yaşanmaktadır (Versi, 2002: 11).

Türkiye'nin ise bulunduğu bölge ve coğrafi konumu ile buğday üssü rolü bulunmaktadır. Türkiye genel olarak buğday üretimi ile tüketimini karşılayabilen, buğdayda kendine yeterli olabilen bir ülkedir. Toplam ekilen 16.4 milyon hektar alanın yaklaşık % 50'sinde buğday yetiştiren Türkiye, yıllık ortalama 19-20 milyon ton üretimi ile dünya sıralamasında ilk 10 üretici ülke arasında bulunmaktadır. Un ihracatında dünyada ilk sıralarda yer alan, aynı zamanda kişi başı buğday tüketiminin en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Türkiye, aynı zamanda dünyada hasat döneminin 3 ay gibi bir süreyi kapsadığı nadir ülkelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu avantaj, Türkiye'ye muhtemel iklimsel risklerde en az üretim kaybı imkanı vermektedir. Örneğin; Avustralya veya Avrupa ülkelerinde yaşanan bir kuraklık % 30-40 ürün kaybına yol açarken, Türkiye'nin farklı iklimsel bölgelerindeki buğday üretim imkanı, bu kayıpları yüzde 15-20 düzeyinde tutabilmektedir (Kemaloğlu, 2012).

Aslında ülkemiz sadece buğday değil pek çok gıda maddesini kendi kendine üretebilen avantajlı bir coğrafi konuma sahiptir. Ülkemizin net bir tarım politikası olmalı, halkımızın ihtiyaçları doğrultusunda hangi bölgelerde hangi ürünlerin hangi oranlarda ekiminin yapılması gerektiği tespit edilmelidir. Önce halkın ihtiyaçları karşılanmalı, ancak ondan sonra üretilenin ihracatı için çaba harcanmalıdır. Tarım ve hayvancılığımızı güçlendirmek için ithal ürünlere rağbet edilmemelidir. Burada sadece devlete değil tüketicilere de görev düşmekte, her sene 12-18 Aralık tarihlerinde ilköğretim okullarında kutlanan "Yerli Malı Haftası" sözde kalmamalıdır.

Kaynakça

Alemdaroğlu, R. E. 2005. "Dünya'da Toprak Reformu Uygulamaları", TMMOB (Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği) Toprak Reformu Kongresi, 11-13 Kasım : 97-131.

Anonymous, 2012_a. "Tarım". Web adresi: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tar%C4%B1m> Erişim Tarihi: 29.05.2012.

- Anonymous, 2012_p. “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri”. Web adresi: http://www.zmo.org.tr/resimler/eklere/406957d45fcb6c_ek.pdf Erişim Tarihi: 21.05.2012.
- Aşçı, Z., Demiryürek, K. 2008. “Kırsal Yoksullukla Mücadelede Yeni Adım: Mikrokredi”, HR. Ü. Z. F. Dergisi, 12 (4): 73-79.
- Atalık, A. 2011. “Bağımsız Bilimin Bittiği Yer GDO’lar...”, GDO ve Yapay Tatlandırıcıların İnsan Sağlığına ve Çevreye Zararları. İstanbul Barosu Yayınları (No: 198) (İstanbul Barosu Paneli, 29-30 Nisan 2011), İstanbul: 9-30.
- Ataman, R. P. 2010. “Dünya Gıda Günü Sempozyumu- Açlık; Utancın Tarihsel Adı”, Dünya Gıda Dergisi, (Kasım /2010). Web adresi: <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2364> Erişim Tarihi: 24.05.2012.
- Ataseven, Y., Güneş, E. 2008. “Türkiye’de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler”, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2): 25-33.
- Babacan, A. 2012. “Küba Gezi Notları”. Web adresi: <http://www.marjinal.com.tr/ebulten/devamizle.asp?nid=245&hid=1594&uid=0> Erişim Tarihi: 15.05.2012.
- Bayaner, A. 2009. “Organik Tarım”, Karınca Dergisi, 74(873), Eylül: 3-7.
- Bilgin, N. Aydınlı, H. İ. 2004. “Küreselleşme Sürecinde Kooperatifler”, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik (144), Nisan-Mayıs Haziran: 7-19.
- Birder, C. 2007. “Tohumculuk Yasası Hakkında: “Yaşam Patentlenemez” - Açık Radyo Raporajı” (21.06.2007) Web adresi: <http://toprakana-tohummakale1.blogspot.com/> Erişim Tarihi: 11.05.2012.
- Caldwell, W., Collett, A., Ludlow, T., Sinclair, I., Whitehead, J. 2011. “Planning and Food Security within the Commonwealth: Discussion Paper 2”. February 2011, Commonwealth Foundation. Web adresi: <http://www.commonwealth-planners.org/papers/food.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2011.
- Davies, K., Calderwood, E. 2007. “İskoçya’da Kırsal Alanda Yaşayanların Alışverişteki Davranışlarına Halk Kooperatiflerinin Etkisi”. Çeviren: Arman, Ş. (Review of International Co-operation, 99 (1) – 2006) Karınca, 72 (846): 9-10.
- Demiryürek, K. 2004. “Dünya’da ve Türkiye’de Organik Tarım”, HR. Ü.Z.F.Dergisi,8 (3/4): 63-71.
- Ertem, A. 2012. “Türkiye Organik Ürün Tüketimini Arttırmazsa, Biyo Sömürge Olur”. Web adresi: <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sector/011306/18025> Erişim Tarihi: 27.02.2012.
- Gözler, M. Z. 2011. “Toprağa, Suya, Tabiata ve İnsan Hayatına Saygılı Olmak”. Karınca, 78(895): 15-18.
- GRAIN. (2008). “Whose harvest? The politics of organic seed certification”. (03.01.2008) Web adresi: <http://www.grain.org/article/entries/141-whose-harvest-the-politics-of-organic-seed-certification> Erişim Tarihi: 11.05.2012.
- Gün, S. 2003. “Türkiye’de Toprak Reformu”, Ekin Dergisi, 7 (25), Temmuz-Eylül: 6-11.
- Hasad Organik. 2008. “Organik tarım doğal tarım mıdır?”. (28.09.2008). Web adresi: <http://www.hasadorganik.com/haberler.asp?nws=38> Erişim Tarihi: 29.02.2012.
- Kantar, F. 2010. “Organik tarım bölgeler arasındaki eşitsizliği giderebilir”, Dünya Gıda Dergisi, (Haziran/ 2010) Web adresi: <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2187> Erişim Tarihi: 02.03.2012.
- Kavas, G., Kavas, N. 2009. “Organik Süt ve Beslenmedeki Önemi”, Gıda Dergisi, 2009 (08) : 93-96.
- Kaymakçı, M. 2012. “Bu Kararname Şehirde Oturanları da Yakından İlgilendiriyor”. (29.05.2012) Web adresi: <http://www.odatv.com/n.php?n=bu-kararname-sehirde-oturanlari-da-yakindan-ilgilendiriyor--2905121200> Erişim Tarihi: 30.05.2012.
- Kemaloğlu, İ. 2012. “Parçalı Arazileri Toplu Yönetecek Üretim Modelleri Desteklenmeli”. Dünya Gıda Dergisi, (Ocak, 2012) Web adresi: <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2856> Erişim Tarihi: 23.05.2012.
- Koçtürk, O. N. 1966. “Yeni Sömürgecilik Açısından Gıda Emperyalizmi”. Toplum Yayınevi, Ankara.
- Koçtürk, O. N. 1968. Barış ve Emperyalizm. Ararat Yayınevi, İstanbul.
- Koçtürk, O. N. 1970. Açlık Korkusu. Ata Yayınları, Ankara.
- Parlak, Z. 2010. “Yaşanabilir Bir Kırsal Oluşturmak -Arazi Toplulaştırması” Web adresi: http://www.tarimreformu.gov.tr/librarybelgeb_Kirsal_alan_arazi_toplulastirma_ziya_parlak%20.pdf Erişim Tarihi: 20.05.2012.
- Peker, K., Çelik, Y. 2005. “Toplum Tarım Desteği Modeli ve Türkiye’de Organik Tarım Üretiminde Uygulanabilirliği”, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik (149), Temmuz-Ağustos-Eylül: 3-11.
- Sol Portal. 2012. “Yoksulluk En Fazla Kırsal Alanda Artıyor”. (09.05.2012). Web adresi: <http://haber.sol.org.tr/ekonomi/yoksulluk-en-fazla-kirsal-alanda-artiyor-haberi-54613> Erişim Tarihi: 18.05.2012).
- Suiçmez, B. R., Güler, N. 2005. “Türkiye’de Toprak Reformu Sorunsalı ve TMMOB”. TMMOB (Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği) Toprak Reformu Kongresi, 11-13 Kasım, Ankara : 29-74.
- Tarım Kütüphanesi. 2012. “Arazi Toplulaştırması”. Web adresi: http://www.tarimkutuphanesi.com/ARAZI_TOPLULASTIRMASI_00160.html Erişim Tarihi: 18.05.2012).
- Taylor-Cole, W. 2010. “Food Sovereignty. Is it Achievable?”. Public Sector Management, 21 (3).
- Türker, M. 2010. “Dünya’da ve Ülkemizde Toprak ve Tarım Reformu Uygulamaları”. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 45 (3): 38-57.
- Uluata, Selçuk. (2010). Dünya Gıda Günü Sempozyumu- Açlık; Utancın Tarihsel Adı. (16 Ekim 2010), Dünya Gıda Dergisi, (Kasım/ 2010). Web adresi: <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2364> Erişim Tarihi: 24.05.2012.

Versi, A. (2002). “The first step is food security”. African Business, Nov 2002 (281): pg.11.

Yunus, M. 1999. “Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru” (Towards a Poverty Free World), (Çev. Şen, G.), Doğan Kitapçılık, İstanbul.

% 100 Ekolojik Pazar. 2011. “Sağlıklı Gıdanın Adresi %100 Ekolojik Pazarlar”. (19.12.2011). Web adresi: http://ekolojikpazar.org/?page_id=438 Erişim Tarihi: 01.03.2012.

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri

Şeyda İPEKÇİOĞLU¹
Seйда.ipekcioglu@hotmail.com

Şehnaz BÜYÜKHATİPOĞLU¹
sehnazbuyukhatipoglu@hotmail.com

Tali MONİS¹
talimonis@hotmail.com

Remziye ÖZEL²
remziyeozel@hotmail.com

Muhammed BAYRAKTAR¹
mbayraktartagem@hotmail.com

¹GAP Toprak - Su Kaynakları ve Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 63040 Şanlıurfa

²Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı,

Özet

Ülkemizde tarım işletmelerinin gün geçtikçe parçalanıp küçülmesi bu işletmelerin yeter geliri sağlayamamasına sebep olmuştur. Bu durum, geçimini tarımdan sağlayan nüfusun daha fazla gelir elde edebilmek için tarımsal işlerin yoğun olduğu dönemlerde başka yörelere giderek mevsimlik işçi olarak çalışmalarına sebep olmaktadır. Bu göçler büyük oranda Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden, iş gücü talebinin yoğun olduğu dönemlerde Akdeniz, Ege ve Karadeniz Bölgeleri'ne doğru gerçekleşmektedir. Genel olarak aileleri ile birlikte göç eden mevsimlik işçiler, çalıştıkları yerde gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Düşük ücret, barınma koşullarının elverişsiz oluşu, beslenme, güvenlik, sağlık, ulaşım konularındaki yetersizlikler bu sorunların başında gelmektedir. Aynı zamanda bu olumsuz şartları iyileştirmeye yönelik yasal düzenlemelerde yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de çalışma hayatının en sorunlu kesimini oluşturan ve en zor koşullarda çalışan tarım işçilerinin durumunun incelenmesi toplumsal refah ve çalışma yaşamı açısından önem taşımaktadır. Çünkü tarım işçileri sosyal güvenlik uygulamalarından yoksun, düşük ücretle açık hava koşullarında çalışarak ailelerine katkıda bulunmak ve yaşamlarını sürdürmek durumundadır. İşte bu araştırma, geniş bir çalışma grubunu oluşturan tarım işçilerinin dar bir alanda da olsa durumlarının ve sorunlarının incelenmesi ve karar vericilere yol gösterici olabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Şanlıurfa ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerini temsil edecek sayıdaki tarım işçisiyle birebir görüşme yapılarak doldurulacak anket formları araştırmanın ana materyali oluşturulacaktır. Birincil verilerden oluşacak bu çalışma ile Şanlıurfa ilinde ikamet eden mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya kaldıkları sorunlar belirlenmeye çalışılarak bu sorunlara yönelik çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik tarım işçisi, göç, düşük ücret, barınma

Economic and Social Problems Of Seasonal Agricultural Workers And Solution Proposals

Abstract

In Turkey, Shrinkage of the agricultural enterprises broken down led to these businesses to be unable to supply sufficient income. This condition lead to providing population livelihood from agriculture in order to obtain more revenue by going other regions to work as seasonal workers during intense periods of agricultural jobs. This migrations largely take place from Southeast and East Anatolia Region to Mediterranean, the Aegean and Black Sea Regions during periods intense of demand for labor. In general, seasonal workers who migrate with their families face with many problems both economic and social aspects in work place. Low wages, being unfavorable housing conditions, nutrition, safety, health, deficiencies in transport issues are leading of these problems. At the same time, legal arrangements are insufficient to improve the negative conditions

Investigate the status of agricultural workers who are constitute the most problematic part of working life and working in the most difficult conditions in Turkey is important in that social welfare and working life. Because agricultural workers deprived of social security applications, by working open-air conditions contribute to their families and they must sustain their lives. Even if in a restricted area this research is important for agricultural workers constituting a wide range study group in that examination of the situation and problems and become guiding to decision-makers.

In this study, questionnaires which is filled by interviewing with representing number seasonal living in the province of Sanliurfa will form the main material of the research. With this study, which consist of from primary data by working to identify problems confronted of migrant farm workers who reside in the province of Sanliurfa, will be studied in order to bring propose solutions to these problems.

Keywords: Seasonal agricultural workers, immigration, low wages, housing

1. Giriş

Günümüzde, gelişmiş ülkeler dışında kalan ülkelerin hemen tamamında nüfusun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşamaktadır. Nüfusun önemli bir kesiminin tarımla uğraşması, kuşkusuz kırsal kesimde yaşayanların tümüyle verimli bir istihdam içinde olduklarının yada geçimlerini sağlayacak ölçüde kazanç elde edebildiklerinin işareti değildir. Aksine, pek çok gelişmekte olan ülkede tarım sektörü önemli sosyal sorunların doğduğu ve giderek büyüdüğü bir kesimdir.

Tüm gelişmekte olan ülkelerde ekonominin, tarım ve tarıma dayalı sanayi üzerinde yoğunlaştığı da bilinmekte, dolayısıyla tarım sektörünün yalnız istihdam açısından değil ekonominin geneli açısından büyük önem taşıdığı kabul edilmektedir.

Ülkemizde ise, “Tarım” deyince akla ilk gelen tarımın besin üretme işlevi olmaktadır. Türkiye, gıda üretimi açısından dünyada kendi kendine yeterli 7 ülkeden biridir. Türkiye nüfusunun, % 41’i kırsal kesimde yaşayan, iktisaden faal nüfusunun da yaklaşık yarısı tarımla istihgal eden bir ülkedir (Anonim, 1).

Türkiye, dünya üzerinde iklim kuşağı ve yerel yapısı açısından da tarım faaliyetlerine en uygun ülkelerden birisidir. Türkiye ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomi niteliğini sürdürmekte ve tarım sektörü, üretken sektörler arasında en büyük paya sahip olmaktadır. Ülke nüfusunun beslenmesi, sanayiye hammadde temini açısından da tarım, Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (Bülbul, 1982).

Ülkemizde tarımsal ürünlerin yetiştirilme aşamalarında makine gücünden çok, insan gücü kullanılmaktadır. Yeterli gelir düzeyine sahip olmayan aileler, tarımsal işlerin yoğun olduğu ekim ve hasat zamanlarında çalışabilmek için, tarımsal işgücüne ihtiyaç duyulan yörelere göç ederek iş aramaktadırlar.

Kırsal alanda topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik (geçici) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. İşgücünün yaklaşık yüzde 25’inin istihdam edildiği tarım sektöründe, özellikle mevsimlik işçi olarak çalışan grup, tarımın kendine özgü niteliklerinden dolayı oldukça ağır koşullarda çalışmaktadır.

Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağına sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek, mevsimlik işçi olarak çalışmaktadırlar. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zor koşullarda çalıştıkları bilinen bir gerçektir. İşçiler, içinde buldukları çalışma ve sosyal hayat koşulları ile eğitim düzeyleri ve örgütlenme gibi alanlarda asgari standartları elde edebilecek durumda değildiler.

Bundan dolayı mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayat şartlarının iyileştirilmesine yönelik strateji ve eylem planı geliştirilmesinde; doğru ve yeterli verilerin tespiti, çözüm önerilerinin yerindeliği için son derece önemlidir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunları; eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik, barınma, sosyal çevreyle ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik vb. gibi çok boyutlu niteliktedir.

Mevsimlik tarım işçileri çalışma hayatındaki en zor şartlarda çalışan gruplardan bir bölümüdür. Ülkemizde yaklaşık 300 bin kişi evlerinden ayrılarak binlerce km uzaklıktaki yerlere uygun olmayan araçlarla yolculuk yapmakta, ilkel denilebilecek barınaklarda yaşamakta, yetersiz beslenmeyle karşı karşıya bulunmakta ve bunun yanında çok düşük ücretle çalışmaktadırlar. Ayrıca sosyal güvenliklerinin olmayışı da sağlık sorunlarını ve gelecek kaygısını artırmaktadır. Çocukların eğitimi ise, hiç değinilmemiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada; Şanlıurfa ili Akçakale ilçe merkezindeki tarım işçilerinin ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevre ile ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik koşulları vb. konuları itibariyle sosyal ve ekonomik yapılarının incelenmesi ve sorunlarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana Şanlıurfa ili Akçakale ilçe merkezinde tarım işçisi olarak çalışan grup oluşturmaktadır. Araştırma alanının seçiminde belirleyici olan unsurlar; ilçenin tarımsal ağırlıklı bir ekonomik ve işgücü yapısı göstermesi ve alanda daha önce benzer bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır.

Çalışmada belirlenecek örnek hacminin, örnek dağılımının ilgili populasyona ait dağılımı temsil edecek sayıda olması gerekir. Bunu belirleyecek olan temel faktör ise, popülasyonun incelenen özelliğidir. Ancak en az 30 birimlik bir örneğin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Parsons, 1974). Çok farklı konularda, farklı bölgelerde yürütülen araştırmalarda örnek sayısının genellikle 60-150 arasında değiştiği görülmektedir (Çiçek ve Erkan, 1996). Araştırma bölgesinde bulunan 60 tarım işçisi gayeli olarak araştırma kapsamına alınmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumlarına İlişkin Bulgular

Deneklerin yaşları itibariyle incelenmesi yaşla diğer nitelikleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Yaş, Türk toplumunda çoğu zaman bireylerin kabul görmesinde, toplumda belli bir yer edinmesinde ve ayrıca kendilerini ve çevrelerini belirli bir biçim ve düzeyde etkilemelerinde önemlidir. Bu nedenle ele alınan gerek çıkarması bakımından önemlidir.

Mevsimlik tarım işçileri yaş gruplarına göre incelendiğinde 21-30 yaş grubundaki tarım işçilerinin oranı %33 ve 31-40 yaş grubundaki tarım işçilerinin oranı %35’tir, bu da mevsimlik tarım işçilerinin bu işi, iş gücü bakımından en verimli oldukları çağda yaptıklarını göstermektedir. 20 yaş altı tarım işçiliği yapanların oranı %5 ve 51 yaş ve üzeri tarım işçiliği yapanların oranı %6’dır, bu da bu yaş gruplarının tarım işçiliği için uygun olmadığını göstermektedir.

Çizelge 3.1. Mevsimlik Tarım İşçilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
20 yaş ve altı	4	5.00
21-30 yaş	26	32.50
31-40 yaş	28	35.00
41-50	17	21.25
51 ve üzeri	5	6.25
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçilerinin eğitim düzeyine bakıldıklarında, bu işi yapanların %46,25'i ilköğrenim mezunudur, %25,00'ü ise ortaöğrenim mezunudur, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise yalnızca %6'dır, buda bu işi yapanların kısmen de olsa bir eğitim aldıklarını göstermektedir. Üniversite ya da yüksekokul mezunu tarım işçisi ise 80 kişiyle yapılan anketimizde hiç yoktur.

Çizelge 3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı	%
Okuma yazma yok	6	7.50
Okur yazar	17	21.25
İlköğrenim mezunu	37	46.25
Ortaöğrenim mezunu	20	25.00
Üniversite yada yüksekokul mezunu		
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçilerinin %88,57'sinin eşiyile medeni nikahı bulunmaktadır, dini nikahla evli olanların oranı ise % 11,43'tür, bu da mevsimlik tarım işçilerinin medeni nikaha önem verdiğini göstermesi bakımından sevindirici olarak düşünülebilir.

Çizelge 3.3. Mevsimlik Tarım İşçilerin medeni durumlarına göre dağılımı

Eşinizle nikah durumunuz?	Sayı	%
Medeni nikâh	62	88.57
Dini nikâh	8	11.43
Toplam	70	100.00

3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerin Sosyal Güvenlikleri

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre; toplumun bir bireyi olarak herkes güvenlik hakkına sahiptir. Sosyal güvenlik temel bir haktır. Bu temel hakkın çeşitli nedenler ve ayrıcalıklar ileri sürülerek engellenmesi mümkün değildir. Yine, Anayasada daha önce de belirtildiği gibi, „Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve örgütleri kurar. Denmesine karşın ele alınan gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin ve beraberinde çalışanlarla bunlara önderlik yapan elcilerin Anayasanın zorunlu kıldığı ilkelere rağmen sosyal güvence kapsamı dışında kaldıkları görülmüştür (Yıldırak ve ark. 2002). Mevsimlik tarım işçilerinin %42,50'si yeşil kart, %40'ü ise sak'lıdır, herhangi bir sosyal güvencesi olmayanların oranı ise %17,50'dir; yani mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun bir güvencesi bulunmaktadır, buda çok kötü yaşam koşullarında bulunan mevsimlik tarım işçileri için sevindiricidir.

Çizelge 3.4. Mevsimlik Tarım İşçilerin Sosyal Güvenlik Durumları

Sosyal güvence türü	Sayı	%
Hayır	14	17.50
Evet (ssk)	32	40.00
Evet (emekli sandığı)	0	0.00
Evet (bağkur)	0	0.00
Evet (yeşil kart)	34	42.50
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçilerinin %68,75'i kendine ait evinde oturmaktadır,%6,25'i kirada %25'i ise aile büyüklerinin evinde birlikte oturmaktadır

Çizelge 3.5. Mevsimlik tarım işçilerin konut varlığı

Konut varlığı	Sayı	%
Kendimize ait	55	68.75
Kira	5	6.25
Aile büyüklerinin evinde beraber oturuyoruz	20	25.00
Toplam	80	100.00

3.3. Mevsimlik tarım İşçilerin işverenle irtibat ve ulaşım durumu

Tarım işçileri genellikle, çeşitli yörelerde farklı isimler alan iş aracıları vasıtası ile iş bulmaktadır. Bunun karşılığında iş aracıları (çavuş, daybaşı, elci) işçi ve işverenden belli bir ücret almaktadır. Yılın belli aylarında iş bulup çalışabilen mevsimlik tarım işçileri, yılın diğer aylarında ya işsiz kalmakta, ya da kentsel alanlarda düşük ücretli, niteliksiz işler aramaktadırlar (Nazik, Gönen 1993).

Mevsimlik tarım işçilerinin %62,50'sinin çalışacağı işverenle irtibatı aracı vasıtasıyla sağlanmaktadır. Tanıdık, akraba vasıtasıyla işverenle irtibatı sağlananların oranı %28,75 diğer şekilde irtibatı sağlananların oranı ise %8,75'tir.

Çizelge 3.6. Mevsimlik Tarım İşçilerin Sosyal Güvenlik Durumları

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışacağınız işverenle irtibat durumu	Sayı	%
Aracı vasıtasıyla	50	62.50
Tanıdık, akraba vasıtasıyla	23	28.75
Diğer	7	8.75
Toplam	80	100.00

Gezici tarım işçiliğinde insan hayatını tehdit eden önemli bir sorun da çalışma yerlerine ulaşım konusudur. Çoğu zaman kamyonlarla kaçak yolculuk eden işçiler trafik kazalarında kurban olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni, otobüsle ulaşımın maliyetidir. Mevsimlik tarım işçileri ve beraberlerindeki aile bireyleri iş mevsiminin başlangıcına göre sürekli yaşadıkları illerden, çalıştıkları illere gelirken öncelikle kendileri için ilk planda çadır veya benzeri barınak görevi yapacak araçları, pişirme, yemek, aydınlatma için gerekli tüm eşyaları ya beraberinde veya seyahat için seçecekleri araca göre, kendilerinden önce çalışacakları yere gönderirler. Birkaç yıl öncesine kadar, işçiler eşyaları ile birlikte kamyonlarla çalıştıkları yerlere seyahat ederlerdi. 24.03.2010 tarihinde 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayınlanması ayrıca, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca eylem planı hazırlanmış, Başbakanlık genelgesinin ve eylem planının uygulanmasını takip ve koordinasyonun sağlanması amacıyla Bakanlık bünyesinde "Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulmuştur. İl/ilçe giriş ve çıkışlarında, özellikle gece saatlerinde trafik denetimleri arttırılacak, mevsimlik gezici tarım işçilerinin taşındığı otobüs ve minibüslerin yetki belgeleri ile zorunlu sigortalarının bulunup bulunmadığı, araçların trafiğe uygun olup olmadığı, taşıma (yük ve yolcu) kapasitesinin üzerine çıkılıp çıkılmadığı, sürücülerin araç kullanma ve dinlenme sürelerine uyup uymadıkları çıkış yaptıkları illerden başlamak üzere, güzergâh üzerinde titizlikle kontrol edilecek, eksiklikleri bulunan araçların hareketlerine izin verilmemektedir (Anonim 2). Tüm önlemlere, sıkı denetimlere karşın yine de bazı ailenin eşyaları ile birlikte seyahat ettikleri görülmüştür.

Mevsimlik tarım işçisi olarak göç edeceğimiz bölgeye ulaşımınız nasıl sağlanmaktadır sorusuna deneklerin %76,25'i aracılar vasıtasıyla,%17,50'si kendi imkânları ile %6,25 ise diğer yöntemlerle sağlandığını söylemişlerdir.

Çizelge 3.7. Mevsimlik tarım işçisi olarak göç edeceğiniz bölgeye ulaşım durumu

Bölgeye ulaşım durumu	Sayı	%
Aracilar vasıtasıyla	61	76.25
Kendi imkânlarım ile	14	17.50
Diğer	5	6.25
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçilerinin %58,75'i otobüs veya minibüs ile %21,25'i traktör römorkunda %20,00'si ise kamyon-kamyonet kasasında çalışacakları araziye taşınmaktadır.

Çizelge 3.8. Mevsimlik tarım işçisi olarak göç edeceğiniz bölgeye ulaşım aracı

Ulaşım aracı	Sayı	%
Kamyon-kamyonet kasasında	16	20.00
Traktör römorkunda	17	21.25
Otobüs veya minibüs ile	47	58.75
Toplam	80	100.00

3.4. Yaşam Koşulları ve Standartları

Mevsimlik tarım işçiler yaşadıkları yerlerden çalışmak üzere iş yerlerine genellikle Nisan ayından başlayarak Kasım ayı sonuna kadar çalışacakları ürün ve iş çeşidine göre farklı aylarda gelmektedirler. İşçiler genellikle barınmaları ile ilgili eşyaları da kendileri ile birlikte aynı zamanda çalışma yerinde olacak şekilde farklı araçlarla göndermektedirler. Genellikle her aile bir çadırda barınmak üzere çalışacakları yerlere yerleşmektedir. Çadırların boyutları ve kapladıkları alan oldukça değişiktir. Aslında bu barınma biçimine plastik örtü barınağı demek daha doğru olacaktır. Çadırın içini çoğunlukla kilim veya örtüler kaplamaktadır. İşçiler bazen yöredeki mevcut kamış, hasır vb. malzemelerle de barınak yapabilmektedir. Bu gibi barınakların yağmurdan korunmaları için üzeri naylonla örtülmüştür. Günün çeşitli saatlerine göre naylon örtüler açılarak, yazın sicağından korunmaya çalışılmaktadır. Tuvaleti bulunmayan yerleşim yerlerinde ihtiyaçlar gündüzleri elverişli yerler seçilerek giderilmeye çalışılmaktadır. Özellikle geceleri daha da elverişli olan çevreyi, gündüzleri ağır bir koku sarmaktadır. Çadırların içinde mutfak malzemelerinin yatak ve yorgan gibi eşyalarda bulunmaktadır. Çadır yerleşimleri açık alanda ve uygun altyapı koşulları olmayan yerlerde kurulduğu için akrep, yılan gibi tehlikelere de korunmasız bir ortam oluşturmaktadır. Çadırlar yan yana birbirlerine çok yakın konuşturuldukları için yaşam sosyal değerlerin denetiminde sürdürülmektedir. Hemen herkesin birbirini tanıdığı ve çoğu zaman akraba gruplardan oluşmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerin yerleştikleri alanlarda en büyük sorunlarından biri içme ve kullanma suyunun teminidir. Mevsimlik tarım işçilerinin %67,50'si gittikleri yerde çadırda barınmaktadır, %20'si prefabrik konutlarda %5 ise işveren tarafından verilen evde ve yine %5 ise barakada barınma ihtiyacını karşılamaktadır; bu da mevsim tarım işçilerinin gittikleri yerde ne kadar kötü şartlarda barındıklarını göstermektedir.

Çizelge 3.9. Mevsimlik tarım işçilerin çalıştıkları yerdeki barınakları

Barınma şekli	Sayı	%
Çadırda	54	67.50
Prefabrik konutlarda	16	20.00
İşveren tarafından verilen evde	5	6.25
Barakada	5	6.25
Toplam	80	100.00

Eylem planında belirtildikten sonra mevsimlik tarım işçilerinin yeterli hayat alanı, tuvalet, banyo, ekmek ve yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık yıkama imkânları gibi asgari sosyal ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işçileri çalıştıran arazi sahibi veya işleyenlerce sağlanamadığı bölgelerde işçilerin yoğun olarak çalıştığı yerlere en yakın mesafede alt yapısı il özel idarelerince hazırlanacak toplulaştırılmış uygun yerleşim yerleri oluşturulacaktır. Barınma mekânlarının toprak sahibi/işleyenler tarafından sağlandığı yerlerde, içme ve kullanma suyu ile elektrik ihtiyacı bu toprak sahibi/işleyenlerce temin edilecektir. Tesislerde tahmini işçi sayısının ihtiyacını karşılayacak ölçüde; tuvalet, banyo, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri ile ekmek pişirme imkânları, çocuk oyun alanları ve gerektiğinde derslik olarak kullanılabilir

sosyal tesis bulundurulacaktır. Topluşturulmuş çadır yerleşim yerlerinde mevsimlik gezici tarım işçilerine aileleriyle birlikte kalabilecekleri yeterli büyüklük ve sayıda, aynı zamanda soğuğa, dona, yağış ve sıcaklık gibi iklim koşullarına dayanıklı, havalandırmaya müsait tek tip çadırlar sağlanacaktır. Bu çadırlar, mevsimlik gezici tarım işçisi ve aile üyelerinin kimlik tespiti karşılığında teslim edilecek ve iş bitimi teslim alınacaktır. Yapılan kimlik tespitleriyle ilgili veriler birimlere bildirilecektir. Mevsimlik gezici tarım işçileri barınma alanlarının kullanımı, çevre temizliği, çevrede bulunan bitki örtüsünün ve ağaçların korunması, orman yangınlarının önlenmesi vb. konularda bilinçlendirilecektir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yakacak ihtiyacının düzenli ve yeterli olarak sağlanması amacıyla tüp veya kacak teminine yönelik pazar bağlantıları kurulacaktır. Sağlık Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı birimlerince bilinçlendirme toplantıları düzenlenecektir (Anonim 2).

Mevsimlik tarım işçilerinin %67,50'si geldiği bölgeden yiyeceğini getirerek beslenmektedir, bu da mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğuna çalıştığı süreler boyunca yemek dahi verilmediğini göstermesi bakımından son derece önemli bir husustur. Beslenme ihtiyacı işveren tarafından sağlanan tarım işçilerinin oranı ise %28,75'tir.

Çizelge 3.10. Mevsimlik tarım işçilerin beslenme ihtiyaçları

Mevsimlik tarım işçilerin beslenme ihtiyaçları	Sayı	%
Geldiğimiz bölgeden getirdiğimiz yiyecek maddeleri ile	54	67.50
Çalıştığımız yerdeki bakkal vs.'den veresiye alışveriş yolu ile	3	3.75
İşveren tarafından sağlanmakta	23	28.75
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığımız yerde mutfak ve ev araç-gereçlerini nasıl temin etmektesiniz? sorusuna deneklerin %70,00'i göç ederken yanımızda getirerek cevabını vermiştir, bu soruya işveren tarafından temin edilmesi cevabını verenlerin oranı ise %28,75'tir.

Çizelge 3.11. Mevsimlik tarım işçilerin mutfak ve ev araç-gereçlerinin temini

Mevsimlik tarım işçilerin mutfak ve ev araç-gereçlerinin temini	Sayı	%
Göç ederken yanımızda getirerek	56	70.00
İşveren tarafından temin edilmesi ile	23	28.75
Diğer	1	1.25
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçisi olarak konakladığımız yerde banyo ve tuvalet ihtiyacınızı nasıl gidermektesiniz? Sorusuna deneklerin %68,75'i kendi imkanlarımızla yaşam ünitesi dışında bir alanı muşamba,örtü,tahta vs. ile kapatarak cevabını vermişlerdir;bu da mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerde büyük çoğunluğunun banyo ve tuvaleti dahi bulunmadığını göstermekte ve bu işçilerin yaşam koşullarını iyileştirmek için yapılabilecek faaliyetlerde dikkat çekici bir unsur olarak görülebilmelidir.

Çizelge 3.12. Mevsimlik tarım işçilerin banyo ve tuvalet ihtiyacı

Mevsimlik tarım işçilerin banyo ve tuvalet ihtiyacı	Sayı	%
Kendi imkânlarımızla yaşam ünitesi dışında bir alanda	55	68.75
İşveren tarafından temin edilen konutta banyo ve tuvalet bulunuyor	25	31.25
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçisi olarak konakladığımız yerde yemek pişirme işini nerede nasıl gerçekleştiriyorsunuz? sorusuna deneklerin %70'i çadır, araç önünde küçük tüp veya ateş yakarak açık alanda,%27,50'si işveren tarafından sağlanan konutta mutfak mevcut cevabını vermişlerdir, bu soruya diğerleri diyenlerin oranı ise %2,50'dir.

Çizelge 3.13. Mevsimlik tarım işçilerin yemek pişirme durumu

Yemek pişirme yeri	Sayı	%
Çadır, araç önünde küçük tüp veya ateş yakarak açık alanda	56	70.00
İşveren tarafından sağlanan konutta mutfak mevcut	22	27.50
Diğer	2	2.50
Toplam	80	100.00

Mevsimlik tarım işçilerinin %42,50'si içme ve kullanma suyunu su tanklarından, %38,75'i köy çeşmesinden taşıma su ile %18,75'i ise diğer yollarla sağlamaktadır.

Çizelge 3.14. Mevsimlik tarım işçilerin İçme ve kullanma suyu temini

İçme ve kullanma suyu temini	Sayı	%
Su tanklarından	34	42.50
Köy çeşmesinden taşıma su ile	31	38.75
Diğer	15	18.75
Toplam	80	100.00

4.Sonuç ve Öneriler

Kırsal alanda topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (yerleşik olmayan) ve mevsimlik (geçici) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. İşgücünün yaklaşık yüzde 25'nin istihdam edildiği tarım sektöründe, özellikle gezici işçi olarak çalışan grup, tarımın kendine özgü niteliklerinden dolayı oldukça ağır koşullarda çalışmaktadır. Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağı sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek, gezici veya geçici olarak çalışmaktadırlar. Bu işçilerin sayısı konusunda güvenilir bir istatistikî veri, ulusal düzeyde bulunmamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zor koşullarda çalıştıkları bilinen bir gerçektir. İşçiler, içinde buldukları çalışma ve sosyal hayat koşulları ile eğitim düzeyleri ve örgütlenme gibi alanlarda asgari standartları elde edebilecek durumda değildirler. Bundan dolayı mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayat şartlarının iyileştirilmesine yönelik strateji ve eylem planı geliştirilmesinde; doğru ve yeterli verilerin tespiti, çözüm önerilerinin yerindeligi için son derece önemlidir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunları; eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik, barınma, sosyal çevreyle ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik vb. gibi çok boyutlu niteliktedir. Açık havada ve geniş alanlarda sürdürülen tarımsal faaliyetler sırasında sağlık hizmetlerinin sunumu önem taşımaktadır. Fakat bu konuda tarım işçileri zor koşullarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun giderilmesi için; gezici ekiplerle temel sağlık hizmetlerini veren birimlerin oluşturulması ve bunların aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, işçilere ve işverenlere akrep-yılan sokmalarına ve zehirlenmelere karşı ilk yardım konusunda bilgi verilmesi ve işverenlerin de ecza deposu bulundurması için önlem alınmalıdır.

Tarım işçiliğinden dolayı eğitimlerini alamayan veya yarıda bırakan çocuklara geldikleri yörelerde yatılı okullarda veya diğer eğitim kurumlarında olanak sağlanması, kadınların ve kız çocukların eğitimini engelleyen tutum ve davranışların değiştirilmesi yönünde eğitim programlarının hazırlanması büyük önem taşımaktadır. Gezici tarım işçileri genelde beraberinde getirdikleri yiyecekleri tüketmektedir. Yetersiz beslenmeyle ilgili sorunları, yaşadıkları yörelerdeki hayat şartlarını iyileştirici önlemlerle önemli ölçüde giderilebilir. Ancak mevcut üretim imkânlarını daha iyi değerlendirmelerini sağlayacak teknik kurslar ile işçilerin çalıştıkları yerlerde onlara asgari ölçütlerde üretim yapabilecek koşulların gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

Kaynaklar

Anonim 1, Gezici Tarım İşçi Ailelerinin Mecburi Öğrenim Çağındaki Çocuklarının Eğitimi ile ilgili Araştırma Raporu, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 1990.

Anonim 2, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 2010

Bülbül, M., Tarım İşçileri, Sorunları ve Çözüm Önerileri, M.P.M. Yayınları, Ankara, 1982.

Çiçek, A. ve Erkan, A., Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:12, 1996, Tokat.

Nazik, H. ve Gönen, E., Kadınların Mevsimlik Tarım İşlerinde Çalışmalarının Ailenin Ekonomik Durumu ve Yaşam Biçimine Etkisi. A.Ü.Z.F.: 1309, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 772, Ankara, (199

Türkiye’de Reformlar Kapsamında Yoksullaşan Tarım Sektörü

Emine OLHAN

Prof. Dr., olhan@agri.ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Tarım, her ülkede stratejik önemi nedeniyle kendi ekonomik yapısına özgü tarım politikaları ile ülkenin olanakları ölçüsünde desteklenen bir sektördür. Tarım sektöründe uygulanmakta olan politikalarda temel amaç, kaynakların etkin kullanımının sağlanmasına yönelik olarak ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır.

Son yıllarda, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar tarım sektöründe farklı yaklaşımları ve reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türkiye’de 1999 yılında başlatılan tarım reformu ile bütçeden yapılan harcamaların şekli değiştirilerek disiplin altına alınması hedeflenmiştir. Bu çalışma ile Türkiye’de 2000 yılı sonrasında uygulanan tarım politikalarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu kapsamda; tarım sektörüne aktarılan kaynaklar, GSMH’da ve tarım sektöründe büyüme, dış ticaretteki gelişmeler, girdi fiyatları ve girdi kullanımındaki gelişmeler ile çiftçi eline geçen fiyatlardaki gelişmeler ışığında kırsal alanda yoksulluk göstergelerindeki değişimler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Destekleme, Büyüme, Yoksulluk

Impoverishing Agricultural Sector within the Scope of Reforms in Turkey

Abstract

Agriculture is a supported sector because of strategic importance in every country with agricultural policies special to their own economical structure within the frame of country. Main purpose of policies applied at agricultural sector intended for providing efficient use of the sources is that it has been constituted sustainable agricultural sector that their competitive power is high and organized completely economical, social, environmental and international developments.

In recent years, changing national and international conditions in agricultural sector has made different approaches and reform necessity a current issue. It has been aimed disciplined at changing of expenditures from budget with agricultural reform that has been started in 1999 in Turkey. It has been done evaluation of implemented agricultural policies with this work after 2000 in Turkey. In this context, it will be evaluated transferred source to agricultural sector, growth in Gross National Product and agricultural sector, developments in foreign trade, developments of input prices and input usage, changes in poverty indicators in rural areas in consideration of developments in prices received by farmers.

Key Words: Agriculture, Subsidy, Growth, Poverty

1. Giriş

Tarım, hemen hemen her ülkede stratejik önemi nedeniyle ve kendi ekonomik yapısına özgü bir tarım politikası ile ülkenin olanakları ölçüsünde desteklenen bir sektördür. Tarım sektöründe uygulanmakta olan politikalarda temel amaç, kaynakların etkin kullanımının sağlanmasına yönelik olarak ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır. Tarım politikasında gıda güvenliği yaklaşımı da dikkate alınarak artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi esastır. Türkiye’de bugüne kadar uygulanan tarım politikaları; sağlanan desteklerin hedef kitleye yeterince yansımaması, belirlenen amaçların gerçekleştirilememesi ve kamu kaynaklarına getirdiği mali yükü gündeme gelmiştir. Bu gerekçeler ve günün koşullarına uyum sağlamak amacı ile tarım politikaları dönem dönem reforma tabi tutulmuştur. Bu çalışmada, 1999 sonunda başlayan tarım politikalarında reform sürecinin günümüze kadar gelen süreçteki değerlendirmesi yapılacaktır.

2. Türk Tarımında Politika Değişimine Etki Eden Faktörler

Türkiye’de tarım sektörü 2000’li yıllara kadar daha çok yapısal önlemler içermeyen kısa vadeli, politik konjüktüre dayalı fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. Destekleme politikaları; destekleme alımları, girdi, ürün ve kredi sübvansiyonları şeklinde uygulanmıştır. Fiyat desteği kapsamına alınan ürün sayısı 1970’lerde 20 iken 1994 yılında 8’e düşürülmüştür. Girdi sübvansiyonları gübre, tohumluk, yem, tarımsal ilaç, damızlık hayvan ve suni tohumlama sürekli olmasa da uygulanmıştır. Ürün bazında verilen süt ve et teşvik primleri de kesintili olarak uygulanmıştır. Kredi sübvansiyonu ise genellikle girdi temininde kullanılmış ve piyasa şartlarından daha uygun koşullarda sağlanmıştır (Yavuz vd. 2004).

2000’li yıllara kadar uygulanan tarım politikalarının girdi sübvansiyonu ve fiyat desteği şeklinde olmasının sonucu olarak tarım sektörünü hem istenen düzeyde başarıya götürmemesi hem de bütçeye ağır yükler getirmesi ve uluslararası kuruluşların da baskısı ile Türk tarım politikalarında reform başlatılmıştır. Bu reform programının temelini “Agricultural

Reform Implementation Project-ARIP (Tarım Reformu Uygulama Projesi)” oluşturmaktadır.

ARIP Türkiye'nin gündemine Dünya Bankası ile yapılan anlaşma çerçevesinde 2000 yılında girmiştir. Bütçe üzerindeki yükü azaltma ve tarım sektöründeki büyümeyi teşvik etme amacına yönelik olan tarım reformu üç ana unsuru içermektedir (Abay vd. 2005, Yavuz vd. 2004). Bunlar Doğrudan Gelir Desteği (DGD), fiyat ve girdi desteklerinin kademe olarak kaldırılması ve tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında devlet müdahalesinin azaltılmasıdır. Bu çerçevede fiyat, gübre ve kredi gibi destekler kaldırılarak DGD'nin bu desteklerin yerine ikame edilmesi, üretim fazlalarının olduğu ürünlerden alternatif ürünlere geçişin desteklenmesi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin (TSKB) üye hizmetlerinin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır.

Destekleme politikalarının değişim sürecinde etkili olan dinamikleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi Türkiye'nin üye olduğu ve/veya ilişkisinin bulunduğu uluslararası organizasyonlar, ülkeler ve ülke topluluklarından dolayı bir takım yükümlülükleri vardır ki bunlar dış dinamiklerdir. İkincisi ise Türkiye'nin kendi şartlarından ve ihtiyaçlarından doğan iç dinamiklerdir (Eraktan 2001 ve Yavuz vd. 2004).

Türk tarımını reforma zorlayan iç dinamikler ilk defa 1990'lı yıllarda ortaya çıkmamıştır. 1950'li yıllardan beri uygulanan politikaların özelliklerini taşımaktadır. Türkiye tarımının sorunlarının çözümü yapısal sorunların reform çözümüne bağlıdır. Yapısal sorunların başında tarım işletmelerinin küçük ölçekli, çok parçalı ve dağınık yapısı, düşük verimlilik, tarım nüfusunun çokluğu, üretim ve pazarlama altyapılarındaki yetersizlikler ve örgütsüzlük gelmektedir. Tarım politikalarında reform başlığı ile başlatılan köklü politika değişikliklerine gidilmesi yıllardır geçerli olan içsel nedenlerden çok dış etkilerle olmuştur. Nitekim, Aralık 1999'da stand-by anlaşması için IMF'ye verilen taahhütler arasında tarımda destekleme politikalarının değişim yönü belirlenmiştir. Ancak uygulamaya konulan politika araçları Türkiye'de tarım politikasının amaçları ile uyumlu olmadığı için 2000'li yılların ortasında destekleme araçlarında tekrar değişime gidilmiştir.

3. Reform Süreci ve Etkileri

1999 yılı sonunda başlatılan yapısal değişim ve istikrar programı tarım politikalarında değişimi getirmiştir. Tarım sektöründe geleneksel destekleme yöntemleri yerine Doğrudan Gelir Desteği (DGD) 2001-2005 dönemi içinde uygulanmaya başlamıştır. Geleneksel destekleme araçlarından olan fiyat, girdi ve kredi desteklerinin reform çerçevesinde kaldırılması ile beraber DGD ödemelerinin toplam tarımsal destekler içindeki payı artmıştır. 2001 yılında tarım sektörüne verilen toplam destekler içerisinde DGD'nin payı %7.6 iken 2003 yılında DGD neredeyse tek destek haline gelmiş ve toplam destekler içerisindeki payı %81.4 ile zirveye çıkmıştır. İzleyen yıllarda tarımsal destekler içerisinde DGD'nin payı azalmış ve 2009'da %21.7 olarak gerçekleşmiştir (Şahinöz 2011). DGD'nin destekler içerisindeki yerinin azalmasını telafi etmek amacı ile yeni destekleme araçlarına başvurulmuştur. Kredi ve girdi destekleri tekrar uygulamaya konmuş, prim destekleri ve hayvancılığa yönelik destekler ağırlıklı olarak uygulamaya devam etmektedir. DGD uygulamasına 2009 yılında son verilmiş, gübre ve mazotun alan bazlı destekler içindeki oranı artırılmış ve 2010 yılında Havza Bazlı Destekleme Modeli uygulamaya konmuştur.

Türkiye'de arazi üzerinden uygulanan DGD sistemi, mevcut tarımsal yapıyı iyileştirecek ve tarımda mevcut sorunlara çözüm getirecek bir politika aracı değildir. Çiftçi Kayıt Sistemi'nin tamamlanmasından sonra işlevi sadece üreticinin girdi harcamalarına katkı olmaktan ileriye gitmemiştir. Arazi üzerinden verilen DGD yerine ürün üzerinden DGD uygulaması Türkiye tarımına daha uygun olup üreticilerin de beklentisi bu yönde olmuştur (Eraktan vd. 2004). Nitekim, DGD'nin 4 yıllık uygulaması sonucunda bu ödemenin tek başına tarım politikası destekleme aracı olamayacağı kabul edilmiştir. Projenin 2004 yılı gözden geçirme çalışmaları sonucunda projeye yeni bileşenler eklenmiş ve 2006 yılına kadar uzatılmasına karar verilmiştir. 2006 yılından sonra tarım sektörüne verilen toplam destekler içerisinde DGD'nin payı azaltılmıştır.

Projenin ikinci unsuru olan fiyat ve girdi desteklerinin kaldırılması bir kaç istisna dışında gerçekleştirilmiştir. Fiyat yoluyla bir destekleme olmayıp bazı ürünlerde telafi edici ödemeler ve prim ödemeleri yapılmaktadır. Girdi sübvansiyonu olarak da 2003 yılında tarımda kullanılan mazot ve 2005 yılında da gübre için hektara ödeme yapılmaya başlanmış ve halen bu uygulama devam etmektedir (www.tugem.gov.tr). Projenin üçüncü unsuru ise tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında devlet müdahalesinin azaltılmasıdır. Bu kapsamda Şeker ve Tütün Yasaları çıkartılmış ve şeker ve tütün üretimi disiplin altına alınmıştır. EBK, SEK, TZDAŞ, KÖYTEKS, ORÜS, YEMSAN ve TÜGSAŞ ile başlayan tarımsal KİT'lerin özelleştirilme süreci TŞFAŞ, İGSAŞ, TZDK, TEKEL ve ÇAYKUR'u da içine alarak hızlanmıştır (Şahinöz 2011).

3.1. Tarıma Yapılan Desteklerde Azalma

2001 yılında ivme kazanan reform programının etkileri tarıma yapılan transferlere de yansımıştır. 2001 yılında üreticilere yapılan transferler bir önceki yıla göre yedide bire inmiştir (Çakmak ve Akder 2005). 2003 yılında program gereği girdiler ve belirli ürünlere ilişkin yapay teşvik önlemleri önemli ölçüde azalmış ve tarıma verilen desteklerin GSMH içerisindeki payı %1'in altına düşmüştür. Bu azalma büyük ölçüde kredi sübvansiyonlarının kaldırılması ve fiyat sübvansiyonları ve devletin finanse ettiği ürün alımlarındaki düşüşten kaynaklanmaktadır.

Çizelge 1'den de görüldüğü gibi reformların uygulanmaya başlamasıyla tarım sektörüne yapılan desteklerde de önemli kısıtlamalara gidilmiştir. Cari fiyatlarla tarıma sektörüne yapılan destekler artmış olsa da sabit fiyatlarla destekler zaman içerisinde azalmış ve 2000 yılı sonrasında hiçbir yılda 2000 yılında yapılan desteklerin seviyesine çıkmamıştır. 2000-2011 döneminde tarımsal destekler cari fiyatlarla %213 artarken sabit fiyatlarla %46 azalmıştır.

Çizelge 1. Tarımsal Destekler (1.000 TL)

Yıllar	Cari fiyatlarla	Sabit fiyatlarla
2000	2.232.000	2.232.000
2001	2.736.000	1.693.034
2002	1.868.856	770.294
2003	2.669.478	876.390
2004	2.965.956	876.473
2005	3.611.113	985.870
2006	4.701.776	1.169.522
2007	5.131.306	1.200.513
2008	5.123.105	1.063.388
2009	4.177.991	856.635
2010	5.408.889	1.022.010
2011	6.990.000	1.188.912

Kaynak: www.tugem.gov.tr

2000 yılı tarım desteklerine kıyasla, 2011 yılında yaklaşık 4.5 milyar TL'lik bir mutlak artış söz konusu olmasına karşın, tarımsal desteklerin GSYH'ya oranı %0.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran son on yılın en yüksek oranıdır, nitekim son on yıllık dönemde tarımsal desteklerin GSMH'ya oranı hiçbir yılda %1 olarak gerçekleşmemiştir. 2006 yılı Nisan ayında çıkartılan Tarım Kanunu'nun tarımsal destekler için bütçeden ayrılan payın GSMH'nın %1'inden az olamayacağı hükmüne karşın, son on yıllık dönemde Kanun hükmüne aykırı olarak %1'in altında tutulmuştur.

2000-2001'de tarımsal desteklerin GSMH oranı %1'in üzerinde iken 2005'te %0.64'e kadar düşmüş ve ilk defa 2010 yılında %0.82'ye çıkmıştır.

3.2. Girdi Fiyatlarında ve Ürün Fiyatlarında Değişim

Türkiye'de artan nüfusun gıda gereksiniminin karşılanabilmesi gerekçesiyle başta gübre olmak üzere tarımsal gelirler 2000'li yıllara kadar desteklenmiştir. Tarım politikalarındaki reform ile birlikte girdi ve kredi desteklerine son verilmiştir. Ancak tarım sektöründe kredi ve girdi kullanımındaki gerileme kredi ve girdi desteklerinin yeniden uygulamaya konmasını zorunlu hale getirmiştir. 2006 yılında kredi desteği, 2007 yılında da girdi destekleri tekrar uygulamaya konmuştur. Girdi desteği tekrar uygulamaya konduysa da önemli bir gelişme gösterememiş ve 2009 yılında desteklemeler içerisinde girdi desteğinin payı %1.9 ile sınırlı düzeyde kalmıştır (Şahinöz 2011).

Girdi sübvansiyonlarındaki azalmanın tersine bu dönemde girdi fiyatları artmıştır. Nitekim Çizelge 2'den görüldüğü gibi 2002-2011 döneminde gübre fiyatları (cari) yaklaşık %200 artmıştır. En yüksek fiyat artışı ise %249 ile üre fiyatlarında olmuştur. Aynı dönemde mazot fiyatı da %205 artmıştır. Üretici fiyatlarında düşüşün yaşandığı bu dönemde gübre fiyatlarındaki yükseliş gübre talebini önemli ölçüde azaltmıştır. Gübre tüketimi sonraki yıllarda artışa geçtiyse de hala 2000 yılı tüketim seviyesine ulaşamamış olup, 2010 yılında 2000 yılına göre gübre tüketimi %7 azalmıştır.

Çizelge 2. Gübre Fiyatları (TL/ton)

G. Cinsi	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%21 A.S.	162	194.5	268	251	257	329	564	325	347	530
%26 CAN	176	230	274	294	298	350	510	436	439	544
%33 A.N.	193	251	302	312	346	410	585.5	479	531	627
Üre	237	309	346	421	465	602	760	630	631	828
DAP	354	388	500	503	553	725	1672	689	919	1022
20.20.0	254	285	358	374	399	493	1110	520	617	715

Kaynak: Üretici-ithalatçı firma fiyatlarından derlenmiştir. Bayiye sevk fiyatları olup çiftçinin alış fiyatı %5-10 daha fazladır. 2011 yılı Ocak ayı ortalama fiyatlarıdır.

Çizelge 3'ten görüleceği gibi üretici fiyatlarında 2005-2010 döneminde cari fiyatlarla önemli artış koyun ve sığır etinde olmuş ve bu ürünlerde Türkiye ithalata gitmek zorunda kalmıştır. Üretici fiyatlarının enflasyondan arındırılması ile bulunan sabit fiyatlarda ise birçok üründe fiyat artışı yerine azalma yaşanmış ve üreticiler zor durumda kalmıştır. Özellikle bitkisel yağ açığı olan Türkiye'de yağlık ayçiçeği ve yağlık zeytin fiyatlarındaki yaklaşık %30'luk azalma yakın gelecekte bu açığın kapatılmayacağına bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. 2000 yılı sonrası dönemde cari fiyatlar dikkate alındığında bile girdi fiyatlarında yüksek artışlara karşın üretici fiyatlarındaki artışın çok sınırlı düzeyde kalması (Çizelge 2, Çizelge 3) bu dönemde kırsal alandaki yoksulluğun derinleşmesine katkısı önemlidir.

Çizelge 3. Seçilmiş Ürünlerde Üretici Fiyatları (TL/kg)

Ürünler	Cari fiyatlar			Sabit fiyatlar		
	2005	2010	Artış (%)	2005	2010	Artış (%)
Buğday (durum)	0.36	0.54	50.0	0.36	0.38	4.2
Pirinç	0.74	1.17	58.1	0.74	0.81	9.9
Nohut	1.06	1.60	50.9	1.06	1.11	4.9
Kuru Fasulye	1.83	2.40	31.1	1.83	1.67	-8.9
Ş. Pancarı	0.10	0.12	20.0	0.10	0.08	-16.6
Yağlık Ayçiçeği	0.84	0.82	-2.4	0.84	0.57	-32.2
Sofralık Zeytin	2.47	3.05	23.0	2.47	2.12	-14.2
Yağlık Zeytin	2.04	2.09	2.4	2.04	1.45	-28.8
İnek Sütü	0.63	0.91	44.4	0.63	0.63	0.4
Koyun Eti	9.57	19.0	98.5	9.57	13.20	37.9
Sığır Eti	9.56	18.41	92.5	9.56	12.79	33.8
ÜFE 2003=100	121.32	174.61	-	-	-	-

Kaynak: www.tuik.gov.tr

3.3. Tarım Alanlarında Azalma

Reform programı çerçevesindeki uygulamalar tarımsal sübvansiyonların azaltılması, tarım ürünleri fiyatlarında düşüş ve girdi fiyatlarındaki yükselme ile sonuçlanmıştır. Bu uygulamalara tarım alanlarındaki azalma eşlik etmiştir. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı ile ilgili uygulamalar 2001 yılından Temmuz 2005'e kadar Yönetmelik kapsamında, Temmuz 2005'ten sonra da 5403 sayılı Kanun kapsamında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na yürütülmektedir. Son 10 yıl içerisinde yaklaşık 2 milyon hektar tarım arazisi tarım dışına çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak da toplam tarım alanları ve ekim alanları azalmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Yıllara Göre Tarım Alanları (1.000 ha)

Yıl	Toplam Alan	Ekilen tarla alanı	Nadas alanı	Sebze bahçeleri alanı	Meyve alanı
2000	26.379	18.206	4.825	793	2.553
2001	26.350	18.087	4.913	798	2.550
2002	26.579	18.123	5.040	831	2.584
2003	26.027	17.562	4.990	817	2.655
2004	26.593	18.109	4.956	805	2.721
2005	26.606	18.148	4.876	805	2.776
2006	25.876	17.559	4.690	776	2.848
2007	24.887	17.062	4.218	740	2.864
2008	24.505	16.581	4.259	760	2.903
2009	24.294	16.335	4.322	741	2.894
2010	24.435	16.459	4.249	729	2.998

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Reform döneminde yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle yaşanan gelir düşüklüğü ve fiyat artışları hayvansal ürünlere olan talebi düşürmüştür. Talebin azalması hayvansal üretimde bitkisel üretime göre daha büyük düşüşe neden olmuştur (Çizelge 5). Özellikle Türkiye'nin rekabet üstünlüğü olan küçükbaş hayvan sayısında 2002-2009 döneminde yaklaşık %16'lık azalma yaşanmıştır. Büyükbaş hayvan sayısındaki yaklaşık %9'luk artış ise nüfus artışı düşünüldüğünde yetersiz kalmış ve bu dönemde et ithalatının yapılmasını engelleyememiştir.

Çizelge 5. Yıllara göre Hayvan Sayısı

Yıllar	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplam	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplam
2002	9.803.498	121.077	9.924.575	25.173.706	6.780.094	31.953.800
2003	9.788.102	113.356	9.901.458	25.431.539	6.771.675	32.203.214
2004	10.069.346	103.900	10.173.246	25.201.155	6.609.937	31.811.092
2005	10.526.440	104.965	10.631.405	25.304.325	6.517.464	31.821.789
2006	10.871.364	100.516	10.971.880	25.616.912	6.643.294	32.260.206
2007	11.036.753	84.705	11.121.458	25.475.293	6.286.358	31.761.651
2008	10.859.942	86.297	10.946.239	23.974.591	5.593.561	29.568.152
2009	10.723.958	87.207	10.811.165	21.749.508	5.128.285	26.877.793
Değişim (%)	9.4	-28.0	8.9	-13.6	-24.4	-15.9

Kaynak: www.tugem.gov.tr

DGD'nin uygulanmaya başlamasıyla hayvancılığa verilen destekler yok denecek kadar azaltılmıştır. Bu uygulamaların Türkiye'de hayvancılığa vereceği zararlar göz önüne alınarak, zamanla hayvancılık destekleri çeşitlendirilmiş ve artırılmıştır. Nitekim 2000 yılında destekler içerisinde %1.1'lik payı olan hayvancılık destekleri artarak günümüzde yaklaşık %20'ye ulaşmıştır. Hayvancılık desteklerinin artırılmasına rağmen son on yılda yaklaşık 4 milyon hektar mera alanının kaybedilmesi hayvancılıkdaki küçülmenin bir başka nedenidir.

2000 yılı sonrasında hem tarım alanlarındaki daralma hem meralardaki azalma tarım sektöründen beklenen gelişmenin gerçekleşmesini engellemiştir. Türkiye'de 2000-2010 döneminde GSMH %50 büyürken, aynı dönemde tarımsal GSMH'daki artış %12.2 ile sınırlı kalmıştır. Aynı dönemde nüfus artışının da %11.4 olduğu dikkate alınırsa tarımsal GSMH'daki artışın nüfus artışı ile aynı büyüklükte olması tarımsal büyümenin nüfus artışı ile yok edildiği söylenebilir.

3.4. Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Türkiye 2001 krizinden sonra uygulamış olduğu yapısal reformlar ve ekonomik önlemler ile yıllık ortalama yaklaşık %3.7 büyümeyi gerçekleştirmiştir. 2007 yılında ABD'de başlayan sonra da bütün dünyayı etkisi altına alan mali küresel kriz, diğer ülkeler gibi Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. Yatırım, iç ve dış tüketim harcamalarının daralması ile üretim, ihracat ve istihdam da düşüşler başlamıştır.

2001 krizinden sonra devam eden yüksek büyüme süreci 2008 yılında son bulmuştur (TOBB 2009) ve 2009 da %4.7 küçülmüştür. 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yapısal reformlarla sağlanan istikrarın yanı sıra küresel eğilimin de çıkış yönünde olması, dış talebin genişlemesi ve ihracatın yükselmesi ve fiyat istikrarı gibi etmenler Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarını yakalamasına neden olmuştur. Bu süre zarfında enflasyon da tek haneli rakamlara çekilerek kontrol altına alınmış ve kamu net borcu sürdürülebilir düzeye indirilmiştir. Ekonominin net büyüme hızı 2008 ve 2009 yılları dışında ortalama %7'lere ulaşırken, ihracatta büyük başarı elde edilerek, yıllık ihracat artışı ortalama %20'yi aşmıştır.

Dış piyasalarda yaşanan talep daralması ile Türkiye'de özellikle ihracat yapan sektörler krizden çok etkilenmiş ve kriz bütün sektörlerle yayılmıştır. Türkiye ekonomisinde büyüme oranında yavaşlama meydana gelmiş ve 2008 yılında ekonomi ancak %0.7 oranında büyümüştür. Türkiye ekonomisi Ocak 2009 itibarıyla küçülmeye başlamış ve 2009 yılında ekonomi %4.7 oranında daralmıştır (İSO 2010). 2009 yılında sabit fiyatlarla GSYİH %4.7 oranında azalırken, sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH %5.8 küçülmüştür. Dolar bazında GSYİH ise 2009 yılında %16.8 oranında azalarak 617.611 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu küçülmeye paralel olarak dolar bazında kişi başına GSYİH da %17.7 küçülerek 8.590 dolara düşmüş, ekonomideki toparlanma ile kişi başına GSYİH 2011 yılında 10.444 dolara yükselmiştir.

Küresel krizin etkisiyle 2008 yılının özellikle son çeyreğinde oluşan olumsuz arz ve talep koşullarına rağmen, ilk 9 aylık dönemde ihracattaki yüksek artışlar ile dış ticaret açısından 2008 yılı olumlu bir yıl olmuş ve ihracat 132.027 milyon \$'a ulaşmıştır. 2002-2011 döneminde ihracat \$ bazında %274 oranında artmış, ancak 2008'in son çeyreğinde yaşanan ihracattaki daralma 2009 yılında da devam etmiş ve 2009 yılında Türkiye uzun yıllardır görmediği boyutta ihracatta bir düşüş yaşamış ve ihracat 2008 yılına göre %23 azalarak 102.129 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6).

2008 yılının son çeyreğinde iç ve dış talepteki daralma ve TL'nin değer kaybetmeye başlaması ile ithalat azalmaya başlamış ve bu azalış 2009 yılında da devam etmiştir. 2009 yılında ithalat bir önceki yıla göre %39.2 azalarak 140.926 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2009 ihracat ve ithalatta yaşanan düşüşlerin etkisiyle dış ticaret açığı %44.5 oranında küçülerek 38.8 milyar \$'a gerilemiştir. İthalat 2009 sonrasında ihracattaki artıştan daha hızlı artarak 2011 yılında 240.841 milyon \$'a yükselmiş ve 2011 yılında dış ticaret açığı 100 milyar \$'ı aşmıştır (Çizelge 6).

İhracat içerisinde tarım sektörünün aldığı pay yıllar içerisinde azalmış ve 2009 yılında ihracatının %4.2'sini tarım sektörü oluşturmuştur. 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık %23 azalırken, tarım ürünleri ihracatı 2008 yılına göre %9.5 oranında artarak 2009 yılında 4,3 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir (DPT 2010). 2011 yılında tarım ürünleri ticareti 5.166 milyon \$ olarak gerçekleşmiş ancak tarım ürünleri ithalatındaki artış çok daha hızlı olmuş ve 2011 yılında tarım 8.895 milyon \$'ı aşmıştır. 2007 yılında Türkiye tarım ürünlerinde net ithalatçı konumuna düşmüş ve bu durum halen devam etmektedir (Çizelge 6). 2002 yılı dış ticaret değerlerini 100 kabul edildiğinde 2011 yılında genel ihracat 374,

genel ithalat 467, tarım ürünleri ihracatı 295 ve tarım ürünleri ithalatı 522 olmuştur. Bu dönem içerisinde en yüksek artışın tarım ürünleri ithalatında olması Türkiye'nin tarım ürünlerinde yıllardır koruduğu net ihracatçı konumunu kaybederek net ithalatçı konumuna geçmesine neden olmuştur.

Çizelge 6: Türkiye'nin Dış Ticareti (000 Dolar) (US\$S, Rev.3)

Yıllar	Genel		Tarım	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2002	36.059.089	51.553.797	1.754.287	1.702.642
2003	47.252.836	69.339.692	2.120.690	2.535.427
2004	63.167.153	97.539.766	2.541.777	2.757.392
2005	73.476.408	116.774.151	3.328.814	2.801.365
2006	85.534.676	139.576.174	3.480.539	2.902.369
2007	107.271.750	170.062.715	3.725.213	4.640.577
2008	132.027.196	201.963.574	3.936.711	6.391.914
2009	102.142.613	140.928.421	4.347.483	4.593.839
2010	113.883.219	185.544.332	4.934.710	6.456.707
2011	134.917.635	240.841.603	5.166.647	8.895.184

Kaynak: www.tuik.gov.tr

3.5. Kırsalda Alanda Yoksulluk

2000 yılı sonrasında uygulanan tarım politikaları ile fiyat müdahaleleri kaldırılmıştır. Fiyat müdahalelerinin kaldırılması tarım ürünleri fiyatlarında reel olarak ciddi düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ürün fiyatları düşerken girdi fiyatlarının artması kırsalda varolan yoksulluğu daha da derinleştirmiştir. Nitekim 2002 yılında 1 kg üre alabilmek için 0.8 kg buğday satan üretici 2010 yılında 1 kg üre alabilmek için 0.95 kg buğday satmak zorunda kalmıştır. Aynı dönemde 1 kg DAP gübresi alabilmek için de satmış olduğu buğday miktarı 1.2 kg'dan 1.4 kg'a çıkmıştır. Çiftçinin tarımsal üretimde kullandığı önemli girdilerden olan mazotta satın alma gücü daha da düşmüştür. 2002 yılında 1 litre mazot için 3.7 kg buğday satan üretici 2010 yılında bir litre mazot için 4.5 kg buğday satmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde aynı zamanda İç Ticaret Hadleri (İTH) (tarım ürünleri fiyatları/tarım dışı ürün fiyatları) yoluyla da yaratılan tarımsal artık tarım dışına çıkarılmıştır ve bu uygulama da kırsalda yoksulluğun artmasına katkı sağlamıştır. 1999 temel yılına göre 2000 yılında 95 düzeyine düşen İTH son on yılda 70-75 düzeylerinde kalmıştır. Bu yoksullaşmanın derinleşmesini TÜİK verileri de doğrulamaktadır. 2002 yılında kentte yoksulluk oranı %22 iken, 2009 yılında bu oran %8.9'a gerilemiştir. Aynı yıllarda kırsalda yoksulluk oranı %34.8'den %38.7'ye yükselmiştir (www.tuik.gov.tr). Verilerden de görüldüğü gibi 2000'li yıllarda kamuoyunda sıklıkla dile getirilen yoksulluk oranındaki iyileşmenin kaynağı daha çok kentsel alanlardaki iyileşmedir.

Türkiye'de kırsal kesimde yoksulluğun derinliği, şiddeti ve yoğunluğu hep daha yüksek olmuştur. Kırsal alanda yaşayan nüfusun fazlalığı ve elde edilen gelirin göreceli olarak daha düşük olması tarım sektöründe yaşam standardının düşük olmasına ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Yoksulluk riski hanehalkı büyüklüğü ile doğru eğitim düzeyi ile ters orantılı olarak değişmektedir. Türkiye kırsal alanı dikkate alındığında görece olarak eğitim düzeyinin daha düşük, hanehalkının daha büyük olduğu gerçeği kırsaldaki yoksulluğun sürekli olmasına zemin hazırlamaktadır.

4. Havza Bazlı Destekleme Sistemi

Tarımda yeni bir dönemin başlangıcı olması beklenen, "Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli", Bakanlar Kurulu'nun 2 Mart 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kararı ile resmen yürürlüğe girmiştir.

Resmi Gazete'de yayınlanan "Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeline Göre 2010 Yılı Ürünleri Fark Ödemesi Desteğine Dair Karar" ile yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, soya fasulyesi, kanola, dane mısır, aspir, zeytinyağı, buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale, çeltik, kuru fasulye, nohut ve mercimek olmak üzere toplam 16 üründe fark ödemesi yani prim desteği verilmesi öngörülmüştür.

Başına, "Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli" eklenen bu kararın her yıl yayınlanan destekleme primi kararlarından farkı bulunmamaktadır. Yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, zeytinyağı, kanola, soya fasulyesi gibi bazı ürünlerde 10 yılı aşkın bir süreden beri destekleme primi ödenmektedir. Buğday, arpa, çavdar, dane mısır gibi hububat ürünlerinde de uzun yıllardan beri, kuru fasulye, nohut, mercimek gibi bakliyat ürünlerinde ise son üç yıldan beri prim desteği verilmektedir.

Havza modeli ile ilk kez destekleme primi kapsamına alınan veya destekleme primi kapsamından çıkarılan bir ürün yoktur. Dolayısıyla havza modeli ile getirilen bir yeniliğin, farklı bir durumun olmadığı söylenebilir. Tarım politikası, destekleme politikası aynen devam etmektedir. Oysa, havza modeli için geçmişte çok önemli hedefler açıklanmıştır. Bu hedefler:

- 1) Tarım havzalarını belirlemek
- 2) Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- 3) Üretim planlamasına imkan sağlamak
- 4) Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek
- 5) Çiftçinin gelirini artırmak
- 6) Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak
- 7) Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak
- 8) Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak
- 9) Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- 10) Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak
- 11) Muhtelif senaryolara göre üretimi planlamak

Resmi Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, bu hedeflerden bir tanesini bile gerçekleştirmek mümkün değildir. Çünkü Karar, yıllardır uygulanan prim desteğinin aynen devamını öngörmektedir. Bunun dışında getirdiği bir yenilik bulunmamaktadır. Destek miktarında ve destekleme bütçesinde de bir artış bulunmamaktadır. Desteklenecek ürünlerin sayısında bir değişiklik görülmemektedir. Türkiye, bu model ile 30 ayrı havzaya bölünmüştür. Hangi ürün hangi havzada daha verimli üretilirse o ürünün sadece o havzada destekleneceği öngörülmüştür. Fakat, her ürün neredeyse her havza da desteklenmektedir. Kısaca, geçmişe göre farklı bir destekleme uygulaması görülmemektedir.

Tarımda “devrim” yaratacak diye sunulan Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli uygulamaya konulurken içi boşaltılmış, hedeflerinden uzaklaşmış sıradan bir çalışma görünümündedir. Özetle, adı değişse de tarım politikasının özünde bir değişiklik yapılmamıştır.

5. Sonuç

Türkiye’de 2000’li yıllarda uygulanan politikalarla yaklaşık 2 milyon hektar tarım alanı ve 4 milyon hektar mera alanı kaybedilmiştir. Bu dönemde çalışan yaklaşık 2 milyon kişi tarım sektöründen başka sektöre geçmiştir. Tarımsal GSMH’deki artış (%12.2) ekonominin genelindeki büyümeye ayak uyduramamıştır. Bu dönemde gerçekleşen nüfus artışı ile (%11.4) tarımsal GSMH’deki artış başa baş olmuştur. Tarımsal girdi fiyatlarındaki artış ürün fiyatlarındaki artışın çok çok üzerinde gerçekleşmiştir. Hatta birçok tarım ürünü fiyatlarında reel olarak düşüş yaşanmıştır.

Tarıma verilen destekler 2000’li yıllarda azalmıştır. 2000 yılında 2 milyar TL’nin üzerinde olan tarımsal destekler 2010 yılında sabit fiyatlarla 1 milyar TL düzeyinde kalmıştır. 25 Nisan 2006 tarihli Tarım Kanunu’nun “Tarımsal Desteklerin Finansmanı” başlıklı hükmü ile tarımsal desteklere “bütçeden ayrılan paylar GSMH’nin %1’inden az olamaz” koşulu günümüze kadar hiç gerçekleştirilememiştir. Bu gösterge de tarımsal desteklerin “Tarım Kanunu”na aykırı olarak düşük tutulduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın 2006-2010 tarihlerini kapsayan “Strateji Belgesi”nde destekleme araçlarına bütçeden ayrılan pay içerisinde ÇATAK Programı destekleri oranının %5 olacağı belirtilmiştir. Ancak 2010 yılında ÇATAK Programı ödemelerinin desteklemeler içerisindeki oranı %0.16’da kalmıştır. Bu uygulama da Strateji Belgesi’ne aykırı bir uygulamadır.

2006 tarihli Tarım Kanunu’nun ilkelere arasında “uluslararası taahhütlere uyum”, “piyasa mekanizmasını bozmaya- cık destekleme araçlarının kullanımı” olmasına rağmen günümüzde 17 ürüne kg başına destekleme yapılmaktadır, ki bu da belirtilen ilkelere aykırı bir uygulamadır. Ayrıca uluslararası görüşmelerde gübre ve mazota verilen destekler alan bazlı da olsa, girdi desteği olarak algılanmakta ve Türkiye’nin performansı düşük olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllarda tarımsal desteklemeler içerisinde DGD ağırlıklı iken bu uygulama 2009’da kaldırılmış ve “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”, 2 Mart 2010 tarihli RG’de yayınlanan BKK ile yürürlüğe girmiştir. 2010 yılı için 16 üründe fark ödemesi yani prim desteği verilmesi öngörülmüştür. Bu kararın her yıl yayınlanan destekleme primi kararlarından farkı bulunmamaktadır. Havza Bazlı Destekleme Modeli ile ilk kez destekleme primi kapsamına alınan veya destekleme primi kapsamından çıkarılan bir ürün bulunmamaktadır. Kısaca, adı değişse de tarım politikasının özünde bir değişikliğin olmadığı söylenebilir.

Devletin bu bütçe yapısı içinde tarıma ayrılan kaynaklarla sektörün sorunlarının çözülmesi imkansız görünmektedir. Bu nedenle kamu maliyesi disipline edilmeli, kayıt dışı ekonomi önlenerek gelirler artırılırken harcama reformuyla giderler azaltılmalı ve tarıma daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Aksi durumda Türkiye’de tarıma ayrılan kaynaklar artırılmazsa tarım ürünlerinde büyük bir pazar olması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynaklar

Abay, C., Olhan, E., Uysal, Y., Yavuz, F., Türkekul, B. 2005. “Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi 3-7 Ocak 2005, Ankara.

Çakmak, E. ve Akder, H. 2005. “DTÖ ve AB’deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı”, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. Yayın No. TÜSİAD-T/2005-06/379. İstanbul.

DPT, 2010. “Ekonomik Gelişmeler Nisan 2010”, Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara.

Eraktan, G. 2001. “Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası”, Uzel Yayınları. ISBN975-8437-01-1. İstanbul.

Eraktan, G., Abay, C., Miran, B., Olhan, E. 2004. “Türkiye’de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları”, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2004-53. İstanbul.

İSO, 2010. “Ekonomik Göstergeler”, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Şubesi Mayıs 2010. İstanbul.

Şahinöz, A. 2011. “Neolitik’ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları”, Turhan Kitabevi. Ankara.

TOBB, 2009. “Ekonomik Rapor 2008”, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. Ankara

Yavuz, F. vd. 2004. “Tarımsal Destekler”, II. Tarım Şurası 7. Komisyon Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

www.tugem.gov.tr/tugemweb/destekler.html Erişim Tarihi: 30.12.2011.

www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7 Erişim Tarihi: 30.12.2011.

Türkiye’de Yem Bitkileri Arz Açığına Yönelik Çözüm Önerileri

Umut GÜL¹

umut.gul@tarim.gov.tr

Mine HASDEMİR²

hasdemir.mine@gmail.com

¹Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

²Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Özet

Türkiye’de yem bitkilerinde mevcut durum ve arz açığının giderilmesine yönelik çözüm önerilerinin yansıtıldığı bu çalışmada tarımsal yapı içinde yem bitkilerinin yeri, önemi, üretimi artırma olanakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarımsal faaliyet içerisinde önemli bir yere sahip olması gereken yem bitkileri hayvansal üretimin sigortası konumundadır. Yem bitkileri ucuz bir kaynak olması, hayvanların mide florası için gerekli besin maddelerini içermesi mineral ve vitaminlerce zengin olması, hayvanların üreme gücünü artırması ve yüksek kalitede hayvansal ürün sağlaması bakımından hayvan beslemede önemlidir.

Ülkemizde 2010 yılı içinde toplam işlenen tarım alanı 21.4 milyon hektardır. Tarla bitkileri olarak tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekim alanı 16.3 milyon hektar ve nadas alanları 4.2 milyon hektardır. 1.5 milyon hektar olan yem bitkileri ekim alanı, toplam ekim alanlarının %7’sini oluşturmaktadır. 2009 yılı yem bitkileri üretimi başta yonca ve fiğ olmak üzere 6,6 milyon tondur.

Yem bitkileri üretiminin artırılması için üreticilerin bilinçlendirilerek üretimine yönelik teşvikler artırılmalı, kışlık olarak yetiştirilen tahılların ardından ana ya da ikinci ürün olarak silajlık mısır, sorgum yetiştirilmeli; pamuk, ayçiçeği, çeltik, ve şeker pancarı gibi yazlık ürünlerin hasadından sonra kış döneminde ekim nöbetine dahil edilmeli, nadasın uygulandığı veya tarlanın boş olduğu yılda tek yıllık baklagil yem bitkileri yetiştirilmelidir. Bu durum özellikle kendisinde sonra gelen bitkiler açısından olumlu etkilere sahip olacaktır. Ayrıca GAP alanında sulamaya açılan alanlarda yem bitkileri yetiştiriciliği bölgede hayvancılığın gelişim durumu dikkate alınarak yaygın hale getirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yem Bitkisi, Kaba Yem, Arz açığı

Reccomendations For The Supply Deficit Of Fodder Crops In Turkey

Abstract

In this study that explains the situation of fodder crops and the recommendations for supply deficit of them in Turkey, the place, importance and the possibilities of the increasing production of fodder crops in agricultural structure are examined. The production of fodder crops which have to be an important factor in agriculture is the insurance of raising livestock. They are important because fodder crops are the cheap source of feeding and the rich for minerals and vitamins, include necessary nutritional elements of crop flora, increase animal fertility and provide quality animal foods.

In 2010, the cultivated land in Turkey is 21,4 million hectares. the sowing area of field crops such as cereals and other field crops is 16,3 and follow lands 4,2 million hectares. 1,5 million hectares of the sowing area of fodder crops is 7% of total sown area. The production of fodder crops mainly as alfalfa and wetch is 6,6 million tons in 2009.

In order to increase fodder crops production, the awareness of the producers should be raised, incentives for their production increased, corn silage and sorghum produced as second crops after winter cereals, the summer crops such as cotton, sunflower, paddy rice and sugar beet included in crop rotation in winter after harvesting summer crops and annual fodder crops produced in the year of fallowing and not sowing. This situation affect especially the crops sown after rotation. Moreover, production of fodder crops should be made widespread, taking the development of livestock raising into account in the region.

Key Words : Fodder Crop, Coarse Fodder, Supply Deficit

1-Giriş

Tarımsal faaliyet içerisinde önemli bir yere sahip olması gereken yem bitkileri hayvansal üretimin sigortası konumundadır. Yem bitkileri ucuz bir kaynak olması, hayvanların mide florası için gerekli besin maddelerini içermesi mineral ve vitaminlerce zengin olması, hayvanların üreme gücünü artırması ve yüksek kalitede hayvansal ürün sağlaması bakımından hayvan beslemede önemlidir (7).

Türkiye’de hayvansal verimliliğin düşük olmasında, en önemli etkenler arasında yem ihtiyacının uygun bir şekilde karşılanamaması gelmektedir. Yem konusunda en önemli sorun, yem maliyetlerinin yüksek olması ve nitelikli kaba yem üretiminin düşük olmasıdır. Bir hayvancılık işletmesinin maliyetinin %70’inin yem girdisi için harcandığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu nedenle hayvancılıkta ülkemiz ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelişmenin temin edilebilmesi, verimliliğin ve karlılığın sağlanabilmesi diğer faktörler ile birlikte, büyük ölçüde yem ihtiyacının karşılanabilmesine, kaliteli kaba yem üretimine bağlıdır (3).

Hayvansal üretimde özellikle geviş getirenlerin ve çoğu tek mideli hayvanların yemlenmesinde kaba yemlerin kullanımı mutlak şarttır. Hayvansal üretimde kaba yemler, yoğun yemlere göre, genelde daha ucuz olan yemlerdir. Kaba yem

grubu oldukça zengin bir yem grubudur. Farklı tür, çeşit ve kaynaktan bir dizi yem bu grupta ele alınır. Nitekim kaba yem ; doğal halde iken yüksek su içeriğine sahip olan (% 86 ya kadar) ya da kuru maddede %14–16 dan daha fazla ham selüloz içeriğine sahip olan ve hayvan beslemede kullanılabilen her tür materyal olarak tanımlanır (3).

Bir hayvanın günlük yem tüketimi yemin su içeriğine bağlı olarak değişmektedir. Bu yüzden tüketim kuru madde cinsinden ifade edilir. Bir sığır günde canlı ağırlığının %2,5-3'üne eşdeğer ağırlıkta kuru madde tüketebilir. Yeşil çayır otunda kuru madde %20, kuru çayır otunda % 87, saman'da %90, arpada %87 civarındadır(5).

2- Yem Bitkilerinin Tarımsal Yapı İçerisindeki Yeri

Türkiye genelinde 2010 yılı toplam islenen tarım alanı 24.4 milyon hektardır. Tarla bitkileri olarak tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekim alanı 16.4 milyon ha, nadas alanları 4.2 milyon ha ve sebze bahçeleri alanı ise 729 bin hektardır. Nadasa bırakılan alanların toplam ekilen alan içindeki oranı %17,38'dir (Çizelge 1). Ekilen tarım alanları açısından İç Anadolu bölgesi ilk sırada yer almaktadır (%28.54). Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgeleri ikinci ve üçüncü sırada bulunmaktadır. Benzer şekilde en fazla nadas yapılan bölge de Türkiye nadas alanlarının yarısından fazlasını oluşturan İç Anadolu bölgesidir. Doğu Anadolu bölgesi de nadas yapılan en büyük ikinci bölgedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bölgelere Göre Ekilen ve Nadasa Bırakılan Alanlar (ha)

	Toplam Alan	Ekilen Alan	Nadas	Sebze Bahçeleri	Meyvelik alanlar
Marmara	3.043.020	2.288.060	201.673	134.525	418.762
Ege	2.881.898	1.795.044	160.543	141.882	784.428
İç Anadolu	7.490.744	4.698.462	2.512.935	112.787	166.627
Akdeniz	2.464.804	1.747.261	130.659	158.899	427.985
Karadeniz	2.790.885	1.609.220	447.779	87.546	646.340
Doğu Anadolu	2.552.443	1.790.892	605.893	24.849	131.049
Güneydoğu	3.212.191	2.530.921	189.542	68.996	422.848
Toplam	24.435.985	16.459.860	4.249.024	729.484	2.998.039

Kaynak:TUIK,2010

2010 yılı verilerine göre toplam tarla bitkileri ekim alanları içerisinde yem bitkilerinin payı %8,2'dir. Bölgeler itibariyle yem bitkisi ekim alanlarının en fazla olduğu bölge %37,4 ile Doğu Anadolu bölgesidir. yem bitkileri alanlarının yarısından fazlasını Doğu Anadolu bölgesi ve İç Anadolu bölgesi birlikte oluşturmaktadır. Yem bitkileri ekim alanlarının %39'unu yonca bitkisi,% 30'unu fiğ ve % 20'sini silajlık mısır oluşturmaktadır.

Çizelge 2. Yem Bitkileri Ekim Alanları (ha)

	Yem Bitkileri	Hasıl Mısır	Silajlık Mısır	Fiğ	Yonca	Korunga
Marmara	1.857.358	24.556	936.360	542.810	325.392	23.665
Ege	2.028.245	38.461	878.311	656.885	405.076	33.215
İç Anadolu	2.309.212	826	284.920	510.737	1.005.136	484.676
Akdeniz	833.274	10.242	224.115	454.937	115.312	27.288
Karadeniz	1.660.783	18.116	361.445	877.402	300.799	102.671
Doğu	5.456.359	207	62.636	1.035.740	3.468.125	881.631
Güneydoğu	442.370	200	96.941	209.889	68.267	17.664
Toplam	14.587.601	92.608	2.844.728	4.288.400	5.688.107	1.570.810
%		0,64	19,64	29,61	39,27	10,84

Kaynak: TUIK,2010

Yem bitkileri üretim miktarımız verilen desteklerinde etkisiyle yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. 2005 yılında 11,7 milyon ton olan yem bitkileri üretim miktarımız 2009 yılında %35 artış göstererek 17,9 milyon ton'a ulaşmıştır.

Çizelge 3. Yıllara Göre Yem Bitkileri Üretimleri (Ton)

Yıl	Yonca*	Fiğ*	Korunga*	Mısır Silajı	Burçak*
2003	2.325.000	483.750	415.000	-	1.350
2004	2.575.000	545.000	397.500	-	2.450
2005	2.925.000	737.500	482.500	7.600.000	6.250
2006	3.273.973	1.467.199	527.524	10.069.968	9.963
2007	3.938.356	1.934.840	573.561	10.259.595	87.511
2008	4.368.393	2.141.424	639.566	11.183.290	40.142
2009	4.474.051	1.572.081	824.790	11.099.653	59.733

Kaynak: TÜİK,2010 (Not: Kuru ot ile Yeşil otun % 25'i toplanarak hesaplanmıştır.)

3-Hayvan Varlığı ve Kaba Yem Gereksinimi

Türkiye’de hayvan varlığı son yirmi yıl içerisinde önemli derecede azalmıştır. 1991 yılında 12,3 milyon adet olan büyükbaş hayvan varlığımız 2002 yılında %20 azalarak 9,9 milyon adete düşmüştür. 2010 yılı itibarıyla büyükbaş hayvan sayısı ise 11,4 milyon adettir. Küçükbaş hayvan varlığımız 1991 yılında 51 milyon adet iken, %43 azalarak 2010 yılında 29,3 milyon adet olmuştur(2).

Türkiye’de kaba yem temininde saman basta olmak üzere, hasat harman artıkları önemini korumakta olup, saman üretimi hayvansal üretimde en önemli kaba yem kaynağı durumundadır. Kaba yem ticaretinde saman ticareti kadar olmasa bile küçük de olsa olumlu gelişmeler vardır. Yonca ve fiğ kuru otu ile mısır silajı alım satımı yaygınlaşmaktadır. Hemen hemen bütün bölgelerde kuru ot ve silajın borsası oluşmak üzeredir(6).

Orta ve büyük ölçekli süt sığırcılığı işletmeleri ve büyük besi çiftlikleri kaba ve kesif yemin önemli bir kısmını satın almakta veya arazi kiralayarak kaba yemin bir kısmını kendileri üretmektedirler. Bu durum, son yıllarda kuru ot ve silaj ticaretinin gelişmesine neden olmuş, bitkisel üretime dayalı işletmelerde ticari kuru ot ve silaj üretimi yaygınlık kazanmıştır.

Türkiye’de 2009 yılı itibarıyla Kuru madde olarak 4,5 milyon ton yonca, 1,6 milyon ton fiğ,0,8 milyon ton korunga ve 11 milyon ton silaj üretilmiştir. Tahminen çayır mera alanlarımızın da 10 milyon ton hesap edildiğinde, toplam kaba yem varlığımız 28 milyon ton civarındadır (4).

Mevcut durumda kaba yem açığımızı hesapladığımızda, yaklaşık 10 milyon tonluk bir fark olduğu belirlenmiştir. Bu hesaplamada; Bir hayvan için gerekli olan kaba yem ihtiyacı üzerinden gidildiğinde, 1 sığırın ortalama 500 kg ağırlığında olduğu ve günlük yem ihtiyacının da canlı ağırlığının %3’ü kabul edilip, yem gereksiniminin de % 60’ının kaba yem olduğu hesaba katılarak 1 hayvanın günlük olarak 9 kg kaba yeme ihtiyacı olduğu belirlenmiştir. Bu hesaplama doğrultusunda 11,8 milyon baş BBHB’ne göre toplam kaba yem ihtiyacımız yaklaşık 39 milyon ton olarak hesaplanmıştır.

Her ne kadar orta ve büyük ölçekli işletmeler yemini dışarıdan temin etse de, hayvan varlığının çoğunluğu küçük aile işletmelerinde bulunmaktadır. Bitkisel üretimle birlikte yürütülen hayvansal üretimin kaba yem gereksiniminin işletme içerisinde temin edilmesi zorunludur. Hayvansal üretimde, üretim maliyetlerinin %70’ini besleme giderleri oluşturmaktadır. Ekonomik bir hayvancılık için de, besleme giderlerinin düşürülmesi, bu amacı gerçekleştirmek için de kuru ot ve silaj üretiminin tarla tarımı içerisinde yem bitkileri yetiştirilerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kaba yem üretiminde, hayvanların sağında, kuruda veya beside oluşlarına göre kuru ot ve silaj oranlarını değiştirmek mümkün olduğu gibi, işletmenin bitkisel üretim desenine göre de çeşitlendirmek mümkündür. Sulama olanağı bulunan alanlarda silaj gereksinimini mısır ve sorgum gibi bitkilerle, kıraç alanlarda ise yulaf, arpa, tritikale veya yemlik kolza ile temin etmekte yarar vardır. Kuru ot gereksiniminin karşılanmasında fiğ, yonca, korunga ve yulaf en fazla kullanılan bitkilerdir. Bütün bölgelerimizde, bütün bitkisel üretim sistemleri içerisinde hem kuru ot, hem de silaj üretme olanağı bulunmaktadır(1).

Yem bitkileri üretiminin artırılması için kışlık olarak yetiştirilen tahılların ardından ana ya da ikinci ürün olarak silajlık mısır, sorgum veya sorgum-sudanotu melezi yetiştirilmesi; pamuk, ayçiçeği, çeltik, ve seker pancarı gibi yazlık ürünlerin hasadından sonra kış döneminde uygun fiğ türlerinin yalın yada karışım olarak ekim nöbetine dahil edilmesi, buğdaygil yem bitkileri, yemlik pancar veya üçgül gibi alternatif yem bitki türlerinin ürün desenine alınması, yem bitkileri yetiştiriciliğinin ekim nöbeti sistemleri içine yerleştirilmesi ve bu kapsamda desteklenmesi gerekmektedir(6).

4-Yem Bitkileri Üretiminin Arttırılması

Yağışın yetersiz olduğu kuru tarım yapılan bölgelerde ekilen yem bitkilerinin başında fiğ, korunga ve sulama imkanı olan yerlerde ise yonca gelmektedir. Fiğ tarımı İç Anadolu ve doğu Anadolu başta olmak üzere bir çok bölgede ekim nöbetine girebilmektedir. Mısır silajı bir çok bölgede kışlık olarak yetiştirilen buğdayın ardından ikinci ürün olarak yetiştirilebilmektedir. Korunga ekiminin büyük bir kısmı ise Doğu Anadolu’da gerçekleştirilmektedir(1).

Yapılan araştırmalarda Orta Anadolu Bölgesi için uygun olan ekim nöbeti sistemlerinin sulanan alanlarda; buğday-fiğ tahıl karışımı+seker pancarı-mercimek, yonca (5 yıl)-mısır-seker pancarı, fiğ tahıl karışımı+ayçiçeği-kuru fasulye-

buğday-fiğ tahıl karışımı+mısır, arpa-silajlık mısır-kolza-fiğ tahıl karışımı+patates, yonca (5 yıl)-buğday+kolza-fiğ tahıl karışımı+mısır, soya-fiğ tahıl karışımı+mısır-patates. Sulanmayan alanlarda; korunga (3 yıl)-buğday-kolza-nadas, tohumluk fig-buğday+tek yıllık yoncalar-nadas, korunga (3 yıl)-nadas-buğday, nohut-buğday+tek yıllık yoncalar-nadas, arpa-tohumluk fig-nadas, mercimek-buğday+tek yıllık yoncalar-nadas, korunga (3 yıl)-buğday-kolza-arpa olması gerektiği belirtilmiştir(6).

Doğu Anadolu Bölgesi için uygun olan ekim nöbeti sistemleri için ise sulu alanlar için seker pancarı+mısır+fiğ tahıl karışımı-silajlık mısır+buğday, yazlık sebze+buğday yonca (3 yıl) yonca+seker pancarı, kolza+buğday- fiğ tahıl karışımı+mısır-fasulye+kolza, patates+buğday-seker pancarı+fiğ tahıl karışımı+silajlık mısır; kuru alanlar için korunga(3yıl)-kolza+buğday,tohumluk fiğ-buğday-tohumluk fiğ-arpa, fiğ tahıl karışımı-kolza (yazlık)-aspir tohumluk fig-buğday, nohut-buğday-mercimek-aspir olması gerektiği belirtilmiştir(6).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için uygun olan ekim nöbeti sistemlerini; Sulanan alanlarda; kışlık sebze+pamukfiğ/tahıl karışımı+mısır-buğday+yazlık sebze, bakla+pamuk-fiğ/tahıl karışımı+biber-kolza+soya, buğday+ silajlık mısır-bakla+kavun/karpuz-fig/tahıl karışımı+mısır, yonca (5 yıl) pamuk-buğday+tek yıllık yoncalar-pamuk+bakla. Sulanmayan alanlarda; mercimek-buğday-nohut-mısır-soya, buğdayfiğ buğday-bezelye, korunga (3 yıl)-buğday (2 yıl), mercimek-buğday+tek yıllık yoncalar olduğu ortaya konmuştur(6).

5-Sorunlar ve çözüm önerileri

Yem bitkileri türleri ve bunların üretim teknikleri konusunda çiftçilerimizin bilgileri yetersizdir. Yetiştirme tekniğinin yeterli düzeyde bilinmemesi, mevcut bilgilerin üreticiye sağlıklı aktarılamaması, tohum üretimi için gerekli alet ve ekipmanın yetersiz olması önemli bir sorundur.

Yem bitkileri üretiminin artırılabilmesi için her şeyden önce tohumluk sorununun halledilmesi gerekmektedir. Türkiye’de yem bitkileri ekilişleri genellikle popülasyon halindeki tohumlarla yapılmaktadır. Sertifikalı tohumluk üretiminin ve kontrollerin yetersiz olması nedeniyle tohumluk özelliği olmayan, karışık (yoncada başta küsküt olmak üzere) yabancı ve zararlı ot tohumları içeren tohumlar serbestçe pazarlanmaktadır. Bunun için, öncelikle çok farklı ekolojilere sahip olan farklı bölgelerimizde yetiştirilebilecek yem bitkisi türlerinin saptanması, adaptasyon ve verim denemelerinin yeni tür ve çeşitlerle yaygınlaştırılması, yürütülen bu araştırma sonuçlarının oluşturulacak veri bankalarında depolanması gerekmektedir. Bu sonuçlar dikkate alınarak; farklı bölgelerde adapte olduğu saptanan yem bitkisi tür ve çeşitlerinin tohumlarının üretimine geçilmelidir. Ayrıca yabancı kaynaklardan sağlanan ve adapte olduğu saptanan tür ve çeşitlerin tohumlarının yurt içinde üretimi de sağlanmalıdır. Bunun yanında Tarla tarımında öncelikle sulu tarım yapılan yörelerde çoklu üretim planlamalarına girilmeli, rotasyonda kültür yem bitkileri üretimine ağırlık verilmelidir.

Sulan alanların artışıyla ekim nöbeti sistemleri içerisinde kışlık ara ürün olarak baklagil yem bitkileri yetiştirilmelidir. Baklagil yem bitkileri toprağa azot bağladığından toprağın yapısını iyileştirir ve kendisinden sonra gelen bitkiye iyi bir toprak bırakır, o yüzden yem bitkilerinin ekim nöbeti içerisinde yer alması maliyetlerin azaltılması ve sürdürülebilir verimlilik açısından son derece önemlidir. Nadasın uygulandığı veya geçit bölgelerinde ya da tarlanın boş olduğu yılda tek yıllık baklagil yem bitkilerinin yetiştirilmesi özellikle kendisinde sonra gelen bitkiler açısından olumlu etkilere sahip olacaktır.

GAP alanında sulamaya açılan alanlarda yem bitkileri yetiştiriciliği bölgede hayvancılığın gelişim durumu dikkate alınarak yaygın hale getirilmelidir. Ayrıca, kışlık olarak yetiştirilen buğday ve arpa gibi ürünlerin ardından ikinci ürün olarak silajlık mısır, sorgum ve sorgum-sudan otu melezi yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi, pamuk, ayçiçeği, çeltik, patates ve seker pancarı gibi yazlık ürünlerin hasadından sonra kış döneminde uygun tek yıllık yem bitkisi türlerinin yalın ya da karışım olarak ekim nöbetine dahil edilmesi, çok yıllık bitkilerden olan yoncanın sulu alanlarda münavebe bitkisi olarak kullanılması, kuru alanlarda korunga ekiminin yaygınlaştırılması ve korunganın münavebeye alınması, adi fiğ dışında tek yıllık baklagil yem bitkileri olan yem bezelyesi, Anadolu üçgülü, mürdümük, Macar fiği, tüylü fiğ ve koca fiğ gibi diğer türlere tarım sisteminde daha fazla yer verilmesi, yem bitkileri üretimine verilen desteklemelerin devam etmesi, yem bitkileri alım ve satımı konusunda kolaylaştırıcı önlemler alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

- 1- Açıkgöz, E., ve ark.,2003, “Yem Bitkileri Üretimi ve Sorunları, Trakya Zootečni Bilim Derneği, Trakya
- 2- Anonim 2012/a, Türkiye İstatistik Kurumu Web sitesi <http://www.tuik.gov.tr> (28.05.2012)
- 3- Anonim 2012/b Türkiye Yem Sanayicileri Birliği Web sitesi [http://www.turkiyeyem.org.tr/yembir/index.php?area=1&p=static&page=rapor\(20.05.2012\)](http://www.turkiyeyem.org.tr/yembir/index.php?area=1&p=static&page=rapor(20.05.2012))
- 4- Anonim 2012/c, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Verileri, ANKARA
- 5- Anonim 2012/d “Sığır Besiciliği” http://www.tarimkutuphanesi.com/SIGIR_BESICILIGI_00143
- 6- Sabancı, C.,ve ark.,2010, “Yem Bitkileri Üretiminin Artırılması Olanakları”, Ziraat Mühendisliği VII.Teknik Kongre,11-15 Ocak 2010, Ziraat Mühendisleri Odası, ANKARA
- 7- Yolcu, H., Tan, M.,2008 “Ülkemizde Yem Bitkileri Tarımına Genel Bir Bakış” Tarım Bilimleri Dergisi 2008, 14 (3) 303-312 Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, ANKARA

Doğu Marmara Bölgesi'nde Tarım ve Kırsal Kalkınma Destekleri

Arif SEMERCİ¹

arifsemerci69@gmail.com,

¹ Uzman, Dr., T.C. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı İzmit, Kocaeli

² Doç. Dr., Mustafa Kemal Ün. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü MKÜ Tayfur Sökmen Kampüsü, Hatay

Erdal DAĞISTAN²

erdal@mku.edu.tr

Özet

Doğu Marmara Bölgesi (TR42) kapladığı alan bakımından Türkiye genelinde küçük bir yere sahip olmakla birlikte (%2.60), ülke kanatlı eti üretiminin %50.43'ünü, fındık üretiminin de %25'ini sağlamaktadır. Bölge mısır, kivi ve ayva üretimi yanında iç ve dış mekan süs bitkileri üretimi ve ticaretinde de ülke genelinde söz sahibi bölgelerden biridir.

Çalışmada, Doğu Marmara genelinde sulanabilir nitelikteki alanların %44.58'inin sulanabildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte ülke genelinde Çiftçi Kayıt Sistemi'nde kayıtlı alanlar toplam tarım alanlarının %62.20'sini oluştururken bu oran bölge için sadece %37.79'dur.

Doğu Marmara Bölgesi 2011 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca verilen tarımsal destekleme tutarının %2.96'sından faydalanmıştır. Bölgede 2008-2011 yılları arasında Ekonomi Bakanlığı'nca tarıma verilen desteklerin toplamı 80728027 TL'ye ulaşmıştır. 2011 yılı verilerine göre Doğu Marmara'da İl Özel İdareleri ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nca hazırlanan projeler kapsamında tarım sektörüne verilen destek tutarı ise 10653653.12 TL olmuştur.

2010 yılında TÜİK tarafından Doğu Marmara Bölgesi için hesaplanan Ginin Katsayısı 0.328 olup, bu değer Türkiye geneline oranla (0.380) bölgede daha adil bir gelir dağılımı olduğunu göstermektedir.

Çalışma, Doğu Marmara Bölgesi'nde yoksulluğun azaltılması bağlamında, tarımsal üretime uygun olduğu halde kullanılmayan tarım alanlarının tekrar tarım sektörüne kazandırılması gerektiğini, özellikle sulanan alanların artırılarak ürün çeşitliliğine yönelmesi ve büyük ölçekli işletmelerde tarımsal üretime ağırlıklı verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: MARKA, Kırsal, Kalkınma, Tarım, Destekleme.

Agricultural and Rural Development Subsidies in East Marmara Region

Abstract

Even though the East Marmara Region (TR42) holds a small portion (2.60%) in the total area coverage within Turkey, it supplies 50.43 % of overall fowl production and %25 of overall nut production. The region is one of the prestigious regions in corn, kiwi and quince production along with a similar position in interior and outdoor decoration plants' production and trade nation-wide.

In this study, it has been determined that 44.58% of irrigable areas are irrigated throughout East Marmara Region. However, while the percentage of areas registered in the Farmer Registration System is 62.20% nationwide, this figure is only 37.79% for the region. East Marmara Region utilized 2.96% of agricultural subsidies given by the Food, Agriculture and Stockbreeding Ministry in the year of 2011. Agricultural supports amount given by the Ministry of Economy between the years of 2008 – 2011 has reached a total of TL80728027. According to the 2011 data, the subsidy amount given for the agriculture sector within the projects conducted by the Special Provincial Administrations and East Marmara Development Agency has been TL 10653653.12.

In 2010, Gini Coefficient estimated for East Marmara Region by TÜİK is 0.328 and it shows that there is fair distribution of incomes nationwide with respect to the coefficient for the whole country which is 0.380.

This study suggests that uncultivated areas, which are convenient for agricultural production though, should be regained in the agriculture sector, irrigated fields should be increased and product variety should be aimed and in the big sized enterprises, agricultural production should be focused on for the sake of decreasing the poverty rates.

Key words: MARKA, Rural, Development, Agriculture, Subsidy.

1. Giriş

Yoksulluk olgusu son yıllarda dünya gündeminin önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bugün dünyada 1.2 milyar yoksul insanın yaklaşık 900 milyonu kırsal alanda yaşamakta ve bu kesimin tamamına yakınının geçim kaynağını tarım, orman ve balıkçılık faaliyetleri oluşturmaktadır (Öztürk, 2008).

Günümüzde kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve yoksullukla mücadele oluşturmaktadır. Uluslararası alanda yoksullukla mücadelenin en önemli kurumsal yürütücülerinin başında Dünya Bankası gelmektedir. Birleşmiş Milletler 1996 yılını "Yoksullukla Mücadele On Yılı" ilan etmiş ve 2000 yılında yapılan ve 147 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Binyıl Zirvesi'nde, mutlak yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır (Solmaz, 2007).

Uluslararası literatürde yoksulluğun ölçümünde genellikle asgari beslenme standardına göre mutlak yoksulluk ve gelire göre belirlenen göreceli yoksulluk kavramları kullanılmaktadır. Asgari beslenme standardına göre Edmundson ve Sukhatme (1980), Atkinson (1987), Foster ve Shorrocks (1991), Glewwe ve Hall (1994) ve Lewis (1996) mutlak

yoksulluğun ölçümünü yapmışlardır. Balisican (1993), Glewwe-Hall (1994) ve Lewis (1996) ise tüketim harcamalarına göre yoksulluk hesaplanmasına yönelik olarak yoksulluk ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar yürütmüşlerdir.

Türkiye’de yoksulluk üzerine Celasun (1986), Dağdemir (1992) ve Dumanlı (1996) tarafından yapılan çalışmalarda yoksulluğun çeşitli kriterlere göre dağılımı verilmiştir. Türkiye’de gelir dağılımını bölgesel yönden inceleyen Hepaktan ve Alkaya (2001) çalışmalarında gelir dağılımından düşük pay alan kesimlerin sağlık, eğitim, beslenme ve barınma gibi temel hizmetlerden daha az düzeyde yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Dansuk (1997) tarafından yapılan çalışmada kır-kent ayrımı dikkate alındığında asgari beslenme standardına göre mutlak yoksulluğun %61.88’inin, tüketim harcamasına göre mutlak yoksulluğun %63.33’ünün kırdaki olduğu belirlenmiştir. Dumlu ve Aydın (2008) yapmış oldukları çalışmada Türkiye için 1980-2004 yılları arası Gini Katsayıları tahmin etmişler ve geliştirdikleri modellerle Türkiye için 2006 yılı Gini Katsayısı hesaplamışlardır. Oğuz ve ark. (2010) tarafından yürütülen araştırmada, Konya ilinde sulu ve kuru tarım yapılan alanlarda göreceli yoksulluğun boyutu ve yoksulluğa neden olan etmenler belirlenmiş ve çalışma alanı için yoksullukla mücadele stratejisi oluşturulmuştur.

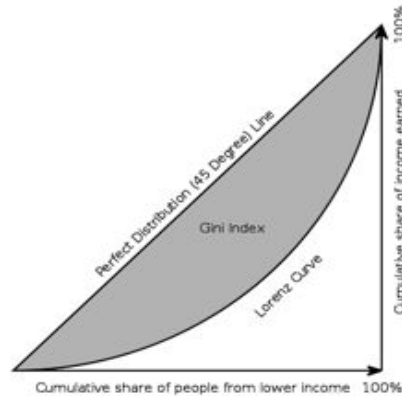
Bu çalışmada Doğu Marmara Bölgesi’nde nüfus, istihdam ve sektörel dağılımı incelenmiş, bölge için kır-kent ayrımında hesaplanan Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca 2011 yılı verileri dikkate alınarak Doğu Marmara Bölgesi’nde tarımın genel yapısı incelenmiş ve üreticilerin tarımsal desteklerden faydalanma düzeyleri ortaya konulmuştur. Çalışma sonunda Doğu Marmara Bölgesi’nde tarımsal üretim ve alt yapısına bağlı olarak kırsal kesimde yoksulluğun azaltılması ve paralelinde de kalkınmanın artırılması ve güçlendirilmesine yönelik olarak çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada Doğu Marmara Bölgesi’ne ait veriler bölgedeki kamu kurum ve kuruluşlarından, Türkiye geneline ait veriler ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) elde edilmiştir.

Yürütülen çalışmalarda milli gelirin nasıl bölüştüğü sorunu, ekonomide fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı olmak üzere iki temel yaklaşımla incelenmektedir. Bireylerin ya da hanelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizliği bireysel temelde ölçmek, eşitsizliğin derecesini zamana ve ülkelere (bölgelere) göre karşılaştırabilmek için Lorenz Eğrisi ve Lorenz Eğrisi temeline dayanan Gini Katsayısı kullanılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2005). Bu çalışmada da Türkiye ve Doğu Marmara Bölgesi’nde gelir ve dağılımının incelenmesinde Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı kullanılmıştır.

Lorenz Eğrisi alt-gruplar hiyerarşik olarak artan sıklıkla sıralandığında elde edilen kümülatif frekansların eğrisi olup, toplumun yüzde kaçının milli gelirden hangi oranda pay aldığını göstermektedir. (Geyik ve ark., 2005; Van Zanden, 1995).

Şekil 1: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi İlişkisi

Gini Katsayısı; Lorenz Eğrisi ile köşegen (tam eşitlik doğrusu) arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altında kalan alana oranını göstermektedir (Şekil 1). Tam eşitlik doğrusu ile Lorenz Eğrisi arasında kalan alan A, ve Lorenz eğrisi altında kalan alan B ise, Gini Katsayısı $A/(A+B)$ olarak hesaplanmaktadır. Gini Katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta olup, katsayısının 0.20’nin altında olması düşük eşitsizliği, 0.20-0.50 arasında olması orta düzeyde eşitsizliği, 0.50’nin üzerinde olması ise yüksek eşitsizliği göstermektedir (Haidich ve Ioannidis, 2004; Geyik ve ark., 2005).

3. Araştırma Bulguları

3.1. Bölgenin Sosyo-Ekonomik Yapısı

3.1.1. Nüfus

Türkiye’deki 26 Düzey 2 bölgesinden biri olan TR42 Düzey 2 Bölgesi Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova il-lerini kapsamaktadır (Şekil 2). Doğu Marmara Bölgesi 20272.28 km²’lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün %2.6’sını oluşturmaktadır (TÜİK, 2011).

Şekil 2. Doğu Marmara Bölgesi

2011 yılı TÜİK verileri göre Doğu Marmara Bölgesi Türkiye nüfusunun %4.44'üne sahiptir. Bölge illeri arasında Kocaeli ili, en yüksek şehirleşme oranına sahiptir ve bölge nüfusunun %48.31'ini kapsamaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Doğu Marmara Bölgesinde Nüfus ve Şehirleşme Düzeyi (2011)

İller	Toplam	İl ve İlçe Merkezleri	İl ve İlçe Merkezleri (%)	Belde ve Köyler	Belde ve Köyler (%)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)
Doğu Marmara	3315463	2681961	80.89	633502	19.11	163.55
Türkiye	74724269	57385706	76.80	17338563	23.20	95.36

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2011.

2011 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre bölgenin nüfus yoğunluğu (163.55 kişi/km²) ülke nüfus yoğunluğunun 1.71 katıdır. Bölgede şehirleşme oranı (%80.79) Türkiye ortalamasının (%76.80) üzerindedir. İller bazında nüfus yoğunluğu incelendiğinde, Kocaeli'ndeki nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasının 4.6 katı olduğu görülmektedir. Bölgedeki iller içinde sadece Bolu'nun nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

3.1.2.İstihdam

TÜİK 2011 yılı verileri incelendiğinde, Doğu Marmara Bölgesi'nde 15 yaş ve üzeri istihdam edilen nüfusun 1210000 kişi olduğu görülmektedir. Bölgede istihdam edilen nüfusun Türkiye'ye oranı ise %5.02'dir. Türkiye genelinde toplam istihdamdan sektörlerin aldığı paylar ise şöyledir: Hizmetler Sektörü %48.06, Sanayi Sektörü %26.46 ve Tarım Sektörü %25.48'dir. Belirtilen oranlar Doğu Marmara Bölgesi için sırası ile %44.22, %34.21 ve %21.57'dir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Doğu Marmara Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, 2010-2011 (Bin kişi,15+yaş)

	Toplam İstihdam		Tarım Sektörü		Sanayi Sektörü		Hizmet Sektörü	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Doğu Marmara Bölgesi	1053	1210	209	261	359	414	485	535
Türkiye	22594	24110	5683	6143	5927	6380	10985	11587

Kaynak: TÜİK,2011. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2011. TÜİK Başkanlığı Haber Bülteni, Sayı: 42, (Yayınlanma Tarihi:1 Mart 2012).

Doğu Marmara Bölgesi'nde istihdam edilen nüfusun sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, hizmetler ve tarım sektörünün toplam istihdamdan aldığı payın Türkiye geneline oranla daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bölgede, özellikle Kocaeli İli'nde sanayileşmenin yoğun olması nedeniyle, toplam istihdam içinde sanayi sektörünün payı Türkiye geneline oranla yaklaşık olarak %8 daha yüksektir.

3.1.3.Gelir Dağılımı

Doğu Marmara Bölgesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2006 yılında yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması"nda 5. sırada yer almıştır. 2008 yılı verilerine göre bölgede Kişi Başına Düşen Gayrisafi Katma Değer (KBGKD) 13265 ABD \$ (2008) olup, Türkiye genelinde İstanbul'dan sonra 2. sırayı almaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımının ölçümünde genellikle Gini Katsayısı dikkate alınmaktadır. Gini Katsayı 1963'te 0.55, 1987'de ise 0.43 olarak hesaplanmıştır. Türkiye için hesaplanan Gini Katsayısında yıllar içinde meydana gelen değişim, ülkede gelir dağılımı açısından sınırlı düzeyde de olsa bir iyileşmenin olduğu göstermektedir (Hazman, 2011).

Çizelge 3. Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı

	Gini Katsayısı				
	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	0.403	0.387	0.386	0.394	0.380
Kent	0.392	0.375	0.376	0.386	0.370
Kır	0.399	0.373	0.370	0.364	0.361
Doğu Marmara Bölgesi	0.390	0.380	0.332	0.364	0.328

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2010

TÜİK tarafından “Hanehalkı Kullanılabilir Gelir”e göre 2010 yılı için Doğu Marmara Bölgesi’nin Gini Katsayısı 0.328 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 3). Diğer bölgelerin Gini Katsayılarıyla kıyaslandığında, Doğu Marmara Bölgesi’nde ve aynı katsayıya sahip Karadeniz Bölgesi’nde gelirin daha eşit bir şekilde dağıldığı söylenebilir.

TÜİK tarafından yapılan bir çalışmada, hanehalkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 20’lik gruplar itibarıyla yıllık hanehalkı kullanılabilir gelirin dağılımı incelendiğinde, Türkiye genelinde dağılımın; %6.5, %11.1, %15.6, %21.9 ve son %20’lik dilimde ise %44.90 olduğu saptanmıştır. Doğu Marmara Bölgesi için bu değerler sırası ile %7.9, %12.6, %16.5, %22.20 ve son dilim için de %40.8’dir. Gelir dağılımı genel olarak incelendiğinde, Doğu Marmara Bölgesi’nde her bir %20’lik dilimdeki gelirin Türkiye geneline oranla daha adil bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır.

Gelir dağılımına dünya ölçeğinde bakıldığında, ülkeler arasında önemli düzeyde gelir dağılımında eşitsizliğinin bulunduğu görülmektedir. Çizelge 4 incelendiğinde, İsveç için Gini Katsayısı 0.23 olarak hesaplanırken, bu ülkede en zengin %10’luk kesim ile en yoksul %10’luk nüfus arasında gelir farkının 6.17 kat olduğu anlaşılmaktadır. Ülkelerin gelişmiş düzeyleri azaldıkça yoksul kesim ile zengin kesim arasındaki gelir farkının önemli derecede arttığı gözlenmektedir.

Çizelge 4. Seçilen Bazı Ülkelerde Bireysel Gelir Eşitsizliği–2005

Ülkeler	Gini Katsayısı	En Yoksul	En Zengin	(b) b/a
		% 10 (a)	% 10 (b)	
İsveç	0.23	3.6	22.2	6.17
Bulgaristan	0.31	2.9	25.4	8.76
Kanada	0.32	2.6	24.8	9.54
Rusya Federasyonu	0.42	2.4	30.6	12.75
A.B.D.	0.38	2.0	30.0	15.00
Türkiye	0.43	2.0	34.1	17.05
Çin	0.47	1.6	34.9	21.81

Kaynak: World Bank, World Development Indicators 2007 (<http://stats.oecd.org>)

OECD, Factbook 2008: Economic, Environmental and Social Statistics.

3.2. Yoksulluk, Kırsal Kalkınma ve Tarım

3.2.1. Yoksulluk

Literatürde yoksullukla ilgili olarak farklı tanımlara rastlanılmaktadır. Dünya Bankası yoksulluğu; “Maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememek ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olmak hali” olarak tanımlamaktadır (World Bank, 1990). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise yoksulluğu “Bir ülkede düşük ya da yetersiz gelir, düşük kalitede barınma olanakları, temel kamusal hizmetlerin sağlanmasında yetersizlik, altyapı hizmetlerinde yetersizlik, sosyal güvencenin yetersiz olması” şeklinde açıklamaktadır (ILO, 2006).

Oppenheim ve Harker (1996) yoksulluğu, “Ortalama gelire sahip kişiye göre daha az gıda, ısınma ve giyim harcaması yapmak” olarak, Ravallion ve Bidani (1994) de “Temel tüketim maddesi ihtiyaçlarını karşılayamama ya da yetersiz düzeyde tüketim, diğer bir ifade ile de yetersiz gıda, giyim ve barınmaya yol açma” olarak tanımlamaktadırlar.

TÜİK tarafından 2006-2010 dönemde yapılan “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması”nda Türkiye’de yoksulluk sınırı altında (3689 TL/yıl) 11817000 kişinin olduğu tespit edilmiştir. Bu değer Türkiye nüfusunun %15.81’ini oluşturmaktadır. Aynı araştırma, Doğu Marmara Bölgesi’nde yoksulluk sınırı altında yaşayanların 536000 kişi olduğunu ve bu değerlerin de bölge nüfusunun %16.17’sini, Türkiye nüfusunun da %4.53 olduğunu da ortaya koymuştur (TÜİK, 2010).

3.2.2. Kırsal Kalkınma ve Tarım

Kırsal kalkınma; “insan yaşamına olumsuzluklar getiren kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların şeklinde tanımlanabilir (Oakley ve Garfoth, 1985). Kırsalda gelirin artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi noktasında, 2007-2013 dönemini kapsayan “9. Kalkınma Planı”nda yer alan Ekonomik ve Sosyal Gelişme Eksenlerinde; Rekabet Gücünün Artırılmasında başlığında Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi konusu, Beşeri Gelişme ve Sosyal Da-

yanışmanın Güçlendirilmesi bölümünde Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele ve Bölgesel Gelişiminin Sağlanması ana başlığında ise Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması konularına yer verilmiştir

Türkiye’de, 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun 21. maddesinde “Tarımsal destekleme programlarına bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hâsılının yüzde birinden az olamaz” hükmüne rağmen, tarımsal desteklemeye ayrılan kaynak 2010 yılı GSYİH’nin sadece %0.82’si düzeyinde kalmıştır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak tarım sektörünün milli gelir ve istihdamdaki payları değişiklik göstermektedir. 2008 yılı dikkate alınarak bazı AB ülkeleri ve Türkiye’de tarım sektörünün GSYİH ve istihdam içindeki payları incelendiğinde, bu değerler sırası ile Almanya’da %0.9 ve %2.2, Bulgaristan’da %7.3 ve %7.5, Macaristan’da %4.3 ve %4.7 Polonya’da %4.5 ve %14.7, Portekiz’de %2.4 ve %11.6, Romanya’da ise %7.1 ve %29.5 olduğu anlaşılmaktadır. Aynı veriler Türkiye için sırası ile %7.6 ve %23.5’dir. Topluluk üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin GSYİH’nda tarım sektörü en yüksek paya sahipken, sadece üye ülkeler arasında yer alan Romanya’da toplam istihdam içinde tarımın payı Türkiye’den daha yüksektir (Kandemir, 2010).

Olgun (2005) tarafından, 25’li AB’de tarım sektörünün GSMH’daki payının %2 dahi olmamasına karşın, birlik bütçesinin yarısının tarıma ayrıldığı ifade edilmiş ve Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikası’na uyumu için öncelikle tarıma yapılan desteklerin artırılarak, milli gelir içindeki payının en az %2,5 olması gerektiği vurgulanmıştır. AB’de bütçeden Ortak Tarım Politikası’na (OTP) ayrılan pay, topluluk bütçesinden pay almaya başlayan ortak politika alanlarının artması ve OTP’nin yeniden yapılandırılmasına yönelik reform çalışmaları gibi faktörlerin etkisiyle zamanla azalmıştır. Tüm bu azalmaya rağmen 2007 yılı AB bütçesinde OTP’nin payının %43.5 seviyesinde olması OTP’nin, AB bütçesi için taşıdığı önemi göstermektedir (Yılmaz ve Köknaoğlu, 2007).

3.3.Doğu Marmara Bölgesinde Tarım

Türkiye’deki tarım arazilerinin 12.5 milyon hektarı sulanabilir özelliindedir. Ancak yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8.5 milyon hektardır. Türkiye’de 2010 yılı sonu itibariyle toplam 5.5 milyon hektar arazi sulamaya açılmıştır. Doğu Marmara Bölgesi’nde sulanabilir arazi varlığı 290.025 ha olup, devlet sulaması kapsamında İl Özel İdareleri 54556 ha, DSİ 32095.6 ha ve halk sulaması da 42645.1 ha olmak üzere bölgede sulanan toplam arazi 129296.7 ha’dır (GTHB, 2007).

Doğu Marmara Bölgesi arazi varlığında %58.50 ile orman alanları ilk sırayı almaktadır. Bölge arazi varlığında tarım alanları %25.53, tarım dışı arazi %9.80 ve çayır ve mera alanları da %6.17 pay almaktadır. Bölgede yer alan illerin tarım alanlarının il yüzölçümüne oranları ise iller bazında şöyledir: Kocaeli %39.20, Sakarya %49.90, Düzce %35.61, Bolu %17.69 ve Yalova %3.95.

TÜİK 2010 verilerine göre Türkiye genelinde tarla bitkileri ekim alanlarının toplam tarım alanlarına oranı %84.75 iken bu oran meyvede %12.27 sebze ise %2.99 olmuştur. Bölgede işlenen tarım alanlarının dağılımına bakıldığında %67.35 ile tarla bitkileri üretimin ilk sırayı aldığı görülmektedir. Bölgede meyvelik alanları (fındık ağırlıklı olmak üzere) %27.81 ile ikinci sırayı, sebze alanları ise %3.35 ile 3.sırayı almaktadır. Bu değerler bölgede meyve ve sebze üretim alanlarının Türkiye geneline oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2011 yılı verilerine göre Türkiye’de ÇKS’ye kayıtlı işletme sayısı 2288689 adet, tarım alanı ise 15199100 ha’dır. Türkiye genelinde ÇKS’ye kayıtlı alan toplam tarım alanlarının %62.20’sini oluşturmaktadır. Bölgede ÇKS’ye kayıtlı işletmelerin toplamı 83040 adet, tarım alanı ise 240304 ha’dır. Doğu Marmara’da ÇKS’ye kayıtlı alanların toplam tarım alanına oranı ise %37.79’dur. Belirtilen oranlar ÇKS’nin genelde Türkiye, özelden ise Doğu Marmara Bölgesi’ndeki tarım işletmelerini ve tarım alanlarını istenilen oranda kapsayamadığını göstermektedir. Örneğin Bolu ilinde ÇKS’ye kayıtlı işletme sayısı 10841 iken, sistem dâhilinde olmayıp tarımsal üretimde bulunan 21424 işletme daha bulunmaktadır.

Doğu Marmara Bölgesi’nde yer alan tarım işletmelerinde ortalama arazi varlığı 28.94 dekar iken bu değer Türkiye geneli için 62.20 da’dır. Oysaki AB’de 27 ülke ortalaması işletme büyüklüğü 12.6 ha, İngiltere’de 54 ha, Fransa’da 52 ha, Almanya’da 46 ha ve ABD’de 181 ha’dır. Doğu Marmara Bölgesi’nin ortalama tarım işletmesi büyüklüğü Türkiye değerinin yaklaşık olarak yarısı iken, gelişmiş ülkeler ortalamasının ise oldukça altında kaldığı görülmektedir. İşletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı olması bölgede verimli ve kârlı şekilde tarımsal üretimde bulunmayı engelleyen önemli faktörlerden biridir.

Doğu Marmara Bölgesi hayvansal ürünlerden özellikle kanatlı etinde, bitkisel ürünlerden de mısır, fındık, ayva, kivi ve patates üretiminde Türkiye genelinde ilk sıralarda yer almaktadır. 2010 yılı TÜİK verileri incelendiğinde, Sakarya İli’nin fındık üretiminde 2., Düzce’nin de 4. sırada olduğu, yine Sakarya ilinin Türkiye danelik mısır üretiminde 4., silajlık mısır üretiminde de 5. sırada bulunduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin tarımsal üretim potansiyeli yüksek illerinden Bolu Türkiye kanatlı eti üretiminde 1., patates üretiminde 5. sırada, Yalova ise kivi üretiminde 1. ve Kocaeli İli de 6. sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, Yalova ve Sakarya illeri iç ve dış mekan süs bitkileri üretimi ve ticaretinde Türkiye’nin önde gelen illeri arasındadır. Bu veriler bölgede bulunan her bir ilin belirtilen üretim dallarında uzmanlaştığını ve Türkiye ölçeğinde ön plana çıktığı ortaya koymaktadır.

2009 yılı TÜİK verilerine göre bölgenin tarımsal gayrisafi hâsıla değerinin Türkiye geneline oranı %6.13 iken bu değer hayvansal gayri safi hâsılada %14.21’e ulaşmaktadır (Çizelge 5). Zira bölgede üretilen kanatlı etinin Türkiye toplam üretiminde önemli ölçüde ağırlığı söz konusudur. Tarımsal gelirin dağılımında Doğu Marmara’yı Türkiye’den ayıran en

önemli özellik, Türkiye'nin tarımsal gelirinde hayvansal üretim GSH değerinin payı %28.05 iken bu oranın bölge için %64.99 olmasıdır.

Çizelge 5. Doğu Marmara Bölgesinde Tarım Alanı ve Tarımsal Gayrisafi Hâsıla Değerleri (2009)

	Tarım Alanı (ha)	Tarımsal GSH (000 TL)	Bitkisel GSH (000 TL)	Hayvansal GSH (000 TL)
Doğu Marmara Bölgesi	464743	5816625	2036436	3780189
Türkiye	24435985	94878207	68267486	26610721

Kaynak: TÜİK, 2011. "Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2010".
TÜİK Yayınları No:3543, Ankara.

Doğu Marmara Bölge'sindeki sığır varlığının Türkiye'ye oranı %3.39 iken bu oran koyunda %0.76 ve keçide %0.78'dir (Çizelge 6). Ancak bölgenin hayvansal gelirinde en önemli payı kanatlı eti üretimi oluşturmaktadır. Türkiye kümes hayvanı varlığında bölgenin payı yaklaşık olarak %30 düzeyindedir. Bölge içinde kanatlı eti üretimi Bolu ve Sakarya illeri ön plana çıkmaktadır.

Çizelge 6. Doğu Marmara Bölgesinde Hayvan Varlığı (2010)

	Sığır	Koyun	Keçi	Kümes Hayvanı
Doğu Marmara Bölgesi	385753	175287	48939	71170503
Türkiye	11369800	23089691	6293233	238972961

Kaynak: TÜİK, 2011. "Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2010".
TÜİK Yayınları No:3543, Ankara.

Bölgenin süt, bal ve yumurta üretiminde Türkiye genelinde bir ağırlığı bulunmazken, kanatlı eti üretimde farklı bir yapı ile karşılaşılmaktadır. 2009 yılı TÜİK verileri dikkate alındığında, Doğu Marmara Bölgesi'nden kanatlı eti üretimi Türkiye üretiminin %50.98'ine ulaştığı görülmektedir. Özellikle Bolu ili Türkiye kanatlı eti üretiminin %34.66'lık kısmını oluşturmaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7. Doğu Marmara Bölgesinde Hayvansal Üretim (2010)

	Kanatlı Eti (*)	Süt	Bal	Yumurta
Doğu Marmara Bölgesi	674751	384334	2143	529962
Türkiye	1323624	13543674	81113	13832726
Bölgenin Payı (%)	50.98	2.84	2.64	3.83

Kaynak: TÜİK, 2011. "Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2010".
TÜİK Yayınları No:3543, Ankara. (*): 2009 yılı verileri

Doğu Marmara Bölgesi'nde tarımsal üretimde kullanılan alet ve makine varlığı incelendiğinde seyyar süt sağım makinası varlığının Türkiye'ye oranının %6.77 olduğu anlaşılmaktadır. Diğer alet ve makine varlıklarının Türkiye geneline oranı pullukta %3.18 iken bu oran mibzerde %1.44 düzeyindedir.

Çizelge 8. Doğu Marmara Bölgesinde Tarımsal Alet ve Makine Varlığı (2010)

	Pulluk	Mibzer	Süt Sağım Mak.	Traktör
Doğu Marmara	43335	5657	14111	50909
Türkiye	1364033	392751	208457	1096683

Kaynak: TÜİK, 2011. "Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2010". TÜİK Yayınları No:3543, Ankara.

Çizelge 8 incelendiğinde Doğu Marmara Bölgesi'nde tarımsal faaliyetlerde kullanılan traktör sayısı yaklaşık olarak 51000 olduğu görülmektedir. Bölgede, tarım alanı dikkate alındığında, traktör başına ortalama tarım alanı 9.13 ha iken bu değer Türkiye için 22.28 ha'dır. Doğu Marmara'daki iller arasında traktör başına düşen ortalama tarım alanı en yüksek il 11.72 ha ile Kocaeli, en düşük değere sahip il ise 7.90 ha ile Sakarya'dır. Oysaki Kocaeli Türkiye'de en küçük yüzölçüme sahip iller arasında yer almaktadır.

Doğu Marmara Bölgesi'nde bulunan İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'nin verilerine göre 2011 yılında

bölge üreticileri tarımsal üretimde verim artışı sağlayabilmek için toplam 114575.3 ton kimyevi gübre kullanmışlardır. Bölgede tarımsal üretim için kullanılan kimyevi gübre miktarının Türkiye'ye oranı %2.40 olmuştur. 2009 yılında Türkiye'nin tarım ilacı üretimi yaklaşık 28 bin ton olup, kullanım miktarı ise 41 bin tondur (GTHB, 2011). Tarımsal mücadele kapsamında Doğu Marmara Bölgesi'nde kullanılan zirai ilaç miktarı ise (pestisit) 1056.9 ton olarak gerçekleşmiştir. Bölgede tarımsal mücadele için kullanılan pestisit miktarının Türkiye geneline oranı %2.58 olarak hesaplanmıştır.

3.4.Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Destek Türleri

3.4.1. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca Uygulanan Tarımsal Destekler

Tarımsal üretimin gelişmesinde üreticilere en yüksek düzeyde destek sağlayan GTHB'nın 2011 yılında tarımsal üretimde uygulamış olduğu destek türleri ana başlıklar altında şöyle özetlenebilir; Alan Bazlı Tarımsal Destekler, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması (ÇATAK), Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler, Faiz İndirimli Kredi Uygulamaları, Havza Bazlı Fark Ödemesi Destekleri. Türkiye'de 2011 yılı tarımsal desteklerde Hayvancılık Destekleri (Yem Bitkileri Dahil), Yağlı Tohumlu Bitkiler Fark Ödemesi ve Hububat Desteklemelerin her birinin tutarı 1 milyar TL'nin üzerinde olup, toplam destek ödemelerindeki payı %59.56 olmuştur.

Çizelge 9. Doğu Marmara Bölgesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca Uygulanan Tarımsal Destekler (2011)

Destekleme Türleri	Doğu Marmara Bölgesi		Türkiye	Bölgenin Payı (%)
	Desteklenen İşletme Sayısı	Destekleme Tutarı	Destekleme Tutarı	
Mazot Dest. Tutarı (TL)	82.789	9.067.846	512.000.000	1,77
Kimyevi Gübre Dest. Tutarı (TL)	82.745	11.345.010	622.000.000	1,82
Toprak Analizi Dest. Tutarı (TL)	253	44.795,84	83.000.000	0,05
Sertifikalı Tohum, Fide ve Fidan Kullanımı Desteklemesi	1.716	367.771,16	87.540.000	0,42
Yağlı Tohumlu Bitkiler Fark Ödemesi	1.423	1.430.070,15	1.299.000.000	0,11
Hububat Desteklemeleri	2.976	1451756	1.026.000.000	0,14
Organik Tarım Desteklemeleri	130	112.890,68	52.750.000	0,21
Fındık Desteklemeleri	50.903	119.281.896,70	708.000.000	16,85
Hayvancılık Destekleri (Yem Bitkileri Dahil)	100.611	57.345.440	1.962.000.000	2,92
Çevresel Amaçlı Arazilerin Korunması (ÇATAK)	1	520	13.000.000	0,00
Tarımsal Sigorta Hizmetleri			239.006.138	0,00
Telafi Edici Ödemeler (Çay Budama tazm. Ve masr.)			85.000.000	0,00
Sertifikalı Tohumluk Üretimi	2	316487	22.540.000	1,40
Ar-Ge Destekleri			5.000.000	0,00
Tarımsal Danışmanlık Desteği	997	498500	25.000.000	1,99
Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi			220.000	0,00
Kırsal Kalkınma Destekleri	3.342	11.368.921	250.000.000	4,55
Bakliyat			28.000.000	0,00
Çay			149.000.000	0,00
Diğer Desteklemeler (İyi Tarım Uyg. Alt.Ür.Des. ve diğ.)	85	178.013	28.250.000	0,63
Toplam	327.973	212.809.918	7.197.306.138	2,96

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. GTHB Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova İl Müdürlükleri,2012.

Türkiye'de tarımsal desteklemeler üzerine hazırlanan çizelge incelendiğinde, 2011 yılında Doğu Marmara Bölgesi'ndeki üreticilerin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından uygulanan tarımsal desteklerden faydalanma oranının %2.96 düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır. Türkiye genelinde tarımsal desteklerden en fazla hayvancılık faaliyetlerine ödeme yapılırken, bölgenin en fazla tarımsal destekten faydalandığı alan ise fındık desteklemeleri (%16.85) olmuştur. Diğer destekleme türleri bazında bölgenin payı ise %5'in altında kalmıştır (Çizelge 9).

3.4.2. Ekonomi Bakanlığı'nca Uygulanan Teşvik Sisteminde Tarım Sektörüne Yönelik Yatırımları

Türkiye'de 2009/15199 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" kapsamında 2008-2011 yılları arasında tarım sektöründe teşvik belgesine esas sabit yatırım tutarı 2008 yılında yaklaşık 410 milyon TL iken 2010 yılında 2.9 milyar TL düzeyine ulaşmış, 2011 yılında ise 1.6 milyar TL düzeyine gerilemiştir. Tarım sektörüne yapılan sabit yatırım tutarında Doğu Marmara Bölgesi'nin Türkiye'deki payı 2008 yılında %0.33 iken 2009 yılında en yüksek paya (%5.64) parasal değer olarak ise 2010 yılında en yüksek düzeye (48.7 milyon TL) ulaşmıştır (Çizelge 10).

Çizelge 10. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar Kapsamında Türkiye'de ve Doğu Marmara'da Gıda Sanayi ve Tarım Sektörüne Yapılan Sabit Sermaye Yatırımları

Sektörler	2008	2009	2010	2011
Tarım (Türkiye)	409999760	404865303	2914252638	1583257873
Doğu Marmara Bölgesi	1350965	22817497	48742054	7076800
Doğu Marmara/Türkiye (%)	0.33	5.64	1.67	0.45

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı (<http://www.ekonomi.gov.tr>)

Doğu Marmara Bölgesi'nde 2008-2011 yılları arasında 6 adet hayvansal üretim 4 adet de bitkisel üretime dayalı teşvik belgesi alınmış olup, dönem dâhilinde 80728027 TL'lik sabit yatırım yapılması ve 302 kişiye de istihdam sağlanması öngörülmüştür. Diğer bir ifade ile istihdam başına düşen yatırım tutarı 267311.35 TL olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal yatırım tutarı içinde hayvansal üretim %84.19 bitkisel üretim ise %15.81 pay almıştır.

3.4.3. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nın Tarıma Yönelik Destek Faaliyetleri

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2010 yılında Teknik Destek Programı'nda 9 proje için 62763 TL ve Kobilerin Rekabet Gücünün Artırılması Mali Destek Programı'nda 1484046 TL toplam bütçeli tarımsal nitelikli 3 proje için 729441 TL olmak üzere toplam 792204 TL katkı sağlamıştır. Ajans, 2011 yılında Teknik Destek Programı'nda 20 proje için 160544 TL, Doğrudan Faaliyet Desteği (DFD) Programı'nda 300735 TL toplam bütçeli 6 proje için 238832 TL, Ar-Ge ve Yenilikçilik Programı'nda (Kar Amacı Gütmeyen Kurum ve Kuruluşlar için) toplam 1004786 bütçeli 5 proje için 733682 TL ve Kobilerin Rekabet Gücünün Artırılması Mali Destek Programı'nda 2650360 TL toplam bütçeli 5 proje için 1077899 TL destek sağlamıştır. Diğer bir ifade ile, 2011 yılında Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nın tarıma yönelik destek miktarı 2210957 TL olarak gerçekleşmiştir. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı uygulamış olduğu mali ve teknik destek programları kapsamında 2010 yılında 12 proje ve 2011 yılında da 36 proje için tarım sektörüne 2 yılda 48 proje için toplam 3003161 TL katkı sağlamıştır.

3.4.5. Bölgede İl Özel İdarelerinin Tarıma Yönelik Destek Faaliyetleri

Bölgede İl Özel İdareleri kanalıyla 2011 yılında uygulanan 68 projede 15974 çiftçi yer almıştır. Yürütülen projelerde il özel idarelerinin katkısı 3798539.96 TL, çiftçi katkısı ise 4644156.16 TL olup, projelerin toplam tutarı 8442696.12 TL olmuştur. Tarım sektörüne yönelik olarak bölgede Büyükşehir Belediyelerince de çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır.

4. Sonuç

Doğu Marmara Bölgesi Türkiye'nin tarımsal üretim potansiyeli yüksek bölgeleri arasında yer almaktadır. Ancak bölgenin tarımsal potansiyeli daha etkin kılabilmek için bazı somut adımların atılması öncelik taşımaktadır. Bu bağlamda bölgenin tarım alanlarının korunması, sulama altyapısının geliştirilmesi, sulanan alanların artırılmasıyla birlikte üretim deseninde değişikliğe gidilmesi ve tarımsal ürünlerin pazarlanması noktasında üretici birliklerinin daha aktif olması üzerinde durulması gereken hususlar arasında yer almaktadır.

Kırsal alanda yoksulluğun azaltılması konusunda Türkiye genelinde olduğu gibi Doğu Marmara Bölgesinde yürütülecek çalışmalarda temel nokta yoksul kesimin üretici duruma geçirilmesi olmalıdır. Bu amaca ulaşmak için de devlet bütçesinden tarımsal desteklere ayrılan pay (2010 yılında %0.82'dir), AB Ülkeleri, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar da dikkate alınarak, daha rasyonel bir şekilde belirlenmeli ve kademeli olarak yükseltilmelidir.

Kırsal kesimin tarımsal faaliyetlere yönelik olarak örgütlenme kapasitesi verilecek olan teşviklerle geliştirilmeli ve üretici örgütlenmeleri güçlendirilmelidir. Yerel yönetimler ile birliklerin kırsal kalkınma konusundaki etkinliğini artırmak için (teknik, mali ve kurumsal açıdan) alt yapıları güçlendirilmelidir.

Üretimde toprak ve su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımına özen gösterilmeli, kırsal alanda tarımsal faaliyetlere yönelik olarak insan kaynaklarının eğitimine özen gösterilmelidir.

AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için oluşturulan Tarımsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) daha etkin ve daha fazla ili kapsayacak şekilde faaliyet göstermelidir. Örneğin Doğu Marmara Bölgesi'ndeki iller (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illeri) TKDK'nın faaliyet alanı dışında kalmaktadır. Oysaki Türkiye ortalamasına yakın bir gelire sahip olan Düzce ve Bolu illerinde TKDK faaliyet göstermesi mümkündür.

Kaynaklar

- Atkinson, A.B., 1987. "On the Measurement of Poverty" *Econometrica* Vol:55 N:4
- Balisican, A. M., 1993. "Agricultural Growth, Landlessness, Off-Farm Employment and Rural Poverty in Philippines", *Economic Development and Cultural Change*, Vol:41, N:3, April 1993.
- Celasun, M., 1986. "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey (1978-1983)", *METU Studies in Development* 13 (1-2)
- Dağdemir, Ö., 1992. "Türk Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı", Doktora Tezi - Anadolu Üniversitesi.
- Dansuk, E., 1997. "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi", Uzmanlık Tezi, Başbakanlık DPT Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Dumanlı, R., 1996. "Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları", DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Dumlu, U., Aydın, Ö., 2008. "Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini", *Ege Akademik Bakış (Ege Academic Review)*. 8 (1) 2008: 373 – 393
- Edmundson, W.C., Sukhatme, P.V., 1980. "Food and Work: Poverty and Hunger", *Economic Development and Cultural Change*, Vol:38 No:2
- Eğilmez, M., Kumcu, E., 2005. "Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması", 8.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Foster, J.E., Shorrocks, A.F., 1991. "Subgroups Consistent Poverty Indices", *Econometrica*, Vol:59 No:3
- Geyik, P.Ö., Uludağ, A.K., Karabulut, E., Saraçbaşı, O., 2005. "Yaşam Sürelerindeki Farklılıkların Gini Katsayısı İle İncelenmesi", 8. Ulusal Biyoistatistik Kongresi Bildiri Kitabı: 324-332, Uludağ Üniversitesi.
- Glewwe, P., Hall, G., 1994. "Poverty, Inequality and Living Standart During Unorthodox Adjustment: Case of Peru 1985-1990".
- GTHB, 2007. "TR4 Doğu Marmara Bölgesi Tarım Master Planı", Strateji Geliştirme Başkanlığı, s.58-59.
- GTHB, 2011. "Türkiye'de Tarım İlaçları Kullanımı", Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları. ISSN: 1303-8346, Ankara. s.3-4.
- Haidich, A., Ioannidis, J., 2004. "The Gini Coefficient As a Measure For Understanding Accrual Inequalities In Multicener Clinical Studies", *Journal of Clinical Epidemiology*, 57: 341-348.
- Hazman, G. G., 2011. "Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16, S.1 s.205-216.
- Hepaktan, C.E., Alkaya, A., 2001. "Türkiye'de Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelenmesi", *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8 (2): 39-54.
- ILO, 2006. "What is Poverty and Who are the Poor?", *Poverty Reduction Through Small Enterprises: Emerging Consensus, Unresolved Issues & International Labour Organization Activities*, No.75, s.2-20.
- Kandemir, O., 2010. "İktisadi Gelişme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Lewis, B., 1996. "Estimating, Explaining and Targeting Poverty in Belize", *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol:8 No:1
- Oakley, P., Garforth, C., 1985. "Guide to extension training", *FAO Training Series*, No:11, FAO, Italy.
- Oğuz, C., Ergun, H., Küçükçongar, M., Kan, M., Kan, Demiröz, E., 2010. "Türkiye'de Kırsal Alanda Tarımda Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri Ve Çözüm Önerileri: Konya İli Örneği", *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Bildiriler Kitabı, Cilt:1, s.287-298.T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Olgun, F. A., 2005. "Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu", AB'de Ortak Tarım Politikasının Geçmişi, Reformlar, Mevcut Durum, Geleceği ve Türkiye'nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi (Editörler: Prof. Dr. Erdoğan Oktay, Dr. Renan Tunaliolu), Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, Haziran 2005, ss. 17-25.
- Oppenheim, C., Harker, L., 1996. "Poverty: The Facts. Child Poverty", *Action Group Limited*. London. s.4-5
- Öztürk, Ş., 2008. "Kırsal Yoksulluk Ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall 2008, 605-634
- Ravallion, M. ve Bidani B., 1994. "How Robust is a Poverty Profile?", *The World Bank Economic Review* 8(1)
- Solmaz, E., 2007. "Muğla Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların Yoksulluk Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2007, Sayı 19, s:75-95
- TÜİK, 2010. "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2006-2010)", TÜİK Yayınları, Ankara.
- TÜİK, 2011. "Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2010". TÜİK Yayınları No:3543, Ankara.
- Van Zanden, J.L., 1995. "Tracing the Beginning of the Kuznets Curve: Western Europe During the Early Modern Period", *The Economic History Review*, 48 (4): 643-664
- World Bank, 1990. "World Development Report", World Bank, Washington, USA.
- Yılmaz, H., Köknaoğlu, H., 2007. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Türkiye'de İzlenen Hayvancılık Politikalarının Değerlendirilmesi, 5. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi, 05-08 Eylül 2007.

Dünyadaki Eğilimler Işığında Türkiye Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi*

Cemile KARAMAN¹

Doktora Öğr.

ckaraman@atauni.edu.tr

Fahri YAVUZ¹

Prof.Dr.

fyavuz@atauni.edu.tr

¹ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240 Erzurum

Özet

Dünya'da yoğun bir şekilde kendini hissettiren yeni tarımsal politika arayışları, DTÖ'nün tarım anlaşmaları yükümlülüklerine göre şekillenmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin uyum süreci içerisinde olduğu AB'nin tarımsal destek politikaları da Türkiye tarım sektörünü etkilemekte ve tarımsal politikaları şekillendirmektedir.

DTÖ'nün uluslararası ticaretin daha serbest bir şekilde gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla tüm ülkelerin eşit şartlarda rekabet edebilmesi için hükümetlerin piyasalara yapmış oldukları müdahalelerin azaltılmasını öngörmektedir. Dünyada özellikle piyasayı yönlendiren destekleme politikalarının aşamalı olarak kaldırılarak bunların yerine doğrudan gelir desteklerinin uygulandığı görülmektedir. Türkiye'de bu eğilim Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin DTÖ'ye üyeliği ve AB ile uyum süreci içerisinde olması, dünyadaki eğilimleri dikkate almasını gerektirmektedir. Bu çalışmada, dünyadaki eğilimler ışığında Türkiye tarımsal destek politikalarında olması gereken değişimler ve gelişmeler ortaya konulacaktır. Çalışmanın materyalini konuyla ilgili daha önce yapılan bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır.

Çalışma sonuçlarından, DTÖ kuralları, AB'ye uyum, dünyadaki destekleme politikası trendleri, Türkiye ekonomisindeki gelişmeler ve yasal düzenlemeler Türkiye'nin geleceğindeki tarımsal destekleme politikalarını şekillendirecektir. Belirtilen etkenler Türkiye tarım sektörünü daha rekabetçi bir yapıya zorlayacak, tarımsal desteklerden ziyade kırsal kalkınma politikaları daha öne çıkaracak, hatta tarımsal desteklerden arınmış bir tarım sektörünü de alternatif bir politika olarak Türkiye'nin gündemine sokmaya zorlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, tarım, destek politikaları, rekabetçi tarım

Evaluation of Turkey's Agricultural Support Policies in the Light of World Trends

Abstract

The new agricultural policy search in the world which is intensively being felt is shaped by the obligations of the WTO agriculture agreements. Besides, EU's agricultural support policies affect agricultural sector and agricultural policies in Turkey as it is in the process of harmonization in EU.

WTO anticipates market interventions by the governments to be decreased to realize international trade more freely and thus be able to have all countries to compete on equal terms. In line with this policy, support policies in the world have been gradually replaced by direct income support policies. This trend began to be realized in Turkey with the Agricultural Reform Implementation Project (ARIP). Being member of WTO and in the process of harmonization with the EU, Turkey has to take this trend into account. In this study, changes and improvements need to be realized in Turkey's agricultural policies will be put forward in light of trends in agricultural policies in the world. The material of the study is obtained from previous scientific studies related to subject matter.

The results from the study that the WTO rules, harmonization with the EU, trends in world support policy and developments in Turkey's economy and legislative regulations will shape Turkey's future agricultural policies. These factors will encourage Turkey's agricultural sector to be in more competitive structure, focus on rural development rather than agricultural support policies, and moreover force Turkey to discuss an agricultural sector free of government interventions as an alternative policy strategy.

Key words: Turkey, agriculture, support policies, competitive agriculture

1. Giriş

Tarım, insanoğlunun yaşamını sürdürmesi için gerekli olan gıdanın temin edilmesini sağlayan önemli bir sektördür. Bu nedenle tarım her ülke için önemli ve stratejik bir yere sahiptir. Bu nedenle, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede hem tarımsal üretimin düzenlenmesine hem de tarım sektöründe yer alan üretici gelirlerinin artırılmasına yardımcı olmak amacıyla uygulanan tarımsal destekleme politikaları hükümetlerin programlarında önemli bir yere sahiptir.

Temelde destekleme politikalarının uygulanmasındaki amaç, tarımsal ürünlerin fiyatlarında meydana gelen istikrarsızlıkların önlenmesi ve dolayısıyla üretici ve tüketicilerin gelir kaybının önüne geçilmesidir. Bunun yanında toplumun beslenmesi için tarımsal ürünlerin üretilmesinin garanti altına alınması hedefi de önem arz etmektedir. Öte yandan sağlıklı bir işletme yapısı oluşturularak küçük aile işletmelerinin sektördeki büyük işletmelerin rekabeti karşısında ayakta kalabilmelerini sağlamakta tarımsal destekleme politikalarının diğer önemli bir hedefidir (Kamacı 2006; Özkaya vd. 2009; Yavuz 2009).

Tarımsal desteklere ayrıntılı olarak bakıldığında alt sektörler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılan birçok araştırmaya göre finansal kaynakları fazla olan ülkeler tarım sektörünü daha yüksek oranda

* Bu çalışma Prof. Dr. Fahri YAVUZ yöneticiliğinde Cemile KARAMAN tarafından hazırlanan Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Y. Lisans teziden derlenerek hazırlanmıştır.

desteklemektedirler (Anderson and Hayami 1986; Krueger et al. 1988). Nitekim uzun yıllar boyunca süren yoğun desteklerden sonra, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada yeni tarımsal politika arayışları dikkati çekmektedir. Bu arayışların başlıca nedenleri tarımsal desteklerin hükümet harcamaları içindeki payının giderek artması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) ticareti serbestleştirme amaçlı çok taraflı ticaret anlaşmalarının yükümlülüklerine uyumun gerekliliği olarak sıralanabilir.

DTÖ'nün uluslararası ticaretin daha serbest gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla tüm ülkelerin eşit şartlarda rekabet edebilmesi için hükümetlerin piyasalara yapmış oldukları müdahalelerin azaltılması hedefine rağmen gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın hemen her ülkesinde hükümetler piyasalara değişik yöntemlerle müdahale etmektedirler (Civan 2010).

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar, ülkeleri tarım politikalarında daha serbest bir yapının oluşturulması konusunda uyarmaktadırlar. DTÖ'nün 2010 yılında yapılan toplantısında, gelişmekte olan ülkelerin 2015'in sonlarına kadar ihracat desteklemelerinin yürürlükten kaldırılması için düzenlemeler yapılmıştır (Anonim 2010a). Gelişmiş ülkelerdeki tarım desteklerinin azaltılması gerektiği konusunda üye olan ülkelerin hemfikir olduğu gözlemlenmektedir. Bunun fakir ülkelerin olduğu kadar zengin ülkelerin de sosyal refahını artıracak bir çok ekonomist ve politika yapımcıları tarafından dile getirilmektedir. (Çakmak ve Akder 2005; Anonim 2010a). Tüm dünya ülkelerinde uygulanan destek miktarlarının azaltılmasını öngören yükümlülükler, hükümetlerin uyguladıkları desteklemelerde de farklılıklar meydana getirmiştir. Ülkelerin sahip oldukları ekonomik yapıların yıllar itibarıyla değişmesi sonucunda destekleme politikalarının amaçlarında ve yöntemlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerinde, 1980'lere kadar arzi etkileyen ve fiyatlar üzerinden doğrudan etkili olan destekleme politikaları uygulamış, bu sayede, büyük bir tarımsal üretim hacmine sahip olmuşlardır. 1990'lardan sonra destekleme politikalarının amaçlarını daha net bir şekilde belirleyerek, bir taraftan rekabetçi bir tarımsal yapı oluşturmayı diğer taraftan da üreticilere belirli bir gelir düzeyini sağlamak için destekleme bütçelerini arttırmışlardır (Songül 2010). Benzer eğilimlerin ABD'de de olduğu son tarım kanununda (farm bill) incelendiğinde görülebilir.

Dünya ülkelerinde meydana gelen değişimlere paralel olarak Türkiye'de de tarımsal desteklemelerin amaç ve yöntemlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. 1994 yılında DTÖ Tarım Anlaşmasını imzalayan Türkiye tüm dünya ülkeleri için geçerli olan tarım politikalarına uyum yükümlülüğü kapsamına dahil edilmiştir. Bu yükümlülükler çerçevesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için, DTÖ'nün belirlediği şekillerde desteklemelerin gerçekleştirilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir (Soyak 2008).

Türkiye'nin 1995 yılında Avrupa Birliği ile müzakerelere başlaması Türkiye tarım sektörü için bir diğer önemli dönüm noktasıdır. AB ve Türkiye tarım yapısı arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Ortak Tarım Politikası (OTP) ile Türkiye'deki tarımsal destekleme uygulamaları arasında da ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Uygulamalardaki bu farklılıklar uyum sürecinde olan Türkiye'yi ciddi bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca, arazinin işleme şekli, tarımsal teknoloji kullanımı, işletme büyüklüğü, örgütlenme, analizler ve su kaynaklarının doğru kullanımı ve ürün seçimi gibi yapısal farklılıklarda önem arz etmektedir (Talas 2009; Ercan 2010).

Türkiye'deki tarımsal destekleme politikalarında en büyük değişiklik 2000'li yılların başında uygulanan Doğrudan Gelir Desteği (DGD)'ni kapsayan Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) ile gerçekleşmiştir. DGD, uygulanan tarımsal destekleme politikalarına alternatif destekleme şekli olarak sunulmuştur. DGD, diğer bazı desteklemelerin sonlandırılmasına sebep olmuş ve doğrudan desteklemelerin tüm destekler içerisindeki payı 2002 yılında %78 seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2006-2010 Tarım Kanunu ve Strateji Belgesinde DGD için ayrılan %78'lik bütçe payının aşamalı olarak %45'e indirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca bitkisel amaçlı tüm tarımsal desteklerde DGD ile oluşturulan Çiftçi Kayıt Sistemlerinin (ÇKS) baz alınmasına karar verilmiştir. Söz konusu strateji belgesinde desteklemelerle ilgili olarak karar verilen önemli bir diğer hususta AB Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına uyum sağlanması ve DTÖ'nün Tarım Anlaşması hükümlerine uygun politikalar yürütülmesidir.

Bu çalışmada dünyadaki tarımsal destekleme eğilimleri ve tarım sektörünün problemleri dikkate alınarak, Türkiye'deki tarımsal destekleme politikaları değerlendirilerek bugünkü ve gelecekte uygulanması muhtemel tarımsal destek politikalarına yönelik öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası kuruluşların yükümlülüklerine ve AB politikalarında meydana gelen gelişmelere uygun şekilde politikaları şekillendirmesi varsayımından hareket edilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini konu ile ilgili özellikle tarım politikalarını değerlendiren bilimsel çalışmalar oluşturmaktadır. Temel olarak destekleme politikalarıyla ilgili yerli ve yabancı literatürlerden yararlanılmıştır. Ayrıca, çalışmanın kapsamında yer alan ülkelerin resmi kurumlarının ve Türkiye'deki resmi kurumların yayınlarından faydalanılmıştır.

2.2. Yöntem

Bu çalışma bir derlemedir. Orijinal veriler toplanarak veya bir yöntemle mevcut veriler analiz edilerek yeni bilgilere ulaşılamamaktadır. Konuyla ilgili daha önce yapılan bilimsel çalışmalar incelenerek çalışmanın amacına yönelik

çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki tarımsal destekleme politikalarının, dünyadaki eğilimlere uygun olarak kurgulanması, bunun için bu eğilimlerin yakından takip edilmesi, ülke şartlarına uyarlanarak uygulanması gerekliliği varsayımından hareket edilmiştir. Hatta, bir adım önde olmak için, geleceğe yönelik kestirmelerle Türkiye'nin tarımsal destekleme politikalarının ne olması gerektiği konusunda öngörüler sunulmaya çalışılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Dünyada Tarımsal Destek Politikası Genel Eğilimleri

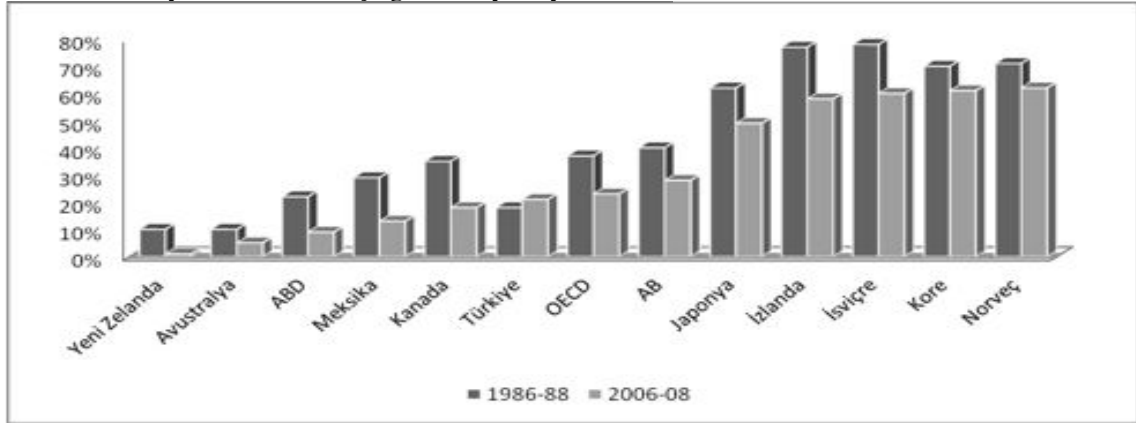
Tarım politikalarının tarihteki gelişmelerinin incelenmesi, mevcut tarım politikasının yapısını ve gelecekte uygulanması düşünülen politikaların iyi bir şekilde anlaşılmasında yarar sağlayacaktır. Bu nedenle mevcut tarım politikalarının incelenmesinden önce geçmişte uygulanan tarım politikalarında ne gibi gelişmeler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tarım politikası aşamalı olarak değişimler göstermektedir. Buna rağmen, tarım politikası amaçlarında veya en azından kullanılan araçlarda temel değişikliklerin yer aldığı belirli noktalar olmuştur. Tarıma müdahalelerin başlangıcı buna örnek olarak verilebilir. Tarımsal fiyatların ve gelirlerin desteklenmesi ve istikrara kavuşturulması bir politika amacı olarak ciddi bir şekilde 1929 yılındaki buhranlı dönemde başlamıştır. Ancak, tarımsal ürünlere olan hükümet müdahaleleri eski dönemlere uzanmaktadır.

Tarım politikalarının amaçlarında ve kullanılan araçlarda yapılan büyük değişikliklerden biride, 1990'lı yıllarda meydana gelmiştir. AB ülkeleri 1992 yılındaki MacSharry düzenlemeleriyle üretim fazlalıklarının önüne geçmeyi planlayan doğrudan ödemeler sistemini; ABD, 1996 yılında yürürlüğe giren Federal Tarımsal İyileştirme ve Reform Yasası (FAIRA) ile fark ödeme sistemi yerine üretim ve verimden tamamen bağımsız doğrudan destek politikaları ve bunun ödemeleri olan üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri (decoupled payments) uygulamasına geçiş yaşamıştır (Demirci 2000; Paarlberg and Paarlberg 2000; Baffes and Gorter 2005).

Tarım politikalarında yıllar itibarıyla değişimler söz konusu olsa da, tarım politikalarında korumacılık ön planda tutulmuştur. Ancak 20. Yüzyılın sonlarında dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme olgusu hiç kuşkusuz tarım sektörünü de etkisi altına almış ve dünya tarım politikalarında 20. Yüzyılın sonlarında yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir (Özkan 2008; Talas 2009).

Dünya'nın küreselleşme eğilimi uygulanan tarım politikalarında da reform gelişmesine katkı sağlamaktadır. Tarım politikasındaki reformlar, üreticilere destek verme yöntemlerinde değişiklikler meydana getirmektedir. Ürün çıktısı esas alınarak verilen destekler azalmakta ve giderek destekler artan oranda üreticilerin çevrenin korunması, hayvan refahı koşulları ya da gıda güvenliği gibi daha genel amaçlar doğrultusunda belirli üretim uygulamalarını izlemelerini gerektiren şartlara bağlanmaktadır (OECD 2009). Son yıllarda ülkelerin uyguladıkları destek oranlarında azalmalar meydana gelmiştir. OECD raporlarında, OECD ülke ortalamalarının 1986-88 yıllarını kapsayan dönemdeki destek miktarının %50 seviyesinden 2006-08 yıllarında %16 düştüğünü ortaya koymaktadır.

Şekil 1. OECD Ülkelerinde Yüzde Üretici Destek Tahminleri (Hsin 2010)

3.2. Türkiye'de Tarımsal Destek Politikası Eğilimleri

Genellikle 2000'li yıllara kadar değişken bir yapıya sahip olan Türk tarım politikası uygulamaları, miri arazi sistemi üzerine kurulan Osmanlı Toprak Düzeni'nden kalan bir tarımsal yapı üzerinde, Cumhuriyet döneminde dünyadaki eğilimlerden de etkilenecek oluşturulmuş içerde destekleyici ve müdahaleci, gümrüklerde ise koruyucu bir politika izlemiştir (Ulusoy 2003). Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün payı önemli bir yer tutarken bu pay giderek azalmıştır. Yıllar itibarıyla sanayi ve hizmet sektörünün payı daha önem kazanmış, tarım sektörünün

GSYİH'deki payı giderek azalmıştır (Kamacı 2006).

2000'li yıllarda AB'ye uyum çabaları 2003 müzakere süreciyle kendini daha fazla göstermeye başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllarda tarım alanında önemli bir reform sürecine giren Türkiye tarım sektörü, ARIP ile tarımsal desteklerin fiyat ve girdi desteklerinden doğrudan gelir desteklerine dönüşmesini hedeflemiştir (Çakmak vd. 2008).

3.2.1. Tarımsal destek politikalarında değişimler

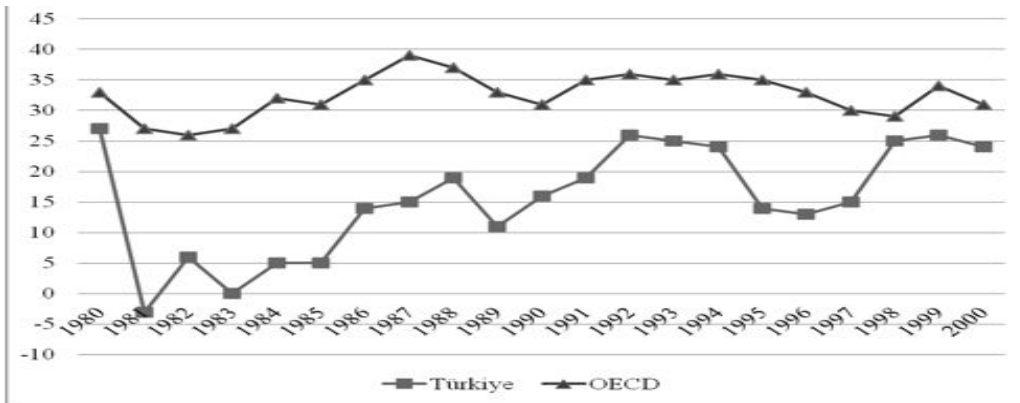
Geçmişten günümüze kadar tarımsal desteklemelerde nitelik ve nicelik yönünden önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye'deki tarımsal müdahaleler, birçok ülkede olduğu gibi 1929 Buhran'ını izleyen dönemde buğday fiyatlarında meydana gelen dalgalanma karşısında üreticileri korumak için ilk kez uygulanmıştır (Çomaktekin 2009). 1932 yılında buğdayla başlayan tarımsal desteklerin uygulanma şekillerinde de zaman içerisinde farklılıklar meydana gelmiş ve tarımsal destekleme uygulamaları birçok ülkede olduğu gibi zamanla pazar fiyat destekleri, girdi destekleri, kredi destekleri ve genel hizmetler şeklinde genişletilmiş ve 2000'li yıllara kadar benzer yapıda devam etmiştir (Yeni ve Dölekoğlu 2009). Türkiye'de 2000'li yıllara kadar yürürlükte olan tarımsal destekleme politikalarından ağırlıklı olarak taban fiyat ve destekleme alımları ve girdi sübvansiyonları uygulanmıştır. Bu destekleme politikalarının istenen düzeyde başarıya ulaşamaması ve bütçeye ağır gelmesinden dolayı IMF ve DB ile yapılan ERL anlaşması desteğiyle yeni destekleme politikalarına ve özellikle doğrudan gelir desteği merkezli yeni destekleme politikalarına geçiş yaşanmıştır (Yavuz 2009).

2001'de gerçekleştirilen ARIP ile bu değişim gerçekleştirilmiştir. Bu reformla birlikte, doğrudan gelir desteği tarımsal desteklerin omurgasını oluştururken, fiyat ve girdi destekleri aşamalı bir şekilde kaldırılmıştır (Odacıoğlu 2009). Böylece, tarım sektörü piyasasına devlet müdahalesi azaltılarak, piyasa koşullarına göre tarımsal üretim yapılması amaçlanmıştır. Ancak 2005'ten sonra bu durumun olumsuz yönlerini telafi etmek için Tarım Kanunu ve Strateji belgesi çıkarılmış ve tarımsal desteklerin şekillenmesinde rol oynamıştır (Anonim 2011b).

2000 yılı öncesinde, Türkiye tarım politikalarında meydana gelen bir diğer konuya, Türkiye'nin AB ile müzakerelere başlamasıdır. Bu müzakerelerde tarım konusunun ağırlıklı ve zorunlu olduğu bilinmektedir. Müzakere sürecinde tarım faslının zorluğu AB'nin tarıma yönelik mevzuat sayısının çokluğunun yanı sıra, Türkiye ile AB tarımı arasında ki yapısal farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Ercan 2010). Farklılıkları gidermek amacıyla AB ile yapılan IPARD kapsamındaki projeler kırsal kalkınmayı iyileştirici yönde projelerin hazırlanması için hibe programlarından yararlanabilmeyi sağlamaktadır. Kırsal kalkınma, tarım sektörünün rekabet edebilirliğini ve tarımı dolaylı olarak etkileyen alternatif politikacı aracıdır.

Bu etkilerin yanı sıra Türkiye tarım sektörünü etkileyen unsurlardan bir diğeri de, 1994 yılında DTÖ Tarım Anlaşmasına Türkiye'nin dahil olmasıdır. Tarım Anlaşmasını imzalayan Türkiye tüm dünya ülkeleri için geçerli olan tarım politikalarına uyma yükümlülüğü kapsamına dahil edilmiştir. DTÖ'ye üye olan tüm ülkeler için geçerli olan bu yükümlülükler çerçevesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için, serbest ticareti bozucu tarımsal desteklerin azaltılması, ihracat teşviklerinin belirlenen süre sonunda tamamıyla kaldırılması, iç piyasanın korunmasına yönelik gümrük vergilerinin azaltılması gibi koşulların yerine getirilmesi istenmektedir. Türkiye'de 2000 yılına kadar meydana gelen bu değişimler tarımsal destek oranlarında da değişiklikler meydana getirmiştir.

Türkiye'deki çiftçilerin tarımsal gelirlerindeki destek oranlarının OECD ülkeleriyle karşılaştırılmasına yer verilen Şekil 4.8'deki grafikte Üretici Destek Tahmini (ÜDT) oranları verilmektedir. 2000 yılı öncesinde Türkiye'deki yüzde desteklemelerin OECD düzeyinin altında seyretmiş olduğu görülmektedir. OECD oranları %30'lar civarında istikrarlı bir değişim gösterirken, Türkiye'de %-3 ile %27 arasında büyük dalgalanmalar göstermektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde büyük düşüşler göstermesine rağmen, yerel ve genel seçim dönemlerindeki artışlarla ortalama bir artış eğilimiyle OECD oranlarına yaklaşmış olduğu görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. 1980-2000 yılları arasındaki Türkiye ve OECD ülkelerinin yüzde üretici destek tahmini

Türkiye’de 1980’den sonra yürürlüğe koyulan politikaların ülke ekonomisinde istenen başarıyı gösterememesi tarım politikalarında değişiklik yapılması konusunda sinyaller vermiştir (Kamacı 2006). ERL adıyla 19 Ocak 2000’de DB ile imzalanan yapısal uyum programı kapsamında çeşitli sektörlerde ekonominin yeniden yapılandırılması kararı alınmıştır. Bu kararlar Türkiye tarım sektöründe reformun gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Tarımsal dönüşümün Türkiye açısından kaçınılmaz oluşu ve mevcut politikaların bu dönüşümü sağlamada yetersiz kalışı köklü bir reformu gerekli kılmıştır (Kesgin 2010). Bu yüzden Türkiye’nin tarım politikasındaki en büyük değişiklik 2001 yılında bu program çerçevesinde yürürlüğe giren ARIP ile yapılmıştır. Bu projenin en önemli bileşeniye doğrudan gelir desteği olmuştur.

ARIP 4 ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar: (1) DGD, (2) Alternatif Ürün Desteği (AÜD), (3) Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması, (4) Proje Destek Hizmetleridir. Projenin en önemli bileşeni olan DGD’nin amaçları, gümrük vergilerinin düşürülmesi aracılığıyla yurtiçi fiyatlarının dünya fiyatlarına yaklaştırılması, piyasaya müdahalelerinin azaltılması, düşük faizli gübre gibi girdi desteklerinin kaldırılması üreticilerde meydana gelebilecek kayıpların önüne geçmek için doğrudan ödemelerle telafi edilmesi ve Çiftçi Kayıt Sisteminin (ÇKS) oluşturulması şeklinde belirlenmiştir. Bu amaçlardan gümrük vergilerinin azaltılması dışında diğer tüm politika değişikliklerinin büyük ölçüde gerçekleştiği söylenebilir (Çakmak vd. 2008; Yavuz 2009).

DTÖ, DGD’yi kamu kaynaklarından, tarımsal faaliyeti gerçekleştiren üreticilerin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler şeklinde tanımlamaktadır (Demirci 2000). DGD, birçok ülkede uygulanmış ve halen daha uygulanmaya devam eden bir politika aracıdır. AB’de 1992 MacSharry düzenlemeleriyle ilk kez uygulanmaya başlanan DGD, Türkiye’de 2001 yılı ARIP’le gündeme gelmiştir.

Dünyanın gündeminde yer alan DGD, piyasaya etkisinin en az olması ve uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunduğu görüşleri yaygındır. Gerek uygulamadaki kolaylığı ve gerekse ödeme miktarını daha öngörülebilir hale getirmesi nedeniyle, toplam destekler içindeki payı, kısa bir geçmişi olmasına rağmen, artış göstermiştir (Acar ve Bulut 2009).

Çizelge 4.3’de görüldüğü gibi, DGD’nin toplam destekler içerisindeki payı 2002 yılında %79, 2003 yılında %83’e yükselmiştir. Arz açığı olan yağlı tohum ve bitkilerde prim desteği artarak sürdürülmüş, hayvancılık, süt, yem desteği de uygulamasına devam edilmiştir. 2002 ve 2003 yıllarında enflasyon artışına göre uygulanan DGD ödemeleri 16 TL’ye sabitlenmiş, 2006 yılında ise 10 TL’ye, 2007 yılında 7 TL’ye kadar düşürülmüştür (Anonim 2009).

Çizelge 1. Yıllar itibariyle ödenen doğrudan gelir destekleri (Oyan 2009, Anonim 2009)

Yıl	Dekar/TL	DGD ödemeleri (Milyon TL)	DGD/ Toplam destekler %
2001	10	84	-
2002	13,2*	1,87	78
2003	16*	2,02	83
2004	16	1,86	69
2005	16	1,38	45
2006	10**	2	56
2007	7**	1,16	29
2008	-	720	32
2009	-	-	-
Toplam		11,101	

*Bir önceki yıla göre enflasyon kadar arttırılmıştır.

**2006’da organik tarım yapanlara ayrıca 3TL/dekar, toprak analizi yaptırana 1TL/dekar ek DGD ödemesi yapılmıştır.

***2007’de organik tarım yapanlara 5TL/dekar; toprak analizi yaptırana 1TL/dekar ödeme yapılmıştır.

2008 yılında DGD kapsamında ödemeler gerçekleştirilmiştir. Tarımsal destekleme harcamalarında meydana gelen değişimlerin doğru sonuçlar vermesi için nominal fiyatlar reel fiyatlara dönüştürülmüştür. Nominal fiyatlar reel fiyatlara dönüştürülürken 2003 yılı temel baz yılı olarak kabul edilmiştir (Çizelge 2). Çizelge’de tarımsal desteklerin toplam tutarı 2003 yılında 2,80 milyar TL iken yıllar itibariyle yapılan desteklemelerde de artış ve azalışlar meydana gelmiştir. 2007-2008 yıllarında yapılan ödemeler 3,94 milyar TL’den 3,64 milyar TL’ye düşmüştür. 2009 yılında DGD uygulamasının farklı şekillerde gerçekleştirilmesi ile birlikte gübre ve mazotun alan bazlı destekler içerisindeki oransal payları artmıştır.

Çizelge 2. Türkiye'deki tarımsal destek harcamaları (Anonim 2010g)

Desteklemeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Alan Bazlı Destekler	2,33	2,17	1,94	2	1,75	1,25	780
DGD	2,02	1,86	1,38	2	1,16	720	0
Mazot Desteği	311	310	337	0	339	309	483
Gübre Desteği	0	0	222	0	242	221	297
Destekleme Primleri	268	291	739	970	1,27	1,16	1,16
Hayvancılık Destekleri	107	182	284	498	525	690	740
Kırsal Kalkınma	0	0	0	0	56	68	165
Tarım Sigortası Destekleri	0	0	0	1,5	28	29	50
Telaflı Edici Ödemeler	39	0	46	50	56	50	52
Kuraklık Desteği	0	0	0	0	188	344	0
Diğer Destekler	3	26	23	43	42	35	114
Toplam Destekler	2,8	2,69	3,05	3,58	3,94	3,64	3,08

*2003 yılı baz alınmıştır.

2010 yılında Türkiye tarımında, tarım havzaları üretim ve destekleme modeli gibi farklı bir uygulamaya yer verilmiştir. Tarım havzaları konusu Tarım Kanununun 14. Maddesinde yer almaktadır. 5488 Sayılı Tarım Kanununa göre, tarım havzaları tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtislaşması ve entegre bir şekilde yürütülmesi amacıyla Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli, 2010 yılı ürünleri fark ödemesi desteğine dair 2010/159 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, 27509 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 2 Mart 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Anonim 2011a).

Model beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; (1) Veri tabanı, (2) Talep tahmini, (3) Havza, (4) Karar destek, (5) Portal (sistem taşıyıcısı)'dır.

Tarım havzaları üretim ve destekleme modelinden destek alabilmenin ön koşulu, belirtilen havzalarda üretimin gerçekleştirilmesi ve çiftçilerin ÇKS'ye kayıtlı olmasıdır. Türkiye tarım havzaları üretim ve destekleme modeline göre 2010 yılı ürünleri fark ödemesi desteğine dair kararda üreticilerin çiftçi kayıt sisteminde kayıtlı olduğu yer dışında başvuru yapamayacağı ifade edilmiştir (Anonim 2010b).

3.2.2. Türkiye tarımsal destek politikalarının geleceği

Tarım, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, hassas sektör olma özelliğine sahiptir. Diğer sektörler gibi, her türlü düzenleme, müdahale ve transferler daha yoğun olarak kullanılabilir. Tarım sektörü, diğer sektörlerden farklı olarak, sürekli kontrol altında tutulması gereken ve planlı üretim yapılması gereken bir sektördür. Dış etkenlerden çok kolay etkilenebilen ve verimliliğini oldukça değiştiren birçok değişken faktörü bir arada bulundurmaktadır (Ercan 2010). Bu nedenle, tarım sektörünün dönüşümü ve gelişimi kısa dönemde gerçekleştirilememektedir. Tarımsal ürünlerin özelliğinden dolayı, diğer sektörler gibi risk ve belirsizliklerin fazla oluşundan dolayı, bu sektörde yer alan kişilerin belirli bir gelire sahip olması istenilen bir durumdur. Her türlü değişiklikte genel amaç ülkenin net sosyal ve ekonomik kazancının artırılmasıdır (Çakmak ve Kasnakoğlu 2002). Bu genel amaç kapsamında çıkmadan günümüzde de ve gelecekte ortaya çıkan etkenler tarımsal destekleme politikalarını şekillendirecektir.

Gelecekteki tarımsal destek politikalarının önemli belirleyicilerinden biri DTÖ tarım anlaşmalarında meydana gelen gelişmeler, diğeri ise AB'de meydana gelen değişim ve gelişmelerdir.

Değişen dünya eğilimlerine uyumun sağlanabilmesi için üyesi olunan Avrupa Birliği politikalarına ve DTÖ'nün almış olduğu kararların dikkate alınması zorunluluğu Türkiye tarımsal destekleme politikalarını şekillendirecek en önemli etkidir.

DTÖ'nün getirdiği kuralların uygulanmasının yanında, Türkiye, AB'ye aday üye konumundan dolayı AB OTP çerçevesinde de bazı yükümlülükler üstlenmiştir. Türkiye, tarım sektörünün yapısını AB standartlarına yaklaştırmak ve tarımsal destekleme politikalarını OTP'ye uyumlaştırmak durumundadır. Bununla birlikte, AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'nda tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanabilmesi için Türkiye'nin OTP'ye uyumu şart koşmuş ve bunun için belli bir süre tanınmıştır (Özkan 2008). Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir durum vardır ki, o da AB sürekli olarak genişleme politikası uygulamakta, yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle kırsal alanlara yönelime önem gösteren AB, yeni üyelerin etkisiyle tarım ve kırsal politikalarda değişimler göstermektedir. Bu değişiklikler elbetteki Türkiye'nin tarım sektörünü ve kırsal politikalarını etkilemektedir. Sadece DTÖ anlaşmaları, AB'de meydana gelen değişimler ve Türkiye'nin AB ile ticareti değil aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapmış olduğu dış ticareti de Türkiye için önem arz etmektedir (Çakmak ve Akder 2005).

4. Sonuç ve Öneriler

Dünya ülkelerinin farklı ekonomik yapıları sahip olması, yürürlükte olan tarımsal destek politikalarının da farklı olmasının nedeni olarak kabul edilebilir. 1980'li yıllarda dünya ekonomisindeki değişim ve küreselleşme eğilimleri tarım sektörünü de etkisi altına almış ve dünya genelinde tarım politikalarında büyük dönüşümler yaşamasına sebep olmuştur.

Dünya ülkelerinin çoğunda 2000'li yıllarda tarımsal desteklerin değişimi, piyasaya müdahaleci olan fiyat ve girdi destekleri yerine doğrudan gelir desteği, risk ve belirsizliğin etkilerini azaltan destekler, kırsal kalkınma destekleri ve hatta tek ödeme sisteminin ikame edilmesi şeklinde meydana gelmiştir.

Türkiye tarımında meydana gelen en önemli değişiklikler 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu değişikliğin nedenleri, AB'nin en önemli politikalarından olan OTP'deki reformlar, 1986 yılında başlayan ve 1994 yılında sona eren UT çerçevesinde tarım sektörünü ilgilendiren konularda alınan DTÖ kararları ve ülke içindeki ekonomik problemlerden dolayı IMF ve DB ile imzalanan ERL anlaşmasıdır. Bu faktörler piyasa ekonomisinde rekabetçi bir tarım sektörüne geçişin gerçekleştirilmesi için yeni bir yapılanmayı gerektirmiştir. Değişiklikler 2000 yılında başlayan ARIP ile kendini göstermiştir. Bu proje ile birlikte tarım sektörünün kayıt altına alınması konusunda önemli adımlar atılmış olup bu yöndeki çalışmalar devam etmektedir.

2010 yılında uygulamaya konan tarım havzaları üretim ve destekleme modeli, arazinin parçalanmasını önleyecek toprak koruma kanunundaki değişiklik çabaları ve arazi toplulaştırmasında yaşanan gelişmeler gibi günümüz Türkiye'sinde var olan uygulama örnekleri ve benzer muhtemel gelişmeler Türkiye tarımının daha rekabetçi olmasını sağlayacaktır.

Gelecekte Türkiye'de tarımsal destek politikaları, çok sayıda etkenler ve belirleyiciler tarafından şekillenecektir. Bunlar;

- DTÖ müzakerelerinde meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin DTÖ kurallarına nasıl yansıtılacağı,
- AB politikalarında meydana gelen gelişmeler ve bunların uyum çerçevesinde Türkiye'deki tarımsal desteklere etkileri,
- Doğrudan gelir desteği ve kırsal kalkınmaya ağırlık verilmesi,
- Doğal kaynakların korunması ve çevreye duyarlı politikaların oluşturulmasında ulusal ve uluslararası yasal çerçeveye uyma zorunlulukları,
- Türkiye'deki ekonomik gelişme sonucu meydana gelecek olan kişi başına düşen gelirin artması sonucu çiftçi gelirlerini yükselmesi,
- Tarım arazilerinin korunması ve kullanımının düzenlenmesine yönelik yasal çalışmalar olarak sıralanabilir.

Bu eğilimlerin ortaya çıkardığı etkiler çerçevesinde Türkiye'deki tarımsal destekleme politikalarının geleceğine yönelik aşağıdaki çıkarımlar yapılabilir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün temel misyonu, uluslararası ticaretin serbestleşerek dünyadaki üretim kaynaklarının etkin kullanılmasını sağlamaktır. Bu misyon, DTÖ kurallarına yansımakta ve ülkelerin sadece ticaret politikalarını değil aynı zamanda iç desteklerinin ne şekilde düzenleneceğine yönelik kurallar ve müeyyideler getirmektedir. Bu nedenle oluşturulacak destekleme politikalarının piyasayı yönlendiren müdahaleler değil, ancak tarım sektörünün rekabet edebilir konuma getirecek yapısal iyileştirmeleri sağlayacak düzenlemeleri ve destekleri içermesi gerekmektedir.

Aday ülke olarak AB'ye uyum çerçevesinde gerek mevzuat ve gerekse AB hibeleriyle yapılan ve yapılacak yapısal iyileştirme çalışmalarında bulunan Türkiye'nin sahip olduğu ortamı ve finansal şartları çok iyi değerlendirmesi, tarım sektöründeki iyileşmelere önemli katkılarda bulunacaktır.

Bu bağlamda, tarımsal destekleme politikaları hem AB OTP destekleriyle uyum içinde olması ve hem de belirtilen ortam ve finansal şartların daha rekabetçi bir tarım hedefi doğrultusunda etkin kullanacak şekilde oluşturulması ve uygulanması yarar sağlayacaktır.

Kırsal kalkınma, tarıma dolaylı destek veren ve tarım sektörünün daha rekabetçi olmasına dolaylı olarak katkı sağlayan alternatif bir politika olarak gün geçtikçe AB ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla, kırsal kalkınma politikalarının Türkiye'de de yaygınlaştırılması ve etkin bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir.

Dünyadaki destekleme politikaları ile ilgili eğilimlerin piyasaya müdahale etmeyen, tarımsal yapıyı iyileştirmeye yönelik ve dolayısıyla daha rekabetçi bir tarım sektörü oluşturmayı hedefleyen bir amaç güttüğü görülmektedir. Türkiye'de bu anlamda öncü ülkeleri takip edebilecek bir konumda olabilecektir.

Kaynaklar

Anderson, K. and Hayami, Y., 1986. The Political Economy of Agricultural Protection. Allen & Unwin, London

Anonim, 2009. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kayıtları, www.tarim.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.04.2011

Anonim, 2010a. OECD Resmi İnternet Sitesi İstatistik Rakamları, http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html, Erişim Tarihi: 19.10.2011

Anonim, 2011a. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Kanunu Belgesi, <http://www.tarim.gov.tr/Files/Mev->

zuat/kanun_son/TKB_Kanunlar/TARIM_KANUNU.pdf Erişim Tarihi: 12.01.12

Anonim, 2011b. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, II. Tarım Şurası Tarımsal Girdi ve Desteklemeler Komisyon Raporu. www.tarimsurasi.tarim.gov.tr/7.komisyon.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2011

Anonim, 2010b. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi http://www.tarim.gov.tr/Duyurular.haber_Detayli_Gosterim.html?NewsID=1835

Baffes, J. And H. de Gorter, 2005. Experience with Decoupling Agricultural Support, (in) Global Agricultural Trade and Developing Countries. (Ed.) Ataman Aksoy and John Beghin, World Bank, <http://www.worldbank.org>.

Civan, A., 2010. Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı:1, Yıl:2010, SSK.127-146.

Çakmak, E., ve Akder, H., 2005. DTÖ ve AB’deki gelişmeler ışığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı. Ankara.

Çakmak, E., Akder, H., Levent H., Karaosmanoğlu F., 2008. Türkiye’de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler. TÜSİAD Yayınları, ISBN 978-9944-405-32-4

Çomaktekin, M., F., 2009. Tarımsal Destekleme Politikaları ve Türkiye’de Uygulamalar (1990 ve Sonrası Dönem). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul.

Demirci, S., 2000. Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Ercan, M., 2010. Avrupa Birliğinin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’deki Gelişmeler. Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız- Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat- Kırgızistan, Sayı 22, ISSN:1694-528X.

Hsin, H., 2010. The OECD Producer Support Estimate. ABARE Outlook, Canberra.

Kamacı, A., 2006. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Etkinliği ve OTP’ye Uyum Analizi. Yüksek Lisans Tezi.

Kesgin, M., 2010. AB Müzakere Sürecinde Türk Tarımı. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Krueger, A., O., Schiff, M. and, Valdes, A., 1988. Agricultural Incentives in Developing Countries. World Bank Economic Review, 2, 255-272

Odacıoğlu, S., 2009. Avrupa Birliği İle Üyelik Müzakeresi Sürecinde Türkiye Tarımı: Politikalar, Yapısal Değişme Eğilimleri Ve Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara

Özkan, L., 2008. Küreselleşmenin Tarım Ürünleri Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özkaya, T. Günaydın, G., Bozoğlu, M., Olhan, E., Sayın, C., 2009. Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler. Mülkiye Dergisi, Cilt: XXXIII Sayı: 262 ISSN 1305-9971.

Paarlberg, R. and Paarlberg, D., 2000. Agricultural Policy in the Twentieth Century, Agricultural History. Vol. 74, No. 2, pp. 136-161.

Songül, D., 2010. Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

Soyak, A. ve Eroğlu, N., 2008. The Role of IMF-World Bank Structurel Adjustment Policies in The Transformation of Turkey’s Development Perception. Munich Personal RePEc Archive MPRA Paper No.11466, <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/11466> Erişim Tarihi: 05.28.2011

Talas, M., 2009. Türk Tarımının Küreselleşmesi ve Ortaya Çıkardığı Toplumsal Problemler. Journal of World of Turks, Vol. 1, No. 1.

Ulusoy, S., 2003. AB’ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler. AB genişleme sürecinde Türkiye Tarımsal ve Kırsal Politikalar Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.

Yavuz, F., 2009. Tarım Politikası Ders Notları. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum.

Yeni, R., Dölekoğlu C., Ö., 2009. Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri. Yayın No: 98 ISBN 975-407-123-3.

Türkiye’de Tarım Politikalarının Gıda Güvencesi ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi

Yener ATASEVEN¹

yener.ataseven@agri.ankara.edu.tr

Hasan ARISOY²

okoksal@ankara.edu.tr

Özdal KÖKSAL¹

arisoy@selcuk.edu.tr

¹Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

²Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Gıda güvencesinin sağlanması; yeterli gıdanın bulunabilirliği, arzın nispeten kararlılığı ve gıdaya ihtiyacı olanların onu elde edebilmesidir. Ülkelerin, tarım ürünleri ve özellikle gıda maddeleri bakımından kendine yeterliliği sağlamayı tarım sektöründe öncelikli amaç edindikleri göz önüne alındığında tarım sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de de tarım politikalarının önde gelen hedeflerinden birisi gıda maddeleri ihtiyacının yurtiçi olanaklarla karşılanmasıdır.

Türkiye’de son yıllarda izlenen tarım politikaları neticesinde stratejik bazı ürünler açısından üretimde sorunlar oluşmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’nin daha önceden kendine yeterli olduğu baklagil ürünlerinde ve yağlı tohumlarda günümüzde önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu ürünlerdeki yetersiz arz ve dolayısıyla fiyatlarda meydana gelen önemli artışlar gıda güvencesinde sorunların veya beslenme yetersizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tarım politikaları kapsamında gıda güvencesi kadar önemli olan bir diğer konu da gıda güvenliğidir. Gıda güvenliği; sağlıklı gıda üretimini sağlamak amacı ile gıdaların üretim, işleme, saklama, taşıma ve dağıtım aşamalarında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, gıdaların üretiminden tüketimine kadar meydana gelebilecek fiziksel, kimyasal ve biyolojik risklerin belirlenmesi ve bu risklerin ortadan kaldırılması sağlıklı ve güvenilir gıda üretimi ve tüketimi için gereklidir. Bu nedenle, tarımsal ürünlerin kalitesi ve hijyen şartlarına uygun olarak üretilmesi ve tüketilmesi aşamalarında uygulanan politikalar da önemlidir.

Çalışmada, konu ile ilgili olan yerli ve yabancı yayınlardan, kitaplardan, raporlardan, istatistiklerden, benzer çalışmalardan ve internet veri tabanlarından ve kaynaklarından temin edilen bilgiler kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amaçları, Türkiye’de gıda güvencesi ve güvenliği konusundaki son gelişmelerin incelenmesi, sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin getirilmesidir. Böylece, Türkiye için gıda güvencesi ve güvenliği açısından uygulanabilir politikalar değerlendirilecek ve konuya ilişkin politika önerileri geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gıda Güvencesi, Gıda Güvenliği, Tarım Politikaları, Türkiye

Evaluation of Agricultural Policies with regards to Food Security and Food Safety in Turkey

Abstract

Maintaining food security is availability of adequate food, stability of supply proportionally and achieving of food that needs them. In view of countries that take as a goal to self sufficiency with regard to agricultural products, especially foodstuffs, for primary purpose in agricultural sector, the importance of the agricultural sector emerges once more. One of the leading purposes of agricultural policies in Turkey is to provide for foodstuffs’ requirement with domestic facilities.

There have been problems in production with regards to some strategically products as a result of agricultural policies that followed in Turkey in recent years. Especially nowadays, there have been concerns oil seeds and pulses that previously self-contained of Turkey. Insufficient supply of these products and accordingly important increases in prices cause problems at food security or inadequacies at nutrition.

There is another subject is food safety as important as food security within the scope of agricultural policies. Food safety is defined as complying with the required rules and measures at the stage of production, processing, storing, transportation and distribution of foods in order to provide healthy food production. Concordantly, it is essential for healthy and dependable food production that determines physical, chemical and biological risks from production of food to consumption and eliminates these risks. Therefore, applied policies at the stage of production and consumption of in accordance with hygiene requirements and quality of agricultural products are important.

In this work, it has been used information from national and international publication, books, reports, statistics, similar works and internet data bases and resources related to subject.

The purposes of this work is to analyze recent developments regarding food security and safety and determine problems in Turkey and offer a solution concerning these problems. Thus, it will be evaluated applied policies in terms of food security and safety for Turkey and improved policy proposal concerning the subject.

Key Words: Food Security, Food Safety, Agricultural Policies, Turkey

1. Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar kadarki süreçte gıda, toplumların varlığını sürdürmesinde en önemli konulardan birisi olmuştur. Tarımsal üretimin dolayısıyla da gıdanın üretimi doğa koşullarına bağlı olduğundan “gıda güvencesi” kavramının önemi hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde daha da artmaktadır. Geçmiş yıllarda, özellikle de 2006-2007 yıllarında, dünyanın birçok bölgesinde görülen kuraklık gıda arzını olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu durum, “gıda güvencesi” stratejisini yeniden dünya ülkelerinin gündemine yeniden taşımıştır.

Dünya nüfusunda görülen artış ve buna bağlı olarak gıda talebine olan artış tarımsal üretim yöntemlerinde de yeni gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Ancak yine de dünya geneline bakıldığında gıda güvencesi ile ilgili sorunların özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde önemli olmaya devam etmektedir. Küresel olarak tarımsal üretime bakıldığında yeterli gıdanın varlığından söz edilebilir. Fakat, gıdaların bölgeler arasındaki paylaşımında dengeli olarak dağılmamasından dolayı sıkıntılar yaşanmaktadır.

Ülkelerin tarım ürünleri ve özellikle gıda maddeleri bakımından kendine yeterliliğinde oynadığı rol dikkate alındığında tarım sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Tarım sektörü, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmesinde çok önemli görevler üstlenmiş ve bu görevini günümüze kadar etkin bir şekilde sürdürmüştür. Dünya genelindeki her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de gıda güvencesi ve güvenliği tarım sektöründe en önemli konular arasında yer almaktadır. İşte bu nedenle, Türkiye’de de tarımsal üretim politikalarının öncelikli hedefi, halkın bitkisel ve hayvansal besin maddeleri ihtiyacının yurtiçi olanaklarla karşılanması olmuştur.

Gıda güvencesi kadar önemli olan bir diğer konu da gıda güvenliğidir. Bu iki kavramı birbirinden ayrı düşünmek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Tarımsal üretimde kimyasalların aşırı ve bilinçsiz bir şekilde kullanılması çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Bu olumsuz etkilerin ortaya çıkmasıyla beraber özellikle gelişmiş ülkelerde artan bilinç düzeyi tarımsal üretimde gıda güvenliği kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gıda güvenliği kısa bir tanımla “gıdalarda fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü tehlikelerin ortadan kaldırılması için alınacak tedbirleri” ifade etmektedir. Bu nedenle, gıdaların kalitesi ve hijyen şartlarına uygun olarak üretilmesi ve tüketilmesi aşamalarında uygulanan politikalar da önemlidir.

Bu çalışmada, gıda güvencesi ve güvenliği kavramları üzerinde durulduktan sonra, diğer bölümlerde Türkiye’de gıda güvencesi ve güvenliği konusunda uygulanan politikalar değerlendirilerek ortaya konulan bilgiler ışığında Türkiye’nin kendine yeterlilik oranlarına bağlı olarak bazı değerlendirmelere yer verilmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Yapılan bu çalışma literatüre dayalı olup, çalışmada Türkiye’de gıda güvencesi ve bu konuyu tamamlayıcı nitelikte olan gıda güvenliği ve politikaları ile ilgili yerli ve yabancı yayınlardan, kitaplardan, raporlardan, benzer çalışmalardan ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışma, mümkün olduğunca istatistiksel verilerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Yöntem olarak incelenen kaynakların yorumlanması, çeşitli açılardan değerlendirilmesi, sentezlenmesi, aralarında ilişkilerin kurulması ve sonuçların yorumlanması kabul edilmiştir. Gıda güvencesine ilişkin veriler ürün gruplarına göre TÜİK’ten 2010-2011 dönemi için elde edilmiştir. Çizelgelerde ve verilerde gıda güvencesi ile ilgili olan üretim, arz ve kullanım rakamları dahil olmasının yanında sadece kendine yeterlilik derecesi (oranı) alınmıştır. Bu bakımdan, çalışma konusuna bir çerçeve çizilmesi açısından gıda güvencesinin incelenmesinde kendine yeterlilik bakımından değerlendirilme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda çalışmada; sebzeler, tahıllar, pirinç, kuru baklagil, patates, yağlı tohumlar, şeker pancarı, sert kabuklular, turunçgiller, diğer meyveler ve çay incelenmiştir.

3. Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliğine Kavramsal Yaklaşım

3.1. Gıda Güvencesi Kavramı

Gıda güvencesi; 1996 yılında yapılan Dünya Gıda Zirvesi’nde “bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” durumu olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, güvenli gıdayı, yani fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibarıyla tüketime uygun olan ve besin değerini kaybetmemiş olan gıdayı, diğer bir deyişle gıda güvenliğini de içinde barındırmaktadır (<http://www.dunyagida.com.tr>). Gıda güvencesinin sağlanması, yeterli gıdanın bulunabilirliği, arzın nispeten kararlılığı ve gıdaya ihtiyacı olanların onu elde edebilmesidir. Bu tanımdan gıda güvencesinin üç boyutu olduğu anlaşılmaktadır (Demirbaş ve Atış 2005). Bunlar (Kıymaz ve Şahinöz 2010):

1. **Gıdanın bulunabilirliği:** Yeterli miktarda gıda istikrarlı şekilde bulunabilmelidir.
2. **Gıdaya erişim:** Besleyici ve uygun gıdalara erişebilmek için yeterli ekonomik kaynağa sahip olunmalıdır.
3. **Gıda kullanımı:** Uygun kullanım temel beslenme ve sağlık bilgisine dayanmalı aynı zamanda yeterli suya erişim ve temizlik esas alınmalıdır.

FAO ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1992 yılında düzenlenen Uluslararası Beslenme Konferansı’nda Dünya Beslenme Deklarasyonu yayınlanmış ve bu deklarasyonda güvenli ve yeterli gıdaya her insanın ulaşabilmesinin bir hak olduğu belirtilmiştir (Käferstein 2003). FAO; gıda güvencesinin sağlanabilmesi için “yeterli gıda arzı sunma ya da elde etme”, “yıldan yıla, mevsimden mevsime arzda dalgalanma ya da eksikliğin olmaması”, “erişilebilirlik ya da satın alınabilirlik” ile “kaliteli ve güvenli gıdanın sağlanması” gerektiğini ifade etmiştir. 13-17 Kasım 1996 tarihinde 185 ülkenin

katılımıyla Roma’da gerçekleştirilen “Dünya Gıda Zirvesi” ile ülkelerin gıda güvenmesine yönelik programlar hazırlaması kararına varılmıştır (<http://www.dunyaagida.com.tr>; Erel ve Dölekoğlu 2008). Zirvede kabul edilen “Dünya Gıda Güvenesi Roma Deklarasyonu” ve “Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı” herkese gıda olgusunun elde edilmesi için gerekli olan politika ve programlarda önemli değişikliklerin çerçevesini oluşturmuştur. 1996 yılında gerçekleştirilen Dünya Gıda Zirvesi’nde belirlenen hedefe ancak 60 yıl sonra ulaşılabileceğinin görülmesi üzerine, bu konudaki güçlükler ve alınacak önlemlerin belirlenmesi amacıyla 2002’de Roma’da “Dünya Gıda Zirvesi: Beş Yıl Sonra Toplantısı” gerçekleştirilmiş ve yayımlanan deklarasyon 182 ülke tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Deklarasyonda, 2015 yılına kadar dünyada aç insan sayısının yarıya indirilmesi için, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşlarının elbirliği ile çalışması ve ortak bir plan oluşturulması konuları yer almaktadır (Demirbaş ve Atış 2005).

3.2. Gıda Güvenliği Kavramı

Tüm dünyada insanların yaşamak, fiziksel ve mental gelişimlerini sağlamak için yeterli ve dengeli miktarda gıdayı alabilmeleri ve bu gıdaların sağlıklı ve güvenli olması bireylerin en temel hakkıdır. Bu bağlamda, gıda güvenliği kavramı gıda güvenesinin tamamlayıcı bir unsurudur. Bu iki kavram, insan beslenmesinde birbirinden ayrı düşünülemeyecek kadar önemlidir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde insanlar gıdaların sağlık açısından güvenliğine ve kalitesine giderek artan düzeyde önem vermeye başlamıştır. Sağlık endişesine ek olarak tüketiciler, tükettikleri gıdaların kalitesine de odaklanmaya başlamışlardır. İnsanların fiziksel olarak gıdaya ulaşamama sorununu da kapsayacak şekilde gıda sorunun çözülebilmesi ve ileriye yönelik olarak önlemlerin alınabilmesi amacıyla 1996 yılında Roma’da “Dünya Gıda Zirvesi” yapılmış ve gıda güvenliği kavramının tanımı bu zirvede yapılmıştır. Yayımlanan bildiriye göre gıda güvenliği; insanların günlük beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda, güvenli ve besleyici gıdalara ve ayrıca sağlıklı aktif bir yaşam sürdürebilmek amacıyla tercih ettikleri gıdalara her zaman için ulaşmaları durumunda gerçekleşecektir. Söz konusu tanımdan da anlaşılacağı üzere gıdayı elde edebilmek için ekonomik ve fiziksel şartların uygun olması şarttır. Başka bir ifade ile tüketicilerin alım gücüne sahip olmalarının yanında fiziki olarak da gıdanın tüketicilere sunulması gerekmektedir (Sucu 2011).

Gıda güvenliği terimi, gıdaları tüketici sağlığına zararlı hale getirebilecek tehlike ve risklere yönelik olarak kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü küresel gıda güvenliği endişelerini mikrobiyolojik tehlikeler, kimyasal tehlikeler, gıda kaynaklı hastalıkların taranması ve izlenmesi, yeni teknolojiler, ülkelerde mevcut idari ve beşeri kapasitenin geliştirilmesi başlıkları altında sınıflandırmıştır (Anonim 2010c). Bir gıda maddesi, hem içerik hem de pazara sunum ve tüketiciye ulaştırılma şekli açısından kabul görmüş standartlara uygun ise güvenli/güvenilirdir. Diğer bir deyişle, gıda olarak tanımlanabilmektedir. Gıda güvenliği doğrudan ya da dolaylı olarak gıdalardan kaynaklanan her türlü sağlık tehdidine karşı olan önlemleri kapsamaktadır. Gıda güvenliği bir ürünün pazarda yer alabilmesi için temel koşuldur. Gıda güvenliğinin temel koşulu ise gıdaların, akut ya da kronik olarak sağlık sorunlarına yol açabilecek her türlü bulaşma, taşıma, toksin vb. madde ile dolandırıcılık ve bozulmadan uzak olmasıdır. Bu maddeler gıdaların bünyelerinde yer almamalıdır. Ancak, sağlığı tehdit etmeyecek düzeyde yer almaları sağlanmalıdır (Giray vd. 2006).

İngiltere’de 1996 yılında ortaya çıkan ve çok hızlı bir şekilde yayılan BSE (deli dana) hastalığı, 1999 yılında Belçika’da yem nakil paletlerindeki zehirli ve öldürücü dioksin kalıntısıyla oluşan bulaşma riski, Çin kaynaklı süt tozlarında melamin, Sudan 1 boyası gibi olumsuz olaylar tüketiciler için gıdaların güvenliği konusundaki genel endişeleri artırmıştır. Bunların yanında, kuş gribi olarak da bilinen “H5N1 viral enfeksiyonu” ve buna bağlı olarak görülen ölümler tüketici güveninin sarsılmasını ve mevcut düzenlemelerin yetersizliğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Bu nedenlerle, gıda güvenliğinin sağlanması, sağlığın korunması, gıdalardan kaynaklanabilecek hastalıkların önlenmesi gibi konular devletlerin temel görevleri arasında yer almaktadır.

Gıda güvenliği konusundaki standartlar Uruguay Round görüşmeleri sonucu 1994’te Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) kurulması ve tarımsal ürünlerin taşınması gereken standartların belirlenmesiyle uluslararası boyut kazanmıştır. DTÖ, Sağlık ve Bitki Sağlık Anlaşması’nı (SPS Agreement) gündeme getirmiş ve ülkelerin bu standartlara uyması istenmiştir (Koç vd. 2008).

4. Türkiye’de Gıda Güvenesine Yönelik Tarım Politikaları

Son yıllarda dünya genelinde ve Türkiye’de meydana gelen ekonomik krizler insanlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkide bulunmaktadır. Olumsuz bu etkiler neticesinde de insanların en temel gereksinimi olan gıda hakkında güvensizlik yaratmaktadır. Yaşanan krizlerin yanında nüfus artışı, kuraklık, petrol (dolayısıyla mazot) fiyatlarındaki dalgalanmalar tarımsal üretimi doğrudan etkilediğinden gıda güvenesinde sorunların çıkmasında etkili olmaktadır.

Tarım, Türkiye açısından her zaman önemini koruyan bir sektördür. Tarihi süreç içerisinde Türkiye tarımı her zaman çeşitli şekillerde desteklemiştir. Cumhuriyet’in ilan edilmesini takip edilen dönemde tarım sektöründe amaç üretimi artırmak olmuştur. 1950’li yıllara kadar kendine yeterli olma politikası gösteren Türkiye’de 1950-1960 yılları arasında üretimi artırıp tarım ürünü ihraç etmeye yönelik politikalar izlenmiştir. 1960-1980 yılları arasında üretim ve verimlilikte artış politikaları izlenmiş; 1980-2000 yılları arası tarımda serbestleşme dönemi olmuştur. 2000’li yıllardan sonra ise Türkiye’de ekonomik istikrar politikaları izlenmiştir.

Türkiye’de son dönemdeki politikalar serbest ticaret yönünde gelişmiştir. AB uyum süreci ve DTÖ kapsamındaki politikalar Türkiye’deki tarım politikaları üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Artan gıda talebi, tüketici bilinci, kuraklık, tarımsal üretimdeki dalgalanmalar, nüfusta görülen artış, petrol fiyatlarındaki artış, AB ile ilişkiler ve diğer uluslararası sorumluluklar Türkiye’de gıda güvenmesine yönelik kaygıların daha yüksek sesle dile getirilmesinde etkili olmuştur. Bunların neticesinde, gıda güvenmesine ilişkin konular Türkiye tarım politikalarının öncelikli konuları arasında yer almıştır (Ören vd. 2008).

Tarım, ülke nüfusunun beslenmesinde de temel kaynaktır. Temel bazı göstergelerle 2005-2007 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de bireylerin beslenme yapısına bakılacak olursa veriler bireylerin enerji tüketiminde %62 ile karbonhidrat ağırlıklı beslendiğini göstermektedir. Bireylerin enerji tüketiminde proteinin payı ise %11 ile çok düşük bir seviyededir. Enerji tüketiminin %12’si ise hayvansal ürünlerden elde edilmektedir. Türkiye’de beslenmede bitkisel kökenli gıda ağırlıklı bir eğilim vardır. Nitekim, protein ihtiyacının %52’si (%47 ile buğday) ve enerji ihtiyacının ise %48 tahıllardan (%41 ile buğday) karşılanmaktadır (www.fao.org).

Dünyada tarım ve gıda ürünlerinin fiyatlarında dalgalanmalar olmakla beraber bir artış eğiliminden söz edilebilir. Yaşanan fiyat artışlarında ekonomik, sosyal, coğrafi, politik birçok neden bulunmaktadır. Enerji hammaddelerinin fiyatlarının yükselmesi, kuraklık, çevresel duyarlılıklar, küresel ısınma ve spekülasyonlar gibi birçok nedene dayandırılan gıda fiyatlarındaki artışlar, özellikle dünyanın yoksul kesimlerinin ve gıda ithalatçısı ülkelerin temel sorunu haline gelirken dünya ticaretinde de daralmaya yol açmaktadır. Türkiye’de de tarım ve gıda fiyatlarında dünyadakine benzer eğilimlerin yaşanması gıda güvencesinin sağlanması noktasında konunun önemsenmesini gerektirmektedir.

Bu bölümde, gıda güvencesi içerisinde önemli bir kavram olan kendine yeterlilik oranı (derecesi) ile ilgili olarak insan beslenmesinde önemli olan ürün ve ürün grupları için istatistiki veriler verilmeye ve bu verilerin yorumlanmasına çalışılmıştır. Kendine yeterlilik oranı = Net Üretim/Tüketim; Tüketim = Üretim+(İhracat-İthalat) olarak tanımlanabilir. Kendine yeterlilik iç pazardaki üretimle, tüketimin hangi oranda karşılandığını gösterir (Akder ve Çakmak 2008).

4.1 Temel Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Durumu

Bu bölümde, 2010/2011 üretim dönemi için Türkiye’de insan beslenmesi açısından temel gıda niteliği taşıyan tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelenen tarım ürünleri ve ürün grupları sebzeler, tahıllar, pirinç, kuru baklagil, patates, yağlı tohum, şeker pancarı, sert kabuklular, turunçgiller, diğer meyveler ve çaydır.

4.1.1 Türkiye’de sebzelerde kendine yeterlilik durumu

Türkiye sebze üretimi 2010/2011 dönemi için TÜİK verilerine göre toplam 24.020.259 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına sebze tüketimi 266.92 kg, tüm sebzeler için yurtiçi üretimin, yurtiçi talebi karşılama derecesi %106.75 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK 2011).

Sebze grubu içerisinde en yüksek yeterlilik derecesi %111.9 ile domateste tahmin edilmiştir. Bu dönemde, havuçta yeterlilik derecesi %111.6 ile en yüksek ikinci değere sahip iken, bunu %109.9 ile biber izlemiştir. Baklagil sebzeleri grubunda, yeterlilik derecesi sırası ile baklada %100.5, taze fasulyede %99.7 ve bezelyede %79.2 olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıda verilen bilgilerden, sadece baklagil sebzeleri açısından kendine yeterlilik oranının düşük olduğu diğer ürünler için ise bir sorun olmadığı görülmektedir.

4.1.2 Türkiye’de tahıllarda kendine yeterlilik durumu

Türkiye tahıl üretimi 2010/2011 dönemi için (1 Temmuz-30 Haziran) TÜİK verilerine göre toplam 31.912.550 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına tahıl tüketimi 233.97 kg, toplam tahıl ürünlerinde yurtiçi üretimin yurtiçi talebi karşılama derecesi %98.82 olarak tahmin edilmiştir. Toplam tahıl üretiminde en büyük paya sahip olan buğdayda yeterlilik derecesi %102.2, yem sanayinin en önemli girdilerini oluşturan arpanın yeterlilik derecesi %104.7, mısırın ise %79.6 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK 2011). Görüldüğü gibi Türkiye mısırdaki kendine yeterli değildir.

4.1.3 Türkiye’de pirinçte kendine yeterlilik durumu

Türkiye pirinç üretimi 2010/2011 dönemi için (1 Eylül-31 Ağustos) TÜİK verilerine göre toplam 516.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına pirinç tüketimi 7.15 kg, toplam tahıl ürünlerinde yurtiçi üretimin, yurtiçi talebi karşılama derecesi %90.7 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK 2011). Görüldüğü gibi Türkiye pirinçte kendine yeterli değildir.

4.1.4 Türkiye’de kuru baklagilde kendine yeterlilik durumu

Türkiye kuru baklagil üretimi 2010/2011 dönemi için (1 Temmuz-30 Haziran) TÜİK verilerine göre toplam 1.235.306 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına kuru baklagil tüketimi 15.58 kg, toplam tahıl ürünlerinde yurtiçi üretimin yurtiçi talebi karşılama derecesi %95.76 olarak tahmin edilmiştir. Kuru baklagillerden, kendine yeterlilik oranının en yüksek olduğu ürün %110.5 ile nohuttur. Toplam ürün arzında ithalatın ağırlıklı olduğu kırmızı mercimekte yeterlilik derecesi de %91.3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2011) (Çizelge 1). Kuru baklagil grubundaki ürünlere bakıldığında nohut hariç tüm ürünlerde kendine yeterlilik oranlarının 100’ün altında olduğu görülmektedir. Bu veriler de, çalışmanın başında da belirtildiği üzere Türkiye’nin geçmişte kendine yeterli olduğu baklagil ürünlerinde günümüzde önemli sıkıntılar yaşadığını doğrulamaktadır.

Çizelge 1. Kuru Baklagil Denge Tablosu (2010/2011)

	Birim	Toplam	Kuru fasulye	Mercimek (Kırmızı)	Mercimek (Yeşil)	Nohut
Üretim	Ton	1.235.306	212.758	422.000	25.400	530.634
Kişi başına tüketim	Kg	15.58	3.26	5.72	0.53	5.52
Yeterlilik derecesi	%	95.76	81.87	91.34	58.51	110.54

Kaynak: TÜİK 2011

4.1.5 Türkiye’de patatesten kendine yeterlilik durumu

Türkiye patates üretimi 2010/11 dönemi için (1 Temmuz-30 Haziran) TÜİK verilerine göre toplam 4.548.383 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına kuru baklagil tüketimi 52.74 kg’dır. Kendine yeterli olunan ürünlerden birisi olan patatesten yeterlilik derecesi %102.3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2011).

4.1.6 Türkiye’de yağlı tohumlarda kendine yeterlilik durumu

Türkiye yağlı tohum grubundaki ayçiçeği üretimi 2010/2011 dönemi için (1 Eylül-31 Ağustos) TÜİK verilerine göre toplam 1.320.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına ayçiçeği tüketimi 33.06 kg, yurtiçi üretimin yurtiçi talebi karşılama derecesi %52.44 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK 2011).

Çizelge 2. Yağlı Tohum Denge Tablosu (2010/2011)

	Birim	Ayçiçeği	Kolza	Pamuk (çiğit)	Soya
Üretim	Ton	1.320.000	106.450	1.272.800	86.540
Kişi başına tüketim	Kg	33.06	4.51	15.75	12.51
Yeterlilik derecesi	%	52.44	30.91	100.68	6.01

Kaynak: TÜİK 2011

Bu grup içerisinde kendine yeterlilik oranının en düşük olduğu ürün %6.01 ile soya olmuştur. Yağlı tohumlarda kendine yeterli olunan tek ürün %100.68 ile pamuktur (çiğit). Verilerden de görüleceği üzere yurt içi talebin büyük kısmının ithalat ile karşılandığı yağlı tohumlar grubunda kendine yeterlilik açısından sorunlar bulunmaktadır.

4.1.7 Türkiye’de şekerde kendine yeterlilik durumu

Türkiye kişi başına şeker tüketimi 2010/11 dönemi için (1 Eylül-31 Ağustos) TÜİK verilerine göre toplam 26.19 kg, toplam şeker üretiminin büyük kısmı yurt içinde tüketilmiş olup yeterlilik derecesi %115.4’tür (TÜİK 2011).

4.1.8 Sert kabuklular kendine yeterlilik durumu

Türkiye kişi başına sert kabuklu meyve tüketimi 2010/2011 dönemi için TÜİK verilerine göre toplam 6.66 kg, toplam sert kabuklu meyvelerde yeterlilik derecesi %198.64’tür. 2010/2011 piyasa döneminde sert kabuklu meyvelerde en yüksek yeterlilik derecesi %621.9 oranı ile fındık olmuştur. Sert kabuklular grubunda yer alan ve kendine yeterli olan diğer ürünler ise %138.7 oranı ile antep fıstığı ve %106 oranı ile kestanedir (TÜİK 2011).

4.1.9 Türkiye’de turunçgiller kendine yeterlilik durumu

Türkiye kişi başına turunçgil tüketimi 2010/2011 dönemi için TÜİK verilerine göre toplam 28.57 kg, toplam turunçgillerde yeterlilik derecesi %160.99’dur. Turunçgiller grubunda yer alan meyvelerin tamamında kendine yeterliliğin olduğu görülmektedir. Turunçgiller üretiminde en düşük paya sahip greylifurdu yeterlilik derecesi %404.6 olurken; limon, mandalina ve portakalın yeterlilik dereceleri sırasıyla %295.6, %209.2 ve %120 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK 2011).

4.1.10 Türkiye’de diğer meyveler kendine yeterlilik durumu

2010/2011 dönemi için TÜİK verilerine göre diğer meyveler grubunda yer alan, kendine yeterliliğinin oldukça yüksek olduğu ürünlerden kayısının yeterlilik derecesi %1873.9, incirin %1279.6, narın %148.9, üzümün %135.2 ve elmanın %124 olarak tahmin edilmiştir. Toplam arzın %52.9’unu ithalatın oluşturduğu muz için yeterlilik derecesi %47.1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2011). Türkiye muzda kendine yeterli değildir denebilir.

4.1.11 Türkiye’de çayda kendine yeterlilik durumu

Türkiye kişi başına çay tüketimi 2010/2011 dönemi için (01 Haziran-31 Mayıs) TÜİK verilerine göre toplam 14.91 kg’dır. Toplam çay arzının büyük bir kısmı Türkiye’nin kendi üretiminden karşılanmakta olup yeterlilik derecesi %97.93’tür (TÜİK 2011).

5. Türkiye’de Gıda Güvenliğine Yönelik Tarım Politikaları

Gıda güvencesi ve gıdaların güvenilirliği kavramları birbirlerini tamamlaması açısından birbirleriyle çok yakından ilgilidir. Yeterli gıda arzına sahip olmanın yanı sıra günümüzde tüketilen gıdaların lezzet, kalite ve sağlık gibi pek çok açıdan güvenilir olması da önemli hale gelmiştir. Bu bölümde gıda güvenliği ile ilgili olarak özet değerlendirmelerin yapılmasıyla, genel hatları ile Türkiye’deki politikaların verilmesi yoluna gidilmiştir.

Gıda tüketimi, fizyolojik ihtiyaçlar arasında ilk sırada yer alması nedeniyle insan yaşamı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İnsanların yeterli gıdaya erişmesi, beslenmenin birinci basamağını oluşturmaktadır. Ancak, sağlıklı beslenmeden bahsedebilmek için, elde edilen gıdaların güvenilir olması da gerekmektedir. Zira, sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam, gıda güvencesi ile gıda güvenliğinin aynı anda sağlanmasıyla mümkündür (Aydın 2011).

Gıda güvenliği; tüketime sunulan gıdalarda fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü tehlikeli tehlikelerin bertaraf edilmesi için alınan tedbirler bütünüdür ifade etmektedir. Bir başka deyişle, çiftlikten tüketiciye kadarki süreçte hammadde temini, gıdaların üretimi, işlenmesi, depolanması, taşınması, dağıtımı ve sunulması aşamalarının tamamı gıda güvenliği olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, gıda güvenliğini sağlamaya yönelik, “Gıda Güvenliği Yönetim Sistemleri” olarak adlandırılan bir dizi araç dünyada uygulamaya girmiştir. Bunlardan dünyada kabul görmüş uygulamalardan bazıları şunlardır: İyi Tarım Uygulamaları, Entegre Mücadele, Entegre Zararlı Yönetimi veya Entegre Zararlı Kontrolü, İyi Üretim Uygulamaları, İyi Hijyenik Uygulamalar, İyi Laboratuvar Uygulamaları, Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP), ISO Kalite Yönetim Sistemi Standartları, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistem Standardı, Hızlı Uyarı Sistemi (Karabat 2007). Bu araçlar DTÖ’nün Mal Ticareti Anlaşmasının ek anlaşmaları olan, Tarım Anlaşması, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller Anlaşması (TBT) ile daha güçlü konuma gelmiştir.

Türkiye’de de, dünyada gıda güvenlik sistemlerinde ortaya çıkan gelişmelere paralel biçimde, değişimler yaşanmaktadır. 2000’li yıllarla birlikte gıda güvenliğinin sağlanması konusunda gerek özel sektörde gerekse kamu yönetiminde önemli atılımlar yapılmasının katkısı büyüktür (Doğan 2011). Bir taraftan AB ile Gümrük Birliği kararı diğer taraftan Türkiye’nin de taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında imzalanan Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması (SPS) kapsamında gıda güvenliği konusunda yükümlülüklerin artmasına bağlı olarak yasal düzenlemelere gidilmiştir (Karabat 2007). AB’ye uyum kapsamında birçok çalışma da yapılmıştır. Yapılan çalışmaların değerlendirilmesi anlamında bir değerlendirme yapılacak olursa 2011 yılı AB İlerleme Raporuna göre; “gıda güvenliği kurallarıyla ilgili olarak etiketleme, gıda katkı maddeleri ve saflık kriterleri, ekstraksiyon çözücülerini, hızlı dondurulmuş gıda maddeleri, özel beslenme amaçlı gıdalar, ışınlanmış gıdalar ve mineral sulara ilişkin mevzuatın uyumlaştırılması ve uygulanması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Aroma maddeleri, gıda takviyeleri, gıda enzimleri, bulaşanlar ve yeni gıdalar konularında iç hukuka aktarım henüz tamamlanmamıştır. Gıda ile temas eden malzemeler konusunda ilerleme kaydedilmemiştir” denmiştir (Anonim 2011a).

Türkiye’de, gıdaların üretilmesinden tüketilmesine kadar, güvenli gıda ile ilgili denetim sisteminin sağlanması amacıyla geçmişten günümüze kadar birçok düzenleme yapılmıştır. Gıda güvenliğine ilişkin ilk Kanun 1930 yılında kabul edilen 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu”dur. Yıllar içinde mevzuatta konu ile ilgili olarak birçok değişiklik yapılmıştır. Bu konuda yapılan son düzenleme ise 13.06.2010 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 5996 sayılı “Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu” olup, Kanun’un 21. maddesinde gıda güvenliğinin şartlarına yer verilmiştir. Kanun; gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunmasını amaçlamaktadır (Anonim 2010b). 5996 sayılı Kanun’a istinaden 2011 yılında yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ile de “gıda ve gıda ile temas eden madde ve malzemelere ilişkin asgari teknik ve hijyen kriterleri, pestisit kalıntıları ve veteriner ilaç kalıntıları, gıda katkı maddeleri, aroma vericiler ve aroma verme özelliği taşıyan gıda bileşenleri, bulaşanlar, ambalajlama, etiketleme, numune alma, analiz metotları, taşıma ve depolama ile ilgili yatay ve dikey gıda kodeksine ilişkin esaslar ile coğrafi işaretle ilgili özel hükümlerin belirlenmesine dair kural-ların düzenlenmesi amaçlamaktadır (Anonim 2011b).

Tüketiciler açısından gıda güvenliğinde en önemli konuların başında satın alınan gıdaların içinde bulunan maddelerin görünebilmesidir. Bu bağlamda, gıdaların etiketi üzerinde yazılanlar tüketicilere gıdalarla ilgili bilgi vermektedir. Türkiye’de etiketleme ile ilgili olarak 25.08.2002 tarih ve 24857 sayılı Resmi Gazete’de “Gıda Maddelerinin Genel Etiketleme ve Beslenme Yönünden Etiketleme Kuralları Tebliği” yayınlanmıştır. Tebliğin 6. maddesinde, gıda maddelerinin etiketinde bulundurulması zorunlu bilgiler belirtilmiştir. Bunlar: gıda maddesinin adı, içindekiler, net miktarı, üretici ve paketleyici firmanın adı, tescilli markası, adresi ve üretildiği yer, son tüketim tarihi, parti numarası ve/veya seri numarası, üretim izin tarihi ve sayısı, sicil numarası veya ithalat kontrol belgesi tarihi ve sayısı, orijin ülke, gerektiğinde kullanım bilgisi ve/veya muhafaza şartları, hacmen %1.2’den fazla alkol içeren içeceklerde alkol miktarıdır (Anonim 2002).

Türkiye’de gıda güvenliğinin sağlanmasında kamu otoritesine bakıldığında geçmiş dönemlerde bu yetkinin birçok kurumda olduğu görülürken şu an tek yetkili otorite Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’dır. Bakanlığın gıda güvenliği konusundaki politikalarına bakıldığında dört temel noktada politikaların olduğu görülmektedir. Bunlar; Kodeks Alimentarius ve Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu mevzuat, Türkiye genelinde “Çiftlikten Sofraya Gıda Güvenilirliği” anlayışı, etkin ve yeterli gıda denetimi ve tüketiciye güvenilir gıda arzının teminini sağlamaktır. 2010-2014 yılları arasında kapsayan dönemde uygulanması planlanan Stratejik Plan’da Bakanlığın güvenilir gıdaya ilişkin politikası ise “tarımsal ve ekolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, kırsal alanda yaşam standardını yükseltmek, Türkiye ve dünya pazarlarının ihtiyacı olan güvenilir gıdaya ve kaliteli tarım ürünlerine erişebilirliği sağlamak” olarak belirlenmiştir (Anonim 2010a).

6. Sonuç ve Öneriler

Gıda güvenliği ve güvenliği her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarım politikalarının önde gelen amaçlarından birisidir. Bu iki kavram birbirinden ayrı düşünülmecek kadar önemlidir. Günümüzde gıdaların kalitesinden ve özellikle-rinden kaynaklanan kaygılar gıda güvencesinden kaynaklanan kaygıların yerini almıştır. Gıda güvencesizliği konusunda ortaya çıkan kaygıların nedenleri; tarım politikalarındaki değişimler, tarımda düşük verimlilik, yıldan yıla ve dönemsel olarak arzda yaşanan dalgalanmalar, tarım dışı iş olanaklarının azlığı ya da yokluğunun yol açtığı düşük gelir olarak sıralanabilir.

Türkiye’de de planlı dönemin başlangıcından itibaren tarım politikalarının öncelikli hedefi, halkın bitkisel ve hayvansal besin maddeleri ihtiyacının yurtiçi olanaklarla karşılanması olmuştur. Dünya tarım piyasalarında meydana gelen değişmelerin etkisi ile 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de de izlenen ekonomik istikrar politikaları tarım politikalarını da önemli şekillerde değiştirmiştir. Tarım politikaları içinde gıda güvencesine yönelik politikalar da zaman içinde yeni boyutlar kazanmıştır.

Türkiye tarım politikaları açısından kendine yeterlilik kavramı değerlendirildiğinde genel tarımsal üretim içerisinde önemli payları olan ürünlerde sorun olmadığı görülmektedir. Ancak, özellikle kuru baklagillerde ve yağlı tohumlarda Türkiye kendine yetemeyen bir ülke konumundadır. Kuru baklagil genelinde kendine yeterli oranı %95.76 olsa da özellikle yeşil mercimekte bu oran %58.51’dir. Yağlı tohumlar genelinde ise kendine yeterlilik oranı %52.44 gibi çok düşük bir seviyededir. İnsan beslenmesi açısından temel ürünlerden biri olan tahıl ürünlerinde Türkiye kendine yeterlidir denebilir. Toplam tahıl ürünlerinde kendine yeterlilik %98.82 iken; buğdayda bu oran %102.2, mısırdaki ise %79.6’dır. Kendine yeterliliğin en fazla olduğu ürünlerden kayısıda bu oran 2010-2011 üretim döneminde %1873.9, incirde %1279.6, sert kabuklularda %198.64 ve turuncgillerde ise %146.38 olarak gerçekleşmiştir.

Geçmiş dönemlerde özellikle kuru baklagillerde kendine yetebilen bir ülke konumundayken günümüzde Türkiye’de nohut hariç tüm ürünlerde kendine yeterlilik oranı 100’ün altına düşmüştür. Bu oranın düşmesinde geçen beş yıl içinde görülen kuraklık etkili olsa da ithalat politikalarının da önemli etkileri olmuştur. Bu ürünlere yönelik ihtiyaçların yurt içinden karşılanması yerine ithalat yoluna gidilmesi üretimi olumsuz etkilemiştir. Kendine yeterlilik oranının düşük olduğu özellikle kuru baklagil ürünlerinde ve yağlı tohumlarda yurt içi üretimin artırılması ve bu ürünlere yönelik desteklemelerin artırılması yoluna gidilmelidir. Kuru baklagillerde sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması ve verimde artışın sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır. Baklagil ihracatının artırılması için standart ve yüksek kaliteli üretimi özendirici uygulamalar devreye sokulmalıdır. Bunların yanında, baklagillerde fiyat oluşumunda etkili olan kalite kriterleri sağlanmalı ve dış ticaret politikaları gözden geçirilmelidir.

Yağlı tohumlarda dışa bağımlı olan Türkiye, bu ürünlerde üretimi artırmak zorundadır. Yağlı tohum üretimi desteklenmeli ve üretimi artıracak, ithalatı ve dışa bağımlılığı azaltacak politikalar uygulanmalıdır. Uygulanacak politikaların uzun süreli stratejiler ve devamlılık taşıyan politikalar olmasına dikkat edilmelidir. Sektörü ilgilendiren konularda politikalar belirlenirken sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarıyla beraber çalışılması yararlı olacaktır.

Gıda güvencesinin sağlanması amacıyla yönelik olarak, üretim politikalarının temel tarım ürünlerinde kalite ve verimlilik artışları sağlayacak şekilde uygulanması önemlidir. Bunların yanında, ithalat yaparken yurt içindeki üreticiler de düşünülerek politikalar belirlenmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Gıda güvenliği kavramı içinde yer alan sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya erişim, önemli bir konuyu da içermektedir. Gıda güvenliği; güvenli gıdayı yani fiziksel, kimyasal ve biyolojik özellikleri itibarıyla de tüketime uygun olan ve besin değerini kaybetmemiş gıdayı kapsamaktadır. Gıda güvenliğinin sağlanması gıda güvencesinin sağlanmasının da temel unsurudur. Gıda güvenliği kapsamında gıdaya yeterli ve dengeli bir biçimde ulaşmak tek başına yeterli değildir. Tüketilecek olan gıdanın insan sağlığını olumsuz yönde etkileyecek her türlü etkenden uzak olması gerekmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu gıda güvencesi kapsamında sağlıklı gıda teminidir.

Türkiye’de gıda güvenliği konusuna bakıldığında bu konuda birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu konudaki önemli çalışmalardan birisi 2009 yılında başlatılan “Alo Gıda Hattı” uygulamasıdır. Bu çalışmanın amacı, toplumda gıda güvenilirliği bilincinin yaygınlaşması ve toplumun değişik katmanlarının katılımının sağlanması olarak belirlenmiştir. Gıda güvenliği konusundaki mevzuattaki son düzenleme olan “Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu” çok yeni olmasına rağmen yasal anlamda etkilerinin ya da yansımalarının önemli olacağı söylenebilir. Kanun’un en önemli etkisi geçmiş yıllarda gıda güvenliğinde yetkili olan birçok kurumu tek otoriteye yani Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na vermesidir. Ancak Bakanlık; Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile çeşitli konularda işbirliğine de gitmektedir. Bunun yanında mevzuatı tek çatı altında toplaması, kapsamlı ve entegre bir yaklaşım, etiketlerdeki yeni düzenlemeler, gıda işletmecisine sorumluluk vermesi, olumsuz firmaların kamuoyuna açıklanması (şeffaflık) gibi konularda da Kanun önemli düzenlemeler getirmiştir. Nitekim, Bakanlık son dönemlerde gıdalara hile karıştırılmasıyla ilgili olarak hileleri yapan firmaların duyurulması anlamında kamuoyuna bir takım açıklamalarda bulunmaktadır.

Gıda güvenilirliği konusunda tüketicilerin ve üreticilerin doğru bilgilendirilmesi güvenilir gıda arzının sağlanmasında önemli adımlardan birini oluşturmaktadır. Tüketicilerin gıda konusuna ilgisinin yoğun olması sebebiyle medya kuruluşlarının tüketicilere doğru bilgiler aktarılması sağlamalıdır. Yanlış bilgi aktarımı nedeniyle tüketici güvenilir ürünlerden uzaklaşmakta ve sağlığını riske atacak ürünlere yönelebilmektedir. Gıda güvenilirliğine yönelik çalışmaların yürütülmesi esnasında üretici ve tüketici birlikleri ve ilgili kurumlar ve sektörle işbirliğinin geliştirilmesi, güvenilir gıdayı tercih etme

ve tüketme bilincinin toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'deki gıda güvenliği sisteminin zayıf yönlerini ortadan kaldırmak üzere mevcut idari kapasitenin güçlendirilmesi çalışmaları sürdürülmelidir. Gıda kaynaklı risklerin sürekli ve etkin kontrolü sağlanmalıdır. Toplum sağlığını doğrudan ilgilendiren gıda üretimi, muhafazası ve dağıtımı sürekli denetlenmelidir. Mevzuata aykırı durumlardan oluşan suçların cezalandırılmasında kullanılan yaptırımlarda kararlı olunmalı ve yasalarla caydırıcılık sağlanmalıdır.

Türkiye'de gıda işletmelerinde kayıt dışılık hala önemli bir problemdir. Merdiven altı diye tabir edilen bu tip işletmelerde gıda boyaları ve koruyucuların kontrolsüz kullanımı, kalitesiz hammaddeyle sağlıksız üretimin yapılması büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bu nedenle, merdiven altı üretim engellenmeli, gıda zincirinde yer alan tüm işletmeler kayıt altına alınmalıdır.

Kaynaklar

- Akder, H., Çakmak, E. 2008. "Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler", TÜSİAD Yayın No:T/2008-05/459.
- Anonim, 2002. "Gıda Maddelerinin Genel Etiketleme ve Beslenme Yönünden Etiketleme Kuralları Tebliği", 25.08.2002 tarih ve 24857 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 2010a. "Stratejik Plan (2010-2014)", Tarım ve Köyşleri Bakanlığı
- Anonim, 2010b, "Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu", 13.06.2010 tarih ve 27610 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 2010c. "Kanser Hastalığı Konusunun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu", TBMM Dönem:23, Yasama Yılı:5, S. Sayısı:648
- Anonim, 2011a. "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu",
Web adresi: <http://www.abgs.gov.tr> Erişim Tarihi: 18.05.2012.
- Anonim, 2011b. "Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği", 29.12.2011 tarih ve 28157 sayılı Resmi Gazete.
- Aydın, G. 2011. "Tüketicilerin Gıda Güvenliği Bilinç Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Analizi: Samsun İli Kentsel Alan Örneği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Demirbaş, N. ve Atış, E. 2005. "Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 42(1):179-190
- Doğan, Ç. 2011. "AB Gıda Güvenliği Politikası ve Türkiye'nin Uyum Süreci",
Web adresi: <http://www.izto.org.tr> Erişim Tarihi: 22.05.2012.
- Dölekoğlu, C.Ö. 2003. "Gıda Güvencesi", Bakış Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Sayı:4, Nüsha:4.
- Erel, G. ve Dölekoğlu, C. 2008. "Gıda Güvencesi ve Finansmanı: Yeni Fırsatlar", Gıda İşletmeciliği, VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Bursa.
- Giray, F.H., Akın, A., Dölekoğlu, C.E., Gün, S. 2006. "Gıda Güvenliği ve AB Uyum Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler", Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, sf: 971-979, Antalya.
- Käferstein, F.K. 2003. "Food Safety in Food Security and Food Trade: Food Safety as a Public Health Issue for Developing Countries", International Food Policy Research Institute, Focus:10, Brief:2, USA.
- Karabat, S. 2007. "Manisa İli Bağ Alanlarında Kullanılan Tarımsal İlaçların Gıda Güvenliğine Etkisinin Koşullu Değerleme Yöntemiyle Analizi ve Üretici Duyarlılığının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.
- Kıymaz, T. ve Şahinöz, A. 2010. "Dünya ve Türkiye-Gıda Güvencesi Durumu", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 21, Sayı: 76, ss. 1-30.
- Koç, A.A., Bölük, G., Aşçı, S. 2008. "Gıda Güvenliği ve Kalite Standartlarının Gıda İmalat Sanayinde Yoğunlaşma-ya Etkisi", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (16), 83-115.
- Ören, M.N., Alemdar, T., Bahadır, B. 2008. "Türkiye'de Tarım Politikalarının Gıda Güvencesi Üzerine Etkisi", Gıda Politikası, VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi, sf:46-57, Bursa.
- Sucu, A.Ü. 2011. "Küresel Gıda Krizi Nedenleri Etkileri ve Uygulanan Politikaların Etkinliği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TÜİK 2011. "Bitkisel Ürün Denge Tabloları"
Web adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/tarimdenge.zul> Erişim Tarihi: 29.05.2012.
<http://www.dunyagida.com.tr/yazar.php?id=17&nid=2749> Erişim Tarihi: 14.06.2012.
www.fao.org Erişim Tarihi: 13.06.2012.

Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin Gelişimi ve Konunun Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Sorunları Açısından Değerlendirilmesi

Duygu TOSUN¹

duygu.tosun@ege.edu.tr

¹Arş.Gör., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova/İzmir,

²Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova/İzmir,

Nevin DEMİRBAŞ²

nevin.demirbas@ege.edu.tr

Özet

Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri, tarım ve sanayi sektörlerinin entegrasyonunu sağlamaya yönelik bölgelerdir. Bu bölgeler, tarıma dayalı sanayii girdisini oluşturan bitkisel ve hayvansal üretim ile bunların işlenmesine yönelik sanayi tesislerinin yer aldığı mal ve hizmet üretim bölgeleri olarak tanımlanmaktadır. Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri ile tarımsal üretimin yerleşim merkezleri dışına çıkarılmasının sağlanması, çevre sorunlarının önlenmesi, üretimin artırılması, ürün kalitesinin yükseltilmesi ve üreticilere modern bir çalışma ortamının sağlanması amaçlanmaktadır. Türkiye’de “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği” 2009 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu yönetmelikle, diğer bazı tarımsal üretim faaliyetleri ile birlikte, hayvancılık konularında uyulması gereken kurallar belirlenmiştir.

Türkiye hayvancılık açısından uygun ekolojik koşullara sahip olmasına rağmen, yapısal sorunlar ve etkinlikten uzak politikalar nedeniyle sektörde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda bu sorunlara gerek Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, gerekse çeşitli kurum ve/veya kuruluşlar tarafından, Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri’nin çözüm getirebileceği ifade edilmektedir. Kurulacak bölgelerden en önemli beklenti, özellikle yerleşim alanları ile iç içe olan hayvancılık işletmelerinin, insan ve çevre sağlığını tehdit etmeyecek alanlara çıkarılması gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de son yıllarda kurulmakta olan Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri konusundaki gelişmelerin büyükbaş hayvancılık sektörünün sorunları da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesidir. Çalışmanın ana materyalini ikincil kaynaklardan elde edilen veriler ile kurulmakta olan Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri’nin temsilcileri ile yapılan telefon görüşmeleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri, Büyükbaş Hayvancılık, Türkiye

Development of Livestock Specialized Organized Industrial Zones in Turkey and Evaluation of the Subject in terms of the Problems of Cattle Husbandry

Abstract

The aim of the Agriculture Based Specialized Organized Industrial Zones is to provide the integration of agriculture and industry sectors. These zones are defined as the goods and service production zones where crops and livestock production was take place for agro industrial input and industry exists for the processing. By Agriculture Based Specialized Organized Industrial Zones it is intended to take agricultural production out of settlement, to prevent environmental problems, to increase production, to improve product quality and to maintain a modern work place for the producers. The regulation for Agriculture Based Specialized Organized Industrial Zones has been issued in 2009. The regulation determines the rules to be obeyed in livestock husbandry together with some agricultural production activities.

Although Turkey has suitable ecologic conditions in terms of livestock, serious problems encountered due to structural problems and ineffective politics. However in recent years Ministry of Food, Agriculture and Livestock and various other institutions and organizations underline express that Livestock Specialized Organized Industrial Zones could solve these problems. The most important expectation from these zones is to remove livestock enterprises out of settled area to prevent any harm to human health and the environment.

The purpose of this study is to evaluate the development of Livestock Specialized Organized Industrial Zones that have been founded in Turkey in recent years, by taking the problems of cattle husbandry sector into account. Data obtained from secondary sources and telephone calls made with the representatives of Livestock Specialized Organized Industrial Zones that are being established, constitute the main material of this study.

Key Words: Livestock Specialized Organized Industrial Zones, Cattle Husbandry, Turkey

1. Giriş

Türkiye hayvancılık açısından uygun ekolojik koşullara sahip olmasına rağmen, yapısal sorunlar ve uygulanan politikaların yetersiz oluşu hayvancılık sektöründe önemli sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda bu sorunlara gerek Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, gerekse çeşitli kurum ve/veya kuruluşlar tarafından, Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri’nin (HİOSB) çözüm getirebileceği ifade edilmektedir. Bu sorunların başında, özellikle yerleşim alanları ile iç içe olan hayvancılık işletmelerinin, insan ve çevre sağlığını tehdit etmeyecek alanlara çıkarılması gelmektedir.

Bu çalışmanın ana amacı, Türkiye’de yeni kurulmakta olan HİOSB’leri konusundaki gelişmelerin büyükbaş hayvancılık sektörünün sorunları da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesidir.

Çalışmanın ana materyalini ikincil kaynaklardan elde edilen veriler ile kurulmakta olan HİOSB’lerin yetkilileriyle yapılan telefon görüşmeleri ve sektör temsilcileri ile yapılan karşılıklı görüşmeler oluşturmaktadır. Çalışmada büyükbaş hayvancılık sektörüne ilişkin değerlendirmeler için 2001-2010 yılını kapsayan 10 yıllık dönem ele alınmıştır. HİOSB ile ilgili mevcut durum incelenirken, altyapı çalışmaları neredeyse bitmek üzere olan Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi ile Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi ele alınmıştır.

2. Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Kapsamı

Bu bölümde HİOSB’lerin hukuku yapısı, kuruluş amaçları ve aşamaları, uyulması gereken şartlar, bu bölgelerin olası avantaj ve dezavantajları ile konuyla ilgili Türkiye’deki mevcut çalışmalar değerlendirilmiştir.

2.1 Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin Hukuki Yapısı ve Kuruluş Amaçları

Organize Sanayi Bölgeleri, sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamayı, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemeyi, kentleşmeyi yönlendirmeyi, kaynakları rasyonel kullanmayı, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmayı, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesini ve geliştirilmesini amaçlamaktadır (Resmi Gazete, 2000).

Organize Sanayi Bölgeleri faaliyet alanlarına göre üçe ayrılmaktadır (Cansız, 2010). Bunlar;

- Karma Organize Sanayi Bölgeleri: Tüm sektörlerden işletmeler bulunmaktadır

- İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri (İOSB): Sadece belirli bir endüstri kolunda üretim yapan işletmeler yer almaktadır (Örneğin, Deri OSB). Son yıllarda gelişmiş ülkelerin kalkınma örneği olan kümelenme modelini sanayiye uyarlamayı amaçlayan politikalar sayesinde deri, madencilik, tekstil, dokuma, gıda ve bilişim gibi farklı alanlarda da İOSB’leri kurulmuştur (Altınsoy, 2012).

Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri (TDİOSB): Bu OSB’lerde tarımsal üretim yapan işletmeler yer almaktadır (Örneğin, Hayvancılık OSB). Türkiye’de son yıllarda, hayvancılık ve örtü altı üretim faaliyetlerinin yerleşim merkezlerine makul uzaklıkta, sınırları belirli ve planlı bir bölgede yapılmasının sağlanması, üretim sonucunda ortaya çıkan çevre sorunlarının önlenmesi, üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi, üreticilere modern ve çağdaş bir çalışma ortamının sağlanması ve işletme büyüklüğü sorununun çözümüne katkıda bulunması için, TDİOSB’lerinin kurulması gündeme gelmiştir (Ünlü, 2010).

4562 sayılı “Organize Sanayi Bölgeleri” Kanunu 15 Nisan 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2008 yılında yapılan düzenleme ile yasaya TDİOSB kavramı ilave edilmiştir. Türkiye’de TDİOSB ile ilgili “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği” ise 2009 yılında yayınlanmıştır. Yönetmeliğe göre, TDİOSB, “tarım ve sanayi sektörünün entegrasyonunu sağlamaya yönelik tarıma dayalı sanayii girdisini oluşturan bitkisel ve hayvansal üretimin ve bunların işlenmesine yönelik sanayi tesislerinin yer aldığı mal ve hizmet üretim bölgesi” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yönetmelikle, hem hayvancılık hem de seracılık konularında uyulması gereken kurallar belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2009).

2.2 Hayvancılık İhtisas Organize Bölgelerinin Kuruluş Aşamaları

TDİOSB’leri ve bu bağlamda HİOSB’lerinin kuruluş aşamaları Şekil 1’de gösterilmiş ve aşamalar aşağıda açıklanmıştır.

1. TDİOSB kurmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerce, TDİOSB proje teklifi hazırlanarak, İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü’ne müracaat edilir.

2. Proje teklifine, İl Müdürlüğü bünyesinde bulunan proje değerlendirme komisyonunca ön inceleme yapılır. Uygun bulunmayan proje teklifleri başvuru sahibine bildirilir. Uygun bulunanlar ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na iletilir.

3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nda kurulan komisyonca projeler incelenir. Uygun görülmeyen projeler Valiliğe; uygun görülenler ise Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bildirilir.

4. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından projede yer alan alternatif teklif alanları incelenir. Yer seçim komisyonu tarafından TDİOSB yeri kesinleşir.

5. TDİOSB’nin kuruluş protokolünün Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanması ve sicile kaydı ile tüzel kişilik kazanması gerekmektedir.

6. Kamu kararı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından verilmektedir.

7. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından onaylı genel yerleşim planına göre hazırlanan imar planı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanır.

8. Parselasyon planı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı görüşünün alınmasının ardından Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı onayı alındıktan sonra İl İdare Kurulu kararı ile yürürlüğe girer.

9. Yatırım programında yer alan TDİOSB projelerinin sayısı, mevcut OSB proje stokunun %10’unu geçemez.

10. İhale Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülür.

Şekil 1: HİOSB Kuruluş İşlemleri

Kaynak: Resmi Gazete, 2009, Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, Sayı: 27402.

2.3 Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinde Uyulması Gereken Şartlar

Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği’ne göre, süt ve besi sığırcılığı faaliyetinde bulunacak HİOSB’lerinde uyulması gereken şartlar aşağıdaki gibidir (Resmi Gazete, 2009);

- HİOSB’sinin kurulabilmesi için, il/ilçe içerisinde insan sağlığını tehdit eder şekilde hayvancılık yapıldığının ve bu işletmelerin yerleşim alanı dışına çıkarılması gerektiğine dair karar alınması,
- Söz konusu alanda hayvancılık yapmakta olan ticari amaçlı hayvancılık işletmelerinden en az 50’sinin kurulacak olan bölgeye taşınmayı taahhüt etmesi,
- HİOSB’sinde kurulacak hayvancılık işletmelerinin, süt sığırcılığı için her bir işletmede en az 25 baş, besi sığırcılığı için en az 50 baş olarak planlanması,
- Elde edilen gübrelerin bölgenin uygun bir yerinde seçilen ve tüm işletmelerin ortaklaşa kullanacakları merkezi gübre toplama deposunda biriktirilmesi ve ayrıca gübrenin toplama işlemi ile değerlendirilmesi işlerinin nasıl yapılacağını ve bölgeden hangi sıklıkla uzaklaştırılacağını projede belirtilmesi,
- Sıvı atıklarının, sıvılara karşı geçirgen olmayan zemin ve kapalı kanallardan geçirilerek ahırların dışında kapalı konteynırlarda veya eşdeğer emisyon azaltma tedbirleri alınmış merkezi yerlerde bertaraf edilecek şekilde projelendirilmesi,
- Kurulacak sanayi tesisleri kapasitelerinin, bölgenin üretim kapasitesinden fazla planlanmaması,
- HİOSB dışından bu bölgeye süt, kesim amaçlı hayvan, işleme amaçlı et ve et ürünleri vb. girişinin planlarda yer almaması,
- İOSB yeri olarak önerilen alan/alanların büyüklük olarak en az %75’inin mülkiyetinin maliye hazinesine ait olması,
- Toplam alanın en az %5’inin sanayi alanı olarak ayrılması zorunludur.

2.4. Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin Olası Avantaj ve Dezavantajları

Avantajları

- Elektrik, su vb. altyapı hizmetlerine daha düşük maliyetle ulaşma,
- Başta yem olmak üzere üretimde kullanılan girdilerin daha ucuza temin edilebilmesi,
- HİOSB’de yer alan işletmelere belirli vergi ve harç avantajı sağlaması (emlak vergisi, atıksu bedeli, bina inşaat harcı ve yapı kullanma izni harcı, çevre temizlik vergisi, tevhid ve ifraz işlem harcı) (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2011a).
- HİOSB’de bulunan işletmelerin gelir vergisi stopajı, sigorta primi işveren hissesi, enerji desteği, bedelsiz arazi tahsisi gibi yatırım ve istihdam teşviklerinden yararlanması,
- Yerleşim merkezlerinde hayvancılık yapan işletmelerin, yerleşim alanı dışına çıkarılmasının sağlanması,
- Elde edilen gübrelerin, merkezi gübre toplama deposunda biriktirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi,
- Kurulacak süt ve et üretim tesisleri ile tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması,

- Tarım sektöründe modernizasyona gidilmesi,
- Kurulacak bölgede istihdam yaratması,
- Daha etkin bir pazarlama yapısının oluşturulması,
- Kaliteli süt ve et üretiminin teşvik edilmesi,
- Kırsal üretim alanlarının cazip kılınmasıdır.

Dezavantajları

- Salgın hastalıklar sebebiyle HİOSB'leri risk taşımaktadır (Ünlü, 2010).

2.5. Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri ile İlgili Mevcut Çalışmalar

Türkiye’de çalışmaları devam eden 9 adet TDİOSB bulunmaktadır. Ayrıca, uygulama örnekleri görülmeden yatırım programına yeni proje alınmaması yönünde bir politika benimsenmiştir. Bunun en önemli nedeni, tüm bölgelerden TDİOSB tekliflerinin gelmesi ve bu uygulamanın başarılı olup olmayacağı konusunda tereddütler bulunmasıdır (Cansız, 2010). Şu ana kadar yatırım programlarına dâhil edilen TDİOSB'leri aşağıdaki gibidir (Yücel, 2011; Korumaz, 2011);

- 1- Kars (Besi) OSB
- 2- Afyonkarahisar-Bolvadin (Süt Sığırcılığı) OSB
- 3- Çubuk Hayvancılık İhtisas OSB
- 4- Suluova (Besi) OSB
- 5- Diyarbakır-Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt OSB (GAP)
- 6- Erzurum-Merkez (Besi) OSB (DAP)
- 7- Eskişehir Beylikova (Besi) OSB
- 8- Yalova-çiçekçilik OSB
- 9- Gaziantep (Besi) OSB

Söz konusu hayvancılık ihtisas OSB'lerinden ilk kurulan ve altyapı çalışmaları neredeyse bitmek üzere olan Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi ile Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi'nin mevcut durumuna ilişkin ayrıntılar aşağıda açıklanmıştır.

Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi

Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi'nin, mahalle içlerinde bulunan besi ahırlarının çevreye yapmış olduğu olumsuz etkileri kontrol altına alarak bertaraf etmek, modern besi işletmelerinde tekniğine uygun olarak besi faaliyetlerini bir bölgeye toplamak, insanların yaşadığı şehir merkezinden uzaklaştırmak amacıyla kurulması planlanmıştır. Besi Organize Sanayi Bölgesi'ne, Amasya İl Özel İdaresi Müdürlüğü % 60, Suluova Belediye Başkanlığı % 30, Suluova Ticaret Odası % 5 ve SS Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (Besi) % 5 katılım payı bulunmaktadır. 90 hektarlık alan üzerinde kurulacak bölgedeki besi işletmelerinin 50-100 büyükbaş hayvan kapasiteli olması planlanmaktadır. Besicilik, yarı açık sundurmalı sistem besi işletmeleri şeklinde olup; her hayvan için 11 m² serbest alan ayrılması planlanmıştır. 50 başlık 49 adet, 100 başlık 72 adet toplam 121 adet ahır inşa edilecektir. Bunun dışında proje kapsamında yer alan üniteler; idari ve veterinerlik ünitesi (hayvan kayıt sistemi, laboratuvar, idari-teknik çalışma büroları, toplantı salonu, sosyal tesisler vs.) besi üniteleri, arıtma sistemi ve gübre biriktirme ünitesi, hayvancılığa dayalı sanayi üniteleridir (Suluova Besi OSB Müdürlüğü, 2009).

Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesinin arazi kullanımı Çizelge 1’de verilmiştir. Buna göre, toplam arazinin %39.1’i besi parseli ve %6.7’si sanayi alanı olarak ayrılmıştır.

Çizelge 1: Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi İmar Planına Göre Arazi Kullanımı

	m ²	%
Besi Parselleri	352300	39.1
Sanayi Alanı	60100	6.7
İdari ve Sosyal Tesis	11400	1.3
Yeşil Alan	67600	7.5
Arıtma Tesisi Alanı	22500	2.5
Sağlık Koruma Bandı	245500	27.2
Teknik Altyapı Alanı	5200	0.6
Yollar ve Otopark	136100	15.1
Toplam	900700	100.0

Kaynak: Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi Kayıtları, 2011.

Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi

Türkiye’de ilk olarak 2009 yılında Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi kurma çalışmaları başlamıştır. Hayvancılık ihtisas OSB’ye konu alan, 180 hektardır. Proje alanı mera arazisi olup; vasıf değişikliği yapılmıştır. Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgesinde toplam 103 ahır yapılması planlanmaktadır. Söz konusu ahırların büyüklüklerine göre dağılımı Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2: Diyarbakır TDİ Besi Süt OSB’nde Planlanan Ahır Sayıları

Ahır Kapasitesi	Toplam Ahır Sayıları	Toplam Hayvan Sayıları
100 Başlık	58	5.800
250 Başlık	15	3.750
300 Başlık	30	9.000
Toplam	103	18.550

Kaynak: Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi Kayıtları, 2011.

Organize sanayi bölgesinde yer alacak diğer tesisler aşağıdaki gibidir;

- 1- Gübre Bertaraf ve Atık Su Arıtma Tesisi
- 2- Besi Karantina Bölgesi (Tahmini 22.500 m²)
- 3- Muayene ve Sevk Merkezi (Tahmini 600 m²)
- 4- Acil Kesim Ünitesi (Tahmini 3600 m²)
- 5- Besi Hayvan Kliniği (Tahmini 1800 m²)
- 6- Dezenfeksiyon Sevk Kontrol Merkezi (Tahmini 1800 m²)
- 7- İdare Binası (Tahmini 1200 m²)
- 9- İhate (Çevre) Duvarı (Tahmini 13.250 mt.)
- 10- Sosyal Tesis ve İdare Binası

3. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Sorunlar

Bu bölümde büyükbaş hayvancılık sektörünün mevcut durumu ve sektörde yaşanan sorunlar değerlendirilmiştir.

3.1 Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu

Türkiye’de büyükbaş hayvancılık işletmelerinin, %59.7’si 1-4 baş, % 21.3’ü 5-9 baş, %12.8’i 10-19 baş, %5.4’ü 20-49 baş hayvana sahip iken; %0.8 gibi küçük bir oranı 50 başın üzerinde büyükbaş hayvana sahiptir (Çizelge 3).

Çizelge 3: Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yapısı (2006)

Büyükbaş hayvan sayısına göre işletme büyüklüğü (baş)	Büyükbaş hayvan olan işletme (%)	Büyükbaş hayvan (%)
1-4	59.7	21.6
5-9	21.3	21.3
10-19	12.8	25.4
20-49	5.4	22.9
50-149	0.7	7.0
150-299	0.0	1.2
300+	0.0	0.6
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: TUIK, 2006, Tarımsal İşletmeler Kayıt Sistemi, <http://www.tuik.gov.tr>.

Son 10 yılda Türkiye’de sığır varlığı % 7.8 oranında artış göstermiştir. 2010 yılı geçici verilerine göre, Türkiye’deki sığır varlığı yaklaşık 11.4 milyondur. 2008/2010 yılları ortalamasına göre, toplam sığır varlığının % 34.8’ini kültür, % 41.2’sini kültür melezi ve % 24’ünü yerli ırk oluşturmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4: Türkiye’de Sığır Varlığı (2001-2010)

	Kültür	Kültür Melezi	Yerli	Toplam	%
2001	1854000	4620000	4074000	10548000	100.0
2006	2771818	4694197	3405349	10871364	103.1
2007	3295678	4465350	3275725	11036753	104.6
2008	3554585	4454647	2850710	10859942	103.0
2009	3723583	4406041	2594334	10723958	101.7
2010	4197890	4707188	2464722	11369800	107.8

*2010 yılı verisi geçicidir.

Kaynak: TÜİK, 2011, Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr. (Erişim: Haziran, 2012).

2001 yılında yaklaşık 5.1 milyon olan sağılan inek sayısı, 2010 yılına gelindiğinde yaklaşık % 14.2 azalarak, yaklaşık 4.4 milyon baş olmuştur. Sağılan inek sayısında azalma olmakla birlikte, verimde meydana gelen artışla süt üretimi artmıştır. Son 10 yılda süt üretimi % 46.3 oranında artmış ve 2010 yılında toplam süt üretimi 12.4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Sığır eti üretimi yıllar itibarıyla dalgalanma göstermekle birlikte, 2001-2009 yılları arasında üretim % 1.9 oranında azalmış ve 2009 yılında yaklaşık 325 bin ton olmuştur. Sığır eti üretimi 2010 yılında yaklaşık 618 bin ton olmakla birlikte, bu yıldaki miktar artışı et üretiminin mezbaha ve mezbaha dışı kesimleri de kapsamasından kaynaklanmaktadır. (Çizelge 5).

Çizelge 5: Türkiye’de Sağılan İnek Sayısı, Süt ve Sığır Eti Üretimi

	Sağılan inek sayısı (baş)	İndeks	Süt (ton)	İndeks	Et üretim miktarı (ton)	İndeks
2001	5085814	100.0	8489082	100.0	331589	100.0
2006	4187931	82.3	10867302	128.0	340705	102.7
2007	4229440	83.2	11279340	132.9	431963	130.3
2008	4080243	80.2	11255176	132.6	370619	111.8
2009	4133148	81.3	11583313	136.4	325286	98.1
2010	4361841	85.8	12418544	146.3	618584	186.6

*2010 yılından itibaren kırmızı et üretimi mezbaha ve mezbaha dışı kesimleri kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK, 2011, Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr. (Erişim: Haziran, 2012).

Türkiye’de son 10 yılda, 1994 yılı reel fiyatlarına göre, hem üretici eline geçen hem de perakende süt fiyatlarında azalma meydana gelmiştir. Üretici eline geçen süt fiyatları son 10 yılda % 19.2 azalırken, perakende süt fiyatları %35.1 azalmıştır. Perakende süt fiyatlarında, üretici eline geçen süt fiyatlarından daha fazla azalma yaşanmakla birlikte; perakende süt fiyatları, üretici eline geçen süt fiyatlarının iki katından fazladır (Çizelge 6).

Çizelge 6: Türkiye’de Üretici Eline Geçen ve Perakende Süt Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	Üretici eline geçen fiyat (Cari)	Üretici eline geçen fiyat (Reel*)	İndeks (2001=100)	Perakende fiyatı (Cari)	Perakende fiyatı (Reel*)	İndeks (2001=100)
2001	0.30	0.0078	100.0	0.80	0.0209	100.0
2006	0.71	0.0072	92.7	1.49	0.0152	72.8
2007	0.72	0.0068	87.1	1.72	0.0162	77.6
2008	0.80	0.0067	86.5	1.81	0.0153	73.3
2009	0.79	0.0066	84.2	1.82	0.0151	72.0
2010	0.91	0.0063	80.8	1.97	0.0136	64.9

*1994 baz yıllı toptan eşya fiyat endeksine göre hesaplanmıştır.

Kaynak: TÜİK, 2011, Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr, Erişim: Ocak, 2012.

Türkiye’de son 10 yılda, 1994 yılı reel fiyatlarına göre, hem üretici eline geçen hem de perakende dana eti fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Son 10 yılda, üretici eline geçen dana eti fiyatı % 45.1 artarken, dana eti perakende fiyatı % 43.9 artmıştır. 2010 yılı itibarıyla, üretici eline geçen dana eti fiyatı yaklaşık 18.41 TL iken, dana eti perakende fiyatı

yaklaşık 24.35 TL olmuştur (Çizelge 7). Yeterli ve dengeli beslenme açısından en önemli besin gruplarından biri olan kırmızı et tüketimi zaten düşük olan Türkiye’de, fiyatların artmasıyla birlikte, tüketicinin bu ürünlere ulaşması daha da zorlaşmıştır.

Çizelge 7: Türkiye’de Dana Etinde Üretici ve Perakende Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	Üretici eline geçen fiyat (Cari)	Üretici eline geçen fiyat (Reel*)	İndeks (2001=100)	Perakende fiyatı (Cari)	Perakende fiyatı (Reel*)	İndeks (2001=100)
2001	3.33	0.0876	100.0	4.44	0.1168	100.0
2006	10.29	0.1051	120.0	13.41	0.1369	117.2
2007	11.16	0.1057	120.7	13.82	0.1309	112.1
2008	11.72	0.0990	113.1	15.40	0.1302	111.5
2009	13.41	0.1111	126.9	17.48	0.1448	124.0
2010	18.41	0.1270	145.1	24.35	0.1680	143.9

*1994 baz yıllı toptan eşya fiyat endeksine göre hesaplanmıştır.

**2001-2004 yılları arasındaki dana eti fiyatları, dana eti (kıyma) ve dana eti (kuşbaşı) fiyatlarının ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: TÜİK, 2011, Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr, Erişim: Ocak, 2012.

Türkiye’de besi sığırcılığının ana materyali süt sığırcılığından elde edilmektedir. Son yıllarda süt fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar ve başta yem olmak üzere girdi fiyatlarında meydana gelen artışların sonucunda, birçok damızlık süt hayvanı kesime gönderilmiş ve büyükbaş hayvan varlığında azalma meydana gelmiştir. Hayvan sayısı ile birlikte sığır eti üretiminin de azalması, sığır eti fiyatlarında ciddi artışlara neden olmuştur. Üretimdeki azalma ve fiyatlardaki artış nedeniyle, 2010 yılında canlı sığır ve sığır eti ithalatı serbest bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren, Türkiye’de 300 kilo ve üzeri canlı ağırlığa sahip 228 bin baş kasaplık sığır ve 154 bin ton sığır karkas ithal edilmiştir (TZOB, 2012).

3.2. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Sorunlar

Hayvancılık sektöründe yaşanan temel sorunlar şu şekilde sıralanabilir;

- Hayvancılıkta girdi maliyetleri yüksektir.
- Özellikle yem bitkileri üretiminde önemli bir açık söz konusudur. Son yıllarda, yem bitkilerine verilen destekler arttırılmakla birlikte, yeterli üretim düzeyine ulaşılamamıştır (Alçiçek ve ark., 2010).
- Çayır-mera alanları her geçen gün azalmaktadır (Karagöz, 2009).
- Türkiye’de, son yıllarda başta şap olmak üzere hayvan hastalıklarının kontrolü konusunda yapılan çalışmalar hız kazanmasına rağmen bu konuda da hedeflenen başarı sağlanamamıştır (Akman ve ark., 2010).
- Hastalıkların taşınmasında önemli rol oynayan etmenlerden biri de, halen yurt dışından kaçak canlı hayvan ve et girişinin devam etmesidir (DPT, 2007a; DPT, 2007b, Karagöz, 2009).
- Kaliteli damızlık hayvan üretimi yeterli düzeyde değildir (Karagöz, 2009).
- Hayvancılık işletmelerine hem teknik hem de ekonomik bakımdan fayda sağlayan örgütlenme arzu edilen düzeyde değildir (DPT, 2007a; Karagöz, 2009). Özellikle, Türkiye’deki hayvancılık işletmelerinin küçük ölçekli olması kooperatifleşmeyi zorunlu kılmaktadır.
- Türkiye’de hayvancılık sektöründe güvenilir bir kayıt sistemi kurulamamıştır (DPT, 2007a).
- Gerek süt, gerekse de et sektöründe kayıt dışı üretim fazladır.
- Türkiye’de hayvancılık üzerine uygulanacak politikalar öncelikli olarak mevcut yapıyı iyileştirecek ve geliştirecek şekilde belirlenmemektedir.

4. Türkiye’de Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleriyle İlgili Genel Değerlendirme

Bu bölümde konu HİOSB’lerin gelişimi ve hayvancılık sektörünün sorunları açısından değerlendirilmiştir.

4.1. Hayvancılık İhtisas Organize Sanayi Bölgeleriyle İlgili Gelişmelerin Değerlendirilmesi

Türkiye’de son yıllarda HİOSB kurmak için yapılan çalışmaların ve başvuruların sayısı hızla artmıştır. Şu ana kadar yatırım programına 8 adet HİOSB’si dâhil edilmiştir (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2011b). Bununla birlikte, Sanayi Bakanlığı tarafından 01 Ocak 2008 tarihinden yayımlanan “Yatırım Programında Yer Alacak Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Alt Projelerinin Seçimi ve Ödenek Tahsisinde Uyulacak Usul ve Esaslarına” göre yatırım programında devam eden TDİOSB projeleri tamamlanmadan ve uygulama sonuçları değerlendirilmeden yeni taleplerin dikkate alınmayacağı yönündedir (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2008). Mevcut HİOSB’lerin gerek hayvancılık işletmeleri gerekse bölge ekonomisi üzerinde etkilerinin görülmeden yenilerinin yatırım programına dâhil edilmemesi son derece yerinde bir karar olarak değerlendirilmektedir. Nitekim mevcut HİOSB’lerinin yaşadığı ve/veya

yaşayacağı sorunlar yeni kurulacaklar için de önemli bir gösterge olacak, yeni yasal düzenlemelere gidilmesi ve/veya mevcut düzenlemelerin yeniden düzenlenmesi gerekebilecektir.

TDİOSB yönetmeliğine göre, kurulacak hayvancılık işletmelerinin, süt sığırcılığı için her bir işletmede en az 25 baş, besi sığırcılığı için en az 50 baş olarak planlanması gerektiği belirtilmektedir. Ancak, Türkiye’de 10 başın altında hayvana sahip büyükbaş hayvancılık işletmelerinin oranı yaklaşık % 81.0’dır. Türkiye’de hayvancılık işletmelerinin büyük bir bölümünün küçük işletmeler olması bununla birlikte, kurulacak HİOSB’de yer alan işletmelerin büyük ölçekli planlanması, işletmecilerin üstlenmesi gereken yatırım maliyetini arttırmaktadır. Söz konusu maliyeti küçük işletmecilerin karşılamasında sıkıntıların ortaya çıkacağı açıktır.

HİOSB’ye başvuru yapan işletmecilere Bakanlık tarafından herhangi bir destek verilmemektedir. Hayvancılık işletmelerinin yatırım maliyetlerini kredi olarak ya da Avrupa Birliği tarafından aday ülkelere mali destek olarak verilen Katılım Öncesi Mali Aracı-Kırsal Kalkınma (IPARD) programından yararlanması beklenmektedir. Bununla birlikte, desteğin sınırlı sayıda ili kapsamı, hazırlanacak proje tutarlarının %50’sinin başvuru sahibi tarafından desteklenmesi ve programın 2013 yılında bitecek olması, söz konusu destekten HİOSB’lerinin yararlanma düzeyini sınırlamaktadır (Anonim, 2011). Ayrıca, hayvancılık işletmelerinin küçük ölçekli olması nedeniyle IPARD’tan bu işletmelerin yararlanması oldukça zor görünmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, yönetmelik gereğince kurulmadan önce 50 hayvancılık işletmesinin bu bölgede yer alacağını taahhüt etmesi gerekmektedir. Ancak mevcut yapı ve kurulumu onaylanan HİOSB’leri yetkilerinin görüşleri dikkate alınarak bu maddenin işlerliğinin düşük olduğu söylenebilir.

4.2 Konu İle İlgili Gelişmelerin Hayvancılık Sektörünün Sorunları Açısından Değerlendirilmesi

HİOSB’lerin kurulmasındaki temel amaçlardan birisi de, hayvancılık faaliyetinin insan sağlığını tehdit eder şekilde yapılmasını engellemek ve hayvancılık işletmelerinin yerleşim alanı dışına alınmasını sağlamaktır. Özellikle yerleşim merkezlerinde faaliyet gösteren hayvancılık işletmeleri küçük ölçekli işletmelerdir. Bununla birlikte, HİOSB’leri daha çok orta ve büyük boy işletmelerin kurulmasını hedef almaktadır. Bu nedenle, hayvancılık işletmelerinin yerleşim alanı dışına alınmasının temel hedeflerinden birinin gerçekleştirilebilmesi için, kurulacak OSB’deki işletme büyüklüklerinin mevcut hayvancılık yapısı dikkate alınarak planlanması gerekmektedir.

Hayvancılık sektöründe yaşanan sorunların başında yem maliyetleri gelmektedir. Kurulması planlanan HİOSB’lerin büyük bir bölümünde yem üretim alanı tamamında ise herhangi bir mera alanı bulunmamaktadır. Bölgede kurulmak üzere yem üniteleri planlanmış olsa bile, hayvanların yem ihtiyacının belirli bir bölümünün çevredeki tarım arazilerinden sağlanmasına yönelik tedbirlerin yönetmelikte yer almasında fayda görülmektedir. Çevrede bulunan alanlarda yem üreticiliği özendirilerek üretimde önemli bir maliyet avantajı sağlanabilir.

HİOSB’lerde veteriner hekim, karantina bölgesi, hayvan kliniği ve laboratuvar gibi alanların bulunacak olması hayvan hastalıklarının kontrol altına alınmasının yanı sıra, kaliteli ve güvenli gıdaların üretimi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca, HİOSB’lerinde gübre kanalları ve çukurlarının zorunlu ve atıkların HİOSB dışına nasıl çıkartılması gerektiğinin yasal düzenlemeler ile belirtilmesi de çevre kirliliğinin önlenmesi açısından önemlidir.

HİOSB’lerinin hayata geçmesi ile bölgedeki hayvansal üretimde bir artış olacaktır. Toplu olarak üretilen ürünün kaliteli ve güvenli olmasının pazarlama avantajı sağlayacağı ve daha yüksek fiyattan alıcı bulma kolaylığı sağlayacağı öngörülebilir. Bölgede hayvansal ürün işleme tesisinin/tesislerinin bulunacak olması ürünlerin işlenerek pazara sunulmasına olanak sağlayabilecektir.

5. Sonuç

Türkiye’de HİOSB ile ilgili mevcut yasal düzenleme ve altyapısı bitmekte olan bölgeler küçük üreticiye hitap etmemektedir. Küçük üreticilerin devamlılığının sağlanması hayvancılık sorunlarının çözümünün sağlanması kadar sosyal açıdan da önemli görülmektedir. Türkiye’de hayvancılık işletmelerinin şehir dışına çıkarılması, girdi maliyetlerinin azaltılması, kaliteli ve güvenli gıda üretimi ve üretimin artırılması için kurulması planlanan HİOSB’lerinin geliştirilmesi ancak kurulacak bölgelerin mevcut hayvancılık yapısına uygun kurulması ile mümkün olabilecektir. Buradan hareketle, şu an ki mevcut düzenleme ile kurulacak HİOSB’lerin hayvancılık sektörünün sorunlarını çözer nitelikte olmayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

- Akman, N., Tuncel, E., Tüzemen, N., Kumlu, S., Özder, M., Ulutaş, Z., 2010. “Türkiye’de Sığırcılık İşletmelerinin Yapısı ve Geleceğin Sığırcılık İşletmeleri”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Bildiriler (II): 651-665. 11-15 Ocak, Ankara.
- Alçiçek, A., Kılıç, A., Ayhan, V., Özdoğan, M., 2010. “Türkiye’de Kaba Yem Üretimi ve Sorunları”, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. Bildiriler (II): 1071-1080. 11-15 Ocak, Ankara.
- Altınsoy, S., 2012. “Ekonomik Kalkınmanın Yeni Rotası: İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri”, www.suataltinsoy.com/images/resim/12.pdf, Erişim: 15.01.2012.
- Anonim, 2011. “Kırsal Kalkınma için IPARD Programından Sektöre Büyük Destek”, ETBİR Kırmızı Dergisi, 21, İstanbul, 18-22s.

- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2008. “Yatırım Programında Yer Alacak Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Alt Projelerinin Seçimi ve Ödenek Tahsisinde Uyulacak Usul ve Esaslar”.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2011a, Organize Sanayi Bölgeleri Hizmetleri, <http://www.sanayi.gov.tr/ServiceDetails.aspx?dataID=180&lng=tr>, Erişim: 15.01.2012.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2011b. “2011 Yılı Organize Sanayi Bölgeleri Ödenek Dağılımları”.
- Cansız, M., 2010. “Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları”, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas Besi Süt Organize Sanayi Bölgesi Kayıtları, 2011.
- DPT, 2007a, “Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara.
- DPT, 2007b, “Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara.
- Karagöz, H., 2009. “Türkiye ve Konya’da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Konya.
- Korumaz, A.E., 2011. “Burdur Organize Hayvancılık Projesi”, Burdur Valiliği.
- Resmi Gazete, 2000. “Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu”, Kanun No: 4562, Sayı: 24021.
- Resmi Gazete, 2009. “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği”, Sayı: 27402.
- Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi Kayıtları, 2011.
- Suluova Besi Organize Sanayi Bölgesi, 2009. “Suluova Besi OSB Hakkında”, <http://www.suluovabosb.com/> (Erişim: Ocak, 2012).
- TÜİK, 2006. “Tarımsal İşletmeler Kayıt Sistemi”, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 15.01.2012.
- TÜİK, 2011. Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr. Erişim: 15.01.2012.
- TZOB, 2012. “Basın Toplantısı 2012”, http://www.tzob.org.tr/tzob_web/basin_bulten/2012/08_01_2012.htm. Erişim: 15.01.2012.
- Ünlü, Ş., 2010. “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri ve Kayseri”, Kayseri Ticaret Borsası Dergisi, Sayı:5, Temmuz 2010, Kayseri, 1-2s.
- Yücel, M.E., 2011. “Organize Sanayi Bölgesi Hakkında Bilinmesi Gerekenler”, Ekonomik Forum Dergisi, Mart 2011, Ankara, 40-4

Avrupa Birliği Vergi Politikası İle Türk Vergi Sisteminin Uyumlaştırılması ve AB Üyesi Ülkelerde Uygulanan Vergiler

Tecer ATSAN¹

tatsan@atauni.edu.tr

Pınar MEZARARKALI²

parkali@atauni.edu.tr

¹Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi ERZURUM

²Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi Oltu MYO Oltu/ERZURUM

Özet

Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkileri 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ortaklık için başvuru yapmasıyla başlamıştır. Daha sonra 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ortaklık kuran Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye 1959'dan günümüze kadar çeşitli antlaşmalara imza atarak tam üyelik müzakereleri sürecine gelmiştir.

AB'nin belirlediği 35 Müzakere konu başlığından birisi olan ve Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşmesi için gerekli görülen Vergilendirme 16. Fasılda yer almaktadır. Vergi, bir ülkenin ulusal çıkarları ve ekonomik koşulları göz önüne alınarak belirlenmektedir. Bir birlik olsa dahi herhangi bir ülkenin başka bir ülkenin vergilendirme yetkisine karışma hakkı bulunmamaktadır. Bu durum AB için bütünleşme yolunda bir engel teşkil ettiği için öncelikle daha fazla müdahalenin olabileceği dolaylı vergiler alanında uyumlaştırma çalışmalarına başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türk Vergi Sistemi ile AB üyesi ülkelerin (27 üye devlet) vergi sistemlerinin genel hatlarıyla bir karşılaştırmasını yaparak uygulanmakta olan benzer ve farklı vergileri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda; literatür çalışması yapılmış ve AB üyesi devletlerdeki vergi sistemlerinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak; Türkiye, 1998 yılından itibaren Avrupa Birliği tarafından sonbahar aylarında düzenli olarak yayımlanan ilerleme raporlarıyla 2012 yılına kadar vergilendirme alanında gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle dolaylı vergiler alanında düzenleme yapılmıştır. 8 ayrı tüketim vergisinin yerine 1 Ocak 1985 yılında Katma Değer Vergisini, lüks tüketim harcamaları için de 1 Ağustos 2002 yılında Özel Tüketim Vergisini uygulamaya koymuştur. Dolaysız vergiler alanında ise yoğun olarak Kurumlar Vergisi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Gelir Vergisi alanında da vergi oranlarında düzenleme yapılmış bunun dışında pek bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türk Vergi Sistemi, Dolaylı ve Dolaysız Vergiler

Harmonization of Turkish Tax System with the European Union Tax Policy and The Taxes Applied in European Union Member States

Abstract

The relation between Turkey and EU started on July 31th, 1959 when Turkey applied for membership in EEC (European Economic Community). Then on September 12th, 1963 Ankara Agreement was signed that established a partnership between Turkey and European Union. Turkey has signed several agreements with the Union and entered the negotiation process for full membership.

Taxation which is one of the 35 titles determined by EU for the accession negotiations is the 16th of those titles and deemed as an essential part for integration. Taxation in a Country is determined in accordance with the economic conditions and national interests. Even in a Union, one Country does not have the right to intervene in the tax matters of another country. This fact poses a threat to the integration of the union. Therefore, harmonization process has started especially on indirect taxes which are more prone to intervention.

The objective of this study is to make a general comparison of Turkish tax system with the tax systems of the members (27 states) of the European Union and determine the differences between and the similarities of these systems. To this end, literature studies have been made and taxation systems of the member states were reviewed.

In Conclusion; Turkey has made some progress until 2012 in the area of taxation according to the progress reports issued regularly in autumn months of the years since 1998. New regulations have been enacted especially in the area of indirect taxes. Value Added Tax was established replacing 8 different consumption taxes as of January 1st, 1985 and Special Consumption Tax was established as of August 1st, 2002 replacing some taxes on luxury goods. Some studies have been made on direct taxes especially on corporate taxes. In the area of Income Tax, not much has been achieved, only some changes were made on the percentages of different tax brackets.

Key Words: European Union, Turkish Tax System, Indirect and Direct Taxes

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin vergi politikasının, genel olarak amacı; üye ülkeler arasındaki ve Birliğin tümüne ilişkin vergi sorunlarını çözüme kavuşturmaktır (Dura ve Atik 2007).

Avrupa Birliği, uluslararası hukuk kuralları ve anlaşmalarına göre oluşturulan bir uluslararası birliktir. Ancak diğer uluslararası birliklerden farklı olarak Avrupa Birliği, kendi hukukunu kendi oluşturma yeteneğine sahiptir (Alptürk, 2005).

Vergileme, ülkelerin ulusal egemenliğinin en önemli temel taşlarından biridir. Bu nedenle, devletler bu yetkilerini başka bir uluslararası kuruluşa devretmek istemezler (Anonim, 2001). AB vergi hukuku, yeni hukuki normlar getirerek değil, üye ülkelerin ulusal vergi hukuku mevzuatlarını uyumlaştırarak meydana gelmiştir. Bir ortak pazarın kurulabilmesi

için malların, sermayenin, hizmetlerin ve işgücünün serbestçe dolaşabilmesi gerekmektedir. Üretim faktörleri olarak adlandırılan bu faktörlerin serbestçe dolaşabilmesi için de, taşıdıkları vergi yükü¹ farklılıklarının en aza indirilmesi zorunlu bir gerçektir. Bu açıdan, Birlik vergi politikası Roma Antlaşması'nın benimsediği bütünleşme modeli doğrultusunda kullanılması gereken ikincil bir politika niteliğini taşımaktadır (Methibay, 1996).

Avrupa Birliği'nin ilk oluşturulmaya başlandığı bütünleşme sürecinde vergileme konusu Birlik Anlaşmalarında ortak politika alanı olarak kabul edilmemiş ve bu konu üye devletlerin egemenlik yetkileri alanına bırakılmıştır. Ancak üye devletlerin bu vergileme yetkilerini başka ülkelere zarar verecek şekilde kullanmamaları gerekmektedir (Ay, 2004). Tek Pazarın sorunsuz işleyebilmesi, özellikle dolaylı vergiler ile ilgili mevzuatın uyumlaştırılmasını zorunlu hale getirmektedir (Anonim, 2001). Bu nedenle dolaylı vergiler alanında Birlik organları açık şekilde yetkilendirilmiştir. Ancak dolaysız vergiler konusunda Birlik kurulları açık biçimde yetkilendirilmemiştir (Soydan, 2002).

AB'de ekonomik ve parasal birlik üye devlet ekonomilerinin dengeli bir biçimde bütünleştirilmesini öngörmektedir. Söz konusu denge, üye devletler arasında vergi politikalarının uygulama farklılıklarından dolayı ciddi bozulmalar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bir Birlik ülkesinin diğerlerine oranla bir "vergi cenneti"² olması, diğerlerinin aleyhine olacak şekilde bütün sermayenin ve yatırımların bu ülkeye kayması ile sonuçlandırabilmektedir (Aktan vd 2004). Ayrıca AB sektörlerinin dengeli gelişmesine katkıda bulunabilecek nitelikte çok sayıda ortak politika üstlenilmiştir. Üye devletlerin uygulayacağı vergi politikalarının, bu ortak politikaların öngördüğü hedeflerin aksine sonuçlar doğurması ve bu politikaların gerçekleşmesine katkıda bulunması gerekir (Anonim 2011a).

Vergi hukuku, Ortak Pazar içinde serbest rekabetin kurulmasını ve bozulmamasını amaçlayan bir kurallar bütünüdür. Avrupa Birliği vergi hukukunun başlangıcı, Roma Antlaşması'nın mevzuatların uyumlaştırılması ile ilgili 100. Madde hükmünden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği'nde vergilendirme, vergi uyumlaştırması sorunu ile iç içe birlikte gelişmiştir (Methibay, 1996).

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini, Avrupa Birliğine üye olan 27 ülke oluşturmuştur. Bu ülkelerde uygulanan vergiler ve oranları Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Avrupa Birliğinin kendi internet sitesinden yayınlanan bilgilerden faydalanılmıştır. Ayrıca 1998 yılından itibaren her yıl sonbahar aylarında düzenli olarak yayımlanan 16. Fasılda yer alan Vergilendirme kısımlarından da yararlanılmıştır. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ve bu konuda yayımlanmış eserler araştırmanın diğer verilerini oluşturmuştur.

Uyumlaştırma sürecinde Türk Vergi Politikası ile Avrupa Birliği Vergi Politikası karşılaştırılması yapılarak farklılıklar ortaya konmuştur.

3. Araştırma Bulguları

3.1 Avrupa Birliği'nde Dolaylı Vergiler

Vergiler içinde dolaylı vergilerin uyumlaştırılması mal ve sermaye hareketlerini doğrudan etkilediği için öncelik taşır (Suer, 1999).

Üye ülkelerdeki farklı dolaylı vergi uygulamaları, serbest ticaretin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu yüzden Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşması (madde 99), tüketim üzerinden alınan vergilerin uyumlaştırılmasını öngörmüştür. Uyumlaştırılmasına öncelik verilen ilk vergi Katma Değer Vergisi (KDV) olmuştur (Dura ve Atik, 2007).

3.1.1. Katma Değer Vergisi

Katma değer vergisini bir harcama vergisi olarak ilk kez öneren, Alman sanayici Von Siemens olmuştur. Von Siemens ilk kez 1918 yılında Almanya'da uygulanan muamele vergilerinin kaldırılarak KDV uygulamasına geçilmesini savunmuştur. Fransa'da ise Maliye Bakanlığı'nda çalışan Maurice Lauré bu verginin öncülüğünü yapmış, yayınladığı kitabında KDV'yi tanımlayarak temel esaslarını açıklamıştır. Aynı yazar 10 Nisan 1954 tarihli Fransız KDV projesini hazırlamıştır (Bilici, 2007).

Muamele vergileri alanındaki uyumlaştırma 1967 yılında çıkarılan 1. Direktif³ ile gerçekleştirilmiştir. Bu direktifle KDV Topluluğun ortak gider vergisi olarak kabul edilmiştir. Üye ülkelerin en geç 1 Ocak 1970 tarihine kadar uyguladıkları değişik gider vergilerini terk etmeleri ve "KDV" sistemine geçmeleri kararlaştırılmıştır (Suer, 1999).

Fransa'nın KDV'yi uygulayan ilk ülke olmasının yanı sıra günümüzde 50'yi aşkın ülkede uygulanmaktadır. Bu ülkeler arasında, 27 AB üyesi ülke ve Türkiye'nin yanında, ABD'nin bazı eyaletleri, Japonya, Kanada, Mısır, Hindistan, Meksika, Güney Afrika, Çin, İsrail ve Rusya gibi ülkeler de yer almaktadır (Bilici, 2007).

Ayrıca 16.09.1979'da çıkarılan bir yönergede bir vergi mükellefinin başka bir üye ülkede ödediği verginin indirimi veya iadesi konusu düzenlenmiştir. Uygulamada aynı ülkede birden fazla KDV oranı vardır. Standart bir oran ve malların

¹ Vergi yükü: Bir ülkede bir yıl içinde toplanan kamu gelirlerinin, o ülke gayrisafi yurtiçi hasılasına oranıdır.

² Vergi cenneti: Vergi cennetleri, kıyı bankacılığı ve paravan şirketler aracılığı ile kara paranın aklandığı ve kayıt içi ekonomik alanlara sürüldüğü alanlardır. OECD'nin vergi cennetleri üzerine yaptığı çalışmada, vergi cennetleri üzerine yaptığı çalışmada, vergi cennetleri, kişi yada firmaların kendisi dışındaki bölge veya alanlarda yürütülen faaliyetlerden elde ettikleri gelirler için vergiden kaçınma olanağı sağlayarak daha düşük bir biçimde vergilendirilmesine ya da tamamen vergi dışı bırakılmasına yol açan idari birimler olarak tanımlanır.

³ 1. Direktif 11 Nisan 1967, (67/227/CEE), (JO no 71 du 14.4.1967, p. 1301)

⁴ İvazsız: Karşılıksız

zorunlu ihtiyaç olma durumuna göre birden fazla düşük oran söz konusu olabilmektedir. Lüks mallar için ise standart oranın üstünde oran uygulanması görülmektedir. KDV uygulaması konusunda Bakanlar Konseyi Ekim 1992 de KDV oranlarını 1.1.1993'ten itibaren geçerli olmak üzere asgari %15 olarak belirlemiştir (Anonim 2011a).

Çizelge1. 2012 Yılı Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde KDV Oranları

Üye Ülkeler	Süper İndirilmiş Oran %	İndirilmiş Oran %	Standart Oran %
Belçika	-----	6-12	21
Bulgaristan	-----	9	20
Çek Cumhuriyeti	-----	14	20
Danimarka	-----	-----	25
Almanya	-----	7	19
Estonya	-----	9	20
Yunanistan	-----	6,5-13	23
İspanya	4	8	18
Fransa	2,1	5,5-7	19,6
İrlanda	4,8	9-13,5	23
İtalya	4	10	21
GKRK	-----	5-8	15
Letonya	-----	12	22
Litvanya	-----	5-9	21
Lüksemburg	3	6-12	15
Macaristan	-----	5-18	27
Malta	-----	5-7	18
Hollanda	-----	6	19
Avusturya	-----	10	20
Polonya	-----	5-8	23
Portekiz	-----	6-13	23
Romanya	-----	5-9	24
Slovenya	-----	8,5	20
Slovakya	-----	10	20
Finlandiya	-----	9-13	23
İsveç	-----	6-12	25
İngiltere	-----	5	20

Kaynak:(Anonymous, 2012a).

3.1.2. Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim Vergisi sınırlı sayıda mala üretim veya satış aşamasında uygulanan bir vergidir (Anonim 2011a). Üretimden ya da üretimin belli bir aşamasından genel olarak alınmayıp, belirlenen bazı ürün ve hizmetlerden alınan vergilere özel tüketim vergisi denilmektedir (İlhan, 2007). Bu vergiler, tüketimin gerçekleşmesi durumunda yapılan ödeme üzerinden alınır ve mali amacı ön planda olan yüksek oranlı vergilerdir. Özel tüketim vergileri; alkol ve alkollü içecekler, tütün mamulleri ve petrol ürünleri olmak üzere beş grup mal üzerinden alınmaktadır. Verginin kapsamına giren ürünlerin seçiminde ortak gerekçe olarak halk sağlığının korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve enerji tasarrufu sağlanması amaçlanmıştır (Yüce ve Yücel, 2006).

Roma anlaşmasının 99.maddesi Özel Tüketim Vergisi uyumuna da değinmektedir (Anonim 2011a). Avrupa Birliği'nde ÖTV sisteminin yerleşmesine ilişkin on beş adet direktif çıkarılmıştır. Özellikle Tek Pazara geçilmesine yönelik 1992 tarihinde çıkarılan direktifler, ÖTV sistemine şekil veren en önemli direktiflerdir. ÖTV konusunda atılan ilk adım, tütün ve sigaradan alınan vergilerin uyumlaştırılması ile ilgili olarak çıkarılan 19 Aralık 1972 tarihli 72/464/AET sayılı direktiftir. Bu direktif ile işlenmiş tütün tüketimini etkileyen muamele vergileri dışındaki vergilere ilişkin genel ilkeler belirlenmiştir. Direktif, uyumlaştırmanın aşamalar halinde gerçekleşmesi üzerinde durarak işlenmiş tütünün tanımlanmış, bu malların satış fiyatı serbest bırakılmış ve bu tür mallara KDV ve ÖTV' den başka vergi uygulanmaması konusunda önemli kararlar almıştır. 19 Ekim 1992 tarihinde çıkarılan birçok direktifle Madeni Yağlar, Alkol ve Alkollü İçecekler, İşlenmiş Tütün gibi özel tüketim vergisi alınan malların konusu, matrahı ve oranlarının uyumlaştırılarak birbirine yaklaştırılması konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (İlhan, 2007).

Avrupa Komisyonu ÖTV'lerin malın üretildiği veya ticaretin yapıldığı ülkede değil tüketildiği ülkede uygulanmasını önermiştir. Komisyon tek bir vergi oranının uygulanmasındaki güçlükleri dikkate alarak ÖTV minimum vergi oranları belirlemekle yetinmiştir (Anonim 2011a).

3.1.3. Gümrük Vergileri

Roma anlaşması AET (AB) içerisinde gümrüklerden arındırılmış ortak bir pazarın kurulmasını düzenlemektedir. 1968 yılında üye ülkeler bu anlaşma uyarınca Gümrük Vergilerini kaldırmışlardır. Daha sonra üye olan Danimarka, İngiltere ve İrlanda 1977'de 1981 yılında üye olan Yunanistan 5 yıllık ve 1986'da üye olan, İspanya ve Portekiz 7 yıllık geçiş süreleri sonunda üye ülkelere karşı gümrük vergilerini kaldırmışlardır (Anonim 2011a).

3.2. Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergiler

Dolaysız vergilerin uyumu konusunda Roma anlaşmasında emredici bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak anlaşmanın genel nitelikli bazı maddeleri bu alanda uyum sağlamaya yönelik kararlara teşkil edecek (2, 3, 100, 220, 235.maddeler) durumdadır (Anonim 2011a).

3.2.1. Gelir Vergisi

Avrupa Birliği'nde vergi uyumlaştırması konusunda en başarısız olunan alan gelir vergisidir (Yüce ve Yücel, 2006). Kişisel gelir vergisi hem işgücünün hem de sermayenin serbest dolaşımını etkilemektedir. Buna rağmen verginin uyumlaştırma kapsamına alınmamasının nedeni üye ülkelerin gösterdikleri dirençten kaynaklanmaktadır. Çünkü gelir vergisini devletler, gelirin yeniden dağıtımını amacıyla kullanmaktadırlar (Tokatlıoğlu, 2005).

Gelir vergisi ile ilgili Birlik bünyesinde yapılan çalışmaları, tasarrufların vergilendirilmesi, emeklilik kesintilerinin vergilendirilmesi, kar paylarının vergilendirilmesi ve çifte vergilendirmenin önlenmesi şeklinde özetlemek mümkündür.

Avrupa Birliği'nde gelir vergisi uygulamalarına baktığımızda, üye ülkeler arasında; oranların, gelir dilimlerinin, asgari indirim tutarlarının ve aile gelirinin belirlenmesi konusunda temel farklılıklar olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda üye ülkeler sosyal ve ekonomik koşullarına göre uyguladıkları gelir vergisi sistemlerini değiştirmek istememektedirler (Yüce ve Yücel, 2006).

Gelir vergisi sermayenin ve işgücünün dolaşımında etkilidir. AB Dolaylı vergilerin en önemlisi olan gelir vergisinin uyumlaştırılması alanında Üye ülkelerin olası tepkilerini düşünerek kısa ve uzun dönemli vadede uyumlaştırma programına alınmıştır. Bunun yanında Avrupa komisyonu tasarruf hesaplarının faizi üzerinden alınan vergilerin uyumlu hale getirilmesi ve azami vergi oranının %15'ini aşmamasını önermiştir. Ancak bu öneri 1989'dan bu yana sonuçlandırılmamış ve direktif haline dönüşmemiştir (Anonim 2011a).

AB'de gelir vergisi oranlarının uyumlaştırılması konusundaki çalışmalarda net bir oran verilmemektedir. Nitekim birlik üyesi ülkelerde ortak olarak uygulanan bir oran bulunmamakta, farklı oranlara yer verilmektedir (Saraçoğlu, 2006).

Çizelge 2. 2011 Yılı Gelir Vergisi Oranları

Üye Ülkeler	Gelir Vergisi Oranları (%)
Belçika	53,7
Bulgaristan	10
Çek Cumhuriyeti	15
Danimarka	51,5
Almanya	47,5
Estonya	21
Yunanistan	45
İspanya	45
Fransa	46,7
İrlanda	41
İtalya	45,6
GKRR	30
Litvanya	15
Letonya	25
Lüksemburg	42,1
Macaristan	20,3
Malta	35
Hollanda	52
Avusturya	50
Polonya	32
Portekiz	46,5
Romanya	16
Slovenya	41
Slovakya	19
Finlandiya	49,2
İsveç	56,4
İngiltere	50

Kaynak: (Anonymous 2012b).

3.2.2. Kurumlar Vergisi

Üye ülkelerin kurumlar vergisi sistemleri, kurumlar vergisi matrahları ve oranları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle vergi oranları arasındaki farklılıklar emeğin ve sermayenin serbest dolaşabildiği AB’de kurumsal farklılıkların oluşmasına sebep olabilmektedir (Anonim 2011a).

Kurumlar vergisinde uyumlaştırma çabaları ile ilgili ilk çalışma 1962 yılında hazırlanan Neumark Raporu’dur. Bu rapor esas itibarıyla dolaylı vergiler alanında olmasına karşın dolaysız vergilerle ilgi uyumlaştırma çalışmaları için de üç aşamalı bir uyumlaştırma takvimi öngörmüştür. Birinci aşamada, tahvil ve faiz gibi temettülerin vergilendirilmesi, ikinci aşamada, şirket kazançları üzerinden alınan vergilerin uyumlaştırılması, üçüncü aşamada ise, şirket birleşmelerinde ortaya çıkan vergi engellerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Atilla, 2009).

AB içindeki bazı üye ülkeler dağıtılan kârı önce işletmede daha sonrada bireysel düzeyde vergilendirme ilkesine dayanan ve tam bir çifte vergilendirme sonucu doğuran klasik kurumlar vergisi sistemini uygulamaktadırlar. Üye ülkelerde uygulanan kurumlar vergisi oranları %10-%50 arasında geniş bir yelpaze oluşturmaktadır ve bu farklılıklar 1985’den bu yana azalma eğilimi göstermektedir (Anonim 2011a).

AB komisyonu 1990 yılında bu konuda 2 direktif yayınlamış ve sonucunda bir anlaşma imzalanmıştır. Direktiflerden ilki; birden çok ülkede faaliyet gösteren şirketlerin şirket şubelerinden şirket merkezlerine yapacakları kar transferleri sırasında ortaya çıkabilecek çifte vergilendirme riskini ortadan kaldırmaktadır. Direktiflerden ikincisi, farklı üye ülkelerde faaliyette bulunan şirketlerin birleşmeleri bölünmeleri ve birbirlerine iştirak etmeleri halinde her türlü ek verginin ödendiği ortak bir vergi rejiminin uygulanmasını öngörmektedir (Anonim 2011a).

Çizelge 3. 2011 Yılı Kurumlar Vergisi Oranları

Üye Ülkeler	Kurumlar Vergisi Oranları (%)
Belçika	34
Bulgaristan	10
Çek Cumhuriyeti	19
Danimarka	25
Almanya	29
Estonya	21
Yunanistan	20
İspanya	30
Fransa	34,4
İrlanda	12,5
İtalya	31,4
GKRK	10
Litvanya	15
Letonya	15
Lüksemburg	28,8
Macaristan	20,6
Malta	35
Hollanda	25
Avusturya	25
Polonya	19
Portekiz	29
Romanya	16
Slovenya	20
Slovakya	19
Finlandiya	26
İsveç	26,3
İngiltere	27

Kaynak: (Anonymous 2012c).

4. Türk Vergi Sistemi

Türk Vergi Sisteminde gelir, servet ve harcama (gider) olmak üzere üç konu üzerinden vergi alınmaktadır. Gelir üzerinden, Gelir ve Kurumlar Vergisi olmak üzere iki tür vergi alınmaktadır. Gelir vergisi % 15, %20, %27 ve %35 olarak toplam 4 tarife ile alınmaktadır. Kurumlar vergisi oranı ise %20 ile sabit oranlıdır.

Servet üzerinden Emlak Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisi olmak üzere 3 tür vergi alınmaktadır. Emlak vergisi bina ve arazileri vergilendirmektedir. Vergi oranları emlakın bulunduğu yerin büyükşehir veya normal belediye sınırlarında olmasına göre ‰ 1 ve ‰ 6 arasında değişmektedir. Veraset ve İntikal Vergisi, veraset

yoluyla veya ivazsız⁴ intikallerde %1 ile % 30 arasında farklı oranlarda uygulanmaktadır ve belirli miktarları vergiden istisna edilmiştir.

Motorlu Taşıtlar Vergisinde ise verginin konusu motorlu taşıtlardır (Şenyüz, 2005). Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları, Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler motorlu taşıtlar vergisine tabidir.⁵

Motorlu taşıtlar vergisi (I), (II) ve (IV) sayılı tarifeler ile vergilendirilir. (III) sayılı tarife⁶ 5897 sayılı Kanunun 2'nci maddesinin (c) bendiyle 30.6.2009 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır ⁷ (Anonim, 2011b).

Türk Vergi Sisteminde harcarlar üzerinden alınan vergilerin başında KDV gelmektedir. Bu vergi 1985 yılından beri uygulanmakta olup Avrupa Birliği yum sürecinde oranlarında sürekli değişiklikler yapılmıştır. % 1, % 8 ve %18 olmak üzere üç oranlı olarak uygulanmaktadır.

Lüks malların vergilendirildiği ÖTV ise 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile 01.08.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu verginin amacı, sigara ve alkollü içki gibi tüketimi sağlık açısından zararlı olan mallar ile lüks sayılan malları genel tüketim vergisi Katma Değer Vergisinden farklı bir vergilendirme rejimine tabi tutmaktır (Pehlivan, 2011).

Verginin konusu belirli bir iktisadi süreç içinde bulunan ve kanuna ekli dört (I, II, III, IV) listenin⁸ kapsamına alınmış mallar oluşturmaktadır. Bir malın vergi konusuna girmesi için o malın hem listede yer alması hem de kanunun öngördüğü iktisadi aşamada bulunması gerekir (Şenyüz, 2005). ÖTV açısından vergiyi doğuran olay listelerde yer alan malların bir kısmında teslimi bir kısmında ithalata, bir kısmında da ilk iktisaba bağlanmıştır.⁹ Özel tüketim vergisi, bu Kanuna ekli listelerde yazılı malların karşılıklarında gösterilen tutar ve/veya oranlarda alınır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşmasınının 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girmesiyle birlikte bu dönemden sonra gümrük vergilerinden sağlanan gelirlerde önemli ölçüde düşüşler olmuştur (Pehlivan, 2011). Ülkemizde uygulanan gümrük mevzuatı yeni halini 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve buna bağlı çıkartılan Gümrük Yönetmeliği ile almıştır. Böylelikle gümrük vergileri ve bunlara ilişkin usul ve ceza hükümlerine yeni çehre kazandırılmıştır (Şenyüz 2005).

5. Avrupa Birliği'nin Türkiye İlerleme Raporlarında Vergi Fash

AB aday ülkelerin müzakere fasılları ile ilgili her yıl düzenli olarak ilerleme durumlarını gösteren ilerleme raporu yayımlanmaktadır. Türkiye için de 1998 yılından itibaren bu raporlar yayımlanmaya başlamıştır. Bu raporlar öncesi ve sonralarında vergi ile ilgili birçok düzenlemeler yapılmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu konulardaki gelişmeler aşağıda sıralanmıştır.

1 Ocak 1985 yılında Türkiye'de, sekiz dolaylı¹⁰ verginin yerine geçen bir Katma Değer Vergisi sistemi uygulamaya konulmuştur (Anonim, 2012).

Müktesebata uygun olarak, % 26 ve % 40'lık KDV oranları kaldırılmıştır. Haziran 2002'de, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) mevzuatına bir değişiklik getirilmiştir. Bu değişiklik ile ÖTV'nin kapsamı uyumlaştırılmış, madeni yağlara spesifik (miktar) ve tütün ürünleri ile alkollü içkilerle advalorem (değer) esaslı vergi uygulaması getirilmiştir. Madeni yağlar konusundaki bu değişiklik, müktesebat ile kayda değer bir uyumu ifade etmektedir ve söz konusu ürünlere uygulanan oranlar, asgari AB oranları ile büyük ölçüde uyum halindedir. Alkollü içkilerle ilgili olarak, söz konusu değişiklik bir iyileştirme getirmektedir, ancak verginin yapısı ve vergi kapsamı alanlarında daha ileri bir uyuma ihtiyaç bulunmaktadır (Anonim, 2012).

2005 Temmuz ayında kabul edilen mevzuat değişiklikleri, ithal sigaralara yönelik ayırımcı vergileri ortadan kaldırmıştır. Tüm illerdeki vergi daireleri bilgisayar ortamına geçmiştir. Vergi mükellefleri, vergi beyannamelerinin yüzde 99'unu elektronik ortamda vermişlerdir. Vergi kaçakçılığını önleme adına yeni "Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerde Bandrollü Ürün İzleme Sistemi" getirilmiştir. 18 Mayıs 2009 tarihinde kabul edilen eylem planı doğrultusunda, Türkiye, işlenmiş tütüne uygulanan tütün fonu vergisini 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla kaldırmıştır (Anonim, 2012).

⁴Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu Md.1

⁵Motorlu deniz taşıtlarının için liman ve belediye siciline kayıt ve tescil edilmesi gerekmektedir.

⁶26.12.2011 tarihli 28154 sayılı Resmî Gazete seri no:39.

⁷I sayılı liste: Petrol ve Ürünleri

II sayılı liste: Motorlu Taşıtlar

III sayılı liste: Tütün Mamulleri ile Alkol ve Kolalı İçecekler

IV sayılı liste: Lüks Mallar ve Elektronik Ürünler

⁸ÖTV Md.1: (I) sayılı listedeki malların ithalatçıları veya rafineriler dahil imal edenler tarafından teslimi,

(II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olanların ilk iktisabı,

(III) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanlar ile (III) ve (IV) sayılı listelerdeki malların ithalatı veya imâl ya da inşa edenler tarafından teslimi,

(I), (III) ve (IV) sayılı listelerdeki mallar ile (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanların özel tüketim vergisi uygulanmadan önce müzayade yoluyla satışı,

Bir defaya mahsus olmak üzere özel tüketim vergisine tâbidir.

⁹1. Dahilde alınan istihsal vergisi

2. İthalde alınan istihsal vergisi

3. Nakliyat vergisi

4. PTT hizmetleri vergisi

5. İlan ve reklam hizmetleri vergisi

6. İşletme vergisi

7. Spor Toto vergisi

8. Şeker istihlak vergisi

¹⁰T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2012/26) 7 Mart 2012 tarihinde 28226 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

6. Sonuç ve Öneriler

Başlangıçtaki adıyla, Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye de bu gelişmeye kayıtsız kalmamış ve Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur (Anonim 2012b). Bu başvuru üzerine Türkiye İle topluluk arasında ortaklık antlaşması imzalanması gerekliliği ortaya çıkmıştır ve 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan Zirvede tam üyeliğe adaylığımız tescil edilerek Avrupa Birliği ile uzun bir geçmişi bulunan ilişkilerimizde yeni bir dönem başlamıştır. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması önerilmiştir. Önerilen tarihte katılım müzakerelerine başlanmış olup, müktesebat uyum çalışmaları halen devam etmektedir (Anonim 2012d).

Vergileme, bir ülkenin ulusal egemenlik alanında olan tek taraflı bir uygulamadır. Bu yüzden Avrupa Birliği üye ülkelerin vergi uygulamalarına karışmamaktadır. Fakat zamanla uluslararası ticarete uygulanan vergiler bakımından bir uyumlaştırmanın yapılmasına gerek duyulmuştur. Önce dolaylı vergiler alanında KDV'nde uyumlaştırma sağlanarak üye devletlerin standart oran olan % 15'in altına inmemesi sağlanmış ve indirilmiş oran uygulamasına da tek oranlı olarak izin verilmiştir. Türkiye'de mal ve hizmet teslimlerinde mevcut uygulama üç farklı (%1, %8 ve %18) oran ile olmaktadır. Bu oranların ikisi (%1 ve %8) indirimli olarak uygulanmaktadır. Avrupa Birliği buna itiraz etmektedir. Türkiye'nin bu yönde bir düzeltme yapması henüz söz konusu değildir. Özel Tüketim vergisinde ise AB her bir ürün için asgari bir oran belirlemiş ve üye ülkelerin bu orandan düşük olmaması koşuluyla istedikleri oranı belirlemelerine izin vermiştir. Türkiye 2002 yılında ÖTV uygulamasına geçmiştir. Uygulama 4 tarife şeklindedir ve her tarifenin oranları birbirinden farklıdır.

Doğrudan vergiler alanında ise gelir vergisinde ve kurumlar vergisinde her ülke kendi koşullarını dikkate alarak tarife ayarlamasına gitmektedir. Özellikle kurumlar vergisi alanında şirketler ile ilgili olarak bir çok düzenleme yapılmıştır. Yerli şirketlerin yabancı şirketlere göre daha avantajlı duruma geçmesine sebep olan muafiyetlere ayrımcı vergileme yasağına göre daha az yer verilmesi sağlanmıştır.

Avrupa'da çevreci vergiler olarak bilinen yeşil vergilerin (green tax), uygulaması için de Türkiye'nin bu alanda düzenleme yapması istenmiştir. Türkiye'de AB'ye uyum göstererek Motorlu Taşıtlar Vergisi'nde düzenlemeler yapmış emisyon seviyesi düşük, çevre dostu, küçük motor hacimli, yakıt pilli veya elektrikli hibrit araçlarda vergilerin düşük olması yoluna gitmiştir. Ayrıca bunun otomobile sahip olmak isteyen kişileri özendirilmesi de amaç edinilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye vergileme alanında dönem dönem Avrupa Komisyonu tarafından eleştirilmektedir. Bundan dolayı özellikle dolaylı vergiler alanında daha fazla uyum sağlama yönünde çalışmalar yapılmaktadır. KDV'de genel olarak ÖTV'de ise kısmen uyum sağlanmıştır. Doğrudan vergileme alanında ise Türkiye'de diğer üye devletler gibi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etme serbestliğine sahiptir.

Kaynaklar

- Aktan, C., Dileyici, D., Vural, İ., 2004“ Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar” Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Alptürk, E., 2005. “Dünden Bugüne Avrupa Birliği”, Türkiye İlişkileri ve Uyum Çalışmalarının Değerlendirilmesi, Vergi Sorunları, Sayı:196.
- Anonim, 2001. Avrupa Birliği'nin Vergilendirme Politikası ve Türkiye'nin Uyum, İKV Yayını, İstanbul.
- Anonim 2011a. http://www.akademiktisat.net/calisma/ab_tr/ab_butce_vergi_fihan.htm Erişim Tarihi:05.08.2011.
- Anonim 2011b. “MotorluTaşıtlarVergisiTebliği”http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111226_-7.htm, Erişim Tarihi: 10.05.2012.
- Anonim 2012. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46224&l=1> Erişim Tarihi: 06.06.2012.
- Anonymous 2011. “Issues in International Taxation: International Tax Avoidance and Evasion” Paris, OECD, www.oecd.org/dataoecd/33/0/1904176.pdf, Erişim Tarihi: 20.10.2011.
- Anonymous 2012a. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf, Erişim Tarihi:19.03.2012
- Anonymous 2012b http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-11-001/EN/KS-DU-11-001-EN.PDF 09.05.2012, Erişim Tarihi: 16.02.2012
- Anonymous 2012c. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-11-001/EN/KS-DU-11-001-EN.PDF Erişim Tarihi:09.05.2012
- Atilla, Özkan, 2009. “Avrupa Birliğinde Kurumların Vergilendirilmesi ve Türkiye”, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, Ankara.
- Ay, M.H., 2004. “Avrupa Birliği'nin Vergi Politikası ve Türk Vergi Sistemi'ndeki Gelişmeler”, Vergi Dünyası, Sayı: 273.
- Bilici, N., 2007. Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri (Temel Bilgiler, İktisadi- Mali Konular), Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- Dura, C., Atik, H., 2007. Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- İlhan, G., 2007. “Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sisteminin Uyumunu”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:2.

- Methibay, Y., 1996. Avrupa Topluluğu'nda Vergi Uyumlaştırması ve Türk Kurumlar Vergisi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Özkan, A., 2009. Avrupa Birliğinde Kurumların Vergilendirilmesi ve Türkiye, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, Ankara,
- Pehlivan, O., 2011. Vergi Hukuku Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Saraçoğlu, F., 2006. Avrupa Birliğinde Vergi Uyumlaştırma Süreci ve Türkiye, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Soydan, Y.B., 2002. Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergiler, Beta Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Suer, M. Z., 1999. Avrupa Birliğinde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri, Cilt I, Ankara.
- Şenyüz, D., 2005. Türk Vergi Sistemi Dersleri, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Tokatlıoğlu, Y., 2005. M., "Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:10, Antalya.
- Yüce, M., Yücel, R., 2006. AB'ye Üyelik Sürecinde Vergi Politikalarının Uyumlaştırılması, AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomik Politikası, Ed: Eyüp Bakan, Mehmet Dikkaya, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.

AB Ortak Balıkçılık Politikası, Kalkınmada Balıkçılığın Rolü ve Türkiye ile Karşılaştırılması

Ferit Ömer TİRYAKİOĞLU¹

feritomer@gmail.com

¹Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

²Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

İlkay DELLAL²

dellal@agri.ankara.edu.tr

Özet

Avrupa Birliği (AB)'nde balıkçılık, yılda yaklaşık 6,4 milyon ton üretim ve sadece balıkçılık sanayinde 350 binden fazla yarattığı istihdam ile önemli bir sektördür ve dünya sıralamasında dördüncü sırada yer almaktadır. AB balıkçılık sektörü, Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) ile düzenlenmektedir. OBP'nin amacı, bir yandan; sınır tanımayan, hareketli ve giderek azalan, değerli bir doğal besin kaynağı olan deniz canlı kaynaklarının devamını sağlamak, diğer yandan da balıkçılık sektörünü korumak, geliştirmek, tüketicinin bu ürünlere makul fiyatlarla kavuşmasını sağlamak ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin asgariye indirmektir. AB OBP'nin araçlarından birisi de balıkçılığın sürdürülebilir gelişimini sağlamak için Avrupa Balıkçılık Fonu altında yer alan tedbir ve mekanizmalarla balıkçıların desteklenmesidir. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'de ise balıkçılık önemli bir potansiyele sahiptir ve gerek nüfusun beslenmesi gerekse özellikle kıyı bölgelerimizde temel geçim kaynaklarından biri olması açısından önemlidir. Türkiye'de üretim 2010 yılı verileri ile 653.000 ton'dur. Bu rakam dünya üretiminin yaklaşık %1'ine denk gelmektedir. Sektör yaklaşık 150 bin kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Su ürünleri sektöründeki üretim 2000 yılına kıyasla %111,5'lik büyüme kaydetmiştir. AB ile Türkiye'nin hayvansal ürün ticaretinde de birinci sıradadır. Türkiye'de balıkçılık sektöründe kaynakların sürdürülebilir yönetimi, bu sektörde faaliyet gösterenlerin refah seviyelerinin yükseltilmesi, sürdürülebilir kılınması, kıyı bölgelerimizde yoksulluğun azaltılması, kalkınmanın sağlanması için AB'nde olduğu gibi bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. AB'ye üyelik sürecinde de balıkçılık, 13. fasıl olarak müzakereler devam etmekte ve Türkiye'nin AB OBP'na uyumu beklenmektedir.

Bu çalışmada, AB Ortak Balıkçılık Politikası incelenmiş, Türkiye'nin balıkçılık politikasıyla karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca balıkçılığa verilen destekler irdelenmiş, Türkiye'de bu sektöre sağlanan destekler ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde OBP'ye uyum da dikkate alınarak, hem de kıyı bölgelerimizde yoksulluğun azaltılmasında ve kalkınmada önemli bir faaliyet olan balıkçılığın sürdürülmesi ve geliştirilmesine ilişkin birtakım öneriler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, OBP, balıkçılık, kalkınma

The Role of Fisheries in Development, EU Common Fisheries Policy and

Abstract

As the fourth biggest fisheries producer in the world, fisheries in the European Union is an important sector producing around 6,4 million tons of fisheries products which corresponds to 7% of world production and employing more than 350 thousand people. Fisheries is regulated by the Common Fisheries Policy (CFP) in the Union level. The aim of the CFP is to maintain the sustainability of a diminishing and valuable marine living resource which has a mobile nature across the borders, whilst protecting the sector, consumers and minimising the adverse effects on environment. One of the tools of the CFP is related with supporting fisherfolk by means measures and mechanisms under the European Fisheries Fund. Turkey has a large fisheries potential with her surrounding seas and is particularly important for coastal regions as it is one of the main source of income. The fisheries production in 2010 is 653.000 tons which corresponds to 1% of world production. The sector employs approximately 150 thousand people. The promising aquaculture production increased by 111,5% when compared to year 2000. Turkey needs to have arrangements similar to the EU for the purposes of sustainable management of resources, increasing and maintaining the welfare of people in the sector, reducing poverty in the coastal areas and development. Alignment of Turkish legislation to EU CFP is expected and works are still on the way of her accession to EU under Chapter 13.

In this study, a comparison of Turkey's fisheries policy and supports to fisheries sector were compared with EU CFP. In the conclusion some recommendations were made on maintaining and improving its role on development and reducing poverty, taking into account the EU alignment process.

Key words: EU, Common Fisheries Policy, fisheries, development

1. Giriş

Dünyada deniz ve kıyı kaynaklarından elde edilen su ürünleri üretimi ile bunların sanayilerinin piyasa değerinin yıllık olarak 3 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, dünyada elde edilen gayrisafı milli hasılasının %5'ine karşılık gelmektedir. Dünyadaki ekosistem hizmetlerinin yaklaşık %63'ü deniz ve kıyı sistemlerinden karşılanmaktadır. Diğer yandan, okyanusların yaklaşık %40'ı insan faaliyetleri sonucu kirlenme, aşırı balıkçılık, mercan resifleri, mangrovlar ve deniz çayıruları gibi kıyı habitatlarının kaybı ile sucul istilacı türler yüzünden ağır etkilenmiş olarak değerlendirilmektedir (Anonymous, 2012).

Su ürünleri üretiminde yetiştiricilik, hızla gelişmekte olup, FAO ve OECD tarafından hazırlanan 2011-2020 Tarımsal Bakış raporuna göre gelecekte üretim çoğunluğunun yetiştiricilikten karşılanması beklenmektedir. Bu rapora göre, dünyada su ürünlerinin ticareti yüksek miktarda gerçekleştirilmeye devam edecek, 2020 yılında dünya üretiminin %38'i ihraç ediliyor olacaktır. Yükselen dünya fiyatları da yetiştiriciliği daha avantajlı bir duruma getirebilecektir. Dünya üretiminin büyük bir kısmının insan tüketimi için kullanılması beklenmektedir (Anonymous, 2011a). Bu veriler; yoksulluğun azaltılmasında, gıda güvencesinin sağlanmasında ve kalkınmada bir geçim kaynağı olarak balıkçılığın, özellikle de yetiştiriciliğin önümüzdeki yıllar içerisinde önemini koruyacağına işaret etmektedir.

Nitekim, dünyada, 2009 yılında balıkçılık üretim miktarı 145,1 milyon ton olup, yetiştiriciliğin payı %38'dir. Bu gelişimiyle, dünyada en hızlı büyüyen hayvansal kökenli gıda üretim sektörü olmuştur. Son 30 yıl içerisinde avcılık ve yetiştiricilikte istihdam yıllık ortalama %3,6'lık büyüme kaydetmiş, yaklaşık 45 milyon kişinin geçim kaynağı olmuştur. Yan sektörlerdeki faaliyetler de dikkate alındığında balıkçılık sanayinin tümü için 180 milyon kişiye iş imkanı sağlamakta, aileleri ile birlikte 540 milyon kişinin balıkçılıktan geçimini sağladığı tahmin edilmekte, bu da dünya nüfusunun yüzde sekizine karşılık gelmektedir (Payne, 2000), (Anonymous, 2010a).

Diğer yandan, hem deniz, hem de iç su balıkçılığı özellikle gelişmekte olan ülkelerde pek çok ailenin temel geçim kaynakları içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Yapılan çalışmalar, gelirini daha çok tarımdan elde eden ailelerin yarı zamanlı çalıştığı, yarı zamanlı çalışanların ise önemli bölümünün su ürünleri avcılığı yaptığı ve böylece gıda güvencesine önemli katkı sağladığına dikkat çekmektedir. Ancak, hem denizde, hem de iç sularda kıyı balıkçılığı yoksul ailelerin faaliyeti olma eğilimindedir. Balıkçılık, tarım kesiminde istihdam edilemeyen, topraksız ailelerin bir iş kolu olarak görünmekte ve bu ailelerin genellikle de esas geçim kaynağını teşkil etmektedir. Bu nedenle, nüfus ve arazi üzerindeki baskı arttıkça, balıkçılığa olan talebin artacağı tahmin edilmektedir. Yetiştiricilik, oluşan bu baskıya bir tepki olarak ortaya çıksa da tek çare olarak görünmemektedir. Çünkü yetiştiricilikte suya ya da havuzlara erişim ya da mülkiyet hakkı gerektirmekte, bu da yine yoksulları kenara itmektedir (Payne, 2000), (Anonymous, 2010a).

Balıkçılığın ekonomik ve sosyal açıdan önemli rolüne rağmen, balıkçılıkla ilgili politikalarda yetersizlikler bulunmaktadır. Çoğu ülkede avcılıkla ilgili politikalarda, açık denizlerdeki balıkçılığın çıkarları ya da diğer bölgesel politikalar öncelikli olarak ele alınmakta, doğal kaynaklar ile insanların geçim kaynakları arasındaki bağlantı göz ardı edilmektedir. Bu nedenle, balıkçılık için ayrı politika oluşturmamakta, balıkçılık politikaları kırsal kalkınma politikaları içerisinde yer almaktadır.

Avrupa Birliği (AB)'nde ise balıkçılık, yılda yaklaşık 6,4 milyon ton üretim ve sadece balıkçılık sanayinde 350 binden fazla yarattığı istihdam ile önemli bir alt sektördür ve dünya sıralamasında %4,6'lık payı ile dördüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca av gücü bakımından da dünyanın sayılı filoları arasında yer alan sektör 2007 verilerine göre 141.110 kişiye istihdam sağlamaktadır (Anonymous, 2010b).

Bu bildiride, balıkçılığın kalkınmadaki rolü irdelenmiş, AB'nde balıkçılığa yönelik uygulanan "Ortak Balıkçılık Politikası" (OBP) incelenmiş ve Türkiye'de uygulanan politikalarla karşılaştırılması yapılmıştır.

2. Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikası ve Kalkınma

AB OBP, Birliğin ortak politikasıdır ve kuralların tüm AB üyesi ülkeler tarafından uygulanmasını gerektirmektedir. OBP'nin temel tüzüğü niteliğindeki 2371/2002 sayılı "Ortak Balıkçılık Politikası Altındaki Balıkçılık Kaynaklarının Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Hakkındaki Konsey Tüzüğü" incelendiğinde tüm ülkelerin tüm Birlik sularına eşit erişim hakkı olduğu görülmektedir. Ancak bunun bir istisnası bulunmaktadır. Aynı Tüzük Üye Devlete kendi hükümlerini alanlarından 12 deniz mili açığına kadar olan bölgede geleneksel balıkçılık yapmakta olan teknelerini korumak amacıyla bu bölgeye erişimi 31 Aralık 2012 tarihine kadar kısıtlama hakkı vermektedir. Bu uygulamanın amacı Birlik sularının en hassas bölümü olarak değerlendirilen ve belirli kıyı topluluklarının sosyal ve ekonomik kalkınmasının geleneksel balıkçılık faaliyetlerine son derece bağlı olduğu yerlerde av çabası kısıtlayarak bir koruma tedbiri ortaya koymaktır (Anonymous, 2002). Bu uygulama balıkçılıktan geçimimi sağlayan kesimlere AB nezdinde verilen önem ve değerlerin güzel bir örneği olup uygulamanın 2012 yılından sonra da aynı şekilde korunması beklenmektedir. AB-27 içerisinde karaya çıkartılan su ürünlerinin değerinin 8 milyar Avro olduğu, bunun 2,1 milyon Avrosunun (%26) küçük ölçekli balıkçılıktan elde edildiği tahmin edilmektedir.

OECD tarafından yapılan bir çalışmada devlet mali transferlerinin dağılımına bakıldığında Avrupa Birliği'nin 11 ülke içerisinde Japonya'dan sonra (3,3 milyar ABD Doları) en fazla mali transfer gerçekleştiren ikinci ülke (grubu) olduğu (1,5 milyar ABD Doları) görülmektedir. Bu transferlerin dağılımlarından görüldüğü üzere (Çizelge 2.1) gelir desteği transferlerin % 10,24'ünü oluşturmaktadır. Gelir desteğinden en fazla sırasıyla İspanya 137 (milyon \$), Fransa (16 milyon \$) Finlandiya ve İsveç (2 milyon \$) ile Portekiz (1 milyon \$) yararlanmıştır (Cox ve Schmidt, 2006). Bu da birlik içerisinde kalkınmaya öncelikli bölgelere verilen önemi göstermektedir.

Çizelge 2.1 Avrupa Birliği'nde devlet mali transferlerinin bileşenlerine göre dağılımı

	Milyon ABD \$	% payı
Yönetim, araştırma ve yürütme	474	30,92
Altyapı harcamaları	57	3,72
(Kaynaklara) Erişim ödemeleri	194	12,65
Gemileri filodan ayırma ödemeleri	299	19,50
Yatırım ve modernleştirme	179	11,68
Gelir desteği	157	10,24
Diğer transferler	173	11,29
Toplam	1533	100,00

Avrupa Birliği'nin farklı bölgelerinde önemli sosyo-ekonomik farklılıklar bulunabilmektedir. Örneğin, Portekiz'deki kişi başı gayrisafi milli hasıla Yunanistan'dakinin iki katı olabilmektedir. Bu bakımdan yıllar boyunca ekonomik ve sosyal alanda uyumu sağlamak Birliğin öncelikli konularından birisi olmuştur. Bu amaçla yapısal fonlar ve uyum fonları oluşturulmuş, bu fonlar üye devletlerdeki bölgesel ve yatay faaliyetlere kısmi finansman sağlamıştır (Anonymous, 2007).

Avrupa Birliği'nde kalkınma ile ilgili yapılanma önemli bir yer tutmaktadır. Kalkınma ile ilgili olgulara gerek bölgesel politika, gerekse kırsal kalkınma içerisinde yer verilmektedir. AB Bölgesel Politikasının amacı, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek üye devletler tarafından oluşturulan bölgesel politikaların, Birliğin rekabet ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu ve koordinasyon içerisinde olmalarını sağlamaktır. AB'de bölgeler arası gelir ve gelişmişlikteki dengesizlikleri azaltmak, yerel ve küresel rekabetteki değişimleri karşılamak, finansal, fiziksel ve beşeri kaynakların rasyonel dağılımını sağlamak, çevresel duyarlılığı artırmak ve yerel örgütlenme kapasitesini geliştirmek amacıyla Bölgesel Kalkınma Ajansları kullanılmaktadır (Yıldız & Akdağ, 2006). Bu politikalara ayak uydurmak ve sosyal ve ekonomik uyumu sağlamak amacıyla yapısal fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlar Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDGF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF), Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (EAGF), Kırsal Kalkınma Avrupa Tarım Fonu (EAFRD) ile Avrupa Balıkçılık Fonudur (EFF).

Öncelikle vurgulamak gerekir ki her ne kadar kökeni Roma Anlaşmasından bu yana Ortak Tarım Politikası ile beraber olsa da, ve Lizbon Anlaşmasında balıkçılık canlı deniz kaynakları haricinde tarım ile beraber ele alınsa da, Ortak Balıkçılık Politikası esasen doğal kaynak yönetimine dayalı, avcılığı ve yetiştiriciliği beraber ele alan Birliğin ortak bir politikasıdır. OBP, OTP'den ayrı bir yapısal politika bileşenine sahip olmuştur. 2006 yılında kadar yapısal önlemlerin finansmanında FIFG (Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı) temel araç olmuşken, 2007-2013 dönemi için EFF (Avrupa Balıkçılık Fonu) devreye girmiştir. Bütçesi 4,3 milyon Avro olan EFF balıkçılıkla ilgili tüm sektörlerle finansman sağlamaktadır. Bunlar arasında deniz ve içsu balıkçılığı, yetiştiricilik, işleme ve ürünlerin pazarlanması bulunmaktadır. Avrupa Balıkçılık Fonu tarafından verilen destekler beş eksen altında toplanmaktadır. Eksenlerde ele alınan konular ve bütçedeki dağılımları Çizelge 2.2'de verilmiştir (Anonymous, 2010b):

Çizelge 2.2 EFF'nin dağılımları (Anonymous, 2010b)

Eksen	Bütçedeki payı (€)
Eksen 1: Topluluk Balıkçılık filusunun mevcut kaynaklara uyumlaştırılması	1.211.563
Eksen 2: Yetiştiricilik, içsu balıkçılığı, avcılık ve yetiştiricilikten elde edilen ürünlerin işleme ve pazarlanması	1.238.983
Eksen 3: Ortak çıkarlarla ilgili tedbirler	1.128.133
Eksen 4: Balıkçılık alanlarının sürdürülebilir kalkınması	567.242
Eksen 5: EFF'den alınan yardımın uygulanmasına ilişkin teknik yardım	159.028

EFF'nin 4. Eksenini balıkçılık alanlarının sürdürülebilir kalkınması ile ilgilidir. Balık stoklarındaki azalmaya karşılık olarak bu eksen altında balıkçılığa bağlı olan bölgelerdeki sosyoekonomik durumun geliştirilmesi ile sürdürülebilir kalkınmaya destek verilmektedir. Ancak yardım sadece balıkçılık sektörü ile kısıtlı olmayıp fonlar çevrenin korunması, bölgeler ve ülkeler arası işbirliğinin geliştirilmesi ve yerel kalkınma stratejilerinin hazırlanması için kapasite oluşturmaya yönelik de verilebilmektedir. Paydaşların katılımını artırmak için yardım ortaklık esasına göre hazırlanan planlara göre dağıtılmakta, böylece yerel kesim ve farklı sektörlerden özel ortaklar da fonlardan faydalanabilmektedir (Markus, 2010).

Çizelge 2.3 incelendiğinde EFF'den en fazla yardımı İspanya, Polonya, Portekiz, İtalya ve Romanya gibi ülkelerin aldığı görülmektedir. Diğer taraftan, İspanya, Polonya, İtalya, Romanya, Portekiz ve Yunanistan bu dağılım içerisinde yakınsama bölgeleri (convergence regions, ekonomik refah seviyesi AB ortalamasının altında olan bölgeler –son yıllarda finansman ağırlıklı olarak bu bölgelere verilmektedir) bakımından en yüksek desteği almaktadır.

Çizelge 2.3 EFF'nin üye ülkelere göre dağılımı (Avro) (Anonymous, 2011b)

	Uyum (Yakınsama) gerektiren bölgeler	Uyum gerektirmeyen bölgeler	Toplam
Belçika		26.261.648	26.261.648
Bulgaristan	80.009.708		80.009.708
Çek Cumhuriyeti	27.106.675		27.106.675
Danimarka		133.675.169	133.675.169
Almanya	96.861.240	59.004.177	155.865.417
Estonya	84.568.039		84.568.039
İrlanda		42.266.603	42.266.603
Yunanistan	176.836.728	30.995.509	207.832.237
İspanya	945.692.445	186.198.467	1.131.890.912
Fransa	34.250.343	181.802.741	216.053.084
İtalya	318.281.864	106.060.990	424.342.854
GKRY		19.724.418	19.724.418
Letonya	125.015.563		125.015.563
Litvanya	54.713.408		54.713.408
Macaristan	34.291.357	559.503	34.850.860
Malta	8.372.329		8.372.329
Hollanda		48.578.417	48.578.417
Avusturya	187.326	5.071.992	5.259.318
Polonya	734.092.574		734.092.574
Portekiz	223.943.059	22.542.190	246.485.249
Romanya	230.714.207		230.714.207
Slovenya	21.640.283		21.640.283
Slovakya	12.681.459	1.007.069	13.688.528
Finlandiya		39.448.827	39.448.827
İsveç		54.664.803	54.664.803
İngiltere	43.150.701	94.677.188	137.827.889
Toplam	3.252.409.308	1.052.539.711	4.304.949.019

Birliğin balıkçılık sektörü ayrıca Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) ile Avrupa Sosyal Fonu (ESF)'den de destek almaktadır. Ancak bu fonların kullanımı ve etkileri dolaylı olmaktadır. Avrupa Birliği'nde bölgesel kalkınmanın finansmanı üye ülkelerde Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) aracılığıyla yapılmaktadır. ERDF Birliğin sosyoekonomik kalkınmasındaki farklılıkları azaltmayı amaçladığından mali transferler daha az gelişmiş bölgelere yapılmaktadır. Toplam bütçenin sadece küçük bir kısmı balıkçılığa oldukça bağımlı olan yoksul bölgelere ayrılmaktadır. Avrupa Sosyal Fonu ise insanların mesleki becerilerini Birliğin iş gücü piyasasındaki değişen taleplere uyarlamayı amaçlamaktadır. Bu fonlardan farklı olarak Birlik aynı zamanda üçüncü ülkelerin sularında avcılık yapan açık deniz filosunun bu su kaynaklarına erişimi de desteklemektedir. Bu amaçla üçüncü ülkelere ödeme yapmaktadır (Markus, 2010).

Avrupa Komisyonu küçük ve orta ölçekli işletmelere yılda 1 milyon Avro'yu ya da proje başına 2 milyon Avro'yu geçmemek şartıyla destek verilmektedir. Bu destekten balıkçılık sektörü de yararlanabilmektedir. Ayrıca balıkçılık sektörüne yönelik Avrupa Yatırım Bankası'ndan da uzun vadeli finansman sağlanabilmektedir.

27 Ekim 2003 tarihinde yayımlanan 2003/96 sayılı Konsey Direktifine göre, AB balıkçılık tekneleri yakıt üzerinden alınan enerji vergisinden muafırlar ve ayrıca kriz dönemlerinde balıkçılığın hassas yapısı dikkate alınarak sektöre çeşitli desteklerde bulunulabilmektedir (Anonymous, 2003). 2008 yılında sektöre yapılan destek buna örnek olarak gösterilebilir (Anonymous, 2008). Ayrıca bu kapsamda avcılık faaliyetlerinin geçici olarak dondurulması ve sosyoekonomik telafi sağlanmasına ilişkin tedbirler de uygulanabilmektedir.

AB Ortak Balıkçılık Politikasının önemli unsurlarından birisi de ortak piyasa düzenidir. Ortak piyasa düzeni amaçları arasında pazarın planlanması ile arz ve talep arasında denge sağlamak ve bir müdahale mekanizmasına dayanan bir fiyat destek sistemi oluşturmaktır. Bu şekilde balıkçıları da korumaktadır (Tiryakioğlu, 2011)

AB tarafından aday ülkelere verilen destekler aday ülke ve AB tarafından karşılıklı olarak imzalanan Çok Yıllık Mali Anlaşma hükümlerine göre belirlenmektedir. IPA (Katılım Öncesi Aracı) altında 2007-2013 yılları dönemi için 5 bileşen altında AB desteğinden faydalanılmaktadır. Bu bileşenler geçiş yardımları ve kurumsal kapasite geliştirme, bölgesel ve

sınırötesi işbirliği, insan kaynaklarını geliştirme, bölgesel kalkınma ve kırsal kalkınmadır. AB'nin kırsal kalkınma fonlarından faydalanmaları için kurmak zorunda oldukları IPARD ajanslarının bir başka önemli görevi de Birliğe katılmadan sonra ortaya çıkmakta, bu ajanslar ödeme kuruluşlarına dönüşmektedirler (Yıldız ve Akdağ, 2006).

3. Türkiye'de Balıkçılık ve Kalkınma

Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'de ise balıkçılık önemli bir potansiyele sahiptir ve gerek nüfusun beslenmesi gerekse özellikle kıyı bölgelerimizde temel geçim kaynaklarından biri olması açısından önemlidir. Türkiye'de üretim, 2010 yılı verileri ile 653.000 ton'dur. Bu rakam dünya üretiminin yaklaşık %1'ine denk gelmektedir. Sektör yaklaşık 150 bin kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Su ürünleri sektöründeki üretim 2000 yılına kıyasla %111,5'lik büyüme kaydetmiştir. (Altay, 2005)'a göre Türkiye genelinde tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü çalışanların %36,19 oranla yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör olarak birinci sırayı almaktadır.

Yapılan bir çalışmada su ürünlerinde yapılan devlet yardımı toplamda 2005 yılı için 70.587.140 avro olarak belirlenmiş ve 2006 yılı için ise 73.694.213 avro olarak tahmin edilmiştir (Diffey, 2007) (Çizelge 3.1). Bu miktar Schroeder et al. (2011) tarafından verilen 2009 yılı sübvansiyon miktarlarına göre hesaplanan AB ortalamasının (122.878.234 Avro) altında kalmaktadır.

Çizelge 3.1 Türk su ürünleri sektörüne verilen devlet yardımı (Diffey, 2007)

Destek Mekanizması	2005	2006
	Giderler (Avro)	Tahmini (Avro)
Hazır/ Konserve Su Ürünleri için İhracat Giderleri İade Planı	637.144	634.920
Balıkçı Tekneleri (Yakıt) için Vergi İndirimi Planı	45.860.000	49.832.026
Yetiştiricilik Destekleme Planı	23.500.000	22.400.000
Balıkçılar ve Yetiştiriciler için Sübvansiyon Edilmiş Kredi Planı	589.996	827.267
TOPLAM	70.587.140	73.694.213

Sektöre sağlanan krediler incelendiğinde, Ziraat Bankası tarafından su ürünleri avcılığı konusunda faaliyet gösteren üreticilere;

- Ruhsat tezkeresi düzenlenmiş balıkçı gemilerinde muhafaza odalarının yapımı, buz makinesi, Bakanlıkça belirlenen özellikleri taşıyan gemi takip cihazları ile elektronik kayıt defteri cihazları, alımı, mevcut balıkçı gemilerinin tadilatı/modernizasyonu amacıyla yatırım kredisi,

- Teknenin akaryakıt, yağ, bakım-onarım, kumanya ve işçi avans ödemeleri ve ürün pazarlamada kullanılan sandık, buz, kâğıt, nakliye giderleri ile takip ve kayıt cihazları için ihtiyaç duyulan işletme giderlerinin finansmanı amacıyla işletme kredisi verilmektedir.

Aynı şekilde yine Ziraat Bankası tarafından su ürünleri yetiştiriciliği yapan veya Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından onaylanmış proje dahilinde su ürünleri yetiştiriciliği faaliyetlerine başlamak isteyen üreticilere;

- Kafes ve havuz gibi her türlü su ürünleri yetiştiricilik sistemleri ve/veya kuluçkahane kurulması ya da bu sistemlerin kapalı devre üretim sistemine dönüştürülmesi gibi modernizasyona yönelik yatırımlar ile alet ve ekipman alımı konularında yatırım kredisi,

- İşletme giderlerinin finansmanı amacıyla işletme kredisi verilmektedir¹.

2012 yılı için su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığına uygulanan kredi oranlarında yatırım dönemi için %50, işletme dönemi/kredisi için %25 indirim uygulanmaktadır. Üst kredi limiti ise 3.000.000 TL olarak belirlenmiştir.

Ayrıca su ürünleri işletmelerinin alımında işletme edindirme kredisi de verilmektedir.

“2012 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin 2012/3106 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı”² uyarınca yetiştiriciliği yapılan alabalık, çipura-levrek, midye ve yavru balıklar için destek verilmektedir (Çizelge 3.2). Ayrıca su ürünleri kaynaklarının korunması, sürdürülebilir işletilmesi ve stoklar üzerindeki av baskısının azaltılması amacıyla, su ürünleri ruhsat teskeresine sahip on iki metre ve üzerindeki balıkçı gemisi sahiplerine, gemilerinin avcılıktan çıkarılması karşılığında, gemi boyuna göre Çizelge 3.3'de belirtilen miktarda destekleme ödemesi yapılmaktadır. Ayrıca organik yetiştiricilikle uğraşanlara aldığı desteğe %50 ilave yapılmaktadır. Ancak ülkemizde AB'de olduğu gibi küçük ölçekli balıkçılara veya burada yaşayan kesime yönelik yapılan bir istisna ya da ayrı bir destek bulunmamaktadır.

¹T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2012/26) 7 Mart 28226 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

² 7 Mayıs 2012 tarih ve 28285 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Çizelge 3.2 Yetiştiriciliğe verilen 2012 yılı destek miktarları

Tür	Destek miktarı
Alabalık	0,65 TL/kg
Çipura-levrek	0,85 TL/kg
Yeni türler	1,00 TL/kg
Midye	0,20 TL/kg
Yavru	0,06 TL/adet

Çizelge 3.3 Avcılık gemilerine avcılıktan çıkartma için verilen yardım (2012)

Gemi boyu (m)	Bir metresi için ödenecek destek miktarı (TL)
12-20	10.000
21-30	15.000
31 ve üzeri	20.000

Atay ve Korkmaz (2001) ile Seçer ve ark. (2005) Türkiye’de su ürünleri üretiminin büyük bölümünün denizlerde yapılan avcılıktan elde edildiğini, deniz balıkları avcılığının ise esasen kıyı balıkçılığına dayandığını belirtmektedir. Alt-yapı çalışmaları henüz tamamlanamadığından henüz açık deniz balıkçılığı gerçekleştirilmemektedir (Çeliker & Korkmaz, 2008).

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Fonları ile desteklenecek Tarım ve Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) ile; tarım sektöründe ve kırsal alandaki faaliyetlerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. 2007–2013 döneminde uygulamaya konulacak olan program ile AB hibe fonları kırsal kesimde yaşayan çiftçilere, tarımsal örgütlere ve firmalara projeler karşılığında ve sözleşmelerine uygun olarak kullanılacaktır. Doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı, kırsal toplumun refahının artırılması ve rekabet düzeyinin artırılması gibi hedefler içeren programda kırsal ve tarımsal kalkınma bir bütün olarak ele alınmaktadır. Avrupa Birliği’nin Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olan IPA’nın Kırsal Kalkınma Bileşeni kapsamında uygulanacak yatırımlara ilişkin tedbirler üç öncelik ekseninde belirlenmiş olup “Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması” ile “Kültür Balıkçılığının Geliştirilmesi” öncelik eksenleri içerisinde yer almaktadır (Anonim, 2012b).

Dokuzuncu Kalkınma Planı, “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından diğer paydaşlar ile birlikte hazırlanmış ve AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde yürürlüğe girmiştir. Kalkınma planına göre; kıyı balıkçılığına dayalı avcılık üretimi ile içsu balıkçılığında kaynak yönetiminin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına odaklı olarak yapılması gerekmektedir. Balıkçılık politikalarında, AB Müktesebatına paralel şekilde, stok tespit çalışmalarının yapılarak avcılık üretiminde kaynak kullanım dengesinin oluşturulması, son dönemde sağlanan destekler ve artan talebe paralel olarak hızla gelişen yetiştiricilik faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ile idari yapının bu amaçlara uygun olarak düzenlenmesi esas alınması karar bağlanmıştır (Anonim, 2006).

Bu çalışma kapsamında kalkınma ajanslarına ilişkin bölge planları incelenmiştir. Planların çoğunda yetiştiriciliğin teşvik edilmesi, işlemeye yönelik kapasitenin artırılması gibi hedefler konulsa da özellikle kıyı bölgelerinde deniz balıkçılığına ilişkin belirlenen hedefler zayıf kalmaktadır. Anılan tedbirler hariç tutulduğunda, sadece Batı Akdeniz, Çukurova, Batı ile Doğu Karadeniz ve Güney Ege Bölge Planları içerisinde deniz balıkçılığına yönelik tedbirler dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde de genellikle avcılık ve altyapı ile ilgili düzenlemeler mevcut olup küçük ölçekli balıkçılığın rekabet gücünü artırma, avlanan ürünlere katma değer sağlama gibi ayrıntılı tedbirler yer almamaktadır (Anonim, 2012a).

Şener (1988)’e göre Türkiye’de su ürünlerinin pazarlanması ve fiyat belirlenmesi “hal”lerde gerçekleşmektedir. “Hal” bulunan şehirlerde ürün, yasal olarak, halk sağlığı açısından “hal”e getirilmek zorundadır. Fiyat ve pazarlama burada mezat ile yapılmaktadır. Türkiye’de uygulamada görülen diğer bir yöntem ise; “hal” olmayan yerlerde (% 25 civarı) fiyatlar, komisyoncular tarafından saptanmaktadır. Ayrıca komisyoncuların balıkçı üzerindeki etkisi satıştaki aracılıktan daha fazlasıdır. Av sezonundan önce balıkçıya ağ malzemesi ve benzeri finansman imkanları da sağladığından ve bunun karşılığında çıkartılan ürünü aldığından balıkçıların piyasada fiyat oluşumu üzerindeki etkileri azalmakta, maddi açıdan kayba uğramaktadırlar (Yıldız ve Elbek, 2005).

4. Sonuç ve Öneriler

Balıkçılık ekonomik bir faaliyet kolu olmanın ötesinde kıyı kesimlerinde ve içsularda yoksul ailelerin geçimini sağlamada önemli bir yere sahiptir. Balıkçılıkta üretim, esas olarak avcılık ve yetiştiricilik olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Avcılık, geleneksel yapısı, düşük sermaye ile yapılabilmesi, genellikle gelir ve eğitim seviyesi düşük nüfusun uğraşması yanında, gıda güvencesine önemli katkı sağlamakta, çoğu ülkede kıyı kesiminde yaşayanlar için önemli bir protein kaynağı olmaktadır. Yetiştiricilik ise dünyada, üretim ve ticaret açısından hızlı bir gelişim göstermektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyo ekonomik açıdan önemli olan balıkçılık, ülke kalkınmasında katkı

sının artırılması amacıyla çeşitli politika araçlarıyla düzenlenmektedir. Balıkçılık politikası, bazı ülkelerde tarım politikası altında, AB gibi bazı ülkelerde ise ayrı olarak bulunmaktadır.

Avrupa Birliği, kuruluşundan beri balıkçılığa ve balıkçılıktan geçimini sağlayan topluluklara önem vermiş, balıkçılık konusunu 1983 yılından itibaren Birliğin ortak politikası olarak ele almıştır. Bu amaçla balıkçılık için ayrı bir yapısal fon oluşturmakla kalmamış, farklı destek mekanizmaları ile de balıkçılığı ve balıkçılıkla geçinenleri koruma altına almıştır. Ülkemizde ise tarım politikası altında ele alınmaktadır.

Balıkçılık her bölge için aynı seviyede ve öneme sahip bir ekonomik faaliyet kolu değildir. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde önemli bir yer tutmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yetiştiricilik sektörü önem kazanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de balıkçılığa yönelik politikalar değerlendirildiğinde, avcılık konusunda daha detaylı politikaların hazırlanmasına ve uygulanmasına gerek olduğu görülmektedir. Bu konuda uygulanmakta olan politika araçları olsa da AB ile karşılaştırıldığında yeterli değildir.

Diğer taraftan balıkçılıkla ilgili en önemli sorunlardan biri, balıkçıların fiyat oluşumu içerisindeki rolünün yok denecek kadar az olmasıdır. Balıkçılar bir finansman mekanizması olarak çalışan komisyoncuların belirledikleri fiyatı kabul etmektedirler. Bu da balıkçıların gelir düzeyini sınırlayıcı bir faktör olmaktadır. Örgütlenmenin yetersiz olması ve piyasada etkin olarak işlememesi de olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Ülkemizde Avrupa Birliği'ndekine benzer bir ortak piyasa düzeninin oluşturulmasının balıkçıların kalkınmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de eski adıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan kalkınma planları, Gıda Tarım ve Hayvancılık tarafından hazırlanan sektör stratejileri, Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında ele alınan çok yıllık planlama dokümanları, bölgesel planlar gibi su ürünleri sektörünü ele alan birçok dokümana rastlamak mümkündür. Ancak bu planlar arasında bir uyum bulunmamaktadır. Örneğin Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan bölgesel planlara bakıldığında İstanbul bölgesi içerisinde balıkçılık önemli bir yer tutmasına rağmen balıkçılıkla ilgili herhangi bir öncelik yer almamaktadır. Ya da bazı bölgelerde balıkçılık hayvansal faaliyet altında eritilmektedir. Doğu ve Batı Karadeniz Bölge Planı, Batı Akdeniz Bölge Planlarında avcılık ile ilgili faaliyetler detaylı olarak ele alınmış, deniz kıyısındaki illeri içeren diğer planlarda yetiştiricilik ve işleme odaklı kalmıştır. Planların hiçbirisinde balıkçılık ile ilgili sosyoekonomik bir tedbir ortaya konmamaktadır. Doğal kaynaklara ilişkin hususlar dikkate alınmamaktadır. Zira tarımsal kalkınma tedbirleri içerisinde de balıkçılığın önceliği örgütlenmenin güçlendirilmesi ile işleme tesislerine yönelik olarak sınırlı kalmaktadır. 2013 sonrasında yapılacak planlamalarda sektör daha kapsamlı olarak ele alınmalı ve konacak tedbirler genişletilmelidir.

Yetiştiricilik, avcılık ve turizm gibi diğer sektörlerin özellikle de gayrisafi milli hasılaya daha fazla katkı sağladığı durumlarda oldukça olumsuz etkilenmektedirler. Ayrıca yetiştiricilik yapılacak arazi ile tarım arazilerinin kullanımı arasında da sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Payne, 2000). Dolayısı ile bu tip ekonomik faaliyet alanları arasında bir planlama ya da politika belirleme ve uygulama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye için de geçerli olmaktadır.

Sportif balıkçılık kırsal alanlarda ekonomik bir faaliyet olarak karşımıza çıkabilecektir. Ülkemizdeki bu potansiyelin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konunun belirli organizasyonlar ya da topluluklar aracılığıyla yürütülmesi sadece kıyı ve kırsal kesimlerine ekonomik fayda sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda kaynakların kontrollü kullanımına da olanak sağlayacaktır.

Balıkçılık kaynakları ortak kullanan diğer ülkeler olması nedeniyle artık yerel yönetimle sınırlı kalamamakta ve uluslararası düzenlemeler ortaya konmaktadır. Yapılan düzenlemeler kota uygulamaları, kapasitesi sınırlandırmaları gibi uygulamalarla karşımıza çıkabilmektedir. Bu tip sınırlamalarda sadece balıkçıların kendilerinin değil; aileleri ve diğer ilgili sektörlerin de nasıl etkileneceğine ilişkin sosyo-ekonomik çalışmalar yapılmasına ve balıkçılık ile ilgili oluşturulacak planlarda bunların dikkate alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kurumlar arasında koordinasyonun güçlendirilmesi ve makro politika hedefleri ile uyumlarının izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nde Entegre Denizcilik Politikası olarak ele alınan tüm sektörlerin çıkarlarının beraber ele alındığı yaklaşım zaman içerisinde ülkemizde de gündeme gelecek ve uygulanması gerekecektir.

OECD raporuna göre Türkiye'de balıkçılık sektöründe devlet harcamaları kaynakların korunması ve yönetimine harcamaktadır (Cox ve Schmidt, 2006). Bununla ilgili güncel bir çalışmaya ulaşılammışsa da günümüzde bu durum çok fazla bir değişim göstermemektedir. Özellikle teknelerin avcılıktan çekilmesi gibi tedbirlerin uygulamaya konulduğu günümüzde kalkınma ile ilgili destekler de önemli olacaktır. Özellikle bu tip destekler verilirken, bunların tekne sahibi dışında tayfaların ekonomik durumuna etkisinin belirlenmesine ve sektör içerisinde ya da başka sektörlerle kaydırılmasına ilişkin değerlendirmelerin yapılması balıkçılığın kalkınmadaki rolünün azalmamasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ile karşılaştırıldığında en büyük eksiklik balıkçılığın amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik işleyen, balıkçılığı sürdürülebilirlik, kaynakların korunması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, kriz veya beklenmedik değişimlerden balıkçıları korunması ile ilgili farklı yönlerden ele alan bir fonun olmayışıdır. Bu tip bir fonun hayata geçirilmesi ile sektörde istikrar sağlanabilecek, ayrıca balıkçıların bu mekanizmadan faydalanabilmesi için gerekli olan üretim planlaması yapma becerileri kazandırılarak zaten belirsizliğin yoğun olduğu sektörde geleceğe daha tutarlı yaklaşma imkanı elde edilebilecektir.

Balıkçılığı diğer alanlar arasındaki önceliğini sadece ekonomik faaliyet içerisindeki yerine veya payına bakarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Sosyal açıdan bakış açısı sağlayarak ve çarpan etkisini de düşünerek politikalar oluşturulmalıdır. Örneğin doğal bir kaynağı değiştirerek bölgesel kalkınma için oldukça avantajlı değerlendirilen

yatırımlarda bulunulabilir. Ancak bölgede yaşayan ve yan ekonomik kollardaki kayıpları ile beraber doğal kaynağı eski haline getirmenin ekonomik ve sosyal maliyetleri hesaplandığında aslında teşebbüsün faydasının sanılanın aksine olumsuz, önceki haline getirmenin maliyetlerinin ise yatırımın değerinden daha fazla olabileceği ortaya çıkabilir.

Balıkçılık doğal kaynaklara dayalı, belirsizlik faktörünün yüksek olduğu bir ekonomik faaliyet alanıdır. Ayrıca, ekonomik öneme sahip olan birçok balık türü farklı ülkelerin sınırları arasında dolaştığından hareketli bir doğal kaynaktır. Bu özelliği nedeniyle artık balıkçılık yönetimi tek bir ülkenin tasarrufuna bırakılmamakta ve o havzadaki ve hatta havzanın dışındaki ülkelerin ortak alacağı kararlar aracılığı ile yönetilmektedir. Bu yönetim şeklinde ülkenin bölgedeki hakimiyeti, tarihsel kullanım hakları çok önemli yere sahip olabilmektedir. Özellikle 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe katılımından bu yana Avrupa Birliği Karadeniz'de daha fazla söz sahibi olmak istemektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, kıyı ve açık deniz balıkçıları ülke menfaatlerinin önemli bir muhafızı olma fonksiyonu ile de karşımıza çıkmaktadırlar. Haklarımızın korunması bakımından kıyı balıkçılığının mevcut durumunun korunması ile açık deniz balıkçılığını özendirici tedbirlerin alınması önemlidir.

Kaynaklar

Altay, A., 2005. Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme. Sosyo-ekonomi 2(050208): 155-178.

Anonymous, 2002. Council Regulation (EC) No 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy. Official Journal of the European Union, (L358), s. 59-80.

Anonymous, 2003. Council Directive 2003/96/EC of 27 October 2003 restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity. Official Journal of the European Union, s. 51-70 .

Anonim, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Programı (2007-2013). TC Resmi Gazetesi, 26215.

Anonymous, 2007. Summaries of EU legislation-General provisions on the Structural Funds. Web adresi: http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60014_en.htm Erişim tarihi: 02.05.2012.

Anonymous, 2008. Council Regulation (EC) No 744/2008 of 24 July 2008 instituting a temporary specific action aiming to promote the restructuring of the European Community fishing fleets affected by the economic crisis. Official Journal of the European Union, (L202): 1-8.

Anonymous, 2010a. The State of World Fisheries and Aquaculture 2010, FAO Publications, Sayfa: 218, Rome.

Anonymous, 2010b. Facts and figures on the Common Fisheries Policy- Basic statistical data 2010 Edition, Sayfa: 45, Belgium.

Anonymous, 2011a. OECD-FAO Agricultural Outlook 2011-2020. Web adresi: <http://www.oecd.org/dataoecd/2/35/48184313.pdf> Erişim tarihi: 05.05.2012.

Anonymous, 2011b. European Fisheries Fund: European Commission Fact Sheet. Web sitesi: http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/publications/cfp_factsheets/european_fisheries_fund_en.pdf Erişim tarihi: 30.04.2012.

Anonymous, 2012. Water and Ocean Governance. Web sitesi: http://www.undp.org/content/undp/en/home/our-work/environmentandenergy/focus_areas/water_and_ocean_governance.html Erişim tarihi: 05.05.2012.

Anonim, 2012a. Tarımsal Yatırımcı Destek Ofisi. TARYAT 2012 Destekleri. Web adresi: http://www.taryat.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=162&Itemid=73. Erişim tarihi: 25.05. 2012.

Anonim, 2012b. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu. Web adresi: http://www.tkd.gov.tr/BasvuruFiles/BasvuruCagriIlani/Altinci_Basvuru_Cagri_Ilani.pdf Erişim tarihi: 29.05.2012.

Bulut Yıldız, S., Elbek, A. G., 2005. Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Su Ürünleri Politikaları ve Sektöre Yönelik Koruma Yöntemleri. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 22(1-2), Sayfa:233-239.

Cox, A., & Schmidt, C.-C. (2006). Financial Support To Fisheries: Implications for Sustainable Development, OECD Publishing, Sayfa: 378, Paris.

Çeliker, A. A., Korkmaz, A. Ş., 2008. Ege Bölgesi'nde Su Ürünleri Avcılığı Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını, Sayfa: 106, Ankara.

Diffey, S. 2007. Su Ürünleri Avcılığı ve Yetiştiriciliği Sektör Çalışması Nihai Rapor (Basılmamış), Ankara, Sayfa: 138.

Markus, T., 2010. Towards sustainable fisheries subsidies: Entering a new round of reform under the Common Fisheries Policy. Marine Policy, 34: 1117-1124.

Payne, I., 2000. The Changing Role of Fisheries in Development Policy, Natural Resource Perspectives(59): 4.

Schroerer, A., Sakai, C., Vulperhorst, V., Bialas, A., 2011. The European Union and Fishing Subsidies. Web sitesi: Oceana: http://oceana.org/sites/default/files/reports/EU_Subsidies_Report_FINAL_FINAL.pdf Erişim tarihi: 12.05.2012.

Tiryakioğlu, F., Ö., 2011. Avrupa Birliği Ortak Balıkçılık Politikasına Getirilen Yenilikler ve Türkiye'nin Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, Doktora Semineri, Basılmamış, Sayfa: 66, Ankara.

Yıldız, F. F., Akdağ, K., 2006. Avrupa Birliği Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması, Türktarım (167): 29-37.

Yıldız, S., Elbek, A., 2005. Türkiye'de ve AB Ülkelerinde Su Ürünleri Politikaları ve Sektöre Yönelik Koruma Yöntemleri, E.Ü. Su Ürünleri Dergisi, (22): 233-239.

Türkiye’de Kırsal Alanda Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Özge Can NİYAZ¹
ozgecanniyaz@gmail.com

Selma KAYALAK³
selma@kayalak.com

Sibel TAN²
sibeltan@comu.edu.tr

Bengül EVEREST¹
beverest@comu.edu.tr

¹Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi

²Yardımcı Doçent, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi

³Dr. Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi

Özet

Yoksulluk kavramı; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Yoksulluğu yenmek ve yoksulların refah düzeylerini arttırmak hemen her dönemde kamu politikalarının başlıca amacı olmuştur.

Küreselleşme süreci ile beraber yoksulluk kavramı son yıllarda çok fazla gündeme gelen bir konu haline gelmiştir. Bu süreçte gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler arasındaki uçurum giderek artmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de de küreselleşmenin etkileri görülmektedir.

İktisadi faaliyet açısından yoksulluğun en yaygın olduğu kesim tarımda çalışanlardır. Tarımın kırsal alanda yaygın olduğu düşünüldüğünde bu durum beklenen bir durum olmaktadır. Türkiye’de 2007/2009 yıllarının ortalamasına göre kırsal alandaki yoksul kişilerin (gıda+ gıda dışı harcamalar) oranı % 62.5’tir. Kırsal alandaki yoksulluk oranı, yine bu üç yılın ortalamasına göre % 36.0’dır. Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektördeki durumlarına göre yoksulluk oranlarına bakıldığında ise 2007/2009 yılları ortalamasına göre tarım sektörünün payının % 34.3 olduğu görülmektedir. Bu nedenle, kırsal kesimde yoksulluk ile mücadele politikalarının doğru belirlenmesi ve uygulanabilir olması oldukça önemlidir. Kırsal kesimdeki yoksulluk oranının azaltılması, toplam yoksulluk oranının azaltılmasına da büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, özellikle son otuz yıllık zaman dilimi kapsamında belirlenen ve uygulanan yoksulluk ile mücadele politikalarının SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yanlarının değerlendirilmesi, ayrıca fırsatların ve tehditlerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yoksullukla mücadele, SWOT, Politika.

The Evaluation of the Policies about Fight against Poverty in the Rural Areas of Turkey with SWOT Analysis

Abstract

The concept of poverty can be defined in various ways such as absolute poverty, relative poverty and human poverty. Poverty is an issue as old as the history of humanity. Defeating the poverty and increasing the welfare level of poor have been the main aim of the public policies in almost every period.

With the globalization period, the concept of poverty has been a current issue in recent years. In this process, the gap between the developed countries and developing and underdeveloped countries are increasing. As a developing country, the effects of globalizations are observed in Turkey.

In terms of economic activity, poverty is more common among the agriculture workers. It is an expected situation as the agriculture is common in the rural areas. In Turkey, the rate of the poor people in the rural areas (with food and non-food expenditures) is %62.5 according to the average between the years 2007 and 2009. The poverty rate in the rural areas is again %36.0 according to the average of these three years. Looked at the poverty rate considering the situation of working sector of the household members, it has been observed that the percentage of the agriculture sector is %34.3 with regard to the averages between the years 2007 and 2009. For this reason, the accurate determination and practicability of the policies about fight against poverty in the rural areas are really important.

The reduction of the poverty rate in the rural areas will contribute to the reduction of the total poverty rate. With SWOT analysis, the evaluation of strengths and weaknesses of the policies about fight against poverty which have been determined and applied especially in the last thirty years and also introducing the opportunities and threats of them are aimed in this study.

Key words: Turkey, Fight against Poverty, SWOT, Policy.

1.Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir konu olan yoksulluk, çok yönlü ve karmaşık bir konudur. Bu nedenle yoksulluk kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan en sık rastlanan tanımlar mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluktur. Mutlak yoksulluk; hane halkı ya da bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah seviyesini yakalayamaması durumudur (Gündoğan, 2008). Göreceli yoksulluk; kişinin toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir. Buna göre, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlar göreceli yoksul olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2004). Gelir odaklı yoksulluk kavramlarının yoksulluğu tanımlamada yeterli olmaması üzerine, mutlak yoksulluk kavramı geliştirilerek “İnsani Yoksulluk Kavramı”

oluşturulmuştur. İnsani yoksulluk; iyi bir hayat standardında uzun, sağlıklı ve üretken bir hayat sürdürebilme fırsat ve seçeneklerinden yoksun olarak tanımlanmaktadır (Bildirici, 2011). Yoksullukla ilgili bir diğer önemli kavram ise “İnsani Gelişmişlik İndeksi” dir ve bu indeks bir ülkenin ortalama kazanımlarını insani gelişmenin üç temel alanı olan sağlık, bilgi ve gelir alanında ölçen karma bir indekstir. Bazı istisnai durumlar dışında “İnsani Gelişmişlik İndeksi” yüksek olan ülkelerde yoksulluk oranının düşük olduğu belirtilmektedir (Dansuk, 1997). Bunların dışında da pek çok farklı tanım mevcuttur. Yoksulluğun doğru tanımlanması ve ölçülmesi, yoksullukla mücadele politikalarını belirleme açısından büyük öneme sahiptir.

Son dönemde izlenen neo-liberal ekonomi politikaları ve küreselleşme süreci ile tüm dünyada yoksulluk artmıştır ve globalleşmenin bir yan etkisi olarak bu sonuç Türkiye’yi de etkilemiştir. İktisadi faaliyet açısından yoksulluğun en yaygın olduğu kesim tarımda çalışanlardır (Öztürk, 2008). Tarımın kırsal alanda yaygın olduğu düşünüldüğünde bu durum beklenen bir durum olmaktadır. Türkiye’de 2007/2009 yıllarının ortalamasına göre kırsal alandaki yoksul kişilerin (gıda+gıda dışı harcamalar) oranı % 62.5’tir. Kırsal alandaki yoksulluk oranı, yine bu üç yılın ortalamasına göre % 36.0’dır. Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektördeki durumlarına göre yoksulluk oranlarına bakıldığında ise 2007/2009 yılları ortalamasına göre tarım sektörünün payının % 34.3 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2011). Bu nedenle, kırsal kesimde yoksulluk ile mücadele politikalarının doğru belirlenmesi ve uygulanabilir olması oldukça önemlidir. Kırsal kesimdeki yoksulluk oranının azaltılması, toplam yoksulluk oranının azaltılmasına da büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, özellikle son otuz yıllık zaman dilimi kapsamında belirlenen ve uygulanan yoksulluk ile mücadele politikalarının SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yanlarının değerlendirilmesi, ayrıca fırsatların ve tehditlerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

2. Türkiye’de Kırsal Alanda Mevcut Durum

Türkiye’de yoksulluk oranlarına son üç yıl itibariyle bakılacak olur ise kırsal kesimdeki yoksulluk oranının, kentsel kesimden daha yüksek olduğu görülmektedir. Son yıl itibariyle kırsal kesimde yoksulluk oranı %38.49 olarak belirlenmiştir. Kırsal kesimde yoksulluk en çok gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarında gözlenebilmektedir. Yine kişi başı günlük geliri 2.15 \$’ın altında ve 4.3 \$’ın altında olan fertlerin oranı kentsel kesime göre oldukça yüksektir. Harcama esaslı görelî yoksulluk oranı da kırsal alanda kentsel kesimin oranlarının çok üzerindedir (Bkz: Çizelge 1).

Çizelge 1: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları (%)

	KIR			KENT			TÜRKİYE		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.41	1.18	1.42	0.07	0.25	0.06	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.80	34.62	38.69	10.36	9.38	8.86	17.79	17.11	18.08
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	1.49	1.11	0.63	0.09	0.19	0.04	0.52	0.47	0.22
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	17.59	15.33	11.92	4.40	3.07	0.96	8.41	6.83	4.35
Harcama esaslı görelî yoksulluk	29.16	31.00	34.20	8.38	8.01	6.59	14.70	15.06	15.12

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, Erişim: 24.05.2011.

3. Türkiye’de Kırsal Alanda Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikaları

Kırsal alanda geçim kaynağı ağırlıklı olarak tarımdır. Yoksulluğun en ağır etkilerinin gözleendiği kesim ise tarım kesimidir. Spesifik özelliklere sahip bu sektör ile geçimlerini sağlayan kişilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için yoksullukla mücadele politikalarının uygulanabilirliği ve etkinliği oldukça önemlidir.

Yoksullukla mücadele politikaları belirlenirken yoksulluktan en fazla etkilenen kesim olan tarım kesiminin özellikleri göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Bundan yola çıkarak, tarım politikaları da yoksullukla mücadele politikalarının ayrılmaz bir unsuru haline gelmektedir. Belirlenen ve uygulanan etkin tarım politikaları ile kırsal yoksulluğu en aza indirmek mümkündür. Bu nedenle, tarım politikalarının birçoğu aynı zamandan yoksullukla mücadele politikası niteliği taşımaktadır.

Yoksulluğun temel sebebinin üretim ve mülkiyet araçlarının adaletsiz dağılımı olduğu belirtilmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin ise bunun bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Kent kesimine göre kırsal kesimde gelirin daha adaletli dağıldığına dair bir izlenim mevcuttur. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta, bu dağılımda kent-kır ayrımının da adaletsiz olduğu ve sadece kırsal kesimin aldığı düşük payın kendi içinde biraz daha adaletli olmasıdır (DPT, 2001).

Kırsal alanda yoksulluğa neden olan diğer etkenlere genel olarak bakıldığında ise kırsal alanda istihdamın kısıtlı

olması, ailelerin çok çocuklu olması, tarımdan elde edilen gelirin diğer sektörlere kıyasla düşük olması, eğitim oranının düşük olması, gizli işsizlik oranının yüksek olması gibi birçok sebep mevcuttur.

Planlı dönem kapsamında hazırlanan Kalkınma Planlarının hemen hepsinde yoksullukla mücadele konusuna geniş bir yer verilmiştir. Planlarda yer alan yoksullukla mücadele politikaları genellikle ekonomik büyümeyi hedefleyen ve istihdamı artıracak nitelikte politikalardan oluşmaktadır. İlk kalkınma planından son kalkınma planına kadar geçen sürede önemli gelişmeler kaydedilmiş olmasına rağmen istenen seviyeye gelinemediği hemen her plan sonunda belirtilmiştir.

Yoksullukla mücadele politikalarını dolaylı politikalar ve dolaysız politikalar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmak, ulusal gelir artışı, ekonomik büyüme, insan kaynaklarına katılım, kırsal ve kentsel kalkınma projeleri geliştirme gibi politikalar dolaylı politikalar olarak belirtilmektedir. Yoksullara yapılan yardımların artması, Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu (SYDF) kaynaklarının amaca uygun kullanılması, yoksullukla ilgili özel ve kamu kurumlarının eşgüdümlü çalışması, kaynakların etkin kullanımı gibi politikalar yoksullukla mücadelede dolaysız politikalar olarak belirtilmektedir (Dansuk, 1997).

Türkiye’de genel anlamda benimsenen yoksullukla mücadele politikaları ekonomik büyümeye yönelik politikalar, sosyal politikalar (eğitim, sağlık, yardımlar) , nüfus ve göç politikaları, istihdam politikaları şeklindedir. Türkiye’de en benimsenen yoksullukla mücadele politikası ise ekonomik büyüme politikasıdır. Ekonomik büyüme ile yoksulluğun azalacağı görüşü benimsenmiştir (Uzun, 2003). Fakat ekonomik büyüme gerçekleştiği halde işsizlik sorunu en önemli sorun olma niteliğini korumaktadır. Bu nedenle daha etkin politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Mevcut eğitim politikası, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması nedeniyle kırsal kesimde düşük olan eğitim düzeyi, sektörel gelir bölüşümü dengesizliğini yaratmakta ve kırdan kente ucuz işgücü göçünü tetiklemektedir (DPT, 2001). Son yıllarda kırsal nüfusun her geçen gün azalmakta olduğu, tarımsal üretimde ağırlaşan yaşam koşulları nedeniyle özellikle genç nüfusun kırdan kente göç etmekte olduğu ve hatta bunun oldukça ciddi boyutlara ulaştığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2004).

İstihdam politikası ile ilgili olarak, işgücü piyasası zayıf bir performans sergilemeyi sürdürmekte olup, bu alanda çok az ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Başta kadınlar olmak üzere, gençler arasında yaygın işsizlik, kır/kent işgücü piyasaları arasındaki büyük fark başlıca zorlukları teşkil etmektedir (DPT, 2007).

Transfer politikaları, gelirin yoksullar lehine yeniden dağıtımının sağlanmasına önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda, Sosyal Güvenlik Sisteminin, sosyal risklere karşı toplumun her kesimine güvence sağlayarak gelir dağılımını iyileştirici bir etkiye sahip olması ve özellikle kırsal kesimi baz alması gerekmektedir (DPT, 2006). Fakat transfer politikalarından beklenen etki henüz tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

Türkiye’de yoksulluğu azaltmada Sosyal Güvenlik Politikaları önemli bir role sahiptir. Tarım kesiminde, kente göre işsizlik oranının daha düşük olduğu belirtilmektedir. Fakat tarımda çalışanlar oldukça düşük ücretlerle çalışmaktadır ve tarımda gizli işsizlik sorunu mevcuttur. Kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşme olgusuna dayanmaktadır. Dolayısı ile tarım kesiminde Sosyal Güvenlik Tedbirleri üzerinde durulması gereken bir unsurdur (DPT, 2001). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda görülen işsizlik sigortası,çalışma olanağı bulunmayan işsiz kesimin sıkıntılarını hafifletmek için uygulamaya konulmuş bir Sosyal Güvenlik Politikasıdır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü bünyesinde, kırsal yoksulluğu azaltmak ve kırsal alanda yaşayan kişileri üretime yönlendirecek, onları yoksulluk riskinden uzaklaştırmak amacıyla 2003 yılında Kırsal Alanda Sosyal Destek projesi oluşturulmuştur (Bildirici, 2011).

Vergi politikaları, yoksulluğu azaltmada önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Dolaylı ve dolaysız vergi yüklerinin arttırılması kişilerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Vergiler, hem kişilerin ödeme gücünü hem de devletin kullanım alanlarını düşünerek her iki taraf açısından da rasyonel olarak belirlenmelidir. Ayrıca herkesin yararlandığı temel gıda ve ihtiyaç maddelerinde vergi oranlarının düşürülmesi veya hiç vergi alınmaması gibi politikalar yoksulluğun azaltılması açısından önemli görülmektedir.

Kırsal alanda büyük toprak sahipleri ile küçük üretici arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği yoksulluğu arttıran önemli bir etkidir. Bununla birlikte geçtiğimiz yıllarda uygulanan Doğrudan Gelir Desteği adı altındaki alan bazlı destekler ülkenin tarımsal yapısına uygun olmadığı gibi, küçük çiftçi ile büyük çiftçi arasındaki uçurumun giderek artmasına neden olmuştur. Türkiye’de tarım arazilerinin küçük ve parçalı bir yapıda olması büyük sorun teşkil etmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği’ne (AB) aday ülke statüsünde olduğu için Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD) adı altında verilen fonlardan yararlanmaktadır. Kırsal alanda kalkınmayı hedefleyen bu fonlar da yoksullukla mücadelede kullanılan bir araç görevi görmektedir. Türkiye, henüz AB üyesi olmadığı için Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı’ndan (SAPARD) yararlanamamaktadır.

Uygulanan tarım politikalarının, gerek tarım gerekse tarım dışı alanlarda istenilen başarıyı sağlayamadığı gibi yoksulluğu da arttırdığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2004). Ortak Tarım Politikası kapsamında Gümrük Birliğine üye olan Türkiye’nin, AB’nin iç pazarını korumak için aldığı birçok önlem nedeni ile tarımsal ihracat gücü sınırlanmaktadır. Ayrıca, AB tarımsal ürünlerinin Türkiye’nin iç pazarına kolayca girebilmesi ise Türk çiftçisinin ürününü pazarlaması ve gelir elde etmesi önünde duran büyük bir engeldir. Uygulanan makroekonomik politikalar, Türk çiftçisinin üretim yapabilme

olanağını daha da olumsuz etkileyerek, kırsal kesimde yoksulluğu daha da tetiklemektedir.

Özellikle son 30 yıldır uygulanan neo-liberal politikalara bağlı olarak hükümetlere uygulatılan tarım politikaları ve devlet desteğinin tarım sektöründen çekilmeye başlanması, bu sonucun daha da şiddetli yaşanmasına yol açmaktadır (Öztürk, 2004).

4. Türkiye’de Kırsal Alanda Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

4.1. Güçlü Yanları (Üstünlükler)

Türkiye coğrafi koşullar ve iklim koşulları nedeniyle temel tarım ürünlerinin tümünü üretme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, politikaların ülke tarımına uygun bir biçimde belirlenmesi ve uygulanması halinde, temel tarım ürünlerinin hepsinde kendine yeterli bir ülke haline gelme olanağına sahiptir.

Türkiye uygun iklim koşulları ve toprak yapısı, üretimde erkenciliğin sağlanabilmesi, gelişmekte olan tarım teknolojileri, tarımsal işgücünün yoğun olması, tarımsal konularda deneyimli üreticileri nedenleriyle tarımsal üretim açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

Türkiye’de tarım sektörü lokomotif sektördür ve ekonomik kriz dönemlerinde bunun etkileri gözlenmektedir. Diğer sektörlerde meydana gelecek ekonomik sarsımlarda itici bir rol oynayarak ülke ekonomisinin ayakta durmasına büyük katkıda bulunmaktadır.

Genç ve kalabalık bir nüfusa sahip Türkiye’de, yapılacak yatırımlar ile bu nüfusa istihdam sağlanması sonucunda ülke ekonomisinin büyüme göstermesi mümkündür. Ülke ekonomisindeki büyüme ve istihdam oranındaki artış sonucunda yoksullukla mücadele etmek mümkün olabilecektir.

Türkiye’de kırsal alanda yaşayan kişiler el sanatları, arıcılık, organik tarım gibi pek çok alternatif gelir kaynağı yaratabilecek koşullara sahip oldukları gözlemlenmektedir.

4.2. Zayıf Yanları (Zayıflıklar)

Yoksulluğun tam olarak ölçülmesi ve mücadele stratejilerinin belirlenmesi için gerekli olan makro ekonomik göstergeler yeterince sağlıklı değildir.

Belirlenen yoksullukla mücadele politikaları, planlı dönem itibari ile bakıldığında tam anlamıyla hayata geçirilememektedir. Politikalar, planlar üzerinde kalmaktadır.

Gelir dağılımında gözlenen dengesiz yapı, ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkilerinin ortaya çıkmasını güçleştirmektedir (DPT, 2000).

Yoksullukla mücadele politikaları, öncelikli olarak hedef kesim olan alt gelir gruplarına yönelik olamamaktadır.

Fiyat ve gelir politikaları gelir dağılımını iyileştirici yönde uygulanamamaktadır (DPT, 1989).

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Sistemi, yoksulluğu önlemede ve azaltmada yetersiz kalmaktadır (DPT, 2000).

Kayıt dışılık sorunu, en çok tarım sektöründe görülmektedir. Bu nedenle kırsal kesim için en doğru tarım politikaları ve yoksullukla mücadele politikalarının belirlenmesi güçleşmektedir.

Kayıt dışı çalışan yoksulların, Sosyal Güvenlik kapsamına alınması ve düzgün işlerde çalışması için alınan önlemler henüz yeterli olmamaktadır (DPT, 2006).

Türkiye’deki girdi fiyatlarındaki belirsizlikler, üretim planlamasına gereken önemin verilmemesi, üretici örgütlerinin zayıf yapısı gibi birçok nedenle tarımsal kesimde istenen yapısal iyileşme ve gelir artışı sağlanamamaktadır.

Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatlarının tespit edilmesinde çiftçi gelirlerinde istikrar sağlayan ve üretimi yönlendiren bir yol izlenmemektedir (DPT, 1989).

Tarımda işsizlik diğer sektörlerde göre nispeten düşüktür fakat gizli işsizlik boyutu oldukça önemlidir. Bu nedenle tarımda tam anlamıyla istihdam edilemeyen kişiler için belirlenmiş ve uygulanan bir işsizlik politikası bulunmamaktadır.

Tarımsal faaliyetin özelliği gereği, kırsal kesim doğa koşulları ile de mücadele etmektedir. Bu nedenle bu kesimde yaşayan insanların sağlık, eğitim ve altyapı gibi hizmetlerden yararlanmaları için özel çabalar gerekmektedir. Bu alanda uygulanan politikalar tam anlamı ile yeterli olamamaktadır.

Türkiye’de tarım arazileri genel itibariyle küçük ve parçalı yapıdadır. Küçük ölçekli işletmeler üretimde sayı olarak fazla olmalarına rağmen çoğu alanda büyük ölçekli işletmeler kadar söz sahibi olamamaktadır. Başta destekleme politikaları olmak üzere uygulanan birçok tarım politikası büyük üreticiyi daha da zenginleştirirken, küçük üreticiyi fakirleştirmektedir.

4.3. Fırsatlar

Genç ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Türkiye, potansiyel işgücü açısından birçok ülkeye göre avantajlı durumdadır.

Uygun iklim koşulları nedeniyle geniş bir üretim desenine sahip olan Türkiye’de temel tarımsal ürünlerin hepsi yetiştirilebilmektedir.

Türkiye, coğrafi olarak stratejik bir konuma sahiptir. Aynı zamanda birçok ülkeye yakınlığı nedeniyle ihracat açısın-

dan önemli bir avantaja da sahiptir. Bu nedenle tarımsal ürünleri belirli kalite ve standartlarda yetiştirmeyi teşvik edecek politikalar uygulanması halinde, ülkeye yüklü miktarda döviz girişi sağlayabilecek fırsatı bulunmaktadır.

Tarım ülkesi olan Türkiye’de, kırsal kesimde uzun yıllardan beri tarım ile uğraşan üreticiler oldukça tecrübelidir.

Köylü ve çiftçinin gelirinin yükseltilebilmesi için yeni üretim dalların teşvik edilmesini sağlayan politikalar üretilmesi ve uygulanması mümkündür.

Türkiye, konumu ve iklimi nedeniyle kırsal turizme oldukça elverişlidir. Bu yönde yapılacak yatırımlar ile kırsal kesimde gelir artışı sağlamak mümkün olacaktır.

Türkiye’de tarıma dayalı sanayi oldukça gelişmiştir. Bu nedenle tarımsal ürünlerin, ham halinden çok işlenerek katma değer artışı sağlanan yeni hallerinin değerlendirilmesi teşvik edilir ise kırsal kesimde gelir artışı sağlamak mümkün olabilecektir.

Kırsal kalkınma fonları ve uluslar arası fonlar kırsal kesimde yoksulluğu azaltma amacı taşımaktadır. Bu amaçla kullanılacak fonlar önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Tarım Bakanlığının Kırsal Kesimde Yatırımları Destekleme Projesi (KKYDP), AB’nin kırsal alanda kalkınmayı desteklemek için kullandığı IPARD fonları bunlara örnek olarak gösterilebilmektedir.

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında işgücüne katılan nüfusun %26,5’nin tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. İşgücüne katılan kadınların %44,9’u tarımda çalışırken, bu oran erkeklerde %18,7’ye düşmektedir. Türkiye’de işgücüne katılım oranı %51,2 olup, bu oran kırsal alanda %57,7’dir. 2011 yılı TÜİK Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçlarına göre, kırsal alanda işgücüne katılanların %50,3’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Yani, tarımda istihdam edilenler arasında kadınların oranı daha yüksektir (TÜİK, 2011). Tarımsal faaliyette çok önemli bir yeri olan kadın nüfusunun erkeklerden fazla olması önemli bir fırsat olarak görülmektedir.

4.4. Tehditler

Türkiye’de, uzun yıllar devam eden yüksek enflasyon ve faiz ödemelerin bütçe üzerindeki yükü devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmaktadır (DPT, 2000).

Küreselleşme nedeni ile diğer ülkelerdeki yoksulluk, Türkiye’yi etkileyebilme riskini yaratmaktadır.

Kırsal kesimde artan yoksulluk, toplam yoksulluk oranını artırmaktadır. Ayrıca, kırsal kesimde geliri azalan kişilerin ekonomi üzerinde pozitif etkileri azalmaktadır.

Tarımsal üretimde kar yerine zarar eden üreticilerin tarımsal üretimden vazgeçme olasılığı nedeniyle, tarımsal ürün arzı riske girmesi mümkündür.

Mevcut durumda, arz fazlası olan ürünler stok maliyetlerini yükseltmektedir. Ayrıca, düşük gelir grubundaki kişilerin arz fazlası olan ürünlere dahi yüksek fiyatlar nedeni ile ulaşamamaktadır. Bu da gıda güvencesizliği riskini oluşturmaktadır.

Et ve et ürünleri gibi ürünlerin, yurt içinde üretiminin teşvik edilmesi yerine dışarıdan ithal edilmesi döviz kaybına ve üretici açısından da birçok ekonomik kayba neden olmaktadır. Üreticiler belirli bir süre desteklenmeli, üretim yurt içinde artırılarak et ve et ürünleri fiyatların düşmesi sağlanmalıdır. Böylelikle üreticinin de refah seviyesi artmış olacaktır.

Türkiye’ye kıyasla diğer ülkelerde tarımsal destekleme miktarları oldukça yüksektir. Bu nedenle Türkiye’nin rekabet gücü düşmektedir.

Kırdan kente göçün engellenmemesi halinde, kentlerde işsizlik oranı ve yoksulluk oranının artacağı düşünülmektedir. Bu da birçok sosyal problemle birlikte suç ve intihar oranlarının artmasına neden olabilecektir.

Türkiye’de hükümetler değişikçe politikalar değişmekte ve istikrarlı bir yapı gözlenmemektedir.

Tarımsal üretimde planlı üretim yapılmadığı için ülkede üretilebilecek ürünler çoğunlukla ithal edilmektedir. Bu şekilde olası kriz ve savaş zamanlarında gıda egemenliği tehlikeye atılmış olmaktadır.

5.Sonuç ve Öneriler

Yoksulluk, çağlar öncesine dayanan ve halen varlığını sürdüren önemli bir konudur. Küreselleşme sürecinin yaşandığı bu günlerde, yoksulluğun etkileri daha da fazla hissedilir olmuştur. Bu nedenle insanlık tarihinden günümüze kadar olan süreçte gündemde olan bu konu daha da önemli bir hale gelmiştir. Küreselleşme süreci ile bir ülkede başlayan ekonomik olumsuzluk diğer ülkeleri de çok kısa sürede etkisi altına alabilmektedir. Böylelikle yoksulluğun bulaşıcı hale gelmeye başladığını söylemek mümkündür.

Yoksullukla mücadele konusunda temelde iki görüş hakimdir. Bunlardan ilki yoksullukla mücadelenin “sosyal devlet” olma ilkesi nedeniyle, her devletin kendi vatandaşının gıda güvencesini sağlamak ve yaşamsal koşullarını sürdüreceği asgari koşulları sağlamak ile yükümlü olduğu görüşüdür. Diğer bir görüş ise, serbest piyasa ekonomisinde devletin rolünün her konuda asgariye inmesi gerektiğini düşünen kesime aittir. Bu iki görüş arasında, devletin görevini yapmadığı koşullarda Sivil Toplum Kuruluşlarının devreye gireceği ve yoksullukla mücadele gibi asırlardır süren bir sorunun bu kuruluşların sorumluluğuna bırakılamayacak kadar önemli olduğu hususunda fikir ayrılığı yaşanmaktadır.

Yoksullukla tam anlamıyla mücadele edebilmek için öncelikle yoksulluğun ölçülebilmesi gerekmektedir. Bunun

için makroekonomik göstergelerin sağlıklı olmasına ihtiyaç vardır. Kayıt dışılık oranının en yüksek olduğu kesim kırsal kesimdir. Yoksullukla mücadele ilk adım kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasıdır.

Dolayısıyla yoksulluğun tanımı ve ölçümü iyi bir şekilde yapıldıktan sonra uygulanacak tarım politikaları, sosyal güvenlik politikaları, vergi politikaları, istihdam politikaları kırsal kalkınma ile birbiriyle uyum içinde yapılırsa yoksulluğun azaltılabileceği öngörülmektedir.

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlik, sürdürülebilir büyüme ve istihdam, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı politikalarıyla kalıcı bir şekilde azaltılabilmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayatta yer almalarını sağlayacak ve yaşam kaliteleri yükseltilecek politikalar belirlenmeli ve bu politikaların uygulamaları etkin bir şekilde denetlenmelidir.

Yoksulluktan en fazla etkilenen kesim olan kırsal kesimde ağırlıklı olarak geçim kaynağı tarımdır. Tarım sektöründeki gelişmeler, kırsal kesimi olumlu etkileyerek yoksulluk oranının azaltılmasında büyük öneme sahiptir. Bu nedenle tarım politikaları belirlenirken, kırsal kesimin gelir ve refah düzeyini arttırmaya yönelik politikalara öncelik verilmelidir. Bu bağlamda öncelikle kırsal kesimde eğitim koşulları iyileştirilmeli ve mevcut niteliksiz işgücü, nitelikli işgücüne dönüştürülerek istihdam edilmeye hazır hale getirilmelidir. Kırsal bölgelerde emek yoğun projeler geliştirilerek özellikle ihracata yönelik üretim gerçekleştirilmelidir.

Kırsal kesimin refahı için altyapı sorunlarını giderici politikalar belirlenmeli ve uygulamaya geçirilmelidir. Sağlık ve Sosyal Güvenlik politikaları, kırsal kesime öncelik verilerek uygulanmalıdır.

Çiftçi gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan tarımsal destekleme politikaları, kırsal kesimde yoksullukla mücadelenin en önemli araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Desteklemelerin, üreticilerin arazi ölçekleri ile ters orantılı olarak dağıtılması küçük üretici ile büyük üretici arasındaki toprak ve gelir uçurumunu kapatmada önemli bir araç olarak kullanılabilir. Desteklemeler, işletmelerin ölçeklerine göre dilimlere ayrılması ile küçük üreticinin daha fazla destek alarak büyümesine ve adil rekabet ortamına dahil olmasına yardımcı olacak bir araç olarak kullanılmalıdır. Desteklemeler için önerilen bu yöntem ile küçük ölçekte üretim yapan işletmelerin büyümesi ve büyük işletmelerle rekabet edebilmesinde önemli bir adım niteliğindedir. Nitekim, tarımın en önemli yapısal sorunu olan küçük ve parçalı işletmelerin önüne geçmede önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

En yoksul kesim kırsal kesimdir. Fakat kırsal kesimde de en yoksul kesim ücretli işçiler ve kadınlardır. Kırsal kesimde köklü bir değişim ile yoksullukla kalıcı bir şekilde mücadele için kadınlar hedef alınmalıdır. Kadınlar; gerekli eğitimler verilerek, tarımsal becerilerine ek olarak daha rahat bir yaşam sürmeleri için gerekli olan bilgi ve becerileri de edinmelidirler. Çocuk eğitiminde önemli bir rolü olan kadınlar vasıtasıyla, kırsal kesimde yaşayan çocukların misyonlarının genişletilmesi hedeflenmelidir.

Türkiye coğrafi konumu ve uygun iklimi nedeniyle tarımsal üretime çok elverişli bir ülkedir. Tarım ülkesi olan Türkiye’de, en yoksul kesimin kırsal kesim olması beklenmeyen bir sonuçtur. Doğru ve uygulanabilirliği takip edilen tarım politikaları ile kırsal alanda yoksullukla mücadele etmek mümkündür. Türkiye’nin genç bir nüfusa sahip olması yoksullukla mücadelede önemli bir unsurdur.

Fakat diğer yandan Türkiye’de hükümetler değiştiççe politikalar da değişmektedir. Tarım politikalarında ve yoksullukla mücadele politikalarında başarılı sonuçlar elde edilebilmesi için istikrarlı bir yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. Belirlenen birçok politika kağıt üzerinde kalmakta ve uygulamaya tam anlamı ile geçirilememektedir.

Yoksullukla mücadelede kırsal kesimin eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerden en iyi şekilde yararlanabilmesi önem taşımaktadır. Bunun için gerekli altyapı henüz tam anlamı ile oluşmamıştır.

Yoksulluğu azaltmak için uygulanan politikalarda özellikle tarım kesimi hedef alınmadığı müddetçe, en yoksul kesim olan kırsal kesimde yoksulluğu azaltmak mümkün olmayacak ve toplam yoksulluk oranında önemli bir düşüş beklenmeyecektir. Tarım politikalarındaki istikrarsızlıkların sonucunu kırsal kesim ödemektedir.

Kaynaklar

Bildirici, Z., 2011. “Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dansuk, E., 1997. “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi”, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, 1989. “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2000. “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2001. “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2006. “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2007. “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara.

Gündoğan, N., 2008. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Ankara Sanayi Odası Ocak/Şubat 2008 Bülteni, Ankara.

Öztürk, Ş., 2004. “Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo-Liberal Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk”, IV. Aile Şurası Bildirileri, s. 665-679, Ankara.

Öztürk, Ş., 2008. “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1/5, s.605-634, Ordu.

Uzun, A. M., 2003. “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, Sivas.

TÜİK, 2011. Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23, Erişim: 24.05.2011.

Sorumlu yazar:

Özge Can NİYAZ

ozgecanneyaz@gmail.com

Şanlıurfa'da Hayvancılığın Başlıca Sorunları, Çözüm Önerileri ve Et Fiyatı Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Tali MONİS
talimonis@hotmail.com

Ahmet ÇIKMAN

Dr. Hüseyin ARSLAN

Şeyda İPEKÇİOĞLU

GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ŞANLIURFA

Özet

İnsanların büyümesi, günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için temel besin maddelerine ihtiyaçları vardır. Karbonhidratlar, proteinler, yağlar, mineraller, vitaminler ve su temel besin maddelerini oluşturmaktadır. Yaşam için temel besin maddelerinden hayvansal ürünler oldukça önemli yer tutmaktadır. Dengeli bir beslenme için günlük ihtiyaç olan protein ihtiyacının yarısı hayvansal kökenli besin maddelerinden karşılandığı bir gerçektir.

Hayvansal ürünler bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de artan nüfusun dengeli beslenmesinde ve sanayinin bir çok alanında hammadde olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte hayvancılık sektörü diğer sektörlerden farklı olarak bir çok sektörün hammadde ihtiyacını karşıladığı için ülke ekonomisine katkı sağlamakta birlikte, ülkenin sosyal sorunlarına da çözüm getirmektedir (Anonim,2009).

Gelişmiş ülkelerin tarım ve hayvancılık sektörlerine vermiş oldukları önemden dolayı dünyada ihracatçı konumda yerlerini almışlardır. Bu ülkeler akılcı ve ekonomik politikalar uygulamak suretiyle bunu başarmışlardır. Ülkemiz coğrafi özellikleri bakımından her türlü hayvansal ürün üretimi için uygun ortam ve oldukça önemli sayılabilecek bir potansiyele sahiptir.1980 yılına kadar ülkemiz bu potansiyelini iyi değerlendirmiş ancak 1980'den sonra uygulanan yanlış tarım politikaları sonucu sektörde sıkıntılar başlamış, bunun sonucunda günümüzde hayvan varlığında ciddi anlamda bir azalma yaşanmıştır. Bu sektörde üretimin azalması fiyat yükselmesine neden olmuştur (Anonim,2009).

Bu çalışmada 2010 yılında Şanlıurfa'da büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapan işletmeler, kesimhaneler ve yem sanayi yetkilileri ile birebir görüşülerek hayvancılık alanında yaşanan başlıca sorunlar ve çözüm olanakları ile et fiyatları oluşumunu etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Hayvancılık, Et Fiyatı

Major Problems in Livestock Sanliurfa, Solution Proposals and price factors affecting the formation

Abstract

The growth of people, are in need of basic foodstuffs to sustain their daily lives. Carbohydrates, proteins, fats, minerals, vitamins and water are basic nutrients. Nutrients essential for life is extremely important in animal products. Half the daily protein requirement is the need for a balanced diet from food of animal origin, a fact met.

Animal products as our country is all over the world in many areas of increasing population and the industry as raw material in a balanced diet plays an important role. However, unlike other sectors of the livestock sector to meet the need for a multi-sector contributing to national economy, while providing raw materials, the country also provide solutions to social problems.

Developed countries in the world due to the importance of agriculture and livestock sectors are export oriented, have been given. These countries have managed to do this by applying a rational and economic policies. Our country is in terms of geographical features in the appropriate environment for the production of all animal products and the potential to be considered very important in our country until sahiptir.1980 evaluated the potential well, but the wrong agricultural policies implemented after 1980, began as a result of difficulties in the sector as a result, today the presence of animals is a serious is reduced. Decrease in production caused the price rise in this sector.

In this study, cattle and sheep livestock enterprises engaged in Sanliurfa in 2010, slaughterhouses and livestock feed industry in the field face to face interview with the officials of the major problems and answers to determine the factors affecting the formation and meat prices.

Key Words: Sanliurfa, Animal, Price of meat

1. Giriş

Gelişen ve değişen dünyada insanoğlunun geçmişte var olan, bugün yaşanan ve gelecekte de hissedilecek önemli ve değişmez sorunlarının başında yeterli ve dengeli beslenme gelmektedir. Bu olgu söz konusu olduğunda, hayvansal ürünler taşıdıkları biyolojik özellikleri nedeniyle vazgeçilmez ve diğer besin maddeleri ile ikame edilemez bir konumdadır(Anonim,2012).Dünyada kalkınma hedefleri içerisinde önemli bir yere sahip olan hayvansal üretimde verimliliğin artırılmasına yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ulusal üretimde istikrarı sağlamak amacıyla, bitkisel ve hayvansal üretimi daha akılcı ve ekonomik

politikalarla desteklemektedir. Söz konusu ülkeler elde edilen üretim artışı ile aynı zamanda önemli bir dış satımcı ülke konumuna gelmişlerdir. Bu yüzyılda tarımsal ve hayvansal besin maddelerinin üretimi, gelişmiş ülkelerin tekelinde daha stratejik bir konuma ulaşacak, aynı zamanda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere karşı politik ve ekonomik bir silah olarak da kullanılabilecektir (Anonim,2012).

Çizelge 1. Dünya Hayvan Varlığı

Hayv.Türü	1970	1980	1990	2000	2009
Sığırlar	1.081.641.464	1.217.018.356	1.298.403.239	1.314.760.564	1.382.241.378
Koyun-Keçi	1.440.966.260	1.562.997.291	1.799.113.503	1.805.676.168	1.939.242.921
Domuz	547.231.126	797.777.532	855.962.614	899.104.897	941.212.507
Manda	107.262.744	121.493.833	148.184.210	164.114.424	188.306.103
Deve	23.478.660	23.831.600	25.321.237	28.116.664	33.228.500

Kaynak: FAOSTAT

Türkiye'nin 2009 yılındaki toplam 10,8 Milyon baş sığır varlığının %35'ini kültür ırkı, %41'ini melez ırkı ve %24'ünü yerli ırk oluşturmaktadır(Çizelge 2). TÜİK verilerine göre ülkemizin 1991 yılında toplam 8,6 Milyon ton olan süt üretimi ile birim hayvan başına verimi 1.400 kg iken, 2009 yılında süt üretimi 11,6 milyon tona ve birim hayvan başına verimi %100'e yakın bir artışla 2.800 kg'a ulaşmıştır. Bu verimler kültür ırkında 3.840 kg/baş, melez ırkında 2.720 kg/baş ve yerli ırkta 1.320 kg olmuştur (Anonim,2012).

Çizelge 2. Türkiye Hayvan Varlığı

Hayv.Türü	1961	1970	1980	1990	2000	2009
Sığır	12.435.000	13.189.000	15.567.000	12.173.000	11.054.000	10.859.942
Manda	1.140.000	1.178.000	1.040.000	429.000	165.000	86.297
BÜYÜKBAŞ	13.576.961	14.368.970	16.608.980	12.603.990	11.221.000	10.948.248
Koyun	34.463.200	36.351.008	46.026.000	43.647.008	30.256.000	23.974.591
Keçi	24.632.208	20.267.008	18.775.008	11.942.000	7.774.000	5.593.561
KÜÇÜKBAŞ	59.095.408	56.618.016	64.801.008	55.589.008	38.030.000	29.568.152

Kaynak: FAOSTAT

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalini 2010 yılında GAP Bölgesi'nde faaliyet gösteren büyük çaplı işletme yöneticileri, Üretici Birlikleri, Veteriner Hekimler, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri, Yem sanayicileri, Kesimhaneler ile hayvan üreticileri ile yüz yüze görüşülerek elde edilen veriler ile bu konuda elektronik ortamda yer alan kaynaklar oluşturmuştur.

2.2. Metot

GAP Bölgesi'nde hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı köyler gayeli olarak belirlenmiş, hayvancılık faaliyetleri yapan işletmeler rastgele seçilerek işletme sahipleri ile yüz yüze görüşülmüş, ayrıca yine GAP Bölgesi'nde faaliyet gösteren büyük çaplı işletme yöneticileri, Üretici Birlikleri, Veteriner Hekimler, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri, Yem sanayicileri, Kesimhaneler ile hayvan üreticileri ile de görüşülmüştür.

3. Araştırma Bulguları

GAP Bölgesinde hayvancılık, büyük oranda doğal mera ve anıza dayanmaktadır. Kaldı ki meraların büyük çoğunluğu, kısa ve seyrek otlu koyun merası karakterinde olduğundan bölgede düşük maliyetle hayvan ve hayvansal ürünler elde edilebilmektedir. Ancak son yıllarda yaşanan yağışların yetersizliğinden kaynaklanan kuraklık ve olumsuz piyasa koşulları özellikle yem fiyatlarındaki aşırı yükselme ile yurt dışı kaçak hayvan girişleri bu yapıyı olumsuz yönde değiştirmiştir. GAP Bölgesinde tespit edilen hayvancılığın başlıca sorunları aşağıda sunulmuştur.

GAP Bölgesi'nde uzun yıllar hayvancılık atadan kalma ilkel şartlarda yapılmıştır. Küçük ölçekli aile işletmeleri uygulanan politikalarla yeterince desteklenmediğinden zarar etmişler, dolayısıyla köyden şehre göç etmiştir.

Yeterli derecede bilinçli olmayan kişilerce yönetilen ve kırsal alanda geleneksel yöntemlerle üretim yapmaya çalışan işletmelerin varlığı hayvan hastalıklarının bertaraf edilmesinde sıkıntılara yol açılmıştır.

Besicilikte uzun yıllar girdi maliyetleri yükselmiş, meralar yetersiz kalmıştır. Ancak hayvan fiyatları aynı seviyede devam etmiştir. Bu durum üreticinin zarar etmesine yol açmış, üreticiler mevcut hayvanlarını elden çıkartmak zorunda kalmışlar.

Bölgede hayvan üreticileri mer'alardan mümkün olduğunca çok yararlanmak gayesiyle hayvanlarını mer'alara erken

salmaktadır. Mer'aların bitki örtüsü henüz tam gelişmesini sağlayamadan hayvanların mer'alara gelişigüzel salımları bir yandan otlama ile diğer yandan çiğnenme ile bitki örtüsünün tamamen tahrip olmasına ve dolayısıyla mer'aların kıraç topraklar haline gelmesine sebep olmuştur.

Bölgede hayvancılık sektörünün en önemli sorunlarından birisi de örgütsel ve yönetsel eksikliklerdir. Üreticilerin çoğunluğu herhangi bir birlik veya kooperatif çatısı altında örgütlenmediği gibi mevcut olanlarında üreticiye fazla katkı sağlamadığı görülmüştür. Aslında örgütlü üreticilerin girdilerini daha ucuz temin ettiği, üretim planlaması, pazarlama konularında desteklediği bilinen bir gerçektir.

Bölgemizde uzun yıllardan beri yürütülen politikalarla hayvansal üretimden çok bitkisel üretime önem verilmiştir.

Bölgede kesime gönderilen hayvanların yeterince denetlenmediği şeklinde kanaat hasıl olmuştur. Belli bir kilonun altında veya dışı hayvan kesimlerinin kontrolsüz bir şekilde yapılıyor olması hayvan potansiyelini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bölgede yer alan hayvan pazarları fiziki şartları yetersiz ve etkin kontrolden uzak bir yapıdadır.

Bölgede besicilikte maliyeti düşürücü projeler halen yeterince devreye sokulmamıştır.

Hayvan piyasasında oluşan fiyatların yeterince denetlenmediği dolayısıyla aradaki komisyoncuların çok yüksek miktarda kar edebildikleri kanaati hasıl olmuştur.

Hayvancılık sektörüne uygulanan kredilendirme çalışmalarının bölgede tam amacına ulaştığı söylenemez.

Bölgede hayvancılık faaliyetinde bulunan üreticiler ile sanayici bağlantıları oldukça zayıftır. Kendi aralarında kalıcı ve uzun vadeli tutarlı bir politika oluşturulmamıştır.

Bölgede hayvancılık sektöründe bulunan çok sayıda ve yetersiz koşullara sahip işletmenin varlıklarını devam etmesi iyi durumdaki işletmelerin kapasite kullanımları azaltmakta bu durum üretimin kalite ve güvenilirliğini azaltmakta, fiyat istikrarını bozmaktadır. Bu sebeple sektöre yapılacak yeni ve modern yatırımlar engellenmektedir.

Yem fiyatlarında oluşan aşırı artışlar, işletme kredilerindeki faiz oranlarının yüksek olması kasaplık hayvan fiyatlarına yansımakta buda maliyetleri arttırmaktadır.

Damızlık ve kasaplık hayvan materyalinin rekabet ortamını bozacak şekilde sınırlı sayıdaki firma ve şahısların teke-line kalmasının ülke genelinde kartelleşme yolunu açtığı, böylece bu firma ve kişilerin fiyatları istedikleri gibi yönlendirebildiği söylenmektedir.

Kurban bayramlarında oldukça yaygın olarak dışı hayvan kesimi hayvan varlığını olumsuz yönde etkilemiştir.

Bölgede hayvancılık ile ilgili sorunların çözümü için yapılan toplantılara tarafların tamamı çağırılmadığından alınan kararlar uygulamaya aktarılmamaktadır.

4. Sonuç

Bakanlığın TÜRKVET veri tabanı ve soy kütüğü kayıtları kullanılarak ülkemizin damızlık ve kasaplık hayvan sayıları, yıllar itibarı ile kırmızı et ihtiyacı ve yıllara göre beklenen projeksiyonları acilen ortaya koymalıdır.

Besicilikte maliyet artırıcı unsurlar göz önüne alınarak maliyet düşürücü projeler devreye sokulmalıdır. TİGEM bünyesinde uygun damızlıklar çoğaltılarak halk elinde yaygınlaştırılmalıdır.

Bakanlık ilgili sektör paydaşlarının ve bilim kuruluşlarının katılımıyla bilgilendirme toplantıları yapılmalı ve her kesimin görüşü alınmalıdır.

Uygulanan hayvan destek politikaları ile kredilerin etkileri ölçülmeli, gerekirse bu politikalar yeniden gözden geçirilmelidir.

Kesim yerlerinde canlı hayvan muayenesi ve et kontrolü titizlikle yapılmalı, üreme ve verimlilik yeteneğini kaybetme ve diğer mecburi kesim halleri dışındaki dışı hayvan kesimleri önlenmelidir.

Ekonomik ölçekteki işletmelerin geliştirilmesi, besiciliğin ekonomik açıdan cazip olmasına bağlıdır. Karlılık sağlanmadığı sürece işletmelerin büyümesi ve hayvan yetiştiriciliğinin geliştirilmesi mümkün değildir.

Uygulanacak tüm programlarda yetiştirici katılımı aranmalıdır. Bunun için gerek ıslah ve gerekse üretim ve pazarlama programlarında yetiştiricilerin etkin bir şekilde örgütlenmeleri sağlanmalıdır.

Kredilendirmede örgütlenme teşvik edilmeli, destek, teşvik, krediler gerekirse örgüt üzerinden gerçekleştirilmelidir.

Meraların aşırı otlatılması önlenmelidir. Yem bitkilerinin ekimini teşvik etmek üzere bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Hayvancılık yıllardır tarımın bir alt kolu olarak görüldüğünden bitkisel üretime sağlanan kolaylıklar hayvancılık sektörüne sağlanmamıştır. Bu nedenle hayvancılık başlı başına bir sektör olarak görülmelidir.

Et fiyatlarını kısa süreli durdurmak için et ithalatı yapılmalı, ancak uzun vadede hayvansal üretimi arttırmaya yönelik hayvancılık destekleme ve kredilendirme politikalarının gözden geçirilmesi, özellikle orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi son derece önemlidir.

Kaynaklar

Anonim (2012) www.tigem.gov.tr/Sektrel%20Deerlendirme%20Raporlar/

Anonim (2009) www.kto.org.tr/d/file/hayvancilik_raporu_rapor.pdf

Türkiye’de Toprak Politikası ve Kırsal Yoksulluk

Sema GÜN

Doç Dr.
gun@agri.ankara.edu.tr

İlkay DELLAL

Prof. Dr.
dellal@agri.ankara.edu.tr

F. İlknur ÜNÜVAR

Arş. Gör.
unuvar@agri.ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Tarım topraklarının hukuksal düzenlemesi için toprağı sadece bir mülk olarak değerlendirilmeyen, onu özenle korunması gereken bir doğal kaynak olarak ele alan ve tarımsal üretim fonksiyonunu içeren bir bakış açısına gereksinim vardır. Her ne kadar tarım toprağı ekonomi biliminde üretim faktörleri kapsamında ele alınsa da, tarım hukukunda toprak mülkiyeti ve kullanılması açısından mülkiyet hakkı ve yükümlülüklerinin geniş bir kapsamı bulunmaktadır. Tarım topraklarının korunması, toprak reformu, toprak toplulaştırması, toprağın yönetimi ve kullanım ilişkileri, toprağın üretim sürecinde sürdürülebilirliği politikalarının belirlenmesi ve etkin bir biçimde uygulanması ile kırsal yoksulluğun azaltılmasında yol alınabilecektir.

Anahtar Sözcükler: Tarım toprakları, kırsal yoksulluk, toprak politikası

Land Policy in Turkey and Rural Poverty

Abstract

It is needed a point of view for legal regulation of agricultural land that consider not only it is just a property but also it is a natural resource must be protected carefully and it is a production tool. Although agricultural land is mainly studied within production factors in economics science, property rights and obligations are wide concept in terms of land ownership and land use in agricultural law science. Determining policies for sustainability of land in production process related preservation of agricultural land, land reform, land consolidation, land management and land use relationships and implementing those policies effectively could be helped to alleviate rural poverty.

Key Words: Agricultural land, rural poverty, land policy

1. Giriş

Tarım toprakları, hem bitkisel ve hayvansal üretimin gerçekleştirilebilmesi için hem işletme sermayesi için en temel unsurdur. Tarımın ekonomiye, gelir, istihdam, ihracat gibi katkıları, tarım topraklarına dayalı tarımsal üretimden kaynaklanmaktadır. Dünyada nüfusun artması, doğal kaynaklar üzerine, özellikle tarım toprakları üzerine baskıyı arttırmakta, tarım topraklarının amaç dışı kullanımına, aşınmasına, bozulmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar ise kırsal alanda daha az tarımsal gelir elde edilmesi, kırsal yoksulluğun artması, kente göç ve kentlerde vasıfsız işçi olarak çalışan tarım kökenli yoksul halk kitlelerinin artması gibi başka sorunlar doğurmaktadır.

Tarım topraklarına bağlı ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarının giderilmesinde toprak politikası temel unsurdur. Toprak politikası, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde, ekonomik kalkınmanın, sosyal adaletin, eşitliğin sağlanması ve yoksulluğun giderilmesi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, ulusal politikanın bir parçası olmak zorundadır. Toprak politikası, toprağın tasarruf durumu, mülkiyet ilişkileri, topraksız ve az topraklı çiftçilerin topraklandırılması, toprak toplulaştırması, toprak reformu, doğal kaynaklar ve çevrenin sürdürülebilir yönetimi konularını kapsamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de tarım toprakları ile ilgili politikalar ve tarım topraklarının gelişimi irdelenmiş, yoksulluğun azaltılması ve toprak kökenli yoksulluktan kaynaklanan sorunların giderilmesi konusu değerlendirilmiştir.

2. Tarım Topraklarının Mülkiyet ve Tasarruf İlişkileri

Toprak mülkiyeti, Türkiye’deki tarımsal işletmelerin temel yapı taşlarından en önemlisidir. Tarım işletmelerinin % 81,3 ünün mülk işletmelerden oluşması ve tarım topraklarının % 73,9 unu işlemeleri, tarım işletmelerinin küçüklüğü ile birlikte mülkiyet-nüfus dağılımındaki dengesiz yapı tarım-mülkiyet ilişkilerinin ayrıntılı olarak açıklanmasını gerektirmektedir.

Türkiye’de tarım topraklarının mülkiyet ve tasarruf durumuna ilişkin sağlıklı ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Tarım topraklarının tapu ve kadastro verileri güncellenmemiş olup eksiktir. Her on yılda yapılan tarım sayımlarının sonuncusu 2001 yılına ait olup bu sayım verilerine göre yalnız kendi toprağını işleyen 20 dekara kadar olan mülk işletmelerin oranı % 35,8’dir. Bu mülk sahipleri toplam mülk toprakların %6,2’sine sahip olup, mülk işletme genişliği arttıkça oransal olarak sayıları azalan işletmelerin daha fazla alana sahip oldukları anlaşılmaktadır. 500 dekardan büyük mülk işletmelerin toplam mülk sahipleri içindeki oranı %0,6 iken, bu işletmelerin işledikleri alan, toplam alanın %10,7’sidir. Bu veriler tarımda mülkiyet ilişkilerinin eşit bir dağılımdan uzak olduğuna işaret etmektedir.

Tarım toprakları; kırsal kesimde artan nüfusun tarım dışı sektörlerde istihdamının azlığı, mirasçılar arasında eşit paylaşımı öngören hukuksal yapı, tarım topraklarının alım satımında süreye bağlı yasal denetimin olmayışı nedenleri ile

giderek küçülmektedir. 2011 yılı nüfus istatistiklerine göre nüfusun %23,2'si kırsal kesimde yaşamakta olup 17.3 milyon kişi için tarım toprakları önemli bir çalışma ve geçim kaynağı olarak önemini korumaktadır. Toprak sahibi olmak ekonomik ve sosyal güvence olarak algılanmakta ve kuşaklar arası bölüşümde bu mirastan az da olsa pay almak geçimlik işletmeleri ortaya çıkarmaktadır (Gün 2006). Türkiye'de mülk işletmelerin ortalama genişliği 55,4 dekar olup bu işletmeler giderek küçülmeleri yanında tarımsal yapının diğer bir sorunu olarak çok parçalı bir yapıya sahiptirler. 2001 yılı tarım sayımı verilerine göre tarım işletmelerinde ortalama parça sayısı 4,1 ve ortalama parça genişliği 15 dekadır. İşletmelerin % 23,1 inde ise ortalama parça sayısı 9 dur. 2011 yılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre ise Türkiye'de tarım işletmeleri 7 parselden oluşan 22 milyon parselde yürütülmektedir ve dünyanın hiçbir yerinde böyle bir durum olmadığı belirtilmektedir (Anonim 2011). On yıllık süreçte ortalama parsel sayısının 4'den 7'ye yükselmesi, parçalanmayı ortadan kaldıracak etkin bir sistem oluşturulmaması durumunda parsel sayısının gelecekte hızla artacağını göstermekte, bu da tarım topraklarının niteliğinin kaybolması riskinin yanında başta yoksulluk olmak üzere ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarının hızla artacağını göstermektedir.

Türkiye'de tarım topraklarının asgari parsel büyüklüğünde 2005 yılında çıkarılan 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası ile düzenlemeler getirilmişse de uygulamada toprak sınıfları arasında geçişler kolay olduğu için parçalanma devam etmektedir. Yasada, mutlak, özel ürün, dikili ve marjinal olarak ele alınan tarım toprakları, toprağın özelliklerinden çok, güncel kullanımı içeren ve sınıflar arasında geçişin olabileceği tanımlara sahiptir. Yasa gereğince tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabilirdiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki parsel büyüklüğü, bölge ve yörelerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve teknik özellikleri gözeticilerle belirlenecektir. Tarım toprakları mutlak ve özel ürün alanlarında 2 hektar, dikili tarım topraklarında 0,5 hektar, örtü altı tarım yapılan alanlarda 0,3 hektar ve marjinal tarım alanlarında 2 hektardan küçük parçalara bölünemeyecektir. Tarımsal üretimin devamlılığı açısından asıl gerekli olan asgari mülk işletme genişliklerinin belirlendiği düzenlemelere gereksinim vardır.

Tarım topraklarının tasarruf durumuna ilişkin istatistikler kiracılık ve ortakçılık yapan işletmelere ilişkin net bir veri ortaya koymamaktadır. İstatistiklerde toprak mülkiyetine sahip olmayan kiracı ve ortakçı işletmelere ait veriler düzenlenirken, kendi toprakları ile birlikte bu işletme şeklini yürüten işletmelerin sayısı yer almamaktadır. Oysa ki bu tip işletmeciliğin Türkiye'de oldukça yaygın olduğu yapılan tarım araştırmalarında bilinen bir gerçektir. Yalnız kiracılık yapan işletmelerin oranı 2001 tarım sayımı verilerine göre % 1,8, yalnız ortakçılık yapan işletmelerin oranı ise % 1,3'tür. Kendi toprağı yanında başkasının toprağını işletenler başlığı altında verilen işletmelerin oranı ise % 10,5 tir. Sürec içinde tarım nüfusunun azalması, kırsal kesimden göç ve küçük mülk işletme genişliğine ilişkin koşullar düşünüldüğünde Türk tarımında kiracılık ve ortakçılığın yıllar itibariyle daha yüksek oranlarda yer aldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. 818 sayılı Borçlar Yasası'nın 270-295. maddeleri ile düzenlenen kiracılık ve ortakçılıkla işletme biçimi genel nitelikte kurallar içeren ve tarımsal işletmelere ilişkin özel düzenlemeleri ele almaktadır. Yasa kuralları tarımda uygulanmayan nitelikte olup bölgesel geleneklere göre kiracılık ve ortakçılık ilişkileri şekillenmektedir. Borçlar Yasası'nın ürün kirasını genel olarak tanımlayan 270. maddesine göre, ürün veren bir malın bir ücret karşılığında işletilmesi hakkının verildiği sözleşme biçimi tarım topraklarının kiralınmasında geçerlidir. Borçlar Yasası'nın ortakçılığı ise işbirlikli kira olarak ele almakta ve ürün kirası kurallarını bu işletme biçiminde de geçerli kılmaktadır. Kira bedeli nakit ya da aynı veya gelirin bir payı olarak ödenebileceği kurala bağlanırken ortakçılıkta üründen hangi oranlarda ödeme yapılacağı bölgesel yerleşmiş uygulamalara bırakılmıştır. Anayasanın 48. Maddesi gereğince güvence altına alınan sözleşme yapma hürriyeti Borçlar Yasasının kira bedeli ve süresinin her iki tarafın serbest idaresi ile belirlenebileceği kuralında da geçerlidir. Sözleşme içeriğinin düzenlenmesi şekilsel bir belirleyiciliği yasa getirmemektedir. Ancak toprak sahibi ile kiracı ve ortakçının hukuksal eşitlikleri ekonomik eşitsizliklerinin yanında bir geçerlilik taşımadığından kira bedeli, süresi ve diğer koşulların toprak sahibinin istemine göre belirleneceği açıktır. Ortakçılıkla işletme biçiminde ortakçının koşulları daha da ağır olabilmektedir. Özellikle ortakçılar bazı durumlarda işletmecedan çok toprağın üzerinde emeği ile çalışan tarım işçisinin koşullarında çalışmaktadırlar. Üründen aldığı oran azaldıkça işletmenin yönetiminde söz sahibi olma hakkını kaybetmektedir. Genel kurallarla ele alınan tarım topraklarının işletilmesinde kiracı ve ortakçının eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve kamu hukuku kurallarından esinlenen yeni bir yasal düzenlemenin yapılması kaçınılmazdır (Gün ve Eraktan 2005). Bu düzenleme kiracı ve ortakçıyı koruyucu yönde kurallar içeren; kiranın süresi, bedeli, sözleşmenin biçimi, kiracının toprakta yaptığı iyileştirmelerden dolayı ona bir ödence hakkı tanınması, kiracıyı mülk sahibi yapabilmek için ona bir önalım hakkı tanınmasına ilişkin olmalıdır (Aksoy 1984).

3. Toprak Mülkiyeti ve Kırsal Yoksulluk

Toprak mülkiyeti, toprağın üretim aracı olarak kullanılış biçimine karar verme gücünü kurallara bağlayan toplumsal - yönetsel - hukuksal bir çerçeve olarak kullanılmalıdır. Kırsal yoksulluktan arınmış kırsal alan öngörüsünde tarımsal nüfusun refahını toprak haklarının şekillendireceği açıktır. Yoksulluğun azaltılmasında tarımsal üreticiler ve aileleri için en temel ve en güçlü araçlarından biri toprak mülkiyeti sahipliğidir. Toprak mülkiyetine sahip olmak yüksek bir tarımsal verimlilikte de önemli bir etkidir (Kabubo-Mariara 2002) Hane halkı gelirinin artışı ile toprak mülkiyeti genişliği arasında doğrusal bir ilişki vardır (Rodríguez-Meza et al 2002). Yoksul insanların mülkiyet haklarının güçlendirilmesi, dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına önemli katkılar yapabilecektir (Meinzen-Dick 2009). Toprak dağılımı eşitsizliği ve gelir dağılımı eşitsizliği arasında güçlü bağlantılar vardır. Yoksulluğun azaltılması yollarında eşitsizliğe neden olan bozulmaları ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bu süreçte temel bileşen toprak mülkiyetidir. Gelişmekte olan ülkelerde

yoksulların çoğu için, toprak mülkiyetinin birinci anlamı gelir kaynağı ve bir geçim aracı, kuşaklar boyunca iletilen ve biriktirebilen bir servet olmasıdır. Belirlenecek toprak politikalarının amacı tarım işletmelerini destekleyici ve yoksulluğun azaltılması yönünde iyileştirmeler olmalıdır.

Toprak yatırımları bireyin toprak üzerindeki mülkiyet ve tasarrufa ilişkin hakları güvenli ise söz konusudur. Toprağın mülkiyetine sahip olmadan zilyetliğe dayalı kullanımlar ya da kollektif işleme biçimleri çok başarılı sonuçlar vermektedir. Aynı durum toprak mülkiyetinin onu kullananlar arasında dengesiz dağılımında da geçerlidir. Mülkiyet hakkı ekonomik büyümede sırası ile toprağa sermaye yatırımına ve verimlik artışının sağlanmasına yol açar. Toprak mülkiyetine erişimi olmayan nüfus için toprak mülkiyetine erişimin uygun koşulları yaratılmalıdır. Tarım-dışı istihdam fırsatları genellikle kırsal alanlarda sınırlıdır. İnsan kaynakları işgücü piyasasının istediği koşullardan yoksun olup topraksız yoksul kesimin sermaye olanakları da düşüktür.

Kalkınmada devletin rolü ve görevleri hakkında genel uzlaşma yoksulluğun azaltılması önlemlerinin devlet tarafından alınmasıdır. Sürdürülebilir tarım, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için; tarım topraklarının mülkiyet veri sistemindeki eksikliklerin tamamlandığı bir düzenlemeye öncelikle gereksinim vardır. Bilgi olmadan yönetim ve politika oluşturulamayacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Toprağın yönetiminde ve etkin bir politika oluşturulmasında temel yapı taşı mülkiyet verilerinin doğru ve eksiksiz üretilmesidir. Toprak mülkiyeti konusunda bilgi sistemi, toprağın yönetimi ve kullanımına ilişkin akılcı politikalar üretilmesini sağlayacak yöntemleri de beraberinde getirecektir. Toprağın tarımsal üretim fonksiyonu toprak ile ilgili olan kurum ve kuruluşların fazla olmasına ve toprak politikalarının belirlenmesi sürecinde karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklığın önlenmesi için, kurumsal ve yasal yapılanma etkinleştirilerek toprak kullanım politikasının yönetiminin amaçları belirlenmeli, oluşturulacak bir "Sürdürülebilir Toprak Yönetim Sistemi" (Enemark et al 2005, Williamson et al 2008) içinde planlanmalıdır. Toprak piyasası yönetimi de bu düzenlemeler içinde yer almalıdır. Bu işlemler için öncelikle politika, amaçları değişmeyen ve siyasi sistemden etkilenmeyen bir yapıda olmalıdır. Aksi halde kısa vadeli ve siyasi kararlara tarım topraklarının yönetimi feda edilebilecektir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Toprak Yönetim Sistemi
Kaynak: Enemark et al 2005, Williamson et al 2008

4. Toprak Reformu

Türk tarımı; özellikle tarım politikaları kapsamındaki desteklemeler ve toprağın iyileştirilmesine yönelik uygulamalar yanında topraksızlık ve az topraklılığın yarattığı bir yapı içindedir. Tarımsal mülkiyetin dağılımındaki dengesizlik, işletmelerin yeterli büyüklükte işletme toprağına sahip olmaması, tarımsal verimliliği etkilemektedir. Artan kırsal nüfusun tarımda kalma zorunluluğu topraksızların sayısal artışı toprak mülkiyetinin gücünü kırsal alanda daha da artırmıştır.

Toprak mülkiyetinin yeniden dağılımının, tarımsal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması ile yakın bir ilişkisi vardır (Besley and Burgess 1998). Toprak reformları kırsal yoksulların varlık tabanını geliştirmek için önemli bir araçtır. Gelişmekte olan ülkelerde toprak reformlarının etkinliği ve uygulanmasına siyasi sürecin engel olması Türkiye’de de yaşanmıştır. Kırsal alanda feodal yapıyı ortadan kaldırmayı ve toprağın emekle olan ilişkilerini mülkiyetle eşleştirerek daha dengeli bir gelir ve kalkınmayı amaçlayan toprak reformu sürecinde büyük toprak mülkiyetinin siyasi, kurumsal ve toplumsal baskısı toprak reformunu sağlayıcı hukuksal düzenlemelerin varlığını geçersiz kılmıştır. Uygulama alanı tarım toprakları olmasına karşın toprak reformunun ekonomik, toplumsal ve özellikle siyasi boyutu çok güçlüdür. Tarımsal destekleme politikalarından yararlanma toprak mülkiyeti ile doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmekte ve tarımsal yapı

sorunları buna bağlı olarak artış göstermektedir. Toprak insan ilişkilerinin toprak mülkiyetinin yeni bir dağılımı ile ele alınması tarım politikasını etkin bir yönlendirmenin ilk hareket noktasıdır. Başarılı bir toprak reformunun ön koşulu siyasi ve politik kararlılığın olması ve hızlı bir biçimde uygulanabilmesine ilişkin bilimsel ve kurumsal yapının etkinleştirilmesidir.

Cumhuriyet tarihi boyunca üç kez yasalaşan, tarımsal yapının temelini oluşturan toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizliği gidermeyi amaçlayan toprak reformu başarılı ve bir şekilde uygulanmamış ve amacına ulaşmamıştır. Yasal düzenlemeler daha çok hazine topraklarının dağıtımını ve toprak mülkiyetine yönelik iyileştirmeler ve koruma önlemleri ile sınırlı kalmıştır. Yasalar incelendiğinde özellikle 4753 ve 1757 sayılı yasaların amacının toprak reformu ile birlikte toprağın kullanımına yönelik çok amaçlı bir anlayış içinde oldukları görülmektedir. İlk yasanın uygulamasının geniş bir zamana yayılması başlangıçtaki amacından yapılan değişikliklerle uzaklaşması, ikinci yasanın Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilerek yarım kalması gibi bir süreç yaşayan toprak reformu 3083 sayılı yasa ile birkaç maddesinde uygulanacağı izlenimi veren bir kapsamda kalmıştır. Son yasa yürürlükte, ancak çıkarıldığı tarihten itibaren özel mülkiyetten toprak reformu amacıyla 1 m² toprak dağıtım amaçlı kamulaştırılmamıştır.

Toprak reformu özel mülkiyete kamusal bir müdahale olması nedeniyle yasal boyutu ve içeriği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Toprak reformu yasasının kapsamı, uygulanacağı alanlar, kamulaştırma bedelinin saptanması, dağıtımına konu olan toprakların kamulaştırma sınırı, dağıtım normu, dağıtımdan yararlanacak kişilerin seçimi, mülkiyete getirilen sınırlamalar ve reform sonuçlarının korunmasını içeren ve toprak reformunun özünü oluşturan konularla sınırlı kalmamalıdır. Tarım toprakları bütüncül bir anlayış içinde ele alınmalı ve düzenlenmelidir. Büyük mülk sahipliğine karşı yürütülen bu işlem toprağa getirilen iyileştirmelerle birlikte planlanmalıdır. Toprak toplulaştırması ve tarım topraklarının korunması ve planlanması yasa kapsamında ele alınması gereken en önemli konulardandır. Mülk işletmelerin tarımsal üretimde devamlılığının tarım politikası önlemleri ve yasal altyapısı ile desteklenmesi gerekmektedir. Yasa öncelikli olarak toprak reformunu ve sonuçları koruyucu tarım reformu kavramını birlikte düşünmelidir.

5. Toprak Toplulaştırması

Tarım topraklarının parçalılığının azaltılması, şekilsel iyileştirmelerin yapılması geleneksel toprak toplulaştırması olarak belirtilse de toprak mülkiyetinin iyileştirilmesinden kırsal alanın planlanmasına kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Toprak toplulaştırması mülkiyet hakkını güvence altına almakta, aynı zamanda da parsel şekillerini değiştirerek etkin bir toprak yönetimini desteklemektedir. Toprak toplulaştırması ve kırsal alanın yenilenme, geliştirme önlemleri gerçekleştirilen alanlar diğer alanlara göre kalkınmada daha avantajlı bir yapıya sahip olmaktadır. Toprak toplulaştırması, sürdürülebilir kalkınma için geniş kapsamlı bir toprak yönetimi yönünde gelişme göstermektedir. Toprağın yönetimi kapsamında tarımın, çevrenin ve kırsal alanın iyileştirilmesine yönelik planlamalar da yer almaktadır.

Tarım işletmesinin mülkiyetinde bulunan toprakların tarımsal amaçlı altyapısının iyileştirilmesi ve doğa koruma önlemleri ile kırsal alanın çevresel özelliklerini de içeren uygulamalar kırsal alanda yeniden yapılanma anlamını taşımaktadır. Amacı, toprak yönetimini destekleyerek çevre ve kırsal alanın iyileştirilmesi ve kırsal kesimde yaşayanların yaşam standardını yükseltmektir. Toplulaştırmanın en önemli işlevi planlama kapsamında yürütülmesinden dolayı toprağın farklı kullanım taleplerinden doğacak çatışmayı önlemesi ve toprağın amaçlarına uygun kullanımı sağlamasıdır. Böylelikle tarım toprakları, diğer kullanım alanlarının da plan içinde yer alması nedeniyle korunmuş olmaktadır. Toplulaştırma yasaları genellikle toplulaştırma sonuçlarını koruyucu kurullarla desteklendiğinden sürdürülebilir bir kaynak kullanımını da korumuş olmaktadır.

Türkiye’de toplulaştırma mülk işletmelerde toprak mülkiyetinin konumsal ve şekilsel olarak yeniden düzenlenmesi kapsamında tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte uygulanmaktadır. 1961 yılında Dünya Bankasının verdiği bir kredinin kullanılmasında toprak toplulaştırmasının ön koşul olarak öne sürülmesi nedeni ile başlayan toplulaştırma 2009 yılı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü verilerine göre toplam 1.115.000 hektar alanda bitirilmiştir.

Toplulaştırma projeleri tarım reformu alanları ve ülke geneli için ayrı yasal düzenlemelerle yürütülmektedir. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Yasası ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasasının toprak toplulaştırmaya ilişkin kurallarının eş değer olması nedeniyle beklenen yasal ikilemin ortadan kaldırılmasıdır. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası istemli ve zorunlu toplulaştırmanın uygulanmasını benimsemektedir. Yasa kuralları gereğince topraksızları topraklandırma ve işletme genişliklerinin artırılması için toprak-sız ve az topraklı çiftçilere toplulaştırma kapsamında tahsis edilen yerler Bakanlıkça bedeli karşılığında dağıtılabilir. Ayrıca yeter büyüklükte olmayan parseller gerektiğinde toplulaştırma ve bu yasa kapsamında değerlendirmek üzere kamulaştırılabilir. Toplulaştırma uygulamalarında, tahsisli yerler ile birlikte bu topraklar kullanılarak yeter büyüklükte yeni parseller oluşturulup bu parseller; toprağı kamulaştırılan veya yeter büyüklükte tarım toprağı olmayan yöre çiftçilerine öncelikli olmak üzere rayiç bedeli üzerinden satışı yapılabilecektir. Bu bedelin aslında toprağın verim ya da gelir değeri üzerinden saptanması bir anlamda toprak-sız veya az topraklıların desteklenmesine katkı yapacağından daha doğru olacaktır. Toplulaştırma kavramının işletme genişliklerinin artırılması kapsamında ele alınması ve proje alanının mülkiyet ilişkilerinin düzenlenmesi oldukça önemlidir. Kurumsal ve alsansal uygulanabilirliği artırmak için yasa özel toplulaştırmayı kabul ederek köy tüzel kişiliği, belediyeler, kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler veya kamu kuruluşlarının, hizmet konuları ile ilgili özel toprak toplulaştırması ve/veya tarla içi geliştirme hizmeti Bakanlığın denetiminde yapabileceklerini de kurala bağlamıştır. Ülke çapında uygulanabilirliği ve özellikle büyük altyapı projelerinin toplulaştır-

ma ile yürütülmesini sağlayabilecek bu kural özellikle önemlidir.

Türkiye’de verimli tarım alanlarının ve tarım dışı kullanım taleplerinin yoğun bulunduğu bölgelerde öncelikli olarak toplulaştırmanın tamamlanması gerekmektedir. Bu alanlarda tüm toprak kullanım planlamalarının yapılarak toplulaştırmanın sonuçlarının korunmasına ilişkin yasal ve kurumsal desteklemeler oluşturulmalıdır.

6. Tarım Topraklarının Korunması

Birçok kaynak gibi tarım toprakları da yeniden üretilmeden veya yenilenmeden tükenmektedir. Geleneksel ve yaygın görüş, “toprağın neredeyse sınırsız kaynak olduğu” düşüncesidir. Kentsel ve endüstriyel kullanım için verimli tarım toprakları yitirilmekte ve tarım topraklarının kullanımı ile de doğal, çevre ve yaşam alanlarının bozulması gibi birçok sorun yaşanmaktadır. Tarım toprakları, amaç dışı kullanıma yönelik diğer sektörel talepler, kırsal alandaki yüksek nüfus artışının baskısı, tarımsal üretim nedeniyle toprakların yanlış kullanımı, koruyucu yasal ve kurumsal eksiklikler gibi nedenlere baskı altında kalmaktadır.

Toprak kullanım politikasının olmayışı; kırsal ve kentsel alanda önemli ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece bir yandan verimli tarım alanları tarım dışı amaçlarla kullanılırken, diğer yandan çarpık kentleşme, bitki ve su kaynaklarının tahrip edilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için, topraktan faydalanan sektörlerin belirlendiği bir toprak kullanım planlamasına gereksinim bulunmaktadır. Bilimsel verilere göre hazırlanacak bir planlamanın zamansal olarak da beklentilere yanıt verecek, gelecekteki talep ve gereksinimleri karşılayabilecek, tarım topraklarının bugünkü ve gelecekteki verimliliğinin sağlanabilmesi için bir koruma kullanma dengesini kuran sürdürülebilir bir toprak kullanımını gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Türkiye’de tarım topraklarının korunmasına ilişkin yasal ilk düzenleme 2005 tarihli 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Yasasıdır. Yasanın “toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı toprak kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemek” kabul edilen amacı oldukça geniş kapsamlıdır. Çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma kavramı, tarım topraklarının korunması ve geliştirilmesinde çevresel bir planlama anlayışı çerçevesini açıklamaktadır. Ancak yasanın bu amacının tarım topraklarının korunmasına ilişkin kurullarında terk edildiği görülmektedir. Toprak kaynaklarının belirlenmesi ve sınıflandırılması, toprak kullanım plânlarının hazırlanması, toprağın korunması ve geliştirilmesi, toprağın amaç dışı ve yanlış kullanımlarının önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesine yönelik olarak yasanın geniş bir içeriği bulunmaktadır. İl düzeyinde toprak koruma kurullarının oluşturulması, toprak varlığının belirlenmesi, genel ve tarımsal amaçlı toprak kullanım planlarının hazırlanması, toprak koruma projelerinin yapılması, büyük ova koruma alanları ve erozyona duyarlı alanların belirlenmesi, toprak toplulaştırması, asgari parsel genişlikleri kapsamında toprak parçalanmasının engellenmesine yönelik kurullar bulunmaktadır.

Yasa gereğince mutlak, özel ürün, dikili ve sulu tarım alanları tarımsal üretim amacı dışında başka amaçlarla kullanılamamaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bu konudaki yetkisinin gerekirse valiliklere devredebileceği de yasada yer almaktadır. Marjinal tarım alanları ise toprak koruma projelerine uyulması koşulu ile valilikler tarafından tarım dışı kullanımlara ayrılacaktır. Yine tarımsal amaçlı yapılar için, projesine uyulması ön koşulu ile gereksinim duyulan miktarda her sınıf ve özellikteki tarım toprağı valilik izni ile kullanılacaktır. Kuşkusuz valilikler ile tarım topraklarının kullanımının ilişkilendirilmesinin ne derece doğru olduğu tartışmalı bir konudur.

Yasa, hangi gerekçelerle mutlak, özel ürün, dikili ve sulu tarım alanlarında amaç dışı kullanımlara izin verileceğini de düzenlemiştir. Yasanın geniş kapsamlı bir izin anlayışından yola çıkan kuralı savunmaya yönelik stratejik gereksinimler, doğal afet sonrası ortaya çıkan geçici yerleşim yeri gereksinimi, petrol ve doğal gaz arama ve işletme faaliyetleri, ilgili bakanlık tarafından kamu yararı kararı alınmış madencilik faaliyetleri, bakanlıklarca kamu yararı kararı alınmış plân ve yatırımlar, kamu yararı gözetilerek yol altyapısı ve üstyapısı faaliyetlerinde bulunacak yatırımlar, yenilenebilir enerji kaynak alanlarının kullanımı ile ilgili yatırımları, jeotermal kaynaklı teknolojik sera yatırımları için tarım topraklarının amaç dışı kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Kamu yararı kararı her türlü amaç dışı kullanıma olanak sağlayabilecek şekilde ele alınabileceğinden yasa koruma anlayışını gelecek tarım dışı kullanım taleplerine göre izin verme kurallarına dönüştürmüştür. Türkiye’de tarım toprakları 2001-2011 dönemini kapsayan son 10 yılda, 26,4 hektardan 23,6 hektara gerilemiştir (Anonim 2012). Nitekim, 2,8 milyon hektar tarım toprağı kaybının, 5403 sayılı yasanın çıktığı 2005 yılından sonra da devam ediyor olması, yasanın “toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunması” amacının gerçekleşmediğini yada uygulamada etkin olmadığını da göstermektedir.

Tarım toprakları üzerinde bu alanların doğal kaynak ve gıda üretimi amaçlı işlevinin dışında başka bir kamu yararı kararının oluşturulamayacağı anlayışından hareket eden yasalara ve kurumsal yapılanmaya gereksinim vardır. Yasal düzenlemeler tüm planlamalarda tarım topraklarını korumak için planların değiştirilmesi veya planlama düzenlerinin gözden geçirilmesini sağlayıcı kurullar getirmelidir.

7. Değerlendirme

Toprak politikası, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde başta yoksulluk olmak üzere ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarının merkezinde yer almaktadır. Ekonomik kalkınma, sosyal adalet, ve eşitliğin sağlanması ve yoksulluğun giderilmesi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, toprak politikası ulusal politikanın bir parçası olmak zorundadır. Toprak

politikası, sadece bir üretim faktörü olarak toprağın kullanımını değil aynı zamanda toprağın tasarruf durumu, mülkiyet ilişkileri, topraksız ve az topraklı çiftçilerin topraklandırılması, toprak toplulaştırması, toprak reformu, doğal kaynaklar ve çevrenin sürdürülebilir yönetimi konularını kapsamalıdır.

Yoksulluk sadece gelir eksikliği değil, bunun yanında geliri elde etmede kaynak yoksulluğunu da içermektedir. Topraksız ve az topraklı çiftçilerin topraklandırılması uygulamasında, mevzuatla ilgili geliştirilen önlemler, kırsal kesimde yoksullar için toprak mülkiyetini elde etmek ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmak için bir altyapı oluşturabilir, ancak bunun devamında yoksul çiftçilerin toprak mülkiyeti üzerindeki kontrolünü güçlendirmek için daha etkili politikalar ve müdahalelerin kamu tarafından mutlaka yürütülmesi gerekmektedir. Genel olarak devlete ait toprak dağıtımının yarattığı mülkiyet hakları kalıcı ve kuşaklar boyu bir yapısal değişim değil, kısa vadeli bir çözüm sağlamaktadır. Kırsal yoksulluğun azaltılması ve bunun sürdürülebilir olması için nüfus mülkiyet dağılımını uzun dönemde dengeleyecek önlemlerin alınması ve toprak mülkiyetine erişimin sağlanması gereklidir.

Türkiye’de tarım toprakları açısından en büyük sorun, yıllar itibariyle hızla küçülme ve parçalanma ile tarım topraklarının kaybedilmesidir. Nitekim 2001 yılından 2011 yılına kadarki 10 yıllık süreçte tarımsal üretimin gerçekleştiği parsel sayısı yaklaşık 2 kat artmıştır. Bir başka anlatımla zaten küçük olan tarım toprakları, 10 yılda ikiye bölünmüştür. Bu durum, tarım topraklarının niteliğinin bozulması ve verimliliğinin azalması, tasarruf şeklinin değişmesi yanında kırsal alanda yaşayan ve başka sektörlerde istihdam edilemeyen nüfusun yoksullaşmasına ve tasarruf şeklinin değişmesinden kaynaklanan yeni sorunlara da neden olmaktadır.

Tarım topraklarının niteliklerini kaybetmesini, belirli bir miktardan daha az küçülmesini engellemeye ve toprak toplulaştırmasını hızlandırmaya yönelik yasal düzenlemeler yürürlüğe konulsa da, istenilen düzeye ulaşmada bunlar yeterli olamamıştır. 2001-2011 döneminde tarım topraklarının %10’ dan daha fazla oranda kaybedilmesi diğer önemli sorundur. Tarım topraklarını koruyabilmek için keyfi yada zorunlu tarımdışı kullanımlar yasaklanmalı ya da bunların alternatif alanlara kaydırılmasını sağlayacak önlemlerle tarım ve tarım-dışı gereksinimlerin dengelemesini kapsayan politikalar öncelikli olarak geliştirilmelidir. Tarım topraklarındaki bozulmaya yada kaybedilmesine neden olan yatırımların, tarım dışı alanlarda yapılmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır. Özellikle tarım topraklarının kullanım durumunda önemli değişikliklerin olduğu veya beklendiği verimli alanlarda, bu politikalara gereksinim vardır. Tarım topraklarını koruyucu fonksiyonu olan bir politikanın amacı, koruma, iyileştirme ve sürdürülebilirliği sağlama şeklinde olmalıdır. Tarım topraklarının sürdürülebilir kullanımlarını sağlayıcı toprak kullanım planlaması ile tarımsal üretim planlamasının gerçekleştirilmesi ve uygulanması olasıdır. Böylece tarımsal kalkınma ve buna bağlı olarak da kırsal yoksulluğun azaltılması sağlanabilecektir.

Tarım topraklarının mülkiyet hakkı eğer tarımsal üretimde kullanılıyorsa bir hak olmalıdır. Bu amaçla boş bırakılan toprakların üretim sürecinde yer almasını sağlayıcı yasal önlemler alınmalıdır. Mülk işletmelerin parçalanabileceği bir alt sınır ile aynı zamanda toprak sahipliğinde temerküzü önleyici mülkiyet üst sınırının belirlenmesi toprak mülkiyetinin dağılımına süreç içinde olumlu katkılar sağlayabilecektir. Parçalanma sürecinde sınır komşularına ve kiracılara ön alım hakkı getirilmesi parsel genişliklerinin, topraksız ve az topraklıların topraklandırılmasında yasal temel sağlayacaktır.

Tarım topraklarına ilişkin bilgi üretme ve paylaşılmasına yönelik yasal alt yapı ve kurumsal organizasyon gereklidir. Bu kurumsal organizasyon, aynı zamanda tarım topraklarına ilişkin kullanım politikalarına yön veren ve yöneten doğru bir kurum olmalıdır. Bu amaçla, toprakla ilgili tüm konuları kapsayan, tarım topraklarının ekonomik, sosyal ve çevresel katkısının artırılmasını sağlayacak bir “Sürdürülebilir Toprak Yönetim Sistemi” geliştirilebilir. Bu sistem içerisinde, toprak bilgi sistemi, toprak politikası ve kurumsal düzenlemeler birbiriyle koordineli olarak bulunabilir, toprağın mülkiyeti, kullanımını ve geliştirilmesi işlerini kapsayacak bir yapı kurulabilir. Böylece ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilebilir.

Son söz olarak; tarım topraklarına yön veren karar alıcıların, topraklara sahip olan ve üzerinde çalışanları kendi yaşam alanlarıyla ilgili kararlardaki sürecin içine dahil etmeleri gereklidir. Şüphesiz toprağı işleyenler, ondan beslenmekte, ondan geçinmekte, ondan talepte bulunmakta ve onu değiştirmektedir.

Kaynaklar

- Aksoy, S., 1984. “Tarım Hukuku”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını:907, Ders Kitabı:254, Ankara.
- Anonim, 2011. “TBMM, Plan ve Bütçe Komisyonu, 2012 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması”, Web adresi:www.tarim.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.5.2012.
- Anonim 2012. “Bitkisel Üretim İstatistikleri”, Web adresi: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:15.06.2012.
- Besley, T., Burgess, R., 1998. “Land Reform, Poverty Reduction and Growth: Evidence from India,” Web adresi: <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/de/dedps13.pdf>, Erişim Tarihi:1.06.2012.
- Enemark, S., Williamson, I., Wallace, J., 2005. “Building Modern Land Administration Systems in Developed Economies”. Journal of Spatial Science. 50:51-68.
- Gün, S., Eraktan, S., 2005. “Tarımsal Mülkiyet Rejimi ve Vergilendirme”, Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 2.Cilt:1197-1207.
- Gün, S., 2006. “Tarımda Toprak Mülkiyet Yapısı ve İşletmelerin İyileştirilmesi”, Türktarım Dergisi, Sayı:171:34-37.
- Kabubo-Mariara, J., 2002. “Rural Poverty, Property Rights and Environmental Resource Management in Kenya”,

International Centre for Theoretical Physics - Ecological and Environmental Economics Programme, Web adresi: <http://www.eldis.org/assets/Docs/16179.html>, Erişim Tarihi:28.05.2012.

Meinzen-Dick, R., 2009. "Property Rights for Poverty Reduction?", DESA Working Paper No. 91, Web adresi: <http://www.un.org/esa/desa/papers>, Erişim Tarihi: 1.5.2012.

Rodriguez-Meza, J., Southgate, D., González-Vega, C., 2002. "Rural Development, Poverty, and Agricultural Land Use in El Salvador", Web adresi: <http://www.ruta.org:8180/xmlui/bitstream/handle/123456789/657/RN190.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi:1.6.2012.

Williamson, I., Enemark, S., Wallace, J., Rajabifard, A., 2008. "Understanding Land Administration Systems", International Seminar on Land Administration Trends and Issues in Asia and The Pacific Region, 19-20 August 2008, Kuala Lumpur, Malaysia.

Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyon Müdürlüğü'nde Çalışan Mevsimlik Kadın İşçilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelecekle İlgili Beklentileri

Serhan CANDEMİR

serhan_candemir@hotmail.com

Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyon Müdürlüğü, Kahramanmaraş

Özet

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğünde çalışan mevsimlik kadın tarım işçilerinin sosyo-ekonomik yapıları ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğünde çalışan mahalli kadın işçiler oluşturmaktadır. Tam sayım metodu ile istasyon müdürlüğünde çalışan 52 kadın işçi ile yüz yüze görüşülerek anket uygulaması yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Sağlık güvencesi eksikliği kadın işçilerin en önemli sorunu olarak tespit edilmiştir. Kadın işçilerin %57,7'si tarım işçisi olmasalar da memur olmayı istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra gezici tarım işçilerine nazaran mahalli kadın tarım işçileri hayatlarından memnun ve kendileri için en önemli olan hususun aile huzuru ve sağlık olduğunu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mevsimlik kadın işçi, tarım, Kahramanmaraş

Directorate of Agricultural Research Station Eastern Mediterranean Gate Generation of Socio-Economic Structure of the female employees and seasonal employees about the future

Abstract

In this study, workings in the Directorate of Agricultural Research Station of The Eastern Mediterranean Gate Generation in seasonal agricultural workers in women's socio-economic structures are discussed. Sample of the study, Agricultural Research Station of The Eastern Mediterranean Gate Generation of local female workers are working in the Directorate. With Full counting method, 52 female employees working in the station directorate made face to face survey. Lack of health insurance has been identified as the most important issue of women workers 57.7 % of female workers, agricultural workers had not noticed that they need to be a civil servant. In addition, local women agricultural workers satisfied with their lives than itinerant farm workers and their families that are most important matter is the peace of mind and health have been identified.

Key words: Seasonal women worker, agriculture, Kahramanmaraş

1. Giriş

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü'nde mevsimlik tarım işçiliği yapan kadınların sosyo-ekonomik yapıları ve geleceğe dair beklentilerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Az gelişmiş ülkelerin hemen tamamında nüfusunu büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Nüfusun önemli bir kesiminin tarımla uğraşıyor olması, kırsal kesimde yaşayanların tümüyle verimli bir istihdam içinde olduklarının ya da geçimlerini sağlayacak ölçüde kazanç elde edebildiklerinin işareti değildir. Aksine pek çok gelişmekte olan ülkede tarım sektörü önemli sosyal sorunların da barındığı bir sektör niteliğindedir.¹

Kırsal alandaki insanın yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve ekonomik, sosyal, çevresel/ekolojik durumun katılımcılık temelinde iyileştirilmesi kırsal kalkınma çalışmalarının temel hedeflerindedir. Burada başta kırsal alandaki ve toplumun temelini oluşturan kadınlar olmak üzere tüm toplum kesimlerinin yaşam kalitesinden söz edilmektedir.

Türkiye'de çalışma yaşamında özellikle ele alınması gereken grupların başında da tarımda çalışan kadınlar gelmektedir. Kadınlar tarımsal işlerde üreten, değerlendiren, pazarlayan, ev içi rolleri açısından da tükettiğini üretme durumunda olan bireyler olarak önemli rollere sahiptir. Türkiye'de kadınlar birçok gelişmekte olan ülkedeki kadınlar gibi, çoğunlukla ya kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi ya da emek yoğun sektörlerde ucuz emek olarak çalışmaktadırlar.

Türkiye'de kadının tarımsal üretime katılımı çok az sayıda işletme yöneticisi ya da büyük oranda ücretsiz aile işçisi biçiminde yoğunlaşmaktadır. Tarımda çalışan kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile işçisi statüsündedir. Bu durumda "bağımsız çalışan" kesime girmeyen fakat ekonomik açıdan üretim etkinliği olan işleri yapan kadın, geleneksel değerlerin yaygın olduğu kırsal kesimde şehirlerdeki çalışan kadının statüsüne sahip değildir. Kadınların şehir yaşamında ücretli çalışma olanağına sahip olmalarını bir ölçüde onların sosyo-ekonomik statüsünde bir iyileşme olarak görmek mümkündür. Çünkü bu koşullarda kadınlar, çalışmalarının karşılığını ücret biçiminde aldıkları gibi bunun bir kısmını da harcama özgürlüğüne sahip olmaktadır.²

¹ Türk, N.M., 2006. Kilis İli Elbeyli İlçe Merkezindeki Kadın İşçilerin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, sayfa 1, Ankara

² Kazgan, G., 1982. Türk Toplumunda Kadın: Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü, 2. Basım. Kent Basımevi, İstanbul.

Çizelge 1. Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranları³

İşgücüne Katılanlar	Toplam Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı	Kırsal Alanda Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı	Kırsal Alanda İstihdam Edilenler İçinde Tarımın Payı
Genel Nüfus	49.9	54.9	25.5
Erkek	71.7	73.3	21.0
Kadın	28.8	37.5	79.0

İşgücünün önemli bir göstergesi olan işgücüne katılma oranı, 2011 hanehalkı işgücü anketi (HİA) yıllık sonuçlarına göre Türkiye genelinde %49.9, erkeklerde %71.7, kadınlarda ise %28.8 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal alanda ise toplam işgücüne katılım %54.9, erkeklerde %73.3 ve kadınlarda ise %37.5 olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de 6 milyon 143 bin kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımda istihdam edilen toplam nüfusun %79’unu kadın nüfusu oluştururken erkek nüfusu %21’de kalmaktadır.

Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi, yoksulluktan da dünyada en fazla etkilenenler arasında yer almaktadır. İşsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal alandaki kadının durumu, konumu ve sorunları ise daha dikkat çekicidir. Kırsal alandaki kadın için üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyinin ve toplumsal statünün düşüklüğü, örgütlenmenin sağlanamaması, kısmi çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler, önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup içerisinde kadın işçiler yüklenmek durumunda kaldıkları sorumluluklarından dolayı daha da ağır koşullarla karşı karşıyadır.⁴

1.1. Mevsimlik Tarım İşçiliği

Genel anlamda işçi kavramı, bir hizmete bağlı olarak, herhangi bir işte bir ücret karşılığı çalışan kişiyi ifade etmektedir.⁵ Buna karşılık, tarım işlerinin kendine has özellikleri ve tarım işçilerinin çok değişik gruplara ayrılması, bütün tarım işçilerinin tek bir tanım içerisinde değerlendirilmesine imkân vermemektedir. Bu nedenle gerek uygulamada gerek doktrinde, tarım işçisinin tanımlı farklı şekillerde yapılmaktadır. Amerika’da 1983 tarihli Amerikan Federal Göçbe ve Mevsimlik Tarım İşçilerini Koruma Kanunu göçebe ve mevsimlik tarım işçisi arasında ayırma giderek bunları tanımlamıştır. Bu kanuna göre mevsimlik tarım işçisi; “mevsimlik ya da işin niteliği itibarıyla kalıcı ikametgâhından ayrılıp gecelemesini gerektirmeyen bir tarım işinde istihdam edilen kişilerdir.” Aynı kanunda göçebe tarım işçisi ise; “kalıcı ikametgâhından ayrılıp gecelemesini gerektiren bir tarım işinde istihdam edilen, tarımsal işverenin ya da tarımsal iş aracısının çekirdek ailesi dışında kalan kişilerdir” şeklinde tanımlanmıştır⁶

Genellikle ya işleyecek toprağı bulunmayan veya yetersiz toprağına sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek tarım işçiliği yapmaktadır.⁷ Yeterli gelir düzeyine sahip olmayan bu aileler, tarımsal işlerin yoğun olduğu ekim ve hasat zamanlarında çalışabilmek için, tarımsal işgücüne ihtiyaç duyulan yörelere göç ederler.⁸ Bu göçlerin büyük bir bölümü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gibi ücretli tarım işçiliğinin sürekli ve yaygın olmadığı bölgelerden, Çukurova, Karadeniz ve Ege Bölgeleri gibi tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelere doğru olmaktadır. Özellikle endüstri bitkileri tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova ve Ege Bölgesi’ne, bu bitkilerin çapa, sulama ve hasat dönemlerinde, Doğu ve Güneydoğu ile Orta Anadolu bölgelerinden göçler olmaktadır.⁹

Mevsimlik tarım işçileri “mahalli” ve “gezici” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mahalli işçiler, “yöre içi mevsimlik tarım işçileri”, gezici işçiler ise “yöre dışı mevsimlik tarım işçileri” olarak adlandırılabilir. Yöre içi mevsimlik tarım işçileri, buldukları yerlerde ya da yakın çevrelerde sebze, meyve ve fındık hasat zamanlarında saatlik, günlük ya da iş birimine göre belirlenen ücretlere bağlı olarak çalışırlar. Yöre dışı mevsimlik tarım işçileri ise, işe göre çeşitli yörelere tek başına ya da aileleriyle giden tarım işçileridir.¹⁰

15.08.2002 tarihli 4773 sayılı kanunla 1475 sayılı kanunda değişiklik yapılan tarım işçileri iş kanununda hiç yer almamıştır. 2003 yılında çıkarılan 4857 sayılı İş Kanunu çerçevesinde tarım işçilerine uygulanacak hukuk kurallarının tespitinde çalışma süreleri ve çalışan işçi sayısı ön plana çıktığından, çalışma sürelerine ve işçi sayısına göre yapılan tarım

³ TÜİK, 2011. Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, sayfa 11. Ankara

⁴ Yıldrak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. Ve Kılıç, M. 2003. Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. Tarım-İş Sendikası Yayınları, Ankara

⁵ Gülçubuk, B., Karabıyık, E., Tanır, F., 2003. Türkiye Tarım Sektöründe En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliği Temel Araştırması, Ankara

⁶ Kutlu, S., 2011. Erişkin Göçebe Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşama Kalitesi Düzeyi ve Etkileyen Faktörler, Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, sayfa 3, Şanlıurfa

⁷ Yıldrak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. Ve Kılıç, M. 2003. Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. Tarım-İş Sendikası Yayınları, Ankara

⁸ Erk, N., Bugut, R., Yıldırım, E., Çukurova Bölgesine Gelen Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi, TÜBİTAK-TOAG 519 Projesi, Adana, 1986

⁹ Yurdakul, O., 1982. Adana İlinde Geçici Tarım İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları M.P.M. Yayınları, Ankara,

¹⁰ Özbekmezci, Ş., Sahil, S., 2004. Çukurova Yöresindeki Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yerleşim Dokuları ve Yaşam Üniteleri, Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 19, No 4, sayfa 376, Ankara

işçileri sınıflandırması önem taşımaktadır. Bu nedenle, 4857 sayılı Kanunla getirilen yeni düzenleme de dikkate alınarak tarım işçileri “Çalışma sürelerine göre tarım işçileri”, “Yaş ve cinsiyetlerine göre tarım işçileri”, “Çalışma şekillerine göre tarım işçileri” ve “Sayısına göre tarım işçileri” şeklinde sınıflandırılmıştır.¹¹

Mevsimlik ya da gezici tarım işçilerinin içinde buldukları olumsuzlukları gidermek ve daha iyi şartlarda çalışmalarını sağlamak amacıyla bazı tedbirler alınmakta ve düzenlemeler yapılmaktadır. Bakanlıklar, valilikler, kaymakamlıklar ve diğer il-ilçe yerel yönetimleri aracılığıyla mevsimlik/gezici tarım işçilerinin hem çalışma şartlarını hem de yaşam şartlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayat koşullarını bütünsel ve çok boyutlu bir bakış açısıyla belirleyerek, oluşturulan faaliyet planı çerçevesinde iyileştirme”ler yapmak amacıyla “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı” başlıklı bir çalışma gerçekleştirmiştir.¹²

1.2. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Kadın

Kadınların tarımdaki rolü mekanizasyonun boyutlarına, ailenin mülkiyet gelir durumuna ve ürün çeşidine bağlı olarak değişmektedir. Mekanize tahıl üretiminde kadınlar tarladaki üretimden tamamen uzaklaşmışlardır. Büyük topraklı ailelerde de kadınlar tarımsal üretimde rol üstlenmezken, az topraklı ailelerde mevsimlik işçi olarak çalışmakta, hayvan bakımı ve hayvansal üretim faaliyetlerinde istihdam edilmektedirler. Endüstri bitkileri üretiminde ve çeşitlenmiş tarım yapan yörelerde ise kadınlar genellikle el emeğine dayalı olan işleri üstlenmişlerdir. Bu yörelerde erkekler daha prestijli olan mekanize faaliyetleri yürütmektedirler.¹³

Türkiye’de topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (mevsimlik) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. Türkiye’de çok sayıda gezici ve geçici (günübirlik) tarım işçisinin bulunması, bunlara gereksinim duyulması ve bunların gerek köylerinde gerekse çalışmaya gittikleri yörelerde çok çeşitli sosyal, ekonomik ve çalışma sorunlarının bulunması, bu işçilerin sorunlarına eğilmeyi ve sorunların çözülmesine yönelik önerileri geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

Gezici kadın tarım işçileri, işe göre, çeşitli yörelere tek başına ya da aileleri ile giden tarım işçileridir. Gezici tarım işçiliği içinde kadın grubu hem yaşam koşulları hem de aile içi rolleri açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Aile olarak çalışma durumundaki gezici kadın tarım işçilerinin gittikleri yerlerdeki iş yükünün büyük bölümünü üstlenmektedir. Gezici kadın tarım işçileri yorucu tarım işçiliğinin ardından ev ve aile yaşamına ilişkin olarak çadır çalışmalarında yemek hazırlama ve yemek sonrası temizlik, çocuk bakımı, giyeceklerin hazırlanması ve bakımı, yaşam ünitesinin temizliği ve su temini gibi görevleri de yerine getirmektedir. Tarım işçileri genellikle, çeşitli yörelerde farklı isimler alan iş araçları vasıtası ile iş bulmaktadır. Bunun karşılığında tarım araçları işçi ve işveren arasında belli bir ücret almaktadır. Yılın belli aylarında iş bulup çalışabilen mevsimlik tarım işçileri, yılın diğer aylarında ya işsiz kalmakta, ya da kentsel alanlarda düşük ücretli, nitelsiz işler aramaktadırlar.¹⁴ Ancak, bu işçilerin özellikle de gezici tarım işçilerinin iş mevsiminin yoğun olduğu dönemlerde bile tam olarak çalıştıkları söylenemez.

Ücretli gezici kadın tarım işçilerinin genellikle aile olarak çalışacakları yere göç ettiği ve işyerinde ailecek çalıştıkları düşünülürse, kadınların da bir anlamda aile işlerinde çalıştığı söylenebilir. Bunun doğal sonucu da kadınların gelirin kullanımında etkili olmamasıdır. Oysa, kadının gelirin kullanılması üzerinde etkili olması durumunda, ailenin beslenme ve ev bakımına daha fazla pay ayırması söz konusu olabilir. Gezici kadın tarım işçilerinin çalışma koşulları, ücret, konut ve beslenme düzeylerinin yetersiz olması yaşam düzeylerini de olumsuz etkilemektedir. Ücret, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemlerde emek arz ve talebine göre iş piyasalarında serbestçe oluşmasına rağmen, oluşumunda devlet ve sendikaların da katkıları vardır. Ancak, tarım kesimindeki işçi ücretleri diğer kesimlere göre daha düşüktür.¹⁵

Gezici tarım işçilerinin barınma koşulları göz önüne alındığında, barınma yerleri ve çevrelerinde, tuvalet, banyo ve çamaşır yıkama yerlerinin bulunmaması temizlik ve sağlık açısından sakıncalar yaratmaktadır. Bir yandan aldıkları düşük ücreti biriktirme isteği ve yetersiz beslenme zorunluluğu, diğer yandan elverişsiz yemek pişirme koşulları nedeni ile bu işçilerin yeterli beslendikleri de söylenemez. Ayrıca, tarımda teknolojik gelişmelere paralel olarak çeşitli mücadele ilaçlarının kullanılması da iş kazalarına ve birçok mesleki hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu koşullarda artan çevre kirliliği de bulaşıcı hastalıkların yayılmasına yol açmaktadır. Bütün bu olumsuz koşullar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kadınların yaşam biçimlerini çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Türkiye’de tarım kesiminde çalışanlar için düzenlenmiş özel bir yasa olmadığı gibi, yürürlükteki 1475 sayılı yasa kapsamına da alınmamaktadır. Ayrıca, işverenler tarafından bu işçilerin çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin düzenlemelerde, çeşitli uluslararası antlaşmalara da uyulduğu söylenemez. Bu durum tarım işçilerinin çalışma sürelerinin düzenlenmesinde de sorunlara neden olmaktadır. Gezici kadın

¹¹ Kılıç, M., 2006. 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu, Tarım Ekonomisi Dergisi, 12(2):39-49

¹² Karaman, K., Yılmaz, A.S., 2011. Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, Journal of World of Turks, sayfa 216.

¹³ Sirman, N., 1990. Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ILO-TKV Danışman Toplantısı Raporları, sayfa: 18, Ankara

¹⁴ Nazik, H., ve Gönen, E., Kadınların Mevsimlik Tarım İşlerinde Çalışmalarının Ailenin Ekonomik Durumu ve Yaşam Biçimine Etkisi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.: 1309, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler, sayfa 772, Ankara

¹⁵ Nazik, H., ve Gönen, E., a.g.e. 773

tarım işçilerinin çalışma süreleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte ve daha çok yöresel gelenek ve göreneklerin belirlediği ilkelere göre düzenlenmektedir. Genellikle bu süre gün doğumundan gün batımına kadar sürmektedir. Ayrıca, gezici kadın tarım işçileri, sosyal güvenlik konusunda da gerekli yasal düzenlemelere sahip olmadığı gibi yeterli bilgiye de sahip değildir. Tarım işçilerinin sigorta kapsamına alınması 2925 sayılı yasa ile sağlanmış olmasına rağmen, süresiz olarak çalışan tarım işçilerinin çoğunlukta olması ve prim ödeme yükümlülüğünün yalnız işçiye yüklenmesi uygulamada birçok sorun yaratmaktadır.¹⁶

Mevsimlik tarım işçileri ve mevsimlik kadın tarım işçileri ile ilgili olarak; Yıldırak ve ark., (2003), Gülçubuk ve ark., (2003) Özbekmezci ve Sahil, (2004), Kasımoğlu, (2006), Kılıç, (2006), Türk, (2006), Kaleci, (2007), Geçgin, (2009), Akbıyık, (2010), Benek ve Ökten, (2011), Kutlu, (2011), Karaman ve Yılmaz, (2011) gibi birçok araştırmacının çalışması bulunmaktadır. Fakat yapılan literatür incelemesinde mahalli mevsimlik işçiler üzerinde yapılan bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Bu konudaki eksiklikten dolayı Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü'nde yapılan bu inceleme ile örnek teşkil edecek bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü'nde çalışan mevsimlik kadın işçiler oluşturmaktadır. Bu işçiler yörede sürekli ikamet eden işçilerden oluşmaktadır. Tam sayım ile istasyon müdürlüğünde çalışan toplam 52 kadın işçi ile anketler yapılmış ve sonuçlar incelenmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında, konu ile ilgili geniş literatür taraması yapılmıştır. Literatür çalışmasından sonra, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü'nde bulunan araştırmacılar tarafından anketler uygulanmıştır.

Çalışmanın materyalinin sağlandığı Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, Kahramanmaraş ilinde, 63,7 hektar arazi üzerine kurulu, 32 araştırmacı personel ile birlikte genel olarak tarla bitkileri, bahçe bitkileri, bitki koruma ve tarım ekonomisi konuları üzerinde araştırmalar yapan, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir kamu kurumudur.

3. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında görüşülen kadın işçilerin ortalama yaşı 43.82 olarak hesaplanmıştır. Ankete katılanların %51.9'unun yer aldığı 36-45 yaş aralığı ilk sırada yer alırken, bu yaş grubunu %40.4 ile 46 ve daha üstü yaş aralığı izlemektedir. Görüşülen kadınların tamamına yakını (%96.2) evli iken, geriye kalanların (%3.8) ise eşi vefat etmiştir.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %53.8'inin ilkökul mezunu olduğu görülse de, %46.2 gibi büyük bir kesiminin hiç okur olmadığı ortaya çıkmıştır. İlkokul eğitim düzeyinden daha yüksek bir eğitim seviyesine rastlanılmamıştır.

Çocuk sayıları incelendiğinde ise, ortalama toplam çocuk sayısı 4.11 olarak hesaplanmış ve ortalama erkek çocuk sayısı 2.13, ve ortalama kız çocuk sayısı ise 2.02 olarak hesaplanmıştır. Kadınların evlenme şekilleri itibariyle incelediğimizde, katılımcıların %71.2'si görücü usulü ile evlenmişken, %25.0'ı kendisi görüşüp anlaşarak evlendikleri saptanmıştır. Bunun yanı sıra kadınların tamamı çocuklarının da kendileri gibi evlenmesini istemektedirler. Görücü usulü evlenen kadın çocuğunun görücü usulü, görüşüp tanışarak evlenen kadın, çocuğunun da görüşüp tanışarak evlenmesini istemektedir.

¹⁶ Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. Ve Kılıç, M., a.g.e. 67

Çizelge 2. Katılımcıların Profili

Yaş durumları	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)		
35 ve altı	4	7.7	7.7	7.7		
36-45	27	51.9	51.9	59.6		
46 ve üstü	21	40.4	40.4	100.0		
Toplam	52	100.0	100.0			
Eğitim durumu	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)		
Okuma yazma bilmiyor	24	46.2	46.2	46.2		
İlkokul mezunu	28	53.8	53.8	100.0		
Toplam	52	100.0	100.0			
Çocuk sayısı	Kız		Erkek		Toplam	
	Katılım	Oran (%)	Katılım	Oran (%)	Katılım	Oran (%)
0	6	11.5	-	-	-	-
1	12	23.1	18	34.6	2	3.8
2	19	36.5	19	36.5	5	9.6
3	5	9.6	11	21.2	16	30.8
4	10	19.2	1	1.9	11	21.2
5	-	-	-	-	7	13.5
6	-	-	3	5.8	2	3.8
7	-	-	-	-	9	17.9
Toplam	52	100.0	52	100.0	52	100
Evlenme şekli	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)		
Kendim görüp anlaşarak	13	25.0	25.0	25.0		
Görtücü usulü	37	71.2	71.2	96.2		
Kaçarak	2	3.8	3.8	100.0		
Toplam	52	100.0	100.0			

Kadın işçilerin mevsimlik işçi olarak çalışma süreleri incelendiğinde katılımcıların %59.6'sı 1-5 yıl süredir çalıştıkları, %23.1'i ise 10 yıldan daha fazla bir süredir çalıştıklarını belirtmişlerdir. Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü'nde yapılan çalışmaların tamamı projelendirilmiş araştırmalar olduğu için, arazilerde çalışacak işçilerin de nitelikli olması gerekmektedir.

Çizelge 3. Kadınların Mevsimlik İşçi Olarak Çalışma Süresi

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
1-5 yıl	31	59.6	59.6	59.6
6-10 yıl	9	17.3	17.3	76.9
10 yıldan fazla	12	23.1	23.1	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

Kadın işçilerin %34.6'sı aldıkları ücreti kendileri kullanırken, %34.6'sı ise ücreti eşine vermektedir. Aldığı ücreti eşine veren işçi de kendisi harcayan işçi de her halükarda kazanılan paranın aile bütçesinde ihtiyaçlar doğrultusunda kullanıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %30.8'i ise diğer seçeneğini seçmişlerdir. Diğer seçeneği eşimde alır, bende de kalır veya çocukların ihtiyaçları için harcanır yorumunu yapmışlardır.

Çizelge 4. Çalışma karşılığında gelirinizi/ücretinizi kim alır

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
Kendim	18	34.6	34.6	34.6
Eşim	18	34.6	34.6	69.2
Diğer	16	30.8	30.8	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

Tarım işçisi olmasaydınız ne iş yapmak isterdiniz sorusuna katılımcıların %57.7'si memur olmak istediklerini belirtirken bunu %30.8'i çalışmam istemediklerini, ev hanımı olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Kadın tarım işçilerinin memur olma isteği, memurluğun sigortalı ve devlet güvencesinde bir meslek olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 5. Tarım işçisi olmasaydınız ne iş yapmak isterdiniz

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
Çalışmak istemem, Ev Hanımı olmak isterim	16	30.8	30.8	30.8
Sürekli (Sigortalı) işçi	6	11.5	11.5	42.3
Memur	30	57.7	57.7	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

Katılımcıların mevcut ekonomik durumlarından memnuniyet düzeyleri incelendiğinde katılımcıların, %28.8'i tamamen memnun iken, %63.5'i biraz memnun ve %7.7'si hiç memnun olmadıkları saptanmıştır. İncelenen önceki çalışmalara nazaran mahalli kadın işçiler, gezici işçilere göre memnuniyet düzeyleri daha yüksektir. Bunun en önemli sebebi olarak, gezici işçilerin barınma, geçinme, çocukların eğitimi ve ulaşım benzeri birçok problemle karşılaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 6. Ekonomik durumunuz hakkında ne düşünüyorsunuz

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
Tamamen memnunum	15	28.8	28.8	28.8
Biraz memnunum	33	63.5	63.5	92.3
Hiç memnun değilim	4	7.7	7.7	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

Mevsimlik kadın işçilerinin “şu an için hayatlarındaki en önemli şeyi nedir” sorusu incelenmiştir. İncelemede katılımcılara, para, güvenilirliği olan bir iş, sağlık, aile huzuru, güvenlik faktörleri sunulmuştur. Söz konusu faktörler içerisinde katılımcıların %30.8'i sağlık, %32.7'si aile huzurunu seçerken, %36.5 her ikisini de tercih etmişlerdir.

Çizelge 7. Şu an için hayatınızdaki en önemli şey nedir?

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
Sağlık	16	20.8	30.8	30.8
Aile Huzuru	17	32.7	32.7	63.5
Her ikisi de	19	36.5	36.5	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

Çizelge 8'de katılımcıların gelecekle ilgili tutumları incelendiğinde, katılımcıların %86.5'i gelecekle ilgili iyimser olduklarını belirtirken, %5.8'i kuşkuluyum ifade etmişlerdir. Genel olarak bakıldığında katılımcılar hem şu anki ekonomik durumlarından memnun ve gelecekle ilgili olarak ise iyimser oldukları tespit edilmiştir.

Çizelge 8. Gelecek konusundaki tutumları

	Katılım	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Toplam (%)
İyimserim	45	86.5	86.5	86.5
Kuşkuluyum	3	5.8	5.8	92.3
Fikrim Yok	4	7.7	7.7	100.0
Toplam	52	100.0	100.0	

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğünde çalışan mevsimlik kadınların sosyo ekonomik özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma alanı olan araştırma istasyonu müdürlüğünde mahalli kadın tarım işçileri çalıştırılmaktadır. Tarımsal araştırma istasyonu müdürlüğünde, genellikle projelendirilmiş bilimsel ve ciddi çalışmalar yapıldığından dolayı nitelikli işçiler tercih edilmektedir.

Tarımsal araştırma istasyonu müdürlüğünde Kahramanmaraş'ın yakın köylerinde ikamet eden kadın işçiler üzerinde yapılan çalışmada toplam 52 adet anket çalışması yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

İnceleme sonucunda, katılımcıların ortalama yaşları 43.82 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyleri itibarıyla incelendiğinde büyük bir çoğunluğu ilkökul mezunu iken, ilkökul eğitim düzeyinin üstünde bir eğitim seviyesine rastlanılmamıştır. Çalışmaya katılan kadın işçilerin %59.6'sı 1-5 yıl süredir, %23.1'i ise 10 yıldan daha fazladır mevsimlik işçi olarak çalıştıkları tespit edilmiştir.

Mevsimlik kadın işçilerin, hayatlarındaki en önemli hususların başında aile huzuru ve sağlığın gelmesi hayatlarından memnun olduklarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonucu destekleyen bir diğer sonuçta, katılımcıların

%92,3'ü hayatlarından biraz veya tamamen memnun oldukları tespit edilmiştir. Mevsimlik kadın işçilerinin en önemli sorunu olarak sağlık güvencesinin olmayışını göstermektedirler.

Sağlık güvencesi sorununu çözmek için çalışanları çalıştıkları günler itibariyle sigortalarının yapılması gerekmektedir. Bunun içinde aracılardan (çavuş, elçi vb.) kayıt altına alınması ve işçilerin sigortalarının aracılardan yapılarak çalıştırılması gerekmektedir. Bu çalışma tarımsal araştırma istasyonu müdürlüğünde uygulanmaya başlanmış ve kadın tarım işçileri açısından olumlu tepkiler almıştır.

Kaynaklar

- Erk, N., Bugut, R., Yıldırım, E., Çukurova Bölgesine Gelen Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi, TÜBİTAK-TOAG 519 Projesi, Adana, 1986
- Gülçubuk, B., Karabıyık, E., Tanır, F., 2003. Türkiye Tarım Sektöründe En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliği Temel Araştırması, Ankara
- Karaman, K., Yılmaz, A.S., 2011. Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, Journal of World of Turks, sayfa 216.
- Kazgan, G., 1982. Türk Toplumunda Kadın: Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü, 2. Basım. Kent Basımevi, İstanbul.
- Kılıç, M., 2006. 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu, Tarım Ekonomisi Dergisi, 12(2):39-49
- Kutlu, S., 2011. Erişkin Göçebe Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşama Kalitesi Düzeyi ve Etkileyen Faktörler, Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, sayfa 3, Şanlıurfa
- Nazik, H., ve Gönen, E., Kadınların Mevsimlik Tarım İşlerinde Çalışmalarının Ailenin Ekonomik Durumu ve Yaşam Biçimine Etkisi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.: 1309, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler, sayfa 772, Ankara
- Özbekmezci, Ş., Sahil, S., 2004. Çukurova Yöresindeki Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yerleşim Dokuları ve Yaşam Üniteleri, Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 19, No 4, sayfa 376, Ankara
- Sirman, N., 1990. Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ILO-TKV Danışman Toplantısı Raporları, sayfa: 18, Ankara
- TÜİK, 2011. Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, sayfa 11. Ankara
- Türk, N.M., 2006. Kilis İli Elbeyli İlçe Merkezindeki Kadın İşçilerin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, sayfa 1, Ankara
- Yıldırım, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. Ve Kılıç, M. 2003. Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. Tarım-İş Sendikası Yayınları, Ankara
- Yurdakul, O., 1982. Adana İlinde Geçici Tarım İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları M.P.M. Yayınları, Ankara,

Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Ekonomi Politikalarının Kırsal Yoksulluğa Etkisi

Servet ÖZDEMİR

servetoozdemir@gmail.com

Çukurova Üniversitesi

Özet

Yoksulluk, insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunmaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarına sahip olamaması şeklinde tanımlanabilecek yoksulluk olgusu, işsizlik, yoksunluk, ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi olgularla da hem iç içe hem de etkileşim içindedir.

Son 30 yıldır izlenen neo-liberal ekonomi politikaları ve küreselleşme süreci ile tüm dünyada yoksulluk artmış, ülkeler arası gelir farklılıkları derinleşmiştir. Dünya çapında uygulanan neo-liberal politikalara bağlı olarak hükümetlere uygulatılan tarım politikaları ve devlet desteğinin tarım sektöründen çekilmeye başlanması, bu sonucun daha da şiddetli yaşanmasına yol açmıştır. 1980’li yıllarda, kalkınmada temel amaç, üretim ve istihdam yapısını, tarımdan ziyade, sanayi ve hizmetler sektörü doğrultusunda dönüştürmek olmuştur.

1980’ler Türkiye için de yapısal dönüşüm dönemi olmuştur. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan yeni ekonomi programı ile ekonomik, toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990’lı yıllarda peşpeşe yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçüldü, işsizlik arttı. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol açtı. 1980’ler sonrasında Türkiye’de de yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı gözlenmiştir.

1980 sonrası neo-liberal ekonomi politikalarına bağlı olarak uygulanan yapısal uyum programlarının aynı zamanda kırsal bölgelerde de kalkınma sağlayacağı düşünülmekte idi. Genel olarak bakıldığında uygulanan tarım politikaları özellikle kırsal kesimde gerek tarım gerekse tarım dışı ekonomilerde istenilen başarıları sağlayamadığı gibi yoksullaşmayı da artırdığı gözlemlenmektedir. Kır-kent arasındaki fark kırsal kesimin aleyhine olacak şekilde açılmıştır.

Bu çalışmada son 30 yılın ekonomik ve toplumsal dönüşümleri çerçevesinde ülkemizdeki yoksulluk sorununu ve uygulanan politikaların kırsal yoksulluğa etkisini ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yoksulluk, Tarım Sektörü, Neo-Liberal Politikalar,

The Effect of the Economical Politics Practised on Rural Poverty After 1980

Abstract

Poverty, lack of people have the opportunity to meet the basic requirements, the minimum living standards of people have to live in poverty, defined as no case of unemployment, discrimination, social exclusion phenomena as well as in interaction with both internal import.

Past 30 years, followed by neo-liberal economic policies and globalization process has increased poverty all over the world, cross-country income disparities have deepened. World-wide neo-liberal policies and agricultural policies enforced depending on the state governments to begin to withdraw support from the agricultural sector, has led to this outcome be experienced even more severe. The main objective for development in the 1980s, production and employment structure, rather than from agriculture into industry and services sector has been in line.

The 1980s were a period of structural transformation for Turkey. January 24, 1980 which was introduced with the new economic program of economic, social structure, a fundamental change takes place after the successive crises in the 1990s, economy shrank and unemployment has increased. The combined effects of the process of globalization, neo-liberal policies and the economic crises has led to deterioration of income distribution in the country, deepening the gap between social sectors and increasing poverty. In Turkey after the 1980s also increased poverty and inequality in income distribution have been observed.

Depending on the post-1980 neo-liberal economic policies implemented structural adjustment programs were also considered to provide development in rural areas. Overall, the agricultural policies, particularly in rural areas such as agriculture and non-farm economy can not provide the desired success and that the increase of impoverishment have been observed. The difference between urban and rural areas to be widened against the rural sector.

In this study, the economic and social transformations of the last 30 years the issue of poverty in our country and the policies implemented within the framework aims to study the effect of rural poverty.

Key words: Rural Poverty, Agricultural Sector, Neo-Liberal Policies

1.Giriş

En genel anlamıyla yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunamaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının olmamasıdır. Kırsal kesimde yaşayan bireyler gerek sosyal ve kültürel etkinlikler, gerekse hizmete ulaşma noktasında yoksunluk çekmektedir. Tarım kesiminde nüfusun büyük bölümü küçük aile işletmesi olup, geçimlik üretim yapmaktadır (Karabaş,2010).

Kırsal alanda yaşayan insanların geçimlerini sağladıkları üç temel ekonomik faaliyet alanından bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, geçimlik üretim yapan küçük tarım işletmeleridir. İkinci sektör, ticari tarım üretimi yapan orta ve büyük ölçekte tarım işletmelerini kapsar. Bu sektör toprağı olmayan ya da kendine yeterli tarımsal üretim yapamayan köylülere düzenli ya da mevsimlik iş alanı sağlarlar. Üçüncü olarak da kırsal fakat tarıma dayalı olmayan üretim yapan sektörü oluşturan işletmelerdir (Öztürk, 2008).

1.1. Yoksulluğu Neden Olan Faktörler

1.1.1. Gelir Dağılımı Bozukluğu

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre oluşturulan yüzde 20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 47,4 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8'dir.

Gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerinden gini katsayısı 0,402 olarak tahmin edilmiştir. Katsayı, kentsel yerleşim yerleri için 0,389, kırsal yerleşim yerleri için ise 0,379 olarak tahmin edilmiştir.

Çizelge 1. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre 20'lik gruplar, 2009–2010.

	Türkiye		Kent		Kır	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
İlk yüzde 20	5.6	5.8	6.0	6.3	6.1	6.2
İkinci yüzde	10.3	10.6	10.7	11.0	10.9	11.0
Üçüncü yüzde	15.1	15.3	15.0	15.3	15.9	15.7
Dördüncü yüzde	21.5	21.9	21.1	21.6	23.1	22.8
Son yüzde	47.6	46.4	47.3	45.7	44.0	44.3
Gini katsayısı	0.415	0.402	0.405	0.389	0.380	0.379

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

1.1.2. Nüfus Artışı

1927'de Türkiye'de nüfusun %75,78'i kırsalda yaşarken, 2009 yıl sonunda bu oran %24,47'ye düşmüş ve il/ilçe merkezinde yaşayanların oranı %75,53'e ulaşmıştır. Bir ülkede nüfusun kent ya da kırsalda yoğunluk kazanması, o ülkede sosyo-ekonomik durumu yansıtan ölçülerden biridir. Sanayileşmiş ülkelerde nüfus kentlerde yoğunluk kazanırken, ekonomisi tarıma dayalı olan ülkelerde nüfus kırsalda yoğunlaşmaktadır. Nüfus arttıkça ve şehirleşme hızlandıkça kırsal kesimde yaşayanların yoksullaşma hızı da artmaktadır. Her geçen yıl il/ilçe merkez nüfusu artarken, belde ve köy nüfusu azalmaktadır. Bu durum kırsalda yaşamın zorlaşması ve yoksulluğun bir sonucudur.

Çizelge 2. Türkiye Nüfus Gelişimi

Sayım yılları	Kırsal nüfus		Kentsel nüfus		Toplam Sayı (milyon)
	Sayı (milyon)	(%)	Sayı (milyon)	(%)	
1927	10.3	75.8	3.3	24.2	13.6
1940	13.4	75.6	4.3	24.4	17.8
1950	15.7	75.6	5.2	25.0	20.9
1960	18.8	68.1	8.8	31.9	27.7
1970	21.9	61.6	13.6	38.4	35.6
1980	25.0	56.1	19.6	43.9	44.7
1985	23.7	47.0	26.8	53.0	50.6
1990	23.1	41.0	33.3	59.0	56.4
2000	23.8	35.1	44.0	64.9	67.8

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

1.1.3. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranları azalmaktadır.

Çizelge 3. Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları,

		2006 Yılı (%)	2007 Yılı (%)	2008 Yılı (%)	2009 Yılı (%)
6 yaşından küçük fertler	Kent	13.01	14.66	12.41	13.01
	Kır	44.18	44.09	43.90	48.69
Okur-yazar değil	Kent	15.69	18.03	19.30	16.13
	Kır	43.93	47.00	48.95	48.83
İlkokul	Kent	7.25	7.84	6.37	7.23
	Kır	24.43	27.96	27.39	31.02
İlköğretim	Kent	10.54	14.11	10.01	8.46
	Kır	29.18	30.37	33.03	37.98
Ortaokul ve orta dengi meslek-	Kent	5.17	5.43	5.28	5.81
	Kır	15.38	22.10	17.64	24.41
Lise ve dengi meslek	Kent	3.41	4.15	3.19	3.75
	Kır	11.03	13.45	14.93	14.65
Yüksekokul-Fakülte ve üstü	Kent	0.88	0.41	0.47	0.48
	Kır	1.64	3.24	2.44	3.37

Kaynak: 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK (www.tuik.gov.tr)

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada yer alan verilerinin büyük çoğunluğu, TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra ikinci verileri ve yayınlar ile daha önceden yapılmış araştırma, yayınlar ve raporlardan da yararlanılmıştır. Veriler derleme yöntemiyle elde edilmiş ve basit istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. 1980 Sonrası Türkiye Tarım Sektörü

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1929–1930 ekonomik bunalımı ve bu bunalımın özellikle tarımsal ürün fiyatlarında çöküşe yol açması nedeniyle bu dönemde korumacı politikalar önem kazanmıştır. 1980 öncesi dönemde çoğunlukla kullanılan araçlar; taban fiyat ve destekleme alımları ile birlikte girdi sübvansiyonları ve ucuz kredi desteklemeleri olmuştur (Yalçınkaya, 2006).

Bu dönemde, tarım piyasalarına destekleyici, koruyucu yöndeki devlet müdahalelerinin kapsamının daraltılması öngörülmüştür. 1980 öncesinde yaşanan enflasyonlara tarımsal ürün fiyatlarının, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların ve düşük faizli kredilerin parasal genişleme üzerindeki etkisinin neden olduğu görüşü, devletin tarıma bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, tarım sektörü enflasyonun başlıca nedenleri arasında değerlendirilmeye başlamıştır. Bu bağlamda birçok ürünlerdeki pazar desteği azaltılmaya başlanmış, sübvansiyonlar kaldırılmış ve tarımsal kredilerdeki faizler piyasa oranlarına yaklaşmıştır.

1980 sonrası ithal ikameci politikalarından neoliberal düzene geçiş 24 Ocak 1980 kararları ile biçimlenmiştir. Bu genel çerçevenin tarıma yansımaları; destekleme kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması ve iç ticaret hadlerinin keskin bir şekilde tarımın aleyhine dönmesi ile kendini göstermiştir. 24 Ocak kararları ile başlayıp, kurguladığı finansal serbesti çerçevesinde sonuç olarak üretim kaynak tahsisini önemli ölçüde kısıtlayan 32 Sayılı Kararla tarım sektörü önemli ölçüde gerilemiş (Günaydın, 2006).

Bu dönemde, Türkiye’deki tarım sektörü, daha çok yapısal önlemleri içermeyen, kısa vadeli politik konjonktüre endeksli fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Önceki dönemden başlatılan tarımsal KİT özelleştirmeleri gerçekleştirilmiştir. 1990-1994 yılları aralığında, Türkiye’de emeğin bölüşüm ilişkilerindeki payı artmıştır. İç ticaret hadleri de tarım lehine gelişmiştir. Sermayenin merkezileşmesi ve kısa süreli sermaye hareketlerinin kural tanımaz bir hız kazanması, birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye ekonomisini de yapısal krizler ile karşı karşıya bırakmakta ve kriz dönemleri tarım sektörünün en çok kaybettiği dönemler olmaktadır. Kamu harcamalarının azaltıcı- kaydırıcı politikalar çerçevesinde 1994 krizi sonrası desteklemeye konu olan tarımsal ürün sayısı 26’dan 9’a (hububat ürünleri, şeker pancarı, haşhaş ve tütün) düşürülmüştür. Son olarak

ise, DTÖ kapsamında imzalanan Tarım Anlaşması ve AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, tarım politikalarının dışsal belirleyicileri niteliğine dönüşmüşlerdir. 7 yıl süren görüşmelerden sonra imzalanan Uruguay Turu Sonuç Anlaşmasının, genel olarak, ülkelerin tarım sektörüne verdikleri iç desteklerin indirgenmesi, sübvansiyonlu dışsattım miktarının azaltılması, iç pazarları koruyucu önlemlerin ortaklaştırılarak düzeyinin indirgenmesi, sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin dünya genelinde uyumlaştırılması başlıkları altında getirdiği düzenlemeler, az gelişmiş / gelişmekte olan ülke grubunun tarımlarında bağımlı yapılar oluşturmakta ve dışsattımda rekabet üstünlüğü olan ülkelerin dünya pazarlarındaki etkinliklerini artırmaktır(Günaydın, 2006).

Tarımsal kitlerin özelleştirilmesi; Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi de, emek –sermaye bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından, oldukça önemlidir. 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Çizelge 4. Türkiye’de Tarımsal Özelleştirmeler

Şirket Adı	Satış Tarihi
SEK	1993 – 1998
YEM SANAYİ	1993 -1995
EBK	1995 - 2000
KÖYTEKS	1195- 1998
ORÜS	1996 - 2000
TZDAŞ	1998 – 2000
TÜGSAŞ	1999

5 Nisan 1994’te mali piyasalar ve döviz kuruna istikrar kazandırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yapısal reformları uygulamak için “Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı” yürürlüğe konmuştur. Bu planda temel ilke olarak, üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan bir devlet yapısına geçilmesi hedeflenmiştir. 1994 yılında 5 Nisan kararları ve IMF’ye olan ulusal taahhütlerimiz çerçevesinde, destekleme modeli daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak adına yeniden düzenlenmiştir (Yalçınkaya, 2006).

9 Aralık 1999 IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı, tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur. Bu niyet mektubunda tarımla ilgili aşağıdaki maddeler yer almıştır:

1. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,
2. Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,
3. Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,
4. Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması,
5. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının 2000 ve2001’de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

2000’li yıllara gelindiğinde, bir taraftan tütün ve çay gibi belli ürünlerdeki değerlendirilemeyen aşırı stokların imha edilmesi sektörü zorlarken, diğer taraftan hayvansal ürünler ve yağlı tohumlarda olduğu gibi arz açıklarının meydana gelmesi, sektördeki dengesizliği ve planlama eksikliğini gözler önüne sermiştir. Tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunmasını amaçlayan tarımsal destekleme politikaları; desteklerin hedef kitleye ulaştırılamaması, istenilen hedeflerin gerçekleştirilememesi ve devlete getirdiği mali yük nedeniyle etkisini yitirmiş, kalkınmaya yönelik hedefleri engelleyen unsurlar olarak gündeme gelmiştir.

Mevcut politikaların etkinliğini yitirmesi nedeniyle, tarım, Avrupa Birliği ile entegrasyonda öncelikle geliştirilmesi gereken bir sektör olarak belirmiş, Dünya Ticaret Örgütü kuralları karşısında zorlanmış ve uyumu güçleşmiştir. Uygulanmakta olan kendi kendine yeterli olmaya yönelik politikaların çok taraflı anlaşmalarda yer aldığı şekliyle, gerekli görülen “Tarım Reformu” çerçevesinde değişerek, ülkelerin önemli ürünlerde kendine yeterli olma politikaları yanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünleri yetiştirmeleri ve piyasa fiyatlarına hassasiyeti artırıcı politikaların benimsenmesi öngörülmüştür Söz konusu reform ile daha önceki destekleme uygulamalarının kaldırılması ve Doğrudan Gelir Desteği Sistemi (DGDS)’ne geçilmesi hedeflenmiştir (Yalçınkaya, 2006).

4.Tartışma ve Öneriler

Kırsal kesimdeki yoksullar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde çalışırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte kabaca iki ana gruba ayrılabilirler: ziraat ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, yarılıklılar ve topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve ziraat ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarları ve

çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve şehirleşme süreci hızlandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır.

Kırsal yoksulluğu artıran temel faktörler şunlardır: Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar.

Kırsal alanda yoksulluğu besleyen faktörler

-Kırsal alanlardaki ikilik:

-Kötü yönetim:

-Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar (Öztürk, 2008).

Özelleştirme, serbestleştirme, kuralsızlaştırma ve yerleşme deneyimlerinin yaşandığı 1980 ve 90'ların Türkiye'si, tüketimin, aşırılaştırılmış bireyselliğin, yoksulluğun ve depolitizasyonun egemen olduğu bir ortama mahkûm edilmiştir. Ulusal ekonomik politik, kültürel birikimlerin çokuluslu sermaye karşısında değersizleştiğini ileri süren neo-liberal ideoloji, bireylerin tüketime odaklanmaları gerekliliğini vurgulamakta ve tüketim merkezli yaşam biçimini karşı devrimin temel aracı olarak kullanmaktadır.

Bölüşüm dinamiklerini etkileyen en önemli unsurlardan birisi gelir dağılımıdır. 1980 öncesinde artan enflasyon eğilimi karşısında sendikal mücadele ve siyasi örgütlenme ile gelir düzeylerini korumaya çalışan ücretli kesimler ile destek alımları ve sübvansiyonlarla gelirlerini artırmaya çalışan tarım kesiminin, yapısal uyumun dayattığı yeni birikim rejiminde milli gelirden aldıkları pay hızla düşmüştür. Milli gelirden 1979 yılında % 32.8 pay alan ücretli gelir sahiplerinin payı 1988'de % 14.0'a, tarım kesiminin payı ise % 24.3'den % 16.6'ya kadar gerilemiştir (Sönmez, 2001). Bu dönemde tarım kesiminin GSMH'deki payının düşmesinin (1980'de % 25.5 olan GSMH payı 1995'e gelindiğinde % 14.8'e gerilemiştir) gelir dağılımının bozulması üzerinde etkili olduğu iddia edilmekteyse de, gerek ücretli çalışanların üretimine dayanan sanayi kesiminin gerekse kırsal bölgelerden kentsel alanlara göç edenlerin yoğun olarak iş hayatına katılmada ilk basamak olarak tercih ettikleri hizmetler sektörünün GSMH'deki paylarının artması, varsayımın yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. "Maaş, ücret ve tarım gelirlerinde bunlar olurken kâr, faiz, kira, temettü, müteşebbis gelirlerinden oluşan 'sermaye gelirleri'nde ise hızlı bir artış görülmüştür. Bu tür gelirlerin toplam milli gelir içindeki payı 1979'da % 43 dolayındayken 1988'e gelindiğinde % 69.5'e kadar yükselmiştir".

Çizelge 5. Sektörel büyüme hızları (Bir önceki yılın aynı dönemine göre % değişim)

	2009 Yılı	2010 Yılı
Tarım(%)	3.6	1.6
Sanayi(%)	-6.9	12.9
Hizmetler(%)	-5.2	8.5
GSYİH(%)	-4.8	8.9

Neo-liberal ideolojinin ithal ikameci birikim rejiminin yeterince istihdama neden olmadığı savları doğrultusunda, yeni birikim rejiminden temel beklenti, "neo-liberal dönüşümün görece faktör fiyatlarındaki çarpıklıkları gidereceği ve üretim yapısının ihracata yönelik alanlarda yapılacak yeni yatırımlar yoluyla emek-yoğun alanlara doğru bir yapısal değişim göstereceği" şeklindeydi. Süreç boyunca ihracatın içeriğinin bütünüyle değişimi (1980 yılında ihracatın % 57.4'ü tarım % 36.1'i sanayi ürünlerine dayanırken, 1997 yılında ihracatın % 11.2'si tarım % 87.2'si sanayi ürünlerinden oluşur bir hal almıştır), kırsal nüfusun kentsel alanlara göç etmesiyle birleşerek, ekonomik büyümenin salt ihracata dayalı sanayileşmeye indirgenmesine neden olmuştur. Türkiye'nin emek-yoğun ihraç malları üretiminin sanayileşmiş ülkelerin markalanmış teknoloji- yoğun ihraç mallar üretimi karşısında etkili olamaması ise beklenen ihracat hacmine ulaşamamasına ve dış ticaret dengesinin ülke ekonomisi için olumsuz yönde genişlemesine sebep olduğu görülmektedir. İhracat yapısının yeterince çeşitlendirilememiş olması ise emek-yoğun sektörlerle yoğunlaşan Türkiye ekonomisinin, ilerleyen dönemde ortalama ücretlerin daha düşük olduğu ve dünya pazarlarından hızla pay alan ülkelerle rekabete girme ve rekabet enstrümanı olarak da ücretleri ve çalışma koşullarını gündeme getirme olasılığını artırmaktadır. Bu türden bir yaklaşımın bölüşüm sorunlarını daha da derinleştireceği kolaylıkla öngörülebilir bir gerçektir (Tellan.).

Yoksullukla mücadelede, yoksulluğun derecesi kadar, yoksulluğun nerelerde yoğunlaştığı da önemli noktalardan biridir. Dünya genelinde birçok az gelişmiş ülkede yoksulluğun kırsal alanlarda eksik istihdam içinde topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir.

Son yıllarda kırsal nüfusun her geçen gün azalmakta olduğu, özellikle tarımsal üretimde ağırlaşan yaşam koşulları ve uygulanan tarım politikaları nedeniyle özellikle genç nüfusun kırdan kente göç etmekte olduğunu ve hatta bunun oldukça ciddi boyutlara ulaştığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2008).

Tarımın ekonomilerdeki yerinin ne olması gerektiği ve yoksulluğu azaltıp azaltamayacağı tartışmalı bir konudur. Bir düşünceye göre, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunun kırsal alanda yaşaması ve gelirlerini tarımdan ve/veya tarımla ilgili alanlardan elde etmesi nedeni ile tarımsal üretim ve tarım sektörü yoksullukla mücadele için en önemli ekonomik alandır. Buna karşın, diğer bir düşünce de tarımın yoksulluğu azaltmaktaki önemini kabul etmekle birlikte, yoksullukla mücadele etmek için tarım dışındaki sektörler, örneğin tarım dışı girişimler ve sosyal servis gibi alanlara yönelmesi gerektiğini savunur.

1980 sonrası sürecin tarım sektörü üzerine etkileri, üç ana başlık altında toplanabilir:
Üretim ve dış ticaret yapısına etkileri;

Çizelge 6. Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Üretiminde Değişim (Bin Ton)

	2007	2008	2009	2010
Buğday	17.234	17.782	20.600	19.660
Mısır				
Mercimek	508	106	275	422
Pamuk	867	673	638	816
Tütün	74	93	81	53
Patates	4.227	4.196	4.397	4.513
Şeker Pancarı	12.414	15.488	17.274	17.942
Domates	9.936	10.985	10.745	10.052
Soğan	1.859	2.007	1.849	1.900
Üzüm	3.612	3.918	4.264	4.255

Kaynak: TÜİK üretim istatistikleri

Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı verilere göre, Türkiye'nin tarım ihracatı 5.1 milyar dolar. Balıkçılık ihracatı ise 186 milyon dolar. Buna karşılık tarım ithalatı 8.8 milyar dolar. Balıkçılık ithalatı ise 48 milyon dolar. Geçen yıl tarım ihracatı yüzde 4.8 artarken ithalat yüzde 37.8 oranında artış gösterdi. İthalattaki bu yüksek artışın temel nedenlerinden birisi kasaplık, besilik canlı hayvan ve karkas et ithalatıdır.

Mülkiyet ilişkilerine etkileri; Türkiye'de tarım sektöründeki en önemli sorunlardan biri de arazilerin miras yoluyla bölünmesi sonucu çok parçalı ve dağınık olmasıdır. Bu nedenle ölçek ekonomilerinden yararlanılamamakta ve maliyetler artmaktadır. Tarım sektöründe yaşanan bu sorun, yoksulluğun sinsi nedenleri arasında yer almaktadır.

Tarımsal işletmeler %32,7 ile en fazla 20-49 dekar işletme büyüklük grubunda, tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi ise %23,6 ile en fazla 200-499 dekar işletme büyüklük grubunda yer almaktadır.

Tarımsal işletmelerin %78,9'u 100 dekardan küçük işletme büyüklük gruplarında yer almaktadır. Bu işletmelerin tasarrufunda bulundurduğu arazi ise toplam arazinin %34,3'ünü oluşturmaktadır.

Tarımsal işletmelerin %21,1'i 100 dekar ve daha fazla işletme büyüklük gruplarında yer almakta ve bu işletmeler toplam arazinin %65,7'sini tasarrufunda bulundurmaktadır.

*emek piyasaları üzerine etkileri

2007-2013 yılları arasını kapsayan 9.Kalkınma Planı'nda ise Yoksul kesimlere yönelik ekonomik faaliyetleri çeşitlendirilecek şekilde gelir getirici projelerin desteklenmesi ve özellikle kırsal kesimde ve az gelişmiş bölgelerde girişimciliğin teşvik edilmesi, Özellikle kırsal kesimdeki kız çocuklarının, özürlülerin ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, bu kesimlerin eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması ve çocuk işçiliğini önleyecek tedbirlerin alınması, Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin pazarlanması, Başta il özel idareleri olmak üzere, yerel yönetimler ile birliklerinin kırsal kalkınma konusundaki etkinliğinin artırılması için teknik, mali ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'de de yoksulluk ağırlıklı olarak kırsal bir sorundur ve ülke kırsal nüfusunun yaklaşık %70'i geçimini tarımsal faaliyetlerden kazanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı kısmını ise çiftçilik ve hayvancılık oluşturmaktadır. Son yıllarda ülkenin tarımsal performansının zayıf olması sonucu kırsal yoksulluk oranı artma eğilimindedir. Bu eğilimin önüne geçilebilmesinin yolu, tarım sektörünün büyüme hızının ve tarımsal verimliliğin artırılmasından geçmektedir (Doğan,2008).

Kaynaklar

Demirbaş, M., 2003 "1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi", Fırat University Journal of "Social Science, 13(2):233-249.

Doğan, A., 2008. "Yoksulluğun Azaltılmasında Tarımsal Performansın Önemi" ,Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 45(523):63-79.

Günaydın, G., 2006. "Türkiye Tarım Sektörü", Tarım ve Mühendislik, 76 – 77:12-27.

Karabaş, S., Onurlu, E., Kamışlı, E., Gürler, A.Zafer., 2011. "Türkiye'de Tarım Kesiminde Yoksulluğun Boyutu", Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt XXX, Sayı 1: 161-180).

Öztürk, Ş., 2008. "Kırsal Yoksul ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (5):605-634.

Tellan, D.Ö., 2008. "Tüketimin Karşı Devrimi: Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat politikalarının Toplumsal Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış", Ekonomik Yaklaşım,19(67):1-19.

TÜİK, www.tuik.gov.tr.

Kırsal Alanda Yoksulluk ve Kadınlar

İlkay KUTLAR

ikutlar@akdeniz.edu.tr

Dr, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü-Antalya-Türkiye

Özet

Türkiye’de kırsal alanda 15 yaş ve üstü istihdam edilen nüfusun %62.9’u tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan nüfusun ise %51.6’sını erkekler, %48.4’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Kırsal alanda istihdam edilen kadın nüfusunun %84.6’sı tarım sektöründe olup, %79.0’u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına işgücü olarak katıldığı ve hatta bazı üretim faaliyetlerinde erkeklerden daha fazla çalıştığı halde kırsal alan kadınları, erkeklere göre daha yoksuldur. Yoksulluk, kısacası insanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkanına sahip olamaması olarak tanımlanabilir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre kırsal alan kadınlarının yoksulluk oranı %40.15’dir. Bu durum sadece bizim ülkemizde değil işsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların büyük çoğunluğunun sorunudur.

Bu çalışmada, kırsal alanda yoksulluk ve kadınların durumu incelenmiş, kırsal alan kadınlarının gelirini artıracak, refah seviyesini yükseltecek ve aile içi kararlarda söz sahibi olmalarını sağlayacak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: kırsal alan, yoksulluk, kadın, toplumsal cinsiyet

Poverty in Rural Area and Womens

Abstract

15 years of age and over who are employed in rural areas in Turkey, 62.9%5 of the population’s work in the agricultural sector. It is consist of 51.6% of the population working in agriculture in the percent men, 48.4% thirds are women. In addition, the population of employed women in rural areas 84.6% an agriculture sector. However the agricultural sector employed 79.0% of women’s as unpaid family workers. In short, every stage of crop and animal production in the labor force participation, and even though some of the production activities of rural women work more than men, more poor than men. In shortly poverty is as defined to not meet the basic needs of people. According to data from Statistical Institute Turkey is 40.15% ratio of rural women’s poverty. This is not only our country, widespread unemployment, education and health services, limited and uneven distribution of matter of the vast majority of women in underdeveloped or developing countries.

In this study, poverty in rural areas and the situation of women is examined. Based on data obtained from studies conducted on this subject and to increase the income of rural women, to raise the level of prosperity will be have a say in the decisions and suggestions were made in the family.

Key words: rural area, poverty, women, gende

1. Giriş

Yoksulluk, kısacası insanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkanına sahip olamaması olarak tanımlanabilir. Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte ağırlıklı olarak kırsal alanda kadınlar tarafından hissedilen bir olgudur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre kırsal alan kadınlarının yoksulluk oranı %40.15’dir (Çizelge 1). Bu durum sadece bizim ülkemizde değil işsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların büyük çoğunluğunun sorunudur.

Çizelge 1.Kırsal Alanda Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Eğitim durumu (2009 yılı)	Kadın (%)	Erkek (%)	Toplam (%)
6 yaşından küçük fertler	49.92	47.48	48.69
Okuryazar değil veya bir okul bitirmeyenler	47.57	51.01	48.83
İlkokul	29.67	32.18	31.02
İlköğretim	39.55	36.48	37.98
Ortaokul ve orta dengi meslek	22.43	25.03	24.41
Lise ve lise dengi meslek	15.72	14.15	14.65
Yüksekokul, fakülte ve üstü	2.68	3.70	3.37
Genel	40.15	37.13	38.69

Kaynak: TUIK,2011

Türkiye’de kırsal alanda 15 yaş ve üstü istihdam edilen nüfusun %62.9’u tarım sektöründe çalışmaktadır. Kırsal alanda kadınların %84.6’sı tarım sektöründe istihdam edilmektedir (TÜİK,2011). Kadınlar, bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına işgücü olarak katıldığı ve hatta bazı üretim faaliyetlerinde erkeklerden daha fazla çalıştıkları halde (Kutlar,2009) istatistiklerde %79.0’u ücretsiz aile işçisi olarak görülmektedir. Kadınların işletme ve ev içinde yaptıkları işler ekonomik anlamda değersiz ve yaşamın bir gereği olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de kadınlar, işletmeye gelir sağlayan değil, işletme gelirinin aile bireyleri arasında paylaşımında az ya da çok söz sahibi olan kişi olarak görülmektedir.

2.Kırsal Alanda Yoksulluk

Türkiye istatistik Kurumu’nun (TÜİK) yapmış olduğu 2009 yılı “Yoksulluk Çalışması” sonuçlarına göre, 2009 yılında Türkiye’de fertlerin, % 18.08’i yani 12 milyon 751 bin kişi, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Nüfusun % 0.48’i, yani 339 bin kişi ise sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının da altındadır. Araştırma, kırsal alanda yaşayanların yoksulluk riskinin kentlerde yaşayanlardan daha fazla olduğunu da tespit etmiştir. Nitekim kırsal alanda yaşayanlarda 2008 yılında % 34.62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38.69’a yükselirken (Çizelge 2), kentlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9.38’den, % 8.86’ya düşmüştür. Bunun yanı sıra, 2009 yılında hane halkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 9.65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40.05 olarak belirlenmiştir (TÜİK,2011).

Yoksulluk, sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yoksulluk konusu, birçok ülkede sektörel ve ulusal düzeylerde olduğu gibi hanehalkı ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeylerde de ele alınmaktadır (Şenses,2003).

Çizelge2.Yıllar İtibariyle Kırsal Alanda Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları

Yöntemler	2007 (%)	2008 (%)	2009 (%)
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.8	34.62	38.69
Kişi başı günlük 2,15 \$’ın altı	1.49	2.49	0.63
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	17.59	15.33	11.92
Harcama esaslı görelî yoksulluk	29.10	31.00	34.20

Kaynak: TÜİK,2011

Toplumsal cinsiyet rolleri, yoksulluğu algılama ve yoksullukla baş etme stratejilerinde son derece belirleyicidir. Yoksulluk olgusu temelde tüm toplum katmanlarını etkilese de belki de en büyük ve önemli etkiyi, kadınlar ve çocuklar üzerinde göstermektedir. Kırsal alanda kadınların yoksulluğu daha yoğun yaşamalarının sebepleri arasında ücretli işgücüne katılmada daha dezavantajlı durumda olması, eğitim olanaklarından daha az yararlanabilmesi, kadının çalışmasına dair önyargıların bulunması, aynı iş yapıldığında dahi erkeklerden daha az ücret alıyor olması, elde ettikleri gelirin denetiminde yeterli söz haklarının bulunmaması sayılabilir.

2.1.Kırsal alanda kadın emeği ve yoksulluk

Kırsal alanda kadınların işgücüne katılımı toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel mekanizmaları, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığı, pazara açılma durumu, kullanılan teknoloji düzeyi, ailenin toplumsal konumu ve geliri, demografik özellikleri ve tarımsal alanın eve yakınlığı gibi faktörlere bağlı olarak farklı örüntüler oluşturan karmaşık bir yapıya sahiptir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde emek yoğun işleri çoğunlukla kadınlar üstlenmektedir ve iş yükleri genellikle erkeklerden fazladır. Büyük işletmelerde ise kadınlar tarımsal üretime neredeyse hiç katılmamaktadır. Ancak tarımsal ürünlerden elde edilen ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında rol almaktadırlar. Kısacası tarımsal üretimde erkeğin daha geniş arazilerde, kadınların ise aile tüketimi için konuta yakın daha küçük alanlarda üretim yaptığı, kadınların ve erkeklerin farklı ürünlerin üretiminden ve satışından sorumlu olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim ve tarım dışı faaliyetlerden haneye giren parayı hane üyelerinin beslenme, ısınma, sağlık, eğitim, temizlik giderlerini karşılayacak biçimde kullanma sorumluluğu genellikle kadındır (Ulutaş,2009). Özellikle son yıllarda kırsal alanda erkeklerin tarım dışı sektörlerle yönelmesi sonucu, kadınların ailedeki sorumlulukları ve iş yükleri artmıştır (Gülçubuk ve Yasan,2009). Kısacası kadınlar hane içerisinde, avluda, tarlada, ahırda her yerde çalışan ücretsiz işçi konumundadır. Yaptığı işler bilgi ve teknoloji gerektirmeyen vasıfsız işgücü olarak kabul edilmekte ve kadın olmanın zorunluluğu olarak görülmektedir. Her ne kadar kadın emeği ücretsiz aile işçiliği olarak kullanılsa da, emeğin bu kullanım biçimi ile elde edilen gelir kadında değil, hane geliri içinde görülmektedir. Ayrıca kadının ücret karşılığı işletme dışında çalışması durumunda da elde ettiği geliri, geleneksel olarak genellikle aile reisi kabul edilen erkeğe vermektedir. Kısacası kadın üretime katılması sonucunda ortaya çıkan değerlerin sahibi konumunda değildir. Yapılan bir çalışmada bir işte çalışıp karşılığında para kazanan kadınların %27.9’u bu kazancın nasıl kullanılacağına ilişkin karar verme yetkisine tek başına sahipken, kentte bu oran %40.3’tür. Bununla birlikte kırsal alanda kadınların %24.3’ünün elde ettikleri kazancın kullanımına ilişkin karar sürecinde hiçbir söz hakkı olmadığı tespit edilmiştir (Kulaç,2011). Konya ili Yaylacık Köyünde yapılan bir çalışmada

ise kadınlara “toplum aile gelirinin harcanmasında kimler karar verici” diye sorulmuş ve kadınların %40.0’ı kocasının karar verdiğini, %36.36’sı kocası ile birlikte karar verdiklerini, %21.82’si tüm aile bireyleri ile birlikte karar verdiklerini, %1.82’si yalnızca kendisinin karar verdiğini ifade etmiştir (Oğuz ve Kan,2010).

Elde edilen veriler kadınların gelirin harcanmasında yeterince söz sahibi olmadığını göstermektedir. Yani kadın gelir getirici bir işte çalışsa bile elde ettiği geliri ev içi zorunlu ihtiyaçların karşılanmasında kullanmakta, kendine ait özel harcamalar yapamamaktadır. İşgücü olarak kadınların ucuz emek, aile ekonomisine yardımcı olarak görülmesi ve faaliyetlerinin büyük bölümünün ev işi yani gerçek anlamda üretim değil, doğal yaşamlarının bir parçası olarak kabul edilmesi, işin değerinin düşük algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ev içi sorumluluklarından kaynaklanan faaliyetleri, kapalı aile ekonomisi içinde kalmakta ve kadınlar ekonomik değişim değeri olmayan bu görünmez emeğin karşılığını alma ve kullanma olanağından yoksun bulunmaktadır. Özellikle aile geliri düşük olan işletmelerde kadınlar, yoksulluğu en fazla hisseden aile bireylerinden biridir. Çünkü yemek, çocukların bakım ve eğitim masrafları, temizlik, sağlık giderleri gibi harcamaları yaparken çok dikkatli olmak durumundadır. Bu nedenle kadının üstünde çok önemli bir sorumluluk vardır. Aile geliri arttıkça erkeğin geliri daha fazla kontrol ettiği, yönettiği ancak gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin, özellikle temel ihtiyaçları karşılama yönündeki sorumluluğun kadına devredildiği görülmektedir. Kısaca zenginlik erkeğin, yoksulluk kadının idaresine bırakılmaktadır. Bunun yanında kadınların, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikler nedeniyle eğitim, sağlık hizmetleri, istihdama katılım gibi mevcut fırsat ve kaynaklardan erkeklere göre daha az faydalanması, özellikle gelir elde edebilme ile yoksulluk arasındaki ilişki düşünüldüğünde, yoksulluğu artırmakta ve sürekli kılmaktadır. Yaşanılan yoksulluk, toplumsal cinsiyete dayalı rol ve sorumluluklarla birleştiğinde çok ağır bir hale gelmektedir (Uçar,2011).

3.Sonuç ve Öneriler

Nüfusun hızla artması, enflasyonun yükselişi, yaşanan ekonomik krizler, tarım sektöründeki verim düşüklüğü, sanayi sektörünün gelişmemesi, ithalatçı ülke olmak gibi sosyo ekonomik birçok faktörler yoksulluğa neden olmaktadır. Yoksulluğu önlemek ve toplumun refah düzeyini yükseltmek devletin görevidir. Ancak her nedense yoksullukla mücadelede dernekler, vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları daha fazla rol almaktadır. Çeşitli yardımlar ve sosyal sorumluluk projeleri ile yoksulluğu gidermeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar yoksulluğu geçici olarak önlemekte ama kesin çözüm olamamaktadır.

Özellikle gelir düzeyi düşük ailelerde yoksulluğu en yoğun kadınlar hisseder ve yoksullukla baş etme görevi de kadınlara verilir. Bu kapsamda kadınlar;

- aile gelirini tasarruflu ve dengeli harcamaya çalışmakta,
- çocukların ve evdeki yaşlıların yeterli ve dengeli beslenmeleri için az masrafla güvenli ve faydalı yiyecekler hazırlamaya özen göstermekte,
- gün içinde yemek yapımı, yeniden üretim, ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı, çocukların eğitimi, işletmedeki bitkisel ve hayvansal faaliyetleri bizzat kendisi yapmakta, hatta eşi izin verdiği sürece bazı dönemlerde aile bütçesine katkı sağlayacak gelir getirici iş ve uğraşlarda bulunmaktadır.

Kadınlar ister kentte yaşasın, ister kırsal alanda kendisi ve ailedeki bireylerin yaşamda kalabilmesi için gereksinim duydukları gelir ve harcama düzeyine sahip değilse bununla mücadele etmek zorundadır. Bunun için gün içinde yemek yapımı, yeniden üretim, çocuk ve yaşlı bakımı, işletmedeki bitkisel ve hayvansal faaliyetlere işgücü olarak katılım gibi tüm bu görevleri yaparken geliri ve zamanı tasarruflu harcamaya çalışmakta ancak bu seferde kendi ihtiyaçlarını karşılamaya ne maddi ne de manevi imkanı kalmaktadır. Kısacası kadınların yoksulluğu en fazla hisseden grup olmasının en büyük nedeni, kadınların aile gelirinin harcanmasında önceliği çocuklarının, aile büyüklerinin ve kocasının ihtiyaçlarına vermesinden kaynaklanmaktadır.

Yoksullukla mücadeleye ilişkin birçok yöntem bulunmakla birlikte sosyal politikanın, yoksulluğun önlenmesi ve yoksulluğun sonuçlarının hafifletilmesinde etkili araçlara sahip olduğu kabul edilen bir gerçektir. Sosyal politikanın bileşenleri olan eğitim, sağlık, konut, istihdam, kadın erkek eşitliği, sosyal güvenlik mekanizmalarının kapsamı ve etkinliği aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik özelliğini belirlemektedir (Uçar,2011). Yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin kadınlara yönelik yapacağı çalışmalar, aile gelirinin artmasına ve refah düzeyinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda kadınların;

- Ev idaresi, gelirin dengeli harcanması, aile içi iletişim ve kişisel gelişim konularında düzenlenecek programlara katılımları teşvik edilmelidir.
- Yaygın eğitim kursları ile yeni el becerileri kazanmaları ve bu şekilde gelir elde etmeleri sağlanmalıdır.
- Kadınların tarımsal faaliyetlerde karşılaştıkları sorunlarını paylaşacakları, girdi temin edecekleri, ürettikleri ürünlerini pazarlayacakları, birlikte hareket edecekleri kooperatif vb bir kuruluşun çatısı altında toplanmaları teşvik edilmelidir.
- Girişimci olmaları için sadece eğitim vermek yeterli değildir. Öncelikle kadınların girişimci olmasının önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır

Bu faaliyetler yanında kadının ve eşinin birlikte katılacağı kurslar düzenlenmeli ve bu kurslarda;

- kadınların aile içindeki kararlara katılımının
- yeni beceriler kazanmasının

- gelir getirici işlerde çalışmasının
- girişimci olmasının
- kooperatif ve benzeri bir kuruluşa üye olmasının aile gelirini artıracacağı, kadının toplum içindeki statüsünü yükselteceği, daha anlayışlı bir eş, daha bilgili bir anne olacağı anlatılmalıdır. Böyle yapılmadığı sürece kadının aile içinde yoksulluğu en fazla hisseden birey olması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

4.Kaynaklar

Gülçubuk,B. ve Yasan,Z.,2009. “İşsizlik,Yoksulluk ve Göç Kısılacında Kırsal Alanda Kadın Emeği”. International Multidisciplinary Women’s Congress 13-16 October 2009, İzmir.

Kulak,E.,2011.”Tarımsal Üretim Süreçlerinde Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri:1980 Sonrası Gelişmeler”. T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kutlar,İ.,2009. “Kırsal Alanda Kadının İşgücüne ve Kararlara Katılımının Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi”. International Multidisciplinary Women’s Congress 13-16 October 2009, İzmir.

Oğuz,C. ve Kan,A.,2010. “Konya İli Seydişehir İlçesi Yaylacık Köyünde Bahçe Tarımında Kadınların Rolü ve Etkinliğinin Ölçülmesi”. T.C.Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Tarımsal Ekonomi ve Politika Araştırmaları Dairesi Başkanlığı Yayınları.www.tepge.gov.tr, Ankara.

Şenses, F.,2003. “Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk”. İletişim Yayınları, İstanbul.

TÜİK,2011.“Türkiye İstatistik Kurumu”. İstatistikler (Gelir,Tüketici, Tüketim ve Yoksulluk) Yoksulluk Analizleri. Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Kırsal Çizelgesi, Ankara.

Uçar,C.,2011.“Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri”. T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

Ulutaş,Ü.Ç.,2009. “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”. Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi. Sayı 2, sayfa 25-40, İstanbul.

Sosyal Destek Projelerinin (SODES) Tarım Kesiminde Uygulanması (İğdır İli Örneği)

Kasım ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. E-mail: oziyasahin@hotmail.com,
İğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İĞDIR

Özet

Bu çalışmada, 2010 yılında İğdır ilinde kabul edilen ve 2011 yılında yürütülen SODES projesi içinde yar alan ve tarım kesimine yönelik olan 3 projeden biri olan “Çiftçiyim Yeniliğe Açığım” projesi ele alınmıştır. Bu proje ile İğdır ilinde tarımsal faaliyet yürüten 360 üreticiye çeşitli konularda eğitim verilmiştir. Proje kapsamında; kırsal kesimde yaşayan, tarımsal faaliyet içinde bulunan çocuklar, gençler ve yetişkinlerden oluşan mevcut ve potansiyel çiftçi adayları hedef kitle olarak seçilmiştir. Eğitim verilen kişilerin sosyo ekonomik yapıları tespit edilmiştir. Uygulama kapsamında İğdır ili merkez ve ilçelerine ait hayvansal ve bitkisel üretimlerin yoğun yapıldığı köylerden hedef gruplar belirlenmiştir. Bu faaliyetler sonucunda; 12 Eğitim çalışma grubunda (her grup 30 kişi), eğitim sonunda 360 kişi girişimcilik ve hayvansal ve bitkisel üretime yönelik eğitim verilmiştir. İğdır ilinin kırsal kesiminden kentsel kesime göçle gelenler başta olmak üzere çok çeşitli sorunları vardır. Kırsal kesimde yaşayan, tarımsal faaliyet içinde bulunan çocuklar, gençler ve yetişkinler arasındaki çiftçilerin; atılgan ve girişimci, yeniliklere açık ve meraklı olmaları, risk üstlenmeleri, fedakarlığa katlanabilmeleri, atılmak isteyen tarım sektörü için önderlik yapmaları amacıyla girişimcilik eğitimi başta olmak üzere mevcut bitkisel ve hayvansal üretim teknikleri ve uygulamaları ile modern üretim teknik ve uygulamaları hakkında eğitici ve öğretici eğitim çalışması uygulamaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sosyal Destek Projesi, Tarımsal Eğitim, İğdır.

Practice of Social Support Programs in Agricultural Sector (The Case of İğdır Province)

Abstract

In this study, the project of “Çiftçiyim, yeniliğe açığım (I am a farmer and I am open to innovation)”, which is one of three SODES projects accepted in 2010 and applied in 2011 for agricultural sector in İğdır province, is discussed. 360 producers engaging in agricultural activities in İğdır province are educated about various topics within the scope of this project. Within the context of the project; present and prospective farmers consisting of children, young and adult farmers in the rural area were chosen as the target group. The socio-economical statuses of the people receiving this education were determined. Within the framework of the practice, target groups were determined from the villages of province of İğdır and its districts where animal and plant production is conducted intensely. As a result of these activities, 360 people were educated about entrepreneurship and farming in 12 education groups (30 people in each group). There are many problems in İğdır province, including primarily the immigrants from rural to central areas of the province. Therefore, an educational program about available plant and animal production techniques and practices and modern production techniques and practices was put into practice in order that children, young and adult farmers living in countryside and engaged in agriculture may become enterprising, innovative, curious, risk-taking, self-sacrificing leaders of agricultural sector.

Key words: social support project, agricultural education, İğdır

1.Giriş

Sosyal Destek Programı (SODES), istihdam, sosyal bütünleşme, kültür, sanat ve spor alanlarında göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen insan odaklı bir programdır (Anonim, 2012).

Sosyal Destek Programı, 2008–2012 yılları arasında bölgesel kalkınma projelerinin büyük ölçüde tamamlanması amacıyla hazırlanan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Eylem Planının Sosyal Gelişiminin Sağlanması bileşeni altında oluşturulmuş ve 2008 yılında GAP illerinde uygulamaya konulmuştur. 2010 yılından itibaren DAP (Doğu Anadolu Projesi) bölgesinde de uygulanmaya başlamıştır.

SODES’in en önemli amacı bölgenin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmaktır. İl valiliklerin koordinasyonunda yerel düzeyde hazırlanan ve uygulanan SODES projeleri, istihdam edilebilirliği artırmayı, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmalarını sağlamayı, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yoluyla bölgedeki çocuk, genç ve kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı vermeyi hedeflemektedir.

Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte gündeme gelen yerelleşme olgusu gerek yerel yönetimlerin gerekse yereldeki sivil toplumun ve diğer aktörlerin işbirliğiyle çok ortaklı yapıların etkin olmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda; her bir bölgenin ihtiyaçlarını, potansiyellerini ve önceliklerini dikkate alan ve bütün bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını birlikte hedefleyen bir politika önem kazanmıştır.

Sosyal destek projeleri, bölgesel ve sosyal gelişme politikaları; rasyonel ve etkin kaynak kullanımının sağlanması ve kalkınmanın ülke genelinde dengeli şekilde gerçekleştirilmesi açısından özel önem taşımaktadır. Bu kapsamda; IX. Kalkınma Planında merkezi düzeydeki politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, yerel dinamiklere ve içsel

potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi öngörülmüş, bu tedbirleri odağına alan stratejiler ile yönetim, yerindelik gibi ilkeleri esas alan yeni kamu yönetimi politika anlayışı benimsenmiştir (Güder ve Kurtipek, 2011).

Iğdır ili, sahip olduğu iklim koşulları ve topoğrafik yapısı ile tarım ürünleri çeşitliliği, Doğu Anadolu Bölgesinin diğer illerine göre daha avantajlı bir konumdadır. Oysa bilinçsizce yapılan uygulamalar sonucu, tarıma ayrılan alanlar her geçen yıl belirli bir oranda azalış göstermektedir. Iğdır ilinde çayır-mera alanlarının fazlalığı başlangıçta hayvancılık için büyük bir potansiyel olarak gözükmektedir. Ancak ekstrem iklim şartları ve toprak yapısının bozukluğundan kaynaklanan sebeplere ilave olarak çayır-meraların; aşırı, erken ve geç otlatma ve bakım işlerinin yapılamaması gibi nedenlerle önemli ölçüde verim güçlerini kaybetmişlerdir (Temel ve Şahin, 2011).

2. Sosyal Destek Programı (SODES)

Sosyal destek programlarının en önemli araçlardan birisi, dezavantajlı kesimlerin beşeri sermayelerinin artırılması yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesidir. Bununla birlikte, yoksullukla mücadele politikalarında sınırlı kaynakların etkin kullanılması da önemlidir. Bu kapsamda, SODES ile GAP ve DAP bölgesinde kaynakların etkin kullanılması ve dezavantajlı kesimlerin beşeri sermayelerinin geliştirilmesi ile ilgili bölgelerden başlayarak tüm Türkiye’de sosyal kalkınmanın gelişimine katkıda bulunmak üzere çok sayıda faaliyet hayata geçirilmiştir (Güder ve Kurtipek, 2011).

Yoksulluk kültürünü önlemeye çalışan, kişileri bir değer olarak kabul edip onlara kendilerini ifade edecekleri, becerilerini geliştirip yeteneklerini açığa çıkartacakları fırsatlar sunmayı hedefleyen sosyal politikaları uygulamaya geçirmek gerekmektedir. SODES ile sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın artırılması için yoksulluk, göç ve kentleşme gibi sosyal sorunların çözümüne yönelik yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. SODES kapsamında, istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal içermenin sağlanması ile kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin desteklenmesi öngörülmektedir (Güder ve Kurtipek, 2011).

SODES istihdam, sosyal içirme ve kültür, sanat ve spor olmak üzere üç başlığı kapsamaktadır. İstihdam başlığı altında hazırlanacak projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve bölgedeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması beklenmektedir (Şahin ve Temel, 2012).

Sosyal içirme başlığı altında hazırlanacak projeler ile yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özürlü, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bunlara götürülen hizmetlerin kalitesinin artırılması beklenmektedir.

Kültür, sanat ve spor başlığı altında hazırlanacak projeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi ve özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilmesine destek olunması hedeflenmektedir.

3. Sodes Projesi Uygulaması (Iğdır İli Örneği)

Iğdır ilinde 2010 Iğdır ilinde, tarım kesiminde uygulamaya yönelik 3 adet (Yeşeren Ümitler, Topraktan Çıkan İnciler ve Çiftçiyim Yeniliğe Açığım) proje kabul edilmiştir (Anonim, 2010). Sosyal destek projesi Sosyal İçerme başlığı altında, 2 adet proje proje, Iğdır İl Gıda, tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü 1 adeti ise Iğdır Üniversitesi tarafından yürütülmüştür. 2010 yılında kabul edilen 26 adet SODES projesinin bütçesi 4,535,000 TL dir. Tarım kesimindeki 3 projenin toplam tutarı ise 382,050 TL dir.

Iğdır Üniversitesi tarafından, SODES projesi olarak yürütülen “Çiftçiyim Yeniliğe Açığım” projesi ile Iğdır ilinde tarımsal faaliyet yürüten 360 üreticiye çeşitli konularda eğitim verilmiştir. Proje kapsamında; kırsal kesimde yaşayan, tarımsal faaliyet içinde bulunan çocuklar, gençler ve yetişkinlerden oluşan mevcut ve potansiyel çiftçi adayları hedef kitle olarak seçilmiştir. Proje bütçesi 98,300 TL olup, bunun 93,922 TL’si harcanmıştır. Harcamalar başta kursiyer katılım ücreti, iase (piknik ve yemek ikramları), gezi, eğitimci ücreti, yer kirası ve projeyi tanıtım için ilan, afiş, broşür ve görünürlüğü artırmaya yönelik eşantyonlar (tşört, şapka) yapılmıştır.

Uygulama kapsamında Iğdır ili merkez ve ilçelerine ait hayvansal ve bitkisel üretimlerin yoğun yapıldığı köylerden hedef gruplar belirlenmiştir. Bu faaliyetler sonucunda; 12 Eğitim çalışma grubuna 8 gün süreyle (her grup 30 kişi), 360 kişiye girişimcilik ve bitkisel ve hayvansal üretime yönelik eğitimi verilmiştir.

Proje kapsamında eğitim verilen katılımcıların cinsiyet, yaş ve yerleşim yerlerine göre dağılımı Çizelge 1’de verilmiştir. Eğitime katılanların % 74.2’si erkek, % 25.8’i bayandır. Katılımcıların yaş ortalaması ise 37.6 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		Tacirli	Konaklı	Melekli	Yüzbaşılar	Tuzluca	Ortaköy	Genel
Erkek	Yaş ort.	40.82		37.00		39.56	35.77	38.60
	Sayı	90		60		60	57	267
	Yüzde	33.70		22.47		22.47	21.35	74.17
Bayan	Yaş ort.		34.06		35.00			34.89
	Sayı		32		61			93
	Yüzde		34.41		65.59			25.83
Toplam	Yaş ort.	40.82	34.06	37.00	35	39.56	35.77	37.58
	Sayı	90	32	60	61	60	57	360
	Yüzde	25.00	8.89	16.67	16.94	16.67	15.83	100.00

Proje kapsamında verilen eğitim konuları; başta girişimcilik eğitimi olmak üzere, toprak hazırlama ve işleme, yem bitkileri yetiştiriciliği, küçük ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, sebze yetiştiriciliği, beslenme ve hijyen konularını içermektedir.

Kırsal kesimde yaşayan, tarımsal faaliyet içinde bulunan çocuklar, gençler ve yetişkinler arasındaki çiftçilerin; atıl-gan ve girişimci, yeniliklere açık ve meraklı olmaları, risk üstlenmeleri, fedakarlığa katlanabilmeleri, atılım yapmak isteyen tarım sektörü için önderlik yapmaları amacıyla girişimcilik eğitimi verilmiştir.

Iğdır ilinin kırsal kesiminden kentsel kesime göçle gelenler başta olmak üzere çok çeşitli sorunları vardır (Şahin ve Temel, 2012). Bu sorunlar içerisinde eğitim sorunu, özel bir konuma sahiptir. Bu temel sorun yanında, alan uygulamasında karşılaşılan sorunlar ise;

- Okuma düzeyi düşük, dolayısıyla algı da düşük,
- Girişimcilik ruhu yeterince gelişmemiş,
- Eğitim yeri seçiminde sorunlar var, seçilen yerler eğitime uygun mekanlar değil,
- Eğitim zamanı uygun değil (bayan ve erkek katılımcılar açısından),
- Eğitimdeki konulara ilgisizlik,
- Bayan katılımcıların Türkçeyi yeterince bilmemesi,
- Eğitim ortamına çocuklar ile gelme olarak tespit edilmiştir.

Ayrıca, mevcut bitkisel ve hayvansal üretim teknikleri ve uygulamaları ile modern üretim teknik ve uygulamaları hakkında eğitici ve öğretici eğitim çalışması uygulamaya konulmuştur. Uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşılmış ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri de sunulmuştur.

Bu kapsamda;

- Eğitim materyali seçiminde ve anlatımda kullanılan dilde özen gösterilmeli,
- Sosyal etkileşimin sağlanması, eğitime katılımı ve ilgiyi artırmakta,
- Proje kapsamında ödenen katılımcı harçlıkları, eğitime katılımı artırırken, eğitime katılanların amacını da saptırmaktadır,
- Sosya içerme kapsamındaki projeler, tarım kesiminde uygulanan diğer projelerin amaç ve kapsamına uymamaktadır,
- Bu tür projelerde aynı ve nakdi yardım çok kısıtlı ve uygulanabilirliği oldukça düşüktür,
- Uygulanan projeye, Iğdır Üniversitesinin ve Ziraat Fakültesinin tanıtımı ve halkla bütünleşmesi bir dereceye kadar sağlanmıştır,
- Toplumun eğitimcilere karşı bakışı ve geçmişten kaynaklanan ön yargılar hala devam etmektedir,
- Kırsal kesimde yaşanan her türlü soruna karşı gerekli eğitim çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.Sonuç

Iğdır ilinde halkın en önemli geçim kaynağı bitkisel ve hayvansal üretilmektedir. Gerek bölgenin sahip olduğu ekolojik yapısından, gerekse tarımsal üretimde bilinçsizce yapılan uygulamalar sonucu tarım arazileri kabiliyet sınıfına göre kullanılmamakta, her geçen gün tarım dışı arazi miktarları artmakta ve elde edilen tarımsal üretimin verim ve kalitesi düşmektedir. Bu konularda bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarına önem verilmelidir.

SODES projeleri devam etmeli, ancak içerik ve uygulamalarda tarım kesimine yönelik ayrıcalıklara ve uygulamayı kolaylaştırıcı mevzuata da ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu gibi projeler kapsamında, üreticilerin bilinçlendirilmesi için bölgede acilen kısa, orta ve uzun vadeli çalışmalara ihtiyaç vardır.

SODES projeleri farklı amaç ve kapsamda olduğu için, tarım kesimine uygulanan diğer projelerle karıştırılmamalı ve beklentilerde sosyal amaçlı olmalıdır. Bu tür projeler ekonomik amaçlı bir proje uygulaması değildir.

5.Kaynaklar

Anonim, 2010. Iğdır Valiliği SODES birimi. Web adresi: http://www.igdir.gov.tr/default_B0.aspx?content=1056. Erişim Tarih:02.11.2010.

Anonim, 2012. www.sodes.gov.tr/DocObjects/Download/8705/SODES_KITAP.pdf. Erişim Tarih:07.02.2012.

Güder, G., Kurtipek, R., 2011. Yoksullukla Mücadelede Beşeri Sermayenin Artırılması ve Bölgesel Sosyal Kalkınmanın Sağlanması: Sosyal Destek Programı (SODES) Örneği. Web adresi: www.dpt.gov.tr/.../Yoksulluk_Sempozyumu_SODES_Bildirisi.pdf. Erişim Tarih:05.10.2011.

Şahin, K., Temel, S., 2012. Sosyal destek politikalarının Tarım Kesiminde Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar (Iğdır İli Örneği). I. Uluslar arası Iğdır Sempozyumu Fen Bilimleri Bildiri Özetleri Kitabı. S:64. 19-21 Nisan 2012. Iğdır.

Temel, S., Şahin, K., 2011. Iğdır İlinde Yem Bitkilerinin Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi. 21 (1): 64-72. Van.

Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarımın Kırsal Kalkınmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi

Hakan ADANACIOĞLU¹

hakan.adanacioglu@ege.edu.tr

Görkem ÖZTÜRK COŞAR²

gorkem.ozturk@ege.edu.tr

Sait ENGİNDENİZ³

sait.engindeniz@ege.edu.tr

¹ Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, C Blok, 35100, Bornova-İzmir

² Ar.Gör., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, C Blok, 35100, Bornova-İzmir

³ Prof.Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, C Blok, 35100, Bornova-İzmir

Özet

Organik tarım; ekonomik, sosyal ve çevresel katkıları yanında, kırsal ve ulusal kalkınmaya katkı sağlaması nedeniyle günümüzde tüm dünyada uygulanmaktadır. Son dönemde özellikle kırsal kalkınmaya olan katkıları nedeniyle farklı kuruluşlarca birçok proje hazırlanmış ve uygulanmaktadır. Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye’de organik tarım uygulamalarındaki gelişmeler incelenerek organik tarımın katkıları ve özellikle kırsal kalkınma açısından etkileri daha önce yapılmış araştırmaların sonuçları ışığında çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kırsal kalkınma, organik tarım, tarımsal gelir, tarımsal gelişme, üretici refahı.

Evaluation of the Effects of Organic Farming to Rural Development in the World and Turkey

Abstract

Today organic farming has been applied all over the world because of contributing to rural and national development in addition to economical, social and environmental contributions. In last years especially a lot of projects prepared by different foundations due to contributions to rural development. In this study, contributions and impacts of organic farming especially in terms of rural development in the light of results of previously studies were evaluated from several points of view with examining improvements in organic farming practices in the world and Turkey.

Key Words: rural development, organic farming, agricultural income, agricultural development, farmer welfare.

1. Giriş

Günümüzde kırsal kalkınma gereği, kırsal alanda yaşayanların gelirlerini ve refahını artırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunmak, kır-kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimde kendi kendine yaşanabilir birimler oluşturmak ve kentleşme olgusunu kıra yayarak yaşam düzeyini çağdaşlaştırmak gibi nedenlerle açıklanmaktadır. Kalkınma ile aynı zamanda, doğal üretim kaynaklarının korunarak-geliştirilerek verimli kılınması, doğal kaynak dengesinin gözetilmesi, doğal ve çevresel değerlerin korunması da hedeflenmektedir. Bu yaklaşım en az kentsel toplum kadar kırsal toplum için de temel bir gelişme anlayışı niteliği taşımaktadır.

Bu açıdan bakıldığında organik tarımın, gerek tarımsal, gerekse kırsal kalkınma açısından katkılar sağlayabilecek yöntemlerden biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye’de bugüne kadar organik tarımı üreticiler açısından değerlendiren (Artukoğlu vd., 2009; Çobanoğlu ve Işın, 2009), organik tarımın ekonomik yönlerini analiz eden bir çok çalışma yapılmıştır (Akgüngör, 1996; Tanrıvermiş vd., 2004; Bektaş ve Miran, 2005). Bunun yanında; organik tarımı çevre ve insan sağlığı yönünden değerlendiren (Olhan, 1997; Tosun ve Kaya, 2010), organik ve konvansiyonel tarımı çeşitli yönlerden karşılaştıran (Birinci ve Er, 2006; Erkoyuncu, 2008; Karabaş ve Gürler, 2011; Saner vd., 2012), tüketicilerin organik ürün taleplerini etkileyen faktörleri inceleyen birçok çalışma da yapılmıştır (Akgüngör vd., 1999, Sarıkaya, 2007; Yılmaz vd., 2009; Günden vd., 2010). Bugüne kadar farklı ülkelerde organik tarımın kırsal kalkınma açısından sağlayacağı katkıları değerlendiren çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir (Pugliese, 2001; Sarudi vd., 2003; Al-Shdiefat vd., 2006; Kilcher, 2007; Bellini ve Ramberti, 2009). Türkiye’de ise son yıllarda bu konunun önemi üzerinde durulmaya başlanmış, ancak konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Çetin ve Başarır, 2006; Albeni, 2011). Dolayısıyla Türkiye’de organik tarımı kırsal kalkınma açısından değerlendiren çalışmaların artırılmasında yarar vardır.

Buradan hareketle hazırlanan bu çalışmada, dünyada ve Türkiye’de organik tarım uygulamalarındaki gelişmeler incelenerek organik tarımın katkıları ve özellikle kırsal kalkınma açısından etkileri daha önce yapılmış araştırmaların sonuçları ışığında çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir. Çalışmanın materyalini konuyla ilgili daha önce Türkiye’de ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Bunun yanında IFOAM, FIBL, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Ekolojik Tarım Organizasyonu gibi kuruluşların yayınladığı istatistiklerden de yararlanılmıştır.

2. Organik Tarımın Kırsal Kalkınma Açısından Önemi

Kırsal alanda yaşayan toplulukların yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan kırsal kalkınma, bu toplulukların sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını tatmin etmekte, sosyal organizasyon yönünden onları güçlü hale getirmekte ve aynı zamanda doğal kaynakları korumaktadır. Organik tarım, kendi işgücünü, kaynaklarını ve bilgisini kullanmaktan başka alternatif olmayan insanların bulunduğu alanlarda gelir ve istihdam yaratarak kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilmektedir (FAO, 2007).

Organik tarım bütünsel bir yaklaşımla aşağıdaki şekillerde kırsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (IFOAM, 2006) :
Yönetme kabiliyetini geliştirme: Organik tarım, kendi kaynaklarını kontrol etme ve katma değer eklenmiş gıda zincirine aktif olarak katılma açısından yerel topluluklardaki çiftçilere karar verme rolünü vermektedir.

Canlı bir ekonomik alan oluşturma: Makinalaşmanın azalması ve tarım ilaçları kullanımından uzaklaşarak istihdam olanağı yaratıldığı gibi işgücünün sağladığı getiri de artmaktadır. Kaliteli ürünlerin üretiminin çeşitlendirilmesi ürünle ilgili yaşanan sorunların etkisini azalttığı gibi pazarlama fırsatlarını da artırmaktadır. Çeşitlendirme ile aynı zamanda gelir ve gıda güvenliği de sağlanmaktadır.

Sağlıklı bir çevrenin sürdürülmesi: Ekolojik bir yaklaşımı esas olan organik tarım, ekosistemin bütünlüğünü ve doğal kaynakların verimliliğini sürdürülebilir hale getirmektedir. Doğal peyzajı ve yabancı türleri koruyan organik tarım, toprağın onarılmasına, yerel tohumların kullanılması ve geliştirilmesi ile tarımsal biyoçeşitliliğin sürdürülmesine imkan tanımaktadır. Kimyasal girdilerin kullanımının azaltılması, çiftçilere daha sağlıklı bir çalışma ortamı sunmaktadır.

Sosyal sermayenin korunması: Organik tarım, kırsal alanların sosyal sermayesini oluşturmaktadır. Sermaye ve kaynak yoğun bir yaklaşımdan bilgi-yoğun bir yaklaşıma odaklanan organik tarım, geleneksel bilgiyi kullanmakta ve çiftçiler arasındaki değişimi teşvik etmektedir. Organik tarım aynı zamanda, sosyal organizasyonları ve kırsal toplulukları güçlü hale getiren içsel kontrol ve katılımcı garanti sistemleri (Internal Control and Participatory Guarantee Systems) gibi denetleme ve kontrol için çeşitli araçları ortaya çıkarmaktadır.

3. Dünyada Organik Tarım Uygulamaları

Dünyada organik sertifikalı tarımsal üretim yapan ülke sayısı 2000 yılında 86 iken, bu sayı 2008 yılında 154'e, 2009 yılında da 161'e ulaşmıştır. Organik tarım yapılan alan 1999 yılında 11 milyon hektar iken, bu rakam 2008 yılında 35.2 milyon hektara, 2009 yılında da 37.2 milyon hektara yükselmiştir. Bunun dışında doğal toplama alanı olarak 41.9 milyon hektar alanda da organik tarım yapılmaktadır. Dünyadaki toplam tarım alanlarının halen %0.9'unda organik tarım faaliyeti gerçekleştirilmektedir. En fazla organik tarım yapılan alana sahip ülkeler sırasıyla; Avustralya (12 milyon hektar), Arjantin (4.4 milyon hektar) ve ABD'dir (1.9 milyon hektar). Dünyada organik tarım yapan üretici sayısı 2008 yılında 1.4 milyon iken, 2009 yılında 1.8 milyon'a yükselmiştir. Organik tarım yapan üretici sayısının en fazla olduğu ülkeler; Hindistan (677257), Uganda (187893) ve Meksika'dır (128826). Dünyada organik tarım ürünleri piyasası 1999 yılında 15.4 milyar \$ iken, 2008 yılında 50.9 milyar \$'a, 2009 yılında da 54.9 milyar \$'a yükselmiştir. 2009 yılı itibarıyla dünyada faaliyet gösteren toplam 523 sertifika kuruluşu bulunmaktadır (Willer and Kilcher, 2011).

Günümüzde farklı ülkelerde organik tarımı destekleyen ve yönlendiren önlemler alındığı görülmektedir. Örneğin AB ülkelerinde organik tarım; Ortak Tarım Politikası düzenlemeleri, bu düzenlemeler kapsamında yer alan kırsal kalkınma düzenlemeleri ve tarım-çevre ilişkilerini ilgilendiren düzenlemeler yanında, çevre politikaları kapsamında ele alınan çeşitli düzenlemeler ile Birliğe üye olan her ülke tarafından geliştirilen Ulusal Programlarla yönlendirilmektedir. AB ülkelerinde, Ortak Tarım Politikası çerçevesinde, 2092/91 No'lu AB direktifi ile organik tarımın, organik ürünlerin ve diğer çevreye zarar vermeyen üretim yöntemlerinin desteklenmesine ve üretimin teşvik edilmesine karar verilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda üye ülkeler ulusal ve bölgesel düzeyde destekleme planları hazırlamışlardır (İpek ve Çil, 2010). ABD'nde 2002'de yürürlüğe giren Çiftlik Güvenliği ve Kırsal Yatırım Yasası ile, organik üretim ve pazarlamaya ilişkin olarak bu konuda çalışacak olan üreticilere araştırma ve teknik yardım sağlanmıştır. Organik üretimin desteklenmesine yönelik olarak halen uygulanan başlıca programlar; belgeleme masraf paylaşımı programı, araştırma ve teknik yardım programı, doğal kaynakları koruma programı, vergi muafiyetleri programı, ihracatı geliştirme programı, ürün sigortası programı ve diğer programlardır (Çetin, 2005).

4. Dünyada Organik Tarım Uygulamalarının Kırsal Kalkınma Yönü

İtalya'da gerçekleştirilen bir çalışma, organik tarımın kırsal kalkınma için bir model olabileceğini göstermektedir (Bellini ve Ramberti, 2009). Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, organik tarım yapan işletmelerin çevre dostu tarımsal uygulamalara (yüksek etkinlikte sulama, toprak koruma uygulaması, düşük derinlikte toprak işleme, vb.) uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Sosyo-ekonomik boyut kapsamında değerlendirildiğinde, organik işletmelerin daha iyi eğitilmiş ve genç kişiler tarafından yönetildiği, işgücü içerisinde aile işgücünün payının düşük olduğu, kaynakların daha karlı faaliyetlere aktarıldığı belirlenmiştir. Bunun yanında, bitkisel üretim alanı ve hayvan sayısı bakımından organik tarım yapan işletmelerin diğer işletmelerden daha büyük olduğu saptanmıştır.

Ürdün'ün Burma bölgesindeki organik zeytin üretimi yapan küçük çiftçilerin pazarla bağlantısını kurmaya yönelik gerçekleştirilen proje, organik tarımın kırsal kalkınmaya olan olumlu etkisini gösteren bir diğer örnektir (Al-Shdiefat vd., 2006). Bu proje, Ürdün Tarım Bakanlığı ile Japon Uluslararası Ortaklık Acentesi'nin (JICA) işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında, Ürdün'ün Burma bölgesindeki Tarımsal İstasyonda model oluşturabilecek bir tarım ve eğitim merkezi kurulmuştur. Çiftçi grupları, zeytin işleme fabrikaları ve nihai pazar arasında bir adil ticaret (fair trade) sistemi kurulmuş olup burada kaliteye göre uygun fiyat elde edilmesi amacıyla bir proje izleme sistemi oluşturulmuştur. Yerel topluluklarda organik zeytin çiftçilerinin kooperatifler şeklinde birlik oluşturması teşvik edilmiştir. Zeytin çiftçileri ve tarımsal istasyonda bulunan ziraat mühendislerinin verdikleri eğitim vasıtasıyla organik zeytin üretim metodları hakkında her kooperatif ortağının bilgi ve becerisi geliştirilmiştir. Bunların neticesinde, toprak verimliliğinde bir artış gerçekleşmiş, uluslararası pazarlara Ürdün organik zeytinyağı girişi yapmıştır. Yine, katma değer artması, maliyetlerin

azalması ve karlılığın iyi olması kırsal alandaki yaşam koşullarını iyileştirmiştir. Bu çalışmada, organik zeytinyağı üreticilerinin zeytinyağı satış fiyatının geleneksel üretim yapanlara göre %24 daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Hindistan, Mali, Tanzanya, Benin ve Kırgızistan gibi ülkelerde yapılan organik pamuk üretim projeleri, organik tarımın kırsal kalkınmaya olan katkısını ortaya koymaktadır. Organik pamuk projelerinin büyük çoğunluğu organik pamuk üretimini teşvik etmek için çiftçilere bazı destekler sağlamaktadır. Bunlar; organik tarım hakkında çiftçilerin eğitilmesi, ürün ile yaşanabilecek sorunlar için teknik yardımın sağlanması, çiftçiler arasındaki değişimin kolaylaştırılması, organik pamuk pazarlanırken alıcıların belirlenmesi ve satışların idare edilmesi, organik fiyat primi ile pamuğun satın alınması, iç kontrol sisteminin işletilmesi, sertifikasyon için gerekli dokümanları sağlamada çiftçilerin desteklenmesi, dış sertifikasyonun organize edilmesi ve gerektiğinde sertifika için ödeme yapılması şeklinde belirtilebilir. Ayrıca, bazı projelerin yukarıda belirtilenlere ek olarak çiftçilere daha ileri destekler sağladığı belirlenmiştir. Söz konusu destekler; organik gübreler, doğal mineral gübreler, organik pestisitler, işlem görmemiş pamuk tohumları gibi tarımsal girdilerin tedarik edilmesi veya girdilerin tedarikinin organize edilmesi; girdilerin satın alınması veya altyapı için kredi sağlanması; kompost yapıları, biyogaz tesisleri ve inek barakalarının inşası için finansman sağlanması veya aynı katkıda bulunulması; çirçürlemanın organize edilmesi ve işleme zinciri ile bağlantıların kurulması; pamukla rotasyon yapılan organik ürünlerin pazarlaması için organizasyon yapılması; katılımcı teknolojik gelişme ve araştırmalara destek verilmesi; diğer çiftçi grupları ve projeler ile bir ağ oluşturulması olarak ifade edilebilir.

Organik pamuk projelerinden elde edilen deneyimler, uzun dönemde organik tarımın çiftçilere daha iyi ve daha stabil bir gelir sağladığını, üretim seviyelerini sürdürdükleri gibi geliştirebildiklerini ve doğal kaynakları daha etkin kullanabildiklerini göstermiştir. Kuzey Hindistan'da (Maikaal bioRe) organik pamuk üretimi üzerine yapılan bir araştırma projesi, üç veya dört yıllık bir dönüşüm periyodundan sonra organik pamuk işletmelerinin veriminin geleneksel üretim yapanlarla aynı olduğunu ve üretim maliyetlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu proje kapsamında organik pamuk lifi için alınan fiyat primi ile birlikte birçok çiftçinin yaşam şartlarının önemli düzeyde iyileştiği ve borçlarından kurtulduğu belirtilmektedir (Eyhorn, 2005).

5. Türkiye'de Organik Tarım Uygulamalarındaki Gelişmeler

Türkiye'de organik tarım 1980'li yılların ortalarında Avrupa'da faaliyet gösteren firmaların Türkiye'den organik ürün talep etmeleri ve bu üretim tekniğini tanıtmaya yönelik çalışmaları ile başlamıştır. 1996 yılında 1.947 üretici 6.789 hektar alanda organik üretimde bulunurken, 2009 yılında üretici sayısı 35.565'e, üretim yapılan alan ise 501.641 hektara yükselmiştir. Aynı dönemde ürün sayısı ise 26'dan 212'ye çıkmıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 2010 yılı verilerine göre Türkiye'de 42.097 üretici tarafından toplam 510.033 hektar alanda organik üretim gerçekleştirilmektedir ve organik ürün sayısı 216'ya ulaşmıştır. Organik üretim yapılan toplam alanın %75.25'ini yetiştiricilik yapılan alan, %24.75'ini de doğal toplama alanı oluşturmaktadır (www.tarim.gov.tr).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı organik tarımla ilgili desteklerini 2012 yılında da sürdürmektedir. Organik tarım yapan üreticilere dekar bazında destek ödemesi; meyve ve sebze üreticileri için 35 TL/da, tarla bitkileri üreticileri için 10 TL/da, hayvancılık, arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliği yapanlar için de ilave %50 olarak uygulanmaktadır. Çevresel amaçlı tarım arazilerinin korunması (ÇATAK) desteklerine de 30-135 TL/da arasında değişik kategorilerde devam edilmektedir. Ayrıca 2012 yılında organik tarımsal ürünleri ve girdileri üreten girişimcilere tarımsal kredilere uygulanan cari faiz oranından %50 indirimli işletme ve yatırım kredisi imkanı sağlanmaktadır. İşletme kredileri için 18 ay içinde, yatırım kredilerinde ise 7 yıl içinde ödenme zorunluluğu getirilmiştir (www.tarim.gov.tr).

1985-86 yıllarında kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı dışsattıma konu olan organik tarım ürünleri iken, günümüzde sektör ve ürün yelpazesi genişlemiştir. Organik ürünler üretim ve dışsattımı sert kabuklu ve kuru meyveler, dondurulmuş meyve ve sebzeler, yaş meyveler ve sebzeler, baharatlar ve bakliyat sektörlerinde yoğunlaşmış olup, gülsuyu, gülyağı, zeytinyağı, pamuk ve tekstil ürünleri üretimi ve dışsattımı gerçekleştirilen diğer organik ürünler olmuştur. Türkiye 2010 yılında 15.9 milyon \$ değerinde organik ürün dışsattımı gerçekleştirmiştir (www.tarim.gov.tr).

6. Türkiye'de Organik Tarımın Ekonomik Yönlerine İlişkin Araştırma Sonuçları

Türkiye'de organik tarımın 1990 yıllarda ivme kazanmaya başlamasından sonra akademisyenlerce bu konuda teknik ve ekonomik nitelikli araştırmalar da yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Manisa'nın Salihli ve İzmir'in Kemalpaşa ilçelerini kapsayan bir araştırmada organik çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde verimin Kemalpaşa'da daha yüksek, Salihli'de ise daha düşük olduğu saptanmıştır. Her iki ilçede de organik çekirdeksiz kuru üzümün üretim masraflarının ve net gelirinin daha fazla olduğu ortaya konulmuştur (Akgüngör, 1996). Yine Manisa'da yapılan bir araştırmada kapsama alınan 59 üreticinin %28.80'i organik tarıma geçtikten sonra verimlerinin düştüğünü belirtirken, %67.80'i organik tarıma geçtikten sonra gelirlerinin arttığını ifade etmiştir (Olhan, 1997).

Bugüne kadar farklı yörelerde ve organik yöntemlerle üretilen farklı ürünlerin ekonomik analizine yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğunda organik üretimde verimin daha düşük olduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Ancak bazı araştırmalarda ürüne göre verimin daha yüksek olabileceği de ortaya konulmuştur. Üretim masrafları konusunda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı araştırmalar da organik üretimde masrafların arttığı ortaya konulurken, bazı araştırmalarda masrafların azaldığı saptanmıştır. Bu araştırmalarda saptanan en önemli ve ortak sonuç ise organik bazı ürünlerin fiyatının daha yüksek olduğu ve organik üretim yapan üreticilerin daha fazla gelir elde edebildikleridir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomisi Konusunda Yapılan Araştırmaların Bazı Sonuçları

Ürün	Araştırma Alanı	Verim	Maliyet	Fiyat	Net Gelir	Araştırma
		Artışı (%)	Artışı (%)	Artışı (%)	Artışı (%)	
Sera Hıyarı	İzmir-Menderes	-30.86	-9.63	50.00	28.16	Engindeniz ve Yücel, 2003
Fındık	Ordu-Samsun	24.20	-15.20	-	20.00	Bülbül ve Tanrıvermiş, 2002
Vişne	Afyon-Konya	-22.80	22.60	15.71	11.85	Tanrıvermiş vd., 2004
Çilek	Konya-Akçayaşehir	-21.70	1.25	10.60	27.93	Tanrıvermiş vd., 2004
Kuru İncir	Aydın	0.26	19.53 (*)	5.69	0.73 (**)	Bektaş ve Miran, 2005
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	İzmir-Manisa	-4.76	-1.45 (*)	6.89	4.04 (**)	Bektaş ve Miran, 2006
Şeftali	Bursa-Karacabey	-40.98	-31.74	41.03	-	Birinci ve Er, 2006
Domates	Ankara-Beyazıt	-27.74	-8.98	50.00	36.53	Erkoyuncu, 2008
Domates	Çanakkale	-55.96	82.11	128.15	167.38	Turhan vd., 2008
Zeytin	İzmir-Aydın-Çanakkale	34.38	0.84	28.03	15.11	Olgun vd., 2008
Pamuk	İzmir-Aydın-Manisa	-11.39	22.31	11.69	-40.91	Adanacıoğlu, 2009
Nar	Antalya	-15.61	-	-	50.37	Yazıcı vd., 2011
Kayısı	Malatya	-25.35	-	-	-7.35	Şahin vd., 2011
Süzme Çiçek Balı	İzmir-Kemalpaşa	2.71	-	100.00	-	Saner vd., 2012

(*) değişken masraflar, (**) brüt marj dikkate alınarak hesaplanmıştır.

7. Türkiye’de Organik Tarımla İlgili Olarak Uygulanmış ve Uygulanmakta Olan Bazı Projelerin Kırsal Kalkınma Yönleri

Türkiye’de organik tarımın geliştirilmesi konusunda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bakanlığa bağlı kuruluşlar, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Borsalar, Birlikler, Belediyeler, Vakıflar, Dernekler ve bazı firmalar tarafından birçok proje yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu projeler incelendiğinde kırsal kalkınmaya yönelik bazı özellikler de taşıdığı görülmektedir. Aşağıda bu projelere kısaca değinilmiştir:

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca organik tarımın yaygınlaştırılması ve üretilen ürünlerin kontrolü amacıyla 1997 yılında “Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi” hazırlanmıştır. Proje, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, İyi Tarım Uygulamaları ve Organik Tarım Daire Başkanlığı koordinatörlüğünde yürütülmektedir. Proje kapsamında organik bitkisel üretimi geliştirmek amacı ile organik çilek, elma, fındık, kiraz, üzüm, ceviz, buğday, nohut, ahududu, kavun, sebze; organik hayvancılığı geliştirmek amacı ile yumurta tavukçuluğu, piliç yetiştiriciliği, besi toklusu yetiştiriciliği, arıcılık konularında; organik su ürünleri üretimini geliştirmek amacıyla ise organik alabalık ve sazan yetiştiriciliği konularında demonstrasyonlar kurulmuştur. Proje dahilindeki illerde üreticilere yönelik eğitim, yayım, kurs, seminer ve toplantılar düzenlenmiştir.

Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğünce AB Katılım Öncesi Mali Yardımları 2004 yılı programından finanse edilmek üzere hazırlanan “Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Mevzuatın AB Mevzuatı ile Uyumlu Hale Getirilmesi Projesi” AB komisyonu tarafından 2004 yılında onaylanmıştır. Proje 11.09.2006 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanmış ve 30 Kasım 2007 tarihi itibarıyla proje faaliyetleri tamamlanmıştır. Proje kapsamında, AB’nin organik tarım mevzuatındaki son değişikliklerin izlenerek, mevzuat uyumu konusunda gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, organik tarım politikalarını destekleyecek ve organik üretimi artıracak girişimlerin belirlenmesi, İzmir, Kütahya, Düzce, Adana, Erzurum illerinde uygulanacak pilot projeler vasıtasıyla organik tarımın yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nce 2005 yılında hazırlanan “Türkiye Organik Tarım Araştırmaları Projesi” başta üretim için yoğun girdi kullanan bahçe bitkileri olmak üzere, ülke genelindeki tüm Bitkisel/Bitki Sağlığı ve Hayvansal/Hayvan Sağlığı Araştırma Enstitüleri ve Üniversitelerde uygulanmıştır. Proje ile, organik bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretiminde geçerli mevcut standart uygulamaların ülke genelinde doğru bir şekilde ortaya konularak ilgililere benimsetilmesi ve AR-GE faaliyetlerinin düzenlenmesi planlanmıştır.

Çanakkale Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tarafından organik hayvancılığı geliştirmek amacıyla 2009 yılında Gökçeada Eşelek Köyü Organik Tarım Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında, Gökçeada İlçe Tarım Müdürlüğü ve Eşelek Köyü Muhtarlığı arasında yapılan protokol doğrultusunda yaklaşık 80 dekar zeytinlik, 800 dekar tarla alanında bitkisel üretim, 5.000 adet küçükbaş, 12 adet büyükbaş hayvan ile 150 adet arılı kovanın organik olarak üretim yapılmasına başlanmıştır. Ayrıca organik küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için 4.130 dekarlık köy merasından 400 dekarlık mera alanı ıslah edilmiştir.

1993 yılından itibaren uygulanmakta olan “Gökçeada ve Bozcaada Tarımsal Kalkınma ve İskân Projesi”nde Gökçe-

ada ve Bozcaada'da iskân açılmış veya açılacak köylerdeki iskân faaliyetlerinin desteklenmesi, adalarda iskân edilen ve edilecek üreticilere tarımsal destek sağlanarak tarımın sürdürülebilir geçim kaynağı olması amaçlanmaktadır. Proje ile organik tarımsal üretimin artırılması, adalarda yerleşik üreticilerin gelir düzeylerinin yükseltilerek faal ve yerleşik bir nüfusun oluşturulması hedeflenmektedir. 1993 yılından beri Strateji Geliştirme Başkanlığınca yürütülmekte iken 18.12.2006 tarihinden itibaren Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne yürütülmeye başlanmıştır.

Kastamonu İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne, Bakanlık finansal desteği ile Karaçomak Baraj Havzasında uygulanan "Organik Tarımın Yaygınlaştırılması Projesi" kapsamında 2010 yılında "Organik Siyez" ve 2011 yılında "Organik Elma Yetiştiriciliği Projeleri"ne başlanmıştır. Organik Siyez Yetiştiriciliği Projesi kapsamında 196 dekar alan için proje bütçesinden 2010 yılında alınan 20.000 TL tutarında ve 33.900 kg organik gübre 16 çiftçiye dağıtılmıştır. 61.5 da alanda uygulanacak olan Organik Elma Yetiştiriciliği projesi kapsamında da 12 ton organik gübre 16 çiftçiye 29.11.2011 tarihinde dağıtılmıştır. Projenin kısa vadedeki hedefi organik üretim yapılan alanları artırmak, uzun vadedeki hedefi ise organik tarımı baraj havzasının bütününe yaymaktır.

Ardahan İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ve Posof İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve 2004 yılında uygulamaya konulan "Organik Bal Üretim Projesi", Posof ilçesinde arıcılık faaliyetinde bulunan ve Ardahan Arı Yetiştiricileri Birliğine üye 35 arıcıya ait toplam 2.469 arı kolonisi ile devam etmektedir. Projede 35 arı yetiştiricisi için organik bal geçiş ve organik ürün sertifikası alınmıştır.

Adana ili Karaisalı ilçesinde 2009 Ocak ayında organik tarım yapmaya gönüllü 15 üretici ile 450 da alanda, Adana İl Müdürlüğüne, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve İl Özel idaresi desteği ile "Çatalan İçme Suyu Havzasında Organik Tarımın Yaygınlaştırılması Projesi" başlatılmıştır. Projenin hedefi kısa vadede organik tarımı Çatalan beldesinin tümüne, uzun vadede ise içme suyu havzasının bütününe yaymaktır. Proje kapsamında organik zeytin, nar ve elma yetiştiriciliği yapılmaktadır. 2010 yılında 21 üretici daha sisteme dahil olmuş ve sayı 36 üreticiye, 450 da alan ise 750 da alana yükselmiştir.

Yalova'da organik tarım konusunda yayım ve eğitim faaliyetleri 2004 yılında başlamış ve çalışmaların sonucunda 2005 yılında "Armutlu-Çınarcık Organik Tarım Havza Projesi" uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında 21 üretici toplam 300 da alanla kontrol ve sertifikasyon sistemine alınmıştır. 2007 yılında "Armutlu-Çınarcık Organik Tarım Havza Projesi"nin sınırları tüm Yalova'yı kapsayacak şekilde genişletilerek "Yalova Organik Tarım Projesi" olarak yeniden adlandırılmıştır. 2009 yılı Mayıs ayı itibariyle Yalova genelinde 11 köyden (Sermayecik, Kazımiye, Kirazlı, Güney, Kadıköy, Akköy, Şenköy, Mecidiye, Hayriye, Selimiye, Fıstıklı) 129 çiftçi (1566 da alanla) ve 8 arı yetiştiricisi kontrol ve sertifikasyon sistemine kayıtlı bulunmaktadır.

Samsun Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğüne düzenlenen TÜTEV ve AB tarafından desteklenen "Samsun Çarşamba Çakmak Barajı Havzası Organik Tarım Projesi" havza etrafında seçilmiş Güldere, Ağcagüney, Gökçekmak, Koldere ve Esençay köylerinde uygulanmaktadır. Projenin amacı içme amaçlı kullanılan baraj havzasında bulunan köylerde mevcut üretimi organik tarıma çevirerek, Samsun'un içme suyunun sağlandığı baraj suyunun kimyasal gübre ve ilaç kalıntılarıyla kirlenmesinin önüne geçilerek insan sağlığının korunması hedeflenmektedir. Gökçekmak ve Koldere köylerinde ortalama 40 üretici, diğer üç köyde ise ortalama 250 çiftçi organik fındık üretimine başlamıştır.

Sürmeli köyünde Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) Bafra Meslek Yüksekokulu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, İŞKUR ve Avrupa Birliği destekli "Organik Tarım Uygulama Alanı Projesi"ne başlanmıştır. Projenin amacı Bafra'nın 113 köyünde organik tarıma dönüşüm oluşturmaktır ve bu doğrultuda Sürmeli köyünün diğer köylere örnek köy olmasını sağlamaktır. Proje kapsamında 25 üreticiye organik tarım konusunda eğitimin verildiği 2 aylık kurs programı düzenlenmiştir.

Doğu Anadolu tarımında alternatif ürün oluşturmak amacıyla Erzurum'da Kuzey Doğu Kalkınma Ajansı'nın desteği ile Organik Tahlil Üreticileri Birliği tarafından "Organik Hayvan Pancarı Üretimi ile Organik Hayvancılığın Yaygınlaştırılması Projesi" başlatılmıştır. Projede ekimi yapılan hayvan pancarı tohumu Hollanda'dan getirilmektedir ve proje kapsamında 60 çiftçi eğitim görmektedir. Projenin uygulandığı 2 köyde süt veriminde %12'lik artış tespit edildiği belirtilmiştir.

Güney Ege Kalkınma Ajansı İktisadi Kalkınma ve Mali Destek Programınca desteklenen ve Muğla İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tarafından kırsal kalkınma amaçlı hazırlanan "Organik Tarım Tanıtma ve Yaygınlaştırma Projesi"nin Merkez Özlüce ve Yaraş köylerinde uygulanması planlanmaktadır. Projenin hedefi adı geçen bu köylerdeki küçük verimli arazilerden katma değeri yüksek ürünler almak ve sağlıklı sürdürülebilir tarım yapmaktır.

"Sosyo-Ekonomik Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Örnek: Yarımada'da Organik Tarım" adlı proje; İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından İZKA Sosyal Kalkınma Mali Destek programı çerçevesinde, İzmir İl Müdürlüğü, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO) ve Ege Üniversitesi işbirliğinde yürütülmüştür. Projenin amacı; İzmir ili Yarımada bölgesinde istihdam olanakları ve gelir getirici faaliyetlerin, bölge ve İzmir'in sosyal kalkınmasına ivme getirecek şekilde geliştirilmesine; bu çerçevede, bölgenin başlıca gelir kaynağı olan tarımda, organik üretimin yaygınlaştırılmasına ve kırsal nüfusun organik tarıma geçişinin teşvik edilmesine katkıda bulunmak, İzmir ili Yarımada bölgesinde kırsal nüfus başta olmak üzere, halkın sosyo-ekonomik kalkınma ve organik üretim ilişkilerine yönelik bilgi ve bilinç düzeyini arttırmak ve yönlendirmektir.

İzmir Ticaret Borsası bünyesinde Meslek Komiteleri tarafından önerilen üyeler ile ilgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katılımı ile Tahtalı Havzası'nda bulunan ve organik tarım altyapısına sahip olan Karacaagaç köyü model

olarak seçilerek “Organik ve İyi Tarım Uygulamalarında Bir Örnek Köy: Karacağaç Projesi” oluşturulmuştur. Proje kapsamında Karacağaç köyünde 25 açıkta sebze üreticisinin organik tarıma ve 2 sera üreticisinin iyi tarım uygulamalarına geçirilmesi, 50 üreticiye organik tarım ve iyi tarım uygulamaları hakkında teorik ve uygulamalı eğitim verilmesi ve üreticilerin bilgilendirilmesi planlanmıştır.

Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği tarafından Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü ve Erzurum Veteriner Kontrol Araştırma Enstitüsü’nün teknik desteği ile “Doğu Anadolu Organik Hayvancılık Projesi” adıyla bir çalışma başlatılmıştır. Süresi 5 yıl olarak planlanan projenin uygulama alanı olarak Erzurum’un Aşkale, Aziziye, Pasinler, Horasan, Köprüköy ilçeleri; Kars’ın Sarıkamış, Akyaka, Arpaçay, Selim, Digor ilçeleri; Ardahan’ın Göle, Çıldır ve Hanak ilçeleri seçilmiştir. Projenin amacı; organik hayvansal üretimi uygulamak, yayılmasını ve gelişmesini sağlamak, katılımcı kalkınma modelini oluşturmak, yoksulluğun azalması ve üreticinin gelir seviyesinin artmasına katkı sağlamaktır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bölümü, Ekolojik Tarım Organizasyon Derneği ortaklığı ve Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü iştiraki ile yapılan “Küçük Aile İşletmelerinde Organik Artıkların Değerlendirilmesi Modeli Projesi” tamamlanmıştır. Projenin amacı; İzmir ilinde tarımsal üretimin katma değer ve rekabet gücünün artırılması ile kırsal kalkınmanın desteklenmesi kapsamında sürdürülebilir üretime yönelik uygulamaların yaygınlaştırılmasıdır.

Aydın Doğan Vakfı tarafından başlatılan “Organik Tarım ve Besicilik Projesi”nin amacı Kelkit yöresini kalkındırmak, sürdürülebilir bir tarımsal üretim için bölgeye model olmasını sağlayarak bölge ekonomisine katkıda bulunmak ve istihdam yaratmaktır. Bölgedeki gençlerin organik tarım konusunda eğitilmelerini sağlamak için Kelkit’te Meslek Yüksekokulu kurulmuş ve Organik Tarım Bölümü oluşturulmuştur. Yörede faaliyete sokulan Doğan Organik Ürünler Sanayi Ticaret A.Ş. projenin diğer ayağını oluşturmaktadır. Bu şirket 2005 yılında Avrupa Birliği’nden akredite bir kontrol ve sertifikasyon kuruluşundan organik tarım sertifikası almış, üretilen organik süt iç pazara sunulmaya başlanmıştır. 2006 yılında ise Kelkit’te “Sözleşmeli Çiftçilik Projesi” başlatılmış ve yörede 20’ye yakın çiftçi organik süt sığırcılığı yapar hale gelmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde tarımsal verim artırıldığı, üretimin kayıt altına alındığı, istihdam imkanı sağlanarak bölgesel göçün önlenmesi ve kişi başına gelirden önemli artış sağlandığı ifade edilmektedir.

Kartepe Doğal Hayatı Koruma Kültür ve Turizm Derneğince yürütülen ve Kartepe Belediyesi, Kocaeli Üniversitesi ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü işbirliği ile gerçekleştirilen “Pazarçayı Köyü Organik Tarım Eğitimi Projesi”nin amacı organik tarımla toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumak, ürün standardizasyonunu sağlamak, ürün kalitesini, üretim miktarını ve üreticinin gelirini arttırmaktır.

Merkezi İzmir’de bulunan ve esas faaliyet alanı organik ürünler olan Işık Tarım adlı bir firmanın uyguladığı “Mutlu Köy Projesi” 88 köyde 4.000 hektar tarım arazisinde faaliyet gösteren 1075 çiftçiyi kapsamaktadır. Bu proje çerçevesinde ürün yönetim sisteminin bir parçası olarak hammadde kalitesini artıracak yetiştirme, hasat ve kurutma teknikleri üzerinde çiftçilerin eğitilmesi sağlanmakta; organik girdiler hakkında çiftçiler bilgilendirilmekte, bu girdilerin tedariki ve kontrolü yapılmakta; yıl boyunca firmada çalışan Agronomistlerce (tarım uzmanları) çiftçilere danışmanlık verilmekte ve en önemlisi bu köylerin sosyo-ekonomik yapısını iyileştirmek amacıyla bazı faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Işık Tarım, 2012). Bu faaliyetlerden bazıları; köylerde işleme, depolama ve paketleme tesislerinin kurulmasının sağlanması, köylerdeki sosyal yaşamı kolaylaştıracak ve okullarda eğitim gören çocukların ihtiyaç ve gereksinimlerine uygun yatırımlar yapılması (spor klüpleri, vb.) şeklinde belirtilebilir. Söz konusu firma, yukarıda belirtilen sosyo-ekonomik yatırımların finansmanını “fair trade” olarak ifade edilen adil ticaret yoluyla sağlamaktadır. Firma, yatırımların sürekli olarak finanse edilmesinin yapılacak geçici projelerle mümkün olamayacağını düşünmekte ve bu nedenle de organik ürünler için fair trade sertifikası almıştır. Firma fair trade kapsamında yapmış olduğu satışlardan %1 oranında kesinti yapmakta ve kesintilerden elde ettiği geliri faaliyette bulunduğu köylerde sosyo-ekonomik yatırım yapmak amacıyla kullanmaktadır. Bu örnek, organik tarımın fair trade ile desteklenmesi durumunda kırsal kalkınma için önemli bir araç olabileceğini açıkça göstermektedir.

8. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada organik tarımın kırsal kalkınmaya olan etkileri irdelenmiş ve bu etkinin hem Türkiye’de, hem de dünya genelindeki düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle dünyadan verilen örnekler, organik tarımın ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği nasıl geliştirebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan, organik tarımın başlangıcının 1985 yılına kadar uzandığı ve 2010 yılı itibarıyla organik ürün sayısının 216 olduğu Türkiye’de, kırsal kalkınma açısından organik tarımın somut etkisini birkaç önemli girişim dışında görmek pek mümkün olmamıştır.

Bugüne kadar Türkiye’de yürütülen organik üretim projeleri çoğunlukla firmaların kontrolü altında yapılmıştır. Söz konusu firmaların önemli bir kısmı, projesine dahil ettiği üreticileri organik üretime geçiş aşamasında finansal yönden desteklememektedir. Dolayısıyla üreticilerin ilk gelir kaybı daha geçiş aşaması sürecinde ortaya çıkmaktadır. Organik tarıma geçiş aşamasında karşılaşılan verim düşüklüğü nedeniyle tarım işletmelerinin önemli kayıplarla karşılaştığı görülmektedir. Halbuki organik tarımın yönlendirilmesi ve en önemlisi organik tarımın kırsal kalkınmada bir araç olarak kullanılması açısından geçiş aşamasındaki destek oldukça önemlidir. Başlangıçta ekonomik kayba uğrayan ve bu aşamada yalnız bırakılan tarım işletmelerini organik tarıma teşvik etmek yarar sağlamayacaktır. Bu kapsamda, organik üretime geçiş aşamasında işletmelerin finansal olarak desteklenmesi karşılaşılan ekonomik kaybın önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede sözleşme yapan firmalara yasal yükümlülükler getirilebilir veya kısmen hükümet desteğinin

olduğu bir model geliştirilebilir. Bu destekleme modelinin organik üretim aşamasında gerekli olan organik girdilerin tarım işletmelerine sağlanması yönünde genişletilmesi daha da etkili olacaktır. Nitekim, yurt dışında yürütülen organik üretim projeleri genelde bu şekilde işlemektedir (Adanacıoğlu, 2009).

Üretici gelirindeki ikinci kayıp, üreticilerin teknik yönden yeterli bir danışmanlık hizmeti almamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, üreticilerin teknik yönden iyi yönlendirilememesi istenilen verime ulaşmayı engellemekte, bu da gelire yansımaktadır. Firmalar, üreticilerin organik üretime uygun üretim yapıp yapmadığını denetlemek için özel kontrol ve sertifikasyon kuruluşları ile anlaşmaktadır. Ancak, bu kuruluşların tarımsal işletmeleri yılda bir, çok nadir olarak da iki defa kontrol ettiği bilinmektedir. Yine, organik üretimde kullanılan girdilerin tedarikçilerinin üreticiler tarafından üstlenilmesi, hangi girdilerin, ne şekilde tedarik edileceği yönünde üreticilerin bilgilendirilmemesi ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, girdi tedarikçilerinin organize edilmemesi üreticilerin hem pahalı, hem de uygun olmayan girdileri almasına neden olmaktadır. Daha önce de açıklandığı gibi, diğer ülkelerde girdi tedarikçisi bir organizasyon dahilinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’de organik tarımın kırsal kalkınmada çok fazla etkili olamamasının en önemli nedenlerinden birisi de şüphesiz organik ürünlerde etkin bir pazar sisteminin oluşturulamamasıdır. İşletme yöneticilerinin organik ürünlerin pazarlaması konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, organik üretime geçiş aşamasında desteklenmemeleri, kendilerine organik üretim yaptıran firmaların verdikleri düşük fiyat primleri (ve genelde konvansiyonel ürünlerin fiyatı ile hemen hemen aynı) ile yetinmeleri, pazar garantilerinin olmaması ve firmaların resmi olmayan kısa dönemli anlaşmalar yaparak bir süre sonra ürün satın almamaları bunun en önemli sebepleridir. Bu kapsamda, organik üretiminin uzun dönemli sürdürülebilirliğinin sağlanması için firmaların üreticilerle uzun dönemli sözleşmeler yapmasını sağlayacak zorlayıcı bazı kanuni düzenlemelerin getirilmesi önem taşımaktadır.

Organik tarım yapan üreticilerin bir diğer önemli sorunu da, organik olarak ürettiği ürün ile rotasyon yaptığı diğer ürünleri organik olarak pazarlayamamasıdır. Halbuki, diğer ülkelerde yapılan organik üretim projelerinde rotasyon yapılan ürünler organik olarak pazarlanmakta ve üreticilere önemli bir gelir imkanı sağlamaktadır (örneğin pamuk-susam, vb.). Eğer, rotasyon yapılan ürünler de firmalar tarafından organik ürün olarak pazarlanabilirse üreticilerin organik tarımına bakış açıları önemli oranda değişebilecektir. Bu hususta, devlet tarafından zorunlu bazı kanuni düzenlemeler getirilmesi de bir seçenektir. Örneğin; herhangi bir ürünün organik üretimi amacıyla üreticilerle proje yapmak isteyen firmalara, organik ürün yanında, rotasyon yapılan ürünleri de alması veya bu ürünler için pazarlama imkanı bulması gibi bir zorunluluk getirilebilir (Adanacıoğlu, 2009).

Yerel ve ulusal düzeydeki yöneticilerin kırsal kalkınmanın bir stratejisi olarak organik tarımı kullanması gerekmektedir. Özellikle, yerel yöneticilerin kendi bölgelerinde organik tarımı geliştirmek için pozitif şartlar oluşturmaları önem taşımaktadır. Söz konusu pozitif ortamların oluşturulması kapsamında çeşitli faaliyetleri gerçekleştirmek mümkündür. Bunlardan bazıları; kentlerde günlük ve haftalık çiftçi pazarlarının organize edilmesi, halk kantinlerine (okullar, hastaneler, vb.) organik gıda sağlanması, agro-turizm faaliyetlerinin teşvik edilmesi, tarım, ekoloji ve günlük gıda arasındaki yakın bağlantılara dikkat çekerek daha genç olan nüfusun eğitilmesi şeklinde belirtilebilir.

Yukarıda öneri olarak getirilen bazı yasal düzenlemeler, teşvik ve desteklemeler organik tarımın Türkiye’deki kırsal kalkınma için önemli bir araç haline gelmesini sağlayabilecektir.

Türkiye’de organik tarımın kırsal kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlayacak bir diğer alternatif yaklaşım ise fair trade modelidir. Fair trade, geleneksel ticarete alternatif yaklaşım olarak teşvik edilmekte olup, bu sistem üretici ve tüketiciler arasındaki ortaklığa dayanmaktadır. Fair trade ile hem üreticilerin ticaret açısından daha iyi düzeyde bir anlaşma yapmaları, hem de yaptıkları alışverişler ile yoksulluğu azaltmak için tüketicilere bir fırsat sunulması amaçlanmaktadır. Örneğin; bir çiftçi fair trade pazarına pamuk satışı yapıyor ise; sürdürülebilir üretim maliyetini karşılayacak minimum bir fiyat ve okul, yol, sağlık bakım hizmetleri, vb topluluk projelerine yatırım yapmasına imkan tanıyacak bir adil ticaret primi elde etmektedir (ICAC, 2010). Fair trade kapsamında gerçekleştirilen organik ürün satışlarından yapılan kesintilerin kırsal kesimde sosyo-ekonomik yatırımlara dönüştürülmesi oldukça etkili bir girişimdir. Bu çerçevede organik ürünlerde faaliyet gösteren firmaların fair trade sertifikası almaya özendirilmesi önem taşımaktadır. Nitekim, alınan bu sertifika hem firmaların ürünlerine olan talebi artıracak, hem de kırsal kalkınmaya katkıda bulunacaktır.

Türkiye’de organik tarımın kırsal kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlayacak bir diğer önemli yaklaşım da kalkınma kuruluşları modelidir. Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere, dünyadaki başarılı organik tarım hareketlerinde kalkınma kuruluşlarının (veya sivil toplum kuruluşları) önemli bir desteği bulunmaktadır. Bu amaçla, Türkiye’de bulunan kalkınma ajansları önemli bir görev üstlenebilir. Bu ajanslar başlangıçta yurt dışındaki kalkındırma kuruluşları ile entegre çalışabilir. Oluşturulacak bu yapı ile, organik tarım yapan üreticilere gerek geçiş, gerekse de üretim sürecinde danışmanlık ve teknik destek sağlanabilecek, girdi tedarikçisi, en önemlisi pazarın bulunması ve organize edilmesi gerçekleştirilebilecektir.

Kaynaklar

Adanacıoğlu, H., 2009. Organik ve Konvansiyonel Pamukta Pazarlama Kanallarının Etkinliğinin Belirlenmesi ve Çiftçi Açısından En Uygun Pazarlama Modelinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniv. Fen Bilimleri Enst., Doktora Tezi, İzmir, 624 s.

Akgüngör, S., 1996. Türkiye’de Organik Yöntemlerle Üretilen Çekirdeksiz Kuru Üzümün Verim, Maliyeti ve

Pazarlaması:Salihli ve Kemalpaşa Örneği, Çoğaltma, İzmir.

Akgüngör, S., Miran, B., Abay, C., Olhan, E., Kızıldağ, N., 1999. İstanbul, Ankara, İzmir İllerinde Tüketicilerin Çevre Dostu Tarım Ürünlerine Yönelik Potansiyel Talebinin Tahminlenmesi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No:15, Ankara

Albeni, N., 2011. Kırsal Kalkınmada Organik Tarımın Rolü ve Bucak İlçesi Melli Yemişi (İncir) Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Isparta.

Al-Shdiefat, S., El-Habbab, M.S., ve al-Sha'er, A., 2006. Introducing Organic Farming System in Olive Production and Linking Small Farmers to Markets: A Success Story, Meeting of the ad hoc Working Group for the development of a Global Partnership Programme. Al Ain, UAE. Web adresi: <http://www.aarina.org/documents/SuccessStories/Jordan.pdf>

Artukoğlu, M., M., Tarkan, E., Gençler, F., Miran, B., 2009. Evaluating the Factors of Transition in Organic Cotton Production for Farmers: Case of Salihli, Turkey, Bulgarian Journal of Agricultural Science, 15 (1) :77-83.

Bektaş Kenanoğlu, Z., Miran, B., 2005. Geleneksel ve Organik Kuru İncirin Ekonomisi Üzerine Bir Araştırma: Aydın İli Örneği, ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2(2): 79-86.

Bektaş Kenanoğlu, Z., Miran, B., 2006. Manisa ve İzmir İllerinde Geleneksel ve Organik Çekirdeksiz Kuru Üzümün Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, Tekirdağ Ziraat Fak. Dergisi, 3(3):285-295.

Bellini, G., Ramberti, S., 2009. Is the Italian organic farming model inside rural development? A farm structure survey data analysis, Wye City Group On Statistics On Rural Development and Agriculture Household Income, Second Meeting, Italy, Rome, 15s.

Birinci, A., Er, K., 2006. Bursa İli Karacabey İlçesinde Organik ve Konvansiyonel Şeftali Üretimimin Maliyetler Açısından Karşılaştırılması, Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 37(2): 207-216.

Bülbül, M., Tanrıvermiş, H., 2002. Vergleichende Weirtschaftliche Analyse Des Konventionellen und Ökologishen Haselnussanbaus in der Türkei, Berichte Über Landwirtschaft, 80(2):304-320.

Çetin, E.N., 2005. Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Türkiye’nin AB’ye Uyumu, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Çetin, A., Başarır, A., 2006. Organik Tarımın Sosyo-ekonomik Sürdürülebilirliğinin Analizi ve Kırsal Kalkınmaya Katkısı, İ. Hakkı Eraslan, Ferhat Şelli (Ed.), Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Organik Tarım Sektörü: Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar, Urak Yayınları, No:2006/1, İstanbul.

Çobanoğlu, F., Işın, F., 2009. Organik Kuru İncir Üreticilerinin Organik Tarım Sistemi Tercihini Etkileyen Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Analizi, Tarım Ekonomisi Dergisi, 15(2):63-71.

Engindeniz, S., Yücel, D., 2003. Comparative Economic Analysis of Organic and Conventional Cucumber Production under Greenhouse Conditions: The Case of Turkey, Practical Hydroponics and Greenhouses, 70: 62-66.

Erkoyuncu, C., 2008. Ankara İli Beypazarı İlçesinde Organik ve Geleneksel Olarak Yapılan Domates Yetiştiriciliğinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Fen Bilimleri Enst., Ankara.

Eyhorn, F., 2005. Organic Cotton Project Guide, 1st Edition. Research Institute of Organic Agriculture FiBL, Frick, Switzerland, 32s.

FAO, 2007. International Conference on Organic Agriculture and Food Security. Web adresi: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/012/J9918E.pdf>

Günden, C., Türkekul, B., Miran, B., Abay, C., Akgüngör, S., 2010. Consumer preferences for purchase places of organic fruits and vegetables in Turkey, Journal of Food, Agriculture & Environment, 8(1): 144-149.

ICAC, 2010. Report on Some Specialty Cottons: Organic, Fair Trade, and Cotton Made in Africa, International Cotton Advisory Committee, Attachment III to SC-N-504, Washington, DC April 9. Web adresi: http://www.icac.org/delegates/sc_notices/sc_meeting_504/504_at3.pdf

IFOAM, 2006. Organic Agriculture and Rural Development, international umbrella organization of organic agriculture movements worldwide, IFOAM Head Office, Bonn, Germany.

Işık Tarım, 2012. Mutlu Köy Projesi. Web adresi: <http://www.isiktarim.com/content/8/mutlu-koy-projesi.aspx?lang=tr>

İpek, S., Yaşar Çil, G., 2010. Uluslararası Ticari Boyutuyla Organik Tarım ve Devlet Destekleri, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5(1): 136-162.

Karabaş, S., Gürlü, A.Z., 2011. Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarım Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Analizi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13(21): 75-84.

Kilcher, L., 2007. How Organic Agriculture Contributes To Sustainable Development, University of Kassel at Witzhausen, JARTS, Supplement 89 (2007): 31-49.

Kuşçu, V., Tunçel, H., 2009. Samandağ’ın (Hatay) Organik Tarım Potansiyeli, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(2): 43-59.

Olgun, A., Artukoğlu, M., Adanacıoğlu, H., 2008. Bazı Organik Ürünlerin Pazarlama Kanallarının Etkinliğinin Belirlenmesi ve En Uygun Pazarlama Modelinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, TÜBİTAK, Proje No : SOBAG-104K 018, Ankara, 580s.

Olhan, E., 1997. Türkiye’de Bitkisel Üretimde Girdi Kullanımının Yarattığı Çevre Sorunları ve Organik Tarım:Manisa

İli Örneği, Doktora Tezi, A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pugliese, P., 2001. Organic Farming and Sustainable Rural Development: A Multifaceted and Promising Convergence, *Sociologia Ruralis*, 41(1): 112-130.

Saner, G., Yücel, B., Yercan, M., Karaturhan, B., Engindeniz, S., Çukur, F., Kösoğlu, M., 2012. Organik ve Konvansiyonel Bal Üretiminin Teknik ve Ekonomik Yönden Geliştirilmesi ve Alternatif Pazar Olanaklarının Saptanması Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Kemalpaşa İlçesi Örneği, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.

Sarıkaya, N., 2007. Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Tutumlar Üzerine Bir Saha Çalışması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2): 110-125.

Sarudi, C., Szakály, Z., Máthé, A., Szente, V., 2003. The Role of Organic Agriculture in Rural Development, *Agriculturae Conspectus Scientificus*, 68(3):197-202.

Şahin, S., Atay, S., Gökalp, K., Çolak, S., Demirtaş, M.N., Öztürk, B., Yılmaz, K. U., Fidan, Ş., Çelik, B., 2011. Malatya Yöresinde Organik Kayısı Yetiştiriciliği, Alay Vural, A. (Ed.) Organik Tarım Araştırma Sonuçları, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, s. 51-56.

Tanrıvermiş, H., Demirci, R., Gündoğmuş, E., Erkuş, A., 2004. Türkiye’de Başlıca Geleneksel ve Organik Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi ve Organik Tarımın Geliştirilmesine Yönelik Yaklaşımlar, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül 2004, Tokat, s.207-219.

Tosun, H., Kaya, B., 2010, Organik Gıdalarda Gıda Güvenliği, *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 5 (2):48-58.

Turhan, Ş., Özbağ, B.C., Rehber, E., 2008. A Comparison of Energy Use in Organic and Conventional Tomato Production, *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 6(3&4) : 318-321.

Willer, H., Kilcher, L., 2011. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011, IFOAM & FIBL, Bonn-Frick.

Yazıcı, K., Şahin, A., Özkan, C. F., Sayın, B., Öztop, A.; Demirtaş, E. I., Gölükçü, B., Ataseven Işık, E., 2011. Organik Nar Yetiştiriciliği, Alay Vural, A. (Ed.) Organik Tarım Araştırma Sonuçları. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, s. 109-114.

Yılmaz, V., Çelik, H.E., Yağız, C., 2009. Çevresel Duyarlılık ve Çevresel Davranışın Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması, *Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 1-1

Yoksulluk Analizi: Türkiye, Kent ve Kırsal

Mehmet Arif ŞAHİNLİ¹

arif.sahinli@tuik.gov.tr

Ahmet ÖZÇELİK²

aozcelik@agri.ankara.edu.tr

¹Dr., Türkiye İstatistik Kurumu Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı, yoksulluk profilinin Türkiye, kent ve kırsal ayrımında ortaya çıkarılmasıdır. Çalışma, 2002-2009 arası yılları kapsamaktadır. Bu amaç dahilinde, Türkiye İstatistik Kurumu'nun hesaplamış olduğu hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları, hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları, hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre fert yoksulluk oranları, hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları, hanehalkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı hesaplamaları verilmiştir.

Yoksul hanehalkı oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde azalırken, kırsal yerlerde artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artış göstermektedir. Eğitim düzeyine paralel olarak fert yoksulluk oranları Türkiye ve kentsel yerlerde düşüş gösterirken, kırsal yerlerde ilkökul ve üzeri eğitime sahip fertlerin yoksulluk oranları düşmüştür. Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde tüm yıllarda düşüş göstermiştir.

Kırsal yerlerde tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranları 2002, 2005 ve 2008 yıllarında artış gösterirken 2009 yılında azalış göstermekte, sanayi sektöründe çalışanlarda 2005 yılında ciddi bir azalış sözkonusu iken, 2008 yılından itibaren oransal bir artış trendi mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Türkiye, Kent, Kırsal.

Poverty Analysis: Turkey, Urban and Rural

Abstract

The purpose of this study, the poverty profile for Turkey, urban and rural areas to reveal. The study covers the years from 2002-2009. Within this aim, according to the Turkish Statistical Institute calculated size of households the poverty rates, rates of poor individuals according to household size, individual poverty rates according to the educational status of household members, household members capita poverty rates according to economic activity, employment status of household members and poverty rates according to sector work, the poor household rates by type of household, the poverty rates of individuals according to poverty line methods, calculations of the poverty line according to the methods given the number of poor individuals.

While rates of poor households in Turkey and urban areas have decreased, in rural areas have decreased. Risk of poverty increases with increasing household size. While the poverty rates in line with the level of education in Turkey and in urban areas declined, individuals of elementary and higher education in rural areas, poverty rates have declined. The individual poverty rates according to economic activity of household members has decreased in all years in Turkey and urban areas.

Although poverty rates of workers in the agricultural sector in rural areas have been increased in 2002, 2005 and 2008 years, its rates have decreased in 2009. While poverty rates of workers in the industrial sector in rural areas have been decreased in 2005 year, its rates have increased since 2008.

Key Words: Poverty, Turkey, Urban, Rural.

1. Giriş

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumuna yoksulluk denir. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumudur. Geniş anlamda yoksulluk ise gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade etmektedir. Buna göre, yoksulluğun mutlak ve göreceli tanımları şu şekildedir:

Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu çalışmada, gerek gıda, gerekse gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırları ve bu sınırların altında kalarak yoksul olarak nitelenen fert sayıları tespit edilmiştir. Göreceli yoksulluk, bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı göreceli anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir. (Srinivasan, 1977).

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Veri kaynakları

Yoksulluk ile ilgili çalışmaların veri kaynağı bireylerin ve bunların oluşturduğu hanehalkının tüketimlerini, gelir düzeylerini, sosyo-ekonomik kesimler ve nüfus tabakalarına ve bölgelere göre ortaya çıkaran Hanehalkı Bütçe Anketleri (HBA)'dir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak hanehalkı bütçe anketlerini uygulamaktadır. Anket, bir takvim yılı boyunca her ay değişen ve tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemine göre seçilen hanehalklarına uygulanmaktadır.

HBA'nde bilgiler; görüşme, kayıt ve gözlem metodları kullanılarak hanehalklarından derlenmektedir. Her anketör, her ay ortalama 6 örnek hanehalkını anket ayı öncesi 1 kez, 1. ve 2.hafta 2'şer kez, 3. ve 4.hafta 1 kez ve anket ayı bitiminde de 1 kez olmak üzere her bir hanehalkını ayda ortalama 8 defa ziyaret ederek tüketim harcamaları ve son ziyarette gelir bilgilerini kayıt etmektedir.

Anket ayı öncesinde örnek hanehalkına yapılan ilk ziyarette, hanehalkı ile tanışma sağlandıktan sonra hanehalkının sosyo-ekonomik durumuna ait bilgiler alınmakta, harcama kayıt defterinin nasıl doldurulacağı açıklanmaktadır. Anket ayı içinde yapılan ziyaretler sırasında, örnek hanenin anket ayında yaptığı gıda, giyim, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğitim, kültür, eğlence, konut, ev eşyası vb. gibi tüketim harcamaları hanehalkına bırakılan kayıt defterinden kayıtlama ve görüşme yöntemleri ile alınmıştır. Anket ayı bitiminde yapılan son görüşmede ise, hanehalkı fertlerinin anket ayı içindeki istihdam durumu, iktisadi faaliyeti, mesleği, işteki durumu, anket ayı ve son bir yıl içerisinde elde ettiği gelir bilgileri derlenmiştir.

HBA'nin veri giriş aşamasında, BLAISE istatistiksel programı kullanılmaktadır. Anketin ilk ve son görüşmesinde bilgisayar destekli anket yöntemi (CATI), diğer aşamalarında ise günlük tutma ve veri giriş yöntemleri kullanılmaktadır. Veri kontrolü ve analizinde SAS programı kullanılmaktadır. İşlemlerin kaydedilme zamanı ise, hanehalkıyla anket yapılan aydır. (Anonymous, 2011).

2.2. Yoksulluk hesaplamaları

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Bu bağlamda, satınalma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 dolar (\$), 2.15 \$ ve 4.30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır.

2001 yılından itibaren yürütülmekte olan Sosyal Riskin Azaltılması Projesi kapsamında, hanehalkı bütçe anketlerinin uygulanması ve anketin sonuçlarına dayalı olarak yoksulluk analizlerinin yapılması da yer almaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında uygulanan HBA'nden elde edilen verilere dayalı olarak Türkiye'de yoksulluğun profili, nedenleri ve sonuçları üzerine TÜİK ile Dünya Bankası ortaklaşa bir rapor hazırlamıştır. Dünya Bankası ile ortaklaşa hazırlanan bu raporun temelini oluşturan sonuçlar, TÜİK'nun yoksullukla ilgili çalışmaları 2002 yılı için belirlenen metodoloji esas alınarak devam etmektedir.

Gıda yoksulluğunun temelini teşkil edecek olan gıda sepetinin belirlenmesinde HBA verileri kullanılmıştır. Gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmış ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. Bir ferdin günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu 80 maddeden oluşturulmuştur. Bu sepetin maliyeti gıda yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Gıda yoksulluk oranı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Fertlerin gıdanın yanısıra gıda dışı ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları göz önüne almak için gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmesi gerekmektedir. Bu yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla da toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payı bu oranlar 2002, 2003 ve 2004 yılları için sırasıyla %57, %60 ve %58 olarak belirlenmiştir. Buna göre gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınmıştır.

Çalışmada, uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırlarına göre ise eşdeğer fert başına günlük tüketim harcaması, satınalma gücü paritesi cinsinden 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$'ın altında kalanlar yoksul olarak belirlenmiştir.

Eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si de görel yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Görel yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görel yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Yoksullukla ilgili hesaplamalarda temel alınan tüketim harcaması kapsamında işyeri ve yatırım amaçlı harcamalar ile dayanıklı mallar için yapılan harcamalar kapsam dışıdır.

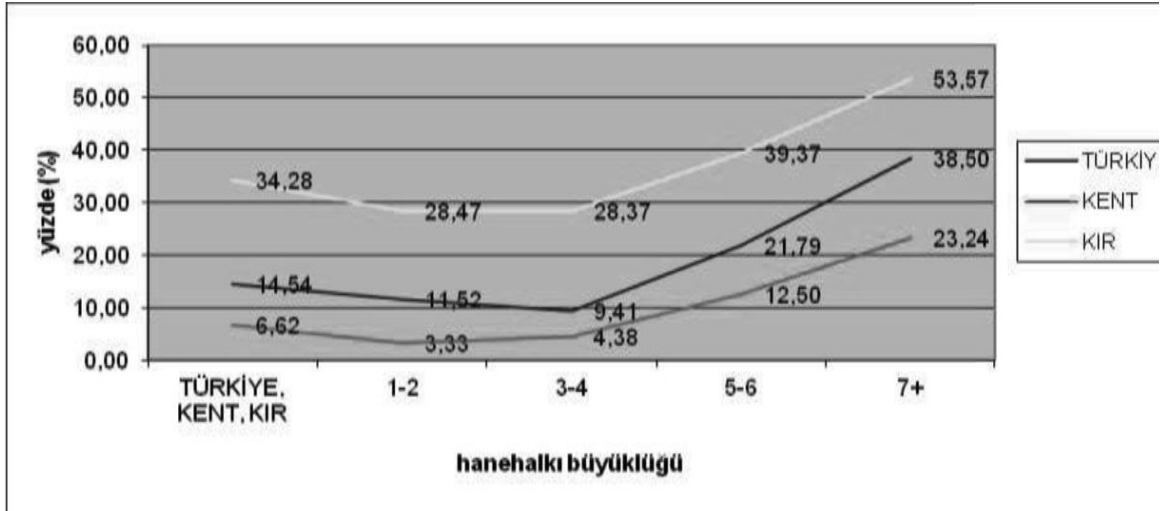
Yoksullukta esas alınan hanehalkları tarafından yapılan tüketim harcaması değerleri ile mutlak ve görel yoksulluk sınırları TL cinsinden hesaplanmaktadır. Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırları ise satınalma gücü paritesi cinsinden hesaplanmaktadır. Satınalma gücü paritesine göre 1 \$'ın değeri 2002 yılı itibarıyla 618.281 TL; 2003 yılı için 732.480 TL, 2004 yılı için 780.121 TL ve 2005 yılı için de 0.830400 YTL'dir. (Anonymous, 2011).

3. Araştırma Bulguları

Yoksul hanehalkı oranları, Türkiye’de 2002 yılında %22.45 iken 2009 yılında %14.54’e kentsel yerlerde 2002 yılında %17.38 iken 2009 yılında %6.62’e düşmüştür. Kırsal yerlerde 2002 yılında %30.52 iken 2009 yılında %34.28’e çıkmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları (%) (Anonymous, 2011)

Hanehalkı büyüklüğü	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Türkiye, Kent, Kır	22.45	15.42	13.52	14.54	17.38	8.91	6.80	6.62	30.52	27.21	29.83	34.28
1-2	16.51	8.44	9.85	11.52	7.24	3.22	3.12	3.33	27.97	17.54	24.05	28.47
3-4	16.37	9.22	8.23	9.41	12.94	5.02	4.04	4.38	23.27	19.55	21.37	28.37
5-6	29.03	22.41	21.14	21.79	25.94	14.33	11.95	12.50	33.83	34.22	39.13	39.37
7+	45.95	44.08	37.68	38.50	41.15	38.45	26.20	23.24	50.75	48.93	53.95	53.57

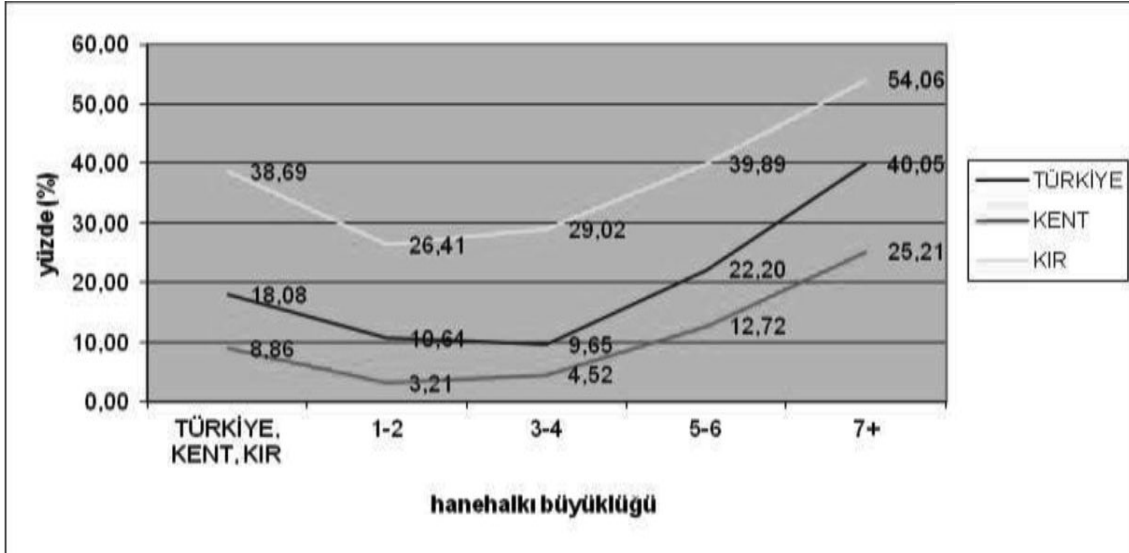

Şekil 1. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları (%), Türkiye, Kent, Kır, 2009 yılı

Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artış göstermektedir. Hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı Türkiye’de 2002 yılında %16.68 iken 2009 yılında %9.65’e, kentsel yerlerde 2002 yılında %13.24 iken 2009 yılında %4.52’e düşerken, kırsal yerlerde 2002 yılında %23.61 iken 2009 yılında %29.02’e çıkmıştır. Genel olarak hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde azalış gösterirken kırsal yerlerde hanehalkı büyüklüğü 1 veya 2 kişi olanlar hariç diğer gruplarda artış göstermiştir. 7 ve daha fazla kişiden oluşan haneler için yoksulluk riski, Türkiye’de 2002 yılında %47.38 iken 2009 yılında %40.05, kentsel yerlerde 2002 yılında %43.36 iken 2009 yılında %25.21, kırsal yerlerde 2002 yılında %51.18 iken 2009 yılında %54.06’a çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları (%) (Anonymous, 2011)

Hanehalkı büyüklüğü	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Türkiye, Kent, Kır	26.96	20.50	17.11	18.08	21.95	12.83	9.38	8.86	34.48	32.95	34.62	38.69
1-2	16.48	8.25	9.57	10.64	7.16	3.17	2.92	3.21	27.64	16.98	23.51	26.41
3-4	16.68	9.36	8.48	9.65	13.24	5.12	4.27	4.52	23.61	19.80	21.65	29.02
5-6	29.47	22.77	21.54	22.20	26.47	14.62	12.20	12.72	34.03	34.52	39.51	39.89
7+	47.38	45.99	38.20	40.05	43.36	40.20	26.95	25.21	51.18	51.00	54.03	54.06

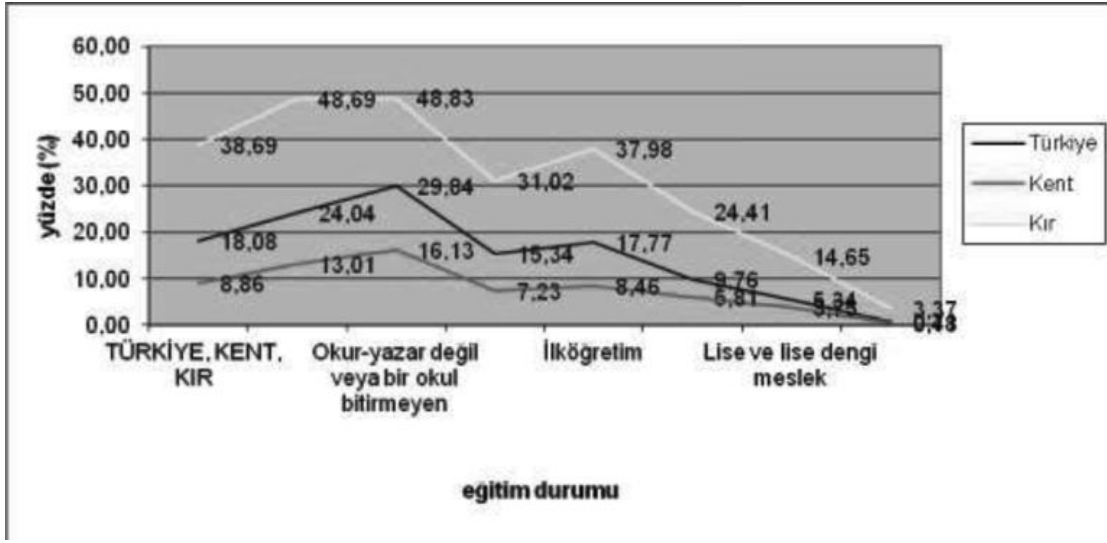

Şekil 2. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları (%), Türkiye, Kent, Kır, 2009 yılı

Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre fert yoksulluk oranları Türkiye, kent ve kır ayrımında verilmiştir. 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı Türkiye’de %29.84’e kentsel yerlerde %16.13’e düşerken kırsal yerlerde %48.83’e çıkmış, ilköğretim mezunlarında bu oran Türkiye’de %15.34’e kentsel yerlerde %7.23’e kırsal yerlerde %31.02’e düşmüş, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında Türkiye’de %5.34’e kentsel yerlerde %3.75’e kırsal yerlerde %14.65’e düşmüş, yükseköğretim, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde Türkiye’de %0.71’e kentsel yerlerde %0.48’e kırsal yerlerde %3.37’e düşmüştür. 6 yaşında küçük fertler yani ilköğretime başlamamış olan çocukların yoksulluk riski ise Türkiye’de %24.04’e kentsel yerlerde %13.01’e düşerken kırsal yerlerde %48.69’e çıkmıştır. Türkiye ve kent bazında 2009 yılında cinsiyet ve eğitim durumuna göre hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranları düşerken kırsal yerler bazında bu oran artış göstermiştir. Genel olarak, eğitim düzeyine paralel olarak fert yoksulluk oranları Türkiye ve kentsel yerlerde düşüş gösterirken kırsal yerlerde ilköğretim ve üzeri eğitime sahip fertlerin yoksulluk oranları düşmüştür (Tablo 3).

Tablo 3. Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre fert yoksulluk oranları (%) (Anonymous, 2011)

Eğitim durumu	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Türkiye, Kent, Kır	26.96	20.50	17.11	18.08	21.95	12.83	9.38	8.86	34.48	32.95	34.62	38.69
6 yaşından küçük fertler	33.17	27.71	22.53	24.04	31.18	19.48	12.41	13.01	36.79	40.55	43.90	48.69
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	36.99	31.53	30.50	29.84	31.95	22.24	19.30	16.13	43.29	43.02	48.95	48.83
İlköğretim	26.13	17.13	13.44	15.34	21.80	10.05	6.37	7.23	31.11	26.76	27.39	31.02
İlköğretim	26.37	22.42	17.20	17.77	21.27	14.29	10.01	8.46	33.99	35.67	33.03	37.98
Ortaokul ve orta dengi meslek	18.77	8.37	8.34	9.76	13.80	5.49	5.28	5.81	30.11	16.32	17.64	24.41
Lise ve lise dengi meslek	9.82	6.79	5.64	5.34	7.06	4.13	3.19	3.75	17.65	15.32	14.93	14.65
Yükseköğretim, fakülte ve üstü	1.57	0.79	0.71	0.71	1.07	0.53	0.47	0.48	4.37	2.23	2.44	3.37

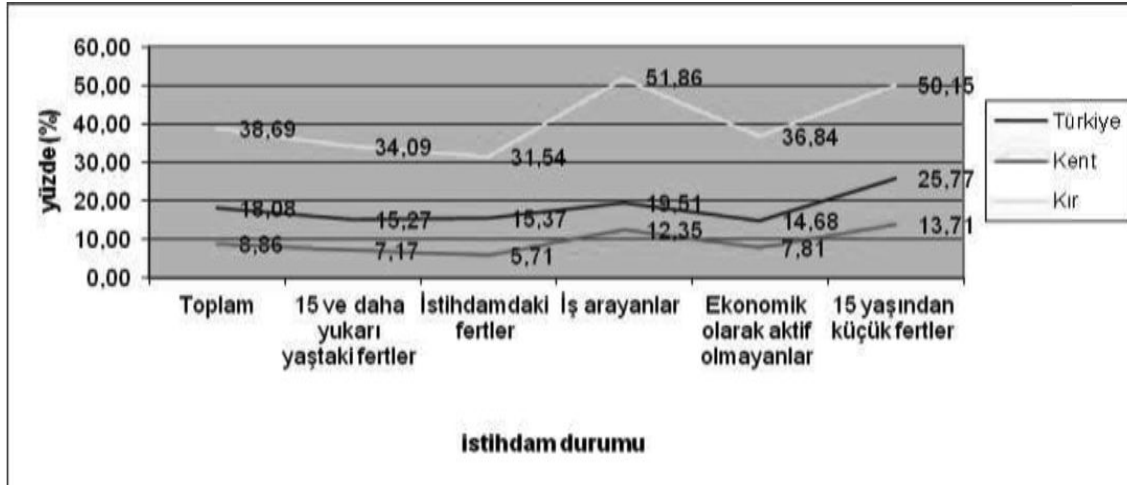

Şekil 3. Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre fert yoksulluk oranları (%), Türkiye, Kent, Kır, 2009 yılı

Ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı, 2009 yılında Türkiye’de %14.68’e kentsel yerlerde %7.81’e düşerken kırsal yerlerde %36.84’e çıkmıştır. İş arayan fertlerin yoksulluk oranı, 2009 yılında Türkiye’de %19.51’e kentsel yerlerde %12.35’e kırsal yerlerde %51.86’a düşmüştür. Özetle, hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde tüm yıllarda düşüş göstermiştir. Ancak, kırsal yerlerde istihdamdaki fertlerde ve iş arayanlar grubunda düşüş gözlenirken toplamda, 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerde, ekonomik olarak aktif olmayanlarda ve 15 yaşından küçük fertlerde oransal artış gözlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları (%) (Anonymous, 2011)

Ekonomik faaliyet durumu	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Toplam	26.96	20.50	17.11	18.08	21.95	12.83	9.38	8.86	34.48	32.95	34.62	38.69
15 ve daha yukarı yaştaki fertler	23.94	17.68	14.39	15.27	18.33	10.26	7.56	7.17	32.06	29.86	30.43	34.09
İstihdamdaki fertler	25.08	18.96	14.82	15.37	17.81	7.96	6.01	5.71	32.01	30.85	30.27	31.54
İş arayanlar	32.44	26.19	17.78	19.51	22.99	20.92	13.54	12.35	62.56	43.43	35.44	51.86
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22.15	15.92	13.73	14.68	18.53	11.08	8.22	7.81	30.14	27.65	30.31	36.84
15 yaşından küçük fertler	34.55	27.71	24.43	25.77	30.59	19.51	14.47	13.71	41.10	40.60	44.92	50.15

Şekil 4. Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları (%), Türkiye, Kent, Kır, 2009 yılı

Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları, 2009 yılında Türkiye’de ücretli-maaşlı çalışanlarda %6.05’e, kentsel yerlerde %3.73’e düşerken kırsal yerlerde %21.27’e çıkmıştır. 2009 yılında Türkiye’de yevmiyeli çalışanlarda %26.86’a kentsel yerlerde %17.10’a düşerken kırsal yerlerde %46.12’e çıkmıştır. 2009 yılında Türkiye’de işverenlerde %2.33’e kentsel yerlerde %0.94’e kırsal yerlerde %8.53’e düşmüştür. 2009 yılında Türkiye’de kendi hesabına çalışanlarda %22.49’a kentsel yerlerde %8.90’a kırsal yerlerde %32.21’e düşmüştür. 2009 yılında Türkiye’de ücretsiz aile işçisi olanlarda ise %29.58’e kentsel yerlerde %7.67’e kırsal yerlerde %33.71’e düşmüştür. Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, en yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı, 2002 yılında Türkiye’de %36.42 iken 2009 yılında %33.01 olarak tahmin edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışanlarda 2009 yılında yoksulluk oranı Türkiye’de %9.63’e kentsel yerlerde %6.43’e düşerken kırsal yerlerde %27.34’e çıkmıştır. Hizmet sektöründe çalışanlarda 2009 yılında yoksulluk oranı Türkiye’de %7.16’a kentsel yerlerde %4.72’e kırsal yerlerde %19.95’e düşmüştür. Özetle, kırsal yerlerde tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranları 2002, 2005 ve 2008 yıllarında artış gösterirken 2009 yılında azalış görülmüştür. Kırsal yerlerde sanayi sektöründe çalışanlarda 2005 yılında ciddi bir azalış sözkonusu iken 2008 yılından itibaren oransal bir artış trendi mevcuttur (Tablo 5).

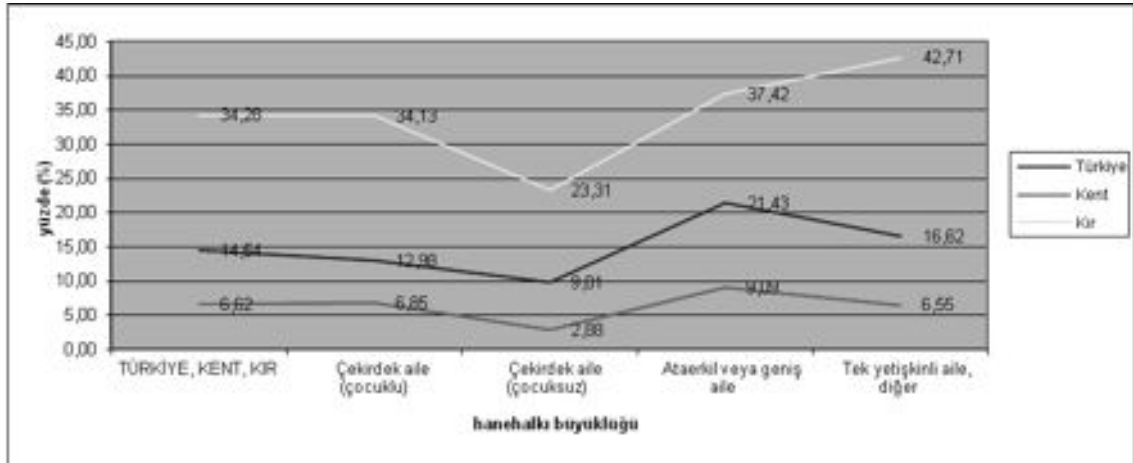
Tablo 5. Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları (Anonymous, 2011)

İşteki durum ve sektör	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
-İstihdamdaki fertler	25.08	18.96	14.82	15.37	17.81	7.96	6.01	5.71	32.01	30.85	30.27	31.54
-Ücretli, maaşlı	13.64	6.57	5.93	6.05	12.24	4.92	3.80	3.73	18.31	12.78	15.91	21.27
-Yevmiyeli	45.01	32.12	28.56	26.86	44.82	27.08	20.92	17.10	45.29	38.61	40.02	46.12
İşveren	8.99	4.80	1.87	2.33	6.73	2.07	1.38	0.94	15.26	12.55	4.13	8.53
-Kendi hesabına	29.91	26.22	24.10	22.49	21.75	11.04	9.67	8.90	33.38	33.04	33.81	32.21
-Ücretsiz aile işçisi	35.33	34.52	32.03	29.58	27.94	10.76	6.45	7.67	36.67	37.53	37.55	33.71
-Tarım	36.42	37.24	37.97	33.01	33.74	15.43	20.43	13.32	36.77	38.80	40.09	35.41
-Sanayi	20.99	9.85	9.71	9.63	18.75	8.47	6.25	6.43	25.87	14.44	23.39	27.34
-Hizmet	25.82	8.68	6.82	7.16	21.90	7.07	4.99	4.72	34.16	13.76	14.00	19.95

Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan fertlerin yoksulluk oranı 2009 yılında Türkiye’de %12.98’e kentsel yerlerde %6.85’e düşerken kırsal yerlerde %34.13’e çıkmıştır. Hanehalkı türüne göre çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranı 2009 yılında Türkiye’de %9.81’e kentsel yerlerde %2.88’e kırsal yerlerde %23.31’e düşmüştür. Hanehalkı türüne göre ataerkil veya geniş ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranı 2009 yılında Türkiye’de %21.43’e kentsel yerlerde %9.09’a düşerken kırsal yerlerde %37.42’e çıkmıştır. Genel olarak, hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları Türkiye ve kentsel yerlerde azalış gösterirken kırsal yerlerde sadece çocuksuz çekirdek ailelerdeki oranlarda azalış sözkonusu olmuştur. Ataerkil veya geniş ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranları tüm hanehalkı türlerindeki oranlardan yüksek çıkarken, çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranları tüm hanehalkı türlerindeki oranlardan düşük çıkmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları (%) (Anonymous, 2011)

Hanehalkı türü	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Türkiye, Kent, Kır	22.45	15.42	13.52	14.54	17.38	8.91	6.80	6.62	30.52	27.21	29.83	34.28
Çekirdek aile (çocuklu)	21.76	15.03	12.32	12.98	18.12	9.50	6.86	6.85	29.16	27.65	29.05	34.13
Çekirdek aile (çocuksuz)	15.05	8.35	8.69	9.81	6.70	2.72	2.20	2.88	23.81	16.53	20.51	23.31
Ataerkil veya geniş aile	30.08	23.15	18.81	21.43	25.34	12.92	9.66	9.09	34.04	33.35	33.56	37.42
Tek yetişkinli aile, diğer	22.42	11.75	16.57	16.62	13.99	6.75	7.12	6.55	40.98	23.84	40.49	42.71

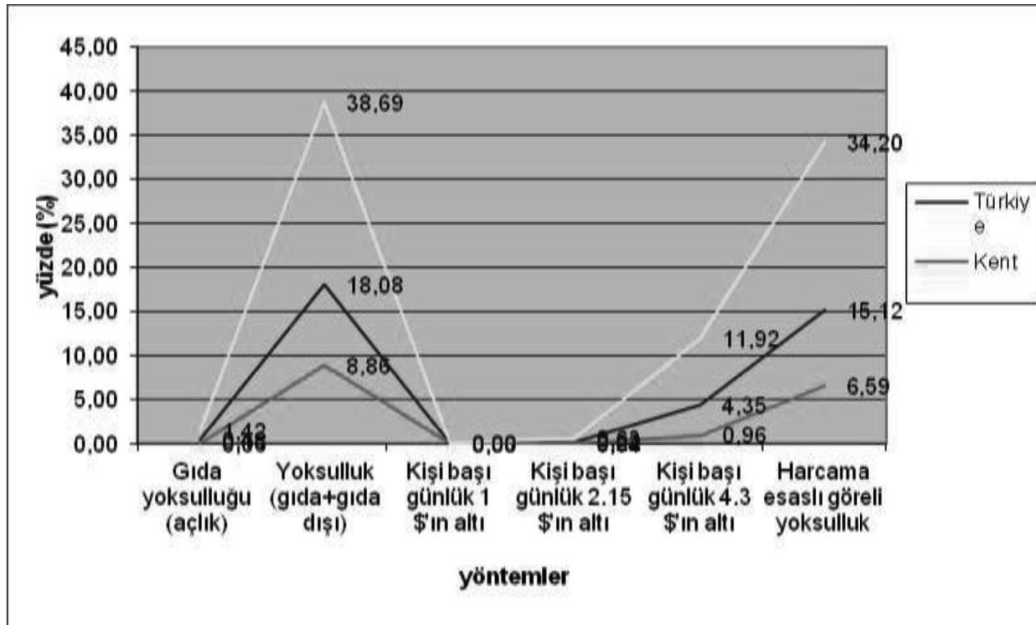
Şekil 5. Hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları, Türkiye, Kent, Kır, 2009 yılı

2009 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık %0.48’i yani 339.000 kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %18.08’i yani 12.751.000 kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2002 yılında bu oranlar sırasıyla %1.35 ve %26.96’dır. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert 2006 yılından 2009 yılına kadar bulunmamaktadır. 2009 yılında, kişi başı günlük 2.15 doların altında bulunan fert oranı Türkiye’de %0.22, kentte %0.04 ve kırdaki %0.63 iken, kişi başı günlük 4.3 doların altında bulunan fert oranı ise Türkiye’de %4.35, kentte %0.96 ve kırdaki %11.92 olarak tahmin edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları (%) (Anonymous, 2011)

Yöntemler	Türkiye				Kent				Kır			
	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009	2002	2005	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	0.87	0.54	0.48	0.92	0.64	0.25	0.06	2.01	1.24	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	20.50	17.11	18.08	21.95	12.83	9.38	8.86	34.48	32.95	34.62	38.69
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı ⁽¹⁾	0.20	0.01	.	.	0.03	.	.	.	0.46	0.04	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı ⁽¹⁾	3.04	1.55	0.47	0.22	2.37	0.97	0.19	0.04	4.06	2.49	1.11	0.63
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı ⁽¹⁾	30.30	16.36	6.83	4.35	24.62	10.05	3.07	0.96	38.82	26.59	15.33	11.92
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	14.74	16.16	15.06	15.12	11.33	9.89	8.01	6.59	19.86	26.35	31.00	34.20

(1) 1 \$’ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL; 2007 yılı için 0.926 YTL; 2008 yılı için 0.983 YTL ve 2009 yılı için ise 0,917 TL kullanılmıştır

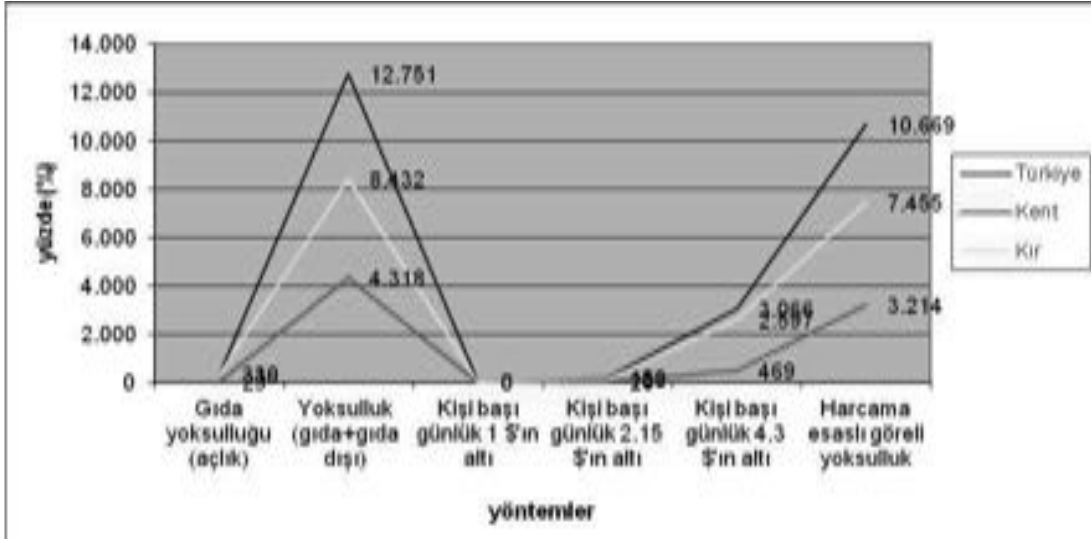
Şekil 6. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları (%), Türkiye, Kent, Kırsal, 2009 yılı

2009 yılında Türkiye’de 339.000 kişi, kentsel yerlerde 29.000 kişi ve kırsal yerlerde 310.000 kişi gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşamaktadır. 2009 yılında Türkiye’de 12.751.000 kişi, kentsel yerlerde 4.318.000 kişi ve 8.432.000 kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu oranlar, Türkiye ve kırsal yerlerde artış gösterirken kentsel yerlerde azalış göstermektedir. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert Türkiye, kent ve kırsal yerlerde 2006 yılından 2009 yılına kadar bulunmamaktadır. 2009 yılında kişi başı günlük 2.15 doların altında bulunan fert sayısı Türkiye’de 159.000 kişi, kentte 20.000 kişi ve kırsal 138.000 kişi iken, kişi başı günlük 4.3 doların altında bulunan fert sayısı Türkiye’de 3.066.000 kişi, kentte 469.000 kişi ve kırsal 2.597.000 kişidir (Tablo 8).

Tablo 8. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı (bin kişi) (Anonymous, 2011)

Yöntemler	Türkiye			Kent			Kırsal		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	328	374	339	33	122	29	295	252	310
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	12.261	11.933	12.751	4.968	4.533	4.318	7.293	7.400	8.432
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	356	330	159	43	93	20	313	237	138
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	5.796	4.759	3.066	2.111	1.483	469	3.686	3.276	2.597
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	10.127	10.497	10.669	4.017	3.871	3.214	6.110	6.626	7.455

(1) 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL; 2007 yılı için 0.926 YTL; 2008 yılı için 0.983 YTL ve 2009 yılı için ise 0,917 TL kullanılmıştır

Şekil 7. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı (bin kişi), Türkiye, Kent, Kırsal, 2009 yılı

4. Sonuç

Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artış göstermektedir. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul fert oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde azalış gösterirken kırsal yerlerde hanehalkı büyüklüğü 1 veya 2 kişi olanlar hariç diğer gruplarda artış göstermiştir.

Eğitim düzeyine paralel olarak fert yoksulluk oranları Türkiye ve kentsel yerlerde düşüş gösterirken kırsal yerlerde ilkokul ve üzeri eğitime sahip fertlerin yoksulluk oranları düşmüştür.

Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre fert yoksulluk oranları, Türkiye ve kentsel yerlerde tüm yıllarda düşüş göstermiştir. Ancak, kırsal yerlerde istihdamdaki fertlerde ve iş arayanlar grubunda düşüş gözlenirken toplamda, 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerde, ekonomik olarak aktif olmayanlarda ve 15 yaşından küçük fertlerde oransal artış gözlenmiştir.

Kırsal yerlerde tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranları 2002, 2005 ve 2008 yıllarında artış gösterirken 2009 yılında azalış görülmüştür. Kırsal yerlerde sanayi sektöründe çalışanlarda 2005 yılında ciddi bir azalış sözkonusu iken 2008 yılından itibaren oransal bir artış trendi mevcuttur.

Hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı oranları Türkiye ve kentsel yerlerde azalış gösterirken kırsal yerlerde sadece çocuksuz çekirdek ailelerdeki oranlarda azalış sözkonusu olmuştur. Ataerkil veya geniş ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranları tüm hanehalkı türlerindeki oranlardan yüksek çıkarken, çocuksuz çekirdek ailelerdeki fertlerin yoksulluk oranları tüm hanehalkı türlerindeki oranlardan düşük çıkmıştır.

Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert 2006 yılından 2009 yılına kadar bulunmamaktadır. 2009 yılında kişi başı günlük harcaması 2.15 doların altında bulunan fert sayısı Türkiye'de 159.000 kişi, kentte 20.000 kişi ve kırsal 138.000 kişi iken, kişi başı günlük harcaması 4.3 doların altında bulunan fert sayısı Türkiye'de 3.066.000 kişi, kentte 469.000 kişi ve kırsal 2.597.000 kişidir.

2001 yılı sonrasında ulaşılan yüksek büyüme oranlarıyla kişi başına milli gelir artmış, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk göstergelerinde iyileşmeler görülmüştür. Kriz sonrasında sıkı maliye politikası uygulanmasına rağmen sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı artırılmıştır (Dpt, 2012).

Türkiye'de 2002 yılında en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 9.5 katı iken, 2003 yılında bu oran 8,1, 2004 yılında ise 7.7 seviyesine düşmüştür. AB-25 ortalamasında ise aynı oran 2003 yılında yaklaşık 4.6'dır. Ayrıca, Türkiye'de 2002 yılında 0.44 olan Gini katsayısı, 2003 yılında 0.42'ye, 2004 yılında 0.40'a gerilemiştir.

Tarımdaki yapısal değişim sonucu kente göç eden kesimler eğitim seviyelerinin düşük olması ve vasıfsız işgücü olmaları nedeniyle, düzenli bir gelirden mahrum kalmakta ve topluma uyum sorunları yaşamaktadır. Bununla birlikte, bu kesim genellikle hizmetler sektöründe yevmiyeli olarak istihdam edilmektedir. İşteki durum itibarıyla yevmiyeli olarak çalışanların yoksulluk oranı ise 2002 yılında yüzde 45 iken 2004 yılında yüzde 37,5'e düşmüştür.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikaların uygulanmasında ve bunlara yönelik eğitim, barınma ve istihdam gibi hizmetlerde, merkezi idare ve mahalli idareler ile sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm kesimlerin koordineli bir şekilde çalışması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Anonymous, 2011. Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?alt_id=23 Erişim Tarihi: 28.11.2012.

Dpt, 2012. Web adresi: <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCA4AC267A17F0C0F5> Erişim Tarihi: 14.05.2012.

Srinivasan, T. N., 1977. "Poverty: Some Measurement Problems". World Bank Reprint Series, no: 77, Washington, D.C.

Kırsal Kalkınmanın Sağlanabilmesi İçin Köy-Kent Arasındaki Farklılıkların Minimze Edilmesi

Ehlinaz TORUN

ehlinaz.torun@kocaeli.edu.tr

Yrd. Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Arslanbey Meslek Yüksek Okulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, 41285 Kartepe/KOCAELİ

Özet

Kırsal kalkınmanın temelini bölge halkının bilinçlendirilmesi oluşturur. Bölge halkının eğitimi, bölgeye götürülen hizmetler ve olanaklarla mümkün olabilir. Bu bölgelerdeki insanların eğitilmesi ile kalkınmanın temelleri atılmış olur ki buda, köy ve kent arasındaki gelişmişlik ve diğer alanlardaki farklılığı zaman içerisinde ortadan kaldırmaya veya en aza indirilmesine neden olur.

Köy ile kent arasındaki farklılıklar; eğitim, ulaşım, altyapı hizmetleri, istihdam sorunlarının çözülmesi, kooperatifleşmenin veya üretici (çiftçi) birlikleri oluşturabilmeleri için yöre insanının teşvik edilmesi ile mümkün olabilir.

Ayrıca üreticilerin (çiftçilerin) ürünlerini pazara yönelik üretmeleri ve Pazarlama yöntemleri ile Pazar hakkındaki bilginin bu kesime ulaşmasının sağlanması ile gelir artışlarının meydana gelmesi bölgesel kalkınmayı da beraberinde getirerek köy-kent arasındaki farklılıkları minimize etmek için kırsal kesim insanların bilinçlendirilmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Köy-Kent Farklılığı, Kırsal Kalkınma, Eğitim, Pazarlama

Village-Town Calls For Development Be Provided To Reduce The Differences To Be Minimized

Abstract

Rural development will create awareness of the basics of the local people. The training of local people, the region may be possible to bring services and facilities. Training of people in this region with the development of the foundations will have been discarded hedge, between villages and urban development and other areas of differences in time to eliminate or minimize to the cause.

Differences between villages and cities, education, transportation, infrastructure, services, employment issues to be resolved, cooperative activity, or producer (farmer) associations to encourage local people to create and possible.

Moreover, producers (farmers) to market products manufactured for fixes and marketing methods and information about marketing's reach to this population with the provision of increased income origination regional development brought by the village-city differences between minimizing the rural people to be conscious.

Keywords: Rural-Urban Differences, the Rural Development, Education, Marketing

1. Giriş

Köy kavramı, toplumsal, ekonomik, coğrafi ve nüfus özellikleri ile şehirden ayrılan düşük nüfus yoğunluğuna sahip kırsal yerleşim birimleridir. Ekonomik olarak genelde tarıma dayalı ve iş bölümünün gelişmediği yerleşimlerdir. Köy yerleşimleri en fazla 2 bin-3 bin nüfuslu, coğrafi olarak kırsal bölgelerde kurulmuş yerler olarak tanımlanmaktadır. Köyü tanımlarken sosyal yaşam da belirleyicidir. Şehirlere göre geniş aile tipinin yaygın olduğu, komşuluk ilişkilerinin, geleneksel dayanışma ve yaşam biçimlerinin sürdüğü sosyal yapılarıdır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Köy>). Kırsal yerleşme şekillerinin en tipik örneğini oluşturan köyler, ülkemizdeki en küçük yönetim birimidir. Köyler; belirli bir idari sınırı bulunan, nüfusu 2000'den az, çoğunlukla tarım-hayvancılık faaliyetlerinin egemen olduğu ve seçilerek göreve gelen muhtar tarafından yönetilen ülkemizin en küçük yerleşim birimidir (<http://www.belgeler.com/kırsal-yerleşme-sınıflandırması>).

Kent Kavramı, Kent kavramının biri idari ve demografik, diğeri sosyo-ekonomik ve kültürel olmak üzere iki ayrı boyutu söz konusudur. İdari ve demografik açıdan kent; belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşan yerleşim birimidir. Ancak nüfus, bir kent kavramsallaştırmasında yeterli ölçüt olamaz. Max Weber'e göre önemli olan kentin siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimidir. Weber bir yerleşim biçiminin kentsel topluluk olabilmesi için: a-Savunma amaçlı kalesi, b- Pazarı, c- Mahkemesi ya da görelî otonom yasaları, d- Kısmi bir ekonomisi ve özerkliği olması gerektiğini (2002: 86-87) belirtir. Weber'e göre bu nitelikleri taşıyan kent siyasal bir birimdir.

Karl Marx, kenti üretim araçlarının, ticaret mallarının, gereksinimlerin toplanmış olduğu, yüksek zevklerin temsil edildiği yer olarak tanımlarken; Emile Durkheim kenti, işbölümü ve dayanışma kavramları ile ilişkili olarak ele alır. Bunların yanında Sorokin, kenti çeşitli grupların kümeleşmesinden meydana gelmiş bir bütün olarak mekânsal alana ve yoğunluğa dayalı olarak ele alır. Bir diğer kent kuramcı Louis Wirth'e göre kenti, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve heterojenlik karakterize eder. Rene Maunier'e göre ise kent, nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur (Aktaran: Yörükcan, 2005: 47).

Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kent; sosyal hayatın mesleklere, işbölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği, kurumlaşmaların yoğunluk kazandığı, karmaşık insan ilişkilerinin bütün bir günlük yaşayışı etkilediği

yerleşme merkezi olarak (Keleş, 1997:19) tanımlanır.

Bir başka tanıma göre kent; sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı, pek az kimsenin tarım kesiminde çalıştığı, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir (TDK Kent Bilim Sözlüğü).

Bu tanımlardan hareketle, kentin üç temel özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; nüfus yoğunluğu, yerleşmenin büyüklüğü ve heterojen yapısıdır. İnsanlık ilk çağlardan itibaren bir örgütün doğmasını sağlamıştır. Bu örgüt başlangıçta kan ve akrabalık bağları ile kurulmuş, sonradan bunların gelişmesi ile aile, kabile, aşiret, tribü, köy, kasaba, site, polis, komün ve kent devletleri ortaya çıkmıştır (Okandan, 1959: 5). Daha sonraları bunlar devlete dönüşmüştür. Fakat bu süreç dünyanın her yerinde aynı hızda ve biçimde gerçekleşmemiştir.

Sosyolojide kentleşme, kentlerin oluşmasını ve büyümesini sağlayan kırsal kökenli bir nüfus hareketi ve nüfus yoğunlaşması (Kongar, 1982; Kıray, 1982), kentlerin coğrafi olarak genişlemesi olarak tanımlanır (Sennett, 2002). Bu haliyle kentleşme süreci, büyük ölçüde tamamlanmış ve dünya kentselleşmiştir. İnsanlar da “kentsel toplum”da yaşamaktadır. Sosyal bilimciler bundan sonra, kentleşme olgusu ve kentleşme sorunlarından çok, “kentsel toplum”, “toplulukları”, “kent olgusu” ve “kent sorunları” üzerinde çalışmalarını yürütmek durumundadır (Manheim, 1960).

Dünyanın kentlileşmesi, diğer bir ifadeyle kentli toplumun oluşumu, dünyanın modernleşmesinin bir sonucudur. Modernleşmenin sosyolojik açıdan en Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde belirgin özelliklerinden biri sanayileşme ise bir diğeri kentleşmedir. Kentleşme, bir bakıma sanayileşmenin altyapısını oluşturan bir süreçtir. Sanayi toplumunun temel özelliği, “kentlerin, daha doğrusu kent toplumunun gelişmesi”dir. Toplum felsefecileri ve sosyologlar, geleneksel toplumlardan modern toplumlara dönüşümü tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş (Saint-Simon), cemaat’ten cemiyete geçiş (Tönnies), basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş (Spencer), mekanik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara geçiş (Durkheim), kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş (Howard Becker) olarak tanımlamışlardır. Robert Redfield ise modernleşme sürecini “kır toplumundan kentsel topluma geçiş” olarak değerlendirmiştir (Aktaran:Yörük, 2005). Redfield’in kentsel toplumu, başka gruplarla devamlı temaslar ve ilişkiler halinde bulunan büyük bir cemiyettir. Kültür ve yaşam tarzı bakımından heterojendir. Akrabalık bağlarının yerini gayri şahsi ilişkiler almıştır. Dini hayat önemini kaybetmeye başlamıştır. Karmaşık bir teknoloji ve geniş ölçüde işbölümüne dayanan bir ekonomik yapısı vardır. Süratli değişimler içerisinde bulunmaktadır.

Modernleşme sürecinde feodal ilişkilerin çözülmesi; tarımın makineleşmesi; eğitimin kurumsallaşması, zorunlu hale gelmesi ve süresinin uzaması; kitlesel üretim ve kitlesel tüketimin yaygınlaşması, üretimin evden ayrılarak atölye ve fabrikalarda yapılması; pazarın genişlemesi/uluslararasılaşması; siyasetin ve işletmelerin bürokratikleşmesi; kent koşullarının sağlıklı ve hijyenik hale getirilmesi; iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler gibi çeşitli faktörler insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç etmesine neden olmuştur. (Özyurt, 2007).

Modernliğin yaygınlaşmasıyla kentlilik modern bir süreç haline gelmiş, Üçüncü Dünya ülkeleri de bu sürecin içine girmiştir. Dünya nüfusu büyük oranda kentlileşmiş, kırsal alanda yaşayanlar ise her geçen gün kentle daha sıkı ilişki içine girer hale gelmiştir. Köylüler bugün pazara (dolayısıyla kente) daha bağımlı hale gelmiştir. Köylülerin sağlık sorunlarını çözeceği yer, çocuklarını okutacağı yer kentlerdir. Kitle iletişim araçları kentin eğlence ve kültürünü ülkelerin en uca köyllerine kadar ulaştırmaktadır. Artık modern kent yaşamı, sadece kentte yaşayanları değil, herkesi ilgilendirmektedir (Giddens, 2000). Z. Bauman modern yaşamın kentliliğini şöyle vurgular: “Bütün kent yaşamı modern değildir, fakat bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Çünkü yaşamın modernleşmesi demek, kent yaşamına daha fazla benzemesi demektir” (Bauman, 2001).

Köy ve kentin kendine özgü yaşam şekli, buralarda yaşayan insanların sosyoekonomik düzeyleri ve eğitim öğretim hizmetlerinden yararlanabilme imkânları arasında farklar vardır. Bu fark, kent lehine gün geçtikçe artmaktadır. Belirtilen sebeplerden dolayı eğitim öğretimde ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi, demokratik toplumun bir gereği olarak bütün fertlere eşit eğitim öğretim imkânlarının sağlanması gerekir.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar, kırsal alanlar için pek çok çalışma yapılmış; bu çalışmalar kalkınma planları ile hükümet ve siyasi parti programlarında yer almıştır. Yapılan çalışmalar, genel olarak kırsal alanlara götürülmeyen hizmetlerin bu alanlara götürülmesini ve köy-kent arasındaki farklılıkların azaltılmasını içermiştir. Türkiye’de köy-kent arasındaki dengesizliklerin artması, kırsal yerleşmelerin dağınık olması ve sayısal çokluğu, kırsal sınırlı istihdam olanakları, tarımda verimliliğin düşüklüğü, tarım arazisinin parçalı olması, örgütlenme eksikliği, kırsal alanda yaşayanların gelirinin ülke ortalamasının altında olması ve ayrıca bu sorunların kırsaldan kente göç hareketini yoğunlaştırması gibi kırsal alanlardaki temel sorunlar, bu alanlar için stratejik planların oluşturulup uygulanmasını zorunlu kılmaktadır (Çelik, 2005/2).

Ülkemizdeki köy ve kent nüfusundaki dağılıma bakıldığında aradaki farklılıkların ve aradaki nüfus hareketliliğinin daha iyi anlaşılmasıdır. Tablo 1’de (1980-2009) yakın tarihteki köy ve kent (şehir) nüfuslarının dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Köy ve Kent (Şehir) Nüfuslarının Dağılımı (1980-2009)

Sayım Yılı	Toplam	Yüzde	Şehir Nüfusu	Yüzde	Köy Nüfusu	Yüzde
1980	44.736.957	100,00	19.645.007	43,91	25.091.950	56,09
1985	50.664.458	100,00	26.865.757	53,03	23.798.701	46,97
1990	56.473.035	100,00	33.326.351	59,01	23.146.684	40,99
2000	67.803.927	100,00	44.006.274	64,90	23.797.653	35,10
2007	70.586.256	100,00	49.747.859	70,48	20.838.397	29,52
2008	71.517.100	100,00	53.611.723	74,96	17.905.377	25,04
2009	72.561.312	100,00	54.807.219	75,54	17.754.093	24,46

Kaynak: TÜİK 1980-2000 Genel Nüfus Sayımları ve 2007-2009 ADNKS Sonuçları

Ülkemizde belde ve köylerde yaşayan nüfus büyüklüğü (ya da köy nüfusu) azalmaya devam etmektedir. 2000 yılında ortalama nüfus büyüklükleri beldelerde 4.147 ve köylerde 410 iken, bu değerler 2007 yılında sırasıyla 3.885'e ve 350'ye düşmüştür (Anonim, 2009).

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren ivme kazanan kırdan kente göç süreci halen devam etmektedir. Kırsal alanda, tarımda artan nüfusun aynı oranda artmayan tarım arazisine getirdiği baskı, tarımın makineleşmesi ile birlikte kırsal alanda işgücü fazlasına neden olmuştur. Tarımdaki işgücü fazlası kırdan kente göç hareketlerini tetikleyen en önemli unsur olmuştur. Diğer taraftan, kentlerde gelişme ivmesi kazanan sanayi ve hizmet sektörünün işgücü talebi de, kırsal kesim açısından bir çekim unsuru olarak göç hareketlerini hızlandırmıştır (Anonim, 2009).

Sanayi ve hizmet sektörlerinin işgücü talebi dışında, kırdan kente göçü artıran diğer faktörler arasında; köylerde yoksulluğun yaygın olması, tarım dışı alanlarda yeterli istihdam imkânlarının bulunmaması, sulu tarım imkânlarının sınırlı olması, tarım topraklarının parçalı ve küçük olması, köylerdeki fiziki ve sosyal altyapı yetersizlikleri ile temel kamusal hizmetlere düzenli erişimin sağlanamaması gibi nedenler gösterilebilir.

Köy ve kent toplulukları arasında her ne kadar farklılık olsa da, bu farklılıkları bariz bir şekilde ayırt etmek günümüz koşullarında pek mümkün değildir. Çünkü şehirlerde yaşayan çoğu insan köyden gelmiştir ve tam olarak modern şehirli değerlerini taşımamaktadır. Aynı şekilde köyde yaşayan insanlar da teknoloji ile birlikte değerlerini kaybetmeye başlamışlardır. Sonuç olarak, iki toplum arasında kesin farklılıklar olmamakla birlikte aynı da değildirler.

Köy – kent arasındaki farklılıkların giderilmesi; kırsal alandaki sorunların giderilerek, kırsalda yaşayan insanların gelirlerini artırıcı yatırımlar ve çeşitli yeniliklerin gerçekleştirilmesi ile gerçekleşecektir. Bu yenilikler köy halka çeşitli eğitimler bilgi ve görgülerini artırması, köy ve kent arasındaki entegrasyonu sağlayıcı tedbirlerin alınması, örgütlenme bilincinin geliştirilmesi ile kooperatifleşme ve ürettikleri ürünlerin işlenmesi, pazarlanması konusunda bilinç düzeyini yükselterek gelir artırıcı yatırımlar yapılmalı ve bu yatırımlara yöre halkının katılımını sağlayıcı tedbirler olarak yayım eğitimlerinin devletin ilgili kurum ve kuruluşlarınca verilmesi gerekmektedir.

Yayım faaliyetlerinin düzenli ve zamanında yapılması bu faaliyetleri sürdüren yayım elemanları (Tarım Teknisyenleri, Tarım Teknikerleri, Ziraat Mühendisleri vb.) aracılığı ile köy halkının ihtiyaç duyduğu veya duyacağı bilgi ve beceriler için eğitim desteği, teknik destek sağlanmasının yanı sıra yeniliklerden haberdar olmalarını sağlamak ve pazara yönelik üretime teşvik etmek, uzmanlaşmalarının sağlanması, eğitimdeki eşitsizliklerin aradan kaldırılması köy – kente arasındaki farklılıkların giderilmesinde etkili olacaktır.

2. Geçmişten Günümüze Kırsal Kalkınma Modelleri

1963 yılı sonrasında, farklı hükümet dönemlerinde köy gruplarını temel alan örnek köy yaklaşımı, toplum kalkınması yaklaşımı, köykent yaklaşımı, merkez-köy yaklaşımı ve tarım-kent yaklaşımı adları altında köy yerleşimlerine yönelik kırsal kalkınma modelleri geliştirilmiştir (Pustu, 2006).

Bunlar;

Örnek köy Yaklaşımı; 1963-1965 yılları arasında uygulanmış olan Örnek köy Yaklaşımı, belirli bir özelliği olan köyün, çevresindeki kırsal yerleşmelere örnek olacak nitelikte kalkındırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımla, köye götürülen hizmetlerden çevre köylerin de yararlanmasını sağlamak ve başka köylere örnek olabilecek somut bir köy gelişme modeli ortaya koymak hedeflenmiştir. Ortaya çıktığı dönemde araştırmalar yapılarak örnek olabilecek köyler seçilmiş ve uygulanmıştır. Ancak, hizmetlerin sadece belli bir köyde toplanması, modelin merkezi olarak kamu görevlilerince hazırlanmış olması, modelin köydeki sosyal ve ekonomik yapıda değişiklikler sağlamak yerine daha çok yerleşmenin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana almış olması ve son olarak yerel halkın katılımını göz ardı etmesi modelin başarısızlığına neden olmuştur (Pustu, 2006).

Toplum Kalkınması Yaklaşımı; ilk olarak BM tarafından bir eğitim ve örgütlenme süreci olarak geliştirilen toplum kalkınması yaklaşımı; BM örgütüne “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek, ulusal bütünlüğü gerçekleştirmek ve küçük toplumların ulusal gelişmeye katılımlarını tam olarak sağlamak için, halkın kendi çabalarının, devletin bu konudaki çabaları ile birleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır” (Kongar, 1971). Toplum Kalkınması Yaklaşımı, kırsal alanda yaşayanların örgütlenmesi, idare ile işbirliği kurması, hizmetlere fiziki ve mali gücü ile katılması veya hizmetleri benimsemesi ve koruması esaslarına dayanmaktadır. Ülkemizde ilk ola-

rak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tanımlanmış, esasları, ilke ve hedefleri belirtilen Toplum kalkınmasının Türkiye’de uygulanması sırasında pek çok engelle karşılaşmıştır. Toplum kalınmasından sorumlu kurum sürekli değişmiş, çalışmalar DPT’den alınarak, Köyişleri Bakanlığına ve oradan da alınarak İçişleri Bakanlığına verilmiştir (Kongar, 1971).

Toplum Kalkınması yönteminin başarısız olmasının nedeni; yönetim yapısında, toplum kalkınması yönteminin başarılı olabilmesi ve yerel halkın katılımının sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmamasıdır. Aşağıdan yukarı doğru işleyen ve köy, ilçe, il ve bölge basamaklarında, merkezde hazırlanan plan ve programla bütünleşen bir plan ve denetleme yaklaşımı geliştirilememiştir. Kırsal alandaki toplum kalkınması çalışmalarında halk katılımını engelleyen etmenlerden birisi toprak-insan ilişkilerinin dengesizliğidir. Topraksız yada az topraklı çiftçiler, tarım alanındaki yeniliklerden istedikleri biçimde yararlanamamış, bu nedenle köydeki çalışmalara katılmaları sınırlı olmuştur (Geray, 1989).

Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Yaklaşımı; kırsal alanlarda kendine yeterli birimler oluşturmak ve kırsal alanın kentin çekiciliğini azaltacak biçimde içinde rahatça yaşanabilir bir duruma getirmek amacı ile bölgede var olan kaynakların en akılcı bir biçimde işletilmesini sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. 1965 yılında ülkemize tanıtılan söz konusu yaklaşımla, köyün kendine yeterli birim durumuna getirilmesi ve köy-kent farklılıklarının giderilmesi amaçlanmıştır. Aile planlaması, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler planlaması, üretim, pazarlama, tarımda yeni tekniklerin uygulanması, toprağı etkin bir şekilde kullanma esasları, kooperatifler ve kredi olanakları Yaklaşımın içerdiği konulardır. Çok yönlü planlama, ulusal amaçların gerçekleşmesine yardım eden aynı zamanda köylüyü kentte çalışanlarla eşit bir yaşam düzeyine ulaştırmaya çalışan bir planlama sistemi olarak ileri sürülmektedir. Amacı tarım ve köy hayatı ile ilgili tüm kesimlerde uygulanacak bir plan hazırlamaktır (Yavuz, F. ve Keleş, R. ve Geray, C., ;1973) Model uygulandığı dönemlerde, yerel yönetimlerimiz, kendilerine düşen görevleri yapmalarına yetecek parasal kaynaklarla ve teknik olanaklara sahip değildiler. Merkez yönetimin taşra teşkilatları da bu çalışmalarda başarılı olamamışlardır ve dolayısıyla çalışmalar da başarıya ulaşamamış ve bu yaklaşım da uygulamadan kaldırılmıştır.

Merkez-köy Yaklaşımı; bu yaklaşımın temelinde, tüm köylere ulaştırılamayan sosyal ve kültürel hizmetlerin düşük maliyetle merkez olarak belirlenen köyde toplanması ve çevre köylere sunulması amacı yatar. Merkez Köy Yaklaşımı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde 1970 ve 1972 yılı programında yer almıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da bir politika aracı olarak gösterilmiştir. Merkez Köyler aracılığı ile çevredeki yerleşmelere götürülecek hizmet ve programlar içinde sağlık evleri ve ocakları, ana-çocuk sağlık merkezleri, temel eğitim ve yatılı bölge okulları, sabit mesleki köy kursları, karakollar, pazar yerleri, aşı ve suni tohumlama istasyonları, PTT şube ve ajansları bulunmaktadır. Ayrıca gezici nitelikte görev yapan kamu kuruluşlarının merkez köyde toplanması önerilmiştir. Merkez-Köy Yaklaşımında, temel ilke olarak hizmet boyutuna ağırlık verilmiştir. Oysa kent ile köy arasındaki dengesizlik yalnızca hizmet alanlarındaki eksikliklerden kaynaklanmamaktadır. Yaklaşımda köylerin ekonomik olarak da kalkındırılması boyutu eksik kalmıştır (Keleş, 2002).

Köykent Yaklaşımı; İlk olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan merkez-köy kavramı, CHP tarafından geliştirilerek ve Köykent olarak ilk kez 1969 seçim bildirgesiyle kamuoyuna açıklanmıştır. Resmi kaynaklarda, köykent; kırsal alan nüfusunun, toplumsal, kültürel, ekonomik ve kamusal gereksinmelerini karşılayacak şekilde donatılmış kırsal yerleşim birimi olarak tanımlanmaktadır. Kırsal yerleşim yapısına daha rasyonel bir biçim vermek, dağılımı toplulaştırmaya dönüştürmek, köye götürülen hizmetlerde etkinlik sağlamak, sanayileşmeyi kırsal alana yaymak, kırsal alanda iş olanakları yaratmak, büyük kentlerde sağlıksız kentleşmenin sakıncalarını gidermek ve tarımsal düzeni değiştirmek köykent yaklaşımının başlıca amaçlarıdır (Keleş, 2002).

Köykentlerin merkez köylerden farkı, projenin, ekonomik amaçların ötesinde bir toplumsal dönüşüm ve kalkınma projesi olmasıdır. Modeli, özgün kılan bir diğer unsur da modelin tabana dayalı olmasıdır. O döneme kadar yukarıdan aşağı olan kalkınma yöntemi, bu sefer tabandan başlayıp yukarıya doğru gelişmiş ve mekânsal planlamayı yaşama geçirmiştir. Köykentlerin üstlendikleri ekonomik, toplumsal, yönetsel ve yerleşme yapısının düzeltilmesi ile ilgili işlevlerin, siyasi istikrarsızlıklar nedeni ile uygulanması mümkün olmamıştır (Keleş, 1992).

Tarım Kentleri Yaklaşımı; Tarım Kentleri günümüzden 35-40 yıl önce MHP tarafından ortaya atılmış bir köy kalkındırma yöntemidir. Bu modelde, bölgenin özelliklerine göre, 8-10 köy bir birim oluşturacak şekilde bir araya getirilen köylerin merkezindeki köyün tarım kenti yapılması düşünülmüştür. Tarım Kentleri, hizmet ve olanak yönünden köylerin birleştirilmesini esas olan bir projedir. Tarım Kent yaklaşımının kuramcılarında biri olan ve Agrindus fikrini ileri süren H. Haperin’e göre; köyün ve büyük bir değer ifade eden çevresinin temellerini sarsmadan, tarım ve sanayi birlikte yürürebilir. Haperin, köyden kente göçü önlemeyi ve kırsal yerleşmelerdeki işgücü fazlasını çevredeki tarım dışı alanlarda istihdam etmeyi tasarlamıştır (Haperin,1965). Tarım Kentleri de, Köy Kentler gibi Agrindus düşüncesinden esinlenilerek ortaya çıkmıştır (Güven,1974). Tarım Kentleri, hizmet ve olanak yönünden köylerin birleştirilmesini esas olan bir projedir. Sayıları 4000 kadar düşünülen tarım kentlerine bütün devlet olanaklarının götürülmesi ve bu yerlerin kültürel ve ekonomik gelişim merkezleri olması planlanmıştır. Tarım kentleri düşüncesi bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir.

Yukarıda adı geçen bütün kalkınma planları ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve uygulamalardaki eksikliklerden, hükümet politikalarının sürdürülebilir olmaması gibi nedenlerden dolayı başarıya ulaşmamıştır.

Günümüze gelindiğinde, planlı dönemlerde başlatılan bir kısmı tamamlanmış bir kısmı tamamlanamamış kırsal kalkınma projeleri 1970’den günümüze Türkiye’nin çeşitli illerinde, hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimdeki sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için kırsal kalkınma projeleri uygulanmaktadır. Bu projelerin pek çoğu yabancı kaynaklarla finanse edilmiştir ve benzerleri daha önce dünya-

nın değişik bölgelerinde uygulanmıştır.

Özyurt'un (2007) yaptığı bir araştırmada bir veya iki il bazında uygulanan kırsal kalkınma projelerinin başlıca amaçlarını aşağıdaki gibi olduğunu belirtmiştir.

-Uygulandığı illerde yaşayan çiftçi ailesinin bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek,

-Kırsal alandan kentlere olan göçü durdurmak,

-Yeni üretim alanları açmak,

-Altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek,

-Tarımsal geliri arttırmaktır.

Türkiye'de dördü tamamlanmış, ikisi devam etmekte olan toplam altı adet kırsal kalkınma projesi vardır.

Kırsal kalkınma projeleri ve uygulama dönemleri:

1-Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984)

2-Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982- 1989)

3-Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999)

4-Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991- 1998)

5-Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi (2004-2010)

6-Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998-2005)

Türkiye'de uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar, Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonudur (IFAD) (Özyurt, 2007).

Bütün bu çalışmalar ve projeler planlı dönemde başlatılıp günümüze gelindiğinde köyler için planlanan altyapı yatırımları ve sosyo – ekonomik, göçlerin durdurulması, yerinde kalkındırma vs açısından köy – kent arasındaki farklar ortadan kaldırılamamış ancak aza indirilmeye çalışılmıştır. Fakat, bu çalışmalar sosyo-ekonomik açıdan fakı azaltmadığı gibi göçler hala günümüzde de çeşitli sebeplerle devam etmektedir. Kırsal kalkınma modelleri ve projeleri halkın katılımını gerektiren bir özellik taşıması gerekirken bu özelliği taşımamış, sahada uygulanabilirliği test edilmemiş yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir yapı üretilmiş ve kurumlar arası eşgüdüm sağlamadığı için kırsal kalkınma tamamlanamamıştır. Hükümetlerin ciddi ve sürdürülebilir, kalıcı bir tarım politikaları, kalkınma modelleri üretememeleri, tarımsal gelirleri artırıcı tedbir almamaları, arazi toplulaştırılması ile kaynakların ekonomik kullanımını sağlayamaması, tarımda uzmanlaşmaya gidilmesi için teşvik verilmemesi, yeterli çiftçi eğitimlerinin yapılamaması, çiftçilerin örgütlenmelerinin teşvik edilmeyip kooperatifleşmelerinin onlar açısından yarar sağlayacağı bilincinin verilememesi ve kalkınmayı hızlandıracak altyapı çalışmalarının yeterli olamaması, üreticilerin ürünlerini işleme ve pazarlama bilincine ulaştırılması için gerekli çalışmaların yapılamaması, kırsal kesimin kendi yerinde kalkındırılması tedbirlerinin alınamaması, yerinde istihdam olanaklarının yaratılamaması gibi sebepler aradaki farkı azaltmamaktadır. Bütün bu sayılan sebeplerin ortadan kaldırılması ile köy-kent arasındaki farklar minimize edilebilir ve kırsal kalkınma gerçekleşmiş olur.

3. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla planlı dönemde benimsenen politika ve uygulamaların önemli bir kısmı benzer özelliklere sahiptir. Söz konusu politika ve uygulamaların çoğunun temel özelliği yerel halkın katılımını içermemeleri ve merkezi karar organlarınca, yukarıdan aşağıya üretmiş ve kurumlar arasında yeterli eşgüdüm sağlanamamasıdır.

Projelerde kurumlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı kuruluşların daha proje devam ederken değiştirilmesi organizasyon eksikliklerinden kaynaklanmıştır. Bu durum projelerde gecikmelere ve proje maliyetinin yükselmesine sebep olmuş ve uygulayıcı ile karar vericiler arasındaki kopukluk projenin başarısını etkilemiştir. Ayrıca, bu süreçte kırsal özellik gösteren yerel yönetimlerin ve birliklerin de birbirleriyle işbirliği sağlanamamıştır. Bu durumun günümüz plan, program ve projelerde ayı durumun devam etmemesi için projelerde kurumlar arası eşgüdümün sağlanması, uygulayıcı kuruluşları proje devam ederken değiştirilmemesi, organizasyon eksikliklerine meydan verilmemesi, mali kaynakların doğru kullanımı sağlayıcı tedbirlerin alınması, halkın katılımının sağlanması ile gerçekleşir.

Kırsal kalkınma ve köy kent arasındaki farklılıkların giderilmesi ile ilgili çalışmalarla ilgili gelişmelerin sonuçları ve öneriler şöyle sıralanabilir.

Yasal Açıdan; 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu örgüt ve kaynak açısından günümüz koşullarına artık uymamakta; dolayısıyla Kanun mevcut yapısıyla kırsal kalkınmaya yönelik uygulamaların başarılı olmasında yetersiz kalmaktadır. Kırsal kalkınmada çok önemli olan köy komünleri yönetimi yeniden yapılandırılarak yasal düzenlemelerdeki yerini alması sağlanmalıdır.

Günümüze kadar geçen süreçte, kalkınma planlarında hedeflenen tarım topraklarının bölünmesini önleyecek yasal düzenlemeler ve toprak reformu yapılmamış; bu durumu ortadan kaldıracak yasal düzenleme yapılmalıdır.

Planlı dönem ve sonrasında arazi toplulaştırmayla ilgili çalışmalar yeterli olamamıştır. Ayrıca, kırsal alanın tanımı hiçbir yasal mevzuatta ve resmi belgede yer almamış; kırsal kalkınmanın yasal yapısı oluşturulmamıştır.

Arazi toplulaştırılması ile ilgili yasal düzenleme yapılmalı ve kırsal alanın tanımı, yasal mevzuatta ve resmi belgede yer almalı kırsal kalkınmanın yasal yapısı oluşturulmalı, köy kent arasındaki farklar ortaya konup bunların ortadan kaldırılabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, bilinç düzeyini artırıcı önlemlerin (eğitimlerin) alınması gerek-

mektedir. Bugün pek çok gelişmiş ülke ve AB kırsal alanlarını tanımlayıcı kriterleri ortaya koymuş ve kırsal kalkınma alanında yasal çerçeveyi oluşturmuşlardır.

Kır Kent Farkını Azaltması Açısından; Kırsal alandaki uygulama ve politikalarla, köy ve kent entegrasyonu sağlanamamış; köy ve kent arasındaki farklılıklar azaltılamamıştır. Kırsal kalkınma kentlerden ayrı düşünülmüştür. Köy –kent arasındaki farkları azaltmada köy ile kenti ayrı düşünmemek bir birine entegrasyonunu sağlamak gerekmektedir.

Sosyal Yapıya Katkıları Açısından; Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri giderilememiştir.

Kırsal alandaki insan kaynaklarını geliştirecek eğitim sorunu hala mevcuttur. Eğitim sorununu ve sağlık sorununu ortadan kaldırmak için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Dünyada örnek model olarak gösterilen Köy Enstitüleri, politik nedenlerle uygulamadan kaldırılmıştır. Bu model veya bu modele yakın bir eğitim sisteminin geliştirilmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

Kırsal alanda sosyal güvenlik sağlanamamıştır. Köy –kent arasındaki farkların minimize edilmesinde en önemli konulardan biri olan kırsalda sosyal güvenlik sisteminin yerleştirilmesi ve herkesin sosyal güvenceye kavuşturulması gerekmektedir.

Çalışmalarda, sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Sağlık, çocuk bakımı, çevre, beslenme, kadınların eğitimi gibi konular sınırlı kalmıştır. Geleneksel davranış eğilimleri kırdaki hala devam etmektedir. Geleneksel davranış eğilimlerinin tarımsal yayım ve çeşitli eğitimlerle modern bir yapıya kavuşması sağlanmalı, sosyal faktörler göz önünde bulundurularak kırsaldaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmalıdır.

Yetki Açısından; Kırsal kalkınma uygulamalarının her aşamasında ağır bürokrasinin yanı sıra, yerel proje elemanlarının yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılması çalışmalarının başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. Burada ki bürokrasiyi ortadan kaldırmak veya en aza indirmek ve proje elemanlarının yetki sorumluluklarını sınırlandırmamak veya inisiyatif kullanma yetkisinin verilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Projelendirme Açısından; Kırsal kalkınma proje ve modelleri hazırlanmadan önce geniş kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-ekonomik incelemelerin yapılarak uygulama alanlarının doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyellerinin iyice etüd edilmemesi sonucunda kısa, orta ve uzun vadede nelerin yapılabileceği net olarak ortaya konulmamıştır. Kırsal kalkınma çalışmaları, birbirinden kopuk, dağınık ve parçacı olmuştur. Bu dağınıklık kırsal alanlara-köylere götürülen ekonomik ve sosyal hizmetlerin amacına ulaşamamasının yanı sıra kaynak israfına da neden olmuştur. Kalkınma planlarında kırsal kalkınmaya yer verilmekle birlikte, ekolojik açıdan çok değerli kırsal alanların ele alındığı, fiziki anlamda ve havza bazında bir kırsal planlama çalışması yapılmamıştır.

Bütün bu sorunların ortadan kaldırılması için kısa- orta ve uzun vadeli planlar yaparak kırsal kalkınma planlarının ve projelerinin kopuk, dağınık veya parçalanmasının önüne geçerek kaynak israfının önlenmesi sağlanarak yatırımların ekonomik olması ve gerçekleştirilebilir olması sağlanmalıdır.

Çalışmaların Değerlendirilmesi Açısından; Kırsal kalkınma uygulamaları sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmaları yeterince yapılamamıştır. Çalışmalar uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmiş; deneyimler yeni çalışmalara aktarılmamış, bu da yeni projelerin geliştirilmesini engellemiştir. Mevcut eksiklikler ve hatalar devam ettirilmiştir. Bir kalkınma modelinin/projesinin kesin sonuçları alınmadan, başka bir uygulamaya geçilmiş ve kaynak israfı yaşanmıştır.

Kaynak israfını ortadan kaldırmak için yapılan veya uygulamaya konulacak olan kırsal kalkınma projelerinde izleme ve değerlendirme yapılarak projenin tamamen bitirilip başka projeler bitirilen projenin faydaları gözlenerek yapılmalıdır.

Tarımsal Gelişmeye Katkısı Açısından; Tarım Reformu gerçekleştirilememiş, tarım-sanayi

bütünleşmesi sağlanamamış, işgücü fazlası tarımdan çekilememiş, dolayısıyla tarımda verimliliğin artırılması sağlanamamıştır. Tarım politikaları ile ulusal kalkınma politikaları arasında bütünlük oluşturulamamıştır. Kırsal kalkınma projeleriyle birlikte oluşan yoğun ve bilinçsiz girdi kullanımıyla tarımsal ürünlerde görülen artış, tarımsal gelirleri azaltmaktadır. Kırsal alanda yaşayan yani köy halkının gelirlerinde artış meydana getirecek tedbirlerin alınması ile yöre halkının refah düzeyinin yükselmesini, köyden kente olan kontrolsüz göçün önlenmesi sağlanmış olacaktır. Ayrıca tarımsal gelirlerin artması çiftçileri üretim yapmaya yönlendirecek ve kaynakların verimli kullanımını sağlayarak israfı önlemiş olacaktır.

Üretici Örgütlenme Açısından; Uygulamalarda üretici örgütlenmelerine gereken önem verilmemiş, tarım üreticisinin örgütlenmesinde yeterli olanaklar sağlanamamıştır. Bu da uygulama sonrası çalışmaların kalıcılığını azaltmıştır. Uygulamaların her aşamasında ağır bürokrasi örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Örgütlenme ile ilgili uygulamalardaki bürokrasiyi azaltarak ve çiftçilere yönelik yapılacak olan tarımsal yayım eğitimleri ile değişik alanlarda eğitimler verilerek, gelir artışları ile birlikte bilinç düzeyinin yükselmesi ve buna paralel olarak örgütlenme bilincini geliştirerek ve örgütlenmeyi teşvik edecek tedbirlerin alınması gerekmektedir.. Böylece kooperatifleşme oranı artacak buda köy halkının pazara yönelik yaptığı üretimden elde edeceği geliri artırma yönünde olumlu bir etki yaratacaktır. Ürünlerinin hak ettiği değerden pazarlanmasını, Pazar bilgilerinin ve ürün planlamasının zamanında yapılmasını sağlayacaktır. Bütün bu söylemler kooperatifleşme ve birlik oluşturma ile gerçekleşmesi sağlanacaktır.

Kırsal Kalkınma Uygulamalarının Finansmanı Açısından; Türkiye’de planlı dönemdeki uygulamaların finansmanı çoğu yabancı kaynaklardan sağlanmıştır. Uluslararası kaynaklara dayalı projelerde kaynaklar optimal değerlendirilememiş ve uluslararası finans kaynaklarının güveni zayıflatılmıştır. Kırsal kalkınmada günümüzde AB hibe fonlarının

yanı sıra kalkınma planlarında kırsal kalkınma için çeşitli fonlar ayrılmaktadır. Ancak, bu fonların doğru zamanda ve doğru yerde kullanılması için proje yürütücülerini ile proje uygulayıcıları arasında iyi bir iletişimin oluşturulması finansman kaynaklarının doğru kullanımını sağlayacaktır.

Ekonomik Yapıya Katkıları Açısından; Tarımda fazla işgücünü kullanacak kırsal sanayi oluşturulamamış işgücü fazlası tarımdan çekilememiştir Kırsal alanlarda kişi başına düşen gayri safi milli hasıla Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumun düzeltilmesi, kırsal kesimdeki gelirlerin artırılması ve GSMH dan kırsal alana daha fazla pay ayrılması, fırsat eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için gerekli girişimlerin ve yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anonim, 1998. "Türk Dil Kurumu, Kent Bilim Sözlüğü", Ankara, 1998
- Anonim, 2011. T.C.Tarım Ve Köy<Fifiler> Bakanlığı "Kırsal Kalkınma Planı"(2010-2013), Ankara
- Anonim, 2009. TÜİK 1980-2000 Genel Nüfus Sayımları ve 2007-2009 ADNKS Sonuçları
- Bauman, Z. 2001. "Parçalanmış Hayat", Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, Z., 2005/2. "Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika Ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", Şehir Plancısı Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü-Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü "Planlama" İzmir, 2005/2.
- DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1963,
- DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1968
- DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1974
- Geray, C., 1989. "Toplum Kalkınması Açısından Yerel Yönetimler", Tolum Kalkınması Sempozyumu, DPT Yayınları, Ankara,
- Giddens, A. 2000. "Sosyoloji", Yayına Haz. H. Özel ve C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Güven, H.S.,1974. " Köykent Sorunu", Amme İdaresi Dergisi, Ankara, 1974
- Haperin, H., 1965. "Agrindus-Tarım ve Endüstri Birleşmesi", İstanbul, 1965
- Keleş, R., 1992."Yerinden Yönetim ve Siyase"t, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992
- Keleş, R.,1998. " Kentleşme Politikası", Ankara, 1998
- Keleş, R., 2002. "Kentleşme Politikası", İmge Kitapevi, Ankara, 2002
- Kıray, M. 1982. Toplumsal Değişme ve Kentleşme, (İç.) Kentsel Bütünleşme, Yay. Haz. T. Erder, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 57-66.
- Kongar, E. 1982. Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekonduculu Kentler Sorunu, (İç.) Kentsel Bütünleşme, Yay. Haz. T. Erder, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 24-54.
- Kongar, E., 1971. "Toplum Kalkınması ve Toplum Örgütlenmesi", Amme İdaresi Dergisi, Ankara,1971
- Manheim, E. (1960), Theoretical Peospects of Urban Sociology in an Urbanized Society, The American Journal of Sociology, Vol. 66, N. 3, 226-229.
- Okandan, Recai Galip, 1959. "Umumi Amme Hukuku Dersleri", İstanbul,1959
- Özyurt, C., 2007. "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yasam" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18, ss.111-126, Aralık 2007.
- Pustu, Y., 2006. "Küreselleşme Sürecinde Kent "Antik Site'den Dünya Kentine"", Sayıştay Dergisi , Sayı: 60, Ss: 129-151.
- Sennett, R., 2002. "Kamusal _nsanın Çöküşü", Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Yavuz, F. ve Keleş, R. ve Geray, C., 1973. " Şehircilik Sorunları-Uygulama ve Politikaları", AÜ Siyasal Bilimler Fak. Yayınları, No:358, Ankara, 1973
- Yörükkan, A., 2005. "Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri", Nobel Yayınları, Ankara.
- Weber, M., 2002. " Şehir: Modern Kentin Oluşumu", ss:86-87, (Çev. M. Ceylan), İstanbul: Bakış Yayınları. 2003

İnsan Kaynaklarının Yönetiminin Kırsal Kalkınmaya Etkisi

Ehlinaz TORUN

Özet

Kalkınmanın temeli halkın katılımının sağlanması ile mümkündür. Halkın katılımının olmadığı bir kalkınma planı başarıya ulaşamayacaktır. Temel amacı, insanların refah ve mutluluğunun en üst düzeye çıkarılması için çaba gösterilerek, yaşam düzeylerinin artırılmasına yönelik yapılan kalkınma çalışmalarının temel unsurları, ancak insan kaynaklarının geliştirilmesi ve iyi bir şekilde yönetilmesi ile olur.

Kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinin en önemli araçlarından ikisi eğitim ve örgütlenmedir. Eğitim ile insanlar bilinçlendirilirken, örgütlenme ile insanların kendi sorunlarını tanımlama, amaçlarını ve çözümlenmeleri belirleyerek bu yönde harekete geçme tasarımlarını yapma ve sonuçlarını değerlendirme gibi faaliyetleri yapma gücü kazandırılmış olur.

Kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde insan kaynaklarının yönetimine ve kalkınmaya yardımcı olan ve destekleyen faktörler bulunmaktadır. Bunlar kırsal alana yönelik hizmet veren ve çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Örgütlenme, Eğitim, İnsan Kaynakları

Human Resources Management Effect To The Rural Development

Abstract

Development of public participation to ensure the base is possible with. People's participation is not a development plan will not succeed. The main goal of people's welfare and happiness to maximize the effort for life, to increase the level of studies toward development of the basic elements, but the human resource development and a good way is to be managed.

Rural development, two of the most important tools to perform training and organization. Education and awareness are people, organizations, people's own problems with the definition, purpose and resolve to move in this direction by identifying the design activities such as making and evaluation results will have to win power.

Rural development of human resources management and development to take place to help and support are the factors. They provide services for rural areas and work done can be expressed as the institutions and organizations.

Key Words: Rural Development, Organization, Training, Human Resources

1. Giriş

Gelişmenin sınırı yoktur. Bu yargı diğer sistemlerde olduğu gibi kırsal kalkınma sistemleri için de geçerlidir. Her ülke vatandaşlarının yaşam kalitesini geliştirmek için değişik alanlarda sürekli arayışlar içerisinde. Bu arayışlar sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel, teknik ve teknolojik alanlarda ve bu alanlara giren tüm sektörlerde yapılmaktadır (Yurttaş, 2010)

Bir ulusun asıl zenginliği insan kaynaklarıdır. Bu zenginliği artırmak ise ancak o insanlara uzun sağlıklı bir yaşam sağlayarak yaratıcılıklarını sergileyecek ortamlar sunarak olasıdır. Bu da ekonomik büyüme kavramından daha fazla bir anlam taşımaktadır. Ulusal gelir insan yaşamının tüm boyutunu ifade etmez (Öztürk ve Mengüoğlu, 2008).

Türkiye, genç nüfusa sahip bir ülke olmasına karşın, kamu tarafından sağlanan iş ve istihdam desteklerinde, gençler öncelikli olarak değerlendirilen bir grup değildir. Bu sebeplerle ki, kırdan kente sürekli bir göç söz konusudur. Kırsal kesimin kalkınması için gerekli olan üretken, dinamik işgücü kaybedilmekte, diğer bir ifadeyle gençler kırsal alanı terk etmektedir. Genç nüfus kaybına ilave olarak tarım istihdamındaki düşüş eğilimi, diğer sektörlerle tarım sektörü arasındaki ücret ve buna bağlı olarak gelir arasındaki farkın büyümesi dikkate alındığında, gelecek dönemlerde ülkemizdeki ortalama çiftçi yaşının artacağı, çiftçilik yapacak gençlerin bulunamayacağı ve kırsal kesimdeki halkın dinamik, üretken yapıdan uzaklaşacağı söylenebilir. Bu durumun ortadan kaldırılmasında en önemli etkenlerden birisi, insan kaynaklarını doğru yönetmesi ve kırsal kesimde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin kurulması veya bulunanların desteklenmesi, yöre halkının eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve örgütlenmesinin sağlanarak kalkınma hedeflerinin oluşturulması söylenebilir.

Kırsal yerleşimlere götürülen eğitim hizmetlerinin kapsamı ve niteliği, kırsal kesimde sürdürülebilir yaşam koşullarının temini bakımından önem arz etmektedir. Kırsal kesimde yaşayan halkın meslek sahibi kişiler olarak yetiştirilmesi, sosyal ve ekonomik konularının iyileştirilmesi, bireysel yetkinliklerinin artırılması, toplumsal karar alma süreçlerine daha aktif katılmaları ve dünyada yaşanan değişime uyum sağlamaları örgün eğitim hizmetlerine erişim düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle, kırsal kesimde kalkınma çabalarının başarıya ulaşması ve başlatılan faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından kırsal nüfusun genel eğitim düzeyinin artırılması gerekmektedir (Anonymous, 2010).

Adem (1981), eğitim-kalkınma ilişkisini vurgularken, bir ülkenin kalkınmasında, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasında üç temel üretim faktörünün sırasıyla toprak, sermaye ve emek olduğunu belirtmekte, ancak bunların en önemlisinin “emek” olduğunu ileri sürmektedir.

Kırsal kalkınmada insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik kalkınma insanı kalkınma olarak bilinmektedir. Kırsal alana yönelik insani kalkınma anlayışı iki düzeyde ele alınabilir. Bunlardan birincisi kırsal alana hizmet götüren insanların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını benimsemesi, bu yaklaşımı hayata geçirici ilke, metot ve araçlar kullanılabilir hale gelmesidir. Diğer taraftan uygulanan model projelerle insan kaynaklarının geliştirilmesi, insanın üretkenliğini, çevresiyle sağlıklı iletişim ve etkileşim kurma yetisini ve gündelik yaşamda etkinliğini artırıcı bilgi, beceri ve sağlıklı yaşam koşullarıyla donatılmasıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu da kırsal alt yapı, eğitim, sağlık, yayım vb. hizmetlerden geçmektedir (Karakas ve Koksall, 2003; Gümüş, 2006; Öztürk ve Mengüloğlu, 2008).

Kırsal kesimde kalkınmayı sağlamanın en önemli aktörü olarak görülen çiftçilerdir. Yani kalifiye, yetişmiş insan gücünün var olmasıdır. İşte bunun için çiftçilerin bilinç düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun için bu kırsal bölgeler de özellikle tarım dışı iş alanlarının çeşitlendirilmesine ve genel işsizlik oranının azaltılmasına katkıda bulunacak mesleklerin tespiti, kurslarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Kırsal ekonomilerin güçlenmesini ve iş kollarının çeşitlenmesini destekleyecek mesleklerin yerel koşullar ışığında tespit edilerek, başta örgün eğitim süreçlerine katılamamış işsiz gençler olmak üzere, yeni istihdam olanaklarının yaratılması, kırdan kente göçleri ve yoksulluğu azaltacak böylece kentlerdeki çarpık yapılaşmayı da önlemiş olacaktır.

Ekonomik kalkınma, üretimi artıracak teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların ve sermayenin en iyi ve akılcı bir şekilde kullanılması ile mümkündür. Bunu sağlayan ise eğitilmiş insan gücüdür. Örneğin, günümüzde çok değerli bir doğal kaynak olan petrolün bulunduğu birçok ülke, yetişmiş insan gücüne sahip olmadığı için bu kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Buna karşı, doğal kaynakları çok sınırlı olan Almanya ile Japonya yetişmiş insan gücü sayesinde sahip oldukları kıt kaynaklardan en iyi biçimde yararlanarak ekonomik yönden büyük gelişme göstermişlerdir (Fidan ve Erden, 1991).

2. Kırsaldaki Genç İnsan Kaynağının Çiftçiliğe Özendirilmesi

Yarının çiftçilerinin yetiştirilmesi, çiftçiliğin gençler açısından cazip bir iş alanı olarak görülmesine bağlıdır. Ülkemizde kırsal gençliğin tarımı daha çok geleneksel boyutu ile tanıdıkları ve öğrendikleri, eğitim kurumlarında sunulan tarımsal eğitimlere erişemedikleri dikkate alındığında, kırsal gençliğe yönelik özel eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği ortadadır. Bu amaçla, gönüllü gençlerin çiftçiliği meslek olarak kabul etmesi, çiftçiliği seçenlerin daha verimli üretim yapabilmesi amacıyla uygulamalı entegre eğitim programlarının düzenlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu eğitimleri alan gençlere eş zamanlı olarak girişimcilik eğitimlerinin sunulması ve eğitimlerini tamamlayan genç çiftçilere küçük ölçekli kredi desteklerinin sağlanması kırsal kesimin insanların yerinde kalmasını ve üretime katkıda bulunmasının yanı sıra gelirlerinin artmasına yardımcı olunarak insan kaynaklarını doğru değerlendirilmesi sağlanmış olur.

Böylece, gençler için çiftçiliğin cazibesinin artması sağlanmış olmasının yanı sıra kırsalda nitelikli çiftçi sayısının artması da sağlanmış olacaktır. Ayrıca yeni üretim teknolojileri ile tanışıp bu teknolojileri kullanma oranında kendiliğinden artış gösterecektir.

Tarım sektörünün iş kazası riski yüksek sektörler arasında yer alması ve çalışma ortamlarının doğal çevrede olması nedeniyle çalışanlara yönelik koruyucu sağlık hizmetlerinin sunulması ve temel sağlık hizmetleri bilgisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle tarımda makinalaşma düzeyinin düşük olduğu yörelerde çalışanlar üzerindeki iş yükü ağırlaşmakta ve sağlık problemleri artmaktadır. Bu tür yerlerde gerekli sağlık önlemlerinin alınması önemlidir. Sağlıklı yaşam bilgisinin tüm bireylere kazandırılması ve bireylerin sağlıklarını koruma bilincinin, sağlık düzeylerinin ve sağlıkları üzerinde kontrol yetilerinin artırılması, sağlıklarını etkileyebilecek konularda karar süreçlerine aktif katılımlarının sağlanması tüm toplumun sağlığının geliştirilmesine hizmet edecektir.

Kırsal alanda topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (yerleşik olmayan) veya geçici (mevsimlik) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. İşgücünün yaklaşık yüzde 25'inin istihdam edildiği tarım sektöründe, özellikle gezici işçi olarak çalışan grup, tarımın kendine özgü niteliklerinden dolayı oldukça ağır koşullarda çalışmaktadır (Anonymus,, 2010).

Türkiye'nin tarımsal ve kırsal yapısından kaynaklanan sorun ve kısıtlara bakacak olursak; tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu 50 hektardan küçük işletmelerden oluşmaktadır. Buna karşılık tarımsal işletmelerin optimal verimlilikte çalışmaları için, belli bir toprak büyüklüğüne ihtiyaç duyulmaktadır. Küçük işletmelerin çok büyük bir bölümü üretimi, kendi tüketimini karşılamak için yapmakta, pazar için üretim yapamamakta ve buna bağlı olarak, sermaye birikimi de sağlanamamaktadır. Tarım kesiminin karşılaştığı temel sorunlardan bir diğeri ise kullanılan

teknolojinin eskiliği ve yeni teknolojilerin yeterince ve etkin olarak kullanılmamasıdır. Bunun sonucu olarak, üretim istenildiği ölçüde artırılamamaktadır. Verimlilik ve üretim kalitesi düşük, tarımsal üretim, doğal koşulların belirsizliğine çok fazla açıktır. Bunun yanı sıra iyi eğitilmiş ve teknik bilgi sahibi emek gücünün bulunmaması, tarımda verimin düşmesine ve mahsulün çok önemli bir kısmının tarlada kalmasına yol açmaktadır. Üretim ve pazarlama örgütlenmelerindeki yetersizliğin yanı sıra, taşıma ve depolama sistemlerinin yeterince gelişmemiş olması, tarım sektörünün diğer önemli sorunları arasında yer almaktadır (Bayraç, 2004; Can 2007).

3. Kırsalda Sosyal Barış ve Sosyal Adaletin Sağlanması

Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla, sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerektiren sosyal devlet ilkesini hayata geçirmesinin (çalışma, sağlık, konut, sosyal güvenlik ile ilgili haklar ve sosyal hizmetler, sosyal yardımlar vb.) bazı araçları ve gerekleri vardır. Bu araçlardan sosyal hizmet ve yardımlar sosyal devlet ilkesini hayata geçirmede önemli bir misyon üstlenmektedir. Bahsi geçen uygulamaların etkin şekilde uygulanması; yoksulluğun azaltılması, yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi, sosyal adaletin tesisi ve sosyal barışın korunması için önem arz etmektedir. Sosyal hizmet ve yardım programları başvuru esasına dayandığından, özellikle kırsal kesimde bilgi ya da fırsat eksikliği nedeni ile bu hizmetlere ihtiyacı olduğu halde ulaşamayan vatandaşlar bulunmaktadır.

Sosyal hizmetlerin sunumunun kentsel alanlarda gerçekleştirilmesi ve kırsal alana yaygınlaştırılmamış olması da kırsal alanlarda yaşayan kişilerin bu hizmete ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Sosyal hizmetler alanında kişilerin yararlanabileceği imkânlar konusunda kırsal kesimde yaşayan insanların bilgilerinin ve farkındalığının artırılması ile söz konusu hizmetlerden özellikle; aile, kadın ve topluma yönelik hizmetlerin kırsal alana yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kamu sektöründe kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetler birden fazla merkezi ve yerel kurum tarafından yürütülmekte ve bu kurumlar arasında yaşanan işbirliği/eşgüdüm sorunları sunulan hizmetlerin kalitesini menfi yönde etkilemektedir. Bu sorunların aşılmasına yönelik olarak yerel ve merkezi düzeyde kırsal kalkınma alanında bir koordinasyon ve işbirliği alt yapısının tesis edilmesi gerekmektedir. Bu yapının gerek merkezde gerekse yerelde koordinasyonunu üstlenecek kurumların doğru seçilmesi durumunda sorunların azalması mümkün görünmektedir. Ayrıca kırsal kalkınmada tarım dışı potansiyelin harekete geçirilmesi ve tarım politikaları ile çözümü mümkün olmayan kırsal problemlerin çözümlenmesi bağlamında; kaymakamlıkların koordinasyonunda tarım ve tarım dışı kamu teşkilatlarının kırsal kalkınma alanında işbirliğine gitmesi yararlı olacaktır.

Türkiye'nin bilgi toplumu hedefine ulaşması, kırsal nüfusun bilgiye erişim düzeyinin artmasıyla yakından ilişkilidir. Kırsal nüfusun haberleşme ve bilişim teknolojileri ile örgün ve yaygın eğitim hizmetlerine erişimlerinin uzaklıktan dolayı sınırlı olması, kırsal nüfus için bilgiye erişim fırsatlarının iyileştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, gerek merkezi idare gerekse mahalli idare kuruluşlarınınca üretilen hizmetler hakkında yerel halkın bilgilendirilmesi ile yürütülen kampanyalardan ve diğer kamuoyu bilgilendirmelerinden yerel halkın haberdar edilmesine imkân verecek bilgi merkezlerinin tesis edilmesi gerekmektedir. Bu merkezler İlçe merkezlerinde kurularak vatandaşların ücretsiz kullanımına sunulmalıdır. Bu merkezlerden, basılı ve görsel malzeme, telefonla danışma hattı, e- başvuru vb. araçlarla hem hizmetlerle ilgili olarak çeşitli kaynaklardan yapılacak eksik, yanlış bilgilendirmenin önüne geçilecek hem de tüm sektör kuruluşlarınınca üretilen, doğruluğu onaylanmış bilgilere tek merkezden ulaşılması sağlanmalıdır.

Bütün bu sayılanların insan kaynaklarının doğru kullanımı ve doğru eğitimi ile mümkün olacaktır. Ülkemizdeki eğitim harcamaları ile eğitilmiş işgücü arasındaki verimliliğe bakılırsa eğitim harcamaları boşa giden harcamalar değildir. İnsan kaynaklarını geliştiren eğitim kurumları her zaman önemle üzerinde durulması gerekli kalkınma araçlarından en önemlisidir. İnsana yapılan yatırım her zaman doğru bir yatırımdır.

4. Kırsal Kalkınmada Eğitimin Önemi

Türkiye 2000 yılında milli gelirinin yaklaşık yüzde 5'ini eğitime tahsis etmiştir. Yani yaklaşık 6.8 milyar dolar. Ortalama eğitim seviyesini Türkiye'de bir yıl artırmının kişi başına maliyeti 75 dolardır. Öte yandan bu yatırımın karşılığı kişi başına milli gelirden 260 dolarlık bir artış ile geriye dönecektir. Yani, eğitime bir yatan ülkeler neredeyse dört kazanmaktadır (Sami, 2003).

Gelişmiş ülkelerin yöneticileri, insan kaynaklarının geliştirilmesine aracı olan eğitimi sürekli gündemlerinin önde gelen maddeleri arasında tutuyorlar. İngiltere Başbakan yardımcısı "Bizim sahip olduğumuz en iyi ekonomik politika eğitimidir. Bölgesel kalkınma stratejileri, yeni açılmakta olan işler ve yarının ekonomisi için ihtiyaç duyduğumuz becerileri sağlamakta önemli bir rol oynayacaklardır" diyor. Ülke kalkınmasında eğitimin diğer bir boyutu ise, öğrenilen bilgileri kullanılabilir ve pazarlanabilir hale getirmektir (Sedef, 2005).

Eğitim kurumlarının nitelikli insan gücü yetiştirme işlevinin yanı sıra, toplumun kültürünü tanıtmaya, yayma ve araştırma yoluyla geliştirme işlevi de önem taşımaktadır. Yükseköğretim kurumlarında yürütülen bilimsel araştırma faaliyetlerinden elde edilen bulgular, toplumdaki tüm kurumların bilinçlendirilmesi, geliştirilmesi ve değiştirilmesinde etkin rol oynar (Fidan ve Erden, 1991). Dolayısıyla kırsal kalkınmada da en önemli faktör insan kaynağı ve bu kaynağın doğru bir şekilde kullanılması ile mümkün olacağı gerçeğidir.

Eğitim, ülkelerin yatırım yapmak zorunda oldukları bir alandır. Eğitime ayrılan kaynak ise bir harcama değil, ülkeler için oldukça gerekli ve hatta en kârlı yatırımdır (Ünal, 1985).

Kırsal kalkınma kavramsal içeriği gereğince çok sektörlü ve mekânsal boyutu olan bir sektör olarak tanımlanır. Dolayısıyla, kırsal kabul edilen alanlardaki tüm kalkınma girişimlerinin bir arada planlanması ve uygulanması ilkesine dayanan sektörün kilit parametreleri; insan kaynaklarını doğru kullanarak ve kalifiye işgücünü sağlayarak, işbirliği, örgütlenme ve koordinasyonu tesis etmektir..

5. Sonuç ve Öneriler

İnsan kaynaklarının yönetiminin kırsal kalkınmaya etkileri incelendiğinde, eğitimin en etkili faktör olduğu anlaşılmıştır. Bunun en önemli nedeni her kalkınmanın veya her büyümenin temel taşları arasında insan kaynağı bulunmaktadır.

Dolayısıyla donanımlı, eğitilmiş, bilinç düzeyi yüksek bireylerin oluşturduğu toplumlar, hem hızlı kalkınmış hem de kıt olan kaynakları daha doğru kullanarak ekonomik ve sürdürülebilir bir kalkınmayı tesis etmişlerdir.

Kırsal kesimin ekonomik gelirlerinin düşük olması, bilinç düzeyinin düşük, örgütlenme bilincinin yeterince oluşmamış olması, ihtiyaç duydukları bilgi veya sosyal hakları konusunda kimlerden nasıl bilgi alacakları, kimlerle işbirliği yapacakları, koordinasyonu nasıl sağlayacakları konusunda yeterli bilinç düzeyinde olmadıkları için insan kaynaklarının doğru yönetilip doğru yönlendirilmesi ile başarı yükselerek kalkınma hızlanacaktır. Bütün bu nedenlerle;

• Eğitim harcamalarında kaynak etkinliğinin artması ve kırsal kesime aktarılacak eğitim harcama kalemlerinin miktarı artırılmalıdır.

• Kırsal kesimde yaşayan bireylere “yaşam boyu eğitim” yaklaşımıyla mevcut yaygın eğitim hizmetlerinin etkinleştirilmesi gerekmektedir

• Başta okuma-yazma kursu olmak üzere, beceri geliştirme, meslek edindirme ve sosyal katılımı güçlendirmeyi amaçlayan kursların düzenlenmesi kırsal kesimde yaşam düzeyi ve kalitesinin yükseltilmesi açısından büyük önem taşımaktadır

• Kırsal kesimde genel eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve gerekirse gerekli altyapının yapının oluşturulması gerekmektedir.

• Eğitimde fırsat eşitliğinin artmasının kamu kurum kuruluşlarının yanı sıra özel sektöründe katkı koyması sağlanmalıdır.

• Mesleki eğitimlerin yaygınlaştırılarak kalifiye işgücü yaratılmalı ve bu işgücü kırsalda açılacak iş kollarında değerlendirilmelidir.

• Yaygın eğitim faaliyetleri ile kırsal nüfusun örgün eğitim hizmetlerine erişimindeki güçlüklerden kaynaklanan sorunların kısmen de olsa telafisi mümkündür

• Yerinde kalkınmanın sağlanması ile göçlerin önüne geçilmiş olacaktır ve bölgesel katma değer artırılabilecektir.

• Aile eğitim programları yaygınlaştırılmalı,

• Yerel istihdama yönelik meslek edindirme kurslarının düzenlenmeli

• Genç çiftçilere uygulamalı eğitim verilmesi gençlerin tarımsal faaliyetlere yönlendirilmesi sağlanmalı

• Kırsal yoksulluğun ve gençlerde işsizliğin azalması için gerekli tedbirlerin alınması,

• İşgücünün mesleki yeterliliğinin artması sağlanarak kişilerin özgüvenlerinin sağlanması ve girişimcilik ruhlarının hareketi geçmesi sağlanmalıdır.

• Tarımda çalışanların sağlık sorunları, kırsal alanda sağlık hizmetlerine erişimin düşük olması da dikkate alındığında, ilave önlemler alınmasını zorunludur ve bunun gereğinin devletin ilgili birimlerince yapılması gerekmektedir.

• Tarım sektöründeki iş sağlığı ve güvenliğinin artması sağlanması zorunlu olmaktadır.

• Tarımsal üretimi artırmak ve kırsal halkın gelir düzeyini artırıcı önlemler sağlanması çiftçiliğin ve ulusların geleceği açısından önemlidir.

• Tarım sektöründeki işgücü verimliliğinin artması için önlemlerin alınması gerekmektedir.

• Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağına sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler için üretime katılmalarını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

• Kırsal kalkınmada etkili olacak ilgili kurumlar arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyonun sağlanması.

• Merkezi ve yerel (ilçe) düzeyde güncel veri tabanlarının oluşturulması ve bu verilerin ihtiyaç duyanlarla paylaşılmasının sağlanması,

• Çiftçi kayıt sistemleri üzerinden gerekli izlemelerin yapılmasının sağlanması,

• Tarımda kayıt dışı çalışmanın azalması ve ülke açısından katma değeri olan bireylerin emeklerinin sömürülmesinin önüne geçilmesinin yasalarla güvence altına alınmasının sağlanması.

• Tarım sektöründe sigortalı çalışan sayısının artması ve kırsaldaki halkın kırsalda kalmasının sağlanması,

• Kırsal kesimde yaşayan halkın gelir düzeyi düşük olduğundan bu kesimin sosyal hizmetler ve yardım programlarından yararlanmasının sağlanması gerekmektedir.

• Kırsal kesimde yaşayan muhtaç vatandaşların sosyal hizmet ve yardım programlarından faydalanabilmelerinin sağlanmasına yönelik olarak da; özellikle muhtar, öğretmen, imam gibi bu kesimde sıkça iletişim halinde bulunan kişilerin sosyal yardım programları hakkında kırsal kesimdeki vatandaşlara iletmek üzere düzenli aralıklarla detaylı olarak bilgilendirilmesi, ayrıca bu programların tanıtımının yerel televizyonlarda yapılması gerekmektedir.

• Kaynakların etkin kullanılması ve haksız yararlanmaların önüne geçilmesi için sosyal yardımlardan yararlanmada mevcut olan nesnel yararlanma ölçütlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet programlarının kırsal kesime yaygınlaştırılarak buradaki dezavantajlı grupların refah düzeyinin artırılması gerekmektedir.

• Kır-kent arasında sosyal ve ekonomik ilişkilerin güçlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması,

• Kırsal nüfusun ihtiyaç duyduğu farklı hizmet bilgilere tek merkezden ulaşmasının sağlanması,

• Kamu teşkilatları ve ürettikleri hizmetler hakkındaki toplumun bilgi düzeyinin artırılması gerekmektedir.

• Kırsal halkın örgütlenmeleri için gerekli tedbirlerin alınması veya özendirici faaliyetler sürdürülmeli

• Kooperatifleşme yada birlik kurmaları için gerekli yaygın eğitimleri verilmeli ve bilinç düzeyleri artırılmalıdır.

Kaynaklar

- Adem, M. 1981. Eğitim Planlaması, Ankara: EBF Yayını.
- Anonymous,, 2010. T.C. Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı Kırsal Kalkınma Planı, (2010-2013), Ankara
- Bayraç, N., 2004. “Türkiye Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu”, Eskişehir. <http://www.e-konomistdergi.com/pdf/ortaktarim.pdf> (Erişim Tarihi 14.06.2012).
- Can, M., 2007. “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: Sapard Ve İpard Örneği”, Ankara Aralık-2007
- Fidan, N. ve Erden, M. (1991). Eğitime Giriş, Ankara: Feryal Matbaacılık
- Gümüş, A., 2006. Kırsal Yapı, Üretim İlişkileri ve Çağdaşlaşma. Ulusal Tarım Kurultayı, 15–17 Kasım 2006, Adana.
- Karakaş, E., Koksall, E., 2003. İnsani Kalkınma ve Türkiye. Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, ATRA Matbaacılık, İstanbul.
- Ozturk, T. Ve Meguloğlu, M., 2008. “Sürdürülebilir Kalkımda Fiziksel Kırsal Ala Planlaması”. OMÜ Zır. Fak. Dergisi, 2008,23(3):209-215: J. of Fac. of Agric., OMU, 2008,23(3):209-215
- Sami, Z. 2003. “Eğitimin Bir İşlevinin Kalkınma Olduğu Unutuluyor Mu?” Milli Eğitim Dergisi, 159, 47-59.
- Sedef, A. 2005. “Bölgesel Kalkınma”. www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D7131999/Bkegit.Html adresinden 14.06.2012 tarihinde indirilmiştir.
- Ünal, I. (1985). Eğitimin Ekonomik Değeri, Eğitim ve Bilim, 57, 32- 41.
- Yurttaş Z. 2010. “Uluslararası Tarımsal Yayım Sistemleri” Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ders Notları 1-70 Erzurum

Yerel Tohumlar ve Tohum Ağlarının Kırsal Kalkınmadaki Yansıması

Zerrin ÇELİK

zrcelik@hotmail.com

Ziraat Yüksek Mühendisi

İzmir Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

Özet

Sürdürülebilir kalkınma süreci, doğal kaynakları tahrip etmeyen ve atalarımızdan aldığımız mirası tüketmeyen, gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını gözeten, ekonomi ile ekosistem arasındaki dengeyi muhafaza edebilen bir kalkınma yaklaşımını ifade etmektedir. Kırsal kalkınma ise; kırsal yerleşimlerde yaşayanların, insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, gelirlerinin artması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireyin hayatına yansıması süreci olarak tanımlanmaktadır. Geleceğin teminat altına alınması konusunda küçük çiftçilerin ve yerel köylü tohumlarının önemi giderek daha fazla anlaşılmaktadır. Yerel tohum ağları ve bankalarının çeşitlerin korunması ve verimliliklerinin artırılması yanında küçük çiftçi gelirlerine de olumlu etkisi bulunmaktadır. Bugün, dünya çapında yaklaşık 1.4 milyar çiftçi kendi arazilerinde, bir önceki hasattan sakladığı veya diğer çiftçilerden temin ettiği tohumlarla tarımsal üretime devam etmektedir. Tahminlere göre %60-70 tohum, çiftçiler tarafından kendi çiftliklerinde üretilmekte, %20-30 dan fazlası komşulardan, akrabalardan veya yerel sağlayıcılardan temin edilmektedir. Günümüzde küçük çiftçilerin tohum depolamasını desteklemek amacıyla tohum bankaları bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda küçük çiftçilerin yanında profesyonel bitki üreticileri ve tohum şirketleri ile araştırma enstitüleri kendi yeniliklerini geliştirebilmek için bu tohum ağları ve tohum bankalarına güvenmektedirler. Bu anlamda da çiftçi tohum ağları ve bankaları küçük çiftçilerin üretim faaliyetlerine devam etmeleri ve geliştirmeleri açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, yerel tohum ağları ve tohum bankaları.

Reflection of Local Seeds and Seed Networks to the Rural Development

Abstract

Sustainable development process refers to a reconstruction approach that keeps the balance between economy and ecosystem, also oversees the next generation's needs. It is not a process that destroys the natural resources or diminishes the heritage that we have gotten from our ancestors.

Rural development can be defined as a process that increases opportunities, income, fairness of the income distribution, productive usage of natural resources, and reflection of benefits from these resources for the people who live in the rural areas. It provides support to change requests of development base. It also helps individuals to realize and trust their self-power. It has been gradually understood that small farmers and local peasant seeds play a major role to assurance the future. Besides protecting varieties of local seed networks and banks and increasing their fertility, it also has a positive impact on the income of small-farmers.

Today, approximately 1.4 billion farmers all around the world maintain agricultural production on their lands with the seeds which they have reserved from previous harvest or obtained from other farmers. Conjecturally, 60-70% of those seeds have being produced by farmers on their farmlands and more than 20-30% have been provided from neighbors, relatives or local providers. Nowadays, there are seed banks for supporting small-farmers to store seeds. Also, in recent years; professional plant producers, seed companies, and research institutes trust the seed networks and banks to advance their innovations. In this case, farmer's seed networks and banks are immensely significant for small-farmers and their continuation and cultivation of producing.

Key Words: Rural Development, local seed networks and seed bank.,

1.Giriş

Tarımsal modernizasyonun ilerleme süreci hızla devam etmektedir. Ancak bu ilerleme bir taraftan genetik erozyonu artırırken, diğer taraftan da çiftçilerin geleneksel bilgileri ve kültürleri ile gıda egemenliklerini yok etmektedir.

BM (2010) verilerine göre; dünya nüfusunun %50'si kırsal alanda yaşamakta ve bunun yaklaşık 2.6 milyarı yani %77'si tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Dünya nüfusunun %38'ni oluşturan ve aktif olarak tarım sektöründe bulunan çiftçiler (Anonymous, 2011), bir taraftan dünyanın tamamını beslemek için doğal kaynakları kullanırken, diğer taraftan da gıdaya erişim ve yeterli beslenme konusunda en büyük sıkıntıları yaşamaktadırlar. Bugün dünyada açlık çeken ve yeterli beslenemeyen 1 milyardan fazla insanın yine kırsal alanda yaşayanlar olduğu gerçeği bulunmaktadır.

Kırsal alanda yaşanan yoksulluk ve yoksunlukları gidermek amacıyla çeşitli kalkınma yöntemleri geçmişten bu yana uygulanmaktadır. Ancak kırsal alanlardan kentlere göçler, doğal kaynakların tükenmesi veya bozulması, uygulanan yanlış politikalar, kırsal alandaki kaynakların yetersizliği ve erişimindeki güçlükler gittikçe büyüyen sorunlara yol açmaktadır.

Amartya Sen, kalkınmayı "insanlara pek az seçenek bırakan ve makul faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda pek az fırsat sağlayan çeşitli özgürlük yoksunluğu tiplerinin ortadan kaldırılmasından ibarettir." olarak tanımlarken, temel

özgürlük yoksunluklarının ortadan kaldırılmasının, kalkınmanın kurucu ögesi olduğunu açıklamaktadır (SEN, A.,2004). Derinleşmesini sürdüren endüstriyel tarım, ticari tohum sistemleri ve tohum politikaları küçük çiftçilerin faaliyetlerini gerçekleştirme özgürlüklerini ellerinden almaktadır. Ancak son yıllarda özellikle yerel tohumu elinde bulunduran ve geleneksel yöntemlerle üretim yapan çiftçiler bazı bölgelerde bu gidişi değiştirerek, neredeyse geleneksel tarım yöntemlerini yeniden keşfetmişlerdir.

Kırsal kalkınma çok yönlüdür ve bir süreç olarak ele alınması gerekmektedir. Kırsal kalkınmada temel amaç, yerel potansiyelin değerlendirilmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunmasıdır. Buna dayanarak yerel tohumlar ve son yıllarda özellikle küçük çiftçiler tarafından oluşturulmuş organizasyonlar ve tohum ağları kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok sivil toplum kuruluşu, yerel yönetimler ve bazı gönüllü araştırmacıların da katıldığı bu organizasyonlarda, küçük çiftçiler formal veya informal olarak örgütlenerek geleneksel ve sürdürülebilir tarım tekniklerini uygulamaktadırlar. Yerel tohum çeşitleri ve yerel kaynaklar kullanılarak, geleneksel bilgiler ve yerel çeşitler geliştirilmektedir. Yürütülen faaliyetler sonucunda birçok bölgede geleneksel tarım yöntemleri ile yerel tohumların korunması ve sürdürülebilir kullanımı artarken, kendi kendine yeterlilik ve ortak davranma dinamikleri harekete geçirilerek kırsal kalkınma sağlanmaktadır.

2. Küçük Çiftçilik ve Yerel Çiftçi Tohum Sistemleri

Yerel çiftçi tohumları, tarım toplumlarında yüzyıllar boyunca hayati rol oynamıştır. Genetik çeşitliliğin, sürdürülebilirliğin ve gıda güvenliğinin küçük çiftçiler ve çiftlik seviyesinde korunmasını sağlamıştır (Imran, A. and Syed, M.A., 2004). Çiftçi tohumları, birçok gelişmekte olan ülkede tohum arzının belkemiğini oluşturmaktadır. Çiftçiler tohumla ilgili çeşit seçimi, çeşit testi, tohum çoğaltma, tohumluk için seçim, dağıtım ve depolama işlemlerini kendileri yaparlar.

Günümüzde birçok ülkede, küçük çiftçilerin tohum depolamasını desteklemek ve pek çok durumda da bitki genetik kaynaklarını in-situ olarak korumak amacıyla tohum bankaları bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda küçük çiftçilerin yanında profesyonel bitki üreticileri ve tohum şirketleri ile araştırma enstitüleri kendi yeniliklerini geliştirebilmek için bu tohum ağları ve tohum bankalarına güvenmektedirler (De Schutter, O., 2009).

Bugün, dünya çapında yaklaşık 1.4 milyar çiftçi kendi arazilerinde, bir önceki hasattan sakladığı veya diğer çiftçilerden temin ettiği tohumlarla tarımsal üretime devam etmektedir. Tahminlere göre %60-70 tohum çiftçiler tarafından kendi çiftliklerinde üretilmekte, %20-30 dan fazlası ödünç alınmakta veya komşulardan, arkadaşlardan, akrabalardan veya yerel sağlayıcılardan temin edilmektedir (Cromwell, M.E., 1996).

Çiftçiler tarafından seçilen ve tekrar kullanılan tohumlukların birçok avantajı vardır. Bu çeşitler genellikle yerel tarımsal ekolojik çevrelere iyi uyum sağlamıştır ve dış faktörlerden daha az etkilenir. Tohum pazarlarından bağımsızlardır ve potansiyel ek gelir kaynağıdır. Ayrıca tohum değişimi ile birçok bölgede genetik çeşitliliğin ve geleneksel kültürün yayılması ve yaşatılması gerçekleşmiş olur.

Yerel çeşitlere dayanan küçük çiftçilik sistemleri daha çok, yüksek rakımlı, uzak ve ulaşılması zor bölgelerde, engebeli arazi yapısı nedeniyle büyük ölçekli tarımsal faaliyete izin vermeyen, girdisiz ve suyun sınırlı bulunduğu alanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu sistemler sonucunda daha fazla istihdam yaratılır, daha kaliteli yiyecek ve besin üretilir, çeşitli ve farklı tüketicilerin aradığı ürün kalitesi güvence altına alınır. Ayrıca geleneksel üretim teknikleri nedeni ile ihtiyaçlar mümkün olduğunca mevcut yerel olanaklarla giderilir ve dışa bağımlılık azalır. Üretim maliyetlerinin kontrol altında tutulmasına destek olunur ve çiftçi aile ve topluluklarının daha fazla gelir elde etmeleri sağlanarak çiftliğin özerkliği güçlendirilir.

3. Tohum Ağları ve Kalkınma Çabalarına Yönelik Örnekler

Kırsal kalkınmayı “kendi kendine yardımı” ve “tutunma- güçlenme” refleksini çağrıştırdığı için, sadece fiziksel ve parasal büyüklükleri değil; fırsat eşitliğinin örgütlü çabaya, katılıma içerildiği bir anlam olarak ifade eden Rifat Dağ, sosyo-kültürel yaşamda ise kendi içindeki farklılığı ve çeşitliliği, homojen bir içeriğe eşitlemekten çok, dayanışmayla uzlaştıran bir çaba olarak tanımlamaktadır (Dağ, R., 2007). Köylülerin yerel tohumu ve yerel bilgilerini kullanarak, tutunma-güçlenme reflekslerinin artırılması, sosyo-kültürel yaşamda da dayanışma çabasının içselleştirilmesi ve bu yolla da kırsal kalkınmanın gerçek anlamına ulaşılmasına yönelik sayısız örnekle karşılaşabiliriz. Bu çalışmada Türkiye ve Dünya’ dan bazı örnekler seçilmiştir. Aşağıda anlatılan örneklerle kırsal nüfusun çeşitli özgürlüklerinin ve eylemselliğinin geliştirilmesi ile yakalanan değişim ve kalkınma arasındaki bağlantılar sunulmaya çalışılmıştır.

Dünyadaki ekolojik hareketlerin çoğunda çiftçiler özel şirket veya resmi sertifika olmaksızın, kendi tohumlarını elde etme ve koruma konusunda oldukça başarılıdırlar. Bangladeşte Naykrishi Andolon veya “yeni tarımsal hareket” olarak adlandırılan topluluk yönetimli hareket, çiftçilerin doğayla uyum içinde, sağlıklı üretim yapmaları için çaba sarf etmektedir. Bu hareket, çiftçilerin geleneksel bilgi ve pratiklerini geliştirmeye çalışmaktadır. Kurulan tohum zenginlik merkezi özellikle kadın çiftçilerin bilgi paylaşımı ve eğitimi için önemli bir yer konumundadır. Yerel tohumların değişimi, bilgilerin paylaşılması ve eğitimler sayesinde bu hareket ülkenin her bölgesine yayılmıştır. Ülkenin her yerinden 100.000 çiftçi ailesi, düzinelerce farklı bitki türünün yüzlerce, binlerce çeşidini ekolojik olarak yetiştirip, evlerinde korumaktadırlar. Bu geniş ve karmaşık tohum değişim ağı sadece çiftçiler tarafından yönetiliyor (2002, www.grain.org/seedling/index.cfm?id=201).

Kadınların öncülük ettiği bir örnek olan Deccan Gelişme Derneği (DDS), Hindistan’ın Andra Pradeş bölgesinde

1985 yılından bu yana yerel buğday ve sorgum çeşitlerini yetiştirmektedirler. Çeşitliliğin artmasıyla 1500 den fazla kadın 60 köyde gen bankası kurmuş ve 80 yerel çeşidi yeniden üremeye başlamışlardır. 1996 yılından buyana, kadınlar yerel üretimi, depolamayı ve dağıtım sistemini yönetmektedirler. Şimdiye kadar 100 köyde geleneksel yöntemlerle üretim yapmaktadırlar. Şu anda sayıları 5000’ni bulan bu kadın üreticiler, kast sisteminin en alt tabakasında bulunan en fakir ve eğitimsiz sınıfı oluşturan “dokunulmazlar” sınıfındadırlar. Bu kadın çiftçiler, gen kaynaklarının ve yerel bilginin liderlik ve kontrolünü elde etmenin yanında artık hem kendilerini besleyebilmekte, hem başkalarına gıda üretebilmektedirler. Birçoğu kendi arazilerini satın almışlar ve çocuklarının eğitim masraflarını karşılayabilmektedirler.

1995 yılında Hindistan’da CIKS (Hindistan Bilgi Sistemleri Merkezi) tarafından organize edilen ve Navdanya’nın da destekleri ile kaybolmak üzere olan çok sayıda yerel çeşidi yeniden canlandırmak, geliştirmek üzere faaliyete başlanmış, yerel tohum bankaları kurulmuş ve yapılan faaliyetler sonucunda on yıl içinde hızla büyüyerek yaklaşık 125 köyde 3000 çiftçiye ulaşılmıştır. Faaliyetlerine devam eden bu hareketin en önemli amacı; yerel genetik kaynakları korumak ve ekolojik üretimde bulunmak böylelikle de küçük ve marjinal çiftçilerin güçlenmelerini ve geçimlerini güvence altına almaktır. 130’u çeltik ve 55’ide sebze olmak üzere yerel çeşitlerin korunması sağlanmış, 37 adet “Sangam” denilen yerel tohum bankaları kurulmuştur. Ayrıca 800 çiftçi kadın ile ev bahçelerinde 10 türe ait 63 çeşit sebzenin üretilmesi, korunması ve ürünlerinin satışı ile gelir etmeleri sağlanmaktadır. CIKS kapsamında çiftçiler arasında bir ağ oluşturulmuş, teknik bilgi, bazı girdilerin temini ve üretilen ürünlerin satışı konularında destek verilmektedir (www.ciks.org).

Filipinler de 500 yerel topluluk ve bir grup agronomistin işbirliği ile çiftçiler kendi yerel pirinç çeşitlerini ekolojik olarak üreterek geliştirmişlerdir. MASIPAG çeşitlerine yerel ağlar ve değişim mekanizması ile ulaşılmaktadır. Ülkenin üç bölgesinde ulusal düzeyde üç destek çiftliği, 10 bölgesel yerel tohum bankası ve 35.000 çiftçi ailesi ile faaliyetlerine devam etmektedirler. 2000 den fazla yerel pirinç çeşidine sahiptirler. Yerel çeşitlerin geliştirilmesi ve çiftçi kaynaklı araştırmalar ile yirmi yıldan fazla süredir gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda biyoçeşitliliğin korunmasının yanı sıra çiftçi gelirleri olumlu etkilenmiştir. MASIPAG üreticileri, ekolojik olarak üretim yapmalarına rağmen tohumları sertifikalandırılmış değildir (www.masipag.org).

Güneybatı Çin’de Karst dağları bölgesinde küçük ve yoksul çiftçilerin bulunduğu üç yerleşim yerinde yerel tohum sistemlerinin, geleneksel kültür ve yerel bilgilerin ekonomik problemlere ve iklim değişikliğine etkilerini geliştirmeye yönelik bir araştırma yürütülmüştür. Yerel mısır, pirinç ve soya fasulyesinin kuraklığa dayanıklılığını geliştirmek ve çeşitliliği arttırmak amacıyla, katılımcı ıslah yöntemi ve geleneksel bilgiler kullanılmış, araştırmacılar, çiftçiler özellikle kadın çiftçiler ve diğer potansiyel katılımcılar çalışmada birlikte yer almışlardır. On yıl süren araştırma sonucunda; çalışma kapsamındaki köylerin gelirlerinde %30 oranında artış gerçekleşmiş, bitki ve hayvan çeşitliliği artmış, genç çiftçilerin üretime katıldığı görülmüştür. Özellikle kadın çiftçilerin dış dünya ve pazarlarla ilişkileri gelişmiş, kendilerine olan güvenleri artmıştır. Çiftçiler arasında tohum değişim sistemi kurulmuş, geleneksel bilgilerle beraber diğer köylerle paylaşılmaya başlanmıştır. En önemlisi de yerel çeşitlerin adaptasyonu ve kuraklığa dayanıklılığı artırılmış ve daha çok çiftçi kendi tohumluğunu üretmeye başlamıştır. 2010 yılında güneybatı Çin’de yaşanan büyük kuraklıkta hibrit çeşitler yok olurken, yerel çeşitlerin hayatta kaldığı ve adapte olduğu tespit edilmiştir (Song, Y. and Li, J., 2011).

Etiyopya’da yerel tohum bankaları, birçok buğday ve baklagilin çeşitliliğinin orijini ve merkezi olan bölgelerinde yer almaktadır ve sayıları 11’i bulmaktadır. Bu bankalar üyelerine ödünç tohum vermektedir. Yerel tohum bankalarının çeşitlerin korunması ve verimliliklerinin artırılması, küçük çiftçi gelirlerine olumlu etkisi bulunmaktadır (Bezabih, M., 2005).

Yine Etiyopya’da bulunan Ethio- Organic Seed Action (EOSA) adlı bir STÖ, sürdürülebilir tarım tekniklerinin geliştirilmesi, yerel tohumların üretilmesi, depolanması ve dağıtım sistemi için kırsal alanlarda küçük çiftçilerle birlikte çalışmaktadır (www.twovillages.org).

Hindistan’da “Navdanya” hareketi son yirmi yılda 34 yerel tohum bankası kurmuş ve farklı bölgelerdeki tarımsal biyoçeşitliliği korumak ve geliştirmek için faaliyette bulunmaktadır (Lewis, M., Mulvany, P.M., 1997).

Yine Bolivya, Ekvador ve Peru’nun And bölgesindeki yerel tohum festival ve fuarları dünyada en iyi bilinen örneklerdendir. Özellikle yerel patates çeşitlerinin geleneksel olarak yetiştirilmesi ve biyoçeşitliliğin korunması ile ürünlerin cips olarak pazarlanmasıyla üretilen ürünlere katma değer yaratılması çalışmaları yapılmaktadır (Bernet, T., Amoros, W., 2004).

Kars’ta faaliyet gösteren Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği 27 köy ile doğrudan ilişkili olarak, köy yaşamını destekleme ve yerel çeşitleri yaşatıp çoğaltma amacıyla, kadınların başrolde olduğu bir yerel ekonomi modeli oluşturmuştur. Yürütülen çalışmalar kapsamında; yok olmak üzere olan aralarında kavılca buğday çeşidinin de bulunduğu 8 yerel çeşide ait tohumlar geri kazandırılıp, kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Geçimlik yaşam bahçeleri oluşturularak, öztüketime yönelik sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ayrıca etnobotanik ve tıbbi bitkilerin tanıtımı, çoğaltılması, toplanması ve kurutulmasına yönelik eğitim çalışmalarında bulunulmaktadır. Köylerde kırsal turizm çalışmaları ile yurtdışından kültürel paylaşımcıların ziyaretleri sağlanmaktadır. Gelen yabancılarla iletişim kurulabilmesi için yabancı dil eğitimi ve iletişim konusunda eğitimler gerçekleştirilmiştir. Köylerde kadınların aile içindeki önemi ve statüsü artmış, köylerden birinde işletmeciliğini kadınların yaptığı bir bakkal kurulmuştur. Yürütülen çalışmalar sonucunda yerel ekonomi güçlenerek köylülerin gelirleri artmıştır (Koçulu, İ., 2012).

İzmir’in Torbalı ilçesine ait Karaot köyünde çiftçilerin kurmuş olduğu tohum derneği 2004 yılından bu yana yerel tohumların bulunması, korunması ve yaygınlaştırılması çalışmaları yürütmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda, yerel

tohumlarla yapılan üretimde artış sağlanmış, köyde kadınlardan oluşan informal örgüt aracılığı ile Türkiye'nin değişik illerine yerel tohumlardan elde edilen mamul maddelerin üretimi ve satışı yapılmaya başlanmıştır. Fide üretimi yapabilmek için ortak bir sera kurulmuş olup fide satışı gerçekleştirilmektedir. Başta kadınlar olmak üzere köydeki erkekler arasında ortak davranma ve kendi kendine yeterlilik gelişmiştir (Karapınar, F., Çelik, Z., 2012).

2005 yılında Kuşadası Kirazlı köyünde, Ekoloji ile Yaşam Derneği kurularak, köylülüğü koruyabilmek, yerel değerlere sahip çıkmak ve kırsal kalkınmayı sağlayabilmek amaçları ile yola çıkılmıştır. Bu kapsamda; meyve ve sebze yerli çeşitlerden ekolojik üretimi geliştirmek, ekolojik sebze fideliği kurmak, yerli meyve çeşitlerinin kaliteli, markalı, işlenmiş ve ambalajlı olarak pazara sunulabilmesi amacıyla BM/GEF fon kaynaklarını kullanarak bir proje başlatılmıştır. 2 yıl süren projenin sonunda köyün eski adı olan "Küplüce" markası oluşturulmuş, yerel meyve sebze çeşitlerinin üretimi ekolojik olarak gerçekleştirilmeye başlanmış, üretilen ürünlerin Kuşadası pazarında satışı gerçekleşirken ayrıca köyde de ürünlerin satıldığı bir pazar kurulmuştur. Yürütülen çalışmalarda kadınların etkinliği ve yaratıcılığı artırılarak, geleneksel bilgi ve çeşitler buna bağlı olarak da gelirden çeşitlilik ve gelişim sağlanmıştır (Fırat, N., 2012).

Çanakale Bayramiç bölgesinde 8 yıl kadar önce çalışmalarına başlayan ve 2010 yılından buyana da resmi olarak faaliyetlerine devam eden Bayramiç Yeniköy Kazdağları Ekolojik Yaşam ve Tohum Derneği yerel tohumlar, geleneksel yöntemler ile üretim yapıp çevre köylerde de köylülerin özellikle de kadınların bu sürece dahil olması ve elde edilen ürünlerin satılabilmesi, değer kazanması çalışmalarını yürütmektedirler. Bu kapsamda, saz çavdarı denilen bir yerel çeşit kaybolmaktan kurtarılarak, çoğaltılmıştır. Başta sarı buğday ve kavlca, kızılca, akkuduz, karakılıç buğdayı olmak üzere yerel buğday çeşitlerinin ekiminin yaygınlaşması sağlanmıştır. Geleneksel bilgilerin geliştirilmesi çalışmaları ile yöre halkının yerel tohumlarla yaptıkları üretimlerden elde ettikleri un, bulgur ve ekmeke, erişte, sebzeler ve onlardan elde edilen gıdalar gibi ürünlerin toplum destekli tarım yöntemiyle satışı gerçekleştirilmektedir (Ülgen, M., 2012).

4. Sonuç

Kırsal kalkınma, ekonomik olduğu kadar sosyal ve politik hedefleri de olan bir yaklaşımdır. Strateji olarak, gelirlerin ve istihdamın artırılmasının yanında, yaşam kalitesinin yükseltilmesi öncelikli olarak hedeflenmelidir. Kırsal nüfusun kendi kendine yardım ve güveninin geliştiği, dayanışma, fırsat eşitliği ve verimliliğin artmasıyla ortaya çıkan değerlerin toplumsal refaha dönüştürülmesi çabası olarak değerlendirilebilir. Anlatılan örneklerde olduğu gibi kırsal kalkınma, doğrudan dezavantajlı grupları hedefleyen, katılım, ortak çaba ve örgütlenme, kendine güvenin tesis edildiği, tarımla sınırlı olmayan gelir getirici üretim modellerini önceleyen ve katma değer öneren faaliyetler bütünüdür. Dünya ve ülkemizden verilen örnekler göstermiştir ki kırsal kalkınma için, çok fakir bile olsalar çiftçilerin çok az bir yardım ve finansal kaynaklara ulaşımı ile tarımsal üretim ve doğal kaynakların kontrolüne sahip olmaları durumunda kısacası makul faaliyetleri gerçekleştirme konusunda özgürlük yoksunluklarının ortadan kaldırılması durumunda başarı sağlanabilmektedir.

Kaynaklar

- Anonymous, 2011, "Rural Population Development and Environment 2011", UN, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Web adresi: http://www.un.org/esa/population/publications/2011RuralPopDevEnv_Chart/RURAL_wallchart2011-web-smaller.pdf Erişim Tarihi: 06.18.2011.
- Bernet, T., Amoros, W., 2004, Marketing Native Potato Varieties, LEISA
- Bezabih, M., 2005, Biodiversity Conservation under an Imperfect Seed System: the Role of Community Seed Banking Scheme Environmental Economics Unit Department of Economics Göteborg University
- Organic Farming and Indigenous Seed Conservation Experiences from Tamil Nadu, India, Web adresi: www.ciks.org Erişim tarihi: 05.03.2010.
- Cromwell, M.E., 1996, Governments, Farmers and Seeds in a Changing Africa. Wallingford: CAB International. 174 pages
- Çelik, Z., 2012 "Tarımsal Biyoçeşitliliğin Korunmasında Yerel Tohum Bankalarının Rolü Üzerine Bir Araştırma: Karaot Köyü Tohum Derneği ve Yöresi Örneği" devam eden doktora tez çalışması.
- Dağ, R., 2007, "Kırsal Kalkınma Siyaseti", Dipnot Yayınları, Yayın No:53, Sayfa:23, Ankara.
- De Schutter, O., 2009, Seed policies and the right to food: Enhancing agrobiodiversity, encouraging innovation (A/64/170), Interactive Dialogue of the U.N. General Assembly (Third Committee) on the report, New York
- Fırat, N., 2012, Kirazlı, "Ekoloji ile Yaşam Derneği", Kuşadası, Aydın, yüz yüze yapılan görüşme
- Imran, A. and Syed, M.A., 2004, A note on the seed business in Pakistan, Lahore University Management Sciences
- Karapınar, F., 2012, "Karaot Tohum Derneği", İzmir, yüz yüze yapılan görüşme
- Koçulu, İ., 2012, "Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği", Kars, yüz yüze yapılan görüşme
- Lewis, M., Mulvany, P.M., 1997, A Typology of Community Seed Banks, Naturel Resources Institute University of Greenwich, UK
- Whose Harvest? The Politics of organic seed certification, Grain Briefing, 2008, Web adresi: www.masipag.org Erişim tarihi: 03.18.2010

-
- Sen, A., 2004. “Özgürlükle Kalkınma”, Ayrıntı Yayınları, Yayın No:422, İnceleme Dizisi:191, Sayfa:14, İstanbul.
- Song, Y. and Li, J., 2011, The role of Biodiversity, Traditional Knowledge and Participatory plant breeding in Climate Change Adaptation in Karst Mountain Areas in SW China, Center for Chinese Agricultural Policy (CCAP) Turning Point Project, Can Industrial Agriculture Feed The World?, 2002) – (Seeds of Hungar: Intellectual Property Rights on Seeds and the Human Rights Response, 2009, Backgrounder No.2 in the THREAD Series
- Ülgen M., 2012, “Bayramiç Yeniköy Kazdağları Ekolojik Yaşam ve Tohum Derneği”, Çanakkale, Imagine Growing up in the Village of Ergeset, Wollo Community Seed Bank, Ethiopia, Africa, Web adresi: www.twovillages.org Erişim tarihi:04.21.2010.

Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Nedenleri ve Önlenmesi

İ.Hakkı İNAN

Prof. Dr.

hinan@nku.edu.tr

NKÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Tarım sektörünün karşılaştığı risk ve belirsizlikler iklim değişiklikleri ve küresel ekonomik krizlerden dolayı giderek artmakta, kırsal kesimde gelir dağılımı bozulmakta, yaşam koşulları zorlaşmakta ve yoksulluk artmaktadır. Uzun vadede tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlar girdi fiyatlarındaki artışların gerisinde kalmakta ve dolayısıyla tarımın yeterince desteklenmediği ve üreticilerin örgütlenmediği ülkelerde tarım kesiminden kentlere doğru plansız göçler görülmektedir. Kentlerdeki sanayi ve hizmetler sektörleri kırsal alanlardan göç eden işgücünü istihdam edecek kapasitede olmadığından köylerdeki gizli işsizlik kentlere açık işsizlik şeklinde transfer edilmektedir. Kentlerdeki hızlı nüfus artışı alt yapı sorunlarını artırmakta, varoşların oluşmasına neden olmaktadır.

Bu bildiride 1980 sonrası tarımsal desteklerin azaltılmasının kırsal yoksulluğa etkileri makro ekonomik verilerden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan sonra tarım sektöründe görülen büyüme yavaşlaması, işsizliğin artması, tarımsal ithalattaki artışın tarımsal ihracattaki artıştan çok fazla olması ve dolayısıyla tarımsal dış ticaret açığının 2011’de 3,5 milyar doları aşması kırsal kesimde yoksullaşmanın başlıca göstergeleridir.

Kırsal yoksulluğun önlenmesi ve kırsal kalkınma için üç temel kalkınma aracından yararlanmak gerekir: Bunlar, kırsal alanlarda toprak reformu, arazi toplulaştırılması vb kurumsal reformların uygulanması, teknolojik yeniliklerin çiftçilere benimsetilmesi, üreticilerin tarım kooperatiflerinde yatay ve dikey örgütlenmesidir. Devletin bu kalkınma araçlarından yararlanabilmesi için tarım politikalarını yeniden gözden geçirmesi ve tarım işletmelerinin rekabet gücünü artırıcı ve tarım sektöründen kentlere olan plansız göçü önleyici tarımsal destekleri artırması gerekir.

Anahtar kelimeler: Kırsal yoksulluk, kalkınma araçları

The Causes and Prevention of Rural Poverty in Turkey

Summary

Risks and uncertainties in agricultural sector due to climate changes and global economic crisis increase, income distribution in rural areas deteriorates, living conditions are made difficult and poverty increases. Long-term increases in prices of agricultural products fall short of the increases in input prices and consequently in the countries where agriculture is not sufficiently supported and farmers are not organized, unplanned migration of population from rural areas to urban areas are seen. Hidden employment in the villages are transferred to the cities as open employment because industry and service sectors in the cities are not capable of finding jobs to the migrating labor from rural. Rapid population growth in urban areas leads to increases in infrastructural problems, causes the formation of slums.

In this paper, the post-1980 the impact of reductions in agricultural subsidies on rural poverty was evaluated using the macro-economic data. Slowing of growth in agricultural sector, especially after the 2000s, rising unemployment, large amount of increases in agricultural imports compared to the increases in agricultural exports and consequently agricultural foreign trade deficit reaching to \$ 3.5 billion in 2011, are the main indicators of impoverishment in rural areas.

For the prevention of rural poverty and realization of rural development three main development tools should be used: These are the implementation of institutional reforms such as land reform, land consolidation, etc. In rural areas, the adoption of technological innovations by farmers, horizontal and vertical organization of producers in agricultural cooperatives. Governments should revise agricultural policies in order to benefit from these development tools and to increase agricultural supports so as to increase competitiveness of farms and to prevent unplanned migration from rural areas to the cities.

Key words: Rural poverty, development tools

1.Giriş

Türkiye’de tarım, küreselleşme ve dış ticaretin serbestleşmesinden en fazla etkilenen sektördür. Kırsal alanlarda ve az gelişmiş bölgelerdeki hızlı nüfus artışı ve kırsal toplumun tarımdan geçimini sağlamada karşılaştığı zorluklar neticede yoksullaşmaya ve köylerden kentlere olan göçlere neden olmaktadır. Eğitilmiş insanların, gençlerin ve kalabalık ailelerin göçe daha çok eğilimli olduğu görülmektedir(YAVUZ ve ark.2004). Bu durum göç edilen yörelerde kalifiye ve sermaye eksikliğine, yetiştirilen ürünlere olan talebin azalmasına neden olmaktadır. Öte yandan, göç sonucu büyük kentlerin nüfuslarının hızla artmasına, varoşların oluşmasına ve göç eden nüfusun tümünün tarım dışı sektörler tarafından istihdam edilememesine yol açmaktadır. Kentlerdeki işsizlik kırsal kesimdeki gizli işsizlikten daha ciddi sorunlara neden olmaktadır.

Kırsal toplumun önemli bir bölümünün sahip olduğu toprak miktarı yetersizdir. Hatta tarım işçiliği yapan topraksız ailelerin sayısı da az değildir. Üstelik bu insanların çoğu sosyal haklardan da yoksundurlar. Tarımsal desteklerin giderek azalması, girdi fiyatlarının ürün fiyatlarına kıyasla daha hızlı artması tarım kesimindeki küçük işletmelerin üretimlerini

sürdüremelerini olanaksızlaştırmakta ve sonuçta verimsiz ve erozyona uğramış topraklar terk edilmektedir. Güç koşullarda tarımsal üretimi sürdürmeye çalışan nüfusun ortalama yaşı da giderek yükselmektedir. Bir başka deyişle gençler artık tarımla uğraşmak istememektedirler. Tarım kesiminden göçlerin başka nedenleri olsa da, en önemli nedeni ekonomik ve toplumsal değişim süreçleri sonunda kırsal toplumun giderek daha fazla yoksullaşmasıdır.

2. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk ekonomik, sosyal, kültürel vb boyutları ile karmaşık bir sorundur(Kay, 2006). İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken mal ve hizmetlerden yoksun olmaları, fiziki ve insani ihtiyaçlarını karşılayamamaları yoksulluk olarak tanımlanmaktadır(Gülçubuk, 2004). Genel olarak yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluğu iki türlü tanımlamak olasıdır:

Dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını sürdürmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmasıdır.

3. İnsani Gelişmişlik İndeksi ve Yoksulluk İlişkisi

İnsani Gelişme İndeksine göre, 1995 yılında 69. Sırada olan Türkiye 2011 yılı sıralamasında 92. Sıraya inmiştir(Çizelge: 1). 47 ülke çok yüksek, 46 ülke yüksek, 46 ülke orta, 45 ülke ise düşük insani indeksine sahiptir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği indeksinde 77. sırada olan Türkiye'nin çok boyutlu yoksulluk indeksi ise 0,028'dir.

Çizelge:1 Seçilmiş Bazı Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksleri

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) sırası	Ülkeler	Eşitsizliğe		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	
		İGE Değeri	Uyarlanmış İGE Değer	Sıra	Değer		Sıra
1	Norveç	0,943	0,890	1	0,075	6	..
2	Avustralya	0,929	0,856	2	0,136	18	..
3	Hollanda	0,910	0,846	4	0,052	2	..
29	Yunanistan	0,861	0,756	26	0,162	24	..
55	Bulgaristan	0,771	0,683	37	0,245	40	..
88	İran	0,707	0,485	92	..
92	Türkiye	0,699	0,542	66	0,443	77	0,028
143	Kenya	0,509	0,338	102	0,627	130	0,229
187	Kongo	0,286	0,172	134	0,710	142	0,393

Kaynak:UNDP, İnsani Gelişme Raporu 2011, s.17-20.

Yoksulluğun boyutunun bilinmesi karar alıcılar için önemlidir. Yoksul hane halkları, sağlık ve eğitim gibi devletin sağlayacağı olanaklardan en az yararlanan kesimlerdir. Bu açıdan bakıldığında gelişmişliği yakalamak için eşitsizliğin boyutunun bilinerek önlemler alınması kaçınılmazdır.

4. OECD'nin Daha İyi Yaşam İndeksinde Türkiye

Merkezi Paris olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından Daha İyi Bir Yaşam İndeksi 34 ülkedeki halkın refah ve gelişme düzeyini ölçmektedir. İndeks; konut, gelir, iş, eğitim, çevre, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik, iş-yaşam dengesi gibi göstergelere dayanmaktadır.

OECD tarafından 22.05.2012 tarihinde yayımlanan Avustralya'nın 1. sırada olduğu daha iyi bir yaşam indeksinde Türkiye 34 ülke arasında sonuncu olmuştur(www.umut.org.tr). Türk halkının % 56'sı hayatından memnun iken, OECD ortalamasında bu oran % 72'dir. Türkiye'de yaşam süresi ortalama 74 yıl iken, OECD ortalamasında 80 yıldır. Yıllık çalışma saatleri OECD ortalamasından daha yüksek, eğitim düzeyi ve su kalitesi daha düşüktür. Türkiye'de 15-64 yaş grubundaki kişilerin istihdam oranı % 46 iken OECD ortalamasında % 66'dır.

5. Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yoksulluk

Çizelge:2'de görüldüğü gibi, Türkiye'de kırsal kesimde yoksulların oranı yoksulluk riski ve sınırına paralel olarak artmaktadır. Yoksulluk riski % 40 ve yoksulluk sınırı 2951000 TL iken % 20,2 olan yoksulluk oranı, yoksulluk riski % 70'e ve yoksulluk sınırı 5164000 TL'ye yükselince % 48,6'ya yükselmektedir. Oysa kentlerde yoksulluk oranı yoksulluk riski % 40 ve yoksulluk sınırı 3380000 TL iken % 8,5 olup, risk % 70'e ve sınır 5916000 TL'ye yükselince % 28,4'e çıkmaktadır.

Coğrafi bölge ayrımında da kır ve kent yerleşim yerleri arasında fark fazladır. En fazla yoksul fert, % 19.31 ile Gü-

neydoğu Anadolu Bölgesi kırsal yerleşim yerlerinde yaşamaktadır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksullukla karşılaşan fert oranları artmaktadır. Türkiye’de 13 kişilik hanelerin % 32.19’unun, 14 kişilik hanelerin % 27.32’sinin, 15 ve daha fazla sayıda ferde sahip hanelerde ise fertlerin % 24.89’unun yoksul olduğu görülmektedir.

Çizelge:2 Türkiye’de 2010 Yılında Kentlerde ve Kırsalda Yoksulluk

Yoksulluk Riski (%)	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulların oranı (%)	Yoksulluk açığı	
Kırsal	40	2951	4473	20,2	25,2
	50	3689	6648	30,0	31,3
	60	4426	8818	39,8	34,2
	70	5164	10785	48,6	36,1
Kentsel					
	40	3380	4158	8,5	20,0
	50	4225	7034	14,3	24,1
	60	5071	10410	21,2	26,9
	70	5916	13970	28,4	28,7

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2010.

Yoksulluk ölçütlerinden minimum gıda harcaması (MGM) ve temel gereksinimler (TGM) yöntemlerine göre, kırsal yerleşim yerlerinde kentsel yerleşim yerlerine göre daha fazla yoksul hane halkı olduğu belirlenmiştir(Çizelge:3).

Çizelge:3 Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk

Yerleşim yeri	Yıllar	MGM	TGM	Yoksul Kişi Oranı	Yoksul Kişi Oranı
				(MGM)	(TGM)
Türkiye	1987	0,06	0,14	11,5	27,0
Türkiye	1994	0,05	0,16	11,5	29,5
Kent	1987	0,02	0,06	6,9	14,3
Kent	1994	0,03	0,11	8,7	20,0
Kır	1987	0,12	0,26	21,2	41,5
Kır	1994	0,11	0,25	20,2	42,5

Kaynak: G. Erdoğan, Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, 2002, s.26.

Bölge ayrımı incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde diğer bölgelere göre daha fazla yoksul hane halkı olduğu saptanmıştır. Yoksul kişi oranı 1987-1994 döneminde kentlerde MGM’ye göre 6.9’dan 14,32’e, TGM’ye göre ise 20’den 41,5’e yükselmiştir.

Dünya Bankası’nın çalışmalarında kullandığı yoksulluğun boyutu ve eşitsizlik konusunda belirlediği ölçüt şöyledir: Hane halklarının elde ettiği gelir küçükten büyüğe doğru sıralanır:

- Hane halkının ilk % 40’ının toplam gelirden aldığı pay, % 12’den küçükse, yüksek düzeyde eşitsizlik söz konusudur.
- Hane halkının ilk % 40’ının toplam gelirden aldığı pay, % 12 ile % 17 arasında ise orta düzeyde eşitsizlik söz konusudur.
- Hane halkının ilk % 40’ının toplam gelirden aldığı pay, % 17’den büyükse, düşük düzeyde eşitsizlikten söz edilir.
- Çizelge:4’de %20’lik hane halkı dilimlerine göre gelir payları yer almaktadır. Türkiye’de hane halklarının ilk %40’ı toplam gelirin sadece %17,6’sını elde ederken, son %20 dilimdeki haneler toplam gelirin %44,9’unu elde etmektedirler. Dünya Bankası ölçütlerine göre Türkiye’de gelir dağılımında orta ile düşük düzey arasında bir eşitsizlik söz konusudur. Kırsal ve kentsel alan arasında eşitsizlik düzeyi açısından bir fark yoktur. Haneler arası farklılık oldukça çarpıcıdır.
- Yüzde %20’lik dağılımlarda haneler, gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanmakta, toplam hane halkı sayısının her yüzde 20’si için hanelerin elde ettiği gelirlerin toplam gelir içerisindeki payları elde edilmektedir.

Çizelge:4 Türkiye’de 2010 Yılında %20’lik Hanehalkı Dilimlerinin Gelir Payları (%)

Yerleşim Yerleri	1.dilim	2. Dilim	3. Dilim	4. Dilim	5. Dilim
Türkiye	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9
Kır	6,8	11,5	16,0	22,4	43,3
Kent	6,9	11,4	15,7	21,6	44,3
İstanbul	7,2	11,5	15,7	21,9	43,7
Batı Marmara	6,4	11,2	16,0	22,7	43,7
Doğu Marmara	7,9	12,6	16,5	22,2	40,8
Ege	6,6	10,8	15,3	21,7	45,6
Batı Anadolu	6,8	11,4	15,9	23,2	42,6
Akdeniz	6,9	11,1	14,9	20,8	46,3
Orta Anadolu	7,0	11,4	15,9	21,6	44,2
Batı Karadeniz	7,1	12,0	16,5	22,5	41,9
K.doğu Karadeniz	6,4	11,2	15,9	22,5	44,0
Ortadoğu Anadolu	6,4	10,6	15,5	22,6	44,9
Güneydoğu Anadolu	6,5	11,0	15,4	22,0	45,2

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2010.

Kentlerde ortalama gelir 24587 TL iken kırsalda 15959 TL’dir. Bir başka deyişle, kentlerde ortalama gelir kırsal alandaki gelirden % 54 oranında daha fazladır. Kentlerde ilk %20’deki hane halklarının ortalama geliri 8518 TL iken, son % 20’de 54485 TL’dir. Kırsal alanda ilk %20’de ortalama gelir 5433 TL, son % 20’de ise 34530 TL’dir.

6. Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Nedenleri

6.1. Tarım Sektörünün Ekonomiye Katkısının Azalması ve Büyümenin Yavaşlaması

Tarımın ülke ekonomisine istihdam katkısı 2004’de % 29 iken 2011’de % 25 oranına düşmüştür. Reel sektör olan tarım, besin üretimi ve güvencesi, halkın giyim ihtiyacının karşılanması yönünden çok önemlidir. Çiftçilik, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılıktan oluşan tarım sektörünün 2004’de % 9,5 olan GSMH’daki payı 2011 yılında % 8’e inmiştir. Gıda sanayi, tarımsal girdi sanayi ve tarımla ilgili diğer sektörler dâhil edildiğinde bu oran % 35’e kadar çıkmaktadır.

Bugün yaklaşık 62 milyar dolar değerindeki tarımsal Gayrisafi Milli Hasıla nedeniyle ülkemiz Dünyanın yedinci büyük tarım ülkesi olmakla birlikte, tarım sektöründe kişi başına gelir Türkiye ortalaması olan 10761 doların üçte biri, yani 3566 dolardır. 2000-2011 döneminde ülke ekonomisinin büyüme oranı 2000 ve 2002 yılları hariç hep tarım sektörünün büyüme oranından fazla olmuştur. Örneğin, 2000 yılında Türkiye’nin GSMH’sı % 8,9 ve 2001 yılında % 9,2 oranında artmış iken, aynı yıllarda tarımda büyüme % 1,2 ve % 5,1 oranında olmuştur. Ekonomik krizlerde de tarım sektöründe daralma daha fazla olmuştur. Örneğin, 2001’de ülke ekonomisinde GSMH’daki daralma % -5,7 iken, tarımda % -8,1 olmuştur. Sonuç olarak 2000-2011 döneminde ülke ekonomisi % 58,3 oranında büyürken, tarım sektöründeki büyüme % 17,8 oranında kalmıştır. Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme oranı % 4,85 iken, tarım sektöründe % 1,48 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde nüfus artış oranının bu oranın üzerinde olduğu düşünülürse, tarımsal üretimdeki artışın nüfusun tarım ürünleri talebindeki artışı karşılayamadığı açıktır. 2000 yılında 2,1 milyar dolar olan tarım ürünleri ithalatının 2011 yılında 8,5 milyar dolara ulaşması da bunu doğrulamaktadır.

Tarım sektöründe risk ve belirsizlikler fazladır. Doğal afetler, elverişsiz iklim koşulları ve ekonomik krizlerden tarım sektörü diğer sektörlerle göre daha çok etkilenmektedir. 1994, 2001 ve 2008 küresel krizleri ve iklim değişiklikleri tarım sektörünün ekonomik büyümesini yavaşlatmıştır. Tarımsal destekleme politikaları tarım sektörünün gelişmesini teşvikte yetersiz kalmıştır.

6.2. Tarımsal Dış Ticaret Açığının Büyümesi

Tarım sektörünün özelliklerini ve üretim dinamiğini dikkate almayan ekonomi ve maliye politikaları tarımsal üretimde gelişmeleri önlemektedir. Türkiye mevcut nüfusunu, hatta çok daha fazlasını besleyebilecek kapasitede iken buğday, pirinç, yağ, baklagil gibi temel tarım ve gıda ürünlerini ithal eden ülke konumuna düşmüştür.

Çizelge:5 Türkiye’de Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.684	2.125	-441
2001	2.006	1.410	596
2002	1.806	1.704	102
2003	2.201	2.538	-336
2004	2.645	2.765	-120
2005	3.468	2.826	643
2006	3.611	2.935	676
2007	3.883	4.672	-788
2008	4.177	6.433	-2.256
2009	4.537	4.623	-86
2010	4.934	6.456	-1.522
2011	5.148	8.669	-3.521

Kaynak: TUIK Dış Ticaret İstatistikleri, Mayıs 2012.

Türkiye’nin 2000-2011 dönemindeki tarım ürünleri ihracat ve ithalatı Çizelge 5’de gösterilmiştir. Çizelgede de görüldüğü gibi, ilk kez 2000 yılında tarımsal ithalat değeri tarımsal ihracat değerini geçmişse de, 2001, 2002, 2005 ve 2006 yıllarında ihracat ithalattan fazla olmuştur.

Çizelge:6 Türkiye’nin 2011 Yılında İthal Ettiği Tarım Ürünleri ve İthal Edilen Ülkeler

Türkiye’nin tarım ürünü ithal ettiği ülkeler	İthal edilen ürünler	İthalat değeri (Milyon dolar)
Ayçiçeği, ayçiçeği yağı	Rusya, Arjantin, Ukrayna, Bulgaristan, Moldova	2700
Buğday	ABD, Rusya, Kazakistan vd.	1600
Canlı hayvan ve et	ABD, Brezilya, Uruguay, Şili, Arjantin, Yeni Zelanda, Avustralya, İzlanda, Norveç, Estonya, Litvanya, Letonya, Macaristan	1500
Pamuk	ABD, Mısır, Kırgızistan, Yunanistan, Kazakistan	1000
Soya fasulyesi	ABD, Arjantin, Brezilya	800
Mısır	ABD, Arjantin, Brezilya	400
Sigara	ABD	250
Çeltik ve pirinç	ABD, Rusya, Çin	265
Kırmızı mercimek	Avustralya, Kanada	172
Yeşil mercimek	ABD, Kanada	22
Kuru fasulye	Çin, Arjantin, Kanada	13
Çerezlik ayçiçeği	ABD, Çin, Kırgızistan	8
Nohut	Hindistan, Meksika, Myanmar	7

2007 yılından sonra tarımsal ithalat tarımsal ihracattan hep fazla olmuş, 2011’de tarımsal ithalat 8 milyar 669 milyon dolar gibi rekor bir düzeye çıkmıştır. Aynı yılda tarımsal ihracat ise 5 milyar 148 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. Dış ticaret açığı ise 3.5 milyar doları aşmıştır.

Çizelge:6’da Türkiye’nin 2011 yılında ithal ettiği tarım ürünleri ve ithal edilen ülkeler görülmektedir. Maalesef bugün Türkiye buğday, pirinç, mısır, yağ, baklagiller, pamuk, soya, ayçiçeği gibi temel gıda maddelerini ithal etmek zorunda kalan bir ülke durumundadır. ABD tarım ürünü ithal ettiğimiz ülkelerin başında gelmektedir.

Özellikle ekonomik istikrar politikaları sektörü zor duruma sokmuş ve hayvancılık sektörü bu politikalarından çok zarar görmüştür. Canlı hayvan ve et ithalatı hayvancılığın gelişmesini engellemektedir. Oysa Türkiye bir zamanlar tarımsal üretimde Dünya’da kendine yeterli 7 ülkeden biri idi. Son 10 yılda Türk parasının aşırı değer kazanması nedeniyle tarım ürünü ihracatı zorlaşırken, ithalat artmış ve böylece ilk kez 2000 yılında tarımsal ithalat tarımsal ihracatı geçmiştir. Türkiye, 1980 öncesi tarım sektöründe net ihracatçı bir ülke iken, uygulanan yanlış tarım politikaları nedeniyle 2011 yılında net ithalatçı ülke konumuna girmiştir.

6.3. Tarımsal Desteklerin Yetersizliğinden Kaynaklanan Sorunlar

6.3.1. Ürün ve Fiyat Desteklerinin Yetersizliği

Fiyat tespitleri birkaç ürün dışında kaldırılmıştır. Mevcut destekler de bilimsel yöntemlere göre yapılmadığından hatalı olmakta, ürünler arası fiyat pariteleri bozulmaktadır. Neticede, arzı yetersiz olan ürünlerin üretimi artmaz hatta azalırken, arz fazlası olan bazı ürünlerin üretimi artmaktadır. Bu durum ise kıt kaynakların boşa gitmesine neden olmakta, tarla ya da bahçelerde çürümeye bırakılan ve zamanında işlenemediği için atılan ürünlere yol açmaktadır. Öte yandan, arz açığı nedeniyle her yıl ayçiçeği, pirinç, buğday vb. tarım ürünleri giderek artan miktarlarda ithal edilmektedir.

Çizelge:7 Tarım Ürünleri ve Girdileri Fiyatlarındaki Değişmeler (TL/Kg)

Ürünler	2010	2011	% değişme	Girdiler	2010	2011	% değişme
Buğday	0.56	0.57	1.7	Traktör 55 beygir tek çeker	35315	37345	17.0
Arpa	0.45	0.48	6.7	Süt yemi	0.49	0.64	30.0
Mısır	0.50	0.54*	8.0	Gübre (% 26 Amonyum Nitrat)	0.436	0.615	41.0
Ayçiçeği**	1.05	1.19	13.4	Gübre (DAP)	0.919	1.309	42.0
Soya****	0.76	0.80	5.3	Mazot (TL/litre)	3.19	3.59	13.0
Fındık	3.85	6.79	76.4	İlaç*** (Mesurool WP 50)	38.46	36.86	-4.0
Şeker Pancarı	0.12	0.12	0	Sulama-3. Gr.Pamuk TL/dekar	124.32	124.32	0
Pamuk	2.43	1.56	-35.8	Tohumluk (2.Gr.Ek.)	0.78	0.88	13.0
Tütün	6.81	6.93	1.8	Tarımda asgari ücret (TL/gün)	26.35	27.90	5.8

Kaynak: TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Ocak 2012, Sayı:325, s.12.

*TMO fiyatları, ** Trakya Birlik kesin fiyatları, *** Serbest piyasa ürün fiyatları,

**** Karadeniz Birlik kesin fiyatları

Fiyat politikası ve destekleme alımı uygulaması gelişmesi gereken hayvancılık, yem ve yağ bitkileri üretimine yönelmemiştir. Ürün bedellerinin üreticilere gecikmeli ödenmesi de enflasyonist ortamda kayıplara yol açmıştır.

Sektöre ayrılan destekler reel olarak yıldan yıla azalırken, enflasyona bağlı yüksek faizden kaynaklanan ve rant sektörüne aktarılan fonların aşırı finansman maliyetleri de tarıma fatura edilmektedir.

Türkiye’de başlıca tarım ürünleri ile girdilerindeki 2010-2011 yıllarındaki fiyat artışları Çizelge:7’de gösterilmiştir. Buğday fiyatı 2010-2011 yıllarında % 1.7, arpa % 6.7, mısır % 8, ayçiçeği % 13.4 oranında artmış iken, gübre fiyatları % 41-42 oranında, mazot ve tohumluk fiyatları % 13 oranında, traktör fiyatları % 17 ve yem fiyatları % 30 oranında artmıştır. Şeker pancarı fiyatları değişmemiş, pamuk fiyatları ise % 35.8 oranında azalmıştır. Periyodisite nedeni ile 2011’de üretimi çok azalan fındığın fiyatı ise % 76.4 oranında artmıştır. Üretimin artış gösterdiği bir sonraki yıl fiyat çok düşeceğinden ve 2011’deki fındık arzı çok az olduğundan fındıktaki yüksek fiyat artışı üretici lehine değildir.

Tarım ürünleri fiyatları GATT Anlaşması ve Uruguay Round ile aşağıya çekilmeye çalışılmakta ve tarım piyasalarında rekabetçi bir piyasa istenmektedir. Çünkü AB’nde aşırı desteklemeden kaynaklanan tarımsal üretim fazlası vardır. AB’nin FEOGA denilen Garanti ve Yönlendirme Fonunun % 40’ı bu ülkelerin tarımını desteklemek için kullanılmaktadır. AB ülkelerinde GSMH’nın ortalama % 2’si tarımı desteklemek için kullanılırken, ülkemizde en az % 1 olarak planlanan destek oranı % 0,55 olarak gerçekleşmiştir(Çizelge 8). Oysa 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanununun 21. Maddesine göre her yıl Gayri Safi Milli Hasılanın en az %1’inin desteklemelere ayrılması gerekirdi. Yasanın 21. Maddesi uygulanmadığından son 4 yılda çiftçilere taahhüt edilen kaynaktan 16,2 milyar TL kesinti yapılmıştır.

Çizelge:8 2001-2012 Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası ve Tarım Bütçesi (Milyon TL)

Yıllar	GSYİH	Tarım Bütçesi	Tarım Bütçesinin GSYİH'ya Oranı (%)
2001	240.224	1.033	0,43
2002	350.476	1.868	0,53
2003	454.781	2.805	0,62
2004	559.033	3.084	0,55
2005	648.932	3.707	0,57
2006	758.391	4.784	0,63
2007	853.636	5.555	0,65
2008	994.315	5.780	0,58
2009	1.111.438	4.950*	0,44
2010	1.176.000	5.600	0,48
2011	1.270.000	6.900	0,54
2012*tahmin	1.320.000	7.300	0,55

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kamu Hesapları Bülteni/TÜİK Program

6.3.2. Girdi Fiyatlarındaki Yüksek Artışlar ve Girdi Desteklerinin Azlığı

Mazot, gübre, elektrik gibi tarımsal girdilerin fiyatları çok yüksektir. Öte yandan girdi destekleri son derece yetersizdir. Bu destekler de daha çok üretim ve dağıtım tekellerine yaramaktadır. Örneğin, 1 litre mazot için çiftçinin ödediği 4 liranın 2,4 lirası vergidir. Bitkisel üretimde (buğday vb) dekara ortalama 10 litre mazot kullanıldığı dikkate alınırsa çiftçilerimiz 1 dekar için 20 lira devlete vergi ödemektedir. Buna karşılık dekara mazot desteği tahıllar, baklagiller, yem bitkileri, yumrulu bitkiler, sebze ve meyvelerde sadece 2,75 lira, yağlı tohum ve endüstri bitkilerinde 6 liradır. Türkiye'de tarımda 1 yılda 3,5 milyar litre mazot kullanılmakta ve üreticiler sadece mazot kullanımı nedeniyle devlete 3,5x2,4 TL=8,4 milyar TL vergi ödemektedirler. Çiftçilere yılda verilen devlet desteği ise sadece 7 milyar liradır. Dünya'da mazotu ve benzini en pahalı satan ülkelerden birisi Türkiye'dir.

Gübrede de benzer bir durum görülmektedir. 2009'da 5,1 milyon ton olan gübre kullanımı 2011'de 4,9 milyon tona düşmüştür. 2002-2011 yılları arasında gübre fiyatları gübre çeşitlerine göre % 193 ile % 276 arasında artmış iken, buğday fiyatı % 70 oranında artmıştır. Mazot fiyatındaki artış ise % 160 olmuştur. Mazot fiyatlarındaki artış sürmektedir. Gübre fiyatı bir yılda % 100'ün üzerinde artmıştır.

2010 yılında üretilen 9 milyon ton karma yem 4 milyon tonu ithal ham maddeye dayanmaktadır. İthal hammadelerin fiyatlarındaki artışlar yem fiyatlarına yansımaktadır. Örneğin, 2001 yılında kilosu 19 kuruş olan besi yemi fiyatı 2011 yılında 60 kuruşa yükselmiştir.

Özellikle biyoteknolojinin temelini oluşturan bitkisel ve hayvansal tohumların geliştirilmesi son derece önemlidir. Yüksek verimli bitkisel tohumları ıslah eden Tarım Bakanlığı'na bağlı Araştırma Enstitülerini desteklemek ve modernize etmek gerekir. Tohumda dışa bağımlılık ciddi bir sorundur. İthal edilen tohumları fiyatları yüksektir. Tohum ithali gerekliyse yapılmalı, ama daha doğrusu yurtiçinde tohum üretilmelidir. Milli Islah (Soy) Kütüğü'nün 75 yıldan sonra kurulması iyi olsa da, yeterli değildir. Avrupa ülkelerinde kooperatif statüsünde faaliyet gösteren damızlık ve suni tohumlama konusunda çalışan üretici örgütleri ülkemizde üretici birlikleri şeklinde kurulmuşlardır. Hayvancılığı geliştirmek için karma yem desteği önemlidir.

1998 yılında 48568 olan traktör satışı giderek azalmış, 2009 yılında 7290'a düşmüştür. Çiftçilerin tarımsal sulamalarda kullandığı elektrik nedeniyle ödeyemediği 900 milyon liralık borç 1,6 milyar TL faiz ile birlikte 2,5 milyar liraya ulaşmıştır. Borçlu üreticilerin % 30'unun elektriği kesiktir.

6.4. Tarımsal Kredilerin Yetersizliği

Üreticilerin ödeyemedikleri ve takipteki tarım kredileri 2007'de 305 milyon TL iken, 2008'de 451 milyon liraya, 2009'da 941 milyon liraya yükselmiş ve 2010'da 1 milyar lirayı aşmıştır. Üreticiler borcu borçla kapatarak üretimi sürdürmeye ve takibe düşmemeye gayret etseler de, neticede bir süre sonra borç miktarı ödeme gücünü aşmaktadır. Özellikle özel bankalara olan borcunu ödeyemeyen çiftçilerin arazileri bankaların mülkiyetine geçmektedir. Tarıma verilen devlet desteği 7 milyar TL iken, tarımsal kredi hacmi 22 milyar liraya ulaşmıştır.

6.5. Tarımsal Yatırım Teşviklerinin Azalması

Tarımsal desteklerin sektörlere dağılımında tarım sektörü aleyhine gelişmeler görülmektedir. 2010 yılında yatırım teşvik belgelerinin % 5,1'i tarıma verilmişken 2011 yılında tarım sektörüne verilen teşviklerin oranı % 2,8'e düşmüştür(Çizelge:10).

Çizelge:9 Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	2010	2011
Tarım	5,1	2,8
Madencilik	3,5	2,6
İmalat Sanayi	57,9	42,0
Enerji	11,8	26,5
Hizmetler	21,8	26,1
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

6.6. Kırsal Kesimde İşsizliğin Artması

Çizelge:11'de görüldüğü gibi, 2011 yılında tarım ve tarım dışı işsizlik oranları yıllık olarak 2012 yılı Ocak ve Şubat aylarından düşüktür. Bu durum işsizliğin bir önceki yıla göre yükseldiğini göstermektedir. Kırsal alanda tarım dışı işsizlik tarımdaki işsizlikten çok daha yüksektir. Kadınlarda tarımda işsizlik oranı erkeklere göre düşük iken, tarım dışında erkeklerde işsizlik oranı daha düşüktür.

Çizelge:10 Kırsal Alanda 15 ve daha yukarı yaştaki Nüfusta İşsizlik

	Tarımda İşsizlik Oranı (%)			Tarım Dışı İşsizlik (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2011						
Yıllık	5.8	7.0	3.6	12.8	11.9	17.6
2012						
Ocak	6.5	7.8	4.0	13.2	12.6	16.1
Şubat	7.1	8.4	4.4	14.2	13.6	17.7

Kaynak: TUIK, Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları

6.7. Toprak ve Su Kaynaklarının Kirletilmesi

Topraklarımız, su kaynaklarımız ve hava bilinçsiz üretim ve tüketimden ötürü kirlenmektedir. Bacasına filtre takmayan, arıtma yapmayan ya da arıtmasını çalıştırmayan fabrikalar çevreyi kirletmekte, ama bedelini ödememektedir. Türkiye'nin ve yaşadığımız bölge olan Trakya'nın su kaynakları hızla tükenmektedir. Istranca derelerinin suları İstanbul için kullanılmıştır. Üstelik İstanbul'un su ihtiyacının çok azını karşılamaktadır. Çorlu yöresindeki kaliteli yeraltı suları sanayinin aşırı kullanımından ötürü azalmaktadır. Bazı bölgelerimizde fabrikaların atık sularının arıtılmadan en yakın derelere ve yer altına deşarjı, aşırı gübre, ilaç kullanımı su kaynaklarımızı kirletmektedir. Kirlilik toprağın yorulmasına neden olarak ürün verimlerini düşürmektedir. Bunun sonucu hem çevre kirliliğine hem de gereksiz harcamalara neden olmaktadır. Antalya ve Adana'da pamuk, Niğde ve Nevşehir'de patates üretiminde aşırı gübre ve ilaç kullanımı ciddi bir sorundur. Toprak ve su kaynaklarının korunmasında geçmişte önemli hizmetleri bulunan Toprak-Su Genel Müdürlüğü ile bilinçli tarım ilacı kullanımında çiftçilere bilgi veren Ziraî Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü'nün kaldırılması iyi olmamıştır. Toprağın miras yoluyla parçalanması önlenmelidir.

7. Kırsal Yoksulluğun Önlenmesinde Yeni Stratejiler ve Kalkınma Araçları

Çevreye saygılı sürdürülebilir tarım ve kırsal yaşam kavramı gelecekteki tarım politikaları içerisinde mutlaka yer almalıdır. Tarımda yapısal dönüşüm için toprak ve gelir dağılımı düzenlenmeli, sosyal politikalara yer verilmeli, bölgeler arası farklar azaltılmalıdır. Yeni bir üretim ve pazar yapısı kurulmalı, piyasa düzeni bozulmamalı, borsalar çalıştırılmalı, vadeli işlemlere geçilmelidir.

7.1. Kurumsal Reformlar (Toprak Reformu, Arazi Toplulaştırılması, Kırsal Yerleşim vb)

Toprak reformu, toprak toplulaştırılması, kırsal yerleşim vb reformlar gerçekleştirilmelidir. Toprak reformu özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi açısından son derece önemlidir. Üretim sonrası vergi kayıpları fazladır. Bunun önlenmesi için tarım ve tarımsal sanayi sektörleri tümüyle kayda geçirilmelidir.

7.2. Teknolojik Yenilikler

Kaliteli girdilerin kullanımı ve modern üretim yöntemlerinin tarımda uygulanması için tarımsal yayım çalışmaları desteklenmelidir. Tarımsal yeniliklerin uygulanabilmesi için araştırma sonuçları demonstrasyonlar (gösteriler) şeklinde çiftçilere kolayca aktarılabilir.

7.3. Kooperatif Örgütlenme

Üreticilerin tarım kooperatifleri ve üst örgütlerinde örgütlenmesi teşvik edilmelidir. Ülkemizde bazı kesimler koo-

peratifleri düzene karşı gibi göstermek istemektedirler ki, bu çok yanlıştır. Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri, ABD, Kanada vb. ülkelerde tarım ve tarım dışı kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelir dağılımını düzenlemeye katkıları oldukça fazladır. Bu durum göz ardı edilmekte ve üretici birlikleri ve hizmet birlikleri gibi yeni örgüt arayışlarına gidilmektedir. Devletin güdümündeki Tarım Satış, Tarım Kredi vb. kooperatiflerin uluslararası kooperatifçilik ilkelerine uygun çalışmaları yeterlidir. Bunun için ilgili yasalarda AB normlarına uygun değişiklikler yapılmalı, bunların yönetimi üreticilere bırakılmalıdır. Devlet sadece ilgili bakanlıklar aracılığı ile teknik destek, mali yardım yapmalı ve bunları dışarıdan denetlemelidir. Bu kuruluşların kendi öz denetim kurulları da etkin biçimde çalışmalıdır.

Yeni örgütlere gerek yoktur. Bunlar çatışmalara yol açabilir. Risturn ilkesi (kooperatif kârından ortaklara alışveriş oranında dağıtma) çalıştırılırsa ortakların kooperatiflere ilgisi artacaktır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri tarım kredilerinden pek yararlanamamaktadır. Kooperatiflerin finansmanı için Almanya, ABD vb gelişmiş ülkelerde olduğu gibi mutlaka Kooperatifler Bankası kurulmalıdır.

Türkiye'deki tarım kooperatifleri AB normlarına uygun hale getirilmeli ve desteklenmelidir. Kooperatifçilik eğitimi AB'ndeki gibi yaygınlaştırılmalı, orta ve yüksek öğrenime kooperatifçilik dersleri konulmalıdır. AB'deki Kooperatifçilik Fakülteleri, Kolejleri ve Araştırma Enstitüleri çok yaygındır.

Kooperatiflerin üst örgütlenmesi ve dikey bütünleşmesi teşvik edilmelidir. Ülkemizde devlet kooperatiflerin örgütlenmesini bölge birliği ve merkez birliği gibi üst örgütler kurmasını teşvik etmelidir. Köy-Koop Merkez Birliği çok zor kurulmuştur. Oysa, 1980 yılından önce çok güçlü bir üst örgüttü. Köy-Koop Merkez Birliği tarafından traktör ithal ediliyor, Tarım ürünleri ihraç ediliyordu.

Mevzuat değişikliği ile özzerkleşme ve demokratikleşme, üst örgütlenme, denetim sorunları kısmen çözülebilir. Ama devletin kooperatiflere bakış açısı değişmelidir.

Krizlerin olumsuz etkilerini azaltmak için kooperatifler alternatif çözüm olarak görülmektedir. Örneğin; 2008 yılında gerçekleşen mortgage krizinden en çok mortgage sistemi ile konut kredisi veren bankalar zarar görmüşlerdir. ABD, Almanya gibi gelişmiş ülkeler devlet bankalarını kurtarmak için mali piyasalara müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Oysa ki, Almanya ve Avusturya'daki Raiffeisen Tarım Kredi Kooperatifleri ve onların üst örgütü olan Kooperatifler Bankası son küresel krizden olumsuz etkilenmemiştir. Almanya'da kooperatif bankalarının finansal krizlere dayanıklılığının temelinde kooperatifçilik ilkeleri olduğu ve gelecekte örnek alınmaları gerektiği tartışılmaktadır.

7.4. Tarımsal Destekleme Politikaları

Üretimi ve verimliliği artırmak, toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı temel hedef olmalıdır. Üreticilerin refahını artırmak ve kırsalda gelir dağılımını iyileştirmek sosyal hedef olmalıdır.

Desteklemede örgütlenme ön koşul olmalıdır. Örgütlenmeyi teşvik açısından çok doğru bir uygulama olacaktır. Çünkü tarımda üretici örgütleri genelde zayıf ve çoğu demokratik değildir. Uluslararası kooperatifçilik ilkeleri ise özellikle devlet güdümlü kooperatiflerde tam olarak uygulanmamaktadır.

Stratejik ve temel ihtiyaç ürünleri desteklenmelidir. Buğday, süt, et, pirinç, ayçiçeği, fındık, incir, üzüm, zeytin, tiftik vb. ürünler desteklenmelidir.

Fiyat desteklemesi kademeli uygulanmalıdır. Üretici başına belirli miktara kadar yüksek fiyat verilirse, küçük çiftçiler korunabilir. Üretim açığı olan ürünlerin üretimi teşvik edilmiş olur. Ayrıca, fındık, tütün, çay gibi ürünlerde üretim fazlası ortadan kalkar.

Avrupa Birliğine tam üyelik aşamasında AB'nin uyguladığı tarımsal desteklerin incelenmesi ve uygulanabilir olanların üzerinde durulması gerekir.

Desteklemede Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı etkin rol oynamalıdır. Tarımla ilgili önemli kararları tarım dışı kuruluşlar almaktadır. TBMM'de gündem dışı konuşmaların %60-70'i tarımla ilgili ama tarım lehine yasa çok zor çıkmaktadır.

Mazot, gübre, tohumluk, yem, damızlık ve sulama destekleri artırılmalıdır. Tarımsal girdilerin fiyatları ürün fiyatlarından reel olarak daha hızlı arttığı bilinen bir gerçektir. Şu anda süt ürünlerinin fiyatı (örneğin 1 litre kutu sütü) hızla arttığı halde, üreticiye ödenen süt fiyatı azalmış, oysa süt yemi fiyatı artmaya devam etmektedir.

Destekleme gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tarım kooperatifleri vb. üretici örgütleri aracılığı ile yapılmalıdır. Toprak Mahsulleri Ofisinin, tarımsal kamu iktisadi kuruluşlarının ve kooperatif birliklerinin piyasalara müdahale güçleri azalmıştır. Tüketici lehine ama üreticiye maddi yük getiren desteklemeleri devlet karşılamalıdır.

Ziraat Bankası tarım sektörüne kredi veren özerk ve bağımsız bir banka olmalı, özelleştirilmemelidir. Tarım kredi kooperatifleri Kooperatifler Bankasına dönüştürülmeli, birim kooperatifler mevduat toplayan banka şubeleri gibi çalışmalıdır.

Tarım politikası hükümetlere göre değişmemeli, üretim odaklı olmalı, ülke çıkarlarını korumalı ve uluslararası ilişkilerde tam bağımsızlığı dikkate alınmalıdır.

Desteklemede Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği normları baz alınmalıdır. Türkiye kendisini Dünya'dan ve AB'den soyutlayarak bir yere varamaz. Küreselleşmeden etkilenmemiz kaçınılmazdır.

ABD ile AB arasındaki pazar savaşı tarımda sübvansiyonlar şeklinde yapılmaktadır. Bu ülkelerde altyapı sorunu olmadığı için piyasaların serbestçe çalışması zor değildir. Bu ülkelerin tarım nüfusları da çok düşüktür. ABD'de %1,5, Avrupa'da %3 ile %10 arasında değişmektedir. Bu ülkelerde özerk ve demokratik tarım kooperatifleri vb. üretici örgüt-

rine çeşitli destekler (kredi vb.) yapılmaktadır.

Zaten yetersiz olan tarım bütçelerinde bazı yıllar kesintiye gidilmektedir. Bu durum kırsal kesimde yoksullaşmayı hızlandırmaktadır. Tarım politikaları uzun vadeli, tutarlı ve AB'nin Ortak Tarım Politikasına uyumlu olmalıdır. AB ülkelerinde hayvancılık en büyük desteği alırken, bizde ise hayvancılık destekleri önemsiz düzeydedir. Üretici örgütleri özellikle köy kalkınma kooperatifleri gibi özerk ve demokratik kooperatifler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından yeterli destek ve proje kredisi alamamaktadır.

8. Sonuç ve Öneriler

Yoksulluğu önlemeyi amaçlayan hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslar arası örgütlerin uygulamaları incelendiğinde devletin rolünün önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle, yoksulluğun ortadan kaldırılması için başlangıç noktası eşitsizliklerin giderilmesi ve aynı zamanda küresel sistemde rekabetin sağlanmasını amaçlayan bir kalkınma stratejisinin uygulanması olmalıdır (Kay, 2006). Gelişmekte olan ülkelerin ticaret ve yatırımlarda liberalleşmesi ile dünya'ya entegre edilmeleri yoksulluğun önlenmesi için bir çare değildir. Gelir ve toprak dağılımı adil değilse, ekonomik büyüme tek başına yoksulluğu önleyememektedir. Bu nedenle, yoksul köylülerin toprak ve diğer tarımsal kaynaklardan yararlanmalarını sağlayabilecek toprak reformu vb kurumsal reformların eşitlikçi ve adil bir yaklaşımla ele alınması gerekir. Aynı zamanda, verimlilik, inovasyon ve rekabet gücü teşviki açısından ekonomik, sosyal ve politik önlemlerin alınması, kırsal alanda uzun vadeli ve dengeli tarım politikalarının uygulanması gerekir.

Kapsamlı bir toprak ve tarım reformu sonucu büyümeyi hedefleyen kalkınma stratejisi uygulayan gelişmekte olan ülkeler ithal ikameci sanayileşme stratejisi ya da neoliberal strateji uygulayan ülkelere göre yoksulluğu ve özellikle kırsal yoksulluğu önlemede daha başarılı oldular. İthal ikameci sanayileşme stratejisi genelde küçük çiftçileri ve köylüleri dikkate almamaktadır. Neoliberal stratejiler ise yoksul köylüleri sınırsız küresel piyasa güçlerinin merhametine terk etmektedir. Yoksulluğu önleme programları için uygun bir ekonomik, sosyal ve politik bir iklim oluşturmak isteyen politik karar organları toplumsal eğitim ve farkındalık konularına daha yakından eğilmelidir. Böylece yoksulluğu önleyen sürdürülebilir kalkınma stratejileri yürütülebilir. Yoksulluğun yapısal nedenlerinden ve küresel sistemin eşitlikçi olmayan ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerinden dolayı ülkeler içinde ve ülkeler arasında yoksulluğu azaltmak ve sonunda ortadan kaldırmak için başlıca reformların yapılması gerekecektir. İnsani Gelişmişlik İndeksi ile İyi Yaşam Kalitesi İndeksinde Türkiye'nin yeri özellikle kırsal alanda yapısal dönüşümlerin bir an önce gerçekleştirilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kırsal alanda yoksulluğun önlenmesi kalkınmayı da hızlandıracak, köyden kente plansız göçlerin azalmasına, dolayısıyla kentlerdeki alt yapı, işsizlik vb sorunların çözümüne de yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

- Erdoğan, G., Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, 2002, s.26.
- Gülçubuk, Bülent, Uluslar arası Tarım Politikalarının Türkiye'de Kırsal Yoksulluk Üzerine Etkileri, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül 2004, Tokat, s.125-131.
- Hazine Müsteşarlığı Yatırım Teşvik Belgeleri, 2010-2011.
- Hazel, Peter & Xinshen Diao, The Role of Agriculture and Small Farms in Economic Development, THE Future of Small Farms, Proceedings of a Research Workshop, Wye, UK, June 26-29, 2005, pp.23-37.
- İnan, İ.Hakkı, Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, 7. Baskı, Avcı Ofset, İstanbul 2008.
- İnan, İ.Hakkı, Tarımsal Kalkınma Ekonomisi Ders Notları, 2011, Tekirdağ.
- Kay, Cristobal, "Rural Poverty and Development Strategies in Latin America", Journal of Agrarian Change, Vol.6 No.4, October 2006, s. 455-508.
- T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kamu Hesapları Bülteni/TÜİK Program
- TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
- TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2010.
- TZOB, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Ocak 2012, Sayı:325, s.12.
- UNDP, İnsani Gelişme Raporu 2011, s.20.
- www.umut.org.tr
- YAVUZ, O. ve ark., Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Alandan Göç Etme Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, 16-18 Eylül 2004, Tokat, s.140-144.

Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk

Burak ÖZTORNACI
boztornaci@cu.edu.tr

Püren VEZİROĞLU
pveziroglu@cu.edu.tr

Arş. Gör. Çukurova Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de ki kırsal yoksulluk olgusunun, Küreselleşme sürecinden ne şekilde etkilendiğini tartışmak hedeflenmiştir. Bu amaçla, Küreselleşme sürecinin başladığı 1980’lerden günümüze tarımsal üretim, dış ticaret, istihdam vb. alanlarda yaşanan değişimler, Türkiye’deki kırsal yoksulluğa etkileri dikkate alınarak, istatistikler ışığında incelenmiştir. Araştırma sonucunda, küreselleşme sürecinde kırsal istihdam olanaklarının azaldığı, tarımsal üretimin ve dış ticaretin olumsuz yönde etkilendiği görülmüştür. Küreselleşme sürecinde uygulanan politikaların, kırsal yoksulluğu azaltmada başarılı olamadığı araştırmanın temel bulguları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Yoksulluk, Yoksulluk, Küreselleşme

Abstract

This research aim to discuss how rural poverty affected by structural development programmes under globalization policies. For this purpose, statistical analyzes including agricultural production, trade and employment examined. As a result, from 1980’s to present on the contrary assume of international organizations which are developing these policies, agricultural production reduced moreover rural employment and agricultural trade affected negatively.

Keywords: Rural Poverty, Poverty, Globalization

1. Giriş

Küreselleşme; ekonomi, felsefe ve sosyoloji gibi pek çok alanda hararetli tartışmalara konu olan bir olgudur. Küreselleşme hakkında çok sayıda bilimsel yayın ve tartışma olmasına rağmen, ne olduğuna ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair, herkes tarafından kabul gören genel geçer bir yargıya varılamamıştır. Ancak küreselleşme yazınının ortaya koyduğu bir gerçek vardır ki o da, sosyolog Wallerstein’in da vurguladığı üzere, küreselleşmenin neo liberalizmden ayrı kavranılamayacağıdır. Küreselleşme tartışması; oldukça geniş bir kapsama sahip olsa da, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların aracılığıyla ülkeler içerisinde uygulanan Neoliberal politikalar tartışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. Özellikle 1980’lerden itibaren yoğun şekilde dünya ekonomisini etkileyen neo liberal politikaları şu şekilde ana hatları ile belirtilebilir;

Özelleştirmelere hız verilmesi, vergilerde büyük oranlarda indirim yapılması, işsizliği arttırmaya yol açsa bile enflasyonu denetim altında tutmak için parasalcı önlemlerin uygulanmasına olanak sağlanması ve kamu harcamalarının azaltılmasına gidilerek devletin küçültülmesi gibi politikalar (Steger, 2004:65).

Özelleştirmeler, kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılmasına neden olmakta ve yurtdışı üretimlerin dış ticarete yönelik olarak düzenlenmesi sonucu doğurmaktadır. Düzenlenmelerin yapılması için kullanılan bütçeler topluma ekonomik yük olarak yansımaktadır (Steger, 2004’den aktaran Uçkan, 2010). Aynı zamanda bu politikalar uluslar arası piyasaların gelişmesi yönünde denetimlerin kaldırılmasını da gerekli kılmaktadır. IMF ve DB, gelişmekte olan ülkelere bu uygulamaların gerçekleştirilmesi için fonlar sağlamakta ve ülkeleri bu politikaların uygulanması için yönlendirmektedirler. Türkiye’de de 24 Ocak 1980’den itibaren yürürlüğe giren politikalar, yoksullukla mücadele, gelir dağılımının düzenlenmesi, uluslararası tekelleşmenin önlenmesi gibi konulara öncelik vermemektedir.

IMF ve DB gibi kuruluşlar, geçmişte ülkelere ekonomi politikaları önerirken yoksulların durumunu dikkate almadıkları için özellikle son yıllarda büyük eleştiriler almışlardır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların ekonomi politikaları ve istikrar programlarına uygulayan, Türkiye dahil birçok ülke bu kuruluşların politika ve planlarında yoksulların durumlarını gözetecek önlemler almamış olmasından dolayı yoksullukla ilgili olarak radikal çözümler üretememişlerdir (Öztürk, 2005).

Bu çalışmada; ülkemizde son otuz yıldır uygulanan politikaların Türkiye’deki tarımsal üretime, istihdama ve kırsal yoksulluğa etkisini irdelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, literatür taraması yapılmış, dış ticaret, nüfus, istihdam, toprak varlığı gibi verilerin 1980 den günümüze olan değişimleri incelenmiş ve yorumlanmıştır.

2. Küreselleşme ve Etkileri

Küreselleşme sürecinin neo liberal politikalar tarafından şekillendirildiği göz önünde bulundurulursa sürecin temel aktörleri konumundaki uluslararası kuruluşların küreselleşme olgusuna bakışları, kavramın sınırlarını belirlemede etkilidir. Bu kurumlardan, DB 2002 yılında yayınladığı Globalization, Growth and Poverty: A World Bank Policy Report isimli çalışmada küreselleşmeyi; “Dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süregiden bütünleşmesi” olarak tanımlamak-

tadır. Aynı yıl IMF'nin yayınladığı bir çalışmada ise küreselleşme; "Ticaret ve finansın entegrasyonu" şeklinde tanımlanmıştır.

1980'li yıllardan sonra uygulanan politikalar sonucunda çok uluslu şirketlerin etkinliğinin küresel çapta önemli ölçüde artmış olması uluslararası aktörlerin daha yakından incelenmesini gerektirmektedir (Gürer, 2010:15).

Küreselleşmenin hızla yaygınlaşması ve derinleşmesinde etkin kuruluşlardan, IMF'nin kuruluş amacı, uluslararası sistemde "parasal istikrarı" korumak olarak belirlenmiştir. DB'nin görevi ise kalkınma politikalarını oluşturmak ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma politikalarını belirlemektir.

Süreç içerisinde her iki kurumun görevleri değişmiştir. IMF yeni görevi "istikrar" politikaları oluşturmak ve bu politikaların uygulanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. DB ise piyasa koşullarını oluşturacak yapısal uyum politikaları oluşturmakla görevlendirilmiştir. Kuramsal çerçevede bu değişim, planlama ve devlet müdahalesinin yerini, piyasaya; kalkınma ve sanayileşme söyleminin yerini, yapısal uyum söylemine terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Üstelik uluslararası sistemde bu dönüşümün şiddetini artıran bir başka olguda Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıdır. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte, gelişmiş kapitalist ülkelerin, artık az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarını finanse etmelerine gerek kalmamıştır.

Temel hedefin artık yapısal uyum olarak belirlendiği bir ekonomide, her şey piyasa tarafından belirlenmektedir. Küreselleşme sürecinin yaşama geçirilmesi IMF ve DB gözetiminde 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konan Yapısal Uyum Politikaları ile mümkün olmuştur. Neoliberal ekonomi temelli bu politikaları uygulamaya koyan gelişmekte olan ülkeler, yapısal uyum adı altında hızla küresel ekonomiye entegre olma (küreselleşme) sürecine girmişlerdir (Şahin, 2006: 9'dan aktaran Aktaş, 2007).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 1996 – 1997 Dünya İstihdam Raporu'nda küreselleşmenin çalışanlar üzerindeki yarattığı olumsuzlukların aşamaları şu şekilde ifade edilmektedir;

"Artan Küresel rekabet her ülkenin iş gücünü diğer ülkeler için mobil hale getirmekte ve düşük maliyetle üretim yapmak için sınır tanımaksızın yatırımlarını ve üretimlerini başka ülkelere kaydıran firmalar için dünya çapında bir pazar meydana gelmektedir. Buna paralel olarak da rekabetçi, küresel bir emek piyasası ortaya çıkmaktadır. Artan küresel rekabetin bütün dünyada daha düşük ücretler ve çalışma standartlarına yönelik baskıları arttıracığı genel kabul görmektedir". (Aykaç., 2000 ve ILO.,1996'dan aktaran, Gündoğan., 2007:22)

Sanayi ve ticaret kesimi dinamik özelliğe sahipken tarım sektörünün statik bir yapıda olması, (Kazgan, 1984:40'den aktaran, Öztürk., 2008) küreselleşme uygulamaları doğrultusunda yapılan değişikliklerden tarım sektörünün diğer sektörlerden daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Tarım sektörünün süreç içindeki değişiminin incelenmesi ve bu süreçte kırsal yoksulluğun nasıl şekillendiğinin analizi yoksulluk çalışmaları için ciddi önem taşımaktadır. Yoksulluktan kurtulmak yoksulluğa sürükleyen süreçlerle bağlantılıdır.

2.1. Küreselleşme Sürecinin Türkiye Tarımına Etkisi

1930'larda büyümenin ve kalkınmanın gerekliliği sermaye ihtiyacını doğurmuş ve bunun için yeterli sermaye birikiminin olmamasından dolayı tarım sektörü sermaye birikimi için öncü sektör olarak görülmüştür. Bunun sonucunda kamunun büyük rol oynadığı tarım politikaları belirlenmiştir. Bu doğrultuda kurulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) üreticiye girdi sağlamak, girdiyi işlemek ve pazarlamak gibi işlevleri üstlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde alınan ekonomik kararlar ve yapılan uygulamalar açısından en önemli tarihlerden biri 24 Ocak 1980'dir. 24 Ocak Kararları olarak da bilinen dönüşüm programı; ABD'de "Reagonomics" İngiltere'de ise "Thatcherism" ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına alan neo liberalleşme politikalarının Türkiye'de uygulanmaya başlanmasıdır. Bu kararların Türkiye'de tarım sektörüne yansması ise tarımda kamunun payının küçültülmesi, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ve tarımsal üretimin yönlendirilmesinde kamunun aktif rolünün ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur.

Bu anlamda ; "Kürselleşen dünyada devletin rolü özel zararların kamulaşması; kamusal yararların özelleştirilmesi" şeklinde olmuştur (Kazgan, 1999:252).

Türkiye'de özelleştirmeye ilişkin ilk hazırlıklar 1983 sonrasında başlatılmıştır. KİT'lere ilişkin yasa gücündeki 233 sayılı kararnamenin çıkartılması ile özelleştirme yolu açılmıştır. Özelleştirme sürecinden özelleştirilecek olan kamu kuruluşları belirlenmiş ve öncelik sırasına göre sınıflandırılmıştır. Bunlardan TİGEM ve YEMSAN birinci derecede özelleştirilecek kamu kuruluşları olmuştur. EBK, ÇAYKUR, TŞFAŞ, TMO ve TZDK bu kurumları takiben özelleştirilmesi planlanan kamu kuruluşları olmuştur (Oral, 2006).

IMF ile yapılan stand by anlaşması ile birlikte 2001 yılından sonra ancak yoğun olarak 2005 ve 2006 yıllarında özelleştirmeler devam etmiştir. 1986 ve 1999 yılları arasında özelleştirilen tarımsal KİT'ler de göz önünde bulundurulursa yaklaşık 20 yıldır Türkiye'de tarım sektöründen devlet çekilmiştir. Özelleştirilen tarımsal KİT'lerden, kalkınmasına öncelik verilen ve görece geri kalmış doğu bölgelerindeki şehirlerde olanlar özelleştirmelerden sonra kapatılarak aynı zamanda bu bölgelerdeki istihdam sorununu da ağırlaştırmışlardır.

Özelleştirmeler, kırsal kesim ve devlet arasındaki bağı zayıflatmakta ve devletin kamu yararı için kullanabileceği örgütleri ortadan kaldırmaktadır (Kaymakçı, 2008).

Ülkemizde yapılan özelleştirmelerin üretimi ve istihdamı olumsuz yönde etkilediğine dair çok fazla örnek bulunmaktadır. Örneğin; 1993 – 1995 döneminde özelleştirme kapsamına alınan SEK, özelleştirmeden önce, 28 işletmesi ve süt

toplama merkezleri ile süt piyasasını düzenleyen bir role sahip iken özelleştirmeden sonra sağladığı istihdam olanaklarını ve piyasadaki rolünü tamamen kaybetmiştir. Aynı süreç Tekel’de de yaşanmıştır.

1980’li yıllardan günümüze 1994 ve 2001 yıllarında iki finansal kriz olmuştur. Her iki krizden de çıkış için IMF ile stand by antlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşmaların imzalanabilmesi ve Dünya Bankası kredilerine ulaşılabilmesi için başlıca şartlardan biri tarım desteklerinin sıfırlanmasıdır (Kazgan, 2000:125-126).

4 Nisan 2001 yılında “Şeker Kanunu”nun kabul edilmesi ile birlikte şeker satış fiyatlarının şeker işleticileri tarafından belirlenmesi uygulaması başlatılmıştır. Şeker üreticileri açısından fayda-maliyet oranının azalması nedeniyle ortaya çıkacak üretim açığı ithalat yolu ile kapatılacaktır. Türkiye, mısırdayalı nişasta bazlı şeker ithalatı yaparak diğer ülkelere ihraç fazlalarını ithal etmeye başlamıştır. Türkiye’de şeker pancarı üretimi ile ilgili olarak bu uygulamalar yapılırken birçok Avrupa ülkesi şeker pancarı üretimine devam etmekte ve kendi kendine yeterliliği sağlamaktadır.

3. Yoksulluk Tanımı ve Kırsal Yoksulluk

Genel-geçer bir tanımı olmasa da, yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanabilir. Yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi nesnelere (gıda, barınma, giyim, vb) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade etmektedir (Dünya Bankası, 2000).

Yoksullukla ilgili genel olarak kabul gören Mutlak-Görelî, Objektif-Sübjektif ve Kentsel-Kırsal Yoksulluk kavramlarından, kırsal yoksulluk bu çalışma kapsamında üzerinde durulan olgudur.

3.1. Kırsal Yoksulluk

Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75’ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlerdir (Öztürk., 2008). Kırsal yoksulluğu nitelendiren temel unsurlar, eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişimdeki kısıtlar kırsal yoksulluğu nitelendirmektedir. Bu yüzden kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü beslemektedir.

Kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluktan tarım faaliyeti ile ayrılmaktadır. Kırsal yoksulluğun çerçevesine, topraksız köylüler, topraksız tarım işçileri (geçici veya mevsimlik tarım işçileri), topraklarının miktarı az olan toprak sahipleri girmektedir. Bunlara ayrıca köylerde ve kırsal bölgelerde basit yöntemlerle mal ve araç üreten zanaatkarlar ve kent ile kırsal bölge arasında kalan ekonominin yeni gelişmeye başladığı yerlerde yaşayan bireyler dahil edilebilir (Dumanlı, 1996:12).

4. Küreselleşme Sürecinde Tarımsal Üretim ve Dış Ticaret

Küreselleşme ve bunun doğrultusunda uygulanan politikalar Türkiye’nin tarımsal üretim ve tarımsal dış ticaretine olumsuz olarak yansımıştır.

Çizelge 1. Bitkisel Üretim Değişim Endeksi

Yıl	Buğday	Arpa	Mısır	Pirinç	Mercimek	Nohut	Fasulye	Tütün	Ş.pancarı	Pamuk	Ayçiçeği	Potates	Kav/Kar	Domates	Elma	Fındık	Portakal
1980	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1983	99	102	119	132	333	105	106	100	189	104	95	102	104	104	122	158	108
1986	115	132	185	116	436	229	103	68	158	104	125	133	112	141	130	120	110
1989	98	85	161	139	267	248	117	116	162	123	167	135	101	162	129	220	109
1992	117	130	179	90	308	280	121	143	224	115	127	153	119	182	147	208	121
1995	109	142	153	84	341	265	136	88	165	170	120	158	121	204	147	182	124
1998	127	170	185	132	277	227	143	108	329	176	115	175	131	234	171	232	143
2001	115	142	177	151	267	195	136	62	187	183	87	167	130	237	171	250	184
2004	127	170	242	206	277	225	152	57	200	187	120	160	125	266	147	140	191
2007	104	138	285	272	274	184	93	32	183	174	114	142	123	280	172	212	210
2010	119	137	348	361	229	193	129	23	265	163	176	152	119	283	182	240	252

Kaynak: TÜİK, 2012a

1980 yılında ülkemizin toplam nüfusu 44.7 milyon iken 2010 yılında 73.7 milyon olmuştur. Nüfus artışı ile tarımsal üretim artışı makası giderek açılmaktadır. Bu veri tek başına yeterli bir anlam ifade etmese de özellikle temel tarımsal ürünlerin dış ticaret verileri ile birlikte incelendiğinde küreselleşme sürecinin tarımsal üretimi olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. Seçili Tarımsal Ürünlerin Ortalama İthalat Miktarları (ton)

Yıllar	Mısır	Pirinç	Ayçiçeği	Buğday
1985-1989	221.324	124.324	1.450	797.542
1990-1994	169.620	203.954	61.997	831.266
1995-1999	796.714	217.184	544.877	1.857.182
2000-2004	1.173.840	146.792	367.435	1.062.479
2005-2009	602.728	158.875	476.831	1.924.530

Kaynak: FAO, 2012a

Seçili dört ürünün ithalat miktarlarının 5'er yıllık dönemlerinin ortalamaları alınmıştır. Bu ortalamalar ürünlerin dalgalı ticaret rakamlarındaki sapmaların etkisini aşariye etmek için hesaplanmıştır. Daha sonra, bu ortalamaların 1985 – 1989 yılı baz yıl olarak seçilip endeksi alınarak 1985 yılından 2009 yılına kadar olan süreçte tarımsal ürünlerdeki ithalat miktar artışı net bir şekilde görünür hale gelmiştir.

Çizelge 3. 1985 – 2009 yılları Seçili Ürünlerin İthalat Miktarlarının Ortalamalarının Endeksleri

Ortalamaların Endeksi	Buğday	Mısır	Pirinç	Ayçiçeği
1985-1989	100	100	100	100
1990-1994	104	77	164	4275
1995-1999	233	360	175	37567
2000-2004	133	530	118	25333
2005-2009	241	272	128	32876

Kaynak: FAO, 2012a

Çizelgeden görülebileceği üzere Mısır, Pirinç, Ayçiçeği ve Buğday'da 1985 - 1989 döneminden 2005-2009 dönemi-ne kadar geçen 20 yıllık süreçte ithalat miktarlarının rakamları mutlak artış göstermiştir.

Çizelge 4. Hayvan Varlığı ve Hayvansal Üretimde Değişim (Bin baş, bin ton)

Yıllar	Büyükbaş	Küçükbaş	Kümes Hayvanı	Süt	Et	Piliç Eti
1980	16.925	67.673	61	5.472	204	-
1985	13.017	55.836	64	9.670	498	-
1990	11.748	51.530	100	9.617	507	163
1995	12.044	42.902	132	10.602	415	270
2000	10.907	35.693	262	9.794	491	639
2005	10.631	31.822	321	11.108	409	926
2009	10.811	26.878	233	12.542	413	1.277
2010	11.455	29.383	238	13.544	781	-

Kaynak: TUIK, 2012b

Son 30 yılda nüfus yaklaşık %65 artarken Çizelge 4'te de görüldüğü gibi hayvan varlığından; yaklaşık 5 milyon büyükbaş hayvan, 38 milyon küçükbaş hayvan azalmıştır.

Kümes hayvanları varlığı artmıştır. Bu sektörün büyükbaş ve küçükbaş hayvan sektöründen farklı olarak sermaye yoğun bir sektör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

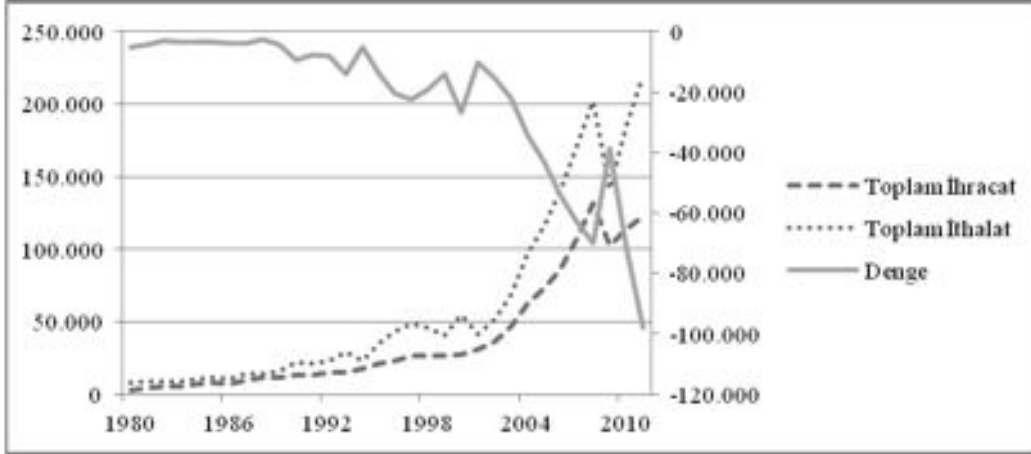
1985 yılından 2009 yılına kadar kırmızı et üretimi düşmektedir. Hayvansal üretimdeki bu düşüş, toplum sağlığı için bir önlem olarak koyulan dış ticaret kısıtlamaları ve yasaklarının delinmesi sonucunu doğurmuştur. Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 1996 yılından beri dış ticaretini kısıtladığı canlı hayvan ve et ithalatını 2010 yılında serbest bırakmıştır.

Çizelge 5. Yıllara Göre Canlı Hayvan ve Et Ve Sakatat Dış Ticaret Rakamları (bin baş / bin ton)

Yıllar	Canlı Hayvanlar	Endeks	Etler ve Sakatat	Endeks
2000	33458	100	1040	100
2005	14074	42,1	277	26,6
2010	333080	996	250174	24055,2

Kaynak: TÜİK,2011c

Gelişmiş ülkelerin çeşitli standartlar ve tarife dışı engeller ile geliştirmekte olan ülkelere ithal ettikleri mallara sınırlandırma getirmeleri buna karşın geliştirmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki tarım ürünlerine bağımlı olması da serbest ticaret olgusunun başka bir yönünü ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 1. 1980-2010 yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri

Kaynak:TÜİK, 2012c

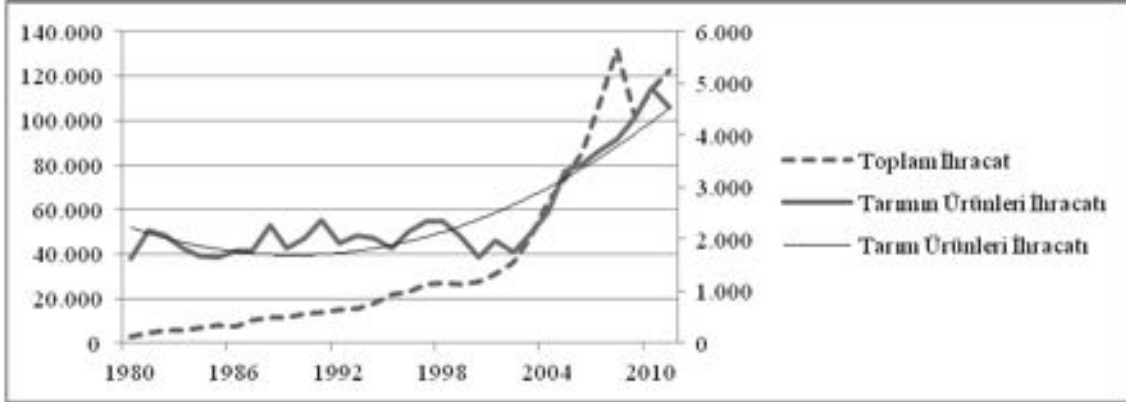
1980'lerden bu yana Türkiye'deki toplam ihracat miktarı toplam ithalat miktarından daha az olmasına rağmen bu fark özelleştirmelerin yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda çok ciddi bir artış göstermiştir. Toplam ithalat ve ihracatta tarımın payına baktığımızda ise miktarların artış ve azalışlarındaki keskinlik net bir şekilde görülmektedir.

Çizelge 6. 1980 – 2010 yılları arasında Tarım Sektörünün İthalat ve İhracat Değerleri

Yıl	Tarımın Ürünleri İhracatı (Milyon \$)	Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon \$)	Denge
1980	1.623	71	1.551
1985	1.644	270	1.375
1990	2.014	1.020	994
1995	1.835	1.797	38
2000	1.652	1.974	-322
2005	3.314	2.542	772
2010	4.919	6.261	-1.342
2011	4.548	7.945	-3.397

Kaynak: TÜİK, 2012c

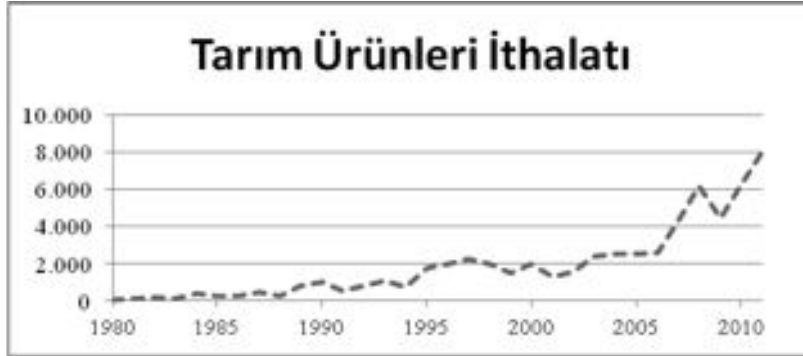
24 Ocak 1980'den itibaren uygulanan politikaların sonuçlarının görülmeye başladığı 2000 yılından itibaren tarımsal üretimde dışa bağımlılığın arttığı görülmektedir. 2000 yılında ilk kez tarımsal ihracatın ithalat denge oranı negatif değer almış olup gene 2011 yılında en yüksek değere ulaşmıştır.

Şekil 2. Toplam İhracat ve Tarım Ürünleri İhracatı Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2012c

İthalatta tarımın payı ise ihracattan oransal olarak düşük olmaya devam etmiş olmasına rağmen kendi içinde yükselme eğilimi göstermiştir. Buradaki kritik nokta, küreselleşme ile birlikte pek çok tarım ürününde ihracatçı konumdan ithalatçı konuma geçilmiş olmasıdır.

Şekil 3. Tarım Ürünleri İthalatı Değişimi

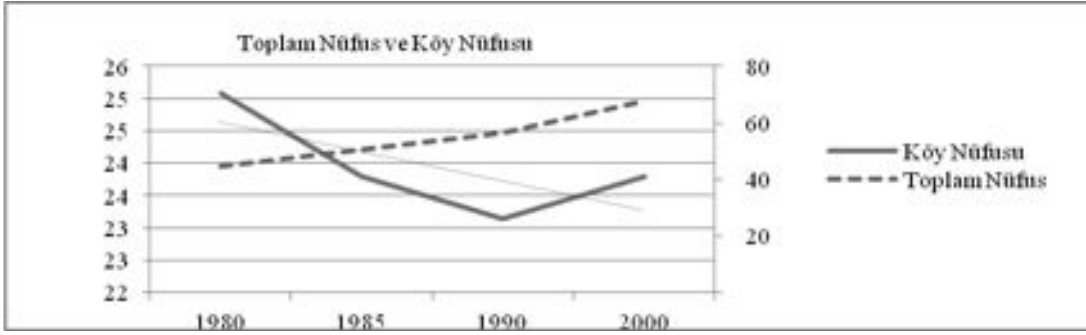
Kaynak: TÜİK, 2012

5. Küreselleşmenin Türkiye'de Kırsal Yoksulluğa Etkisi

Küresel yoksulluk; gerçekte kaynakların kıt olması sonucu değil daha çok paylaşımındaki sorunlar ve işsizlik, emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgili, 2003'ten aktaran Öztürk, 2005).

Devletler yoksulluğu azaltma çalışmalarına aktif olarak dahil olmaları açısından farklı roller oynamaktadırlar ama temelde amaç "Büyüyen Ekonomi" yaratma çabasıdır. Ekonomik büyümenin faydalarından ülkedeki herkes eşit bir şekilde faydalanamazlar; zenginler daha zengin olur, orta sınıf biraz daha büyür ve çalışan yoksullar ve çok yoksul kişiler büyümeden daha az fayda sağlarlar. Devlet ekonomik büyümenin başarısızlığını tazmin etmeli ve faydayı mümkün olan en iyi şekilde paylaşmalıdır (Kotler., 2009:347).

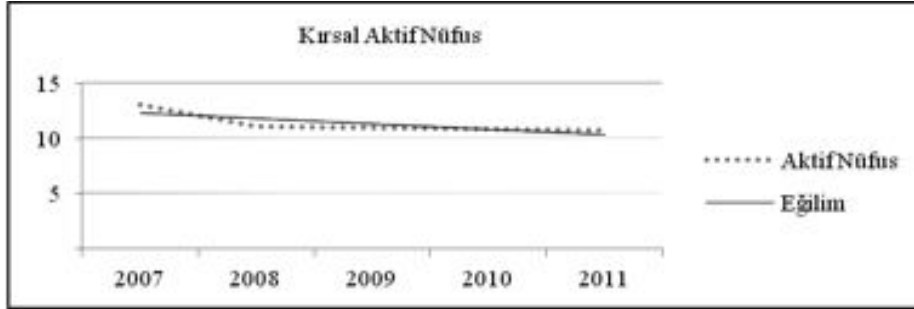
Gelişmiş ülkelerde özellikle ekonomi politikalarının temel amacının salt firma kazançları olmadığı; aksine sosyal ihtiyaçların giderilmesinde sosyal devlet anlayışı yaklaşımının önem taşıdığı belirtilmektedir. Sosyal dengesizliğin giderilmesinde kamu sektörünün gelişmiş ülkelerde tarihsel bir yere sahip olduğu belirtilebilir. Gelişmiş ülkelerde kamu sektörünün, toplumsal kalkınma için önem taşıyan eğitim sağlık ve kültürel hizmetlerin geliştirilmesinde temel yapılandırma unsuru olduğu dikkat çekmektedir (Herber, 1967'den aktaran Uçkan, 2010). 1940'da yıllarda kamu harcamalarının GSMH içindeki payı %26 iken 1985'e gelindiğinde bu pay %15'e düşmüştür.

Şekil 4. 1980 – 2000 yılları arası Toplam Nüfus ve Köy Nüfusu (milyon kişi)

Kaynak: TÜİK, 2012d

1980 yılından 2000 yılına kadar geçen 20 yıllık süreçte toplam nüfus artan bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte köy nüfusu keskin bir azalma eğilimindedir. Aktif nüfus bilindiği üzere 15- 64 yaş arası işgücüne katılım gösterebilecek nüfusu temsil etmektedir. Aktif nüfus ülke genelinde artarken Kırsal Aktif nüfus azalmaktadır. Kırsal bölgelerde en önemli sorunlardan biri olan istihdam, bölgelerdeki yetersizliklerden dolayı aktif nüfusun azalması ile işgücü yetersizliği sarmalında ilerlemektedir.

Şekil 5. 2007-2011 Yılları Arası Kırsal Aktif Nüfus (milyon kişi)

Kaynak: TÜİK, 2012d

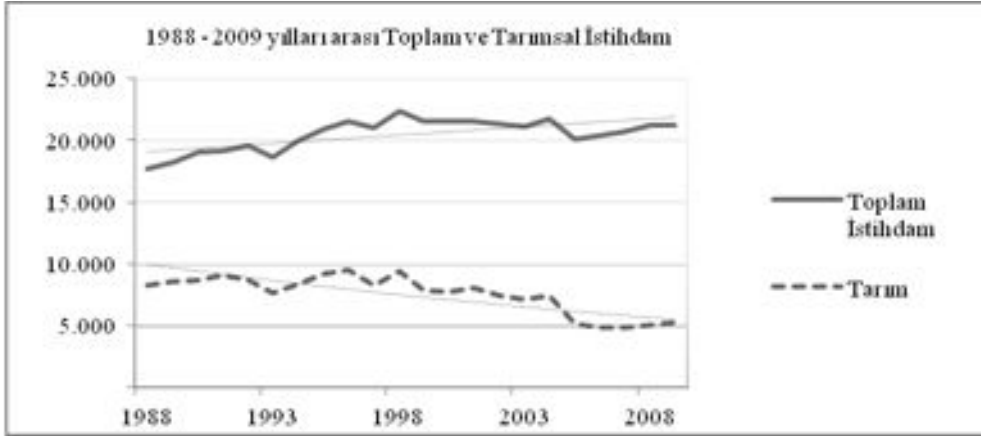
2000 yılından 2010 yılına kadarki 10 yıl içerisinde istihdam oranları kır ve kent ayrımı yapılarak incelenecek olursa kırsal alandaki genç nüfus istihdamının ciddi şekilde azaldığı görülmektedir. Kırsal alandaki bu azalmaya koşturarak kentsel alanda bu durum artış şeklinde görülmektedir.

Çizelge 7. İstihdam Edilenlerin 1988 - 2009 yılları arasında Kır - Kent ve Tarım Sektörü Dağılımı (bin kişi)

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım	Kır	Kent
1988	17.755	8.249	10.519	7.235
1993	18.679	7.606	9.965	8.714
1998	22.334	9.388	11.687	10.647
2003	21.147	7.165	9.860	11.287
2007	20.738	4.867	6.973	13.764
2009	21.277	5.254	7.438	13.839

Kaynak: TÜİK, 2012d

Özelleştirilen ve faaliyetleri durdurulan KİT'lerin kırsal alanlardaki istihdama da önemli derecede olumsuz etkisi olmuştur. Özelleştirmeler sadece üretimi aksatmak ile kalmamış kırsal bölgelerdeki istihdam şansını azaltarak yaşam kalitesini de olumsuz yönde etkilemiştir.

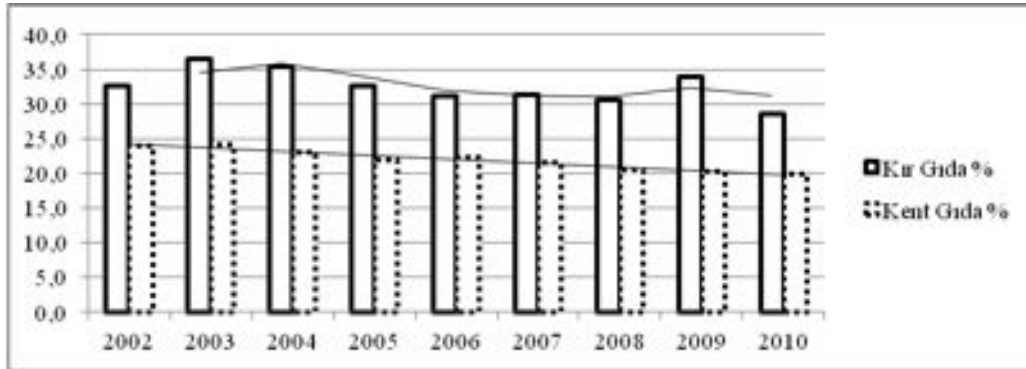

Şekil 6. 1988 - 2009 yılları arası Toplam ve Tarımsal İstihdam (bin kişi)
Kaynak: TÜİK, 2012e

Göçlere sebep olan özelleştirmeler ile ucuz işgücü piyasasının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum maliyetlerin düşmesi ile mal fiyatlarının düşüşü ve ucuz dışa pazarlama ile kaynağın yabancı ülkelere aktarımına sebep olmaktadır (Kaymakçı, 2008:40-41).

1980'lerden itibaren kırdan kentlere göçün artmasıyla birlikte hızlanan kentleşmeyle arsa rantı ekonomide büyük bir ağırlık kazanmıştır. Özellikle turistik bölgeler ve metropol çevrelerinde tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması hızlanmıştır. TÜİK verilerine göre 1988-2009 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin toplam tarım alanının %12'si ortadan kalkmıştır (Önal., 2010:182). Tarım alanlarının azalması ve tarım dışı faaliyetler için kullanılması tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir.

Kırsal yoksulluğu değerlendirebilecek verilerden bir tanesi de gıda maddelerinin bütçe harcamaları içerisindeki payıdır. Gıda maddeleri zorunlu mallar grubuna girmektedir. Buna göre, tüketicilerin gelirleri arttıkça zorunlu mallara ayrılan bütçe payı azalmaktadır; başka bir deyişle bu mal grubu için yapılan harcama miktarındaki artış, gelirden meydana gelen artıştan daha az olmaktadır (Ergenç, 2011). Kırsal bölgelerde 2002 yılında bütçe harcamalarının % 33 ünü Gıda maddeleri oluşturmaktadır. Aynı yıl bu oran kentsel bölgelerde %24 olmuştur. Bu rakamlar 2010 yılında azalma göstermiş olsa da aradaki fark kayda değer bir değişim göstermemiştir.

Şekil 7. Bütçe Harcamalarında Gıda maddelerinin oranı (Kır - Kent Ayırımı)
Kaynak: TÜİK, 2012f

Yoksulluk çalışmalarında gıda maddelerinin önemi çok büyüktür. Açlık ve Yoksulluk çalışmalarında referans noktası olarak görülen gıda maddeleri harcamaları ve erişimi ve tüketimi kurumların analizlerinde farklılık gösterebilmektedir.

Örneğin Dünya Bankası çalışmalarında bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli günlük kalori miktarını 2450 kcal alırken, TÜİK çalışmalarında 2100 kcal esas almaktadır. Aradaki bu farka ek olarak asgari günlük kalori ihtiyacında kır ve kent ayırımı yapılmamaktadır. Kırsal bölgelerdeki nüfusun tarım ile uğraştığı göz önünde bulundurulursa ve fiziksel güç gerektiren bu faaliyetlerden dolayı ihtiyaç duydukları besin miktarının kentsel bölgelerde çalışan nüfusla aynı olması beklenmemelidir.

6. Sonuç

Küreselleşme sürecinde uygulanan neoliberal politikalara bağlı olarak hayata geçirilen yapısal uyum programlarının kırsal bölgelerde kalkınma sağlayacağı söylenmiştir. Ancak, Türkiye özelinde hayata geçirilen tarım politikalarının sonuçlarına bakıldığında kırsal kesimde kalkınmayı sağlamada ve yoksulluğu azaltmada aksine olumsuz etkisi olduğu

görülmüştür.

Özellikle neoliberal politikaların; tarımsal desteklerin kuvvetlendirilmesi yerine güçsüzleştirilmesi ve hatta ortadan kaldırılması eğiliminde olmaları tarımsal yapıları kamusal destek ve düzenlemeye ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler için kırsal yoksulluğu kaçınılmaz hale getirmiştir. Üretici ve devlet arasındaki bağı yabancı ülkelerin denetimine bırakmıştır. Kırsal yoksulluğun küçük aile işletmelerinin desteklenmesi ve kırsal bölgelerde iş alanı yaratılması ile ciddi bir azalma göstereceği Çin, Hindistan ve Afrika’da 1970 sonrasında yapılan uygulamalar ile görülmüştür.

Dünya Bankası ve IMF’nin 1980’lere dek küçük üreticiyi destekleme yönündeki uygulamaları özünde kırsal bölgelerdeki egemen sınıfların denetimini arttırmak amaçlı olmuştur. Daha sonraları ise IMF ve Dünya Bankası bu uygulamaları terk ederek özellikle küçük köylülüğü mülksüzleştirme ve kırsal nüfusu azaltmak yönünde uygulamalara geçmiştir. Kırdan çıkan nüfus ise yeterli çalışma ve güvenlik imkanları bulamamakta çarpık bir uyum sürecine maruz kalarak kent nüfusuna eklenmeye çalışmaktadır. Bu durumun sosyolojik ve toplumsal etkileri başka bir çalışma konusu olmakla birlikte en az ekonomik yetersizlikler kadar önemlidir.

Kırsal nüfusun azalması ve neoliberal politikalar ile tarımsal üretimin sekteye uğraması; gelişmekte olan ülkeleri, temel gıda ürünlerinde diğer ülkelerden gerçekleşecek ithalata bağımlı kılmakta, üretim fazlası olan ülkeler için de pazar yaratmış olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sunulan standart ve ülkeler bazında özelleştirilmemiş reçetelerin düzenlenmesinden sorumlu olan uluslar arası kuruluşların kararlarını etkileyecek derecede küresel, çokuluslu şirketlerle ilişki halinde olmaları, tüm insanlar açısından hayati önem taşıyan tarım sektörünün şekillenmesinde çokuluslu şirketlere imkan vermede, pozitif dışsallıkların ortaya çıkması mümkün olamamaktadır.

Üretmeyen ülkelerin krizler yaşaması kaçınılmazdır, dış politikaların yönlendirmesi ile bu durumdan kurtulmak istemek ülkeleri kültürel, siyasal ve ekonomik bir çıkmaza sokmaktadır. Bu politikalar doğrultusunda yapılan özelleştirmeler de ulusal egemenlikleri tehlikeye sokmakta ve ülkeleri kriz sarmalının içine çekmektedir. Her ülke kendi için uygun olan ulusal programını yapmalı ve bunun doğrultusunda büyüme, kalkınma modeli uygulamalıdır.

Kaynakça

- Aktaş, G., 2007. “Küreselleşme sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Dumanlı, R., 1996. “Yoksulluk Ve Türkiye’deki Boyutları”. DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Dünya Bankası, 2002. “Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World. A copublication of the World Bank and Oxford University Press. Washington.
- FAO, 2012a. Trade / Crops and Livestock Products, <http://faostat.fao.org/site/535/default.aspx#ancor> Erişim Tarihi: 21.10.2012
- Gündoğan, N., 2007. Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar . Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Yayınları, Eskişehir. s.22
- Gürer, A., 2010. “Dünya’da ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci”, Ankara. s. 15
- Kaymakçı, M., 2008. Gıda Egemenliği: 21. Yüzyılın Ayıbı Açlık Sempozyumu. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.s.40-41
- Kazgan, Gülten., 1984. “İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi”. Remzi Kitabevi, İstanbul
- Kazgan, G., 1999. “Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi”. Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kazgan, G. 2000. “Küreselleşme ve Ulus Devlet”. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 125-126
- Kotler, P. Lee, N.R., 2009. “Yoksulluğa Karşı Sosyal Pazarlama”. Kapital Kitapları, İstanbul.s.347
- Oral, N., 2006. “Tarımda Kapitalizm ve Sınıflar”. Ankara.
- Önal, N.Ö., 2010. “Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü”. Yazılama Yayınları, İstanbul. s.182
- Öztürk, A.T., 2005. “Türkiye’de Kırsal Kesim Yoksulluğunun Sebepleri ve Çözüm Önerileri”, Toplum ve Sosyal Hizmet,Cilt 16, Sayı 1.
- Öztürk, Ş., 2008. “Kırsal Yoksulluk ve Neo-liberal Ekonomi Politikaları”. Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
- Steger, M. S. 2004. “Globalization: A Very Short Introduction”. Oxford University Press.
- TÜİK, 2012a. Bitkisel Üretim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.2012
- TÜİK, 2012b. Hayvansal Üretim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.12
- TÜİK, 2012c. Dış Ticaret İstatistikleri. www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.2012
- TÜİK, 2012d. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri. www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.2012
- TÜİK, 2012e. Hane halkı İşgücü İstatistikleri. www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.2012
- TÜİK, 2012f. Hane halkı Bütçe Anketi Tüketim Harcaması Sonuçları (Kır,Kent). www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 03.10.2012
- Uçkan, A., 2010. Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları. Maliye Dergisi. Sayı 158. s. 422-430.
- World Bank, 1990. World Development Report.

Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Temel Dinamik: Hayvancılık Sektörü

Sabri ER¹

sabrier@ankaraka.org.tr

Ahmet ÖZÇELİK²

aozcelik@agri.ankara.edu.tr

¹Uzman, Ankara Kalkınma Ajansı

²Prof. Dr., A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Temelde sübjektif ve çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk, üzerinde mutabık kalınan kesin bir tanımı olmamakla birlikte bireylerin temel ihtiyaçlarını elde etmekten yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk; yaş, cinsiyet, yaşam yeri(kent/kırsal), ülke/bölge durumu, etnik grup, gelir kaynağı, vb. hususlara göre farklılık arz eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyük çoğunluğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer alan 1.2 milyar yoksul insanın 900 milyonunun kırsal alanlarda yaşıyor olması, yoksulluğun kırsalda daha yoğun hissedildiğinin göstergesidir. Topraksız tarım işçileri, kırsal yoksullar içerisinde en yoksul kesimi oluştururken, hane halkında ise kadın ve çocuklar kırsal yoksulluktan en fazla etkilenenlerdir. İklim başta olmak üzere birçok riski bünyesinde barındıran tarım sektörü, bu ülke ekonomilerinde önemli yer tuttuğundan ve bu ülkelerin kırsalında en önemli ekonomik faaliyet olduğundan kırsal yoksulluk ile mücadelede, stratejik bir öneme sahiptir. Ülkemizde de hem kırsal yoksulluğun yapısı hem de kırsal yoksullukla mücadelede, tarım sektörünün önemi, benzer bir görünüm arz etmektedir.

Hayvancılık; insanların yeterli ve dengeli beslenmesine önemli katkıda bulunmak, et, süt, deri, vb. sanayi dallarına hammadde sağlamak, tarımsal atıkları biyolojik yolla kullanıp değerlendirmek, doğal mera, otlaklar ve tarıma elverişsiz alanların değerlendirilmesini sağlamak gibi birçok genel ekonomik katkı ve fayda oluşturan bir sektördür. Kırsaldaki gizli işsizliğin önlenmesi, küçük ve yoksul üreticiye nakit para sağlaması, hayvana sahip olan kadınların sosyal statüsünün artması, yoksulların borçlarını ödemesi, kırsal toplum barışının sağlanması, ürünlerinin satılması ile gelir elde etmek, vb. hususlar ile hayvancılık, kırsal yoksulluğun giderilmesinde etkili bir araçtır.

Anahtar Kelime: Yoksulluk, Kırsal Yoksulluk, Kırsal Alan, Hayvancılık

Major Element In Eliminating Rural Poverty: Livestock Sector

Abstract

The poverty, subjective and multi-dimensional theme, is defined as lack of obtaining basic needs of individuals, though there is no precise definition for it. Poverty is perceived as a unique concept that differs in age, gender, living place(city/rural), country/region, ethnical group, income source, and etc.

900 million people living in the rural area out of 1.2 billion poor mostly in the developing countries is an indication that poverty is heavily experienced in the rural. Landless farmers constitute the poorest in the rural poor while women and children are the most affected groups from rural poverty. Agriculture, depending heavily upon climate, having great importance in the economies of those countries, and the most significant rural activity, is a strategic sector in fighting poverty in developing countries.

Animal husbandary is an important economic sector in terms of proving valuable contribution to human feeding, putting up raw material to meat, milk, leather, etc., utilizing agricultural waste through biological process, using natural pasture and non-agricultural land, and so on. Again, animal husbandary is one of the most effective tools in order to eliminate rural poverty through protecting hidden unemployment in the rural, providing cash for poor and small farmers, increasing women's social status, paving the way for the poor in the rural paying their debt and establishing peace in the community.

Anahtar Kelime: Poverty, Rural Poverty, Rural Area, Animal Husbandary

1. Yoksulluk ve Yoksulluk Kavramının Bileşenleri Nelerdir?

Temelde sübjektif ve çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk, üzerinde mutabık kalınan kesin bir tanımı olmamakla birlikte, bireylerin temel ihtiyaçlarını elde etmekten yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk; insanlıkla birlikte var olan sosyolojik bir gerçektir ve yaş, cinsiyet, yaşam yeri(kent/kırsal), ülke/bölge durumu, etnik grup, gelir kaynağı, vb. hususlara göre farklılık arz eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğun genel bir tanımı yapılacak olursa; bir ülkede düşük ya da yetersiz gelir, düşük kalitede barınma olanakları, temel kamusal hizmetlerin sağlanmasında eksiklik, altyapı hizmetlerinde yetersizlik, sosyal güvencenin yetersiz olması şeklinde ifade edilebilir(ILO, 2006). İnsanların fiziki ve temel insani ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek mal ve hizmetlerden yoksun olma, bireyin yeterli insani yaşam standardına sahip olamamasıdır. Dar kapsamı ile yoksulluk; gıda, giyinme ve barınma gibi insanların temel ihtiyaçlarından yoksun olmak şeklinde tarif edilse de, toplumun genel yaşam seviyesinin gerisinde kalma durumudur. Yeterli yaşam standardı ise kişiye, topluma, zamana, vb. olarak değişiklik gösterebilmektedir. Öte yandan yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi ihtiyaçlarından (gıda, barınma, giyim, vb.) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb. hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade

etmektedir (World Bank, 2000).

Yoksul, Zengin kimdir? Yoksulluk ve Zenginlik düzeyleri nedir? Bu kavramlar izafi olduğundan insanların bakış açısına göre farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Örneğin; aynı miktar malı olan ve/veya aynı oranda temel hizmetlerden faydalanan iki farklı kişiden birisi kendini çok yoksul görürken, bir başkası yoksul olmadığını düşünebilir. Tarım toplumdaki yoksulluk algısı ile sanayi toplumunun yoksulluk algısı farklı olabilmektedir. Kültürlere göre de yoksulluk farklı değerlendirilmektedir.

Yoksulluk, küreselleşme olgusunun hızla yaygınlaştığı günümüz dünyasında özellikle gelişen ülkelerde önem kazanan kalkınma çabaları sonucu birçok araştırmaya da konu olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden biri büyümeyi hızlandırıp, yoksulluğu azaltan reformları hayata geçirmektir. Bu reformların ve uygulamaların gerçekleşmesi için bahsi geçen ülkeler Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlardan yardım almaktadırlar. Uluslararası örgütler az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununun çözümünü hedeflediğinden dolayı yoksulluk genellikle beslenme veya gıda harcamaları bazında incelenmektedir. Ancak, Türkiye gibi ülkeler için yoksulluk sorunu açlık değil başka bir kavramsal çerçeveye içerisinde değerlendirilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde açlık yapısal bir sorun değildir.

Yoksulluk kavramı iki farklı tanım üzerinden analiz edilmekte ve yoksulluk ölçümü yapılmaktadır.

Bunlar, Görelî Yoksulluk ve Mutlak Yoksulluk kavramlarıdır. Görelî yoksulluk, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında gelire sahip olanlar olarak tanımlanmaktadır. Görelî yoksulluk, temel ihtiyaçlarını karşılayabilen ancak, kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmayan bireyleri kapsamaktadır (Öztürk, 2004). Mutlak yoksulluk, bir insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli olan temel ihtiyaç maddelerini asgari düzeyde bile sağlayamaması durumudur. Ayrıca, yoksulluk belirli bir gelir sınırının altında gelire sahip bireylerin sayısı ile da belirlenebilmektedir. Bu sınır eğer nüfusun ortalama gelir seviyesi ile hesaplanırsa görelî yoksulluk; değişen fiyatlar ve belirli mal ve hizmet grubundan oluşan bir demet oluşturularak, demetin parasal değeri üzerinden hesaplanıyorsa mutlak yoksulluk değerleri elde edilmektedir. Burada, mutlak yoksulluk seviyesini belirleyen iki unsur bulunmaktadır. Birincisi, aile büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek mal ve hizmet gereksinimleri ikincisi ise, bu gereksinimleri giderecek olan harcama miktarının belirleyicisi olan mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. Bu noktadan hareketle para birimi ile ifade edilen miktar ise yoksulluk sınırı (çizgisi) olarak tanımlanır (Dumanlı, 1996). Belirlenmiş yoksulluk çizgisinden az gelire sahip olan yoksul, fazla olanlar ise yoksul olmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu seviyenin tespitinde ise kişi başına günlük üretim için gerekli asgari fizyolojik enerji miktarının kalori cinsinden değeri temel alınarak hesaplama yapılır. Kişi başına gereken kalori ihtiyacı, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 cal, gelişmekte olan ülkelerde 2480 cal ve az gelişmiş ülkelerde 2070 cal'dir (UNDP, Human Development Report, 1990).

Aktan, C. ve Vural, İ.Y. (2002) yoksulluğu aşağıdaki ana başlıklar altında toplamışlardır.

• Maddî mahrumiyet: Kişi veya hane halkının yeterli gelirinin olmaması, özel tüketim düzeyinin yeterli olmaması ve kamusal mal ve hizmetlerin sunumunun yetersiz olması.

• Fizikî zafiyet: Yetersiz beslenme, açlık, hastalık, sakatlık ve maluliyet, güçten düşme.

• İzolasyon: Okur-yazarlığın olmaması, eğitim imkanlarından yararlanamama, kaynaklara erişememe, taşrada bulunma, marjinalleşme, ayrımcılık.

• Güçsüzlük: Yoksulluktan kurtulma imkanının ve durumunu değiştirme yeteneğinin olmaması, yaşam ve geçimi tehlike altında bırakan olaylara ve iktisadî, sosyal ve doğal şoklara maruz kalma, güvenli bir iş ve konuta sahip olmama.

• Katılımın yetersiz olması: Yoksulluğun tanımlanması ve azaltılmasına yönelik proje ve programların hazırlanması ve uygulanmasına katılmama, siyasî yaşamda etkin olamama, sesini duyuramama, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürememe.

• Zamanın yetersiz olması: Kişilerin ve hane halkının tüm zamanlarını fizikî varlıklarını sürdürebilmek için gelir elde etmeye çalışarak geçirmeleri, kültürel faaliyetler için boş zamanın kalmaması.

• Çevre kirliliği ve çevrenin bozulması: Çevrenin kirlenmesi ve bozulması sonucu geçim vasıtalarının ortadan kalkması, açlık ve maddî olanaksızlıklar nedeniyle ormanlar gibi doğal kaynakların hızla tüketilmesi.

Ülkemizde yoksulluk düzeyinin belirlenmesine yönelik çalışma, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından 2008 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya göre, 2008 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık %0.54'ünün (374 bin kişi) sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırında, %17.11'inin (11 milyon 933 bin kişi) ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirlenmiştir. Yoksulluğa ilişkin raporda yer alan diğer çıktılar ;

• Kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski, kentte yaşayanlardan daha fazladır

• Hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır

• Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır

2. Kırsal Yoksulluk

Kırsal alan, altyapı ve sosyal hizmetler imkanlarından yeterince yararlanamayan metropol yerleşim alanları dışında kalan il, ilçe, köy ve mezraların oluşturduğu mekansal alan olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamı ile kırsal alan, nüfus yoğunluğunun düşük, iktisadî hayatı ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan, hayatın şekillenmesinde geleneksel yapının

ve doğal koşulların ağırlıklı olduğu, sağlık hizmetlerinin ve eğitim seviyesinin düşük olduğu, sosyo-kültürel olanakların yeterince gelişmediği yerleşim birimleri olarak tanımlanmaktadır (TKB, 2003).

Kırsal kesimdeki yoksullar genellikle tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler işlerinde çalışırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte iki ana grupta toplanabilirler. Tarım ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, yarıcılar ve topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve tarım ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarları ve çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağını oluşturan grup, topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir.

Yoksullukla mücadelede, yoksulluğun derecesi kadar, yoksulluğun nerelerde yoğunlaştığı da önemli noktalardan biridir. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyon kişisi kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır (DPT, 2007). Bu değerler, yoksulluğun kırsalda daha yoğun hissedildiğinin göstergesidir. Topraksız tarım işçileri kırsal yoksullar içerisinde en yoksul kesimi oluştururken, hane halkında ise kadın ve çocuklar kırsal yoksulluktan en fazla etkilenen kesimleri oluşturmaktadır.

İklim başta olmak üzere birçok riski bünyesinde barındıran tarım sektörü, bu ekonomik faaliyet ile uğraşan insanları daha hassas hale getirmekte ve yoksulluğun meydana getireceği olumsuzlukların daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır. Tarım sektörü gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli yer tuttuğundan ve bu ülkelerin kırsalında en önemli ekonomik faaliyet olduğundan, kırsal yoksulluk ile mücadelede stratejik bir öneme sahiptir ve tüm dünyada ülkelerinin kendi kaynakları ölçüsünde desteklediği bir sektördür. Yoksulluğun sektörel seyrine bakıldığında tarım sektöründeki yoksulluk oranının diğer sektörlerle göre en yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde tarım dışı sektörlerde yıllar itibarıyla yoksulluk oranı düşerken, tarım sektöründe yoksulluk oranının arttığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre, tarım sektöründe yoksulluk oranı 2002 yılında fert yoksulluk oranı %36,42 iken 2008 yılında %37,97'ye yükselmiştir. Sanayi sektöründe fert yoksulluk oranları ise 2002 de %20,99 iken 2008 yılında %9,71'e düşmüştür. Servis sektöründe ise bu değerler %25,82 ve %6,82 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre kırsal alanda yoksulluk oranları kentlere kıyasla daha oldukça yüksek olup, kentlerde gözlemlenen düşüş eğiliminin henüz kırsal alana yansımadağı anlaşılmaktadır. Tarım sektöründe yaşanan bu sorunların temel nedenleri; kamusal desteklerin yetersizliği, çiftçilerin yeterince devlet tarafından sahiplenilmemesi, eğitimsizlik ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği, doğrudan üreticilerden tüketiciye erişim olanaklarının sınırlı olması, toprak analizlerinin yapılamamış olması ve hepsinden de önemlisi; hangi ürünlerin ne zaman, nerede, ne kadar üretilmesi gerektiği konusunda gerçekçi bir planlama ve uygulamanın yapılmamış olmasıdır (Akder, 2000).

Kırsalda yaşayan ve tarımsal faaliyet de bulunan insanların tarımsal gelirini oluşturan üretim deseni, üretim sistemlerine göre farklılık gösterdiği gibi üreticilerin demografik ve sosyal yapıları ile de paralellik göstermektedir. Örneğin; kuru tarım sistemin hâkim olduğu alanlar yoksulluğun daha ciddi olarak yaşandığı alanlardır. Oğuz, C. ve arkadaşlarının(2010) Konya ilinde yapmış oldukları araştırmada bu gerçek ortaya konarken, kuru tarım havzası içindeki üreticilerin alternatif ürün üretimine yöneldikleri görülmektedir. Araştırma bölgesinde tarımsal işletmeler daha çok bitkisel ve hayvansal üretim sistemini birlikte uygulamaktadırlar. İşletmelerin riski minimize etmek için bu karma üretim sistemine başvurdukları ve bu yüzden yoksullukla mücadele stratejisi oluşturmada hayvancılık sektörünün mutlaka göz önüne alınması gerektiği ortaya konmuştur. Inoni, O. E. ve arkadaşları (2007) Nijerya'da büyükbaş hayvancılıkla istigal eden küçük tarım işletmelerin, toplam yıllık hasılanın %42,6'sının adı geçen faaliyetten elde edildiğini belirlemişlerdir. Bunun yanında, bu işletmelerin gıda güvenliklerini sağladıkları, beslenme düzeyinin iyileştiği ve dolayısıyla kırsal yoksulluğun önemli düzeyde azaldığını tespit etmişlerdir. ICARDA Orta Vadeli Planı (2006 – 2008) yoksulluğun kurak alanlarda daha yaygın olduğunu ve suyun eksikliğinin en önemli doğal kaynak yoksunluğu olarak karşımıza çıktığını ve kırsal nüfusu ekonomik ve beslenme açısından son derece olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur.

Ekonomik, sosyal, kültürel, vb. yoksunluklar kırsal yoksulluğun temel nedenlerini oluşturmaktadırlar. Kaynak yoksunluğu olarak adlandırılan bu durum çok boyutlu, döngüsel ve kronik bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Kırsal yoksulluğun insana dayalı kaynağı üç nedene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi ve ağırlıklı olanı tarıma dayalı faaliyetlerle uğraşan küçük çiftçiler ile topraksız ve herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan işçilerdir. İkincisi, tarım dışı faaliyetlerde çalışan maden işçileri ile köylerdeki küçük esnaflardır. Üçüncüsü ise çalışamayacak kadar düşük olan yaşlılar, kadınların hane reisi olduğu aileler ve dışlananlardır (Alderman ve ark., 2001).

Kırsal yoksulluğu artıran temel faktörler şunlardır (Khan, 2000)

- Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar: Siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar iktisadi büyümeye sekte vurduğu ölçüde kırsal (ve kentsel) yoksulluğu artırır. Ancak, ülkeler istikrara sahip olsalar bile belirli grupların marjinalleşmesine ve izole olmasına yol açan kastlar, etnik ve ırksal ayrımcılık uygulamaları yoksulluğa yol açabilir.
- Kırsal alanlardaki ikilik (dualism): Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilmektedir.
- Kötü yönetim: Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak, öte yandan yoksulların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve üstlendikleri maliyeti artırır. Kırsal yoksulluk, hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, yönetim şeffaf değilse, kontrol ve düzenlemeler aşırı ise, yönetim aşırı merkezileşmişse ve yoksullar seslerini duyuramıyorlarsa artar.

• Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikalarındaki kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır.

Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur ve kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelendirmektedir. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü de beslemektedir. Piyasada sapmalara ve tarım kesiminin ve kırsal alandaki beşeri ve fiziki altyapının ihmal edilmesine yol açan kamu politikaları hem kırsal hem de kentsel yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında gelmektedir(Khan, 2000).

3. Tarım İşletmelerinin Yapısı

Her ekonomik sektörde olduğu gibi stratejik ve iktisadi bir sektör olan tarım sektöründe de optimal ölçek büyüklüğünde faaliyet gösteren işletmelerin yer alması, yapılan ekonomik faaliyetin karlı ve sürdürülebilir olması için en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Ülkemizdeki tarım işletmelerinin küçük ölçekli olması yanında çok parçalı yapıya sahip olmaları, yeni teknolojilerin kullanımını kısıtlamakta, beklenen üretimin sağlanmasını önlemekte ve yapılan tarımsal faaliyetin verimliliğine ve üretici gelirlerinin düşük kalmasının nedenlerinin başında gelmektedir.

Ülkemizde tarım sektörünün toplam GSMH içindeki oranı göreceli olarak azalmakla birlikte, tarımsal üretim değeri artış göstermektedir ve toplam işgücünün yaklaşık %25'i tarımda istihdam edilmektedir. Tarım, genel ekonomi ve nüfus beslenmesindeki önemi yanında özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadelede en önemli sektör konumundadır. Ancak, tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğu küçük tarım işletmelerinden oluşmaktadır. 1991 yılında ülkemizdeki tarım işletmelerinin %85,41'i 100 dekarın altında iken, 2001 yılında bu oran %83,65'dir(DİE Tarım Sayımları). Ortalama işletme büyüklüğü 60 dekar olup, bu alan ortalama 4 parselden oluşmaktadır. Tarım işletmelerinin sahip oldukları arazi ve işletme büyüklük oranları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Arazi ve İşletme Büyüklükleri Dağılımı

İşletme Büyüklüğü	1991		2001	
	İşletme Sayısına göre	Arazi Varlığına göre	İşletme Sayısına göre	Arazi Varlığına göre
	(%)	(%)	(%)	(%)
Toprağı Olmayan	2.5	0	1.77	0
< 0.5	6.19	0.29	5.78	0.26
0.5 – 0.9	9.37	1.08	9.44	1.02
1 – 1.9	18.49	4.28	17.54	3.82
2 – 4.9	31.33	16.28	30.91	15.47
5 – 9.9	17.53	19.8	18.21	20.41
10 – 19.9	9.42	21.21	10.63	24.05
20 – 49.9	4.27	20.23	5.0	23.68
50 – 99.9	0.59	6.49	0.57	6.32
100 – 249.9	0.25	5.63	0.14	3.07
250 – 499.9	0.05	2.88	0.01	0.4
500 +	0.01	1.83	0	1.5
Toplam	100	100	100	100

Kaynak : DİE. 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı

1950 yılında yaklaşık 2,5 milyon olan tarım işletmesi sayısı 2001 yılında yaklaşık 3 milyona çıkarken, ortalama işletme büyüklüğü ise 77 dekaradan 60 dekara gerilemiştir. Avrupa Birliği'ndeki (AB) durum ise ülkemizdeki tam tersidir. AB ülkelerinde 1950 yılında 15 milyon olan işletme sayısı, 1980 yılında 8,7 milyona, 1990 yılında 7,8 milyona düşmüştür. 1950 yılında 68 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü, 1980 yılında 160 dekara, 1990 yılında 165 dekara, 2007 yılında ise 220 dekara yükselmiştir.

Ülkemizde bu sorunun en önemli nedeni miras yoluyla tarım arazilerinin bölünmesidir. Diğer sektörlerde işgücü piyasasının fazla gelişmemesi nedeniyle nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşaması arazi bölünmesini tetikle-

mektedir. Bu soruna karşın bir takım yasal önlemler alınsa da küçük ve parçalı tarım işletmeleri yapısı, sektörün en önemli yapısal problemi olmaya devam etmektedir. Tarım işletmelerimizin arazi parçalılık durumu Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Tarım İşletmelerindeki Arazi Parçalılık Durumu

İşletmelerde Arazi Parça Sayısı(Adet)	İşletme Sayısı(Adet)	%
1-3	1.708.258	56.5
4-5	615.316	20.4
6-9	484.520	16.0
10-15	170.946	5.7
16+	43.087	1.4

Kaynak: DİE 2001 Tarım Sayımı

Tarım işletmelerinin küçük ve çok parçalı yapıları aşağıdaki sorunlara neden olmaktadır.

- Düşük nitelikli ve standart olmayan mal üretimi gerçekleşmektedir
- Pazara yönelik üretim yapılamamaktadır
- Optimal bir büyüklüğe erişemezler
- Kredi bulma olanakları azdır
- Uzman iş gücü çalıştıramazlar
- İşletme sahipleri çoğu kez eğitim görmemiş veya eğitim düzeyi düşük kişilerden oluşmaktadır
- Yeni yatırım olanakları çok düşük veya yoktur
- Tarımsal mekanizasyon ve teknoloji kullanımı yeterli değildir
- Talebin arttığı dönemlerde talebe cevap vermeleri çok düşüktür
- Geleneksel yöntemlerle tarımsal faaliyette bulunmaktadırlar
- Gelişme imkanları dardır
- Üretim teknolojilerini kolayca değiştirmezler
- Ölçek ekonomisinde faaliyet gösteremezler
- Ülkenin istihdam hacmi ve doğal kaynakları üzerine geliştirici etki oluşturamazlar
- Kuruluş maliyetleri yüksektir
- Pazar payı düşüktür ve ürün dağıtım ağı zayıftır
- Üretim maliyetleri büyük işletmelere göre daha yüksektir

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı küçük tarım işletmelerinin yapmış oldukları ekonomik faaliyetin verimliliği düşük olmakta ve ekonomik olmaktan uzaklaşmaktadır. Ayrıca, miras yoluyla arazi parçalanması sonucu oluşan küçük parsellerde sınır kayıpları ve makine kullanımı kaynaklı önemli ekonomik kayıplar meydana gelmektedir. Arazi bölünmesinden ve dolayısıyla parsel küçülmesinden dolayı her yıl yaklaşık 8 milyar TL’lik kayıp meydana gelmektedir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011). Küçük ve çok parçalı arazi yapısı, tarım sektörümüzün çözüm bekleyen en önemli yapısal sorunlarının başında gelmektedir. Bu sorunun çözüme kavuşturulması ile kırsalın en önemli ekonomik faaliyeti olan tarım karlı ve rantabl olacaktır. Böylece, kırsalda yoksulluğun azaltılması ve kırsal gelişiminin dengelenmesine önemli katkı sağlayacaktır.

4. Hayvancılığın Tarım İşletmeleri Açısından Önemi

Gelişen ve değişen dünyada insanoğlunun geçmişte olduğu gibi bugünde en önemli sorunu yeterli ve dengeli beslenmedir. Bu olgu içerisinde, hayvansal ürünler taşıdıkları biyolojik özellikler nedeniyle vazgeçilmez ve diğer besin maddeleri ile ikame edilemez durumdadır. Hayvan yetiştiriciliği tarımsal üretimin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü hayvansal üretim, bitkisel üretimden elde edilen ürünlerle yapılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle hayvancılık, tarımsal üretimdeki entegrasyondur. Ülkemizde yaygın olarak küçükbaş, büyükbaş, kümes hayvancılığı, arıcılık ve balıkçılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Ancak, ülkemiz topraklarının etkin kullanımını sağlamada en fazla rol oynayan hayvancılık kolları; büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Türkiye’nin doğal ve teknik altyapısı da bu tür hayvancılık kollarının gelişmesine daha uygundur.

Hayvancılık sektörünün sağladığı başlıca faydalar şu şekilde sıralanabilir.

- İnsanların yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesini sağlar
- Kırsal kalkınmada stratejik rol oynar
- Kırsal alanda istihdamı artırır ve gizli işsizliği önler
- Et, süt, deri, kozmetik ve ilaç sanayinin gelişimini sağlar
- Yem olarak kullanılan bitkisel üretimi destekler
- Doğal meraların, otlakların ve tarıma elverişsiz alanların değerlendirilmesini sağlar
- Tarımsal atıkların biyolojik yolla kullanılmasını ve değerlendirilmesini sağlar
- Küçük ve yoksul üreticiye nakit para temin eder

Hayvancılık sektörünün yukarıda belirtilen faydaları yanında, kırsaldan kente olan göçün azaltılmasında rol oynayan en önemli sektör olarak sosyal bir fonksiyona da sahiptir. Özellikle kırsaldaki gizli işsizliğin önlenmesi, küçük ve yoksul üreticiye nakit para sağlaması, hayvana sahip olan kadınların sosyal statüsünün artması, kırsal kesimde yoksulun yoksulu olarak tanımlanan gruplara (topraksız tarım işçileri) ekonomik katkı sağlaması, yoksulların borçlarını ödemesinde ve kırsal toplum barışının sağlanması, ürünlerinin satılması ile gelir elde edilmesi, vb. hususlar ile hayvancılık, kırsal yoksulluğun giderilmesinde etkili bir araçtır.

Gelişmekte olan ülkelerde başta et ve süt olarak hayvansal ürünlere olan talebin giderek artması, kırsalda en önemli faaliyetlerden biri olan hayvancılığın gelişmesi açısından önemlidir. Bu durum, kırsaldaki yoksulluğun giderilmesi içinde umut vermektedir. Ancak, tarım işletmelerimizin küçük ve dağınık yapıda olması bitkisel üretimde olduğu gibi hayvansal üretimde de maliyetlerin artmasına ve pazarın talep ettiği kalite ve standart da üretim yapılamamasına neden olmaktadır. Bu işletmelerin uygun bir modele göre örgütlenmesi ve destekleme politikalarının veterinerlik gibi temel hizmetleri ve teknolojileri sağlayacak şekilde yönlendirilmesi bu tür olumsuzlukları en aza indirecektir.

Türkiye’de tarım işletmelerin %67,42’si (işletmelerimizin 2/3’ü) bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı bir yapıya sahiptir. Bu durum işletmelerimizin belirli bir tarımsal faaliyet veya ürün yetiştiriciliğinde uzmanlaşmadığının, tarımsal faaliyetin aile geçimliği için yapıldığının ve üreticilerin piyasalarla bütünleşemediğinin göstergesidir. Ayrıca, ülkemizde tarım işletmelerinin %30,21’i yalnız bitkisel üretim faaliyetinde bulunurken, %2,37’si yalnız hayvancılık ile uğraşmaktadır (TÜİK, 2010).

Ülkemizin kuru tarım bölgeleri olan Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde nadas sistemi ile iki yılda bir ürün alınmaktadır. Bu durum kırsal alanlarımızda önemli bir gizli işsizliğe ve istihdam sorununa neden olmaktadır. İşte bu noktada hayvancılık, kırsal işgücünün tüm yıl boyu değerlendirilmesi hususunda önemli bir tarımsal faaliyettir. Özellikle bitkisel üretimin yapılmadığı kış aylarında, atıl kalan kırsal nüfusun en önemli faaliyet ve istihdam alanı hayvancılıktır. Tarımsal faaliyetler içerisinde en fazla katma değeri hayvancılık sektörü kazandırdığından, birim iş gücü kullanımı başına en fazla gelirden hayvancılıktan elde edilmektedir.

Hayvancılık ayrıca, bitkisel üretimin tamamlayıcısı ve sadece bitkisel üretim sonucunda tarım işletmelerinde ortaya çıkan ekonomik kayıpların en aza indirilmesinde en önemli sektördür. Örneğin; 5 baş süt ineği üretimi yapan bir tarım işletmesini dikkate alalım. Ortalama laktasyon süresi 10 ay olduğu düşünülürse öncelikle işletmenin işgücü yılın on ayında kullanılacaktır. Melez sağmal bir inek, bakım ve besleme şartlarına göre ortalama günlük 20-30 litre süt vermektedir. Ortalama 25 litre süt verimi alınırsa, 5 inekten toplam 125 litre/gün süt elde edilir. Piyasa fiyatı 0,7 TL/litre olan süttten elde edilen hasılat toplamı 87,5 TL/gün olacaktır. Bu tarım işletmesinin süttten elde ettiği aylık hasılat ise 2.625 TL’dir. Orta Anadolu şartlarında küçük bir tarım işletmesinde süt ineklerine genellikle saman ile birlikte arpa kırması, kepek, vb. yem karışımı verilmektedir. Bir süt ineği ortalama günlük 5 kg. saman, 5 kg. arpa kırması, 2 kg. kepek ve 2 kg. süt yemi olmak üzere toplam 14 kg. yem tüketmektedir. Birim fiyatları saman için 0,2 TL/kg, arpa için 0,45 TL/kg, kepek için 0,6 TL/kg ve süt yemi için 0,8 TL/kg’dir. Buna göre bir inek günlük 6,05 TL’lik yem tüketmekte olup, 5 inek için toplam günlük 30,25 TL’lik yem tüketimi olmaktadır. Aylık ise bu değer 907,5 TL’dir. Yem maliyetlerine ilave olarak 5 inek için veteriner ilaç masrafı 25 TL/ay, aydınlatma, su, dezenfeksiyon masrafları 25 TL/ay, alet-makine değişen masraflar 15 TL/ay, döner sermaye faizi 75 TL/ay, diğer masraflar 15 TL/aydır. Değişen masraflar toplamı 1062,5 TL’dir. Bu değişen masraflara ilave olarak, 5 inek için aylık toplam sabit masraflar (bina sermayesi masrafları, alet-makine sermayesi masrafları, daimi işçilik, genel idare giderleri) ise yaklaşık 400 TL’dir. Değişen ve sabit masraflar toplamından oluşan toplam masraf 1.462,5 TL’dir. Bu işletmenin aylık karı (süt geliri – toplam masraflar) 1.162,5 TL olacaktır. Pazar şartları uygun olan işletmeler, elde ettikleri sütü katma değeri daha fazla olan peynir, yoğurt gibi ürünlere dönüştürerek satmakta ve elde ettikleri geliri arttırmaktadırlar. Ayrıca, 5 inekten normal şartlarda her yıl elde edilecek 5 adet buzağı da işletmenin gelirin ve elde edilen kara önemli katkıda bulunacaktır. Küçük tarım işletmelerinde elde edilen buzağılardan erkek olanlar kurbanlık besi için ayrılırken, dişi olanlar da sürünün yenilenmesi ve büyütülmesi için kullanılmaktadır.

Bu örnekten de görüleceği gibi hayvancılık, kırsalda gelir artırıcı ve dolayısıyla yoksulluğun giderilmesinde en önemli faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnekteki tarım işletmesinin bitkisel üretimden arta kalan zamanlarında, aile iş gücü kullanılacaktır ve işgücü kullanımı tüm yıla yayılacaktır. Elde edilen buzağular ve eldeki hayvan potansiyeli işletmenin sigortası durumunda olup, işletmenin nakit ihtiyacını karşılamada en önemli araçtır. Bitkisel ürünlerin hayvancılıkta kullanılmasıyla yani, katma değeri yüksek ürünlere (süt, et, vb.) dönüştürülmesiyle işletme geliri artmaktadır. Ayrıca, işletme sahibi ve aile fertleri insan beslenmesinde önemli olan hayvansal ürünleri elde etmekte ve tüketmektedirler.

Kaynakça

- Aktan, C. ve Vural, İ.Y., Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara. 2002.
- Alptekin, D. ve Aksan, G. Yoksulluk ve Kadın: Teorik ve Uygulamalı bir çalışma. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
- Anonim. <http://www.ruralpovertyportal.org/web/guest/topic/home/tags/livestock> Erişim Tarihi:10.04.2012
- Anonim. <http://www.ayyem.com.tr/Yem/Kalkinmada-Ve-Yoksullugun-Azaltilmasinda-Kucukbas-Hayvanciligin-Rolu-Ve-Orgutlenmesi.aspx>. Erişim Tarihi:08.04.2012

- Anonim. <http://www.ruralpovertyportal.org/web/guest/topic/home/tags/livestock> Erişim Tarihi:10.04.2012
- Anonim. <http://www.ruralpovertyportal.org/web/guest/topic/home/tags/livestock>. Erişim Tarihi:08.04.2012
- Anonim. <http://dersbilgileri.org/kucuk-isletmelerin-sakincalari.html/> Erişim Tarihi:08.04.2012
- Anonim. <http://www.forumacil.com/ziraat-ve-tarim/> Erişim Tarihi:02.04.2012
- Bozan, M. Yoksulluk Algısına Farklı bir Bakış. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
 - DPT, 2006, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ankara.
 - DPT, 2007, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Ankara.
 - Gedikli, A. Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte olan Ülkelerde Yoksulluk Olgusu ve Mücadele Yolları. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
 - Güven, F. 2010. Türkiye’de Tarım İşletmelerinin Genel Durumu ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğünün Tespiti. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü.
 - Inoni, O.E. ve ark. 2007. Alleviating Rural Poverty : What Role for small-holder livestock production in Delta State, Nigeria. Agricultura Tropica Et Subtropica. Vol (40). 2.
 - Kalaycıoğlu, S. ve Çelik, K. Yoksulluğun Eğitim Çıktıları Üzerine Etkisi ve/veya Düşük Eğitim Düzeylerinin Yoksulluk Üzerine Etkileri. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
 - Khan, M.H. 2000. Rural Poverty in Developing Countries:Issues and Policies. IMF Working Paper.
 - Oğuz, C. ve ark. Türkiye’de Kırsal Alanda Tarımda Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri ve Çözüm Önerileri: Konya İli Örneği. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
 - Örnek, İ. Türkiye’de Yoksulluğun Azaltılmasında Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Etkinliği. Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, İstanbul, 2010.
 - Parlak, Z. 2010. Yaşanabilir bir Kırsal Oluşturmak: Arazi Toplulaştırması.
 - Sidahmed, A. 2002. Investing in Livestock Development for Rural Poverty Reduction. University of Kassel Wittenhausen, Germany.
 - TÜİK, Yoksulluk Göstergeleri, 2010, <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.05.2012
 - TÜİK, 2009, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Ankara. Erişim Tarihi: 03.05.2012
 - TÜİK, 2012, Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurtici Hasıla, <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.05.2012
 - TÜİK, 2012, Yoksulluk Göstergeleri, <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.05.2012

Samsun İli Kırsal Kesimde Yoksulluk Düzeyi

Bakiye KILIÇ¹

Araş. Gör.
bakiye.kilic@omu.edu.tr

Osman KILIÇ¹

Yrd. Doç.Dr.
okilic@omu.edu.tr

Nur İlkaY SÖNMEZ¹

Araş. Gör.
ilkay.sonmez@omu.edu.tr

Vedat CEYHAN¹

Prof. Dr.
vceyhan@omu.edu.tr

Orhan GÜNDÜZ²

Yrd.Doç.Dr
orhangunduz@inonu.edu.tr

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi

² İnönü Üniversitesi Battalgazi M.Y.O.

Özet

Gelişmiş ülkeler arasında yer alan Türkiye’de özellikle kırsal kesimdeki yoksulluk düzeyi ile ilgili yeterli araştırmaların olduğu söylenemez. Bu sebeple araştırmada, Samsun ili kırsal kesiminde yoksulluk düzeyinin köy bazında ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma materyalini Samsun iline bağlı Atakum, Alaçam, Asarcık, Ayvacık, Bafra, Canik, Çarşamba, Havza, İlkadım, Kavak, Ladik, Salıpazarı, Ondokuz Mayıs, Tekkeköy, Terme, Yakakent ve Vezirköprü İlçelerinin Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri’nden, İl Özel İdaresi’nden, İl Sağlık Müdürlüğü’nden, İl Millî Eğitim Müdürlüğü’nden ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’n dan elde edilen köy bazındaki veriler oluşturmaktadır. Yoksulluk düzeyinin ölçülmesinde yoksulluk indeksinden yararlanılmıştır. Yoksulluk indeksi hesaplanırken köylerin; elektrik varlığı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, ortalama hane halkı büyüklüğü, en yakın sağlık kuruluşuna olan uzaklığı, ilçe merkezine uzaklığı, asfalt yol uzunluğu, içme suyu ve kanalizasyon varlığı, doktor başına düşen hasta sayısı ve kişi başına düşen brüt gelir değişkenleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları yoksulluk düzeyi düşük olan köylerin Samsun ili II. alt bölgesinde yer alan Asarcık, Kavak veLadik ilçelerinde, yüksek olan köylerin ise I. alt bölgede yer alan Ondokuz Mayıs, Terme ve Bafra ilçelerinde yer aldığını göstermiştir. Yoksul ilçelerde, kanalizasyon varlığı artırılmalı, alternatif gelir olanakları yaratılarak kişi başına gelir artırılmalı ve köylerde okul ve öğretmen sayıları artırılarak öğretmen başına düşen öğrenci sayısı azaltılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, yoksulluk, yoksulluk indeksi, Samsun.

Rural Poverty Level in Samsun Province

Abstract

Researches on poverty level is very rare in rural part of Turkey. Therefore the study focused on exploring the poverty level associated by village in Samsun. The research data were obtained from Food, Agriculture and Livestock Directorate, Provincial Administration, the Provincial Health Office, Provincial National Education Directorate and Turkey Statistics Institute. When measuring the poverty level, village level poverty indexes were calculated by using poverty indicators. Poverty indicators were the presence of electric, the number of students per teacher, the average household size, the distance to the nearest health facility, distance from district center, the length of paved roads, drinking water and existence of sewage system, the number of patients per doctor, and gross income per capita variables. The research results showed that the villages having low level of poverty in Samsun province took place in Asarcık, Kavak and Ladik districts, which are in second sub-region while villages having high level of poverty took place in Ondokuz Mayıs, Terme and Bafra districts, which are in first sub-region. The presence of sewage system should be settled and the gross income per capita should be increased by creating alternative income in poorest villages. In addition, increasing the number of schools and the teachers may be beneficial for reducing poverty in the research area.

Keywords: Rural poverty, poverty index, Samsun province.

1. Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda yoksulluk önemli bir sorun haline gelmiştir. Dünyada yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimler, insanların bazı kesimlerini özelliklede kırsal kesimde yaşayanları yoksulluk ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bireylerin beslenme, barınma, sağlık gibi en temel ihtiyaçlarının karşılanamaması olarak ifade edilen yoksulluğun tanımı, yaklaşımlara göre değişim göstermektedir. Yoksulluk ile ilgili kesin bir tanıma ulaşılamamakla birlikte basit haliyle yoksulluk; zorunlu giderlerini karşılayamama, barınacak yeri olmama ve açlıktan ölme durumu olarak tanımlanan mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Geniş kapsamlı yoksulluk ise; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları, yaşamlarını devam ettirmeye yeterli geldiği halde, toplumun genel sosyal düzeyinin gerisinde kalmayı tanımlamaktadır (Ala, 2009).

Bir ülkenin veya bölgenin gelişmişlik seviyesiyle yakından ilişkisi olan yoksulluğun belirlenmesi, o ülkeye veya bölgeye uygulanacak siyasi ve ekonomik politikaların tasarlanmasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de eğitim seviyelerine göre yoksulluk oranları, okur yazar olmayanlarda %37.81 iken, ilköğretim mezunlarında %22.42, lise ve dengi

meslek okulları mezunlarında %6.79, yüksekokul, fakülte ve üstü mezunlarda ise %0.79'dur (TUİK, 2012). Türkiye'de Karadeniz bölgesinin nüfus, ticaret ve tarım yönünden en gelişmiş illerinden biri olan Samsun ili, agro-ekolojik özellikler açısından 3 alt bölgeye ayrılmaktadır. Nüfusun yaklaşık olarak % 65'i tarımla uğraşan Samsun ilinde, genel olarak zengin orta ve yoksul düzeyde olmak üzere üç gelir grubundan insanların yaşadığı düşünülmektedir. Ancak Samsun da yoksulluk düzeylerinin köy bazında belirlenmesine yönelik belirlenmesi araştırmalar yeterli değildir. Dolayısıyla, köylerin birbirleriyle eşit hizmet almaları ve gerekli yatırım politikalarının belirlenmesi için, Samsun ilinde köy bazında yoksulluk düzeyinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Kırsal kesimde yaşayan insanların refah seviyelerinin artırılması insanlara sağlanan hizmetlerin artırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu sebeple gelecekte uygulanacak yatırım ve hizmet politikalarının, hangi köylere daha çok gerekli olduğunu belirleyecek araştırmalara ihtiyaç vardır.

Literatürde yoksulluk sınırı ile ilgili araştırma sayısı fazla olmasına rağmen (Jensen ve Luckette, 1993; Collins ve Redmond, 1997; Dağdemir, 1999; Erdoğan, 2002; Dağdemir, 2002) yoksulluk indeksi kullanılarak yapılan araştırma sayısı oldukça sınırlıdır (Sen, 1976; Thomas, 1980; Jensen ve Luckette, 1993; Pentaraki, 1996). Gelişmiş ülkeler arasında yer alan Türkiye'de ise özellikle kırsal kesimdeki yoksulluk düzeyi ile ilgili yeterli araştırma bulunmamaktadır. Literatürde yer alan araştırmaların çoğunluğu ise yoksulluk tanımları ve yoksulluğun nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yoksulluk indeksi oluşturan araştırmaya ise rastlanılmamıştır. Samsun ilinde de durum aynıdır. Bu bilgi boşluğunu doldurmak için araştırmada, Samsun ilinde ilçeler ve alt bölgeler bazında yoksulluk indeksinin hesaplanması, yoksulluk düzeyi düşük ve yüksek olan ilçelerin belirlenmesi ve yoksulluğa sebep olan faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Metot

2.1. Materyal

Araştırma materyalini Samsun iline bağlı Atakum, Alaçam, Asarcık, Ayvacık, Bafra, Canik, Çarşamba, Havza, İlkadım, Kavak, Ladik, Salıpazarı, Ondokuz Mayıs, Tekkeköy, Terme, Yakakent ve Vezirköprü İlçelerinin Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'nden, İl Özel İdaresi'nden, İl Sağlık Müdürlüğü'nden, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden ve Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)'ndan elde edilen köy bazındaki veriler oluşturmuştur.

2.2. Metot

Yoksulluk indeksi, her bölgenin ulusal yoksulluk indeksi paylarının belirlenmesinde (Levy, 1991) ve bir ülkede kimin ne kadar yoksul olduğunun belirlenmesinde (Erdoğan, 1996) kullanılmaktadır. İnceleme alanında yoksulluk indeksi, Samsun ili agro-ekolojik özellikler açısından 3 alt bölgeye ayrılarak hesaplanmıştır. Araştırmada ele alınan Atakum, Alaçam, Bafra, Canik, Çarşamba, İlkadım, Ondokuz Mayıs, Tekkeköy, Terme ve Yakakent ilçeleri I.alt bölgede; Asarcık, Havza, Kavak, Ladik ve Vezirköprü ilçeleri II. alt bölgede, Ayvacık ve Salıpazarı ilçeleri ise III. alt bölgede yer almaktadırlar(SAMTİM, 2011).

İnceleme alanında köy bazında yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde 10 farklı gösterge kullanılmıştır. Araştırmada ele alınan göstergeler, elektrik varlığı (%), öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (kişi), ortalama hane halkı büyüklüğü (kişi), en yakın sağlık kuruluşuna uzaklık (km), ilçe merkezine uzaklık (km), asfalt yol uzunluğu (km), içme suyu varlığı (0.yok, 1.var), kanalizasyon varlığı (0.yok, 1.var), doktor başına düşen hasta sayısı (kişi) ve kişi başına düşen brüt gelir ('/yıl)'dir. Kişi başına düşen brüt gelirler, Samsun iline bağlı 17 ilçenin Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'nden elde edilen köy bazlı veriler ve inceleme alanında yapılmış çalışmalardan elde edilen norm değerler kullanılarak hesaplanmıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'nden elde edilen veriler yardımıyla, bir işletmeye düşen arazi miktarı ve üretim deseni belirlenmiştir. Daha sonra verim ve fiyat verileri yardımıyla bitkisel üretim değeri hesaplanmıştır. Ayrıca Samsun ilinde daha önce yapılan bir araştırmalarda hayvansal üretim değerinin toplam gayrisafı üretim değeri (GSÜD) içindeki payı belirlenmiştir (Cinemre ve ark., 1995; Kılıç, 1997; Kılıç ve ark., 2005). Bu norm değerler kullanılarak hayvansal üretim değeri hesaplanmıştır. Hayvansal ve bitkisel üretim değerlerinin toplamı GSÜD'ni oluşturmuştur. Benzer şekilde daha önce bölgede yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda hayvansal ve bitkisel üretimde ayrı ayrı değişken masraflar norm değerler yardımıyla tespit edilmiştir. Elde edilen GSÜD'nden toplam değişken masraflar çıkartılarak, brüt gelir elde edilmiştir.

Yoksulluk indeksi incelenen göstergeler hakkında köy bazında ve alt bölgeler itibariyle toplanan verilerden yararlanılarak hesaplanmıştır. Daha sonra bu göstergelere ait indeksler toplanarak yoksulluk indeksine ulaşılmıştır. Araştırmada ele alınan 10 adet yoksulluk göstergesi 0 ile 1 arasında değişen nispi indekslere dönüştürülürken, göstergelere ait en iyi ve en kötü değerler dikkate alınmıştır. Araştırmada gösterge olarak kullanılan değişkenler için en yüksek değer daha düşük yoksulluğu ifade ettiğinde aşağıda verilen 1 numaralı formül; düşük değerler daha yüksek yoksulluğu ifade ettiğinde ise iki numaralı formül kullanılarak değişkenler nispi indekslere dönüştürülmüştür (BarreraandSaldívar, 2002; Morrisseyve ark., 2005).

$$1 - \frac{[\text{en iyi değer} - (X)]}{[\text{en iyi değer} - \text{en kötü değer}]} \dots \dots \dots (1)$$

$$1 - \frac{[(X) - \text{en iyi değer}]}{[\text{en kötü değer} - \text{en iyi değer}]} \dots \dots \dots (2)$$

Eşitliklerde X, gösterge olarak kullanılan değişkene ait değeri ifade etmektedir. Yoksulluk grubu için 10 adet gösterge elde edilen indeksler, toplamı %100'e tamamlanabilmesi için 10 ile çarpılarak yüzde olarak toplam yoksulluk indekslerine ulaşılmıştır.

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

3.1. Araştırma Alanının Genel Özellikleri

Samsun ili Karadeniz Bölgesi'nin en büyük kentidir. Kuzeyinde Karadeniz'in yer aldığı ilin komşuları; doğusunda Ordu, batısında Sinop, güneyinde Tokat ve Amasya, Güney batısında ise Çorum illeridir. Kızılırmak ve Yeşilirmak akarsularının delta alanlarında oluşmuş kıyıları, yurdun tarımsal potansiyeli en yüksek ovalarından Bafra ve Çarşamba ovaları yer almaktadır. Samsun genellikle ılıman bir iklime sahiptir (SAMTİM, 2007). Samsun'un yüzölçümü 957.900 hektar olup, ilin toplam yüzölçümünün %48'i tarım arazisi, %37'si orman ve fundalık arazi, %4'ü çayır ve mera arazisi ve %11'i ise tarım dışı arazi olarak dağılım göstermektedir. Samsun ilinde bulunan 455.324 hektarlık tarım arazisinin %56'sı I.alt bölgede, %35'i II.alt bölgede ve %8'i III.alt bölgede bulunmaktadır(SAMTİM, 2011).

Samsun yaklaşık 1.3 milyon kişilik nüfusuyla, Türkiye'nin en büyük onbeşinci ilidir. Toplam il nüfusunun %49'u erkek, %51'i kadındır. Samsun ilinde 40 belediye, 17 ilçe ve 945 köy vardır. Türkiye'deki köylerin %2,7'si Samsun'dadır. Samsun nüfusunun %35'ini kırsal kesim, %65'ini ise kent nüfusu oluşturmaktadır (TUİK, 2010a).

Araştırma sonuçlarına göre, inceleme alanında aileler ortalama 4 kişiden oluşmaktadır. Bu bulgu, daha önce Ceyhan ve ark. (2006) tarafından Samsun ilinde yapılan araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir. İlkadım, Samsun ilinin ortalama hane halkı büyüklüğünün en fazla olduğu ilçedir. Bu sıralamayı; Tekkeköy, Salıpazarı ve Çarşamba ilçeleri takip etmektedirler. Havza ise ortalama hane halkı büyüklüğünün en az olduğu ilçedir. I. ve III. alt bölgelerin, II. alt bölgeye kıyasla daha kalabalık olduğu tespit edilmiştir. Ele alınan tüm köylerde yıllık kişi başına düşen ortalama brüt gelir 4.300 olarak hesaplanmıştır. Ondokuz Mayıs ilçesi, 14.000 ile birinci sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu diğer ilçeler sırasıyla; Atakum, Bafra ve Çarşamba iken, düşük olduğu ilçeler ise sırasıyla İlkadım, Vezirköprü ve Canik'tir. İlkadım ilçesinde kişi başına düşen brüt gelirin en az çıkmasının önemli sebebi olarak, Samsun ilinin ortalama hane halkı büyüklüğü bakımından en kalabalık ilçesi olması gösterilebilir. Yıllık brüt geliri yüksek olan ilçelerin büyük çoğunluğunun merkez ilçelerini içine alan I. alt bölgede, düşük olan ilçelerin ise büyük çoğunluğunun II.alt bölgede yer aldığı belirlenmiştir (Çizelge 3.1).

Köy bazında elektrik varlığı oranının %84 olarak tespit edildiği Samsun ili, ilçeler itibariyle incelendiğinde en düşük orana %35 ile Alaçam ilçesinin sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Samsun ilinde en fazla kayıtsız elektrik kullanan ilçenin Alaçam olduğunun bir göstergesidir. Ondokuz Mayıs ilçesi köylerinin ise tamamı elektrik varlığına sahiptir. Alt bölgeler itibariyle kıyaslandığında ise, I. ve III. alt bölgelerin elektrik varlıklarının hemen hemen aynı olduğu, II. alt bölgenin diğer bölgelere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sağlık kuruluşuna olan mesafenin hizmet almayı olumsuz etkilediği bilinen bir gerçektir (Eskiocak, 2007). Bu sebeple, Samsun ilinde köylerin en yakın sağlık kuruluşuna uzaklıkları incelenmiş ve ortalama 16.5 km uzaklığa sahip oldukları belirlenmiştir. İlçeler bazında kıyaslama yapıldığında, Asarcık ilçesi köylerinin sağlık kuruluşuna uzaklığı bakımından 8.5 km ile en kısa mesafeye sahip olduğu belirlenmiştir. Köyleri sağlık kuruluşuna en uzak mesafede olan ilçeler ise 21.5 km ile Atakum, 20.4 km ile Bafra ve İlkadım'dır. Alt bölgeler itibariyle, III. alt bölgenin sağlık kuruluşuna olan uzaklığı I. ve II. alt bölgelerinkine göre daha kısa mesafededir. Köylerde bulunan Sağlık Ocaklarının 2006 yılında kaldırılması sebebiyle, köylerin ilçe merkezine uzaklıkları ile en yakın sağlık kuruluşuna olan uzaklıkları aynıdır. Sağlık kuruluşlarına veya ilçe merkezine ulaşım, yolların asfalt yol olması ulaşım kolaylığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple, Samsun ili köylerinin asfalt yol uzunluğu km bazında incelenmiştir. Köy yollarının asfalt yol uzunluğu bakımından en fazla olan ilçeler sırasıyla; Atakum, İlkadım, Canik ve Bafra iken; en kısa asfalt yol uzunluğuna sahip ilçeler Asarcık ve Salıpazarı'dır. Bu sonuçlar, ilçe merkezine uzak mesafede olan köylerin büyük çoğunluğunun asfalt yol olduğunun göstergesidir. Doktor-hasta ilişkisini engelleyen unsurlardan biri de doktor başına düşen hasta sayısıdır. Köylerde bulunan hastaların daha etkili sağlık hizmetleri almaları noktasında, doktor başına düşen hasta sayısının düşük olması beklenmektedir. Samsun ili köyleri genelinde doktor başına düşen hasta sayısının 0.53 kişi olduğu belirlenmiştir. Doktor başına düşen hasta sayısının en az olduğu ilçeler sırasıyla; Ayvacık, Asarcık ve Vezirköprü ilçeleri iken en fazla olduğu ilçeler Canik ve Ondokuz Mayıs'tır. Buradan, il merkezine daha uzak köylerde bulunan hastaların büyük çoğunluğunun ilçe yerine il merkezindeki hastaneleri, il merkezine daha yakın köylerde bulunan hastaların ise ilçe merkezindeki hastaneleri tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Çizelge 1'den de görüldüğü gibi, I.alt bölgede yer alan merkez ilçelerde doktor başına düşen hasta sayısı, II. ve III. alt bölgelerinkine göre daha fazladır.

Eğitim-öğretimin daha etkili olabilmesi için, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının daha az olması istenmektedir. TUİK 2011 verilerine göre, Türkiye genelinde 16, Samsun il merkezi genelinde 14 olan öğretmen başına düşen öğrenci sayısının, Samsun ili köyleri genelinde ise 7 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, Samsun ili köyleri genelinde okullaşma düzeyinin il merkezinden daha düşük olduğu söylenebilir. Samsun ili öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en fazla olduğu ilçe sıralamasında, 19 öğrenci ile Vezirköprü ilçesi birinci sırada yer almaktadır. Bu sıralamayı, 13 öğrenci ile Ayvacık, 12 öğrenci ile Asarcık, 11 öğrenci ile de Salıpazarı ilçeleri takip etmektedir. Alt bölgeler kıyaslaması yapıldığında ise, merkez ilçelerini kapsayan I. alt bölgenin öğretmen başına düşen öğrenci sayısının II. ve III. alt bölgelerinkinin yarısı kadar olduğu belirlenmiştir.

Samsun ili köylerinin %86'sında içme suyu şebekesi, %74'ünde ise kanalizasyon sistemi olduğu tespit edilmiştir. İçme suyu şebekesi varlığının en düşük olduğu ilçeler %8 ile Canik, %41 ile Atakum ilçesidir. Bu ilçelerin içme suyu oranlarının düşük olmasının sebebinin, şebekesiz su kullanımından kaynaklandığı düşünülmektedir. Köylerin kanalizas-

yon varlıkları incelendiğinde ise %33'lük oranla Ladik ilçesi en düşük oranla birinci sırada yer alırken, Canik, Yakakent ve Ayvacık köylerinin tamamında kanalizasyon olduğu belirlenmiştir.

3.2. Araştırma Alanında Yoksulluk İndeksi

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, Samsun ili köyleri genelinde yoksulluk indeksinin %41.7 olduğu tespit edilmiştir. I. alt bölgede yoksulluk düzeyinin az olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla III. ve II. alt bölgeler takip etmektedir. I. alt bölgede yoksulluk düzeyinin az olmasının en önemli sebepleri kanalizasyon ve elektrik varlığının fazla olması ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının düşük olmasıdır. II. alt bölgede ise yoksulluk düzeyinin yüksek olmasında en önemli sorun, kişi başına düşen gelirin düşük olmasıdır. Türkiye'de 4 kişilik hanede "10.752'den daha az yıllık gelire sahip olmak yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir (TUIK, 2010b). Samsun ili genelinde yapılan bu araştırmada yoksul sayılmayan ilçelerin Türkiye yoksulluk sınırının üzerinde olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3.1). Yoksulluk düzeyinin düşük olmasında diğer önemli sorunlar ise öğretmen başına düşen öğrenci sayısının fazla olması ve kanalizasyon varlığının az olmasıdır. II. alt bölgede yer alan Vezirköprü ve Havza ilçeleri nüfus bakımından kalabalık, arazi varlığı bakımından geniş olsa da, yetiştirilen gelir getirici ürün çeşidinin az olması, ilçelerde kişi başına düşen brüt gelirin düşük olmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk düzeyinin en az olduğu ilçe Ondokuz Mayıs olarak belirlenmiştir. Terme, Bafra ve Çarşamba ilçeleri de yoksulluk düzeyinin az olduğu diğer ilçeler arasındadır. Yoksulluk indeksi yüksek olan ilçeler, diğer değişkenler açısından da yüksek refah seviyesine sahiplerdir. Kanalizasyon varlığının, ilçelerin yoksulluk indeksinin yüksek çıkmasına en fazla etki eden değişken olduğu belirlenmiştir. Samsun ili genelinde en yoksul ilçe ise Asarcık olarak tespit edilmiştir. Kavak, Ladik ve Havza ise yoksulluk düzeyi yüksek olan ilçeler arasında yer almaktadır. Bu ilçelerin yoksulluk sıralamasında alt sıralarda yer almalarına kişi başına gelir, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, sağlık kuruluşuna ve ilçe merkezine olan uzaklık en fazla etki eden faktörler arasındadır (Çizelge 3.2). Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin gelecek kuşakların eğitim seviyesine bağlı olduğu düşünüldüğünde, kırsal kesimdeki öğrencilerin gerekli eğitimi almalarının sağlanması, yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etken olacağı söylenebilir.

Çizelge 3.1. Samsun İlinde Yoksulluk İndeksi Hesaplanmasında Ele Alman Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapmaları

Alt Bölgeler	İlçeler	Değişkenler																			
		Elektrik varlığı (%)		Öğrenen başına düşen öğrenci sayısı (kişi)		Ortalama hane halkı büyüklüğü (kişi)		En yakın sağlık kuruluşuna uzaklık (km)		Köylerin ilçe merkezine uzaklığı (km)		Astrat yol uzunluğu (km)		İçme suyu varlığı (0.Yok, 1.Var)		Kanalizasyon varlığı (0.Yok, 1.Var)		Doktor başına düşen hasta sayısı (kişi)		Kişi başına düşen brüt gelir (./Yıl)	
		Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.	Ort.	St.Sp.
I. Alt Bölge	Alaçam	0.35	0.09	7.10	8.79	3.80	0.31	18.66	9.92	15.40	8.00	0.89	0.32	0.92	0.27	0.60	0.00	7646.6	3999.2		
	Atakum	0.89	0.29	2.01	4.43	3.86	0.32	21.56	8.00	20.26	6.47	0.41	0.50	0.85	0.36	0.69	0.00	3432.1	1305.6		
	Bafra	0.89	0.27	4.37	7.68	3.87	0.49	20.46	16.33	17.43	11.09	0.96	0.20	0.89	0.31	0.58	0.00	7025.9	5828.1		
	Çanık	0.73	0.41	7.62	7.75	3.91	0.32	19.15	8.67	17.80	8.74	0.08	0.27	1.00	0.00	1.00	0.00	1801.1	1281.8		
	Çarşamba	0.85	0.33	5.61	7.91	3.93	0.35	13.81	8.37	13.06	7.43	0.95	0.22	0.97	0.18	0.67	0.00	6034.1	2451.2		
	İlkadım	0.80	0.40	2.28	5.56	4.16	1.67	20.45	7.69	18.64	6.95	1.00	0.00	0.55	0.52	0.91	0.00	1082.9	294.29		
	Ondokuz Mayıs	0.99	0.04	3.05	5.18	4.02	0.32	14.43	8.15	12.05	5.75	1.00	0.00	0.86	0.36	0.97	0.00	14028.7	9059.9		
	Tekkeköy	0.78	0.41	8.23	8.41	4.10	0.92	14.38	5.81	11.17	5.09	0.62	0.49	0.97	0.19	0.77	0.00	5897.1	1795.9		
	Terme	0.93	0.23	3.89	6.97	3.97	0.36	14.70	7.20	14.30	6.57	0.98	0.13	0.98	0.13	0.76	0.00	6001.7	2275.3		
	Yakakent	0.67	0.47	5.33	8.76	3.98	0.45	17.38	7.78	11.69	5.95	0.69	0.48	1.00	0.00	0.80	0.00	3972.1	835.68		
Toplam		0.80	0.34	5.20	7.71	3.93	0.49	17.24	11.11	15.25	8.63	0.82	0.38	0.92	0.25	0.70	0.13	6124.5	4651.4		
II. Alt Bölge	Asarcık	0.83	0.16	12.63	8.99	3.84	0.38	8.52	5.43	6.56	2.55	0.70	0.45	0.52	0.51	0.23	0.00	2113.9	1119.8		
	Havza	0.91	0.21	5.73	9.24	3.67	0.56	16.99	10.96	16.45	11.21	1.00	0.00	0.44	0.50	0.31	0.00	3531.8	1082.3		
	Kavak	0.97	0.16	1.01	3.54	3.75	0.80	13.55	6.99	12.78	6.33	1.00	0.00	0.58	0.50	0.30	0.00	2637.8	1312.4		
	Ladik	0.96	0.19	0.75	3.58	3.80	0.57	13.56	6.75	11.96	7.21	0.98	0.14	0.33	0.48	0.59	0.00	2664.6	1008.7		
	Veziroğlu	0.83	0.21	19.06	16.34	3.87	0.35	18.32	13.16	16.15	11.09	0.96	0.19	0.44	0.50	0.27	0.00	1428.8	326.9		
Toplam		0.89	0.20	9.50	13.78	3.80	0.54	15.72	10.73	14.28	9.75	0.96	0.18	0.45	0.49	0.32	0.10	2353.5	1227.7		
III. Alt Bölge	Ayvaek	0.75	0.38	13.25	11.08	3.88	0.28	18.11	7.25	12.8	5.39	0.63	0.49	1.00	0.00	0.19	0.00	2862.2	787.6		
	Salıpazarı	0.92	0.20	10.92	12.44	4.03	0.36	13.09	9.16	7.97	5.71	0.75	0.45	0.97	0.24	0.77	0.00	2966.6	896.9		
Toplam		0.81	0.31	11.96	11.74	3.89	0.32	15.48	8.61	10.33	6.07	0.67	0.47	0.97	0.17	0.47	0.29	2869.3	836.12		
GENEL TOPLAM		0.84	0.29	7.43	11.11	3.87	0.51	16.50	10.81	14.49	9.03	0.86	0.33	0.74	0.43	0.53	0.23	4360.2	3925.0		

Çizelge 3.2. Samsun İlinde Bölge ve İlçeler İtibariyle Yoksulluk İndeksleri

Alt Bölgeler	İlçeler	Elektrik varlığı (%)	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (kişi)	Ortalama hane halkı büyüklüğü (kişi)	En yakın sağlık kuruluşuna uzaklık (km)	Köylerin ilçe merkezine uzaklığı (km)	Asfalt yol uzunluğu (km)	İçme suyu varlığı (0.Yok. 1.Var)	Kanalizasyon varlığı (0.Yok. 1.Var)	Doktor başına düşen hasta sayısı (kişi)	Kişi başına düşen brüt gelir (./yıl)	Yoksulluk İndeksi (%)
I. Alt Bölge	Ondokuz Mayıs	0.99	0.05	0.28	0.16	0.16	0.23	1.00	0.86	0.97	0.40	51.1
	Terme	0.93	0.07	0.27	0.16	0.16	0.28	0.98	0.98	0.76	0.17	47.7
	Bafra	0.89	0.07	0.26	0.24	0.24	0.34	0.96	0.89	0.58	0.20	46.7
	Çarşamba	0.85	0.10	0.27	0.15	0.15	0.25	0.95	0.97	0.67	0.17	45.3
	İlkadım	0.80	0.04	0.30	0.24	0.24	0.36	1.00	0.55	0.91	0.03	44.6
	Tekkeköy	0.78	0.14	0.29	0.16	0.16	0.21	0.62	0.97	0.77	0.17	42.8
	Atakum	0.89	0.03	0.26	0.25	0.25	0.39	0.41	0.85	0.69	0.09	41.2
	Yakakent	0.67	0.09	0.27	0.20	0.20	0.22	0.69	1.00	0.80	0.11	40.8
	Alaçam	0.35	0.12	0.26	0.22	0.22	0.30	0.89	0.92	0.60	0.17	40.4
	Canık	0.73	0.13	0.26	0.22	0.22	0.34	0.08	1.00	1.00	0.05	40.4
Toplam		0.80	0.08	0.26	0.19	0.19	0.29	0.82	0.92	0.70	0.17	44.2
II. Alt Bölge	Vezirköprü	0.83	0.32	0.26	0.21	0.21	0.31	0.96	0.44	0.27	0.04	41.8
	Havza	0.91	0.10	0.23	0.19	0.19	0.32	1.00	0.44	0.31	0.10	37.8
	Ladik	0.97	0.01	0.25	0.12	0.12	0.17	1.00	0.28	0.59	0.07	37.3
	Kavak	0.97	0.02	0.24	0.15	0.15	0.25	1.00	0.58	0.30	0.07	37.2
	Asarcık	0.83	0.21	0.27	0.09	0.09	0.13	0.70	0.52	0.23	0.06	31.2
Toplam		0.89	0.16	0.24	0.17	0.17	0.27	0.96	0.45	0.32	0.06	36.9
III. Alt Bölge	Salıpazarı	0.92	0.19	0.27	0.14	0.14	0.15	0.75	0.97	0.77	0.08	43.9
	Ayvacak	0.75	0.22	0.26	0.21	0.21	0.25	0.63	1.00	0.19	0.08	41.9
Toplam		0.81	0.20	0.26	0.17	0.17	0.19	0.67	0.97	0.47	0.03	39.4
GENEL TOPLAM		0.84	0.12	0.25	0.18	0.18	0.27	0.86	0.74	0.61	0.12	41.7

*Yoksulluk indeksi hesaplanırken her bölgenin indeks değerleri toplanmış ve 100'e tamamlamak için 10 ile çarpılmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre, Samsun ilinin ortalama hane halkı büyüklüğünün en fazla olduğu ilçe İlkadım, en az olduğu ilçe ise Havza ilçesidir. I. ve III. alt bölgenin, II. alt bölgeye kıyasla daha kalabalık olduğu tespit edilmiştir. Kişi başına düşen geliri en fazla olan ilçe Ondokuz Mayıs, en az olan ilçe ise İlkadım'dır. Ortalama hane halkı büyüklüğünün en fazla olduğu İlkadım ilçesinde, kişi başına düşen gelirin en az olduğu tespit edilmiştir. Yıllık brüt geliri yüksek olan ilçelerin büyük çoğunluğunun I. alt bölgede, düşük olan ilçelerin ise büyük çoğunluğunun II. alt bölgede yer aldığı belirlenmiştir. Merkez ilçelerde gelir düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Samsun ili merkez köylerinde doktor başına düşen hasta sayısının, merkeze uzak köylerinkine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buradan, merkeze uzaklığı daha fazla olan köylerdeki hastaların ilçe yerine il merkezindeki doktor ve hastaneleri tercih ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, il merkezlerindeki hastanelerde gereğinden fazla yoğunluk yaşanmakta, etkili sağlık hizmetleri gerçekleştirilememektedir.

Samsun ili köyleri genelinde okullaşma düzeyinin il merkezinden daha düşük olduğu söylenebilir. Samsun ili öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en fazla olduğu ilçe sıralamasında Vezirköprü ilçesi birinci sırada yer almaktadır. Merkez ilçeleri kapsayan I. alt bölgenin öğretmen başına düşen öğrenci sayısının II. ve III. alt bölgelerinkinin yarısı kadar olduğu tespit edilmiştir.

Samsun ili alt bölgeler itibarıyla araştırıldığında en düşük yoksulluk indeksine II. alt bölgenin sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla III. ve I. alt bölgeler takip etmektedir. Merkez ilçeleri kapsayan I. alt bölgenin yoksulluk düzeyinin az olduğu tespit edilmiştir. Yoksulluk düzeyi az olan köylerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısının daha az olduğu belirlenmiştir. Buradan, Samsun ilinde II. ve III. alt bölgede yer alan ilçe köylerindeki öğretmen başına düşen öğrenci sayısının azaltılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple, köylerde bulunan okul ve öğretmen sayılarının artırılması gerekmektedir. Samsun ilinde en yoksul ilçe Asarcık, yoksulluk düzeyi en az olan ilçe ise Ondokuz Mayıs'tır.

Samsun ili I. alt bölgede yoksulluk düzeyinin en az olmasının sebepleri arasında bölgede kişi başına gelirin yüksek olması, kanalizasyon varlığının fazla olması, ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının az olması sayılmaktadır. II. alt bölgenin ise en yoksul olmasında kişi başına düşen gelirin düşük olması en önemli faktördür. Yoksulluğa sebep olan diğer önemli faktörler ise öğretmen başına düşen öğrenci sayısının yüksek olması, köylerde kanalizasyon varlığının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, Samsun ili köylerinde alt yapı hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. En fazla ihtiyaç duyulan yerlere yatırım yapılması öncelikler arasında yer almalıdır. Köylerde kişi başına geliri yüksek olsa da gerekli altyapı hizmetlerinin olmaması yoksul sayılmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. Kaynaklar

Ala, M., 2009. "Yoksulluk ve Küresel Çözumsuzlük". Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi), <http://www.paradoks.org>, ISSN 1305-7979, Yıl:5, Sayı:2.

Barrera. R.A. and Saldivar. V. 2002. "Proposal and Application of a Sustainable Development Index". *Ecological Indicators* 2:251-256.

Ceyhan. V., Bozoğlu. B., Demiryürek. K., Cinemre. H.A., Kılıç. O., 2006. "Tarımsal Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi: Samsun İli Örneği". Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi. Antalya.

Cinemre. H.A., Ceyhan. V., Kılıç. O., 1995. "Çarşamba Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Seri No:2. S.104.

Collins, G., Redmond, G., 1997. "Poverty in the UK and Hungary: Evidence From Household From Household Budget Surveys". DAE Working Papers Amalgamated Series, No:9703. Department of Applied Economics, University of Cambridge.

Dağdemir, Ö., 1999. "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 1. Ankara.

Dağdemir, Ö., 2002. "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994". Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Erdoğan. G., 1996. "Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Araştırma". DİE Uzmanlık Tezi. DİE Matbaası. Ankara.

Erdoğan, G., 2002. "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler". Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Eskiocak. M., 2007. "Kentsel Bölgelerde Sağlık Örgütlenmesi: Çok Sektörlü Yaklaşım Aile Hekimliği Ülkemiz İçin Uygun Bir Model midir?". Türk Tabipleri Birliği Yayınları. Ankara.

Jensen, H.H., Luckett, B., 1993. "A Profile of Poverty in Zambia Based on the 1991 Household Expenditure and Income Survey". Staff Report 93-SR61. CARD. Iowa State University, Ames, Iowa.

Kılıç, O., 1997. "Samsun İli Çarşamba ve Terme İlçelerinin Ova Köylerinde Fındık Üretimine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Fındığa Alternatif Üretim Planlarının Araştırılması". Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD, Doktora Tezi, S.170, Ankara.

Kılıç, O., Cinemre, H.A., Ceyhan, V., Bozoğlu, M., 2005. "Samsun İli Çarşamba ve Terme İlçelerinin Ova Kesiminde Fındığa Alternatif Üretim Planlaması". T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teknolojik Araştırma Projesi

Proje No: TAP-012, Samsun.

Levy, S.. 1991. "Poverty Alleviation in Mexico. Working Papers". Country Department II. Latin America and The Caribbean Regional Office. The World Bank.

Morrissey, J., Bernadette, O.R. and Moles, R. 2005. Indicators and Indices Development: The Appraisal of Sustainability at Settlement Level in Ireland. Proceeding of Esai Environ.

Pentarakı, K., 1996. "Food Demand and Poverty During Transition in Slovenia, Bulgaria and Romania". Thesis of Master. Mediterranean Agronomic Institute of Chania, Crete, Greece.

SAMTİM. Samsun Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. 2007. "Samsun İlinin Fiziki Durumu ve Avantajları". Web adresi: http://www.samsuntarim.gov.tr/yayinlar/tarimsal_strateji/tarimsal_strateji_pdf/samsun_ilinin_fiziki_durumu_ve_avantajlari.pdf. Erişim tarihi: 01.06.2012.

SAMTİM. Samsun Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. 2011. "Samsun İli Güncelleştirilmiş Tarım Master Planı". Web adresi: http://www.samsuntarim.gov.tr/html_dosyalar/yayinlar/tarimsal_strateji.htm. Erişim tarihi: 05.05.2012. Sayfa No: 85.

Sen, Amartya, 1976. "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement". *Econometrica*, vol: 44, no:2, ss. 219-231.

Thomas, Vinod, 1980. "Spatial Differences in Poverty: The Case of Peru". World Bank Reprint Series, no: 77, Washington, D.C.

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. 2010a. "Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri". Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/AltKategori.do?ust_id=11. Erişim tarihi: 17.05.2012.

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. 2010b. "Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları". Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23, Erişim tarihi: 11.06.2012.

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. 2011. "Örgün Eğitim İstatistikleri". Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=14. Erişim tarihi: 08.06.2012.

Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Yoksulluğun Karşılaştırılması (2002-2009)

Göksel ARMAĞAN
garmagan@adu.edu.tr

Altuğ ÖZDEN
aozden@adu.edu.tr

Şükran PEKER
sukran.peker@hotmail.com

Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Dünyanın ve ülkemizin de önde gelen problemlerinden biri kuşkusuz ki yoksulluktur. Yoksulluk, bireylerin sadece gelir düzeylerinin yetersizliği değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma ve benzeri hizmetlerden mahrum olmaları anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki yoksulluğu kırsal ve kentsel açıdan karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Çalışmada 2002-2009 yılları arasında Yoksul Kişi Oranı İndeksi, Yoksulluk Açığı Oranı, Gini Katsayısı ve SEN İndeksi ölçütleri kullanılmıştır. Yoksulluk ölçütü hesaplamalarının sonuçlarına dayanarak Türkiye’de yoksulluğun kentlerde giderek azaldığını, kırsalda yaşanan yoksulluğun ise giderek arttığını ifade edebiliriz. Sonuç olarak ülkemizde kırsal kesime daha az önem verildiğini, yoksullaşmanın bu kesimlerde giderek attığını söyleyebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki kırsalda yaşanan yoksulluk kentlere de dolaylı yoldan yansımaktadır. Genel olarak kırsalda yoksulluğu besleyen faktörler ortadan kaldırılırsa, kırsal yoksulluğu azaltma ve ortadan kaldırmaya yönelik önemli adımlar atılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sen İndeksi, Gini Katsayısı, Türkiye

Comparison of Rural and Urban Poverty in Turkey (2002-2009)

Abstact

Certainly one of the main problems of the world and our country is poverty. Poverty means not only the lack of income levels, at the same time it means the deprivation of the health, education, transportation and other services. The purpose of this study was to determine the comparative perspective of rural and urban poverty in Turkey. In the study, Head Count Ratio Index, Poverty Gap Index, Gini Coefficient and SEN Index were used in between 2002-2009. Based on the results of calculations of poverty criterion, poverty in urban decreased gradually, while poverty in rural areas can be expressed to increase steadily. Based on these results, it could be reported that in Turkey it has given less support to rural areas than urban and the poverty of these areas are increasing. However, it should be noted that poverty in rural areas will be reflected indirectly in the cities. In generally, if the factors sustaining the poverty eliminated in rural areas, it would be attempted significant steps to decrease and eliminate the rural poverty.

Key Words: Poverty, SEN Index, Gini Coefficient, Turkey.

1. Giriş

Yoksulluk, yoksun olma durumu dünya tarihi boyunca toplumları çeşitli şekillerde ilgilendiren ve toplumların en büyük problemlerinden biri halini almış olan bir konudur. Toplumlar insanlık tarihinin her döneminde kendi içinde sınıflara ya da gruplara ayrılmıştır. Kimi zaman derebeyi, burjuva ve işçi sınıfı; kimi zaman ise zengin orta kesim ve yoksul olarak sınıflanmıştır. Dünyanın ve ülkemizin de önde gelen problemlerinden biri kuşkusuz ki yoksulluktur. Bu konu bireysel bir sorun olarak algılansa da sosyal yaşamın dengesinden dolayı toplumdaki diğer bireylere de dolaylı olarak yansımaktadır. Böylece yoksulluk bireysel bir sorun olmaktan çıkıp toplumun ortak problemi haline gelmektedir.

Yoksulluk hayatın her döneminde sivriyen, sosyal hayatı ciddi bir şekilde etkileyen ve aynı zamanda toplumların gelişmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bir ülkede yoksul birey sayısı ve bireyler arasındaki gelir dağılımında adaletsizlik arttıkça toplumda huzursuzluk artar ve fertlerin arasındaki güven duygusu azalır. Yoksulluk problemi özellikle 1994 ekonomik krizinden sonra ülkemizde çok daha fazla konuşulmaya başlamıştır. Hemen ardından yaşanan 2001 ekonomik krizi ile yoksulluk sorunu ve mücadele yöntemleri ile ilgili birçok makale yazılmış ve yine birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır.

Dünya’da ve Türkiye’de yoksullukla konuyla ilgili birçok araştırma yapılmış ve yoksulluk birçok makale yazılmıştır. Rowtree (1901), yoksullukla ilgili ilk çalışma 1899 yılında İngiltere’nin York kentinde çalışıyor durumda olan ve bütün sınıfları içine alacak şekilde hane halkı düzeyinde yapılmıştır. Hanelerin gelir ve harcamasına ilişkin bilgiler anketle derlenmiştir. Yoksulluk; fiziksel etkinliği korumak için gerekli olan gıda, kira gibi temel gereksinimleri minimum düzeyde karşılamada yetersiz kalan gelir düzeyi olarak tanımlamıştır. Yoksulluk, anne, baba ve üç çocuktan oluşan beş kişilik bir aile için hesaplanmıştır. İngiltere’nin York şehrinde 1899 yılında, fiziksel etkinliği sağlamada haftalık minimum harcamanın 21 şilin sekiz pense eşit olduğu, nüfusun %10’unun yoksullukla iç içe yaşadığı belirlenmiştir.

Sen (1976), çalışmasında yoksul kişi oranı (head count ratio), yoksulluk açığı oranı (poverty gapratio) ölçütlerinde karşılaşılan eksiklikleri gideren ve aksiyomatik yaklaşıma dayanan alternatif bir yoksulluk ölçütü geliştirmiştir. Aksiyomatik yaklaşımda refah kavramı ordinaldir. Sen indeksinin hesaplanmasında yoksul kişi oranı, yoksulluk açığı oranı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımının Gini katsayısına gereksinim duyulmaktadır

Foster, Greer ve Thorbecke (1984), ekonometri yazınına kendi adlarıyla geçen Foster, Greer ve Thorbecke indeksini geliştirmişlerdir. Bu indeksle, toplam yoksulluk içinde alt grupların yoksulluk paylarının kantitatif tahmininin yapılacağı, diğer bir ifadeyle, toplam yoksulluğun alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalamasıyla toplanarak ayrıştırılacağı göstermişlerdir. Sen'in aksiyomları olarak bilinen tekdüze ve aktarma aksiyomlarını sağlayan FGT indeksi, özellikle görel yoksulluğa uygulanmaktadır.

Atkinson (1987), çalışmasında yoksulluk sınırının seçimi, yoksulluk indeksi ve yoksullukla gelir eşitsizliği arasındaki ilişki olmak üzere yoksulluk ölçütünün üç temel yönünü incelemiştir. Yoksulluk sınırının seçimi hakkında, hem yoksulluğun düzeyinin hem de yapısının etkileri bakımından fikir birliği yoktur, daha çok karşılaştırma yapılabilmektedir.

Paul (1989), Hindistan'ın Punjab eyaletinde, 1970-1971 dönemi kentsel ve kırsal yerleşim yerleri için ulusal örneklem anketlerinden (National Sample Survey) sağlanan verileri kullanarak Harcamaların Besin Gruplarına Ayrıştırılması yaklaşımına göre yoksulluk sınırını hesaplamıştır.

Kumar, Gore ve Sitaramam (1996), yoksulluk ölçütleri konusundaki son temel yaklaşımları ve sonuçlarını kapsamlı olarak inceleyerek, yoksulluk sınırının keyfi seçimi yerine insanların günlük tüketim davranışlarına dayanan yoksulluk ölçütüyle ilgili yaklaşımlar üzerinde durmuşlar, refah ekonomisi uygulamalarıyla yoksulluk ölçütünü sentezlemede ekonomistlere, istatistiği yorumlarda karşılaşılan problemlerle ilgili olarak da istatistikçilere öneriler sunmuşlardır.

Dumanlı (1996), çalışmasında 1987 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi verilerine dayalı Türkiye geneli, bazı iller ile kentsel ve kırsal yerleşim yerleri için yoksulluk sınırı ve yoksul hanelerin oranını hesaplamıştır. Yoksulluk sınırını asgari alınması gereken kalori miktarına göre belirlemiştir.

Erdoğan'ın (1996), çalışmasının veri kaynağı, DİE tarafından gerçekleştirilen 1994 Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Geçici sonuçlarıdır. Bu anket, Türkiye, kent, kır ve Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere yedi coğrafi bölge bazında yapılmıştır. Yoksulluk sınırını; alınması gerekli asgari kalori miktarı yaklaşımı, temel gereksinimler yaklaşımı, gıda oranı ve ortalama gelirin yarısı yaklaşımına göre hesaplamıştır.

Morduch (1998), ordinal özellikte olan Watts indeksinin doğrusal dönüşümünün Watts indeksine kardinal bir özellik verdiğini göstermiş ve bu dönüşümü ortalama çıkış zamanı (average exit time) indeksi olarak adlandırmıştır. Ortalama çıkış zamanı indeksini, 1989-1992 döneminde Bolıvyaya kentsel yerleşim yerleri hane halkı anketleri (encuesta de integrada de hogares urban Bolivia) ve 1988-1989 dönemi Bangladesh hane halkı harcama anketlerinin kırsal yerleşim yerlerine ait verilerine uygulamıştır.

Uygur ve Kasnaoğlu (1998), DİE 1994 Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi il merkezleri sonuçlarını kullanarak İstanbul, Ankara ve Diyarbakır illeri için aylara ve yıllara göre yoksulluk sınırı ve yoksul hane oranlarını belirlemiştir. Çalışmada seçilen il merkezleri için yoksulluk sınırının ve yoksul hane oranlarının belirlenmesi için düzeltilmiş potansiyel gıda harcaması yaklaşımı, temel gereksinimler yaklaşımı ve ortalama gelirin yarısı yaklaşımını kullanmıştır.

Dağdemir (1999), çalışmasında Türkiye ekonomisinde makro ekonomik daralmanın yaşandığı 1987 ve 1994 yıllarında yoksulluğu Türkiye geneli, kır, kent ve yedi coğrafi bölgeye göre incelemiştir. Gerekli veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan 1987 yılı ve 1994 yılı Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarından sağlanmıştır. Erdoğan'ın (1996), çalışmasında hesaplanmış olduğu Minimum Gıda Maliyeti ve Temel Gereksinimler Maliyeti yoksulluk sınırlarını veri kabul ederek 1994 yılı için yoksulluk sınırını hesaplamıştır. Coğrafi bölgeler, kır ve kent ayrımında fert başına nominal gelir artışları baz alınarak, 1994 yılı yoksulluk sınırı 1987 yılına deflate edilmiştir. Böylelikle, fert başına yoksulluk sınırları, 1987 ve 1994 yılları arasında yaşam standardındaki değişmelere duyarlı tanımlanmıştır.

Zheng (2001), çalışmasında görel yoksulluk sınırını kullanarak ayrıştırılabilir yoksulluk ölçütlerinin test edilmesi için istatistiksel yorumlar geliştirmiştir. Yoksulluk sınırını ortalama gelirin ve ortanca (medyan) gelirin yüzdesi olarak hesaplamıştır.

Bu çalışmanın amacı ise Türkiye'deki yoksulluğu kırsal ve kentsel yoksulluk açısından inceleyip nedenleri ve doğurduğu sonuçları, mücadele yöntemlerini araştırmaktır. Bu konuların yanı sıra sen indeksi, yoksulluk açığı indeksi ve yoksul kişi oranı indeksi ölçütlerini kullanarak 2002 ile 2009 yılları arasındaki Türkiye'deki kentsel ve kırsal yoksulluğu ölçmektir.

2. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Ölçümünde Kullanılan İndeksler

Yoksulluk kavramı genel anlamıyla, bireylerin hayatlarına devam edebilmeleri için temel gereksinimlerini karşılamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, bireylerin sadece gelir, tüketim gibi maddi olanaklardan mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık eğitim, ulaştırma ve benzeri hizmetlerden de mahrum olmaları manasına da gelmektedir. Bir bireyin yaşamını idam ettirebilmesi için edinmesi gerekli temel gıda maddelerinden oluşan sepetin maliyeti "açlık sınırı" olarak tanımlanmaktadır. Bireyin iyi beslenmenin dışında ihtiyaç duyduğu giyim, barınma, ulaştırma, haberleşme gibi azami yaşam düzeyini ya da temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli olan tüm mal ve hizmetleri satın alırken ödemesi gereken para, veya başka bir deyişle asgari düzeyde bir yaşam standardına sahip olabilmesi için yapması gereken minimum harcama miktarına ise yoksulluk sınırı denilmektedir (TÜİK, 2004).

Artık günümüzde yoksulluğun doğru bir şekilde tespit edilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü yoksulluğu önleme ile ilgili yöntemlerin ve stratejilerinin geliştirilmesi ve başarıyla uygulanabilmesini ciddi oranda etkilemektedir. Yoksulluk hesaplamasındaki etkinlik, en uygun yardımın sağlanması için de gereklidir. Çünkü etkili bir şekilde yürütül-

mesi gereken yoksulluğu önleme stratejileri, maksimum verimliliğin söz konusu olduğu kaynak dağılımını sağlayacaktır.

“Kent yoksulları” kavramı; 1996 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler HABDTAT raporunda ülke nüfusun kentlerde yaşayan bir kısmının, farklı nedenlerden dolayı, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş minimum geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek bir konumda olması durumu olarak açıklanmıştır.

“Mutlak yoksulluk” kavramı, bireyin yaşamını sürdürebilmek için zorunlu olan temel ihtiyaçlarını karşılanabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kısacası mutlak yoksulluk, hane halkı veya fertlerinin hayatlarını devam ettirebilecekleri minimum refah düzeyine ulaşamaması durumudur. Bu sebepten dolayı, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, fertlerin hayatlarına devam edebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu minimum refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranı şeklinde hesaplanmaktadır (TÜİK, 2004).

“Görelî yoksulluk” ise, fertlerin refah düzeylerinin, toplumun ortalama refah seviyesinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna tanıma göre, toplumun genel refah düzeyi ile kıyaslandığında, belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan fert veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak değerlendirilir. Refah seviyesinin ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir (TÜSİAD, 2000).

Dünya ülkelerinde yoksulluk ölçütü yapılırken gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk yöntemlerini kullandıklarını görürüz. Çünkü görelî yoksulluk bir eşitsizlik ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Görelî yoksulluk yaklaşımında eğer eşitsizlikte bir azalma bulunmuyorsa, yoksulluk büyümeye karşı tamamen duyarsızdır şeklinde nitelendirilmektedir. Bu durumda yoksulluğu azaltmanın tek yolu eşitsizliği azaltmaktır (Kakwani, 2003).

Bir başka yoksulluk kavramı olan “sübjektif yoksulluk” ise bireylerin kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına dair sözlerine bağlı olarak tanımlanmaktadır. Sübjektif yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu tanımlama, fertlerin gelir, tüketim ve tasarruflarını araştıran araştırmacının kişisel düşüncelerine de yer vermektedir.

2.1. Yoksul Kişi Oranı İndeksi (Head Count Ratio Index)

Yoksul Kişi Oranı indeksi, geliri yoksulluk sınırı altında olan nüfusun toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Yoksulluk göstergeleri arasında en fazla tercih edilen Yoksul Kişi Oranının (Head Count Ratio) hesaplanması, yorumu çok basit olduğundan ve de veri gereksinimi de fazla olmadığı için yoksulluk ölçümü ile alakalı çalışmalarda en sık kullanılan yöntemdir.

Ayrıca yoksul kişi oranı indeksi zaman içinde geliştirilen diğer yoksulluk ölçüt yöntemlerinin de oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Yoksul Kişi Oranı ölçütü, yoksulluk sınırı altında kalan yoksulların oranında meydana gelen değişimleri izlemekte kullanılabilen bir ölçek türüdür. Böyle bir ölçüt sonucu, yoksulluğun oransal olarak azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen politikaların etkisini ölçmek amacıyla kullanılması durumunda bir anlam taşımaktadır. Yoksulluk ölçümünde genel olarak bilgi sağlayan yoksul kişi oranı ölçütünün en önemli eksikliği yoksulluğun şiddeti (yoğunluğu) hakkında bilgi vermemesidir. Ayrıca yoksulluk sınırı altında kalan yoksul nüfus arasındaki gelir dağılımına ve yoksulluk sınırı altındaki bireylerin gelirlerindeki düşüş bu indeks yardımıyla hesaplanamamaktadır (Kakwani, 1980, 1993). Bu indeks (H) yoksulluk sınırı altındaki toplam nüfusu (q), toplam nüfusa (n) oranlayarak hesaplanmaktadır (Kumar, Gore ve Sitaramam, 1996).

2.2. Yoksulluk Açığı Oranı (Poverty Gap Ratio)

Yoksulluk Açığı Oranı, yoksulluğu yoksul kişi oranına göre daha derinlemesine incelemekte ve gelir açığı tanımlamasına dayanmaktadır. Bir kişinin gelir açığı, yoksulluk sınırı ile i. bireyin geliri, arasındaki farka eşittir. Gelir açığı, yoksulluk sınırı altındaki bireyler/hane halkları için hiçbir zaman negatif olamayacağı gibi, yoksulluk sınırı üstündeki birey/hane halkları için de pozitif olmayacaktır. Yani, negatif olacaktır (Sen, 1976). Gelir açığı yoksulluk sınırı altında kalan bütün yoksulların toplulaştırılmış gelir açığıdır (Takayama, 1979). Gelir açığının genişliği, bu gelir açığını paylaşan insanların sayısına bağlıdır. Yoksulluk Açığı Oranı gelir açığının kişi başına oranını ifade etmektedir. Yani, yoksullar arasındaki ortalama yoksulluk açığının yoksulluk sınırına oranına eşittir.

Yoksulluk açığı oranı, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen bir derinlik ölçütüdür ve aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$I = \frac{\sum_{i=1}^q (Z - Y_i) / q}{Z} = I = \sum_{i=1}^q \frac{g_i}{qz}$$

Burada; I: yoksulluk açığı oranını, q: i. Hane halkının yoksulluk veya gelir açımı, Z: yoksulluk açığını, q: yoksulluk sınırının altında kalan hane halkı sayısını temsil etmektedir.

2.3. Sen Yoksulluk İndeksi

En çok bilinen yoksulluk ölçütlerinden birisi Sen indeksidir. Bu indeks, refah karşılaştırmaların da ordinal yaklaşıma dayanan bir yoksulluk indeksidir. Sen indeksi diğer yoksulluk ölçüm araçlarının eksikliklerini gideren bir ölçüm aracıdır ve Yoksul Kişi Oranını, Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar Arası Gelir Eşitsizliğini bünyesinde taşıyan bir yoksulluk ölçütüdür. Bu indeks, yoksulluğun genişliğini, yoksulluğun şiddetini ve yoksullar arasındaki geliri dağılımını yansıtmakta olup, Tekdüze, Aktarma ve Odak aksiyonlarını sağlamaktadır (Sen, 1976).

Sen (1976) yaptığı çalışmada yoksulluğun ölçülmesi için iki sorunun cevaplanması gerektiğini belirtmiştir. İlk soru, kimlerin yoksul olduğunun bulunmasıdır. İkinci soru ise, yoksulların tek bir gösterge altında nasıl toplanacağıdır. İlk sorunun çözümü için gelir/harcama düzeyleri kullanılarak asgari geçim düzeyini gösteren yoksulluk sınırı bulunmaktadır. Eğer bir insan yoksulluk sınırının altında bir gelire/harcama düzeyine sahipse yoksul sayılmaktadır. Sen, ikinci sorunun çözümü için ise, kafa sayım oranı (yoksulluk sınırının altında bir gelir/harcamaya sahip insanların oranı) ile gelir açığı oranını (yoksulların ortalama geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki farkın yoksulluk sınırına olan oranı) önermiştir. Fakat bu iki göstergenin yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olmadığı için, Sen daha sonra Sen indeksi olarak bilinen daha iyi bir indeks geliştirmiştir. Ayrıca, neoklasik teorideki ve yoksulluk sorununun çözümlenmesindeki noksanlıkların farkını anlayan Sen, yoksulluğu çok boyutlu olarak inceleyen kapasite yaklaşımını da kurmuştur (Chakravarty, 1997).

Yoksulluk İndeksi olarak bilinen Sen İndeksi (P); Yoksul Kişi Oranı veya Hanehalkı Oranı (H), Yoksulluk Açığı Oranı (I) ve Yoksullararası Gelir Eşitsizliği Katsayısı'nı (G) birlikte dikkate almaktadır. Hesaplama formülü $P=H[I+(1-I)G]$ şeklindedir (Sen, 1976).

2.4. Foster, Greer ve Thorbecke Yoksulluk İndeksi

Yoksulluk ölçüm yöntemlerinden birisi de Foster, Greer ve Thornbecke (1984) tarafından geliştirilen endekstir. FTG indeksi toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırıştırabilme özelliğine de sahiptir. Bu indeks yoluyla, yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyo ekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmektedir. Bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı şekilde hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı olarak gözlenebilmektedir. Böylece, yoksulların sayısının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki görece yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Şenses, 2001). Çalışmada alt gruplar ele alınmadığı için bu indeks hesaplanmamıştır.

2.5. Gini Katsayısı

Yoksulluğu ölçmede kullanılan diğer bir ölçüt olan yoksullar arasındaki gelir dağılımı ölçütü, bütün nüfusun gelir dağılımı yerine sadece yoksulların gelir dağılımı ile ilgilenmektedir. Yoksulluk ölçütü olarak yoksullar arasındaki gelir dağılımının dikkate alınması çok önemlidir. Gini Katsayısının bu eksikliği tamamlayabilecek ideal bir gelir eşitsizlik ölçütü olduğu kabul edilmektedir. Yoksullar arası gelir eşitsizliğinin artması, yeterince beslenemeyenlerden iyi durumda ki yoksullara yapılan transfer ile yoksullar arası gelir eşitsizliğini artıran bir gelir transferine işaret ederken, aynı zamanda yoksulluğun şiddetinin artmış olduğunu göstermektedir. Bu ölçüt, yoksulluğun dağılımını veya etkisini ölçmektedir (Takayama, 1979).

Gini katsayısının yalnızca eşitsizlik indeksi olarak değil, aynı zamanda yoksulluk indeksi olarak kullanılabilir. Gini katsayısı bir Lorenz Eğrisiyle 45 derecelik doğru arasında kalan alanın hipotenüsünün, dik üçgen alanına olan oranının rakamsal olarak ifade edilmesidir. Gini katsayısı gelir dağılımında eşitsizliği ölçmeye yarayan katsayıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe denk gelir. Örneğin herkesin aynı gelire sahip olduğu bir toplumun Gini katsayısı 0 iken tüm gelirin bir kişide toplandığı (birden çok kişinin mensup olduğu) toplumun Gini katsayısı 1'dir.

3. Türkiye'nin Bazı Yoksulluk Göstergeleri (2002-2009)

TÜİK' in yaptığı çalışmaya göre bir kişinin 2002 yılındaki açlık sınırı 59 TL iken 2009 yılında 127 TL' ye yükselmiştir. 10 kişilik bir ailede açlık sınırı 2002 yılında 230 TL iken 2009 yılında 495 TL' ye çıkmıştır (Çizelge 1).

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre Türkiye'deki fertlerin yoksulluk oranları incelendiğinde kentte yaşayan bireylerin gıda yoksulluğu oranı 2002- 2005 yılları arasında azaldığı görülmektedir. Yoksul birey oranı 2002'de %0.92 iken 2009 yılında %0.06 ya kadar gerilemiştir. Kırsalda yaşayan bireylerin gıda yoksulluğu oranında 2002 den 2009'a kadar geçen sürede bir azalma görülmektedir. Ancak kırsal gıda yoksulluğu oranında, kent gıda yoksulluğu kadar gerileme yaşanmamıştır. Türkiye'nin genel durumuna baktığımızda ise kent gıda yoksulluğu oranındaki ciddi düşüş ülke oranlarına da yansımıştır. Yani Türkiye'deki gıda yoksulluğu oranı zaman içinde azalma kaydetmiştir. Türkiye'de kent yoksulluğu oranı 2002'de %21.95 iken ilerleyen yıllarda azalma kaydederek 2009 yılında %8.86 gerilemiştir. Kırsalda yaşayan fertlerin yoksulluk oranlarında yıldan yıla dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu oran 2002'de %34.48 iken 2009 yılında %38.69'a çıkmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2'de görülen harcama esaslı görece yoksulluk yöntemine göre kentteki fert yoksul oranı 2002'de %11.33 iken 2009'da %6.59'a kadar gerilemiştir. Bu oran kırsalda 2002 yılında %19.86 iken yıllar içinde ciddi bir artış göstermiş ve 2009 yılında %34.20'ye yükselmiştir. Türkiye'deki oranlar kırsaldaki yükselişten etkilenmiştir.

Yoksul fert oranına göre hesaplanan Sen indeksi 2002 yılında 15.78 iken ilerleyen yıllarda bu oran azalarak 2008'de

9.13'e gerilemiştir. Yoksul hanehalkı oranına göre hesaplanan Sen indeksi 2002 yılında 13.14 iken bu oran ilerleyen yıllarda azalma göstermiş ve 2008 yılında 7.12'ye kadar gerilemiştir (Çizelge 3).

Çizelge 1. Türkiye'de Açlık ve Yoksulluk Sınırları TL (2002-2009)

Hane Halkı Büyüklüğü	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı	Açlık Sınır	Yoksulluk Sınırı
1	59	137	75	186	81	190	84	216	91	244	105	283	122	341	127	365
2	90	208	113	280	122	288	124	327	138	368	159	428	185	515	192	552
3	113	262	143	354	154	363	161	414	174	466	201	540	233	651	243	699
4	133	310	168	417	182	429	190	487	205	549	237	638	275	767	287	825
5	152	353	192	476	207	488	217	557	235	627	271	728	313	874	328	944
6	170	395	214	531	230	543	242	620	261	697	301	809	350	976	365	1050
7	187	433	235	582	253	597	264	679	287	766	331	889	382	1066	401	1153
8	201	466	253	629	275	649	287	737	311	831	359	965	414	1154	435	1251
9	215	498	271	672	294	692	306	786	331	884	387	1040	446	1242	465	1336
10	230	535	288	714	315	742	325	836	351	938	404	1088	471	1313	495	1423

Kaynak: TÜİK, Çeşitli Yıllar.

Çizelge 2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye'deki Fertlerin Yoksulluk Oranları (2002-2009)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda Yoksulluğu	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk	26.96	28.12	25.6	20.5	17.81	17.73	17.11	18.08
Kişi Başına Günlük 1 ABD \$'ın Altı	0.20	0.01	0.02	0.01	vb.	vb.	vb.	vb.
Kişi Başına Günlük 2.15 ABD \$'ın Altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22
Kişi Başına Günlük 4.35 ABD \$'ın Altı	30.3	23.75	20.89	16.636	13.33	8.41	6.83	4.35
Harcama Esaslı Görelî Yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.5	14.7	15.06	15.12
KENT								
Gıda Yoksulluğu	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Yoksulluk	21.95	22.3	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
Kişi Başına Günlük 1 ABD \$'ın Altı	0.03	0.01	0.01	vb.	vb.	vb.	vb.	vb.
Kişi Başına Günlük 2.15 ABD \$'ın Altı	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19	0.04
Kişi Başına Günlük 4.35 ABD \$'ın Altı	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.4	3.07	0.96
Harcama Esaslı Görelî Yoksulluk	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01	6.59
KIR								
Gıda Yoksulluğu	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.8	34.62	38.69
Kişi Başına Günlük 1 ABD \$'ın Altı	0.46	0.01	0.02	0.04	vb.	vb.	vb.	vb.
Kişi Başına Günlük 2.15 ABD \$'ın Altı	4.06	33.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11	0.63
Kişi Başına Günlük 4.35 ABD \$'ın Altı	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33	11.92
Harcama Esaslı Görelî Yoksulluk	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31	34.2

Kaynak: TÜİK, Çeşitli Yıllar. (vb.: Veri bulunamadı)

Çizelge 3'te görüldüğü gibi kentte yaşayan yoksul bireylerin oranı yoksul kişi oranı indeksi ölçütü hesaplamasına göre 2002 yılında 0.21 iken yıldan yıla azalma göstererek 2009 yılında bu oran 0.08'e gerilemiştir. Yine yoksul kişi oranı

indeksi ölçütü hesaplamasına göre kırsalda yaşayan bireylerin oranı 2002’de 0.34 iken ilerleyen yıllarda artış yaşanmış. 2006 yılında ciddi bir azalış göstermiş olmasına rağmen 2009 yılına kadar tekrar bir artış yaşanmış ve bu oran 0.38’e kadar yükselmiştir. Ketteki yoksulluk oranı yoksulluk açığı indeksi ölçütü hesaplarına göre 2002’de 0.05 iken bu oran zamanla azalarak 2009 yılında 0.01’e gerilemiştir. Bireyler arasındaki gelir dağılımını ifade eden Gini katsayı TÜİK’in yaptığı araştırmaya göre Türkiye’de 2002 yılında 0.43 iken yıllar içinde dalgalanmalar göstermiş ve 2008 yılında ise bu katsayı 0.41’e gerilemiştir. TÜİK’ in yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre; Türkiye’de yoksulluk açığı oranı 2002 yılında 0.26 iken 2008 yılına kadar dalgalanmalar yaşandığı gözlenmekte ve 2008 yılında ise bu oranın 0.21’e kadar düştüğü görülmektedir.

Çizelge 3. Türkiye’de Bazı İndekslere Göre Yoksulluk Göstergeleri (2002-2009)

	Yoksul Fert Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Yoksul Kişi Oranı İndeksi (Head Count Ratio Index)*								
Türkiye	0.260	0.280	0.250	0.200	0.170	0.170	0.170	0.170
Kent	0.210	0.220	0.160	0.120	0.090	0.100	0.090	0.080
Kır	0.340	0.370	0.390	0.390	0.310	0.340	0.340	0.380
Gini Katsayısı*	0.430	0.420	0.400	0.380	0.430	0.410	0.410	0.420
Yoksulluk Açığı Oranı (Poverty Gap Ratio)**	0.260	0.160	0.170	0.140	0.150	0.230	0.210	0.240
Yoksul Fert Oranına Göre SEN İndeksi***	0.150	0.144	0.126	0.093	0.088	0.093	0.091	0.095

*TÜİK, Çeşitli Yıllar

**DPT, 2010

***Orijinal Hesaplamalar

4. Türkiye’de Yoksulluk Nedenleri ve Mücadele Yöntemleri

Dünyanın neresinde olursa olsun yoksulluk nedenleri ve bu nedenlerin doğurduğu sonuçlar aynıdır. Yoksulluğun belli başlı nedenleri bulunmaktadır. Bunları; çevresel etkenler, ekonomik etkenler, siyasi etkenler ve toplumsal etkenler şeklinde sınıflandırabiliriz. Yoksullaşmanın en belirgin nedenlerinden olan çevresel etkenlerin başında, doğal afetler, çölleşme, kuraklık, küresel ısınma gibi doğal etkenler gelebildiği gibi; aşırı otlatma, ormanların tahrip edilmesi gibi insanların yarattığı zararlar sonucunda oluşan doğal yıkımlar da yoksulluğa neden olabilmektedir. Yoksulluğun bir başka nedeni olan ekonomik etkenler arasında işsizlik ilk sırada yer almaktadır. Ekonomik krizler bireylerin, toplumların ve hatta ülkelerin yoksullaşmasına sebebiyet verebilir. Örneğin 1929’da Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan ekonomik buhran sonucu 50 milyon insanın işsiz kalmış, yeryüzündeki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de %65 oranında azalmasına neden olmuştur. Bunalımdan etkilenen birçok ülkede inşaat faaliyetleri durmuş; tarım ürünü fiyatlarındaki %40-60’lık düşüş yaşanmış, çiftçileri ve kırsal bölge nüfusunu kötü etkilemiştir. Krizle birlikte işsizler ve evsizler ordusuna milyonlarca insan daha eklenmiştir. Bir diğer yoksulluk nedeni olan siyasi politikalar ise toplumlarda büyük yoksulluklara neden olabilmektedir. Özellikle izlenen yanlış politikalar, tarıma yapılan düşük destek, sanayinin çarpık büyümesi yoksulluğu beslemektedir. Eğitime verilen desteğin çok az olması, yoksul bir nesil yetişmesine neden olmaktadır. Yoksulluğun toplumsal nedenleri arasında en önemlisi nüfusun aşırı büyümesidir. Aşırı nüfus artışı yaşanan ülkelerde yoksulluğun önemli bir sorun olduğu bilinmektedir. Özellikle doğum kontrol konusunda bilinçsiz ve yetersiz bir ülke, aşırı nüfus artışlarına ve çarpık kentleşmeye yol açabilmektedir. Beyin göçleri ve tarihteki yönetim biçimleri insanları ve toplulukları yoksul bırakabilmektedir. Ayrıca savaşlar, soykırımlar, toplumları uzun süreler boyunca muhtaç bırakabilmektedir. Dünya tarihini inceldiğimiz zaman bu sebeplerden dolayı milyonlarca insanın yoksullaştığını ve yine milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet verdiğini görürüz.

Yoksulluğun, bir ülkenin sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan bir sorun olduğu unutulmamalıdır. Yoksullukla mücadele yoksul insanların yaşam kalitesini iyileştirme ve toplum yaralarını sarmada büyük önem taşımaktadır. Yoksullukla mücadeleyi bireysel ve toplumsal mücadele olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Toplumsal mücadeleyi ise sivil toplum kurumları ve devlet kurumlarının yaptığı mücadele şeklinde iki bölüme ayrılabilir.

Yoksullukla mücadelede bireysel mücadele önem taşımaktadır. Ancak yoksul birey sayısını azaltmak ve gelir dağılımındaki adaleti sağlamak açısından sivil toplum örgütlerini ve devlet kurumlarının atacağı adımlar çok daha fazla önem arz etmektedir. Bireysel mücadelede ulaşabileceğimiz insan sayısı kısıtlı olsa da bireysel mücadeleden vazgeçmemek gerekir. Yoksullukla mücadelede en büyük görev ise sivil toplum örgütlerine ve kamu kurumlarına düşmektedir. Çünkü bu kurumların daha fazla bireye ulaşma şansı ve bu bireylere daha fazla yardım etme olanakları bulunmaktadır.

Yoksullukla mücadelenin devlet kurumları tarafından yürütülmesinde 1986 yılından bu yana Türkiye’de temel aktör olarak doğrudan faaliyet gösteren Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü rol oynamaktadır.

Bu kurum çeşitli faaliyetler yürütmekte olup, diğer kamu kurumları, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde çalışmaktadır. Devlet kurumlarının yapmış olduğu sosyal harcamalar ile kaynakları toplum içerisinde yeniden dağıtır. Eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri gibi hizmetler yoksul insanların yaşam standardının yükselmesini sağlar. Bu sebeplerden dolayı kamu kurumlarının sosyal harcamaları yoksul yanlısı yapılmalıdır. Yoksullukla mücadelenin ne kadar başarılı olduğu eğitim ve sağlık harcamalarının büyüklüğü kadar, yoksul insanların örneğin en yoksul %20'lik kesimin ne kadar yararlandığına bağlıdır (UNDP, 2003).

Eğitim düzeyi yüksek olan aileler eğitim düzeyi düşük olan aileler ile karşılaştırıldığında sağlık ihtiyaçlarının farkına daha iyi vardıkları ve talep ettikleri görülür. Daha iyi sağlığı olan fertler eğitimleri sonucunda kazandıkları bilgi ve becerilerini daha etkin ve uzun süreli kullanabilirler. Yani eğitilmiş insanlar eğitimsiz insanlara göre hayatı daha bilinçli ve farkında olarak yaşadıkları için eğitimsiz olan insanlara göre daha az yoksuldurlar. Bunun sonucunda da eğitimin yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi artmaktadır.

Yoksullukla mücadelede bir diğer önemli sorunda altyapı sorunudur. Altyapı yatırımları ile yoksulluk arasındaki ilişki sosyal sermayeden ciddi anlamda etkilenmektedir. Altyapı yatırımı yapılmış olan bir bölgede altyapıdan yararlanan grup içerisindeki sosyal ilişkiler yatırımın etkisini belirler. Açık fikirli, güvenin bulunduğu ve şeffaf toplumlarda altyapı yatırımları başarılı olur ve yoksul insanlar da bu yatırımların olumlu etkilerinden yararlanırlar. Tam tersi durumların yaşandığı toplumlarda yani kapalı görüşlü yenilikleri geç benimseyen toplumlar altyapı yatırımlarından gereken faydayı sağlayamaz bu da doğal olarak yoksul olan bireylere yansır. Kısacası, sosyal sermayesi iyi olan toplumlarda altyapı yatırımlarının çok olumlu etkileri görülür. Altyapı yatırımları ile sosyal sermaye arasındaki ilişkinin daha iyi algılanması daha yararlı olacaktır. Bu ilişkinin anlaşılması sonucunda yatırımların seçilme süreci iyileştirilerek yoksulluk üzerinde doğrudan etkiler yaratılabilir.

Yoksulluğu azaltma yolunda atılabilecek bir diğer adım ise istihdam yaratmaktır. İş olanakları arttıkça yoksul birey sayısında azalma yaşanır. Devletin istihdam yaratmak için projeler oluşturması bireylere iş olanağı sağlaması gerekmektedir. Bunların yanı sıra uygun projeler ve bu projelerin takibi de yoksullukla mücadelede önemlidir. Örneğin GAP Güneydoğu bölgesinin kalkınması ve yoksullukla mücadelede istihdam yaratmak için hazırlanmış önemli ve doğru projelerden biridir.

5. Sonuç

Günümüzde bireyler hemen her istediği ortama girebileceği bir dünya yaşantısı içinde olduğundan yoksul insanların kendilerini ezilmiş, dışlanmış ya da ötekileşmiş hissetmemeleri için toplumun elbirliğiyle yoksulluk konusunda gerekli hassasiyeti göstererek her bireyin onurlu yaşam hakkını elde etmesi için yardımlaşma içinde bulunması gerekir. Aksi durumlarda ise yani yardımlaşma ve dayanışmanın, adaletli bir gelir dağılımının olmadığı durumlarda insanlar yasal olmayan yollardan kazanç elde etmeye çalışır ve bunun sonucunda güvensizlik artar ve toplumlar kaosa sürüklenir. Bu gibi sebeplerden dolayı yoksulluk probleminin zamanla minimuma indirilmesi ve ortadan kaldırılması için bireylerin, toplumların ve devlet kurumlarının hangi yöntemleri izlemesi gerektiği iyi belirlenmelidir.

TÜİK yaptığı araştırmalar ve yaptığımız yoksulluk ölçütü hesaplamalarının sonuçlarına dayanarak Türkiye’de yoksulluğun kentlerde giderek azaldığını, kırsalda yaşanan yoksulluğun ise giderek arttığını söyleyebiliriz. Ancak unutulmalıdır ki kırsalda yaşanan yoksulluk kentlere de dolaylı yoldan yansıtacaktır. Genel olarak kırsalda yoksulluğu besleyen aşağıdaki faktörleri ortadan kaldırırsa, kırsal yoksulluğu azaltma ve ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmış olacaktır. Kırsal alanda yaşanan ikilik ortadan kaldırılmalıdır. Bu bölgelerde yaşayan büyük toprak sahipleri yani sadece ticari amaçlı üretim yapan kişiler ile küçük üreticiler yani sadece geçinmek ve hayatlarına devam ettirebilmek için bu işi yapan çiftçiler aynı ortamda bulunuyorsa gelir dağılımında adaletsizlik ortaya çıkar.

Son olarak çözüme kavuşturulması gereken konu ise kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar ve sosyal politikalarıdır. Uygulanan politikalar kırsal kesimi benimsemeyen ve dışlayan bazı politikalarla kaçınılmalı ve bu kesimle bütün olmayı sağlayabilecek politikalar uygulanmalıdır. Alt yapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere tanınan öncelikten kaçınılmalı, gerekli teknolojilerin bu kesime de ulaşabilmesi için gereken adımlar atılmalıdır. Hizmet sunulurken kent ve kır ayırımından kaçınarak eşit hizmet anlayışı geliştirilmelidir.

Kaynaklar

- Atkinson, A., 1987. “On the Measurement of Poverty”, *Econometrica*, 55:749-764.
- Chakravarty, S., 1997. “On Shorrocks’ Reinvestigation of the Sen Poverty Index”, *Econometrica*, 65(5):1241-1242.
- Dağdemir, Ö., 1999. “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1):23-40.
- DPT, 2010. “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye”
- Dumanlı, R., 1996. “Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutlar”, *Uzmanlık Tezi*, DPT, Ankara.
- Erdoğan, G., 1996. “Türkiye’de Bölge Ayırımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma”, *DİE Uzmanlık Tezi*. DİE Matbaası, Ankara.
- Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E., 1984. “A Class of Decomposable Poverty Measures”, *Econometrica*, 52(3):761-767.
- Kakwani, N., 1993. “Statistical Inference in the Measurement Poverty”, *The Review of Economics and Statistics*, 75(4):632-639.

- Kakwani, N., 2003. "Issues in Setting Absolute Poverty Line", Asian Development Bank Poverty and Development Papers, 3:1-36.
- Kakwani, N.C., 1980. "Income Inequality and Poverty Methods of Estimation and Policy Applications", World Bank Research Publication, Oxford University Press.
- Kumar, T.K., Gore, A.P., Sitaramam, V., 1996. Journal of Statistical Planning and Inference, 49:53-71.
- Morduch, J., 1998. "Poverty, Economic Growth, and Average Exit Time", Economics Letters, 59:85-390.
- Paul, S., 1989. "A Model of Constructing the Poverty", Journal of Development Economics, 30:129-144.
- Rowntree, B.S., 1901. "Poverty: A Study of Town Life", Macmillan, London.
- Sen, A., 1976. "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", Econometrica, 44(2): 219-231.
- Şenses, F., 2001. "Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk", İletişim Yayınları, İstanbul.
- Takayama, N., 1979. "Poverty, Income Inequality, and Their Measures: Professor Sen's Axiomatic Approach Reconsidered", Econometrica, 47(3):747-759.
- TÜİK, 2002-2009. Yoksulluk Analizleri, [http://tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: Mayıs, 2012].
- TÜİK, 2004. Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 6
- TÜSİAD, 2000. "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.
- UNDP, 2003. "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi"
- Uygur, S., Kasnakoğlu, Z., 1998. "Seçilmiş İl Merkezleri İçin Yoksulluk Sınırı Tahminleri", Araştırma Sempozyumu, DİE, Ankara.
- Zheng, B., 2001. "Statistical Inference for Poverty Measures with Relative Poverty Lines", Journal of Econometrics, 101:337-356.

Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye

Tuna ALEMDAR

Yrd. Doç. Dr.
talemdar@cu.edu.tr

Alper DEMİRDÖĞEN

Arş. Gör.
ademirdogen@cu.edu.tr

M. Necat ÖREN

Prof. Dr.
mnoren@cu.edu.tr

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Yoksulluk ölçümü, genellikle konunun sosyal, siyasal ve diğer yönleri ihmal edilerek, ekonomik yöne verilen aşırı bir önemle irdelenmektedir. Yoksulluk ilginin giderek arttığı, tartışmaların sürdüğü ve birçok güçlükle karşılaşılan bir alandır. Farklı ülke ve bölgeler için yoksulluk sınırlarının belirlenmesi, gelir veya harcama esaslı yaklaşımlar arasında seçim, yoksulluğun derinlik, ciddiyet ve şiddetinin ölçülmesi, yoksulluk ölçüsünün belirli aksiyonların gereklerini karşılaması, ayrıştırmaya elverişli olması, ekonomik ve ekono- mi dışı faktörlerin birleştirilmesi bu güçlüklerden bazılarıdır. Kırsal yoksulluk ölçümünde bu güçlükler daha da ağırlaşmaktadır.

TÜİK verilerine göre hangi ölçüt seçilirse seçilsin yoksulluk kırsal kesimde daha yüksek olup kentlere göre daha yavaş düşüş göstermektedir. Kırsal kesim dünyanın gıda gereksinimlerini karşılayan kesimdir. Türkiye gibi tarımsal üretim potansiyeli yüksek bir ülkede, sosyal dayanışma ve kaynaşmanın yüksek olduğu kırsal alanlarda kırsal kesimin yoksulluk açısından dezavantajlı konumda olması çelişkili bir durum yaratmaktadır. Öte yandan yoksulluk ölçümünde farklı yaklaşımlar farklı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle yoksulluk ölçüm yöntemlerinin eleştirel gözle incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada kırsal yoksulluk ölçümünde karşılaşılan güçlükler, kullanılan çeşitli yöntemler Türkiye yoksulluk araştırmalarından örneklerle eleştirel bir gözle irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kırsal Yoksulluk, Yoksulluk Ölçümü, Türkiye

Rural Poverty, Measurement Issues and Turkey

Abstract

Poverty is usually analyzed, overemphasizing economic issues and neglecting social, political, and other aspects of the issue. Poverty is an area of growing interest and debate, where great difficulties are encountered. Determining poverty lines for different countries and different regions, selecting between income and expenditure based methods, measuring depth, seriousness and intensity of poverty, developing a poverty measure fulfilling some axioms, and allowing disaggregation, finding ways to combine economic and noneconomic factors are some of the difficulties encountered. All these difficulties aggravate, when measuring rural poverty.

Whatever criteria are chosen, according to TÜİK data, poverty is higher and shows a slower decrease in rural areas. Rural people are those meeting food requirements of the world. Their being in a disadvantageous state in terms of poverty creates a paradoxical situation, especially in a country such as Turkey with a high agricultural potential, and in an area where social solidarity and cohesion are high. On the other hand, different approaches results in different outcomes. Therefore it is required that that poverty measures be critically evaluated.

This study critically reviews several difficulties encountered in rural poverty measurement, and several methods employed, giving examples from Turkish poverty researches.

Keywords: Poverty, Rural Poverty, Poverty Measurement, Turkey

1. Giriş

Yoksulluk, kalkınma çalışmalarının önemli bir ögesidir. Kalkınma çalışmalarında sıklıkla yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Örneğin; BM Binyıl Kalkınma amaçlarının ilki mutlak yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılmasıdır. Bu amaç kapsamında 1990 ve 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan yoksul nüfusun yarıya indirilmesi hedeflenmiş ve bu konuda sağlanacak gelişmelerin izlenmesi amacıyla çeşitli göstergeler belirlenmiştir (DPT, 2010). Benimsenen sekiz binyıl kalkınma amacı arasında bulunan kadının konumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, herkesin temel eğitim almasının sağlanması, çocuk ölümlerinin azaltılması ve anne sağlığının iyileştirilmesi gibi sorunlar genelde kırsal alanlarda daha yoğun karşılaşılan sorunlar olduğundan, bu alanlardaki başarı, kırsal alanda sağlanacak iyileştirmelere bağlıdır.

Bugün dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kırsal alanlarda, dünyadaki yoksul nüfusun %75'i ise gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesimlerinde yaşamaktadır. Bu nedenle dünyadaki refah artışı kırsal kesimlerde sağlanacak refah artışına bağlıdır. 2025 yılında dünya nüfusunun büyük bölümünün kentlerde, yoksul nüfusun %60'ının ise kırsal kesimlerde yaşayacağı öngörülmektedir (IFAD,2005).

Kırsal yoksulluk sorunu önümüzdeki yıllarda da ilgi çekmeye devam edecektir. Öte yandan ne kırsal ne de yoksulluk kavramları üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır. Konunun karmaşık niteliği nedeniyle bu kavramlarda bir anlaşmaya varılması mümkün de görünmemektedir. Önemine karşın hala üzerinde anlaşmaya varılamayan bir konuda yapılan tartış-

malarda ölçüm sorununun önemli bir yer tutmasına şaşırılmamalıdır. Çünkü hem kırsal hem de yoksulluk kavramına yüklenecek farklı anlamlar ölçüm sonuçlarına da yansiyacak ve hatta farklı politikaların uygulanmasını gerektirecektir.

2. Kırsal yoksulluğun ölçümünde karşılaşılan sorunlar

Çizelge-1’de verilen 2002–2009 arası dönemde kırsal ve kentsel alanlarda yoksulluğun gelişimiyle ilgili veriler incelendiğinde, yoksulluğun kırsal kesimde kentlerden daha yüksek olduğu ve iyileşmenin de kentlere göre daha yavaş olduğu görülmektedir. Türkiye gibi tarımsal üretim potansiyeli yüksek bir ülkede toplumun gıda maddeleri gereksinimini karşılayan kırsal kesimin yoksulluk açısından dezavantajlı konumda olması, gıdayı üretenin gıdadan yoksun olması anlamına geldiğinden, çelişkili bir durum yaratmaktadır. Ancak dünyanın hemen tüm bölgelerinde durumun böyle olduğu bildirilmektedir (World Bank, 2008). Öte yandan dünyanın hemen tüm bölgelerinde kırsal yöreler, gıda maddelerinin ve diğer bazı gereksinimlerin nispeten ucuz karşılandığı ve sosyal dayanışmanın daha yüksek olduğu yerlerdir. Birçok araştırmacı kırsal ve kentsel alanlarda asgari geçim maliyetlerinin sapsız olduğunu ileri sürerek kırsal yoksulluk oranlarının abartılı olduğunu ileri sürmektedirler (örneğin; Weber ve ark., 2005).

Çizelge-1: Türkiye, kentler ve kırlarda yoksulluk oranları ve gelişimi (2002–2009)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08
KENT								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
KIR								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62	38.69

Kaynak: TÜİK, 2012

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Yoksulluk göstergelerinin yöntem ve yaklaşıma bağlı olarak değişmesi, yoksulluk ölçüm yöntemlerinin irdelenmesini gerektirmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu da uluslararası platformdaki sürekli gelişmelerden söz ederek ülkemiz yoksulluk göstergelerinin yeniden değerlendirilmesi, harcamaya dayalı yoksulluk göstergelerinin ülkemizin sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koyacak ve uluslararası karşılaştırmalara elverecek şekilde revize edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda çalışmaların devam ettiği, çalışmalar sonuçlandırılıncaya kadar 2010 yılından başlayarak mutlak yoksulluk, harcamaya dayalı göreceli yoksulluk oranlarının yayınlanmayacağı duyurulmuştur (TÜİK, 2012).

Yoksulluk ölçümünde temel aşamalar, yoksulluğun tanımlanması, yoksulluk kıstaslarının, ölçüm yöntemlerinin belirlenmesi ve elde edilen sonuçların yorumlanması şeklinde özetlenebilir. Kentsel ve kırsal yoksulluk çalışmalarında birçok konuda benzer sorunlarla karşılaşılma birlikte, konu kırsal yoksulluk olduğunda sorunlar genelde daha da ağırlaşmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ölçüm sorunları açıklanmakta ve kırsal yoksulluk söz konusu olduğunda hangi ek güçlüklerle karşılaşıldığı belirtilmektedir. Çizelge-2’de kırsal yoksulluk ölçümünde başlıca sorun alanları özetlenmiştir.

Çizelge-2: Kırsal Yoksulluk Ölçümünde Başlıca Sorun Alanları

Ölçüm Sorunu	Açıklamalar
Tanım sorunu - yoksulluk	Mutlak (gıda, gıda+gıda dışı) veya görelî yoksulluk; Nesnel veya öznel yoksulluk: Yoksulluğun tanımlanma şekli (yukarıdan aşağıya veya katılımcı tanımlama)
Tanım sorunu - kırsal	Nüfus (miktar ve yoğunluk), temel ekonomik faaliyet, gelişme merkezlerine uzaklık, farklılaşan gereksinimler
Veri toplama sorunları	Kırsal alanda kayıtlı, kaliteli veri sorunu, verinin toplandığı yer ve zaman, mevsimlik işçi, göçebe topluluk sorunları, örnekleme, anket sorunları, geçici, sürekli yoksulluk ayrımı
Yoksulluk sınırının belirlenmesi	Kentsel ve kırsal alanlarda tercihlerde, aktivite düzeylerinde, farklı gıda maddeleri ile gıda ve gıda dışı mal fiyatlarında, sunulan kamu mal ve hizmetlerinde farklılaşmalar
Yoksulluk kıstasları: Ekonomik kıstaslar (Gelir, Harcama) Ekonomik kıstaslar yanında çok sayıda sosyal değişken	Gelir: kolay ölçüm nedeniyle daha ekonomik, kırsal alanlarda gelir düzensizlikleri ve dalgalanmaları, kayıt dışı gelirler Harcama: Gerçek yaşam standardı, düzensizlikler az, borçlanmayla, varlıklar satılarak yapılan harcamalar, tüketim tercih farklılıkları, dayanıklı tüketim malları, fiyat artışlarındaki farklılıkların gıda ve gıda dışı tüketim düzeyini farklı etkilemesi Sadece ekonomik değişkenlerin dikkate alındığı ölçümler ile sosyal değişkenlerin de dikkate alındığı ölçümler
Ölçüm kaynakları Eşdeğerlik Ölçeği	Hanehalkı ve birey bazında ölçümler, farklı eşdeğerlik ölçeklerinin farklı sonuçlar vermesi
Ölçüm yöntemleri	Yoksulluk Oranı, Yoksulluk Açığı, Yoksulluk Şiddeti, Sen Endeksi, diğer ölçüler; pratiklik, karşılanacak aksiyonlar, ayrıştırılabilirliği
Bileşik endeksler	Kırsal alanlara göre ayrıştırılmış çok sayıda veri gerektirmesi, öğelere verilecek ağırlık, öğelerin ayrı incelenmesinin güçlüğü, birleştirilmesinin sorunlu olması
Sonuçların sağlamlık derecesi	Standart hata, güven aralıkları, birikimli eğrilerinin karşılaştırılması, stokastik baskınlık analizleri, bootstrapping

Yoksulluk tanımı: Yoksulluğun kapsamı ülkeden ülkeye, dönemden döneme refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılık gösterir. Yoksulluk genelde mutlak ve görelî yoksulluk olarak iki şekilde incelenir. “Hanehalkı veya bireylerinin biyolojik olarak kendilerini yeniden üretebilmek için gereksinim duydukları gelir veya harcama düzeyini karşılayamaması” olarak tanımlanan mutlak yoksulluk iki şekilde ölçülür: Bunların ilkinde asgari gıda gereksinimleri esas alınıp gıda yoksulluğu ölçülürken diğerinde asgari gıda temini yanında diğer insani gereksinimler (giyim, barınma, ulaştırma vb.) de dikkate alınır. Gıda yoksulluğu ölçülürken temel gereksinimleri karşılayacağı düşünülen genelde 2100 kalorilik bir gıda sepetinin satın alınabilmesi için gerekli para hesaplanır. Kişi bu mal sepetini elde edecek gelire sahip değilse yoksul olarak nitelendirilir. Yoksulluğun temel gereksinimler esas alınarak hesaplanması birçok sorunu beraberinde getirir. Kişilerin kalori gereksinimleri yaş, cinsiyet, fiziksel aktivite, kişinin içinde yaşadığı çevreye (örneğin; kır ve kente) ve daha birçok faktöre göre farklılaşır.

Mutlak ve bilimsel bir şekilde ölçüldüğü ileri sürülerek yoksulluk tanım ve kapsamının topluma dayatılması oldukça sakıncalı sonuçlar doğurabilir. İnsanların bilimsel olarak belirlenen temel gereksinimleri karşılandıktan sonra devlet müdahalelerinin ve sosyal yardımların gereksiz hale geldiği ve kaldırılması gerektiği, ücretlerin seçilen düşük bir standarda göre belirlenmesi talep edilebilir. Oysa bir toplumda nelerin temel gereksinim olduğu o toplumun eriştiği refah düzeyi ile ölçülür. Bu anlamda, yoksulluk görelî bir kavramdır. Günümüzde birçok araştırmada bu yaklaşım benimsenmiştir. Görelî yoksulluk, birey veya hanehalkının, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında kalması durumunu ifade etmektedir. Görelî yoksulluk kavramı, toplumlar arasında farklılıklar olması gerektiğini ima etmektedir. Yoksulluk her ülkenin kendi içinde görelî olarak tanımlanabiliyorsa, bir ülke içindeki farklı bölgeler, kırsal kent için ayrı görelî yoksulluk tanımlarının yapılması talep edilebilir. Görelî yoksulluk yaklaşımı, beraberinde kavramların da görelîleşmesini

getirmiştir. Yoksulluk kavramı yerini marjinalleşme, sosyal dışlanma, yoksunluk gibi kavramlara bırakmaya başlamıştır. Mutlak yoksulluğun eninde sonunda ekonomik gelişmeyle birlikte ortadan kalkması beklenirken görece yoksulluğun ortadan kaldırılması, tanım gereği mümkün görülmemekte, azaltılması umulmaktadır.

Yoksulluk tanımındaki güçlüklerin yanı sıra tartışılması gereken bir diğer konu, yoksulluğun kimin tarafından tanımlanması gerektiği konusudur. Yoksulluk, uzmanlar, devlet veya araştırmacılar tarafından mı, yoksa halk tarafından mı tanımlanmalıdır? Bazı katılımcı yoksulluk araştırmalarında büyük çaplı anketler düzenlenerek halktan yoksulluğu tanımlamaları istenmektedir. Bu tür ölçümlere öznel yoksulluk ölçümü denilmektedir. Öznel yoksulluk ölçümlerinin sağladığı kazançlardan biri, bazen bir araştırmacının yoksul olarak nitelendiği bir kişi veya grubun kendisini öyle görmediğini veya bunun tersini ortaya çıkarması olmuştur. Öte yandan, şükürcülük, eldekiyle yetinme, kadercilik kültürünün yaygın olduğu Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerde kırsal alanlarda yoksulluk hatta açlık sınırının altında geliri olup ta kendisini yoksul saymayan bireylere rastlanmaktadır. Bazı araştırmalarda kırsal kesim kendisini yoksul olarak nitelendirmemiştir. Bu durum, kırsal yaşamın fiziksel, estetik ve sosyal açıdan kentsel yaşamdan daha yüksek doyum sağladığı duygusunun kırsal kesim halkı tarafından içselleştirilmesine bağlanmıştır.

Yoksulluk tanımında ekonomik yoksunlukların merkezi bir yer tutmasına karşın, bunun yeterli olmadığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Uzak kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin kendilerinden beklenen sosyal işlevleri yerine getirememesi, toplum yaşamında verilen kararlara katılamaması, sesini duyuramaması, sosyal ve politik açıdan dışlanması ekonomik ölçütleri temel alan yoksulluk ölçümlerinin ortaya koyamadığı gerçeklerdir. Sosyal ve politik dışlanma, maddi yoksulluktan kaynaklanabileceği gibi, maddi yoksulluğa düşmenin nedenlerinden biri de olabilir.

Tüm bunlar yoksulluk ölçümünde mükemmel bir sistem olamayacağını göstermektedir. Yoksulluk, ne olduğu kolaylıkla anlaşılıyor gibi görünse de, özünde muğlak bir kavramdır. Bu nedenle, farklı yoksulluk tanımlarıyla ve buna bağlı olarak da farklı ölçüm yöntemleriyle karşılaştırılması şaşırtıcı olmamalıdır.

Yoksulluğun kendini temel gereksinimlerin en azından belirli bir bölümünün karşılanamaması, düşük gelir, eğitim, sağlık, barınma, temiz su, olanaklarına kavuşamama, afetlerde güvencesizlik gibi birçok şekilde ortaya koyması onun çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Boyutlardan bir veya birkaçındaki düzelme, diğer boyutlarda düzelme olmadığında sürdürülemezdir. Gelir ve harcama gibi kısmi ölçüler yoksulluğun sadece bir boyutu üzerinde odaklanılmasını doğurur ve bu nedenle de yetersiz kalır. Sayılan bu boyutların birçoğu kırsal kesimlerde yaygın olarak karşılaşılan boyutlardır. Örneğin kırsal yoksulluk çevre tahribatı, su kirlenmesi, erozyon, ormanların tahribi gibi herkesi etkileyecek olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu ise kırsal kesimdeki insanların geçim olanaklarını ortadan kaldırarak, en azından azaltarak onların daha da yoksullaşmalarına neden olabilir.

Kırsal tanım: Kırsal yoksulluk ölçümlerinde bir diğer önemli güçlük, üzerinde çalışılmış bir kırsal tanımının olmamasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bazı istisnalar dışında, özellikle Türkiye'de, kırsal ve kentsel alanların birbirinden ayrılmasında ilgili yörenin ekonomik yaşantısında tarım sektörünün baskınlığının önemli bir rol oynadığı konusunda bir anlaşmadan söz edilebilir. Yapılan araştırmalar, az gelişmiş ülkelerde modernizasyon ve gelişmenin diğer sektörlerdeki gelişmelerden bariz bir şekilde ayrıldığını göstermektedir. Bu nedenle, kırsal alanlarda yoksulluğu ortaya çıkaran faktörler kentsel alanlardakinden farklıdır. İkinci anlaşma noktası, kırsal alanların gelişmenin yoğunlaştığı kentsel alanlardan uzak ve dağınık yapıda olması ve bu nedenle de gelişmelerden yeterince yararlanamamasıdır. Türkiye'de kırsal yoksulluk çalışmalarında kırsal alan olarak nüfus ölçütü kullanılmakta nüfusu 20000'den az olan yerler kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım oldukça farklı nitelikte yerleri kırsal kapsamı altında birleştirmektedir.

Kırsallık tanımı, kırsal yoksulluğun ölçümü, kırsal politikaların kapsam ve odak noktası üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Türkiye gibi yerleşim yerlerinin yarısından fazlası köy altı yerleşimlerden oluşan bir ülkede kırsal alan tanımı daha da büyük bir önem arz etmektedir.

Yoksulluk sınırının belirlenmesi: Yoksulluk ölçümlerinde yaygın uygulamalardan biri de yoksulluk sınırı yöntemidir. Bu yöntemde hanehalkı veya bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanmasına yetecek asgari bir gelir veya harcama düzeyi belirlenir. Bu düzeyin altında kalan hanehalkı veya bireyler yoksul olarak nitelendirilir. Yoksulluk sınırı mutlak veya görece olarak belirlenebilir. Görece yoksulluk sınırı belirlenirken ülkedeki ortanca gelir veya harcamanın belirli bir yüzdesi (örneğin; %50'si) esas alınır. Kuşkusuz, yoksulluk sınırı nelerin temel gereksinim olarak seçildiğine bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Yoksulluk sınırını kimlerin belirleyeceği de önemlidir. Yöneticilerin kendilerini yoksullukla mücadelede başarılı göstermesi için yoksulluk sınırını düşük tutması yeterli olacaktır. Bir diğer sorun da yoksulluk sınırının hangi endekse güncellenmesi gerektiği konusudur. Burada kırsal kesimde hanehalkı harcamalarının toplam harcama içindeki payları ve ilgili mal kalemlerindeki artışları yansıtan bir endeksin seçilmesi önem taşımaktadır.

Kırsal ve kentsel alanlarda insanların gereksinimleri farklı olduğu gibi bu gereksinimleri karşılamak için gerekli gelir de, yapılması gereken harcama da birbirinden farklıdır. Bu nedenle kır ve kent için tek bir yoksulluk sınırının belirlenmesi yanlıtıcı sonuçlara yol açabilecektir. Nitekim Çizelge-3'te de görüldüğü gibi kent ve kır için tek bir yoksulluk sınırı esas alınarak elde edilen yoksulluk oranları ile bunların her biri için ayrı yoksulluk sınırları esas alınarak elde edilen sonuçlar oldukça farklıdır. Ayrı yoksulluk sınırları seçilmesi durumunda kent ve Türkiye geneli görece yoksulluğu çok az artış göstermekte, buna karşın kırsal yoksulluk oldukça düşmektedir.

Çizelge-3 Tek ve ayrı hesaplanan yoksulluk sınırlarına göre kent ve kırsal yoksulluk göstergeleri

	Yoksulluk Sınırı		Yoksul Sayısı		Yoksulluk Oranı		Yoksulluk Açığı	
	(YTL)		(Bin)		(%)			
	Tek	Ayrı	Tek	Ayrı	Tek	Ayrı	Tek	Ayrı
Türkiye	3146	3164	11 123	11 580	16.1	16.7	25.3	25.6
Kent	3146	3633	4 841	7 096	10.4	15.2	23.5	24.2
Kırsal	3146	2295	6 281	3 198	27.8	14.2	26.4	23.9

Kaynak: TÜİK, 2008a

Görel yoksullukta ortanca değerin %50'si esas alınmıştır.

Yoksulluk sınırında bir diğer sorun yoksulluğun yoksulluk sınırına göre esnekliğidir. Bu esneklik, yoksulluk sınırının belirlenmesinde yapılan bir hatanın yoksul oranları ve sayılarını nasıl değiştireceğini gösterir. Böylelikle bir şekilde duyarlılık analizi yapılmış olur. Öte yandan yoksulluğun yoksulluk sınırına göre esnekliği, yoksulluk sınırı çevresinde yaşayan insanların fiyat değişimleri karşısında bu durumdan nasıl etkileneceklerini gösterir. Yapılan bir çalışma Türkiye'de yoksulluk düzeyinin yoksulluk sınırına duyarlı olduğunu göstermektedir. 2006 yılı yoksulluk sınırındaki %5'lik bir artış, yoksulluk oranını 2 puan artırmaktadır. Bu da %12 civarında bir değişime karşılık gelmektedir. Yoksulluk sınırında %10'luk bir artış yoksulluk oranında 4.5 puanlık (%25) bir artışa karşılık gelmektedir (Aran ve ark., 2010).

Seçilen farklı yoksulluk sınırlarının farklı sonuçlar vereceği açıktır. Bu nedenle istatistik kurumları, çeşitli sendikalar ve araştırmacıların yoksulluk ölçümleri sonuçları birbirinden oldukça farklı çıkmaktadır.

Veri toplama sorunları: Kırsal yoksulluk ölçümünde en önemli kısıtlardan biri tüm ülkelerde çeşitli düzeylerde karşılaşılan, az gelişmiş ülkelerde ise ağırlaşan verilerin miktar ve kalitesi sorunudur. Anketlerin hangi zaman dilimini kapsadığı da önemlidir. Kırsal alan gibi faaliyetlerin yıl içerisinde düzensiz yayıldığı yerlerde yılın farklı dönemlerinde farklı veriler elde edilecektir. Yerleşik olmayan göçebe topluluklardan düzenli ve sürekli bilgi alınması oldukça zordur. Bunların hepsinin ötesinde mevsimlik işçilerden de düzenli veri alınması oldukça güçtür. Hepsinden önce, yoksullar arasında çeşitli kesimlerin yapılan örnekleme ile yeterince temsil edilmesi gerekir. Bu ise oldukça güçtür. Tarım sektörünün önemli bir yer tuttuğu kırsal alanlarda anket döneminin seçimi daha da büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, geçici yoksulluk ile sürekli yoksulluk arasında bir ayırım yapılmalıdır.

Gelir ve Harcama Esaslı Ölçümler: Metodolojik açıdan ülkeden ülkeye fazla değişmemesi ve uluslararası karşılaştırmaları kolaylaştırması nedeniyle uluslararası kuruluşlar genellikle gelire bağlı yoksulluk hesaplamalarını tercih etmektedir (TÜİK, 2008b). Gelir bir potansiyeli, hane ve bireylerin kaynaklar üzerindeki kontrol derecesini gösterir. Kaynaklarının nispeten az olması nedeniyle gelir daha kolay ölçülür ve maliyeti harcama anketlerine göre nispeten düşük olduğundan, daha büyük örneklerle çalışılmasına olanak sağlar. Maaş ve ücret gibi kayıtlı gelir bileşenleri nispeten kolaylıkla ölçülebilir. Öte yandan, özellikle kırsal alanlarda kayıt sisteminin olmaması ve hesaplanmasındaki karmaşıklık nedeniyle tarımsal gelirin ölçülmesi, çiftçinin sahip olduğu arazi, canlı ve ölü demirbaşta değer artışlarının belirlenmesi oldukça güçtür. Tarımsal işletmelerde varlıkların değerindeki değişme ile nakdi gelirlerdeki hareket ters yönde olabilir. Benzer sorunlarla daha az olsa da kentlerde de karşılaşılır. Anket sırasında hatırlayamama, vergi ödeme kaygısı, yasal olmayan yollardan elde edilen gelirlerin beyan edilememesi, bazı gelir unsurlarındaki değer artışlarının açıkça görülebilmesi gibi nedenlerle gelir kentlerde de olduğundan düşük kaydedilebilir. Fakat birçok faaliyetin kayıt altında olmadığı ve birçok unsur için itibari değerler kullanılması gereken kırsal alanlarda gelir ölçümü daha güçtür. Gelir, hatalı beyan dışında, kırsal alanlarda, düzensiz niteliği nedeniyle mevsimlik dalgalanmalardan etkilenebilir, gelire yaşam şekli arasında doğrudan bir ilişki olmayabilir. Ayrıca gelirin tüketim düzeyi üzerindeki etkisi tartışılmaz olsa da, tüketim her şeyden önce mal ve hizmetlerin erişilebilir olmasını gerektirir (Şenses, 2009).

Harcama gelir gibi bir potansiyeli değil, gerçekleşen bir durumu, mevcut yaşam standardını gösterir. Harcama gelire göre daha düzenlidir. Gelirini belirtmekte isteksiz davranan haneler harcamalarını beyan etmede bu denli isteksiz olmayabilir. Ancak borç, bağış ve yardımlaşma ile elde edilen paralarla yapılan harcamalar, düzensiz harcamalar, dayanıklı tüketim malları harcamaları, kırsal alanlarda evlere kira bedeli biçilmesi, kırsal ve kentsel alanlarda yapılması gerekli harcamaların farklılığı sorun yaratabilir. Harcama, gelire göre, kırsal alanlarda daha güvenilir bir refah ölçüsüdür. Geçmiş dönemlerden kalma bir korkuyla devletin askere alma ve vergi toplama dışında köylere uğramadığını düşünen köylüler gelirlerini olduğundan düşük, tüketimlerini ise övünç ve böbürlenme gibi nedenlerle olduğundan fazla gösterebilmektedirler.

Öte yandan, ne gelir ne de harcama, boş zamanın, yaşamdan tat almanın, güvenliğin, barışın, sükûnetin, sağlık ve eğitim olanaklarının değerlerini yansıtamaz.

Hane ve Fert Düzeyinde Ölçüm ve Eşdeğerlik Ölçeği: Yoksulluk ölçümlerinde veri toplama birimi hanehalkıdır. Bazı tüketimlerin ortak olması nedeniyle birey gelirinin, hanehalkı toplam gelirinin hanedeki toplam birey sayısına bölünmesiyle elde edilmesi doğru olmaz. Hanehalkında her bireyin ölçek ekonomilerinden yararlandığı kabul edilerek ve farklı cinsiyet ve yaşta bireylerin gereksinimlerinin de farklı olacağından hareket edilerek eşdeğer gelir hesabına gidilir. Yoksul hanelerin nüfusu kalabalık olduğunda birey yoksulluğu hane yoksulluğundan yüksek çıkabilir. Birey esas alındığında ise ailenin tüm bireylerinin olanaklardan eşit yararlandığı varsayılmış olur. Yoksulluk ölçümünde ortak tüketimlerden

kaynaklanan ölçek ekonomilerinin ve hanehalkı büyüklük ve bileşim farklılıklarının dikkate alınmasını sağlamak üzere eşdeğerlik ölçekleri kullanılmaktadır (Şenses, 2009). Eşdeğerlik ölçekte çeşitli katsayılar kullanılmakta, bir başka ifadeyle çeşitli varsayımlardan yararlanılmaktadır. Eşdeğerlik ölçekte çeşitli tartışmalar hala sürmektedir (Gürsel ve ark., 2000). Yapılan varsayımlar ve kullanılan katsayılar elde edilen yoksulluk oranlarını etkilemektedir. Özellikle hanehalkının kentlere göre daha kalabalık olduğu kırsal alanlar bu ölçeklerden daha fazla etkilenecektir. TÜİK, hanehalkı içinde referans kişiye 1, diğer yetişkinlere 0.5 ve 14 yaşından küçükler için 0.3 katsayısının kullanıldığı OECD ölçekğini kullanmaktadır (TÜİK, 2008b).

Ölçüm yöntemlerinin çeşitliliği: Yoksulluk ölçümünde hesabı en basit olan ölçüt yoksulluk oranıdır. Yoksulluk oranı kısaca, yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun toplam nüfusa oranıdır. Sınır altında kalan ölçüm birimlerinin sayılmasına dayandığı için yoksulluk oranı kafa sayısı endeksi olarak da adlandırılmaktadır. Yoksulluk sınırını esas alan birçok yoksulluk endeksi geliştirilmiştir. Yoksulluk Oranı, Gelir Açığı Oranı, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi bunlardan bazılarıdır. Bu yöntemlerin bazılarının kısaca gözden geçirilmesi, yoksulluk ölçümünde ortaya çıkan bazı sorunların aydınlatılmasında yararlı olacaktır.

Oldukça kolay hesaplanabilmesine karşın yoksulluk oranında yoksulların yoksulluk sınırına uzaklıkları dikkate alınmamaktadır. Örneğin; yoksulluk sınırının 2.5 TL olarak belirlendiği iki toplumda yüzde yirmilik dilimler halinde gelir dağılımının şu şekilde olduğunu varsayalım: A $\{5/3/2/2/2\}$ ve B $\{5/3/1/1/0.7\}$. Böyle bir durumda A ve B topluluklarında yoksulluk oranı %60 olacaktır. Oysa A topluluğunda toplumun %60'ı 2 TL ile geçinirken B toplumunda toplumun %60'ı 1 TL ve altında bir gelirle geçinmektedir. Yoksulluk oranı yoksulluğun derinliğini yani kişilerin yoksulluk sınırının ne kadar altında yer aldığını dikkate almamaktadır. Ayrıca yoksulluk oranı yoksulların yaşamlarındaki değişimleri de dikkate almamaktadır. B toplumunda yoksulluk sınırı aynı kalırken yoksulların geliri iki katına çıksa veya A toplumunda yoksulların gelirleri yarı yarıya azalsa yoksulluk oranı bu gelişmeleri yansıtmayacaktır. Öte taraftan yoksulluk oranı yoksullar arası gelir transferlerinden de etkilenmeyecektir. Kısacası; yoksulluk oranı hem yoksulluk düzeyi (şiddeti, derinliği) hem de yoksullar arası gelir dağılımına duyarlı bir ölçüttür.

Yoksul kişilerin sayısı yanında, yoksulların ne kadar yoksul oldukları da önemlidir. Yoksulluk oranındaki bu eşitsizliğin dikkate alınması için yoksul kişilerin gelirlerinin yoksulluk sınırından farkları toplanıp önce yoksul sayısına ardından yoksulluk sınırına bölünerek gelir açığı endeksi elde edilebilir. Elde edilen değer her yoksulun yoksulluk sınırı düzeyine çıkarılması için ortalama olarak ve yoksulluk sınırına oranla ne kadar bir nispi gelir artışına gereksinim olduğunu göstermektedir. Yukarıda verilen örnekte, A ve B topluluklarında gelir açığı endeksleri sırasıyla 0.20 ve 0.64'tür. Bu durum, B topluluğundan A topluluğundan daha kötü durumda olduğunu göstermektedir. Fakat bu uygulamaya yeni sorunlar doğurmaktadır. B topluluğunda yoksullardan biri, örneğin yoksulluk sınırına en yakın yoksul kişinin geliri artıp yoksulluğu aştığında gelir açığı yine 0.66 olacaktır. Yoksul sayısı azaldığı halde gelir açığı endeksi artmaktadır. Bu çelişkili bir durumdur. Kısacası gelir açığı oranı yoksul oranına duyarlı bir ölçüttür. Bu yetersizliği gidermek için yoksulluk açığı endeksi geliştirilmiştir.

Yoksulluk açığı endeksi sıfır ile bir arasında değer alır. Yoksulluk açığı endeksi yoksulluk oranı ile gelir açığının çarpımıyla elde edilir. Yoksulluk arttıkça endeks bire, azaldıkça sıfıra yaklaşır. Yoksulluk açığı endeksi yoksulluğun dağılımına duyarlı bir ölçüttür. Yoksullar arasındaki farklılıkları yansıtmaz. Bir örnek üzerinde durum incelendiğinde bu açıkça görülecektir: A $\{8/6/2/2/2\}$ ve B $\{8/6/3/2/1\}$ gibi iki topluluk olsun. Yoksulluk sınırı 4 TL olduğunda her iki toplulukta da yoksulluk oranı %60; yoksulluk açığı endeksi $2/3$, yoksulluk açığı endeksi ise %40 olacaktır. Oysa A topluluğunda yoksullar arasında eşitlik, B topluluğunda ise yoksullar arasında eşitsizlik vardır. Yoksullar arasında eşit bir dağılım ortak ve kapsamlı bir sorunun varlığına işaret ederken, yoksullar arası eşitsizlik birbirinden oldukça farklı birçok sorunun varlığını gösterebileceğinden her iki topluluda yoksulluğun azaltılması için farklı politikalar gerekebilir. Sen (1976), bir yoksulluk ölçüsünün sağlanması gereken özellikleri belirtmiş, ve yoksullar arasındaki eşitsizlikleri dikkate alan Sen endeksini geliştirmiştir. Bu konuda en önemli katkılardan biri de Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) endeksidir (Foster ve ark., 1984). FGT, toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilen, bölüşüm sorunlarına duyarlı bir endekstir. Bu konuda Huppi ve Ravallion (1991) ve Ravallion (1996) ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Tüm bunlar yoksulluğun çok boyutlu niteliği nedeniyle birçok ölçüm yönteminin bulunduğunu ve bunların amaca uygun olanların birlikte dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan yoksulluğun birçok boyutunun ölçülemediği ve sayısallaştırılmadığını ileri süren araştırmacılar da vardır. Kişiyi özgü nitelikler ve sahip olunan şeylerin kolaylıkla ölçülebilmesine karşın fırsatlar kolaylıkla ölçülemezdir. Bu durum özellikle kırsal alanlar için daha da büyük bir önem taşımaktadır. Haase (2010) bir örnek vermektedir. Uzak bir köyde bir hanede dört yetişkin yaşamaktadır. Evde iki araba vardır. Kişilerden ikisi arabaları kullanabilmekte ve köyden belirli uzaklıktaki bir ilçede çalışmaktadır. Üçüncü kişi her gün otobüs durağına giderek işe gitmektedir. Dördüncü kişi özürülü olduğu için otobüs durağına erişememekte veya tekerlekli sandalyesi nedeniyle otobüse binememektedir. Bu durumda fırsatlar, mallar önemli olsa da asıl belirleyici olan kişisel özelliklerle çevrenin etkileşimi olmaktadır. Kişisel özellikler ve kişilerin sahip oldukları şeyler hakkında bilgiler istatistik bürolarından temin edilebilir. Oysa dünyada fırsat yoksunluğunu ölçen bir yoksulluk ölçekte henüz geliştirilmemiştir.

İstatistiksel sorunlar: Yoksulluk ölçüleri belli bir hata payıyla elde edildiğinden standart hatalar ve güven aralıkları belirtilmelidir. Ölçüm hataları sonuçları oldukça etkileyebilir. Sonuçlarının sağlamlığı test edilmeyen hiçbir analiz tamamlanmış sayılamaz. Bu konuda geliştirilen yöntemlerden bazıları şunlardır: farklı gelir veya harcama birikimli da-

ğılım fonksiyonlarının karşılaştırılması, stokastik baskınlık analizleri, bootstrapping bunlardan bazılarıdır (World Bank Institute, 2005).

Bileşik endeksler: Yoksulluk ölçümlerinde bir diğer eğilim yoksulluğun birden fazla değişkenle ölçülmesidir. Bu yaklaşıma göre, ölçüm kolaylığı sağlayan ekonomik kıstasların yanı sıra sosyal ve politik kıstaslar da dikkate alınmalıdır. Bunlardan en yaygın kullanılan ölçüt, Sen (1984) tarafından geliştirilen kapasite kavramına dayanan, İnsani Gelişme Endeksidir. Kapasite, insanların seçeneklerini genişletebilme potansiyelidir. Bu yaklaşımda sağlık yerine yaşam beklentisi, eğitim yerine okullaşma ve okuryazar oranları ve gelir yerine de satın alma gücü paritesine göre gayrisafi yurt içi hasıla alınmaktadır. Endekse katılması gereken değişkenler diğer bileşik endekslerde olduğu gibi artmaktadır.

Ravallion (2011) yoksulluk ölçümü ve yoksullukla mücadelede sadece piyasa mallarına erişim düzeyinin yeterli olmadığını, refahla ilgili diğer boyutların da dikkate alınması gerektiğini kabul etmekte fakat bu konuda bileşik endekslerin yarattığı sorunlara dikkat çekmektedir. Her şeyden önce bileşik endekse hangi değişkenlerin katılması gerektiği ve katılan değişkenlere ağırlıkların nasıl verileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Ağırlıklar verilse bile bu durum ele alınan değişkenler arasında bir ikame olduğu anlamına gelmeyecek midir? Örneğin; çocuk ölümlerinin bir puan düşürülmesi kaç yıl eğitime karşılık gelir? Yoksulluğun değerlendirilmesinde parayla ölçülemeyen unsurların dikkate alınması bunların mutlaka tek bir endekse indirgenmesini gerektirmez.

Yoksulluk çalışmalarında birden fazla göstergenin bulunması birden fazla verideki değişimin izlenmesi anlamına gelecektir. Bu, bir arabanın kontrol panelindeki birden fazla göstergenin aynı anda izlenmesini andırmaktadır. Ancak bu göstergeler birbirinden ayrı olarak izlenmektedir. Bunların tek bir göstergeye indirgenmesi oldukça güçtür. İnsani gelişme raporlarında olduğu gibi bunların tek bir endeks şeklinde birleştirilmesi yarar sağlayabilse de göstergeler farklı yönlerde hareket edebileceğinden bazı öğelerin gözden kaçırılmasına yol açabilecektir. (Poverty Analysis Discussion Group, 2012)

3. Sonuç ve öneriler

Birçok yönden kısıtlı olsa da son yıllarda yoksulluk araştırmalarında önemli gelişmelerin kaydedildiği de bir gerçektir. İnsani gelişme kavramı ve ölçüm yöntemleri kurumsallaşmış, korelasyon çalışmaları yerini nedensellik araştırmalarına bırakmaya başlamış, dinamik analizler eskiye göre daha yaygınlaşmış, çok boyutlu yoksulluk ölçüm yöntemleri geliştirilmiş, nitel ve nicel yöntemleri birleştirmeye yönelik yaklaşımlar artış göstermiştir. Tüm bunlara ek olarak erişilebilir veri ve yazılım sayısı da artmıştır.

Fırsat ve faydaların toplumsal gruplar arasında dağılımını güç ilişkileri belirlediğinden yoksulluk politik bir olgudur. Yoksulluk, çok boyutlu bir olgudur. Bununla birlikte yoksulluğun bazı boyutları üzerinde evrensel bir anlaşma söz konusudur; beslenme, sağlık ve eğitim gibi. Bazı durumlarda bu anlaşma kolay sayılaşdırılmayan bazı öğelerin gözden kaçmasına neden olmaktadır.

Kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan insanlar oldukça farklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Parasal ölçüm yöntemleri bunları yeterince yansıtamamaktadır. Kentsel alanlarda insanlar aynı fiziksel ve sosyal refah düzeyi, ulaşım, kira, sağlık ve enerji kırsal alanlara göre daha yüksek bedeller ödemektedirler. Öte yandan kötü çevre koşulları, artan suç oranları ve sosyal gerilimler, eşitsizlik ve eşitsizliğin farkına varılmasının yarattığı psikolojik ve sosyal sorunlar, kayıt dışı koşullarda yaşamın getirdiği düşük statü sorunları kentsel yoksulluk ölçümünde kolaylıkla sayılaşdırılmayan olgulardır.

Günümüzde yoksulluk çoğunlukla kent açısından ifade edilmektedir. Kırsal sorunlar yoksulluk araştırmalarına daha örtük bir şekilde girmektedir. Bunun en göze çarpan nedeni, ülkelerin gelişme süreçlerinde tarımın ulusal ekonomiye katkısının azalmasıdır. Oysa ilk bakışta bu kadar kolaylıkla görülmeyen asıl neden kırsal yoksullukların kolaylıkla ölçülebilir olmamasıdır. Kırsal yoksullukların çoğu kaynaklara erişememe, altyapı ve hizmet yetersizlikleri, topraksızlık, bilgi eksikliği gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Gelir ve harcama ölçüleri, güçsüzlük, toplum yönetiminde söz sahibi olamama, kendine güven, onur, ayrımcılık, sosyal dışlanma, sosyal güvencesizlik, tecrit vb. sorunları gösteremez. Örneğin; maddi sorunlarını gidermek için çocuğunu küçük yaşta okuldan alıp çalıştıran bir ailenin maddi göstergeleri düzelmiş görünecektir. Oysa aile hala yoksuldur. Gelir ve harcama önemli öğelerdir fakat refahın yegâne kaynağı değildir. Bunlara sahip olduklarından fazla bir anlam yüklenmemelidir. Özellikle, kırsal yoksulluğun anlaşılması için daha farklı bir veri toplama sistemi ve yaklaşım gereklidir.

Türkiye’de ve dünyada gıdayı üretenlerin gıdadan yoksun olması kırsal alanlarda bir ayrılmaya işaret etmektedir. Kırsal kesim tek ve homojen bir bütün olmadığından alt gruplar esas alınarak analiz edilmelidir. Topraksız köylüler, küçük çiftçiler, işgücünü değerlendirme olanağı bile bulamayan yoksul köylüler, yaş bağımlılığı yüksek aileler, işgücüne katılmayan kadınlar, köyün itici gücü nedeniyle ailelerinin bir bölümü kente göçmüş kırsal aileler, tarımda çözülme gibi konuların ayrıntılı olarak incelenip kırsal alanda yoksulların kimler olduğu ve neden yoksul oldukları belirlenmelidir..

Sonuç olarak; yoksulluk araştırmaları nitelik olarak çok boyutlu, dinamik ve ilişkisel; kullandığı yöntemler ve kuramsal temellerinde ise çoğulcu olmalıdır. Kırsal yoksulluğun anlaşılması için yoksulluk ve mülkiyet eşitsizlikleri arasındaki karmaşık ilişkiler analiz edilmelidir. Yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu ve sadece parasal ölçümlerle anlaşılacağı anlaşılmalıdır.

Kaynaklar

- Aran, M., Demir, S., Sarıca, Ö., Yazıcı, H. 2010. Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlikteki Değişimler (2003-2006), Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu Sayı:1. Ankara.
- DPT, 2010. Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye.
- Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E., 1984. “A Class of Decomposable Poverty Measures, *Econometrica*, May, 52(3), 761-765.
- Gürsel, S., Levent, H., Selim, R., Sarıca, Ö., 2000. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma. TÜSİAD Yayınları No: TÜSİAD-T/2000-12/295. ISBN: 975-8458-14-0.
- Haase, T., 2010. “Measuring Rural Poverty”, All-Island Conference on Combating Rural Poverty and Social Exclusion, Drogheda, 21st October 2010.
- Huppi, M., Ravallion, M., 1991. “The Sectoral Structure of Poverty During an Adjustment Period, Evidence for Indonesia for mid-1980s”, *World Development* 19(12), 1653-1678.
- IFAD, 2005. “Investing in Agriculture and Rural Areas is Key to Meeting MDGs, Development Officials Agree”, Press Release. Rome, www.ifad.org/media/press/2005/27.htm. (Erişim Tarihi: 13.05. 2012)
- Poverty Analysis Discussion Group, 2012. “Understanding Poverty and Wellbeing: A Note with Implications for Research and Policy”, <http://www.odi.org.uk/resources/docs/7654.pdf>. (Erişim Tarihi: 30.05.2012). 11 p.
- Ravallion, M, 1996. Issues in Measuring and Modelling Poverty. *Economic Journal* 106(438), 1328-1343.
- Ravallion, M. 2011. On Multidimensional Indices of Poverty. The World Bank Policy Research Working Paper No: 5580.
- Sen, A., 1976. Poverty, an Ordinal Approach to Measurement, *Econometrica*, Vol:44, No:2
- Sen, A. 1984 Development Which Way Now? *Economic Journal* 93(372) 742-762
- Şenses, F. 2009. Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. 5.Baskı. İletişim Yay. Araştırma. İnceleme 121.
- TÜİK, 2008a. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3656. ISBN:978-975-19-5262-2
- TÜİK, 2008b. Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi, 6.
- TÜİK, 2012. “Yoksulluk Çalışması Hakkında Kamuoyu Açıklaması” 15.03.2012 tarihli 11 sayılı duyuru.
- Weber, B., Jensen, L., Miller, K., Mosley, J., Fisher, M. 2005. “A Critical Review of Rural Poverty Literature: Is There Truly a Rural Effect”, *International Regional Science Review*. 2005 28 (381) DOI: 10.1177/0160017605278996. Online version: <http://irx.sagepub.com/content/28/4/381>
- World Bank Institute, 2005. Introduction to Poverty Analysis
- World Bank, 2008. World Development Report, Agriculture for Development. eISBN-13: 978-0-8213-6809-1. DOI: 10.1596/978-0-8213-7233-3

Üniversite Öğrencilerinde Yoksulluk ve Geleceğe Yönelik Beklentiler (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği)

A.Zafer GÜRLER
zafer.gurler@gop.edu.tr

H.Gökhan DOĞAN
gokhan.dogan@gop.edu.tr

Bekir AYYILDIZ
b.ayyildiz1@hotmail.com

Merve ÖZKAN
m.ozkan686@hotmail.com

Esra GÜREL
esragrl_86@hotmail.com

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat.

Özet

Bu çalışma, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Taşlıçiftlik Kampüsünde bulunan öğrencilerin geçinme düzeylerine ilişkin beklentilerinin ve bu beklentilerin oluşturduğu farklılıkların ortaya koyulması amacıyla yapıldı. Çalışma ana kümesini üniversite kampüsünde bulunan 13085 öğrenci oluşturmuştur. Bu popülasyondan olasılıklı örnekleme yöntemi ile 253 öğrenci örneğe çekilmiştir. Elde edilen örnek hacmi, fakültelerin kampüsteki öğrenci sayısı içindeki oranları dikkate alınarak oransal olarak dağıtılmıştır. Bu örneklerden yola çıkılarak uygulanan anket çalışması sonucu elde edilen veriler istatistik programlarından yararlanılarak Kruskal Wallis H Testi ve Logistic Regresyon Analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin % 59, 70' i görece yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Öğrencilerin geleceğe yönelik beklentilerinde, öğrenim gördükleri fakülte bazında gruplar arasındaki fark anlamlı, cinsiyet ve üniversite hayatı öncesi yaşadığı yer bakımından gruplar arası fark anlamsız olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin beklentilerini en fazla belirleyen değişkenler, öğrencinin mezun olduktan sonra mutlu bir hayat süreceği düşüncesi, üniversite hayatında kendini sosyal-bilimsel açıdan geliştirmesi gerektiği ve maddi imkan sağlanırsa mezun olduktan sonra kendi işini yapabileceği düşüncesi olarak saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Görece Yoksulluk, Üniversite, Öğrenci Gelirleri.

Poverty and Future Expectations in University Students (The Case of Gaziosmanpaşa University) Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Agricultural Faculty, Department of Agricultural Economics Tokat

Abstract

This study aimed at determining the expectations of the students at Gaziosmanpaşa University Taşlıçiftlik Campus about their level of subsistence and the awareness created by these expectations. 13085 students in the university campus made up the universe of the study. 253 students from this population were included in the sample through probability sampling method. The obtained sample volume was distributed proportionally by considering the student ratio of faculties in the number of the students in the campus. Kruskal-Wallis H test and Logistic Regression Analysis were applied on the data obtained through a questionnaire. The results indicated that 59.70 % of the students were below the relative poverty threshold. It was determined that, regarding the future expectations of the students, the difference between the groups based on faculties was significant, whereas the difference between the groups regarding gender and pre-university dwelling was not significant. The most predictive variables for the student expectations were determined to be the expectation of a happy life after graduation, the idea that one should develop himself/herself during university life in terms of social-scientific perspective, and the expectation that the student could sustain his or her own life after graduation provided that he or she was financially supplied.

Key words: Relative poverty, University, Student Incomes.

1. Giriş

Üniversiteler toplumların bilimsel, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmelerinde önemli rol oynamaktadır. Üniversite; toplumsal ve bireysel yaşam kalitesini iyileştirmek için bilimsel ve teknik bilgi ile mesleki becerileri sağlayan dinamik bir kurum olarak toplumsal katmanlar arasında geçiş sağlamaktadır (Scott, 2002). Türkiye'de üniversite öğrencileri okudukları bölümü/programı çeşitli nedenlerle tercih etmektedir. Üniversiteye girmenin güçlüğünden ötürü öğrencilerin önemli bir kısmı açıkta kalmamak, bir meslek edinmek, yaşamını güvenceye almak için gerçekten ilgi duydukları bölümleri tercih etmek yerine, daha az ilgi duydukları ya da hiç ilgi duymadıkları bölümleri tercih etmek zorunda kalmaktadır. Başka bir ifadeyle, gençlerin temel hedeflerinden birinin üniversiteyi kazanmak; üniversiteye giren öğrencilerin ise girdikleri bölümden doyum olarak başarıyla mezun olmak ve yaşam beklentilerini gerçekleştirmeye çalışmak olduğu düşünülürse, bu konunun hem kendileri hem de toplumsal yaşam açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır (Şahin ve ark., 2011). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yükseltilmesinde nitelikli insan gücünün çok önemli bir faktör olduğu ve istenen niteliklerde insan gücü oluşturmak için eğitimin gerekliliği herkesçe kabul edilmektedir. Bireylerin eğitim yaşamlarının tamamının önemli olmasıyla birlikte, kişilerin uzmanlaşmasına imkân tanıyan üniversite eğitimi, üzerinde en çok durulması gereken eğitim bölümüdür. Bu amaçla üniversitelerde bireylere verilen eğitimin kalitesini artırmak için birçok çalışma yapılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan öğrenci profili araştırmaları önemli yer tutmaktadır. Profil araştırmaları, araştırmanın evrenini oluşturan hedef kitlenin mevcut durumunun çeşitli değişkenler açısından be-

timlenmesini sağlar. Eğitimin her alanında yer alan bireylerle ilgili yapılan profil araştırmalarında bu bireylerin içinde yer aldığı kültürel bağlam, sosyo-demografik faktörler, bireysel özellikler vb. hakkında önemli veriler elde edilmektedir (Erkan ve ark., 2002).

Bu çalışmada GOÜ öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve öğrencilerin geleceğe dair beklentileri araştırılmıştır. Bu bağlamda, geleceğe dair beklentilerini etkileyen faktörler ve oluşturulan yoksulluk sınırına göre öğrencilerin durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ndeki öğrenciler oluşturmaktadır. Gaziosmanpaşa Üniversitesi toplam öğrenci sayısı 20 659'dur. Örnek hacmi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin Fen Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Eğitim Fakültesi, Tokat Sağlık Yüksekokulu ve Tokat Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Tıp Fakültesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi ve ilçelerdeki Yüksekokullar çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca enstitülere kayıtlı öğrenciler de çalışmaya dahil edilmemiştir.

Bu çalışmanın ana materyalini, merkez kampüs içerisinde bulunan 7 fakülte'deki toplam 12 338 öğrenciden örneğe çekilen 253 öğrenci oluşturmaktadır. Örnek hacminin belirlenmesinde;

$$n = \frac{Nz^2pq}{Nd^2 + z^2pq}$$

formülü kullanılmıştır (Yamane, 1967). % 90 önem düzeyinde ve % 5 hata payı ile yapılan örneklemede;

“n”: Örnek hacmi

“N”: Örnekleme çerçevesindeki çalışmaya dahil edilen toplam öğrenci sayısı (12 338),

“p”: Öğrencilerin gelecekte umutlu öğrenciler 0,5 (%50 varsayımına dayalı),

“q”: Öğrencilerin gelecekte umutlu olmayan öğrenciler 0,5 (%50 varsayımına dayalı),

“z”: % (1-α) z test değeri,

“d”: hata tolerans payını ifade etmektedir.

Ana kütleli oluşturan öğrencilerin özellikleri başlangıçta bilinmediği için, örnek hacmini maksimum kılacak şekilde P=0,5 olarak alınmış ve örnek hacmi 253 olarak bulunmuştur. Anket sayıları öğrenci ağırlıklarına göre fakülte ve yüksekokullara dağıtılmış ve örneklem sayıları Çizelge 1.' de verilmiştir.

Çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ndeki öğrencilerin geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen faktörleri belirleyebilmek için Logit model kullanılmıştır. Logit modeli açıklayan lojistik dağılım fonksiyonu nihai olarak aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$P_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = Y_i = \beta_0 + \beta_1\alpha + \beta_2\lambda + \beta_3\theta + U_i$$

Burada, $P_i/(1-P_i)$ gelecekte umutlu olma olasılığının gelecekte umutlu olmama olasılığına oranı olan olasılık oranı (odds ratio) ve bunun doğal logaritması da logit olarak bilinmektedir.

“ Y_i ”i ninci öğrencinin gelecekte umut durumunu,

“ α ” mezun olduktan sonra mutlu hayat sürme durumunu,

“ λ ” üniversite hayatı boyunca kendini sosyal ve bilimsel açıdan geliştirme düşüncesini,

“ θ ” maddi imkan sağlanırsa kendi işini kurma durumunu,

“ SX ” cinsiyeti,

“ FK ” fakülteyi göstermektedir.

Model gücünü açıklama bakımından R^2 değeri logit modelleri için uygun bir ölçü olarak kabul edilmemektedir. (Thomas, 2000: 474). Neyman ve Pearson (1928) tarafından formüle edilen LR testine dayalı olarak geliştirilen McFadden- R^2 değeri de en yaygın kullanılan ölçülerden biri olmuştur. Bu çalışmada da modelin açıklama gücünü yansıtan değer olarak McFadden- R^2 kullanılmıştır. Mcfadden R^2 0-1 arası bir değer alır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 7,51'i ziraat fakültesi, % 23,32'si İİBF, %17,79'u eğitim fakültesi, % 19,76'sı fen edebiyat fakültesi, %23,32'si MYO, % 4,74'ü S.Y.O., % 3,56' sını B.E.S.Y.O. şeklinde oransal olarak dağıtılmıştır. Öğrencilerin bu şekilde seçilme nedeni homojen dağılımı sağlamak için gayeli olarak belirlenmiştir. Elde edilen örneklem neticesinde öğrencilerin gelecekte umutlu olup olmama durumları ve bunu etkileyen faktörler Logistik Regresyon Analizi ile istatistikî olarak ortaya koyulmuştur. Ayrıca, öğrencilerin fakülteleri, üniversite öncesi yaşadıkları yer ve üniversite hayatından öncelikli beklentileri ile gelecekte umutlu olup olmama durumu Kruskal Wallis H Testi uygulanarak gruplar arasındaki farklılık istatistikî olarak belirlenmiştir.

İstatistikî analizlerde kukla değişkenler kullanılmıştır ve tanımlanması şu şekilde yapılmıştır;

Çizelge 1. İstatistiki Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

DEĞİŞKENLER	DEĞİŞKENLERİN KODLANMASI	KUKLA DEĞİŞKENLERİN KODLANMASI	
		1	0
Gelecekte umutlu olma	Yi	Evet	Hayır
Cinsiyet	SX	Erkek	Kadın
Mezuniyet sonrası mutlu bir hayat sürme	α	Evet	Hayır
Üniversite hayatı boyunca kendi sosyal-bilimsel geliştirme	λ	Evet	Hayır
Maddi destek sağlanırsa kendi işini kurma	θ	Evet	Hayır
Fakülte	FK	Ziraat=1 MYO=5	İİBF=2 Sağlık YO=6
		Eğitim=3	Fen Ed. Fak.=4 BESYO=7

Tanımlanan değişkenler, bağımlı değişkenle analize alındıklarında % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlı çıkan değişkenlerdir. Bağımlı değişken gelecekte umutlu olma durumudur. Gelecekte umutlu olma durumunu etkilemelerine göre bağımsız değişkenlerin yorumlamaları yapılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

GO Ü öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ve bunlara ait diğer değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımları Çizelge 2.'de verilmiştir.

Çizelge 2. GOÜ Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Bunlara Ait Değişkenler

CİNSİYET	Frekans	Yüzde
Kadın	142	56.1
Erkek	111	43.9
Toplam	253	100.0
P=0.265 P>0.05 olduğu için gruplar arasındaki fark anlamsızdır		
YAŞADIĞI YER		
İl	121	47.8
İlçe	87	34.4
Kasaba	25	9.9
Köy	20	7.9
Toplam	253	100.0
P=0.746 P>0.05 olduğu için gruplar arasındaki farklılık anlamsız olarak bulunmuştur.		
FAKÜLTE		
Ziraat Fak.	19	7.5
İİBF	59	23.3
Fen Ed.	45	17.8
Eğitim	50	19.8
MYO	59	23.3
Sağlık YO	12	4.7
BESYO	9	3.6
Toplam	253	100.0
P=0.031 P<0.05 olduğu için gruplar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur.		
BARINMA ŞEKLİ		
Aile Yanı	48	19.0
Yurt	143	56.5
Öğrenci Evi	62	24.5
Toplam	253	100.0

ANNE YAŞAM DURUMU		
Anne Yaşamıyor	14	5.5
Anne Yaşıyor	239	94.5
Toplam	253	100.0
BABA YAŞAM DURUMU		
Baba Yaşamıyor	16	6.3
Baba Yaşıyor	237	93.7
Toplam	253	100.0
ANNE BABA BİRLİKTELİK DURUMU		
Anne-Baba Ayrı yada Boşanmış	36	14.2
Anne-Baba Beraber	217	85.8
Toplam	253	100.0
ANNE MESLEK		
Çiftçi	16	6.3
Esnaf	6	2.4
Memur	28	11.1
İşçi	8	3.2
Serbest	24	9.5
Ev kadını	165	65.2
Diğer	6	2.4
Toplam	253	100.0
BABA MESLEK		
Çiftçi	42	16.6
Esnaf	36	14.2
Tüccar	9	3.6
Memur	83	32.8
İşçi	41	16.2
Serbest	13	5.1
Ev kadını	29	11.5
Toplam	253	100.0
ANNE EĞİTİM DURUMU		
Okuryazar değil	17	6.7
Okuryazar	30	11.9
İlkokul	94	37.2
Ortaokul	51	20.2
Lise	39	15.4
Univ. yada daha üstü	22	8.7
Toplam	253	100.0
BABA EĞİTİM DURUMU		
	Frekans	Yüzde
Okuryazar değil	5	2.0
Okuryazar	16	6.3
İlkokul	55	21.7
Ortaokul	38	15.0
Lise	77	30.4
Univ. yada daha üstü	62	24.5
Toplam	253	100.0
EVDEKİ KİŞİ SAYISI		
2	14	5.5
3	51	20.2
4	81	32.0
5	59	23.3
6	25	9.9

7	19	7.5
8	4	1.6
Toplam	253	100.0
AİLE AYLIK GELİR		
1968.70 TL aile geliri üstündeki öğrenci	111	43.9
1968.70 TL aile geliri altındaki öğrenci	142	56.1
Toplam	253	100.0
AYLIK HARÇLIK		
Görelî yoksulluk sınırının üstünde yaşayan öğrenci	102	40.3
Görelî yoksulluk sınırının altında yaşayan öğrenci	151	59.7
Toplam	253	100.0
OKUDUĞU BÖLÜMÜ TAVSİYE DURUMU		
Hayır	102	40.3
Evet	151	59.7
Toplam	253	100.0
BİR İŞTE ÇALIŞMA DURUMU		
Hayır	208	82.2
Evet	45	17.8
Toplam	253	100.0
HERHANGİ BİR KURSA GİTME DURUMU		
Hayır	211	83.4
Evet	42	16.6
Toplam	253	100.0
HEDEFLENEN EĞİTİM DÜZEYİ		
Doktora	32	12.6
Yüksek Lisans	75	29.6
Lisans	63	24.9
Karar vermedim	49	19.4
Hedefim yok	34	13.4
Toplam	253	100.0
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNDEN ÖNCELİKLİ BEKLENTİLER		
Mesleğe Hazırlanma	144	56.9
Kişisel Gelişim	61	24.1
Entellektüel Gelişim	8	3.2
Kültürel Bilinç	17	6.7
Toplumsal Gelişme	23	9.1
Toplam	253	100.0
P=0.261 P>0.05 olduğu için gruplar arasındaki farklılık anlamsızdır.		
GELECEKTEN UMUTLU OLMA DURUMU		
Hayır	129	51.0
Evet	124	49.0
Toplam	253	100.0

GOÜ' de öğrenim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet durumuna ait frekans ve yüzde dağılımı Çizelge 2.' de verilmiştir. Öğrencilerin % 56.10'u kadın, % 43.90' ı erkektir. Uygulanan Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre, gelecekte umutlu olma durumu cinsiyet değişkenine göre gruplar arasında istatistikî olarak farklılık göstermemektedir.

Yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri bakımından gruplar arasındaki farklılık istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur. Yüzdeler dağılımlara bakıldığında gelecekte en fazla umutlu öğrencilerin İİBF öğrencilerinin olduğu söylenebilir. Gruplar arasındaki farklılığın en belirgin göstergesi ise Fen Ed. Fak. Öğrencilerinde görülmekte olup %13.2'si gelecekte umutsuz, %22.6' sı da gelecekte umutludurlar.

Öğrencilerin % 47. 80'i il merkezinde, % 7.90'ı ise köyde yaşamaktadırlar. Çizelge de görüldüğü gibi öğrencilerin büyük çoğunluğu il ve ilçe merkezli yerleşim yerlerinden üniversiteye giriş yapmışlardır. Çalışmada öğrencilerin gelecekte umutlu olma durumları ile üniversite öncesi yaşadığı yer arasında gruplar arası farklılık anlamsız olarak bulunmuştur.

Öğrencilerin % 56.50' sı yurttan barınma yolu ile . % 19.0'u ise aile yanında barınma ile öğrenim hayatını sürdürmektedir.

Öğrencilerin % 9.50' sinin annesi % 93.70'inin babası hayattadır. % 6.30' unun babası yaşamamaktadır. Öğrencilerin hem anne ve babası hayatta olanların oranı % 90.51 dir. Bu öğrencilerin % 85.80'inin sınıf ebeveynleri beraber yaşamakta. % 14.20'sinin ebeveynleri ayrı yada boşanmış durumdadırlar.

Öğrencilerin % 65.20' sinin annesi ev kadını, % 2.40' ının annesi esnaftır, % 32.80' inin babası memur, % 3. 60' ının babası tüccardır.

Öğrencilerin % 37.20' sinin annesi ilkokul mezunu, % 6. 70' inin annesi ise okuryazar değildir. Öğrencilerin % 30.40' ının babası lise mezunu, % 2.0' sinin babası ise okuryazar değildir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinde yaşayan fert sayıları dikkate alındığında % 32. 00' sinin ailesinde 4 kişi , % 42. 30' unun ailesi ise 4 kişiden daha geniş bir aile olarak yaşam sürdürmektedirler.

Görel Yoksulluk

Şekil 1. GOÜ Öğrencilerinin Aylık Harçlık Durumları ve Dağılımı

Çizelge 3. GOÜ Öğrencilerinin Görel Yoksulluk Durumları ve Geleceğe Yönelik Beklentilerinin Çapraz Dağılımı

		Yi		TOPLAM
		0	1	
GÖRELİ YOKSULLUK	Görel Yoksulluk Sınırının Üzerinde Kalan Öğrenci	51 %39.5	51 %41.1	102 %40.3
	Görel Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Öğrenci	78 %60.5	73 %58.9	151 %59.7
Toplam		129	124	253

Öğrencilerin aylık harçlıkları ise ortalama 428.97 TL dir. Bu rakam GOÜ öğrencileri için görel yoksulluk sınırı olarak kabul edilebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 59.70'i de bu sınırın altında bir aylık harçlık ile üniversite hayatlarını sürdürmektedirler. Görel yoksulluk sınırının altında kalan öğrencilerin % 60.50'si gelecekte umutsuz olarak belirlenmiştir.

GOÜ öğrencilerinin ailelerinin aylık ortalama gelirleri 1968.70 TL dir. Öğrencilerin ailelerinin % 56.10' u bu sınırın altında bir gelire yaşamlarını sürdürmektedirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 59.68' i okudukları bölümü tavsiye edecekleri belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun bölüm konusunda memnuniyet içerisinde oldukları verilen bilgilerden anlaşılacağı gibi sözlü beyanlarla da desteklenmiştir. % 82.21' i öğrenim hayatları devam ederken bir işte çalışmadıkları belirlenmiştir. % 83.40' ının herhangi bir kursa gitmediği belirlenmiştir. % 29.64' ünün yüksek lisans eğitimini hedefledikleri, % 12. 65' inin doktora eğitimi almak istedikleri belirlenmiştir, % 24.90' ının lisansüstü eğitimi düşünmedikleri belirlenmiştir.

Öğrencilerin % 56. 92' sinin mesleğe hazırlanma, % 3. 16' sının entelektüel gelişme olarak üniversite hayatından öncelikli beklentileri belirlenmiştir. Yapılan Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre üniversite öğrencilerinin. üniversite hayatından öncelikli beklentileri ile gelecekte umutlu olma durumları arasındaki ilişkinin gruplar arasında farklılığı anlamsız olarak bulunmuştur.

Öğrencilerin öğrenim görülen bölümü tercih nedenleri incelenmiştir. Yapılan ortalama puanlar sonunda okudukları

bölümü tercih nedenleri arasında en önemli nedenler sırasıyla bölümün bilimsel gelişmişliği, arkadaş aile önerisi, bölümün genel yapısı ve alanın toplumsal saygınlığı ön plana çıkmıştır.

Buna göre, öğrencilerin % 27.67'sinin bölümün bilimsel gelişmişliğinin tercih nedenleri arasında çok az etkili olduğunu, diğer faktörlerin hiç etkisi olmadığını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin % 50.99'unun gelecekte umutlu olmadıkları, % 79.45'inin bundan sonraki yaşamını burada geçirmek istemedikleri, % 74.31'inin mezuniyet sonrası başka işe yönelmek istemedikleri, % 52.96'sının ileride çalışacağı işin geçineceği kadar gelir sağlamasının yeterli olmayacağı, % 53.36'sının mezuniyet sonrası ailesinin geçimine katkıda bulunmak istemedikleri, % 76.28'inin mezun olduktan hemen sonra evlenmeyeceği, % 79.84'ünün ailesinin üniversite sonra lisansüstü eğitim için müsaade etmeyeceği, % 56.13'ünün maddi destek sağlansa bile kendi işini kurmayacağı, % 52.17'sinin mezuniyet sonra hayatını mutlu şekilde devam etmeyeceği, % 63.64'ünün üniversite eğitiminin hayatını olumlu etkilemeyeceği, % 60.47'sinin üniversite hayatı boyunca kendini sosyal ve bilimsel açıdan çok iyi geliştirmeyi düşünmedikleri, % 62.85'inin okulunu normal sürede bitirmeye inanmadıkları, % 60.08'inin iyi bir iş olsa bile rahat yaşayamayacağını düşündüğü, % 66.80'inin iyi bir evlilik için iyi bir iş sahibi de olmaya gerek olmadığını düşündükleri belirlenmiştir.

GOÜ öğrencilerinin okul bitirdikten sonra devlet bünyesinde iş bulabilmek için girmek zorunda olduğu sınavların en önemlisi olan KPSS sınavına gitme veya gitmeyi düşünme durumları incelenmiştir. Buna göre, öğrencilerin % 53.36'sının KPSS kursuna gitmedikleri veya gitmeyi düşünmedikleri belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin KPSS kursuna gitmeme veya gitmeyi düşünmediklerinin nedenleri, öğrencilerin % 31.11'inin vakit kaybetmeden özel sektörde işe başlamak istedikleri belirlenmiştir. Akademisyen olmak isteyenlerin oranı ise % 20'dir.

Öğrencilerin KPSS kursuna gitme veya gitmeyi düşünme durumuna ait görüşler ise, öğrencilerin % 67.80'inin KPSS'den iyi bir puan almayı düşündükleri, % 54.24'ünün de iyi bir puan alamazsa çevresindekilere ve ailesine karşı bir mahcubiyet içerisinde olacakları belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri ve bunları etkileyen faktörlerin istatistiki olarak belirlenmesinde alınan cevaplara göre logit model oluşturulmuştur. Logit model sonuçları Çizelge 4.'de verilmiştir.

Çizelge 4. Logistic Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: GELECKUMUT=Yi=Gelecekte Umutlu Olup Olmama Durumu					
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	z-istatistik	Olasılık (P)	
α	1.309604	0.274509	4.770710	0.0000	
λ	0.513699	0.278104	1.847148	0.0647	
θ	0.558767	0.275995	2.024553	0.0429	
C	-1.119650	0.241839	-4.629742	0.0000	
Log likelihood	-156.2623	Restr. log likelihood	-175.3168	McFadden R-squared	0.10868

Modelin açıklama gücünü ifade eden McFadden R^2 0.1086 olarak belirlenmiştir. Genelde olduğu gibi burada da oldukça düşük çıkan bu istatistik 0-1 arasında bir değer almaktadır ve doğrusal regresyon modelindeki R^2 ile aynı şekilde yorumlanmamaktadır (Özer, 2004). Bu değer modele dahil edilen değişkenlerin, öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri ile ilgili tercih olasılıklarını açıklamada yeterli olduğunu göstermektedir. Yapılan analiz sonucuna göre, öğrencilerin mezuniyet sonrası hayatının mutlu şekilde devam edeceği düşüncesine sahip olanlar gelecekte umutlu olarak belirlenmiştir ($P=0.000$; $P<0.05$). Öğrencilerin ileriye dönük olarak bugün sahip oldukları pozitif düşüncelerin onların umutlarını artırdığını söylemek mümkündür. Bu durumu, okudukları bölümün iş hayatında onlara yapacağı kazanımlar, okudukları bölümden memnuniyetleri ve kişisel olarak hayata bakışları doğrultusunda açıklayabiliriz. Öğrencilerin geleceğe yönelik umutlarını etkileyen bir diğer faktör üniversite hayatının kendilerini sosyal ve bilimsel açıdan geliştirmesi yönündeki fikirdir. Kendilerini sosyal ve bilimsel açıdan geliştirmesi gerektiğini düşünen öğrencilerin gelecekte umutlu olduğunu söyleyebiliriz ($P=0.0647$; $P<0.10$). Okul hayatından sonra iş hayatında ve sosyal çevrede iyi seviyelere gelmek için öğrencinin kendini geliştirip iyi yetiştirmesi gerektiği fikri, ve bunu uygulamaya geçirebilen öğrencinin gelecek umudunun arttığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin geleceğe dair umutlarını etkileyen bir diğer faktörde maddi imkan sağlanırsa kendi işimi yapabilirim düşüncesidir ($P=0.0429$; $P=0.05$). Kısaca, öğrencilerin gelecekte umutlanma oranı, mezuniyet sonrası mutlu hayat süreceğine inanma 1 birim arttığında 1.30, üniversite hayatı boyunca kendini geliştirme inancı 1 birim arttığında 0.51, maddi imkan sağlanırsa kendi işini kurma inancı 1 birim arttığında 0.55 artacaktır. Öğrencilerin gelecek hayatlarında kendi işlerini yapabilecek özgüveni bugün kendilerinde görmeleri onların cesaretini ve umutlarını ortaya koyabilmektedir.

Çizelge 5. Logistic Regresyon Analizinde Anlamlı Çıkan Değişkenlerin Çapraz Dağılımı

		Yi		TOPLAM
		0	1	0
θ	0	84	57	141
		%65.1	%46.0	%55.7
	1	45	67	112
		%34.9	%54.0	%44.3
α	0	89	43	132
		%69.0	%34.7	%52.2
	1	40	81	121
		%31.0	%65.3	%47.8
λ	0	87	66	153
		%67.4	%53.2	%60.5
	1	42	58	100
		%32.6	%46.8	%39.5

GOÜ öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen faktörlerin logistic regresyon analizi sonrası anlamlı çıkan değişkenlerden oluşturulmuş çapraz dağılım Çizelge 5.' de verilmiştir. Buna göre, maddi imkan sağlanırsa kendi işimi yaparım cevabı verenlerin % 54.0' ünün gelecekte umutlu oldukları, mezuniyet sonrası mutlu bir hayat yaşayacağını belirten öğrencilerin % 65.30'unun gelecekte umutlu oldukları ve üniversite hayatı boyunca kendini sosyal ve bilimsel açıdan geliştirmesi gerektiğini düşünen öğrencilerin % 46. 80'inin gelecekte umutlu oldukları belirlenmiştir.

4. Sonuç

Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğrenimini sürdüren öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri ve yoksulluk düzeyleri hakkındaki araştırmanın sonuçları tablolar halinde elde edilmiştir. Elde edilen veriler istatistiki analizlerle desteklenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Üniversitede öğrenimini sürdüren öğrencilerin % 56.10'u kadın, % 43.90'ı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin gelecekte beklenen konusunda cinsiyet bazında istatistiki olarak gruplar arası bir fark bulunmamıştır. 7 ayrı fakültede oransal dağılım ile elde edilen sayılarda yapılan anket neticesinde, farklı fakültelerde öğrenimini sürdüren öğrencilerin gelecekte beklenen konusunda gruplar arası farklılık istatistiki olarak ortaya konulmuştur. Gelecekte en umutlu olan fakülte ise İİBF si olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin % 80 den fazlası il ve ilçe merkezlerinden üniversite eğitimine gelmişlerdir. İstatistiki analiz ile gruplar arası farklılıkları incelenen öğrencilerin. üniversite öncesi yaşadıkları yer ile gelecekte umutlu olma durumları arasında istatistiki olarak gruplar arasında fark bulunmamıştır. Öğrencilerin % 56.50'si barınma şekli olarak yurt tercihini seçmişlerdir. Neden olarak ise özel yurtda ve öğrenci evlerinde kalmanın maddi olarak bir yük oluşturacağı gerekçe olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin % 90.51'inin anne ve babası hayattadır. Öğrencilerin % 85.80'inin ebeveynleri beraber yaşamlarını sürdürmektedirler. Öğrencilerin % 32. 00' sinin ailesinde 4 kişi yaşamaktadır. Öğrencilerin % 42. 29' unun ailesi ise 4 kişiden daha geniş bir aile olarak yaşamaktadırlar. Öğrencilerin % 37.15'inin annesi ilköğretim mezunu, % 30.43'ünün babası lise mezunudur. Öğrencilerin % 59.70'i okuduğu bölümü arkadaşlarına tavsiye edecekleri belirlenmiştir. Öğrencilerin % 82.21'i öğrenim hayatları devam ederken herhangi bir işte çalışmamaktadırlar. Öğrencilerin % 83.41'i herhangi bir kursa gitmemektedirler. Öğrencilerin % 29.64' ünün hedeflenen eğitim düzeyi yüksek lisans olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin hedefledikleri eğitim düzeyi ile geleceğe yönelik beklentileri arasında yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda, gruplar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır. Üniversite öğrencilerinin üniversite eğitiminden öncelikli beklentileri % 56.92 oranla mesleğe hazırlanmadır. Okul sonrası iş hayatlarına hazırlık olarak gördükleri üniversite dönemlerinde kendini sosyal ve bilimsel açıdan iyi geliştirmeliyim fikrine sahip öğrencilerin oranı % 39.53 tür. Bu orandaki öğrencilerin geleceğe umutla baktığı istatistiki olarak ortaya konulmuştur. Öğrencilerin okuduğu bölümü tercih etme nedenleri incelendiğinde, ağırlıklı olarak elde edilen ortalama puanlardan

öğrencinin bölümün genel yapısı, bölümün bilimsel gelişmişliği ve arkadaş aile önerisi gibi faktörlerin biraz etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. GOÜ üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin % 53.36'sının KPSS kursuna gitmediği veya gitmeyi düşünmediği belirlenmiştir. Nedenleri sorulduğunda % 31.11'inin vakit kaybetmeden özel sektörde işe başlamak istediği görülmüştür. KPSS kursuna gitmeyi düşünen öğrencilerin ise % 67.80'i iyi bir puan alacağını düşünmektedir. Üniversite öğrencilerinin ailelerinin ortalama aylık geliri 1968.70 TL olarak görülmüştür. Öğrencilerin ailelerinin % 56.10' u yaşamlarını bu sınıra altında gelire sürdürenlerdir. GOÜ öğrencilerinin görece yoksulluk sınırı 428.97 TL olarak belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin % 59.70'i de bu sınıra altında bir aylık harçlık ile üniversite hayatlarını devam ettirmektedirler. Görece yoksulluk sınırının altında kalan öğrencilerin % 60.50'si ise gelecekte umutsuz olarak belirlenmiştir.

Kaynaklar

- ERKAN, S., B. Tuğrul, E. Üstün, B. Akman, M. Şendoğdu, E. Kargı, M. Boz, T.Güler. .2002. "Okulöncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması". Hacettepe Üniv. Eğitim Fakültesi Dergisi. 23:108- 116.
- Neyman, J. ve E. S. Pearson ..1928. "On the Use and Interpretation of Certain Test Criteria for Purposes of Sttistical Inference." Biometrika. A 20. 175-240.
- Özer, H. Dummy Variable Econometrics Models (in Turkish). Nobel Yayınevi. Ankara. s.193. 2004.
- Scott, P.. 2002. Küreselleşme ve üniversite: 21. yüzyılın önündeki meydan okumalar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 2(1). 193-208.
- Şahin, İ. ve ark.. 2011.. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi 2011. Cilt 17. Sayı 3. ss: 429-452. İzmir.
- Thomas, R.L.. 2000. Modern Econometrics: An Introduction. Addison-Wesley. New York.
- Yamane, T.,1967. Temel Örnekleme Yöntemleri, Çeviri: Alptekin ESİN, Celal AYDIN, M. Akif BAKIR, Esen GÜRBÜZSEL, 2001, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Küreselleşmenin Diğer Yüzü: Kadın Yoksulluğu Ve Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi

Nilüfer SERİNKLİ¹
nserinikli@hotmail.com

İ. Hakkı İNAN²
hinan@nku.edu.tr

¹Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Uzunköprü M.Y.O.

²Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

2000’li yıllarda adından sıkça söz edilen küreselleşme, hem fırsatları hem de tehditleri beraberinde getirmektedir. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, etkin kaynak kullanımı ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının yükselmesi gibi fırsatlar yaratırken, dış ticarete artan rekabet, mali piyasaların bütünleşmesi ile ortaya çıkan ekonomik krizler, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin yarattığı en önemli tehditler; gelir dağılımında ki eşitsizlik ve yoksulluktur.

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Ülkemizde ki sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yoksul kadınları örgütleyerek, kadın kooperatifleri kurmaları konusunda destek vermektedirler. Araştırmanın amacı, yoksul kadınların kurulan bu kooperatif girişimleri sayesinde yoksulluktan ne derece kurtulabildiklerini göstermektir. Bu amaçla kooperatif yöneticileri ile görüşmeler yapılmış ve karşılaştıkları sorunlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Küreselleşme, yoksulluk, kadın.

Other Side Of Globalization: Women’s Poverty And The Importance Of Entrepreneurship In Preventing The Woman Poverty

Abstract

The globalization which is commonly talked about in 2000s brings about both opportunities and threats. Some opportunities of it are that transportation and communication costs reduce , efficient resource utilization and productivity increase, the living standards rise. On the other hand, some threats are that competition in foreign trade increase, the economic crises result from the integration of financial markets, the inequality in income distribution appears and the poverty is seen. The most important threats of globalization are poverty and the inequality in income distribution.

Poverty is the fundamental issue for all humanity and it also is a phenomenon mainly experienced by women. The civil society organizations , municipalities and The Social Services and Child Protection Agency in our country give support to poor women in order to establish women cooperatives. The aim of the study is to show how the poor women cope with the poverty with the help of these cooperative attempts. For this purpose , cooperative managers were interviewed and the problems which they came up against were identified.

Key words : globalization, poverty, woman.

1. Giriş

Her yeni süreç beraberinde yeni kavramları da gündeme getirmektedir. Küreselleşme kavramı da bunlardan biridir. Oysa, küreselleşme yeni bir kavram olmayıp, esas olarak kapitalizmin emperyalist aşamaya sıçramasıyla ortaya çıkmıştır. Dün burjuvazi, kapitalizm, emperyalizm olarak nitelendirilen bu süreç bugün küreselleşme olarak nitelendirilmektedir. İsim olarak birbirlerinden farklı olsalar da sürecin özünde bir değişiklik yoktur (Anonim, 2008).

Son yıllarda, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve bunların ortaya koyduğu iletişim ve bilgi ağındaki ilerlemeler dünyayı adeta “küresel bir köy”e dönüştürmüştür. Bu süreçte telekomünikasyon ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler lokomotif işlevi görmektedir. Bu yakınlaşmanın temelinde ekonomiden kültüre, siyasete kadar pek çok alanda ülkelerin birbirlerine yakınlaşmasını sağlayan küreselleşme süreci yatmaktadır. Bu süreçte sermaye, işgücü, teknoloji ve bilgi sınır tanımaz hale gelmiştir. Ayrıca, küreselleşme sürecinde demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, çevrenin korunması, terörizm ve organize suçlarla mücadele, insan hakları ve liberalleşme gibi evrensel değerler de ön plana çıkmaktadır. Bütün bu gelişmeler bir taraftan ulusal ekonomi, ulusal siyaset, ulusal kültür kavramını rafa kaldırmakta, diğer taraftan da ulus-ötesi çıkar gruplarını ortaya çıkarmakta ve değişik ülkelerden, hatta kıtalardan, insanları birbirlerine bağımlı hale getirmektedir. Küreselleşme sürecindeki tüm bu gelişmeler, ülkeleri dünya standartlarında mal, hizmet ve bilgi üreten bir toplum olmaya doğru sürüklemektedir (Aktan ve Şen, 2004).

Küreselleşme ile doğrudan ilişkilendirilen kavramlardan biri; belki de en önemlisi yoksulluktur. Yoksulluk, insanlık tarihinde sürekli olarak varolan ve çözüm aranan bir sorundur. Ne var ki, yoksulluğun yalnızca ekonomik bir sorun olması, sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkması, zaman içerisinde yoksulluğu ortadan kaldırmak yada en azından azaltmak için girişilen çabaların da değişik biçimler almasına yol açmaktadır (DPT, 2007).

Yoksulluk kavramı, birbirinden çok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Benimsenen yoksulluk tanımına göre yok-

sullukla mücadele yaklaşımları, uygulamaya konulan politikalar da farklılaşmaktadır. Ancak, kadın yoksulluğu söz konusu olduğunda bu politikalar içerisinde sosyal politikaların çok daha önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Kadınların, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikler nedeniyle eğitim, sağlık hizmetleri, istihdama katılım gibi mevcut fırsat ve kaynaklardan erkeklere oranla daha az faydalanması, özellikle gelir elde edebilme ile yoksulluk arasındaki ilişki düşünüldüğünde, yoksulluğu artırmakta ve sürekli kılmaktadır. Yaşanılan yoksulluk, toplumsal cinsiyete dayalı rol ve sorumluluklarla birleştiğinde çok daha ağır bir hale gelmektedir (Uçar, 2011).

2. Yoksulluk Ve Yoksulluğu Ortaya Çıkaran Nedenler

Yoksulluk, 20. yüzyılın son çeyreğinde yoğun bir biçimde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle beraber, giderek yaygınlık kazanmaktadır (Gül, 2002).

Yoksulluk denilince ilk olarak akla fakirlik, sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatta kalma savaşı, temel ve zorunlu ihtiyaçlarını yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olmama, düzenli gelirden mahrum olma ve beklenilmeyen durumlarda ortaya çıkan maddi zorluklardan dolayı sıkıntı çekme hali gelmektedir. Yoksulluk, temelde insanın var olmasını gerektiren kaynaklardan yoksun olmasının bir sonucu olsa da, esasında daha karmaşık ve çok boyutlu bir sorundur. Bu nedenle insanların salt fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi yönüyle düşünülemez. İnsanın kendini gerçekleştirme fırsatına sahip olmaması ve içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilmesine olanak sağlayacak imkânlardan yoksun bulunması da birer yoksulluk durumudur. Buradan hareketle, son dönemlerdeki eğilimler de göz önüne alındığında yoksulluk yalnızca ekonomik olarak ele alınmayıp, insan hayatının tüm boyutlarını (ekonomi, siyasal ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre vb.) da kapsayan karmaşık bir olgudur.

Tüm bu boyutları dikkate alarak yoksulluğu; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, öznel yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk gibi kategorilere ayırarak açıklamak mümkündür (Güneş, 2009).

Mutlak yoksulluk; temel yiyecek gereksinimlerini (genellikle minimum kalori gereksinimi olarak belirlenmektedir) karşılamak için gerekli gelirden yoksun olma durumu iken, göreceli yoksulluk; yiyecek dışındaki gereksinimleri (giyim, barınak ve enerji gibi) karşılayacak gelirden yoksun olma durumudur.

Son yıllarda, mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarından daha geniş kapsamlı olan “insani yoksulluk” kavramı ise; okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden (capabilities) yoksun olma durumudur (DPT, 2007).

Öznel yoksulluk; asgari temel gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığı sorusunun cevaplandırılmasında, yoksulların kendi algılarının esas alınmasını ifade eden yaklaşımlar olarak ifade edilmektedir (Tireli, 2009).

Kırsal-Kentsel yoksulluk; kırsal yoksulluk daha çok tarımla uğraşan veya küçük çaplı işletmelerde çalışan ve kendini ifade etme konusunda sorunları olan kesim ile ilgili bir kavramken; kentsel yoksulluk kimi zaman kırsal yoksulluktan da beslenen ve yetersiz gelir, tüketim ve eğitim gibi şekillerde kendini göstermektedir (Odabaşı, 2009).

2.1. Yoksulluğun Nedenleri ve Sonuçları

Yoksulluğun nedenleri ülkeler ve ülkelerin içinde buldukları bölgelerin gelişmişlik düzeylerine (sahip oldukları demografik, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel nitelikler) göre farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte yoksulluğun genel nedeni olarak; üretim yetersizliği ve bu yetersiz üretim sonucu elde edilen artı değerlerin bölgeler, sektörler ve bireyler arasında adil bir şekilde paylaşılabilmesidir (Tireli, 2009).

Yoksulluğun tanımlanmasında olduğu gibi yoksulluğun nedenlerini de tanımlamak oldukça güçtür. Zira yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüşler, ülkeden ülkeye ve hatta ülke içinde yaş, dini inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim, gelir düzeyi gibi unsurların ötesinde, yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu gerekçelerden hareketle yoksulluğun nedenleri mikro-makro nedenler, kişisel-yapısal nedenler, ekonomik büyüme, demografik unsurlar ve işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler şeklinde kategorik olarak incelenebilmektedir.

Bizzat kişinin kendi özelliklerinden kaynaklanan (mikro) nedenler; fiziksel ve ruhsal sağlık bozukluğu, özrürlülük, madde bağımlılığı ve kumar gibi kötü alışkanlıklar, düşük eğitim düzeyi, var olan işler için gerekli beceriye sahip olmama, ücret sorunları ve işyerindeki kötü yönetimden kaynaklanan sorunlar, boşanma, terk edilme, ölüm gibi nedenlerle ailenin dağılması, çalışmaya ilişkin olumsuz etik değerler, istediği koşullarda iş bulamamak, suç kurbanı olmak, yaş ve cinsiyet gibi özelliklerdir.

Kişinin içinde yaşadığı çevreden kaynaklanan dolayısıyla kişiden bağımsız olan (makro) nedenler; yaşanan coğrafyanın özellikleri (su, toprak, iklim vb. şartların elverişsizliği), savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler, teknolojik gelişmelere paralel olarak insan gücüne duyulan ihtiyaçta azalma, ülke gelir dağılımındaki adaletsizlik, ülkedeki istihdam politikaları nedeniyle yüksek işsizlik oranı yada var olan işlerdeki ücretlerin düşük olması, yolsuzluklar, ülkedeki hızlı nüfus artışı ve toplumda yaşanan hızlı sosyal değişimler (göç, çarpık kentleşme, aile yapısındaki küçülme vs.)’dir.

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin yapılan bir diğer sınıflandırma da kişisel ve yapısal nedenlerdir. Kişinin kendi şahsi tutum, davranış ve eksikliklerinden kaynaklanan nedenler “kişisel nedenler” oluşturmaktadır. Siyasal otoritenin veya devletin yoksullukla mücadele konusunda gereken sosyal, ekonomik, politik ve hukuki önlemleri almamasından veya alamamasından kaynaklanan nedenler ise “yapısal nedenler” olarak adlandırılmaktadır.

Ayrıca, ekonomik büyümeden ve söz konusu büyümenin yoksul kesimlerin aleyhine gerçekleşmesinden dolayı ortaya çıkan yoksulluk nedenleri, demografik unsurlardan kaynaklanan yoksulluk nedenleri ve işgücü piyasasındaki değişim-

den ve söz konusu değişime işgücünün cevap verememesinden kaynaklanan nedenler de bulunmaktadır (Güneş, 2009).

Söz edilen mikro ve makro nedenlerden bir bölümü yoksulluğun aynı zamanda da sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğun mikro sonuçları; kişinin insani gereksinimlerini karşılayamaması ve hayatını sürdürmekte dahi zorlanması, temel gereksinimlerin karşılanamaması veya sadece asgari düzeyde karşılanabilmesi nedeniyle eğitim ve sağlık imkanlarından ve sosyal olanaklardan yeterince faydalanamama, suça yönelme, psikolojik rahatsızlıklar, ailede parçalanma ve aile içi şiddet yada boşanmalar, üretkenlikten uzaklaşma olarak gerçekleşmektedir.

Yoksulluğun makro sonuçları ise; toplum içinde yoksul bir kesimin oluşması, yoksul kesimin sosyal dışlanmaya maruz kalması, ekonominin büyüme potansiyelinin düşmesi, suç oranlarının artışı, eğitim oranının düşmesi, çocuk işçiliğinde artış, aile kaynaklı olarak sosyal yapının bozulması ve toplum vicdanının yara almasıdır (Odabaşı, 2009).

Bu sorunlardan en çarpıcı olanları; açlık, yetersiz beslenme, çocuk ölümleri, ortalama ömrün kısalması, eğitim sorunları, içme suyundan mahrumiyet gibi sorunlardır (Aydın, 2007). Bu sorunlardan en fazla etkilenen kesimler çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve özürliüdür. Ancak, çocukların, yaşlıların ve özürliülerin bakımından genelde kadınlar sorumlu olduğu için en fazla etkilenen kesim kadınlar olmaktadır.

3. Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Kadınların erkeklerden daha yoksul olduğunun ifadesi olarak kullanılan “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı ilk kez 1978 yılında Diane Pearce tarafından, o yıllarda Amerika’da kadınların işgücüne katılımındaki artışa rağmen, yoksul kadın sayısının giderek artması durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Özellikle 1980’lerden sonra güçlenen bu yaklaşım sonucunda kadınlar, yoksulluğun yükünü taşıyan ve onunla mücadele eden aktörler olarak görülmeye başlanmıştır. Kavramın literatürde yaygın olarak kullanılmaya başlaması ise, 1995’te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı’nda “yoksulluğun kadınlaşması” ifadesinin yer almasından sonra gerçekleşmiştir (Uçar, 2011).

Kadın yoksulluğunu anlamak için genel yoksulluğa göre belirleyici özelliklerini ortaya koymak gerekir. Kadın yoksulluğunun iki belirleyici özelliği bulunmaktadır: İşgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkanlarından yararlanma durumu (Şener, 2009).

İş piyasasında kadınlar ikincil konumdadırlar. İşgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde (özellikle kırsal alanlarda) söz sahibi olamama, gelirden yoksunluk, ev eksenli veya ev dışında esnek güvencesiz işlerde çalışmak, en önemli ve en sık görülen yoksullukla başa çıkma stratejilerinden olan ev içi üretim yapmak (evde ekmek, turşu vb. yapmak, hayvanların bakımını, bahçe işlerini üstlenmek) vb. gibi göstergeler bu farklılıkları belirlemektedir (Uçar, 2011).

Enformel sektörde çalışan kadın sayısı erkeklere göre daha fazladır. Kadınların enformel sektörde yoğun olarak çalışma nedenleri; eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları nedeniyle kadınların mesleki becerilerinin eksik olması, kadınların aile içindeki konumu (asıl gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri), iş gücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaları gibi nedenlerdir (Şener, 2009).

Özellikle iç göç süreciyle birlikte kırdan kente gelen kadınların kentsel işgücü piyasalarının gerektirdiği eğitim ve beceri düzeyine sahip olmamaları, bunun yanı sıra ataerkil toplumsal ilişkiler ağının kadınlara yüklediği yeniden üretim sorumlulukları ile çalışma yaşamındaki ataerkil denetim ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadınların kentsel işgücü piyasasına yeterince dahil olmamalarının en önemli nedenlerindedir (Suğur vd., 2010).

Eğitime erişim konusunda da kadınlar ve kız çocukları daha dezavantajlı konumdadırlar. Özellikle yoksul ailelerde kız çocukların okutulması gereksiz olduğu düşüncesi ile erkek çocuklara okuma imkanı verilmektedir. Kadınların eğitimsizliği ise, kültürel olarak yoksunluğa, haklarını kullanamama ve sağlık hizmetlerine yeterince ulaşamama gibi olumsuzluklara yol açması nedeniyle kadınların yoksulluk döngüsünden çıkmalarının önünde çok boyutlu bir engel olarak durmaktadır.

Kadının işgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkanlarından yararlanamama durumlarının yanı sıra, özellikle yoksul hanelerde yaşayan kadınlar, ev içinde ve ev dışında karar alma mekanizmalarının da dışında kalmaktadırlar. Kendi yaşamı ile ilgili en temel kararları bile almaktan yoksun olan kadınlar, yasama ve yürütme erklerinin dışında kalmaktadır. Kadınlar genellikle sadece seçme hakkını kullanmaktadırlar. Ancak, bu haklarını kullanmaları da kendi bağımsız iradeleri yerine eş, baba vb. diğer toplum bireylerinin yönlendirmesi ile gerçekleşmektedir.

Ayrıca yoksul kadınlar, en temel ihtiyaçlardan olan beslenmeye hane içinde en son ulaşabilmektedir. Sağlık hizmetlerinden yararlanmaları ise genellikle ancak doğumla gerçekleşebilmektedir (Uçar, 2011). Sayılan tüm bu faktörler kadın yoksulluğunu ağırlaşmasına ve kuşaklar boyunca sürmesine ve kalıcılığın neden olmaktadır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı düşük düzeyde gerçekleşmekte, göçle şehre gelen kadınlar istihdam dışında kalmakta, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadıkları için genel ücret düzeyinin düşük olduğu sektörlerde istihdam edilmekte, kırdan istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında ve evde düzensiz-sigortasız fason işlerde (ev-eksenli işlerde) çalışmaktadırlar (Şener, 2009) Kadınlar daha çok küçük işletmelerde, kısmi süreli ve sosyal güvenceden yoksun olarak istihdam edilmelerinden dolayı sendikalaşma oranları da oldukça düşüktür. Dolayısıyla ücret ve sosyal güvenlik konularında pazarlık güçleri de zayıftır. Bu da dolaylı olarak yoksulluğu etkilemektedir (Bircan, 2002).

4. Kadın Yoksulluğunun Önlenmesinde Kadın Girişimciliğinin Önemi

Yoksulluk gerek içeriği gerekse sonuçları bakımından “negatif” bir olgu olup; bireyler, toplum ve devlet açısından “risk” faktörü taşımaktadır. Bu nedenle tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de gerek devletler gerekse uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli enstrümanlarla yoksullukla mücadele etmektedirler.

Yoksullukla mücadelede temel iki yaklaşım ve aşama mevcuttur. Bunlardan birincisi, sağlanacak sosyal yardımlar ile yoksul kimselerin asgari yaşam düzeylerini temin ederek, yoksulluğun bu kişiler üzerindeki yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmaktır. Bu kapsamda sağlanacak sosyal yardımlar; beslenme, barınma, ısınma, giyinme vb. yaşamsal konulardaki ihtiyaçları asgari düzeyde de olsa karşılamalı ve yoksulluğun neden olabileceği hastalık, psikolojik sorunlar ve suçta yönelme gibi tahrip edici sonuçları önlemelidir. İkinci aşamada ise, yoksullukla mücadeleye yaklaşım doğrudan yoksulluğu hedef alarak, yoksul kişilerin üretken ve kendi ayakları üzerinde durabilir duruma getirilmesidir (Odabaşı, 2009). Yoksulluğun azaltılmasında yeni iş alanlarının açılması ve üretimin canlandırılması yani işsizliğin azalması, özellikle kadının çalışma hayatına katılmasının artması büyük bir öneme sahiptir. Kadınları yoksulluktan kurtarmak için Çinli bilge Kuan Tzu'nun da ifade ettiği gibi: “Eğer bir insana balık verersen bir öğün yer, ona balık tutmasını öğretirsen ömür boyu doyar”. Atasözünden yola çıkarak kadınlara kendi işlerini kurmaları konusunda eğitimler verilmeli ve onları girişimci olarak yetiştirmelidir. Ancak, ülkemizde enformel sektörde ve ev-eksenli olarak çalışan kadınların finansal olanaklarının yetersizliğinden dolayı kendi işlerini kurmakta zorluk çekmektedirler. Finansal olanaklardan yoksun olan bu kadınların örgütlenme yoluna giderek “kadın kooperatifleri”ni kurmaları gerekmektedir. Bu konuda Vakıflar, Belediyeler ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çalışmaları bulunmaktadır.

4.1. Vakıfların Girişimcilik Çalışmaları

Türkiye’de 2001 krizinden sonra bireyleri girişimciliğe teşvik etmek üzere mikro-kredi projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Mikro kredi, geleneksel finans kurumlarından kredi alamayan kişilere yönelik verilen; aklında bir iş yapma fikri bulunan kişilere “başlangıç sermayesi” sağlayarak onları “girişimci” veya “kendi alın terleriyle geçinen onurlu” bireyler haline getirmeyi amaçlayan; genellikle kadınlara verilerek onların sosyoekonomik kalkınmaya ve piyasa ekonomisine eklemlenmesine yardımcı olma iddiasını taşıyan; geri ödeme şartına bağlı; geri ödemelerin çok kısa periyotlarla (genellikle haftalık) tahsil edildiği; herhangi bir kefil veya teminat şartı bulunmayan; geri ödemenin “grup dayanışması”, “ortak sorumluluk” veya “grup baskısı” ile garanti altına alındığı; toplumun en yoksul kesimini (yoksulun yoksulu) hedefleyen; homojen bir gruba yönelik olduğu için işlem maliyetlerinin düşük tutulabildiği ancak faiz oranlarının piyasanın bir hayli üzerinde olduğu; finansal derinleşmeyi sağlayan ve genellikle çok küçük miktarlarda verilen bir finansman aracıdır (Güneş, 2009).

Özellikle yoksul kadınların girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan mikro finans projeleri ülkemizde çeşitli Vakıflar tarafından uygulanmaktadır. Bu çerçevede Kadın Emegini Destekleme Vakfı (KEDV) 2002’de kurduğu mikro ekonomik destek işletmesi olan MAYA işletmesi ile özellikle yoksul kadınlara kendi işlerini kurmaları konusunda finansal ve teknik destek sağlamaktadır (Gürses, 2007). Bunun yanında genelde ev eksenli çalışan kadınların el emeklerinin değerlendirilmesi amacıyla kadın kooperatiflerinin kurulmasına destek vermiştir. Kurulan bu kooperatifler, yerel düzeyde kadınların kendileri için kalıcı hizmetler yaratabilmeleri, önceliklerini ve ihtiyaçlarını gündeme getirebilmeleri, kadınları güçlendirmeye yönelik politikaların ve kaynak aktarımlarının sağlanabilmesi için oldukça önemli bir harekettir (<http://www.kadinkooperatifleri.org>, 2012).

Ülkemizde kadınların girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan mikro kredi uygulamalarını gerçekleştiren diğer bir vakıf Diyarbakır’da 2003 yılında kurulmuş olan “Türkiye İsrarı Önleme Vakfı”dır. Bu Vakıf, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yoksul kadınların kredi olarak girişimciliğe başlamaları konusunda çalışmalar yürütmektedir. Vakfın nihai amacı, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması, küçük işletme sahibi olmaları için desteklenmeleri olarak belirtilmekte olup, dilencilik kültürünün yaygınlaşmasına katkıda bulunan hibe şeklindeki yardımların çok faydalı olmadığı vurgulanmaktadır (Gürses, 2007). Diyarbakır uygulamasına ilişkin 2009 yılında Güneş tarafından yapılan araştırmada; iş kurmak isteyen yoksul kadınlara bir gelir elde etme fırsatı vermek için tasarlanan mikro kredi uygulamasının, yararlanıcılar tarafından yeni bir iş kurmaktan ziyade günlük hayatı rahatlatmak, önceden yürütülen işleri düzene sokmak, mevcut borçları ödemek ve nakit sıkışıklığını gidermek için bir şans olarak kullanıldığı görülmüştür. Zira kredi alan kişilerin sadece %25’i yeni bir gelir getirici faaliyete başlamıştır. Bilindiği üzere mikro kredi kadınlara verilmektedir. Ancak uygulamada söz konusu kredinin kullanımında kadınların rolünün oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Zira kadınların sadece %26’sı faaliyeti tek başlarına yürüttüklerini ifade ederken; %54’ü hiçbir suretle kredinin kullanımında söz sahibi olmadıklarını vurgulamıştır. Görüldüğü üzere kredi doğrudan doğruya kadınlara verilmekle birlikte işin büyük bölümü eşler tarafından yürütülmekte kadınlar ise kredinin alınmasında aracı konumunda olmaktadır. Kadınlara kredi sağlayarak yoksulluğun azaltılması ve özellikle de kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadının toplumsal statüsünün artırılması iddiası üzerine kurulan mikro kredinin Diyarbakır uygulamasında işlemediği görülmüştür (Güneş, 2009).

4.2. Belediyelerin Girişimcilik Çalışmaları

Ülkemizde yoksulluğun yaygınlaşması ve 1990’lardan itibaren yaşanan yoğun göçle özellikle kentlerde görünür hale gelmesi belediyelerin de yoksullukla mücadele konusunda daha aktif bir tutum benimsemesine yol açmıştır. Gerek

İstanbul'da gerek Güney Doğu Anadolu bölgesindeki pek çok kentte belediyelerin yoksullara yemek verme, erzak dağıtma, yakacak yardımı yapma biçimindeki çaba ve girişimlerinin son dönemde artış gösterdiği gözlenmektedir (Gürses, 2007). Bunun yanında, yoksul kadınlara kendi işlerini kurabilmeleri ve kendi gelirlerini kendileri elde edebilmeleri konusunda kooperatif kurmalarında destek vermektedirler.

4.3. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Girişimcilik Çalışmaları

Ülkede yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım açısından önem taşıyan resmi bir kuruluş Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'dir. Kurum, yaşlılar ve kimsesiz çocuklar için bakım hizmeti vermekte, çocuk yuvalarını çalıştırmakta ve en önemlisi de kadın yoksulluğunun ortadan kaldırılması ve etkilerinin hafifletilmesine ilişkin birçok faaliyette bulunmaktadır. Aileye, kadına ve çocuğa yönelik koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici hizmetleri yerine getirmek üzere kurulan "Toplum Merkezleri"nin önceliği kadının birey olarak güçlendirilmesi ve üretime katkısının sağlanması olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda, iç göçten etkilenen, yeterli kaynaklara ve fırsatlara ulaşamayan kadınlara yönelik olarak beceri geliştirme programları, insan hakları eğitimi, bilgi, bilinç artırıcı eğitim programları, sosyal kültürel etkinlikler, okuryazarlık programları vb. faaliyetler yürütülmektedir. Benzer bir şekilde, SHÇEK'e bağlı olarak hizmet veren "Aile Danışma Merkezleri" de kadınların bilgi ve bilinç düzeylerinin artırılması ve aile yaşantısının iyileştirilmesine yönelik yürüttüğü faaliyetler ile özellikle düşük sosyoekonomik düzeye sahip kadınların yoksunluklarının azaltılmasında önemli bir yapılanmadır. SHÇEK tarafından kadın yoksulluğu bağlamında bir diğer önemli uygulama ise, halen bakıma muhtaç özürlüye ikametgahında bakım hizmeti veren akrabasına veya vasisine bir aylık net asgari ücret tutarındaki aylık olarak yapılan ödemelerdir.

Kadın yoksulluğu ile mücadeleyle ilişkin bir diğer önemli mekanizma olan ve GAP BKİ'ye bağlı olarak hizmet veren Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)'lardır. 1995 yılında oluşturulmaya başlanan ÇATOM'ların amacı, kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; kadınların kamusal alana daha fazla katılımlarını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak; kadın istihdamını ve girişimciliğini artırmak; kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak ve cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir modeller geliştirmektir (Uçar, 2011).

Kadın istihdamını ve girişimciliğini artırmak amacıyla ilk olarak Şanlıurfa Yakubiye Mahallesiindeki Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM)'nde yürütülen oltu taşı işleme faaliyeti, ev ekonomisi ve biçki-dikiş kurslarında eğitim alan kadınlar el emeklerini değerlendirmek amacıyla Şanlıurfa Valiliği'nin desteği ile "Yakubiye Çatom El Sanatları Kooperatifi" kurulmuştur (www.gap.gov.tr, 2012). Şanlıurfa'da kurulan kadın kooperatifinin ardından Mardin'de, Kilis'te ve Adıyaman'da da ÇATOM'ların desteğiyle kadın kooperatifleri kurulmuştur.

KEDV'in, Belediye'lerin ve ÇATOM'ların katkılarıyla kurulan kadın kooperatifleri genelde dar gelirli ev hanımları tarafından kurulmuş olup, gıda ve el sanatları üretimi ve sosyal amaçlı kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Sayısal olarak bakıldığında sosyal amaç içeren kadın kooperatiflerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Genelde bu kooperatifler ortaklarına kadın hakları, kadın sağlığı, aile planlaması, kadına yönelik şiddet, çocuk bakımı, girişimcilik gibi çeşitli konularda eğitimler vermektedirler. Böylece, kadınların daha bilinçli, kendine güvenli ve kendini bir birey olarak görmesine yardımcı olmaktadır.

Bu gruptaki kooperatiflerin içerisinde en iyi işleyen "Bahçelievler Kadın Kültür Çevre İşletme Kooperatifi"dir. Bu kooperatif 2002 yılında İstanbul/Bahçelievlerde KEDV'in desteği ile kurulmuştur. Bugün ortak sayısı 17 olan bu kooperatifte 1000'e yakın kadına hizmet verilmektedir. Kooperatifin gelirleri iki şekilde oluşmaktadır. Birincisi; çocuk yuvasında ortak dışındaki kadınların çocuklarına verilen hizmetten dolayı alınan ücretler. İkincisi; meslek edindirme eğitimleri sonucunda kadınlar, el emeklerini çeşitli büyük firmalara satmakta ve bunun karşılığında aldıkları paranın %10'unu kooperatife hizmet bedeli olarak bırakmaktadırlar.

Gıda ve el sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri; dikiş, nakış, tekstil, hediye kutu yapımı, sabun ve mum üretimi, lokanta işletmeciliği, yöresel yemek ve unlu mamul üretimi ve satışı vb. faaliyetler yapmaktadırlar. Kooperatif işletmelerinden elde edilen gelirleri ile aile gelirine katkıda bulunmaktadır.

Kooperatif başkanları ile yapılan görüşmeler sonucunda gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin gelirlerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni gıda üretiminde sürekliliğin olmasıdır.

Gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin içerisinde gelir durumu ve kooperatifçilik bilinci daha iyi olan "Biga Kadın Kültür Çevre İşletme Kooperatifi" ele alınmıştır. Bu kooperatif, 2005 yılında Çanakkale'nin Biga ilçesinde 33 kadın ortakla kurulmuştur. Bugün bu ortakların 15'i faal olarak çalışmakta ve tümü ev hanımından oluşmaktadır. Kooperatifin; 1 imalathanesi, 2 kiralık dükkânı ve Biga pazaryerinde 1 satış dükkânı bulunmaktadır. Kooperatifin imalathanesinde; unlu gıda mamulleri (mantı, erişte, kuskus, tarhana), günlük ev yemekleri, tatlı, kurabiye gibi gıda üretimleri yapılmakta ve kooperatifin dükkânlarında perakende olarak satılmaktadır.

ÇATOM'ların desteği ile kurulmuş diğer kooperatiflere göre, daha iyi bir gelire sahip olan "Besnili Aktif Kadınlar Yardımlaşma ve Dayanışma İşletme Kooperatifi" ele alınmıştır. Bu kooperatif, Adıyaman'da 2006 yılında ÇATOM'ların desteği ile kurulmuştur. Kooperatifte yufka, mantı ve ev yemekleri üretimi yapılmaktadır. Bir gözleme evi bulunmakta olup, satışlar buradan gerçekleştirilmektedir. Gıda üretiminin yanında maddi durumu iyi olmayan genç kız ve kadınlara istihdam oluşturması açısından moda evi açılmıştır.

El sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri ise çoğu zaman pazar bulamadıklarını ürettikleri ürünlerin ellerinde kaldığını belirtmişlerdir. Özellikle “Tarihi Eyüp Oyuncakları Kadın Kültür ve İşletme Kooperatifi” desteklerle ayakta durduklarını ve üretmiş oldukları ürünlerini satamadıklarını dile getirmişlerdir. Kooperatif 2006 yılında Eyüp Belediye’sinin desteği ile, Fener Bolat kadınlarını istihdam etmek amacıyla kurulmuştur. Kuruluşlarında 12 ortağı olan kooperatifin, bugün ortak sayısı 7’ye düşmüştür. Kooperatifin, oyuncakların yapımı ve satışların gerçekleştirildiği Belediyeye ait bir dükkanı bulunmaktadır.

El sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri içerisinde durumu en iyi olan kooperatif “S.S. Beyoğlu Lider Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi”dir. Bu kooperatif 2005 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Kooperatifin faaliyet konusu hediyelik kutu üretimidir. Kooperatifin bir satış dükkanı bulunmakta olup, satışlar perakende ve toptan olarak yapılmaktadır.

Ortaklarının büyük çoğunluğunu yoksul kadınların oluşturduğu bu kooperatifler verilen eğitimler ile kadınların daha bilinçli ve eğitilmiş bireyler olmasını, kadınlara iş sahası sağlayarak hem ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesini hem de aile bütçesine katkıda bulunmasını, kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler olmalarını ve kadınların sosyalleşmelerini sağlamaktadır.

5. Sonuç

Yoksulluk açlık, yetersiz beslenme, çocuk ölümleri, ortalama ömrün kısalması, eğitim oranının düşmesi, çocuk işçiliğinde ve enformel sektörde çalışan sayısında artış, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, hedeflere ve isteklere ulaşmada yetersizlikler, ailede parçalanma ve şiddet olaylarının artması gibi sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan en fazla etkilenen kesimler çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve özürliülerdir. Ancak, ağırlıklı olarak kadınlar etkilenmektedir. Özellikle kadınların eğitim yetersizlikleri ve iş piyasasında ikincil konumda olmaları kadınların yoksulluk sınırının altında olmasına neden olmaktadır.

Yoksullukla mücadelede temel iki yaklaşım ve aşama mevcuttur. Bunlardan birincisi, sağlanacak sosyal yardımlar ile yoksul kimselerin asgari yaşam düzeylerini temin ederek, yoksulluğun bu kişiler üzerindeki yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak, ikincisi ise yeni iş alanlarının açılması ve üretimin canlandırılması yani işsizliğin azalmasıdır. Bu iki yaklaşımdan en etkili işsizliğin azaltılmasıdır. Bunun için, ülkemizde nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınların çalışma hayatına katılımının artırılması, özellikle de kadın girişimci sayısının artırılması oldukça önemlidir. Ancak, yoksul kadınların kendi işlerini kurabilmeleri finansal olanaksızlık nedeniyle mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu kadınların bir araya getirerek örgütlenme yoluna gitmeleri gerekmektedir.

Ülkemizde KEDV, ÇATOM ve Belediyelerin desteği ile kurulmuş 70’e yakın kadın kooperatifi mevcuttur. Kurulan kooperatifler ortak kadınların hanelerine ek gelir sağlayarak kendi ayaklarının üzerinde durabilen ve kendine güvenli kadınlar yetiştirmektedir.

Kooperatifler gıda ve el sanatları üretimi ve sosyal amaçlı kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Sosyal olarak bakıldığında sosyal amaç içeren kadın kooperatiflerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Genelde bu kooperatifler ortaklarına kadın hakları, kadın sağlığı, aile planlaması, kadına yönelik şiddet, çocuk bakımı, girişimcilik gibi çeşitli konularda eğitimler vermektedirler. Gıda ve el sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri; dikiş, nakış, tekstil, hediyelik kutu yapımı, sabun ve mum üretimi, lokanta işletmeciliği, yöresel yemek ve unlu mamul üretimi ve satışı vb. faaliyetler yapmaktadırlar.

Araştırma sonucunda gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin gelirlerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni; gıda üretimi yapan kooperatiflerin sürekli bir pazarının olmasıdır. El sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri ise çoğu zaman pazar bulamadıkları için ürettikleri ürünleri ellerinde kalmaktadır. Bu kooperatiflerin pazar sorunlarını giderebilmek için, kooperatifler arası işbirliği ilkesinden yararlanarak çeşitli illerde faaliyetlerini sürdüren kadın kooperatifleri birbirleriyle alış-veriş yapmalı, tüketim ve tarım satış kooperatifleri ile anlaşarak bu kooperatiflerin mağazalarında kadınların ürettiği ürünlerin satışları yapılmalı, işletmelerle anlaşma yapılarak sipariş üzerine çalışılmalı ve doğrudan pazarlama uygulaması gerçekleştirilmelidir.

İnceleme sonucunda ortak kadınların çoğunun kooperatifçilik konusunda çok fazla bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Ortaklarda kooperatifçilik bilincinin gelişebilmesi için üniversitelerde kooperatifçilik konusunda uzman olan hocalardan ve tarım ve tarım dışı kooperatif üst örgütlerinden kooperatifçilik eğitimi alınmalıdır. Ayrıca, ortaklarla ve yöneticilerle yapılan görüşmelerde kadın kooperatiflerine yönelik pozitif ayrımcılık yapılması ve kadın kooperatiflerinin ayrı bir mevzuata tabi olmaları gerektiği dile getirilmiştir. Ancak bu durum yanlıştır. Nedeni ise; Türkiye’de ki kooperatiflere ait zaten 3 tane yasa (tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerine ait özel yasa ve diğer kooperatiflerin tabi olduğu 1163 sayılı Kooperatifler Yasası) varken, kadın kooperatiflerine ait dördüncü bir yasanın çıkarılması var olan mevzuattaki karışıklığa bir yenisi eklenmiş olacaktır.

Kooperatiflerin rekabet durumlarının artırılmasında üst örgütlenme oldukça önemlidir. Bu nedenle kadın kooperatiflerinin üst örgütlenmelerini tamamlamaları gerekmektedir.

Kaynak

Aktan, C. ve Şen, H., 1999. “Globalleşme”, web adresi: http://www.canaktan.org/aktan_personal/canaktan-arastirmalari/aktan-sen-globallesme.pdf. Erişim Tarihi: 20.02.2008.

- Anonim, 2008. “Küreselleşme, Sendikasılaşırma Ve Yoksullaştırma”, Wep Adresi: [www.geocities.com /ceteris_tr2/y_akkaya6.doc](http://www.geocities.com/ceteris_tr2/y_akkaya6.doc), Erişim Tarihi: 11.11.2008.
- Aydın, D., 2007. Küreselleşme Ve Yoksulluk Sosyolojik Analizi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi, sayfa: 208, Elazığ.
- Bircan, İ., 2002. “Türkiye’de Yoksulluk Ve Kadın”, Yoksulluk Şiddet Ve İnsan Hakları, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Sayfa: 119-127, Ankara.
- DPT, 2007. (1995), “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele”, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2742-ÖİK: 691, Ankara.
- Gül, S. S., 2002. “Türkiye’de Yoksulluk Ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Yoksulluk Şiddet Ve İnsan Hakları, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Sayfa: 107-118, Ankara.
- Güneş, S., 2009. “Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri”, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Sayfa: 70, Ankara.
- Gürses, D., 2007. “Türkiye’de Yoksulluk Ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, Sayfa: 59-74. Balıkesir.
- Odabaşı, F., 2009. “Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü” T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Sayfa: 70, Ankara.
- Suğur, N., vd., 2010. “Eskişehir’de Çalışan Yoksular, Enformel İstihdam Ve Yoksulluk İlişkileri”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, sayfa: 280, Eskişehir.
- Şener, Ü., 2009. “Kadın Yoksulluğu”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Değerlendirme Notu, Sayfa: 10, Ankara.
- Tireli, M., 2009. “Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz”, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, sayfa: 173, Ankara.
- Uçar, C., 2011. “Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları Ve Etkinlikleri”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Sayfa: 159, Ankara.
- <http://www.gap.gov.tr/gap-tan/basın-bulteleri/gap-ta-kurulan-ilk-kadin-kooperatifi>, Erişim Tarihi: 09.06.2012
- http://www.kadinkooperatifleri.org/koop/index.php?option=com_content&view, Erişim Tarihi: 09.06.2012

Kırsal Refahın Artırılmasında Kadın İstihdamının Rolü

Zeliha YASAN ATASEVEN¹

zelihayasan@gmail.com

Bülent GÜLCUBUK²

gulcubuk@agri.ankara.edu.tr

¹ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, Ankara-Türkiye

² Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara-Türkiye

Özet

Türkiye’de kırsal nüfus giderek azalmasına rağmen, kadınlar için tarım halen öncelikli çalışma alanı olarak geçerliliğini korumaktadır. Üretim süreçlerine özellikle emek-yoğun çalışma açısından yoğun katılan kadınlar, kırsal alanların refah göstergelerinden de daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle kırsal alana yönelik refah ve tarım politikaları daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir yaklaşımla ele alınma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kırsalda yoksulluğun daha fazla olması ve hissedilmesi, küçük üreticiliğin giderek tasfiyesi, eğitimden yoksunluk ve fırsat eşitsizlikleri, tarımda verimliliğin düşüklüğü, arazilerin parçalı olması, tarım dışı alanlarda istihdam olanaklarının bulunmaması nedeniyle kırsalda kadınların yaşam ve çalışma koşullarına ait ortamları giderek farklılaşmaktadır. Erkeklerin yetmeyen gelirler karşısında inşaat, turizm gibi sektörlerde çalışmak durumunda kalması veya çalışmama durumları kadınları kırsal alanda yaşamın her alanının baş aktörü haline getirmektedir. Ancak bu durum çoğunlukla kadınların tercihi dışında olmakta ve kadınlar çok çalışmasına karşın ülkenin genel refah ortalamasının altında bir refah düzeyi ile yaşam mücadelesi vermelerine yol açmaktadır. Kırsal alandaki refahın artırılmasında kadın istihdamına yönelik olarak çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kadınların sosyal güvenlik kapsamına alınmalarına yönelik yasal kolaylıkların geliştirilmesi ve kadınların iş ve ev yaşamlarının uyumlaştırılması refahın artırılmasına yönelik politikaların kırsaldaki etkinliği açısından önemli olacaktır.

Bu bildiriye, kırsalda yaşayan ve tarımda çalışan kadının genel durumu hakkında bilgi verilmiş ve kırsal alandaki kadınların daha rahat bir yaşam ve çalışma ortamına kavuşturulması için genel refah politikaları açısından neler yapılması konusunda önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Göstergeleri, İl ve İlçe Gelişmişlik Sıralaması vd. çalışmalar ana materyal olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Refah, Kadın, Kırsal Alan, Kadın İstihdamı

The Role of Women Employment in Increasing Rural Welfare

Abstract

In spite of decreasing gradually rural population in Turkey, agriculture has still stayed on hold as prior working area for women. Women especially participating production process in terms of labour-intensive working has been affected from welfare indicator of rural areas. Therefore, welfare and agricultural policies aimed at rural area have revealed an approach of more gender mainstreaming.

Environments belonging to life and working conditions of women in rural areas gradually have become different because of more poverty and feelings in rural areas, gradually elimination of small productiveness, lack of education and inequality of opportunity, productivity decrease in agriculture, friction of areas and inadequacy in non-agricultural fields. It has gradually emerged taking part of labor intensive agriculture, on the other hand compulsion problematic a lot education, health, access to public service etc. subjects. Working of man at construction, tourism etc. in relation to insufficient income or unworking conditions have transformed women leading actor or every area in rural areas. But, this situation is frequently out of women’s choice and has caused that it has struggled for women’s life with under general welfare average of country in spite of hardworking. Concerning expanding prosperity in rural areas, improving working conditions in women’s employment, enhancing legal facilities to include women in social security and harmonizing women’s domestic and professional lives will be important in terms of the effectiveness in the rural areas of policies aiming to increase prosperity.

In this article, it has been given information about general situation of working women in agriculture and living in rural area; has been made suggestions what need be done to reach better life and working situation of women in rural areas with regards to general welfare policies. In this work, it has been used Household Labour Force Survey Results, United Nations Human Development Indicators, Development Ranking of Provinces and District etc. as main material.

Key Words: Rural Welfare, Woman, Rural Area, Woman Employment

1. Giriş

Toplumsal refah, en basit şekli ile toplumda yaşayan tüm bireylerin toplam refahı olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda toplumsal refah bir toplumun ulusal gelirden aldığı payın ve ulusal gelirinin yüksek olması durumunda sağlık, eğitim, iş olanakları, sosyal güvence, sosyal katılım gibi hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak yeterli olma halidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi toplumsal refahın esası objektif/nesnel olarak “ekonomik iyilik”e dayanmaktadır (Özmete ve Bayoğlu 2008).

Toplumsal refahın odağı; bazı toplumsal hedeflerin gerçekleşmesi esasına dayanmaktadır. Bunlar:

- Belirli bir sosyal güvenlik düzeyi
- Sağlık ve eğitim hizmetlerinden eşit olarak yararlanma
- Belirli bir yaşa kadar eğitim olanağı
- Asgari gelir düzeyi
- İş bulabilme olanaklarının yaygınlaşması olarak sıralanabilir (Özmete ve Bayoğlu 2008).

Toplumsal refah açısından sözü edilen bu temel ihtiyaçlar karşılanmadığında bireylerin bu durumdan etkilenme dereceleri farklı olmaktadır. Özellikle kırsal alanda yer alan kadınların toplumsal refah açısından etkilenmeleri erkeklere göre daha fazla olmaktadır. Türkiye’de kırsal nüfus giderek azalmasına rağmen, kadınlar için tarım halen öncelikli çalışma alanı olarak geçerliliğini korumaktadır. Üretim süreçlerine özellikle emek-yoğun çalışma açısından yoğun katılan kadınlar, kırsal alanların refah göstergelerinden de daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle kırsal alana yönelik refah ve tarım politikaları daha fazla yaşam kalitesini yükselten ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir yaklaşımla ele alınma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

UNDP tarafından her yıl hazırlanan İnsani Gelişme Raporu’nda; insani gelişme kavramını, kişi başı gelir hesaplarının ötesine giderek insan kaynaklarının gelişimini, insani insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi (İGE) hesaplama yönteminde refah standardı, tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmaya karşılık gelmektedir (Demir 2006). Türkiye yüksek insani gelişme kategorisinde olan 2011 İGE değeri ile 187 ülke içinde 92. sırada yer almaktadır. Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre Türkiye dünyada toplumsal cinsiyet bakımından 135 ülke arasında 122. sırada en geride kalmış ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle cinsiyetler arasındaki uçurum kırsal alanda daha belirgin olarak hissedilmektedir. Yani, ülke genelinde refah ve büyüme politikalarının kadın nüfusu etkilemesi açısından Türkiye beklenen performansı göstermiyor.

Kırsalda küçük üreticiliğin giderek tasfiyesi, eğitimden yoksunluk ve fırsat eşitsizlikleri, tarımda verimliliğin düşüklüğü, arazilerin parçalı olması, tarım dışı alanlarda istihdam olanaklarının bulunmaması nedeniyle kırsalda kadınların yaşam ve çalışma koşullarına ait ortamları giderek farklılaşmaktadır. Erkeklerin yetmeyen gelirler karşısından inşaat, turizm gibi sektörlerde çalışmak durumunda kalması veya çalışmama durumları kadınları kırsal alanda yaşamın her alanının baş aktörü haline getirmektedir. Ancak bu durum çoğunlukla kadınların tercihi dışında olmakta ve kadınlar çok çalışmasına karşın ülkenin genel refah ortalamasının altında bir refah düzeyi ile yaşam mücadelesi vermelerine yol açmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma esas itibariyle literatüre dayalıdır. Türkiye’de kırsal alanda ve tarımda kadın, kadın sorunları, işsizlik, yoksulluk ile ilgili kamu ve özel kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmalar incelenmiş, konu ile ilgili tezler incelenerek yorumlanmış, yayınlanan kitap, makale ve internet veri tabanlarından yararlanılmıştır. İncelenen kaynaklar, veriler derlenerek konu ile ilgilerine göre sınıflandırılmış ve değişik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Özellikle ampirik araştırma bulgularından hareketle yorum ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3. Kırsal Alanda Kadın Emeginin Görünmezliği

Kadınların kırsaldaki sosyal refah düzeylerini etkileyen faktörler iş piyasası faktörü, demografik faktörler, ayrımcılık, hane içindeki eşitsizlikler, düşük ücretler, hane reisinin kadın olmaması ve yasal eşitsizlikler olarak sıralanabilir. Özellikle kadının refah yoksunluğunun temel belirleyicileri olarak işgücü piyasasındaki konumu, eğitim imkânlarından yararlanma durumunun kısıtlı olması gösterilebilir. Bu iki özellik toplumsal eşitsizliklerin birbirleriyle içsel bağlantılarının bulunduğunu, dolayısıyla da cinsiyet eşitsizliğinin her durumda başka eşitsizlikleri üreten ve onlar tarafından üretilen bir boyutunun olduğunu vurgulaması açısından dikkat çekicidir. Türkiye ve pek çok gelişmekte olan ülkede kırsalda kadının işgücü piyasasındaki ikincil konumu, işgücü piyasasındaki katılımının düşük olması, işgücü piyasasına katılımı sağlandığında düşük ücretli işlerde çalışmaları, kayıt dışı sektörlerde çalışma, elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olamama ve gelirden yoksunluk gibi göstergeler bu eşitsizlikleri ortaya koymak açısından önem taşımaktadır (Durusoy 2011).

Türkiye’de kadın istihdam oranının düşük olması, kadınlara yönelik sosyal transferlerin eksikliği ve ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar arasında yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda, kadınların büyük bir çoğunluğunun gelir açısından ailelerine ve eşlerine bağımlı oldukları söylenebilir. Kadın ve erkekler arasında kaynaklara erişim, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, siyasal alanda temsil edilme, iş yaşamında yer alma konularında da ciddi ve derin eşitsizlikler söz konusudur. Dahası uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında, toplumsal cinsiyet açısından gelir eşitsizliğini gösteren endekste Türkiye’nin 115 ülke arasında 109. olduğu gözlemlenmektedir (Candaş 2010).

Cinsiyet eşitliği anlayışına göre eğitime ve sağlığa yapılan yatırımlar sadece üretkenliği artırmak için değil sosyal refah için de kullanılmalıdır. Küresel toplumsal cinsiyet uçurumu kriterlerine göre bakıldığında Türkiye 135 ülke arasında ekonomik katılım ve fırsatlar kriterinde 132., eğitime erişimde 106., sağlık ve hayatta kalabilmede 62., siyasi güçlenme kriterinde 89. sırada yer almaktadır. Özellikle ekonomik katılım ve fırsatlar kriterinde 135 ülke arasında 132. sırada olması da Türkiye’de ekonomik ve istihdam açısından sorun olduğunu ortaya koymak açısından bir göstergedir (Anonymous 2011a). Ekonomik katılım ve fırsatlar sıralamasında bu kadar düşük bir sıralamaya sahip olmasının nedeni, kadınların çok düşük oranlarda işgücüne katılımıdır. Çünkü işgücüne katılımındaki düşüklük, ekonomik katılım ve fırsatlar açısından toplumsal cinsiyet uçurumunu yaratan ve derinleştiren en önemli faktördür (Anonim 2008a).

Kırsalda cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak kadınlar yoksulluğu erkeklere oranla daha yoğun yaşamaktadırlar. Bu durum kadınların hane içindeki konumları ile ilişkilidir. Özellikle kadınların hiyerarşinin altında yer aldıkları aile ilişkilerinde ekonomik kaynaklara ilişkin paylaşımlar rasyonel kararlar içermemektedir. Hane içindeki gelir ve kaynakların eşit bir biçimde paylaşılması, hane içindeki gelir üzerinde kadının kontrol yetkinin olmaması, hane içindeki emeğin belirli bir bedelinin olmaması yani kadının ev içi emeğinin görünmez olması ve kadının özne kimliği dışında verili kimliğine bağlı olarak elde ettiği gelirin büyük bir kısmını ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamakta kullanması kadının yaşadığı yoksulluk ve ekonomik şiddetin nedenleri arasında görülebilir (Durusoy 2011).

3.1. Kırsal alanda kadının işgücü piyasasındaki konumu

Kadının işgücüne dahil olması, içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısı ve ekonomik gelişme düzeyi ile yakından ilişkilidir. Pek çok tarım toplumunda olduğu gibi, Türkiye kırsalında da geleneksel aile yapısı hakimdir. Ailede egemenlik veya aile reisliği, yaş ve cinsiyet değişkenlerine bağlı olarak kurulmuştur. Yaşlı erkeklerle başlayıp, en genç kadınlarla biten hiyerarşi, işgücü süreçlerine de yansır. Üretim denetimi yaşlı erkeklerde olup; kadınlar, özellikle de genç kadınlar, bu konuda hiçbir söz hakkına sahip değildir.

Üretimde, eğitimde, sağlıkta, aile ilişkilerinde, beslenme konuları gibi hemen hemen her konuda sorumluluk yüklenen kadınların kırsalda kalkınmaya katılımı, hem ülke ekonomisi hem de kadının statüsünün yükseltilmesi açısından önem taşımaktadır. Ekonomik güçlenmenin en önemli koşulu kadınların iş gücüne katılımının sağlanmasından geçmektedir. Ancak özellikle kırsal kesimde kadınlar hemen hemen bütün iş kollarına dahil olmalarına rağmen genelde ücret almada çalışmaktadırlar. Kadınlar hane içerisinde, avluda, tarlada, ahırda her yerde çalışabilen ücretsiz işçi konumunda olup, yaptığı işler zaten yapması gereken işler olarak görülmektedir. Bu durum kadın açısından kabullenilmişliği ve çaresizliği ortaya koymaktadır (Gülçubuk ve Yasan 2009).

Kırsal alanda kadınlar, üretim sürecinde tüm girdilerin birbiriyle etkileşimi yoluyla, aile tüketimi ve piyasa ekonomisi için ürün elde ederek tarımsal sistemin sürdürülmesini ve ailenin ekonomik refahının geliştirilmesini sağlamaktadır (Anonim 2011b). Kadın, yerine getirmek zorunda olduğu ve neredeyse tamamının sorumluluğunu taşıdığı günlük ev işlerinin yanı sıra, ev dışındaki işlere de yoğun emek harcamaktadır. Ayrıca erkeğin çalışmak amacıyla uzun ya da kısa süreli olarak köy dışına çıkması sırasında ailenin yükünü üstlenmekte, ailenin gıda güvenliğini sağlamada ve kırsal kalkınma çabalarında etkin bir rol oynamaktadır (Alkan ve Toksoy 2009). Bunun nedenlerinden en önemlisi, bitkisel ve hayvansal uğraşlarından elde edilen gelir miktarının ailenin geçimini tek başına sağlamaktan uzak olmasıdır. Bu durumda, ailenin reisi olarak erkek, ailesini geçindirebilmek için işletme dışında uğraşlar edinmek durumunda kalmaktadır. Erkeğin artık aslı işi dışında kalan bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerini de büyük ölçüde kadınlar yürütmektedir.

Kadınların ev eksenli işler dışında üretim faaliyetlerine katılımı ve istihdamının sağlanması, eve giren daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşması demektir. Kadınların işgücüne katılımının artmasının, yoksulluğun azalması ve refah seviyelerinin artması açısından da hayati önemi vardır. Tarım ağırlıklı bir toplum özelliği gösteren Türkiye’de kadının özellikle tarımsal üretimdeki, payı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Türkiye’de işgücüne katılma oranı (Çizelge 1) %49.9 olup, bu oran erkeklerde %71.7, kadınlarda %28.8’dir. Kırsal alanda ise, toplam işgücüne katılma oranı %54.9 olup, bu oran erkeklerde %73.3, kadınlarda ise %37.5’dir (Anonim 2012). Kırsal alanda kadının iş gücüne katılma oranı ülke genelindeki iş gücüne katılma oranına göre daha yüksektir.

Çizelge 1. Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşgücüne Katılma Oranı (%)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
TÜRKİYE	46.3	46.2	46.9	47.9	48.8	49.9
Erkek	69.9	69.8	70.1	70.5	70.8	71.7
Kadın	23.6	23.6	24.5	26	27.6	28.8
KENT	44.2	44.3	45	45.8	46.8	47.6
Erkek	69.3	69.3	69.5	69.9	70.4	71.0
Kadın	19.5	19.8	20.8	22.3	23.7	24.8
KIR	51.2	50.8	51.4	52.7	53.5	54.9
Erkek	71.3	71	71.6	72	71.6	73.3
Kadın	33.1	32.5	32.9	34.6	36.3	37.5

Kaynak: Anonim 2012

Tarım her dönem kadınların en çok istihdam edildiği sektör olma özelliği sürdürmektedir. Kadınların kırsalda işgücüne katılım oranı kente göre daha yüksektir. Bu durumda kırsal alanda, tarım dışında yaratılan istihdam alanları erkeklere göre olmuştur, tarım kırsaldaki kadınların kaderi olmaya devam etmektedir (Yasan Ataseven 2011). Kadınların Türkiye’de işgücüne katılma oranının düşük olmasının ardında yatan nedenlerden birisi, birçok kadının kayıt dışı sektörde çalışmasıdır. Tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerinin yanı sıra, kadınlar hane içi işçi ve bebek bakıcısı olarak çalışmakta, ev eksenli dikiş, örgü işleri yapmakta ve giyim, tekstil, ambalajlama ve gıda üretimi alanlarında görev almaktadırlar (Anonim 2008b). Türkiye’de çalışma yaşamının en önemli sorunlarının başında milyonlarca kişinin kayıt dışı istihdamda bulunması yani yasal ve kurumsal koruyucu düzenlemelerin dışında ve sosyal güvenlik imkanından yoksun olarak çalışması gelmektedir. Kayıt dışı çalışma ağırlıklı tarımda mevcut olup, kadınların %93.1’inin, erkeklerin

%68.7'sinin herhangi bir sosyal güvencesi yoktur.

İstihdam edilenlerin yıllar ve cinsiyete göre iktisadi faaliyet kollarına bakıldığında (Çizelge 2), 2011 yılında istihdam edilen kadınlar içinde tarım sektöründe istihdam edilen kadınların payı %42.2, erkeklerin %18.7'dir. Sanayi sektöründe kadınların payı %14.38, erkeklerin %21.6'dır. Hizmet sektöründe ise kadınların payı %43.4; erkeklerin payı %59.7'dir. Bu durum, hem kentleşme eğilimleri, hem de istihdamda hizmetler sektörünün büyüyen payının varlığı ile uyumlu bir değişim eğilimi olarak yorumlanmalıdır. Çizelge 2'deki oranlardan da anlaşılacağı üzere kadınların çoğu tarım sektöründe istihdam edilmekte ancak bu oran azalma eğilimi göstermektedir. Tarımda istihdam edilen kadınların çoğu ücretsiz aile işçisi konumundadır. Kırsal kesimde kadınların işgücüne katılma oranlarındaki yükseklik, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çoğunun kadın işgücünün katılımı ile gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Veriler itibarıyla, tarımdaki istihdamın hizmet sektörüne kaymış olabileceğinden bahsedilebilse de, mutlak istihdam ve işgücüne katılım düzeylerine bakıldığında, tarım sektöründen ayrılanların diğer sektörlerle tam olarak dağılmadığı gözlemlenmektedir.

Çizelge 2. İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
TARIM	24.0	23.5	23.7	24.6	25.2	25.5
Erkek	17.2	16.8	17.1	18.2	18.3	18.7
Kadın	43.6	42.7	42.1	41.7	42.4	42.2
SANAYİ	20.9	20.8	21.0	19.4	19.9	19.5
Erkek	22.7	22.7	23.1	21.2	21.8	21.6
Kadın	15.7	15.4	15.0	14.7	15.0	14.38
HİZMET	55.1	55.7	55.4	55.9	54.9	55
Erkek	60.1	60.6	59.8	60.6	59.9	59.7
Kadın	40.7	41.8	43.0	43.7	42.6	43.4

Kaynak: Anonim 2012

Son yıllarda tarım sektöründe (ve ücretsiz aile işçisi olarak) çalışan erkek işgücü oranının gerilemesi, kadınların işgücüne katılımında gözlenen genel gerilemeye paralel olarak gerçekleşmiştir. Genelde hanelerinin tarım işletmelerinde istihdam edilen ücretsiz aile işçileri hala Türkiye'de çalışan kadınlar arasında en geniş kategoriye oluşturmaktadır.

Kadın iş gücü, en yoğun şekilde kırsalda ücretsiz olarak çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak emek veren kırsal kadının emeğinin nakde çevrilmesi iki şekilde olmaktadır. Birincisi tarla, bağ ve bahçede üretilen ürünlerin pazarlanmasıyla elde edilen nakdi kazanımdır. Diğer kadının emeğini tek başına nakde çevirmesinden çok, hane olarak emeğin kiralınması, örneğin varsıl aileye rençperlik yapması ile ortaya çıkan bir erişim türüdür (Asan vd. 2012).

Tarımsal sanayi, kadınların ücretlerini, vasıflı işlerin ücreti veya erkeklerin ücretleri düzeyine çıkarmamak için kadınların işlerini ve becerilerini, kadına özgü nitelikler olarak sınıflandırma eğilimindedir. Diğer taraftan, erkeklerin üstlendiği birçok işin güç ve makine kullanımını gerektirmesi nedeniyle bu işlerin yüksek ücretlendirilmesi normal kabul edilmektedir (Kulak 2011). Kırsal alanda kadınlar çoğunlukla toplum nezdinde değer atfedilmeyen, örgütsüz, fazla beceri istemeyen, karşılığı olmayan işlerde ücretsiz aile işçisi konumunda veya çok düşük ücret karşılığında çalışmaktadır. İstatistiklere göre kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin yıllık ortalama geliri kadınların gelirinin yaklaşık 2.5 katıdır.

Tarım sektörü de hala kadınların en çok istihdam edildiği sektördür. 2011'de işgücünde faal olan kadınların %42.2'si tarım sektöründe istihdam edilmekteydi; bunların %80.05'i ücretsiz aile işçisi konumundadır. Aslında, tarım sektöründe kadınların istihdam oranında gözlenen eğilim, ücretsiz aile işçisi kadınların oranında gözlenen eğilimi yakından takip etmektedir. Yine, ücretli çalışanlar içinde kadınların oranı, kadınların çalışma hayatına ve ekonomik faaliyetlere katılımı yanında, sosyal gelişmişliği de açıklamaktadır. Tarımda ücretsiz aile işçiliği egemen çalışma biçimidir. Kendi hesabına çalışmada genellikle kocanın ölümünden sonra kadınların tarımsal faaliyetleri çocuklarıyla sürdürmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır ve düzenli bir artış eğilimindedir.

Çizelge 3. Kırsal Alanda İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)

İş Durumu	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ERKEK	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Ücretli veya Yevmiyeli	8.52	8.04	7.48	8.12	8.52	9.55
İşveren	2.23	1.84	2.76	2.16	2.45	2.28
Kendi Hesabına	68.08	69.41	69.58	68.49	68.37	67.79
Ücretsiz Aile İşçisi	21.22	20.75	20.18	21.27	20.66	20.38
KADIN	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Ücretli veya Yevmiyeli	4.42	3.86	4.22	4.68	5.35	5.20
İşveren	0.29	0.24	0.34	0.18	0.25	0.19
Kendi Hesabına	18.34	18.69	16.84	16.36	15.38	14.55
Ücretsiz Aile İşçisi	76.94	77.15	78.60	78.74	79.02	80.05

Kaynak: Anonim 2012

İşteki durum açısından sosyal güvence yoksunluğu yaygınlığı ele alındığında ilk sıraları ücretsiz aile işçileri, yevmiyeliler ve kendi hesabına çalışanlar almaktadır. Kadınlar açısından ücretsiz aile işçiliği ve yevmiyeli çalışma ile erkekler için kendi hesabına çalışma ve yevmiyeli çalışma çok yüksek oranda sosyal koruma yoksunluğu anlamına gelmektedir (Toksöz 2007).

3.2. İş Gücünde Bulunan Kadınların Eğitim Durumu

İnsan gücünün bilgi ve becerilerinin artırılması ile sosyal yaşama katılımın asgari gereği olarak kabul edilen, okur-yazarlık oranı değişkeni, bölgelerin ve illerin genel eğitim düzeyini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Okuma yazma bilen kadın nüfus oranı, kadınların sosyo-ekonomik statülerini yansıtmaktadır. Türkiye’de nüfusun eğitim düzeyi özellikle okumaz yazmazlık açısından bölgeler arasında büyük farklılık göstermekte, bu farklılık ülkenin batısı ve doğusu arasında kadınlar açısından çarpıcı bir hal almaktadır. Marmara Bölgesi, eğitim göstergelerinden; okur-yazar nüfus oranı (%92.4), okur-yazar kadın nüfusun kadın nüfusa oranı (%88.14) ile bölgeler arası sıralamada en yüksek değerlere sahiptir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, eğitim göstergelerinin önemli bir bölümünde bölgesel sıralamada en son sırada yer almaktadır. Okur-yazar oranının oldukça düşük (%73.22) olduğu bölgede, okur-yazar kadın nüfus oranı daha da düşük (%60.16) düzeydedir (Anonim 2003). Bölgenin geri kalmışlığı kendini kadınlar için eğitim ve istihdam fırsatlarının yokluğunda somutlamaktadır.

Kırsal alanda yoksulluğu etkileyen sebepler arasında, aile büyüklüğü, istihdam olunan sektör ve eğitim düzeyi gösterilebilmektedir. Özellikle kırsal alanda çalışan kadınların eğitim düzeyinin düşük olması kadının tarım dışı alanlarda, özellikle yüksek gelir getiren kayıtlı işlerde istihdam edilebilme olanaklarını kısıtlamaktadır. Kırsal kesimde kadının statüsünün geliştirilmesi eğitim, sağlık ve istihdam açısından eşit olanaklara sahip olunmasına bağlıdır. Bu durum toplumun sosyal ve ekonomik gelişmesi açısından önemlidir.

Kırsal alanda çoğunlukla ücretsiz ya da düşük ücret karşılığında çalışan kadınlar açısından sosyal hareketliliğin sağlanması ve refah düzeyinin artırılması, eğitimde yeterli bir gelişimin gerçekleştirilmesi ile mümkündür (Kulak 2011). Eğitimle ilgili istatistikler incelendiğinde, özellikle kadınlar açısından kırsal alanda eğitime erişim imkanlarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Çizelge 1.4 Kırsal Alanda İstihdam Edilen Kadınların Eğitim Duruma Göre Dağılımı (%)

Eğitim Durumu	İstihdam Edilenler (1.000 kişi)	%
Okuma-yazma bilmeyen	31	6.3
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	82	16.5
İlkokul	12	2.4
Ortaokul veya dengi meslek okul	1	0.2
Genel lise	47	9.5
Lise dengi meslek okul	26	5.2
Yüksekokul veya fakülte	31	6.3
İlköğretim	266	53.6
Toplam	496	100

Kaynak: Anonim 2012

Fertlerin istihdam edilebilirliğini birçok faktör etkilemektedir. Bunlardan belki de en önemlisi, bireyin eğitim düzeyidir. Kırsal alandaki kadınlar arasında eğitim düzeyi bakımından fazla bir farklılık yoktur. Kırsal alanda istihdam edilen kadınların %53.6’sını ilköğretim mezunu olanlar ve %16.5’ni de okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların eğitim düzeyi ile istihdam edildikleri sektörler arasında yakın bir bağlantı vardır. Tarım sektöründe çalışan kadınların eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Tarım sektöründe çalışan kadınların ortalama beş yıl eğitim gördükleri gözlenmektedir; tarım sektöründe çalışan beş kadından biri ya okuma yazma bilmiyordu ya da ilkokulu bitirmemiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bireysel refah bireyin bir bütün olarak sürdürdüğü hayattan ne derece memnun olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bireysel refah ve mutluluk hane halkı gelirinin, yaşın, cinsiyetin, işgücü durumunun ve eğitim durumunun bir fonksiyonu olarak gösterilebilir. Kırsal alanda tarımda çalışan kadınların eğitimden yoksun olmaları, ücretsiz ve sigortasız çalışmaları iş gücüne kayıtlı ve yüksek ücretle katılmalarının önüne engel olarak çıkmaktadır. Yaşam koşullarını iyileştirecek bilgi, eğitim ve donanıma sahip olmayan kadın geleneksel dayatmalar sonucunda ona uygun görülün evlilik ya da yoksulluk kısırcacında kalmaktadır.

Kadınlar kırdaki bitkisel ve hayvansal üretimde ve tarım dışı gelir getirici faaliyetlerde aktif olarak rol almaktadır. İş gücü olarak kadınların “ucuz emek”, “aile ekonomisine yardımcı” olarak görülmesi ve faaliyetlerinin büyük bölümünün ev işi yani gerçek anlamda üretim değil, doğal yaşamlarının bir parçası olarak kabul edilmesi, işin değerinin düşük algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ev içi sorumluluklarından kaynaklanan faaliyetleri, aile ekonomisi içinde kalmakta ve ekonomik değeri olmayan bu görünmez emeğin karşılığını alma ve kullanma olanağından yoksun bulunmaktadır. Bu kapsamda kırsal alanda kadınların gelirlerinin dağılımı ve kontrolünde, kredi gibi üretken değerlere erişimde, kaynakları

kullanmada, mülkiyet üzerinde söz hakkına sahip olmadaki zayıflıkları ve eşitsiz muamele görmeleri, işgücü piyasasındaki ayrımcılık, kadınların kronik yoksulluğa karşı korumasız olmaları göz önüne alındığında kırsal kadın önemle ve öncelikle ele alınması gereken bir hedef kitle olmalıdır. Toplumsal ve ekonomik yaşam etkinliklerinde kırsal kadının yer almasını sağlayacak eğitsel ve toplumsal desteklemeler yapılmalıdır.

Kadınların kırsal kalkınmaya katılmaları demek, kendi yaşamlarını etkileyen kararları alabilmeleri, kadınların söz ve karar sahibi olmaları demektir. Bu unsurların gerçekleşmesi için tarım kesimindeki kadınlara iş güvencesi ve sosyal güvenlik imkanı sağlanmalıdır. Bu kapsamda kadın girişimciliği, kadınların kooperatiflerde örgütlenmeleri ve lider vasıflı önder kadınların yaratılması teşvik edilmelidir. Kadın girişimciliği teşvik etmek amacıyla mikro kredi uygulamaları, mesleki eğitim çalışmaları ve danışmanlık ağı yaygınlaştırılarak kadının görünmezliğine sorun verilmelidir. Bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle kadınların ön yargıdan uzak şekilde kaynaklara ve söz konusu krediye ulaşması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Alkan, S. ve Toksoy, D. 2009. "Orman Köylerinde Kadın ve Kırsal Kalkınma (Trabzon İli Örneği)", II. Ormancılıkta Soysa Ekonomik Sorunlar Kongresi, 19-21 Şubat 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 1-16.
- Anonim, 2003. "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Anonim, 2008a. "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri", Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği, Türk Kadın Girişimciler Derneği, İstanbul.
- Anonim, 2008b. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonymous, 2011a. "The Global Gender Gap Report 2011", World Economic Forum. Geneva, Switzerland.
- Anonim, 2011b. "Kırsal Alanda Kadınlara Yönelik Yayın Çalışmaları İçin "Toplumsal Cinsiyet (Gender) Analizinin Önemi", <http://www.hablemitoglu.org/kirsalalanda.htm> Erişim Tarihi: 06.12.2011.
- Anonim, 2012. "Türkiye İstatistik Kurumu", <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 11.06.2012.
- Asan, A., Can, M. ve Fazlıoğlu A. 2012. "Kırsal Alanda Yoksulluğun Gerçek Yüzü: Kadınlar", TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Candaş, A. 2010. "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, S. 2006. "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Durusoy, S. 2011. "Kalkınma Paradigması İçinde Kadın Yoksulluğu ve Ekonomik Şiddet", http://www.dunya.com/kalk%C4%B1nma-paradigmas%C4%B1-i%C3%A7inde-kad%C4%B1n-yoksullu%C4%9Fu-ve-ekonomik-%C5%9Fiddet_132051_haber.html
- Gülçubuk, B. ve Yasan, Z., 2009. "İşsizlik Yoksulluk Ve Göç Kısılcacında Kırsal Alanda Kadın Emeği", Uluslararası Multidisiplinler Kadın Kongresi, 13-16 Ekim 2009, İzmir.
- Kulak, E. 2011. "Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler", Uzmanlık Tezi. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özmete, E., Bayoğlu, A. 2008. "Geleceği Yapılandırmak: Gençlerin Toplumsal Refah ile İlgili Konularda Geleceğe Bakışları", Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi.
- Toksöz, G. 2007. "İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı; 2007/4 (5), İstanbul.
- Yasan Ataseven, Z. 2011. "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı İle Tarım Politikalarının İrdelenmesi", Doktora Semineri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.

Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Çalışma ve Sosyal Yaşamlarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Şeyda İPEKÇİOĞLU¹
Seyda.ipekcioglu@hotmail.com

Tali MONİS¹
talimonis@hotmail.com

Güneş EREN YALÇIN²
guneseren@hotmail.com

Şehnaz BÜYÜKHATİPOĞLU¹

Muhammed BAYRAKTAR¹

¹GAP Toprak - Su Kaynakları ve Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 63040 Şanlıurfa

²Harran Üniversitesi Ceylanpınar MYO, Tarımsal İşletmecilik Programı

Özet

Ülkemizde yeterli gelir elde edemeyen tarım işçileri geçimlerini sağlayabilmek için tarımsal işlerin yoğun, iş gücü talebinin fazla olduğu dönemlerde başka yörelere mevsimlik tarım işçisi olarak göç etmektedirler. Genel olarak aileleri ile göç eden mevsimlik tarım işçileri arasında kadınlar da yer almaktadır. Tarımsal üretimde erkekler kadar yer alan mevsimlik tarım işçisi kadınlar, vasıfsız işçi olarak görülmekte, erkeklerden daha düşük ücretle çalıştırılıp emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Üretimde aktif şekilde yer alan kadın, tarımsal faaliyetten arta kalan zamanda ise mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya kaldığı olumsuz çevre şartları altında ailesinin beslenme, barınma, temizlik, sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, Şanlıurfa ili Akçakale ilçesinde yaşayan mevsimlik tarım işçisi kadınların çalışma ve yaşam koşullarında karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmış ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik Tarım İşçisi, kadın

Women's Problems Who Are Seasonal Agricultural Worker In The Work And Social

Abstract

Agricultural workers who can not generate enough income in our country migrate to other regions in order to provide livelihood agricultural works are intensive and periods more labor demand. In general, seasonal agricultural workers who migrated with their families among there are also women. Seasonal agricultural workers women who work as much as men in agricultural production regarded as unqualified workers, be operated low-paid than men, can not take value for their labor. Woman who actively take part in production struggle to needs such as food, shelter, sanitation and healthcare her family under adverse environmental conditions faced by migrant farm workers when remaining time from agricultural activity.

In this study, problems faced by women who are seasonal farm worker women living in Akçakale town of Sanliurfa province to be tried to determine and solution proposals were offered

Keywords: Seasonal agricultural workers, women

1. Giriş

Günümüzde, gelişmiş ülkeler dışında kalan ülkelerin hemen tamamında nüfusun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşamaktadır. Nüfusun önemli bir kesiminin tarımla uğraşması, kuşkusuz kırsal kesimde yaşayanların tümüyle verimli bir istihdam içinde olduklarının yada geçimlerini sağlayacak ölçüde kazanç elde edebildiklerinin işareti değildir. Aksine, pek çok gelişmekte olan ülkede tarım sektörü önemli sosyal sorunların doğduğu ve giderek büyüdüğü bir kesimdir.

Türkiye’de çalışma yaşamında özellikle ele alınması gereken grupların başında da tarımda çalışan kadınlar gelmektedir. Kadınlar tarımsal işlerde üreten, değerlendiren, pazarlayan, ev içi rolleri açısından da tükettiğini üretme durumunda olan bireyler olarak önemli rollere sahiptir. Türkiye’de kadınlar birçok gelişmekte olan ülkedeki kadınlar gibi, çoğunlukla ya kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi ya da emek yoğun sektörlerde ucuz emek olarak çalıştığını belirtiyor (Koray 2000).

Türkiye’de kadının tarımsal üretime katılımı çok az sayıda işletme yöneticisi ya da büyük oranda ücretsiz aile işçisi biçiminde yoğunlaşmaktadır. Tarımda çalışan kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile işçisi statüsündedir. Bu durumda “bağımsız çalışan” kesime girmeyen fakat ekonomik açıdan üretim etkinliği olan işleri yapan kadın, geleneksel değerlerin yaygın olduğu kırsal kesimde şehirlerdeki çalışan kadının statüsüne sahip değildir. Kadınların şehir yaşamında ücretli çalışma olanağına sahip olmalarını bir ölçüde onların sosyo-ekonomik statüsünde bir iyileşme olarak görmek mümkündür. Çünkü bu koşullarda kadınlar, çalışmalarının karşılığını ücret biçiminde aldıkları gibi bunun bir kısmını da harcama özgürlüğüne sahip olmaktadır (Kazgan 1982).

Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi, yoksulluktan da dünyada en fazla etkilenenler arasında yer almaktadır. İşsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal alandaki kadının durumu, konumu ve sorunları ise daha dikkat çekicidir. Kırsal alandaki kadın için üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyinin ve

toplumsal statünün düşüklüğü, örgütlenmenin sağlanamaması, kısmi çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler, önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup içerisinde kadın işçiler yüklenmek durumunda kaldıkları sorumluluklarından dolayı daha da ağır koşullarla karşı karşıyadır (Yıldırak vd. 2003).

Belirtilen nedenlerden dolayı kırsal alanda yaşayan ve tarımda çalışan kadınların durumunun incelenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada Şanlıurfa ili Akçakale ilçe merkezindeki tarım işçisi kadınların sosyal ve ekonomik yapılarının incelenmesi ve sorunlarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana Şanlıurfa ili Akçakale ilçe merkezinde tarım işçisi olarak çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma alanının seçiminde belirleyici olan unsurlar; ilçenin tarımsal ağırlıklı bir ekonomik ve işgücü yapısı göstermesi, kadınların tarımsal üretimde yer alması ve alanda daha önce benzer bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır.

Çalışmada belirlenecek örnek hacminin, örnek dağılımının ilgili popülasyona ait dağılımı temsil edecek sayıda olması gerekir. Bunu belirleyecek olan temel faktör ise, popülasyonun incelenen özelliğidir. Ancak en az 30 birimlik bir örneğin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Parsons, 1974). Çok farklı konularda, farklı bölgelerde yürütülen araştırmalarda örnek sayısının genellikle 60-150 arasında değiştiği görülmektedir (Çiçek ve Erkan, 1996). Araştırma bölgesinde bulunan 60 kadın tarım işçisi gayeli olarak araştırma kapsamına alınmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Temel Nitelikler

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma kapsamındaki kadın tarım işçilerinin yaş, eğitim düzeyi, medeni durumları, evlilik yaşları, evlilik sayıları, meslek ve ikinci işleri ve ebeveyn meslekleri gibi özellikler kadınların temel nitelikleri olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamındaki kadınların temel niteliklerini belirleyerek bu niteliklerin kadınların faaliyetlerine ve düşüncelerine olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Yaş

Kadınların yaşları itibarıyla incelenmesi yaşla diğer nitelikleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Yaş, Türk toplumunda çoğu zaman bireylerin kabul görmesinde, toplumda belli bir yer edinmesinde ve ayrıca kendilerini ve çevrelerini belirli bir biçim ve düzeyde etkilemelerinde önemlidir. Bu nedenle araştırma kapsamına alınan gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin yaş dağılımları Çizelge 4.3.' de verilmiştir.

Çizelge 3.1. Kadın İşçilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
20 yaş ve altı	16	20.00
21-30 yaş	27	33.75
31-40 yaş	24	30.00
41-50	7	8.75
51 ve üzeri	6	7.50
Toplam	80	100.00

Çizelgeden de izlenebileceği gibi, kadınların (% 54' ü) 30 ve daha küçük yaşlardadır. Bu yaşlar tarım işçiliği açısından ideal çalışma yaşıdır. Bireyin en güçlü ve kuvvetli olduğu yaşlardır. Kadınların % 46'sı da 31-50 yaş arasında bulunmaktadır. Bunlardan 50 ve daha yukarı yaşta olan kadınlar, ekonomik sıkıntı içinde olmalarından ve başka çareleri bulunmamasından tarım işçiliğini kabullenmişlerdir.

3.1.2. Eğitim

Çizelge 3.2. Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı	%
Okuma yazma yok	11	13.75
Okur yazar	22	27.50
İlköğrenim mezunu	30	37.50
Ortaöğrenim mezunu	17	21.25
Toplam	80	100.00

Çizelge 3.3. Kadınların yaşlarına göre eğitim düzeyleri

Yaş Grupları	Eğitim Durumunuz				Toplam
	Okuma yazma yok	Okur yazar	İlköğrenim mezunu	Ortaöğrenim mezunu	
20 yaş ve altı		5	8	3	16
21-30 yaş		3	15	9	27
31-40 yaş	3	9	7	5	24
41-50	3	4			7
51 ve üzeri	5	1			6
Toplam	11	22	30	17	80

3.2. Medeni durum

Toplumsallaşma sürecinde “evlilik” önemli bir olgudur. Kırsal kesimde ise evlilik, kente göre toplumsal yaşamda çok daha önemlidir. Evlilik kırsal kesimin çocuk yetiştirme ve işgücüne katılımı açısından neredeyse olmazsa olmaz koşuludur. Bu bakımdan genel olarak köylerde evlenme oranı ülke geneline göre yüksek evlenme yaşı da daha düşüktür (Özdamar ve Ark. 2000). Bu bakımdan kadınların medeni durumları ve evlenme yaşları önemli bir sosyo- ekonomik niteliklerdir. Araştırmada kadınların evlilik durumları ile ilgili olarak sorular sorulmuştur. Çizelge 4.5.’ de kadınların medeni durumları verilmiştir.

Çizelge 3.4. Kadın tarım işçilerinin medeni durumlarına göre dağılımı

Medeni Durum	Sayı	%
Bekâr	21	26.25
Medeni nikâh	35	43.75
Dini nikâh	24	30.00
Toplam	80	100.00

Aile kurulması aşamasında ve eş seçiminde baba ve anneye yüklenen kızın seçimi rolünde de yavaş yavaş bir değişim söz konusu olmuştur. Bunun gibi kız isteyen bir kimseye kızın verilip verilmeme konusu anne ve babadan çok kendilerine bırakılmaya başlanmıştır. Yapılan gözlemler ışığında baba ve annenin bu rollerden kendi istekleriyle çekilmelerinden çok gençlerin haklarını koruma ve savunmalarından dolayı böyle bir eğilimin arttığı kanısına varılmıştır. Araştırma bulgularına göre, kadınların %26.25’i bekâr, %43.75’i’ medeni nikâhla evli, %30.00’ ı dini nikahlı evli olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde çoğunlukla medeni nikâhla evlenme çocukların okul çağına gelmesiyle gerçekleşmiştir. Evli bayanların %67.24’ü görücü usulü ile, %12.07’si kaçarak, %10.34’ü anlaşarak ve berdel olarak evlendiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 3.5. Kadınların evlenme biçimleri

Evlenme Biçimi	Sayı	%
Görücü usulü ile	39	67.24
Kaçarak	7	12.07
Anlaşarak	6	10.34
Berdel	6	10.34
Toplam	58	100.00

Çizelge 3.6. Kadınların medeni durumlarına göre evlenme biçimleri

Medeni Durum	Görücü usulü ile	Kaçarak	Anlaşarak	Berdel	Toplam
Medeni nikah	24	8	2	1	35
Dini nikah	13	2	4	5	24
Toplam	37	10	6	6	59

3.3. Kadınların tarım işçiliğine ilişkin görüşleri

Çizelge 3.7. Kadınların mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenleri

Mevsimlik tarım işçiliği yapma nedeni	Sayı	%
Baba isteği ile	10	12.50
Eş isteği ile	6	7.50
Kendi isteği ile	19	23.75
Aile bütçesine katkı sağlamak için	45	56.25
Toplam	80	100.00

Çizelge 3.8. Çalışma karşılığında gelirini alma durumu

Çalışmanız karşılığında gelirinizi/ücretinizi kim alır?	Sayı	%
Ben	22	27.50
Babam	41	51.25
Eşim	8	10.00
Çocuklarım	4	5.00
Diğer	5	6.25
Toplam	80	100.00

Eğitim olanaklarından yoksun olan kadınların ailelerinin geçim kaynağı olan tarım işçiliğinde çalışması kaçınılmaz olmaktadır. Gezicilerde bu durum daha da belirgindir. Geçici kadın tarım işçilerinin hem toprak varlığı hem de tarım dışı gelirler açısından gezicilere oranla daha avantajlı bir konumda oldukları söylenebilir. Deneklerin % 36.25' i tarım işçiliğini 2-5 yıl arasında % 32.50'si 6-10 yıl arasında yapmaktadır. Kadınların % 17.50'si 11-20 yıl arasında ve %7.50'si 20 yıldan fazla sürede tarım işçiliği yapmaktadır.

Çizelge 3.9. Tarım işçiliği yapılan süre

Tarım işçiliği yapılan süre	Sayı	%
1	5	6.25
2-5	29	36.25
6-10	26	32.50
11-20	14	17.50
21-40	6	7.50
Toplam	80	100.00

3.4. Kadınlar arasında yardımlaşma durumu

Tarlada tarım işçiliği yapan kadınların aynı zamanda % 61.25' i ev işlerini de hic kimsenin yardımı olmadan gerçekleştirmektedir; yani bu kadınlar tek başına tarım işçiliğinin yanında ev işlerini de tek başına yaparak geçim mücadelesi vermektedir. Kadınların % 3.25'ise ev işlerini yaparken diğer kişilerden(yenge) yardım almaktadır. Ev işlerini yaparken çocuklarından yardım alan kadınların oranı ise sadece % 7.50'dir.

Çizelge 3.10. Ev işlerinde yardımlaşma durumu

Yardımcı Olanlar	Sayı	%
Hiç kimse	49	61.25
Çocuklar	6	7.50
Diğer(yenge)	25	31.25

3.5. Ailede karar yapısı

Tarım işçisi kadınların çalışma yerini seçme ve çalışma biçimine yönelik kararlarda pek etkili olduğu söylenemez. Kırsal alanda kadının çalışma koşulları kadınlar dışında belirir bunda bazen yakınındaki eş veya baba gibi kişiler bazen de üçüncü şahıslar bazen de çevresel faktörler etkili olur.

Anket yapılan tarım işçisi kadınların yalnızca %1.25 kendi kararlarını kendisi verdiğini söylemiştir, bu da geçimi sağlamak için hem tarlada hem ev işinde çalışan bu kadınların aile içerisinde de karar vermede söz hakları neredeyse yok gibidir. Kadınların %62.50'si karar verme yetkisinin aile büyüklerinde, %16,25'i ise eşinde olduğunu söylemiştir, bu da karar vermede aile büyüklerinin eşlerden bile çok daha etkili olduğunu göstermektedir. Kadınların %18.75'i ise kararlarını alırken ortak hareket ettiklerini söylemişlerdir.

Çizelge 3.11. Karar alma sürecine katılım

Ailede kararları kim verir?	Sayı	%
Eşim	13	16.25
Aile büyükleri	50	62.50
Ben	1	1.25
Ortak	15	18.75
Diğer	1	1.25

Çalışma yerinin seçiminde kim karar verir sorusuna kadınların %55.00'i aile büyüklerinin karar verdiğini, yalnızca %5.00'i ise kendisi karar verdiğini söylemiş buda çalışma yerinin seçiminde de kadınların kendi kararlarını kendileri vermek yerine aile büyüklerinin kararlarının ne derece önemli olduğunun bir göstergesidir. Kadınların %16.25'i çalışma yerinin seçiminde eşlerinin karar verdiğini söylerken, %15.00'i ise karar verirken ortak hareket ettiklerini söylemişlerdir.

Çizelge 3.12. Çalışma yerine ve biçimine yönelik kararlar

Çalışma yerinin seçiminde kim karar verir	sayı	%
Eşim	13	16.25
Aile büyükleri	44	55.00
Ben	4	5.00
Ortak	12	15.00
Diğer	7	8.75

Kadınların %96.25'i yaptıkları tarım işiyle ilgili herhangi bir eğitim almadıklarını söylemiştir, bu da tarım işinin ne kadar bilinçsizce ve özen gösterilmeden yapıldığını göstermede çok önemlidir, kadınların %3.75'i ise yaptığı tarım işiyle ilgili eğitim aldığını söylemiştir.

Çizelge 3.13. Tarım işi ile ilgili olarak herhangi bir eğitim alma durumu

Şu anda yaptığınız tarım işi ile ilgili olarak herhangi bir eğitim aldınız mı ?	sayı	%
Evet	3	3.75
Hayır	77	96.25

3.6. Kadının ailedeki görevi

Kadının sosyo-kültürel bakımdan istenen düzeyi yakalamasında, ailedeki otoritenin işleyiş biçimi büyük bir etkiye sahiptir denebilir. Erkek egemen bir özellik taşıyan Türk toplumunda, erkeğin bazı durumlarda, kadının fiziksel güç zayıflığından istifade ettiği bilinmektedir. Bu durumun farkındalığı, kadının ailede ve daha da önemlisi toplumda rahat hareket etmesini önlemektedir (Atay vd. 2004).

Sizce bir kadının aile içindeki başlıca görevi nedir? Sorusuna kadınların %36.25'i analık olduğunu söylemiştir, bu da aslında kadınların 1/3'ünden fazlasının bu işi mecburiyetten yaptıklarını göstermektedir. Yine kadınların %37.5'i analık, çocuk yapmak, ev işlerini yapmak, aile gelirine katkı sağlamak vb. işleri birlikte yapmanın aile içinde kadının başlıca görevi olduğunu söylemiştir, bu da tarım işçisi kadınların 1/3'ünden fazlasının artık bu kadar yorucu ve zorlayıcı işlerinin hepsini birden yapmanın kendi görevi olduğunu benimsediğini göstermektedir.

Çizelge 3.14. Kadınlara göre kadınların ailedeki görevleri

Kadının Görevi	Sayı	%
Analık	29	36.25
Çocuk yapmak	2	2.5
Ev işlerini yapmak	2	2.5
Aile gelirine katkı sağlamak	14	17.5
Diğer	3	3.75
Hepsi	30	37.5
Toplam	80	100

Kadınların %53.75'i sizce bir erkeğin aile içindeki başlıca görevi nedir? Sorusuna çalışıp gelir sağlamak olduğunu söylemiştir, bu da tarım işçisi kadınların para kazanmayı ve aile geçimini erkeklerin yapması gerektiğini benimsediğini göstermektedir. Kadınların %35.'i ise erkeğin başlıca görevinin sadece çalışıp gelir sağlamak olmayıp, aynı zamanda eşine yardımcı olmak, çocuklara bakmak ve erkeğin diğer işleri de üstlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Çizelge 3.15. Kadınlara göre ailede erkeğin görevleri

Erkeğin Görevi	Sayı	%
Çalışıp gelir sağlamak	43	53.75
Eşine yardımcı olmak	2	2.50
Çocuklara bakmak	4	5.00
Hepsi	28	35.00
Diğer	3	3.75
Toplam	80	100.00

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamındaki kadınlar genel olarak 20-50 yaş arası gruptadır. Kadınların yaşları ile evlenmeleri arasında bir ilişki bulunmadığı evlilik kararlarının hala geleneksel yapı içinde aile büyükleri tarafından belirlendiği araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Kadınların yaşları ile eğitim durumları arasında ters ilişki olduğu yaşlı kadınların daha az eğitim aldıkları gençlerin yaşlılara göre daha fazla eğitilmiş olduğu araştırmada ortaya çıkmıştır.

Araştırmada kadınların evlilik kararlarını genelde geleneksel kurallar içinde verdikleri ortaya çıkmış bunun sonucu olarak ailenin oluşmasında görücü usulü evliliklerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Tarım işçisi kadınların çalışma koşullarının düzeltilmesine yönelik projelerin geliştirilmesi gereklidir. Aynı zamanda çalışma koşullarını düzenleyici yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve izlenmesi bir gerekliliktir. Kadınların ve erkeklerin karar alma sürecine dengeli katılımını teşvik etmek, kadının aile içi karar alma mekanizmasında en az erkek kadar etkin duruma sahip bulunması gerekir.

Şanlıurfa ili Akçakale ilçesinde yaşayan mevsimlik tarım işçisi kadınların ekonomik ve sosyal sorunları vardır. Bu sorunların temelinde araştırma alanının ekonomik olarak geri kalmış bir bölgede olması ile geleneksel aile yaşamının kadına yüklediği ağır ama yetkisiz yaşam koşulları ile çalışma hayatıdır. Toplumun temelini oluşturan kadının değerini anlamak ve ona hak ettiği değeri vermek için kadına sosyal yaşam ve ekonomik yaşam içinde layık olduğu değeri vermek gerekir.

Kaynaklar

Atay, M. ve Yıldız, C. 2004 Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kadınının Toplumsal Statüsü .Elektronik sosyal bilgiler dergisi c.3,s.7 (1-22)

Çiçek, A. ve Erkan, A., 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:12, 1996, Tokat.

Kazgan, G.,1982. Türk Toplumunda Kadın: Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü (Der. N.Abadan- Urat), 2. Basım, Kent Basımevi, İstanbul.

Koray, M. 2000. Kullanımını sınırlayan faktörler üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi(basılmamış). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdamar, S. ve Ark. 2000. Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılımı. TC. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara

Yıldırak, N., 1993. Köy Kadınlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Konumları, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kırsalda Yoksulluğu Azaltmanın Bir Aracı Olarak “Kadın Girişimciliği”

Bülent GÜLCUBUK¹
gulcubuk@agri.ankara.edu.tr

Dilek ÖZER³
dilekerogluozer@gmail.com

¹Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

²Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü

³Yrd.Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

⁴Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

İlkay SAVCI²
Ilkay.Savci@politics.ankara.edu.tr

Kürşat DEMİRYÜREK⁴
kursatd@omu.edu.tr

Özet

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kırsalda yoksulluktan en fazla kadınlar etkilenmektedir. Nitekim son 10 yılda kentlerde yoksul kadın sayısında az da olsa bir azalma söz konusu iken, kırsalda yoksul kadın sayısı artış göstermektedir. Kırsal alanda kadın, erkeğin gerçekleştirdiği faaliyetleri aynı oranda, hatta daha fazla yerine getirirken; ücretsiz aile işçisi statüsünden kurtulamamaktadır. Bu nedenle, kadınlara yönelik gelir getirci girişimcilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve kredi kaynaklarına erişiminin kolaylaştırılması, kırsal alanların sosyo-ekonomik açıdan kalkındırılmasının yanı sıra kırsal yoksulluğun azaltılmasına da önemli katkılarda bulunacaktır. Bu bildiride, Türkiye’de kırsal alanda kadının konumu ve yaşadığı yoksulluk olgusu hakkında öz bilgiler verildikten sonra, TÜBİTAK tarafından desteklenen ve İstatistik Bölge Birimi Sınıflandırması-1 kapsamında (İBBS1) 12 bölgeden araştırmanın amacına ve yöntemine uygun olarak seçilen 12 ilde yürütülen “kırsal alanda kadın girişimciliği etkileyen faktörler” konulu araştırma sonuçları sunularak tartışmaya açılacak ve kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında kadın girişimciliğinin nasıl bir rol oynayabileceği konusunda saptamalarda bulunulacaktır. Söz konusu araştırmanın amacı, kırsal alanda yaşayan kadınların girişimcilik faaliyetlerine bakış açılarının ve kredi kaynaklarına erişimlerinin ortaya konulması, bu konulara etkide bulunan faktörlerin belirlenmesi ve kırsal alandaki kadınların girişimcilik yeteneklerinin artırılması ve ekonomide daha aktif yer alabilmeleri için politika önerileri geliştirmektir.

Anahtar kelimeler: Kırsal alan, kırsalda kadın, kadın girişimciliği, kadın yoksulluğu

Abstract

In Turkey, women have been affected at most from rural poverty. In last ten years while the rate of women amongst urban poverty is decreasing, conversely number of women suffered from poverty is increasing in rural areas. Women are more active than men in production. But they can not get rid of being unpaid family worker”. Therefore entrepreneurship activities of rural women will contribute to the development of rural areas socio-economically. Besides that, it also will contribute to decrease of rural poverty. In this presentation, first of all short information about position and poverty of women in rural area and then results of a research on rural women entrepreneurs supported by TUBİTAK will be presented. Discussing on the results of the research named factors which effect women entrepreneurship in rural areas will be opened in the meeting. Sample of the research was designated according to NUTS-1 criteria and was selected from 12 provinces have rural population at most. At last results about “can women entrepreneurship decrease poverty of rural women or not” will be evaluated. The main goals of the research can be listed as determining viewpoints of women on entrepreneurship, accessing to financial resources and improving of women’s talents on this subject, developing policy proposals for women’s participating to economic activities to cope with poverty.

Key words: Rural area, woman in rural, woman entrepreneurship, woman poverty

1. Giriş

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar üretimin her aşamasında yer almalarına rağmen toplumdaki konumları itibarıyla her zaman ikinci planda bulunmuşlardır. Gerek ekonomik gerekse toplumsal alanda ikinci planda yer almalarının temelinde erkek egemen kültüre dayalı cinsiyet ayrımcılığı yatmaktadır. Kadınların özellikle kırsal alanda üretime katkıları yadsınamayacak oranlarda gerçekleşirken, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın olanaklarından yeterli ölçülerde yararlanamamaktadırlar. Öte yandan dünya genelinde yoksulluk ve sefaletten en çok etkilenen de yine kadın nüfustur. Toplumsal alandaki cinsiyet ayrımcılığı üretim süreci içinde de yerini almış ve kadına yönelik eşitsizlikler çalışma yaşamında da etkisini göstermeye başlamıştır. İşte gerek cinsiyet eşitsizliğini gidermek, gerek kırsalda yoksulluğu azaltmak ve gerekse de kadınların toplumsal ilişkiler sistemi içindeki yerini güçlendirmenin bir aracı olarak “kadın girişimciliği” önemli bir bileşen biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu bildiride TÜBİTAK tarafından desteklenen bir projenin araştırma bulguları sunulmaktadır. 12 ilde yürütülen araştırma ile kırsal alandaki girişimci kadınların mevcut durumları ile sorunlarının ortaya konulmasına ve kadınların kredi kaynaklarına erişiminin önündeki engellerin belirlenmesine çalışılmıştır.

1.1. Amaç ve Önem

Çalışmanın öncelikli amacı, kırsal alanda yaşayan kadınların girişimcilik faaliyetlerine bakış açılarının ve kredi kay-

naklarına erişimlerinin ortaya konulması, bu konulara etkide bulunan faktörlerin belirlenmesi ve kırsal alandaki kadınların girişimcilik yeteneklerinin artırılması ve ekonomide daha aktif yer alabilmeler için politika geliştirmektir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların ekonomik hayat aktif katılımlarının sağlanmasına, kırsaldaki kadınların girişimcilik yoluyla toplumsal hayata katılımlarının sağlanmasına, kırsalda yoksulluğun azaltılmasında kadınların rolünün artırılmasına yönelik önerileri ortaya koyması bu çalışmayı önemli kılan ana unsurlardır.

1.2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın kapsamını Türkiye geneli oluşturmuştur. Fakat zaman, bütçe ve eleman kısıtları dikkate alınarak tüm sosyal araştırmalarda olduğu gibi burada da örnekleme gidilmiştir. Araştırma NUTS-1 (İBSS-1) düzeyinde yer alan 12 bölgede yürütülmüştür. Her bölgeden bir il araştırma kapsamına girmiştir. Bu iller buldukları bölgede tarım ve kırsal alan nüfusu en fazla olan illerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamına giren iller şunlardır: İstanbul, Çanakkale, Muğla, Düzce, Karaman, Hatay, Niğde, Bartın, Gümüşhane, Ardahan, Muş, Adıyaman.

Alan seçiminde idari-yasal tanımlamam kadar ekonomik, sosyo-kültürel nitelikler de dikkate alınmıştır. Bundan dolayı da kırsallık niteliği basan bazı il merkezleri ile (Ardahan ve Muş gibi) ilçe merkezleri de araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında her ilde paydaşlarla araştırma konusun hakkında bilgilendirme toplantıları yapılmış ve bu toplantılara katılanlarla birlikte alan seçimine gidilmiştir. Araştırmanın başlangıcında her ilde en az 60 kadın ile anket yapılması planlanırken bazı illerde yeteri kadar kadın girişimciye rastlanılmaması ve aynı köyde, kasabada yaşayanların benzer faaliyetleri yaptıkları görüldükçe bazı illerde anket uygulanan kadın sayısı 60'ın altında kalabilmiştir. Çizelge.1'de görüldüğü gibi, sonuçta toplamda 615 kadın ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Çizelge.1. Araştırmanın Gerçekleştirildiği İllerde Görüşülen Kadın Sayısı

İller	Sayı	%
İstanbul	60	9,8
Çanakkale	50	8,1
Muğla	65	10,6
Düzce	50	8,1
Karaman	50	8,1
Niğde	50	8,1
Hatay	50	8,1
Adıyaman	50	8,1
Muş	50	8,1
Gümüşhane	45	7,3
Ardahan	45	7,3
Bartın	50	8,1
Toplam	615	100,0

Anket uygulaması gerçekleştirilen kadınlardan %6,8'i il merkezlerinde, %15,0'ı ilçe merkezlerinde, %78,2'si köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Kadın girişimcilerin seçilmesinde aşağıdaki çalışma alanı içinde olan kadınlar seçilmiştir;

- Ev dışı bir mekanda kendi adına kurduğu bir iş yeri olan,
- Bu iş yerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle birlikte çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatı ile ortaklık kuran,
- Her hangi bir mal veya hizmetin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten,
- İşinden elde ettiği gelirin yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan,
- Atölye tipi üretim ortamlarında kendi adına veya sözleşmeli olarak üretimde bulunan,
- Evinde ürettiği ürünleri paraya çevirebilen kadınlar araştırma kapsamına dahil olmuştur.

Araştırmada kadınlarla yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Anketler araştırmanın ana materyalini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra illerde gerçekleştirilen toplantılardan elde edilen bilgiler, benzer konuda yapılmış çalışmalar, yayınlar, raporlar ikincil veri olarak değerlendirilmiştir. Kadınlardan anket yolu ile elde edilen verilerin daha sonra kodlama, bilgi-sayara veri girişi, istatistiksel analizler ve raporlama aşaması gerçekleştirilmiştir.

2. Araştırma Bulguları

Türkiye'de kadın işgücünün çalışma yaşamına katılımında yaşanan sorunlar ve gelişmeler dünyadaki gelişmelerden bağımsız değildir. Türkiye sosyal ve ekonomik gelişmesini devam ettirirken, bünyesinde ikili bir yapıyı da barındırmaktadır. Azgelişmiş ülkelerdeki toplumsal tabakalaşmanın oluşumuna olanak sağlayan, çağdaş değerler ve yüksek yaşam standartları ile geleneksel değerler ile düşük yaşam standartları bir arada görülmektedir. Yüksek yaşam standartlarının

egemen olduğu üst sınıflarda kadının çalışma özgürlüğü bulunmasına karşın ekonomik açıdan ailenin gereksinimi olmadığı için kadın çalışma ihtiyacı hissetmemektedir. Ama yine de kadın istihdamının en yüksek olduğu çevre, üst sosyo-ekonomik sınıflardır. Geleneksel yapının hâkim olduğu düşük gelir gruplarında ise ailenin ihtiyacı olmasına rağmen, sahip olunan toplumsal değerlere bağlı olarak kadının çalışmasına sıcak bakılmamaktadır. Kırsal alanda kadının çalışması ise daha çok ücretsiz aile biçiminde olmakta, buradaki bakış açısı bireysel tercihlerin değil sorumluluk ve doğal bir görevin parçasıymış gibi belirmektedir. Yoksulluğun aşılmasında kadın birincil birey görevini çoğunlukla üstlenmektedir. Eğer kırsaldaki kadınlar emeğini ücrete çevirebilen, girişimcilik yapabilen, pazarla tanışan ve pazara giren bireyler olabilirse yoksulluğun üstesinden gelmek daha etkili olabilmektedir. Kırsal alanda kadın girişimciliğin mevcut durumu, engelleri ve sorunların çözümüne yönelik politika önerileri geliştirebilmek amacıyla 12 ilde yürütülen araştırmanın temel bulguları bu çalışmada özet olarak sunulmuştur.

Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında 11-20 yaş aralığında olan grup en düşük grubu oluşturmaktadır. Buna karşılık 41-50 yaş arası grup en kalabalık gruptur. Kadınların %61,1'i 31-50 yaş arası gruplarda yer almaktadır. Kadınların %81,8'i evli, %10,2'si dul ve %8,0'i bekâr konumdadır.

Kadınların eğitim durumları bireysel iş yapabilme, aile kararlarına katılım ve girişimcilik potansiyelinin harekete geçirilmesi açısından önem taşımaktadır. Kadınların %15,1 gibi önemli bir bölümü okur-yazar değildir. Buna karşılık %12,8 oranındaki kadın lise mezunudur. Lise ve üniversite mezunu olan %17,8 oranındaki kadınların tamamına yakını il veya ilçe merkezlerinde oturmaktadır. En fazla okur-yazar olmayan kadınlar Düzce, Adıyaman, Gümüşhane ve Muş illerinde iken, lise mezunlarının en fazla olduğu iller ise Düzce ve Ardahan illeridir.

Kadınların bir bölümü yaptıkları faaliyetleri, işleri meslek olarak tanımlamamakta ve bunu iş olarak görmektedir. Kadınların %34,6 gibi büyük bir çoğunluğu kendilerini meslek açısından ev hanımı olarak tanımlamaktadır. Kadınların %45,4'ü esnaf ve çiftçi konumundadır. Kadınlar yaptıkları işlere göre ise farklı dağılım göstermektedir. İş grubu açısından önceliği %31,4 ile çiftçiler almaktadır. Kadınların %29,1'i esnaflık, %27,8'i ise ev eksenli üretimde bulunmaktadır. Kadınların %79,7'si işlerini yıl boyu sürdürdüklerini, diğerleri ise değişen aylarda işlerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada en ilgi çeken konulardan birisi kadınların evlilik yaşları olmuştur. Kadınların %64,4 gibi büyük bir çoğunluğu 20 veya daha genç yaşlarda evlenmişlerdir. Bu durum kadınların daha erken sorumluluk yüklenmeleri ve ekonomik hayata katılımı açısından ilgi çekicidir. Araştırma kapsamındaki kadınların %65,4'ü buldukları yerleşim yerinde doğmuş, %34,6'sı başka yerleşim yerlerinde doğmuştur. Başka yerleşim yerinde doğan kadınların %72,3'ü evlilik, %17,4'ü iş bulma, %5,6'sı akrabalarının olması, %4,7'si daha rahat yaşam koşullarının bulunması nedeniyle şu anda yaşadıkları yerleşim yerlerine geldiklerini belirtmişlerdir. Kadınların %35,9'u fırsat bulduğunda göç etmek istediğini belirtmiştir. Göç etmek istenmesinin nedenleri sırasıyla; yaşama koşullarının zorluğu, kentlerde daha rahat iş bulabilme, toplumsal-çevre baskısı, arazilerinin bulunmaması ve çocuklarını okutma isteğidir. Buna karşılık göç etmek istemediğini belirtenler ise buna neden olarak sırasıyla; bulunduğu yerleşimdeki yaşam biçiminden memnun olmak, aileye bağlılık, iş bulamama korkusu, büyük şehirlerin ürkütücü olması gibi faktörleri ileri sürmüşlerdir.

Türkiye hızlı bir sanayileşme süreci içinde olmasına karşılık tarım toplumu olma niteliğini sürdürmektedir. Bu nedenle kadının işgücüne katılımında en belirgin özelliklerden birisi işgücüne katılan kadınların ezici çoğunluğunun tarımsal üretimde yer almasıdır (Çitçi,1982). Sektörel dağılıma cinsiyet ayrımında bakıldığında kadınların büyük çoğunluğunun tarımda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği görülmektedir. Bu kadınların tamamına yakını kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal alanlarda girişimci olan, kendi işinin sahibi ve patronu olan kadınların artması hem genel ekonomiye, hem kentlere göçün azalmasına hem de kırsal da kaynakların etkin kullanımına katkıda bulunabilecektir. Bu açıdan kırsalda kadın girişimciliği önem taşımaktadır. Araştırma kapsamına alınan kadınların %35,3'ü esnaflık, %30,4'ü ev eksenli üretim, %24,1'i ise çiftçilik faaliyetinde bulunmaktadır. Kadınların ortak özelliği emeğini paraya çevirebilmeleri, bunu değerlendirmeleri ve kendi işlerinin sahibi, girişimci olmalarıdır.

2.1. Kırsaldaki Kadının Girişimcilik Algılamaları ve Tanımlamaları

Araştırma sırasında kadınların girişimcilik algılaması ilgi çekici bulunmuştur. Çünkü kadınlar yaptıkları işleri bazit birer faaliyet gibi görmekte ve ekonomik bir girişim olarak görmemektedir. Oysa kırsal alanda emeğini nakde çevirebilen, kaynaklarını değerlendirebilen, bulunduğu yerde ve başka yerde ürününe alıcı, pazar bulan herkes küçük birer girişimci olarak kabul edilebilir. Bu nedenle kadınların kendi yaptıklarının küçük ölçekli bir iş, girişim olduğunun farkında varmaları hem onlara özgüven kazandıracak hem de ölçek büyütme açısından ve kredi arama açısından önemli görülmüştür. Kadınların %50,7'si kendilerini girişimci olarak tanımlarken, %39,3'ü bilmiyorum, %9,9'u girişimci değilim demmiştir.

Girişimcilikte yapılan iş karşılığında gelir- kazanç elde etmek ana amaçtır. Bundan hareketle araştırmada kadınlara yaptıkları iş karşılığı ne elde ettikleri sorulmuştur. Kadınların %41,3'ü satış gerçekleştirip kazandıklarını belirtirken, %35,3'ü esnaf olduklarını ve kazançlarının sürekli olduğunu ifade etmiştir.

Girişimde bulunmaya çalışan kırsaldaki kadınlar için girişimcilik konusu henüz tam olarak yerleşmiş bir kavram değildir. Evinde üretimde bulunup ürünleri satana ve ailesine katkıda bulunan, elde ettiği ürünü işleyip değerlendirerek satan ve bazen de esnaf olarak faaliyette bulunan kadınların girişimcilik konusunda öğrenmesi gereken çok konu vardır. Her şeyden önce girişimciliğin tanımı, kuralları, iş analizi vb. konularda eğitim gereği vardır. Ama öncelik girişimciliğin ne olduğudur. Çünkü Kadınların %34,6'sı girişimcilik ne demektir, sorusuna "bilmiyorum" biçiminde yanıt vermiştir.

En ilginç ve ilgili yanıtlar ise risk ve piyasada tutunmak biçiminde olanlardır.

Girişimcilik tanımı konusunda bilgi düzeyi illere göre de ilginç sonuçlar çıkarmıştır: Girişimcilik nedir?, sorusuna “bilmiyorum” diyenlerin yanıtı en fazla İstanbul ilinde çıkmıştır (%50). Buna karşılık Ardahan ilinde bu soruya “kendi başına bağımsız iş yapanlar”dır, diyenlerin oranı genel ortalamadan yüksek bulunmuştur (%68,9). Burada hemen belirtmek gerekir ki, Ardahan ilinin kırsallık niteliği ağır basan çok küçük bir il olması nedeniyle il merkezinde de kadınlarla görüşülmüş ve bu oran eğitim düzeyinden dolayı yüksek çıkmıştır.

Kadınlara göre girişimciliğin en temel özelliği cesur olmaktır. Kadınların %39,3’ü girişimcinin temel niteliklerine cesur olmayı ön sırada koymuştur. Yine, iş takibi ile risk almak burada önemli yanıtlar olarak ortaya çıkmaktadır. Burada da bilmiyorum diyenlerin oranının yüksek çıkması ilgi çekicidir. Fakat bir şeyi gözden kaçırmamak gerekir; bu kadınlar arasında girişimcilik konusunda eğitim alan hemen hemen yok gibidir. Bu da beklenen sonuçları ortaya koymaktadır.

Gerek kırsal alanda gerekse kentsel alanlarda kadınlar açısından elde edilen geliri, ücreti kullanmada aile öncelikli olarak yer alır. En fazla ücretsiz aile işgücünün rastlanıldığı alan olan kırsal alanda kadınlar ister girişimci, ister işçi, ister memur olsun önceliği aile gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Araştırmada da buna benzer sonuç elde edilmiştir. Kadınların sadece %16,3’ü kazançlarını kendisi kullanırken (-ki, bunların da çoğunluğu bekâr veya yalnızdır), geriye kalanlar genelde ailesine harcamaktadır.

2.2. Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kadınlar

Tarım sektöründe ve kırsalda çalışan kadınlar açısından en önemli sorunlardan birisi kayıt dışılık ve sosyal güvenlik kapsamında yer almamaktadır. Türkiye’de tarımda kayıt dışılık %80’lerin üzerindedir. Bu oran kadınlar için %95’in üzerindedir. Bu nedenle girişimcilik konusu kırsal alanda kadınlar açısından özellikle sosyal güvenlik şemsiyesi altına girme açısından önem taşımaktadır. Bunun ile kendini özgüvende hisseden, sorunlarına başa çıkmayı daha rahat gerçekleştirebilen ve toplumsal ilişkiler sisteminde daha etkin yer alan bir kadın profili ortaya çıkabilmektedir.

Araştırma kapsamındaki kadınların %35,8’i kayıt dışı olarak faaliyette bulunurken, %36,5’i kendi adlarına sosyal güvenlik (BAĞ-KUR, SSK) kapsamında yer almaktadırlar. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; kırsalda çalışmak, kadınlar için sosyal güvenlik uygulamalarına tabi olmak henüz tam olarak yeterlilik göstermemektedir. Kırsalda bağımsız, kendi adına çalışma, girişimde bulunma artıkça kadınların sosyal güvenlik şemsiyesi altına girmesi de artış gösterecektir.

2.3. Kadınların Girişimciliğe Karar Vermelerine Etkili Olan Faktörler

Kadınlar açısından önemli unsurlardan birisi girişimciliğe başlama biçimi ve buna etkili olan faktörlerdir. Kadınlar açısından çevre ve aile desteği önemli bir motivasyon aracı olarak ortaya çıkabilmektedir. Kendisini girişimci olarak nitelleyen 423 kadından %39,2’si gelirleri yetmeyince, %14,2’si ise çevrenin etkisiyle girişimci olmaya karar verdiğini ifade etmiştir. %14,2 oranındaki kadın ise girişimciliğin tamamen kendi bireysel kararı olduğunu belirtmiştir. Aldığı eğitimler sonucu girişimciliğe karar verdiğini belirtenlerin oranı ise sadece %3,1’dir.

2.4. Kadınların Sermaye Temin Biçimleri

Girişimcilikte en önemli girdi sermayedir. İşe başlama için gerekli olan sermaye girişimciliğin gerçekleşmesinde belirleyici olan temel faktördür. Genelde ülkeler girişimciliği desteklemek için farklı destek mekanizmaları geliştirirler. Fakat bunlardan kırsal alanlardakilerin yararlanması düşük oranlarda olur. Eğer sistematik bir destek mekanizması yoksa en önemli destek olarak aileler devreye girer. Bu durum araştırma sonucunda da ortaya çıkmıştır. Nitekim kadınların %49,6’sı girişimcilik ile ilgili desteği ailesinden, babasından aldığını belirtmiştir. Kamu kaynaklarından hareketle destek alarak işini kuranların oranı %2,1’dir. Bu durum kırsal alanlar için girişimciliğe yönelik kamu kaynaklarının ne kadar sınırlı olduğunu da ortaya koymaktadır.

2.5. Kadınların El Emeklerini – Ürünlerini Değerlendirme Biçimleri

Girişimcilikte en önemli unsurlardan bir tanesi ürünlerini, hizmetlerini satabilme-değerlendirebilmedir. Çünkü ancak böylece yapılanların karşılığı ortaya çıkabilecektir. Kadınların %34,3’ü ürünlerini, hizmetlerini buldukları köyde satarken, %25,4’ü tanıdıkları aracılığı ile farklı yerlere satabilmektedir. Bunun yanı sıra ürünlerini il, ilçe, büyükşehirlere götürüp veya gönderip satışını gerçekleştirenler de bulunmaktadır. Fakat bunlar genelde düşük oranlardadır.

2.6. Kadınların Risklere Karşı Olası Davranışları

Kadınların risklere karşı davranışları, alacakları önlemler işlerinin devamlılığı ve ekonomikliği açısından önem taşımaktadır. Kadınlar aslında risk analizleri konusunda detaylı bir bilgiye de sahip değildir. Risk kavramı kadınlar için sadece işini kötüye gitmesi ve kapabilecek olması anlamına geliyor. Oysa rekabetin artması, teknolojiye karşı turum ve çevrenin baskısı vb. unsurlar da risk açısından önem taşımaktadır. Kadınların %35,2’si işlerinin kötüye gidebileceğini hiç düşünmediğini, %24,6’sı böylesi bir durumda işi bırakacağını, %18,7’si işi değiştireceğini belirtmiştir.

2.7. Kadınların Girişimcilik İle İlgili Bilgi Kaynakları

Kadınlar açısından önemli konulardan ve sorun alanlarından birisi girişimcilik ile ilgili olarak bilgi edinebilecekleri kaynakların varlığıdır. Kırsal alanlar bu konuda ne yazık ki yeterlilik göstermemektedir. Kadınların %31,2’si sorun ol-

duğunda bilgi alabilecekleri bir yerlerin olmadığını, %18,7'si eşlerinden, %13,5'i ise akrabalarından, yakın çevreden bilgi edindiklerini belirtmişlerdir. Kamu kurum, kuruluşlarından bilgi alanların oranı ise %9,8 ile sınırlıdır.

2.8.Kadın Girişimcilerin Kredi ve Finans Tanımları Ve Kullanım Durumları

Girişimcilikte kredi ve finans kavramları sıkça kullanılır. Çünkü bu kavramlar girişimcilik için gerekli kaynağın teminini oluşturur. Bundan hareketle kadınların bu konudaki bilgi düzeylerini ve kullanım durumlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Kadınların özellikle kredi kavramı konusuna yabancı olmadıkları araştırmada görülmüştür. Fakat verilen yanıtlar işletmecilik boyutları ile değil daha çok günlük kullanım temelinde biçimlenmektedir. Nitekim Çizelge.2'de görüleceği gibi, kadınların %47,5 gibi yarıya yakın bir bölümü kredi "borç para demektir" biçiminde yanıt vermişlerdir. Kredi bir destek türüdür diyenlerin oranı ise %15,3'tür. Araştırmada kadınların %28,9'unun (n=178) değişik kaynaklardan kredi kullandığı tespit edilmiştir.

Çizelge.2. Kadınlara Göre Kredi Ne Demektir?

Kredi tanımı	Sayı	%
Borç para demek	292	47,5
Destek demek	94	15,3
Nakit para demek	58	9,4
Faizli para demek	58	9,4
İflas demek	38	6,2
Sömürü aracı demek	28	4,6
Bilmiyorum diyenler	47	7,6
Toplam	615	100,0

Kredi konusunda fikir belirtmenin aksine "finans" nedir biçimindeki bir soruda, kadınların finans kavramına uzak oldukları görülmüştür. Burada günlük dilde ve ekonomik yaşamda kredi lafının çokça geçmesinin de etkisi vardır. Kadınların %63,4'ü finansın ne olduğunu bilmemektedir.

2.9.Kadınların Ailelerinin Mülkiyet Durumları

Kredi kullanımında, finans kaynaklarına erişimde mülkiyetin önemli rolü vardır. Çünkü ancak böylece teminat gösterilerek bu kaynaklardan yararlanılabilir. Diğer yandan, ailelerin taşınır ve taşınmaz varlıkları kırsal alanda ekonomik faaliyetler için önemlidir. Bu nedenle araştırmada kadınlara ailelerindeki arazi ve hayvan varlıkları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Burada öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yalnızca %6,8 oranında kadın (n=42) kendi üzerine kayıtlı arazisi bulunduğunu belirtmiştir. Tabi ki bu durum kadınların kredi kaynaklarına erişimde ve girişimde bulunmada en kısıtlayıcı faktörlerdendir.

Çizelge.3'de görüldüğü gibi, kadınların %42,3'ünün ailelerinde arazi yok iken, diğerlerinde değişen ölçeklerde arazi varlığı söz konusudur.

Çizelge.3. Kadınların Ailelerinin Sahip Olduğu Arazi Varlığına Göre Dağılımı

Arazi miktarı	Sayı	%
Yok	260	42,3
10 dekardan az	156	25,4
11-25 dekar az	68	11,1
26-50 dekar	58	9,4
51-100 dekar	47	7,6
101-200 dekar	18	2,9
200 dekardan fazla	8	1,3
Toplam	615	100,0

Hayvan varlığı da arazi varlığına benzer bir durum göstermektedir. Ailelerin %47,5'inde büyükbaş hayvan varlığı yoktur. %6,8'inde ise 1 adet büyük hayvan vardır. İster büyükbaş, ister küçükbaş olsun hayvan varlığının kadınlar açısından önemi vardır. Çünkü kadınlar kırsal alanda hayvansal ürünleri değerlendirerek pazara çıkabilir, ürün satabilir ve aile ekonomisine katkıda bulunabilir durumdadır. Araştırmada bu benzerlik göstermiştir. Birçok ilde kadınlar süt ve süt ürünlerini yerinde veya pazara götürerek gelir-kazanç elde etmenin yollarını aramaktadır.

Aslında mülkiyet ile ilgili bu veriler ilginç sonuçları da ortaya çıkarmaktadır. Mülkiyet açısından zayıf olan ailelerde kadınlar girişimcilik kapısını daha fazla zorlamaktadır. Ayrıca, mülkiyetsizlik ise kadının kredi kaynaklarına erişimini ve de profesyonel anlamda girişimde bulunmasına da engel oluşturmaktadır.

2.10. Kadınların Girişimciliğe İlişkin Temel Gereksinim Konuları

Kendilerini girişimci olarak tanımlayan 423 kadından 183'ü yani %43,3'ü girişimcilik konusunda kendilerinde eksiklik görmediklerini belirtmiştir. Burada farkındalık çok önemlidir. Kadınların yaptıkları işi ne kadar iyi yaptıkları, hedeflerinin neler olduğu ve şimdiye değin aldıkları eğitim konularının (veya almadıkları) neler olduğu da önemlidir. Yoksa finans kavramını bilmeyen kadınların girişimcilik konusunda kendilerinde eksiklik görmemeleri yanıltıcı olabilir. Buna karşılık %56,7 oranındaki kadın kredi temin biçimi, pazarlama teknikleri, ürün geliştirme, piyasa analizi vb. konularında kendilerinde eksiklik gördüklerini belirtmişlerdir.

Çizelge.4. Kadınların Girişimcilik Konusunda Kendilerinde Eksik Gördükleri Konular

Konular	Sayı (n=423)	%
Eksiklik görmeyenler	183	43,3
Kredi temin yolları	66	15,6
Pazarlama teknikleri	57	13,5
Ürün geliştirme	33	7,8
Piyasa analizi	23	5,4
Girdi temin biçimleri	19	4,5
Pazarlama teknikleri ve kredi temin biçimleri	17	4,0
Kredi temini ve piyasa analizi	14	3,3
Diğer	11	2,6
Toplam	423	100,0

2.11. Kadınların Ortak Girişimde Bulunma Konusundaki Düşünce ve Davranışları

Örgütlü olmayan topluluklar için ortak faaliyette bulunmak, girişimde bulunmak da zordur. Araştırmada işte ortaya çıkan en önemli bulgulardan bir tanesi de kadınların ortak iş kurma ile ilgili düşünceleridir. Çünkü 615 kadından sadece %19,2'si (n=118) başka kadınlarla ortak iş kurmayı düşünebileceğini belirtmişlerdir. Diğer kadınlar ise (%80,8, n=497) ortaklık konusunda olumsuz düşünmektedir. Tabii burada yaşanan olumsuz deneyimler, işlerin ölçeği de devreye girebilmektedir. Ortak iş kurma konusunda isteksizliğin temel nedenleri olarak; ortaklığa inanmama, ortaklığın zor olması, iyi bir şey olmaması öne sürülmüştür. Aslında bu beklenen bir sonuç gibi de değerlendirilebilir. Çünkü dar bir alanda faaliyette bulunana, ekonomik olanakların sınırlı olduğu, ürün çeşitliliğinin az olduğu bir yerde ortaklık da zor olacaktır. Fakat işi büyütme, geliri yükseltme, verimliliği ve üretimi artırmak için ise ortaklık gereklilik göstermektedir.

2.12. Kadınların Girişimcilik İle İlgili Olarak Geleceğe İlişkin Hedefleri

Kendisini girişimci olarak tanımlayanlar açısından geleceğe ilişkin hedefler önemlidir. Gelecekte nasıl bir girişimci olmak istenir, işi ne kadar büyütme istenir gibi konular girişimciliğin ana hedeflerindedir. Fakat iş ve girişim konuları sınırlı olan kırsal kesim için çoğu kez hedefler ya olmamakta ya da hayalden öte geçememektedir. Çizelge.5'de görüleceği gibi, kadınların %34,8'inin geleceğe ilişkin herhangi bir hedefi bulunmazken, %32,3'ü hedeflerinin işi büyütme olduğunu vurgulamıştır.

Çizelge.5. Girişimci Kadınların Geleceğe İlişkin Hedefleri

Hedefler	Sayı (n=423)	%
Hedefi olmayanlar	147	34,8
İş büyütme	137	32,3
Aile olarak işyeri açmak	47	11,1
Kendi işyerini açmak	33	7,8
Bağımsız işyeri açmak	27	6,4
İş çeşitlendirmek	17	4,0
Markalaşmak	11	2,6
Kredi kullanmak	2	0,5
Diğer	2	0,5
Toplam	423	100,0

Diğer yandan, kendilerini girişimci olarak tanımlayan 423 kadından %91,7'si (n=389) girişimci olmayı bütün kadınlara önerirken, %8,3'ü (n=34) bu tür önermede bulunmamaktadır.

2.13. Kadınların Sorun Tanımlamaları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri

Kadınlar gerek işleri, girişimleri ile ilgili gerekse bunlar dışındaki toplumsal ve günlük yaşam ile ilgili olarak değişik sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunların çözümü aslında kadınların ekonomik yaşama katılım sürecini arttırabilecektir. Araştırma kapsamındaki kadınlar buldukları yerleşimlerdeki kadınlar açısından en önemli sorun olarak maddi olanakların yetersizliğini, eğitimsizliği ve çevre-toplum baskısını, iş alanlarının sınırlılığını ön plana almışlardır (Çizelge.6).

Çizelge.6. Kadınlara Göre Buldukları Yerleşimdeki Kadınların En Önemli Sorunları

Sorunlar	Sayı*	%
Yok	89	14,5
Maddi olanakların yetersizliği	264	42,9
Eğitimsizlik	147	23,9
Çevre-toplum baskısı	114	18,5
İş alanlarının sınırlılığı	109	17,7
Sosyal güvence olmaması	98	15,9
Kamu kurum/kuruluşlarının ilgisizliği	91	14,8
İş bulamamak	89	14,3
Pazar olanaklarının sınırlı olması	81	13,2
Erkeklerin baskısı ve/veya duyarsızlığı	79	12,8
Dışarıya açılmamak	46	7,5
Diğer	23	3,7

*: Sorulara birden fazla yanıt verilmiştir.

Birçok sorun ile karşı karşıya bulunan kadınlar açısından mutlu bir aile ve yaşam özlemi, çocuklarının geleceği önemli bir gelecek hayali olarak belirebilmektedir. Çizelge.7'de görüleceği gibi, kadınların %22,0'si gelecek ile ilgili hayallerinin bulunmadığını belirtirken, çocukların okuduğunu görmek, zengin olmak, büyük bir iş kadını olmak en sık rastlanan gelecek hayali olmuştur.

Çizelge.7. Kadınların Gelecek İle İlgili Hayalleri

Hayaller	Sayı	%
Yok	135	22,0
Çocuklarının okuduğunu görmek	152	24,7
Zengin olmak	79	12,8
Büyük bir iş kadını olmak	65	10,6
Kendi işini kurmak	62	10,1
Emekli olabilmek	39	6,3
Yönetici olmak	25	4,1
Hacca gitmek	24	3,9
İşini devam ettirebilmek	21	3,4
Evlenmek	13	2,1
Toplam	615	100,0

3. Sonuç Yerine

Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Olarak Kadın Girişimciliği İçin Politika Önerileri

Kadınların ev içi işlerde ve tarımsal üretimde ücretsiz işgücü olarak konumu tarım toplumuna geçişin yaşandığı tarihten bu yana tüm coğrafyalarda neredeyse ortak özellik arz etmektedir. Bu durum tarihsel süreçte kadının geleneksel rolleri olarak tanımlanmış ve toplumsal değerler sisteminin nesiller boyu aktarılmasıyla da kadının konumunun sürekli yeniden üretimini mümkün kılmıştır. Bu nedenle kadının üretime katılımı ve toplumsal konumu sosyolojik ve kültürel olarak değerlendirilmelidir.

Kırsalda kadınların düşük ve ücretsiz istihdam seviyesi, kadınların iş piyasası becerilerine ve verimliliklerine indirgenemeyecek kadar çok boyutlu sebeplere sahip süregelen bir sorundur. Sorunun çözümü için, toplumsal cinsiyet bakışı açısına sahip, olayın aile içi iş bölümü, geleneksel kısıtlamalar, işgücü piyasasında ayrımcılık gibi çok çeşitli boyutlarını eş zamanlı ele alan, çok yönlü ve uzun vadeli bir strateji planı oluşturmak önem taşımaktadır.

Kadınlar üretimin her aşamasında önemli roller üstlendikleri halde, insanca yaşamının gerektirdiği olanaklardan eşit pay alamamaktadırlar. Bu durumun temel nedeni ise, eğitim olanaklarından yeterli ölçüde yararlanamamış olmalarıdır. Kadınların eğitim düzeylerini artırarak, kaynaklardan eşit yararlanmalarını sağlayarak, bilgi birikimlerini geliştirerek ve örgütlenme bilinci kazandırarak sorunun çözümlenmesi noktasında adımlar atılabilir. Türkiye’de kadın girişimciliğinin istenen seviyeye ulaşabilmesi için kadın girişimcilerin önündeki kültürel, eğitimsel ve finansal engellerin aşılabılmesine, mevcut hizmetler konusunda kadınların bilgilendirilmesine ve bilinçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kadın girişimciliğine yönelik artan ilgi sonucunda kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve uluslar arası kuruluşların kadın girişimciliğini geliştirmeye dönük ilgi ve etkinliklerinde artış gözlenmiştir. Kadınlar arasında girişimciliğin geliştirilmesi, kadın işsizliğine karşı bir çözüm ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmada bir araç olarak görülmektedir.

Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün egemen olması nedeniyle kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak kadınların işgücüne katılımı en yüksek seviyededir. Ekonomik kalkınma sonucu tarımdan sanayiye geçişle birlikte kentlere doğru göç başlamıştır. Kırdan kente gelen niteliksiz, eğitimsiz, tecrübesiz kadın işgücü emek piyasasına hemen adapte olamayarak kadınların işgücüne katılım oranının azalmasına neden olmuştur. Yani, bir anlamda kentleşme, tarımda makineleşme kadın istihdamına olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Kırsal alanda geleneksel yapıya bağlı olarak kadının çalışma hayatına girmesine pek sıcak bakılmaması, kadının alanının; evi, eşi ve çocukları olarak kabul edilmesi, kadın işgücünün yönlendirilebileceği yeterli sanayinin olmaması, var olan sanayi yatırımlarının da kent dışındaki alanlarda yer alması, bütün bunlara ek olarak kadın işgücünün teknik ve mesleki eğitim konusunda yeterince donanımlı olmaması kadının girişimcilik ve istihdam dışında kalmasına yol açmaktadır.

Gelişmiş pek çok ülkeden önce, kadın hakları konusunda yasal düzenlemelere sahip olan Türkiye’de, kadınlar, birçok hakkı kullanma noktasında yetersiz kalmıştır. Türkiye’de kadın işgücünün, ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, ağırlıklı olarak tarım sektöründe yer alması ve işgücüne katılımının kentsel alanda çok düşük oranlarda gerçekleşmesi mevcut durumun istenilmeyen bir görüntüsüdür.

Türkiye’nin coğrafi şartları, dengesiz gelir dağılımı, nüfusun bölgeler arasındaki yoğunluk farkları ve eşit olmayan yatırım olanaklarına bağlı olarak bölgeler arasında gelişme farklılıkları yaşanmaktadır. Bu farklılıklar bölgeler arasında kadınların da farklı konumlarda, yapılar da olmasına yol açabilmektedir. Bazı bölgelerde kadınların girişimcilik açısından pazar ve kredi temini ön plana çıkarken bazı bölgelerde kadının dışarıya çıkması bile bir sorun alanı olarak belirmektedir.

Kadın istihdamında ve girişimciliğinde fırsat eşitsizliği ve toplumsal dışlanma ne yazık ki yaşanmaktadır. Sorunun çözümü için, toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip, olayın aile içi iş bölümü, geleneksel kısıtlamalar, işgücü piyasasında ayrımcılık gibi çok çeşitli boyutlarını paralel olarak dikkate alan eylem planlarına ve politika uygulamalarına gereksinim vardır. Türkiye’de başta Anayasa olmak üzere, çalışma hayatına ilişkin kanunlarda kadınların korunması ve erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamaya yönelik hükümler yer almaktadır. Önemli olan bunları günlük ve ekonomik yaşama aktarabilmektir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği istihdam stratejisine dâhil olma çabaları, kadın istihdamının da artırılmasında itici bir role sahiptir. Bilindiği üzere Avrupa İstihdam Stratejisinin 4 boyutundan birisini kadın erkek eşitliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yeni istihdam alanları yaratmak ve bunların kadınlara açık olmasını sağlamak devletin ve özel sektörün en başta gelen sorumlulukları arasında bulunmaktadır. Bunun için, işsizliğin azaltılmasına yönelik aktif istihdam politikaları oluşturulması ve içine kapsamlı bir kadın istihdam politikası dâhil edilmesi önemlidir. Burada politikaların oluşturulmasında, izlenmesinde, çıktılarının görülmesinde somut adımlar atılmalı, eşitlik politikalarının hayata geçirilmesi için konu ile ilgili kurum ve mekanizmalar finans ve insan kaynağı açısından yeterli hale getirilmeli ve bunun için bütçeden ayrı bir kaynak ayrılmalıdır. Kadınların ve erkeklerin sorumlulukları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile yeniden ele alınmalı, zihniyet kalıplarını ve algılarını değiştirmeye yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır. Kuşkusuz bunlar kadınların duyarlılık ve aktif katılımıyla gerçekleşecektir. Toplumsal cinsiyet örtüsüyle toplumsal yaşamdan dışlanan ve fırsat eşitsizliklerine maruz kalan kadınların bu süreci yakında takip ederek, aktif politikalar ve alternatif projelerle mücadelelerini eşzamanlı sürdürmeleri, eşitlik ve adalet için zorunludur.

Buraya kadar belirtilenlerden sonra kırsal alanda kadın girişimciliğinin artırılması, kadınların ekonomik ve sosyo-kültürel yaşama daha fazla katkılarının sağlanabilmesi için;

- Kırsal alanda kadın girişimcilerin önemli bir bölümü henüz kredi ve finans kavramını ya duymamışlar, ya bilmiyorlar ya da yaşamlarında bunu kullanacak bir faaliyete sahip olamamıştır. Kırsal alandaki kadınların da girişimleri büyütebilmesi veya yeni bir işe başlayacak olanların da sermaye teminini kolaylaştıracak bir kredi sisteminin ve/veya finans edinme sisteminin oluşturulması, devreye konulması kırsal alanda kadın girişimciliğini artıracaktır.

- Kırsal alanda kadınları girişimcilğe yönlendirecek, girişimcilik kapasitesini artıracak “Bölgesel Kadın Girişimcilik Merkezleri” nin kurulması ve bunların özellikle kırsal alanda emeğini değerlendiren, ürünlerinin pazarlamaya çalışan veya yeni girişimcilğe başlayacak kadınları öncelik olarak hedef alması kadınların çalışma ve ekonomi hayatına katılımını artıracaktır.

- Kırsal alanda kadın girişimciliği bölgeler itibarıyla farklılık gösterebilmektedir. Her bölgede kadının sorunları, öncelikleri ve koşulları farklılık gösterebilmektedir. Bundan dolayı kadınlara yönelik programlar, politikalar geliştirilirken bölgesel farklılıklar dikkate alınmalıdır.

- Kırsala yönelik eğitim-yayın hizmetleri çoğu durumda cinsiyet körü yaklaşımla ele alınabilmektedir. Oysa işgü-

cüne katılan kadınların yaklaşık tarım sektöründe çalışmakta ve bunlar da genelde kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal alandaki tüm faaliyetlerde etkin olarak yer alan kadınlara yönelik özel eğitim-yayın hizmetlerinin uygulanması, kadınların sosyo-ekonomik hayata katılımının artırılmasının sağlanması için cinsiyet duyarlı yaklaşımların benimsenmesi önemlidir.

- Kırsal alandaki kadınlar ve özellikle de ez gelişmiş bölgelerdeki kadınların kamu hizmetlerine erişiminde yetersizlikler vardır. Kadınlar temel hakları ve ekonomik girişimcilik konusunda bilgilenecekleri, yararlanacakları kamu kurumlarını/kuruluşlarını çoğu durumda bilmemektedir. Kadınlar iş alanı, girişimcilik, kredi temini, kullanımı konusunda hangi kurum var, hangi kurum ilgileniyor vb. konulardan bihaber durumdadır. Eğer gerçekten kırsal alanda kadınların toplumsal ilişkiler sistemi içinde yer alması isteniyorsa, ekonomik yaşama entegre olması arzulanıyor ise kamu kurum/kuruluşları kırsaldaki kadına ilişkin özel programlar uygulamalıdır. Bu tanıtımdan başlamalı ve iş kurma, haklardan yararlanmaya kadar birçok alanı kapsamalıdır.

- Kırsaldaki kadınların kamu/kuruluşlar daha yakından iletişim halinde olmaları buralarda çalışan erkek görevlilerin tavır ve davranışları ile de biçimlenebilmektedir. Erkeklere yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programlarının uygulanması ve bu konuda duyarlılığın artırılması kadınların girişimciliğini artırıcı rol oynayabilecektir.

- Türkiye kırsalı genelinde olduğu gibi buradaki kadınlar arasında örgütlenmeden söz etmek güçtür. Kırsalda ya kadınların gidip faaliyette bulunabilecekleri Sivil Toplum Kuruluşları, Kooperatifler bulunmamakta ya da varsa bile buna üyelik olmamaktadır. Kadınlar örgütlenme konusunda çekinceli yaklaşmaktadır. Başarılı kadın örgütlerine yönelik gezilerin düzenlenmesi, bunlardan rol modeller üretilmesi, kadınlara yönelik girişimcilik-örgütlenme eğitimlerini birlikte verilmesi kadınların örgütlenmesini kolaylaştırıcı rol oynayabilecektir.

- Kırsal alanda taşınmaz mülkiyet varlığı genelde erkekler üzerine kayıtlı-tapuludur. Kadının mülkiyet edinimi çok azdır. Bu durum kadınların girişimciliğini, kredi kaynaklarına erişimini zorlaştırıcı en önemli olumsuz faktörlerden olabilmektedir. Çünkü kadın kredi kullanmaya gittiğinde, finans kaynaklarına başvururken çalıştığı ilk istenilen şey tapu-ipotek olayı olmaktadır. Kendi üzerine kayıtlı mülkiyeti olmayan kadın kredi kullanamamaktadır. Bunu aşmak için kadınlara özel kolaylaştırıcı uygulamalara geçilmesi, grup girişimciliğine ağırlık verilmesi vb. çalışmalar kadın girişimciliğini arttırabilecektir.

- İletişim araçları artık hemen herkesin günlük yaşamının en önemli aracı olmuştur. Kitle iletişim araçlarından kadınlara yönelik eğitim-yayın programlarına yer verilmesi, girişimcilik-ürün geliştirme-pazarlama gibi konulara değinilmesi kadınlara yol göstericilik anlamında önemli katkılarda bulunabilir.

- Araştırmada da ortaya çıktığı gibi kadınların önemli bir bölümü kayıt dışı olarak faaliyette bulunmaktadır. Bu durum kadınların sosyal güvenlik uygulamalarından yoksun olmasına neden olabilmektedir. Bu durum ise kadının özgüvenini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kadınlara yönelik sosyal güvenlik uygulamalarında ayrıcalıklar tanınması, kolaylıklar tanınması kadını hem ekonomik sistemin daha etkin bir parçası haline getirecek hem de kadının özgüvenini arttırabilecektir.

Son söz olarak, kadın artık her alanda daha fazla var olmak, yer almak istemektedir. Bunun etkin, etkili ve kalıcı olması önem taşımaktadır. Tarımsal üretimin önemli bir bölümünü gerçekleştiren, işgücüne katılan kadınların neredeyse yarısını oluşturan kadınların sorunları ilgi ve çözüm beklemektedir. Eğer kadınları toplumun kendine özgüvenini olan, üretken bireyleri haline getirmek istiyorsak, bu onun hak ettiği bir değer olarak kabul görmelidir. Kadının iş hayatında daha fazla yer aldığı, girişimcilikte daha çok adından söz ettirdiği, yerel değerleri ürüne çevirerek ekonomiye daha fazla katkıda bulunduğu bir ortam hayal ediliyorsa bu, ancak kredi politikalarını, finans uygulamalarını, eğitim-yayın hizmetlerini cinsiyet dengeli bir yaklaşımla ele alıp, uyguladığımız zaman gerçekleşecektir. Kadının üretime katıldığı, istihdamda yüksek paylar aldığı, sosyal güvenlik sistemine dâhil olduğu ülkelerin kalkınmış ülkeler olduğunu dikkate alırsak, bunun ülkemiz için de kaçınılmaz olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bunun için de kararlı ve etkin bir iradeye gereksinim vardır. Bu irade sonucunda ortaya çıkacak çözümler ile üretilecek, uygulanacak politikalar kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasına da daha fazla katkıda bulunabilecektir.

Kaynakça

- Çiçi, O., 1982.Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar,TODAİE, Ankara.
- Ecevit, Y., 2007.Türkiye’de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi. Ankara
- Erdut, T.,2005.”İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”. Çalışma ve Toplum Der., 2005/3, s. 11-49
- KSGM., 2000.Türkiye’de Kırsal Kesimin Yapısı ve Kadınlar. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Palaz, S., 2003.Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşımına Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 9: (2003). s. 87-109
- Toksöz, G., 2007.Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi. Ankara
- Yıldırak, N.,1992.Köy Kadınlarının Sosyo Ekonomik ve Kültürel Konumları. Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Türkiye’de Nüfus Ve Yoksulluk Arasındaki Analitik İlişki

Adnan ÇİÇEK¹

Merve ÖZKAN²

Bekir AYYILDIZ²

Esra GÜREL²

H. Gökhan DOĞAN²

¹Tokat Belediye Başkanı

²Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Çalışmada, nüfus ve yoksulluk arasındaki ilişkiler makro perspektiften ele alınmıştır. Bu kapsamda, İnsani Gelişim İndeksinden yola çıkılarak, gelir dağılımı, eğitim, yaşam standardı, istihdam ve sağlık göstergeleri analize konu edilmiştir.

2011 yılında Türkiye’nin İnsani Gelişim İndeksi 0.699 olarak hesaplanmıştır. Kişi başına GSMH ise 12.246 dolardır. İnsani gelişmişliğin göstergesi olarak gelir önemli bir faktör olsa da tek başına yeterli değildir. Çalışma mutlak yoksulluk, nispi yoksulluk ve gelir yoksulluğunu açıklayarak yoksulluk kavramının boyutlarını ortaya koymaktadır.

Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0.48’i (339 bin kişi) sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18.08’i (12 milyon 751 bin kişi) ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı dikkate alınırsa, çalışmanın önemi yadsınamazdır. Türkiye’de ailelerin en yoksul %20’lik kesimi, nüfusun ise %17.5’lik bölümünü oluşturan 12.7 milyon kişi gıda ve gıda dışı yoksulluğa maruz kalmaktadır.

Kırsal alandaki nüfus kentsel alandaki nüfusa göre yoksulluğu daha fazla hissetmektedir. Yoksulluk gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Yoksulluk

Abstract

The relations between population and poverty in the study will be studied from a macro perspective. In this context, on the basis of human development index, income distribution, education, standard of living, employment and health indicators will be analyzed.

The human development index of Turkey was calculated as 0.669 in 2011. GNP per capita is \$ 12.246. Though income is an important indicator of human development, it is, alone, not enough. The study aims at analyzing absolute poverty, relative poverty and income poverty separately.

This study is significant when one considers the fact that about 0.48 % of the people in Turkey (339.000 people) live below the hunger threshold including only food expenditures, and that 18.08 % (12.751.000 people) live below the poverty threshold including food and non-food expenditures.

20 % of the poorest segment of families and 12.7 million people making up the 17.5 % of the population in Turkey are exposed to food and non-food poverty. The population in rural areas is affected from the poverty more than the population living in urban areas. Poverty comes to the fore more in rural areas where income sources and job diversity are limited.

Key words: population, human development index, poverty

1.Giriş

Yoksulluğun tanımı yapılırken üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, yoksulluk kavramının yalnızca ekonomik ölçütlere mi yoksa buna ek olarak sosyal ve siyasal ölçütlerinde mi ele alınarak tanımlanması gerektiğidir. Bu konuyla ilgili Amarty Sen’in yaklaşımı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre; insanların sahip oldukları maddi ve manevi varlıklar ve toplumda var olan fırsatlarla ve insanların yaşam kalitelerinden duydukları tatmin, yoksulluğu tanımlayan önemli basamaklardan birkaçıdır. Böylece yoksulluk kavramı ekonomik bir olgudan öte kültürel ve öznel boyutlarıyla ön plana çıkmaktadır (Arapacıoğlu, 2011: 62).

Genel olarak yoksulluk tanımlamalarında vurgulanan yetersizlikler şu biçimde özetlenebilir: ekonomik yetersizlik, fiziksel güçsüzlük, yetersiz kalıtım, çevre kirliliği, dengesiz gelir ve mülkiyet dağılımları, siyasal istikrarsızlıklar, kamu hizmetlerinin etkin olamaması, sosyal güvenceden yoksun olma gibi. Buradan hareketle yoksulluk genel itibarıyla iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan birincisi mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum seviyede sürdürebilmesidir. Yani biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesidir. Bu temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun aynı ve nakdi geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırı altında kabul edilmektedirler. İkinci olarak kabul edilen yoksulluk nispi yoksulluk kavramı, bir insanın biyolojik olarak değil, toplumsal olarak kendini üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyini ifade eder. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir tüketim düzeyinin altında geliri olanlar nispi yoksul olarak tanımlanabilmektedir. Bu iki kavram işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genel parametrik göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin; mutlak yoksulluk sınırı için, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kullanılan ölçüt satın alma paritesiyle 1 ABD Doları günlük harcama düzeyindedir. Görelî yoksulluk için ise, genellikle benimsenen ölçüt ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belli bir oran altında geliri olan bireylerin toplam nüfusa olan oranının bulunması şeklindedir (Gürler,

2012: 239-240).

Gelir dağılımı, belli bir sınırın altında kalanların dağılımından çok, nüfusun tamamına ilişkin dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavramdır. Gelir dağılımı ile yoksulluk arasında sıkı bir ilişki vardır. Belirli bir gelir düzeyinde gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa, yoksulluk içinde yaşayan kişilerin oranı da o ölçüde yükselir. Yoksulluğun azaltılmasında gelir etkili bir faktör olsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Bu sebeple yoksulluğun tüm boyutlarını belirlemeye imkan sağlayan sosyal ve ekonomik göstergelerin kullanılması gereklidir (Karluk, 2009: 101-102).

Bir ülkenin nüfusu ve nüfusun nitelikleri, ülkenin gücünü belirleyen önemli faktörlerdir. Nüfusun sayı olarak yetersiz olması ekonomik kaynakların atıl kalmasına yol açıp önemli kayıplara sebep olurken nüfusun ekonomik kaynaklara göre fazla olması insan gücünün iş bulamamasına, elde edilen gelirin daha çok kişi tarafından tüketilmesine, refahın düşmesine ve buna bağlı olarak ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarına yol açabilir.

Bu çalışma nüfus ile yoksulluk arasında nasıl bir ilişki olduğunu insani gelişme endeksi ve istihdam gibi faktörlerle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Bu çalışmanın ana materyalini Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporundan alınan yoksulluk İGE verileri, TÜİK resmi internet sitesinden alınan nüfus verileri, konuyla ilgili yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

2.2. Yöntem

Çalışmada TÜİK' ten alınan nüfus verilerinin yıllar itibariyle değişimini göstermek amacıyla bileşik değerlendirme yöntemi (1) kullanılmıştır. Bu yöntemle genel itibariyle beş yıllık olarak verilen nüfus verileri nüfus artış hızları dikkate alınarak yıl yıl hesaplanmıştır.

$$P_n = P_0 (1 + r)^n \quad (1)$$

$$\log P_n = \log P_0 + n \log(1+r)$$

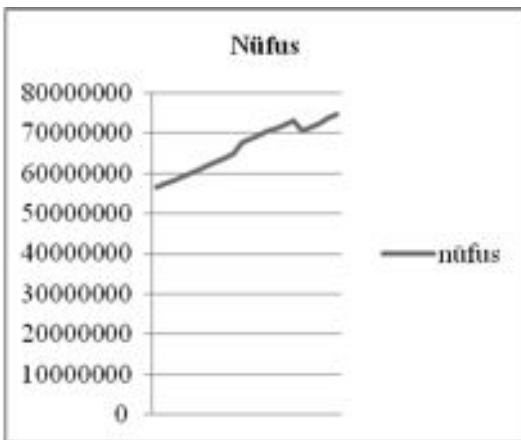
$$\ln P_n = \ln P_0 + n \ln(1+r)$$

Eşitlik (1)'de P_n parametresi son yıla ilişkin nüfusu, P_0 başlangıç yılını, r yıllık ortalama nüfus artışını, n yıl sayısını göstermektedir.

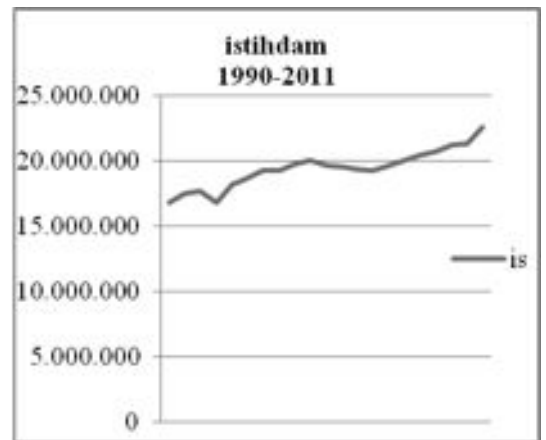
Çalışmada derlenen veriler tablo ve grafik şeklinde aktarılarak değişimler görsel olarak sunulmaya ve istihdam, yoksulluk, İGE, nüfus arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Çalışmada 1990 ile 2011 yılları arasındaki nüfus verileri grafiksel olarak gösterilmiştir. Ancak genel nüfus sayımları genellikle beş yılda bir yapılmaktadır ve bu sebeple mevcut yıllardaki verilerin dışındaki yılların nüfus verileri talep projeksiyonu kullanılarak ayrı ayrı hesaplanıp Şekil 1 de gösterilmiştir. Şekil 2 de istihdam verileri yer almaktadır. Genel itibariyle nüfus ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. 1990 yılında ülke nüfusu 56.473.035 iken 2011 yılında yaklaşık 19.000.000 artış göstererek 74.724.269'a ulaşmıştır. İstihdam verilerini incelediğimizde 1990 yılında 16.845.000 olan 2001 yılında ise 22.594.000 kişiye ulaşmıştır. İstihdamın nüfusa göre daha az artış gösterdiği gözlenmektedir.

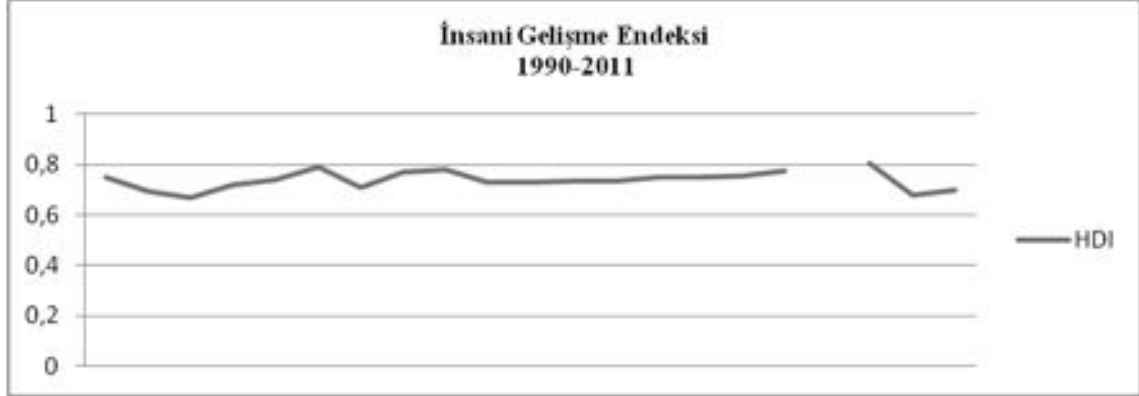
Şekil 1: Türkiye Nüfusu (1990-2011)

Şekil 2: Türkiye'nin İstihdam Göstergesi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), kişi başına düşen gelir ile birlikte, sağlık, eğitim ve kültür göstergelerini dikkate alan bileşik bir göstergedir. Şekil 3'te 1990 ile 2011 yılları arasındaki İGE verileri yer almaktadır. İGE 2007-2008 yıllarında bir kez hesaplanmıştır. Bu sebeple şekilde kesikli bir dönem gözlenmektedir. Şekilde son yıllarda İGE' sinde azalma olduğu gözlenmektedir. Oysa bu durum İGE' nin hesaplanmasında yapılan değişikliklerden kaynaklanmaktadır. UNDP

tarafından her yıl yayınlanmakta olan ve insani gelişmeyi sağlık ve eğitim gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerini de dikkate alarak İGE ile ölçen 2011 insani gelişme raporuna göre, Türkiye insani gelişme sıralamasında 0.699 endeks değeri ile dünya sıralamasında 92. sırada yer almaktadır. Eğitim endeksinin göstergesi olarak, Ortalama Eğitim Süresi 6.5 yıl ile dünyada 126. , Okullaşmada Beklenen Ortalama Yaşam Süresi 74.0 yıl değeriyle dünyada 72. Sırada yer alırken gelir endeksi açısından Kişi Başına GSMG 12.246 \$ ile dünyada 67. Sırada yer almaktadır.

Şekil 3: İnsani Gelişme Endeksi (1990-2011)

TÜİK 2009 yoksulluk çalışması verileri Türkiye’de yoksulluğun özellikle eğitim seviyesi düşük olanlar, yevmiyeliler, ücretsiz aile işçileri, işsizler ve tarım ve inşaat sektöründe çalışanlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Tablo 2’de 2001 krizinin etkilerini yansıtan 2002 verilerine göre Türkiye’de, günde 4.3\$’in altında bir harcama ile yaşayanların oranı %30.3, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise %26.96’dır. 2009 yılında ise yoksulluk oranlarında iyileşmeler gözlenmektedir. 2008 yılında Türkiye genelinde %17.11 olan yoksulluk oranı 2009 yılında 2008 krizinin etkisiyle %18.08’e yükselmiştir. Aynı çalışma, kent ve kırsal bölgelerde yoksul oranlarında ciddi farklılıklar olduğunu göstermektedir. 2009 yılında %8.86 olan kent yoksulluğu bir önceki yıla göre azalırken kırsal alanda %34.62 olan yoksulluk oranı bir önceki yıla göre yükselmiştir. Bu da kentlerde 4.3, kırsal bölgelerde ise 8.4 milyon insanın gıda, giyim ve barınma açısından ciddi yoksulluklarla karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir.

Çizelge 1: Türkiye’de Fertlerin Yoksulluk Oranı

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye								
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08
Kişi başı günlük 1 \$ altı	0.20	0.01	0.02	0.01
Kişi başı günlük 2.15 \$ altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22
Kişi başı günlük 4.3 \$ altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06	15.12
Kent								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
Kişi başı günlük 1 \$ altı	0.03	0.01	0.01
Kişi başı günlük 2.15 \$ altı	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19	0.04
Kişi başı günlük 4.3 \$ altı	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07	0.96
Harcama esaslı görelî yoksulluk	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01	6.59
Kır								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62	38.69
Kişi başı günlük 1 \$ altı	0.46	0.01	0.02	0.04
Kişi başı günlük 2.15 \$ altı	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11	0.63
Kişi başı günlük 4.3 \$ altı	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33	11.92
Harcama esaslı görelî yoksulluk	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00	34.20

Kaynak: TÜİK

Türkiye de en yüksek yoksulluk oranı tarım sektöründe çalışanlar arasında görülmektedir. 2002 yılında tarım sektöründe çalışanlar toplam nüfusun sadece %11'ini oluştururken, yoksulların %36.42'si bu sektörde istihdam olmaktadır. 2008 yılı için, tarımda çalışanların %37.97'si yoksulluk sınırı altında iken, bu oran genel nüfus için yaklaşık %7'dir. Bu yılda Türkiye'de tarım istihdamı azalırken sektörde çalışan yoksulların oranı artış göstermiştir. Özellikle kırsal bölgelerdeki sektörlerle göre yoksulluk oranlarına baktığımızda çok daha fazla olduğu gözlenmektedir. Yoksulluktan en az payı ise hizmet sektörü almaktadır.

Çizelge 2: Hanehalkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları

YILLAR	TARIM			SANAYİ			HİZMET		
	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye
2002	33.74	36.77	36.42	18.75	25.87	20.99	21.90	34.16	25.82
2003	26.42	40.91	39.89	19.31	28.02	21.34	16.03	18.95	16.76
2004	19.59	42.32	40.88	11.86	27.69	15.64	10.62	18.01	12.36
2005	15.43	38.80	37.24	8.47	14.44	9.85	7.07	13.76	8.68
2006	24.56	34.89	33.86	6.04	21.71	10.12	4.99	13.54	7.23
2007	15.69	33.81	32.05	6.44	22.25	9.70	5.17	17.68	7.35
2008	20.43	40.09	37.97	6.25	23.39	9.71	4.99	14.00	6.82

Kaynak: TÜİK

Türkiye'de, üye sayısı 7'den fazla olan ya da 0-6 yaş arası 3'ten fazla çocuğu bulunan hanelerin yoksul olma ihtimali daha yüksektir. Tablo 4'te özellikle ata erkil ya da geniş aile olarak adlandırdığımız hanehalkı türünde yoksulluk oranları yüzdeler dilimde daha fazla pay almaktadır. Türkiye'de genel itibariyle yoksulluk kırsal alanda daha fazla ve kent yoksulluğunun giderek azalmasından dolayı kırsal bölgedeki hanehalkı yoksulluğu da giderek artış göstermiştir. Özet olarak hanehalkı nüfusu arttıkça yoksul hanehalkı da artmaktadır. Eğitim düzeyi açısından baktığımızda ise eğitim düzeyi düşük kesimlerde yoksulluğun daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Tablo 5'te 6 yaşından küçük fertler ve okur-yazar olmayan veya okulu bitirmeyen fertlerin yoksulluk oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle kırsal alanda bu durum giderek artış göstermiştir.

Çizelge 3: Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı	Yoksul Hanehalkı Oranı(%)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Türkiye									
Çekirdek aile (çocuklu)	21.76	23.92	20.15	15.03	13.60	12.58	12.32	12.98	
Çekirdek aile(çocuksuz)	15.05	13.25	12.99	8.35	10.14	7.92	8.69	9.81	
Ata erkil veya geniş aile	30.08	28.87	28.16	23.15	17.11	20.28	18.81	21.43	
Tek yetişkinli aile, diğer	22.42	19.16	20.10	11.75	15.74	14.19	16.57	16.62	
Kent									
Çekirdek aile (çocuklu)	18.12	20.34	13.68	9.50	7.13	7.07	6.86	6.85	
Çekirdek aile(çocuksuz)	6.70	8.64	4.44	2.72	2.99	2.83	2.20	2.88	
Ata erkil veya geniş aile	25.34	22.04	16.79	12.92	9.62	11.98	9.66	9.09	
Tek yetişkinli aile, diğer	13.99	13.42	12.33	6.75	4.43	5.84	7.12	6.55	
Kır									
Çekirdek aile (çocuklu)	29.16	31.54	33.88	27.65	28.07	30.26	29.05	34.13	
Çekirdek aile(çocuksuz)	23.81	19.59	24.72	16.53	20.09	18.27	20.51	23.31	
Ata erkil veya geniş aile	34.04	36.19	39.92	33.35	25.81	33.59	33.56	37.42	
Tek yetişkinli aile, diğer	40.98	32.90	40.35	23.84	36.46	36.85	40.49	42.71	

Kaynak: TÜİK

Çizelge4: Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Duruma Göre Yoksulluk Oranları

Eğitim durumu	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye								
6 yaşından küçük fertler	33.17	37.75	34.19	27.71	24.78	24.52	22.53	24.04
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	36.99	38.01	37.52	31.53	28.10	28.98	30.50	29.84
İlkokul	26.13	27.55	24.36	17.13	14.19	14.24	13.44	15.34
İlköğretim	26.37	29.56	25.49	22.42	18.06	19.19	17.20	17.77
Ortaokul veya orta dengi meslek	18.77	18.31	13.00	8.37	8.07	9.16	8.34	9.76
Lise ve lise dengi meslek	9.82	11.19	8.28	6.79	5.20	5.88	5.64	5.34
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1.57	2.66	1.33	0.79	1.01	0.81	0.71	0.71
Kent								
6 yaşından küçük fertler	31.18	31.59	24.93	19.48	13.01	14.66	12.41	13.01
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	31.95	31.11	26.48	22.24	15.69	18.03	19.30	16.13
İlkokul	21.80	23.59	15.18	10.05	7.25	7.84	6.37	7.23
İlköğretim	21.27	23.60	15.77	14.29	10.54	14.11	10.01	8.46
Ortaokul veya orta dengi meslek	13.80	15.92	9.38	5.49	5.17	5.43	5.28	5.81
Lise ve lise dengi meslek	7.06	9.38	6.35	4.13	3.41	4.15	3.19	3.75
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1.07	2.19	1.03	0.53	0.88	0.41	0.47	0.48
Kır								
6 yaşından küçük fertler	36.79	46.24	49.64	40.55	44.18	44.09	43.90	48.69
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	43.29	46.38	50.88	43.02	43.93	47.00	48.95	48.83
İlkokul	31.11	32.60	35.92	26.76	24.43	27.96	27.39	31.02
İlköğretim	33.99	39.05	41.91	35.67	29.18	30.37	33.03	37.98
Ortaokul veya orta dengi meslek	30.11	23.35	22.15	16.32	15.38	22.10	17.64	24.41
Lise ve lise dengi meslek	17.65	16.94	14.30	15.32	11.03	13.45	14.93	14.65
Yüksekokul, fakülte ve üstü	4.7	5.38	2.90	2.23	1.64	3.24	2.44	3.37

Kaynak: TÜİK

4.Sonuç

Yoksulluk, Türkiye’de artık göz ardı edilemeyecek sosyolojik bir gerçek haline gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçlarına göre; Türkiye’de ailelerin en yoksul %20’lik kesimi, nüfusun ise %17.5’lik bölümünü oluşturan 12.7 milyon kişi gıda ve gıda dışı yoksulluğa maruz kalmaktadır. Kırsal alandaki nüfus kentsel alandaki nüfusa göre yoksulluğu daha fazla hissetmektedir. Yoksulluk gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de nüfus arttıkça istihdamın da arttığını ve bunlarla beraber yoksulluğunda azaldığını söylemek doğru olacaktır. Fakat kırsal alanda; hanehalkı fert sayısının ve gizli veya açık işsizliğin fazla olması, gelir ve eğitim düzeyinin düşük olması, iş imkanlarının kısıtlılığından dolayı tarım sektöründe daha fazla çalışan olması gibi sebeplerden dolayı yoksulluk giderek artmaktadır.

Türkiye orta gelir düzeyinde bir ülke olmasına karşılık, özellikle 1990’lar sonrası yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler sonucunda gelir dağılımı eşitsizliği artmış, bölgesel farklılıklar ve toplumsal kesimler arası kutuplaşma derinleşmiştir. Türkiye 2001 finansal kriz sonrasında ekonomik alanda ciddi bir atılım yapmış ve 2002-2007 döneminde yıllık ekonomik büyüme hızını %5’in altına düşürmerek hızlı büyüyen ülke olmayı başarmıştır. Bu ekonomik başarısına karşılık, insani gelişmişlik açısından dünya ülkeleri arasında ekonomik gelişmişliği ile denk düşmeyen bir konuma sahiptir. Türkiye gelir dağılımı eşitsizliği ve bölgesel farklılıkları azaltacak politikalar benimsediği oranda ülkedeki yoksulluk sorununu da çözüme konusunda önemli adımlar atmış olacaktır.

Sonuç olarak, yoksulluk ile mücadelede devlete önemli ölçüde görev düşmektedir. Türkiye’deki gelir dağılımındaki bozukluklar, eşitsizlikler ve ekonomi politikalarındaki istikrarsızlıklar nedeniyle yoksulluğun arttığı bilinmektedir. Bu bağlamda devletin önceliği bunlara yönelik politikalar uygulamayı amaçlamak olmalıdır. Tek başına bunlar elbette yeterli değildir. Bunların yanı sıra sağlık, eğitim, yaşam standardı olanakların çitasının yükseltilmesi gerekmektedir. Bölgesel farklılıkların giderilmesine ve kırsal hanehalkı nüfusunun azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aran, M., Demir, S., Sarıca, Ö., Yazıcı, H., 2010. “Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlikteki Değişimler”, Türkiye Cumhuriyeti Planlama Teşkilatı Ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Çalışma Programı, 1.
- Arpacıoğlu, Ö., Yıldırım, M., 2011. “Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 4(2):60-76.
- Canbay, T., Selim, S., 2010. “Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğu”, Ege Akademik Bakış, 10(2):627-649.
- Gürler, A. Z., 2012. “Analitik Tarım Ekonomisi” Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Gürses, D., 2007. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17(6):59-74.
- Gürses, D., 2009. “İnsani Gelişme ve Türkiye”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21):339-350.
- Karlık, R., 2009. “Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm”, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Öztürk, M., Çetin, B. I., 2009. “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk Ve Kadınlar”, Journal Of Yasar University, 3(11):2661-2698.
- Öztürk, Ş., 2008. “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi 15:606-634.
- TÜİK, 2012. “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, Web Adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23, Erişim Tarihi: 05.25.2012
- DPT, 2012. “Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler”, Web Adresi: <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCA4781AFB16189036083F239D24768693A2F910AC764FA886>, Erişim Tarihi: 05.25.2012

Yoksulluğun Azaltılmasında ve Girişimciliğin Teşvikinde Mikro Kredi Uygulamaları: Kahramanmaraş İli Örneği

Mücahit PAKSOY
mpaksoy@ksu.edu.tr

Yeşim MERAL
yesimmeral@ksu.edu.tr

KSÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-KAHRAMANMARAŞ

ÖZET

Mikro kredi, dünyada en etkin ve önemli yoksullukla mücadele stratejilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de kırsal ve kentsel bölgelerdeki dar gelirli girişimci kadınlara kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunup yoksulluk sınırının üzerine çıkmalarını temin etmek amacıyla Türkiye İsraf Önleme Vakfı (TİSVA) ve Grameen Trust ile ortaklaşa hazırlanan mikro kredi programına 2003 yılında Diyarbakır’da 2 şube ile 6 yoksul kadına kredi imkanı sunulurken başlanmıştır. Türkiye Grameen Mikro Kredi Programı (TGMP) 2011 yılı sonu itibarıyla 55.000 üyeye dağıtılan kredi miktarı ise 120 milyon TL’ye ulaşmıştır. TGMP 61 ilde 82 şubeyle faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kahramanmaraş ili 5060 üye sayısı ile mikro kredide önde gelen şehirlerden birisidir. İlde 5 merkezde faaliyet gösteren mikro kredi servisiyle 2011 yılı itibarıyla 10 milyon TL kredi kullanılmış ve bunun 7.5 milyon TL’si tahsil edilmiştir. Bu kredilerin %27’si ticarete, % 25’i tarıma, %19’u üretim faaliyetlerine, %15’i seyyar satıcılığa, %14’ü ise hizmet sektörüne verilmiştir.

Bu araştırmanın amacı 47 ülkeden yaklaşık 500 proje arasında ‘Kahramanmaraş Mikro Kredi Projesi’ adlı projesiyle ilk 5 proje arasında yer alan Kahramanmaraş ilinde mikro kredi alan yoksul kadınların sosyo-demografik özelliklerini belirleyip, kredi kullanımının ekonomik ve sosyal açıdan sonuçlarını ortaya koymaktır.

Araştırmadaki kullanılacak veriler, mikro kredi kullanan kadınlar arasından örnekleme yoluyla seçileceklere uygulanacak anketlerden sağlanacaktır. Ayrıca ikincil verilerden de yararlanılacaktır.

Araştırmanın sonucunda uygulanan mikro kredi programının başarıya ulaşmasındaki faktörler, etkinliği ve yoksulluğa katkısı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Girişimcilik, Mikro kredi, Kahramanmaraş

Microcredit Applications in Reduction of Poverty and Encouraging Entrepreneurship

Abstract

Microcredit has been accepted as one of the most effective and important poverty reduction strategy in the world. Microcredit program which cooperated with Turkish Foundation for Waste Reduction (TISVA) and Grameen Trust in Turkey has started in 2003 in Diyarbakir Province giving credit 6 womens from 2 offices. Turkish Grameen Micro Credit Program (TGMP), reached 55.000 member and 120 million TL distributed credit. TGMP operates in 61 provinces with 82 brances.

Kahramanmaraş Province one of the leading cities with 5060 members in Turkey with microcredit. In the province microcredit service operated in 5 branches in 2011 with distributed 10 million TL credit and %75 percent is returned. 27% of the credit given to agriculture, 19% to production facilities, 15% to hawker, 14% service sector.

Aim of this study is to determine socio demografic characteristics of poor women using microcredit and present economic and social results of credit usage in Kahramanmaraş Province. Also secundar y data can be obtained.

Research data gathered by surveys from woman used micro credit by sampling method.

As a result of this research, factors reaching success of microcredit program, effcieny and contribution to poverty will be presented.

Key words: Poverty, enterpreneurship, Microcredit, Kahramanmaraş

1. Giriş

Yoksulluk çağımızın bir ayıbı olarak dünya nüfusunun önemli bir bölümünü etkilemeye devam etmektedir. Dünyanın ve Türkiye’nin en önemli sorunlarından biri haline gelen yoksullukla mücadele için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Günümüzde bu yaklaşımlardan en başarılısı, yaygın ve etki olarak kullanılanı mikro kredidir.

Mikro kredi, Türkiye dahil 175 ülkede uygulanmakta olup, 135 milyon kişi aileleri ile birlikte yaklaşık 600 milyon kişinin bir başkasına avuç açmadan onurlu bir şekilde kendi kendilerine gelir elde etmelerine sağlamaktadır. Dolayısıyla mikro kredi dünyanın en önemli yoksulluğu azaltma stratejilerinden biri olarak görülmektedir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM) 2005 yılını “Mikro Kredi Yılı” olarak ilan etmiştir. Mikro kredinin öncüsü Prof. Muhammed Yunus Grameen Bankası ile 2006 yılında “Nobel Barış Ödülü” almıştır. 24 Mart 2008 tarihli haftalık Time dergisi de, mikro krediye “dünyayı değiştiren 10 fikirden birisi olarak” kapağında yer vermiştir (Anonim, 2011).

Mikro kredi uygulaması ülkemizde 2003 yılında başlamasına rağmen Dünyada mikro kredi uygulamasının geliştiği ve başarılı bir şekilde uygulandığı ülkelerden biri haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı mikro kredi uygulamasının hem ülke düzeyinde hem de il düzeyinde ekonomik ve sosyal sonuçlarını ortaya konan araştırmalar yapılmıştır (Bakan ve ark., 2010, Ören ve ark., 2012).

Bu çalışmada Türkiye’de ve Kahramanmaraş İlinde mikro kredi programı hakkında genel bilgi verildikten sonra, Kahramanmaraş ilinde mikro kredi uygulaması araştırmasının sonuçları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. Türkiye Grameen Mikro kredi Programı (TGMP)

1. Organizasyon Yapısı

Türkiye Grameen Mikro kredi Programı (TGMP), başlangıçta Diyarbakır’da bir pilot proje olarak başlatılmıştır. 11 Haziran 2003 tarihinde Grameen Trust adına Prof. Dr. Muhammed Yunus ve Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) adına Prof. Dr. Aziz Akgül Grameen Mikro kredi Modelinin Türkiye’de uygulanması için bir protokol imzalamışlardır. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Türkiye’de mikro kredi yaklaşımının tartışılmasına zemin hazırlamak üzere İstanbul’da 9-10 Haziran 2003 tarihinde “Yoksulluğun Mikro kredi Vasıtasıyla Azaltılması Uluslararası Konferansı” organize etti. Konferansın düzenlenmesinde Grameen Trust’ın büyük katkısı olmuştur. Konferansın açılışını yapan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, yoksulluğun azaltılmasında mikro krediye hükümetin verdiği önemi vurgulamıştır. TGMP çerçevesinde ilk krediler, Başbakan tarafından 18 Temmuz 2006 tarihinde Diyarbakır Sur şubesinden 6 üyeye verilmiştir.

2. Türkiye Grameen Mikro kredi Programının Amaçları

TGMP’nin amacı, özellikle kırsal kesimde ve şehirde yaşayan yoksul kadınlara kredi vererek, onların gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları suretiyle hayat seviyelerini yükseltmektir. Diğer taraftan, yoksulların küçük birer işletme sahibi olmaları sağlanarak yoksulluğun ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Mikro kredi uygulaması, kırsal kesimde ve şehirlerde yoksulların sermaye sorunlarını çözmeyi hedeflemektedir.

3. Türkiye Grameen Mikro kredi Programının (TGMP) Ana Prensipleri

1. TGMP, özellikle yoksul kadınlara yönelik bir finansal organizasyon olup, yoksulların sermaye sorununun çözümüne katkı sağlamaktadır.

2. TGMP çerçevesinde mikro kredi verilebilmesi için 5’er kişilik grupların oluşturulmasını gerektirmektedir.

3. TGMP’den kredi alanların şubelere gelmeleri yerine, mikro kredi görevlileri, yoksul kadınların ayaklarına kadar giderek onlara mikro krediyi adım adım ve basit bir biçimde anlatır, kredi verir ve taksitlerin tahsilatını yapar. Kredinin tahsilatında mahalle ve köylerde grup toplantıları yapılır. Haftalık taksitler bu toplantı sırasında tahsil edilir. TGMP’de mikro kredi çalışanları, yoksulun evine kadar gider. Onların bize gelmesine gerek yoktur. Bu hizmet, kredi alan kişi programda kaldığı sürece devam eder.

4. Taksitler haftalık olup, 46 hafta da verilen kredi tahsil edilir.

5. Verilecek kredi miktarı, kredi alacak olanın yapacağı işler, girişimcilik ruhu ve performansına bağlıdır. Verilecek ilk kredinin geri ödemesinden sonra, yeni kredi alımında yoksul kişinin geçmiş performansı değerlendirilir.

4. Kredi Çeşitleri

Temel Kredi

Temel kredi TGMP’nin ana kredisidir. Tüm üyeler bu krediden faydalanabilirler. Temel kredi süresi 3 ay ile 3 yıl arasındadır. Üyelerimizin çoğunluğu bu krediyi bir yıllığına almayı tercih ederler. Bir üye hiçbir zorluk yaşamadan kredi çekebilir. Bu kredi sisteminde, üyeler 6 ay sonra yeni bir kredi çekebilirler.

Sözleşmeli Kredi

Sözleşmeli Kredi TGMP’nin direkt olarak verdiği bir kredi çeşidi değil, kredi geri ödemelerinde karşılaşılabilecek olası güçlüklerle alternatif bir çözüm yoludur. Bir üye kredi geri ödemesinde zorluk çekmeye başladığında, sistem onun kredi geri ödeme süresini uzatarak ona işlerini kolaylaştıracak bir imkân sağlar. Bu sayede üye hem kredisini ödemekte yaşadığı zorluktan kurtulur hem de gelecekte ödemelerini zamanında yapabilmek amacıyla daha çok çalışır.

Girişimci Kredisı

TGMP’nin yetenekli, başarılı, çalışkan aynı zamanda TGMP’nin desteğiyle işlerini büyötmek isteyen üyeler için başka bir kredi programı vardır. 2008’in Aralık ayı itibariyle 48 üyeye toplam 94,657 TL girişimci kredisı verildi. TGMP’nin girişimci kredisı alan üye sayısını artırmak için verdiği destek devam etmektedir.

Mücadeleci Vatandaş Kredisı

TGMP toplumuzda her gün karşılaştığımız dilenciler, hiçbir geliri olmadığı için sokakta yaşayan evsiz insanlar gibi mücadeleci bireyler için de bir kredi programına sahiptir. Dilenmek, gelir edinmek için yapılan en onursuz işlerden biri olarak kabul edilir. Dilenerek yaşayan insanlar toplumun savunmasız ve en dışlanmış grubundandırlar. TGMP, bu mücadeleci vatandaşlara dilenmek yerine çalışarak para kazanmaları ve hayatlarını onurlu ve haysiyetli bir şekilde sürdürmeleri için yardım etmektedir. TGMP toplumumuzun fakir üyeleri arasından en fakirlerine ulaşabilmek amacıyla 2006 yılında mücadeleci bireyler için bir kredi programı oluşturmuştur. Bu insanlardan bazıları bu fırsatı değerlendirmiş ve hemen kendi mikro işlerini başlatmışlardır. Bu programın temel amacı dilencilere ikinci bir şans tanıyabilmek ve kendi paralarını kazanmalarını teşvik edebilmektir. Üyelerin bir daha asla dilenmek zorunda kalmadan kendi hayatlarını sürdür-

rebilecekleri bir konuma gelmeleri nihai hedefdir. Çeşitli şehirlerde yaşayan birçok dilenci bu krediyi aldı ve büyük bir çoğunluğu kendi paralarını kazanmayı öğrenerek başarılı oldu. Bu kredi türünde hizmet bedeli ya da geri ödemeler için bir zaman sınırı yoktur. TGMP bu programın toplumumuz için daha iyi neticeler getirmesini ummaktadır.

Mikro sera

TGMP, 2008'in Mayıs ayında Mikro sera programını başlatmıştır. Bu program, üyelere meyve ve sebze yetiştirmede kullanılabilecek küçük bir sera sistemini tanıtmaktadır. Bazı üyeler evlerinin çatısına Mikro sera kurmuştur. Üyelerimiz için oldukça başarılı ve kullanışlı bir projedir. Seraların tabanına toprak yerine perlit döşenir. Mikro serada toprak yerine aynı zamanda talaş, kum ya da başka bir madde de kullanılabilir. Topraksız tarım çok daha az su gerektirir ve üretim de çok daha fazladır. Üyeler Mikro seralarında meyve, sebze ve çiçek yetiştirebilirler.

Hayvancılık Kredisi

TGMP hayvancılık kredisini de 2008'in Mayıs ayında başlatmıştır. Mevcut üyelerimize yönelik ek bir kredidir. Daha önce sığır yetiştiriciliği konusunda deneyimi olan üyelere verilir. TGMP 129 üyeye toplam 129,000 TL hayvancılık kredisi dağıtmıştır. Haftalık toplantılarda hizmet bedeli toplanmıştır. Bu krediyi kullanarak üyelerimiz kendilerine ek gelir sağlamışlardır.

Gönüllü Tasarruf

TGMP'nin kendileri için birikim yapmak isteyen üyelere yönelik olarak gönüllü tasarruf programı vardır. Üyeler, her hafta yapılan haftalık toplantılarında 1 TL gönüllü tasarruf parası vermeleri konusunda teşvik edilirler. Gönüllü tasarruf programı üyelerin haftada yalnızca 1 TL vererek, beklenmedik zamanlarda ortaya çıkabilecek sağlık ve eğitim gibi giderler ile acil ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlamaktadır.

5. Hedef Kitle

TGMP'nin ana hedef kitlesi, maddi sıkıntı içinde olan yoksul kadınlar olup, ailelerinin geçimine katkı sağlamaları için desteklenmektedir. Beş kişilik gruplar oluşturan yoksul kadınların mutlaka aldıkları mikro krediyi kullanarak gelir getirici bir faaliyette bulunmaları ve haftalık geri ödemelerle taksitlerini ödemeleri istenir. Grup üyelerinin uyması gereken kurallar vardır. Üyelerin birbirini tanımaları ve birinci dereceden akraba olmamaları istenir. Mesela, aynı grup içinde anne ve kızlarının bulunması istenmez. Grup üyelerinin aynı mahalle veya köyde yaşamaları gerekir.

6. Uygulanan Süreçler

TGMP, kredi verilmesi ve tahsilatında Grameen Kredilendirme Sistemini (GKS) uygulamaktadır. GKS, mikro kredi uygulamasında yeni açılımları olmasını sağlayan etkin bir sistemdir. Bir TGMP üyesi genellikle temel kredi ile sistemden kredi almaya başlar. Kredinin süresi bir yıl olup, haftalık geri ödemelerle alınır. Verilen kredinin miktarı, kredi alacak olan yoksul kadının çalışma kapasitesi ve kredi kullanılacak çalışma alanı belirlemektedir. TGMP'de verilen ilk kredi miktarı 100 TL (75 USD) ile 700 TL (518 USD) arasında değişir. Söz konusu miktar her yıl kredi alanın performansına bağlı olarak her yıl artırılabilir.

Mikro sigorta

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı kapsamında verilen Mikro krediler ile dar gelirlili 60,000 kadınıımız, üretici hale getirilirken, onurlu bir hayatın da temeli atılmaktadır.

Mikro sigorta bu vatandaşlarımızın bin bir emekle ortaya çıkardıkları hayatlarını beklenmedik kazalara karşı koruma altına almak için, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Aziz Akgül'ün girişimleriyle, Büyük-kaya Uluslararası Sigorta ve Reasurans Brokerliği aracılığıyla Güneş Sigorta tarafından, 2011 yılı Aralık ayında, kaza sonucu ölüm, sürekli sakatlık teminatlarını kapsayan ve terör, deprem gibi doğal afetleri ayda yalnızca 1 TL ödeyerek 10.000TL teminat altına alan, bir ferdi kaza sigortasıdır.

Çizelge 1. Yıllara Göre Türkiye Grameen Mikro Kredi Programı (TGMP), Şube Sayısı, Üye Sayısı ve Dağıtılan Kredi Miktarında Değişmeler

Yıllar	Şube sayısı	Üye sayısı	Kredi alan üye sayısı	Dağıtılan kredi miktarı (TL)
2003	2	304	292	142.100
2004	2	1328	1275	819.437
2005	3	2882	2851	2.460.334
2006	6	4050	3385	4.998.936
2007	15	7397	6925	9.580.336
2008	32	16556	15369	20.008.555
2009	56	29077	28314	41.175.378
2010	65	42306	40467	74.122.620
2011	79	55000	42306	120.000.000
2012*	85	60403	51737	152.707.000

*Mayıs 2012 Kaynak: TGMP, 2012.

1.2. Kahramanmaraş İli Mikro Kredi Uygulaması

Mikro kredi projesi, Kahramanmaraş Valiliği ve TİSVA işbirliği ile 12 Eylül 2007 tarihinden beri uygulanmaktadır. Şu anda ilde 5 mikro kredi şubesi faaliyet göstermektedir. 03.09.2007 tarihinde kurulan Kahramanmaraş Şubesi TGMP'nin faaliyete başlayan 13. şubesidir. Kahramanmaraş Valiliği ile TİSVA arasında yapılan protokol ile faaliyetlerini Kahramanmaraş Merkezde sürdürmektedir. 27.11.2008 tarihinde kurulan Turgay Ciner Elbistan Şubesi TGMP'nin faaliyete başlayan 31. şubesidir. 15.07.2009 tarihinde kurulan Afşin Şubesi TGMP'nin faaliyete başlayan 47. şubesidir. Kahramanmaraş/Göksun Birimi, 25.06.2009 tarihinde açılmıştır. 03.09.2007 tarihinde kurulan Kahramanmaraş/Türkoğlu Şubesi TGMP'nin faaliyete başlayan 49. şubesidir.

12 Eylül 2007 tarihinde Kahramanmaraş ilinde mikro kredi projesi valilik uygulaması olarak faaliyete geçmiştir. Kahramanmaraş ili mikro kredi uygulamasına 2008 Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinde tarafından 2008 Bölgeler Ödülü verilmiştir. 28 Kasım 2008 tarihi itibarıyla proje kapsamında 654 kişiye 443.422 TL verilmiş iken bu oran 1 Nisan 2010 tarihinde Kahramanmaraş şehir merkezinde 1274 kadın 1.686.680 TL'ye; Kahramanmaraş il genelinde ise 2808 kadın ve toplamda 2.852.290 TL'ye ulaşmıştır (Tanılır, 2010). 06 Haziran 2012 itibarıyla il genelinde 5 şubede üye olan 5546 kadından 4639 kadına 12.412.157 TL kredi dağıtılmıştır (TGMP, 2012). Kredi geri dönüş oranı %100'dür. Yaklaşık 5 yıllık bir süreçte üye sayısı %709, verilen kredi miktarı %2799 artış göstermiştir.

2. Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren 5 mikro kredi şubesinden (Kahramanmaraş Merkez, Elbistan, Afşin, Göksun, Türkoğlu) mikro kredi kullanan kadınlardan anket yoluyla elde edilen veriler oluşturmaktadır. Mayıs 2012 tarihi itibarıyla toplam kayıtlı üye sayısının yaklaşık %10'unu temsil eden 550 kadımla anket yapılmıştır. Anketler şubelerin üye sayıları dikkate alınarak oransal olarak dağıtılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS 17.0'da analiz edilerek tanımlayıcı istatistikler verilmiş, önemli bulgular tablolar halinde ortaya konulmuştur.

3. Araştırma Bulguları

Mikro kredi kullanan kadınların sosyo-demografik özellikleri Çizelge 2'de verilmiştir. Mikro kredi kullanan kadınların yaşı 17 ile 65 arasında değişmekte olup %42,59'u 26-35 yaş aralığında bulunmaktadır. Kadınların ortalama yaşı 38,21, ortalama evlilik yaşı ise 18,41'dir. Kadınların tamamına yakını (%93,1) evlidir. Kadınların eğitim düzeyi genellikle düşük olup birçoğu ilköğretim mezunudur (%68,2). Ailelerin büyük çoğunluğu (%82,7) çekirdek aileden oluşmaktadır. Ailelerde çocuk sayısı 1-6 arasında değişmekte olup ortalama çocuk sayısı 3'tür. Aileden çalışan sayısı 1-6 arasında değişmekte olup, ortalama çalışan sayısı 2,07'dir. Aylık gelir olarak mikro kredi kullanan kadınların %11,6'sı 700 TL'den daha az, %56,4'ü 700-1400 TL arası ve %29,6'sının da 1401-2100 TL arası gelir sağladıkları görülmektedir. Aylık geliri 2100 TL'den çok olanlar da oldukça düşük bir oranı oluşturmaktadır (%2,4).

Mikro kredinin kullanan kadınların aylık bütçeye katkısı en fazla 0-200 TL arasında (%52) olup, bunu 201-400 TL arası katkı (%30,2) ve 401-600 arası katkı (%10,7) izlemektedir. Mikro kredi kullanan kadınların büyük bir çoğunluğunun (%92,5) sosyal güvencesi olup, sosyal güvenceye sahip olmayanların oranı ise %7,5'tir.

Çizelge 2. Mikro Kredi Kullanan Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

Yaş	N	%	Medeni durum	N	%
17≤	4	0.7	Bekar	5	0.9
18-25	132	24.0	Evli	512	93.1
26-35	236	42.9	Boşanmış	21	3.8
36-45	178	32.4	Dul	12	2.2
Toplam	550	100,0	Toplam	550	100,0
Eğitim durumu			Sosyal güvence durumu		
Okuma yazma bilmeyen	77	14	SSK	307	55.8
Sadece okuma yazma bilen	25	4.5	BAĞ-KUR	77	14.0
İlköğretim mezunu	375	68.2	Emekli Sandığı	13	2.4
Lise ve dengi okul mezunu	69	12.5	Yeşil kart	110	20
Yüksekokul mezunu	2	0.2	Özel sigorta	2	0.4
Üniversite mezunu	2	0.2	Güvence yok	41	7.5
Toplam	550	100,0	Toplam	550	100,0
İkametgâh yeri			Aile yapısı		
Şehir merkezi	254	46.2	Çekirdek aile	455	82,7
İlçe	243	44.2	Geleneksel aile	67	12,2
Kasaba	33	6.0	Boşanma ile dağılmış aile	19	3,5
Köy	20	3.6	Ölümle dağılmış aile	9	1,6
Toplam	550	100,0	Toplam	550	100,0
Ailede çocuk sayısı		N	%	Ailede çalışan sayısı	
0	11	2,0	1	46	8,4
1-2	218	39,6	2	439	79,8
3-4	240	43,8	3	48	8,7
5+	81	14,8	4+	17	3,1
Toplam	550	100,0	Toplam	550	100,0
Aylık gelir (TL)			Mikro kredinin aylık bütçeye katkısı (TL)		
0-700	64	11.6	0-200	286	52.0
701-1400	310	56.4	201-400	166	30.2
1401-2100	163	29.6	401-600	59	10.7
2101 ve üzeri	13	2.4	601 ve üzeri	29	7.1
Toplam	550	100,0	Toplam	550	100,0

Mikro krediyi kullanmadan önce kadınların çoğu çalışmamakta olup ev hanımıdır (%55.9). Çalışanlar ise genellikle el işleri (%29.1) yapmaktadırlar (Çizelge 3).

Çizelge 3. Mikro Kredi Kullanmadan Önce Kadınların Yaptığı İşler

Mikro krediden önce yapılan işler	N	%
Ev hanımı	307	55.9
Çiftçi	39	7.1
Devlet memuru	2	0.4
Eşine yardım ediyor	7	1.3
Esnaf	29	5.3
Özel sektör	6	1.1
El işleri	160	29.1
Toplam	550	100

Mikro kredi kullanan kadınların yaklaşık yarısı (%49.5) mikro krediyi el işleri için kullanmaktadır. Bunu esnaf (%14.4), hayvancılık faaliyetleri (%14.2) takip etmektedir. (Çizelge 4).

Çizelge 4. Mikro Krediyi Kullanım Amacı

Mikro krediyi kullanma amacı	N	%
El işleri	272	49.5
Hayvancılık	78	14.2
Bitkisel üretim	20	3.6
Esnaf	79	14.4
Var olan işi genişletmek	49	8.9
Diğer	52	9.5
Toplam	550	100

Araştırmanın ikinci amacı mikro kredi kullanım nedenlerine etkili olan faktörleri önem düzeyine göre sıralamak olup bu amaçla toplanan verilerle Çizelge 5 hazırlanmıştır. Ankette yer verilen, mikro kredi kullanım nedenleri arasında olası görülen 8 faktör beşli Likert ölçeğiyle sorulmuş olup her birinin ortalama ve standart sapması hesaplanmıştır. Ortalamaların yorumlanmasında aşağıdaki yorumlama skalası (Palaz ve Boz, 2008) geliştirilmiştir: Ortalama 1.00-1.49 arası = Hiç Katılmıyorum (H.K), 1.50-2.49 arası = Az Katılıyorum (A.K), 2.50-3.49 arası = Orta Düzeyde Katılıyorum (O.K), 3.50-4.49 arası = Katılıyorum (K) ve 4.50-5.00 arası = Tam Katılıyorum (T. K). Bu skalaya göre denekler, araştırmada yer verilen 8 faktörden 5 adetini tam katılmakta, 2 adetini katılmakta ve bir adetini de orta düzeyde katılmaktadır. Ortalamalar arasında Hiç Katılmıyorum ve Az Katılıyorum kategorilerine düşen faktöre rastlanmamıştır.

Çizelge 5. Mikro Kredi Kullanımına Neden Olacak Faktörler

Mikro Kredi Kullanım Nedenleri	Ortalama	Standart sapma	Katılma kategorisi
Evine daha çok para kazandırabilmek	4,87	,554	T.K
Daha rahat yaşamak	4,80	,676	T.K
Ekonomik özgürlük elde etmek	4,78	,733	T.K
Kişisel ihtiyaçlarımı karşılamak	4,66	,938	T.K
Toplumda eşit haklara sahip olmak	4,54	1,030	T.K
Boş vakti çalışarak geçirmek	4,46	1,183	K
Çevredekilerin desteği	3,63	1,713	K
Daha iyi beslenebilmek	3,45	1,773	O.K

Ortalaması en yüksek çıkan ve deneklerin en çok katıldıkları neden “Evine daha çok para kazandırabilmek” olmuştur. Bunu sırasıyla “Daha rahat yaşamak” ve “Ekonomik özgürlük elde etmek ” nedenleri izlemiştir. Deneklerin katıldıkları faktör olmamıştır.

Aynı şekilde araştırmanın diğer bir amacı mikro kredi ile sağlanan faktörleri önem düzeyine göre sıralamak olup bu amaçla toplanan verilerle Çizelge 6 hazırlanmıştır. Ankette yer verilen, mikro kredi ile sağlanan faktörleri arasında olası görülen 18 faktör beşli Likert ölçeğiyle sorulmuş olup her birinin ortalama ve standart sapması hesaplanmıştır. Yukardaki verilen skalaya göre denekler, araştırmada yer verilen 18 faktörden sekiz adetini tam katılmakta, dokuz adetini katılmakta ve bir adetini de az katılmaktadır. Ortalamalar arasında Hiç Katılmıyorum ve Orta Düzeyde Katılıyorum kategorilerine düşen faktöre rastlanmamıştır.

Çizelge 6. Mikro Kredi İle Sağlanan Faktörler

Mikro kredi ile..	Ortalama	Standart Sapma	Katılma Kategorisi
Kendime güvenim arttı	4,85	,593	T.K
Aile bütçesine katkı sağladı	4,82	,589	T.K
Daha rahat çalışıyorum	4,68	,797	T.K
Yoksulluk aşılmayacak bir alın yazısı değildir	4,67	1,068	T.K
Haklarımı kullanmamı ve korumamı sağladı	4,67	,807	T.K
Kendi ihtiyaçlarımı çekinmeden alabiliyorum	4,64	,885	T.K
Ev işlerinin daha iyi programlanmasını sağladı	4,61	,869	T.K
Çevrem tarafından örnek gösteriliyorum	4,58	,950	T.K
Evde daha uyumlu ve anlayışlı davranıyorum	4,43	1,041	K
Çocuklarımın kendine güveni arttı	4,31	1,107	K
Çocuklarım daha iyi eğitim alıyor	4,22	1,207	K
Aile içi ilişkiler düzeldi	4,16	1,240	K
Eşimin bana olan tutum ve davranışları olumlu yönde gelişti	3,96	1,384	K
Mevcut işimi büyüttüm	3,88	1,679	K
Ben ve ailem daha az yoruluyor	3,65	1,553	K
Ben ve ailem daha az yoruluyor	3,65	1,553	K
Daha az yorulduğumu hissediyorum	3,62	1,575	K
Yeni bir iş kurdum	2,44	1,744	A.K

Ortalaması en yüksek çıkan ve deneklerin en çok katıldıkları faktör “Kendime güvenim arttı ” olmuştur. Bunu sırasıyla “Aile bütçesine katkı sağladı” ve “Daha rahat çalışıyorum” faktörleri izlemiştir. Deneklerin katılmadıkları faktör olmamıştır.

Aynı şekilde araştırmanın diğer bir amacı mikro kredi sisteminin katılımcılar tarafından değerlendirilmesine etkili faktörleri önem düzeyine göre sıralamak olup bu amaçla toplanan verilerle Çizelge 7 hazırlanmıştır. Ankette yer verilen, mikro kredi sisteminin katılımcılar tarafından değerlendirilmesine etkili olası görülen 9 faktör beşli Likert ölçeğiyle sorulmuş olup her birinin ortalama ve standart sapması hesaplanmıştır. Yukardaki verilen skalaya göre denekler, araştırmada yer verilen 9 faktörden üç adetini hiç katılmamakta, bir adetini az katılmakta, iki adetini orta düzeyde katılmakta, iki adetini katılmakta ve bir adetini de tam katılmaktadır.

Çizelge 7. Mikro Kredi Sisteminin Katılımcılar Tarafından Değerlendirilmesine Etkili Faktörler

Mikro kredi sisteminin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi	Ortalama	Standart Sapma	Katılma kategorisi
İşin büyüklüğüne göre kredi verilmeli	4,64	,855	T.K
Yapacağım iş ile ilgili yeterli bilgi verilmeli	4,10	1,470	K
İş eğitim kursları verilmeli	4,09	1,483	K
Kredi miktarı çok düşük	3,09	1,694	O.K
Eğitimin sadece bana verilmesi yetersiz, ailemde eğitim almalı	2,88	1,830	O.K
Çalışma grubu oluşturulurken fikri alınmadı	1,82	1,531	A.K
Mikro kredi ile ilgili yeterli bilgiye sahip değilim	1,46	1,115	H.K
Ödemelerde sıkıntı yaşadım	1,37	1,034	H.K
Mikro kredi personeli yeteri kadar ilgilenmiyor	1,22	,868	H.K

Ortalaması en yüksek çıkan ve deneklerin en çok katıldıkları faktör “İşin büyüklüğüne göre kredi verilmeli” olmuştur. Bunu sırasıyla “Yapacağım iş ile ilgili yeterli bilgi verilmeli” ve “İş eğitim kursları verilmeli” faktörleri izlemiştir. Deneklerin “Mikro kredi ile ilgili yeterli bilgiye sahip değilim”, “Ödemelerde sıkıntı yaşadım” ve “Mikro kredi personeli yeteri kadar ilgilenmiyor” katılmadıkları faktörler olmuştur.

4. Sonuç

Kahramanmaraş ilinde mikro kredi uygulamalarının ekonomik ve sosyal sonuçlarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmanın sonuçlarına göre mikro kredi kullanan kadınların büyük çoğunluğu 26-35 yaşları arasında, evli, 3 çocuklu, eğitim düzeyleri düşük, gelir durumları yetersiz bireyler oluşturmaktadır. Kadınlar alınan mikro kredinin çoğunluğu el işi

yapmak amacıyla kullanılmaktadırlar. Mikro kredi kullanım nedenleri arasında öne çıkan faktörler “Evine daha çok para kazandırabilmek” “Daha rahat yaşamak” ve “Ekonomik özgürlük elde etmek olmuştur. Mikro kredi kullanım sonucu kadınların büyük çoğunluğunun kendine güveni artmış ve aile bütçelerine katkı sağlamışlardır. Mikro kredi kullanan kadınların çoğu mikro krediden memnun olup, kredi almayı sürdürmeyi planlamakta ve başkalarına tavsiye etmektedirler.

Mikro kredi uygulamaların ilde özellikle kadın girişimciliğini arttığı gözlemlenmiştir. Nitekim kredi kullanan kadınların bir kısmı işlerini büyüterek işyeri açacak hale gelmiş, işyeri açanlar ise mikro kredi ile yetinmeyip KOSGEB kredileri kullanmaya başlamışlardır. Mikro kredi kullanan üyeler arasında birden çok işgücü istihdam eden üyeler bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Anonim, 2011. Mikro Kredi Broşürü. Türkiye Grameen Mikro kredi Programı (TGMP), Ankara.
- Bakan, İ., Ayriçay, Y., Eytmiş, A. M., 2010. Türkiye’de Mikro kredi Uygulamaları Araştırmasının Sonuçları. Mikro Kredi ve Yoksulluk. (Editörler: İ, Lofça ve ark.) Kahramanmaraş Valiliği Yayın No:8, Kahramanmaraş. Sf:192-209.
- Ören, K., Negiz, N., Akman, E., 2012. Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, 2012, Sf:313-337.
- Palaz, S., Boz, İ., 2008. Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (19):95-106.
- Tanılır, M.N., 2010. Dünya, Türkiye’de ve Kahramanmaraş’ta Mikro Kredi Projesi. Mikro Kredi ve Yoksulluk. (Editörler: İ, Lofça ve ark.) Kahramanmaraş Valiliği Yayın No:8, Kahramanmaraş. Sf:76-87.
- TGMP, 2012. Finansal Veriler. <http://www.tgmp.net>, Erişim Tarihi:15.06.2012.

Organik Tarım ve Kalkınma

Kürşat DEMİRYÜREK¹

kursatd@omu.edu.tr

Alper GÜZEL²

aguzel@omu.edu.tr

Kerem HAZNECİ³

keremhazneci@yahoo.com

¹Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 55139, Samsun

²Prof.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, 55139, Samsun

³Öğtr.Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 55139, Samsun

Özet

Organik tarımına geçişin ekolojik olarak uygun olabileceği, bunun yanında organik tarımın sosyal ve ekonomik açılardan da sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabileceği yerlerde başlatılması ve desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de organik tarım alanlarının gelişimi, tarımsal girdi (kimyasal gübre ve ilaç) kullanımı ile kalkınma arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve böylece; organik tarıma geçiş için uygun illeri belirlemektir. Çalışmada tarımsal girdi kullanımı açısından organik tarıma geçiş için uygunluğun belirlenmesinde birim tarım alanına düşen tarımsal ilaç ve kimyasal gübrelerin eşdeğer miktarları dikkate alınmıştır. Sosyo-ekonomik açıdan organik tarıma geçişe uygun illerin belirlenmesinde ise Devlet Planlama Teşkilatı’nın yayınladığı illerin kalkınmışlık indeksleri kullanılmıştır. Böylece organik tarım alanı, tarımsal girdi kullanımı ve kalkınmışlık indeksi olmak üzere üç kriter gereği organik tarıma geçiş için uygun iller sıralanmıştır. Yapılan analiz sonucu illerin kalkınmışlık düzeyi düştükçe tarımsal girdi kullanımının da azaldığı belirlenmiştir. Buna göre, birim tarım alanına düşen kimyasal girdi miktarının düşük olduğu ve kalkınmışlık düzeyleri de düşük olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin organik tarıma geçiş için daha uygun olabileceği belirlenmiştir. Ancak kalkınmışlık düzeyi ve tarımsal girdi kullanımı yüksek olan Türkiye’nin batısındaki organik tarım alanları, doğu bölgelerine oranla daha fazladır. Maalesef kalkınmaya daha fazla ihtiyaç duyan ve organik tarıma geçişin görece daha kolay olabileceği doğu bölgelerinde ise organik tarımın gelişmediği belirlenmiştir. Türkiye’de organik tarımın geliştirilmesi için tarımda kimyasal girdi kullanımının düşük, organik tarıma geçiş sürecinin daha kolay olabileceği ve organik tarımın kırsal kalkınmaya katkı sağlayabileceği uygun yerlerde başlatılması ve yaygınlaştırılması için desteklenme ve yayım çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: organik tarım, sürdürülebilir kalkınma, tarımsal girdi, kalkınmışlık indeksi

Organic Agriculture and Development

Abstract

The purpose of this research is to define the suitable provinces for organic agriculture in Turkey. Conversion to organic agriculture in ecologically suitable places has great importance. In addition, the conversion should start with the places where organic agriculture contributes to sustainable development in terms of social and economic aspects. In order to define ecologically suitable agricultural areas for conversion to organic agriculture, chemical agricultural inputs (i.e. equivalent amount of different fertilizers and pesticides) per area were used. With regards to economic and social aspects, development index of provinces published by State Planning Office were considered. So, the evolution of agricultural land suitable to organic agriculture was made according to these three criteria or indexes. The results showed that the provinces in Eastern and South Eastern parts of Turkey are more suitable for conversion to organic agriculture due to low levels of chemical inputs use and development index. In addition, the correlation analysis indicated that when the development levels decrease the chemical agricultural inputs used per area drop. However, organic agriculture is currently more common in the provinces where both higher levels of inputs use and development index

Key Words: Organic agriculture, sustainability, development index, agricultural input

1. Giriş

Organik tarım, sürdürülebilir tarım sistemlerine bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak, organik tarımın tarlada ürünlerin üretimden pazarlamasına kadar geçen süreçte kendine özgü prensip ve uygulamaları bulunmaktadır. Organik tarıma geçişin ekolojik olarak uygun olabileceği, kimyasal gübre ve ilaç kullanımının düşük olduğu, bunun yanında organik tarımın sosyal ve ekonomik açılardan da sürdürülebilir tarımsal kalkınmaya katkı sağlayabileceği yerlerde başlaması ve desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de organik tarıma geçiş için uygun illeri belirlemektir. Çalışmada, öncelikle organik tarım ile kendiliğinden organik (organik by default) kavramları ortaya konulacaktır. Daha sonra, araştırmanın materyal ve metod kısmı açıklanacaktır. Araştırma bulguları bölümünde Türkiye’de organik tarıma geçiş için uygun illerin belirlenmesine yönelik sonuçlar sunulacaktır. Son olarak, ülkemizde organik tarım için ekolojik açıdan daha uygun, geçiş sürecinin daha kolay olabileceği ve kırsal kalkınmaya sosyal ve ekonomik açılardan katkı sağlayabileceği yerlerde organik tarımın başlatılması ve yaygınlaştırılması için politika yapımlarına yönelik strateji, araştırma, geliştirme ve eğitim konularında önerilerde bulunulacaktır.

2. Organik Tarım Kavramı

Organik tarım kavramı hakkında birçok tanım bulunmaktadır. Ancak herkes tarafından kabul edilmiş, ortak bir tanım

bulunmadığı için bu tanımlar bazı tartışmaları ve görüş ayrılıklarını da ortaya koymaktadır.

Öncelikle, organik tarım, dil farklılıkları nedeniyle farklı ülkelerde farklı isimlerle anılmaktadır. Örneğin, İngiltere’de organik (organic), Almanya’da ekolojik (ökologish) ve Fransa’da biyolojik (bioloque) kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak organik tarımla ilgili Avrupa Birliği organik tarım yönetmeliği (2092/91 sayılı Konsey Tüzüğü)’nde de açıkça belirtildiği gibi bunlar birbirleriyle eşanlamalıdır (Demiryürek, 2012).

Burada Amerika Birleşik Devletleri Tarım Dairesi (USDA) tarafından teknik ancak kullanışlı olarak çerçevesi çizilmiş bir tanım öncelikle verilecektir. Buna göre: “Organik tarım, sentetik içerikli gübre, tarım ilaçları, büyüme düzenleyiciler ve hayvan yem katkıları kullanımını yasaklayan veya büyük ölçüde kaçınan bir üretim sistemidir. Mümkün olduğu ölçüde organik tarım sistemleri toprağı işlemek ve verimliliğini korumak, bitki besin maddeleri sağlamak ve böcek, yabancı ot ve diğer zararlıları kontrol etmek için ürün münavebesi, bitki artıkları, hayvan gübresi, baklagiller, yeşil gübreleme, organik çiftlik artıkları ve biyolojik zararlı kontrolü işlemlerine dayanır” (USDA, 1980). Ancak, Lampkin (1990) organik tarımın sürdürülebilirlik avantajlarına daha fazla vurgu yapmış ve organik tarımı, çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir bütüncül bir tarım sistemi oluşturma amacını güden bir tarım yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Kimyasal veya organik kökenli olsun çiftlik dışı tarımsal girdilere olan bağımlılığın mümkün olduğunca azaltılması gerektiğini vurgulamıştır.

Organik tarım tanımlamalarının çoğunda bu sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Sürdürülebilir tarım kavramı genel olarak yalnızca doğal kaynakların uzun vadede korunması ve verimliliklerinin garanti altına alınması ile kalmamakta; ekonomik, sosyal ve ekolojik açıdan dengeli tarım sistemini ifade etmektedir (Francis ve Youngberg, 1990). Diğer taraftan, organik tarımda çiftlik tüm unsurlarıyla (çiftçi, toprak, organik materyaller, iklim, bitkiler, hayvanlar vd.) birlikte, bir bütünü oluşturmak için etkileşim halinde olan ve yaşayan bir organizma olarak görülmektedir (Lampkin, 1990). Bu yüzden organik tarım kullanılan girdi tipi (yasaklanan veya izin verilen) yerine, üretime “bütünsel” (holistic) bir yaklaşımdır. Ancak, uygulamada organik tarımı diğer sürdürülebilir tarım sistemlerinden (alternatif, biyodinamik, yeniden üretken, düşük dış girdili vd.) ayırmada, organik olmayan (inorganik) gübreler ve sentetik tarım ilaçlarının kullanımından kaçınma unsuru kullanılmaktadır. Özellikle pazarlama sistemi açısından, organik tarımı diğer sistemlerinden ayırt eden en önemli faktörler arasında yasal standartlar, kontrol ve sertifikasyon işlemleri sayılabilir (Tate, 1994; Lampkin, 1996).

Sonuç olarak, organik tarım ne “gübresiz ve ilaçsız tarım” ne de “doğal tarım” değildir. Organik tarım organik ürünlerin yetiştirilmesinden, ürünlerinin satılmasına kadar geçen süreçte kendi özel prensip ve uygulamaları olan, sürdürülebilir tarım sistemlerine bir yaklaşım olarak görülebilir (Demiryürek, 2004). Organik tarımın, ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak entegre ve dengeli olarak sürdürülebilir bir yapıda ve kırsal kalkınmaya sürekli ve doğrudan katkı sağlayabileceği yerlerde başlatılması ve teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

3. Kendiliğinden Organik (Organic By Default) Tarım Ürünü Kavramı

Organik tarımın anlamı bilinçli ve teknik uygulamaları gerektiren ve kendi kuralları olan ekolojik bir yaklaşımı ifade etmesine karşın; organik tarım kavramının sadece sertifikalı organik tarım ile sınırlandırılmayacağı savunulmaktadır (Johannsen ve ark., 2005).

Kendiliğinden organik terimi modern tarım girdilerini satın alıp kullanamayacak kadar yoksul ve küçük çiftçilerin, başka bir alternatifleri olmadığı için kimyasal gübresiz ve ilaçsız olarak yapmak zorunda oldukları tarım şeklini ifade etmektedir.

Kırsal yoksulluğun yaygın olduğu bazı alanlarda tarımsal ürünler düşük girdili olarak yetiştirilmek zorunda kalabilir. Bu bölgelerdeki çiftçiler herhangi bir bitki besin maddesi veya tarım ilacı kullanamayacak kadar fakirdirler, fakat yine de verim düşük de olsa bir miktar ürün elde edebilirler. Girdi masrafları çok düşük olsa da verim giderek azalacaktır. Böyle bir tarım sistemi sertifikasız organik olarak adlandırılabilir, çünkü organik tarım için gerekli asgari standartları karşılamaktadır. Ancak bu yaklaşım çiftçiler için uzun dönemde sürdürülebilir değildir. Kendiliğinden organik tarım yaklaşımı gıda güvenliğine katkı açısından doğru bir strateji olarak kabul edilmemektedir. Hindistan’da çiftliklerin çoğu kendiliğinden organik olarak kabul edilmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre ülkedeki bitkisel üretim alanlarının yaklaşık %65’i kendiliğinden organik olarak kabul edilmektedir. Ülkenin doğu ve kuzey doğu bölgelerindeki küçük çiftçilerin kimyasal gübre ve ilaç kullanmadan çiftçilik yapmaktan başka çareleri yoktur, çünkü bu girdilerin maliyetlerini karşılayamamaktadırlar ve çoğu yüzyıllardır atalarının yaptığı gibi “organik” olarak ürün yetiştirmek zorunda kalmaktadırlar (Anonim, 2010). Meksika’daki bazı kahve üreticilerinin de doğal olarak “organik” ürün yetiştirmek zorunda kaldıkları bildirilmektedir, çünkü bu üreticilerin de kimyasal girdileri karşılayacak sermayeleri bulunmamaktadır (Montague, 2010). Benzer şekilde, Afrika ve Güney Amerika’daki bazı ülkelerdeki küçük kahve üreticilerinin çok fakir olması ve buna karşın kimyasal gübre ve ilaçların çok pahalı olması sebebiyle kahvelerinin kendiliğinden organik olduğunu söylemektedirler (Sanqiche, 2009). Alteri (2002) Afrika’daki çoğu küçük ve yoksul çiftçinin mevcut tarım uygulamasını tarımsal kimyasalları kullanmadan yaptığını ve bu ürünleri ya kendi tüketimleri için ya da yerel pazarlarda satmak için yetiştirdiklerini belirtmektedir. Bu uygulama kendiliğinden organik veya bir çeşit sertifikasız organik tarım olarak tanımlanabilir.

4. Materyal ve Metot

Çalışmada Türkiye’deki illerin organik tarıma geçişi için ekolojik açıdan uygunluğunun belirlenmesinde tarımsal ilaç

ve kimyasal gübrelerin birim tarım alanına düşen eşdeğer miktarları kullanılmıştır (TÜGEM, 2006/a). Sosyo-ekonomik açıdan organik tarıma geçişe uygun illerin belirlenmesinde de Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayınladığı illerin kalkınmışlık indeksleri kullanılmıştır (DPT, 2003). Böylece tarımsal ilaç, gübre ve kalkınmışlık indeksi olmak üzere üç kritere göre organik tarıma geçiş için uygun iller sıralanmıştır.

5. Araştırma Bulguları

Toplam tarım alanları içerisinde organik tarım alanlarının paylarının çok düşük olduğu görülmektedir. Ege ve Akdeniz bölgelerinin diğer bölgelere göre daha fazla organik tarım alanına sahip olduğu görülmektedir. En fazla organik tarım alanına sahip iller İzmir, Antalya, Şanlıurfa, Aydın, Muğla, Manisa, Iğdır, Erzurum, Mersin, Malatya, Tokat, Çanakkale, Kütahya, Ardahan, Samsun, Kastamonu, Konya v Gaziantep'tir (TÜGEM, 2006/b). Bu durumda, söz konusu bölgelerdeki tarım alanının fazla olmasının da etkili olduğu söylenebilir (Çizelge 1).

Toplam organik tarım alanları içerisinde bölgelerin payları incelendiğinde ise yine Ege bölgesinin neredeyse Türkiye'deki organik tarım alanlarının yarısını kapladığı görülmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bölgelere göre toplam tarım alanları içerisinde organik tarım alanlarının payı

Bölgeler	Toplam tarım alanı (ha)	Organik tarım alanı (ha)	Toplam tarım alanı içerisindeki organik alanın payı (%)	Toplam organik alan içindeki bölgenin payı (%)
Ege	3,034,197.00	76,087.51	2.51	46.93
Akdeniz	2,594,764.00	30,936.94	1.19	19.08
Güney Doğu	3,347,911.00	21,773.67	0.65	13.43
Doğu Anadolu	2,966,458.00	18,306.08	0.62	11.29
Karadeniz	3,114,084.00	9,561.73	0.31	5.90
Marmara	2,603,327.00	2,801.24	0.11	1.73
İç Anadolu	8,946,149.00	2,667.34	0.03	1.65
Toplam	26,606,890.00	162,134.51	0.61	100.00

Kaynak: TÜİK (2006) ve TÜGEM (2006/b) verilerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 2'den görüldüğü gibi birim alana kullanılan eşdeğer tarımsal ilaç miktarı en fazla Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde iken; en az ise İç, Doğu ve Güney Anadolu bölgelerindedir. Eşdeğer gübre kullanımının birim alana en fazla kullanıldığı bölgeler Akdeniz, Marmara ve Ege iken; en az kullanıldığı bölge ise Doğu Anadolu bölgesidir. Özetle, ülkemizin batı bölgelerinde yoğun bir şekilde tarımsal girdi kullanıldığı söylenebilir.

Çizelge 2. Bölgelere göre birim alana kullanılan eşdeğer tarımsal girdi miktarları

Bölgeler	Birim alana kullanılan eşdeğer tarımsal ilaç miktarı (kg/ha)	Toplam tarımsal ilaç kullanımı içindeki bölge payı (%)	Birim alana kullanılan eşdeğer gübre miktarı (kg/ha)	Toplam gübre kullanımını içindeki bölge payı (%)
Ege	3.02	21.16	443.21	12.86
Akdeniz	3.74	22.38	667.82	16.57
Güney Doğu	1.08	8.32	396.61	12.70
Doğu Anadolu	0.85	5.80	143.23	4.06
Karadeniz	1.41	10.12	388.61	11.57
Marmara	2.52	15.15	665.17	16.56
İç Anadolu	0.83	17.08	299.91	25.66
Toplam	1.63	100.00	392.95	100.00

Kaynak: TÜİK (2006) ve TÜGEM (2006/a) verilerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 3'den görülebileceği gibi göre; sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş ilk 20 il Muş, Ağrı, Bitlis, Şırnak, Hakkari, Bingöl, Van, Ardahan, Siirt, Mardin, Gümüşhane, Batman, Iğdır, Şanlıurfa, Kars, Bayburt, Adıyaman, Yozgat, Diyarbakır ve Ordu'dur. Buna karşın sosyo-ekonomik açıdan en çok gelişmiş ilk 20 il ise; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Tekirdağ, Adana, Yalova, Antalya, Kırklareli, Denizli, Muğla, Bolu, Balıkesir, Edirne, Mersin, Bilecik, Kayseri ve Gaziantep'tir (DPT, 2003).

Eşdeğer tarımsal ilaç kullanımının birim tarımsal alana en düşük olduğu ilk 20 il Ardahan, Rize, Hakkari, Erzurum, Bayburt, Van, Kars, Bitlis, Gümüşhane, Bartın, Muş, Karabük, Ağrı, Iğdır, Sivas, Çankırı, Çorum, Kütahya, Afyon ve Yozgat'tır. Eşdeğer tarımsal ilaç kullanımının birim alana en fazla olduğu iller ise Artvin, Yalova, Antalya, Mersin, Sakarya, Manisa, İzmir, Denizli, Bursa, Malatya, Trabzon, Gaziantep, Hatay, Muğla, Ordu, Isparta, Giresun, Kahramanmaraş ve Bilecik'tir (TÜGEM, 2006/a).

Birim alana tarımsal gübre kullanımının düşük olduğu ilk 20 il sıralaması Hakkari, Tunceli, Bingöl, Van, Artvin, Gümüşhane, Bitlis, Ağrı, Bayburt, Muş, Karabük, Iğdır, Erzurum, Sinop, Kars, Kilis, Ardahan, Karaman, Şırnak ve Sivas iken; eşdeğer tarımsal gübre kullanımının en fazla olduğu 20 ilin sıralaması Rize, Adana, Sakarya, Tekirdağ, İstanbul; Kırklareli, Osmaniye, İzmir, Edirne, Hatay, Düzce, Niğde, Trabzon, Balıkesir, Kahramanmaraş, Çanakkale, Manisa ve Giresun olarak belirlenmiştir (TÜGEM, 2006/a).

Çizelge 3'den görülebileceği gibi, az gelişmiş (kalkınmada öncelikli olması gereken), tarımsal girdi (gübre ve ilaç) kullanımının düşük olduğu ve dolayısıyla organik tarıma geçiş için en uygun aday iller sıralaması ise Hakkari, Van, Bitlis, Muş, Ağrı, Ardahan, Gümüşhane, Bayburt, Bingöl, Kars, Erzurum, Iğdır, Siirt, Sinop, Sivas, Şırnak, Yozgat ve Bartın olarak belirlenmiştir. Buna karşın kalkınmada en üst sıralarda yer alan ve birim alana tarımsal girdilerin en yoğun kullanıldığı iller ise; İzmir, İstanbul, Sakarya, Antalya, Bursa, Mersin, Tekirdağ, Adana, Edirne, Manisa, Hatay, Kırklareli, Denizli, Balıkesir, Yalova, Trabzon, Gaziantep, Muğla, Çanakkale ve Uşak'tır.

Çizelge 3 İllerin birim alan eşdeğer tarımsal girdi kullanımı ve gelişmişlik sıralamaları

İller	Gübre Kullanımı (kg/ha)	Sıralama(a)	İlaç Kullanımı (kg/ha)	Sıralama(b)	Gelişmişlik Endeksi (DPT,2003)	Sıralama(c)	Toplam (a+b+c)	Sıralama
Hakkâri	12,19	1	0,0412	3	-1,13956	5	9	1
Van	60,13	4	0,0530	6	-1,09297	7	17	2
Bitlis	98,94	7	0,0892	8	-1,15736	3	18	3
Muş	114,98	10	0,1670	11	-1,43956	1	22	4
Ağrı	106,89	8	0,1940	13	-1,28116	2	23	5
Ardahan	177,15	17	0,0003	1	-1,07318	8	26	6
Gümüşhane	88,76	6	0,1303	9	-0,92501	11	26	7
Bayburt	113,55	9	0,0500	5	-0,80176	16	30	8
Bingöl	55,09	3	0,6032	27	-1,12469	6	36	9
Kars	151,82	15	0,0837	7	-0,81944	15	37	10
Erzurum	138,11	13	0,0445	4	-0,53286	22	39	11
Iğdır	134,91	12	0,2242	14	-0,89089	13	39	12
Siirt	203,05	21	0,5399	25	-1,00644	9	55	13
Sinop	138,32	14	0,5161	23	-0,48518	25	62	14
Sivas	201,18	20	0,2389	15	-0,40597	29	64	15
Şırnak	198,36	19	1,0024	41	-1,13979	4	64	16
Yozgat	268,28	27	0,4675	20	-0,71652	18	65	17
Bartın	292,25	34	0,1461	10	-0,4155	27	71	18
Çankırı	294,80	36	0,3842	16	-0,51917	23	75	19
Karabük	127,30	11	0,1735	12	0,21332	55	78	20
Kilis	157,61	16	0,8763	34	-0,41175	28	78	21
Tunceli	50,16	2	1,3102	50	-0,40003	30	82	22
Adıyaman	331,26	40	0,5596	26	-0,77647	17	83	23
Erzincan	210,39	23	0,9031	36	-0,49288	24	83	24
Kütahya	270,16	28	0,4019	18	-0,20684	42	88	25
Batman	449,46	57	0,5147	22	-0,90456	12	91	26
Çorum	315,30	39	0,3980	17	-0,32761	36	92	27
Mardin	410,45	53	0,8801	35	-0,98944	10	98	28
Diyarbakır	408,92	51	0,7294	29	-0,66993	19	99	29
Kastamonu	360,21	45	0,5385	24	-0,37558	31	100	30
Kırşehir	275,89	29	0,8233	32	-0,2287	40	101	31
Afyon	402,33	50	0,4255	19	-0,27246	38	107	32
Aksaray	341,56	43	0,9720	39	-0,45183	26	108	33
Şanlıurfa	438,65	54	1,0013	40	-0,83158	14	108	34
Karaman	187,35	18	1,3887	51	-0,09852	47	116	35
Konya	286,59	31	0,7716	31	0,25254	56	118	36
Bolu	243,12	25	0,6858	28	0,6086	68	121	37
Artvin	86,61	5	19,9713	81	-0,26018	39	125	38
Tokat	371,02	48	1,7179	56	-0,5901	21	125	39
Rize	1884,43	81	0,0098	2	-0,1784	45	128	40
Düzce	625,23	71	0,4775	21	-0,27995	37	129	41

Çizelge 3 İllerin birim alan eşdeğer tarımsal girdi kullanımı ve gelişmişlik sıralamaları (Devamı)

İller	Gübre Kullanımı (kg/ha)	Sıralama(a)	İlaç Kullanımı (kg/ha)	Sıralama(b)	Gelişmişlik Endeksi (DPT,2003)	Sıralama(c)	Toplam (a+b+c)	Sıralama
Kırıkkale	298,95	37	1,1024	43	0,05851	49	129	42
Zonguldak	240,46	24	1,1836	47	0,44906	61	132	43
Niğde	618,57	70	0,7686	30	-0,35582	33	133	44
Kayseri	244,19	26	1,1556	46	0,47748	63	135	45
Malatya	204,92	22	4,0240	72	-0,22627	41	135	46
Samsun	449,29	56	0,8450	33	0,08791	50	139	47
Elazığ	289,15	32	2,2187	62	-0,10131	46	140	48
Nevşehir	338,53	41	1,6440	54	-0,07483	48	143	49
Ordu	473,92	61	2,9147	67	-0,64489	20	148	50
Isparta	292,47	35	2,4277	66	0,21187	54	155	51
Amasya	409,31	52	2,0713	61	-0,18591	43	156	52
Bilecik	285,32	30	2,2674	63	0,50429	64	157	53
Kocaeli	308,77	38	1,0440	42	1,94329	78	158	54
Osmaniye	743,48	75	1,2573	48	-0,33321	35	158	55
Aydın	448,76	55	1,1427	45	0,42025	60	160	56
Giresun	520,50	63	2,3502	65	-0,36696	32	160	57
Ankara	354,70	44	0,9334	37	3,31483	80	161	58
Eskişehir	368,63	47	0,9357	38	1,10368	76	161	59
K.maraş	590,37	67	2,3145	64	-0,34968	34	165	60
Burdur	457,23	59	1,7271	57	0,14395	51	167	61
Uşak	450,40	58	1,8939	59	0,16867	52	169	62
Çanakkale	536,06	65	1,6781	55	0,36924	58	178	63
Muğla	340,65	42	3,0522	68	0,71238	69	179	64
Gaziantep	378,67	49	3,0768	70	0,46175	62	181	65
Trabzon	614,98	69	3,7072	71	-0,18582	44	184	66
Yalova	292,09	33	10,7322	80	0,93541	73	186	67
Balıkesir	595,21	68	1,5226	53	0,5654	67	188	68
Denizli	364,64	46	5,6667	74	0,71624	70	190	69
Kırklareli	774,96	76	1,1406	44	0,86287	71	191	70
Hatay	672,62	72	3,0615	69	0,19613	53	194	71
Manisa	531,07	64	5,9915	76	0,34165	57	197	72
Edirne	682,42	73	1,9366	60	0,56234	66	199	73
Adana	1054,31	80	1,3101	49	0,94901	74	203	74
Tekirdağ	905,82	78	1,5186	52	1,05893	75	205	75
Mersin	576,21	66	7,2891	78	0,51934	65	209	76
Bursa	467,26	60	5,4173	73	1,6789	77	210	77
Antalya	488,94	62	8,5478	79	0,9148	72	213	78
Sakarya	1047,65	79	6,2549	77	0,40404	59	215	79
İstanbul	883,19	77	1,8433	58	4,80772	81	216	80
İzmir	710,89	74	5,7404	75	2,5241	79	228	81

Kaynak: TÜGEM (2006/); TÜİK (2006) ve DPT (2003) verilerinden hesaplanmıştır

Ayrıca yapılan korelasyon analizi sonucu (Çizelge 4) illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile tarımsal girdi kullanımı arasında pozitif, kuvvetli ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Buna göre illerin sosyo-ekonomik olarak gelişmişlik düzeyi arttıkça tarımsal girdi kullanım miktarlarının da arttığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, illerin gelişmişlik düzeyleri düştükçe tarımsal girdi kullanımlarının da azaldığı belirlenmiştir.

Çizelge 4. Değişkenler arası korelasyon

Korelasyon (Spearman's rho)	Gelişmişlik indeksi	Tarım ilacı (kg/ha)	Gübre (kg/ha)	Organik alan (ha)
Gelişmişlik indeksi	1.000	0.629**	0.542**	0.126
Tarım ilaçları (kg/ha)	0.629**	1.000	.505**	0.240*
Gübre (kg/ha)	0.542**	0.505**	1.000	0.216
Organik alan (ha)	0.126	0.240*	0.216	1.000

*p<0.05 ve ** p <0.01

Ancak kalkınmışlık düzeyi ve tarımsal girdi kullanımı yüksek olan bölgelerdeki organik tarım alanlarının da diğer bölgelere oranla fazla olduğu görülmektedir. Bu bölgelerin ekolojik açıdan iklim avantajları, ürün çeşitliliğinin fazla olması, altyapı ve pazarlama avantajları, organik tarımın gelişmesine sebep olarak sıralanabilir.

Maalesef kalkınmaya daha fazla ihtiyaç duyan ve organik tarıma geçişin görece daha kolay olabileceği doğu bölgelerinde organik tarımın gelişmediği görülmektedir.

4. Sonuç

Araştırma sonucu birim tarım alanına düşen tarımsal girdi miktarının düşük olduğu ve kalkınmışlık düzeyleri düşük olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin organik tarıma geçiş için daha uygun olabileceği belirlenmiştir.

Türkiye’de organik tarımın geliştirilmesi için ekolojik açıdan organik tarıma daha uygun, geçiş sürecinin daha kısa ve kolay olabileceği ve organik tarımın kırsal kalkınmaya sosyal ve ekonomik açılardan katkı sağlayabileceği yerlerde organik tarımın başlatılması ve yaygınlaştırılması için desteklenme politikalarının uygulanması, araştırma-geliştirme ve yayım çalışmalarının yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Alteri M.A. 2002. “Non-Certified Agriculture in Developing Countries”. In Organic Agriculture, Environment and Food Security. Sciallaba, N.E.H. and Hattam, C. (eds). Rome: FAO: 24-29

Anonim 2010. “Organic by Default: The Irony of Organic Farming in India” <http://www.ecoworld.com/technology/organic-farming-in-india.html>

Demiryürek, K., 2004. “Dünya ve Türkiye’de Organik Tarım”. Harran Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 8 (3-4):63-71.

Demiryürek, K. 2012. “Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye’deki Durumu”, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 27-36.

DPT 2003 “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/8143/2003-05.pdf

Francis, C.A. and G. Youngberg, 1990. “Sustainable agriculture: An overview”. C.A. Francis, C.B. Flora ve L.D. King (eds). Sustainable Agriculture in Temperate Zones. New York: John Wiley and Sons.

Johannsen J., Mertineit, A., Wilhelm, B., Buntzel-Cano, R. and Schöne, F. 1995. Organic farming: A contribution to sustainable poverty alleviation in developing countries? http://www.naturland.de/fileadmin/MDB/documents/Publication/English/Organic_Farming_Contribution_to_Sustainable_Poverty-Alleviation.pdf

Lampkin, N. 1996. “Impact of EC Regulation 2078/92 on the Development of Organic Farming in the European Union”. Working Paper No.7. Aberystwyth: Welsh Institute of Rural Studies.

Lampkin, N., 1990. “Organic Farming”, Ipswich: Farming Press.

Montague, A. 2010. “Organic coffee by default” <http://www.ineedcoffee.com/01/organic/>

Sanquiche, R. 2009. “Organic by default: the Jacksonville Green Expo”, April 25-26, 2009 <http://www.ethicalmarkets.com/2009/04/26/organic-by-default-the-jacksonville-green-expo-april-25-26-2009/>

Tate, W.B., 1994. “The Development of the Organic Industry and Market: An International Perspective”. Lampkin N.H. and S. Padel (eds). The Economics of Organic Farming: An International Perspective. Wallingford: CAB.

TÜİK 2006 “İllere göre tarım alanlarının kullanımı” www.tuik.gov.tr

TÜGEM 2006/a. “İllere göre eşdeğer tarımsal gübre ve ilaç kullanımları TÜGEM kayıtları (Basılmamış)”

TÜGEM 2006/b. “2006 yılı organik tarımsal üretim verileri” www.tugem.gov.tr

USDA 1980. “Report and Recommendations on Organic Farming”. Washington, D.C.: USDA.

Hatay İlinde Kırsal Alanda Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Erdal DAĞISTAN¹

Doç.Dr.
erdal@mku.edu.tr

Yalçın YILMAZ³

Dr.
yyilmaz@yahoo.com

¹MKÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bl. Hatay

²OKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Osmaniye

³Hatay Valiliği Hatay

Bekir DEMİRTAŞ¹

Yrd.Doç.Dr.
bdemirtas@mku.edu.tr

Aykut GÜL²

Prof.Dr.
aykutgul@osmaniye.edu.tr

Nuran TAPKI¹

Zir.Yük.Müh.
ntapki@mku.edu.tr

Özet

Bu çalışma, Hatay ili kırsal alanında gelir dağılımını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Veriler, çeşitli köylerden 354 kişi ile yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiş olup 2010 yılına aittir. Gelir dağılımı % payları, Gini katsayı ve Lorenz eğrisi ölçekleri kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar bölgede gelirin çok adaletsiz bir şekilde paylaşıldığını göstermektedir. Bölgede en zengin % 20'lik grubun geliri, en yoksul % 20'lik grubun gelirinden 14,5 kat daha fazladır. Gini katsayısı 0,474 olup, hane halkının % 26'sı yoksulluk sınırının altında bir gelire sahiptir. Harcamaların % 35'i eğitim, % 34'ü gıda, % 16'sı sağlık ve % 15'i ulaşım harcamalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, Gini katsayısı, yoksulluk, Hatay, kırsal alan

Income Distribution and Poverty in Rural Areas in Hatay Province

Abstract

The aim of this research is to determine the distribution of income in rural areas in Hatay. The data was gathered as face to face interview with about 350 households in the area. Distribution of income in rural areas is investigated by the criteria of 20 % Gini Coefficient and Lorenz Curves. As a result, distribution of income in the rural areas in Hatay is very unfair. Annual average of income is 22,063 TL and average of members of household are about 3.76 persons. The richest 20 % group has about 14.5 times more income than the poorest 20 % group income. Gini coefficient is 0,474 and the 26 % of household in the region has income under the poverty limits in Turkey. Education, food stuff, health and transportain expenditure ratios in total are % 35, % 34, % 16 and % 15 respectively.

Keywords: Income distribution, Gini coefficient, poverty, Hatay, rural area

1. Giriş

Yoksulluk gelişmiş ülkelerinde içinde olduğu tüm dünyada sorun teşkil etmekte ve her ülkenin bu konuda bir mücadeleye içinde olduğu bilinmektedir. Gelir dağılımı adaletsizliği ile ilgili olan yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kırsal alanda daha belirgindir. Ayrıca yoksulluğu kırsal ve kentsel olarak sınıflandıran yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bunlara göre kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyeti ve yakınlığı, karar alma özgürlüğü, hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok kalitatif boyutuna önem verirken kentsel yoksullar, yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi kantitatif boyutu önemsemektedirler (Masika ve ark., 1997). Dünya Bankası tarafından yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumu olarak tanımlanmıştır (Anonim, 1990). Yoksulluk; insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Dar anlamda yoksulluk (açlık), açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu olarak ifade edilmekte, geniş anlamda yoksulluğu da gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmak şeklinde tanımlanmaktadır (Ensari, 2010). Uluslararası tanımlamalarda yer alan Mutlak ve Görelî Yoksulluk kavramları da şu şekilde tanımlanmaktadır. Hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması Mutlak, bireylerin toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumu ise Görelî Yoksulluk olarak belirtilmektedir. Toplumda genel yaşam koşullarına göre gelir ve harcama bir refah ölçüsü olarak görülür ve bunlara göre değerlendirmeler yapılır.

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hasıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri arasında dağılımı olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2002). Gelir dağılımında fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Ülkemizde gelir dağılımı, yoksulluk ve nüfus ilişkisi başta Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olmak üzere, ayrıca pek çok meslek örgütü ve sivil toplum kuruluşları tarafından ilgi duyulan ve çeşitli rapor ve yayınlarla ortaya konulan önemli bir konudur. Konuyla ilgili pek çok araştırma ve yayın bulunmaktadır. Bunlardan bazı çalışmaları aşağıda verilmektedir.

Atkinson, 1973, Gelir dağılımı ve sosyal değişim konulu çalışmasında, gelirin yaş grupları arasında nasıl dağıldığının incelenmiş ve İngiltere hanehalkı üzerinde bu dağılımı 25 yaş ve altındakiler ile başlayan ve 75 yaş ve üstü ile biten

toplam dokuz yaş grubu aralığı için ortaya koymuştur. Shenggen ve ark., 2000, Devlet harcamaları, büyüme ve yoksulluk konulu çalışmalarında 20 yıllık veri seti kullanarak devlet harcamalarının kırsal fakirlik ve verimli bir şekilde büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini tahmin edecek model geliştirmişlerdir. Devletin kırsal bölgede yol ve Ar-Ge harcamalarına yapacağı yatırımları artırmasının kırsal fakirlik azaltacağını, kırsal eğitim harcamalarının, su ve toprak koruma yatırımlarının büyüme ve yoksulluğu azaltmada marjinal etki yapmaktan ötesine geçmeye başlayacağına böylece verimli bir büyüme sağlanacağını belirtmişlerdir. Yükseler ve Türkan, 2007, Türkiye’de hanehalkının işgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizini yaptıkları çalışmalarında 2002-2005 yılları arasında TÜİK tarafından yapılan yoksulluk anketlerinden hareketle, hanehalkı durum analizi, gelir dilimlerine göre hanehalkı geliri, tüketim harcamaları, tasarruf eğilimleri ve yoksulluk sınırlarındaki değişimleri inceleyerek nedenlerini tartışmışlardır.

Çalışmalardan görüldüğü gibi kırsal alanla yoksulluk arasında çok belirgin ilişkiler vardır. Bu çalışmanın da amacı Hatay ili kırsal alanındaki ailelerin gelir düzeyi, gelirin dağılımı ve bunun yoksullukla ilişkisini ortaya koymaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Materyal ve Örnekleme Yöntemi

Gelir gruplarında yer alacak hane halkı belirlenirken Hatay ili kırsal alanını temsil edecek şekilde merkez ilçe kırsal alanı ve merkez dışındaki yedi farklı ilçeye dahil olan kırsal alandan seçilen örnekler çalışmaya dahil edilmiştir. Hatay ili, il ve ilçe merkezi nüfusu 732.802 (%49.71) iken köy ve belde nüfusu 741.421 (50,29) ve toplam il nüfusu da 1.474.223’tür (TÜİK, 2012). Örnek büyüklüğünü belirlemede toplam kırsal nüfus dikkate alınarak Çizelge 1’de gösterilen örnek sayıları kadar hanehalkı çalışmaya dahil edilmiştir. Kırsal ve kentsel nüfus olarak büyüklük örnek sayısını belirlemede etkili olmuştur.

Çizelge 1. Örneklerin Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı (2010)

Yerleşim birimi	Kırsal nüfus	Örnek sayısı	Oran (%)
Merkez	247 896	125	35,2
İskenderun	130 514	75	21,1
Samandağ	84 726	35	9,9
Altınözü	53 392	25	7,0
Hassa	45 069	25	7,0
Kırıkhan	32 342	25	7,0
Reyhanlı	25 426	25	7,0
Belen	7 014	20	5,6
Toplam	737 132	355	100,0

Kaynak: TÜİK, 2012. Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonlar Veritabanı.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada incelenen hanehalkı grupları yıllık gelirlerine göre 4 gruba ayrılmıştır. Çizelge 2’de Hatay ili kırsal alanda gelir dağılımı incelenen 354 örneğin gelir gruplarına göre dağılımı görülmektedir.

Çizelge 2. Araştırmada yer alan hanehalkının yıllık gelirlerine göre dağılımı

Gelir Grupları (TL)	Frekans	Oran (%)
0-12.000	135	38.14
12.001-25.000	131	37.01
25.001-50.000	61	17.23
50.001+	27	7.63
TOPLAM	354	100.00

Toplanan gelir ve harcama konusundaki bilgiler 2010 dönemine ait verileri kapsamaktadır. Çalışmada kırsal alandaki hanehalkının gelir kaynakları tarım ve tarım dışı olarak değerlendirilmiştir. Hanehalkının nüfus varlığının cinsiyet bakımından dağılımı ve yüzde oran olarak eğitim seviyeleri incelenmiştir. Bu verilerden hareketle hanehalkı gelirleri ve kişi başına düşen gelirler ortaya konulmuştur. Gelir dağılımı bakımından çalışmadaki gelir grupları arasındaki farklılıklar net asgari ücrete göre (2010 yılı ikinci yarısı için 599,12 TL/ay) değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmaya ek olarak gelir grupları arasındaki farklılıklar Yüzde Oranlar, Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi yardımıyla ele alınmış ve Türkiye genelindeki verilerle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın son bölümünde hanehalkının temel ihtiyaçlarına göre harcamalarının dağılımı ve yoksulluk sınırı altında kalan aile sayıları belirlenerek yorumlanmıştır. Yoksulluk sınırı 2010 yılı için 3 kişilik bir ailede 759 TL/ay olarak dikkate alınmıştır (TÜİK, 2012). Değerlendirmelerde daha önce bu alanda yapılmış olan çalışmaların sonuçlarından da yararlanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Örnekteki bireylerin yaklaşık %75'i 0-25.000 TL yıllık gelir grubu aralığında yer almıştır. Geriye kalan bireylerin (yaklaşık %25) yıllık gelirleri ise 25.000 TL'den fazla olan gelir aralığı seviyesinde dağıldığı belirlenmiştir. Gelir araştırması yapılırken hanehalkı bilgilerinin alındığı bireylerin büyük bir kısmı erkeklerden (%88) oluşmaktadır. Bu bireylerin yaş ortalaması ise 46 olarak hesaplanmıştır. Yine hane halkı bilgileri elde edilen bu bireylerdeki eğitim durumu da şöyledir; %56 ilkokul, %27 lise, %8 ortaokul, %7 yüksekokul veya lisans programları, %2 okur-yazar olarak kendini ifade etmiştir. Okur-yazar olmayan bireye rastlanmamıştır.

Görüşme yapılan hanehalkı temsilcilerinin yaklaşık %14'ü (49 aile) yıllık gelirlerinin tamamının tarım dışı faaliyetlerden sağlanırken, hem tarımsal hem de tarım dışı gelir elde eden hane halkı oranı %55 (196 aile) gelirlerinin tamamını tarımdan elde eden hane halkı oranı ise %31 (109 aile)'dir (Şekil 1).

Şekil 1. Hanehalkı Gelirlerinin Kaynağına Göre Dağılımı (%)

İncelenen hanehalkının tarım ve tarım dışı yıllık gelirlerinin gelir gruplarına göre ortalama değerleri Çizelge 3'de verilmiştir. En düşük gelir grubundaki yıllık ortalama tarımsal gelir 5500 TL iken en yüksek gelir grubunda 60000 TL'nin üzerine çıkmış ve gelir grupları ortalaması 15000 TL'dir. Aynı şekilde tarım dışından elde edilen gelirler, en düşük gelir grubunda yıllık ortalama 4400 TL iken en yüksek gelir grubunda 33000 TL'ye yaklaşmış ve gruplar ortalamasında ise 11500 TL dolayındadır. Hanehalkının ortalama toplam gelirlerinde ise ilk gelir grubunda 7000 TL civarındaki yıllık gelir değeri son gelir grubunda 78000 TL'ye yaklaşmış ve genel ortalama da ise 21250 TL olmuştur. Toplam gelirin %66'sı tarım, %34'ü de tarım dışı sektörlerden elde edilmiştir.

Çizelge 3. Araştırmada yer alan hanehalkının yıllık ortalama gelirleri dağılımı (TL)

Gelir Grupları (TL)	Tarımsal gelir	Tarım dışı gelir	Toplam gelir
0-12.000	5539	4409	7122
12.001-25.000	11990	9115	17384
25.001-50.000	25436	16378	35582
50.001-+	62000	43626	85811
ORTALAMA	15506	12243	22063
ORAN (%)	65.51	34.49	100.00

TÜİK tarafından yayınlanan çeşitli yıllara ait hanehalkı ve yoksulluk çalışmalarına göre hanehalkı büyüklüğü küçülmektedir. Hanehalkı nüfusunun dağılımı incelendiğinde ortalama aile birey sayısı 3.76 olarak bulunmuş ve bunun 2.02 kişisi erkeklerden 1.74 kişisi de kadınlardan oluşmaktadır (Çizelge 4). Gelir grupları arasında aile birey sayısı bakımından çok az değişim görülmektedir. Görüşme yapılan ailelerin 7 yaş altındaki çocuk sayısının ortalama 0.45 kişi olduğu belirlenmiştir (0.27 erkek, 0.18 kız). Hatay il nüfusu incelendiğinde kırsal alan (belde ve köy) nüfusu %50.25 ve kent nüfusu ise %49.75'tir. Türkiye geneli için ise kırsal nüfus %29 ve kent nüfusu %71 oranındadır. Buna göre Hatay ili için kentleşme oranının düşüklüğünden söz edilebilir.

Çizelge 4. İncelenen hanehalkının ortalama nüfus varlığı (kişi)

Gelir Grupları (TL)	Erkek	Kadın	Toplam
0-12.000	1.85	1.77	3.64
12.001-25.000	2.09	1.73	3.82
25.001-50.000	2.21	1.92	4.13
50.001-+	2.04	2.00	4.04
ORTALAMA	2.02	1.74	3.76

Gelir dağılımı çalışmasında görüşme yapılan hanehalkının eğitim seviyeleri Çizelge 5'te oransal dağılım olarak gösterilmiştir. Ailelerin ağırlıklı olarak eğitim seviyelerinin ilköğretim (%49) ve ortaöğretim (%41) düzeyinde olduğu görülmüştür. Sadece okur-yazar olanlar %4 ve yükseköğrenimli birey oranı da %2 kadardır. Okur-yazar olmayan nüfus oranı ise %4 olarak belirlenmiştir. Bu oranın içinde yer alan eğitim çağı altındaki çocuk sayısı çıkarıldığında bu oran %1.25 civarına inmektedir. Okur-yazar olmayan nüfus içindeki kadın nüfus oranı %80 civarındadır. Gelir grubundaki artışla birlikte ortaöğretim ve yükseköğretimde görünen belirgin artış dikkati çekmektedir.

Çizelge 5. İncelenen hanehalkının eğitim durumu (%)

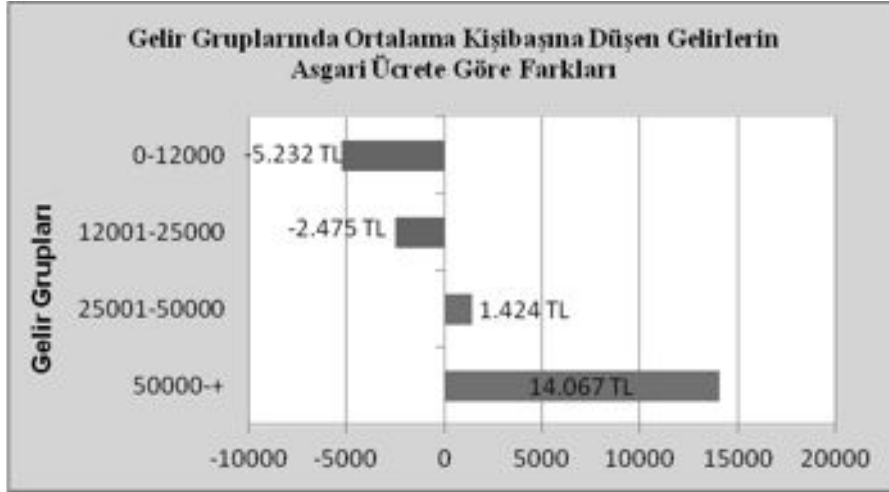
Gelir Grupları (TL)	Okur-yazar	İlköğretim	Ortaokul/lise	Önlisans/ Lisans	Okur-yazar olmayan
0-12.000	7.13	55.58	30.40	0.48	6.41
12.001-25.000	0.80	47.18	47.99	0.54	3.49
25.001-50.000	2.88	44.71	45.19	4.81	2.40
50.001-+	2.91	32.04	54.37	8.74	1.94
ORTALAMA	3.80	48.51	41.36	2.08	4.25

Ortalama hane ve fert geliri ile bunların dağılımı kent ve kırsal arasında önemli farklılıklar gösterir. Kentleşmenin hızlanması ile toplam hane gelirinin büyük bir kısmı kentlerde yaratılmaya başlanmıştır. Bu durum, hem kent nüfusunun artmasından hem de kentlerde fert başına gelirlerin kırsal bölgeye göre daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (Yükseler ve Türkan, 2007). Görüşme yapılan kırsal bölge ailelerinin kişi başına yıllık gelirleri incelendiğinde 3. gelir grubunda (25001-50000 arası geliri olanlar) 2010 yılı itibarıyla net asgari ücretin biraz üzerinde bir gelir söz konusu iken bu grubun altındaki kişi başına gelir, bunun yarısı civarında ve en düşük gelir grubunda ise bunun ¼'ü kadar kişi başına gelir düşmektedir (Çizelge 6 ve Şekil 2). En yüksek gelir grubundaki kişi başına yıllık gelir miktarı ise asgari ücretin üç katının üzerinde gerçekleşmiştir.

Çizelge 6. Hanehalkının kişi başına yıllık gelir dağılımı (TL)

Gelir Grupları (TL)	Ortalama nüfus	Ortalama gelir	Kişi başına gelir
0-12.000	3.64	7121	1958
12.001-25.000	3.82	18028	4714
25.001-50.000	4.13	35582	8613
50.001-+	4.04	85811	21256
ORTALAMA	3.82	22063	5773

Kişi başına düşen gelirlerin 2010 yılı net asgari ücretten (599,12 TL/ay*12=7,189.44 TL/yıl) farklılıkları Şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre 3. Gruptaki hanehalkı bireylerinin asgari ücretin biraz üzerinde gelirleri söz konusu iken kişi başına gelir alt gelir gruplarında negatif değerler almış ve en düşük gelir grubunda asgari ücretin ¼'üne kadar düşmüştür. Asgari ücret seviyesi altında gelire sahip olan ailelerin oranı %17'dir. En yüksek gelir grubunu net asgari ücrete göre karşılaştırdığımızda farkın üç katına yaklaştığı buradan daha net olarak görülebilmektedir.

Şekil 2. Hanehalkı Gelir Gruplarının Asgari Ücrete Göre Oluşan Gelir Farklılıkları

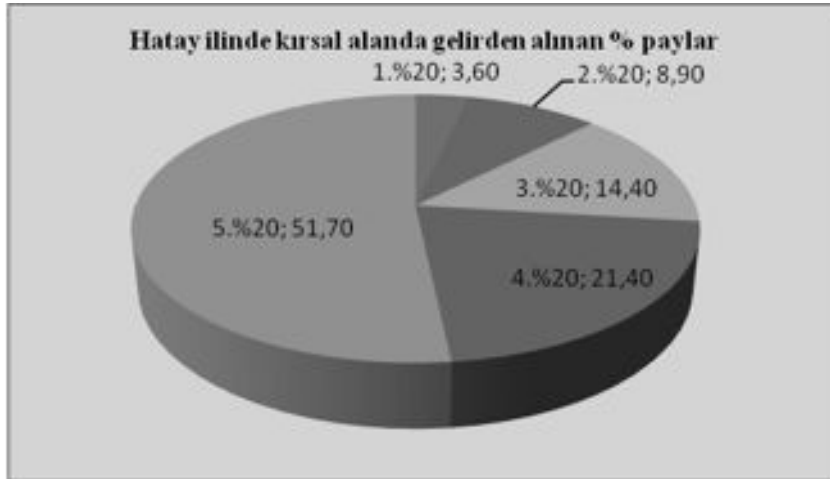
Araştırmanın bu bölümünde Yüzde Paylar, Gini katsayısı ve Lorenz Eğrisi kullanılarak Hatay İli kırsal alanda gelir grupları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar bölge kırsalında gelir dağılımının son derece bozuk olduğunu göstermektedir.

Kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçülerinden en açık olanı Yüzde Paylar yöntemidir. Özellikle uluslararası karşılaştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelir sahipleri, eşit gruplara bölünür. Örneğin; %20, %1, %5'lik gruplar gibi. Her bir grubun toplam gelirden almış olduğu pay ortaya konularak karşılaştırma yapılabilir. Bu araştırmada %20'lik dilimler kullanılmıştır. Aşağıdaki çizelgeden de görüldüğü gibi incelenen hanehalkının verilerine göre gelirleri en düşükten yükseğe doğru 5 gruba paylaştırılmış ve en düşük gelirli 1. Gruba en yüksek gelirli 5. Grup arasında 14,5 katlık bir fark olduğu görülmüştür. Türkiye genelinde ortalama 7,2 kat olan bu fark liberal ekonomilerde ortalama 5-8 kat iken, gelirin daha düzgün dağıldığı sosyalist sistemlerde yaklaşık 3 kattır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Hatay kırsalında gelir son derece adaletsiz dağılmaktadır. Bu durum, bölgede kırsal yoksulluğun önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bunun başlıca sebebi nüfus yoğunluğu ve nüfus artışının hızlı ve plansız olmasıdır. Toprak dağılımındaki dengesizlik kişi başı gelirleri olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, hayvancılığın gelişmemesi, bitkisel üretim ağırlıklı tarım yapılması kalabalık ailelerde işgücünün atıl kalmasına neden olmakta ve yoksulluğu körüklemektedir. Nitekim en zengin %20'lik gelir grubu toplam gelirin yarısından fazlasını alırken nüfusun %80'i toplam gelirin yarısından azını paylaşmaktadır. Bu durum kırsal alanda adaletsiz gelir dağılımını ortaya koymaktadır. Hatay'da nüfus dilimlerinin toplam gelirden aldıkları paylar Türkiye ortalamasına göre oldukça düşüktür. En yoksul grupta bu fark neredeyse 2 kat iken gelir arttıkça bu fark azalmaktadır (Çizelge 7 ve Şekil 3).

Çizelge 7. Hatay ili Kırsal Alanında Gelir Dağılımında Gini Katsayısı

Gelir grupları	HATAY		Ortalama gelir(TL)		Toplam Gelirden aldığı pay (%)	
	Toplam gelir (TL)	Kümülatif Toplam	Hatay	Türkiye	Hatay	Türkiye
1.%20	83.771	83.771	1.180	2.105	3,6	6,5
2.%20	209.519	293.290	2.951	3.698	8,9	11,1
3.%20	337.176	630.467	4.749	5.327	14,4	15,6
4.%20	502.215	1.132.682	7.073	7.707	21,4	21,9
5.%20	1.212.285	2.344.967	17.318	14.983	51,7	44,9
Ortalama/Toplam		4.485.177	6.654	6.762	100,0	100,0
Gini Katsayısı					0,474	0,379

Toplam hane gelirinin dağılımında kentlerde daha belirgin bir iyileşme varken, kırsal kesimde bu iyileşme sınırlı kalmıştır. Gini katsayısı 2002 yılında kentlerde 0.44, kırsal kesimde 0.42 iken bu katsayılar 2005 yılında sırasıyla 0.37 ve 0.38'e gerilemiştir (Yükseler ve Türkan, 2007). Şekil 3'te Hatay ili kırsal alanındaki nüfusun yüzdeler dilimlere göre dağılım grafiği gösterilmiştir. Türkiye kırsal alanındaki bu dağılım ilk yüzdeler diliminde 2010 yılı için %6.2 ve son yüzdeler dilimi için de %44.3 olarak hesaplanmıştır (Anonim, 2012). Buna göre Hatay ili kırsal alanının daha dengesiz bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

Şekil 3. Gelirlerin %20'lik nüfus dilimlerine göre yüzde dağılımı.

Gini Katsayısı: Dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçütlerden biridir. Lorenz eğrisine bağlı olup, eğri ile köşegen arasında kalan alanın köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir. Yani tam eşitlik doğrusu ile Lorenz Eğrisi arasında kalan alan A ve Lorenz Eğrisi altında kalan alan B ise Gini Katsayısı $A/(A+B)$ olarak hesaplanmaktadır. Bu oran büyüdükçe dağılımdaki eşitsizlik artıyor demektir. Bir toplumda gelir adaletli bir şekilde paylaşılmış ise gini katsayısı "0" a, gelirleri yalnızca bir kişi almışsa Gini katsayısı "1" e eşit olmaktadır. Bu çalışmada Gini Katsayısı aşağıdaki formülle bulunmuştur (Geyik ve ark., 2005; Dumlu ve Aydın, 2008).

$$G = [1 - \sum_{k=1}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1})] \text{ burada;}$$

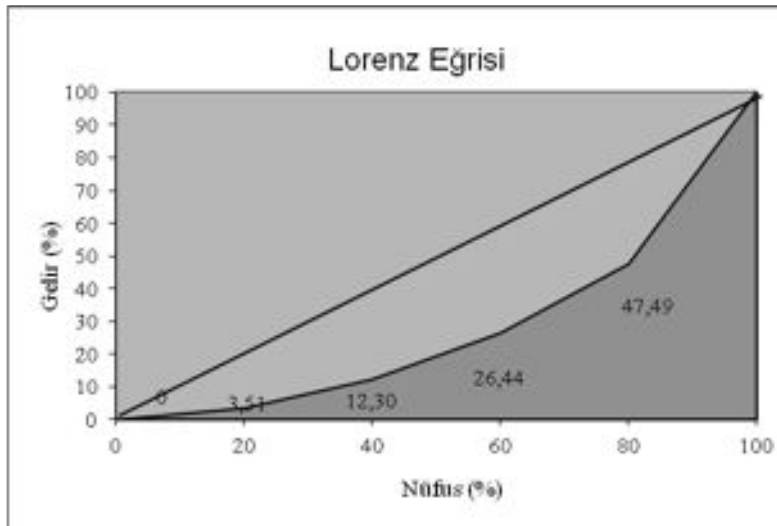
G: Gini katsayısı,

X: Nüfus değişkeninin birikimli oranı,

Y: Gelir değişkeninin birikimli oranıdır.

Hatay ili kırsal alanı için buradan Gini katsayısı =0,474 olarak hesaplanmıştır. Yüzde paylarda olduğu gibi Gini katsayısı da bölge kırsalında yoksulluğun boyutunu ortaya koymaktadır. Bölgede üretilen gelir ne kadar yüksek olursa olsun kişiler arasında dengeli dağılmadığı sürece yoksulluğun önüne geçilememektedir. Burada Türkiye ortalama Gini katsayısı 0,38 iken Hatay'da 0,47'dir. Son derece yüksek bir değer olup, gelir oldukça adaletsiz dağılmaktadır.

Gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Lorenz Eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterilme yollarından biridir. Lorenz Eğrisinden aynı ülke içinde farklı zamanlardaki gelir dağılımlarındaki eşitsizliği ya da farklı ülkelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizliği karşılaştırmak için yararlanılabilir (Aktan ve Vural, 2002). Gelir grupları arasındaki eşitsizliğin ölçümünde kullanılan en yaygın araçlardan birisi olan Lorenz Eğrisinde yatay eksen hanehalkı nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey eksen ise hanehalkının elde ettiği gelirin birikimli yüzde payları yer alır. Yani, nüfusun yüzde kaçının, gelirin yüzde ne kadarını aldığını gösterir. Hatay kırsalı için elde edilen verilerden yararlanılarak çizilen Lorenz Eğrisi Şekil 4'te verilmiştir. Buna göre, Lorenz Eğrisinin mutlak eşitlik doğrusundan büyük ölçüde uzaklaştığı görülmektedir. Dolayısıyla, araştırma bölgesinde gelirlerde son derece dengesiz bir dağılım olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Hatay İli kırsal alanı Lorenz Eğrisi

Asgari gıda gereksinimi ile konut, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli araç ve olanakların olmaması sonucu ortaya çıkan bir fiziki mahrumiyet durumu olarak nitelendirilebilecek yoksulluk istihdam olanaklarının olmaması ve değişik türlerde ayrımcılığın mevcut olması halinde artar (Aktan ve Vural, 2002). Hanehalkının tüketim harcamaları bileşiminde yıllar içinde önemli bir değişim yaşandığı gibi, farklı gelir grubundaki hanehalklarının tüketim kalıplarının da farklılaştığı gözlenir. Hanehalkının gelir düzeyi arttıkça başta gıda harcamaları olmak üzere zorunlu harcamalar düzenli bir şekilde azalır. Buna karşılık gelir seviyesi artıkça hizmet ağırlıklı harcamalar artar (Yükseler ve Türkan, 2007). Araştırma alanında yoksulluğun bu açıdan söz konusu olup olmadığı Çizelge 6’da hanehalkının temel ihtiyaçlarına göre harcamalarının oransal dağılımı ele alınarak incelenmiştir. Ailelerin temel ihtiyaçlardan barınma ve giyim dışındaki ihtiyaçlar ile tasarruf yapabilme durumu incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre gelir grupları bakımından göze çarpan en belirgin farklılık gıda ve eğitim harcamaları arasındadır. Düşük gelir gruplarında gıda harcamaları oransal olarak aile harcamalarında yüksek pay alırken (%43), yüksek gelir grubunda bu oran (%31) düşmektedir. Eğitime düşük gelir gruplarının ayırdığı harcama oranı %23 civarında iken en yüksek gelir grubunda bu oran %35’e yaklaşmıştır. Farklı gelir gruplarının sağlık ve eğitim harcamaları ortalama %16 olmuştur. Hanehalkı gelirlerindeki artışa paralel olarak eğitime daha fazla harcama yaparken, gelirlerdeki azalışa göre eğitim harcaması payı düşmekte ve gıda harcamaları yükselmektedir.

Çizelge 8. İncelenen hanehalkının harcanan gelirinin harcamalara göre dağılımı (%)

Gelir Grupları (TL)	Gıda	Eğitim	Sağlık	Ulaşım	Toplam
0-12.000	42,64	23,14	18,04	16,14	100,00
12.001-25.000	42,50	24,30	15,18	17,02	100,00
25.001-50.000	36,13	31,64	16,99	15,24	100,00
50.001-+	30,64	38,76	14,73	15,87	100,00
ORTALAMA	33,79	34,68	15,78	15,76	100,00

Yoksulluk kırsal kesimde daha yaygın olarak gözlenmektedir. İncelenen hanehalkının 2010 yılı TÜİK yoksulluk sınırı değerleri bakımından değerlendirilmesi yapılarak kırsal yoksulluk düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu değer 3 kişilik aile büyüklüğü için 759 TL/ay olarak açıklanmıştır. Çalışmaya katılan ailelerin aylık gelirlerinin bu değerle yapılan karşılaştırmasına göre toplam 92 ailenin (%26) geliri yoksulluk sınırı altındadır. Yoksulluk sınırı altında kalan ailelerin tamamı ilk gelir grubuna aittir. Aynı dönemde Akdeniz bölgesi için genel yoksulluk oranı %12,6 olarak açıklanmıştır (Anonim, 2012). Türkiye’deki kırsal yoksulluk oranı 3-4 kişilik bir aile için 2009 yılında %29 olarak açıklanmıştır. Bu verilere göre araştırma bölgesi sonuçları Türkiye ortalamasının biraz üzerinde yer almakta ve daha iyi koşullarda oldukları söylenebilir.

4. Sonuç

Bu çalışma Hatay ili kırsal alanındaki hanehalkının nüfus yapısı, eğitimi, gelir seviyesi ve gelirin paylaşımını belirlemek amacıyla 2010 yılında 354 aile temsilciyle yapılmıştır. Ayrıca hanehalkının ortalama gelir seviyesi durumu yoksulluk bakımından değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre hane gelirlerinin büyük bölümü tarım kesiminden sağlanmakta ve ortalama yıllık gelir 22 063 TL’dir. Ortalama hane fert sayısı Türkiye ortalaması altında olup 3,76 kişidir. Gelir gruplarına göre eğitim seviyeleri belirgin şekilde artış göstermektedir. Hanehalkının gelir seviyesi sonuçlarına göre toplam ailelerin %17’sinin gelir seviyesi asgari ücretin altında kalmıştır. Türkiye geneli için hesaplanan Gini katsayısı 2010 yılı için 0,38 iken bu katsayı araştırma alanında daha bozuk bir gelir dağılımı anlamına gelen 0,47 olarak bulunmuştur. Aynı şekilde nüfusun yüzdelik dilimleri arasındaki fark Türkiye geneli için 7,2 kat iken araştırma alanında bu fark 14,5 kat olarak ortaya çıkmıştır. Gelirin temel ihtiyaçlara göre harcanması bakımından gelir grupları incelendiğinde alt gelir gruplarında gıda harcamaları ağırlıkta iken üst gelir gruplarında bu oran hizmet ağırlıklı harcamalar öne çıkmaktadır. Hanehalklarının yıllık gelirlerinin yoksulluk seviyesine göre değerlendirmesine göre incelenen ailelerin %26’sının geliri bu sınırın altındadır. Sonuçların genel olarak değerlendirilmesine göre araştırma bölgesinde gelir artışı yönünde önlemler alınması yanında bu gelirlerin dağılımını düzenleyici çalışmalara da ihtiyaç olduğu açıktır.

Kaynaklar

Aktan, C.C., Vural, İ.Y. 2002. Gelir Dağılımında Adalet(sız)lık ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Anonim, 1990. World Development Report 1990: Poverty. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2000/12/13/000178830_98101903345649/Rendered/PDF/multi_page.pdf Erişim tarihi: 20.04.2012.

Anonim, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu, Gelir, Tüketim ve Yoksulluk İstatistikleri Veritabanı. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23 Erişim Tarihi Mart 2012.

Atkinson, A. B. 1973. Income Distribution and Social Change Revisited. *Journal of Social Policy*, 4(1): 57-68.

Dağıstan, E., Mutlu, S., Gül, A. 1999. Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Alanda Gelir Dağılımı ve Tüketim İlişkisi.

Ç.Ü.Z:F. Dergisi, 14 (4): 1-8, Adana.

Dumlu, U., Aydın, Ö. 2008. Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini. Ege Akademik Bakış, 8 (1): 373-393.

Ensari, S. 2010. TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/87/MFY-87_Siddik_Ensari_Yoksulluk_Analizleri.pdf Erişim tarihi: 15.04.2012.

Geyik, P.Ö., Uludağ, A.K., Karabulut, E. Saraçbaşı, O. 2005: Yaşam Sürelerindeki Farklılıkların Gini Katsayısı ile İncelenmesi, 8. Ulusal Biyoistatistik Kongresi Bildiri Kitabı: 324-332, Uludağ Üniversitesi.

Haughton, J., Khandker, S.R. 2009. Handbook on Poverty and Inequality. http://issuu.com/world.bank_publications/docs/9780821376133 Erişim tarihi: 10.04.2012.

Masika, R., Arjan, H., Baden, S. 1997. Urbanization and Urban Poverty: A Gender Analysis. Swedish International Development Cooperation Agency, Bridge Development-Gender Report No:54.

Shenggen, F., Hazell, P., Sukhadeo, T. 2000. Government Spending, Growth and Poverty in Rural India. American Journal of Agricultural Economics, 82(4): 1038-1051.

Yükseler, Z., Türkan, E. 2007. Türkiye'de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2007/4.

Mikro Kredinin Kadın Girişimciliğine Etkisi: Samsun İli Örneği

Nur İlkay SÖNMEZ

Araş. Gör.

ilkay.sonmez@omu.edu.tr

Kürşat DEMİRYÜREK

Doç. Dr.

kdemiryurek@gmail.com

Ondokuzmayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Kurupelit/Samsun

Özet

Günümüzde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için yoksulluğu azaltmada en önemli araçlardan biri olan mikro kredi uygulamaları ile girişimciliğin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu dünya üzerindeki yüzden fazla ülkede başarılı bir şekilde yürütülen mikro kredi, yoksul kişilere faizsiz ve kefilsiz şekilde kredi vererek, kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarını teşvik etmek amacıyla, özellikle kadınlara verilen küçük sermaye olarak ifade edilmektedir. İnsanlara güvenerek, yoksulluğu ortadan kaldırma içerisinde olan mikro kredi uygulamaları, kadınların toplumda güçlenmesine yardımcı olurken; aynı zamanda aşırı yoksul kadınların da girişimci olabileceğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun önlenmesinde kullanılan mikro kredi, kadınların emeklerini kayıt altına alarak ailelerine önemli ekonomik katkılar sağlamaktadır.

Bu araştırmada Samsun ili genelinde Türkiye Grameen Mikro kredi Programı kapsamında yürütülen mikro kredi uygulamaları ele alınmıştır. Araştırmanın birincil verilerini, Samsun Atakum, Çarşamba, Bafra ve Terme ilçelerinde aktif olarak mikro kredi kullanan 652 kadın arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen, 84 kadın ile yapılan anket çalışmaları oluşturmaktadır. Araştırmada, mikro kredinin kadın girişimciliğine katkısı incelenmekte ve yoksulluk üzerindeki azaltıcı etkisi ortaya koyulmaktadır. Araştırma sonuçları mikro krediyi kullanarak işe başlayan kadınlar ile işi olup mikro kredi kullanan kadınlar arasında mikro krediyi algılamaları bakımından farklılıklar olduğunu ve bu farklılıklara bağlı olarak kredi ile ilgili problemlerin ortaya çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mikro kredi, girişimcilik, kadın, yoksulluk, Samsun

Impact of Microcredit Women's Entrepreneurship: The Case of Samsun Province

Abstract

Today, one of the most important tools for reducing poverty for the realization of development of micro-credit practices is of great importance to promoting entrepreneurship. More than one hundred countries around the world, including in Turkey carried out a successful micro-credit, poor people interest-free credit way giving, in order to invite them all to their own income-generating activities, especially women, are expressed as the small capital. Relying on the people, micro-credit applications which is within the effort eradicate poverty, while helping to strengthen women's society, but also reveals the extremely poor women could be as entrepreneurial. Micro-credit used in the prevention of poverty, women's labor by recording the important economic contributions to their families provides.

Samsun province of Turkey in this study, micro-credit applications are discussed in the context of Grameen Microcredit Program. The primary data for this study, Samsun, Atakum, Çarşamba, Bafra and Terme counties actively using micro-credit from 652 women selected by simple random sampling method, create surveys with 84 women. In the study, micro-credit examined the contribution of women entrepreneurship and on poverty the effect of reducing is introduced. The research results, among the women using micro-credit is the job and using micro-credit women began to work, there are differences in terms of perceptions of micro-credit and this is due to differences in the emergence of problems related to credit.

Key Words: micro-credit, entrepreneurship, women, poverty, Samsun province

1.Giriş

1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve son yıllarda giderek artan kadın istihdamının özel bir alanı olan kadın girişimciliği büyük önem kazanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadın girişimci sayısı da artış göstermektedir ancak toplumun kadınların iş yaşamına girmesinde oluşturduğu önyargılar bu artışın azalan oranda olmasına neden olmaktadır. Bununla beraber toplumun kadınlara olan önyargılı bakış açısı da hızla değişmektedir. Değişik sektörlerde üretimin her alanına kırsal ve kentsel bölgelerdeki kadınların aktif olarak katıldığı düşünüldüğünde, onların ekonomik kalkınmadaki önemi yadsınamaz. Ancak, kırsal kesimdeki kadınların eğitim seviyesinin düşük olmasından kaynaklanan kendine güven eksikliği, sermaye bulmadaki sıkıntılar, bankaların çok yüksek faizli krediler veriyor olması ve bunların geri ödenmesinde karşılaşılan zorluklar vb. gibi durumlar ya da bazı sosyal ve kültürel engellerden dolayı istihdam eden/edilen kadınların az olduğu da bir gerçektir.

Dünya'da ilk olarak 1976 yılında Profesör Yunus tarafından kendi ülkesi Bangladeş'te başlatılan Grameen Mikro kredi Programı ve Türkiye'de Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı tarafından kurulan ve bir mikro ekonomik destek işletmesi olan MAYA ile özellikle kadınlara mikro ölçekte krediler verilmeye başlanmış ve bu uygulamalarla birlikte girişimci kadınların sayısı da artmaya başlamıştır. Küçük ölçekli bu krediler sayesinde ihtiyaç sahibi yoksul kadınlar gelir getirici faaliyette bulunmaya başlamış ve son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde geliştirilen desteklerle birlikte kadınlar

ülke ekonomilerine önemli katkılarda bulunmuştur. Asıl amacı, dar gelirli insanların özellikle de kadınların gelir getirici faaliyetlerde bulunarak yoksulluklarını azaltmak olan mikro kredi, grup odaklı ve en önemlisi teminat istemeyen bir kredi programıdır. Mikro kredi ile kadınlar; terzi, kuaför dükkânı gibi dükkânları açmak, sebze ve meyve alım-satımı gibi ticari faaliyetleri, süt üretimi, el sanatları, çeyizlik eşya yapımı gibi değişik üretim faaliyetlerini yapmak için ve temizlik malzemeleri satımı gibi hizmetler için kredi kullanarak kendi işlerinin patronu olmaktadır. Mikro kredi, kadın girişimciliği seviyesini artırmakla birlikte aynı zamanda onların işlerini kurmalarına ya da mevcut işlerini geliştirerek sermayelerini artırmalarına da yardımcı olmaktadır. Kadınları iş sahibi yapmasının yanında işveren olmasını da sağlayan mikro kredi sayesinde, kadınların istihdama katılımları sağlanarak gelirleri artmakta, bu durum onların ailelerine ekonomik anlamda katkıda bulunmalarına yardım etmektedir. Aynı zamanda ekonomik olarak kendi kendilerine yeterli olmaları sağlanarak yaşam stillerinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Apte, 1988). Kadın girişimcilerin eğitim seviyelerini artırmalarına, sağlık, beslenme, barınma ve genç nesillerin geleceklelerini biçimlendirme konularında daha bilinçli bireyler olmalarına da yardımcı olabilmektedir. Aynı zamanda bir ülkedeki ekonomik kalkınma hedefleri; hayat standardını yükseltme, yoksulluğun ortadan kaldırılması, bir iş bulmayı ve cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasını hedefliyorsa, mikro kredi uygulamasına kadınlar ile başlamak daha uygun olacaktır. Çünkü kadınların ekonomik hayata katkı sunması ve üretken hale gelmesi demek çocuklarının geleceğini de garantiye alması demektir (İl Özel İdaresi, 2011). Bu nedenlerle kadın girişimciliğini geliştirmede mikro kredi önemli bir araç olarak görülebilmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de mikro kredi konusunda çok sayıda çalışma yapılmış ve mikro kredinin yoksulluğu azaltıcı etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Yoksulluk ve işsizliği azaltmada, kadınları güçlendirmede ve üretimi artırmada mikro kredi uygulamaları konusunda yapılmış çok sayıda yerli ve yabancı araştırma olup bunlar arasında, Pitt ve Khandker (1996), Paul Mosley ve David Hulme (1998), Karlan (2001), Robinson (2001), Morduch ve Haley (2002), Dunford (2006), Korkmaz vd. (2004), Akça (2005), Adaman ve Bulut (2007), Can ve Karataş (2007), Aşçı ve Demiryürek (2008), Uluoğlakçı (2009), Artukoğlu (2009), Soyak (2010), Güzel (2011) sayılabilir. Türkiye'de yapılmış araştırmalar arasında mikro kredi uygulamalarının başlamasıyla beraber derleme çalışmalarının yoğunlukta olduğu (Akbiyık ve Şahin (2010), Altay (2007), Gökyay (2008), Artukoğlu (2009)) ve alan çalışmalarının da sınırlı sayıda olduğu (Korkmaz vd., (2004), Uluoğlakçı (2009), Can ve Karataş (2007), Adaman ve Bulut (2007)) görülmektedir. Yoksulluğu azaltmak için bir araç olmasının yanında aynı zamanda girişimciliğin gelişmesine yardımcı olan mikro kredinin kadın girişimciliğine etkisi de incelenmesi gereken bir diğer önemli konudur.

Bu araştırmanın amacı, kadın girişimciliğinin öneminin giderek arttığı ülkemizde; Samsun ilinde mikro krediden yararlanan kadınların nasıl kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulduklarını, ne tür işlerde çalıştıklarını, geri ödemede zorlanıp zorlanmadıklarını, mikro kredi ile ilgili problemlerinin olup olmadığını ve ailelerine ekonomik olarak katkılarını analiz etmektir. Literatüre katkı sağlayacak bu araştırma, alan çalışması bakımından bölgede yapılan ilk çalışmalardan biridir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Bu araştırmanın kapsamı Samsun ili Türkiye Grameen Bank Mikro Kredi Şubesine (TGMP) kayıtlı olan ve mikro kredi kullanan kadınlarla sınırlıdır. Yapılan görüşmeler ile kadınların Atakum, Bafra, Çarşamba, Terme ilçelerinde oldukları belirlenmiştir.

Araştırmanın ana materyalini, mikro kredi kullanan kadınlar ile bire bir yapılan anketten sağlanan birincil nitelikli veriler ve araştırma alanında yapılmış olan gözlemler oluşturmaktadır.

2.2. Yöntem

Anket uygulanacak kadın sayısının tespiti için, ilk olarak Samsun ili Türkiye Grameen Bank Mikro Kredi Şubesinde kayıtlı olan ve kredi kullanan kadın sayısı 2012 Şubat ayı itibari ile Samsun Atakum'da 321, Bafra'da 200, Çarşamba'da 68 ve Terme'de 63 olmak üzere 652 olarak belirlenmiştir. Daha sonra anket yapılacak örnek sayısını belirlemek için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 1967):

$$n_0 = Z^2 * [(p*q)/d^2]$$

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}}$$

Formülde;

n : Örnek hacmi

n_0 : Sonlu düzeltme faktörünün 1'e eşit olduğu durumdaki örnek hacmi

N : Ana kütlede dahil kadın sayısı (652)

d : Ortalamadan izin verilen hata payı (%10)

p : Ortalamadan daha küçük değerlerin meydana gelme ihtimali (.05)

q : Ortalamadan daha büyük değerlerin meydana gelme ihtimali (1-p=.05)

Z : Standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesi (%95)

$Z_{\text{tablo}} = 1.96$ 'dır.

Yapılan hesaplama sonucu, örnek hacmi 84 olarak belirlenmiştir. Örnek hacmi belirlendikten sonra Türkiye Grameen Bank mikro kredi Samsun şubesi personelinin haftalık olarak yaptıkları toplantılara katılarak ve mikro kredi kullanan

kadınlar ile birebir görüşülerek anket çalışmaları yapılmıştır.

3. Araştırma Sonuçları

3.1. Araştırma Alanına İlişkin Mevcut Bilgiler

Yunus'un kırsal alanda yaşayan dar gelirli insanlara bankacılık hizmetlerinin nasıl uygulanabileceği üzere yaptığı araştırmalar sonucu ortaya çıkan mikro kredi Türkiye'de ilk olarak Türkiye İsrافی Önleme Vakfı önderliğinde 2003 yılında Diyarbakır'da uygulanmaya başlamıştır. İlk yıl iki grup ve 10 mikro kredi üyesi bulunmakta olan programda altı kişiye, her birisine 500 TL olmak üzere toplam 3000 TL kredi verilmiştir. 2012 yılı itibari ile TGMP 85 şubeye ulaşmıştır. 2012 Mayıs ayı itibari ile mikro kredi programı kapsamında 51,737 dar gelirli kadına toplam 152.707.000 TL (\$82.000.000) mikro kredi verilmiştir (TGMP, 2012).

Samsun ilinde mikro kredi projesi İl Genel Meclisinin, 06.02.2009 gün ve 28 sayılı kararı doğrultusunda 2009 yılı Nisan ayında imzalanan işbirliği protokolü ile başlatılmıştır. 2012 yılı Şubat ayı içerisinde toplam 652 kadın üyesi bulunmaktayken 2012 yılı Mayıs ayında bu sayı 700'e ulaşmıştır ve her geçen gün krediye başvuran kadın sayısı artış göstermektedir. Üyelerin ve kredi alanların hepsi kadındır ve bu kadınların hepsi kentsel bölgelerde bulunmaktadır. Üye kadınlara toplam 650.446.50 TL kredi dağıtımı gerçekleştirilmiştir (TGMP, 2012). Kredi kullanan kadınların kredilerini mefruşat, kozmetik ürünleri ve temizlik malzemeleri satışı, tuhafiyeye ürünleri satışı, pazarcılık, süpürge üreticiliği, kuaförlük, gümüş işletmeciliği vb. değişik iş kollarında değerlendirmektedirler.

3.2. Kadın Girişimcilere Ait Demografik Bilgiler

Girişimci kadınlara ait demografik bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir. Samsun'daki mikro kredi kullanan kadın girişimcilerin %9.52'sinin 18-25 yaş, %30.95'inin 26-35 yaş, %33.34'ünün 36-45 yaş ve %26.19'unun 46 ve üstü yaşta olduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak, mikro kredi kullanan kadınların orta yaşta oldukları söylenebilmektedir. Ayrıca kadın girişimcilerin %45.24'ünün ilkökul mezunu, %32.14'ünün lise mezunu, %11.91'inin ortaokul mezunu, %5.95'inin önlisans/lisans mezunu olduğu ve %3.57'sinin okur-yazar, %1.19'unun okula gitmediği belirlenmiştir. Türkiye'deki kadınların %40.1'i ilkökul ve %13.8'i lise mezunu (TUİK, 2012) olduğuna göre, Samsun'daki mikro kredi kullanan kadın girişimcilerin eğitim seviyelerinin Türkiye ortalamasına göre yüksek olduğu söylenebilmektedir. Lise mezunu oranının yüksek olması kadın girişimcilerin, mikro krediyi kullanarak girişimci olma cesaretini gösterebilmelerini desteklemektedir. Kadın girişimcilerin medeni durumları incelendiğinde, %78.57'sinin evli, %15.48'inin dul ve %5.95'inin bekar olduğu ortaya çıkmaktadır. Evli olan kadınların mikro krediyi daha çoğunlukla almaları ve kullanmaları, eşleri tarafından desteklendiğinin bir göstergesi olabilir ancak tek olduklarında bir işe başlama cesaretlerinin yeterli olmadığı da düşündürücü bir gerçektir. Araştırma bulguları, kadın girişimcilerin %52.78'inin 2 çocuk annesi, %25'inin 1 çocuk annesi ve %22.22'sinin 3 ve üstü çocuk annesi olduğunu göstermektedir. Bu sonuç kadınların çocuk sahibi olmalarının bir işte çalışmak için engel olmadığını ve ayrıca aile planlaması konusunda bilinçli olduklarını göstermektedir. Can ve Karataş'ın (2007) yaptıkları çalışmada da bununla ilgili benzer sonuçların bulunduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 1: Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategoriler	Kisi Sayısı	%
Yaş	18-25	8	9.52
	26-35	26	30.95
	36-45	28	33.34
	46 ve üstü	22	26.19
Eğitim Durumu	Okula gitmemiş	1	1.19
	Okur-yazar	3	3.57
	İlkokul	38	45.24
	Ortaokul	10	11.91
	Lise	27	32.14
	Önlisans/Lisans	5	5.95
Medeni Durum	Evli	66	78.57
	Bekar	5	5.95
	Dul	13	15.48
Çocuk Sayısı	1 çocuklu	18	25.00
	2 çocuklu	38	52.78
	3 ve üstü çocuklu	16	22.22

3.3. Kadın Girişimcilerin İşleri İle İlgili Özellikler

Araştırma alanındaki mikro kredi kullanan kadınların yaptıkları işler ile ilgili bilgiler Çizelge 2'de verilmiştir. Kadın girişimcilerin mikro kredi kullanmadan önce, %61.90'ının daha önce bir işte çalışmadığı, %38.10'unun ise daha önceden herhangi bir işte çalıştığı tespit edilmiştir. Daha önce başka bir işte çalışan kadınların %43.75'inin 0-3 yıl, %37.5'inin 6-9 yıl, %18.75'inin 3-6 yıl iş deneyimlerinin olduğu görülmektedir. Kadın girişimcilerin faaliyette buldukları iş kol-

larına bakıldığında, %45.24'ünün tekstil-konfeksiyon, %22.62'sinin kozmetik ve temizlik, %11.91'inin tuhafiyebutik, %9.52'sinin gıda-market işlerinde uğraştıkları belirlenmiştir. Bu kadınların %29.76'sının işlerini mikro kredi kullanarak kurdukları, %70.24'ünün ise mevcut işlerini geliştirmek için bu krediyi aldıkları tespit edilmiştir.

Çizelge 2: Kadın Girişimcilerin İşleri İle İlgili Özellikler

Özellikler	Kategoriler	Kişi Sayısı	%
Daha önce başka bir işte çalışıp çalışmama durumu	Evet	32	38.10
	Hayır	52	61.90
Daha önce çalıştığı işteki deneyim süresi	0-3 yıl	14	43.75
	3-6 yıl	6	18.75
	6-9 yıl	12	37.5
Faaliyette bulunan iş kolu	Kozmetik ve Temizlik	19	22.62
	Tekstil-Konfeksiyon	38	45.24
	Tuhafiyebutik	10	11.91
	Gıda-Market	8	9.52
	Pazarlama	5	5.95
	Esnaf	4	4.76
İşine ilk olarak mikro kredi kullanarak başlanma durumu	Evet	25	29.76
	Hayır	59	70.24

3.4. Kadın Girişimciler ve Mikro Kredi

Araştırma alanında bulunan kadınların, aldıkları mikro kredinin girişimciliklerine yaptığı etkiyi daha net bir şekilde ortaya koymak açısından, mevcut olan işlerini mikro kredi kullanarak kuran kadınlar (1) ile mikro kredi kullanarak işlerini geliştiren/eksikliklerini gideren kadınların (2) karşılaştırılması Çizelge 3'de verilmiştir.

İşlerini mikro kredi kullanarak kuran kadın girişimcilerin %88'inin, bir işi olan ve mikro kredi kullanan kadınların ise %59.32'sinin 500-1000 TL arasında kredi aldıkları belirlenmiştir. Kadın girişimcilerin, ilk yıl için öngörülen mikro kredi tutarları, 100 ile 700 TL arasında olmaktadır. Ancak kredi alan kadınların girişimcilik ruhu ve potansiyeli dikkate alınarak mikro kredi her yıl 1.000,00 TL'ye kadar artırılabilir (İl Özel İdaresi, 2011). Bu durumda araştırmaya dâhil edilen kadınların yeni işe başladıkları ve araştırma alanında mikro kredi şubesinin 2009 yılında faaliyette bulunmaya başlamasına rağmen mikro kredi hakkında yeni bilgi sahibi olmaya başladıkları sonuçları ortaya çıkarılabilmektedir. İkinci durumda olan kadın girişimcilerin %15.26'sının 2001-2500 TL arasında kredi aldıkları dolayısıyla mikro krediyi diğerlerinden daha önce duydukları ve ayrıca iş yerleri olduğundan dolayı girişimcilik kredisinden yararlanabildikleri söylenebilmektedir. Kadın girişimcilerin, mikro kredi miktarını yeterli bulma durumları incelendiğinde ise, birinci durumda olan kadın girişimcilerin %56'sının krediyi yetersiz bulduğu ve %44'ünün ise yeterli bulduğu görülmektedir. Ancak ikinci durumda olan kadın girişimcilerin yüksek bir oranı (%76.27) ise kredi miktarını yetersiz bulmaktadır. Araştırma alanında yapılan gözlemlere göre, zaten bir işi olan kadın girişimcilerin, işlerini geliştirebilmek, borçlarını ödeyebilmek, iş yerlerinin bir takım eksikliklerini giderebilmek vb. gibi amaçlarla mikro kredi aldıkları tespit edilmiştir. Asıl amacı, dar gelirli kadınların kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarına imkân sağlamak olan mikro kredinin amacı dışında kullanılıyor ya da alınıyor olması kadınların girişimciliklerine istenen etkide bulunamamakta ancak işlerini ayakta tutabilmek için yardımcı bir kaynak olmaktadır. Bu nedenle herhangi bir işi olup mikro kredi alan kadınlara yönelik bir çalışma başlatılması ve kredi miktarının artırılması, kadın girişimciler arasında geliri artırıcı bir faaliyet olarak daha etkin görülmektedir.

Araştırma alanındaki kadın girişimcilere, mikro kredi hakkında nereden bilgi sahibi oldukları sorulduğunda, %55.95'inin arkadaş çevresinden, %19.05'inin komşularından, %10.72'sinin ise kitle iletişim araçlarından duydukları belirlenmiştir. Ayrıca kadın girişimcilerin faaliyette buldukları işlere bakıldığında, kadın girişimcilerin %52'sinin tekstil-konfeksiyon, %28'inin kozmetik ve temizlik alanında mikro kredi kullanarak çalışma hayatına girdikleri belirlenmiştir. Kadınların kredi kullanmak istediklerinde belirli bir iş kısıtlamasının bulunmamasıyla birlikte girişimcilik ile ilgili aşırı bilgi gerektirmeyen küçük çaplı, yetenekli ve deneyimli oldukları işlerde kredilerini kullanıyor olmaları işlerini mikro ölçekte bir kredi ile büyütmelelerinde yararlı olmaktadır. İkinci durumda bulunan kadın girişimcilerin de aynı şekilde aldıkları mikro kredilerini, %44.07 oranında tekstil-konfeksiyon, %20.34 oranında kozmetik ve temizlik, %13.56 oranında tuhafiyebutik alanındaki işlerde kullandıkları belirlenmiştir.

Mikro kredi alındıktan ve yapılması düşünülen gelir getirici faaliyet için kullanıldıktan bir hafta sonra alınan mikro kredi hizmet maliyeti ile birlikte 46 haftada eşit taksitlerle geri ödenmektedir. Taksitlerin tahsil edilmesi için mikro kredi çalışan kadınların bulunduğu mahalleye giderek tahsilatı yapmaktadır. Araştırmada kadın girişimcilerin genel olarak taksitlerini düzenli ödeyebildikleri ortaya çıkarılmıştır. Kadın girişimcilerin, iş yerleri ya da işleri için yeni mal aldıkları ve iş yerlerini yeni açmaları, sağlık sorunları vb. gibi durumlarda taksitlerini düzenli olarak ödeyemedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca taksitlerin her hafta belirli bir evde tahsil ediliyor olması dükkânı olan kadın girişimcilerin, iş yerlerini

birakacak kimseleri olmamasından dolayı taksitlerini ödemeye gidememesi de gözlem sonucu elde edilen dikkat çekici bir sonuçtur.

Mikro kredi kullanarak işe başlayan kadın girişimcilerin %8.69'u, işi olup mikro kredi kullananların ise %23.21'i işçi istihdam etmektedir. İstihdam edilen işçi sayısına göre, %38.46 oranla 1 kişi ile 3 ve üstü kişi çalıştıran işletmeler birinci sırayı alırken, ikinci sırayı %23.08 oranla 2 kişi çalıştıran işletmeler almaktadır. İstihdam edilen işçi sayısına göre görülmüş kadın girişimcilerin işletmelerinin küçük ölçekli olduğu söylenebilmektedir. Kadın girişimci sayısının az olduğu günümüzde, mikro kredi kullanan kadınların küçük ölçekli de olsa bir işletmeye sahip olması olumlu bir gelişmedir. Araştırma alanında mikro kredinin yeni duyulmaya başladığı sonucu düşünülecek olursa başlangıç için bu kadar eleman çalıştırabilmek olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber bu sonuç, mikro kredinin kadın girişimciliğine etkisinin bir göstergesi olabilir. Mikro kredi ile kadınlar, işlerini evlerinin bir odasında başlatıp, işin gidişatının olumlu olduğu durumlarda iş yeri açarak yanlarında işçi istihdam etmeye başlamaktadırlar. Buradan hareketle ilk olarak kendi işinin patronu olan kadın girişimciler daha sonra işveren konumuna gelmektedirler.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre, birinci durumda olan kadınların %70'inin, ikinci durumda olan kadınların ise, %61.54'ünün işletmelerinin kendilerine ait olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işe başlayan kadınların bazılarının (birinci durumda olan kadınların 15'i, ikinci durumda olan kadınların ise 20'si) kendi evlerinde faaliyette bulduklarından dolayı iş yerlerinin olmadığı belirlenmiştir. Çizelgeye göre, kadın girişimcilere mikro kredi kullandıktan sonra sosyal yaşantılarında ya da aile çevrelerinde değişim olup olmadığı sorulduğunda, çoğunluğunun evet seçeneğini ifade ettikleri görülmektedir. Yeni işe başlayan kadınlarda yaşanan değişimlerin daha çok olduğu ve bu değişimlerin kendilerine olan güvenlerinin ve başka bir işe başlama cesaretlerinin arttığı yönünde olduğu gözlemlenmiştir. Bazı kadınların ise, işe başladıktan sonra sosyal çevrelerinin genişlediğini, ailelerine ekonomik anlamda katkıda bulunabildikleri için daha mutlu ve huzurlu bir yaşama sahip oldukları ancak eşleri, çocukları ve diğer aile üyeleriyle zaman geçiremediklerinden dolayı manevi anlamdaki değişimin olumsuz yönde olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Aynı zamanda kadın girişimcilerin eşleri ve akrabaları tarafından desteklenmeleri durumunda daha başarılı olabildikleri de çarpıcı bir sonuçtur.

İşlerine mikro kredi ile başlayan kadınların, daha önce bir işi olan ve kredi kullanan kadınlardan daha fazla oranda mikro krediden memnun oldukları görülmektedir. Kadın girişimcilerin geçmişte işlerini kurarken yaşadıkları sıkıntılardan dolayı, mikro ölçekte bir kredinin iş kurmaya, işi genişletme konusunda çok büyük gelişmeler sağlayacağına inanmaları, onların krediden memnun olmamalarına neden olmaktadır. Ancak bu kredi ile iş kuran kadınlar, ufak bir destekle yola çıkarak işlerini büyütebildiklerini bizzat yaşadıklarından dolayı, bu şekilde verilen kredi girişimcilik anlamında daha verimli olabilmektedir.

Çizelge 3: Kadın Girişimcilerin Mikro Kredi İle İlgili Durumları

Göstergeler	Kategoriler	Mikro kredi kullanarak çalışma hayatına başlayan kadın girişimciler (1)		Mevcut işi olup mikro kredi kullanan kadın girişimciler (2)	
		Kişi sayısı	%	Kişi sayısı	%
Aldıkları mikro kredi miktarı	500-1000 TL	22	88.00	35	59.32
	1001-1500 TL	1	4.00	8	13.56
	1501-2000 TL	-	-	4	6.78
	2001-2500 TL	-	-	9	15.26
	2501-3000 TL	-	-	3	5.08
	3001-+ TL	2	8.00	-	-
Mikro krediyi yeterli bulup bulmama durumu	Evet yeterli	11	44.00	14	23.73
	Hayır yetersiz	14	56.00	45	76.27
Faaliyette buldukları işler	Tekstil-Konfeksiyon	13	52.00	26	44.07
	Kozmetik ve Temizlik	7	28.00	12	20.34
	Gıda-Market	3	12.00	5	8.47
	Pazarlama	1	4.00	4	6.78
	Tuhafiye-Butik	1	4.00	8	13.56
	Esnaf	-	-	4	6.78
Taksitlerini düzenli olarak ödeyebilme durumu	Evet ödeyebiliyorum	24	96.00	47	79.66
	Hayır ödeyemiyorum	1	4.00	12	20.34
Eleman çalıştırma durumu	Evet	2	8.69	13	23.21
	Hayır	21	91.30	43	76.79
Çalıştırılan eleman sayısı	1 kişi	1	50.00	5	38.46
	2 kişi	1	50.00	3	23.08
	3 ve üstü kişi	-	-	5	38.46
İşletme sahipliği durumu	Evet	7	70.00	24	61.54
	Hayır	3	30.00	15	38.46
Mikro kredi kullandıktan sonra değişim oldu mu?	Evet oldu	18	72.00	40	67.80
	Hayır olmadı	7	28.00	19	32.20
Mikro krediden memnun olma durumu	Memnun değilim	3	12.00	6	10.17
	Az memnunum	2	8.00	10	16.95
	Memnunum	9	36.00	26	44.07
	Çok memnunum	11	44.00	17	28.81
Ailesi ve çevresi tarafından desteklenme durumu	Fikrim yok	1	4.00	3	5.08
	Çok az	2	8.00	5	8.48
	Az	2	8.00	4	6.78
	Orta	4	16.00	12	20.34
	Çok	6	24.00	7	11.86
	Çok fazla	10	40.00	28	47.46

4. Sonuç ve Öneriler

Kadınlara verilen mikro kredi ile onların yapabileceği her türlü işi paraya çevirmesine imkân vererek hanelerine maddi anlamda katkı sağlamalarına yardımcı olunmuştur. Dar gelirli kadınların üretim faaliyetlerinde bulunarak kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarına imkân sağladığı düşünüldüğünde mikro kredinin çok önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Ancak uygulamada görülen aksaklıklar bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Mikro kredi ile kadınlara işlerini kurabilmelerine imkân sağlama yanında, kadınlara verilen diğer desteklerden haberdar olmaları ve iş kurma becerilerini kazandırması, kendilerine ait sosyal güvencelerinin olmalarını, en önemlisi kadınların kendilerine ait bir gelir kazandırması ve erkeklerin çok az müdahale edebileceği bir iş kurmaları sağlanmaktadır.

Mikro kredi uygulamaları özellikle il ve ilçe merkezlerindeki kadınlar tarafından kullanılmakta ve ev hanımlarına yönelik olmasına rağmen küçük esnaf olan kadınlar tarafından daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum kredi kullanarak işini yeni kuran kadınların tekrar kredi almak istediklerinde mikro kredi kuruluşu tarafından olumsuz cevap verilmesi sonucunu beraberinde getirmektedir. Kırsal kesimdeki kadınlara henüz yeterli olarak mikro kredi uygulamalarının iletilemeyişi de dikkat çeken önemli bir sonuçtur. Ticaretle uğraşan kadınların kredi kullandıktan sonra daha bilinçli olmalarından dolayı daha çok mikro kredi talebinde bulunmaları, üye sayısını artırmakta ve dolayısıyla mikro kredi fonunda azalışlar meydana getirmekte ve bu durumda yeni iş kuran ya da mal alımı vb. gibi konularda nakit paraya ihtiyacı olan kadınların ikinci kredi taleplerinin değerlendirilememesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yeni işe başlayan kadınlar için, yaptıkları işle ilgili eğitimin verilmemesi onların kendi eksenleri etrafında dönmelerine neden olmaktadır. Pazarlama ile ilgili bilgi eksiklikleri, girişimciliğin getirdiği sorumluluğun bilincinde olmamaları vb. gibi nedenlerden dolayı kadınlar iş kurana kadar başarılı olmakta fakat işlerini genişletme aşamalarında genellikle yeterli performansı gösterememektedir.

Kırsal kesimde kadınların iş hayatına kazandırılmalarının daha zor olduğu düşünüldüğünde bu kesimdeki kadınlara mikro kredilerin daha fazla yaygınlaştırılması da oldukça önemlidir. Bu uygulama kırsal kesimdeki kadınların ücretsiz

aile işçisi statüsünden kendi kendine gelir getiren bir birey olmasına yardımcı olabilecek bir sistemdir. Bu kesimdeki kadınların ürettikleri ürünlerini pazarlanmaları için yeterli desteğin verilmesi de dikkat edilmesi gereken önemli bir diğer konudur. Ancak burada önemli olan kadınların kırsal ya da kentssel kesim kadını olarak ayrılması değil kadın merkezli uygulamaların giderek yaygınlaşmaya başlamasıdır. Ülkelerin ekonomik anlamdaki kalkınmalarının kadın girişimciliğini arttırmak olduğunu ifade eden araştırmaların çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkedeki bu tür kadın merkezli uygulamalar gelişmiş ülke olma konusunda önemli bir adım olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuç ve gözlemlere göre; yeni iş kuran kadınlar, mikro kredi miktarını yeterli bulmakla birlikte hali hazırda bir iş sahibi olan kadınlar genel olarak kredi miktarlarını yetersiz bulmaktadırlar. Eğer mikro kredi daha önceden işi olan kadınlara da verilecekse, kredi şartlarının, imkânlar doğrultusunda onlar için ayrı olması gerektiği düşünülebilir. Bu durumda yeni iş kuranlar ve zaten bir işte çalışanlar için mikro kredi alım şartlarının farklılaştırılması gerekmektedir.

Para tahsil etmek için yapılan toplantıların her hafta aynı üyenin evinde olması araştırma bölgelerinin bazılarında problemlere yol açmaktadır. Bu nedenle üyelerin buldukları il ve ilçelerde mikro kredi kuruluşuna ait bir toplantı odasının olması gerekmektedir. Ayrıca yapılan haftalık toplantılara iş yeri sahiplerinin iş yerlerini bırakıp gitmesi sonucu problemlerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumdan dolayı, bazı kadınlar haftalık olan taksitlerin aylık olarak toplanması gerektiği dil getirmişlerdir. Ayrıca ödeme zamanında kredi kullanan kadınların ödemeye zorunlu katılma durumlarının olduğunu buna karşılık aile üyelerinden birinin de ödemeyi yapabilmesi gerektiği durumu da kadın girişimciler tarafından belirtilmiştir.

Ayrıca mikro kredi çalışanın özellikleri de kadınların mikro kredi alımında çok etkili olmaktadır. Kadınlar çalışanların kendilerine olan davranışlarından çok etkilenmekte bu nedenle kredi almaktan vazgeçme durumuna bile gelebilmektedirler. Bu nedenle çalışanların da iyi seçilmiş olması krediyi alan kadın sayısını artırabilmek ve daha çok kadın istihdamı sağlayabilmek açısından son derece önemli görülmektedir. Kadınları kredi almaktan vazgeçiren diğer bir neden, kadın girişimcilerin mikro krediye başvurduktan sonra alınan kredinin işleri için kullanılmasının vurgulandığı toplantıda, mikro kredi çalışanlarının kadınlara ellerini kaldırarak ant içtirmeleri bazı kadınlar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle mikro kredi programı içerisinde her toplumdaki insanın bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynaklar

- ADAMAN, F., Bulut, T., 2007. "Diyarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikayeleri: Mikro kredi Maceraları". Editörün Adı: Koçak, K., Cilt no:1, Sena Ofset, İstanbul, syf:262.
- AKBIYIK, N., Şahin, L., 2010. "Mikrokredi Uygulaması ve Ekonomik Kriz". I. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, 15-16 Nisan 2010, Malatya
- AKÇA, B.Y., 2005. "Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Stratejisi Olarak Mikro kredi: Türkiye Diyarbakır Grameen Bank Mikro kredi Projesi Örneği". (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTAY, A., 2007. "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar". 44, 510, 57-67.
- APTE, Jk., 1988. "Coping Strategies of Destitute Women in Bangladesh, Food and Nutrition Bulletin". 10(3):121-155.
- ARTUKOĞLU, M.M., 2009. "Micro Credit Applications for Decreasing of Poverty in the World and Turkey". Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 46, 3, 225-30.
- AŞÇI, Z., Demiryürek, K., 2008. "Kırsal Yoksullukla Mücadelede Yeni Adım: MİKROKREDİ". Harran Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 12(4):73-79.
- CAN, Y., Karataş, A., 2007. "Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikrofinansman: Muğla İli Örneği". Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Mayıs, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 251-61.
- DUNFORD, C., 2006. "Evidence of Microfinance's Contribution to Achieving the Millennium Development Goals". Freedom from Hunger, www.freedomfromhunger.org/pdfs/mf_contributions_to_mdg.pdf.
- GÖKYAY, Ç., 2008. "Türkiye'de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları, (Uzmanlık Tezi)". Türkiye İş Kurumu, Ankara.
- GÜZEL, S., 2011. "Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Dünya Bankası ve Mikro Kredi Uygulaması: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme". Azerbaycan'ın Vergi Haberleri, UOT 330.59:339.732, 8, 79-86.
- KARLAN, D.S., 2001. "Microfinance Impact Assessments: The Perils of Using New Members as a Control Group". Journal of Microfinance, 3,2, 75-85.
- KORKMAZ, E., Baloğlu, B., Sümer K.K., Oktayer, N., ve Çak, M., 2004. "Mikrokredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği". İstanbul Ticaret Odası:03 MİK, İstanbul.
- MORDUCH, J., Haley, B., 2002. "Analysis of the Effects of Microfinance on Poverty Reduction, NYU Wagner Working Paper". 1014, 1-170.
- MOSLEY, P., Hulme, D., 1988. "Microenterprise Finance: Is There a Conflict Between Growth and Poverty Alleviation" World Development, 26,5, 783-90.
- PITT, M.M., Khandker, S.R., 1996. "Household and Intrahousehold Impact of the Grameen Bank and Similar Targeted Credit Programs in Bangladesh". World Bank Discussion Papers, 320, Washington, 1-24.
- Samsun İl Özel İdaresi Mikro Kredi Şubesi, 2012. Erişim Tarihi:10.02.2012
- SOYAK, M., 2010. "Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Sayı 24.
- TGMP. Türkiye Grameen Mikro Kredi Programı. 2012. http://www.tgmp.net. Erişim Tarihi:08.06.2012.
- TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu. 2012. "İstatistiklerle Kadın Women in Statistics 2011" Erişim Tarihi: 05.06.2012.
- ULUOĞLAKCI, C., 2009. "Kadın Yoksulluğu ve Mikro kredi Uygulaması: Ankara Örneği". Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler, İstanbul, syf:9.
- YAMANE, T., 1967. "Elementary Sampling Theory". Prentice Hall Inc., Engle woods, New Jersey. 98-100p.

Türkiye’de Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi

Dilek YÜCEL ENGİNDENİZ

e-mail:dilek.engindeniz@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksek Okulu Tarımsal İşletmecilik Programı

Özet

Türkiye’de tarımsal yapının iyileştirilmesinde arazi toplulaştırması önemli araçlardan biridir. Bu çalışmada, Türkiye’de arazi toplulaştırmalarındaki gelişmeler incelenmiş, toplulaştırma uygulamalarının kırsal kalkınmaya etkileri değerlendirilmiş ve bazı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: arazi yönetimi, arazi toplulaştırması, kırsal kalkınma, tarımsal yapı.

Evaluation of Land Consolidation Practises in Turkey in terms of Rural Development

Abstract

Land consolidation is one of the tools for improvement of Agricultural structure in Turkey. In this study, it is examined that development of land consolidation practises in Turkey, evaluated it’s effects to rural development and presented some solutions.

Key Words: land management, land consolidation, rural development, agricultural structure.

1. Giriş

Dünyanın önünde duran temel sorunların başında, hızlı nüfus artışına karşın artırılmayan tarım toprakları ile mevcut ve artan nüfusun beslenmesi sorunu gelmektedir. Bu sorun Türkiye benzeri gelişmekte olan ülkelerde, daha ciddi boyutlardadır. Sorunun kaynağında, sürekli artan nüfusa karşılık, toprak varlığının aynı kalması, hatta azalması yatmaktadır. Tarım yapılabilecek alanların, nüfus artışına orantılı biçimde artırılması mümkün olmadığına göre, sınırlı sayılabilecek mevcut tarım arazilerinden daha fazla miktarda verim alınmasını sağlayacak yol ve yöntemlerin bulunmasını sağlamak gerekmektedir (Altıntaş ve Akçay, 2009).

Arazi toplulaştırması; fazla parçalanmış arazilerin birleştirilmesi, arazi tesviyesi ve diğer toprak özelliklerinin ıslahına yönelik gerekli çalışmaların yapılması, köylerin yeniden düzenlenmesi ve çevre yönetim planlanmasının yapılması, köy içi yolların tanzimi ve çiftlik binalarının ıslahı gibi konuları kapsamaktadır. Arazi toplulaştırması günümüzde kırsal alan düzenlemesi, arazi yönetimi ve kırsal kalkınma gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

Türkiye’de bugüne kadar arazi toplulaştırmalarının hukuki ve teknik yönünü değerlendiren birçok çalışma yapılmıştır (Arıcı vd., 1999; Keskin, 2000; Gün, 2003; Sönmez vd., 2005; Ünal Çalışkan ve Ünal, 2005; Demirel, 2005; Kuşlu ve Yağanoğlu, 2007; Ballı, 2010). Bunun yanında; arazi toplulaştırması yapılan bazı bölgelerde ortaya çıkan etkileri değerlendiren çalışmalar da yapılmıştır (Çevik, 1974; Gürsel ve Bahri, 1988; Büker ve Bölükoğlu, 1990; Bayramoğlu ve Oğuz, 2005; Eser, 2006; Altıntaş ve Akçay, 2009). Ancak arazi toplulaştırması ile tarımın gelişmesi kadar, kırsal kesimdeki üreticilerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması da hedeflenmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de arazi toplulaştırmasını kırsal kalkınma açısından değerlendiren çalışmalara da ihtiyaç vardır. Nitekim bu yönde sınırlı düzeyde çalışma yapıldığı görülmektedir (Akdeniz, 2003; Coşkun, 2008; Boyraz ve Üstündağ, 2008).

Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye’deki arazi toplulaştırması uygulamaları incelenmiş, arazi toplulaştırmasının sosyo-ekonomik katkıları ve özellikle kırsal kalkınma açısından etkileri daha önce yapılmış araştırmaların sonuçları ışığında çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir.

2. Arazi Toplulaştırmasının Kapsamı ve Amaçları

Arazi toplulaştırmasının bugüne kadar farklı tanımları yapılmıştır. Yapılan tanımlar kapsama göre değişmektedir. Bu konuda aşağıda bazı örnekler verilmiştir.

Arazi toplulaştırması; fazla parçalanmış, dağılmış arazilerin, modern işletmecilik esaslarına göre birleştirilmesi, tarla içi yol şebekelerinin, sulama kanallarının, tahliye sistemlerinin, arazi tesviyesi, toprak ıslahı, drenaj ve toprak muhafaza hizmetlerinin inşası, çevre planlaması, kırsal alanın korunması, sosyal ve kültürel hizmetler için arsa gereksinimlerinin karşılanması, köy içi yollarının, baraj, kara yolu, sulama ve drenaj kanallarına ait ortak tesisler için arazi kayıplarının karşılanması gibi konuları kapsamaktadır (Takka, 1993).

Arazi toplulaştırılması; dar anlamda aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait dağınık, küçük arazi parçalarının ve hisselerinin bir araya getirilerek muntazam şekiller halinde birleştirilmesidir. Geniş ve teknik anlamda; ekonomik tarım yapılmasını, toprak koruma ve sulama önlemlerinin alınmasını güçleştirecek derecede parçalanmış, dağılmış ve şekilleri bozulmuş parselleri bir araya getirerek, çiftçi ailesinin yaşam düzeyini yükseltecek teknik, ekonomik ve sosyal önlemleri almaktır (Taşdemir, 2000).

Diğer bir tanımla arazi toplulaştırması; tarımsal üretimin artırılması amacıyla, küçük parseller halinde birden fazla

parçaya bölünmüş, değişik yerlere dağılmış veya elverişsiz biçimde şekillenmiş arazilerin; modern tarım işletmeciliği esaslarına göre ve sulama hizmetlerinin getirilmesine en uygun bir şekilde birleştirilmesi, şekillendirilmesi ve düzenlenmesi işlemine denir (Parlak, 2010).

Günümüzde geniş kapsamlı bir arazi toplulaştırma çalışması aşağıdaki hizmetleri ve yatırımları amaçlamaktadır (HKMO, 2000):

- a) Tarla şekillerinin iyileştirilmesi:
 - Düzgün şekilli olmayan, çok parçalı durumda bulunan tarlaların bir araya toplanması,
 - Uygun boyutlu, günün gelişmiş teknoloji düzeyini de gözeterek tarımsal işletme açısından uygun nitelikte olan tarla şekillerinin oluşturulması,
 - Tarlaların en az bir kenarından yol ağına ve sulama-kurutma kanallarına bağlanmaları.
- b) Çiftçinin çalışma ve üretim koşullarının iyileştirilmesi:
 - Toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerinin iyileştirilmesi,
 - Sulama-kurutma tesisleri yapımı,
 - Tarla düzenlemesi (tesviye) yapımı,
 - Toprak, çevre ve su özelliklerini dikkate alan gübre kullanımı standartlarının geliştirilmesi,
 - Makine kullanımı ve makinelerin ekonomik kullanımı koşullarının geliştirilmesi.
- c) Çiftçilerin ve kırsal alanda yaşayan diğer insanların yaşam koşullarının geliştirilmesi:
 - Varsa, sağlıksız çevre koşullarının ortadan kaldırılması (pis suların arıtılması, fabrika dumanlarının filtre edilmesi vb.),
 - Konutların sağlığa uygun koşullara kavuşturulması, konutların köyün kültürünü yansıtacak ve turizmi özendirecek biçimde düzenlenmesi,
 - Okul, okuma odası, sağlık tesisleri, sosyal, dini ve kültürel tesislerin yapımı,
 - Köy içi, köyler arası, tarla içi ve tarlalar arası uygun ulaşım ağının kurulması.
- d) Kırsal alanda çalışanların gelir düzeylerinin yükseltilmesi:
 - Pazar olanaklarının geliştirilmesi,
 - Depolama, koruma ve saklama tesisleri yapımı,
 - Ambalajlama tekniklerinin geliştirilmesi ve tesislerinin yapımı,
 - Diğer sektörlere hizmet sunulması,
- e) Tarımsal işgücünün tam kullanılması:
 - Türkiye'ye özgü bir durum olarak, topraksız ya da az topraklı çiftçilerin, varsa devlet toprakları ile topraklandırılmaları,
 - Çok büyük topraklarda belirli miktarlar üzerindeki toprakların ve toprağını kendisi işletmeyenlerde (ortakçılık, yarıcılık, kiracılık yolları ile işletenler) tüm toprakların kamulaştırılması suretiyle topraksızların topraklandırılmaları.
- f) Doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesi:
 - Doğal kaynakların geliştirilmesi ve tanıtılması.

3. Arazi Toplulaştırmasının Yararları

Arazi toplulaştırmasının başlıca yararları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Anonim, 2008; 2010; 2011a);

• İşletmelerin parsel sayısı azalmakta, parsel büyüklükleri artmakta, parsel şekilleri düzenlenmekte ve şahıslara ait hisseler birleştirilmektedir.

- Tarımsal işletmecilik kolaylaşmakta ve işçilik gereksiniminde azalma olmaktadır.
- Tarım işletmelerinde verim ve gelir artışı sağlanmaktadır.
- Mülkiyet duygusunu arttırmaktadır.
- İşletmelerin net arazi kullanma alanında artış olabilmektedir.
- İşletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklıkta azalma olmaktadır.
- Proje alanındaki çiftçiler arasında huzur sağlanmaktadır.
- Toplulaştırma alanında araziler değer kazanmaktadır.
- Çiftçilerin kamulaştırmadan dolayı arazilerini kaybetmeleri önlenmektedir.
- İşletmelerin büyütülme olanağı sağlanmaktadır.
- Sulama projelerinin yatırım giderlerinde tasarruf sağlanmaktadır.
- Tarla içi geliştirme çalışmalarında çeşitli yararlar sağlanmaktadır.
- Sulama projelerinin planlama ve inşaatında kolaylıklar sağlanmaktadır.
- Sulama projelerinin yatırım giderlerinde tasarruf sağlanmaktadır.

- Çevre korunması ve turizm yönünden katkılar sağlamaktadır.
- Köy yenilemesi yönünden katkılar sağlamaktadır.
- Kamulaştırmazsız proje gerçekleşmesini sağlamaktadır.
- Kadastronun yenilenmesini sağlamaktadır.
- Hazine arazilerinin ve meraların toplanmasını sağlamaktadır.
- Kamu kuruluşları arasında işbirliği geliştirilmesini sağlamaktadır.

4. Dünyada Arazi Toplulaştırma Uygulamaları

Dünyada ilk defa 16. yüzyılda uygulanmaya başlanılan arazi toplulaştırması çalışmaları, özellikle 19. yüzyılda büyük bir hız kazanmıştır. Günümüzde ise pek çok gelişmiş ve kimi gelişmekte olan ülkeler, arazi toplulaştırması işlemlerini ve ayrıca diğer toprak ile tarım reformu uygulamalarını tamamlamışlardır.

Avrupa kıtasında birçok ülkede kırsal kalkınma amacıyla arazi toplulaştırma uygulamalarından yararlanılmaktadır. Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Finlandiya ve İsviçre’de geniş olarak arazi toplulaştırma projeleri yapılmaktadır. Söz konusu ülkelerde arazi toplulaştırmasının prosedürleri ve hedefleri kültüre, geleneklere, ya-salara göre değişiklik arz eder. Arazi toplulaştırmasının yöntemlerinin araçları tüm Avrupa’da benzer olarak gelişmiştir (Gülsever Şaban, 2010).

Arazi toplulaştırması 100 yıldan fazla bir süredir bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır. Tüm durumlarda üre-timi artırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek başlangıç amacı olarak ortaya çıkmıştır. Klasik arazi toplulaştırması, yani tarımsal üretimi artırmak amaçlı küçük dağınık parsellerin bir araya getirilmesini amaçlayan arazi toplulaştırması 1960-1970’lerde yaygın olarak uygulanmıştır. Avrupa Birliğinin temel hedefi programlı ulusal bir şemsiye altında ulu-sal tarımın rekabetini artırmaktır ve bu amaçla 1990 yılından bu yana toplulaştırmalarda “Tarım Düzenlemesi Yasası” kullanılmaktadır. Bu düzenleme, çiftliklerin ve kırsal alandaki mülkiyetin ıslahı ile ilgili olarak özel bir yasadır. Avrupa ülkelerinde arazi toplulaştırması uygulamaları ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, tarımsal altyapının geliştiri-lmesi, sulama, havaalanı ve otoyol inşaatları gibi çeşitli amaçlarla, zorunlu veya gönüllülük esasına dayalı toplulaştırma uygulamalarını görmek mümkündür.

Arazi toplulaştırması bazen yalnızca bir tarım aracı olmaktadır. Bazı ülkelerde birkaç prosedürle çalışırken, birkaçın-da binlerce prosedürle çalışılmaktadır. Arazi toplulaştırması Belçika, Fransa, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde kamu yatırımları açısından kamulaştırma problemlerini çözmek için de kullanılmaktadır. Buna karşın Arnavutluk’ta pazar iş-lemeleri açısından, Ermenistan, Gürcistan ve Bulgaristan’da tarım parsellerinin gönüllü değişiminde, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya’da ise kapsamlı zorunlu arazi düzenlemesi olarak ele alınmaktadır. Hollanda da özellikle çevre koruma amaçlı arazi toplulaştırması yaygındır. Belçika’da arazi toplulaştırması bir taraftan kırsal gelişme için, diğer taraftan arazi hare-ketliliği açısından bir araçtır (Gülsever Şaban, 2010).

Bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan toplulaştırma çalışmalarının etkileri somut olarak ortaya konulmuştur. Örneğin Almanya’da toplulaştırma ile kişi başına üretim artışının iki katına, yerleşimin yeniden düzenlenmesi halinde ise üç katına kadar arttığı, ayrıca toplulaştırma sonucunda %50 oranında işgücü ve masraf tasarrufu ile %50’ye varan oranda verim artışı sağlandığı ortaya çıkmıştır. İsviçre’de yapılan toplulaştırmalar sonucu %6-18 arasında ortalama işgücü ve masraf tasarrufu, %5-41 arasında ortalama verim artışı sağlandığı tespit edilmiştir. Fransa’da yapılan araştırmalarda toplulaştır-ma ile %33 oranında işgücü ve zaman tasarrufu sağlandığı saptanmıştır. Avusturya’da ise toplulaştırma ile %14 oranında işgücü ve zaman tasarrufu, %18-40 oranları arasında da verim artışı sağlandığı ortaya konulmuştur (Parlak, 2010).

5. Türkiye’de Tarımın Yapısal Özellikleri

Türkiye’de tarım işletmelerinin kullandıkları arazi küçük ölçekte, birbirinden uzak ve çok sayıda parçalardan mey-dana gelmiştir. Arazi parçalılığı miras hükümleri, satış, kanal ve yol inşası vb. nedenlerle gittikçe artmakta ve tarım işlet-meleri ekonomik işletme büyüklüklerinin altına düşmektedir. Bu durum tarımsal yapıyı, üretimi ve maliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir (Parlak, 2010).

1991-2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre Türkiye’de tarım işletmelerinin sayısı %24.38 oranında azalma göstermiştir (Çizelge 1). Ortalama işletme büyüklüğü 1991’de 59 dekar, 2001’de ise 61 dekar olarak saptanmıştır. 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre yalnız kendi arazisini işleyen işletmelerin oranı %81.34, bu işletmelerin işledikleri arazi oranı ise %73.96’dır. Kendi arazisi olmayıp başkasından kira, ortakçılık, yarıcılık vb. şekillerde tuttuğu araziye işle-yen işletmelerin oranı, 1991’de %1.65 iken, bu oran 2001’de %3.56’ya yükselmiştir. Kendi arazisi olmayan işletmelerin 1991’de %71.27’sinin, 2001’de ise %51.03’ünün yalnız kira ile arazi işledikleri belirlenmiştir.

Çizelge 1: Türkiye’de büyüklüğüne göre tarım işletmesi sayıları ve alanları

İşletme Büyük­lüğü (dekar)	1991 Genel Tarım Sayımı				2001 Genel Tarım Sayımı			
	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
	İşletme Sayısı		Arazi (dekar)		İşletme Sayısı		Arazi (dekar)	
-5	251 686	6.35	667 059	0.28	178 006	5.89	481 987	0.26
5-9	381 287	9.61	2 511 091	1.07	290 461	9.61	1 952 471	1.06
10-19	752 156	18.96	10 042 501	4.28	539 816	17.86	7 378 022	4.00
20-49	1 274 609	32.13	38 668 961	16.49	950 840	31.46	29 531 619	16.02
50-99	713 149	17.98	46 750 693	19.94	560 049	18.53	38 127 032	20.68
100-199	383 323	9.66	49 216 633	20.99	327 363	10.83	43 884 395	23.81
200-499	173 774	4.38	46 487 432	19.82	153 685	5.09	42 075 497	22.82
500-999	24 201	0.61	14 982 493	6.39	17 429	0.58	11 218 554	6.09
1000-2499	10 266	0.26	13 856 621	5.91	4 199	0.14	5 476 930	2.97
2500-4999	1 930	0.05	6 538 082	2.79	222	0.01	695 541	0.38
5000+	441	0.01	4 789 427	2.04	57	0.00	3 526 175	1.91
Toplam	3 966 822	100.00	234 510 993	100.00	3 022 127	100.00	184 348 223	100.00

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

Çizelge 1’den görüldüğü gibi Türkiye’de tarım işletmeleri arazi genişliği bakımından 20-49 dekar arazi grubunda yoğunlaşmıştır. İşlenen alan olarak ise işletmelerin 100-199 dekar arazi grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. 50 dekar-dan küçük işletmeler sayı ve alan olarak azalmaktadır. Benzer şekilde 500 dekardan büyük işletme grubunda yer alan tarım işletmeleri de sayı ve alan olarak azalmıştır. Buna karşın, 50–499 dekar arazisi olan işletmeler ise hem sayı, hem alan olarak artış göstermiştir.

Tarım işletmelerinin parçalılık durumlarına bakıldığında 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, 3.022.127 işletmenin %4.8’inin 1-3 parça, %44.2’sinin 4-5 parça, %28’inin 6-9 parça, %23’ünün ise 10 parça ve üzerinde parçalı yapıya sahip olduğu görülmektedir. Çizelge 2’den görüldüğü gibi Türkiye’de işletme başına düşen ortalama parsel sayısı 4.08, ortalama parsel büyüklüğü ise 14.96 dekadır.

Çizelge 2: Türkiye’de tarım işletmelerin işledikleri toplam alan, parça sayısı ve ortalama parsel Büyüklüğü (2001)

İşletme Büyük­lüğü (dekar)	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Parça Sayısı	Toplam Arazi (dekar)	Ortalama İşletme Parsel Sayısı	İşletmeye Düşen Ortalama Alan (dekar)	Ortalama Parsel Büyük­lüğü (dekar)
0-5	178 006	292 514	481 987	1.64	2.71	1.65
5-9	290 461	664 173	1 952 471	2.29	6.72	2.94
10-19	539 816	1 650 312	7 378 022	3.06	13.67	4.47
20-49	950 840	3 831 683	29 531 619	4.03	31.06	7.71
50-99	560 049	2 836 069	38 127 032	5.06	68.08	13.44
100-199	327 363	1 881 198	43 884 395	5.75	134.05	23.33
200-499	153.685	997 015	42 075 497	6.49	273.78	42.20
500-999	17 429	135 983	11 218 554	7.80	643.67	82.50
1000-2499	4 199	32 760	5 476 930	7.80	1.304.34	167.18
2500-4999	222	1 189	695 541	5.36	3.133.07	584.98
5000+	57	509	3 526 175	8.93	61.862.72	6927.65
Toplam	3 022 127	12 323 405	184 348 223	4.08	61.00	14.96

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

2006 yılında TÜİK tarafından yapılan “Tarımsal İşletme Yapı Araştırması”nda, tarım işletmelerinin fiziksel büyüklüklerinin belirlenmesi, tarımsal işletmelerin tip ve ekonomik büyüklüğü temel alınarak sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre; Çiftçi Kayıt Sistemi itibarıyla kayıt altında gözükten tarım arazisi büyüklüğü 16.7 milyon hektar olup, işletme sayısı yaklaşık 2.6 milyon adettir. Tarım işletmelerinin %78.9'u 100 dekardan küçük işletme büyüklük gruplarında yer almaktadır. Bu işletmelerin tasarrufunda bulundurduğu arazi ise toplam arazinin %34.3'ünü oluşturmaktadır. Tarım arazisi olan işletmelerin arazi parça sayısı incelendiğinde, işletmelerin % 21.6 ile en fazla 4-5 parça tarım arazisi olan grupta yer aldığı belirlenmiştir. Bu arazi parça sayısı grubunda yer alan işletmelerin tasarrufunda bulunan tarım arazisi, toplam tarım arazisinin %16.2'sini oluşturmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Bu sonuçlar, Türkiye'de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun ekonomik birim büyüklüğünün altında bulunduğunu göstermektedir. Çünkü kuru tarım şartlarında genellikle 100 dekarın altındaki işletmelerin bir çiftçi ailesinin geçimini sağlayamayacağı kabul edilmektedir. Belirtilen şartlarda bir çiftçi ailesinin geçimini sağlayacak işletme büyüklüğü Adana'da 116, Amasya'da 156, Aydın'da 141, Konya'da 253 dekar olarak hesaplanmıştır. Bu değerler Şanlıurfa'da 200 dekadır (Demirtaş ve Sarı, 2003)

Diğer taraftan, son dönemde tarım işletmelerinde parçalanmayı önlemek amacıyla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. Belirlenen parsel büyüklükleri; mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 hektar, dikili tarım arazilerinde 0.5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0.3 hektar ve marjinal tarım arazilerinde ise 2 hektardan küçük olamaz. Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz. Ancak çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerler ile seraların bulunduğu alanlarda, yörenin arazi özellikleri daha küçük parsellerin oluşmasını gerekli kıldığı takdirde, Bakanlığın uygun görüşü ile daha küçük parseller oluşturulabilmektedir (Çay, 2011).

6. Türkiye'de Arazi Toplulaştırma Çalışmalarındaki Gelişmeler

Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışmalarına ilk olarak 1961 yılında başlanabilmektedir. Bu çalışma Konya ili Çumra ilçesine bağlı Karkın köyünde yapılmış olup, 1962 yılına kadar devam etmiştir. Arazi toplulaştırma çalışmalarının teknik ve hukuki yönden arz ettiği özellikler nedeniyle yeterli mevzuatın ve gelişmiş teknik elemanların bulunmaması gibi faktörler sonucunda, 1964 yılına kadar çalışmalara ara verilmiştir. Daha sonra 1964 yılında DPT ile FAO'nun birlikte Antalya bölgesinde yaptıkları araştırma, etüd ve uygulamalardan olumlu sonuçlar alınmış ve ortaya çıkan yasal boşlukların doldurulması için Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğü'nün teklifi ve Bakanlar Kurulunun 6/6706 sayılı kararı ile 1966 yılından itibaren "Arazi Toplulaştırma Tüzüğü" yürürlüğe konulmuştur (DPT, 2000).

1967 yılında Manisa ve İzmir illerine bağlı Salihli, Turgutlu, Manisa ve Menemen ovalarında sulamanın geliştirilmesi ve tarımsal üretimin artırılması için arazi toplulaştırma çalışmaları sürdürülmüştür. 1960'lı yıllardan bugüne kadar TOPRAKSU Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce toplam 230.000 hektar alanda toplulaştırma çalışması yapılmıştır. 1988 yılından bu yana ise Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nce uygulama bölgesi ilan edilen yerlerde 3083 sayılı yasaya göre toplulaştırma çalışmaları yapılmaktadır.

Uydu verileri ve son hesaplama teknolojilerinden faydalanılarak yapılan çalışmaya göre ülkemizde sulu ve kuru toplam 14 milyon hektar arazide toplulaştırma projesi yapılabileceği hesaplanmıştır. Bunun 8.5 milyon hektarı sulu, 5.5 milyon hektarı da kuru arazi olarak değerlendirilmiştir (Duluklu, 2010).

Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışmaları 13 Ocak 2005 tarih ve 5286 sayılı kanunla Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün lağvedilmesinden sonra İl Özel İdaresi ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. Arazi toplulaştırma projeleri; Türk Medeni Kanunu, Arazi Toplulaştırma Tüzüğü, 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu", 23.02.2001 tarihinde yürürlüğe giren 4626 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ve bu kanuna ilişkin "Uygulama Yönetmeliği" ile "Teknik Talimat"a dayalı olarak yürütülmektedir (Çay, 2011).

Türkiye genelinde Mülga Toprak-Su, Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü olarak bugüne kadar toplam 1.115.000 hektar alanın toplulaştırılması tamamlanmıştır. Bu alanın 795.000 hektarlık kısmı 1990 yılında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan projeler kapsamında yapılmıştır. Bugün itibarıyla toplam 13 milyon hektar alanın toplulaştırmasının yeterli mali, teknik ve idari kapasitenin sağlanması halinde 10 yılda bitirilmesi hedeflenmektedir.

1961-2002 yılları arasında toplam 450 bin hektar alanda, 2003-2011 yılları arasında da toplam 691 bin hektar alanda toplulaştırma yapılmıştır. Halen devam eden 600 bin hektar alanın tamamlanmasıyla birlikte bugüne kadar toplam 1 milyon 741 Bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları tamamlanmış olacaktır. 2009-2011 yıllarında GAP bölgesinde 2 milyon 61 bin hektar alanda, GAP bölgesi dışında ise 377 bin hektar olmak üzere toplam 2 milyon 438 bin hektar alanda arazi toplulaştırma projeleri çalışmalarına devam edilmektedir. Ayrıca 2012 yılında; KOP illerinde 300 bin hektar, DAP illerinde 151 bin hektar, GAP illerinde 126 bin hektar, diğer illerde 238 bin hektar olmak üzere toplam 815 bin hektar alanda arazi toplulaştırma projeleri çalışmalarına başlanılacaktır (Anonim, 2011b).

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün Aksaray, Ankara, Aydın, Edirne, Iğdır, Konya, Samsun, Şanlıurfa ve Yozgat illerinde 9 Bölge Müdürlüğü bulunmakta olup, Halen 42 il 150 ilçe ve 2570 uygulama alanında çalışmalara devam edilmektedir.

GAP Eylem Planı (2008-2012) kapsamında GAP illerinde DSİ Sulama projelerine paralel olarak yaklaşık 2 milyon hektar alanda Arazi Toplulaştırması yapılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, bugüne kadar Diyarbakır, Batman, Mardin ve Şanlıurfa illerinde 53 proje ile 1.178.000 hektar alanın toplulaştırma projeleri ihale edilerek çalışmalara başlanmış olup 3 yıl içinde tamamlanacaktır.

7. Türkiye’de Arazi Toplulaştırma Uygulamalarının Kırsal Kalkınma Yönünden İncelenmesi

Kırsal kalkınma; kırsal yerleşimlerde yaşayanların, insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, gelirlerinin artması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireyin hayatına yansımaları süreci olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, 2008).

Arazi toplulaştırması iyeliği yeniden düzenleme yoluyla kırsal alanda; yaşam yerleşim, beslenme, ekonomi, çevre, dinlenme işlevlerini korumaya, güçlendirmeye ve iyileştirmeye dönük tüm önlemleri planlamaya, uygulamaya hazırlamaya ve bunları gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bir anlamda toplumsal yapı değişikçe arazi toplulaştırması da toplumun beklentilerine göre kapsamını genişleterek kırsal alanı kalkındırma aracı olmuştur. Bu nedenle artık günümüzde "kırsal kalkınma" olarak da adlandırılmaktadır (Demirel, 2005).

Arazi toplulaştırması kapsamında, çiftçilerin üretim ve yaşam koşullarının iyileştirmeye yönelik yapılabilecek çalışmaların nitelik ve nicelikleri oldukça genişletilebilir. Bu bağlamda; köy yerleşim yerlerinin iyileştirilmesi, kırsal çevrenin korunması ve köy sınırlarının yeniden düzenlenmesi arazi toplulaştırması içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar, çeşitli ülkelerde arazi toplulaştırması kapsamında köy yenileme çalışması adı altında yürütülmektedir. Bu amaçla da aşağıdaki planlamalar ve önlemler önem taşımaktadır (Akkaya vd., 1997);

- Tarım için yerel çevre şartlarının iyileştirilmesi
- Köyde ve kırsal alanda hayat şartlarının iyileştirilmesi
- Kırsal nüfusun göçünün önlenmesi
- Şehir ve köy arasındaki yaşam farklılığının azaltılması
- Köyün sürekli yaşanılır biçimde korunması
- Kırsal yerleşme ve kırsal görünümün özel karakterinin korunması

Arazi toplulaştırması uygulamaları ile üretici gelirinde de artışlar sağlanabilmektedir. Toplulaştırmadan sonra işletme merkezlerinin tarlalara olan uzaklığında sağlanan azalma, parsellerin korunması için alınan tedbirlerin maliyetindeki eksilme, işgücü ile zamandan sağlanan ekonomi, net arazi kullanma alanının artması ile üretimin çoğalması ve makineleşme imkânlarının artması net gelir artışını ortaya çıkaran etkenler olarak sayılmaktadır. Proje alanında arazi toplulaştırması ile birlikte tarla içi geliştirme hizmetlerinin de uygulanması ayrıca gelir artışına neden olmaktadır (Küsek, 2008).

Nitekim, arazi toplulaştırmasında sadece dağınık arazilerin birleştirilmesi değil, birim alandan azami verim elde etmek ve işgücü verimliliğini artırmak için gerekli iyileştirmelerin yapılması ve çiftçinin hayat standartlarını yükseltecek bütün teknik, sosyal ve kültürel tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Akçay ve Angın, 1989).

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün yaptığı bir çalışmaya göre göre, GAP bölgesinde bu kuruluş tarafından gerçekleştirilecek toplulaştırma projeleri sonunda %16-31 oranları arasında net gelir artışı sağlanabileceği belirlenmiştir (Şekiroğlu, 1988).

Arazi toplulaştırma çalışmalarında planlanan önemli olgulardan birisi de tarım arazileri içerisinde altyapısı tamamlanmış yolların yapılarak, ulaşımın ekonomik ve kolay hale getirilmesi işlemleridir. Bu şekilde yerleşim alanları ile tarımsal arazi arasında kat edilmesi gereken yol mesafesi azalmakta ve böylece çiftçilerin gidiş geliş için harcadığı zaman ve yakıtın tasarruf edilmektedir (Boyras ve Üstündağ, 2008).

Örneğin Erzincan-Güllüce köyü arazi toplulaştırma projesinde ise aynı uzaklığın ortalama %37 oranında azaltılması mümkün olmuştur (Boyacıoğlu, 1975). Orta derecede entansif çalışan bir tarım işletmesinde 1000 m uzaklıktaki bir tarlaya 500 m'lik bir uzaklık eklenmesi, saf hasıla üzerinde %5 olumsuz etki yaptığına göre arazi toplulaştırmasının sadece ulaşımında sağladığı olanaklar nedeniyle tarım işletmelerinin net gelir artışı üzerinde önemli derecede etkili olduğu söylenebilir (Açıl ve Köylü, 1971). Nitekim Erzincan-Güllüce köyünde arazi toplulaştırması uygulanan tarım işletmelerinin toplulaştırmadan önce ve sonra yapılan ekonomik analiz sonuçlarına göre işletme başına düşen gayri safi hasılda % 31.7 oranında artış olduğu saptanmıştır.

Benzer şekilde Eskişehir-Alpu DSİ sulamasında toplulaştırmanın teknik ve ekonomik analizinin yapıldığı bir çalışmada proje alanında toplam net gelirin %22.3 oranında arttığı belirlenmiştir (Büker ve Bölükoğlu, 1990).

Adana-Ceyhan-Doruk köyünde toplam 15.986 dekar arazi toplulaştırıldıktan sonra yeniden düzenlenen parsellerde 1814 dekar arazinin işlenmesine eşit miktarlarda parsel içi makina iş veriminde artış olduğu, parsel işletme arası yol miktarında 3792.4 km'lik azalma ve arazi toplulaştırması ile kullanılan arazide 499 dekar artış olduğu, sulama yatırımında ise %17.15 oranında bir azalma olduğu tesbit edilmiştir (Gürsel ve Bahri, 1988).

Gaziantep Nırdağı Gedikli köyünde toplulaştırmanın etkileri konusunda yapılan bir çalışmada, kapsama alınan üreticilerin %83.9'u toplulaştırmadan sonra gelirlerinin arttığını, yine üreticilerin %80.6'sı ise refah seviyelerinin yükseldiğini ifade etmiştir. Arazi toplulaştırması ile parsellerin sulama suyundan ve yol açısından faydalanması gibi etkenlerle tarımsal faaliyetlerde hem zaman kazanılmış, hem de gelir artışı sağlanmış ve refah seviyesi artmıştır (Eser, 2006).

Tokat ili Erbaa ovası köylerinde yapılan toplulaştırmaların etkilerini analiz eden bir çalışmada kapsama alınan üreticilerin %84.76'sının toplulaştırmadan memnun kaldığı saptanmıştır. Üreticiler memnun kalma nedenlerini ise; arazilerin düzenlenmiş olması, sulamanın kolaylaşması, arazi şekillerinin düzeltilmesi ve arazilerin yolunun olması şeklinde

sıralamışlardır (Altıntaş ve Akçay, 2009).

Konya Orhaniye, Dedemoğlu ve Alemdar köylerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre ise; Üreticilerin %90'ı yeni mülkiyete itiraz etmemiş ve toplulaştırmadan memnun kalmıştır (Çay ve İşcan, 2002).

Kırsal kalkınma planlarında tarımsal yatırımların en önemli kısmını sulama geliştirme yatırımları oluşturmaktadır. Uygulanacak sulama geliştirme projelerinin en ekonomik biçimde gerçekleştirilmesinde arazi toplulaştırması önemli etken olmaktadır. Türkiye’de, arazi toplulaştırması uygulamalarının sulama geliştirme projelerinin giderlerinde % 10-50 arasında, ortalama % 36.7 oranında tasarruf sağladığını ortaya çıkarmıştır (Parlak, 2010). Konya-Çumra-Karkın köyü projesinde, toplulaştırma ile proje keşif giderlerinin %12 oranında azalabileceğini göstermiştir. Bu azalış oranı proje yatırım gideri üzerinden %9, arazi tesviyesi giderleri dikkate alınmadığı takdirde, yalnız fiziksel tesislerin keşif gideri üzerinden de %20 olarak saptanmıştır (Çevik, 1974). Bursa-Karacabey DSİ sulama projesinde, kanal uzunluklarının kısalması, kanalet tiplerinin küçülmesi ve sanat yapılarındaki azalmanın, proje maliyetinde % 30 oranında tasarruf sağlayabileceği belirlenmiş ve ayrıca büyük rakamlara erişen kamulaştırma bedelinin ortadan kalktığı açıklanmıştır (Parlak, 2010). Yine Güneydoğu Anadolu Projesinde toplulaştırmanın sulama şebekesi inşaatında %22 oranında bir tasarruf sağlayabileceği saptanmıştır (Şehirlioğlu, 1988).

Buraya kadar verilen bilgiler de göstermektedir ki, arazi toplulaştırma çalışmaları tarımsal faaliyetler açısından olduğu kadar, kırsal alanın sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm getirmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle de arazi toplulaştırması aynı zamanda, kırsal alanda yaşayan nüfusun çalışma şartlarını da iyileştirecek ve köyden kente göç olaylarını yavaşlatacak çok yönlü bir kırsal alan planlaması olarak da kabul edilmektedir.

8. Sonuç ve Öneriler

Kentlerde oluşan fazla nüfusun daha da artmaması ve kırsaldaki nüfusun yerinde kalmasının sağlanması için arazi toplulaştırma projeleri ile birlikte ele alınması gereken önlemler bulunmaktadır. Arazi toplulaştırma projelerinde istenen ve kırsal kalkınmanın tam manası ile iyileştirilmesi için; kırsal altyapının iyileştirilmesi, üretim ve pazarlama sisteminin yeniden yapılandırılması ve tarımın sürdürülebilirliği için çevresel nitelikli önlemlerin de alınması gerekmektedir.

Avrupa Birliği uyum çalışmalarının yürütüldüğü Türkiye’de, tarım işletmelerinin altyapı sorunlarının giderilmesinde ve rekabet güçlerinin artırılmasında arazi toplulaştırması büyük önem taşımaktadır. Tarım işletmelerine ait arazilerin küçük, parçalı ve dağınık olması, teknoloji kullanımını güçleştirmekte ve gıda güvenliğini de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle arazilerin toplulaştırma ile birleştirilmesinin yanında sürdürülebilir işletme büyüklüğünün de sağlanmasına çalışılmalıdır.

Türkiye’de kırsal kalkınma amacıyla etkili bir araç olarak uygulanması için toplulaştırma çalışmalarında farklı gelenek, görenek, kültür, sosyal yapı da göz önünde tutulmalıdır. Nasıl ki bir ülkedeki mevcut arazi toplulaştırması yapısı diğer ülkelere basitçe transfer edilemezse, Türkiye’nin bir bölgesinde uygulanan toplulaştırması da başka bir bölgede aynen uygulanamaz. Dolayısıyla toplulaştırma projeleri sosyal yönü ağır basan ve her köy için kendine has özellikleri olan projelerdir.

Son dönemde Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından “Arazi Bankacılığı” sisteminin Türkiye’de de uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde bu sistem halen uygulanmaktadır ve tarımsal yapının iyileştirilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Türkiye’de özellikle bu sistem içerisinde “Tarımsal Arazi Edindirme Ofisleri”nin oluşturulması ve faaliyete geçirilmesi tarım işletmelerinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması açısından önemli katkılar sağlayacaktır (Ballı, 2010).

Arazi toplulaştırması ile birleştirilen ve alt yapı sorunları giderilen parsellerin değeri genellikle büyük oranda artmaktadır. Bu parsellerin alınıp satılması daha cazip hale gelmektedir. Küçük parsel biçimindeki araziler üzerine tarım dışı tesis yapmak; alan yetersizliği nedeniyle zor iken, bu durum toplulaştırmadan sonra kolaylaşmaktadır. Toplulaştırma ile tarım arazisinin tarımsal amaçlı olarak daha iyi değerlendirilmesi esas olduğuna göre arazi toplulaştırmasından sonra tarım arazisinin çok zorunlu olmadıkça amaç dışı kullanımı önlenmelidir.

Türkiye’de arazi toplulaştırma çalışmalarının daha etkin bir şekilde yapılabilmesi ve bu projelerin kırsal kalkınma amacıyla yaygınlaşabilmesi için aşağıdaki hususların dikkate alınmasında yarar vardır;

- Medeni kanunun mirasla ilgili maddeleri yeniden düzenlenerek parçalanmayı önleyici tedbirler alınmalıdır.
- Arazi toplulaştırması ile ilgili kanunlar ve yönetmelikler günümüz teknolojisine ve ihtiyaçlarına uygun hale getirilmelidir.
- Doğrudan veya dolaylı olarak toplulaştırma ile ilgisi olan kamu kurum ve kuruluşlarının görev, yetki ve sorumlulukları gözden geçirilmeli ve kurumlar arasında etkili bir koordinasyon sağlanmalıdır.
- Kamu kurumlarında ve özel sektörde arazi toplulaştırma konusundaki teknik personel sayısı uygulamalı veya eğitici programlarla arttırılmalıdır.
- Toplulaştırma proje sahasının mevcut durumu çok iyi analiz edilmeli, olumlu ve olumsuz etkiler önceden tahminlenerek önlemler alınmalıdır.
- Toplulaştırma uygulama alanı mutlaka proje bazında ele alınmalıdır.
- Toplulaştırma yapıldıktan sonra diğer bölgelerde yapılacak projelere örnek olabilmesi için elde edilen verilerin saklanması, ihtiyaç duyulduğu takdirde projenin tekrar incelenebilmesi sağlanmalıdır.
- Proje yapılırken aynı zamanda köy yerleşim alanının da düzenlenmesi başlıca hedefler arasında olmalıdır. Köy

yerleşim alanlarında iyileştirmeler yapılması, köyden göçü önleyeceği gibi diğer kesimler için köyün tercih edilebilir hale gelmesini de sağlayabilecektir.

➤ Toplulaştırma yapılırken aynı zamanda proje alanındaki ürün deseni göz önüne alınarak yeni çeşitlerin yetiştirilmesi açısından da planlamalar yapılmalıdır.

➤ Arazi toplulaştırma çalışmalarından sonra verim artışı sağlanabileceğinden, fazla ürünlerin pazarlanabilmesi için, iç ve dış pazar olanakları araştırılmalıdır.

➤ Toplulaştırma yapılan tarım arazilerinin zamanla yeniden parçalanması, bu çalışmalarda harcanan emek ve zamanın boşa gitmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle bu konuda da gerekli yasal önlemler alınmalıdır.

Sonuç olarak, ekonomisinin önemli bir bölümü tarım ve tarımsal sanayi sektörüne dayalı bir ülke olan Türkiye’de, arazi toplulaştırma çalışmaları uzun bir süredir yapılmasına karşın, uygulanan proje sayısı ve alanı istenilen düzeyde değildir. Ancak son dönemde yapılan planlamalar ve çalışmalar gerektiği gibi sürdürülür ve tamamlanırsa tarım sektörü ve kırsal kesim bundan olumlu etkileenecek ve daha verimli hale gelecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

❖ Açıl, F., Köylü, K., 1971, Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 465, Ankara.

❖ Akçay, Y., Anım, N., 1989. Arazi Toplulaştırması ve Türkiye’de Bu Konudaki Uygulamaların Değerlendirilmesi. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, (5) 51:9-14.

❖ Anonim, 2008, Arazi Toplulaştırması, http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane_arazi_toplulastirmasi.html, Erişim: 12.06.2012.

❖ Anonim, 2010, Arazi Toplulaştırması, http://www.tarimkutuphanesi.com/arazi_toplulastirmasi_00160.html, Erişim: 15.06.2012.

❖ Anonim, 2011a, Arazi Toplulaştırması Çalışmaları, <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=225>, Erişim: 11.06.2012.

❖ Anonim, 2011b, 2012 Yılı Bütçe Sunuşu, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

❖ Akdeniz, H., 2003, Tarım Kesiminin Kalkınmasında Bir Çözüm Olarak Arazi Toplulaştırması, Amme İdaresi Dergisi, 36(4): 127-151.

❖ Akkaya, T. Ş., Gündoğdu, K.S., Arıcı İ., 1997, Bursa-Karacabey-Eskisarıbey Köyü Arazi Toplulaştırma Projesi Çerçevesinde Köy Yerleşiminin İyileştirilmesi, Uludağ Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 13: 67-78.

❖ Altıntaş, G., Akçay, Y., 2009, Arazi Toplulaştırması Uygulamalarında Üreticilerin Toplulaştırmaya Bakış Açılarını Etkileyen Faktörler, Tarım Ekonomisi Dergisi, 15 (1): 35-43.

❖ Arıcı, İ., Gündoğdu, K. S., Akkaya, S.T., 1999, Arazi Toplulaştırmasında Yasal Düzenleme ve Yeni Arazi Toplulaştırma Kanun Taslağı, GAP Bölgesinde Arazi Toplulaştırma Uygulamaları ve Sorunları Sempozyumu, 3-5 Kasım 1999, Şanlıurfa.

❖ Ballı, B., 2010, Ülkemizde Tarımsal Arazi Edindirme Ofisleri Teşkilinin Tarımsal Yapı Üzerinde Sağlayacağı Etkiler ve Diğer Ülkelerdeki Benzer Örgütlenmeler, Türktarım Dergisi, 192:18-51.

❖ Bayramoğlu, Z., Oğuz, C., 2005, Konya İli Çumra İlçesinde Arazi Toplulaştırması Yapılmış Tarım Alanlarında Buğday, Fasulye ve Şekerpancarı Üretimini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, Küçükköy Örneği, Selçuk Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 19 (35): 75-83.

❖ Boyacıoğlu, R., 1975, Arazi Toplulaştırması Yapılan Erzincan Güllüce Köyü’ndeki Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Analizi, Toprak Teknoloji Dergisi, Sayı:57, Ankara.

❖ Boyraz, Z., Üstündağ, Ö., 2008, Kırsal Alanlarda Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Önemi, e-Journal of New World Sciences Academy, 3(3):563-578.

❖ Büker, M., Bölüköçü, H., 1990, Arazi Toplulaştırmasının Teknik ve Ekonomik Analizi, T.C. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Eskişehir Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları No: 228/177, Ankara.

❖ Coşkun, S., 2008, Türkiye’nin Kalkınma Sorunsalına Arazi Toplulaştırma Ölçeğinde Çözüm Önerileri, http://www.adtk.yildiz.edu.tr/makaleler/scoskun_kalkinmaarazi.htm, Erişim:10.06.2012.

❖ Çay, T., İşcan, F., 2002. Konya Ovaları Projelerinde Yapılan Arazi Toplulaştırması Çalışmalarının Değerlendirilmesi, Selçuk Üniv. Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 17(2).

❖ Çay, T., 2011, Konya Bölgesinde Yapılan Kırsal Alan Düzenlemelerinde Karşılaşılan Problemler, I. Konya Kent Sempozyumu, 26-27 Kasım 2011, Konya.

❖ Çevik, B., 1974, Konya İli Çumra-Karkın Köyünün Kültürteknik Sorunları ve Bu Sorunların Çözümünde Arazi Toplulaştırmasının Yeri ve Önemi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları No:52, Ankara.

❖ Demirtaş, E.I., Sarı, M., 2003, Arazi Toplulaştırması, BATEM Derim Dergisi, 20 (1): 48-58.

❖ Demirel, Z., 2005, Kırsal Toprak Düzenlenmesi: Arazi Toplulaştırması, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.

❖ DPT, 2000, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Harita, Tapu Kadastro, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Uzaktan Algılama Sistemleri (Arazi Kullanımı, Arazi ve Arsa Politikaları ve Arazi Toplulaştırması) Özel İhtisas Komisyonu, Arazi Kulla-

nımı, Arazi ve Arsa Politikaları ve Arazi Toplulaştırması Alt Komisyonu Raporu.

- ❖ Duluklu, H., 2010, Arazi Toplulaştırması ve Geleceği, Türk Tarım Dergisi, 192:18-51
- ❖ Eser, Ö., 2006, Gaziantep Nurdağı Gedikli Köyü Arazi Toplulaştırması Etkinliği, Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- ❖ Gülsever Şaban, F.T.Z., 2010, Avrupa Ülkelerinde Arazi Toplulaştırma Uygulama Örnekleri, Türktarım Dergisi, 192:18-51
- ❖ Gün, S., 2003, Legal State of Land Consolidation in Turkey and Problems in Implementation, Pakistan Journal of Biological Sciences, 6(15):1380-1383.
- ❖ Gürsel, K., Bahri, Ç., 1988, Adana-Ceyhan-Doruk Köyü Arazi Toplulaştırma Projesinin Parsel Sınırları, Yol Uzunluğu, Enerji ve İşgücü kayıpları İle Bunların Yatırım giderleri Üzerindeki Etkileri, 3. Ulusal Kültürteknik Kongresi Bildirileri, Cilt:2, 20-23 Eylül Adana.
- ❖ HKMO, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 2000, Türkiye’de Arazi Toplulaştırması, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, Arazi Toplulaştırması Komisyonu Raporu, Ankara .
- ❖ Keskin, G., 2000, Türkiye’de Arazi Toplulaştırmasında Değer Biçme Uygulamaları, Tarım Ekonomisi Dergisi, 5: 48-60
- ❖ Kuşlu Y., Yağanoğlu, A.V., 2007, Kuzgun Barajı Sulama Alanında Yapısal Durumun Belirlenmesi, Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 38 (19): 71-81.
- ❖ Küsek, G., 2008, Arazi Toplulaştırması, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, II. Kadastro Kongresi, 21-24 Mayıs 2008, Ankara, 361-368.
- ❖ Parlak, Z., 2010, Yaşanabilir Bir Kırsal Oluşturmak “ Arazi Toplulaştırması”, Uzman Matbaacılık, Ankara.
- ❖ Sönmez, N. K., Sarı M., Demirtaş E. I., Altunbaş S., 2005, Arazi Toplulaştırmasında Kullanılan Farklı Derecelendirme Yöntemlerinin Karşılaştırması, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 18(3), 425-435.
- ❖ Şehirlioğlu, B., 1988, Arazi Toplulaştırması, Sulama Projelerinde Arazi Toplulaştırma Seminer Bildirileri, 14-17 Kasım, Uludağ-Bursa, s.54-69.
- ❖ Takka, S., 1993. Arazi Toplulaştırması, Kültürteknik Derneği Yayınları, Ankara.
- ❖ Taşdemir, N., 2000, Konya İli İçeri Çumra Yöresinde Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri İle Birlikte Uygulanan Arazi Toplulaştırılmasının Ekonomik Analizi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Konya Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Konya
- ❖ Ünal Çalışkan, A. D., Ünal, H.B., 2005, Menemen Ovası Sulama Şebekesinin Arazi Toplulaştırması Öncesi ve Sonrası Durumunun Değerlendirilmesi, E.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2005, 42(2):109-120.

Süt Sektörünün Gelişme Potansiyeli ve Kırsal Kalkınmaya Olası Katkıları: Milas İlçesi

Figen ÇUKUR¹
figenc@mu.edu.tr

Volkan DAYAN²
volkan.dayan@mu.edu.tr

¹ Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Sıtkı Koçman MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Milas-MUĞLA
² Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas Sıtkı Koçman MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Milas-MUĞLA

Özet

Gıda sektörü ekonomik kalkınmaya önemli ölçüde katma değer sağlayan sektörlerden biri olup alt sektörleri ile çeşitlilik gösteren bir özelliğe sahiptir. Gıda sektörünün alt sektörlerden biri olan süt sektörü, insanların sağlıklı beslenmesi açısından bitkisel ürünlerin yanında hayvansal ürünlerin de yer alması gerekliliği dikkate alındığında, gıda sektörü içindeki önemi gün geçtikçe artan lokomotif bir sektör durumundadır. Bu bağlamda, gerek gıda sektörüne gerekse ekonomiye olan katkısı dikkate alındığında, süt sektörünün en önemli girdisi olan süt üretiminin ilk aşamasının gerçekleştirildiği kırsal alandaki gelişimine hız veren ve katkı sağlayabilecek çalışmalar önem kazanmaktadır. Tarım sektörü, Milas ilçesi ekonomisine yaptığı katkılar ile vazgeçilemez bir sektör durumundadır. Bu nedenle halihazırda gıda sektöründe yer alan işletmesi sayısı da yadsınamayacak düzeydedir. Bu aşamada, gıda sektörü ve ilgili alt sektörlerin kırsal kalkınmaya olan katkısı önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Milas ilçesi tarımının ekonomisinde ve gıda sektörü içinde stratejik önemi olan süt sektörü ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle çeşitli kriterler itibarıyla süt sektörünün mevcut durumu, sektörde yer alan paydaşlar açısından ortaya konarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra, süt sektörünün gelişimine yönelik yapılan çalışmalar ortaya konarak gelişme potansiyeli irdelenmiştir. Çalışmada ayrıca, süt sektörünün mevcut durumu, kırsal kalkınmaya olan katkıları ile gelecekte yapabileceği olası katkılar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süt, Süt Sektörü, Kırsal Kalkınma, Milas

Development Potential of Milk Sector and Possible Contributions to Rural Development: The Case Study of Milas District

Abstract

Food sector which provides significant value to economic development ranges with its sub-sectors. People in terms of healthy nutrition need to eat not only vegetable products, but also animal products. Milk sector which is one of the sub-sectors of food sector has become a locomotive sector with its increasing importance in the food industry. Milk sector is important for both the contribution to food sector and economic development. In this context, studies regarding milk production which is milk industry's most important input may contribute and has accelerated its efforts to the development of rural areas. Therefore, number of existing businesses in the food sector are undeniable. In this case, food sector and related sub-sector's contribution to rural development is important. In this study, the milk sector which has a strategic importance of food sectors and agriculture economics of Milas District is discussed. First of all the current state of milk sector in a variety of criteria are generally evaluated for the stakeholders of this sector. After that, studies on the development of milk sector was investigated and development potential of milk sector was determined. In addition, the current situation of milk sector and its contribution to rural development and possible future contributions to be made were evaluated.

Keywords: Milk, Milk Sector, Rural Development, Milas

1.Giriş

Kırsal alanda kalkınma, ancak tarımın tüm alt sektörlerinin bir bütün olarak ele alınması ile ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Kırsal kalkınmaya katkı yapan lokomotif sektörlerden biri de hayvancılık alt sektörüdür. Sadece ekonomide yarattığı katma değer ile değil, aynı zamanda dünden bugüne toplumun dengeli beslenmesinde de bitkisel üretim kadar hayvansal üretimin de kritik derecede önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Bu durum hayvancılık alt sektörünün önemini her geçen gün artırmakta ve sektörün gelişmesine yönelik çalışmalara hız vermektedir. Türkiye'de tarım sektörü nüfusun %66'sını istihdam etmekte olup kırsal nüfus toplam nüfusun %35'ini oluşturmaktadır (TKB, 2007). 2001 yılı Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Anketi sonuçlarına göre; Türkiye'deki toplam işletme sayısı 3.076.650, bitkisel üretim ve hayvancılık yapan (polikültür) işletme sayısı 2.074.479, yalnızca bitkisel üretim yapan işletme sayısı 929.582, yalnızca hayvancılık yapan işletme sayısı 72.629 olduğu belirlenmiştir (TUSEDAD,2012).

Hayvancılık alt sektöründe yarattığı katma değer açısından süt sektörü aynı zamanda kırsal kalkınmaya katkısı nedeniyle de stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'de kırsal alanda yaşayan birçok ailenin geçim kaynaklarının başında hayvancılık faaliyeti gelmektedir. Gıda sanayi içinde % 15 üretim değerine sahip süt ve süt ürünleri sanayi insan yaşamının her evresinde tüketilmesi gereken temel bir besin maddesi olması ve ülke ekonomisine sağladığı katma değer açısından son derece önemli bir alt sektördür. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 2010 rakamlarına göre dünyada üretim değeri en yüksek olan tarım ve hayvancılık ürününün inek sütü olduğu belirtilmektedir. Bu rapora göre dünyada üretilen inek sütü değeri 179.2 milyar dolar olup, Türkiye'de bu değer 3.9 milyar doları bulmaktadır. Türkiye'nin 2010 yılı süt ve süt ürünleri ihracatı toplamı 168 milyon dolardan 2011 yılında 227 milyon dolara yükselmiş durumdadır (Hocalar, 2012).

Türkiye’de süt sektöründeki üretim artışı ile birlikte özellikle kırsal alanda süt sektörüne ilişkin yatırımlar hız kazanmaya başlamıştır. Böylelikle süt sektörü kaliteli ve hijyen koşullarda üretimin gerçekleştirilmesini sağlarken bir taraftan da kırsal ekonominin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda kırsal alanda mevcut işgücünün değerlendirilmesi ve istihdamı açısından süt sektörü yatırım potansiyeli yüksek olan sektörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle süt sektörünün gelişme potansiyelinin ve kırsal kalkınmaya olası katkılarının belirlenmesi önem taşımaktadır.

2. Türkiye’de Süt Sektörü Açısından Kırsal Kalkınma Uygulamalarındaki Son Gelişmeler

Dünya toplam süt üretimi 2011 yılı itibariyle 730 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünyada 2006-2011 yılları arasında süt üretiminde 66 milyon tonluk bir artış olduğu belirlenmiştir. 2010 yılı itibariyle Türkiye’de toplam süt üretimi 13.6 milyon ton olup, 2011 yılında 14 milyon ton düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Özder, 2012). Dünya’daki süt üretiminde AB 135 milyon ton süt üretimi ile ilk sırada olup, Türkiye süt üretimi sıralamasında dünya’nın en büyük 15. süt üreticisi durumundadır. Türkiye’de üretilen inek sütünün değeri, 3.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında dünya süt üretimindeki % 1.5 artışa karşılık, Türkiye süt üretiminde % 8.5’lik artış gerçekleşmiştir (Hekimoğlu, 2012). Türkiye’de 2010 yılı sonu itibariyle toplam sağılan hayvan sayısı 17.586.003 baş ve süt üretimi 13.605.600 ton olarak belirlenmiştir. Türkiye toplam süt üretiminin % 91.7’sini inek sütü, % 6’sını koyun sütü, % 2’sini keçi sütü ve % 0.3’nü manda sütü oluşturmaktadır (Ataseven ve Gülaç, 2012). Bu veriler, Türkiye’de süt sektörünün ekonominin vazgeçilmez alt sektörlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gıda sanayii üretim değeri içinde tahıl ve nişasta mamulleri sanayii’den sonra en yüksek değeri süt ve et mamulleri sanayii almaktadır. Türkiye’de süt ve mamülleri sanayinin üretim değeri ise 1.187.067 milyar TL dir. Gıda sanayinin toplam üretim değerleri içinde süt ve mamülleri sanayinin payı % 15 düzeyindedir. Türkiye’de gıda sanayindeki işletme sayısının % 11’ini süt ve süt mamulleri işletmeleri oluşturmaktadır (DPT, 2007).

Son yıllarda Türkiye’de kırsal kalkınmaya destek ve hız verecek çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Kırsal kalkınma kavramını içine alan IPARD programı sözkonusu çalışmalardan biridir. Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan IPARD programı, Katılım Öncesi Yardım Aracı’nın (IPA) Kırsal Kalkınma bileşenidir (TKDK, 2011). Avrupa Birliği’nin 2007 - 2013 yılları arasında uygulayacağı Katılım Öncesi Yardım Aracı’nın (IPA) kırsal kalkınma bileşeni (IPARD) kapsamında destek alınmak üzere Türkiye’de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından IPARD programı hazırlanmıştır. IPARD programı, 19 Aralık 2007 tarihinde Brüksel/ Belçika’da Avrupa Komisyonu Kırsal Kalkınma Komitesi tarafından kabul edilmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012). IPARD kapsamında tarım strateji belgesi, hayvancılık stratejisi ve kırsal kalkınma stratejisi yer almaktadır. Kırsal kalkınma stratejisi, AB destekleme programlarında ön plana çıkmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, ulusal kırsal kalkınma stratejisi altında, kırsal kalkınma ve tarım için gerekli alt yapının geliştirilmesi, kırsal ekonominin geliştirilmesi, insan kaynakları ve katılımcı örgütlerin geliştirilmesi, çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ile kırsal mirasın korunması olmak üzere 4 temel alanda 61 eylemin uygulamaya konmasını öngörmüştür (TKB, 2012). Kırsal Kalkınma Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı IPA (2007-2013) bileşenleri kapsamında yer alan öncelikler kapsamında et, meyve-sebze, balıkçılık ile süt sektörü yer almaktadır (Yavuz, 2012). Ayrıca, kırsal kalkınma IPARD kapsamında 2007-2010 döneminde uygulanacak tedbirler arasında I. Tedbir olarak tarımsal işletmelere yatırım kapsamında et ve süt sektörü yer almaktadır. II. Tedbir olarak tarımsal ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlamasında et, meyve ve sebze ile balıkçılık sektörünün yanında yine süt sektörü yer almaktadır (TZOB, 2008). Bu kapsamda Türkiye’de süt sektörüne yönelik olarak, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar süt üreten tarımsal işletmelere yönelik yatırımlar yapılmaktadır. Süt üreten tarımsal işletmelere yatırımda süt üreten tarımsal işletmeler alt tedbiri ile küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin; modernize edilmesi, ilgili AB standartlarına yükseltilmesi ve iyi tarım uygulamalarını yapar hale getirilmesi amaçlanmaktadır (TKDK, 2011).

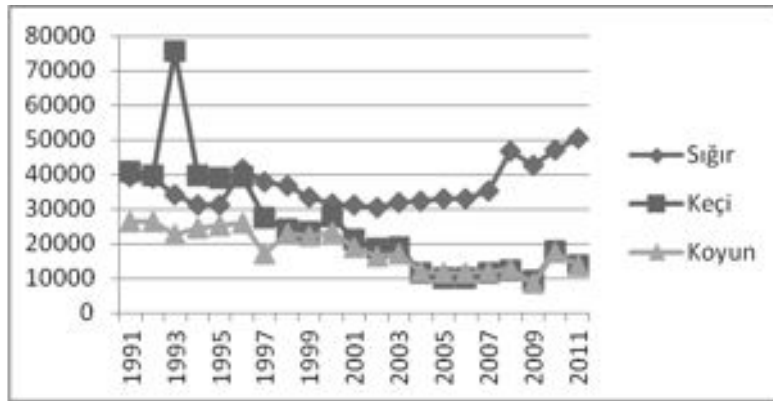
Milas ilçesi ekonomisinin yaklaşık %80’ini tarım, %20’sini ise turizm sektörü oluşturmaktadır. İlçenin toplam nüfusunun 113.400 olduğu Milas ilçesinde tarımsal faaliyet ile uğraşan çiftçi aile sayısı 13.400’dir (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). Toplam nüfusun önemli bir bölümü hayvancılık üretim faaliyeti ile uğraşmaktadır. İlçede hayvancılık alt sektörü tarımın ekonomiye sağladığı katma değer önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hayvancılık alt sektörünün en önemli ürünü olan sütü üreten işletme sayısı ise 9.268’dir. Bu aşamada, hayvancılık alt sektörünün ilçenin ekonomisindeki yeri ve önemi dikkate alındığında, kırsal alanda kalkınmaya hız verecek çalışmalar arasında öncelikli sektörler arasında süt sektörünün yer alması kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda, süt sektörünün mevcut durumunun ve yapısı ile sektörün güçlü, zayıf yönleri, fırsatların ve tehditlerin belirlenmesi ilçede kırsal kalkınma çalışmalarının yönlendirilmesinde önemli bir adım olabilecektir.

3. Milas İlçesi Süt Sektörüne Genel Bir Bakış

3.1. Hayvan varlığı

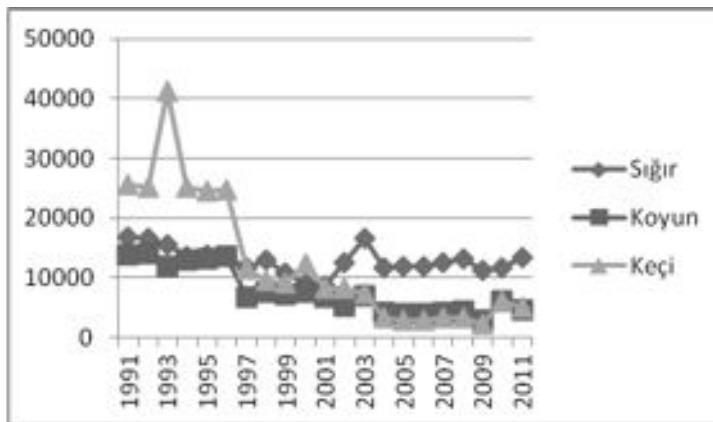
Milas ilçesi ekonomisine katkı sağlayan tarım sektörünün en önemli alt sektörlerinden biri de hayvancılık alt sektörüdür Aynı zamanda ilçede hayvancılık alt sektörünün içinde yer alan büyükbaş hayvancılık ve küçükbaş hayvancılık faaliyeti geçmişten bugüne süregelen tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır. İlçede süt sektörü sürekli bir gelişme seyri içerisinde. Yörede süt sektörünün genel profilinde üreticiler, yerel firmalar, yöreye dışarıdan gelen süt alımı ya-

pan firmalar, mandıralar, süt üreticileri birliği, ilgili kamu kurum ve kuruluşları önemli paydaşlar arasında yer almaktadır. Türkiye’de en çok köye sahip olan ilçeler arasında yer alan Milas’ın tüm köy ve beldelerinde hayvancılık faaliyeti yapılmaktadır. Süt sığırcılığı faaliyetinin en yoğun olarak yapıldığı beldeler Selimiye ve Bafa Beldeleridir. Milas ilçesinde 1991-2011 yılları arasındaki toplam sığır varlığındaki gelişmeler incelendiğinde, 1991 yılında 39.324 baş olan toplam sığır varlığının % 28.34’lük bir artış ile 2011 yılında 50.468 başa yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde koyun varlığı 26.290 baş’tan % 47.87’lik bir azalış ile 13.705 başa gerilemiştir. 1991 yılında 40.790 baş olan keçi varlığı % 66.25’lik bir azalış ile 13777’e başa gerilemiştir. Sığır varlığındaki artışa karşın, koyun ve keçi varlığındaki yıllara göre azalmanın önemli oranlarda olduğu dikkati çekmektedir (TÜİK,2012). Milas ilçesi 2012 yılı itibariyle 47.900 baş sığır, 11.113 baş koyun ve 11.104 baş keçi varlığı ile bölgede önemli bir potansiyele sahip durumdadır (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). İlçede küçükbaş hayvancılığın belli bir gelişme potansiyeli olmasına karşın sığırcılık faaliyetinin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Küçükbaş hayvancılık faaliyeti daha çok besicilik açısından ele alınmaktadır. İşletmelerin elde ettiği süt miktarı az olduğundan daha çok geçimlik ve aile içi tüketime yöneliktir. Bu işletmelerde pazara yönelik bir üretim yapılmamaktadır.

Şekil 1: Milas İlçesinde Yıllara Göre Hayvan Türleri İtibariyle Hayvan Varlığındaki Gelişmeler
Kaynak: TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

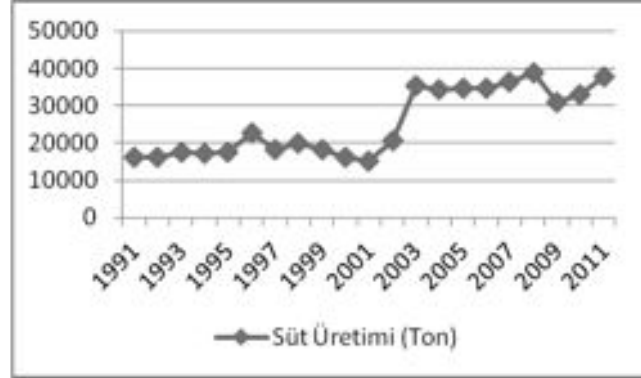
Sağmal hayvan sayısı hayvan türleri itibariyle incelendiğinde, 1991 yılında 16.852 baş olan sağmal sığır varlığının 2011 yılında % 21.15’lik bir azalış ile 13.288 başa, 13.906 baş olan koyun varlığının % 67.21’lik bir azalış ile 4.560 başa ve keçi varlığının % 80.65’lik bir azalış ile 4.968 başa gerilediği dikkati çekmektedir (TÜİK, 2012) . Özellikle sağmal sığır varlığının 2012 yılında bir önceki yıla göre artış göstererek 21.000 başa yükselmesi süt sığırcılığı açısından önem taşımaktadır. İlçede yapılan suni tohumlama çalışmaları, hayvancılığa yönelik artan eğilim ve hayvancılık desteklemeleri süt sığırcılığının gelişimine katkı sağlayan faktörler arasında yer almaktadır (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). Diğer taraftan hayvan başına süt veriminde de yıllara göre önemli artışlar olduğu belirlenmiştir. Sağmal sığırlarda hayvan başına verim 1991 yılında 852 kg’dan 2011 yılında 2.781 kg’a kadar yükselmiştir. Bu durum, Milas ilçesinde süt sektörünün gelişimi açısından önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Şekil 2: Milas İlçesinde Yıllara Göre Hayvan Türleri İtibariyle Sağmal Hayvan Sayısındaki Gelişmeler
Kaynak: TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

3.2. Süt Üretimi

Milas ilçesinde 1991-2011 yılları arasında süt üretiminde, artan yönde bir gelişme gerçekleşmiştir. 1991 yılında 16.242 ton olan süt üretimi 2011 yılında 51.377 tona yükselmiştir (TÜİK, 2012). 2012 yılı itibariyle Milas ilçesinde 58.084 ton süt üretilmektedir (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). İlçede günlük süt üretimi yaklaşık 160 tondur. İlçede 2011 yılı itibariyle toplam süt üretiminin yaklaşık % 72.00'si inek sütünden sağlanmaktadır (TÜİK, 2012). Üretilen sütün yaklaşık % 90'ı soğuk süt zinciri ile tüketicilere ulaşmaktadır (Çelik, 2012).

Şekil 3: Milas İlçesinde Yıllara Göre Toplam Süt Üretimindeki Gelişmeler
Kaynak: TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

3.3. İşletme Sayısı

Milas ilçesinde süt üretiminin önemli bir bölümü süt sığırcılığı işletmeleri oluşturmaktadır. Muğla ilinin besi ve süt sığırcılığı yapan işletme sayısı 61.632 olup Milas ilçesi Muğla ili besi ve süt sığırcılığı işletmelerinin % 6.16'sine (10.001) sahip durumdadır. Milas ilçesinde süt sığırcılığı yapan işletme sayısı 9.268 olup, bu işletmeler toplam büyükbaş işletme sayısının % 92.66'sını oluşturmaktadır (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Kayıtları, 2012). Süt işletmelerinin yörede ağırlıklı olması süt sektörü açısından hammadde sıkıntısının yaşanmaması adına önem taşımaktadır.

3.4. Süt Sektöründe Pazarlama Yapısı ve İşleyişi

Kırsal alanda üretici gelirinin artırılması kırsal kalkınmanın birincil hedefleri arasında yer almaktadır. Üretici gelirinin artırılması üretimin ve beraberinde bu üretimin değer kazanması ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle kırsal kalkınma açısından sadece üretimin artırılması değil aynı zamanda üretim sonrası uygun pazar olanakları ile pazarlama yapısı ve işleyişi önem kazanmaktadır. Süt sektöründe pazarlama yapısı incelendiğinde, yöre dışından gelen firmaların süt pazarlama kanalında ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Firmaların çoğunlukla tercih ettiği yerlerden biri olan Milas ilçesinde üretilen sütün niteliği ve kalitesi firmaların talebini artırmaktadır. Özellikle süt birliğinde yapılan süte ilişkin analizlerin sonucunda üretilen sütün sağlık ve hijyen ile kalite kriterleri açısından uygunluğu bu durumu desteklemektedir. Soğutma tanklarından sütün sağlık, hijyen ve kalite kriterlerini kaybetmeden depolanması bunun en önemli nedenleri arasında yer almaktadır (Akdeniz, 2012). İlçede 2012 yılı itibariyle süt ürünlerini işleyen 4 adet mandıra bulunmaktadır. Milas ilçesinde üretilen sütün % 5'i iç tüketime ayrılırken, geriye kalan %95'lik kısmı, bölgede bulunan birlikler, kooperatifler ve tüccarlar aracılığıyla, köylerde bulunan süt toplama merkezlerinden alınarak, 5 ulusal firmaya çiğ süt olarak pazarlanmaktadır. Bu pazarlama kanalı genellikle yörede en çok gerçekleşen pazarlama kanalıdır. Gelecekte ilçeden süt talep eden firma sayısında artışın olabileceği belirtilmektedir (Oktay, 2012). Diğer pazarlama kanalının işleyişi ise, üreticinin sütünü soğutma tanklarına aktardıktan sonra süt birliğinin köylerde bulunan soğutma tanklarında biriken sütleri alması ve birliğin talep doğrultusunda mandıralara vermesi ve buradan da nihai tüketiciye ulaştırılması şeklindedir. Üreticilerin çiğ sütü yerel pazarlarda tüketiciye doğrudan pazarlaması ise diğer pazarlama kanalını oluşturmaktadır. Yörede bu kanal fazla etkin olmayıp üretilen sütün çok az bir miktarı bu kanal ile pazarlanmaktadır. Sütteki diğer pazarlama kanalı ise, yöreye dışarıdan gelen süt firmalarının çeşitli işletmelerden doğrudan çiğ sütü alıp işleyerek nihai tüketiciye ulaştırmasıdır (Çelik, 2012) (Çizelge 1). İlçede mandıra sayısının az olmasına karşın, süt üretim potansiyelinin varlığı gelecekte gerek firma gerekse mandıra sayısında artış olasılığının yüksek olabileceğini göstermektedir.

Çizelge 1: Milas İlçesinde Süt Pazarlama Kanalı

(1) Üretici ----- Tüketici
(2) Üretici -----Tüccar ----- Süt Firmaları ----- Tüketici
(3) Üretici ----- Soğutma Tankı ----- Süt Üreticileri Birliği ----- Mandıra ----- Tüketici
(4) Üretici ----- Soğutma Tankı ----- Süt Üreticileri Birliği ----- Süt Firmaları ----- Tüketici

Kaynak: Çelik,O., (2012), Kişisel Görüşme, Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Akdeniz, A., (2012), Kişisel Görüşme, Milas Süt Üreticileri Birliği.

4. Milas ilçesinde Süt Sektörünün Gelişimine ve Kırsal Kalkınmaya Yönelik Çalışmalar

Milas ilçesinde özellikle son yıllarda süt sektörü lokomotif sektörlerden biri durumundadır. Gerek hayvan varlığı gerekse süt üretimindeki artış sektörün gelişimine hız kazandırmaktadır. Süt sektöründe yer alan paydaşların süt sektörü ve kırsal kalkınmaya katkı sağlayacak çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Son yıllarda bu çalışmalar arasında kırsal kalkınmaya yönelik yapılan Milas-Bodrum Kırsal Kalkınma Projesi ve Milas Süt Üreticileri Birliği tarafından yapılan Soğuk Süt Zinciri ve Süt Kalitesinin Artırılması projesidir.

Milas-Bodrum Kırsal Kalkınma Projesinin kapsamını, İspanya Hükümeti ve Muğla Valiliği'nin Milas-Bodrum'daki Çamseki-Gökçeler vadisi kırsal bölgesinin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunabilecek, organik tarım ve ekoturizme dayalı girişimlerin gerçekleştirilmesinin uygulanabilirliğini analiz etmek oluşturmaktadır. Proje dokuz köyü kapsamaktadır (Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). Proje, seçilen bir pilot bölgede organik tarım, ekolojik turizm ve kooperatiflerin güçlendirilmesiyle sürdürülebilir toplumsal gelişim sağlamaya yönelik bir fizibilite çalışmasını kapsamaktadır. Projenin ilk çalıştay sonuçlarına göre, bölgenin üretim deseninde yer alan birçok ürün içerisinden organik tarıma en uygun adapte olabilecek ve pazarlanabilecek ürünler olarak zeytin, bal ve süt seçilmiştir. Proje ile yapılması planlanan organik süt üretimi, yörede ürün çeşitliliği yaratması açısından hem süt sektörüne ve hem de kırsal kalkınmaya katkı sağlayabilecektir. Bu durum süt sektörü açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012).

Milas ilçesi süt üreticileri birliği yörede soğuk süt zincirinin kurulması yönündeki çalışmaları ile kırsal kalkınmaya yönelik adımlardan birini atmış durumdadır. Özellikle çeşitli köylerde kurulan 40 adet süt toplama tankı ile çiğ sütün sağlık, hijyen ve kalite kriterlerini koruyarak pazara sunulmasında önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca birliğin gelecek yıllarda süt sektörünün kırsal kalkınmaya olan mevcut katkısını artırma yönünde çeşitli proje çalışmaları hazırlıkları bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında bulunan ve halen devam eden Birlik tarafından yapılan soğuk süt zinciri ve süt kalitesinin artırılmasına yönelik yapılan GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı) projesidir. Seçilmiş 7 köyde kurulacak süt toplama tankları ile sütlerin soğuk zincir yolu ile nihai tüketiciye ulaştırılması amaçlanmaktadır.

5. Milas ilçesi Süt Sektörünün Kırsal Kalkınmaya Olası Etkilerinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi

Tarımsal üretim açısından kırsal kalkınma performansı, üretilen ve pazarda değer kazanabilecek mevcut yada gelecekte tarımsal ürün potansiyeline dahil olabilecek alternatif ürünler ile yakından ilişkilidir. Milas ilçesinde tarımsal ürün yelpazesinde yer alan ürünlerin başında süt gelmektedir. Süt, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok ailenin geçim kaynağı olması açısından yörede önemli bir tarımsal ürün durumundadır. Milas ilçesi süt sektörünün gelişmesinin değerlendirilmesi amacıyla SWOT analizi yapılmıştır (Çizelge 2). Ayrıca süt sektörünün sahip olduğu güçlü yönler, fırsatlar, zayıf yönler ve tehditlerin karşılıklı bir biçimde ele alınarak incelenmesi amacıyla GZFT matrisi hazırlanmıştır (Çizelge 3). Sektörün güçlü ve zayıf yönlerini fırsatlara çevirmeye yönelik faaliyetler ile güçlü ve zayıf yönlerin tehdiye dönüştürebilecek yönleri belirlenerek kırsal kalkınmaya olası katkıları ele alınmıştır.

-Bölgede süt üretim miktarındaki artan eğilim, yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir. Bu durum kırsal alanda yatırımların artmasına paralel olarak istihdamın da artmasına katkıda bulunacaktır.

-Kayıtlı süt üretimine geçişin sağlanmasında üreticilerin olumlu bakış açısı ile süt sektöründe soğuk zincirin kurulması için Süt Üretici Birliğinin GEKA projesinin varlığı katkı sağlayacaktır. GEKA projesi çiğ sütün sağlıklı ve hijyen koşullarda soğuk zincir ile tüketiciye ulaştırılmasında yörede yapılan önemli projeler arasında yer almaktadır. Bu proje ile Milas ilçesinde üretilen sütün yaklaşık % 70'inin soğuk zincire katılarak süt üretiminde hijyen ve kalite sağlanmış olacaktır. Böylelikle kaliteli süt üretimi, üreticinin gelirinde katma değer yaratabilecektir.

-Süt üretiminin önemli bir bölümünde soğuk zincirin oluşturulması, dışarıdan gelen süt firmalarının yöredeki süte olan taleplerini artırabilir. Süt sektöründeki en önemli sorunların başında kaliteli hammadde sorunu gelmektedir. Çiğ sütün üretimi, işletmeye ulaştırılması ve kontrolleri aşamalarında geçen zamandan dolayı çiğ sütün kalitesinde sorunlar yaşanmaktadır. Çiğ süt kalitesi düşük olan üreticilere ceza kesilebilmekte ve bu durumdan üretici geliri doğrudan etkilenmektedir. Kırsal alanda soğuk zincirin kurulması bu soruna çözüm olabilecek ve çiğ sütün kalitesinin sürekliliği sağlanarak üreticinin gelirine devamlı bir katkı sağlanabilecektir.

-Süt üretiminin önemli bir bölümünde soğuk zincirin oluşturulması aynı zamanda yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir. Kaliteli hammadde bulmada zorluk çeken süt firmaları yörede çeşitli yatırımlar yaparak kırsal alandaki yatırımlarını artırabilir.

-Üreticilerin örgütlenme bilincinin yüksekliği, süt üreticileri birliğine kayıtlı işletme sayısını artırabilir. Süt sektöründeki bir diğer sorun çiğ süt üretiminin kayıt dışılığı sorunudur. Birliğin bu konudaki faaliyeti, kırsal alanda süt üretiminin artırılmasına, geliştirilmesine ve üretimin ihracat açısından değerlendirilmesine önemli katkılar sağlayabilecektir.

-Sütün kalitesi ve niteliğinin yüksek olması artan nüfus ile paralel olarak süt tüketiminin de artmasını sağlayabilir. Süt tüketiminin artması kırsal alanda işletmelerde süt üretiminin artırılmasını teşvik edebilecek ve aynı zamanda üretici gelirinin artırılması sağlanabilecektir.

-Kayıtlı süt üretimine geçişin sağlanmasında üreticilerin olumlu bakış açısı yörede süt üretici birliğinin süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliğini artırabilir. Bu durum kırsal alanda örgütlenmeyi hızlandırarak süt sektöründe faaliyet

gösteren tarımsal örgütlerin daha etkin olmasını sağlayabilecektir. Böylelikle girdi destekleri, eğitim-yayım hizmetleri, suni tohumlama ve ıslah programları, bakım ve besleme ve elde edilen ürünün pazar sorununa çözüm bulunması konularında tarımsal örgütler kırsal alanda üreticiye daha fazla katkı sağlayabilecektir.

-Yörede süt firması ve mandıra sayısının azlığı, yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir. Süt üretim potansiyelinin yüksek olduğu Milas ilçesinde süt firmaları hammadde konusunda sıkıntı olmaması durumunu da göz önünde bulundurarak gelecekteki olası yatırımlarını yöreye yönlendirebilir. Bu durum kırsal alanda yatırımların artmasını ve yöredeki insan kaynaklarının değerlendirilmesini sağlayacaktır.

-Sütte markalaşma sorunu kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile çözüme ulaşabilir. İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Süt Üreticileri Birliği, Kooperatifler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının desteği ile yörede üretilen sütte yönelik artan talep ile birlikte marka yaratma çalışmaları hızlandırılabilir ve yörede tarıma dayalı sanayi ve yöresel ürünlerin gelişimine katkı sağlanabilir.

-Makinelî sağım yerine elle sağımın gerçekleştirilmesi yörede süt üretici birliğinin süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliği ile makinelî sağıma geçişi hızlandırabilir. Milas ilçesinde süt sektöründeki paydaşlardan süt üreticileri birliğinin faaliyetleri arasında yer alan eğitim hizmetleri sütte gıda güvenliği ve kalite kriterlerinin sağlanmasının önünde engel teşkil edebilecek elle sağımın yerini makinelî sağım alabilir. Üreticinin sütü sağlık, hijyen ve kalite açısından değer kazanarak gelirin de bir katma değer yaratabilir.

-Sütte markalaşma sorunu gerek iç gerekse dış pazar için pazarlama fırsatlarının uygunluğu ile hız kazanmasını ve süt sektörü pazarında yer alması ile birlikte süte olan talebin artması sağlanabilecektir.

-Üretici hatalarından kaynaklanan hayvan başına verim kayıpları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile azaltılabilir. Böylelikle hayvan başına verim ile birlikte toplam süt üretiminde de artışlar olabilecektir. Üretim artışı üreticinin gelirini doğrudan etkileyecektir.

Mevcut hayvan varlığındaki artan eğilim, hayvan hastalıkları nedeniyle oluşacak üretim, verim ve ekonomik kayıplar ile yörede süt sektöründeki güçlü yönlerin tehdit olabileceğini göstermektedir. Yörede hayvan hastalıkları süt sektörü açısından zaman zaman olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ayrıca, yörede süt üretim miktarındaki artan eğilim, yüksek sıcaklıklar sonucu hayvan başına süt verimi ve üretimde dalgalanmalar oluşturabilmektedir. Milas ilçesinde özellikle yaz aylarında yaşanan yüksek sıcaklıklar hayvan başına süt verimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca hayvanların bakım ve besleme koşullarının uygun olmayışı beraberinde hayvan hastalıkları nedeniyle üretim, verim ve bunun sonucundaki ekonomik kayıplara yol açabilmektedir. Hastalık görülen hayvanların sağlıklı hayvanlar ile aynı yerde barındırılması hastalıklarının hızlı bir şekilde tüm hayvanlara yayılması açısından önem taşımaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda, Milas ilçesi süt sektörünün güçlü ve zayıf yönlerinin süt sektörü açısından tehdit olabileceği faktörler oldukça azdır. Bu durum sektörün gelişimi ve kırsal kalkınmaya katkısı açısından olumlu olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 2: Milas İlçesinde Süt Sektörünün Gelişimine Yönelik SWOT (GZFT) Analizi

<i>Güçlü Yönler</i>	<i>Zayıf Yönler</i>
G1-Bölgede süt üretim miktarındaki artan eğilim	Z1-Yörede süt firması ve mandıra sayısının azlığı
G2-Mevcut hayvan varlığındaki artan eğilim	Z2-Üretici hatalarından kaynaklanan hayvan başına verim kayıpları
G3-Süt işletmesi sayısının fazlalığı ve hammadde sıkıntısının olmayışı	Z3-Üreticilerin eğitim düzeyinin düşüklüğü
G4-Sütün kalitesi ve niteliğinin yüksek olması	Z4-Sütte markalaşma sorunu
G5-Yörede süt sektörünün gelişimine katkıda bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının varlığı ve faaliyetleri	Z5-İşletmelerin küçük ölçekli olması
G6-Melez ırk hayvan sayısının fazlalığı ve hayvan başına verimin yüksekliği	Z6-Uygun olmayan bakım koşullarında hayvanlarda gözlenen stres ile yaşanan verim kayıpları
G7-Yörede süt toplama merkezleri sayısındaki artış eğilimi	Z7-Üreticinin teknik bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar
G8-Üreticilerin örgütlenme bilincinin yüksekliği	Z8-Hayvanların bakım ve besleme koşullarının uygun olmayışı
G9-Kayıtlı süt üretimine geçişin sağlanmasında üreticilerin olumlu bakış açısı	Z9-Makineli sağım yerine elle sağımın gerçekleştirilmesi
G10-Hayvancılığa yem konusunda destek olabilecek ekilen tarla arazilerindeki ürünlerin çeşitliliği	Z10-Üreticilerin seminer, toplantı gibi bilgilendirme amaçlı faaliyetlere katılma oranının azlığı
G11- Süt üretiminin önemli bir bölümünde soğuk zincirin oluşturulması	Z11--Süt tüketim alışkanlığının kazandırılmamış olması
G12- Mera alanlarının varlığı	
<i>Fırsatlar</i>	<i>Tehditler</i>
F1-Turizm merkezlerine yakınlık	T1-Hayvan hastalıkları sonucu üretim, verim ve bunun sonucundaki ekonomik kayıplar
F2-Kara, hava ve deniz yolları açısından ulaşım kolaylığı	T2-Yüksek sıcaklıklar sonucu hayvan başına süt verimi ve üretimde yaşanan dalgalanmalar
F3-Gerek iç gerekse dış pazar için pazarlama fırsatlarının uygunluğu	T3-Yörenin turizm merkezlerine yakınlığı nedeniyle genç nüfusun daha çok turizm sektöründe istihdam edilmesi
F4-Yörede süt üretici birliğinin süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliği	
F5-Dışarıdan gelen süt firmalarının yöredeki süte olan artan talepleri	
F6-Süt üretici birliğinin süt sektöründe soğuk zincirin kurulması ile ilgili GEKA projesinin varlığı	
F7-Yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki artan eğilim	
F8-Kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar	
F9- Artan nüfus ile paralel olarak süt tüketiminin artırılması	
F10-Büyük tüketim merkezlerine ulaşım kolaylığı	
F11-Milas-Bodrum Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında organik süt üretiminin projenin hedefleri arasında yer alması	
F12- Süt üreticileri birliğine kayıtlı işletme sayısının fazlalığı	

Çizelge 3: Milas İlçesinde Süt Sektörünün Gelişimine Yönelik GZFT (SWOT) Matrisi

	Güçlü Yönler- Fırsatlar	Zayıf Yönler-Fırsatlar
F (Fırsatlar)	<p><u><i>GF Stratejisi</i></u></p> <p>Bölgede süt üretim miktarındaki artan eğilim, yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir (G1,F7)</p> <p>Kayıtlı süt üretimine geçişin sağlanmasında üreticilerin olumlu bakış açısına Süt Üretici Birliğinin GEKA projesi katkı sağlayacaktır (G9,F6)</p> <p>Süt üretiminin önemli bir bölümünde soğuk zincirin oluşturulması, dışarıdan gelen süt firmalarının yöredeki süte olan taleplerini artırabilir (G11,F5).</p> <p>Süt üretiminin önemli bir bölümünde soğuk zincirin oluşturulması yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir. (G11, F7).</p> <p>Üreticilerin örgütlenme bilincinin yüksekliği, süt üreticileri birliğine kayıtlı işletme sayısının artırabilir (G8, F12).</p> <p>Sütün kalitesi ve niteliğinin yüksek olması artan nüfus ile paralel olarak süt tüketiminin artırılmasını sağlayabilir (G4, F9).</p> <p>Kayıtlı süt üretimine geçişin sağlanmasında üreticilerin olumlu bakış açısı yörede süt üretici birliğinin süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliğini artırabilir (G9, F4).</p>	<p><u><i>ZF Stratejisi</i></u></p> <p>Yörede süt firması ve mandıra sayısının azlığı, yöreden ve yöre dışından süt sektörüne yönelik yatırım isteğindeki eğilimi artırabilir. (Z1, F7).</p> <p>Sütte markalaşma sorunu kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile çözüme ulaştırılabilir (Z4, F8).</p> <p>Makineli sağım yerine elle sağımın gerçekleştirilmesi yörede süt üretici birliğinin süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliği ile makineli sağıma geçişi hızlandırabilir (Z9, F4).</p> <p>Makineli sağım yerine elle sağımın gerçekleştirilmesi yöredeki kamu kurum ve kuruluşlarının süt sektöründeki aktif durumu ve etkinliği ile makineli sağıma geçişi hızlandırabilir (Z9, F8).</p> <p>Sütte markalaşma sorunu gerek iç gerekse dış pazar için pazarlama fırsatlarının uygunluğu ile çözülebilir (Z4, F3).</p> <p>Üretici hatalarından kaynaklanan hayvan başına verim kayıpları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile azaltılabilir (Z2, F8).</p>
	Güçlü Yönler-Tehditler	Zayıf Yönler-Tehditler
T (Tehditler)	<p><u><i>GT Stratejisi</i></u></p> <p>Mevcut hayvan varlığındaki artan eğilim, hayvan hastalıklarından etkilenebilir. Bu durum hayvan varlığında, üretimde, hayvan başına verimde azalmalara ve ekonomik kayıplara yol açabilir (G2, T2).</p> <p>Bölgede süt üretim miktarındaki artan eğilim, yüksek sıcaklıklar sonucu hayvan başına süt verimi ve üretimde yaşanan dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilenebilir (G1, T1).</p>	<p><u><i>ZT Stratejisi</i></u></p> <p>Hayvanların bakım ve besleme koşullarının uygun olmayışı, hayvan hastalıklarına neden olabilir. Bu durum hayvan sayısında, üretim, hayvan başına verimdeki azalmalar ile birlikte ekonomik kayıplara yol açabilir (Z8,T1).</p>

6. Sonuç

Gıda sanayi içinde yer alan süt sektörü ekonomide yarattığı katma değer açısından stratejik bir sektördür. Süt sektörü kırsal alanda kalkınmanın sağlanmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Süt sektörünün gelişmesine yönelik yapılan çalışmalar kırsal kalkınmanın hedeflerine ulaşmasına hız kazandırabilecektir. Milas ilçesi işletme sayısı, hayvan varlığı ve elde edilen üretim itibarıyla bulunduğu yörede önemli bir konuma sahiptir. İlçede ağırlıklı olarak süt sığırcılığı faaliyeti yapılmakta ve bunun yanında koyun ve keçi yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Süt sığırcılığı genellikle pazara yönelik olarak yapılmakta olup birçok ailenin geçim kaynağıdır. Koyun ve keçi yetiştiriciliği ise daha çok geçimlik olarak değerlendirilmektedir. Milas ilçesi süt üretiminin en önemli kısmını süt sığırcılığı işletmeleri karşılamaktadır. Son yıllarda yörede gerçekleştirilen projeler süt sektörünün gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu projelerin odak noktasında

süt sektörünün kırsal kalkınmaya olan katkılarının artırılması yer almaktadır. Projelerin varlığı süt sektöründe gelecekte yapılabilecek projelere rehber olması ve yön vermesi açısından da önem taşımaktadır. Ancak Milas ilçesinde süt sığırcılığı işletmelerinde yaşanan olumlu gelişmelere kıyasla süt sektörünün diğer paydaşlarından olan süt firması ve mandıra sayısı oldukça azdır. Üretilen çiğ sütün gerek mikro bazda üretildiği yöreye gerekse makro bazda ekonomiye yapacağı katkı sütün işlenip ürün çeşitliliğinin artırılması ile sağlanabilecektir. Tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, firmaların gelecekteki yatırım projelerini yöreye yönlendirmesi ile sağlanabilir. Kırsal alanda işletmelerin daha etkin bir pazarlama ve rekabet şansına sahip olabilmesi etkin bir örgütlenme yapısının olması ile yakından ilişkilidir. Milas ilçesinde üreticilerin örgütlenmesinde Süt Üreticileri Birliği kırsal alanda süt sektöründe örgütlenme bilincinin oluşturulması adına önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Özellikle devam eden ve gelecekte yapılması hedeflenen çeşitli projeleri süt sektörünün gelişiminde yaratacağı katma değer önem taşımaktadır. Diğer taraftan Milas ilçesinde süt sektörü birçok güçlü yönleri ve fırsatlarının yanısıra çeşitli zayıf yönler ile tehditlere de sahip durumdadır. Süt sektörünün kırsal kalkınmaya olan katkısının sürekliliğinin sağlanması için sektörün güçlü ve zayıf yönlerin fırsatlara çevrilmesinin yanında, güçlü ve zayıf yönlerinin de tehdit olmasının önlenmesi süt sektöründeki tüm paydaşların katkıları ile sağlanabilecektir.

Kaynaklar

- Akdeniz, A., 2012. Kişisel Görüşme, Milas Süt Üreticileri Birliği İşletme Müdürü, Milas, Muğla.
- Ataseven, Z.Y., Gülaç, Z.H., 2012. “Durum ve Tahmin, Süt ve Süt Ürünleri 2011/2012”, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Yayın No: 191, ISBN: 978-975-407-326-3, ISSN: 1305-7618, Ankara, <http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/525b600d253548e8a40ac25b8e1bae9c.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2012.
- Çelik, O., 2012. Kişisel Görüşme, Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Milas, Muğla.
- DPT, 2007. “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCD72D946E04312EA3>, Erişim Tarihi: 05.05.2012.
- GEKA, 2012. “TR 32 Düzey 2 Bölgesi, Aydın, Denizli, Muğla, 2010-2013 Bölge Planı”, <http://www.geka.org.tr/icerik/4/139/anasayfa.htm>, Erişim Tarihi: 04.06.2012.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012. “IPARD Programı Sektör Analizleri”, (http://www.tarim.gov.tr/E_kutuphane/sector_analizleri.html), Erişim Tarihi: 04.03.2012.
- Hekimoğlu, G., 2012. “Süt Tedarik Yöntemleri ve Alternatif Öneriler”, Ulusal Süt Zirvesi, 21-23 Mayıs, İzmir, <http://www.sutzirvesi.com/sunumlar.asp>, Erişim Tarihi: 23.06.2012.
- Hocalar, M., 2012. “2023 Süt Vizyonu”, Ulusal Süt Zirvesi, 21-23 Mayıs, İzmir, <http://www.sutzirvesi.com/sunumlar.asp>, Erişim Tarihi: 23.06.2012.
- Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Kayıtları, Çeşitli Yıllar.
- Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012. “Milas-Bodrum Kırsal Kalkınma Projesi”, http://www.muğla-tarim.gov.tr/muglada_organik_tarim_milas_bodrum_kirsal_kalkinma_projesi-1-1-sayfa_id-33-id-8317, Erişim Tarihi: 25.06.2012.
- Özder, M., 2012. “Dünyada ve Türkiye’de Süt Sektörü İstatistikleri”, Ulusal Süt Zirvesi, 21-23 Mayıs, İzmir, <http://www.sutzirvesi.com/sunumlar.asp>, Erişim Tarihi: 23.06.2012.
- TKB, 2007. “AB Giriş Süreci Çerçevesinde Türkiye’de Süt ve Süt Ürünlerine Genel Bakış”, FAO Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi, Politika Yardımları Şubesi, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Roma, Temmuz, www.tarim.gov.tr/Files/.../Sut...ing/Sut_sektoru_raporu_TR.doc, Erişim Tarihi: 03.03.2012.
- TKB, 2012. “Kırsal Kalkınma Planı, (2010-2013)”, [http://www.sp.gov.tr/documents/KKP\(2010_2013\).pdf](http://www.sp.gov.tr/documents/KKP(2010_2013).pdf), Ankara, Erişim Tarihi: 07.05.2012.
- TKDK, 2011. “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD), Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına Yönelik Yatırımlar”, Süt üreten Tarımsal İşletmelere Yatırım Başvuru Çağrı Rehberi, Ekim.
- TUSEDAD, 2012. “Türkiye’de Hayvancılık (Büyükbaş-Küçükbaş) Sektörü Değerlendirme Raporu”, www.tusedad.org/upload/files/sirkuler28.doc, Erişim tarihi: 05.05.2012.
- TÜİK, 2012. “Hayvansal Üretim İstatistikleri”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, Erişim Tarihi: 06.06.2012.
- TZOB, 2008. “Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı, 2007 – 2013”, <http://pdo.ege.edu.tr/IPA.ppt>, Erişim tarihi: 13.06.2012.
- Yavuz, A.D.D., 2012. “Türkiye ve AB sivil Toplum Diyalogu ve Hibe Programları”, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, www.kagider.org/resim/5_Deren_Dogan_Yavuz.ppt, Erişim tarihi: 13.06.2012

Yoksulluğun Azaltılmasında Tarım Arazilerinin Etkin Kullanımının Sağlanması

Pınar TOPÇU¹
ptopcu@kalkinma.gov.tr

Nebi ÇELİK¹
ncelik@kalkinma.gov.tr

¹Planlama Uzmanı, Kalkınma Bakanlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Tarım Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Özet

Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde, ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir yapının oluşturulması, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın temel tarım sektörü hedefidir. Bu hedefe ulaşabilme doğrultusunda, erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalarak gittikçe daralan tarım arazilerinin korunması ile tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının sınırlandırılması yönünde gerekli tedbirler alınmalıdır. Özellikle dünya nüfusunun giderek arttığı ve son on yılda etkilerinin daha da belirginleştiği yoksulluk göz önüne alındığında, tarım arazilerinin planlı ve rasyonel olarak kullanılması hususu önemini korumaktadır.

Geri kazanımı mümkün olmayan tarım arazilerinin etkin kullanımı ile başta tarım politikalarının uygulamalarında olumlu yansımalar görülmekle beraber, çevrenin geri dönüşü zor olacak şekilde tahribine de engel olunacaktır. Bu durum, halihazırda küçük ölçekli tarım arazisine sahip olan kırsal nüfusun yoksullukla mücadelesinde de önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışma ile yoksulluğun azaltılmasında tarım arazilerinin etkin kullanımının sağlanması hususu detaylı bir şekilde incelenmiş olup, konuya ilişkin politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: tarım arazileri, koruma, tarım dışı kullanım, yoksulluk.

Ensuring Effective Use of Farmlands in Reducing Poverty

Abstract

Under the principle of efficient use of resources, economic, social, environmental and international development as a whole to address the organized, highly competitive, established a sustainable structure is the basic objective of the agricultural sector in the Ninth Development Plan. To reach this goal, in line with the negative environmental effects of erosion and the conservation of farmland progressively narrowed by exposure to non-agricultural use of the farmland should be taken to limit. In particular the effects of the global population increasing and more evident over the last decade, given the poverty, remains a matter of farmland for use as a planned and rational.

Effective use of farmland that can not be recovered with the applications, mainly positive, however the reflections, the event will prevent the destruction of the environment to be difficult to return. This situation, which already have small-scale farmland is considered to be an important factor in the struggle against poverty in the rural population. Based on this information, this study is to reduce poverty and to ensure effective use of farmland have been examined in detail the matter, presented policy recommendations on the subject.

Keywords: farmlands, conservation, non-agricultural use, poverty.

1. Giriş

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, dünyada açlıktan ve yetersiz beslenmeden etkilenen insan sayısı 2010 yılı sonunda 925 milyona ulaşmıştır (FAO, 2010). Gelişmiş ülkelerde dünyada açlığı ve yoksulluğu ortadan kaldıracak tedbirlerin alınması konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle tarım sektöründe ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, kuraklık, gelişmiş ülkelerin tarımsal ürünlerdeki korumacı politikaları, tarımda girdi fiyatlarının yükselmesi, tarım ürünlerine karşı talebin artması, tarım sektörüne yeterli yatırımın yapılmaması, tarım ürünlerinin alternatif enerji amaçlı kullanılması gibi birçok etkenin, gıda fiyatlarını etkilediği düşünülmektedir.

Dünya'da yaklaşık 3,2 milyar hektar olan işlenebilir tarım arazisi varlığının (Gürbüz, 2000), günümüzde bile yeterliliği tartışılmakta olup, öneminin daha da artacağı açıktır. Bu kapsamda, toprak materyali dolayısıyla tarım arazileri planlı ve rasyonel biçimde kullanılmalı ve çevrenin geri dönüşü zor olacak şekilde tahribine engel olunarak, gelecek kuşaklara daha yaşanabilir halde bırakılması sağlanmalıdır (Topçu, 2012). Zira, yoksulluğun azaltılmasında tarım arazilerinin etkin bir biçimde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüzde tarım arazileri daha çok kentleşme, sanayi, turizm, madencilik ve diğer kamu yatırım alanlarında yaygın bir şekilde kullanılmakta ve tarım dışına çıkarılmaktadır. Böylece, tarım arazileri her geçen gün daha da azalmakta olup, artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenebilmesi açısından da büyük bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra, tarım arazileri üzerindeki aşırı nüfus baskısı ve uygulanan miras hükümleri sonucu tarım arazileri bölünerek küçülmeye devam etmektedir. Tarım arazilerinin yapısıyla ilgili meydana gelen parçalı ve dağınık bu yapı, tarım işletmelerinin daha ekonomik ve verimli bir şekilde çalışmalarını sürdürmelerine engel teşkil etmekte ve bu işle uğraşanların tarımsal faaliyet yapmaktan vazgeçmelerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda, kırsal kesimden büyük

şehirlere doğru göçün yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Diğer taraftan, tarım arazilerinin etkin kullanımını sağlamak, tarım sektöründe verimliliği ve çalışanların gelirini artırmak amacıyla, tarım işletmelerinin planlamasında işletme yerinin seçiminden, arazide hangi ürünlerin yetiştirileceğine ilişkin üretim deseninin belirlenmesine ve uygulanması düşünülen münavebe sistemlerine kadar bir dizi arazi düzenleme çalışmaları yapılmalıdır. Bununla birlikte, tarım arazilerinden en yüksek verimin alınmasına imkan sağlayacak işleme teknikleri, sulama yöntemleri, gübre kullanımı ve toprak analizi çalışmaları da dahil olmak üzere verimi artırıcı uygulamalar devreye konulmalıdır.

Kırsal kesimde tarım arazilerinin etkin ve verimli kullanılmaması sonucu yoksulluk kaçınılmaz hale gelmekte ve tarımla uğraşan kesimin göç etmesine neden olmaktadır. Bu durumda insanlar doğup büyüdüğü ve yıllardır yaşadığı toprakları terk ederek büyük şehirlere göç etmektedirler. Göç eden bu insanların teknik ve mesleki becerisinin çok yetersiz olması ve nitelikli işgücüne sahip olmaması nedeniyle yaşanan bu göçler aslında yoksulluğu ortadan kaldırmamakta bir nevi yoksulluğun şekil değiştirmesine yol açmaktadır. Oysa bu insanlar, kırsal kesimde hayatlarını idame ettiren büyük şehirlere göç ettikten sonra daha fazla sorun yaşamakta ve kent yoksullarının ortaya çıkmasına da doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun sonucunda, köylerdeki tarım arazilerinin bir bölümünün boş bırakılarak üretimin yapılmadığı daha farklı bir durumla karşılaşılmaktadır.

1.Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle, birçok tanımı bulunmaktadır. Lipton 1997’ye göre yoksulluk, özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak, kişi başına özel tüketimin belirli bir düzeyin altında olduğu durumdur. Dünya Bankası (1990) yoksulluğu, asgari yaşam standardına erişememe durumu veya asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olma hali olarak tanımlamaktadır. Yoksulluk, aynı zamanda ortalama kaynaklardan daha düşük bir yaşam standardına sahip olma durumudur. Dolayısıyla yoksul, toplumdaki olağan yaşam biçimleri ve alışkanlıklarını, gelirindeki yetersizlik nedeniyle yaşayamayan kişidir (Ala, 2009).

Diğer taraftan, genel anlamda yoksulluk, asgari yaşam standardına erişememe veya temel gereksinimleri karşılayamama durumu olarak bilirse de, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler için gelir yoksulluğundan ziyade, “yoksunluk” ve “sosyal dışlanma” kavramları ön plana çıkarken, az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerde “gelir yoksulluğu” hala önemini korumaktadır (Şeker, 2008).

Türkiye’de yoksullukla ilgili yapılan çalışmaların kaynağı, hane halklarının gelir, harcama ve sosyal durumlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin yürütmüş olduğu resmi Hanehalkı¹ Bütçe Anketleri’nde toplanan verilere dayanmaktadır. Bu çalışmalarda, “kır” ve “kent” ayrımında fertlerin yoksulluk oranlarının yer almasının yanı sıra, gıda ve gıda dışı harcamalar bakımından da en yoksul kesimler belirlenmektedir.

Tablo.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları

(Yüzde)

	Yoksulluk Türleri	2006	2007*	2008	2009
Kır	Gıda Yoksulluğu	1.9	1.4	1.2	1.4
	Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	32.0	34.8	34.6	38.7
Kent	Gıda Yoksulluğu	0.0	0.1	0.3	0.1
	Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	9.3	10.4	9.4	8.9

*Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, 2012(a).

Ülkemizde, kırsal alandaki² yoksulluk, kentsel alandakine³ nazaran daha yüksek düzeydedir. Zira, Tablo.1. incelendiğinde, “gıda yoksulluğu”nun en fazla kırsal alanda olduğu görülmektedir. Nitekim, 2009 yılı TÜİK verilerine göre kırsal alandaki yoksulluk oranı yüzde 1.4 iken, bu oran kentte yüzde 0.1’dir. Benzer durum, “gıda ve gıda dışı yoksulluk” için de geçerli olup, 2006 yılında yüzde 32.0 seviyesinde olan bu oranın 2009 yılında artarak yüzde 38.7 oranına ulaştığı görülmektedir.

¹ Hanehalkı; aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur.

² Kırsal alan, nüfusu 20.000 ve daha az olan yerleşim yeridir.

³ Kentsel alan, nüfusu 20.001 ve daha fazla olan yerleşim yeridir.

Tablo.2. Çeşitli Kriterlere Göre Gıda ve Gıda-Dışı Harcamalar Bakımından En Yoksul Kesimler (Yüzde)

Kesimler	Yoksulluk Oranı			
	2006	2007	2008	2009
Okur-Yazar Olmayan veya Bir Okul Bitirmeyen	28.1	29.0	30.5	29.8
Ataerkil veya Geniş Aile	20.2	23.9	21.8	24.5
Ücretsiz Aile İşçileri	32.0	28.6	32.0	29.6
Tarım Sektöründe Çalışanlar	33.9	32.1	38.0	33.0
Sanayi Sektöründe Çalışanlar	10.1	9.7	9.7	9.6
Hizmet Sektöründe Çalışanlar	7.2	7.4	6.8	7.2

Kaynak: 2012 Yılı Programı ile TUIK'in 2012 yılı "Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranı" verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Yoksulluk, özellikle çok çocuklu haneler, eğitim seviyesi düşük olanlar, yevmiyeliler, işsizler, kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ile tarım ve inşaat sektörlerinde çalışanlar arasında yaygın olarak görülmektedir (DPT, 2007). Tablo.2.'ye göre, 2009 yılında iktisadi faaliyet açısından yoksulluğun en yüksek olduğu kesim yüzde 33.0 ile "tarım" sektörüdür. İstihdamın sektörel ve mekansal dağılımının gösterildiği Tablo.3. incelendiğinde de tarımın, kırsal alanda yaygın bir biçimde uygulanan bir faaliyet olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo.3. İstihdamın Sektörel ve Mekansal Dağılımı

(Yüzde)

Sektörler	Türkiye				Kent				Kır			
	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008
Tarım	46.9	36.0	25.7	23.7	5.0	3.8	5.3	4.6	76.8	70.2	64.2	60.8
Sanayi	15.3	17.7	20.8	21.0	29.2	27.3	27.5	26.7	5.5	7.5	8.2	9.7
Hizmetler	37.8	46.3	53.5	55.4	65.9	68.9	67.2	68.7	17.8	22.4	27.6	29.5

Kaynak: TUIK, 2012(b).

Bunun yanı sıra, esas işteki durum itibarıyla en yoksul ikinci kesim, yüzde 29.8 ile okur yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerdir. Yine bahse konu tabloya göre yüzde 29.6 gibi bir oranla ücretsiz aile işçilerinin yoksulluğu oluşturan önemli bir kesim olduğu anlaşılmakta olup, bu çalışma biçimi ülkemizde en fazla tarım sektöründe görülmektedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında da insani kalkınmaya yönelik olarak "yoksulluk" ve "açlıgın" ortadan kaldırılması yer almaktadır. Bu kapsamda, 2015 yılına kadar günlük geliri bir doların altında olan ve açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek amaçlanmaktadır. Her ne kadar Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin ortaya konulmasını takiben ülkemizin yoksullukla mücadele çabaları hız kazanmış olsa da yoksullukla etkin mücadele edebilmek için öncelikle, ülkemizdeki yoksulluğun boyutlarının daha iyi saptanması için gerekli araştırmalar yapılmalıdır.

Bu bilgiler doğrultusunda, ülkemizde yoksulluğun en fazla görüldüğü kırsal kesimde ve özellikle de tarım sektöründe yoksulluğu azaltmak amacıyla, tarım arazilerinin etkin kullanımı sağlanmalıdır. Bu yaklaşımla, tarım arazilerinin etkin kullanımı hususu, çalışmada, "tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı", "arazi toplulaştırma" ve "arazi kullanım planlaması" olmak üzere üç temel başlık kapsamında ele alınmıştır.

2. Tarım Arazilerinin Etkin Kullanımı

Türkiye'nin tarımsal arazi varlığının yer aldığı Tablo.4. incelendiğinde, mevcut tarım arazileri varlığında 1938 yılından 2010 yılına kadar değişimler olsa da, bilhassa 1990 yılından itibaren bir azalışın olduğu, benzer azalışların ekilen arazi miktarı ile nadasa bırakılan arazi miktarında da bulunduğu görülmektedir.

Tablo.4. Tarım Arazileri

(Bin hektar)

Yıl	Toplam Tarım Arazisi			Sebze ve Meyve Yetiştirilen Arazi	Zeytin Ağaçları ve Bağcılık Yapılan Arazi	Toplam Tarım Arazisi ve Uzun Ömürlü Bitkiler
	Ekilen Arazi	Nadasa Bırakılan Arazi	Toplam Arazi			
1938*	8.463	4.695	13.158	650	660	13.468
1950	9.868	4.674	14.542	608	858	16.008
1960	15.305	7.959	23.264	730	1.330	25.324
1970	15.591	8.705	24.296	1.467	1.633	27.339
1980	16.372	8.188	24.560	1.982	1.446	28.175
1987	18.781	5.574	24.355	2.126	1.454	27.927
1988	18.995	5.179	24.786	2.143	1.446	27.763
1989	19.036	5.234	24.880	2.173	1.454	27.897
1990	18.868	5.324	24.827	2.218	1.446	27.856
1995**	18.464	5.124	24.373	2.125	1.121	26.834
2000	18.207	4.826	23.826	2.211	1.135	26.379
2005	18.148	4.876	23.830	2.404	1.178	26.606
2010***	16.333	4.249	21.384	2.550	1.262	24.394

Kaynak: TUIK, 2012(d).

* 1938-1989 yılına ait veriler, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin "Zirai ve İktisadi Rapor (1990-1991)" başlıklı kitabının 59 uncu sayfasında yer alan tablodan temin edilmiştir.

**1995 yılından itibaren sadece meyve ve zeytin kapalı alanları verilmiş olup, dağınık ağaçların kapladığı alan dahil edilmemiştir.

***Bilgiler geçicidir.

Yine, Tablo.4.'te gösterildiği üzere, 2010 yılında ülkemizdeki uzun ömürlü bitkiler dahil toplam tarım arazisi yaklaşık olarak 24,4 milyon hektar olup, bu miktarın 16,3 milyon hektarını ekilen, 4,2 milyon hektarını nadasa bırakılan, 802 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3 milyon hektarını da meyve, zeytin ağaçları ile bağcılık için ayrılan araziler oluşturmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda, çalışmada belirtilen "tarım arazilerinin etkin kullanılması" ibaresindeki amaç, birim araziden maksimum verimin elde edilmesinden ziyade, ülkemizdeki tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının sınırlandırılması, bu arazilerin uygun şekilde yönetiminin sağlanmasına imkan verecek yöndeki yaklaşımların belirlenmesi ve bu yönde alınması gereken tedbirlere yönelik politikaların geliştirilmesidir.

2.1. Tarım Arazilerinin Tarım Dışı Kullanımı

Ülkemizde, tarım arazilerinin mevcut sorunları arasında; erozyon, tuzluluk ve alkalilik, eğim, drenaj, toprak derinliği ve taşlılık yer olsa da bu sorunların içerisinde belki de en ciddi boyuta sahip olanı tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı konusudur. Tarım dışı kullanımın da en yaygın görüldüğü alanlar; kentleşme, sanayi, turizm, madencilik ve kamu yatırım alanları şeklinde sıralanmaktadır (Topçu, 2012).

2010 yılına kadar mülga Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından tarım arazilerinin tarım dışı kullanımına yönelik istatistikler ülke ölçeğinde "genel toplam" olarak kayıt altına alınırken; 639 sayılı "Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakan-

lğının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” kapsamında yeniden yapılanan Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sektörel bazda kayıt altına alınmaktadır.

Tablo.5. incelendiğinde; “konut” amaçlı kullanımın en yüksek “Elazığ” ilinde, “sanayi” amaçlı kullanımın en fazla “Ağrı” ilinde, “turizm” amaçlı kullanımın en yüksek “Kütahya” ilinde, madencilik amaçlı kullanımın en fazla “Adana” ilinde, son olarak “ulaştırma” amaçlı kullanımın ise en yüksek “Ankara” ilinde olduğu görülmektedir.

Tablo.5. Seçilmiş Bazı İllere Ait Tarım Arazilerinin Tarım Dışı Kullanımı

No	İl Adı	Konut Amaçlı (hektar)	Sanayi Amaçlı (hektar)	Turizm Amaçlı (hektar)	Madencilik Amaçlı (hektar)	Ulaştırma Amaçlı (hektar)	Genel Toplam
1	Adana	1.3	116.0	133.7	2.220,5	6.3	2.477,8
2	Ağrı	7.1	8.446,0	-	19.8	2.3	8.495,2
3	Ankara	208.9	82.7	1.6	113.1	293.1	699.4
4	Edirne	36.0	5.366,4	1.9	525.5	27.0	5.956,8
5	Elazığ	1.743,7	52.4	34.3	280.2	-	2.110,6
6	Erzurum	1.698,8	242.4	-	15.3	9.9	1.966,4
7	Hatay	1.147,3	363.3	6.3	31.5	-	1.548,4
8	İzmir	870.9	259.9	128.0	389.9	-	1.648,7
9	Konya	124.2	1.520,9	7.3	83.4	1.1	1.736,9
10	Kütahya	24.7	29.1	602.9	105.8	-	762.5
11	Manisa	5.6	1.089,1	2.4	86.7	-	1.183,8
12	Şanlıurfa	940.0	448.3	5.1	201.6	45.6	1.640,6
13	Tokat	91.4	-	4.8	221.0	41.6	358.8
14	Trabzon	1.603,3	2.4	-	0.5	-	1.066,2
15	Van	56.3	42.5	-	465.7	-	564.5

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından kayıt altına alınan 2011 yılı değerleridir.

Diğer taraftan, illerin ve bölgelerin sosyo-gelişmişlik sıralaması araştırmasında kullanılan gelişmişlik endeksine göre Ankara ili I. derece, Adana ili II. derece, Elazığ ve Kütahya illeri III. derece ve son olarak Ağrı ili V. derece olarak belirlenmiştir (DPT, 2003).

Tablo.6. Seçilmiş Bazı İllere Ait İç Göç İstatistikleri

No	İl Adı	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç
1	Adana	2.108.805	50.523	62.402
2	Ağrı	555.479	15.508	25.182
3	Ankara	4.890.893	191.864	137.385
4	Edirne	399.316	14.494	14.588
5	Elazığ	558.556	16.862	20.054
6	Erzurum	780.847	27.719	33.599
7	Hatay	1.474.223	29.509	37.164
8	İzmir	3.965.232	110.364	101.420
9	Konya	2.038.555	52.134	54.533
10	Kütahya	564.264	17.547	20.655
11	Manisa	1.340.074	33.312	36.021
12	Şanlıurfa	1.716.254	35.888	41.570
13	Tokat	608.299	29.576	36.342
14	Trabzon	757.353	24.858	38.446
15	Van	1.022.532	23.415	72.273

Kaynak: TÜİK, 2012(c).

*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları olup, yabancılar kapsam dışı tutulmuştur.

Yine, 2011 yılı için seçilmiş bazı illere ait iç göç istatistiklerinin yer aldığı Tablo.6. incelendiğinde, madencilik amaçlı tarımsal arazi kullanımının en fazla olduğu Adana ilinde göç miktarının da yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, 2011 yılında sanayi amaçlı tarımsal arazi kullanımının fazla olduğu Ağrı ilinde de göç miktarı görece fazladır. Ankara ve İzmir gibi sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan illerde de göç alma potansiyelinin fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Arazi Toplulaştırma

Ülkemizde tarımsal faaliyet gösteren işletmeler küçük ölçekli, işletme arazileri parçalı ve dağınık bir yapıya sahiptir. Bu parçalı ve dağınık yapı, miras yoluyla bölünmeler, arazi satışları, kanal, yol inşası gibi diğer kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi gibi nedenlerden dolayı gün geçtikçe artmakta, dolayısıyla tarımsal faaliyet gösteren işletmeler, ekonomik işletme büyüklüklerinin altına düşmektedir.

Tarım vasfı taşıyan toprak materyalinin sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)’nda da belirtildiği üzere, örgütlü ve rekabet gücü yüksek tarımsal yapının oluşturulmasını teminen, bilhassa tarımsal üretimin artırılmasına yönelik olarak, birden fazla parçaya bölünmüş, değişik yerlere dağılmış ve/veya elverişsiz biçimde şekillenmiş olan işletme arazilerinin, en uygun bir şekilde birleştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Zira, arazi toplulaştırma sonrasında; işletmelerin net arazi kullanma alanının artması, işletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklığın azalması, parsellerin korunması için alınan önlemlerin maliyetinde azalmanın görülmesinin yanı sıra tarım kesiminde toprak ve gelir dağılımındaki dengesizlik giderilerek istihdam imkanı yaratılmakta ve dolayısıyla kırsal alandaki yoksulluğun azaltılmasında bir diğer önemli etken olarak değerlendirilmektedir.

Ülkemizde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın ana hizmet birimi olan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’nün yanı sıra, Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın ana hizmet birimi olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından da arazi toplulaştırma hizmetleri yürütülmektedir. Arazi toplulaştırma çalışmalarına, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı (2008-2012)’nin uygulamaya başlanması ile önemli bir ivme kazandırılmıştır. Bu kapsamda, GAP illerinde toplam 2.1 milyon hektar alanda toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri programlanmış olup, 2011 yılında 600 bin hektar alandaki çalışmalar tamamlanmıştır. Ayrıca Konya Ovası Projesi (KOP) ve Doğu Anadolu Projesi (DAP) illerinde de çalışmalara devam edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Bu bağlamda, tüzel yapısını, başta 1982 Anayasası olmak üzere, 3083 sayılı “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu”, 4721 sayılı “Türk Medeni Kanunu”, 5403 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” ve ilgili yönetmelikleri oluşturan “arazi toplulaştırma” faaliyetlerinin yaygınlaştırılması hususu önemini korumaktadır.

2.3. Arazi Kullanım Planlaması

Arazi Kullanım Planlaması, ülkesel ve bölgesel çevre kaynaklarının rasyonel olarak kullanımını teminen tarımsal üretim, sanayi, rekreasyon alanları, şehrsel yerleşim, turizm, orman ve mera gibi araziye yönelik faaliyetlerin bir arada değerlendirilmesidir. Halihazırda sınırlı olan doğal kaynakların rasyonel kullanımı amacıyla yapılan ve detaylı bir çalışma olan “Arazi Kullanım Planlaması” ile arazilerin mevcut kullanımları tespit edilmekte, kişi ve kuruluşların muhtemel talepleri de dikkate alınarak, en uygun kullanım şekilleri belirlenmektedir.

1996 yılında başlayan Arazi Kullanım Planlaması çalışmaları halihazırda, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın ana hizmet birimlerinden olan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olup, halihazırda anılan Genel Müdürlük tarafından ilan edilen ya da belirlenen uygulama alanları içerisinde yer alan Aydın, Edirne, Konya ve Şanlıurfa illerinde 2005 yılı sonu itibarıyla 577.446 hektar alanda tamamlanmıştır (GTHB, 2012).

Ülkesel düzeyde hazırlanacak olan Arazi Kullanım Planları, ıslah edilmesi zorunlu hale gelen arazilerinin tespit edilmesini, tarım dışı alternatif arazilerin belirlenmesini, desteklemelerin üretim potansiyeline göre verilmesini dolayısıyla kıt kaynakların rasyonel olarak kullanılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda, kırsal kesimin öncelikleri ve ihtiyaçları göz önüne alınarak hazırlanacak Arazi Kullanım Planları, üreticilerin planlanan ürüne yönelmesine ve birim alandan maksimum verimi sağlayarak, üreten bir kırsal yapının oluşmasına da neden olacaktır.

Diğer taraftan, 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK), 04 Temmuz 2011 tarihli ve 27984 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve söz konusu KHK ile, tarım arazilerinin kullanımına ilişkin önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Bilhassa, ilgili KHK’nin 7 nci maddesi ile “kentlerde ve kırsal alanlarda arazi kullanımına ilişkin temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve uygulanmasını sağlamak; arazi ve arsa düzenlemesi ve parsellasyon planlarının hazırlanmasına ilişkin genel ilke, strateji ve esasları belirlemek ve uygulanmasını sağlamak; ayrıca Bakanlar Kurulunca yetkilendirilen alanlar ile merkezi idarenin yetkisi içindeki kamu yatırımları, milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasak bölgeler, genel sığınak alanları, özel güvenlik bölgeleri, enerji ve telekomünikasyon tesisleri ile ilgili altyapı, üstyapı ve iletim hatları, yanıcı, parlayıcı ve patlayıcı madde üretim tesisleri ve depoları, akaryakıt ve sıvılaştırılmış petrol gazı istasyonları gibi alanlar ile ilgili her tür ve ölçekteki planların yapılmasına ilişkin esasları belirlemek, bunlara ilişkin her tür ve ölçekteki harita, etüt, plan ve parsellasyon planlarını gerektiğinde yapmak, yaptırmak ve resen onaylamak” şeklindeki görev ve sorumluluklar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir.

Oysa, 5403 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” ile daha önce Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na verilen bu görevlerin en son yapılan düzenleme ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devredildiği görülmektedir. Bu durumda, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca uygulanan toprak koruma projelerinin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından da tarım dışı kullanıma açılmış ve/veya açılması öngörülen arazilerin istenilen amaçla kullanımını sağlamak veya arazi kullanımını gerektiren her türlü girişim ve yatırım sürecinde toprakların korunmasını gerçekleştirmek amacıyla toprak koruma projelerinin öncelikle uygulamaya konulması sağlanmalıdır.

Günümüzde hızlı kentleşme ve sanayileşme kaçınılmaz olgular olmakla birlikte, en önemli doğal kaynaklarımızdan olan toprak ve dolayısıyla tarım arazilerinin korunması ve gelecek kuşaklara miras olarak bırakılması sağlanmalıdır. Bu amaçla, tarım dışı kullanımlar için tahsis edilecek arazilerin, öncelikle mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazilerinin dışında kalan diğer arazilerden karşılanması yaklaşımına gidilmesi yönünde gayret gösterilmelidir. Böylece, tarım dışı kullanımın azaltılması suretiyle, kırsal alanda daha yaygın bir şekilde görülen yoksulluğun azaltılmasına önemli katkı sağlanacaktır.

3. Sonuç ve Öneriler

Tarım arazilerinin korunması ve etkin bir şekilde kullanılmasını teminen tarıma elverişli olmayan arazilerin değerlendirilme şeklinin belirlenmesine yönelik işlemleri hızla tamamlayarak, toprak kaynaklarının kaybına son verilmelidir. Bu kapsamda, tarım arazileri parsel bazında niteliklerine göre gruplandırılmalı ve sanayi, turizm, konut gibi tarım dışı sektörlerin taleplerinin, tarımsal nitelik taşımayan diğer arazilerden sağlanması teşvik edilmelidir.

Örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün sürdürülebilirliğini, tarım arazilerinin etkin kullanılmaması olumsuz yönde etkileyeceği gibi, ülkemizde yoksulluğa da iki şekilde neden olacaktır. Kırsalda yaşayan ve doğrudan tarımla uğraşan üretici kesim, tarımsal faaliyetler sonucunda yeterli gelir elde edememesi sebebiyle yoksulluğa maruz kalacaktır. İkinci olarak, üretim boyutuyla tarım arazilerinin etkin kullanılmaması gıda arzını doğrudan etkileyerek, gıda fiyatlarının yükselmesine neden olacak ve düşük gelir düzeyine sahip tüketici gruplarının gıdaya erişimlerini zorlaştıracak, dolayısıyla gıda yoksulluğuna yol açacaktır.

Bu kapsamda, aşağıda yer alan hususların göz önünde bulundurulması ve yapılması gereken uygulamalara bu çerçevede ağırlık verilmesi önem arz etmektedir:

- Kırsal nüfusta yaygın bir şekilde görülen yoksulluğun azaltılması ve bölge halkının gelirlerini çeşitlendirmeye yönelik olarak, toprak kaynaklarının dolayısıyla tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılması sağlanmalıdır.

- Türkiye’de yoksulluk profilini betimleyebilecek nitelikteki verilerin toplanması ile bu verilerin işlenerek kayıt altına alınmasına yönelik gerekli altyapı çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

- Tarımsal üretimde verimliliğin ve üretici gelirlerinin artırılmasını teminen, tarım arazilerinde tarım dışı amaçlı kullanıma izin verme sürecinde, alternatif arazi arama konusuna gerekli özen gösterilmeli, temel yaklaşım nitelikli tarım topraklarının korunması olmalıdır.

- Tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önüne geçmek amacıyla, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda değişiklik yapılmasına yönelik ihtiyaç duyulan çalışmalar bir an önce yapılmalıdır.

- Tarımsal üretimin rekabet gücüne doğrudan katkıda bulunacak şekilde, tarım arazilerinde görülen özellikle parçacılık sorununa ilişkin olarak, arazi toplulaştırma çalışmaları bir program dahilinde yaygınlaştırılmalıdır.

- Ülke düzeyinde sektörel kullanımlara temel teşkil edecek olan “Arazi Kullanım Planlaması” çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Bu alanda yürütülecek çalışmalar için ihtiyaç duyulan teknik ve mali kaynaklara sahip yapılanmaya bir an önce gidilmelidir.

Kaynakça

Ala, Öğr. Gör. M., Temmuz 2009. “Yoksulluk ve Küresel Çözümler”, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi. Web adresi: http://www.paradoks.org/old/makale/yil5_sayi2, Erişim tarihi: 14.05.2012.

DPT (Mülga Devlet Planlama Teşkilatı), 2007. “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele”, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 2742, s.s: 22-29-49, Ankara.

DPT (Mülga Devlet Planlama Teşkilatı), 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), s:84, Ankara.

DPT (Mülga Devlet Planlama Teşkilatı), 2003. “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, DPT Yayın No: 2671, s.s: 57-71, Ankara.

FAO (Food and Agriculture Organization), 2010. “925 Million in Chronic Hunger Worldwide”. Web adresi: <http://www.fao.org/news/story/en/item/45210/icode/>, Erişim tarihi: 19.04.2012.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) , 2012. “Arazi Kullanım Planlaması Çalışmaları”, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Web adresi: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=163>, Erişim tarihi: 21.05.2012.

Gürbüz, M., 2000. “Türkiye’de Arazi ve Toprak Kaynaklarının Yönetimi ve Sorunları”, Web adresi: <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/Tarim/ToprakKaynaklarininYonetimiSorunlari.pdf>, Erişim tarihi : 19.04.2012.

Kalkınma Bakanlığı, 2012. “2012 Yılı Programı”, s.s:149-224-225, Ankara.

Lipton, M., 1997. “Defining and Measuring Poverty: Conceptual Issues”. UNDP Human Development Paper. New York:UNDP/HDRO.

Şeker, D.S., 2008. “Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerine Etkisi”, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, ISBN No: 978-975-19-4334-7 , s.s.:3-9, Ankara.

Topçu, P., Mart 2012. “Tarım Arazilerinin Korunması ve Etkin Kullanılmasına Yönelik Politikalar”, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı Yayını, Yayın No:2836, s.s.: 1-2-38, Ankara.

TUIK, 2012(a). Gelir, Tüketici, Tüketim ve Yoksulluk. Yoksulluk Analizleri. Veri. İstatistiksel Tablolar. Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23 Erişim tarihi:14.05.2012.

TUIK, 2012 (). İstihdam, İşsizlik ve Ücret. İşgücü İstatistikleri. Veri. İstatistiksel Tablolar.

Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=25 Erişim tarihi: 08.06.2012.

TUIK, 2012(b). Nüfus, Demografi, Konut, Toplumsal Yapı. Göç İstatistikleri. Veri. İstatistiksel Tablolar. İç Göç İstatistikleri. Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=38, Erişim tarihi: 21.05.2012.

TUIK, 2012(c). Tarım, Bitkisel Üretim İstatistikleri. Veri. İstatistiksel Tablolar Tarım ve. Orman Alanları. Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=45, Erişim Tarihi: 31.05.2012.

World Bank (Dünya Bankası), 2000. “Attacking Poverty”, World Development Report 2000/2001, World Bank, s.s: 280-281, Washington D. C. Web adresi: http://www.worldbank.org/html/extpb/wdr2000_2001.htm, Erişim tarihi:21.05.2012.

Türkiye’de Mikro kredi Uygulamalarının Kadın Yoksulluğu Açısından Önemi

Rüveyda KIZILOĞLU¹

Arş. Gör.

ruveyda.kiziloglu@gop.edu.tr

Meral UZUNÖZ¹

Doç. Dr.

meral.uzunoz@gop.edu.tr

Orhan GÜNDÜZ²

Yrd. Doç. Dr.

orhangunduz@inonu.edu.tr

¹Gaziosmanapaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 60240 TOKAT

²Inönü Üniversitesi Battalgazi Meslek Yüksekokulu, 44210, MALATYA

Özet

Yoksulluk tüm dünya için önemli bir sorun olmakla birlikte kadınlar bu sorunu daha derinden yaşamaktadırlar. Toplumun kadına olan bakış açısı, kadınların düşük ücretle çalışmaya razı olmaları gibi faktörlerin bunda etkili rol oynadığı gözlenmektedir. Yoksullukla mücadelede kullanılacak birkaç yöntemden bir tanesi de mikro kredi yaklaşımıdır. Mikro kredi yoksullara ve özellikle kadınlara ekonomik bağımsızlığını ve kendine güvenini de kazandırmaktadır.

Bu çalışmayla; kadın yoksulluğu ile mücadelede mikro kredi uygulamasının yeri ve önemini belirlemek ve bu uygulamanın Türkiye’deki durumunu incelemek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mikro kredi, Yoksulluk, Kadın, Türkiye

The Importance of Micro-Credit Practices Regarding Woman Poverty in Turkey

Abstract

Although, poverty is a major problem for the whole world, women are more affected from poverty. Factors, such as societal perspective against women and women who are willing to work for low pay, affected the poverty of women. One of several ways that can be used in fighting against poverty is micro-credit application. Micro-credit is provide the economic independence and self-confidence to the poor, especially to women. This study was aimed to determine the role and importance of micro-credit practices in challenging against women poverty and to investigate the micro-credit applications of Turkey.

Key words: Micro-Credit, Poverty, Woman, Turkey

1. Giriş

Hemen bütün dünya ülkelerinin ve ülkeyi yönetenlerinin en belirgin ekonomik amacı yoksulluğu önleyici politikalarla geliştirerek, yoksulluğu azaltmaktır. Bu amaca ulaşmada kullanılan araçların başında finansman destekleri gelmektedir. Önceleri makro düzeyde finansal destekler kabul görmekte iken, günümüzde makro bazlı finansman destekleri yerine mikro bazlı finansman destekleri ve uygulamalarının yoksullukla mücadelede daha etkin olduğu kabul edilmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında mikro girişimcilik ve küçük işletmelerin çok önemli bir rolü vardır. Geniş kitlelerin ve özellikle kadınların sonuçlarından etkilendiği yoksulluk ve kaynaklara erişememe konularında gereken tedbirlerin alınması için yoksullukla mücadele politikalarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi neticesinde mikro kredi konusu daha da önemli hale gelmiştir (Öztürk ve Çetin, 2009).

Bu çalışmanın amacı; günümüzde insanlığın en önemli sorunlarının başında gelen yoksulluğu ve yoksulluktan en çok etkilenen kadınların yoksulluğunu incelemek ve kadın yoksulluğu kavramını yoksullukla mücadele politikaları kapsamında değerlendirmektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel itibariyle yoksulluk kavramı, Türkiye’de yoksulluğun genel bir görünüşü ve yoksulluğun nedenleri ele alınmıştır. İkinci bölümde yoksulluktan en çok etkilenen kesimler bağlamında kadınlar ve yoksulluk konusu; mikro kredi incelenmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’de Mikro kredi uygulamaları ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak yoksullukla mücadele etkinliği ve uygulanabilirliği konusunda genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, insanlık tarihinde sürekli olarak var olan ve çözüm aranan bir sorundur. Yoksulluğun yalnızca ekonomik bir sorun değil, sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkması, zaman içerisinde yoksulluğu ortadan kaldırmak ya da en azından azaltmak için girişilen çabaların da değişik biçimler almasına yol açmaktadır. (Kalaycıoğlu, 2007).

Yoksulluğun tanımı üzerinde henüz tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Yoksulluğa ilişkin birçok değişik kavram ve bu kavramlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Yoksulluk tanımıyla ilgili olarak öncelikle karar verilmesi gereken; yoksulluğun sırf ekonomik bir sorun mu, yoksa buna ek olarak sosyal hatta siyasal veya son zamanlardaki tartışmalar göz önüne alındığında yönetsel bir sorun olarak mı ele alınacağına ilişkindir (Şenses, 2003).

Seyyar (2003), yoksulluk kavramından çoğu zaman fakirlik, sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatta kalma savaşı,

temel ve zorunlu ihtiyaçlarını yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olmama, düzenli gelirden mahrum olma ve beklenilmeyen durumlarda ortaya çıkan maddi zorluklardan dolayı sıkıntı çekme hali anlaşıldığını ifade etmektedir.

İnsanın kendini gerçekleştirme fırsatına sahip olmaması ve içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilmesine olanak sağlayacak imkânlardan yoksun bulunması da birer yoksulluk durumudur. Bir başka tanımla yoksulluk, insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında yaşama ve maddi yönden yetersiz olma durumudur (Seyyar, 2003).

Buradan hareketle, son dönemlerdeki eğilimler de göz önüne alındığında yoksulluğun yalnızca ekonomik olarak ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu, insan hayatının tüm boyutlarını (ekonomi, siyasi ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre vb.) kapsadığı anlaşılmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yoksulluğu; mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, öznel yoksulluk, insani yoksulluk gibi kategorilere ayırarak açıklamaktadır.) Bu tanımlara göre;

Mutlak Yoksulluk ve Açlık Sınırı: Mutlak yoksullukta, öngörülmuş bir gelir veya tüketim seviyesinin altında kalan bireyler yoksul olarak nitelendirilmektedir. Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur (Coşkun ve Tireli, 2008).

Dünya Bankası, günlük geliri minimum 2.400 kalori besini almaya yetmeyen insanları mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre de değişmektedir. Açlık sınırı altına düşmemek veya yeterli düzeyde beslenebilmek için, az gelişmiş ülkelerde bir kişinin günde en az 1 dolara sahip olması gerekirken; Türkiye'nin de dâhil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için bu miktar 4 dolardır (Seyyar, 2003; Alcock, 2006).

Görelî Yoksulluk: Görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder (Dumanlı, 1995). Görelî ve mutlak yoksulluk tanımları arasındaki en önemli fark, mutlak yoksulluk sınırının sabit olmasıdır. Görelî yoksulluk sınırları ise ülke içindeki ortalama gelir ve harcama seviyelerine göre değişmektedir. Ortalama harcama seviyesi ne kadar yüksek ise görelî yoksulluk oranı da o denli yüksek olacaktır (Gökyay, 2008).

Öznel Yoksulluk: Asgari temel gereksinimlerin karşılanıp karşılanamadığı sorusunun cevaplandırılmasında yoksulların kendi algılarının esas alınmasını ifade eden yaklaşımlar “öznel yoksulluk yaklaşımları” olarak ifade edilmektedir (Coşkun ve Tireli, 2008). Öznel yoksulluk çizgisini belirlemek için büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşü belirlenmektedir. Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmektedir (Kösemen, 2004).

İnsani Yoksulluk: “İnsani yoksulluk” kavramı, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir. Buna göre bireyin, temel insani yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya (enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu) erişiminin yokluğu ya da kısıtlanması, yoksulluğun “insani” boyutu olarak nitelendirilmektedir (Kalaycıoğlu, 2007).

2.1. Türkiye’de Yoksulluğun Genel Bir Görünümü

Türkiye’de yoksulluğun ve eğitim durumuna göre gelişim seyrini inceleyebilmek için Çizelge 1 düzenlenmiştir. Çizelge incelendiğinde yoksulluğun yıllar geçtikçe azaldığı görülmektedir. Yine çizelgeden, kadın nüfus ile eğitim düzeyi düşük olan bireylerin daha yoksul olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranı (%)

Eğitim Geçmişi	Bireysel Yoksulluk Oranı					
	2002			2009		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Türkiye						
Toplam	26.96	26.72	27.19	18.08	17.10	19.03
6 yaşından küçük fertler	33.17	32.92	33.44	24.04	22.87	25.27
Okur-yazar değil veya okul bitirmeyen	36.99	37.68	36.54	29.84	30.34	29.52
İlkokul	26.13	28.06	24.33	15.34	16.86	13.83
İlköğretim	26.37	28.40	24.10	17.77	17.19	18.39
Ortaokul ve orta dengi meslek	18.77	19.49	17.38	9.76	10.89	7.82
Lise ve lise dengi meslek	9.82	10.99	8.24	5.34	5.71	4.76
Yüksekokul, fakülte ve ustü	1.57	1.22	2.12	0.71	0.92	0.40
Kent						
Toplam	21.95	21.88	22.03	8.86	8.45	9.26
6 yaşından küçük fertler	31.18	31.20	31.15	13.01	12.20	13.88
Okur-yazar değil veya okul bitirmeyen	31.95	32.98	31.28	16.13	16.59	15.82
İlkokul	21.80	24.07	19.78	7.23	7.88	6.65
İlköğretim	21.27	21.52	21.00	8.46	8.44	8.49
Ortaokul ve orta dengi meslek	13.80	14.47	12.69	5.81	6.04	5.46
Lise ve lise dengi meslek	7.06	8.14	5.72	3.75	4.05	3.30
Yüksekokul, fakülte ve ustü	1.07	1.34	0.64	0.48	0.64	0.24
Kır						
Toplam	34.48	34.02	34.92	38.69	37.13	40.15
6 yaşından küçük fertler	36.79	36.09	37.56	48.69	47.48	49.92
Okur-yazar değil veya okul bitirmeyen	43.29	43.65	43.07	48.83	51.01	47.57
İlkokul	31.11	32.43	29.82	31.02	32.18	29.67
İlköğretim	33.99	37.87	29.17	37.98	36.48	39.55
Ortaokul ve orta dengi meslek	30.11	29.05	33.25	24.41	25.03	22.43
Lise ve lise dengi meslek	17.65	18.18	16.75	14.65	14.15	15.72
Yüksekokul, fakülte ve ustü	4.37	0.45	9.08	3.37	3.70	2.68

Kaynak: <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/TCEUlusaleylemplani.pdf>

Not: Çizelge oluşumunda Güzel, 2011’den yararlanılmıştır.

Yoksulluğu ortaya koyan bazı kriterlere ait değerler tespit edilerek Çizelge 2’de verilmiştir. Türkiye’de yoksulluğun genel görünümü incelendiğinde, genel anlamda gıda yoksulluğunun yıllara göre oransal olarak azaldığını söylemek mümkündür. Harcama esaslı görelî yoksulluk kentsel alanda yıllar itibari ile değişmeler göstermesine karşın bugüne gelindikçe yüzdellik oran olarak azalırken kırsal alanda yüzdellik oran olarak artmakta olduğu gözlenmektedir (Çizelge 2). 2009 yılı sonunda hem kırsal alanda (%48.83) hem de kentsel alanda (%16.13) toplam nüfusun Okur-yazar değil veya okul bitirmediği sonucu çıkarılabilir. Fakat toplam nüfusun kentte %12.20’sinin, kırsalda %48.69’nunun 6 yaştan küçük yani okula gitmediğinde Türkiye’nin okur-yazar olmayan nüfusunun içinde okul çağına gelmeyen nüfusun fazla yer aldığından yüksek görüldüğü söylenebilir.

Çizelge 2. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre 2002-2009 yıllarına ait bireysel yoksulluk oranları (%)

Yöntemler	Bireysel yoksulluk oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0.20	0.01	0.02	0.01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06	15.12
Kent								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0.03	0.01	0.01	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19	0.04
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07	0.96
Harcama esaslı görelî yoksulluk	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01	6.59
Kır								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62	38.69
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0.46	0.01	0.02	0.04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11	0.63
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33	11.92
Harcama esaslı görelî yoksulluk -	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00	34.20

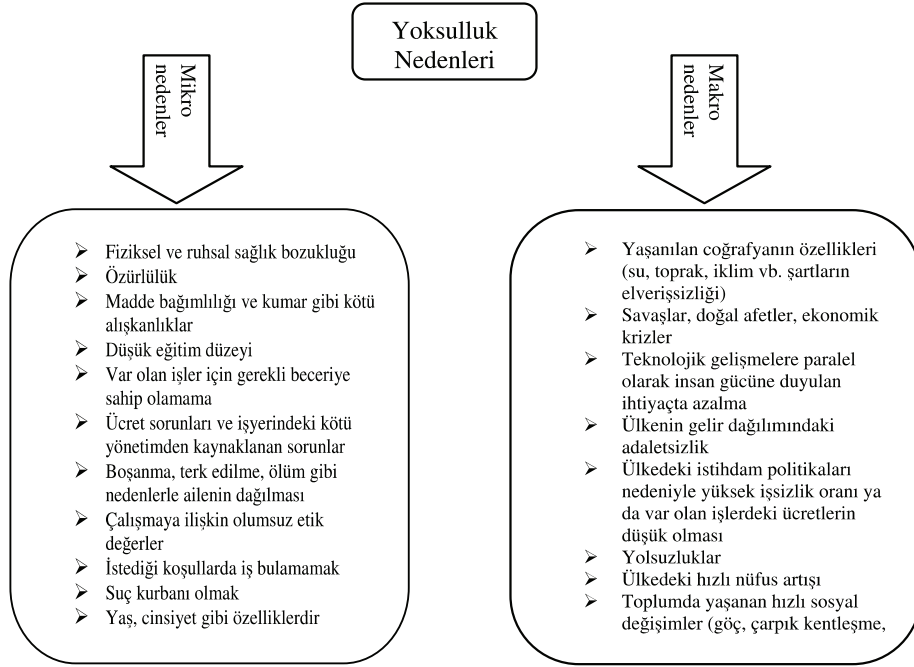
Kaynak:TUIK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, Erişim Tarihi: 01.05.2012.

Not: Çizelge oluşumunda Altay, 2007; Taban ve Şengül, 2010'den yararlanılmıştır.

2.2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerini ortaya koyma, yoksullukla mücadelede uygulanacak stratejiyi belirlemede yardımcı olacaktır. Ancak yoksulluğun tanımlanmasında olduğu gibi yoksulluğun nedenlerini de tanımlamak oldukça güçtür. Zira yoksulluğun nedenlerine ilişkin görüşler, ülkeden ülkeye ve ülke içinde de yaş, dini inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim, gelir düzeyi gibi unsurların ötesinde, yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir (Şenses, 2003). Ayrıca farklı yoksulluk türlerinin farklı nedenlerden kaynaklandığı da bilinen bir gerçektir. Örneğin sürekli yoksulluk ile kısa dönem yoksulluğunun aynı nedenlerden kaynaklandığı düşünülemeyeceği için, yoksulluğun nedenlerinin yoksulluğun süresine göre de farklılık göstermesi beklenmektedir (Kösemen, 2004). Bu gerekçelerden hareketle yoksulluğun nedenleri mikro-makro nedenler, kişisel-yapısal nedenler, ekonomik büyüme, demografik unsurlar ve işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler şeklinde kategorik olarak incelenebilmektedir.

Yoksulluk literatürüne katkı veren bazı düşünürler tarafından yoksulluk nedenleri, bizzat kişinin kendi özelliklerinden kaynaklanan (mikro) nedenler ve kişinin içinde yaşadığı çevreden kaynaklanan dolayısıyla kişiden bağımsız (makro) nedenler olarak kategorize edilmektedir (Güneş, 2009).

Kaynak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nce Ekonomik Gelişme ve İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Desteklenen Projeler, 2008.

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin yapılan bir diğer sınıflandırma da kişisel ve yapısal nedenlerdir. Kişinin kendi şahsi tutum, davranış ve eksikliklerinden kaynaklanan sebepler “kişisel nedenleri” oluşturmaktadır. Siyasi otoritenin veya devletin yoksullukla mücadele konusunda gereken sosyal, ekonomik, politik ve hukuki önlemleri almamasından veya alamamasından kaynaklanan sebepler ise “yapısal nedenler” olarak adlandırılmaktadır (Seyyar, 2003).

Yukarıda sayılan nedenlere ek olarak ekonomik büyümeden ve söz konusu büyümenin yoksul kesimlerin aleyhine gerçekleşmesinden dolayı ortaya çıkan yoksulluk nedenleri; demografik unsurlardan kaynaklanan yoksulluk nedenleri ve işgücü piyasasındaki değişimden ve söz konusu değişime işgücünün cevap verememesinden kaynaklanan nedenler de bulunmaktadır. (Güneş, 2009).

3. Yoksulluk ve Kadın

Yoksulluk, sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır (Farrel ve Caitlin, 2003). Kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir taraftan kayıt dışı sektör geliştikçe yoksulluk artmakta, öte yandan yoksulluk arttıkça da kişiler, özellikle de kadınlar güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Şener, 2009). Yani, kadınların yoksulluktan daha çok etkilenmelerinin nedenlerinin başında; daha düşük ücretle, garantisi olmayan, finansal güvenliği ve sosyal güvenliği olmayan işlerde çalışmayı kabul etmeleri gelmektedir (Altay, 2007). Türkiye’de kadın yoksulluğunu istatistiksel olarak ifade edilmesinde net değerleri görmek zordur. Bu nedenle kadın yoksulluğuna ilişkin gözlem Türkiye’de, kadının istihdamdaki oranlara ya da kadın-yoksulluk ilişkisinin ele alındığı çalışmalar aracılığıyla yapılabilmektedir. Türkiye genelinde kadın istihdamının genel özellikleri:

- ✓ İşgücüne düşük düzeyde katılım,
- ✓ Şehre göç eden kadınların istihdam dışında kalmaları,
- ✓ Düşük eğitim istihdamdan yeterince yararlanamamalarında belirleyici olmakta, Kırdaki istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi,
- ✓ Kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında çalışmaktalar ve
- ✓ Evde sigortasız fason işlerde çalışmaktadır.

Kısacası kadın istihdamı, erkeklere nazaran oldukça sorunlu bir süreç izlemekte ve ücretler açısından da doğrusal orantılı olarak eşit işe eşit ücret ilkesine zıt bir şekilde sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar genel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İlkkaracan,1998; Koray ve ark., 1999; Çolak ve Kılıç, 2001; Kocacık ve Gökkaya, 2005; Ören ve ark., 2012):

- ✓ Tarım sektörünün toplam istihdamdaki payının büyüklüğü,
- ✓ İstihdamdaki kadınların daha çok ücretsiz aile işçisi olması,
- ✓ Bazı bölgelerde şehirleşmenin yeterince sağlanamamış olması,
- ✓ Medeni durumları ve

- ✓ Kültürel alışkanlıklar ve gelenekler.

4. Mikro Kredi

Mikro kredi: iş yapma fikri olup, gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara imkân verilmesidir. Sadece güvene dayanan, teminatsız ve kefilsiz küçük sermaye şeklindeki mikro kredi, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir stratejidir. Mikro kredinin uluslararası uygulamalarında, en yoksul insanlar ve özellikle mevcut resmi mali sistemin dışladığı yoksul kadınlar öncelikle hedef alınmaktadır. Daha sonra işsiz gençler, topraksız köylüler, küçük ölçekli çiftçiler, sokaktaki sahipsiz çocuklar ve orman köylüleri gelmektedir (Ghatak ve Guinnane, 1999; Robinson, 2001; Aghion ve Morduch, 2005; Akbıyık ve Şahin, 2009).

Mikro kredi fikri ilk olarak 1973 yılında Bangladeş'te ekonomi profesörü olan Muhammed Yunus tarafından ortaya atılmıştır. Yunus, bu uygulamayı yoksulluğun çok yoğun bir şekilde yaşandığı Bangladeş'te genç bir kadına bambu sepeti yapması için 6 \$ kredi vererek başlatmıştır. Mikro kredi, başta A.B.D. ve Avrupa'nın çeşitli ülkeleri de dâhil olmak üzere, bütün kıtalarda ve Türkiye dâhil yaklaşık 111 ülkede başarıyla uygulanmaktadır. (www.israf.org).

Mikro Kredinin Özellikleri:

- ✓ Mikro kredi kendi işini kurarak gelir getirici faaliyette bulunan yoksullara destek vermeyi esas almıştır.
- ✓ Mikro kredide kefalet, teminat veya senet benzeri işlemler istenmediği gibi icra takibi de yapılmaz. Mikro kredide esas olan insanların birbirlerine güvenmesidir.
- ✓ Bütün verilen paralar kredi olup, borç olarak verilir ve haftalık taksitlerle hizmet maliyeti ile birlikte geri toplanır.
- ✓ Başlangıç kredi alan üye; aldığı krediyi zamanında öder, disiplinli olarak toplantılara katılır ise, ikinci yıl kredisini arttırarak alma şansına sahiptir
- ✓ Kredinin bir insanlık hakkı olduğuna inanılmaktadır (Güneş, 2009)

Mikro Kredinin Amacı:

Mikro kredinin amacı, klasik yollarla (banka kredisi) kredi alamayacak kişilere; yoksulluğu, gelir dağılımındaki adaletsizliği ve işsizliği azaltacak şekilde, ailesi ve kredi alan için, kendi kendine gelir getirici bir faaliyet yapılmasını, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamaya katkı sağlayacak sermaye ihtiyacını karşılamaktır (Webb ve ark., 2002).

Mikro Kredi Uygulaması:

Mikro kredi uygulaması, teminatsız ve kefilsiz kredi almak için, aynı mahallede oturan benzer ekonomik ve sosyal şartlarda yaşayan beş bayanın bir araya gelmesi sonucu oluşturulan grup üyelerinin her birisine ayrı ayrı kredi verilmesidir (Özmen, 2012).

Kredinin Geri Ödenmesi :

Grameen Mikrokredi Projesinden para alındığı hafta içinde mutlaka yapılması düşünülen gelir getirici faaliyet için kullanılmalıdır. Paranın bu şekilde kullanılmasından bir hafta sonra, alınan kredi hizmet maliyeti ile birlikte 46 haftada ve haftalık olarak geri ödenir (www.israf.org).

Kredinin Maliyeti:

Mikro kredinin sürdürülebilir olması ve daha fazla kişiye ulaşabilmesi yanında, çalışanların masraflarının ve işletme giderlerinin karşılanması için, hizmetlerin karşılığı olarak bir hizmet maliyeti alınmaktadır. Mikro kredide vatandaşların evine kadar gidilerek taksitler her hafta toplanır (www.israf.org). Türkiye Grameen Mikrokredi Projesinden para alındığında, mikro kredi alan şahıstan yıllık olarak %15 hizmet maliyeti alınır. Mikro kredi kullanıcılarından alınan hizmet maliyeti; mikro kredi faaliyetlerinin tanıtımı ve yürütülmesi yanında, personel giderleri, ulaştırma ve haberleşme ile diğer işletme giderlerine harcanır. Hizmet maliyetinin alınmasındaki temel amaç, Mikro kredi faaliyetinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır (www.israf.org).

Mikro Kredi Kimlere Verilir?:

Mikro kredinin birinci görevi yoksul ailelerin kendi çabalarıyla yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olmak olduğundan, hedef kitlesi yoksullar özellikle dar gelirli kadınlardır. Bireysel olarak kendi işlerini kuran mikro kredi üyeleri, grup olarak değerlendirilirler. Mikro kredi grupları beşer kişiden oluşur. İlk yıl için öngörülen kredi tutarı 100 ile 700 TL arasındadır. İkinci yıl kredisine ise 800 TL den fazla değildir. 3. yıl kredisine ise 1.000 TL yi geçmeyecek şekilde ayarlanmıştır (www.israf.org).

Bahsedilen kredi tutarları sadece yıllara göre değil iş hacmine, işin gelişebilirliğine, üyenin ve grubun performansına da bağlı olarak eski üyelere 3.000 TL'ye kadar kredi verilebilir (www.israf.org).

Mikro Kredi İle Ticari Banka Arasındaki Farklar:

Ticari banka, kredi vereceği kişiden ipotek, teminat ve kefalet ister. Hâlbuki mikro kredi uygulamasında ise ipotek, teminat ya da kefil istenmez. Mikro kredi uygulamasında; mikro kredi çalışanları taksitlerin tahsil edilmesi için her hafta mahalle veya köye giderek orada tahsilâtı yapılmaktadır. Ticari bankalarda ise, müşteriler bankaya gitmek mecburiyetindedir. Mikro kredi kuruluşlarının sağladığı krediler, ticari banka kredilerine oranla daha yüksek faizlidir (COMCEC, 2007).

Kredi Türleri:

Temel kredi; Normal olarak mikro kredi almak isteyen dar gelirli kadınlara verilen ve 100 TL – 700 TL arasında değişen miktarlardaki kredidir. Girişimci kredisine; Temel krediyi alanlar arasından, ticari potansiyel gösteren başarılı ve iş kadını olma yolunda önemli adımlar atmış ve onu kanıtlamış olan mikro kredi kullanıcısı kadınlara birinci yıldan sonra, her yıl en fazla 1000 TL artırılarak verilen kredidir. Mücadeleci vatandaş kredisine; Halen dilenmekte olan kadın ve erkek

ayrımı yapılmaksızın bütün dilenenlere verilen kredidir. 50 TL'den başlayarak ve hizmet maliyeti alınmadan verilen kredi; geri ödeme yapılması, geri ödemenin taksit zamanı ve miktarını mücadeleci vatandaş belirler. Mücadeleci vatandaş, verilen krediyi geri ödemediği takdirde kendisine yeni kredi verilmez (TGMP, 2010).

Mikro Kredi İle Yapılabilecekler:

Mikro kredi kullananlar; terzilik, sebze ve meyve yetiştirmek, manavcılık, dikiş-nakiş, el işi, hindicilik, tavukçuluk gibi evcil hayvan yetiştirmek ve satmak, bakkaliye, tatlıcılık, çamaşır yıkama, çocuk ve yetişkin elbisesi satmak, terlik satmak, halı-battaniye satma, bisiklet kiraya vermek, buz üretmek, piko yapmak, süt ve yoğurt satmak gibi çeşitli faaliyetler yapabilirler. Mikro kredi alanlar arasında örnek olarak kredi alan kadınlardan birisi, 100 milyon kredi alıp, mahallesinde metre ile tül bent satıyor. İş bulamayan bir ebe, 500 milyon lira kredi alıp mahallesinde sağlık kabini kurdu. 500 milyon kredi alıp, bakkaliye ve manav dükkânı açan yanında, 200 milyon alıp patlıcan serası kuran, 500 milyon krediyle çamaşır makinesi alıp, lokantalardan eşi ve çocukları tarafından toplanan örtü, önlük ve peçetelerin yıkanması ile geçimini temin eden ve aldığı 500 milyon lira krediyle, evinde süs bebekleri yapıp tuhafiyeye satan gibi yaklaşık 70 çeşit iş yapan 1100 iş kadını kredi kullandı (www.israf.org).

Kadın ve Mikro Kredi

Mikro kredinin amacı, klasik yollarla kredi alamayacak yoksul ve dar gelirli insanların kendi kendilerine gelir getirci faaliyetlerde bulunmaları, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlayacak sermaye ihtiyacını gidermektir. Kadınlar bu uygulamanın en çok gözlendiği kesim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kadının toplumdaki görece yoksulluğu ve yoksunluğu, kadınlara yönelik ya da kadınları hedef alan kalkınma stratejilerini üretmeyi gündeme taşımaktadır (Ören ve ark., 2012).

Kalkınma çabaları içerisinde yetersiz varlığı, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi adına kadınların güçlendirilmesi gerekliliğini gündeme taşımıştır. Bu çerçevede geliştirilen uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkan mikro kredi, kadınların ekonomik faaliyetlere katılımlarını sağlama yoluyla ekonomik güçlenmeye yol açacağı ve güçlenmenin diğer boyutlarının gerçekleşmesi yönünde de önemli bir katkı sağlayacağı savunulan bir uygulamadır. Mikro kredinin kadınlara verilmesinin nedenleri, kadın yoksulluğunun yüksek seviyelerde yaşanması ve kadınların ellerindeki parayı hane halkının refahı için harcaması olasılığının daha yüksek olduğu yönündeki tespitlere dayandırılmaktadır. Ayrıca kadınların borçların zamanında geri ödenmesi konusunda daha duyarlı olmaları, mikro kredi hizmetinin kadınlara yönelik olmasını destekleyen bir diğer gerekçedir. Genel olarak bu temel gerekçelere ek olarak mikro kredinin hedef kitlesi olarak çoğunlukla kadınlara yönelmesinin nedenleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Baltacı, 2011; Güzel, 2011).

- ✓ Kadınların yoksullar arasında çok büyük oranda yer aldığının genel olarak kabul edilmesi,
- ✓ Kadınların gelirlerinin çoğunu aileleri için harcaması. Yani kadınların gelirleri arttıkça bu gelirlerini daha çok ailenin geçimine yönlendirip, daha az ise kişisel tüketime yönelmeleri,
- ✓ Sürdürülebilirlik temelinde kadınların geri ödeme oranlarına ve işbirliğine yatkınlıkları,
- ✓ Kadınların finansal kaynaklara eşit erişiminin sağlanmasının bir insan hakkı olarak gerçekleştirilmesi gerekliliği görüşü,
- ✓ Mikro kredinin kadınları güçlendirmede etkili bir araç ya da başlangıç noktası olduğudur.

Kadının yoksulluğuna karşı hayata geçirilen mikro kredi uygulamasının kadın için yarattığı sonuçlar mikro kredinin başarısı ve yaygın etkisini anlamak için önemli bir değerlendirmedir. Bu açıdan literatürde mikro krediye yönelik getirilen olumlu değerlendirmeler ve eleştirilere aşağıda yer verilmiştir. Mikro kredinin genel olarak kadınlara sağladığı yararlar aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Djuraev, 2008)

- ✓ Kadınların kendi kendilerine gelir getirci faaliyetlerde bulunmaları, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlayacak sermaye ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir,
- ✓ Mikro kredinin teminat, kefalet, icra ve mahkeme süreçleri takip edilmeden verilen küçük bir sermaye oluşu, özellikle sosyal güvencesi ve teminatları olmayan kadınlar için cesaret verici bir nitelik taşıması,
- ✓ Mikro kredi ile kendi işlerini kurmalarına imkân verilen kadınlar zamanla iş tecrübesi de edinerek, eğitilmelerinde ve kişisel olarak kendilerini geliştirmelerinde de katkı sağlayabilmektedirler,

Bunlara ek olarak Arıkan ve diğerlerinin çalışmasında öne çıkan değerlendirmelere göre kadın-mikro kredi ilişkisinin kadına yönelik faydaları aşağıdaki gibidir:

- ✓ İşsizliği azaltıcı,
- ✓ Kırdan kente göçü önleyici,
- ✓ Üretimi, geliri ve tüketimi artırıcı etkileri vardır.
- ✓ Ekonomik faydalarının toplamı ise, işsizlikten kaynaklanan yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan birçok toplumsal sorunun (hırsızlık, kapkaç, terör ve çetecilik gibi) azaltılmasına katkı sağlar.

Mikro kredinin kadınlara açısından sağladığı bu olumlu kazanımların yanında eleştirildiği yönleri de mevcuttur. Bu eleştiriler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- ✓ Mikro kredi uygulamalarının taşıdığı endişelerden ilki, kredilerin geri dönüş oranının düşük olması halinde mikro kredinin bankacılık sistemine zarar verebileceği, kayıt dışını artıracığı ve bu yöntemle bankalarda kara paranın aklanabileceği gelmektedir. (Arıkan ve ark., 2010).
- ✓ Bunun yanında herhangi bir teminat ve güvencenin alınmaması, ödemeyenlere baskı ve yaptırımın zor olması, kredilerin geri dönmeme riskini arttırıcı bir özellik taşır (Aşçı ve Demiryürek, 2008).

- ✓ Yaygınlaşması için güçlü bir iletişim ve ulaşım ağına ihtiyaç duyması ki bu durumun da daha çok insan gücünü doğurması. (Aşçı ve Demiryürek, 2008).
- ✓ Önceleri mikro krediden yararlananların sayısı çok yüksek oranda olmasına karşın, bazı ülkelerde düşük kredi-yüksek faiz uygulamalarıyla yoksulları ödeme güçlüğü içine itmiştir. Bu durum da mikro finans kurumlarına “küçük borç tuzakları” eleştirisine yol açmıştır (<http://infochangeindia.org>).

5. Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları ve Değerlendirilmesi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Birleşmiş Milletler’in yoksulluğun 2015 yılına kadar %50 azaltılması hedefinin altına imza atmıştır. Günümüzde artık anlaşılmıştır ki, hibe şeklindeki yardımlarla insanlar fakirlik ve açlık sınırının üstüne çıkarılamaz. Bu bakımdan, radikal politika değişikliği yapılarak, kendi kendine iş kurmayı esas alan ve daha onurlu bir iş yapma ve borç alma biçimi olan mikro kredi Türkiye’de yaygınlaştırılmalıdır (TOG 2012).

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kadınların çalışma hayatına katılmalarında ve düzenli gelir elde etmeye başlamalarında mikro kredinin önemi büyüktür. Türkiye’de, dünyada uygulanan mikro kredi programına benzer bir uygulamaya biraz gecikmeli olarak başlamıştır (Güzel, 2011). Bu kapsamda ilk adım, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı bünyesinde kurulan ve bir mikro ekonomik destek işletmesi olan MAYA (Kadın Emegini Değerlendirme) tarafından 2002 yılında atılmıştır. MAYA faaliyetlerine 1999 Marmara depreminden sonra Kocaeli’nde başlamış olup, 2003 yılında da İstanbul’da mikro kredi uygulamasına geçmiştir (İstanbul Ticaret Odası, 2004). MAYA tarafından verilen ilk kredi tutarı 30\$ ile 300\$ arasında olmuştur ve kredilerin geri dönüş oranında da % 100’lük bir başarı oranı sağlanmıştır (COMCEC, 2007).

Türkiye’deki mikro kredi program uygulamalarından bir diğeri ise 2003 yılında Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust’ın işbirliği ile Diyarbakır’da başlatılan “Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi (TGMP)’dir. Bu proje; Dünya Bankası’nın 500 milyon dolar kredi vermesi ve Başbakanlığın da 130 milyon dolar bütçe ayırmasıyla başlamıştır (COMCEC, 2007).

TGMP kar amacı gütmemektedir. Programın amacı; yoksul ve özellikle kadınlar olmak üzere girişimci bireylere kredi sağlayarak yoksulluklarını azaltmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’nin kentlerinde ve kırsal kesimlerinde yaşayan kadınların gelir getirici faaliyetlerini desteklemek amacıyla düşük miktartlı krediler verilmektedir (TGMP, 2010). Program doğrultusunda sağlanacak krediler en az 500 TL en çok da 2000 TL tutarında olmuştur. Vadeleri 1 yıldır ve haftalık geri ödeme esasına dayalıdır. Bu kredilerin de geri dönüşünde sorun yaşanmamıştır (T.K.B, 2007).

Türkiye’de ise mikro kredi uygulamaları,

- ✓ Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) (MAYA)
- ✓ Türkiye Grameen Mikro Kredi Programı (TGMP)
- ✓ Toplum Gönüllüleri Vakfı (TGV) çalışmaları ile yürütülmektedir (Ören ve ark., 2012).

Dünya’da uygulanan en yaygın mikro kredi sistemi olarak Grameen Sistemi ülkemizde de oldukça önemli projelere imza atmaktadır. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Grameen Bank’ın girişimleri ile Diyarbakır ve Bismil’de oluşturulan mikro kredi uygulaması, ülkemiz açısından başlangıç olmuştur(www.israf.org). 2003 yılında Diyarbakır’da pilot proje olarak uygulanmaya başlanan TGMP 2012 Mayıs ayı itibari ile 53 ilde 85 şubeye (bu şubeler; Adıyaman, Afyon, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Batman, Bilecik, Bingöl, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Denizli, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hakkari, Hatay, Iğdır, Isparta, İzmir, Kayseri, Kahramanmaraş, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Niğde, Rize, Samsun, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Uşak, Yozgat ve Zonguldak’dır) ulaşmıştır. TGMP kapsamında kredi çeşitleri ise şöyledir (TGMP, 2010):

Çizelge 3. TGMP Kredi Çeşitleri

<i>Temel Kredi</i>	<i>Hayvancılık kredisi</i>	<i>Mikro Girişimci Kredisi</i>	<i>Mücadeleci Vatandaş Kredisi</i>
Temel kredi 1 yıllık kredidir. Bütün TGMP üyeleri, aynı sistemde kalmak ve hiçbir zorluk çıkarmamak kaydıyla kredi limitlerini arttırabilirler. Bu kredi sisteminde üye, aldığı kredi tarihinden itibaren 6 ay sonra ödediği miktarı tekrar kredi olarak çekebilir. Temel kredi de üyenin gönüllü tasarruf hesabına para yatırma imkânı vardır.	Bu kredi, Mayıs ve Haziran aylarında verilmekte olup, 500- 1000 TL arasındadır. Üye bu krediyi aldıktan sonra, ilk olarak 6 ay boyunca haftalık aidatlarla aldığı paranın %15'ini hizmet bedeli olarak ödemektedir. Hayvan alımı için kullandığı kredinin geriye kalan kısmını hayvanının satışından sonra ödemektedir.	TGMP; yetenekli, başarılı, çalışkan ve tecrübeli üyelerine yönelik olarak Temel Krediyi ek olarak, "Mikro Girişimci Kredisi" adı altında farklı bir kredi programını da uygulamaktadır.	TGMP'nin sokaklarda dilenerek geçinen veya gerçekten sokaklarda yaşayan çok aşırı yoksul insanlara yönelik başlatmış olduğu kredi çeşidine "Mücadeleci Vatandaş Kredisi" denilmektedir.

Kaynak: Oren ve ark.,2012.

Türkiye’de hem vakıflar tarafından hem de devlet tarafından desteklenen mikro kredi sistemi başta kırsal kesimlerde ve kentlerin yoksul kesimlerinin yaşadığı geçekundu alanlarında başarılı örnekleri bulunmaktadır. Özellikle Türkiye Grameen Mikro kredi Programı tarafından sistem başarılı bir şekilde yürütülmektedir. Türkiye genelinde 2007 yılı itibari ile faaliyet göstermeye başlayan ve en yaygın mikro kredi sistemi olarak TGMP’ne ilişkin sayısal verileri Çizelge 4’de gösterilmiştir. 2010 yılı sonunda, TGMP kurulmasından itibaren şubesini %86.15, çalıştırdığı personel sayısını %71.43 oranında arttırdığını buda iş istihdamı için pozitif bir sonuç denilebilir. Üye sayısını %82.52, verdiği mikro kredi kişisini %82.89 ve verdiği mikro kredi miktarında ise %87.08 arttırmıştır.

Çizelge 4. Türkiye Geneli Mikro Kredi Kullanımına İlişkin İstatistikler
Kaynak: tgmp, 2010. www.tgmp.net, 2010 Yılı Faaliyet Raporu

Bilgiler	Yıllar			
	2007	2008	2009	2010
Şube	9	16	56	65
Personel	60	124	194	210
Üye	7.397	16.556	29.077	42.306
Merkez	422	1.254	2.032	2.906
Mikro kredi kullanan sayı	6.925	15.369	28.314	40.467
Dağıtılan Kredi Miktarı	9.580.336.00	20.008.555.50	41.175.378.50	74.122.621

2002 yılında mikro kredi uygulamasının başlaması ile MAYA 7.895 \$ ve 37 üyesi ile faaliyetine başlarken 2010 yılı sonunda verdiği kredi miktarında %99.04 ve üye sayısında %97.92 oranında artırmıştır. 2002 yılından 2010 yılına kadar geçen süre içerisinde, hem verilen kredi miktarında hem de üye sayısında önemli miktarlarda artış yaşanmıştır. Özellikle son yıllarda mikro krediye verilen önem gün geçtikçe daha fazla artmaktadır (Çizelge 5).

Kullanılan kredileri; sektör olarak: ticaret, üretim, hizmet, hayvancılık+tarım ve ihtiyaç, iş yeri olarak: ev, dükkan, tezgah ve pazar, iş kolu olarak incelendiğinde ise: el işi/dantel ve tuhafiyi malzemesi üretim ve satış şeklinde değerlendirilmektedir (Soyak, 2010).

Çizelge 5. MAYA ve TGMP'nin Yıllara Göre Verdiği Kredi Miktarı

Yıllar	Mikro Kredi Kuruluşu	Kredi Miktarı (\$)	Aktif Üye Sayısı
2002	MAYA	7.895	37
	TGMP	-	-
2003	MAYA	135.668	364
	TGMP	-	-
2004	MAYA	420.911	1.058
	TGMP	-	-
2005	MAYA	437.052	1.301
	TGMP	-	-
2006	MAYA	539.690	1.689
	TGMP	-	-
2007	MAYA	734.650	1.905
	TGMP	4.028.313	4.302
2008	MAYA	687.623	1.045
	TGMP	4.141.718	15.369
2009	MAYA	849.995	1.854
	TGMP	7.975.781	28.314
2010	MAYA	824.530	1.777
	TGMP	11.957.703	42.306

Kaynak: "Microfinance in Turkey: Country Profile"

<http://www.mixmarket.org/mfi/country/Turkey> <http://www.mixmarket.org>

6. Sonuç

Yoksulluk tüm insanları ilgilendiren bir sorundur, ancak kadınlar bu sorunu daha fazla yaşamaktadırlar. Kadınların yoksullaşmasının en önemli nedenleri arasında; eğitimsizlik, iş gücüne katılım oranının düşüklüğü ve toplumda kadına olan bakış açısını sayabiliriz. Bu sorunların kısa vadede giderilmesi kolay gözükmemektedir.

Dünya için önemli bir sorun olan ve yaşanan ekonomik krizlerle tetiklenen yoksulluğun azaltılması için birçok araç mevcuttur. Bu araçlardan bir tanesi özellikle kadınların yoksulluğunu azaltmayı amaçlayan mikro kredilerdir. Mikro krediler yoksul insanların ekonomik sürece dahil edilmesinde önemli bir yere almaktadır.

Türkiye’de, henüz tam anlamıyla gelişmiş bir mikro kredi piyasası oluşmamıştır. Türkiye’de yaşayan yoksul insanların bu sisteme hala yeterince katılımı ya da bilinçlendiği söylenemez. Kadınların risk almak istememesi, toplumun bakış açısı ticari kredi ile karıştırılması gibi sebepler, krediye başvurma konusunda çekingen davranmalarına neden olmaktadır. Bu sistemin başarılı olması ancak daha geniş kesimlere ulaşmayla sağlanabilir. Ayrıca mikro kredilerle ilgili beklenen kanuni altyapının oluşması ve toplumun ve özellikle kadınların mikro kredi hakkında bilinçlendirici politikalar izlemekte mikro kredi piyasasını olumlu bir şekilde etkileyecektir.

Yoksulluğun azaltılmasında mikro krediler tek araç olarak görülmemelidir. Ekonomik büyümeyi ve kalkınma olmadan yoksulluğun azaltılması mümkün değildir. Mikro krediler destekleyici bir politika olarak kullanılabilir. Çok yoksul insanlar aldıkları kredileri öncelikli ihtiyaçları doğrultusunda kullanabileceklerinden düzenli bir gelir elde edemeyebilirler. Çok yoksul insanların öncelikli olarak devlet yardımlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü krediyi alan kişiler, kredileri ödeyemediklerinde düşük de olsa faiz oranlarıyla karşılaşacaklar ve ödeyemedikleri borçları onları öncekinden çok daha zor durumda bırakacaktır.

Kaynaklar

Aghion, A. ve Morduch, J., 2005. "The Economics Of Microfinance", Mit Press, Cambridge Ma.

Akbıyık, N. ve Şahin, L., 2009. "Mikro Kredi Uygulaması ve Ekonomik Kriz", İnönü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, s. 1735-1747.

Alcock, P., 2006. Understanding Poverty, New York: Palgrave Mac Millan.

Altay, A., 2007. "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikro Finansman Yaklaşımı", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 44 Sayı:510, S. 57-67.

Baltacı, N. Ö., 2011. "Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikrokredi", Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmalık Tezi.

Arıkan, G., Korkut, S. E. ve Uluoğlakçı, C., 2010. "Kadın Yoksulluğu ve Mikrokredi Uygulaması: Ankara Örneği", Uluslar Arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler, İstanbul.

Aşçı, Z. ve Demiryürek K., 2008. "Kırsal Yoksullukla Mücadelede Yeni Adım: Mikro Kredi", Hr.Ü.Z.F. Dergisi,

12 (4), S. 73-79.

COMCEC, 2007. 23. IS. Türkiye Raporu, Yoksulluğun Önlenmesinde Mikro Kredi Uygulamaları ve Türkiye, [http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%202307%20CR\(1\)TR.pdf](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%202307%20CR(1)TR.pdf), E.T. 01.05.2012.

Coşkun, S. ve Tireli, M., 2008. "Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye", Nobel Yayınları, Ankara.

Çolak, Ö. F. ve Kılıç, C., 2001. "Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği, Türkiye", İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No: 214 s7.

Djuraev, N., 2008. "Mikro Kredi Sistemi ve Kırgızistan", Kırgızistan –Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dumanlı, R., 1995. "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", Yeni Türkiye, Ankara.

Dündar, S. O., 2007. Mikro Finansman, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, S. 3, E.T.

Farrell H. ve Caitlin A., 2003. "Women And Poverty, National Women's Council Of Ireland, Nwci Factsheet" No. 2, (Çevrimiçi), www.nwci.ie/Documents/Wompoverty.Doc, S. 1. Aktaran: M. Öztürk Ve B. Işıl Çetin, Dünyada Ve Türkiye'de Yoksulluk Ve Kadınlar, Journal Of Yasar, No 16, 2009.

Ghatak, M., Gunnane, T.W., 1999. "The Economics Of Lending With Joint Liability: Theory And Practicel", Journal Of Development Economics, Vol. 60, No. 1, Ss. 195-228.

Gökyay, Ç., 2008. "Türkiye'de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları", T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmalık Tezi.

Güzel, S., 2011. "Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Dünya Bankası ve Mikro Kredi Uygulaması: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", Azerbaycan Dergisi, s.79-96.

Güneş, S., 2009. Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

İkcaracan, İ., 1998. "Kentli Kadınlar Ve Çalışma Yaşamı", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları s. 286.

İstanbul Ticaret Odası, 2004. "Mikrokredi yoluyla yoksulluğun azaltılması", Yayın No:2004-32,Acara matbaacılık, İstanbul.

Kalaycıoğlu, S., 2007. "Yoksulluk Nasıl Anlaşılmalı Temel Tanımlar, Yaklaşımlar", SYDV Yoksulluk Üzerine Seminerler Dizisi, Ankara.

Kocacı, F. ve Gökkaya, V. B., 2005. "Türkiye'de Çalışan Kadınlar Ve Sorunları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, C: 6 s,169.

Koray M., Demirbilek S. ve Demirbilek T., 1999. "Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği", T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü, s. 26-17Ankara.

Kösemen, İ. B., 2004. "Yoksulluk Çizgisinin Altındaki Nüfusa Mikro Kredi Uygulaması ve Türkiye'deki Boyutu". Yüksek lisans tezi, İstanbul.

Ören, K., Negiz, N. ve Akman, E., 2012. "Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, sf. 319

Özmen, F., 2012. "Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.3, S.6. S.109-130.

Öztürk, M. ve Çetin, B.I., 2009. "Dünyada Ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", Journal Of Yasar University,3(11), 2661-2698.

Robinson, M. S., 2001. The Microfinance Revolution: Sustainable Finance For The Poor, Ibrd,Washington D. C.

Seyyar, A., 2003. "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", Yoksulluk 1. Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

Soyak, M., 2010. "Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, s:129-144.

Şener, Ü., 2009. "Kadın Yoksulluğu", TEPAV, s.3-4.

Şenses, F., 2003. "Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk", İletişim Yayınları, İstanbul.

Taban, S. ve Şengür, M., 2010. "Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikrokredi Uygulaması: Eskişehir İl Örneği", Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler, 13-15 Ekim 2010, İstanbul.

TİSVA, 2012. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, "<http://www.israf.org/pdf/TURKIYEGRAMEENMIKROKREDIPROJESIBILGINOTU.Pdf> (erişim: 11.06.2012).

TGMP, Türkiye Grameen Mikro Kredi Programı 2010. www.tgmp.net/dowland/Yillik/yillik_faaliyet/Faaliyet%20Raporu%202010%20.pdf.(E.T:11.06.2012).

Tog. 2012. Toplum Gönüllüleri Derneği, http://mikrokredi.tog.org.tr/abs/templates/bos_sayfa.asp?articleid=513&zoneid=53 (erişim: 11.06.2012).

Düzyey 1 Bölgelerine Göre Yoksulluk ve Göç Durumu

Seda YAŞA¹

Seda_yasa_25@hotmail.com

Nuray DEMİR¹

ipcioğlu@atauni.edu.tr

Vedat DAĞDEMİR¹

dagdemir@atauni.edu.tr

¹Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum.

Özet

2002 yılında oluşumu tamamlanan Düzyey 1 bölgeleri 12 alt bölgeden oluşmaktadır. Bu bölgeler oluşturulurken fiziki, coğrafik ve sosyo-ekonomik durumları esas alınmıştır. Liberal ekonomiye geçtiğimiz 1983 yılından beri devamlı olarak doğudan batıya bir göç mevcuttur. Bu göçün en önemli nedeninin gelir seviyesinin düşüklüğü ve yoksulluk olduğu belirtilmektedir.

Çalışmada, Düzyey 1 Bölgelerinin; nüfus, göç alıp-verme durumu ve buna bağlı olarak gelir dağılımı açısından karşılaştırılması ve bu kavramların temelindeki nedenlerinin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışma, bölgeler arası gelir dağılımı dengesizliğinin giderilmesi ve bu bağlamda ülke kalkınmasının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Çalışmada, TÜİK verileri ve bölgelere ait istatistikler kullanılarak 2000-2011 yılları arasında bölgeler karşılaştırılmış ve araştırma sonucunda, yıllar itibarıyla en fazla göç alan bölgelerin İstanbul ve Doğu Marmara bölgeleri olduğu ve en fazla göç veren bölgelerin ise doğuya kayarak Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin olduğu belirlenmiştir. Gelir dağılımında ise 2006-2010 yılları arasında en fazla artışın Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olduğu, en az artışın ise Batı Marmara bölgesinde olduğu belirlenmiştir.

Sonuç itibarıyla göç veren ve alan iller açısından göç çeşitli problemlere neden olmaktadır. Göç veren illerde göç işgücü kaybına sebep olurken, alan iller açısından sosyo-kültürel ve ekonomik problemlerin yanı sıra çarpık kentleşme problemini de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan göç alan iller açısından farklı istihdam imkanlarının sağlanması ile göç eden kişilerin gelirlerinin ve yaşam kalitelerinin artırılmasına çalışılması gerekmektedir. Göç veren iller açısından ise kişileri o bölgede tutmaya yönelik gelir artışının sağlanması için yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasına, bölgenin cazibesinin artırılmasına ve bu bölgelerin desteklenmesine yönelik politikaların geliştirilmesine ihtiyacın olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelime: Düzyey 1, yoksulluk, gelir dağılımı

Situation of Poverty and Emigration in Level 1 Regions of Turkey

Abstract

In 2012 formation of the Level 1 regions composed of 12 sub regions created in considering physical, geographical and socio-economic conditions of the regions were completed.

Since 1983 the liberal economy took place, there has been continuously migration from the East to West. It is reported that the most important reasons for this emigration are the lower monthly incomes and poverty.

In this study, it was aimed to figure out the reasons of the changes in Levels 1 Zones; by comparing population, emigration/immigration rate, and income distribution situations.

The study is important with respect to the elimination of imbalance in income distribution across regions and in this context it is important to ensure development of the country.

In the study, it was determined that the most immigrated regions was the eastern Marmara region and Istanbul, and the highest emigration areas were shifting to the east over the years to Northeast and Southeast Anatolia regions by comparing region statistics and TÜİK data between 2000-2011.

As to distribution of income between the years 2006-2010, the largest increase was recorded from the Southeastern Anatolia, and the least rate was obtained in the western Marmara region.

Consequently migration causes various problems in the provinces in terms of emigration and immigration.

Cities with emigration face labor problems on the other hand the ones with immigration faces socio-cultural and economic problems as well as the problem of unplanned urbanization.

In this respect, in immigrated provinces, provision of employment opportunities should be created and quality of life of people should be tried to increase.

Migration in the provinces in terms of revenue growth to keep people in the region to ensure that the creation of new employment opportunities, increase the of the region and is thought to be a need to develop policies to support these regions.

From the point of emigrated cities, again new employment provisions should be created in order to make people stay in the region as well as improving policies to support these regions and make some promotions to increase their attractiveness.

Key words: Level 1, poverty, income distribution

1. Giriş

Bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de iç göç olgusunun ana nedenleri arasında, ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafik, demografik ve siyasi nedenler yer almaktadır. Ne var ki, ülkemizde göç eden insanların büyük çoğunluğunun

ekonomik nedenlerle daimi ikametgahlarını değiştirdikleri ve bu nedenle gerek yöresel gerek kişisel bazdaki gelir dengesizliğinin iç göç olgusunun en önemli belirleyicisi olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir (Yamak ve Yamak, 1999).

Türkiye’de 1950’li yıllarda az gelişmiş illerden gelişmiş illere doğru başlayan göçler, 1960’lı yılların başında yurtdışına da taşarak yoğunluğunu günümüze kadar sürdürmüştür. 1950’li yıllarda başlayan ekonomik ve sosyal kalkınmaya paralel olarak kırsal ve kentsel yörelerde başlayan yapısal değişim kırsal iticiliğini, kentin çekiciliğini hızlandırmış, nüfusun kentlere doğru yönelmesine neden olmuştur (Anonim, 2000).

Kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık, işgücü arzı ile birlikte gizli işsizliğin artmasına toprağın parçalanarak üretimin ve verimliliğin azalmasına yol açarak nüfusun kırdan kente göç etmesine neden olmaktadır (Anonim, 1965-2000).

Kırsal kesimde tarımsal gelirin ve toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarımda makineleşme ile birlikte işgücü talebinin görece olarak azalması ve sosyal altyapının yetersizliği kentlere göçü hızlandırmaktadır. Bu olgular yanında kentsel kesimlerde istihdam, eğitim, sağlık imkânlarının kırsal kesime göre daha iyi olması ile birlikte, kültürel faaliyetlerin yarattığı cazibe de göçü artıran unsurlar olarak belirtilebilir. Ayrıca, 20. yüzyılın son 15 yıllık döneminde, özellikle doğu bölgelerinde meydana gelen terör olayları ve yaşanan büyük doğal afetler bölge içi ve bölgeler arası nüfus hareketlerine yol açmıştır (Anonim, 2005).

12 İstatistikî bölge birimi arasında, İstanbul bölgesi nüfus artış hızı en yüksek, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ise nüfus artış hızı en düşük bölgelerdir (Anonim, 1965-2000) Oluşturulan yeni bölgeler problemlerin belirlenmesinde ve AB uyum kapsamında geliştirilecek politikalarda da esas teşkil edeceğinden bölgesel bazda yapılacak çalışmalar oldukça önemli olmaktadır (Anonymous, 2004).

Bu kapsamda, çalışmada göç alan ve veren bölgeler açısından önemli sorunlara yol açan göç kavramının bölgesel bazdaki boyutlarının ortaya konulması açısından, Düzey 1 Bölgesi esas alınmıştır. Çalışmaya ait veriler, 2000-2011 dönemindeki iç göç hareketleri ile ilgili Genel Nüfus Sayımları bazında elde bulunan en son verileri içeren göç istatistiklerinden yararlanarak derlenmiştir. 2000-2011 döneminde iç göçün boyutlarındaki değişimine ve nüfus hareketlerinin yönüne ilişkin değerlendirmeler güncelleştirilmiş, göç eden nüfusun zaman içindeki boyutları ve sosyo-ekonomik niteliklerindeki değişime ilave olarak, söz konusu yıllara ait istatistiklerden yararlanmak suretiyle Düzey 1 bölgesi kapsamında bölgeler arasındaki göçlerin en güncel profilini çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada, verilerin imkân sağladığı oranda 2000-2011 yılları arasında Düzey 1 bölgeleri arasında en çok göç alan ve göç veren bölgeler tespit edilerek, bölgelere ait hanehalkı gelir dağılımları da dikkate alınarak göçün nedenleri tespit edilmiş ve bu kapsamda bölge bazında uygulanacak politikalar yönlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırma Bulguları

Göç kavramında alınan yada verilen göç rakamlarından ziyade en önemli faktör alınan göç ile verilen göç arasındaki farkı oluşturan net göç kavramıdır. Bu açıdan bölgeler arasındaki gerçek nüfus geçişinin belirlenebilmesinde net göç kavramının ortaya konulması gerekmektedir. Bu kapsamda Tablo 1’de Düzey 1 bölgelerine ait net göç rakamları verilmiştir.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Düzey 1 Bölgelerine Ait Net Göç Verileri (kişi)

Düzey 1 Bölgeleri	1999-2000	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
İstanbul	407.448	26.675	39.481	102.583	121.782
Batı Marmara	67.794	30.074	12.573	14.599	15.861
Ege	184.003	34.692	16.563	955	1.225
Doğu Marmara	81.828	82.161	42.570	37.579	42.824
Batı Anadolu	90.900	20.063	31.544	39.128	50.308
Akdeniz	2.728	19.449	4.790	5.479	-11.797
Orta Anadolu	-95.005	-34.299	-19.170	-34.627	-33.878
Batı Karadeniz	-231.791	-19.529	-10.842	-50.722	-39.557
Doğu Karadeniz	-75.820	-5.622	1.585	-22.703	-24.949
Kuzeydoğu Anadolu	-112.607	-58.268	-32.588	-30.104	-27.973
Ortadoğu Anadolu	-109.588	-39.613	-33.207	-33.250	-61.679
Güneydoğu Anadolu	-209.890	-55.783	-53.299	-28.917	-32.167

Kaynak: Anonim, 2011b.

Tablo 1’de 2000 yılı itibariyle İstanbul en fazla göçü alırken, Batı Karadeniz bölgesi en fazla göç veren bölge olmaktadır. Yapılan çalışmada bu bölge içerisinde en fazla göç veren ilinde Samsun olduğu gözlenmiştir.

Söz konusu yılda geçim sıkıntısı çeken ve buldukları yerde ailesi için yeterli gelir elde edemeyen kişiler iş bulmak ve ailesini geçindirmek umuduyla İstanbul’a göç etmişlerdir.

Diğer yıllara bakıldığında bölgeler içerisinde yıllar itibariyle değişim olduğu 2007’den 2009’a kadar geçen yıllarda

en fazla göç alan bölgenin Doğu Marmara bölgesi olduğu (en fazla göç alan il Bursa) ve en fazla göç veren bölgelerin ise doğuya kayarak Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin olduğu belirlenmiştir (En fazla göç veren iller Erzurum, Ağrı ve Diyarbakır). Ağrı ve Diyarbakır gibi illerde terör olaylarının görülmesi ve Erzurum gibi doğu illerinde iklim şartlarının ağır ve kış mevsiminin uzun sürmesi nedeniyle Batı Marmara bölgesi gibi sanayisi gelişmiş bölgelere göç etmişlerdir. Ayrıca bu illerde nüfus artış hızı yüksek olduğundan doğdukları yerde doyma azalmakta, bu da göçü hızlandırmaktadır.

Bu durum, bölgelerdeki tek geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın karlı olarak yapılamamasına ve elde edilen ürünlerin pazarlara nakliyesi sırasında kayıpların oluşmasına ve gelir elde edilememesine neden olmuştur.

Bununla birlikte sonraki yıllarda bu bölgelerde sanayinin çıkmaza girmesi ve açılan fabrikaların kapatılması nedeniyle göç bölgesi İstanbul'a doğru yeniden kayma göstermiş ve son yıllarda İstanbul yeniden en fazla göç alan bölge haline gelmiştir. 2009-2010 yılları arasında en fazla göç veren bölge Batı Karadeniz bölgesi ve Tokat ili iken, 2010-2011 yılları arasında Orta Doğu Anadolu Bölgesi ve Van ilinin olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca, toplamda bölgelerarasında 1999-2000 yılında 834.701, 2007-2008 yılında 213.114, 2008-2009 yılında 147.521, 2009-2010 yılında 200.323 ve 2010-2011 yılında ise 232.000 kişi ile net nüfus kayması olmuştur.

Türkiye'de iç göçün en önemli nedenlerinden biri de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliklerdir. Türkiye'de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlikler ülke içerisinde göçün artmasında tetikleyici bir faktör olmuştur (Dağdemir ve Acaroğlu, 2011). Bu kapsamda yıllar itibarıyla Düzey 1 bölgeleri arasında yıllık hanehalkı kullanılabilir gelirin ortalama dağılımına bakıldığında söz konusu değerler Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Yıllar İtibarıyla Düzey 1 Bölgelerine Ait Kişi başına Düşen Gelir Dağılımları (°)

Düzey 1 Bölgeleri	2006	2007	2008	2009	2010	2006-2010
						Değişim (%)
İstanbul	8 969	11 454	11 881	12 795	13 382	49,20
Batı Marmara	6 453	7 566	8 064	9 093	9 777	51,51
Ege	7 382	8 714	9 130	10 594	11 085	50,16
Doğu Marmara	7 791	10 151	9 852	11 041	10 147	30,24
Batı Anadolu	7 812	9 214	9 798	11 501	11 116	42,29
Akdeniz	5 160	6 787	7 075	8 305	9 546	85,00
Orta Anadolu	5 660	6 819	6 825	8 156	8 338	47,31
Batı Karadeniz	5 000	6 928	6 969	7 974	8 231	64,62
Doğu Karadeniz	6 463	7 676	8 322	8 892	8 403	30,01
Kuzeydoğu Anadolu	3 958	5 970	6 150	5 941	6 429	62,43
Ortadoğu Anadolu	3 720	5 001	5 301	5 465	6 174	65,96
Güneydoğu Anadolu	2 751	3 591	4 193	4 655	5 144	86,98

Kaynak: Anonim, 2011a

Tablo 2'de gelir dağılımında en fazla artışın %87 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, en az artışın ise %30 ile Batı Marmara Bölgesinde olduğu gözlenmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde gelir her geçen yıl artmasına rağmen, birçok insan her geçen yıl bu bölgeden göç etmek istemektedir. Bu durum, insanların göç etmesinde en önemli faktörün gelir dağılımı olmadığını bunun yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasi nedenlerinin de esas olduğunu göstermektedir.

Ayrıca gelir düzeyindeki dengesizliğin özellikle net göç alan iç göç üzerinde önemli rol oynadığı ve bu rolün de net göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade net göç alan illerin yüksek gelir düzeylerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır (Yamak ve Yamak, 1999).

Ancak yüksek gelire sahip göç alan illerde aldıkları göçlerle birlikte önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Göç eden kişiler kendi memleketlerinde eğitim ve kişisel beceri olarak üst seviyede olmalarına rağmen, göç ettikleri yer şehir olduğu için eğitim ve beceri bakımından en alt seviyeyi oluşturmaktadır. Bu durum iş bulma olanaklarını azaltmakta ve marjinal işlere yönelmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla göçle gelenler sosyal güvencesi olmayan ve düşük gelirli işlerde çalışmaktadır (Gürbüz, 2007).

Kentlerin hızlı büyümesi ve göç miktarının şehirlerdeki iş gücü gereksiniminin çok üzerinde olması buraya göç edenlerin kentlere ve kentsel yaşama uyumlarını zorlaştırmakta (Emiroğlu, 1981) ve göç eden ailelerde şehir kültürünün oluşmasını geciktirmektedir. Buna ilaveten, kırsal alanlardan şehirlere göç edenler genelde belirli mahallelerde toplanmakta ve kendi aralarında eski kültürel özelliklerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu tür kümelenmeler göç edenlerin birbirleri arasında sosyal ilişki kurmalarını ve yardımlaşmalarını kolaylaştırmasına rağmen şehirleşme olgusunu yavaşlatmakta ve ileri de daha başka sosyal problemlere neden olmakta ve bu durum göçün en büyük problemlerinden olan çarpık kentleşme sorununu da beraberinde getirmektedir (Gürbüz, 2002).

3. Sonuç

Yirminci yüzyılın ortalarında başlayan ve 1960'lı yıllarda artarak günümüze kadar devam eden ekonomik ve sosyal alandaki gelişmelere paralel olarak, demografik yapıda ve nüfusun mekansal dağılımında kayda değer değişimler olmuştur.

Ülkemizde gün geçtikçe hızlanan nüfus hareketliliğinin kısa dönemde durdurulması ve uzun dönemde de tersine döndürülmesi için mevcut yöresel gelir dengesizliğinin en azından kısa dönemde korunması ve uzun dönemde de iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da, ancak yapılacak kamu ve özel yatırımların büyük bir kısmının net göç veren yörelere taşınmasını teşvik edecek etkin politikaların uygulanmasıyla mümkündür. İç göçün doğurduğu bu problemler gün geçtikçe hızlanan göç hareketleriyle birlikte kümülatif bir şekilde artmasına rağmen göç hareketini önleyecek hiçbir politikanın ciddi anlamda uygulanmadığı görülmektedir. Bunun bir neticesi olarak, yöresel bazdaki gelir dengesizliği gün geçtikçe bozulmuştur.

Ayrıca göç kavramına alan şehirler açısından bakıldığında, göç edenlerin ekonomik açıdan yetersiz olması, birçok sosyo-kültürel, ekonomik ve şehirleşme ile ilgili problemi beraberinde getirdiğinden aslında alan şehirler açısından çokta istenmeyen durumdur. Bu kapsamda yüksek oranda göç alan şehirlerde göç eden kişilere istihdam ortamı sağlayacak imkanların tanınması yada kırsal kesime yönelik uygulanacak gelir artırıcı politikalar oluşturularak kişilerin buldukları yerden göç etmelerinin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve ayrıca göç alan ve göç veren şehirler açısından da olumlu bir gelişme olacaktır.

Kaynaklar

- Anonim, 1965-2000. Devlet Planlama Teşkilatı Kayıtları. <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/kocamant/icgoc.pdf>
- Anonim, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf>
- Anonymous, 2004, United Nations, World Population Prospects, The 2004 Revision, Volume I: Comprehensive Tables, ST/ESA/SER.A/244, New York.
- Anonim, 2005. Türkiye İstatistik Kurumu Genel Nüfus Sayımı, 2000 Göç İstatistikleri, Yayın No:2976, Ankara.
- Anonim, 2011a. Türkiye İstatistik Kurumu Gelir Dağılımı İstatistikleri. www.tuik.gov.tr
- Anonim, 2011b. Türkiye İstatistik Kurumu Göç İstatistikleri www.tuik.gov.tr
- Dağdemir, Ö., ve Acaroğlu, H., 2011. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi:1990-2006. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı(1), 39-56, Eskişehir.
- Emiroğlu, M., 1981. Türkiye'de Son Sayımlar ve Kentleşme Olayının Boyutları. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı(10), 41-73, Ankara.
- Gürbüz, M., 2002. Kahramanmaraş da Göç Hareketleri ve Doğurduğu Problemler. Akademik Araştırma Dergisi, Sayı (12), 131-141, Kahramanmaraş.
- Gürbüz, M., 2007. Yüreğir'e Göç Eden Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şehirleşme Sürecindeki Değişimi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Coğrafya Dergisi, Sayı (15), 1-12, İstanbul.
- Yamak, N., ve Yamak, R., 1999. Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Göç. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı(1), 16-28, İzmir.

Kırsal Kalkınmada Leader Yaklaşımı: Erzurum İli Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Örneği

Mustafa TERİN¹

Arş. Gör.
mterin@atauni.edu.tr

Fahri YAVUZ¹

Prof. Dr
fyavuz@atauni.edu.tr

¹Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240 - Erzurum

Özet

Kırsal kalkınma kavramı 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve kırsal alandaki gelişmelere paralel olarak pek çok değişikliğe uğramıştır. Ulusal düzeyde tasarlanan ve uygulamaya konulan büyüme dayalı politik öncelikli kalkınma modeli yerini, giderek toplumun tamamını kapsayan, yerel potansiyeli dikkate alan, katılımcı ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına bırakmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği sınırları içerisinde ilk defa 1990'ların başında gündeme gelen ve kırsal kalkınma stratejilerinin ve kalkınma programlarının aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla, yerel aktörler ve çıkar gruplarının bizzat sürece dahil olmaları yoluyla hazırlanmasını öngören LEADER yaklaşımının özelliklerini dikkate alarak bu kapsamda Erzurum Büyükbaş Hayvan Islahı Projesinin (EBHIP) bir değerlendirmesini yapmak ve LEADER yaklaşımının Erzurum şartlarındaki bu uygulamasından çıkarımlar üretmektir. Proje kapsamında birçok enler yaşanmıştır. 175 eğitim programı ile 12.500 çiftçi eğitilmiş, 32.500 Çiftçi El Kitabı basılmış, 6 teknik gezi, 4 kez Uluslararası Hayvancılık Fuarına katılım, buzağı yarışması ve en önemlisi de 55 bin civarında suni tohumlama buzağısı elde edilmiştir. Sonuç olarak, 2005 – 2010 yılları arasında sürdürülen EBHIP neticesinde yerel potansiyel kullanılarak cüz-i bütçelerle önemli başarılar sağlanmıştır. LEADER yaklaşımının öncelikli olarak önem verdiği gibi bu projede de kırsal kalkınmada yerel potansiyelin değerlendirilmesi ve yapılan projeye yerelde sahip çıkılması başarıya ulaşmada ve bu başarının sürdürülebilmesinde en önemli faktör olmuştur. Bu sonuç, LEADER yaklaşımındaki unsurların kırsal kalkınma projelerinde kullanılmasının gerekliliğini bir daha ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: LEADER, Kırsal Kalkınma, Büyükbaş Hayvancılık, Erzurum

Leader Approach in Rural Development: Case of Erzurum Province Cattle Breeding Project

Abstract

Rural development concept emerged in the early 19th century and has changed a lot along with developments in rural areas. Development strategy that is designed and implemented at the national level with political priorities based on the economic growth has been substituted gradually with development model that make use of participation of whole society, take the local potential into account, and is sustainable. The main objective of this study is to evaluate Erzurum Province Cattle Breeding Project (EBHIP) and derive conclusions from this project implementation in the conditions of Erzurum with the approach LEADER that came out first time in the early 90's within the borders of the European Union, and from the bottom up approach to rural development strategies and development programs, local actors and interest groups are involved in this context. In the scope of the project several extremes have been experienced. 12.500 farmers have been trained in 175 training programs, 32.500 Farmers booklet have been printed, 6 technical trips, joining an International Livestock Fair annually four times, calf competition and most importantly around 55 thousand calves through artificial insemination. In conclusion, EBHIP implementation between 2005–2010 was an important success with the limited budgets. As in the LEADER approach, this project has the priority of using local potential and support in rural development. This case once again concludes that the elements of LEADER approach need to be used in rural development projects.

Keywords: LEADER, Rural Development, Cattle Breeding, Erzurum.

1. Giriş

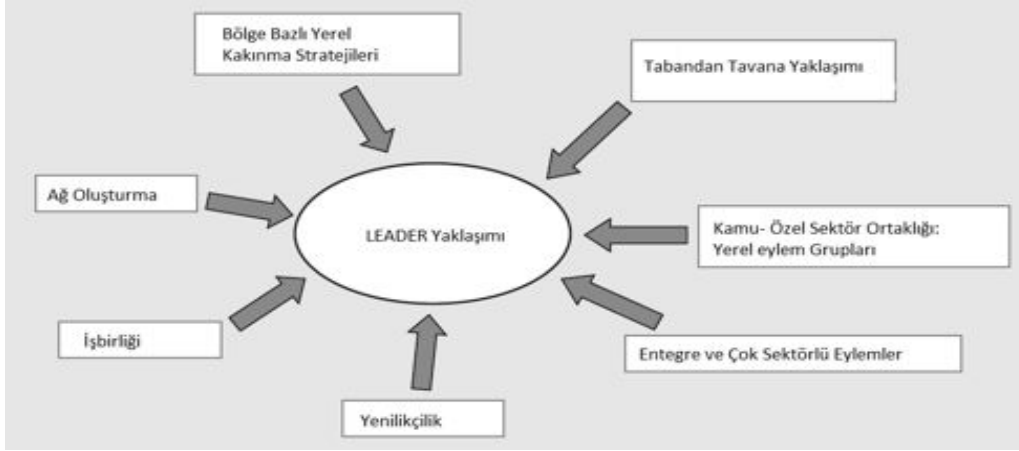
Kırsal kalkınma kavramı 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve uluslararası alandaki gelişmelere paralel olarak pek çok değişikliğe uğramıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren globalleşme eğiliminin hız kazanması ile geleneksel kalkınma uygulamalarına olan güven sarsılmaya başlamış, bunun neticesinde yerel kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmıştır (Çetin, 2007). Yerel kalkınma yaklaşımı, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, yerel toplulukların fiziki, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda sürdürülebilir kalkınma ilişkilerine uygun olarak gelişimini sağlamayı hedeflemektedir. Yerel kalkınma aynı zamanda, insan odaklı kalkınmanın ve toplumsal refahın sağlanması, ulusların karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımlarından çok bölgelerin, şehirlerin ve kırsal alanların karşılaştırmalı üstünlüğünün dikkate alınmasını öngörür (Gülçubuk ve Er, 211).

Geleneksel kalkınma yaklaşımında meydana gelen bu değişim, kırsal kalkınma çalışmalarında da etkisi göstermiş ve kırsal kalkınma çalışmalarında da yerel potansiyel önemli hale gelmiştir. Dünyada bunun en iyi örneklerinden biri 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği'nin, kırsal kalkınmanın yerel topluluklar aracılığı ile olabileceğini gösteren LEADER yaklaşımını benimsemesi ile başlamıştır (Altundağ, 2008). AB'de 1991 yılında hayata geçirilen LEADER yaklaşımının amacı, yerel inisiyatifi kullanarak, kırsal alanların potansiyel gelişimini iyileştirmek, bütüncül yerel kalkınma konusunda bilgi kazanımını teşvik etmek ve bu bilgiyi diğer kırsal alanlara yaymaktır (Şerefoğlu ve Kantar, 2011). AB'de LEADER programları kırsal kalkınmaya farklı bir yaklaşım getirmiş ve katılımcı yerel programların gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. AB'de kırsal kalkınma yaklaşımında meydana gelen bu değişim hiç kuşkusuz tam üyelik sürecinde olan ülkemiz açısından son derece önemlidir. Bu nedenle ülkemizde kırsal kalkınma çalışmalarının uygulanmasında LEADER yaklaşımının benimsenmesi hem tam üyelik hem de kırsal alanların kalkındırılmasında itici bir güç olacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği sınırları içerisinde ilk defa 1990'ların başında gündeme gelen ve kırsal kalkınma stratejilerinin ve kalkınma programlarının aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla, yerel aktörler ve çıkar gruplarının bizzat sürece dahil olmaları yoluyla hazırlanmasını öngören LEADER yaklaşımının yedi temel özelliklerini dikkate alarak bu kapsamda Erzurum Büyükbaş Hayvan Islahı Projesinin (EBHİP) bir değerlendirmesini yapmak ve LEADER yaklaşımının Erzurum şartlarındaki bu uygulamasından çıkarımlar üretmektir.

2. LEADER Yaklaşımının Temel Özellikleri

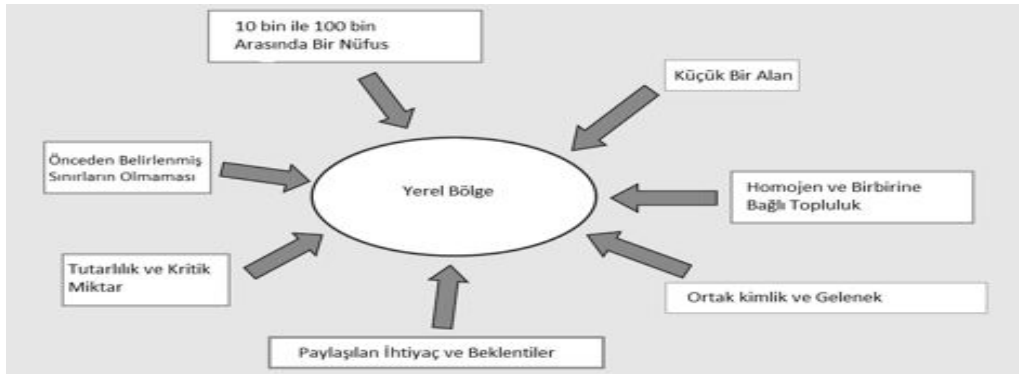
Leader yaklaşımının ardındaki ana kavram, Avrupa Birliği farklı kırsal alanlara sahip olduğundan kırsal kalkınma stratejilerinin, yerel aktörler tarafından yerel düzeyde yürütülen çalışmaların açık ve şeffaf bir şekilde olması, bu çalışmaların ilgili kamu yönetimi tarafından desteklenmesi ve iyi uygulamaların yaygın hale getirilmesi için gerekli teknik desteğin sağlanması yoluyla uygulandığında daha etkili ve verimli olması gerçeğidir. Bunun yanı sıra LEADER yaklaşımının geleneksel kırsal kalkınma politikalarından farkı ne yapılması gerektiğini değil, nasıl gelişim sağlanacağını belirlemesidir (EC,2006). Leader yaklaşımının yedi temel özelliği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. LEADER Yaklaşımı Kaynak: EC, 2006

2.1. Bölge Bazlı Yerel Kalkınma Stratejileri

Bölge bazlı yaklaşım, küçük, homojen, sosyal olarak birbiri ile uyumlu, ortak geleneklere sahip aidiyet duygusu veya ortak ihtiyaç ve beklentilerle tanımlanan bir bölgeyi politika uygulaması için hedef bölge olarak belirlemektir. Bölge bazlı yerel kalkınma stratejisi gerçekten yereli, temsil etme, yerelin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri tanımlamada etkin bir strateji olup yereli rekabetçi hale getirmek için diğer modellerden daha iyi çalışan bir yaklaşımdır.

Şekil 2. Yerel Bölge Tanımlaması Kaynak: EC, 2006

2.2. Tabandan Tavana Yaklaşımı

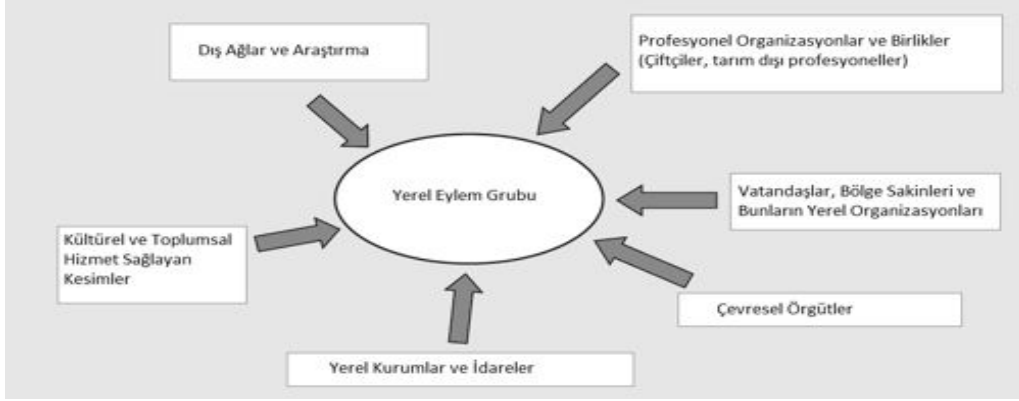
Tabandan tavana yaklaşımı yerel aktörlerin, kendi yerel bölgelerinde uygulanacak stratejilerin belirlenmesi ve o bölge ile ilgili önceliklerin seçimi aşamalarında yer almalarını gerektirmektedir. LEADER yaklaşımının ayırt edici en önemli özelliği tabandan tavana yaklaşımıdır. Bu yaklaşımı benimseyen kırsal kalkınma politikaları, hizmet sunulan toplulukların ihtiyaçlarını en iyi şekilde belirlenmesini sağlar. Bunu sağlayabilmek için yerel aktörlerin politikalar belirlenirken çalışmalarına katılımın sağlanması ile mümkündür. Yerel aktörlerin katılımı, geniş anlamda o bölgede yaşayan nüfusu ekonomik ve sosyal paydaşlar ile kamu ve özel sektör temsilcilerini kapsamaktadır.

2.3. Kamu – Özel Sektör Ortaklığı: Yerel Eylem Grupları

Yerel eylem grubu olarak bilinen yerel ortaklığın oluşturulması, LEADER yaklaşımının orijinal ve önemli özellik-

lerinden biridir. Yerel eylem grupları, yerel kalkınma stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması yanı sıra kendi finansal kaynaklarının dağılımı hakkında karar verme ve bu kaynakları yönetme görevlerine sahiptir.

Yerel eylem grubu, kamu ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirmeli ve farklı sosyo ekonomik sektörlerden gelen mevcut yerel çıkar gruplarının temsilcisi olmalı ve dengeli bir yapıya sahip olmalıdır. Yerel gruplarda çoğunlukla aktif olan kırsal aktörler şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Yerel Eylem Gruplarını Meydana Getiren Unsurlar Kaynak: EC, 2006

2.4. Yenilikçilik

LEADER, kırsal alanların kalkınması için yeni ve yenilikçi yaklaşımların teşvik edilmesinde önemli rol oynayabilir. Yenilikçilik, yeni ürünlerin, yeni süreçlerin, yeni organizasyonların veya yeni pazarların sunulması gibi geniş anlamda anlaşılması gereken bir kavramdır. Yenilikçiliğin bu geniş tanımı hem kentsel hem de kırsal alanlar için geçerlidir. Fakat kırsal alanlar düşük yoğunlukları ve yetersiz insani ve fiziki kaynaklara sahip olmaları nedeni ile araştırma merkezleri ile daha az bağlantıya sahiptir. Bu nedenle kırsal alanlarda radikal yeni fikirlerin ortaya çıkması mümkün olmasına karşın zor olabilmektedir.

2.5. Entegre ve Çok Sektörlü Eylemler

LEADER, sektörel kalkınma programı değildir. Yerel kalkınma stratejileri, farklı ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel oyuncular ve dahil olan sektörleri entegre eden çok sektörlü bir yaklaşımı içermektedir. Yerel stratejiler içerisinde yer alan eylemler ve projeler uyumlu bir şekilde koordine edilmelidir.

2.6. Ağ Oluşturma

LEADER, yerel kırsal kalkınmadan edinilen başarıların, deneyimlerin ve teknik bilgilerin paylaşımını sağlayan ve bunların yayılmasını sağlayan yenilikçi bir programdır. Kırsal alanlar arasında bağ oluşturarak, bazı kırsal alanların yüz yüze kaldığı tecrit edilmişlik duygusunun önlenmesi bu yaklaşımla sağlanmaktadır.

2.7. İşbirliği

İşbirliği, ağ oluşturmadan daha da ileri seviyede bir aşamadır. İşbirliği bir başka LEADER grubu veya başka bir bölgede kurulmuş olan ve aynı yaklaşımı benimsemiş olan bir grubu hatta üçüncü bir ülkedeki grubu dahi içermektedir. İşbirlikleri sadece basit olarak tecrübe paylaşımı olarak görülmemelidir. LEADER altında iki farklı işbirliği yapmak mümkündür. Birincisi, bölgelerarası işbirliği ikincisi ise uluslar üstü işbirliğidir. Bölgelerarası işbirliği; Bir ülke içerisindeki farklı kırsal alanlardaki LEADER grupları arasındaki işbirliğidir. Uluslar üstü işbirliği; en az iki ülkenin LEADER grupları veya üçüncü ülkelerde yer alan gruplar arasındaki işbirliğidir.

3. Erzurum Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi

Erzurum ilinin en önemli ekonomik faaliyeti hayvancılıktır. Tarımsal faaliyetler içerisinde mukayeseli üstünlüğe sahip hayvancılığın önemli problemlerinin çözülmesi Erzurum'un kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle EBHİP 2004 yılı sonunda dönemin Valisi önderliğinde 2005-2010 yılları için planlanmış ve bu altı yıl içerisinde aksatılmadan yürütülmüştür (Yavuz, 2011).

Projenin temel yaklaşımı, Erzurum ilinde hayvancılık işletmelerindeki verimi düşük yerli ırkların suni tohumlama yolu ile kısa zamanda ıslah edilmesi ve yanlış hayvancılık uygulamalarının yerini modern hayvancılık tekniklerinin alması için doğru zamanda, doğru yöntemlerle, uygulamaya yönelik güncel bilgilerle ve problem odaklı sürekli bir çiftçi eğitimi yapmak ve bu eğitimleri olanaklar ölçüsünde teknik desteklerle etkin bir şekilde yürütmektir. Bu yaklaşım çerçevesinde eğitim yöntemi, ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda dinamik bir yapıyla sürekli değiştirilerek çiftçilerin hayvancılıkla ilgili bilgi, beceri ve uygulamalarında istenen doğrultuda değişimlerin olması sağlanmaya çalışılmıştır (Yavuz, 2011). EBHİP kapsamında yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerin çıktıları aşağıda verilmiştir.

- 175 çiftçi eğitimi programı ile 12500 çiftçiye eğitim verilmiştir.
- 4 farklı versiyonda toplam 32500 çiftçi el kitabı basılmıştır.
- Altı teknik geziye 120 önder çiftçi ve 30 teknik elaman katılmıştır.
- Teknik elamanların eğitim

- Her yıl kamuoyunu bilgilendirme toplantısı
- Dört kez İstanbul'da yapılan Hayvancılık Fuarında proje tanıtılmıştır.
- 2006 yılında buzağı yarışması düzenlenmiştir.
- 2007 yılında proje paneli ve hayvancılık sergisi düzenlenmiştir.
- 55 bin civarında suni tohumlamadan doğan buzağı elde edilmiştir.
- Her yıl öğrencilerle birlikte köylerde çiftçi eğitimi yapılmıştır.
- Çiftçi ve ilgililerle iletişim sağlamak için web sitesi hazırlanmıştır.

3.1. LEADER Kapsamında Erzurum Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Örneğinden Çıkarımlar

Bu bölümde LEADER yaklaşımının yedi temel özelliği dikkate alınarak her biri için projeden çıkarımlarda bulunulacaktır.

Bölge Bazlı Yerel Kalkınma: Yerel bölgenin tanımlanması ilkeleri dikkate alındığında projenin yürütüldüğü alanın 10 bin ile 100 bin arasında nüfusa sahip olması gerekmektedir. Erzurum ilinde büyükbaş hayvancılık faaliyetinde bulunan işletme sayısı 81549 adettir. Proje sadece Erzurum ilinde yürütüldüğü için kendi ölçeğinde büyük ancak Türkiye ölçeğinde küçük bir alanı kapsamaktadır. Bölgede hayvansal üretim faaliyetinde bulunan işletmeler büyük çoğunluğu küçük aile işletmesi ve işletmeler arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra bölgede üretim, bakım besleme ve barınak tipleri bakımından ortak bir kültüre ve geleneğe sahiptir. İşletme yapıları ve sorunları benzer olduğundan çiftçilerin beklentileri de benzer olmaktadır. Projenin önceden belirlenmiş sınırları yoktur. Belirlenen hedeflere ulaşabilmek için dinamik bir süreç izlenmiştir. Projenin amaçlarına ulaşabilmek için yapılan faaliyetlerle proje çıktıları birbirini desteklemektedir. Bu nedenle proje tutarlıdır. Proje için kritik sayı ve miktarlar eğitilmiş çiftçi sayısı ve suni tohumla ile elde edilen buzağı sayıdır.

Tabandan Tavana Yaklaşım: Projenin hazırlanmasında ve uygulanmasında tabandan tavana yaklaşımı izlenmiş ve bu yaklaşım projenin başarılı ve sorunsuz olarak 6 yıl yürütülebilmesinde en önemli unsur olmuştur. Tabandan tavana yaklaşımının en önemli özelliği yerel grupların fikirlerinin alınması ve uygulanacak projede aktif olarak görev almalarıdır. Projenin en önemli faaliyeti olan çiftçi eğitimlerinin planlanması ve yapılmasında çiftçilerin fikir ve düşünceleri dikkate alınmıştır. Uygulamada karşılaşılan sorun ve problemler dikkate alınarak en etkin eğitim çalışmasının yapılabilmesi için dinamik bir süreç izlenmiştir. Ayrıca çiftçiler arasında önder çiftçiler belirlenerek tabandan gelen istek ve tekliflerin etkin ve hızlı bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Kamu – Özel Sektör Ortaklığı: Yerel Eylem Grupları: Projenin hazırlanmasında ve uygulanmasında gerek kamu gerekse özel sektör işbirliğine oldukça önem verilmiştir. Projenin öneri aşamasından projenin kapanış toplantısına kadar hem kamu hem de özel sektör önemli katkılar sağlamış ve projenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Proje kapsamında işbirliği yapılan yerel eylem grupları LEADER yaklaşımına göre sınıflandırmış ve çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Yerel Eylem Gruplarını Oluşturan Aktörler

Profesyonel Organizasyonlar ve Birlikler	Bölge Sakinlerinin Oluşturdukları Yerel Organizasyonlar	Çevre Örgütleri	Yerel Kurumlar ve İdareler	Kültürel ve Kamu Hizmeti Sağlan Kesim	Dış ağlar ve Araştırma
Ege Veterinerler Birliği TAREKS Erzurum Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği Erzurum Bölgesi Veteriner Hekimler Odası Erzurum Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Kredi Kooperatifi 13. Bölge Müdürlüğü Çiftçiler	 Yem Fabrikaları Mandıralar Veterinerlik Hizmetleri	 TEMA	 Erzurum Valiliği Atatürk Üniversitesi Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü	 Erzurum Ziraat Odası	 Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

Yenilikçilik: Projenin kendisi ve projede yapılan faaliyetlerin tamamı geleneksel hayvancılığın yerine modern hayvancılığın yapılabilir hale getirilmesi çabalarından oluşmaktadır. Bu nedenle proje, yenilikçiliği teşvik etmiş ve yeniliklerin uygulanabilmesi için teknik destek sağlamıştır. Örneğin yapılan eğitim çalışmaları ile çiftçiler, suni tohumlama, hayvancılıkta bakım, besleme, barınak yapısı, modern işletmecilik, hayvancılık destekleri konularında eğitilerek bilgi ve

becerileri arttırılmıştır. Çiftçilerin modern hayvancılık işletmeleri görmeleri için teknik geziler düzenlenmiştir. Teknik gezi kapsamında her yıl Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesindeki kamu ve özel sektöre ait modern hayvancılık işletmeleri gezdirilerek çiftçilerin görgülerinin arttırılması sağlanmıştır. Ayrıca her yıl İstanbul'da yapılan uluslararası hayvancılık teknolojilerine ilişkin fuara çiftçilerin katılımı sağlanarak sektöre ait son teknolojilerin görülmesi ve bu teknolojiler hakkında farkındalık yaratılmıştır. Proje ile çiftçilerin kişisel gelişimlerinde de önemli mesafeler alınmıştır. Çiftçiler proje aracılığı ile gerek kamu gerekse özel sektördeki ilgili kuruluşlarla daha kolay iletişim kurabilir hale gelmiştir.

Entegre ve Çok Sektörlü Eylemler: Proje çok sektörlü ve entegre bir projedir. Projede asıl amaç suni tohumlama- dan elde edilecek buzağular ile karlı bir hayvancılık yapabilmektir. Bu amaca ulaşabilmek için hayvancılığa girdi sağlayan ve hayvansal ürünleri işleyen işletmelerle işbirliği içerisinde olmak gerekmektedir. Proje kapsamında bu işbirliği sağlanmıştır. Gerek yem fabrikaları gerekse süt işleyen işletmeler projeyi desteklemiş ve projenin sorunsuz yürütülmesine katkı sağlamışlardır. Proje ile var olan yerel potansiyel (kamu, özel sektör, STK) harekete geçirildiği için mevcut varlıklar daha verimli kullanılmıştır. Bu nedenle proje çok cüzi bütçelerle önemli katkılar sağlamıştır. Hayvansal üretimin geliştirilmesi hayvancılık sektörü ile bağlantılı iş yapan sektörlerinde gelişmesinde katkıda bulunacaktır. Ayrıca proje ile elde edilen verimli ırklar sayesinde hayvancılık daha karlı hale geleceğinden çiftçilerin gelirlerinde ve hayat standartlarında iyileşmeye neden olacaktır.

Ağ Oluşturma: Projenin en önemli amaçlarından biri de öğrenilen bilgi, beceri ve görgülerin diğer çiftçiler ile paylaşılmasıdır. Eğitim toplantıları düzenlenirken, eğitime katılacak çiftçilerin etrafına faydalı olabilecek ve öğrendiklerini komşusu ile paylaşabilecek bireyler olmasına özen gösterilmiştir. Bu bilginin paylaşılması ve tabana yayılması açısından oldukça önemlidir.

Projenin en önemli faaliyetlerinden biri olan teknik geziler, ağ oluşturma fonksiyonunun yerine getirilmesinde en önemli faaliyet olmuştur. Teknik gezilere katılan çiftçiler Tarım il ve ilçe müdürlükleri ve proje ekibi tarafından belirlenmiştir. Çiftçiler belirlenirken birkaç hususa dikkat edilmiştir. Bunların en önemlileri çiftçinin çevresi tarafından sevilen ve sözü dinlenen olması, çiftçiliği meslek olarak görmesi ve genç olmasıdır. Bu tür özelliklere sahip çiftçilerin teknik gezilerde gördüklerini ve öğrendiklerini kendi işletmesinde uygulamaya çalışacağı ve çevresindekilere de örnek olabileceği düşünülmüştür. Bu düşünceler büyük oranda gerçekleşmiştir. Teknik gezilere katılan çiftçiler modern hayvancılık işletmelerinde gördükleri ve öğrendikleri bilgileri uygulanmaya başlamış ve çevresindekilere de öğretmeye başladığı görülmüştür. Bu sayede öğrenilen yeni fikirler, uygulamalar ve teknikler çiftçiler arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşım- ların sonuçları kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede Erzurum'da hayvansal üretimin artmasına sebep olacaktır.

İşbirliği: İşbirliği ağ oluşturma bir üst seviyesidir. Proje kapsamında bu fonksiyonun da yerine getirilmesi çalı- şılmıştır. Teknik gezilerde modern büyük işletmelerin yanı sıra orta ve küçük ölçekteki işletmelerde ziyaret edilmiştir. Teknik geziye katılan önder çiftçiler bu işletme sahipleri ile iyi ilişkiler kurmuşlardır ve daha sonraları aralarında bilgi alışverişi ve işbirlikleri sağlanmıştır. Örneğin damızlık düve almak isteyen önder çiftçiler ilişkide olduğu kişilerden veya onların referans olduğu kişilerden düve almayı düşünmektedir. Buda farklı bölgelerde olsalar da çiftçilerin işbirliği yapabileceğini göstermektedir. Bu işbirliği proje aracılığı ile oluşturulabilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

LEADER, karar verme mekanizmasına yerel katılımcıları dâhil etmesi ve tabandan tavana yaklaşımını benimse- diğinden dolayı kırsal alanların geliştirilmesi ve kalkındırılmasında önemli bir yaklaşım olmuştur. Erzurum Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi de genel olarak LEADER yaklaşımının temel özelliklerini dikkate almış ve uygulamıştır. Bu ne- denle proje 6 yıl boyunca sorunsuz ve başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

Proje ile Erzurum'da modern hayvancılığın temelleri atılmış ve proje meyvelerini vermeye başlamıştır. Projenin başlangıç yılı olan 2005 yılında Erzurum'da melez ve kültür hayvan varlığı sırası ile 178 bin ve 16 bin iken projenin bittiği 2010 yılında bu rakamlar 344 bin ve 47 bine yükselmiştir. Buna göre kültür ırkında % 193'lük melez ırkında % 93'lük bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın tamamı projeden kaynaklanmasa da bu rakamlara ulaşmada projenin önemli katkısı olmuştur. Aynı şekilde süt üretimi de 2005 yılında 335 bin ton iken 2010 yılında 486 bin tona yükselmiştir.

Sonuç olarak, 2005 – 2010 yılları arasında sürdürülen EBHIP neticesinde yerel potansiyel kullanılarak cüz-i büt- çelerle önemli başarılar sağlanmıştır. LEADER yaklaşımının öncelikli olarak önem verdiği gibi bu projede de kırsal kalkınmada yerel potansiyelin değerlendirilmesi ve yapılan projeye sahip çıkması başarıya ulaşmada ve bu başarının sürdürülebilmesinde en önemli faktör olmuştur. Bu nedenle yerel aktörlerin gerek fikir gerekse maddi anlamda içinde yer aldığı kalkınma projelerinin yaygınlaşması ve benimsenmesi sürdürülebilir kırsal kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olmalıdır.

Erzurum ili büyükbaş hayvan ıslahı projesi hazırlanırken ve 6 yıl boyunca uygulanırken LEADER yaklaşımından yararlanılmamış ve yöntem olarak dikkate alınmamıştır. Ancak, LEADER yaklaşımıyla çalışmada kıyaslandığı gibi temel yaklaşımlarının çoğunlukla benzer olduğu görülmektedir. Bu da, kırsal kalkınmaya yönelik projeler dikkatli ve başarılı bir şekilde hazırlandığı ve uygulandığında, uygulanan yöntemler açısından birçok açıdan çakıştığı ve metodolojik olarak benzeştiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kaynaklar

- Altundağ, H., 2008. “AB kırsal Kalkınma Politikasında LEADER Yaklaşımının Yeri ve Türkiye’de Uygulamaya Yönelik Yapılan Çalışmalar”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı dış ilişkiler ve Avrupa birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı (uzmanlık tezi), Ankara.
- Çetin, M., 2007. “Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi 4(1): 153-170
- European Commission, 2006. “The Leader Approach ,A Basic Guide” ISBN 92-79-02044-7, Belçika.
- Gülçubuk, B., Er, S., 2011. “Türkiye’de Yerel Ekonomik Kalkınmanın Gizli Dinamikleri: Üretici Örgütleri”, 1. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı 22- 23 Eylül, Malatya.
- Şerefoğlu, C., Kantar, F., 2011. “AB Kırsal Kalkınma Programında LEADER Yaklaşımı ve Türk Tarım Politikalarında Yaratacağı Etki”, 1. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı 22- 23 Eylül, Malatya.
- Yavuz, F., 2011. “Erzurum İli Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Çiftçi El Kitabı ”, 4. Baskı, Erzurum.

Türkiye'nin İnsani Yoksulluk Boyutu

Nuray KIZILASLAN¹

nuray.kizilaslan@gop.edu.tr

Hasan Gökhan DOĞAN³

Halil KIZILASLAN²

Derya AĞCADAĞ⁴

¹Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

²Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

³Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

⁴Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Birleşmiş Milletler 1997 İnsani Kalkınma Raporunda İnsani Yoksulluk(Human Poverty) kavramına yer vermiştir. Bu kavram, insani yoksulluk endeksi (HPI) (Human Poverty Index) ile tanımlanmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kavram dahilinde çizilen yoksulluk sınırı, yaşam için gerekli asgari gıdanın yanında, eğitim, sağlık ve istihdam gibi bireyin yoksulluk sınırının altına düşmemesini sağlayacak kriterleri de göz önünde bulundurmaktadır. Bu çalışmada, küreselleşme sürecinin hız kazandığı günümüzde, gelirin yanısıra insanı merkez alan bu yaklaşımın Türkiye açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye'nin insani yoksulluk endeksi değerleri incelenmiş ve yaşam süresi, eğitim, sağlıklı içme suyuna sahip olma, yeterli beslenme, gelir gibi kriterler açısından durumu değerlendirilmiştir. Ayrıca ülkeler itibariyle karşılaştırmalar yapılarak sonuçlar ortaya konulmuştur. Türkiye bu kriterler bakımından 1998 yılından 2011 yılına kadar önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Dünya ülkeleri arasında, İnsani gelişme endeksi (HDI) bakımından Belarus, Kazakistan, Belize gibi yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerle aynı kategoride yer alırken, insani yoksullukta Belize, Mısır, Estonya, Suriname gibi ülkelerle aynı kategoride yer almaktadır. Bunun nedeni, İYE ve İGE ni oluşturan alt bileşenlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye, devam eden süreçte alt bileşenler bakımından gelişimini sürdürdüğü taktirde HPI ve HDI bakımından üst düzey soralara gelmesi kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: İnsani yoksulluk, insani yoksulluk endeksi, Türkiye.

The Size of Human Poverty in Turkey

Abstract

Human Poverty concept was included in The United Nations 1997 Human Development Report. This concept was defined and developed through Human Poverty Index (HPI). In addition to minimum food necessary for life, the poverty threshold determined within the scope of this concept considers the criteria such as education, health and employment, which will help individuals avoid going below the poverty threshold. This study aimed at assessing the importance of this human centered approach, which also focuses on income, in terms of Turkey. The human poverty index values of Turkey were examined and the status of Turkey in terms of some criteria such as life expectancy, education, having safe drinking water, adequate nourishment and income was evaluated. In addition, some countries were compared and the results were presented. Turkey made considerable progress from 1998 to 2011 regarding these criteria. While, in terms of human development index (HDI), Turkey is among the countries such as Belarus, Kazakhstan and Belize, which have high human development, it is placed in the same category with Belize, Egypt, Estonia, and Suriname in terms of human poverty. The reason for this comes from the differences of sub-components making up the HPI and HDI. It is expected that Turkey is likely to reach high-levels with respect to HPI and HDI as long as it sustains its development in terms of sub-components along the ongoing process.

Key words: Human Poverty, Human Poverty Index, Turkey

1. GİRİŞ

Değişen toplumsal koşulların sonucu olarak farklılaşan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik faktörlerin etkisi ile yoksulluk sorunu daha karmaşık bir hal almaktadır. Yoksulluk hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerden birçok ülkenin uğraştığı toplumsal sorunlardan biridir. Bu toplumsal sorunun boyutlarının ortaya konması ve önlenmesi için farklı yöntemler uygulanmaktadır. Yoksulluk boyutlarının ortaya konmasında UNDP çeşitli endeksler geliştirmektedir. İnsani yoksulluk yaklaşımının temelinde UNDP tarafından geliştirilen ve 1990 yılından bugüne kadar kullanılmakta olan İGE (İnsani Gelişme Endeksi) kullanılmaktadır. Endekste sadece geliri göz önünde bulundurmaya yerine iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esaslarına bağlı, eğitim, sağlık ve gelir alt endekslerinden oluşmaktadır. Bu doğrultuda endeks sosyoekonomik göstergeleri ekonomik göstergelerle bağdaştırmakta ve az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerin karşılıklı olarak değerlendirmesine imkân vermektedir. İGE, kendisini oluşturan üç alt endeksin (eğitim endeksi, sağlık endeksi ve gelir endeksi) ortalamasını ile oluşmaktadır. Alt endeksler, eğitim endeksinde okuryazar oranı ve bütünsel okullaşma oranı, sağlık endeksinde doğumda beklenen yaşam süresi ve gelir endeksinde kişi başına düşen

GSYİH değerleri hesaba katılarak oluşturulur. Elde edilen İGE 187 ülke için uluslararası bir platform olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda gösterilmektedir. İnsani yoksulluk kavramının ölçümünde en önemli kriter İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) dir. İYE' nin iki farklı versiyonu İYE1 ve İYE2 kullanılmakta ve cinsiyet temelli gelişme endeksi kullanılmaktadır. İYE1 gelişmekte olan ülkeleri dikkate alarak hesaplanmaktadır. İYE1 doğumda 40 yaşına kadar yaşayamama beklentisi, yetişkin okuryazar oranı temiz su kullanamama, 5 yaşından küçük düşük kilolu çocukların oranını incelemektedir. İYE2 gelişmiş OECD ülkelerini mercek altına almıştır. Bu ülkelerin durumları incelenirken değişkenler farklılık göstermektedir. Bu değişkenler, 60 yaşına kadar yaşayamama ihtimali, işlevsel yetişkin okuryazar oranı, gelir yoksulluk oranının altındaki nüfus ve istihdam gibi kriterlerdir. Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi (CTGE), İGE ile benzer göstergeleri kullanmakta, fakat bu göstergeleri kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklere göre ölçmekte ve değerlendirmektedir. Bir ülkede kadın erkek eşitsizliği ne kadar yüksek ise, İGE ve CTGE arasındaki fark da o derece yüksek olacaktır. Bu endekse, kadın eşitsizliği endeksi de denilebilir. Kadınların toplumdaki bu durumuna karşı Cinsiyet Güçlendirme Ölçeği (CGO) ile kadınlara ekonomik ve politik hayatta aktif bir rol verilip verilmediği değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu ölçekte, parlamento, yasama organları, üst düzey kamu görevleri, yöneticilik, profesyonel ve teknik işçilik gibi alanlarda görev alan kadınların yüzdesine bakılmakta, kazanılmış gelir farklılığı ve ekonomik bağımsızlığı yansıtan göstergeler izlenmekte ve İGE' den farklı olarak fırsat eşitsizliği belirlenmeye çalışılmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008).

İGE, İYE1-2 ve CTGE'nin dışında çok yeni bir yoksulluk ölçüm yöntemi olan "Çok boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Index)" 2010 yılında yayımlanan İnsani Gelişim Raporu ile tanıtılmıştır. Oxford Poverty & Human Development Initiative ve UNDP tarafından geliştirilen bu yeni endeks ile yoksulluğun gelir dışında çok yönlü ve yoksunluklar temelinde hesaplanması amaçlanmıştır (Alkira ve Santos, 2010). Bu doğrultuda bireylerin yoksunlukları 10 temel göstergede tespit edilip bu göstergelere göre çok boyutlu yoksulluk hesaplanmaktadır. Çok boyutlu yoksulluğun tespitinde kullanılan yoksunluklar şunlardır (HDR, 2011);

Eğitim (Her gösterge eşit ağırlıktadır 1/6)

- ✓ Eğitim süresi: Ailede beş yıllık eğitim alan kişi olmaması
- ✓ Çocukların Eğitimi: 1 ile 8 yaş arası çocukların okula gitmemesi

Sağlık (Her gösterge eşit ağırlıktadır 1/6)

- ✓ Çocuk ölümü: Ailede çocuk ölümü meydana gelmesi
- ✓ Beslenme: Ailede yetersiz beslenen yetişkin veya çocuk olması

Yaşam Standardı (Her gösterge eşit ağırlıktadır 1/18)

- ✓ Elektrik: Hanede elektrik olmaması
- ✓ Kanalizasyon: Hanede tuvalet olmaması, veya ortak tuvalet kullanımı
- ✓ İçme suyu: Hanede temiz içme suyu olmaması, veya temiz su kaynağı 30 dakikalık yürüyüş mesafesi dışında olması
- ✓ Evlerin zemini: Hane çamurlu, tozlu veya hayvan gübresinden bir zemine sahip olması
- ✓ Yemek Pişirme: Odun, kömür veya tezek kullanılması
- ✓ Varlıklar: Hanede, radyo, TV, telefon, bisiklet veya motosikletten en az ikisinden bulunmaması.

Çizelge 1' de UNDP Gelişme Endekslerindeki göstergeler verilmiştir.

Çizelge 1. UNDP Gelişme Endeksleri

Endeks	Uzun Yaşam	Bilgi Düzeyi	İyi Yaşam Standardı	Katılım veya Dışlama
İGE	Doğumda yaşam beklentisi	-Yetişkin okuryazarlık oranı -Bütünleşik okuryazarlık oranı*	Satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYİH	-
İYE1	Doğumda 40 yaşına kadar yaşayamama olasılığı	Yetişkin okuryazarlık oranı	Ekonomik yoksunluk göstergeleri ✓ Kaliteli su kullanamayanların oranı ✓ 5 Yaşından küçük düşük kilolu çocukların oranı	-
İYE2	Doğumda 60 yaşına kadar yaşayamama olasılığı	İşlevsel okuryazar olamayanların oranı	Yoksulluk sınırının altında kalanların oranı**	Uzun dönem işsizlik oranı (12 ay veya daha fazla)
CTGE	Kadın ve erkeklerin doğumda yaşam beklentisi	✓ Kadın ve erkeklerin okuryazarlık oranı ✓ Kadın ve erkeklerin bütünleşik okullaşma oranı	Kadın ve erkeklerin kazanılmış gelir tahminleri	-

*İlk, orta ve yüksek öğrenimle birlikte **Kullanılabilir hanehalkı gelirinin % 50 si Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2001, s 14.

Bu bilgiler doğrultusunda Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) İYE1 ve İYE2 den daha farklı olarak yoksulluğu ve yoksulluğun yoğunluğunu daha derinlemesine bir analiz imkanı sağlamaktadır. Çizelge 1' de ele alınan endekslerdeki göstergeler daha ayrıntılı açığa çıkarılmakta yoksulluğun yanında yoksunlukta değerlendirilmektedir. Yoksulluk hesap-

lamalarında bireyin insanca bir yaşam sürdürmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel alt yapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması yoksunluklar kategorisi içerisinde ele alınmaktadır. Ancak ÇBYE henüz 2010 yılından itibaren hesaplandığı için ülkeler bazında gelişim seyrini görmek mümkün olamamaktadır. Bununla beraber HPI' in paralelindedir.

Çizelge 2. Binyıl Kalkınma Amaç ve Hedefleri

Amaç 1	Aşırı yoksulluk ve Açlığı Yok etmek -Günlük geliri 1 Doların altında nüfusu yarı yarıya azaltmak -Kadınlar ve gençler de dahil olmak üzere, herkes için insan onuruna yaraşır iş yaratmak ve tam ve verimli istihdama ulaşmak. -Yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.
Amaç 2	Evrensel ilköğretim eğitimi sağlamaktadır -2015 Yılına Kadar Dünyanın Her Yerindeki Kız ve Erkek Çocuklarının İlköğretim Hakkından Eksiksiz Yararlanması
Amaç 3	Kadınların cinsiyet konumu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek -Tercihen 2005 yılına kadar ilk ve ortaöğretimdeki 2015 yılına kadar ise her türlü cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak
Amaç 4	Çocuk ölümlerini azaltmak -1990 ve 2015 yılları arasında beş yaşın altındaki çocuk ölümlerini üçte iki oranında Azaltmak
Amaç 5	Anne sağlığını iyileştirmek -1990 ve 2015 yılları arasında gebelik, doğum ve loğusalık sırasında meydana gelen anne ölümlerinin . oranında azaltılması. -2015 yılına kadar, üreme sağlığında evrensel erişimin sağlanması
Amaç 6	HIV/AIDS Sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek -2015 yılında HIV/ AIDS yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlatmak -2010 yılına kadar HIV/ AIDS için gerekli olan tedaviye ihtiyaç duyanların tedaviye erişiminin sağlanması
Amaç 7	Çevresel sürdürülebilirliği garanti etmek -Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları ile bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek -2010 yılına kadar bioçeşitlilik kaybını azaltmak -2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması -2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmenin sağlanması
Amaç 8	Kalkınma İçin Küresel Ortaklıklar Geliştirmek - Açık, Kurallara Bağlı, Tahmin Edilebilir, Ayrımcılık İçermeyen Ticaret ve Finans Sistemleri Geliştirmek - En Az Gelişmiş Ülkelerin Özel İhtiyaçlarına Yönelmek - Denize kıyısı olmayan ülkelerin ve kalkınmakta olan küçük ada ülkelerinin özel ihtiyaçlarını ele almak -Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek. -Kalkınmakta olan ülkelerin önemli ilaçlara makul fiyatlarla ulaşması için ilaç şirketleri ile işbirliği yapmak -Başta bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere yeni teknolojilerin özel sektörle işbirliği içinde yaygınlaştırılması

Kaynak: Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Raporu, 2010.

Yoksullukla mücadele Birleşmiş Milletlerin 2000 yılı eylül ayında gerçekleştirdiği zirvede 191 ülke tarafından imzalanan “Binyıl Deklarasyonu”ndaki eylem planında eksen olarak oluşturulmuştur. Bu deklarasyonda 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen 8 amaç ve 21 hedef bulunmaktadır. Bu 8 amaç doğrultusundaki 21 hedef gelişmeleri takip etmek ve değerlendirebilmek amacı ile 60 gösterge ile izlenmektedir. Binyıl kalkınma hedef ve amaçları Çizelge 2’ de verilmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri çok yönlü ve uluslararası işbirliğine dayanan bir yaklaşım temelinde belirlenmiş olması, Birleşmiş Milletler’in kalkınmayı çok yönlü bir süreç olarak gördüğünü göstermektedir. Yoksullukla mücadele,

mutlak yoksulluğun azaltılması, anne ve çocuk ölüm oranının düşürülmesi, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması gibi amaçlarda olduğu gibi doğrudan mali sistemin iyileştirilmesi, iyi yönetim, yoksul ülkelere yardımların iyileştirilmesini de dolaylı olarak kalkınma sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmada göstergelerin takibi veri elde edilmesi ve değerlendirilmesi konusunda UNDP'nin önderliğinde Dünya Bankası, UNESCO, ILO, FAO, UNICEF, WHO gibi uluslararası kuruluşlar görev almaktadırlar (Coşkun ve Tireli, 2008).

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporlarından alınan ikincil veriler, TUIK verileri, T.C Kalkınma Bakanlığı raporları ve daha önceden konuyla alakalı yapılmış bilimsel çalışmalar oluşturmuştur.

Elde edilen verilere yıllar bazında çizelgeler halinde karşılaştırmalı yorumlar yapılmıştır. Yapılan durum analizi ile elde edilen bulgular sonuç kısmında verilmiştir.

3. Araştırma Bulguları

Bu çalışmada Türkiye’de İnsani Yoksulluk Endeksinin 1998 yılı ile 2011 yılları arasındaki eğitim sağlık ve gelir kriterlerinin bazıları irdelenmiştir. Bu kriterler eğitim için yetişkin okuryazar oranı, sağlık için 5 yaş altı yeterli beslenemeyen çocukların oranı, yaşam standardı için ise temiz suya erişemeyen nüfus oranı olarak Çizelgelaştırılmıştır. İncelenen kriterlerin yıllar bazındaki gelişimi Çizelge 3’de verilmiştir.

Çizelge 3. 1998-2009 Yılları Arası Türkiye İnsani Yoksulluk Endeksi Bileşenleri

Yıllar	40 Yaşına Kadar Yaşayamama Beklentisi (%)	Temiz Suya Erişemeyen Nüfus (%)	Yetişkin Okuryazar Oranı (%)	5 Yaş Altı Yeterli Beslenemeyen Çocukların Oranı (%)	Günlük 1 \$ Gelirin Altında Yaşayan Nüfus (%)	Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP-\$)	Fert yoksulluk oranları (%) Kişi Başına Günlük 2.15 \$'ın altı **
1998	17.7	-	51.00	11.00	-	5516	-
1999	9.6	51.00	16.80	10.00	-	6350	-
2000	9.3	51.00	16.00	10.00	2.4	6420	-
2001	9.6	17.00	15.40	8.00	2.4	6380	-
2002	9.6	17.00	14.90	8.00	2.4	6974	3.04
2003	8.0	18.00	14.50	8.00	<2	5890	2.39
2004	8.0	18.00	13.50	8.00	<2	6390	2.49
2005	8.9	7.00	11.70	8.00	<2	6772	1.55
2006	8.9	4.00	12.60	4.00	3.4	7753	1.41
2007-2008	6.5	4.00	12.60	4.00	3.4	8407	0.52-0.47*
2009	5.7	3.00	11.30	4.00	2.7	12950	0.22

*2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

**TUIK, 2012a.

1998 yılında %17,7 olan 40 yaşına kadar yaşayamama beklentisi 2009 yılında % 5,7 ye kadar düşmüştür. Türkiye’deki yıllar itibari ile sosyal ve sağlık alanındaki pozitif gelişmeler insan hayatını ve yaşam süresi üzerine olumlu etkiler yaratmıştır. Ülke insanının sağlık imkanlarından faydalanma durumu, sağlıklı beslenme imkanı, bilinçli yaşam gibi etkiler bu süreci pozitif olarak yönlendirmiştir. Türkiye’de halkın temiz ve sağlıklı suya erişmesinde altyapı hizmetlerinin gelişmesi ve bu konu ile ilgili kanun ve yönetmeliklerin işlevsellik kazanması yıllar boyunca gelişme göstermiştir. VII kalkınma planında, “su kaynaklarının yönetimi konusunda yeni bir yapılanmaya gidileceği, suyu olmayan veya yetersiz olan yerleşim birimlerinin içme suyu ihtiyacının öncelikle karşılanmasının esas olacağı, kentlerin uzun dönemli içme suyu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmaların tamamlanacağı, DSİ tarafından yaptırılan içme suyu barajlarının yatırım geri dönüş sisteminin yeniden düzenleneceği, içme suyu şebeke kayıplarının kabul edilebilir düzeye indirilmesi çalışmalarına ağırlık verileceği, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yapımında uyum sağlanmasına ve ülke, bölge ve yerleşme koşullarına uygun teknoloji kullanımına özen gösterileceği, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma tesislerinin Yap-İşlet-Devret modeliyle yapılmasının özendirileceği, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesinde belediyeler ile İller Bankası arasında işbirliğinin geliştirileceği, stratejik öneme sahip yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının farklı alanlarda rasyonel kullanımı amacıyla planlanması, yönetimi ve korunması için kurumsal reorganizasyonu da içerecek şekilde ve su konusundaki mevzuat dağınıklığını giderecek biçimde bir Su Yasası hazırlanacağı, bu kapsamda Devlet Su İşleri tarafından yapılan içme suyu amaçlı yatırımların geri dönüş sistemini rasyonel esaslara uygun

olarak yeniden düzenleneceği ve Yap-İşlet-Devret modeline işlerlik kazandırılacağı ” (DPT, 1996) esaslı maddeleri bu bağlamda insanların iyi su kullanma potansiyelinde gelişme için bir başlangıç kabul edilebilir.

Türkiye’de yetişkin okuryazar oranı 1998 den günümüze kadar hızla gerilemiştir. Eğitim sisteminde yapılan değişiklikler, okuma yazma bilmeyen kadınların eğitimi, okul çağı geçmiş kişilerin eğitimine önem verilerek onların okuma yazma ve toplum bilinci kazanmalarına yönelik atılan adımlar Türkiye’nin nüfus içerisindeki eğitim oranını yükseltmiştir. 1998 yılında % 51,00 olan okuryazar olan yetişkinlerin oranı % 11 seviyelerine kadar gerilemiştir. DPT oluşturduğu VII. Kalkınma planında da yer verilen eğitim ile ilgili gelişmelerin yansımaları Çizelge 3’ de görülmektedir. 8 yıllık eğitime % 100 geçiş yılı olan 1998 den itibaren yetişkin okuryazar oranı gerilemeye başlamıştır.

5 yaş altı yeterli beslenemeyen çocukların yasa ve mevzuatı ile ilgili düzenlemeler; “Çocuk ölümlerinin azaltılması amacıyla, çocuk sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına, çocukların sağlıklı beslenmesine, anne ölüm hızının düşürülmesi ve doğurganlığın düzenlenmesinde özgür ve bilinçli seçim yapılmasını sağlayacak yönde ana sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin ülke düzeyinde dengeli olarak artırılmasına, toplumun tüm bireylerinin bu konularda eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine ağırlık verileceği (DPT, 1996), ana ve çocuk, üreme, ağız ve diş, beslenme, çevre, iş, sporcu sağlığı, yaşlı sağlığı ve afet sağlığı gibi halk sağlığı hizmetleri ile halkın sağlık eğitimine yönelik çalışmalara ağırlık verileceği (DPT, 2000), önleme tedaviden önce gelir ilkesine uyarak kaynakların tahsisinde, başta bulaşıcı hastalıklar ve anne-çocuk sağlığı olmak üzere önlenemez hastalıklar, gıda, tüketici ve çevre sağlığı alanlarına yönelik koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verileceği (DPT, 2006)”, şeklinde 3 kalkınma planında da özellikle belirtilmiştir. Kısaca, planlardaki amaç ve ilkeler doğrultusunda çocukların ve onların beslenmesinde büyük öneme sahip annelerin gelişimi ile ilgili düzenlemelerin uygulamaya geçirileceği beyan edilmiştir. Türkiye’de 5 yaş altı yeterli beslenemeyen çocukların oranının 1998 yılından itibaren 2009 yılına kadar giderek azaldığı görülmektedir.

Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH satın alma gücü paritesine göre yıllar itibari ile artış eğilimindedir. Ancak günlük 1 \$ gelirin altında yaşayan nüfus ortalama olarak yıllar itibariyle çok fazla değişiklik göstermemektedir. Bu, satın alma gücü paritesine göre artışa rağmen Türkiye’deki gelir ve refah dağılımında nüfusun en yoksul % 20’sinin ulusal gelirden aldığı payın aleyhine bir bozulma olduğunu ve gelir artışının yoksul kesime yansımadağını göstermektedir.

Türkiye’de 2003 yılında en yoksul % 20’nin ulusal gelirden aldığı pay %6,00 iken, 2005 yılında bu oran % 6,05 dir. En zengin % 20’nin aldığı pay 2003 yılında % 48,32 iken 2005 yılında bu oran % 44,44 dür (TUİK, 2012b). Buna göre, en zengin kesim ile en yoksul kesimin ulusal gelirden aldığı pay arasında 7,3 kat fark vardır.

Aynı şekilde 2009 yılında en yoksul % 20’nin ulusal gelirden aldığı pay % 5,6 iken 2010 yılında % 5,8 dir. En zengin % 20’nin ulusal gelirden aldığı pay 2009 da % 47,60 iken 2010 yılında % 46,40 dır (TUİK, 2012b). 2003 ve 2005 yıllarına göre en yoksul kesimin ulusal gelir içindeki payı düşerken, en zengin kesimin payının arttığı söylenebilir. En yoksul kesim ile en zengin kesimin ulusal gelirden aldığı pay ise 8 kattır.

Bununla birlikte yoksul kesimin nüfusunun artış ve azalışları bu kesimin aile planlaması bilinci olmayışı, yıllık nüfus artış hızının daha fazla oluşu dolayısıyla nüfus oranının düşmemesine hatta yoksulların görece artışına bile neden olmaktadır.

Birleşmiş Milletler 2010 yılından itibaren insani yoksulluk endeksi yerine çok boyutlu yoksulluk endeksini kullanmaya başlamıştır. Bu endekste ki kriterlerden bazıları Çizelge 4’ de verilmiştir.

Çizelge 4. 2010-2011 Yılları Türkiye Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ve Bileşenleri

Yıl	MPI	Kişi sayısı %	Yoksulluğun yoğunluğu %	Günlük 1.25 \$ gelirin altındaki nüfus %	Ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus %
2010	0.039	8.5	45.9	2.6	27.0
2011	0.028	6.6	42.0	2.7	18.1

Çizelge 4’ deki veriler Türkiye’nin çok boyutlu yoksulluk endeksi, yoksulluğun yoğunluğu, günlük 1, 25 \$ altındaki nüfus ve ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfus oranı şeklinde değerlendirmeye alınmıştır. MPI puanı 0,039 dan 0,028 e gerilemiştir ve yoksulluğun yoğunluğu % 42 ye gerilemiştir. Ülke nüfusunda günlük 1,25 doların altındaki nüfus % 0,1 oranında artmıştır. Bunun nedeni yoksul kesimin ulusal gelirden aldığı payın az olması ve nüfus artış hızının yüksek olması ile açıklanabilir. Ancak ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfus oranı % 18,1’e gerilemesi iyileşme olduğunu gösterebilir.

Çizelge 5' de Türkiye'nin yıllara göre HPI puanı ve sıralaması verilmiştir.

Çizelge 5. Türkiye'nin Yıllara Göre HPI Puanı ve Sıralaması

Yıllar	Türkiye HPI puanı	Türkiye HPI sıralaması	Ülke Sayısı
1998	10	37	123
1999	16.7	24	123
2000	16.4	24	123
2001	12.9	19	112
2002	12.7	18	123
2003	12.4	22	124
2004	12.00	19	126
2005	9.7	19	126
2006	9.8	21	126
2007-2008	9.2	22	126
2009	8.3	40	157
Yıllar	Türkiye MPI puanı	Türkiye MPI sıralaması	Ülke Sayısı
2010	0.039	43	123
2011	0.028	41	126

Türkiye 1999 yılında 16,7 HPI puanı ile 123 ülke arasında 24. Sıradadır. 2009 yılında 8,3 HPI puanı ile 157 ülke arasında 40. Sıradadır. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksine göre 2011 yılında Türkiye'nin 126 ülke sıralaması içerisinde 41. Sıraya indiği görülmektedir.

Çizelge 6'da Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksine göre 2011 yılında Türkiye'den daha iyi ve daha kötü durumda olan bazı ülkeler verilmiştir.

Çizelge 6. 2011 Yılı En İyi Durumda Olan 5 Ülke, En Kötü Durumda Olan 5 Ülke ve Türkiye MPI Puanları

ÜLKELER	MPI PUANI	HDI Kategorisi
<i>Belarus</i>	0.000	<i>Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Slovakya</i>	0.000	<i>Çok Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Slovenya</i>	0.000	<i>Çok Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Kazakistan</i>	0.002	<i>Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Birleşik Arap Emirliği</i>	0.002	<i>Çok Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Belize</i>	0.024	<i>Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Mısır</i>	0.024	<i>Orta İnsani Gelişme</i>
<i>Estonya</i>	0.026	<i>Çok Yüksek İnsani Gelişme</i>
TÜRKİYE	0.028	<i>Yüksek İnsani Gelişme</i>
<i>Suriname</i>	0.039	<i>Orta İnsani Gelişme</i>
<i>Fas</i>	0.048	<i>Orta İnsani Gelişme</i>
<i>Guyana</i>	0.053	<i>Orta İnsani Gelişme</i>
<i>Çin</i>	0.056	<i>Orta İnsani Gelişme</i>
<i>Burundi</i>	0.530	<i>Düşük İnsani Gelişme</i>
<i>Burkina Faso</i>	0.536	<i>Düşük İnsani Gelişme</i>
<i>Mali</i>	0.558	<i>Düşük İnsani Gelişme</i>
<i>Etiyopya</i>	0.562	<i>Düşük İnsani Gelişme</i>
<i>Nijerya</i>	0.642	<i>Düşük İnsani Gelişme</i>

Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksine göre gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye; Slovakya, Slovenya gibi Orta Avrupa ülkelerinden; Estonya gibi Kuzey Avrupa Ülkelerinden; Belarus gibi Orta Asya Ülkelerinden; Kazakistan gibi Orta Amerika Ülkelerinden; Belize gibi, Ortadoğu Ülkelerinden; Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi ülkelerden geride gelmektedir. Aynı zamanda Güney Amerika Ülkelerinden; Suriname ve Guyana gibi, Doğu Asya Ülkelerinden; Çin gibi, Afrika Kıtasının çeşitli ülkeleri olan; Fas, Burundi, Etiyopya, Burkina Faso, Mali, Nijerya gibi ülkelerden önde gelmektedir. Yoksulluk endeksi Türkiye' den daha iyi durumda olan ülkeler İGE sıralamasında da yüksek ve çok yüksek insani gelişme düzeyindedir. Yalnızca Mısır orta insani gelişme düzeyinde olduğu halde yoksulluk açısından Türkiye'den daha iyi durumdadır. Türkiye insani gelişmişlik açısından yüksek insani gelişme düzeyinde olup 187 ülke arasında 92. sıradadır.

4. Sonuç

Yoksulluk, Birleşmiş Milletler'in de üzerinde durduğu gibi ekonomik kaynaklara ulaşamamaktan daha fazla ve karmaşık bir sorundur. Kişilerin sağlık, eğitim hizmetlerinden yararlanamamaları, siyasal haklardan haberdar olmamaları, birçok sosyal imkanlardan yoksun olmaları, gelir adaletsizliğinin artışı yanında toplumsal kutuplaşmalara da neden olmaktadır.

Türkiye'de bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşırken, acil önlem alınması öncelikli bir hale gelmiştir.

1998 yılından itibaren Türkiye, İnsani Yoksulluk Endeksi ve bileşenleri bakımından oldukça yol aldığı söylenebilir. 1998 yılında 10,00 olan HPI puanı, 2009 yılında 8,3'e gerilemiştir. 1998 yılında 123 ülke arasında İnsani Yoksullukta 37. sırada olan Türkiye, 2009 yılında 157 ülke arasında 40. sıraya gelerek bir pozitif ilerleme sağlamıştır. Bu durum Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinde de devam ederek Türkiye uluslararası bir platform olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda yoksulluk bağlamında gelişimini devam ettirmiştir. Ekonomik göstergelerde SGP göre kişi başına düşen GSYİH'deki artış ve fert yoksulluk oranındaki (kişi başına düşen günlük 2,15 \$ altında yaşayan nüfusun) düşüşe rağmen, 2010 ve 2011 yıllarındaki Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksindeki günlük 1,25 \$ altında yaşayan nüfustaki artış dikkat çekicidir. Türkiye dünya ülkeleri arasında, İGE bakımından Belarus, Kazakistan, Belize gibi yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerle aynı kategoride yer alırken, insani yoksullukta Belize, Mısır, Estonya, Suriname gibi ülkelerle aynı kategoride yer almaktadır. Bunun nedeni, İYE ve İGE ni oluşturan alt bileşenlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye, devam eden süreçte alt bileşenler bakımından gelişimini sürdürdüğü taktirde İYE ve İGE bakımından üst düzey sıralara gelmesi kaçınılmazdır.

Yoksullukla mücadelede hızlı büyüme yoluyla yoksul kesimin gelirlerini ve hayat standartlarını arttırmayı ön plana çıkartan önlemlerin alınması zorunludur. Yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret ve istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli önlemler, yoksullara yönelik kredi programları, sosyal yardımlar, çocuk eğitim ve beslenme programları mücadelede çözüm olabilir. Yoksullukla mücadelede uzun vadeli, etkin ve verimli politikalar üretilmelidir.

Kaynaklar

Coşkun, Selim, ve Tireli, Munir. Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye. 1st ed. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008.

Sabina Alkire ve Maria Emma Santos, "Multidimensional Poverty Index," Oxford Poverty and Human Development Initiative., 2010(Cevrimici), www.ophi.org.uk/policy/multidimensionalpoverty-index/, 11 Ocak 2011.

UNDP, Human Development Report 2010:The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s.94.

DPT, ve BM. Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu- Türkiye 2010. Ankara, 2010. s.66

TUİK, 2012a. Yoksulluk Çalışması, 2010. Haber Bülteni, Sayı:8642. Ankara.

TUİK, 2012b. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2010. Haber Bülteni, Sayı: 8661, Ankara.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/plan9str.pdf>

Kadın Yoksulluğunu Etkileyen Faktörlerin Analizi

Zeynep OYURYÜZ ŞENEL

Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ
zeynepedu@gmail.com

Özet

Günümüzde kadın yoksulluğu kentsel alanlarda olduğu kadar kırsal alanlarda da yoğun bir şekilde görülen toplumsal bir sorundur. Boşanma, aile parçalanmaları, işsizlik ve aile içi çatışmalar gibi olgular kadın yoksulluğunu tetikleyen unsurlardır. Yoksul kadınlar genel olarak hane içinde şiddete ve cinsiyet ayrımcılığına uğramakta, toplumsal alanlarda eğitimsizlik ve beceri yokluğu gibi sıkıntılar çekmekte, çalışma hayatında ise emek sömürüsü ve çeşitli dışlanmalarla karşılaşmaktadırlar. Kadınlar gerek yeterli düzeyde istihdam edilmedikleri ve gerekli eğitimi alamadıkları, gerek hayatın birçok alanında ayrımcılığa maruz kaldıkları ve sosyal anlamda dışlandıkları için yoksulluğu erkeklerden daha fazla yaşamaktadırlar. Ayrıca kadınların aile içi şiddetten en fazla etkilenen kişiler olmaları, onların yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir.

Bu bağlamda bu bildirinin amacı, kadın yoksulluğunun etkileyen faktörleri (cinsiyet rolleri, kadın istihdamı, ayrımcılık, sosyal dışlanma, eğitim, aile içi şiddet vb.) analiz etmektir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu.

Analysis of Factors Affecting Women's Poverty

Abstract

Today, as in urban areas women's poverty in rural areas is a social problem in an intense way. Women's poverty occurs for reasons such as unemployment, divorce, family fragmentation and conflicts within the family. In general poor women face discriminations. For example, violence in households and being of gender discrimination, labor exploitation in the working life, difficulties such as lack of education and skills to attract social spaces. Women live in poverty more than men; because they could not employ and could not receive adequate training. Also they are exposed to discrimination in many areas of life and also social outcasts. In addition women are most affected by domestic violence.

In this context the purpose of this paper is to analyze the factors affecting women's poverty (gender roles, women's employment, discrimination, social exclusion, education, domestic violence, etc.).

Key Words: Women, Poverty, Women's Poverty.

1. Giriş

Kadın yoksulluğu konusu 1970'lerden itibaren literatürlerde yer almaya başlamıştır. 1970'lerden önceki yoksulluk çalışmalarında cinsiyet temelli bir yaklaşım geliştirilmemiştir. Yoksulluğun kadın açısından ele alınması 1970'lerden sonra ağırlık kazanmış ve günümüzde yoksulluk olgusu kadın açısından daha detaylı bir şekilde araştırılmaya devam etmektedir. Günümüz itibarıyla yoksulluk çalışmalarında iki tanımlama biçimi karşımıza çıkmaktadır. İlki; yoksulluğun gelir ve tüketim, ikincisi ise; yoksulluğun yaşam koşulları (sağlık, beslenme, eğitim, boş zaman, vb.) üzerinden tanımlanmasını içermektedir. Gelir üzerinden yapılan tanımlama mutlak ve göreceli yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk (uluslararası yoksulluk düzeyi) insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel besin maddelerini tüketmemesidir. Besin maddesi tüketmemenin parasal karşılığı günlük 1.25 doların altında gelir elde edilmesidir. Göreceli yoksulluk (ulusal yoksulluk düzeyi) ise; bireyin bir toplumda kabul edilebilir tüketim düzeyinin altında kalmasını tanımlamaktadır.

Yoksulluk cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, ırkı ve etnik yapısı ne olursa olsun toplumda her kesimden insanı etkileyebilmektedir. Yoksulluk ihtiyaçları karşılayamama, sahip olamama, istediğini alamama anlamlarını taşıırken, aynı zamanda dışta tutma, arka planda bırakma ve ötekileştirme gibi kavramlarla beraber irdelenmektedir. Yoksulluk zamana ve mekana bağlı olarak göçmen olmakla, belli etnik gruplara, azınlıklara ya da belli bir sosyal sınıfa mensup olmakla da ilişkili olabilir. Ancak bütün bu grupların içinde yer alan kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde yaşamakta ve yoksulluk sürecini en çok yaşayan yani yoksulluğa en fazla maruz kalanlar her zaman kadınlar olmaktadır. Bu yüzden yoksulluk içinde yeni bir kavram olan "kadın yoksulluğu" kavramı türetilmiştir. "Yoksulluğun kadınlaşması" kavramı ise kendilerini ve ailelerini geçindirmek zorunda olan kadınların bütün yoksullar içinde çoğunluğu oluşturduğunu vurgulamak için kullanılmaktadır (Uçar, 2011). Günümüzde bu kavram sadece yalnız yaşayan veya hane reisi kadın olan ailelerin durumlarını belirtmek için değil, aynı zamanda evli olan kadınların yoksulluklarını açıklamak için de kullanılmaktadır. Böylece kadın yoksulluğunun nedenleri ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebepleri saptanmaya çalışılmaktadır.

Kadınların yoksulluğu erkeklerden daha fazla oranda yaşamalarının bazı sebepleri vardır. Bunlar; işgücüne katılmada kadınların daha dezavantajlı konumda olmaları, eğitim olanaklarından daha az yararlanmaları, kadının çalışmasının önündeki engeller, düşük ücretler, elde ettikleri gelirin denetiminde yeterli söz haklarının olmaması gibi etmenlerin yanı sıra mülkiyet üzerinde söz hakkına fazla sahip olamamaları, kaynakları kullanmada ve değer üretmede eşitsiz muamele

görmeleri, ekonomik ve politik kurumlarda yaşadıkları sosyal dışlanma gibi etmenler de kadınların yoksulluğunu önemli ölçüde etkilemektedir (Ecevit, 2003). Bu bağlamda kadın yoksulluğunu etkileyen faktörlerin başında kadın istihdamı, ayrımcılık, sosyal dışlanma, eğitim ve aile içi şiddet gelmektedir. Kadınlar yeterli düzeyde işgücüne dahil olamadıkları, gerekli eğitimi alamadıkları, hayatın her alanında ayrımcılığa maruz kaldıkları ve sosyal anlamda dışlandıkları zaman yoksulluğu erkeklerden daha fazla yaşadıkları görülmektedir. Bunlara ek olarak kadınların aile içi şiddetten en fazla etkilenen kişiler olmaları, onların yoksulluğunu daha görünür bir hale getirmektedir.

2. Kadının Toplumdaki Yeri

Kadının toplumdaki yeri ile ilgili olarak üzerinde en çok durulan konuların başında ayrımcılık gelmektedir. Ayrımcılık en çok yaş, cinsiyet ve eğitim konularında görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kimlik boyutuyla yapılan ayrımcılık hemen her toplumda görülebilmektedir. Amerika ve Batı Avrupa gibi dünyanın en gelişmiş toplumlarında bile bu tür bir ayrımcılığa rastlanmaktadır. Gelişmiş demokratik ülkelerde bile, özellikle statü ve kariyer konularında kadın erkek arasındaki eşitsizlik oldukça yaygındır. Kadın erkek arasındaki ayrımcılığın görülmediği ülke yok gibidir. Yoksulluk gibi ayrımcılık da küresel bir boyut kazanmıştır. Dünyanın diğer bölgelerinde ise (Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri) ayrımcılık daha çok eğitim, çalışma ve siyasi katılım alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle farklılaşmaktadır. Ayrımcılığa yol açan geleneksel yaklaşımlar; erken evlilik ve gebelikler, kız çocuklarının daha değersiz görülmesi ve benzer nedenlerle, kız çocuklarının eğitime ulaşabilmeleri daha zordur. Yine sağlık ve bağlantılı hizmetlere erişimin kadınlarda daha düşük olması, toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabilir.

Toplumsal düzeyde kadına yapılan ayrımcılık en fazla çalışma ve eğitim konularında kendisini göstermektedir. Özellikle kadının çalışmaması gerektiği inancı birçok toplumda yer edindiği gibi bizim toplumumuzda da çoğu zaman kabul gören bir anlayıştır. Kadına en uygun yer ev, en uygun iş de çocuklarına bakmak ve kendi ev işlerini yapmaktır düşüncesi Türk toplumunda kültürel olarak ağırlıklı bir değer taşımaktadır. Bu görüşe göre evi geçindirecek olan erkektir.

Tablo. Kadının Çalışmasındaki Düşünceler (%)

	Kadın	Erkek
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	64,7	60,7
Gelenek-göreneklerimizden aykırı	14,1	12,0
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	9,5	16,5
Çalışan kadının çocukları mağdur olur	7,8	7,0
Ücretli bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,5	2,0
Diğer	1,4	1,8
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2006.

Kadının Çalışmasındaki Düşünceler adlı 2006 yılında yapılan araştırmada “kadın çalışmalıdır” diyen erkeklerin oranı %23, kadınların oranı ise %10’dur. Tablo’da görüldüğü üzere Türk toplumu (kadın %64,7 - erkek %60,7) geleneksel olarak kadının yerini ev, işini de çocuk bakımı ve ev işleri olarak görmektedir. Çalışma hayatındaki rollerle ilgili geleneksel anlayış yoksul kesimlerde oldukça yaygındır. Erkek evin revidir ve ailenin geçimini sağlama rolünü üstlenmiştir. Çalışan ve iş gücü sahibi olduğu için dışarıyla ilişkili olan erkektir. İşsizlik durumlarında bile evde oturmak erkekler için yakışan bir davranış değildir. Bunu ne erkek gururuna yedirir ne de hane kadını hoş karşılar. Çünkü evde oturmak kadınlara özgü bir davranıştır. Evde temizlik işlerini yapan, yemekleri pişiren ve çocukların bakımını üstlenen kadındır. İşgücü piyasasına katılımın düşük olması ve eğitim imkanlarından yararlanamama durumlarına paralel olarak toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği geleneksel kadın rol modeliyle yaşantısını sürdürmeye çalışan kadına gelir elde etmek için zaman kalmamaktadır. Bu ayrımcı rol paylaşımı özellikle kentlerde giderek yok olmaktadır.

Türk toplumunda erkekler özellikle evli kadınların ev dışında çalışmasını onaylamayan toplumsal değerlerden büyük oranda etkilenmektedirler. Kalaycıoğlu’na göre (2000); “karısını çalıştırmak zorunda kalan bir erkeği ne toplum, ne kendi aile üyeleri, ne erkeğin kendisi ne de karısı kabul edebiliyor. Karısını çalıştıran erkek, bir anlamda toplumda zayıf erkek olarak algılanıyor. Çalışmak isteyen kadınlar öncelikle eşlerini, eşlerinin ailesini, kendi ailelerini ve diğer akraba ve komşularını ikna etmek zorunda kalıyor” görüşünü ifade etmiştir. Kadına yönelik ayırım en başta hane içerisinde kendisini göstermektedir. Aile içerisinde kız çocuklara farklı erkek çocuklara farklı davranılmaktadır. Erkek çocuklar kız çocuklara oranla daha az baskı görmekte ve daha serbest yaşamaktadırlar. Eğitim olanaklarından yararlanmada, evin dışındaki hayata uyum sağlamada ve ev dışındaki sorumlulukları üstlenmede hep erkek çocukları ön plandadır. Kız çocukları ev içerisinde çok erken yaşlarda sorumluluk almaktadırlar. Evin dışında ise özgürlükleri son derece sınırlıdır. “Yetişkin sayılan kızlar ev işlerini yapar, annelerine yardım eder, küçük kardeşlerinin bakımını üstlenebilirler. Bazı durumlarda da ev işlerini üstlenmek, evlenmek, ev dışında çalışmaya başlamak gibi nedenlerle eğitimlerini yarıda bırakırlar. Çalışan kız çocukları her konuda ailenin onayını almak durumundadır. Kendi kazancını ise istediği gibi harcamamaktadır. Diğer

yandan kız çocuklarının hane dışında çalışmaya başlamaları onların ev içindeki sorumluluklarını azaltmamaktadır. Onlar ev içindeki işleri de eskisi gibi yapmaya devam etmektedirler” (Körükmez, 2008).

Kadının ikinci plana itilmesi kendi ailesinden ve çocukluğundan başlar ve yetişkinlik döneminde de etkisini gösterir. Evleninceye kadar ve evlendikten sonra ise maruz kaldığı ayrımcılık devam eder. Yunus’a göre kadın okuma yazma bilmez ve genelde istese bile hiçbir zaman evinden çıkıp para kazanmasına izin verilmez. Ancak burada bir problemi daha belirtmekte yarar vardır. İçinde bulunduğu kültürel yapı nedeniyle kadın da çoğu zaman çalışmaktan çekinir. Öte yandan anne babasının evindeki aynı nedenlerden dolayı kocasının ailesinin evinde de güvencesizdir. Onlar da muhtemelen besleyecek ağızlardan biri eksilsin diye kadını evden atmaya bakıyorlardır (Yunus, 2003). Evlendikleri dönemde genellikle kocasının ailesinin yanında kalmak zorunda olan kadın için en önemli sorun, eşinin ailesinin kendilerini bir yük olarak kabul etmeleridir.

3. Kadın Eğitimi

Eğitim konusu kadın yoksulluğunda üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Kadınların erkeklere oranlara daha düşük eğitim seviyesine sahip olmaları veya okuryazar olmamaları ve istedikleri halde okuyamamaları onların maruz kaldığı ayrımcılıkla doğrudan alakalıdır. Eğitim konusunda kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, farklı boyutlarda ve içerde olmakla beraber, hemen hemen bütün ülkelerde görülmektedir. Bugün dünyada yoksul veya az gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerde yoksul kadınların çoğu gerekli olan eğitim seviyesinden yoksundur. Ülkemizde de kadınların çoğu ya okuryazar değildir ya da sadece okuryazardır. Bir kısmı ilköğretim ve çok az bir kısmı da ilkokuldan daha fazla bir eğitim düzeyine sahiptir. Dolayısıyla, eğitim düzeyinin kadın yoksulluğunu etkileyen ciddi bir etken olduğu söylenebilir. Yoksulluk yaşayan kadınlar kendine güvenememe, emeği ile elde ettiği gelirini önemsememe, yoksul haneye yaptığı her tür katkıya inanmama gibi kişilik özellikleri taşıyabilmektedir. Kendini ifade edememek, yeterli becerilere sahip olamamak, toplumda kabul görmemek gibi konular hep eğitimle alakalıdır. Mesleki beceri kazanmak da eğitimle ilgilidir. Yoksul kadınların çoğu eğitimsiz olduğu gibi aynı zamanda mesleki beceriden de yoksundur.

4. Kadının İşgücüne Katılımı

Kadının çalışma hayatındaki konumu ve işgücüne katılım oranı kadın yoksulluğunu etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Kadınlar işgücünde yer alsalar bile ya mesleki beceri gerektirmeyen işlerde ya da yoğun fiziksel emek isteyen işlerde düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. İş piyasasında kadınların ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur. İşgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde, (özellikle kırsal alanlarda), söz sahibi olmama-gelirden yoksunluk vb. gibi göstergeler bu farklılıkları belirlemektedir. İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasının yarattığı sonuç kadının erkeğe ömür boyu bağımlılık ilişkisidir. İstihdama katılımın düşük olmasına paralel bir biçimde istihdamın sağladığı olanaklardan (emeklilik gibi) yararlanamamak, sağlık hakkına eş üzerinden ulaşmak bu bağımlılığın temel sonuçlarıdır.

Dünyanın hemen her bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerinkinden düşüktür. Kadınların genel olarak konumu ve çalışma hayatındaki durumları ülkeden ülkeye ve aynı ülke içindeki sosyal gruplar arasında farklılık göstermektedir. Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleri gibi gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerde kadınlar daha çok statü ve kariyer konularında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Hindistan ve Bangladeş gibi üçüncü dünya ülkelerinde ise hem işgücüne katılımı hem de diğer konularda kadın erkek eşitsizliği oldukça yüksek oranlarda görülmektedir. Dünya ülkeleri arasında işgücüne en yüksek katılım İskandinav ülkelerinde gerçekleşirken, en düşük katılım Latin Amerika ülkelerinde olmaktadır. Öte yandan dünyadaki toplam üretimin üçte ikisini kadınlar gerçekleştirmektedirler. Buna karşın kadınlar dünya gelirinin sadece %5’ine sahiptirler (Cömertler, 2003). Her ne kadar istatistiklere yansımorsa da kadınlar şehirlerde özellikle kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmektedirler. Kadınların tarım dışı işlerde, şehirsiz alanlarda en yüksek oranda çalıştıkları bölgelerin başında Latin Amerika gelirirken, en az istihdam edildikleri ülkelerin başında da Arap ülkeleri gelmektedir. Türkiye’de ise kadın emeğinden yararlanma durumu tarihin her döneminde kendini göstermiştir. Osmanlı döneminde ve daha öncesinde kadınlarımız ailelerinin geçiminde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Ancak kadınlar ticarette ve zanaatta değil, özellikle evlerinde veya tarlalarda çalışarak üretime katkı sağlamışlardır. Bu üretim de daha çok tarım ve hayvancılık alanında gerçekleşmiştir.

1950’lerden sonra Türkiye’de kadının çalışma durumu nüfusla ters orantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Nüfus arttıkça kadınların işgücüne katılım oranları düşmüştür. 1955 yılında %72; 1970 yılında %50,3; 1980’de %45,8; 1990 yılında %42,8; 2001 yılında ise %26 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler nüfusla bağlantılı olduğu gibi aynı zamanda kırdan kente göçle de bağlantılıdır. Kentlerde yaşayan kadınlar genellikle düşük statülü işlerde istihdam edilmektedirler. Kırsal bölgelerde ise kadınlar tarım sektöründe çalışmaktadırlar. Ülkemizde kadın işgücünün en yoğunlaştığı alan tarım sektörüdür. Kadınlar tarlalarda ve bahçelerde ya düşük ücretlerle ya da ücret almadan çalışmaktadırlar. Tüm bunlar çoğunlukla eğitim almamış veya eksik eğitim almış kadınlar arasında görülmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça kadının statüsünün yükseldiği de bilinen bir gerçektir (Bircan, 2002).

21. yüzyıl Türkiye’sine baktığımızda da benzer sonuçları görmemiz mümkündür. TÜİK ve DİE verilerine göre 2003’te AB ülkelerinde çalışabilir nüfusun %70’i istihdam edilirken, Türkiye’de bu oran %40,3’tür. Ayrıca Türkiye’de işgücüne katılım ve istihdam oranları kadınlar arasında çok daha düşüktür. 2003 yılında kadınların işgücüne katılım oranı

%25, istihdam oranı ise %22'dir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı %72, istihdam oranı ise %65'tir. Her iki grup için de, 2004 ve 2005 yıllarında bu oranlarda %2'ye varan düşüşler yaşanmıştır. Enformel sektörlerde çalışmak da birçok kişi için yoksulluktan kurtulmaya yetmediğinden Türkiye'de yoksulların yarısından fazlasını çalışanlar oluşturmaktadır. Bu ise çarpıcı bir gerçeği yansıtmaktadır. 2005 yılında Türkiye'de genel olarak kayıt dışı çalışanların oranı %50'dir. Ancak bu oran aynı yıl tarımda ücretsiz aile işçileri ve tarımda yevmiyeli çalışanlar arasında %98'e ulaşmaktadır. Kayıt dışı çalışma, kadınların yoğunlaştığı aile işletmeciliği, tarım, tekstil, temizlik gibi sektörlerde ve dolayısıyla da kadınlar arasında daha yüksektir. Kayıtlı çalışmayan kadınların oranı 2002 yılında %71,5 iken erkeklerin oranı %43,5'tir (Gül ve Sallan, 2008).

Günümüzde kadın istihdamının genel özellikleri şunlardır; kadınların işgücüne katılımı düşük düzeyde gerçekleşmekte, göçle şehre gelen kadınlar istihdam dışında kalmakta, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadıkları için genel ücret düzeyinin düşük olduğu sektörlerde istihdam edilmektedirler. Kadınlar kırsal alanda istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörlerde asgari ücretin altında ve evde sigortasız fason işlerde çalışmaktadırlar. Ancak işgücü piyasasına katılım ya da çalışmanın kendisi kimi koşullarda yoksullukla mücadelede faydasız kalabilmektedir. Yapılan çalışmalar, yoksul kategorisinin dışında yer almak için öngörülen gelir ile çalışma sonucunda elde edilen gelirin karşılaştırmasının kimi durumlarda çalışmanın kendisinin yoksul kategorisinden çıkmak için yeterli olmadığını göstermektedir. "Çalışan yoksullar" olarak kavramsallaştırılan bu durum hem işlerin düzensiz olması hem de düzenli olsa bile ücretlerin düşüklüğü nedeniyle çalışanların da kalıcı yoksulluk içinde kaldığını göstermektedir. Kadınlar söz konusu olduğunda, çalışmanın yarattığı ek masraflar, eğer çocuğu varsa onun bakımının sağlanması, hasta bakımı ve benzeri ev bakım yükümlülükleri çalışmayı da gereksizleştirebilmektedir (maliyet-kar analizinde karın tatmin eder düzeyde olmaması).

5. Kadının Toplumda Dışlanması

Günümüzde karşı karşıya olduğumuz yoksulluk temelde bir sosyal dışlanma sorunudur. Sosyal dışlanma daha çok Avrupa Birliği ülkelerinde görülen yoksullukla birlikte tartışma konusu olmuştur. Sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak kurumlardan ve sosyal destekten mahrum kalmalarını ifade eden bir kavramdır. Sosyal dışlanmaya neden olan bazı etmenler vardır. Bunların en başında işsizlik ve gelir yetersizliği gelmektedir. İşsiz insanlar işe alınmamaları veya işten çıkarılmaları nedeniyle kendilerini işe yaramaz olarak görmektedirler ve buna bağlı olarak özgüvenlerini yitirmektedirler. Daha sonra toplum da bu insanları aynı şekilde değerlendirmektedir. Bu nedenle bir dışlanma ve yok sayma durumu ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanmaya neden olan diğer faktörler ise sosyal güvenceden yoksun olma, kapalı bir yaşam tarzını benimseme ve toplumda görülen eşitsizlikler olarak sıralanabilir.

6. Kadının Aile İçindeki Konumu

Yoksul kadınların büyük bir bölümü eğitimsizdir ya da yeterli eğitim alamamışlardır. Bu nedenle aile dışından veya içinden gelen her türlü etkiye kolayca kapılabilmektedirler. Aile içi şiddet bunlardan biridir. Aile içi şiddet herhangi bir aile üyesinin bir başka aile üyesine uygulamış olduğu şiddettir. Aile içerisinde yaşanan şiddetin en önemli temsilcisi kadındır. Evlenmeden önce kendi ailesinde baskıya ve şiddete maruz kalan kadın evlendikten sonra da baskının ve şiddetin daha ağırını kendi eşinden görmektedir. Bu konuda herhangi bir yere başvuramamakta ve kimseden yardım alamamaktadır. Aynı şekilde yoksul ve eğitimsiz olan erkek yoksulluğun getirmiş olduğu moral bozukluğunu ve sıkıntılarını bahane ederek eşine her türlü şiddeti uygulamaktadır. Bağırma, aşağılama, hakaret etme ile başlayan duygusal ve psikolojik şiddet zamanla dayak ve işkence gibi ağır fiziksel şiddete dönüşebilmektedir.

Fiziksel ve psikolojik şiddetten sonra ekonomik şiddet gelmektedir. Yoksul kadınların bir kısmı yoksulluğun etkisini biraz olsun hafifletebilmek için iş bulmayı ve çalışmayı düşünmektedirler. Ancak bu noktada bazı engellerle karşılaşır. Bunların en başında erkeğin eşini çalıştırmama anlayışı gelmektedir. Kimi zaman da aksine bir durum yaşanmaktadır. Bazı yoksul erkekler eşlerini zorla çalıştırmak eğilimindedirler. Böyle durumdaki erkekler, genellikle eşi üzerinden para kazanıp rahat etme düşüncesini taşımaktadırlar. Eşinin çalışmasını engelleme veya zorla çalıştırma ekonomik şiddet olarak tanımlanabilir. Bu şiddet türlerinin dışında bir de cinsel şiddet vardır ki bunu kadınlar kimseye anlatamamakta ve bu durum da kadını ruhsal ve fiziksel yönden olumsuz etkilenmektedir. Hangi şiddet türü olursa olsun, şiddetin en çok etkilediği grup kadınlardır. Kadınların şiddete daha çok maruz kalmalarının bazı nedenleri vardır. Bunların en başında yukarıda da bahsedildiği gibi kadının eğitimsiz ve bilinçlenememiş olması gelmektedir. Diğer nedenler ise, kendisiyle ilgilenen herhangi bir yakınının olmaması, hükümetin ve sivil toplum kuruluşlarının bu konuda kadına yardımcı olabilecek çalışmalar yapmaması, gelir düzeyinin çok düşük olması olarak sıralanabilir (Yusufoğlu,2010).

7. Sonuç

Kadın yoksulluğunu etkileyen çok çeşitli faktörler vardır. Bunlar toplumdan topluma değişmekle beraber, çoğu yerde benzer özellikler göstermektedir. Hane içerisinde kız çocuğuna yapılan ayrımcılık, düşük ve yetersiz eğitim, erken ve istemeden yapılan evlilikler, boşanmalar, yüksek doğurganlık oranı, fiziksel ve psikolojik şiddet, sosyal dışlanma, köyden kente doğru gerçekleşen zorunlu göçler, sık yaşanan sağlık sorunları ve işsizlik gibi problemler kadınların yoksulluğu daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır. Kırsal yoksulluğun farklı biçimler alarak kentte de devam etmesi ve çok boyutlu bir hale gelmesi kadın açısından son derece ciddi sorunlar yaratmaktadır. Kente uyum sağlayamama, maddi

yetersizlikler gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Ev ve çocuk bakımıyla doğrudan ilgilenen kadınlar olduğu için yoksulluğun ağırlığını daha fazla hisseden hep kadınlar olmaktadır.

Yoksulluk daha çok eğitim seviyesi düşük olan bireyler arasında görülen bir durumdur. Yoksul kadınlar da kendi yoksulluklarını daha çok bu nedene bağlamaktadırlar. Yoksul kadınların yarısından fazlası herhangi bir okuldan mezun olmamıştır. Bunlar içerisinde okulu yarıda bırakanlar olduğu gibi, hiç okula gitmeyen ve okuyamaz olmayan kadınlar da vardır. Ortaokul, lise veya üniversite mezunu olanların oranı ise son derece düşüktür. Bu durum yoksullukla eğitimsizlik arasındaki bağlantının ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir. Diğer yandan eğitim almamanın veya eğitimi yarıda bırakmanın en önemli nedenleri ise kız çocuğunu okutmama anlayışı, kırsal bölgede okul bulunmaması ve maddi yoksulluktur.

Kadın yoksulluğu gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de en ciddi toplumsal sorunların başında yer almaktadır. Gerek yerel, gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde olsun, bütün yoksullukla mücadele programlarının temelini insan unsuru yerleştirilmediği müddetçe ve insanın ihtiyaçları ve hakları dikkate alınmadığı sürece, genel yoksulluğu ve kadın yoksulluğunu çözmek ya da en azından azaltmak mümkün değildir. Sorunun çözümünü sadece siyasi iradeden beklemek de doğru değildir. Sorun insani ve toplumsal olduğu için bütün toplumu ve dolayısıyla toplum içindeki bireylerin tümünü ilgilendirmektedir. Kadın yoksulluğu konusunda toplumdaki herkese görev düşmektedir. Sorunu devletin ve yerel yönetimlerin çözümüne bırakıp ilgisiz kalmak doğru değildir.

Kaynakça

- Bircan, İ., 2002, “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ankara, TODAİE Yayınları.
- Cömertler, N., 2003, “Yoksulluk ve Kadın” Yoksulluk-1, Deniz Feneri Yayınları, S:179-197, İstanbul.
- Ecevit, Y., 2003, “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?” C. U. Tıp Fakültesi Dergisi, Sayı: 25.
- Gül, H., Sallan, S., 2008, “Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam”, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi Yayınları, S: 361-394, İzmir.
- Kalaycıoğlu, S., 2000, Gündelikçi Kadınlar, Su yayınları, Ankara.
- Körükmez, L., 2008, “Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler”, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi Yayınları, S: 207-244, İzmir.
- Uçar, C., 2011, “Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri”, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yunus, M., 2003, Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Yusufoğlu, Ö., 2010, “Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Örneği”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TÜİK 2006, “Kadının Çalışmasındaki Düşünceler”, Aile Yapısı Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara.

Kadın Yoksulluğunu İrdeleyen Bilimsel Araştırmaların Değerlendirilmesi

Zeynep OYURYÜZ ŞENEL

Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ
zeynepedu@gmail.com

Özet

Geçmişten günümüze kadınlar her zaman üretici ve iktisadi faaliyetlerin içinde yer almıştır. Tarihsel süreç içinde ekonomik, toplumsal ve teknolojik değişimler sonucu kadınların iktisadi faaliyetleri de biçim ve içerik yönünden değişime uğramıştır. Özellikle 1970'lerden itibaren çalışma hayatı içinde ağırlıklarını giderek artan bir biçimde hissettiren kadınlar günümüzde çalışma hayatında ön planda yer almaktadırlar. Özellikle sanayi devriminden sonra toplumsal ve ekonomik hayatın gittikçe daha örgütsel bir nitelik kazanmasına paralel olarak, iktisadi faaliyetler büyük ölçüde işletme örgütlerinde gerçekleştirilir olmuştur. Böylece kadınların iktisadi faaliyetleri açısından işletmelerin rolü ve önemi doğrultusunda bilimsel çalışmalar, kadın yoksulluğu konularının irdelenmesi alanında önem kazanmıştır.

Bu bildirinin amacı, ülkemizde kadın yoksulluğunu irdeleyen bilimsel çalışmalarını değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Bilimsel Araştırmalar.

Examining the Evaluation of Scientific Research in Women's Poverty

Abstract

From past to present women always took part in economic activities. Economic, social and technological changes have taken place in the historical process so that in terms of both form and content women in economic activities has changed. Especially from the 1970s women in working life began to feel the weight of working life. After the industrial revolution social and economic life has gained more and more organizational and in parallel, economic activity has been largely accomplished business organizations. Thus, in accordance with the role and importance of women in economic activities of enterprises in terms of scientific studies, women's poverty issues have gained importance in the field of investigation.

The purpose of this paper is to evaluate scientific studies which are examining women poverty in Turkey.

Key Words: Women, Poverty, Women's Poverty, Scientific Research.

1. Giriş

Türkiye'de kadın iş gücünü artırmaya yönelik çalışmalar dünya geneline paralel olarak daha dikkat çekici, görünür ve yaygın bir hal almaktadır. Bu çalışmalar sivil toplum örgütlerinin kadınlara yönelik ortak çalışma alanı oluşturmasından, girişimcilik eğitimlerine, ortak pazar alanlarından işletme merkezlerinin kurulmasına kadar uzanmaktadır. Kadın örgütleri, devlet kurumları, özel şirketler, odalar, ulusal ve uluslararası kalkınma örgütleri bu alandaki proje desteğine dayanarak kadın girişimciliğine yönelik kendi stratejilerini geliştirmektedirler. Kadın girişimciliğinin desteklememesine yönelik bu program ve proje bazlı çalışmalar ile temel olarak kadın istihdamının artırılması ve böylelikle kadınların üretkenliklerinin sağlanması, kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadınların sosyal güçlenmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu araştırmada; ekonomik etkinlik, yoksulluk azaltma ve kadının güçlenmesi temelli bilimsel çalışmalar irdelenmiştir.

2. Kadın Yoksulluğu

Dünyadaki gelir dağılımındaki adaletsizlik, ekonomik gelişmişlik açısından bölgesel farklar, giderek artan işsizlik ve yoksullaşma, yeterince büyümemesi ve etkin bir rekabet ortamının oluşturulamaması (Müftüoğlu, 1998) girişimcilik faktörüne günümüz dünyasında hayati bir önem kazandırmıştır. Bu durum Türkiye'deki kadın yoksulluğu açısından değerlendirildiğinde, 1995-2009 arasındaki TÜİK verilerine göre kadınların kırsal alanda işgücüne katılım oranı, %49,3'ten %35,7'ye düşerken, kentlerde %17,1'den %21,3'e çıkmıştır. Yani çalışmak isteyen kadın sayısının özellikle kentlerde hızla arttığı ancak kırsal alanda yeterli iş imkânlarına sahip olamayan kadınların daha fazla yoksulluk etkisi altında kaldıkları söylenebilir. Bu durum, kentsel kadınların tarımsal faaliyetlerden çok ticari ve ekonomik alanda daha bilinçli girişimcilik faaliyetlerine yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir (Bedük, 2005). Diğer taraftan son dönemlerde yoksulluğu kişiye özgü karakteristiklerle açıklamanın dışında, bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile birlikte değerlendiren çalışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Buna göre yoksulluk, bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir ürünü olarak değerlendirilmekte ve aile, toplumsal davranış biçimleri, eğitimin kalite ve düzeyi ile genel ekonomik koşullar, kadının içinde bulunduğu yoksulluk durumunu olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Kadınları iş gücüne katılmaya iten bir diğer neden ise hükümetler tarafından kadınların ekonomik kalkınmada önemli bir aktör olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu görüşe göre özellikle yerel aktörler içerisinde yer alan potansiyel kadın iş gücünün yönlendirilmesi, teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi öngörülmektedir. Böylece özellikle kırsal alanda ekonomik faaliyetlerde yeterince yer alamayan kadınların mikro finansman yöntemi ile gelir elde etmelerinin sağlanması

amaçlanmıştır. Çünkü iş hayatında erkeklere göre kadınların yeterli öz sermayeye sahip olmadığı veya başlangıç için gerekli finansmana ulaşamadığı bir gerçektir. Can ve Karataş'ın (2007) Mersin'de kadın girişimciler üzerinde yaptıkları araştırmada, kadınların %70'inin kuruluş aşamasında güvensizlik, prosedürlerin zorluğu gibi nedenlerle banka kredisine başvurmadıkları ve %60'ının ise işletmelerinde sermaye sıkıntısı çektikleri belirlenmiştir. Bu durum dikkate alındığında mikro finansman sisteminin, gerek kadının iş kurma aşamasında ve gerekse faaliyetleri sürdürme döneminde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yağcı ve Bener'in (2005) "Girişimci Kadınların Demografik ve Genel Karakteristikleri ile Kadınları Girişimciliğe Motive Eden Faktörler" isimli araştırmada; yoksul kadınların demografik ve genel karakteristikleri ile kadınları çalışmaya teşvik edip, girişimciliğe motive eden faktörleri belirlemek, girişimcilikte başarılı olmak için gerekli gördükleri ön şartları saptanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; potansiyel girişimci kadınlara, kadın girişimcileri destekleyen kurum ve kuruluşlara yararı olabilecek öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Girişimci kadınların %51,9'u orta, %48,1'i yüksek öğrenim görmüşlerdir. Araştırma kapsamına alınan kadınların tamamının iş hayatına dahil olma kararları tüm aile bireyleri (eşi, çocukları, annesi, babası) tarafından desteklenmiştir. Aile bireylerinin desteği, kadının ekonomik hayata katılımını teşvik ettiği için kadının yoksulluk sorununun aşılmasında büyük önem arz etmektedir.

Soysal'ın (2010) "Türkiye'de Kadın Girişimciler; Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme" isimli orijinal çalışmada; kadınların ekonomik hayatta erkeklerin yanında yer almalarını sağlayacak politikalara ve projelere öncelik verilmesi ile onları ekonomik ve sosyal gelişmeye önemli katkılar sağlayan potansiyel güç haline getirmek için yapılması gerekenler belirtilmiştir. Çalışma sonucuna göre girişimcilik faaliyeti ile kadın, bir taraftan maddi ve manevi kazanımlar elde ederken yoksulluk sorununu aşmakta, diğer taraftan bağımsızlık, finansal fırsatlar, toplumsal hizmet, iş güvenliği, aile istihdamı ve meydan okuyuculuk gibi özellikler ile de cinsiyet ayrımcılığına yönelik yargıları kadınlar lehine çevirebilme fırsatını da elde etmiş olmaktadır. Bu kapsamda ekonomik hayata katılım olarak önemli roller oynayan kadının; işine yönelik kısa ve uzun vadeli planlar yapma, kaynakları optimum kullanma, beşeri ilişkiler kurma ve sürdürme, işinde edindiği deneyimleri aktarma gibi etkilere sahip olduğu ifade edilmiştir.

Erdoğan'ın (2008) "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği: Mersin Örneği" adlı çalışmada, kadının görünmeyen emeğinin ekonomik sistem içerisindeki önemi ve işlevselliği vurgulanarak kadınların görünmeyen emeklerinin sorgulanması amaçlanmıştır. Kadınların üretime olan büyük boyutlardaki katkıları yapılan alan araştırmasından elde edilen verilerle görünür kılınmaya çalışılmıştır. Kadının ev içi emeğini görünür kılmak için ise kadın yoksulluğunu azaltma bağlamında kadın hakları mücadelesinde kamusal önlemler alma ve politikalar üretmek adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Gürol'un (2007) "Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın" adlı çalışmada; günümüzde ataerkil toplumsal yapıların geçmişteki etkinliklerini yitirmeleri ile iş yaşamı ve özellikle girişimcilik alanında kayda değer bir yer edinen kadının önündeki engellerin yalnızca ulusal değil aynı zamanda uluslararası karakterde olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda kadın yoksulluğu ile mücadelede öncelikle toplumda kadına verilecek finansal, yönetsel, örgütsel, eğitsel ve benzeri desteklere ve önündeki ayrımcı nitelikli engellerin kaldırılmasına yönelik uygun bir altyapının oluşturulmasına bağlı bulunduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, uluslararası düzeyde etkin ve göstermelik olmayan bir iletişim ağının kurulmasının, etkin bir örgütlemenin gerçekleştirilmesinin, kendini davaya adanmış zorluklara göğüs gerebilecek kişilikte liderlerin, kadın yoksulluğunu azaltmak amaçla tahsis edilmiş olan fonların doğru yer ve zamanda kullanımının gerekliliği vurgulanmıştır. Sonuç olarak ulusal düzeydeki uygulamalarda ayrımcılık yapılmaksızın kırsal kesim ve varoşlardaki kadını da sisteme dâhil eden politikaların oluşturulma ve uygulamaya konulmasının kadın yoksulluğunu azaltacağı üzerinde durulmuştur.

Kaçar'ın (2007) "Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak" adlı yüksek lisans tezinde, Türkiye'de kadının konumu ve yakın zamanlarda kadının konumunda ortaya çıkan değişimler toplumsal cinsiyet açısından ele alınmaktadır. Bunun için öncelikle, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları irdelenmekte ve kadın yoksulluğuna açıklık getiren feminist yaklaşımlara yer verilmektedir. Bu bağlamda kadınların sosyal, ekonomik ve politik hayattaki statülerinin iyileştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadın haklarının kazanılmasına yönelik ulusal ve uluslararası önemi olan bazı politikalar irdelenmiştir. Bu politikalarından bazıları; kadınların bilime ve profesyonel çalışma yaşamına aktif katılımları, iş ve eğitimde fırsat eşitliği, sosyal ve profesyonel güvenlik kapsamında kadınların özelliklerine uygun iyileştirmelerin sağlanması olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda kadınların yaşam statüsünü yükseltmek için sürdürülen mücadelelerde kadın haklarının savunulduğu, daha iyi bir hayat için insan haklarının siyasal, sosyal, hukuksal ve ekonomik boyutta eşitlik arayışının dile getirilmesi amacıyla geçmişten günümüze faaliyetlerin artarak devam ettiği vurgulanmıştır.

Bedük'ün (2005) "Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği" isimli eserde; Türkiye'de kadının çalışma yaşamında karşı karşıya bulunduğu sorunların temelinde toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki aksaklıklara değinilmiş ve bu aksaklıkların çözülmesiyle kadınlarımızın çalışma hayatına daha çabuk gireceği savunulmuştur. Araştırma kapsamında Türkiye'deki kendi hesabına çalışan kadınların görünümüne bakılmış özellikle işletmesi olan kadınların ülkedeki "çalışma" kalıplarının dışına çıkabildikleri görülmüştür. Bu bağlamda erkeklere göre çalışma ömrü kısa, güvencesiz, beceri istemeyen ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşan ve çok genç yaşta işgücü piyasasına girip evlilikle birlikte ayrılan kentli kadın işgücü düşünüldüğünde, kendi hesabına çalışan kadınların özellikle sahip oldukları işletmeler büyüdükçe hızla bu görünümünden uzaklaştıkları gözlenmiştir. Ülkemizde kendi hesabına çalışan kadınların birçoğunun

evli ve çocuklu olmaları, ülkedeki işgücüne katılmak isteyen evli ve çocuklu kadınlar için bu tür çalışma biçiminin yaygınlaştırılabileceğinin ipuçlarını vermekte olduğu vurgulanmıştır. Artan nüfus için yeni iş yaratma maliyetinin çok yüksek ve teknolojik ilerlemeler sonucu oldukça daha az sayıda işgücüne gerek gösteren sermaye yoğun yatırımların ağırlıklı olduğu ve var olan ekonomik düzende kadın girişimcilere kendi işini kurmaları konusunda verilecek destekler ile kadının yoksulluk sorununun aşılmasına yararlar sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Bilgin'in (2001) "Kadınların Var Olma Yolları" isimli yapıtta; kadınların bilgi toplama yolları, dünyayı algılama ve kendilerine yön verme biçimleri ile Maslow'un ihtiyaçlar sıralaması kuramının karşılaştırılmasını yapan bir makale özetlenmiştir. Makale, kadınların Maslow'un kuramındaki en üst düzeye ulaşabilmelerinin bilgi toplama yollarıyla doğrudan ilgili olduğunu göstermektedir. Çalışma, kadınların meslek seçimlerinde bilgi toplama yollarıyla bağlantısına dikkat çekerek, danışmanlara ve kadınlara bu yöndeki gelişmeleri için öneriler getirmektedir. Sonuç olarak; kadınların amacının gerçek benliğini bulmak, tanımlamak ve korumak olduğu söylenmektedir. Bu kapsamda birçok kadının yoksulluk ile mücadele edecek nitelikte iş fırsatlarını yakalamak için yeterli bilgiye sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak bu kadınlar ne bu bilgiyi ne de kendine yeten bir insan modelini kızlarına geçiremedikleri ve diğer taraftan bilgilerini davranışa dönüştüren kadınların kendilerini gerçekleştirmeye doğru ilerledikleri ve daha genç kızlık döneminde iş yaşamında başarıyı yakalayabilmek için iyi bir model oluşturdukları vurgulanmıştır.

3. Sonuç

Çağın değişen sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları kadının günümüz iş yaşamındaki yerini daha da güçlendirmiş, sonuçta yoksul kadınlar kapsamında ücret karşılığı çalışan kesim dışında, gerek geçim sıkıntısı, gerekse haz duyma, kendini gerçekleştirme amaçlı olarak, kendi işini kuran kadın sayısında da belirgin bir artış meydana gelmiştir. Kadın, girişimcilik alanına getirdiği yenilikçilik ve yaratıcılık ile kendisine ve ülke ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Bu katkı yalnız mal ve hizmetler olarak değil, aynı zamanda sabır, sevecenlik, özgüven aşılama türünden özellikler içeren yönetim, yöntem ve uygulama biçimleri olarak da göze çarpmaktadır. Kadının iş hayatına katılması kişisel düzeyde sağladığı katkılar dışında, toplumsal açıdan da üretimde, istihdamda ve milli gelirden yükselme, sonuçta sosyal refahta artış ve kadın yoksulluğunun giderilmesi anlamına gelmektedir. Kadının iş hayatındaki başarısı ve gelişimi öncelikle toplumda kadına verilecek finansal, yönetsel, örgütsel, eğitsel ve benzeri desteklere ve önündeki cinsiyet temelli ayrımcı nitelikli engellerin kaldırılmasına yönelik uygun bir altyapının oluşturulmasına bağlı bulunmaktadır.

Kaynakça

- Bedük, A., 2005, "Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği," Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3/12: 107-117.
- Bilgin, A., 2001, "Kadınların Var Olma Yolları", Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, Bursa.
- Can, Y., Karataş, A., 2007, "Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği," Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F.Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı: 255-261.
- Erdoğan, N., 2008, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği: Mersin Örneği" Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Gürol, M.A., Marşap, A., 2007, "Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın", Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Bakü, Azerbaycan.
- Kaçar, Ö., 2007, "Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Müftüoğlu T., 1998, "Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ'ler", Turhan Kitabevi, Ankara.
- Soysal, A., 2010, "Türkiye'de Kadın Girişimciler; Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:65-1.
- Yağcı, F., Bener, Ö., 2005, "Girişimci Kadınların Demografik ve Genel Karakteristikleri ile Kadınları Girişimciliği Motive Eden Faktörler", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:33.

Erzincan İli Tarım Vizyonu ve Strateji Analizi*

Tecer ATSAN¹
tatsan@atauni.edu.tr

H. Bayram IŞIK¹
hbayram@atauni.edu.tr

Avni BİRİNCİ¹
abirinci@atauni.edu.tr

Forough RAHBAR¹
forough.rahbar@atauni.edu.tr

¹Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 25240, Erzurum

Özet

Türkiye'nin uzun dönem makro ekonomik hedeflerinin başında, 2023 yılına kadar dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmek ve kişi başına geliri 25 bin dolar seviyelerine çıkarmak gelmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için her ilin mevcut durumunun ortaya konması ve her il için bir yol haritası çizilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Erzincan ilinin tarım sektörünün mevcut durumu öncelikle ortaya konmuş ve daha sonra kamu, özel sektör ve STK yöneticilerinin katılımları ile il ve ilçelerde GZFT analizleri ve vizyon belirlemeye yönelik çalıştaylar yapılmıştır. Ayrıca bitkisel ve hayvansal üretime ilişkin zaman serisi verileri yardımıyla geleceğe ilişkin projeksiyon çalışmaları yapılmıştır.

Mevcut durum analizi sonucunda, Erzincan ekonomisinin lokomotif sektörünün tarım sektörü olduğu tespit edilmiştir. GZFT analizlerinde katılımcılar tarafından, marka ve markalaşma potansiyeli yüksek olan tulum peyniri, cimin üzümü ve kuru fasulye gibi ürünlerin, katma değer ve istihdam yaratma açısından büyük önem arz ettiği belirtilmiştir. Vizyon çalışması sonucunda ise, ilin 2023 tarım vizyonu ve strateji analizi ortaya konulmuştur. Trend analizi ve projeksiyonları hayvansal ürünlerin genellikle düşüş, buğday, domates, karpuz ve kiraz gibi ürünlerin ise artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Erzincan İli, Tarım Vizyonu, Strateji Analizi

Agricultural Vision and Strategy Analysis of Erzincan Province

Abstract

The primary long term macroeconomic goals of Turkey are to enter the world's top ten largest economies and to realize a per capita income of \$25.000 by the year of 2023. In order to attain these goals, it needs to set forth present conditions of each provinces and to set a course of action for each provinces. In this study, firstly, the present condition of the agricultural sector in Erzincan province was set forth, and then, SWOT analyses and workshops to determine the vision were done with the participations of public, private sector and CSO directors in the city center and its districts. In addition, projections regarding crop and animal production in the province were done with time series data to estimate future possibilities.

As a result of present condition analysis, it was ascertained that the agricultural sector was the locomotive sector in Erzincan economy. In SWOT analysis, it was stated by the participants that the brand and high potential branding products such as Tulum cheese, Cimin grape and dried beans were very important in terms of value added and employment. The 2023 agricultural vision and strategy analysis of the province were set forth through vision studies. Trend analysis and projections showed that animal products in general had a tendency to decrease while the crops such as wheat, tomato, water melon and cherry had a tendency to decrease.

Keywords: Erzincan Province, Agricultural Vision, Strategy Analysis

1. Giriş

Günümüzde ekonomik gelişme ve kalkınma politikalarında temel hedef, sürdürülebilir büyüme ve rekabetin sağlanmasıdır. Rekabetçi iller yaratılmasının temel hedefi, ilin mevcut kaynaklarının rasyonel şekilde kullanımı ile ilin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmek suretiyle, ilin gelişmişlik derecesini yükseltmek ve kalkınmasını sağlamaktır. Bu olgudan hareketle Erzincan Ekonomisi 2023 Vizyonu çalışması kapsamında enerji, madencilik, turizm gibi sektörlerle beraber tarım konusunda da önemli bir potansiyele sahip olan Erzincan ilinin bölgedeki illerle ne ölçüde rekabet edebileceği ve işbirliği yapabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Erzincan ili tarım sektörünün mevcut durumu ortaya konularak 2023 yılına ilişkin projeksiyonların yapıldığı çalışmada, ilin kamu, özel sektör ve STK yöneticilerinin katılımlarıyla merkez ve ilçelerde GZFT analizleri, Vizyon belirleme çalışmaları ile ilin tarım sektörünün geleceğine yönelik tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Erzincan ili Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Havzası içerisinde yer alır. Etrafı dağlarla çevrili olan ilin mikro klima iklim özelliği gösteren bir yapısı söz konusudur. Ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalıdır. Tarım açısından ilin ova kesimiyle yüksek dağlık bölgeleri arasında tarımsal faaliyetler açısından farklılıklar mevcuttur. Dağlık kesimde hayvancılık ön planda iken ovada ise bitkisel ürünler yetiştirilmektedir (Anonim2011a).

*Bu çalışma KUDAKA (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı) tarafından desteklenmiş, İAV (İktisadi Araştırmalar Vakfı) işbirliği ile hazırlanmış "Erzincan Ekonomisi 2023 Vizyonu" isimli projenin bir çıktısıdır.

Erzincan ovasında çeşitli tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi mümkündür. En çok ekimi yapılan ürünler buğday, arpa, şekerpancarı, kuru fasulye ve yem bitkileridir. Şeker pancarı ve kuru fasulye üretimi Türkiye üretim payı açısından önemli yer tutmakta iken, diğer ürünlerin üretimi daha çok ilin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

2. Materyal ve Yöntem

Mevcut durum analizi çalışmasının ilk adımında Erzincan'ın tarım sektörü ile ilgili olarak başta Tarım İl Müdürlüğü olmak üzere, tüm ilgili kurum ve kuruluşların veri tabanlarında bulunan istatistik verileri, bu kurum ve kuruluşların basılı dokümanları ve internet siteleri taranarak derlenmiştir. İldeki tarımla ilgili tüm kamu, özel sektör ve STK'larla GZFT analizleri, vizyon çalıştay ve projeksiyon çalışmaları ile ilin tarım sektörünün 2023 yılına ilişkin tespitler yapılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Mevcut Durum Analizi

Doğu Anadolu Bölgesi'nde iklim yapısı bakımından ayrı bir yere sahip olan Erzincan, bu iklim yapısı nedeniyle tarım ürünleri çeşitliliği bakımından ön plana çıkmaktadır. Erzincan tarla bitkileri açısından çevre illere göre farklı bir çeşitlilik sergilerken meyvecilik ve sebzeçilik sektöründe de ürettiği ürünler açısından nispi üstünlüğe sahiptir. Son yıllarda yapılan gerek eğitim ve yayım gerekse demonstrasyon çalışmalarının sonuçları alınmaya başlamıştır. Özellikle Merkez ilçe ve Üzümlü ilçesinde sebzeçilik büyük bir hızla yayılmaya başlamıştır. Sebzeçilik alanında yaz sezonunda kendi ihtiyacını karşılayabilmesinin yanı sıra Erzincan bölgedeki diğer illere başta domates, kavun, karpuz ve salatalık olmak üzere çeşitli sebzeleri pazarlayabilecek durumdadır. Yapılan çalışmalar Erzincan'ı bölgenin sebzeçilik merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Erzincan ili toplam 1 190 300 hektarlık bir alana sahiptir. Bu alanın 202.704 hektarı tarım alanı, 452.562 hektarı çayır ve mera olarak kullanılmaktadır. 2011 yılında ilde 104 395 hektarlık alanda ekim yapılmış, 42 900 hektarlık alan ise nadasa bırakılmıştır. 2 606 hektar alanda meyvecilik, 2 955 hektar alanda sebzeçilik ve 865 hektar alanda da bağcılık yapılmaktadır (Anonim, 2011a).

Erzincan'da, buğday, arpa, yonca, ş.pancarı, fasulye ve korunganın ekiliş alanı açısından en fazla ekilen ürünler olduğu görülmektedir. Üretim miktarları açısından ş.pancarı, yonca ve buğday ilk üç sırada yer alan ürünler arasındadır. Özellikle fasulye ekiliş (%6.12) ve üretim (%5.11) oranları açısından ülke genelinde önemli bir paya sahiptir.

Erzincan'ın Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yürütmekte olduğu Türkiye'nin "Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli" projesindeki 30 havza içerisinde 2 havza (10 ve 29. havza) kapsamında yer alması ve bu havzalarda en yüksek verimle yetiştirilen buğday, arpa, ayçiçeği, çavdar, yulaf, kuru fasulye, nohut ve mısırın desteklenmesi sonucu, hem bu ürünlerin ekiliş alanı ve üretim miktarı hem de bu ürünleri üreten üreticilerin gelirleri artmış olacaktır. 2023 yılına kadar, ilin, havza kapsamındaki ürünlerin üretiminde ülkenin önde gelen ilk 10 ili arasına girmesi hiç de zor görünmemektedir. Marka değere sahip yöresel ürünlerin (Tulum peyniri, cimin üzümü gibi) gıda güvenliği ve güvencesi kapsamında modern tesislerde üretim ve pazarlama ile ilgili pazarlama sorunları çözümlendiği takdirde ulusal ve uluslararası piyasalara ulaşması çok daha kolay olacaktır.

Erzincan ilinde yetişen bazı sebze türlerinin ekiliş alanı açısından ilk üç sırayı domates, hıyar ve karpuz almaktadır. İlde ekiliş en az olan sebze türleri ise banya, ıspanak ve patlıcandır (Anonim, 2010 ; Anonim 2011a).

Erzincan'da en fazla üretilen meyveler; elma, armut, zerdali ve üzüm en az ise; Trabzon Hurması, iğde, incir ve kiraz olarak sıralanmaktadır. Üzüm (cimin üzümü) ilde en fazla yetiştirilen ve pazarlama sorunu olmayan meyveler arasında yer almaktadır.

Erzincan ilinde hayvancılık önemli geçim kaynaklarından biridir. Hayvancılıkta sığır yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır. İl doğal otlaklar bakımından oldukça zengindir. Munzur Dağı üzerinde bulunan geniş otlaklar Melan, Kemalîye ilçesindeki Sarıççek ve Refahiye ilçesindeki Çimen yaylaları bitki örtüsü bakımından oldukça zengin olduklarından özellikle küçükbaş hayvancılık için uygun alanları oluşturmaktadır. 1970 yılından sonra besicilik ve süt sığırcılığı da gelişmeye başlamıştır. 1976 yılında Türkiye Süt Endüstrisi Kurumunca; il merkezinde süt fabrikası kurulmuştur.

Tarımsal faaliyetlerde verimi artırıcı girdilerin en başında gelen gübre kullanım miktarı, fiyatların çok yüksek olması nedeniyle zaman içerisinde azalmaktadır. İlde TKB'nın girdi destekleri (mazot, gübre ve toprak analizi destekleri) kapsamında analiz yaptırmak suretiyle gübre kullanımını konusunda çiftçilere yönelik İl Tarım Müdürlüğü tarafından eğitim çalışmaları düzenlenmekte ve böylece üreticilerin daha bilinçli bir gübre kullanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ülke geneline uygun bir şekilde, ilde en fazla azotlu gübreler kullanılmaktadır (Anonim 2010).

Erzincan'da farklı tarımsal faaliyet alanındaki örgütler, 3'ü birlik seviyesinde 85'i ise kooperatif şeklinde örgütlenmiş olup 65 475 üyeye sahiptir. İlde en çok üyeye Pancar Ekicileri Kooperatifi en az üyeye ise Arı Yetiştiricileri Birliği sahiptir (Anonim 2011a).

Erzincan merkez ve ilçelerinde tarım sektörü ile ilgili yapılan anket çalışmasında; ilçeler itibarıyla 1. öncelikli tarım alt sektörü olarak İliç'te küçükbaş hayvancılık, Refahiye, Kemah ve Kemalîye'de arıcılık, Çayırılı, Tercan ve Otlukbeli'nde tarla bitkileri, Üzümlü'de bağcılık ve Erzincan Merkez de ise meyvecilik ön plana çıkmıştır.

3.2. GZFT Analizleri

GZFT yöntemi, Erzincan'ın Güçlü ve Zayıf yönleri ile Fırsat ve Tehditlerinin sistematik bir analizi yapılarak ilin

geleceği için arzulanan sonuçları etkileyebilecek unsurları belirlemek amacıyla uygulanmıştır. GZFT analizleri ile, mevcut durum analizi bulgularının kalkınmanın yerel aktörlerince tartışılması, bölgenin vizyonu ile kalkınma amaç ve hedeflerinin yerel aktörler ile birlikte saptanması ve paydaşlar tarafından sahiplenilmesi amaçlandığından, Erzincan il ve ilçelerinde çalıştaylar düzenlenerek gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirilerek vizyon, amaç ve hedefler ile bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayacak stratejiler belirlenmiştir.

GZFT analizi ile ilgili seçenekler en önemliden en az önemliye doğru sıralanmıştır.

GÜÇLÜ YÖNLER

- Arıcılık için uygun floranın varlığı
- Çayır mera alanlarının genişliği
- İşgücü maliyetlerinin düşük olması
- İklim koşullarının tarım ürünleri çeşitliliğine elverişli olması
- Küçükbaş hayvan sayısının fazla olması

ZAYIF YÖNLER

- Ortak çalışma, örgütlenme ve katılımcılığın zayıf olması
- Çiftçilerin eğitim ve bilinç düzeyinin düşüklüğü
- Tarımsal işletmelerin küçük ve arazilerin çok parçalı olması
- Pazar odaklı işletme sayısının az olması
- İşletmelerde finansman sıkıntısının varlığı

FIRSATLAR

- Zengin su kaynaklarının bulunması
- Marka olabilecek yerel ürünlerin (üzüm, k.fasulye, tulum peyniri vb.) varlığı
- Organik tarım için uygun iklim ve toprak şartlarının olması
- Hayvansal ürünlere olan talep artış beklentisi
- Tarım Bakanlığı'nın havza bazlı destek sistemi kapsamında yöredeki bazı ürünlerin (arpa, buğday, k.fasulye, nohut vb.) yer alması

TEHDİTLER

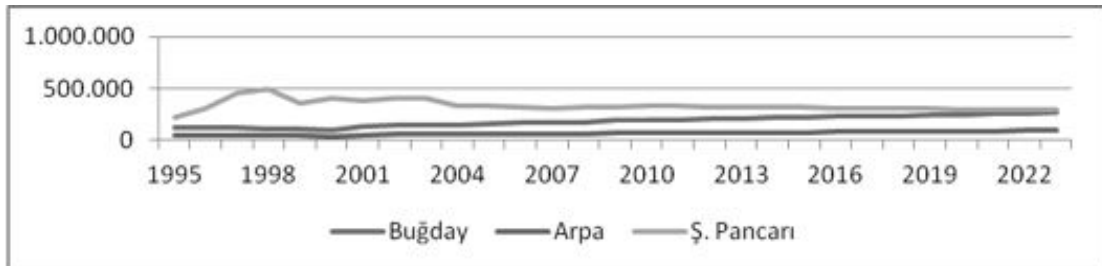
- Göç olayının fazla olması ve tarımla uğraşan nüfusun gittikçe yaşlanması
- Meraların bilinçsiz kullanımı
- Girdi (yem, tohum, akaryakıt vb.) fiyatlarındaki göreceli artış
- Tarım arazilerinin çok parçalı olması
- Tarımda emeğin karşılığının alınamaması

3.3. Tarımsal Üretim Miktarı Projeksiyonları

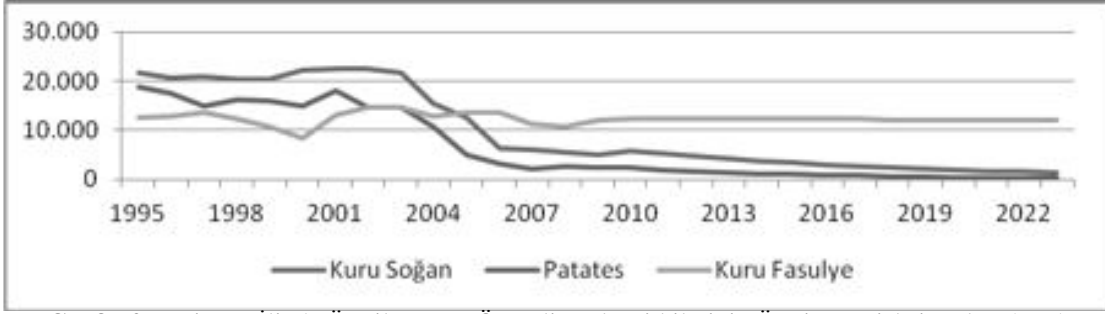
Bu bölümde, bitkisel ve hayvansal üretime ilişkin yukarıda verilen zaman serisi verileri yardımıyla, geleceğe ilişkin projeksiyonlar ortaya konulmuştur. Projeksiyonlar, istatistik metotlar yardımıyla belirlenmiştir. Kullanılan yöntem genellikle "Linear Trend" doğrusal projeksiyondur. Ancak bazı ürünlerin trendlerini göz önüne alarak doğrusal modele göre daha iyi sonuç veren üstel veya logaritmik fonksiyonlar da kullanılmıştır.

Linear trend denkleminin kapalı formu; olarak ifade edilir. Burada Y_i , i ürününün üretim miktarını, a ve b katsayıları ve X_i ise i ürünü için zamanı göstermektedir. Mevcut durum ve projeksiyonlarla ilgili veriler Erzincan Tarım İl Müdürlüğünden temin edilmiştir.

- Tarla Bitkileri

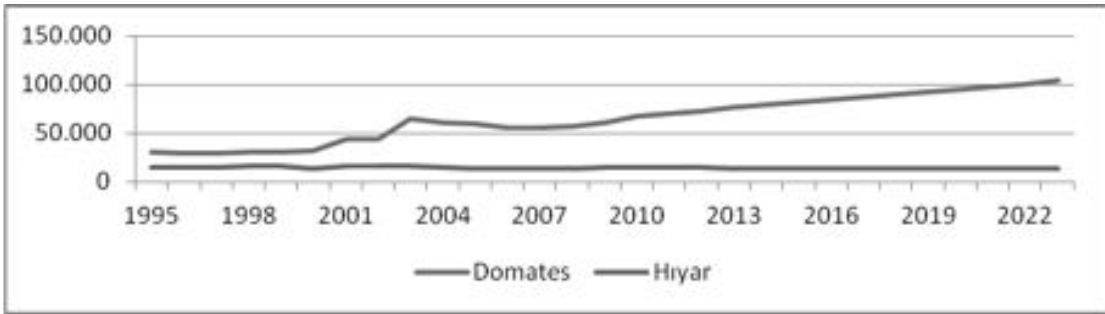
Grafik 1. Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Tarla Bitkilerinin Üretim Projeksiyonları (Ton)

Grafik 2. Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Tarla Bitkilerinin Üretim Projeksiyonları (Ton)

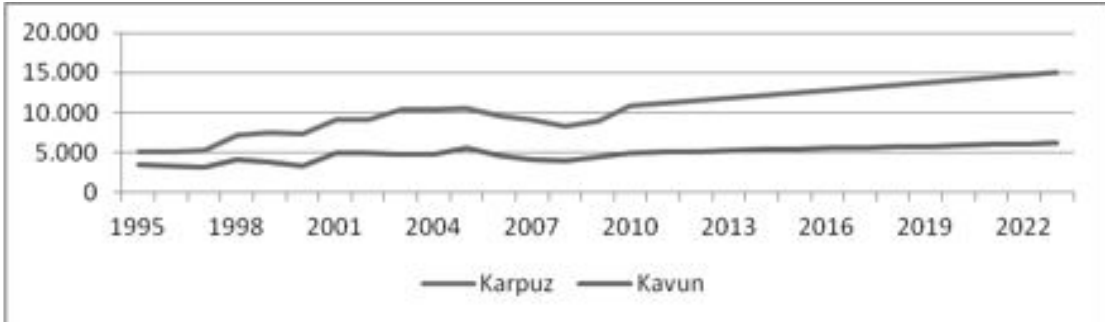
Kuru fasulyenin sabit bir seyir takip edeceği, kuru soğan ve patates üretiminin ise giderek azalacağı tahmin edilmiştir.

- Sebzeler

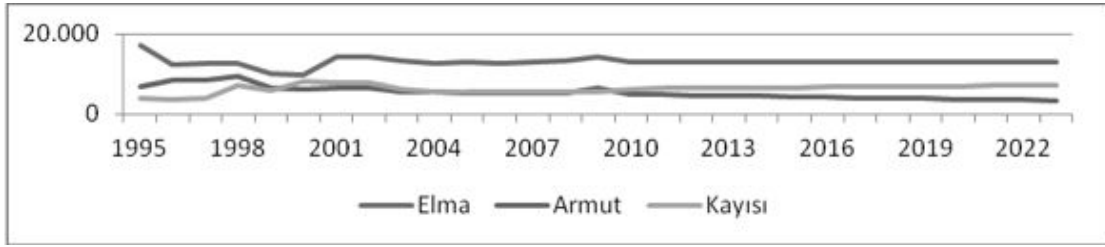
Grafik 3. Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Sebzelerin Üretim Projeksiyonları (Ton)

2023 yılı projeksiyonlarına bakıldığında domates üretiminin yaklaşık olarak 3 kat artacağı, hıyar üretiminin aynı seviyelerde kalacağı tahmin edilmiştir.

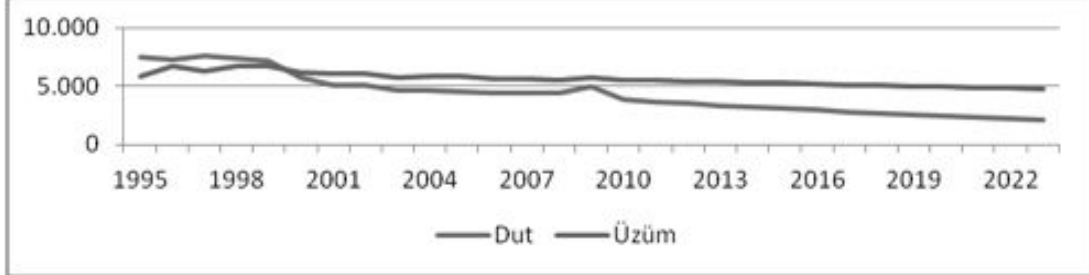

Grafik 4. Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Sebzelerin Üretim Projeksiyonları (Ton)

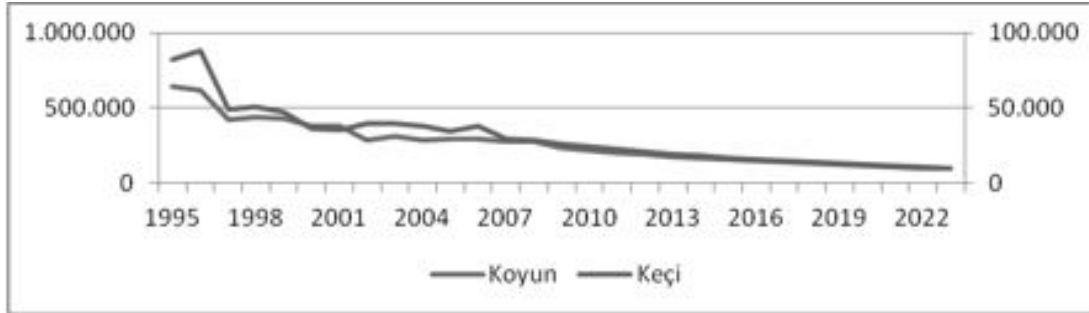
Karpuz ve kavun üretiminin 2023 yılında, her ikisinin artacağı ancak karpuz üretimindeki artışın daha yüksek olacağı tahmin edilmiştir.

- Meyveler**Grafik 5.** Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Meyvelerin Üretim Projeksiyonları (Ton)

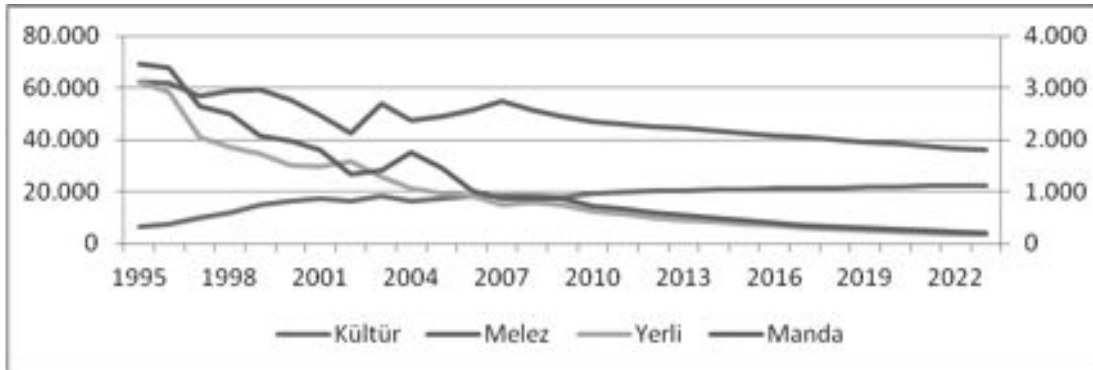
Meyvelerden elma ve armut üretimi azalacak, kayısı üretimi artacaktır.

Grafik 6. Erzincan İlinde Üretilen Bazı Önemli Meyvelerin Üretim Projeksiyonları (Ton)

Dut ve üzümün her ikisinde de 2023 yılında azalış olacağı tahmin edilmiştir. Bu konuda gerekli tedbirlerin alınması bu meyvelerin üretiminde yaşanacak sorunları ortadan kaldıracaktır.

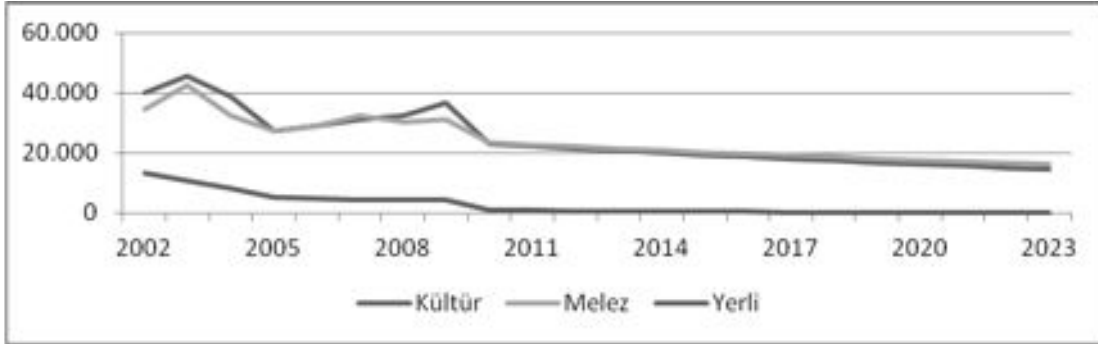
- Hayvan Varlığı**Grafik 7.** Erzincan İli Küçükbaş Hayvan Varlığı Projeksiyonları (Baş)

Hayvan sayılarının koyun ve keçide azalış trendinin devam edeceği ve 2023 yılında bugünkü sayının yaklaşık olarak yarısına düşeceği tahmin edilmiştir. Küçükbaş hayvan varlığındaki azalış bugün sadece Erzincan için değil ülke genelinde yaşanan bir trendir. Bu konuda GTH Bakanlığının destek politikalarını gözden geçirmesi ve bu alana ağırlık vermesi gerekmektedir.

Grafik 8. Erzincan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı Projeksiyonları (Baş)

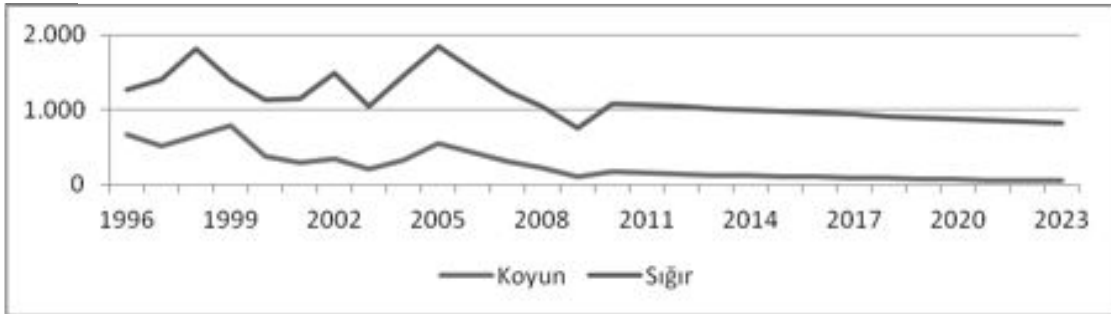
Melez, yerli ve manda sayısının azalacağı ve sadece kültür ırkının artış göstereceği tahmin edilmiştir. Bu durum oldukça sevindirici olmakla beraber yöreye adapte olmuş yerli ırkların kaybolmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınması da oldukça önemli bir konudur.

- Hayvansal Ürünler

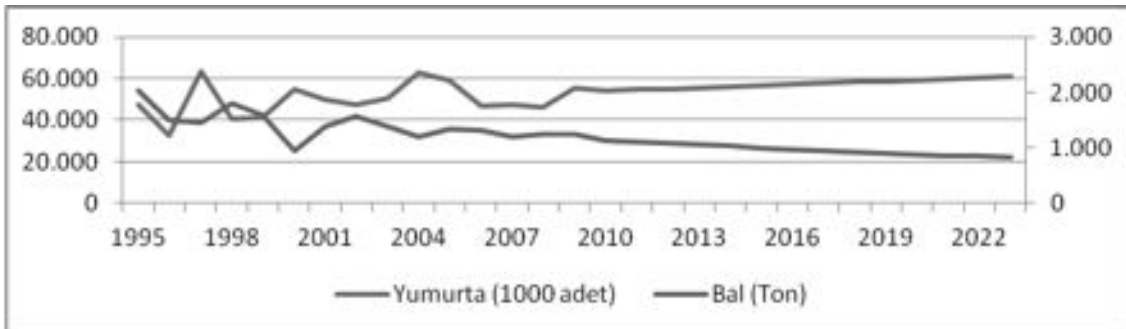
Grafik 9. Erzurum İlinde Üretilen Büyükbaş Süt Üretim Projeksiyonları (Ton)

Kültür, melez ve yerliden elde edilen sütün her üçünün de azalacağı tahmin edilmiştir. Hayvansal ürünlerde bu azalış göz önüne alınarak, verimliliği artırmaya yönelik yayım çalışmalarının çok hızlı ve yoğun bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Grafik 10. Erzurum İlinde Üretilen Et Üretim Projeksiyonları (Ton)

Koyun ve sığır eti üretiminin her ikisinin de azalacağı tahmin edilmiştir.

Grafik 11. Erzurum İlinde Üretilen Yumurta ve Bal Üretim Projeksiyonları

2023 yılında yumurta üretiminin artacağı, bal üretiminin ise önemli ölçüde azalacağı tahmin edilmiştir. Bölgenin meyvecilik ağırlıklı bir bölge olması dolayısıyla arıcılığın azalacak olması kaliteli bal üretimi için bir kayıp olacaktır.

3.4. Tarım Vizyonu ve Eylem Planları

Erzurum ilinin sektör paydaşları ile yapılan çalışmalar sonucunda tarım vizyonu ;“2023 yılında Erzurum, genç ve eğitilmiş üreticilerin faaliyet gösterdiği, pazar odaklı ve kaliteli organik ürün üreten, küçükbaş hayvancılığı gelişmiş, yöresel ürünleriyle markalaşmış, meyve ve sebze üreticiliğinde bölgesinde lider ve modern tarımsal yapıya sahip bir kent olacaktır” şeklinde belirlenmiştir.

Buğday, arpa ve şeker pancarının her üçünde de artış olacağı, en büyük artışın buğdayda olacağı tahmin edilmiştir. Bu vizyona bağlı olarak ise amaçlar belirlenmiş, bu amaçlara ulaşmak için ise hedef ve stratejiler ise aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

AMAÇ 1. TARIMSAL ALT YAPININ İYİLEŞTİRİLMESİ

HEDEF 1.1. Modern sulama sistemlerinin kurulması.

Strateji 1. 1.1. Kapalı sulama sistemine geçilmesi

Strateji 1. 1.2. Tarımsal sulamada kullanılan enerji ücretlerinin desteklenmesi

Strateji 1. 1.3. Modern sulama sistemleri ile ilgili eğitim çalışmalarının yapılması

Strateji 1. 1.4. Sulanabilir alanların sulamaya açılması için gerekli çalışmaların yapılması

İlgili kuruluşlar: DSİ ve GTH Bakanlığı

HEDEF 1.2. Arazi toplulaştırması yapılarak teknik ve ekonomik etkinliğin artırılması

Strateji 1. 2.1. Toprak reformunun gerçekleştirilmesi

Strateji 1. 2.2. Miras hukukunun düzenlenerek, toplulaştırma sonrası bölünmenin engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı

HEDEF 1.3. Çiftçilerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi

Strateji 1. 3.1. Etkin yayım çalışmaları yapılmalı

Strateji 1. 3.2. Çiftçilerin bilgi ve görgüsünü artırmak için yurt içindeki bazı organizasyonlara katılımları sağlanmalı (fuvar, teknik gezi vs)

Strateji 1. 3.3. Örnek işletmeler kurulmalı

Strateji 1. 3.4. Yenilik çeşitli yöntemlerle desteklenmeli

Strateji 1. 3.5. Bitkisel üretimde verim ve kalite artışı sağlayan sertifikalı fidan ve tohumluk kullanımı yaygınlaştırılmalı

Strateji 1. 3.6. Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi olumsuz etkileyen bitki hastalık ve zararlıları ile etkin ve zamanında mücadele için gerekli çalışmalar yapılmalı

İlgili kuruluşlar: GTHB Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.4. Özel danışmanlık sisteminin kurulması

Strateji 1. 4.1. Çiftçi özel danışmanlık sisteminden haberdar olmalı

Strateji 1. 4.2. Köylerde örnek uygulamalar yaptırılmalı

Strateji 1. 4.3. Özel danışmanlık konusunda iyi örnekler gösterilmeli

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.5. Örgütlenmenin sağlanması

Strateji 1. 5.1. Köylerde kooperatif kurmak için kooperatiflerin yararları anlatılmalı, kooperatifçilikle ilgili bilgileri verebilmek için eğitim çalışmaları yapılmalı ve mevcut kooperatiflerin etkin çalışması için gerekli yardımlarda bulunularak Erzincan'ın bütün köylerinde kooperatiflerin kurulması sağlanmalı

Strateji 1. 5.2. Erzincan'ın merkez ve ilçelere bağlı kasaba ve köylerde kooperatif teşkilatlanması tamamlanmalı

Strateji 1. 5.3. Kooperatiflere devlet tarafından verilen kredilerin verimli kullanılabilmesi için kooperatif ortaklarının bilgilendirilmeli ve eksiklikleri giderilmeli

Strateji 1. 5.4. Örgütlenme çeşitli yollarla desteklenmeli

Strateji 1. 5.5. Örnek organizasyonlar tanıtılmalı ve gezdirilmeli

Strateji 1. 5.6. Kooperatifçilik mevzuatının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.6. Tarım konusundaki STK'ların güçlendirilmesi

Strateji 1. 6.1. Tarım konusundaki sivil toplum kuruluşları mali açıdan desteklenmeli

Strateji 1. 6.2. Teknik eleman kadrolarının yeterli düzeyde olması sağlanmalı

Strateji 1. 6.3. Bitkisel ve hayvansal üretime girdi sağlamaya yönelik işletmelerin (gübre, ilaç, yem bayii ve fabrikaları vs.) denetimleri rutin olarak yapılmalı

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.7. Üretim planlamasının yapılması

Strateji 1. 7.1. İlin ürün haritası çıkarılmalı

Strateji 1. 7.1. Parsel bazında üretilmesi gereken ürünler belirlenmeli

Strateji 1. 7.1. Desteklemeler plan dahilinde verilmeli

Strateji 1. 7.1. Etkin denetim yapılmalı

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı.

HEDEF 1.8. Tarımsal ürünleri işleyecek entegre tesislerin kurulması

Strateji 1.8.1. Hayvan kesimhanelerinin ilçe düzeyinde kurulması

Strateji 1.8.2. Et işleme tesislerinin kurulması ve ürün yelpazesi konusunda pazarların göz önüne alınması

Strateji 1.8.3. Süt işleme tesislerinin kurulması ve işletilmesi

Strateji 1.8.4. Sertifikasyona önem verilmesi

Strateji 1.8.5. Hijyenik süt elde edilmesinde gerekli olan soğuk zincirin oluşturulması ve ürün depolama sisteminin kurulması (Soğuk hava depolarının kurulması)

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.9. Hayvancılıkta ahır ve ağıl ve işletme koşullarının düzenlenmesi

Strateji 1.9.1. Yöreye uygun modern tesislerin tespit edilmesi

Strateji 1.9.2. Proje karşılığı hibe verilerek tesislerin kurulmasının sağlanması

Strateji 1.9.3. Desteklemelerden faydalanmak için alt limit konulması

Strateji 1.9.4. Çiftçiyi yönlendirmek için bu konudaki örnek işletmelerin gezdirilmesi

Strateji 1.9.5. İşletme büyüklüklerini arttırmaya yönelik uygulamalar hayata geçirilmeli ve hayvancılık destekleme-lerinde işletme büyüklükleri göz önüne alınmalı

Strateji 1.9.6. Süt ve besi sığırcılığı alanlarında organize hayvancılık bölgelerinin oluşturulması

Strateji 1.9.7. Kültür ırkı ve melezi hayvan sayısı ve birim üretim faktörü başına verimlilik artırılmalı

Strateji 1.9.8. Hayvan ıslahının en önemli aracı olan suni tohumlama uygulaması artırılmalı

Strateji 1.9.9. Yem bitkileri ekiliş alanlarının ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak artırılması

Strateji 1.9.10. Çayır-Mera ve Yem Bitkilerini Geliştirme Projesi kapsamında meralarda birim alandan elde edilen ot veriminin, yapılacak mera ıslah çalışmaları ile artırılması

Strateji 1.9.11. Mevcut bütün hayvancılık işletmelerinin kayıt ve tescili yapılarak uygun ve kullanışlı bir veri tabanının oluşturulması

Strateji 1.9.12. Sağlıklı arı ve arı ürünleri üretilmesi için arıcılık yapan üreticilerin üretimle ilgili faaliyetleri desteklenerek arıcılığın geliştirilmesi sağlanmalı

Strateji 1.9.13. Doğal ortamın korunmasını sağlayıcı tedbirleri alarak ekonomik değeri yüksek balık türlerinin yetiştirilmesi teşvik edilmeli

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 1.10. Köylerdeki yaşam koşullarının düzenlenmesi ve genç nüfusun köyde tutulması

Strateji 1. 10.1. Ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi

Strateji 1. 10.2. İletişim ve haberleşme imkanlarının düzenlenmesi

Strateji 1. 10.3. Gelir düzeyi ve hayat standardının iyileştirilmesi için tedbirlerin alınması

Strateji 1. 10.4. Sağlık ve eğitim alma konusundaki eksiklerin giderilmesi

İlgili kuruluşlar: GTH, Ulaştırma ve Sağlık Bakanlığı ve ilgili STK'lar

AMAÇ. 2. TARIMSAL VERİMLİLİĞİN ARTIRILARAK ÖNEMLİ BİR GELİR KAYNAĞI HALİNE GE-TİRİLMESİ

HEDEF 2.1. Organik tarımın geliştirilmesi

Strateji 2.1.1. Organik tarım eğitiminin verilmesi

Strateji 2.1.2. Organik ürün pazarının kurulması

Strateji 2.1.3. Organik ürün tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi

Strateji 2.1.4. Markalaşmaya gidilmesi

Strateji 2.1.5. Organik üretim için kredi kolaylıklarının sağlanması

Strateji 2.1.6. Organik girdi temin imkanlarının artırılması

Strateji 2.1.7. Etkin bir denetim mekanizmasının kurulması

Strateji 2.1.8. Üretilebilecek organik ürünlerin envanterinin çıkarılması

Strateji 2.1.9. Organik ürün işleyen ve pazarlayan tesislerin kurulması

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.2. Markalaşmaya önem verilmesi

Strateji 2.1.1. Önemli ürünlerde coğrafi işaret belgelerinin alınması

Strateji 2.1.2. Markalaşma ile ilgili altyapı tesislerinin kurulması (ambalaj vs)

Strateji 2.1.3. Standartların yakalanması için laboratuvar vs. tesislerinin kurulması

Strateji 2.1.4. Markalara yönelik etkin tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.3. Girdi kullanımının düzenlenmesi

Strateji 2.3.1. Toprak analizlerinin yapılmasının şart koşulması

Strateji 2.3.2. Optimum girdi kullanım miktarlarının ürün bazında belirlenmesi

Strateji 2.3.3. Girdi sübvansiyonu koşullarının yöre ve ürüne göre düzenlenmesi

Strateji 2.3.4. Etkin denetim mekanizmasının kurulması

Strateji 2.3.5. Hayvancılıkta çiftçilerin kendi yemini üretme konusunda destek çalışmaları yapılmalı

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.4. Tanıtım yapılması ve ürün pazarlama organizasyonlarının düzenlenmesi

Strateji 2.4.1. Tek ürüne yönelik (ihtisaslaşmış) ürünlerin kümelenmesine yönelik pazarların oluşturulması

Strateji 2.4.2. Üretici pazarlama örgütlerinin kurulması

Strateji 2.4.3. İnternet vasıtasıyla pazarlama ve tanıtım işlemlerine ağırlık verilmesi

Strateji 2.4.4. Standardizasyonun alt yapısının oluşturulması

Strateji 2.4.5. Önemli ürünlerle ilgili festival ve fuar gibi organizasyon ve yarışmaların düzenlenmesi

Strateji 2.4.6. Sözleşmeli üretime geçilmesi

Strateji 2.4.7. İyi tarım uygulamaları yaygınlaştırılmalı

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.5. Teknik personel ve üretici bağlantısının etkin bir şekilde kurulması

Strateji 2.5.1. Tarım Bakanlığı personelinin sayısının artırılması

Strateji 2.5.2. Tarım Bakanlığı personelinin hizmet içi eğitime tabi tutulması

Strateji 2.5.3. Tarım Bakanlığı personelinin bürokratik sistemden mümkün olduğunca uzaklaştırılarak saha çalışmalarına yönlendirilmesi

Strateji 2.5.4. AR-GE çıktılarının çiftçiye ulaşımının sağlanması

Strateji 2.5.5. Özel sektör ve üretici işbirliğini sağlayacak düzenlemelerin yapılması

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.6. İklim koşullarına uygun üretim deseninin uygulanmasının sağlanması

Strateji 2.6.1. Bölge ürünleriyle ilgili olarak ihtisaslaşmanın sağlanması

Strateji 2.6.2. Tarım Bakanlığı teşviklerinin dikkate alınması

Strateji 2.6.3. Desteklemelerin ürün dikkate alınarak yapılması

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.7. Mevcut tarımsal potansiyelin aktif hale getirilmesi

Strateji 2.7.1. Sulanabilir alanları sulamaya açılması

Strateji 2.7.2. Meraların hayvancılık açısından kullanılabilir şekilde düzenlenmesi

Strateji 2.7.3. Ürünlerin katma değerinin artırılması için işleme tesislerinin kurulması

Strateji 2.7.4. Kredi kolaylıklarının sağlanması

Strateji 2.7.5. Organize sera bölgelerinin kurulması (sera kent)

Strateji 2.7.6. Yerel, AB ve Dünya Bankası kaynaklarının etkin kullanılmak için tarımla ilgili proje hazırlanması teşvik edilmeli

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

HEDEF 2.8. İşletmelerin finansman yapısının düzenlenmesi

Strateji 2.8.1. İşletmelerin optimum büyüklüğe ve mali güce kavuşturulması

Strateji 2.8.2. Tarımsal kredilerde teminat kolaylığı sağlanması

Strateji 2.8.3. Gelir artırıcı faaliyetlere yer verilmesi (el sanatları, eko-turizm vs)

Strateji 2.8.4. Destekleme kaynağı olarak İl Özel İdaresinin kaynaklarından faydalanılması

Strateji 2.8.5. İhracata ve pazarlamaya yönelik vergi indirimi ve teşvikler uygulanmalı

Strateji 2.8.6. Girdi maliyeti-ürün geliri dengesinin ürün lehine olması için gerekli çalışmalar yapılmalı

Strateji 2.8.7. Uzun vadeli ve düşük faizli kredi verilmeli

Strateji 2.8.8. Tarımsal kredi veren kuruluş ve banka sayısı artırılmalı

Strateji 2.8.9. Tarım sigortasına etkinlik kazandırılmalı

İlgili kuruluşlar: GTH Bakanlığı ve ilgili STK'lar

4. Sonuç ve Öneriler

Mevcut durum ve projeksiyonlardan bazı hususlar Erzincan tarımı için oldukça önemli hususları ortaya koymuştur. Erzincan merkez ve ilçelerinde yapılan anket çalışmasında; ilçeler itibariyle birinci öncelikli tarım alt sektörü olarak İliç'te küçükbaş hayvancılık, Refahiye, Kemah ve Kemalçe'de arıcılık, Çayırılı, Tercan ve Otlukbeli'nde tarla bitkileri, Üzümlü'de bağcılık ve Erzincan merkez de ise meyvecilik ön plana çıkmıştır. Ayrıca yapılan projeksiyon çalışmasının sonucu olarak yine bal üretiminin azalacağı tahmini yapılmıştır. Bu durum göz önüne alınarak, bal üretimi ve arıcılığın teşviki konusu gündeme alınmalıdır. Aynı şekilde, hayvan sayıları ve hayvansal ürünlerin elde edilen miktarlarının 2023 yılında azalacağı tahmini yapılmıştır. Buradan yola çıkarak hayvancılık konusunda il özelinde politikalar geliştirilip gerçekleştirilmeden uygulamaya geçirilmelidir. Bu bağlamda Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı'nın tarımsal havza üretim ve destekleme politikası kapsamına hayvansal ürünlerin de mutlaka dahil edilmesi önem arz etmektedir. Buradaki tahminler, hangi üründe ne gibi değişikliklerin olabileceğini göstermekte ve geleceğe yönelik olarak alınması gereken tedbirlere dayanak teşkil edecek ve yol gösterici olacaktır.

Erzincan ili tarım sektörünün geliştirilmesi için altyapı sektörünün iyileştirilmesi ve tarımsal verimliliğin artırılarak gelir kaynağı haline getirilmesi hedefler olarak belirlenmiş, bu hedeflere ulaşmak için ise eğitim çalışmaları, özel danışmanlık siteminin geliştirilmesi, örgütlenmenin sağlanması, tarımsal STK'ların güçlendirilmesi gibi hedefler tayin edilmiştir.

Kaynaklar

Anonim 2010. Türkiye İstatistik Kurumu Kayıtları (www.tuik.gov.tr).

Anonim 2011a. Erzincan Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, Erzincan.

Anonim 2011b. Tarımsal Üretimi Geliştirme Genel Müdürlüğü Kayıtları, Ankara.

Kırsal Yoksulluk: Çanakkale İli Köprübaşı Köyü Örneği

Bengül EVEREST
beverest@comu.edu.tr

Selma KAYALAK
selma@kayalak.com

Sibel TAN
sibeltan@comu.edu.tr

Özge Can NİYAZ
ozgecanniyaz@gmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Özet

Yoksulluk kavramı günümüzde tartışmaları devam eden ve çözüm bekleyen bir sorundur. Yoksulluk kavramıyla ilgili tanımlar ülkeden ülkeye değişebilir. Bir ülkenin kentsel alanlarında yaşanan yoksullukla, kırsal alanlarda yaşanan yoksulluğun nedenleri farklı olacağından, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri de farklı olacaktır. Unicef, Dünya Bankası ve IMF gibi önde gelen kuruluşlar bu konu üzerine çalışmaya devam etmektedirler.

Kırsal alan özellikle orman köyleri gelir ve temel gereksinimlerin karşılanması gibi konularda dezavantajlı konumdadırlar. Ayrıca ülkemizde orman köylerinin yoksulluğu üzerine pek fazla araştırmanın yapılmamış olması konu üzerine eğilmeyi gerektirmektedir.

Bu amaçla Çanakkale ili Ezine İlçesinde orman köyü statüsünde olan Köprübaşı Köyü bölge köylerin sosyal ve ekonomik yapılarını yansıttığı için araştırma bölgesi olarak seçilmiştir.

Bu çalışma Çanakkale ili Köprübaşı Köyüne yönelik bir alan çalışmasını temel alarak yürütülmüş ve bu köyde yaşanan yoksulluk sorunu üzerine odaklanılmıştır. Yoksullukla ilgili kavramlardan yola çıkarak hanelere ilişkin sosyal ve ekonomik konular örneklem olarak seçilen Köprübaşı Köyünde araştırılmıştır. Çalışmanın örnekleme yöntemi tam sayım yöntemine göre belirlenmiş ve 48 hanenin tamamı ile anket çalışması planlanmış ancak görüşmeyi kabul eden 40 hane ile anket yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yoksulluk, Orman köyü, Çanakkale

Rural Poverty: The Case of Köprübaşı Village of Çanakkale Province

Abstract

Poverty, a concept discussions still continue on it in today, is a problem to be solved. Definitions about the concept of poverty vary from country to country. Since the causes of poverty in rural areas and in urban areas are different, solutions to this problem will be different. The UNICEF, the World Bank and the IMF keep their studies on this matter.

Rural areas particularly forest villages are in a disadvantageous position in respect of income and meeting their basic needs. In addition, the lack of enough research on poverty in forest villages in Turkey requires this issue to be examined.

For this purpose, Köprübaşı village has been chosen as the area of research to reflect the social and economic structures of region villages.

This study is carried out by taking as a base a field study towards Köprübaşı village of Çanakkale province and focuses on poverty problem in this village. Based on the concepts related to poverty, the subjects pertaining to households like social and economic are investigated in Köprübaşı village, chosen as sampling. The sampling of the study is determined by the method of full-count and the survey has been planned with 48 households, but it has been made with 40 households who accepted the interview.

Keywords: Rural Poverty, forest village, Çanakkale

1. Giriş

Yoksulluk konusu son yıllarda küresel düzlemde ilgi çeken ve yoğun olarak üzerinde çalışılan konuların başında yer almaktadır. Üretimi ve karı artıran teknolojik gelişmelere rağmen yoksulluk modern çağda önemli bir sorundur (Özdemir, 2010).

Yoksulluk, tanımlanması üzerinde tam bir mutabakat sağlanmış bir kavram değildir. Yoksulluğa ilişkin birçok değişik kavram ve bu kavramlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Yoksulluk tanımıyla ilgili olarak öncelikle karar verilmesi gereken yoksulluğun sadece ekonomik bir sorun mu, yoksa buna ek olarak sosyal hatta siyasal, son zamanlardaki tartışmalar göz önüne alındığında yönetsel bir sorun olarak mı ele alınacağına ilişkindir (Tireli, 2009; Şenses, 2006).

Son dönemdeki eğilimler göz önüne alındığında yoksulluğun yalnızca ekonomik olarak ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu, insan hayatının tüm boyutlarını (ekonomi, siyasi ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre vb.) kapsadığını söylemek mümkündür (Tireli, 2009; Coşkun ve Tireli, 2008).

Yoksullukla mücadelede, yoksulluğun derecesi kadar, yoksulluğun nerelerde yoğunlaştığı da önemli noktalardan biridir. Dünya genelinde birçok az gelişmiş ülkede yoksulluğun kırsal alanlarda eksik istihdam içinde topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir (Öztürk, 2008).

Ülkemiz 2000 yılı genel nüfus sayımına göre nüfusun %65'i şehirlerde, %35'i köylerde yaşamaktadır (TUİK, 2012a).

Tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğünün 61 da olduğu ülkemizde (TUİK, 2012b), istihdam edilenlerin %24,69 kadarı tarım sektöründen geçimini sağlamaktadır (TUİK, 2012c).

Kırsal yerleşmenin yaygın adı olan köy kelimesi; “Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışmak gibi işlevlerle belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu hayatı yansıtan yerleşme birimi” anlamına gelmektedir. (Solmaz, 2007; TDK, 2005). Bu yerleşim yerlerinde yaşayanlara ise köylü denilmektedir.

Köy ve köylü tanımları yapılırken orman köyü nitelemesinde bir farklılık vardır. Farklılığı yaratan ise orman sözcüğüdür. Orman köyü ve orman köylüsü olmak, diğer kırsal yerleşim birimlerine göre farklı sosyal, ekonomik ve kültürel oluşumlara neden olmak demektir (Solmaz, 2007; Karabıyık, 1993).

Kırsal yaşam alanı içinde orman köylerinin tarımsal gelir, eğitim, sağlık, altyapı, ulaşım vb. kaynakları ova köylerinden her zaman daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. Kırsal alanda özellikle de orman köylerinde görülen bu dezavantajların yanı sıra orman köylerinin yoksulluğu üzerine pek fazla çalışmanın yapılmamış olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Çanakkale İli Ezine ilçesine bağlı Köprübaşı Köyünde yaşayan hanelerin sosyal ve ekonomik durumları belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde çalışmayla ilgili materyal ve yöntem verilmiş, üçüncü bölümde çalışma bölgesinden elde edilen araştırma bulguları incelenmiş, dördüncü ve son bölümünde ise konuyla ilgili sonuç ve öneriler sunulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmada birincil ve ikincil verilerden yararlanılmış olup, Köprübaşı Köyü hane halkıyla yapılan anketlerden elde edilen veriler birincil verileri oluşturmaktadır. Konuyla ilgili diğer araştırmacıların yaptığı bilimsel çalışmalar, çeşitli kurum ve kuruluşların yapmış oldukları yayınlar ve resmi istatistikler araştırmanın ikincil verilerini oluşturmaktadır.

Köprübaşı 48 haneden oluşan bir köydür. Çalışmanın örnekleme tam sayım yöntemine göre belirlenmiş ve görüşmeyi kabul eden 40 hane ile anket çalışması yapılmıştır.

Anketler Köprübaşı Köyü hane halkıyla yüz yüze görüşülerek 5-6 Mayıs tarihlerinde yapılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler Gretl programına aktarılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde frekans hesaplama ve Lojistik Regresyon Analizi yöntemleri kullanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Ezine ilçesi merkezine 7 km uzaklıkta olan Köprübaşı Köyü 48 hane ve 117 nüfustan oluşmaktadır. Hane başına düşen ortalama çocuk sayısı 2.75’dir.

Köy muhtarı ile yapılan görüşme neticesinde evlerin %30’unun beton ve %70’inin kargir olduğu görülmüştür. Köyde hanede yaşayan ortalama kişi sayısı 2.62’dir.

Köyde ilköğretim okulu bulunmamaktadır. Eğitim Ezine ilçesine taşınmalı olarak yapılmaktadır. Sağlık ocağı ve herhangi bir tarımsal kooperatifin de olmadığı köyde 1 adet köy kahvehanesi, 1 adet cami, 2 adet çeşme bulunmaktadır.

Köyde kanalizasyon sistemi olmayıp, hanelerin %42.5’inde tuvaletler evlerin dışındadır. Ayrıca Or-Köy tarafından 3 yıl vadeli güneş enerjisi sistemi kurulması projesi kapsamında 20 hanede (%41.6) güneş enerjisi sistemi kurulmuştur.

Araştırmada görüşülen kişilerin yaş ortalaması 56.95 olup, bunlardan %62.5’inin yaş seviyesi ortalamasının altında ve %37.5’inin yaş seviyesi ortalamasının üzerindedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Yaş Seviyesi

Yaş Seviyesi	Sayı	%
< 57	25.0	62.5
> = 57	15.0	37.5
TOPLAM	40.0	100.0

Çalışmada görüşülen kişilerin %10’u kadınlardan, %90’ı ise erkeklerden oluşmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2. Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	4.0	10.0
Erkek	36.0	90.0
TOPLAM	40.0	100.0

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile toplumu oluşturan bireylerin genel eğitim seviyesi arasında çok güçlü ilişki bulunmaktadır. Yoksulluk, daha çok bireyin çalışma isteğinin eksikliğinden değil, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ile ekonomik ve toplumsal ayrılmışlıklar ve ayrımcılıklar gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal etmenler tarafından belirlenir (İbrişim, 2008; Gürlesel, 2004).

Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin eğitim düzeyleri araştırılmıştır. Çizelge 3'e göre görüşülen kişilerin %12.5'inin okur yazar olmadığı, %10'unun okur yazar olduğu, %67.5'inin ilkokul, %5'inin ortaokul, %2.5'inin lise ve %2.5'inin üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 3. Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı	%
Okur-yazar değil	5.0	12.5
Okur-yazar	4.0	10.0
İlkokul	27.0	67.5
Ortaokul	2.0	5.0
Lise	1.0	2.5
Üniversite	1.0	2.5
TOPLAM	40.0	100.0

Çizelge 4'de ailelerin aylık gelir dağılımları verilmiştir. Buna göre ailelerin %22.5'inin aylık geliri 0-500 TL arası, %42.5'inin aylık geliri 501-1000 TL arası, %17.5'inin aylık geliri 1001-1500 TL arası, %2.5'inin aylık geliri 1501-2000 TL arasındadır ve %15'inin aylık geliri 2000 TL'nin üzerindedir.

Çizelge 4. Aylık Gelir Durumu

Aylık Gelir Aralığı (TL/Ay)	Sayı	%
0-500	9.0	22.5
501-1000	17.0	42.5
1001-1500	7.0	17.5
1501-2000	1.0	2.5
>2000	6.0	15.0
TOPLAM	40.0	100.0

Çalışma kapsamında görüşülen kişilere meslekleri sorulmuştur. Çizelge 5'deki veriler incelendiğinde kişilerin %40'ının çiftçi olduğu, %20'sinin tarım işçisi yada tarım dışı ücretli çalışan olduğu, %2.5'inin ev kadını olduğu ve %27.5'inin emekli olduğu görülmektedir. Herhangi bir işte çalışmayan %10'luk kesim ise çalışmama nedeni olarak iş olmamasını ve yaşlılığı ileri sürmüştür.

Çizelge 5. Meslek Durumları

Meslek	Sayı	%
Çalışmıyor	4.0	10.0
Çiftçi	16.0	40.0
Tarım İşçisi-Ücretli İşçi	8.0	20.0
Ev Kadını	1.0	2.5
Emekli	11.0	27.5
TOPLAM	40.0	100.0

Çalışmada hanelerin küçükbaş hayvan, büyükbaş hayvan ve tarım arazisi sahibi olma durumları araştırılmıştır. Buna göre;

Hanelerin %47.5'i küçükbaş hayvan sahibi olup, bu ailelerdeki toplam küçükbaş hayvan sayısı 609'dur. Hane başına ortalama küçükbaş hayvan sayısı ise 32.05'dir. Köyde küçükbaş hayvan sürü sayısı 8 olup, sürü sahibi ailelerin dışında kalan hanelerde küçükbaş hayvancılık sadece aile ihtiyaçlarını giderebilecek boyuttadır.

4 aile (%10) büyükbaş hayvan sahibi olup, bu hanelerin toplam büyükbaş hayvan sayısı 17'dir.

26 hane (%65) en küçüğü 2 ve en büyüğü 120 dekar olacak şekilde tarım arazisine sahip olup bu arazilerin işletme başına ortalama büyüklüğü 37.58 dekadır (Çizelge 6). Ancak hanelerin %40'ının çiftçilik yaptığı göz önüne alınırsa, arazisi olmasına karşılık çiftçilik yapmayan haneler olduğu söylenebilir.

Çizelge 6. Sahip Olunan Tarımsal Varlıklar

	Küçükbaş Hayvan		Büyükbaş Hayvan		Tarım Arazisi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Var	1.09	47.5	4.0	10.0	26.0	65.0
Yok	21.0	52.5	36.0	90.0	14.0	35.0
TOPLAM	40.0	100.0	40.0	100.0	40.0	100.0

Bireylerin içinde buldukları koşullardan hoşnut olmamaları yada işsiz bulunmaları, refah gelir farklılığı, başka bir deyişle göç edenlerin tüketim düzeylerinin farklı olduğunu görmeleri, kendilerinden sonraki genç kuşaklarına yada çocuklarına daha iyi bir gelecek daha iyi bir yaşam koşulları hazırlamak ve onlara eğitim olanaklarını sağlamak istemeleri; ülkemizde yaşanan göçün belli başlı itici nedenleridir (İbrişim, 2008).

Çalışmada hanelerden ilçe içinde başka köylere, il yada ilçe merkezine yada il dışına göç olup olmadığı araştırılmıştır. İş, evlilik, eğitim ve sağlık gibi nedenlerden dolayı hanelerden %72.5 gibi büyük bir oranla göç yaşandığı tespit edilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Haneden Göç Olması Durumu

Göç Durumu	Sayı	%
Var	29.0	72.5
Yok	11.0	27.5
TOPLAM	40.0	100.0

Motorlu taşıt sayısı yoksullukla ilgili bir göstergedir (İbrişim, 2008). Araştırma kapsamında hanelere motorlu bisiklet, otomobil ve traktör sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Buna göre hanelerin %37.5'inde traktör, %37.5'inde otomobil ve %70'inde motorlu bisiklet bulunmaktadır (Çizelge 8).

Çizelge 8. Hanelerin Motorlu Taşıtlı Sahibi Olma Durumları

Motorlu Taşıtlı Varlığı	Traktör		Otomobil		Motorlu Bisiklet	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Var	15.0	37.5	15.0	37.5	12.0	70.0
Yok	25.0	62.5	25.0	62.5	28.0	30.0
TOPLAM	40.0	100.0	40.0	100.0	40.0	100.0

Çalışma kapsamındaki hanelerde evlerin mülkiyeti %75 oranında kişilerin kendilerine, %25 oranında kişilerin anne-babalarına aittir. Ayrıca evlerin %5'inde banyo ve %42.5'inde tuvalet evin dışındadır. Hanelerin sahip oldukları bazı eşyalar araştırıldığında ise; %30'unda telefon, %2.5'inde televizyon, %77.5'inde bilgisayar, %45'inde fırın, %2.5'inde buzdolabı, %5'inde çamaşır makinesi, %92.5'inde bulaşık makinesi olmadığı belirlenmiştir.

Hanelere "ülke ekonomisini nasıl değerlendiriyorsunuz" sorusu sorulduğunda; %30'unun ülke ekonomisini kötü, %37.5'inin ülke ekonomisini normal ve %32.5'inin ülke ekonomisini iyi olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Hanelerin Ülke Ekonomisi İlişkin Değerlendirmeleri

	Sayı	%
Kötü	12.0	30.0
Normal	15.0	37.5
İyi	13.0	32.5
TOPLAM	40.0	100.0

Ayrıca hanelerden ülkemizde yaşanan yoksulluğun sebepleri üzerine değerlendirme yapmaları istendiğinde; %35'inin yoksulluk sebebi olarak insanların kendi başarısızlığını, %52.5'inin yoksulluk sebebi olarak ekonomik koşulları, %12.5'inin yoksulluk sebebi olarak siyasi kararları gördükleri saptanmıştır (Çizelge 10).

Çizelge 10. Ülkemizdeki Yoksulluğun Nedenleri

	Say	%
İnsanların Kendi Başarısızlıkları	14.0	35.0
Ekonomik Koşullar	21.0	52.5
Siyasi Kararlar	5.0	12.5
TOPLAM	40.0	100.0

Hanelerden ekonomik olarak kendilerini tanımlamaları istendiğinde; %22.5'inin kendisini yoksul olarak tanımladığı ve %77.5'inin yoksul değil ancak orta halli olarak tanımladığı saptanmıştır (Çizelge 11).

Çizelge 11. Ailelerin Kendilerini Ekonomik Tanımlamaları

Ekonomik Durum	Sayı	%
Yoksul	9.0	22.5
Yoksul Değil	31.0	77.5
TOPLAM	40.0	100.0

Çalışmada bireylerin kendilerini yoksul olarak görmeleri kararını etkileyen faktörlerin saptanması için kullanılan değişkenler ve açıklamaları Çizelge 12'de görülmektedir.

Çizelge 12. Değişken Tanımlamaları

Değişken Adı	Tanımlama
YAS	Görüşülen kişinin yaşı
EGITIM	Görüşülen kişinin eğitim düzeyi
COCUKSAYI	Hanedeki çocuk sayısı
TEMELGELR	Hanenin temel gelir kaynağı
AYLIKGELR	Hanenin aylık gelir aralığı
EVKMN	Yaşanılan evin mülkiyeti
EV_ICI_WC	Hane içinde tuvalet olması durumu
EV_SU_SS	Hanede su tesisatı olması durumu
OTO_VARLIK	Otomobil olması durumu
KBVARLIK	Küçük baş hayvan olması durumu
ARAZIVARLIK	Arazi olması durumu
TARMAKVAR	Tarım makinesi olması durumu

Çalışma kapsamında hanelerin kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri sorulmuş ve “hanelerin aylık gelir seviyeleri ve küçükbaş hayvan sahibi olma durumunu” ifade eden değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu kapsamda Logit Analizinden elde edilen tahmin sonuçları Çizelge 13'de sunulmuştur. Buna göre;

Ailelerin aylık gelirleri, kendilerini yoksul olarak tanımlamaları üzerinde negatif yönde etkili bulunmuştur. Bu sonuç teoriyle örtüşmektedir. Çünkü aylık gelir seviyesi hanelerin yoksulluklarıyla ilgili belirleyici sonuçlar vermektedir. Aylık gelir 100 TL arttıkça, hanelerin kendilerini yoksul olarak tanımlamaları eğilimi %11 azalmaktadır.

Ek olarak hanelerin küçükbaş hayvan sahibi olma durumları, kendilerini yoksul olarak tanımlamaları üzerinde pozitif yönde etkili bulunmuştur. Bu sonuç da teori ile örtüşmektedir. Çünkü küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine göre ve tarla, bahçe, bağ vb. üretim türlerine göre daha az masraf gerektirir. Sonuç olarak hanelerden küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği yapanlar, yapmayanlara göre %30 daha fazla kendilerini yoksul olarak tanımlama eğilimindedirler.

Çizelge 13. Hanelerin Kendilerini “Yoksul yada Yoksul Değil” Şeklindeki Tanımlamalarına İlişkin Logit Model Tahminleri

	Katsayı	Standart hata	z-değeri	p-değeri	Eğim
Const	6,58207	9,30636	0,7073	0,47940	
YAS	-0,0222418	0,106062	-0,2097	0,83390	0,00117005
EGITIM	-1,56952	1,67858	-0,9350	0,34977	-0,0592466
COCUKSAYI	0,45311	0,791656	0,5724	0,56708	-0,00140779
TEMELGELR	-1,60516	1,54196	-1,0410	0,29788	-0,0431284
AYLIKGELR	-1,7877	1,03582	-1,7259	0,08437 *	-0,0611813
EVKMN	1,21819	0,987683	1,2334	0,21743	0,0515707
EV_ICI_WC	2,55545	2,74415	0,9312	0,35173	0,122148
EV_SU_SS	-2,52758	2,62011	-0,9647	0,33470	-0,0269232
OTO_VARLIK	1,70171	2,38578	0,7133	0,47568	0,0731078
KBVARLIK	5,70816	3,06811	1,8605	0,06282 *	0,3014
ARAZIVARLIK	-0,548704	2,19977	-0,2494	0,80302	-0,0717351
TARMAKVAR	1,5317	2,06224	0,7427	0,45764	0,0241733
Ki-kare	25,9861 [0,0108]				

*** : %1 önem derecesi, ** : %5 önem derecesi, * : %10 önem derecesi

4. Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmeyle hız kazanan yoksullaşma, tarımsal faaliyetlerde yaşanan gelir düşüşüyle kırsal alanda yoksulluğun artmasına ve yoksulluğun kırdan kente taşınmasını hızlandırmıştır (Özdemir, 2010).

Bu çerçevede Çanakale İli Köprübaşı Köyü’nde yapılan bu araştırma ile kırsal alanda yaşayanların mevcut durumları ve yoksullukla ilgili hanelerin değerlendirmeleri araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Görüşülen kişilerin yaş ortalamasının 57 olduğu belirlenmiştir. Bu seviye köy nüfusunun çok genç olmadığına ilişkin sonuçlar vermektedir. Bu sonuçta hanelerin %72.5’inde göç yaşanmasının etkisi vardır. Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin %90’ı erkek olup görüşülen kişilerin %67.5’i ilkökul mezunudur. Hanelerin %42.5’inin aylık geliri 501-1000 TL arasındadır. Hanelerin %47.5’inde küçükbaş, %10.0’unda büyükbaş hayvan vardır ve hanelerin %65’i tarım arazisi sahibidirler. Yine hanelerin motorlu taşıt varlıklarına ilişkin sonuçlara göre; %37.5’inin traktörü, %37.5’inin otomobili ve %70’inin motorlu bisikleti vardır. Hanelerin %30’u ülke ekonomisini kötü, %37.5’i ülke ekonomisini normal ve %32.5’i ülke ekonomisini iyi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca hanelerin %35’i ülkemizdeki yoksulluğu insanların kendi başarısızlığına, %52.5’i ekonomik koşullara ve %12.5’i siyasi kararlara bağlamıştır. Hanelerin %22.5’i kendisini yoksul, %77.5’i orta halli olarak görmektedir. Hanelerin kendilerini yoksul olarak tanımlamalarında ailelerin aylık gelir seviyelerinin ve küçükbaş hayvancılık yapıyor olmalarının istatistiksel olarak etkili olduğu görülmüştür. Logit Analizi sonuçlarına göre hanelerin aylık gelirinde 100 TL gibi küçük bir artışta bile hanelerin %11’i kendilerini “yoksul değil” şeklinde tanımlama eğilimindedirler.

Bu sonuçlar neticesinde Köprübaşı Köyü için şunlar önerilebilir: Köyde arazisi olmasına karşılık çiftçilik yapmayan aileler vardır. Bu bizi toprakların boş kaldığı sonucuna götürmektedir. İşlenmeyen tarım arazileri kaynakların etkin kullanılmaması sorununu yaratmaktadır. Köy nüfusunun yaş ortalamasının yüksekliği doğal olarak bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. O halde köydeki genç çiftçiler bu kaynağı değerlendirmelidir. Köprübaşı Köyünün arazi varlığı incelendiğinde köye ait mevkilerden birinin adının “Kozova” yani “Ceviz ovası” olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi eskiden beri köyde ceviz yetiştirmeye uygun alanlar bulunmaktadır. Bu bulguları, yapılan arazi gözlemleri de desteklemektedir. Günümüzde ceviz yetiştiriciliği yüksek gelir elde etmek için yapılabilecek önemli hamleler arasında görülmektedir. Bu bağlamda köyde özellikle boş ve tarımsal potansiyeli uygun alanlarda yapılabilecek ceviz bahçesi tesislerinin gelecek yıllarda yüksek gelir sağlayabileceği öngörülmektedir. İlave olarak, köy muhtarı ile yapılan görüşme neticesinde köyün iklim ve toprak şartlarının çilek üretimine uygun olduğu sonucuna varılmış ve köyde çilek üretimi yapan ailelerin pazarlama konusunda problem yaşamadıkları gözlemlenmiştir. Gerek yöre insanının yatınlığı gerekse de alternatif ürün arayışı içinde olan üreticiler için çilek ürünün Köprübaşı Köyü için doğru bir tercih olabileceği düşünülmektedir. Köy, tarımsal potansiyel dışında önemli bir orman ve doğal hayat potansiyeline sahiptir. Kaz Dağlarının eteklerinde bulunan ve çeşitli derelerle beslenen köyün su kaynaklarının gerekli analizler ile incelenmesi ile alabalık yetiştiriciliğine uygun olup olmadığının incelenmesi gelecek yatırım planlarının oluşturulmasında katkı sağlayabilir. Ayrıca Köprübaşı Köyünün ve

civar bölgede bulunan av potansiyelinin değerlendirilmesiyle ve gerekli izinlerin alınmasıyla kontrollü bir av bölgesi yaratılabileceği düşünülmektedir. Bu sayede hem tarımsal hem de eko turizm fırsatları ile köye yeni gelir kapıları oluşturulabileceği öngörülmektedir.

Kaynaklar

- Coşkun, S. ve Tireli, M., 2008. Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, Nobel Yayınları , Ankara.
- Gürlel, C. F., 2004. Türkiye'nin Kapısındaki Fırsat, 2025'e Doğru Nüfus, Eğitim ve Yeni Açılımlar, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi AÇEV.
- İbrişim, N., 2008. Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Türkiye Üzerine Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Adana.
- Karabıyık, E., 1993. "Türkiye'de Orman-Köy İlişkileri ve Çevre", T.C. Orman Bakanlığı, 1.Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.
- Özdemir, S., 2010. Kırsal Yoksulluk: Günlüce Köyü Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Öztürk, Ş., 2008. Kırsal Yoksulluk Ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall 2008. s.611.
- Solmaz, E., 2007. Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların Yoksulluk Düzeyi Ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi Muğla Örneği. T.C. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi. s.115
- Şenses, F., 2006. Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk –Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Tireli, M., 2009. Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.
- TUİK, 2012a. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>
- TUİK, 2012b "Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları", http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=44 (Erişim tarihi: 21.05.2012)
- TUİK, 2012c. "İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları", www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 02.01.2012)
- TDK, 2005,"Türkçe Sözlük", Türk Dil Kurumu, Ankara.

Azerbaycan'da Kırsal Alanda Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele

Flora POLAT

flora.muslumova@intersun.az
floramuslumova@aydin.edu.tr
florasems@gmail.com

Azersun Holding, Ar-Ge bölümü, Bakü/Azerbaycan
İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Özet

Coğrafi ve tarihi bakımından dünyanın en önemli yerlerinden birinde bulunan Azerbaycan geniş Türk coğrafyasının önemli ülkelerinden biridir. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan sosyalist sistemden, serbest piyasa ekonomisine zorluklarla dolu bir geçiş yapmıştır. Bugünkü ve gelecekteki nüfusunun beslenmesi için gerekli olan gıda maddelerinin üretimi yönünde çok elverişli doğal şartlara sahiptir. Bağımsızlıktan önce kolhoz ve sovhoz aracılığıyla yürütülen tarımsal faaliyet, bağımsızlıktan sonra özelleştirmeler sonucu özel işletmeler tarafından yürütülmeye başlamıştır.

Azerbaycan'ın topraklarının %20'si işgal altında olup ve bu topraklardan gelen 1 milyondan fazla Azerbaycan Türk'ü ülkenin bütün bölgelerine ve kırsal alanlara yerleşerek, çeşitli projelerin uygulanmasıyla istihdam edilmektedirler. Bu çalışmada Azerbaycan'da kırsal alanlarda yoksulluk ve yoksullukla mücadele incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Tarım, Kırsal alan, Yoksulluk, Mücadele

Poverty and Poverty Alleviation in Rural Areas in Azerbaijan

Abstract

Azerbaijan located in one of the important historical and geographical locations of the World is the part of vast Turkish geography. After the dissolution of the USSR, Azerbaijan gained its independence and made difficult transition from the socialist system to free market economy. Azerbaijan possess very favorable natural conditions for foodstuff production necessary for the nourishment of the current population and next generations. Agricultural activity which was conducted through the kolkhoz and sovhoz before independence, began to be run by private businesses as a result of privatizations after independence.

20 percent of Azerbaijan's territory is under occupation and more than one million refugee which are settled around the country and in rural areas, are employed in the various projects. This study examines poverty and poverty alleviation in rural areas of Azerbaijan.

Key Words: Azerbaijan, Agriculture, Rural Areas, Poverty, Poverty Alleviation

Materyal ve Yöntem

Yapılan bu çalışma literatüre dayalı olup konu ile ilgili olarak kamu ve özel kurum ve kuruluşların yapmış oldukları çalışmalardan, konu ile ilgili yerli ve yabancı kitap ve makalelerden, internet yayınlarından yararlanılmıştır. Çalışma yöntemi ise iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada konu ile ilgili olarak Azerbaycan, Türkiye ve yurt dışındaki çalışmalar taranmıştır. İkinci aşamada ise incelenen kaynakların yorumlanması ve çeşitli açılardan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışmada Azerbaycan'da kırsal alanda yoksulluk ve yoksullukla mücadelede yapılan faaliyetler açıklanarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

1. Giriş

Yoksulluk yalnız çağımızın değil, tüm çağların bir gerçeği ve kuskusuz her çağda farklı koşullarda yaşanmış, farklı biçimler almış, farklı tanımlanmıştır. Ancak nasıl tanımlanırsa tanımlansın, hep acı olmuş, acı vermiştir. Bugün de yoksulluğu tanımlamak için birçok yaklaşım, birçok kriter geliştirilmekte, fakat sanırım bu olguyu insandan yola çıkarak anlatmak açısından "acı" odaklı yukarıdaki yaklaşım, yaşanan "insanlık hali ve duygusu" konusunda daha çok şey söylemektedir (Koray,2010).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli göstergelerinden birisi de yoksulluk oranlarıdır. Genel olarak gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde yoksulluk oranı da yüksektir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe gelir eşitsizliği azalırken yoksulluk oranları da düşmektedir (Çalışkan,2010)

Gelişmekte olan ülkeler, eşitsizliğin az olduğu ülkelere kıyasla yoksulluğu aynı oranda azaltabilmek için ya daha hızlı büyümeye ya da daha fazla zamana ihtiyaç duymaktadır(Musayeva,2011).

Dengeli ve devamlı ekonomik kalkınma, tüm ülkelerin ulaşmak istedikleri amaçlardan biridir. Bu amaca ulaşmak için yapılması gerekenlerin başında ise ülkenin mevcut kaynak ve imkânlarını en verimli şekilde kullanmak geliyor. Hemen her ülkede doğal bir merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgelerarası gelişme farklılıklarını ortaya çıkarmış ve büyük dengesizlikler yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç, bölgelerin ekonomik etkinliklerini, nüfus dağılımını, kentlerin, çevrenin ve doğal dokunun bütünlüğünü bozmuş, kalkınmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini yükseltmiş ve bütün bunlar daha ileri gelişmeye imkân vermeyen tıkanıklıklara yol açmıştır (Arslan, 2005).

Yoksulluğun tanımını yaptığımızda ekonomik kaynaklara yetersiz erişim nedeniyle oldukça düşük düzeyde mal ve hizmet tüketenler olarak tanımlandığını görmekteyiz (Larsson ve Hallerod, 2008)

Genel olarak tanımlandık ta, yoksulluk geleneksel olarak asgari yaşam standardını sağlayacak gelirden yoksun olmak olarak, maddi imkansızlıklar nedeniyle çeşitli kaynaklara erişememe durumunu belirtmektedir. Günümüzde yoksulluğun sadece ekonomik bir sorun olmaması yanında sosyal, siyasi, kültürel ve sağlık boyutları ile ele alınmasını sağlamıştır.

Yoksulluk, esas olarak bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Bireysel bir sorun olarak görülen yoksulluğun çözümünde, ekonomik büyümenin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, temel ihtiyaçlar yaklaşımında; su ve sağlık hizmetlerini içeren minimum tüketim düzeyi ile ilgili olarak tanımlanan temel ihtiyaçlara geliri yetmeyenler yoksul olarak tanımlanmaktadır (De Haan, 2000).

Yoksulluk tanımlarsak, ortalama kaynaklardan daha düşük bir yaşam standardına sahip olma durumudur. Dolayısıyla yoksul dediğimizde, toplumdaki olağan yaşam biçimleri ve alışkanlıklarını, gelirindeki yetersizlik nedeniyle yaşamayan kişi olarak tanımlamaktadır. “Fakir” bilimsel açıdan hem yaşam kalitesi hem de gelir açısından standartların gerisinde kalan kişidir. Ayrıca yoksulluk, bazı yazarlara göre dar ve geniş kapsamlı olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre dar açıdan yoksulluk; zorunlu giderlerini karşılayamama; barınacak yeri olmama ve açlıktan ölme durumu olarak tanımlanarak, bu, mutlak yoksulluk olarak da ifade edilmekte ve dolayısıyla mutlak yoksulluk oranı yoksulluğun en düşük durumunu göstermektedir.

Geniş kapsamlı yoksulluk tanımını açıklarsak, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları, yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde, toplumun genel olarak sosyal düzeyinin gerisinde kalmayı ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yazarlara ve toplumlara göre değişebilen göreceli yoksulluk kavramı ortaya çıkmaktadır.

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır (Uzun,2007).

Yoksulluk kavramı kişiler için kullanıldığı gibi, ülkeler içinde kullanılmaktadır. Genel olarak yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre yaşam standardının nasıl ölçüleceği, asgari yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir.

2. Azerbaycan Hakkında Genel Bilgiler

Toplam arazisi 86,600 km² olan Azerbaycan arazisinin %12’ini ormanlar, %1,7’ini su, %54,9’nu tarıma elverişli topraklar (bu alanın %31,1 otlaklardır), %31,4’nü ise diğer topraklar oluşturmaktadır.

Azerbaycan, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Coğrafi ve tarihi bakımdan dünyanın en önemli yerlerinden birinde bulunan Azerbaycan geniş Türk coğrafyasının önemli ülkelerinden biridir. Zengin doğal kaynaklara ve çeşitli iklimlere sahip Azerbaycan, Rusya tarafından işgal sonucunda güney ve kuzey Azerbaycan olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştır. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan sosyalist sisteminden, serbest piyasa ekonomisine zorluklarla dolu bir geçiş yapmıştır. Ermenistan’ın dağlık Karabağ bölgesine hak talep etmesine karşılık 20 seneden fazla zamanda Azerbaycan topraklarının %20’den fazlası işgal altındadır. İki iç deniz arasında bulunan Azerbaycan’ın doğusunda Hazar ve Gürcistan üzerinden batısında Karadeniz, ülkenin diğer memleketlerle deniz yolu ile bağlantısını sağlar. Bu mevki dolayısıyla Azerbaycan, uluslararası ticaret hareketlerine yardım edebilecek ve transit ticaretinden faydalar sağlayabilecek konumdadır. Orta Asya, Yakın Doğu ve Kafkasya gibi geniş alana önemli ülkelerinden biridir. Zengin doğal kaynaklara ve çeşitli iklimlere sahip Azerbaycan, Rusya tarafından işgal sonucunda güney ve kuzey Azerbaycan olmak üzere iki bölgeye ayrılmıştır. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan sosyalist sisteminden, serbest piyasa ekonomisine zorluklarla dolu bir geçiş yapmıştır. Ermenistan’ın dağlık Karabağ bölgesine hak talep etmesine karşılık 20 seneden fazla zamanda Azerbaycan topraklarının %20’den fazlası işgal altındadır. İki iç deniz arasında bulunan Azerbaycan’ın doğusunda Hazar ve Gürcistan üzerinden batısında Karadeniz, ülkenin diğer memleketlerle deniz yolu ile bağlantısını sağlar. Bu mevki dolayısıyla Azerbaycan, uluslararası ticaret hareketlerine yardım edebilecek ve transit ticaretinden faydalar sağlayabilecek konumdadır. Orta Asya, Yakın Doğu ve Kafkasya gibi geniş alana yayılan Türk dünyasında önemli coğrafyaya sahip olan Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasında bağlantı kurmak açısından oldukça önemli bir işlevi üstlenmektedir (Şemilova,2001)

Azerbaycan Cumhuriyeti Kafkasya ötesinde Büyük Kafkaslar ile Küçük Kafkaslar arasında yer almaktadır. Ülkenin kuzeyde Rusya Federasyonu (390 km), kuzeybatıda Gürcistan (480 km), batıdan Ermenistan (1007 km), güneyde İran Azerbaycan’ı (Güney Azerbaycan, 765 km) ve Türkiye (15 km), doğuda ise Hazar denizi ile sınırları bulunmaktadır. Hazar denizi ile sınırı en geniş bölgede 456 km olan Azerbaycan’ın toplam deniz kıyısının uzunluğu ise 713 km’dir. Azerbaycan’ın, Ermenistan’a sınır güney bölgeleri içinde yaklaşık 150.000 Ermeni nüfusa sahip Dağlık-Karabağ yer almakta olup, bu bölge dolayısı ile uzun yıllar süren savaşın ardından Azerbaycan’ın %20’lik bölümü Ermenistan işgaline uğramıştır(Şemilova,2001)

Dünyadaki 11 iklim tipinden 9’una sahip olan Azerbaycan’da iklim oldukça muhtelifdir. Bu durum bölgede oldukça geniş bir sahaya yayılan doğal zenginliklerin çeşitliliğine sebep olmuştur. Muhtelif iklim kuşağında yerleşen Azerbaycan’da coğrafi durum ve tabiat şartlarına göre birbirinden farklı beş iklim bölgesi vardır. Bunlar:

1. Büyük Kafkas İklim Bölgesi
2. Küçük Kafkas İklim Bölgesi
3. Lenkeran İklim Bölgesi
4. Kur-Aras (Merkezi Aran) iklim bölgesi
5. Nahçıvan iklim bölgesi.

Bu beş iklimin hüküm sürdüğü bölgeler arasında ayrıca geçiş iklimleri bulunmakta ve aynı iklim bölgesi içinde özel vasıfları olan 'iklim odalarına' da rastlanmaktadır.

Azerbaycan, verimli tarımsal arazilere ve petrol, doğalgaz ve demir cevherini de içeren geniş maden kaynaklarına sahiptir (TİKA,1993).

2010 yılı ocak ayı verilerine göre Azerbaycan nüfusu 9 milyondur. Toplam nüfusun %54,1'i şehirlerde, %45,9'u köylerde yaşarlar. Toplam nüfusun %49'unu erkekler, %51'ni ise kadınlar oluşturmaktadır. Toplam nüfusun %96'sı Müslümandır.

Tablo1: Azerbaycan Nüfusu (Bin Kişi)-Yıl Başı Rakamları

Yıl	Toplam Nüfus (Bin)	Buldukları Yer		Toplam içinde yüzde (%)	
		Şehirler	Köyler	Şehirler	Köyler
2000	8 032.8	4 116.4	3 916.4	51.2	48.8
2001	8 114.3	4 167.2	3 947.1	51.4	48.6
2002	8 191.3	4 219.7	3 971.6	51.5	48.5
2003	8 269.1	4 273.7	3 995.4	51.7	48.3
2004	8 349.0	4 403.6	3 945.4	52.7	47.3
2005	8 447.3	4 477.6	3 969.7	53.0	47.0
2006	8 553.0	4 565.7	3 987.3	53.4	46.6
2007	8 665.9	4 636.6	4 029.3	53.5	46.5
2008	8 779.8	4 733.6	4 046.2	53.9	46.1
2009	8 896.9	4 818.3	4 078.6	54.2	45.8
2010	8 997.4	4 866.6	4 130.8	54.1	45.9

Kaynak: Azerbaycan Nüfusu

http://www.azerbaijan.az/portal/General/Population/population_a.htmlnak:

Azerbaycan'da para birimi manattır. Azerbaycan, Türkiye'deki il ve ilçelere karşılık gelen "rayon" adı verilen idari bölgelere ayrılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bünyesinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, 65 rayon, 69 şehir, 13 şehir rayonu, 130 şehir tipli kasaba ve 4350'den fazla köy yerleşim birimi bulunmaktadır.

3. Azerbaycan'da Ekonomik Kalkınma Programları

1995 senesinde Azerbaycan'da yürütülen iktisadi bölgelemeye dayanarak ülkede 10 iktisadi bölge belirlenmiştir. Bu iktisadi bölgeler şunlardır:

1. Abşeron,
2. Guba-Haçmas,
3. Şeki-Zakatala,
4. Dağlık Şirvan,
5. Gence -Gazah,
6. Yukarı Karabağ,
7. Kelbecer-Laçın,
8. Aran,
9. Lenkeran- Astar
10. Nahçıvan

Coğrafi konum, doğal kaynaklar ve ekonomik faktörlerin farklı yoğunluklardaki dağılımı ülkede bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dengeli ve devamlı ekonomik kalkınma, tüm ülkelerin ulaşmak istedikleri amaçlardan biridir. Bu amaca ulaşmak için yapılması gerekenlerin başında ise ülkenin mevcut kaynak ve imkânlarını en verimli şekilde kullanmak geliyor. Hemen her ülkede doğal bir merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgelerarası gelişme farklılıklarını ortaya çıkarmış ve büyük dengesizlikler yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç, bölgelerin ekonomik etkinliklerini, nüfus dağılımını, kentlerin, çevrenin ve doğal dokunun bütünlüğünü bozmuş, kalkınmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini yükseltmiş ve bütün bunlar daha ileri gelişmeye imkân vermeyen tıkanıklıklara yol açmıştır (Arslan, 2005).

Tarihi süreç içinde bakıldığında, iktisadi faaliyetlerin belli mekânlarda yoğunlaşması ve buna bağlı olarak bölgeler ve ülkeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının varlığı çok öncelere uzanan eski bir olgudur. Söz konusu yoğunlaşmayı, çoğunlukla mekânsal olarak yerleşik bulunan belli olumlu faktörlerin/koşulların şekillendirdiğini görmekteyiz (Pirili, 2011).

Azerbaycan'da bölgesel politikalar tarihsel süreç içerisinde üç ayrı dönemde ele alınabilir. Birinci dönem; petrol üretimine başlanıldığından sosyalist rejimin kurulduğu 1920 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde sanayi ve hizmet sektörünün ülkenin Hazar kıyısında ve özellikle Bakü şehrinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1920 yılında sosyalist rejimin kurulması ile bölgesel kalkınma konusunda da ikinci bir döneme geçilmiştir. İkinci dönem; sosyalist rejimin kurulduğu 1920 yılı ile SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde; bölgesel planlama anlayışı da değişmeye başlamış, bölgesel planlama bir öncelik haline gelmiştir. Bölgesel kalkınma konusunda üçüncü dönem; Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan bu yana devam eden süreci kapsamaktadır (Muradov, 2012)

Azerbaycan'da bölgelerin potansiyelinin ve doğal zenginliklerinin verimli bir şekilde değerlendirilmesi ile tarımsal üretimi canlandırmak, petrol dışı sektörler olan sanayi, hizmet, ticaret, turizm gibi diğer alanları geliştirmek, istihdamı artırmak ve halkın refah düzeyini iyileştirmek maksatıyla 2004-2008 yılları arasında Azerbaycan Bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınma Devlet Programı uygulanmıştır. 2009 yılından itibaren ise ikinci program yürürlüğe girerek, başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Devlet programları, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına yönelik hazırlanmıştır. Devlet Programlarının hazırlanmasında en önemli amaç, Azerbaycan bölgelerinin mevcut potansiyelinin verimli bir şekilde değerlendirilmesini, ekonominin farklı alanlarının geliştirilmesini sağlamak, sanayi kuruluşlarının faaliyetlerinin genişlemesini sağlamak, ihracata dayalı üretimi desteklemek, yerli girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi suretiyle, halkın refah düzeyini iyileştirmek, istihdamı artırmak ve ülke ekonomisinin dinamik bir şekilde gelişmesini temin etmektir. Devlet programları arasında “2008-2015-ci illerde Azerbaycan Cumhuriyetinde yoksulluğun azaltılması ve devamlı geliştirilmesi Devlet programı” uygulanmaya başlamıştır.

4. Azerbaycan'da Yoksullukla Mücadele

Yoksulluk yalnız çağımızın değil, tüm çağların bir gerçeği ve kuskusuz her çağda farklı koşullarda yaşanmış, farklı biçimler almış, farklı tanımlanmıştır. Ancak nasıl tanımlanırsa tanımlansın, hep acı olmuş, acı vermiştir. Bugün de yoksulluğu tanımlamak için birçok yaklaşım, birçok kriter geliştirilmekte, fakat sanırım bu olguyu insandan yola çıkarak anlatmak açısından “acı” odaklı yukarıdaki yaklaşım, yaşanan “insanlık hali ve duygusu” konusunda daha çok şey söylemektedir (Koray, 2010).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli göstergelerinden birisi de yoksulluk oranlarıdır. Genel olarak gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde yoksulluk oranı da yüksektir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe gelir eşitsizliği azalırken yoksulluk oranları da düşmektedir (Çalışkan, 2010)

Gelişmekte olan ülkeler, eşitsizliğin az olduğu ülkelere kıyasla yoksulluğu aynı oranda azaltabilmek için ya daha hızlı büyümeye ya da daha fazla zamana ihtiyaç duymaktadır (Musayeva, 2011).

Azerbaycan'da toprak bütünlüğünün sağlanamaması en büyük problemlerden biridir. 2006 yılı ülke raporuna göre, Ermenilerin işgalci tutumu nedeniyle yaşanan Azerbaycan Ekonomisine verdiği zarar 22 milyar dolardır. Topraklarının %20'sinin işgal altında olması ile birlikte, 1988 yılında itibaren Ermenistan'la Dağlık Karabağ üzerinde başlayan savaştan sonra 1 milyondan fazla kişi yaşadıkları yerlerden kaçarak, Azerbaycan'ın savaştan olmayan bölgelerine sığınmışlar. Karabağ'dan gelen nüfus Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde çadırlarda, barakalarda ve devlet desteği ile yapılan evlerde yaşamaktadırlar.

2004-2008 yıllarında uygulanan sosyo-ekonomik kalkınma Devlet Programına göre, ülke genelinde kırsal alanların bağlı olduğu illere 9 elektrik merkezi kurulmuştur. Ülkenin, kırsal alanların bağlı olduğu birço ilçelere (Örnek; Lerik, Yardımlı, Füzuli vs.) ilk defa doğal gaz çekilmiş, yerli halk bundan istifade etmektedir. Kasabalar ve kırsal alanlara doğal gaz temini yanında, yeni yollar yapılmış, tamir işleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Devlet Programı çerçevesinde bölgelerde özürlülere, şehit ailelerine 33 ev verilmiş, sağlık merkezleri açılmış, 636 okul yapılmış, 192 okul tamir edilmiş, 18 spor kompleksleri açılmıştır.

Günümüzde Azerbaycan'ın en önemli amaçlarından biri Azerbaycan Ekonomisinin petrole bağımlılığını azaltarak, ekonomik gelişmenin daha çok kırsal alanlara yayılmasını sağlamaktır. Azerbaycan Ekonomisinde tarım, petrol ve inşaat sektöründen sonra üçüncü sektör olmaktadır. 2006 yılında toplam nüfusun %39.1 tarım sektöründe çalışırdı.

Tarımsal üretimde bulunan üreticilerin %99'98 özel sektördür. Özel sektörde, 1991 yılında Azerbaycan'da faaliyete başlayan “Azersun Holding” gıda üretimi, perakende satış ve tarım alanında faaliyet gösteren, ülkenin öncü şirketidir. Gıda sektöründe, Azerbaycan'ın üretici ve ihracatçı ülke haline gelmesinde büyük rol oynayan “Azersun Holding”, bünyesinde faaliyet gösteren fabrikaların güçlü üretim potansiyeli ile birlikte geniş ihracat ağına sahiptir. Sahip olduğu şirket idarecilik prensipleri, müşteri memnuniyeti, kalite teminatı, sosyal sorumluluk projeleri ve çevre koruma prensipleri ile halka hizmet etmektedir. “Topluma kattığı değeri sürekli artırmak ve faaliyetlerinde ekolojik dengeyi ön planda tutmak” misyonları arasındadır.

Azersun Holding'in tarımsal işletmelerinden biri olan Natural Greenland MMC, 2006 yılında Bilesuvar bölgesinde kurulmuştur. 3400 ha tarımsal arazisi olan işletmenin en önemli hedefleri arasında, bölgesel kalkınmayı sağlamak, özellikle Karabağ bölgesinden gelen nüfusu istihdam etmektir. Ayrıca Bilesuvar bölgesine yakın diğer illerin kırsal alan-

larında yaşayan nüfusun istihdamı da söz konusudur. Tarımsal faaliyette bulunan Natural Greenland’de çeşitli projeler uygulanmaktadır. Bu projelerden biri Organik Tarım Projesidir. 2009 yılında yürürlüğe giren Devlet Programlarına esasen, Organik Tarım Projesi 2009 yılında uygulanmaya başlamıştır. Proje sosyal bir proje olup, bölgesel kalkınma, istihdam, Karabağ’dan gelen nüfusun işle temini, sağlıklı ürün üretmek ve çevreyi korumak en önemli hedefleri arasındadır.

5. Sonuç

Günümüzde bölgelerarası gelişmişlik farkları, dünyanın çoğu yerinde en önemli sorunlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi, ülkelerin kendi sınırları içinde de gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler bulunmaktadır. Ülke içindeki bu gelişmişlik farkları pek çok sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmakta ve bu nedenle ülke genelinde bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik Ekonomik Kalkınma Devlet Programlarının yürürlüğe girmesiyle büyük uğraşlar verilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, son yıllarda, ekonomisinde ciddi şekilde artış gözlemlenen, uluslararası rezervleri sürekli artan, kendi sınırları içinde olduğu gibi, bölge genelinde de kalkınmaya ve yoksullukla mücadelede önemli katkılar sağlayan bir ülke olarak bilinmektedir.

Azerbaycan’da petrole bağımlılığı azaltmak, petrol dışı sektörlerin geliştirilmesini sağlamak ve kırsal alanlarda çeşitli projelerin uygulanmasıyla, bölge kalkınmasını ve yoksulluğun azalmasını sağlamak ülke ekonomisinin politikalarının temelini oluşturmaktadır.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan geçiş sürecinde ekonomisinde ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. 2004 yılında yürürlüğe giren Ekonomik Kalkınma Devlet Programlarının uygulanmasıyla ülkede bölgesel farklılıkların azalmasına, kırsal alanların kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına sebep olmuştur.

Azerbaycan’da uygulanmakta olan bölgesel ekonomik kalkınma programlarının ekonomik kalkınma ile ilgili hedefleri arasında, geri kalmış bölgelerin hızlı bir şekilde kalkındırılmasına, yoksulluğun azaltılmasına, ekonomik kaynakların kullanımı ve dağılımında bölgeler arasında belirli bir denge sağlanmasına giderek daha büyük ölçüde önem verildiği görülmektedir.

Kaynakça

- “Azerbaycan Ekonomisi Hakkında Genel Bilgiler”,
Web Adresi: http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/General/general_a.html Erişim Tarihi: 22.06.2012
- “Azerbaycan Tarımı Hakkında Genel Bilgiler”,
Web Adresi: http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/Agriculture/agriculture_a.html Erişim Tarihi: 22.06.2012
- “Azersun Holding”,
Web Adresi. http://www.azersun.com/tr_index.asp Erişim Tarihi: 22.06.2012
- “Azerbaycan Bölgelerinin Birinci Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Devlet Programının (2004-2008-ci iller)” İcrasının Sonuçları”,
WeAdresi:http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/newWorks/newWorks_a.html
Erişim Tarihi:22.06.2012
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgi”
Web Adresi: http://www.azerbaijan.az/portal/General/FireLand/fireLand_a.html Erişim Tarihi: 23.06.2012
- ARSLAN, K.,2005. “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları“, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7, s.275-294.
- Bayramova, A., 2011 “Azerbaycan’da Gelir Dağılımı”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 60, s. 393-432
- Çalışkan, S., 2010,” Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 59, s. 89-132
- Daniel, L., Bjorn,H., 2008. “Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion”, International Journal Of Social Welfare, Cilt: 17, s. 15-25.
- Koray, M., 2010, “Büyüyen Yoksulluk –Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı42, s.1-31
- Muradov, E., 2012. “Azerbaycan ve Almanya’nın Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:5, Sayı:1,s.103-105
- Şemilova,F., 2001. “Bağımsızlık Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi”, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- TİKA, 1993 “ Azerbaycan Ülke Raporu”, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları, Yayın No=5,
- Uzun, A., M., 2003. “Dünya Bankası ve Yoksulluk”, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4,Sayı 2, s.1-19

Iğdır İlinde Yoksulluğun Kaynaklarından Göç Gerçeği

Yakup Erdal ERTÜRK¹

erdal.erturk@igdir.edu.tr

Köksal KARADAŞ

¹ Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip bulunmaması ve yaşayabilecekleri asgari hayat standartlarına sahip olamaması şeklinde tanımlanabilecek yoksulluk gerçeği, Iğdır ilinin göç almasında ve göç vermesinde etkin rol oynamaktadır. Bu çalışmada 2011 yılında iller arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 69. sırada yer alan Iğdır ilinin adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerinin ışığında aldığı ve verdiği göç incelenmiştir. Bu verilere göre Iğdır iline 2010-2011 yılları arasında 6.915 kişi göç ederken, Iğdır ilinden 8.579 kişi göç etmiştir. Iğdır ilinin 2007-2008 yılında Net Göç Hızı % 20,42 iken şiddetli bir düşme göstererek 2010-2011 yılında % 8,77'e gerilemiştir. Çalışma verileri ışığında Iğdır ilindeki mevcut durumu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Göç, Net Göç, Net Göç Hızı, Iğdır.

Immigration Fact from Sources of Poverty in Iğdir Province

Abstract

Because of not provide to have basic life standards and to survive minimum life standards which causes poorness, province of Iğdir has human migration both from Iğdir or to Iğdir. In this study the human migration traffic of Iğdir was studied under data of population registration system based on address in Iğdir which was 69th level for social-economics development. According to this data 6.915 people migrated to Iğdir and 8.579 people migrated from Iğdir in 2010-2011. The netto migration speed decreased from 20.42% in 2007-2008 to 8.77% in 2010-2011. This study aimed to reveal this situation in the province of Iğdir.

Keywords: Poverty, İmmigration, Net Migration, Net Migration Rate, Iğdir.

1. Giriş

Göç olgusu, insanların geçimlerini sağlamak için daha müsait yerlere gitmek ve buralarda iş bulmak, çeşitli imkânlardan faydalanmak ve yerleşmek için, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirmek olarak tarif edilmektedir. Endüstrinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu, ekonomik olduğu kadar sosyal yapıdaki değişimlerde de etkisini göstermektedir. Endüstriyel gelişme sonucu kentlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, kırdan kente göçün başlıca nedenini oluşturmaktadır (Arpacı ve Tokyürek, 2007).

Göç sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve aynı zamanda çevresel nedenlerin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte göç hareketleri insanlar toplulukları halinde yaşamaya başladıktan sonra ortaya çıkan yani kadimden beri var olan toplumsal bir gerçek olarak düşünülmelidir. Ölçülebilir niteliklerdedirler ve iş gücü piyasalarındaki şartların ve gelişmelerin anlaşılmasında yardımcı olabilirler (Anonim 2012). Kentsel alanlarda gençler arasındaki işsizliğin daha yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat iş bulma yönündeki beklenti hâlâ kırsal alandan kent alanlarına yapılan göçün itici sebeplerindedir.

Sosyolojik açıdan göç sürecine ilişkin olarak ortaya konan itici faktörler göç edilen bölgenin ekonomik, siyasal ve kültürel talep ve ihtiyacına cevap verememesi karşılığında göç edilen yerin çekicilik taşıdığı anlamına karşılık gelmektedir. Bir anlamda görece gelişmemiş ya da az kalkınmış bölgelerden, kalkınmış bölgelere göç yaşanması kaçınılmaz bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Zira göçmenleri hareket ettiren saik ekonomik çıkarları, sosyal ilişkileri ve kültürel benzerliklere dayanan ortaklıklarıdır (Kolukırcık, 2012)

Göçler çeşitli şekillerde tezahür etmektedir. Günümüzde en sık görülen göç türleri, kırdan kıra, kırdan kente, kentten kıra, kentten kente ve ülkeden ülkeye olmak üzere beş kategoridir.

2. Türkiye'de Göç

İkinci dünya savaşı sonrasında ülkemizde yaşanan en önemli problemlerin başında köylerde topraktan kopma, kentlere ve metropolitan merkezlere göç gelmektedir (Türkdoğan, 2006). 1950'li yıllardan başından itibaren Türk tarımında görülen makineleşmeye paralel olarak işlenebilir tarım arazilerinin de uç sınırlara ulaşılması, yolların ve iletişim araçlarının yaygınlaşması, kentlerin daha ulaşılabilir hale gelmesi, köyden şehre göçün gelişmelerin sıklaşmasıyla birlikte başlayan köyden kente ve doğudan batıya yönelen göç dalgası özellikle 60 ve 70'li yıllarda hızını kesmeden artırmış ve günümüze kadar devam etmiştir. İç göçün 1980'lere kadar en önemli nedeni ekonomik iken, 1980'li yıllardan itibaren güvenlik sorunu ön plana çıkmaya başlamıştır (Deniz ve Etilan, 2009). TÜİK (Nüfus sayımları ve ADNKS) tarafından verilen istatistikler, 1950lerde ve sonrasında hızlanan iç göç sürecinin önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Geçtiğimiz son 60 yılda, bu eğilim temel bir şekilde devam etmiş ve % 65'lik bir kentleşme oranının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir

(Anonim 2012). Türkiye genelinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre 2010 - 2011 yılında 2.420.181 kişi yaşadığı yerden bir başka yere göç etmiş, iş veya başka gerekçelerle yer değiştirmiştir.

Göç seçicidir; genellikle ilk göç eden, nüfusun en yoksul katmanı değildir. Bir başka yerde geçimini sürdürme imkânları hakkında belirli bir bilgiye ihtiyaç olduğu gibi bunun yanında belirli bir miktar sermaye de gereklidir. Ancak insanların taşınmasına neden olan en önemli sebep daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak için besledikleri umuttur. Gelir düzeylerinde beklenen iyileşmeler sıklıkla göçten sonra elde edilen asıl gelirden daha belirleyicidir (Anonim 2012).

Göç, yaş ve cinsiyet açısından da seçicidir. Gençler Türkiye’de de göç süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ya doğrudan karar verici rolü üstlenmektedirler ya da aile üyeleri olarak göç etmektedirler. Türkiye’de iç göç çocuklu genç aileler için oldukça tipik bir durumdur (Anonim 2012).

İş imkânları, özellikle de eğitim düzeyi düşük gençlerin iş imkânları, yalnızca düşük ücretle çalışılan vasıfsız işlerde ve genellikle de kayıt dışı ekonomi kapsamında vardır. Cinsiyete bağlı farklılıkların da bu noktada altı çizilmelidir. Kentsel alanlarda, vasıfsız genç erkekler mevsimlik inşaat ve turizm sektöründe çalışmakta, vasıfsız genç kadınlar ise ya işgücüne katılmamakta, ya da kayıtsız hizmet ve tekstil sektörlerinde çalışmaktadırlar (Anonim 2012).

Kırdan kente göçe yol açan başka sebepler de vardır ve bu sebepler “gönüllü olmayan” sebepler olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de doksanlı yılların başından bu yana, güvenlik nedeniyle göç akışları yaşanmıştır. Özellikle Türkiye’nin Güneydoğu ve Doğu’sundan gelen göçmenler, yalnızca İstanbul, İzmir, Adana ve Mersin gibi büyük anakent şehirlere değil, aynı zamanda Diyarbakır gibi şehirlere de taşınmıştır. Göç, bu nedenle yerel kentsel ekonomileri ve işgücü piyasaları üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur.

Göç akışları, sadece köy-kasaba ve şehir arasındaki yolları takip etmez. İş arama, eğitim ve daha iyi bir toplumsal, kültürel ve fiziksel alt yapı arayışına da değinmek gerekmektedir. Göç nedenlerine bakarken “eğitim amaçlı” göç sıklıkla karşılaşılan bir cevaptır (Anonim 2012). Türkiye’de göçün önemli sebeplerinden birisi de eğitim amaçlı olarak kentten kente göçtür.

Türkiye’de iç göçün diğer kuvvetli bir sebebi ise mevsimlik göç akımlarıdır. Mevsimlik göç, Türkiye’nin değişik bölgelerinde tarım işçisi olarak çalışan bazı gruplar için geleneksel bir yöntemdir. Ailelerin tümünün mevsimlik göçünün bu daha “geleneksel” şekli Türkiye için aşına bir kavramdır. Genç bireylerde ise mevsimsel göç farklı bir biçim de almaktadır. Genç bireyler kent merkezlerine inşaat ve batıdaki kent merkezlerine inşaat ve turizm sektörlerinde çalışmak üzere taşınmaktadır.

Göç konusunda önemli bir tespit ise, iç göçün %70’inin kentten kente göç olmasıdır. TÜİK’in 2010-2011 yılı göç istatistiklerine göre, İstanbul, Ankara ve İzmir kentleri Türkiye’nin en fazla iç göç alan kentleridir. Türkiye’nin en çok göç alan üç ili, aynı zamanda, en çok göç veren üç ilidir. Sadece İstanbul, Türkiye’deki iç göçün %13,58’ini almakta, bu üç ilin toplamı ise % 23.45’ini bulmaktadır. Türkiye’deki göçün karakteristikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kocaman, 2008):

- Göç akımlarının ana yönü Doğu’dan Batı’ya ve orta bölgelerden kıyılarıdır.
- Erkekler kadınlardan daha fazla göç etmektedir. Göçmenlerin % 55’i erkek ve % 45’i kadındır.
- Kırsal alanlardan kentlere göç, genç yaşın bir olgusudur. Bu grup, kendiliklerinden şehirlere doğru hareket eden gençler ve küçük çocuklarıyla kente gelen genç ailelerden oluşmaktadır.
- Kadınlar genellikle evli göç ederken, bekâr erkeklerin göç etmesi tipiktir.
- Kadınlar genellikle evlilik nedeniyle, erkekler iş bulmak için göç etmektedirler.
- İç göçmen nüfusunun eğitim düzeyi ülke ortalamasından daha yüksektir. Gençlerin sadece % 7’si okuma yazma bilmemektedir. Erkeklerin eğitim düzeyi kadınlardan daha yüksektir.
- Erkek ve kadın göçmenler için işsizlik oranları ulusal ortalamanın altındadır.
- Göçmenlerin çoğu hizmet sektöründe iş bulmaktadır.

Türkiye’de köyden kente göçlerin yarattığı sorunlar, 1970’lerden sonra birikmeye başlamış ve sonraki yıllarda aşağıdaki gelişmelerin kentlerde oluşmasına neden olmuştur (Kaygalak, 2006; Gürbüz, 2007):

- Yoğun nüfus baskısı ve çarpık kentleşme,
- Gecekondulaşma,
- Hırsızlık, gasp, anarşi ve diğer adli ve toplumsal sorunlar,
- İşsizlik,
- Yabancılaşma,
- Kültür çatışması,

Yıllar itibarı ile kentler, köyden kente göç edenleri kendi bünyesinde sindiremeden, yeni göç dalgaları ile karşılaşmışlardır. Göçler sonucu varoşların oluşması ve bu bölgelerde yeni ve çarpık kentler meydana gelmiştir. Bunun sonucunda süratle kentsel bölgelerdeki çekici faktörler, itici faktör haline dönüşmeye başlamıştır (Güreşçi ve Yurttaş, 2008).

3. Iğdır İlinde Göç Gerçeği

İnsanlar hayata tutunabilmek ve yeni bir başlangıç yapmak üzere Iğdır’a göçerken, göçmenlerin getirdiği yoksulluk ve diğer problemler şehrin yerlilerinin kentin dışında yeni bir dünya aramalarına yol açmıştır. Iğdır İl olduktan sonraki döneme ait TÜİK verilerine göre, Iğdır ilinde 1995-2000 döneminde -1.361 kişi olan net göç rakamı ile iller arasında 30. sırada yer alan Iğdır ilinin aynı dönemdeki net göç hızı -9,3’tür.

Iğdır ili Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2007- 2008 yılında 184.025 kişi olan nüfusunun, şehrin kalkınmasına paralel olarak nispi bir artış eğilimine girdiği ve 2010-2011 yılında 188.857 kişiye ulaşmıştır (Çizelge 1). 2007-2008 yılında Iğdır ilinden 9.356 kişi göç ederken, şehre 5.559 kişi göç etmiştir. Aynı yıllar itibarıyla net göç -3.797 kişiden, -1.664 kişiye gerilerken, net göç hızı % 20,42'den, % 8,77'ye gerilemiştir. Iğdır, genel olarak göç veren bir ildir. Net göç hızı genellikle negatif bir durum sergilemesine karşılık şehrin verdiği göçün nispi olarak azaldığı, aldığı göçünde hızını kesmeden artışına devam ettiği Çizelge 1'den görülmektedir.

Çizelge 1 - Iğdır ili Nüfusu, Aldığı Göç, Verdiği Göç Net Göç ve Net Göç Hızı (2007-2011)

	ADNKS İl Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2007-2008	184.025	5.559	9.356	-3.797	-20,42
2008-2009	183.486	5.179	7.986	-2.807	-15,18
2009-2010	184.418	6.667	8.353	-1.686	-9,10
2010-2011	188.857	6.915	8.579	-1.664	-8,77

Iğdır ilinin diğer illerden aldığı göç rakamlarına bakıldığında ise; her ilden göç aldığı görülmektedir. 2007-2008 yılında bütün illerden 5.559 kişi Iğdır'a göçerken, 2011 yılına gelindiğinde bu rakamın 6.915 kişiye yükseldiği görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2 – Iğdır İlinin İllere Göre Aldığı Göç Miktarları (2007-2011)

	2007-2008	2009-2008	2009-2010	2010-2011
Türkiye	5.559	5.179	6.667	6.915
İstanbul	1.824	1.422	1.533	1.655
Ağrı	327	603	750	856
Kars	345	307	344	396
Ankara	363	254	369	368
İzmir	249	214	289	283
Erzurum	225	188	289	217
Van	72	157	133	166
Bursa	108	83	169	134
Trabzon	59	35	69	108
Diyarbakır	61	73	89	105

Iğdır ili 2011 yılında 1.655 kişi ile en çok İstanbul ilinden göç almıştır. Bunu sırasıyla 856 kişi ile Ağrı ili, 396 kişi ile Kars, 368 kişi ile Ankara, 283 kişi ile İzmir, 217 kişi ile Erzurum, 166 kişi ile Van, 134 kişi ile Bursa, 108 kişi ile Trabzon ve 105 kişi ile Diyarbakır izlemiştir. Iğdır ili yoğunlukla büyük şehirlerden göç almakta olduğunu Çizelge 2'deki diğer yıl rakamları teyit etmektedir. Bunda bu şehirlerden tayin yoluyla gelen memurların etkili olduğu söylenebilir. 2008 yılında açılan Iğdır Üniversitesinin ve organize sanayi bölgesinin faaliyete geçmesi, Dilucu Sınır Ticareti Merkezi, hayvancılık teşviklerinin çok sayıda ciddi yatırıma dönüşmüş olması gibi etmenler Iğdır ilinde geleceğe yönelik beklentilerin artmasına, göç kararlarının ertelenmesine yol açmış görünmektedir.

Çizelge 3 – Iğdır İlinin İllere Göre Verdiği Göç Miktarları (2007-2011)

	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Türkiye	9.356	7.986	8.353	8.579
İstanbul	2.763	2.503	2.655	2.736
Ankara	434	505	458	499
Ağrı	938	409	558	431
Kars	610	372	575	410
İzmir	596	370	337	324
Erzurum	199	369	198	286
Bursa	337	209	197	188
Kocaeli	212	155	195	182
Antalya	181	124	177	182
Van	67	135	164	173

Iğdır ilinin diğer illere verdiği göç rakamlarına bakıldığında ise; her ilden göç aldığı gibi her ile de göç verdiği görülmektedir. 2007-2008 yılında bütün illere 9.356 kişi Iğdır'dan göç ederken, 2011 yılına gelindiğinde bu rakamın 8.579

kişiyeye düştüğü görülmektedir (Çizelge 3). Iğdır ili 2011 yılında 2.736 kişi ile en çok İstanbul iline göç vermiştir. Bunu sırasıyla 499 kişi ile Ankara ili, 431 kişi ile Ağrı, 410 kişi ile Kars, 324 kişi ile İzmir, 286 kişi ile Erzurum, 188 kişi ile Bursa, 182 kişi ile Kocaeli, 182 kişi ile Antalya ve 173 kişi ile Van izlemiştir. Iğdır ilinin yoğunlukla büyük şehirlere göç vermekte olduğunu Çizelge 2'deki diğer yıl rakamları teyit etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında da bu şehirlere tayin yoluyla giden memurların etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye genelinde 2010-2011 yılında göç eden toplam 2.420.181 kişinin 1.204.530 kişinin Erkek, 1.215.651 kişinin kadındır. Iğdır iline 2010-2011 yılında 3.470'i erkek, 3.445'i kadın 6.915 kişi göç etmiştir.

Iğdır ilinin aldığı göçü yaş grupları itibarıyla incelediğimizde; Iğdır iline 2010-2011 yılında göç edenlerin en kalabalık grubunu %36,83'ü 25-39 yaş grubu oluştururken, bunu sırasıyla, % 26,97 yüzdeyle 15-24 yaş grubu, % 23,08 yüzdeyle 0-14 yaş grubu, % 7,81 yüzdeyle 40-54 yaş grubu, % 3,24 yüzdeyle 55-64 yaş grubu ve %2,07 yüzdeyle 65 üstü yaş grubu izlemiştir.

Çizelge 4 – Iğdır İlinin Aldığı Göçün Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2007-2011)

Yaş grubu	Cinsiyet	2007-2008		2008-2009		2009-2010		2010-2011	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Toplam	Toplam	5.559	100,00	5.179	100,00	6.667	100,00	6.915	100,00
	Erkek	2.993	53,84	2.798	54,03	3.507	52,60	3.470	50,18
	Kadın	2.566	46,16	2.381	45,97	3.160	47,40	3.445	49,82
0-14	Toplam	1.334	100,00	1.743	100,00	1.743	100,00	1.596	100,00
	Erkek	692	51,87	932	53,47	932	53,47	795	49,81
	Kadın	642	48,13	811	46,53	811	46,53	801	50,19
15-24	Toplam	1.252	100,00	1.663	100,00	1.663	100,00	1.865	100,00
	Erkek	615	49,12	794	47,75	794	47,75	845	45,31
	Kadın	637	50,88	869	52,25	869	52,25	1.020	54,69
25-39	Toplam	1.703	100,00	1.962	100,00	1.962	100,00	2.115	100,00
	Erkek	945	55,49	1.073	54,69	1.073	54,69	1.114	52,67
	Kadın	758	44,51	889	45,31	889	45,31	1.001	47,33
40-54	Toplam	519	100,00	519	100,00	519	100,00	540	100,00
	Erkek	303	58,38	282	54,34	282	54,34	305	56,48
	Kadın	216	41,62	237	45,66	237	45,66	235	43,52
55-64	Toplam	195	100,00	189	100,00	189	100,00	224	100,00
	Erkek	96	49,23	102	53,97	102	53,97	112	50,00
	Kadın	99	50,77	87	46,03	87	46,03	112	50,00
65+	Toplam	120	100,00	124	100,00	146	100,00	143	100,00
	Erkek	59	49,17	53	42,74	62	42,47	60	41,96
	Kadın	61	50,83	71	57,26	84	57,53	83	58,04

Iğdır ilinden 2010-2011 yılında 4.310'u erkek, 4.269'u kadın 8.579 kişi göç etmiştir. Iğdır ilinin verdiği göçü yaş grupları itibarıyla incelediğimizde; Iğdır iline 2010-2011 yılında göç edenlerin en kalabalık grubunu % 34,28'lik yüzdeyle 25-39 yaş grubu oluştururken, bunu sırasıyla, % 30,28 yüzdeyle 15-24 yaş grubu, % 23,03 yüzdeyle 0-14 yaş grubu, % 7,95 yüzdeyle 40-54 yaş grubundan, % 2,39 yüzdeyle 55-64 yaş grubundan ve % 2,06 yüzdeyle de 65 üstü yaş grubu izlemiştir.

Çizelge 5 – Iğdır İlinin Verdiği Göçün Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2007-2011)

Yaş grubu	Cinsiyet	2007-2008		2008-2009		2009-2010		2010-2011	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Toplam	Toplam	9.356	100,00	7.986	100,00	8.353	100,00	8.579	100,00
	Erkek	4.766	50,94	4.042	50,61	4.187	50,13	4.310	50,24
	Kadın	4.590	49,06	3.944	49,39	4.166	49,87	4.269	49,76
0-14	Toplam	2.682	100,00	1.769	100,00	2.054	100,00	1.976	100,00
	Erkek	1.424	53,09	927	52,40	1.031	50,19	1.048	53,04
	Kadın	1.258	46,91	842	47,60	1.023	49,81	928	46,96
15-24	Toplam	2.317	100,00	2.541	100,00	2.345	100,00	2.598	100,00
	Erkek	1.018	43,94	1.113	43,80	1.044	44,52	1.127	43,38
	Kadın	1.299	56,06	1.428	56,20	1.301	55,48	1.471	56,62
25-39	Toplam	2.900	85,28	2.366	85,08	2.676	84,19	2.941	80,14
	Erkek	1.295	44,66	1.094	46,24	1.187	44,36	1.271	43,22
	Kadın	1.178	40,62	919	38,84	1.066	39,84	1.086	36,93
40-54	Toplam	841	100,00	716	100,00	731	100,00	682	100,00
	Erkek	472	56,12	394	55,03	406	55,54	388	56,89
	Kadın	369	43,88	322	44,97	325	44,46	294	43,11
55-64	Toplam	236	100,00	231	100,00	238	100,00	205	100,00
	Erkek	112	47,46	113	48,92	115	48,32	99	48,29
	Kadın	124	52,54	118	51,08	123	51,68	106	51,71
65+	Toplam	149	100,00	165	100,00	149	100,00	177	100,00
	Erkek	68	45,64	69	41,82	61	40,94	68	38,42
	Kadın	81	54,36	96	58,18	88	59,06	109	61,58

ADNKS sistemi 2008-2009 yılı verilerine göre Iğdır'a göç edenlerin eğitim durumları Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6 – Iğdır Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Aldığı Göç (6+ Yaş, 2008-2009)

Bitirilen eğitim düzeyi	Cinsiyet	Iğdır	Yüzde
Okuma yazma bilmeyen	Toplam	297	100,00
	Erkek	67	22,56
	Kadın	230	77,44
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	Toplam	1051	100,00
	Erkek	550	52,33
	Kadın	501	47,67
İlkokul mezunu	Toplam	726	100,00
	Erkek	424	58,40
	Kadın	302	41,60
İlköğretim mezunu	Toplam	411	100,00
	Erkek	214	52,07
	Kadın	197	47,93
Ortaokul veya dengi okul mezunu	Toplam	110	100,00
	Erkek	54	49,09
	Kadın	56	50,91
Lise veya dengi okul mezunu	Toplam	1159	100,00
	Erkek	657	56,69
	Kadın	502	43,31
Yüksekokul veya fakülte mezunu	Toplam	539	100,00
	Erkek	314	58,26
	Kadın	225	41,74
Yüksek lisans mezunu	Toplam	29	100,00
	Erkek	22	75,86
	Kadın	7	24,14
Doktora mezunu	Toplam	16	100,00
	Erkek	15	93,75
	Kadın	1	6,25
Bilinmeyen	Toplam	311	100,00
	Erkek	196	63,02
	Kadın	115	36,98
	Toplam	4.649	

Bu verilere göre Iğdır iline göç eden nüfusun eğitim durumuna göre dağılımlarına bakıldığında, bu nüfusun en kalabalık grubunu % 24,93 yüzdeyle lise ve dengi okul mezunlarının oluşturduğu, % 22,61'ni okuma yazma bilen ama bir okul bitirmeyenlerin, % 15,62'sini ilkokul mezunlarının, % 11,59'unu yüksekokul veya fakülte mezunlarının, % 8,84'nü

ilköğretim mezunlarının, % 6,39'unu okuma yazma bilmeyenlerin, % 0,62'sini yüksek lisans mezunlarının ve % 0,34'ünü doktora mezunu olanların oluşturduğunu ve % 6,69'unun ise eğitim durumlarının bilinmediği görülmektedir.

Çizelge 7 – Iğdır'ın Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Verdiği Göç (6+ Yaş, 2008-2009)

Bitirilen eğitim düzeyi	Cinsiyet	Iğdır	Yüzde
Okuma yazma bilmeyen	Toplam	494	100,00
	Erkek	96	19,43
	Kadın	398	80,57
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	Toplam	1.536	100,00
	Erkek	750	48,83
	Kadın	786	51,17
İlkokul mezunu	Toplam	876	100,00
	Erkek	459	52,40
	Kadın	417	47,60
İlköğretim mezunu	Toplam	667	100,00
	Erkek	334	50,07
	Kadın	333	49,93
Ortaokul veya dengi okul mezunu	Toplam	142	100,00
	Erkek	81	57,04
	Kadın	61	42,96
Lise veya dengi okul mezunu	Toplam	2.133	100,00
	Erkek	1.095	51,34
	Kadın	1.038	48,66
Yüksekokul veya fakülte mezunu	Toplam	785	100,00
	Erkek	448	57,07
	Kadın	337	42,93
Yüksek lisans mezunu	Toplam	52	100,00
	Erkek	33	63,46
	Kadın	19	36,54
Doktora mezunu	Toplam	6	100,00
	Erkek	4	66,67
	Kadın	2	33,33
Bilinmeyen	Toplam	655	100,00
	Erkek	402	61,37
	Kadın	253	38,63
	Toplam	7.346	

ADNKS sistemi verileriyle Iğdır'dan göç edenlerin eğitim durumlarına ait veriler 2008-2009 yılına aittir (Çizelge 6). Bu verilere göre Iğdır ilinden göç eden nüfusun eğitim durumuna göre dağılımlarına bakıldığında, bu nüfusun en kalabalık grubunu % 29,02 yüzdeyle lise ve dengi okul mezunlarının oluşturduğu, % 20,91'ni okuma yazma bilen ama bir okul bitirmeyenlerin, % 11,92'sini İlkokul mezunlarının, % 10,69'unu yüksekokul veya fakülte mezunlarının, % 9,08'ni ilköğretim mezunlarının, % 6,72'sini okuma yazma bilmeyenlerin, % 0,71'sini yüksek lisans mezunlarının ve % 0,08'ini doktora mezunu olanların oluşturduğunu ve % 8,92'sinin ise eğitim durumlarının bilinmediği görülmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Iğdır ilinde TÜİK Nüfus sayımlarına ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Iğdır, genel olarak göç veren bir ildir. Net göç hızı genellikle negatif bir durum sergilemesine karşılık şehrin verdiği göçün nispi olarak azaldığı, aldığı göçünde hızını kesmeden artışına devam ettiği görülmüştür. Buna karşılık net göç hızının ciddi şekilde yavaşladığını söyleyebiliriz. Bu yavaşlamada 2008 yılında açılan Iğdır Üniversitesinin ve organize sanayi bölgesinin faaliyete geçmesi, Dilucu Sınır Ticareti Merkezinin Iğdır ili sınır ticareti gelirlerinde ciddi artışlar gerçekleştirmesinin, hayvancılık teşviklerinin çok sayıda yatırıma dönüşmüş olması gibi etmenler Iğdır ilinde geleceğe yönelik beklentilerin artmasına, göç kararlarının ertelenmesine yol açmış olduğu görülmektedir.

Iğdır ilinde göç rakamlarında tayin yoluyla gelen ve giden memurların tesirinin yüksek olduğunu ülke genelinde bütün illerden göç alması ve vermesi açıklamaktadır. İstatistikler tayin yoluyla gelen ve giden memurlardan arındırıldığında şehrin belirli bölgelerinde oluşan gecekondualarda yaşayan ve her geçen gün sayısı artan insanların dramı görülebilecektir. Iğdır'a yoksulluğu büyük oranda taşıyan bu göçmenlerin, yarattığı olumsuzlukların şehirde göç etmeye karar veren varlıklı insanların, bu kararları üzerinde oldukça mühim bir etki yarattığını söyleyebiliriz.

İğdır iline göç eden nüfusun % 36,83'ünü 25-39 yaş grubuna mensup insanların oluşturduğu, % 50,18'inin erkek, 49,82'sinin kadın olduğu, % 24,93'ünün lise ve dengi okul mezunu olduğunu, İğdır ilinden göç eden nüfusun % 34,28'ini 25-39 yaş grubuna mensup insanların oluşturduğu, % 50,24'ünü erkek, 49,76'sının kadın olduğu, % 29,02'sinin lise ve dengi okul mezunu olduğunu, göçle giden ya da gelen erkeklerin kadınlardan daha eğitilmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Bu mevcut durumu gösteren verilerin ışığında İğdır ilinde göçün ana kaynağının yoksulluk olduğunu, İğdır iline yapılacak olan yatırımların yaratacağı istihdamın göç sürecini durdurabileceğini söyleyebiliriz. Mevcut büyük yatırımlardan İğdır Üniversitesinin kampüsünün tamamlanması, Dilucu Sınır Ticareti Merkezi'nin aktif hale getirilmesi, havalanının açılması, organize sanayi bölgesinin canlandırılması, tarımın özellikle İğdır topraklarındaki tuzluluğu tolere etme imkânından dolayı sebzeçiliğin teşvik edilmesinin, farklılığının belirgin olmasından dolayı marka olmayı hak etmiş olan kayısı ve elma gibi meyvecilik ürünlerinin pazarlama imkânlarının artırılmasına yönelik yatırımların yapılması, etkin bir terörle mücadele programının hayata geçirilerek can güvenliğinin sağlanması halinde Ağrı Dağı'nın ve eşsiz endemik gen kaynaklarının eko turizme açılması, kısaca İğdır ilinin ekonomik potansiyelinin canlandırılması halinde İğdır ilinden göçün durmasının yanı sıra tersine göç yaşanabilecektir.

Kaynakça

Anonim. 2012. Göç ve İstihdam: Çalışma Hayatı, Antalya Kent Merkezi. Birleşmiş Milletler Ortak Programı, Herkes İçin İnsana Yakışır İş: "Ulusal Gençlik İstihdam Programı ve Antalya Pilot Bölge Uygulaması", İŞKUR Türkiye İş Kurumu ve MDGIF MDG Achievement Fund.

Arpacı, F., Tokyürek, Ş. 2008. Kırdan Kente Göç Eden Ailelerde Bireylerin Kız Çocuklarının Meslek Kazanması ve Çalışmasına İlişkin Görüşleri, e-Journal of New World Sciences Academy, 2008, Volume: 3, Number: 1, Article Number: C0036.

Deniz, O. ve Etlan, E. 2009. Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6 Sayı:2.

Gürbüz, M., 2007. Yüreğir'e Göç Eden Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şehirleşme Sürecindeki Değişimi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 15. 1-12.ss.

Güreşçi, E., Yurttaş, Z., 2008. Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 14(2):47-54.ss.

Kaygalak, İ., 2006. İzmir Karşıyaka-Çiğli Periferisinde Göçün Sosyoekonomik Boyutları. Ege Coğrafya Dergisi, 15. 87-103.ss.

Kocaman, T. 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri 1965 – 2000. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).

Kolukırık, S. 2012. Göçler ve Kentler: Dilovası Örneğinde Sanayileşme ve Kentleşmenin Sosyolojik Görünümü. ZFWT Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks V. 4, N. 1.

Türkdoğan, O.. 2006. Türkiye'de Köy Sosyolojisi. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Yayın No: 192, Kilim Matbaası, İstanbul.

Küreselleşme, Yoksulluk ve Tarım

Gamze SANER¹

gamze.saner@ege.edu.tr

Figen ÇUKUR²

figencukur@hotmail.com

Simge SANER³

simgesaner87@gmail.com

¹Prof.Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- İzmir

²Yrd.Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas Sıtkı Koçman MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü-Muğla

³YL Öğrencisi E.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler- Reklamcılık Bölümü

Özet

Üretim sistemlerinde yaşanan değişim ile ekonomik çıkarların ön plana çıkması, küreselleşme olgusunun gelişmesine neden olmuştur. Küreselleşme ekonomi, siyaset ve kültür alanlarını kapsayan çok boyutlu bir olgudur. Günümüzde yaşanan küreselleşme olgusu ile mali ilişkilerin önem kazanması; küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda işleyen ve temelinde işletmelerin dünyanın herhangi bir bölgesinde hiçbir engelle maruz kalmadan tüm dünyada tek bir pazar gibi ticaret yapabilmesini destekleyen ekonomik tabanlı bir sürecin sonucudur. Ticaretin dünya genelinde tek bir pazar niteliğinde faaliyet gösterebilmesi ise gelişmiş ülkelerin oluşturdukları uluslar arası kurum ve örgütlerin ekonomik düzenlemeleri ile gerçekleşmektedir. Ülkelerin gümrük ile ilgili kısıtlamaları kaldırılmaları için yapılandırılan çok uluslu ticaret anlaşmaları ile uluslar arası ticaretteki serbestlik düzeyi de artmaktadır. Bu sürecin neden olduğu rekabet ortamından en çok etkilenenler ise yerel pazarlarda ticaret yapan küçük işletmeler ve çok uluslu şirketlerin sermaye yatırımlarında kar oranını arttırmak için ucuz işgücüne yönelmesi ile baş gösteren istihdam sorunudur. Küresel bir kalkınma süreci olarak yapılandırılan politikaların ardında yabancı sermayenin çıkarları gözetilmekte ve yoksul kitlelerin sömürülmesine neden olan bu durum yoksulluk ile mücadele adına verilen hibeler ile artan satışları yine sermayenin lehine çevirmektedir. Küreselleşmenin gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta yoksulluğu ve eşitsizlikleri büyüttüğü de ileri sürülmektedir. Yoksulluk, gelişmiş ülkeler içinde dahi sosyal bir yara haline gelmeye başlamış, dünya ölçeğinde gelir eşitsizlikleri dayanılmaz boyutlara varmış ve işsizlik artmıştır. Bu durum tarım sektörünü de etkilemiştir. Bu çalışmada küreselleşme olgusu, yoksulluk açısından incelenmiş ve tarım sektörü üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk ,tarım.

Globalization, poverty and agriculture

Abstract

Fundamental changes in production systems and increasing importance of economic interests have led the development of the context of globalization. Globalization is a multidimensional phenomenon covering the subjects of economy, politics, and culture. The financial relations gain importance through the phenomenon of globalization which is the result of an economy based process controlled by the interest of the global market. Operating the trade in a global market without having any restrictions secured through the economic arrangements made by the international institutions and organizations of the developed countries. The Multilateral Agreement on Investment and other multinational trade agreements have increased the level of freedom and abolished the restrictions on international trade configured with the customs. This competitive environment resulted by the globalization of economies has mostly affected the small businesses and cheap labour oriented investments of multinational companies in local markets have increased the unemployment rate. The policies configured as the global development process has protected the benefits of the foreign capital. This situation, resulting with the exploitation of the poor masses, has led the grants awarded for the conflict of poverty on behalf of the favor of the capital. It has been proposed that poverty and inequality widened for both national and international dimensions resulting by the phenomenon of globalization. Poverty has started to become a social wound even for the developed countries, unbearable world-wide income inequalities and unemployment rate has increased. This situation has also affected the agricultural sector. In this study, the context of globalization is analyzed in terms of poverty and the effects of globalization on the agricultural sector are discussed.

Key Words: Globalization, poverty, agriculture.

1.Giriş

20.yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisini şekillendiren en önemli etken olan küreselleşme, ülke ekonomileri üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla iktisat alanında en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Günümüzde yaşanan küreselleşme olgusu ile mali ilişkilerin önem kazanması; merkez denilen en güçlü ve gelişmiş ülkelerden kaynaklanan küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda işleyen ve temelinde işletmelerin dünyanın herhangi bir bölgesinde hiçbir engelle maruz kalmadan tüm dünyada tek bir pazar gibi ticaret yapabilmesini destekleyen ekonomik tabanlı bir sürecin sonucudur (Kazgan, 2005).

Gelişmiş ekonomilerin ve bazı gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme ile çok önemli kazanımları olmasına karşın, dünyanın az gelişmiş özellikteki büyük bölümünde, ticaretin serbestleşmesinin yanı sıra, özellikle 1990'da hızla artan mali entegrasyon sonucu krizlere karşı duyarlılık ve mali kırılganlık artmış, krizler ciddi anlamda yoksullaşmaya neden olmuştur. 1990'lı yıllardan bu yana yoksulluğun küresel bir sorun olarak algılanmaya başlanmasıyla, hem bu kavramlaş-

tırma ve ölçme çabalarına, hem de yoksullukla mücadele stratejilerinin geliştirilmesine uluslararası kuruluşların da yoğun bir biçimde katkı vermeye başladıkları gözlenmektedir. Özellikle küreselleşme birlikte, tarım kesiminde de yoksulluğun giderek artması konunun ayrıntılı incelenmesini gerektirmektedir.

2.Küreselleşme Olgusu

Dünya konjonktürünün gösterdiği siyasi, toplumsal, ekonomik gelişme ve değişimin etkisiyle ülkeler birbirleri ile yakınlaşmakta, bu yakınlaşmaların oluşturduğu yapıya ise küreselleşme denilmektedir. Temelinde çok uluslu işletmelere dünyanın tüm bölgelerinde hiçbir sınırlamaya gerek kalmaksızın ticaret yapabilme olanağı sağlayan küreselleşme; Dünya ölçeğinde ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşme, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekanların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması olarak tanımlanabilmektedir (Kaçmazoğlu, 2002).

Tarihsel olarak Antik Yunan'a kadar geri götürülebilen küreselleşmenin, aslında ulus devletlerin kuruluşunun başladığı 1648 tarihli Westphalia Barışı'na dayanan bir süreç olduğu söylenmektedir. Sömürgecilik ve emperyalizmin yaygın olduğu dönemlerde yaşanan birinci ve ikinci dalga sonrası soğuk savaş ile altyapısı hazırlanan ve yirminci yüzyılın son dönemlerinde başlayan üçüncü küreselleşme dalgası, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkmıştır (Koç, 2004).

Yeni emperyalizm, neo-liberalizm ve yeni dünya düzeni gibi kavramlara atıfta bulunan üçüncü dalga küreselleşme; mal ve hizmetlerin, üretime ilişkin faktörlerin, ticari kaynakların ve teknolojik birikimlerin ülkeler arasında serbestçe dolaşarak bütünleştiği bir süreci belirtmektedir. Mal ve hizmet piyasalarında artış gösteren bu bütünleşme, dünyayı daha açık ve liberal tek bir pazar haline getirme amacıyla ulusal bağımsızlığı ortadan kaldıran GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması) ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü) altında gerçekleştirilmektedir. Yabancı sermaye hareketlerinin bu ölçüde serbestleşmesi ile çok uluslu işletmelerin dünya pazarına hakim olması, küreselleşmenin doğal olmayan, teknik ve ekonomik çıkarların amaçlandığı ideolojik bir sürecin sonucu olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Dünyadaki dışsattımın artması ve ticari bölgelerin Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya olmak üzere üç büyük kutup etrafında toplanması ile artış gösteren uluslar arası ticaret, ekonominin küreselleşmesini tetikleyen yabancı sermaye hareketleri, sanayisi zayıf olan ülkelerde yatırım anlaşmaları yapılması ile oluşturulan uluslar arası bir işletme ağında faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler, küresel rekabet sürecine uyum sağlamak isteyen işletmelerin uzmanlaşma yoluyla kapasite artırımını sağlayan üretim ağları ile , mal ve hizmetlerle ilgili bilgi teknolojileri, piyasa ekonomisini elde tutmak isteyen çok uluslu şirketlerin ulusal ve uluslar arası alandaki tüm kısıtları kaldırmasını sağlayan kuralsızlaşma üçüncü dalga küreselleşmenin en belirgin unsurlarıdır (Erdut, 2002).

Ticaret alanındaki bu serbestleşme gerçekte sınırlı bir durumu göstermektedir. Bunun nedeni ise; uluslararası ticaretin geliştiği piyasaların bir rekabet ilişkisi olmaktan çok, ağ oluşturma ve uzmanlaşmaya dayanan bir ilişkiler bütünü olmasıdır. Küresel pazarda rekabet üstünlüğü maliyete dayalı olarak biçimlenmekte; az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler işgücü üzerine yoğunlaşırken, kaynakları elinde tutan gelişmiş ülkeler bilgi ve teknoloji üzerinde uzmanlaşmaktadır. Bu durum; uzmanlaşmaya dayalı ilişkilerde gelirin ve emeğin eşit olarak dağıtılamamasına neden olmakta ve rekabeti sınırlandırmaktadır.

Ekonomik alanda üretim yapısının değişmesine neden olan küreselleşme süreci; ulusal hükümetlerin ekonomik rollerinin azalmasına neden olmuş ve küresel rekabetin ülkelerden çok, uluslar arası şirketler arasında olmasına yol açan bir süreci hızlandırmıştır. Dünyadaki toplam ticaretin büyük bir bölümünü gerçekleştiren çok uluslu şirketler, teknolojik gelişmeyi de denetledikleri için artık dünyanın hangi yöresinin geleceğini ve hangi yörelerinin yeni teknolojiye sahip olacağını da belirlemeye başlamışlardır (Özkan, 2006; Balay 2004). Çok uluslu şirketler, oluşturdukları markalarla da tekelci güçlerini pekiştirmektedirler. Pazarlama kanallarına sahip olmanın avantajını kullanan çok uluslu şirketler, iletişim araçları yoluyla da markalarını topluma kabul ettirebilmekte ve yeni markaların da ortaya çıkışını engelleyebilmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarından biri de finansal piyasaların küreselleşmesi ve dış ticaretin artmasıdır. Ancak dış ticaretin artması beraberinde karşılıklı bağımlılık tehlikesini de getirmektedir. Dış ticaret arttıkça, bağımlılık da artmaktadır (Özkan, 2006). Küreselleşme süreci uluslar arası şirketler için bütün dünyayı açık pazar durumuna getirme yolunda ilerlerken, üreticiler de pazara açılma politikalarından ve serbest piyasaya giriş çalışmalarından kurtulamamaktadır.

Bu süreçte ortaya çıkan en önemli konu gelişmekte olan ülkelerdeki artan yoksulluktur. Özellikle niteliksiz işçilerin mesleki güvenceleri olmadığı için bu grup en fazla etkilenen kesim olmaktadır. Tarım sektörü de bundan son derece etkilenmektedir.

Küreselleşme ile birlikte işgücü piyasası da bağımlı duruma gelmekte, nitelik olarak düşük düzeyde yetersiz işgücü istihdam sorunu yaratmakta, mesleki olarak dağılımda ortaya çıkan düzensizlikler ücret eşitsizliği yaratmaktadır. Ancak küreselleşme önemli fırsatlar yarattığı gibi ciddi bir tehditte oluşturabilmektedir (Danışoğlu, 2012). Şirketlerin küreselleşmesi ve neo liberalizm saldırısı üretici ve tüketiciye karşı da çok yönlü olabilmektedir (Özkaya ve ark., 2010).

Türkiye'de de küreselleşmenin etkileri görülmektedir. Tarımın nüfus ve üretimdeki payı dikkate alındığında, tarım sektörü de bu değişimlerden oldukça etkilenmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda başlayan üçüncü dalga küreselleşmenin, az gelişmiş ülkeler için olumlu etkilerinden (verimlilik, istihdam , bilgi toplumu gibi) çok, olumsuz yönleriyle etkisini gösterdiği söylenebilir.

3. Yoksulluk Kavramı ve Tarım

Yoksulluk günlük temel ihtiyaçların tamamını veya büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olmama ya da asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Dünya Bankası 2008 Yılı verilerine göre belirlenen 1.25 \$ sınırına göre dünyada 1.4 milyar kişi bu sınırın altında geçimini sürdürmektedir (Anonim 2011; Anonim, 2012).

Yoksulluk çok boyutlu bir kavram olup, aynı zamanda çok karmaşık bir olgudur. Ancak kimi gelişmiş ülkelerde bu tanımın standartlarında farklılıklar görülmekte, ülkeden ülkeye veya coğrafyadan coğrafyaya değişik nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Genelde yoksulluk analizlerinde mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk dikkate alınmaktadır.

Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamama durumudur. Diğer bir ifade ile yeterli ve dengeli beslenme açısından asgari tüketim düzeyini ve geliri mutlak olarak ele alan bir kavramdır (Zengingönül, 2007).

Dünya Bankası mutlak yoksulluk üzerine vurgu yaparak yoksulluğu gelir düzeyine indirgeyen bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumsuz etkileri olduğunu savunan grup, daha ziyade UNDP rakamlarını kullanmayı tercih ederken; küreselleşmenin yoksulluk üzerine olumlu etkileri olduğunu ifade eden grup, Dünya Bankasının verilerini kullanmaktadır (Tireli, 2009). Birleşmiş Milletler, 147 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde, mutlak yoksulluk içinde(günde bir dolardan az gelikle) yaşayan insan sayısının 2015 yılına kadar yarı yarıya düşürülmesi yönünde ilke kararı almıştır (Nakiboğlu, 2004).

Görelî yoksulluk(yoksulluk riski) kavramı ise farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha çok, gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Başka bir ifade ile, görelî yoksulluk; yoksul hanehalkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma yeteneği arasındaki farkı belirtmektedir. Dolayısıyla, görelî yoksullukta, yaşadıkları toplumda kabul edilebilir bir hayat standardının altında yaşayanlar yoksul olarak kabul edilmektedir. Görelî yoksulluk sınırları ise ülke içindeki ortalama gelir veya harcama düzeylerine göre değişmektedir. Ortalama harcama düzeyi ne kadar yüksekse, görelî yoksulluk oranı da o denli yüksek olacaktır (Tireli, 2009).

Yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri; çevresel, ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenler olabilmektedir. Çevresel nedenler olarak doğal afetler(çölleşme, kuraklık, su baskını , hortum gibi) aşırı otlama, ormanların tahrip edilmesi)sayılabilir. Tarıma elverişli olmayan alanlarda yoksulluk görülebilmekte iken, tarıma elverişli alanlarda bilinçsiz gübreleme, aşırı su tüketimi, ilaç kullanımı bölgede kıtlığa ve yoksulluğa neden olabilmektedir. Zaten suyun ve üretimin yetersiz olduğu alanlarda da yoksulluk her zaman kaçınılmaz olacaktır. Ekonomik nedenler arasında da işsizlik, artan gıda fiyatları, bir taraftan ortaya çıkan gıda israfı yoksulluğu tetiklemektedir. Ülkelerin siyasi politikaları da yoksulluğa neden olabilmektedir. Özellikle izlenen yanlış politikalar, tarıma ve ağaçlandırmaya yapılan düşük oranda desteklemeler, sanayinin çarpıklaşması, kirlilik ve yoksulluğu baltalamaktadır. Eğitime verilen desteğin çok az olması, yoksul bir nesil yetişmesine neden olmaktadır. Toplumsal nedenler arasında da aşırı nüfus artışı, etkin bir nüfus planlamasının olmayışı sayılabilir.

Tarihsel süreçte kapsamı ve içeriği değişmekle birlikte, yoksulluk konusu gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ortak sorunu olmayı sürdürmektedir (Gündoğan, 2012). Dünya ölçeğinde yoksulluğun %90'ından fazlasını oluşturduğu yerlerin başında Sahra altı Afrika ile Güney Asya gelmektedir. Dünya genelinde yoksullar ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşamlarını sürdürmektedirler.

TÜİK'in 2010 yılı verilerine göre Dünya Bankası ölçütlerinde Türkiye nüfusunun %16.9'unu(12.7 milyon kişi) yoksullar oluşturmaktadır. AB kriterlerine göre ise Türkiye'de bu sayının yaklaşık 17 milyon olduğu belirtilmektedir (Uras, 2011). Türkiye OECD ülkeleri içinde de yoksulluk sıralamasında Meksika ve ABD'den sonra en çok yoksul nüfusa sahip üçüncü ülkedir (OECD, 2011).

TÜİK'in 2010 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre yoksulluk oranı ve yoksul sayısı Çizelge 1'de görülmektedir. 2010 yılında kişi başı ortalama eşdeğer halkı geliri 9735 TL olarak belirlenmiştir. Ancak ülke genelinde en düşük kişi başı gelirden en yüksek gelire doğru sıralamada en ortada kalan gelir rakamı medyan olarak hesaplandığından hane halkı medyan geliri 2010 için 7429 TL'dir. Bu gelir aylık 619 TL'ye, günlük olarak ta 20.63 TL'ye karşılık gelmektedir. Bu verilere göre de yoksulluk sınırı görelî olarak hesaplanmaktadır.

Çizelge 1: Türkiye'de Eşdeğer Hanehalkı Geliri İtibariyle Görelî Yoksulluk ve Yoksul Sayısı

	2010 yılı geliri(TL)	Nüfus ve yoksullar (1000)	Yoksul Oranı(%)
Ortalama Gelir	9735	71343	
Medyan Gelir	7429	71343	
Ortalamanın			
%40'ı	2916 TL'den az	7355	10.3
%50'si	3714 TL'den az	12025	16.9
%60'ı	4457 TL'den az	16963	23.8
%70'i	5200 TL'den az	21816	30.6

Kaynak:TÜİK, 2010 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Ankara, 2011.

TÜİK tarafından yoksulluk oranları satın alma gücü paritesine göre kişi başı 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarına göre verilmektedir (Çizelge 2). Satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 \$ olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı 2010 yılında % 0,21, yoksulluk sınırı 4,3 \$ olduğunda ise yoksul fert oranı %3.66 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2010).

Satınalma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı esas alındığında, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2010 yılında yoksulluk oranı % 9,61 iken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 0,97'dir(Çizelge 2).

Çizelge 2: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları(%)

Göstergeler	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye					
Kişi başı günlük 2.15 \$'in altı	1.41	0.52	0.47	0.22	0.21
Kişi başı günlük 4.3 \$'in altı	13.33	8.41	6.83	4.35	3.66
Kır					
Kişi başı günlük 2.15 \$'in altı	3.36	1.49	1.11	0.63	0.57
Kişi başı günlük 4.3 \$'in altı	25.35	17.59	15.33	11.92	9.61
Kent					
Kişi başı günlük 2.15 \$'in altı	0.24	0.09	0.19	0.04	0.04
Kişi başı günlük 4.3 \$'in altı	6.13	4.40	3.07	0.96	0.97

Kaynak: TÜİK, 2012.

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de tarım sektöründe yoksulluk oranı diğer sektörlerle nazaran daha yüksek olarak gerçekleşmektedir. 2005-2009 dönemi itibariyle hane halkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları Çizelge 3'de ve Fertlerin Yoksulluk ve Gıda Yoksulluğu Oranları Çizelge 4'de verilmiştir. İlgili dönemde yoksulluk oranının en yüksek olarak tarım sektöründe gerçekleştiği ve en riskli sektörün tarım sektörü olduğu dikkati çekmektedir(Çizelge 3).

Çizelge 3: Sektörlere Göre Fert Yoksulluk Oranları(%)

Sektörler	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım	37.24	33.86	32.05	37.97	33.01
Sanayi	9.85	10.12	9.70	9.71	9.63
Hizmetler	8.68	7.23	7.35	7.35	6.82

Kaynak: TZOB, 2011 ; www.tuik.gov.tr .

2009 yılı itibariyle kırdaki yoksulluk oranının %38.69 iken, kentsel alanda %8.86 olduğu, Türkiye genelinde ise %18.08 olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4). Kırdaki yaşayan her 3 kişiden biri yoksul kategorisinde değerlendirilmektedir. Gıda yoksulluğunun ise yine kırdaki daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Göreli yoksulluk açısından da aynı durum sözkonusudur.

Çizelge 4: Fertlerin Yoksulluk ve Gıda Yoksulluğu Oranları(%)

	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda +Gıda Dışı Yoksulluk Oranları(%)					
Genel	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08
Kır	32.95	31.98	34.80	34.62	38.69
Kent	12.83	9.31	10.36	9.38	8.86
Gıda Yoksulluğu(Açlık %)					
Genel	0.87	0.74	0.54	0.54	0.48
Kır	1.24	1.91	1.41	1.18	1.42
Kent	0.64	0.04	0.07	0.25	0.06
Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk*					
Kır	26.35	27.06	29.16	31.00	34.20
Kent	9.89	6.97	8.38	8.01	6.59

* Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk: Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'sidir.

Kaynak: TZOB, 2011 ;www.tuik.gov.tr .

Gerek gelir yoksulluğu ve gerekse de insani yoksulluk açısından bakıldığında Türkiye'de Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin göreli olarak yoksul olduğu ifade edilmektedir (www.tuik.gov.tr). Kırsalda 7 ve daha fazla nüfusa sahip ailelerde yoksulluk oranı %55'e kadar ulaşmaktadır. Buradan tarım kesiminde çalışan ve kırsal

alandaki yaşayan insanların yoksulluk riskinin yüksek olduğundan söz edilebilir (Oğuz ve ark., 2009). Örneğin Konya’da yapılan bir çalışmada da tarım işletmelerinde yoksulluk Türkiye ortalamasına yakın bulunmuş, yoksulluktan kadınların erkeklerle göre daha fazla etkilendiği belirlenmiştir (Kan, 2012).

Bir taraftan da küresel ısınmanın gelecekte de Türkiye’nin İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere diğer bölgelerinde de bazı olumsuz etkileri görüleceğinden yoksulluk daha da artacak ve insanların tarım üzerinde baskısı ile de kırsalda çölleşme de artacak, bu da tarımın verimliliğini olumsuz etkileyecektir.

Türkiye’de son yıllarda bu bölgelerin kırsal kesiminden kentlere hızlı bir göç yaşanmakta, böylece yoksulluk kentlere de yönelmektedir. Ancak önemli olan nokta gelişmekte olan birçok ülkede tarım ve yoksulluk birbiri ile son derece bağlantılıdır. Gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin getirdiği sonuçlar nedeniyle kısmen gümrüklerle korunan tarımsal pazarlarını açarak, ürünlerini pazarlama arayışı içindedirler. Neo-liberal yapısal değişim programlarının uygulandığı az gelişmiş ülkeler, uyguladıkları neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda kendi kendilerini besleyemeyen bir konuma gelerek, net gıda maddeleri ithalatçısı konumuna gelmişlerdir (Öztürk, 2008). Bu durum nedeniyle gelişmiş ülkelerdeki 90 milyon üreticinin ve gelişmekte olan ülkelerdeki 2.5 milyar üreticinin işsiz kalacağı, bunun da beraberinde kırsalda yoksulluğu getireceği vurgulanmaktadır (Özkaya ve ark., 2010).

4.Sonuç

1980’lerden bu yana küreselleşme, kurallarına uygun olarak uygulandığında etkin kaynak dağılımını gerçekleştirecek ve ülkelerin gelirlerini birbirine yakınlaştıracak bir olgu olarak sunulmuştur. 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin sınırları kaldırarak daha etkin yatırım, üretim ve ticaret hedefini benimsemeleri sonucu uluslar arası ekonomik bütünleşme giderek hızlanmış ve dünya küreselleşme sürecini hızlı bir şekilde yaşamaya başlamıştır (Demiral, 2007). Küreselleşme sürecinin ülkeler arasındaki gelir dağılımında eşitsizliğin artmasında etkili olması, sorunu içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk oranı da artmaktadır. Türkiye’de son dönemde dünyanın hızla büyüyen 20. ekonomisi olmakla birlikte gelirin adaletsiz dağılımı nedeniyle toplumun her kesimi gelir dağılımından eşit oranda faydalanamamaktadır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan tarımdan hızlı kaçış, kentlerde işgücü piyasasına girmek için yeterli mesleki bilgi ve donanımdan yoksun bulunan işgücünün enformel(marjinal) sektöre kaymasıyla sonuçlanmıştır. Giderek yoksul nüfusun artışı da enformel sektörün ekonomik alandaki payını da artırmaktadır.

Tarımsal nüfusu %10’lara ve dolayısıyla kır nüfusunu da azaltmaya yönelik stratejiler, makro ve mikro düzeyde etkin ekonomi politikaları ile desteklenemediğinden nüfusun önemli bir bölümünü zorlama sanayi ve kentleşme politikaları ile işsizliğe, yoksulluğa itme ve sosyal güvenlik uygulamalarından yoksun bırakma gibi bir süreç yaşanmaktadır.

Küreselleşme bir yandan var olan iş alanlarının bir kısmını ortadan kaldırıp istihdamı olumsuz etkilerken, diğer yandan insanlara yeni iş fırsatları yaratmakta, işlerin farklı yollarla yapılma yollarını öğretmektedir. Küreselleşme ile birlikte tarımda gıda egemenliği de ortaya çıkmıştır. Bu durum ülkelerin tarımlarını olumsuz etkileyen tarımsal ticaretin liberalleşmesine karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır (Özkaya ve ark., 2010). Gıda egemenliği bireylerin, toplulukların ve ülkelerin kendi besinlerini üretebilmeleri ve tarım politikalarını belirleyebilme hakkı olduğunu kabul eden bir düşüncedir. Ayrıca tarımda var olan küçük ve orta ölçekli işletmelerle sürdürebilir tarımın da korunmasına etki yapmaktadır. Bu nedenle özellikle uluslar arası ticaretin bütün uluslara yarar getirecek şekilde planlanması gerekmektedir. Bugüne değin yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, Türk tarımında küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, bu işletmelerin teknoloji ile buluşturulması ve Türk tarımına pazarlık ve rekabet gücü kazandıracak kooperatiflerin desteklenmesi kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında ve iş alanı yaratılmasında önemli rol oynayacağı yönündedir (Öztürk,2008). Tarımda ciddi bir sorun olarak özellikle mevsimlik kadın ve çocuk tarım işçilerinin koşulları ve yasal hakları iyileştirilmeli, tarım sektöründe çalışanların sosyal güvenlik hakları verilmeli, kırdan göç etmek zorunda kalan veya bırakılan nüfusa yönelik çeşitli alanlarda meslek edindirme çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Anonim, 2011, Dünya Bankası, (web adresi: <http://www.worldbank.org>, erişim tarihi: 30.12.2011)
- Anonim, 2012(web adresi: <http://www.yenibilgiler.com/yoksulluk-nedir/>, 20.6.2012.)
- Balay, R.,2004, Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:37, Sayı:2, Ankara, s.61-82.
- Danışoğlu, Ayşe Çelikel, Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, İstanbul, s. 215-239. (<http://www.iticu.edu.tr/yayin/dergi/d5/M00072.pdf>, erişim tarihi: 8.6. 2012)
- Demiral, Nalan, E. Hakan ve Demiral, B., Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk 2007. IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, 19-21 Ekim, s.1-10
- Erdut, Z., 2002. Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002.
- Gündoğan, N., 2012. Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, (<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/ocak-subat2008/Dosya.pdf>; Erişim Tarihi:21.6.2012).
- Kan, A., 2012. Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Değerlendirilmesi:Konya İli Hadim İlçesi Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Kaçmazoğlu, H.B., 2002, “Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme” Eğitim Araştırmaları Dergisi Sayı 6. s. 44-55.
- Kazgan, G., 2005. Küreselleşme ve Ulus-Devlet “Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. baskı, İstanbul, Haziran.
- Koç, Mustafa. (2004). Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutları Küreselleşme ve Psikiyatri, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları, s. 52-63.
- Nakiboğlu, C., 2004. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk Ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, YL Tezi, Ankara.
- OECD, 2011 “Income distribution – Poverty” OECD. StatExtracts, Complete databases available via OECD’s iLibrary, web adresi: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=9909&QueryType=View>, 8.12.2011
- Oğuz, C., Kan, A., Kan, M., 2009. Kırsal Kalkınma Açısından Kuraklık ve Çölleşmenin Yoksulluk Kapsamında Değerlendirilmesi, 1. Ulusal Kuraklık ve Çölleşme Sempozyumu, Konya, 16-18 Haziran, s. 302-314.
- Özkan, A., 2006. Küreselleşme Sürecinin Medya ve Üzerindeki Etkileri, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Rapor No. 15, Mayıs, 2006.
- Özkaya, T., Günaydın, G., Bozoğlu, M., Olhan, E., Sayın, C., 2010. Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII Teknik Kongresi, Bildiriler Kitabı: 1, Ankara, s.3-22.
- Öztürk, Ş. 2008, Kırsal Yoksulluk ve Neo-liberal Ekonomi Politikaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 1/5.
- Tireli, M., 2009. Küreselleşme ve Yoksulluk; Birleşmiş Milletler(UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs, 176 sayfa.
- TÜİK, 2011, 2010 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Ankara.
- TÜİK, 2012. Yoksulluk Çalışması 2010, Haber Bülteni, sayı:8642, Ankara, 16 mart.
- TZOB, 2011. Ziraî ve İktisadî Rapor, 2007-2010, Yayın No.280, Ankara, 985 sayfa.
- Uras, G., 2011. Açık Yok, Yoksul Çok, Milliyet Gazetesi, 20 Aralık.
- Zenginönül, O., 2007. Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir, 2. Baskı, 344 s.

GDO Yoksulluk İçin Çözüm mü? Sağlık İçin Tehdit mi?

İsmail YILMAZ¹

iyilmaz@nku.edu.tr

Emine YILMAZ²

emineyilmaz@nku.edu.tr

¹Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü- Tekirdağ

²Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Tekirdağ

Özet

Genetik mühendisliğinin çeşitli teknikler kullanarak yaptığı müdahalelerle kalıtsal değişikliğe uğrattığı organizmalar günümüzde, İngilizce’de GMO (genetically modified organism) Türkçe’de ise GDO (genetiği değiştirilmiş organizmalar) kısaltılmış adıyla ifade edilmektedir. GDO özellikle artan dünya nüfusunun gıda ihtiyaçlarının karşılanması açısından bazı araştırmacılar tarafından vazgeçilmez ve mutlaka uygulanması gereken bir teknoloji olarak görülürken, bazı araştırmacılar ise bu teknoloji ile insanoğlunun kendi soyunu yok edeceğini bildirmektedirler. Bu derlemede, daha önce yayınlanmış makaleler ışığında GDO ların hayvansal ve bitkisel üretimdeki rolü ve insan sağlığı üzerine olan etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: GDO, beslenme, yoksulluk, sağlık

Is GMO Solution for Poverty or a Threat For Health?

Abstract

The organisms that genetic engineering changed genetically by intervening in using various techniques are expressed in abbreviation as GMO (genetically modified organism) in English and as GDO in Turkish. While some researchers think that GDO is indispensable and a technology that has to be practiced obviously in terms of especially meeting the food needs of increasing world population today, some state that human beings will remove their lineage with this technology. In this collected work, the role of GDOs in animal and plantal production and their effects on human health were examined under the light of earlier published articles.

Key Words: GDO, nutrition, poverty, health

1.Giriş

Genetik mühendisliğinin çeşitli teknikler kullanarak yaptığı müdahalelerle kalıtsal değişikliğe uğrattığı organizmalar günümüzde, İngilizce’de GMO (Genetically modified organism), Türkçe’de GDO (genetiği değiştirilmiş organizma) kısaltılmış adıyla ifade edilmektedir.

Son yıllarda bu konuda dünya genelinde yapılan araştırma sayıları oldukça fazla olup her geçen günde artan bir hızla devam etmektedir. Günümüzde GDO hayvansal üretimde, bitkisel üretimde ve mikroorganizmaların üretiminde kullanılmaktadır. Bir canlıdaki genetik özelliklerin kopyalanarak, bu özellikleri taşımayan bir canlıya aktarılması sonucunda üretilen yeni canlıya Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) denmektedir (Kaynar, 2009).

GDO ekimi yapan ülke sayısı 1996 yılında 4 iken 2008’de 25 ülke olmuştur. Bu gün itibariyle bu sayının daha da yükseldiği kesindir. Dünyada GDO’lu ürünleri yetiştirme sırası ABD, Arjantin, Brezilya, Kanada ve Çin şeklindedir. Bu ülkeler GDO’lu üretimin %99 ‘ una sahiptirler. Dünyada transgenik bitkilerin ticari boyutlu üretimlerinin her geçen gün artması bu konudaki olumlu ve olumsuz görüşleri de taze tutmakta ve tartışmalar devam etmektedir (Arslanhan, 2010; Kandemir, 2012; Tosun 2012). Bu konuda bilgi kirliliği oldukça fazladır. Bu kirlilik öylesine büyüktür ki, bu ürünlere “canavar gıdalar” denmektedir. Bu konuya ilişkin görüşler GDO nun yararları ve zararları aşağıda ayrı başlıklar altında verilmiştir.

2. GDO’nun yararları

❖ Böceklere ve hastalıklara karşı daha dayanıklı ürünler elde ediliyor. Gen aktarımı sayesinde daha dayanıklı ve raf ömrü daha uzun olan tarımsal ürünler üretilebiliyor. Tüketici algısı bu konuda çok değişkenlik gösterebiliyor.

❖ GDO ürünlerin besleyicilik değerini artırıyor. Protein bakımından daha zengin bir tahıl üretimi buna örnek olarak verilebilir. Daha yüksek besin değerine sahip gıdalar daha ucuz üretilebilmektedir.

❖ Birim alandan alınan verimin artmasına imkan sağlıyor. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretiminde artış sağlanarak açlığa karşı mücadele veriliyor. Kuraklığa dayanıklı tohum üretimi buna örnek olarak verilebilir.

❖ Daha kısa sürede bitkisel ve hayvansal ürün oluşumuna imkan sağlaması, duyuusal anlamda tüketici tercihini alabilecek olan ürünlerin yetiştirilmesi

❖ İstenilmeyen özelliklerin engellenmesi konusunda müdahale etme imkanının olması avantajlar sağlıyor, kanola yağındaki erusik asitin azaltılması veya tamamen elimine edilmesi buna örnek olarak verilebilir.

❖ Bitkisel üretimde pestisitlerin kullanılmasını azaltıyor. Bu özellik böceklerin zararlarını engelleyici gen aktarımı ile bu sağlıyor. Günümüzde mısır ve pamuğun zararlılara, soya ve kanolanın pestisitlere, kabağın da virüslere karşı dirençli olmasında GDO teknolojisi kullanılmaktadır.

❖ İnsan sağlığına olası zararlarından dolayı kontrol mekanizmasının iyi işletilmesi gerekiyor. Kontrollerin çok sık yapılması önemlilik arz ediyor.

3.GDO'nun zararları

❖ Bir çok bilim adamına göre insan sağlığına zararlı olduğu kabul ediliyor. Bilimsel bir çok araştırma bunu doğrular nitelikte sonuçlarla dolu.

❖ Hedef olan ürün hariç diğerlerinde nasıl bir etki yaptığı bilinmiyor. Örneğin bir bitkide dayanıklılığı arttırılmı diye yapılan müdahaleler etraftaki diğer bitkileride etkileyebiliyor.

❖ Şu anki üretim teknikleri ve metotlar pratik olarak halen başarılı olarak görülüyor. GDO nun gerekli olup olmadığı tartışması devam ediyor.

❖ GDO'lu ürünlerin tohumları çevreye karışıp doğal ürünlerin yapısını bozabilir. Geleneksel tohumlarında bozulmasına sebebiyet veriyor.

❖ Böceklerin olumsuz etkilenmesiyle tüm ekosistem çökebilir. Böceklerin bitkilerden yararlanması gerçekleşmediğinden dolayı diğer üretimlerin bundan olumsuz bir şekilde etkilenmesi

❖ Biyolojik kirliliğe neden oluyor. Biyoçeşitliliği tehlikeye sokuyor. Genetik çeşitlilik azalıyor.

❖ Büyük şirketler küçük çiftçilerin iflasına neden olabilir. Dünyada bu konuda bir tekelleşme var bunun ileriki zamanlarda daha büyük sorunlar oluşturabileceği tartışılıyor. Tarımsal üretimin dağılımını ve şeklini bu firmaların organize edeceği endişesi her geçen gün artıyor.

❖ Allerjik reaksiyonların oldukça sık rastlanılır olması ve sıradanlaşması GDO lu ürünlere bağlanmaktadır. Ayrıca kısırlık oranının artması da GDO lu ürünlerin sonucudur diyen bilim insanları vardır.

❖ Ekosistemin devamlılığı ve korunması açısından gerekli tedbirlerin mutlaka alınması ve GDO lu tohumların kontrolünün çok iyi yapılması gerekmektedir. Örneğin Trakya bölgesinde süne ilaçlaması yapıldığı dönemde yılanların ölmesi ve ardından tüm bitkisel üretim yapılan alanlarda fare baskınlarının olması örnek olarak verilebilir. GDO lu tohumlar bazı böcek ve haşere türlerinin yaşam zincirini etkileyecekse yılan ve fare örneğindeki olaylarla karşılaşmamız kaçınılmazdır.

❖ GDO lu ürünlerin verim artışı sağlaması olumlu görülürken, sağlığa zararları tartışılırken en önemli konulardan biri de ülkelerin dışa bağımlılığını attırmasıdır.

❖ GDO iyi amaçlarla ve belli koşullarda uygulandığında yararlar sağlayabilir ancak kötü amaçlı insanların elinde korkunç bir silahta olabilmektedir.

4. Sonuç

Bilim insanları tarafından GDO ya hayır demek kolaycılığa kaçmak demektir. GDO lu ürünlerin biyoteknolojideki gelişmeler içinde ve çağımızın gereği olduğu bilinmektedir. Buna karşın insan sağlığı, çevre ve ekosistem üzerine olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunduğu bilinmekle birlikte hayatımıza direk veya dolaylı yollardan girdiği ve günümüze kadar sanayide yer aldığı ve bundan sonraki zamanlarda da yer alacağı kesindir. Dolayısıyla Türkiye olarak yapmamız gereken bu sektörde yetişmiş eleman sayımızı arttırmalı, ülke ve insanlığın menfaatleri doğrultusunda çalışmalarına imkan sağlanmalı, kontrol mekanizması için referans laboratuvarların kurulması ve sayısının artmasının sağlanması, multidisipliner bir konu olduğundan konu ile doğru orantılı olarak bilim komisyonlarının kurulması ve çalışmaların bu komisyonlar tarafından yürütülmesi, kurulmuş olan komisyonlarında yetkilendirilmesi ve daha aktif çalışmalarının sağlanması gerekmektedir. GDO yoksulluk için üretim artışı sağlaması bakımından bir çözüm gibi görünmektedir. Ancak insan sağlığı, çevre ve ekosistem üzerine olan olumsuz etkileri de birçok araştırmacı tarafından bildirilmektedir. Bu konuda daha çok ve kontrollü çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Olumsuz etkilerinin elimine edilmesine yönelik çalışmalara daha fazla ihtiyaç olup, gerekli tedbirlerin alınması gereklidir.

Kaynaklar

Arslanhan, S.2010. Türkiye, GDO ile ekonomik ve sosyal açıdan nasıl getiri sağlar?. TEPAV (Türkiye ekonomi politikaları Araştırma Vakfı) politika notu, Şubat 2010.

Kandemir N.2012. Transgenik ürünlerin riskleri ve potansiyelleri. Genetiği değiştirilmiş gıdalar (Transgenik gıdalar) Paneli,21 Haziran 2008. Marmara Çalışanlar Federasyonu, Basım: Ocak 2012 Sayfa 59-74.

Kaynar, P. 2009. Genetik olarak değiştirilmiş organizmalara (GDO) genel bir bakış. Türk Hijyen ve deneysel Biyoloji dergisi 66(4)177-185.

Tosun, M.2012. Dünya'da ve Türkiye'de transgenik ürünlerin mevcut durumu ve toplumsal bilinç. Genetiği değiştirilmiş gıdalar (Transgenik gıdalar) Paneli,21 Haziran 2008. Marmara Çalışanlar Federasyonu, Basım: Ocak 2012 Sayfa 33-47.

Tekirdağ'da Yoksulluk Verilerinin Değerlendirilmesi ve Yoksulluğu Önlemede Belirlenebilecek Stratejiler

Emine YILMAZ¹

emineyilmaz@nku.edu.tr

Gülen ÖZDEMİR¹

¹Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ

Özet

Yoksulluk genel anlamıyla en temel ihtiyaçların karşılanamaması durumudur. Gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı şekilde kendini gösteren önemli bir sorundur. Yoksulluk özellikle küreselleşmenin olumsuz etkileriyle 1990' lardan bu yana gelişme düzeyi ne olursa olsun birçok ülkede artan bir hızla seyretmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de kalkınma planlarında gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek ve yoksulluğu ortadan kaldırma vurgusu yapılmıştır (yedinci, sekizinci ve dokuzuncu kalkınma planları). Özellikle sosyal riski azaltma projeleri ve mikro kredi uygulamalarıyla yoksulluk gündeme gelmektedir. Burada özellikle kadın ve çocuk yoksulluğu dikkat çekmektedir.

Türkiye'de yoksulluk verileri genel olarak TÜİK tarafından tespit edilmektedir. Bu çalışmada Tekirdağ ilindeki yoksulluk verileri çeşitli açılardan ele alınarak bu açıdan yapılması gerekenler ortaya konulmuştur. İlde yoksulluk konusunda çeşitli kurumların yapmış olduğu çalışmalar Swot analizi ile değerlendirilmiştir. Tekirdağ ili için yoksulluğun çözümünde strateji önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadınlar, Yoksullukla mücadele, Tekirdağ

Abstract

Assessing Data of Poverty in Tekirdağ and Strategies To Be Determined in Preventing Poverty

In the most general sense, poverty is the state of not being able to meet the most fundamental needs. It is an important problem revealing itself in different forms in both developed and developing countries. Since 1990s up to now particularly with the negative effects of globalisation, poverty increasingly continues in many countries whatever their development level is.

In recent years, removing income inequalities and overcoming poverty have been emphasized in development plans in Turkey (the seventh, eighth, ninth development plans). Especially with the projects of decreasing social risks and micro credit practices, poverty becomes a current issue. Here especially poverty of women and children take attention.

The datum of poverty in Turkey are generally set by TÜİK. In this study, the things that should be done were asserted by dealing with the datum of poverty in Tekirdağ city in various aspects. The studies on poverty in the city performed by different institutions were assessed with Swot analysis. Strategy proposals were developed in resolving poverty for Tekirdağ city.

Key Words: Poverty, Women, Struggle with Poverty, Tekirdağ

1. Giriş

1990'lardan bu yana dünyada özellikle de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları yüzünden yüz milyonlarca insanın yoksullaşması gündeme gelmiştir. Küresel ekonomik yeniden yapılanma sürecinde işsizlik, düşük ücretler ve nüfusun büyük kesimlerinin marjinalleşmesi giderek daha fazla hissedilmiştir. Aynı zamanda sosyal harcamaların kısılması da yoksulluğun büyümesine yol açmaktadır.

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında yoksulluk durumu hayatta kalma açısından (Açlıktan ölme, hastalık durumlarında tıbbi bakımsızlık ve barınaksızlık tehdidi gibi) doğrudan bir tehlike oluşturmuştur. Hala dünyanın birçok bölgesinde bu türden tehlikeler anlamına gelen yoksulluklar yaşanmaktadır. Yoksulların durumu yalnız hayatta kalabilme seviyesinin üstüne çıksa bile, yoksulluk her zaman için kötü beslenme, yetersiz korunma ve evsizlik demektir. Aynı zamanda yoksulluk toplumun beslenme, giyinme ve barınma açılarından kesin standartlarıyla yakından ilgili bir kavramdır (Çabuk, 2003).

21. yüzyıla girdiğimiz ve insanlığın bilgi toplumu sürecini yaşadığı bir dönemde, insanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, yalın kelime haliyle bile korkunç bir insanlık gerçeğini yansıtmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak her beş kişiden birisi yoksuldur. Buna ilave olarak bölgesel sorunlar, iç savaşlar ve ekonomik ambargolar gibi dolaylı sebeplerden dolayı da insanlar istemeseler dahi yoksulluğa mahkûm edilmektedirler. Yoksulluk özellikle kadın ve çocukları son derece olumsuz biçimde etkilemektedir. Hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etkenler yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Gelişme, çağdaşlaşma ve refah toplumu olma amacına uygun olarak, yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve süratle uygulanması önem kazanmaktadır.

Günümüzde özellikle dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgelerinde, yoksul insanların sayısı artık milyarlarla ifade edilmektedir. Sanayileşme ile beraber toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında da bir takım değişiklikler olmaktadır. Bu değişimin hızı ve oluş biçimi ülkeden ülkeye, toplumdaki topluma ve bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu değişimde toplumların ekonomik yapısı, tabii kaynaklara sahipliği, gelişmişlik seviyesi, insan gücü, sosyal durumu,

kültürel zenginlikleri, dini inanışları ve etnik yapıları gibi unsurlar önemli belirleyici etken olmaktadır.

Ülkemizde de giderek önem kazanmaya başlayan yoksulluk kavramı dikkat çekici bir konuma gelmektedir. Bu konunun araştırılması ve yapılması gerekenlerin ortaya konması bilimsel anlamda önemli olmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada öncelikle yoksulluk kavramı ele alınmış, Dünyada yoksulluk, Türkiye’de yoksulluktan yola çıkılarak genelden özele doğru gidilerek konular ele alınmıştır. Daha sonra özellikle ülkemizin gelişmiş bir bölgesi olan Trakya Bölgesinin önemli illerinden biri olan Tekirdağ’da yoksulluk konusu ele alınarak yapılması gerekenler ortaya konmaya çalışılmıştır. İlde yoksulluk konusunda çeşitli kurumların yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Tekirdağ İlinin yoksulluk açısından güçlü ve zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditler Swot analizi ile değerlendirilmiştir. Tekirdağ ili için yoksulluğun çözümünde strateji önerileri geliştirilmiştir.

3. Yoksulluk ve Yoksulluk Sınırı Tanımları

Genel olarak yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluğu iki türlü tanımlamak olasıdır. Bunlardan dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Böylece yoksulluğun göreceli ve mutlak tanımları ortaya çıkmaktadır. Göreceli tanımda, harcamasına göre geliri belli bir düzeyin altında olan yani, fiziksel varlıklarını sürdürebilmek için almaları gereken temel gıda ve hizmetlerden yoksun olan hane halkları kapsanır. Mutlak yoksullukta ise, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan hane halkları kapsama alınır (Srinivasan, 1977).

Yoksulluk, sadece gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin değil; gelişmiş ülkelerin de yoğun bir şekilde yaşadığı bir sorundur. Her ne kadar üzerinde tam görüş birliği sağlanan bir tanımla olmasa da en genel anlamıyla yoksulluk, yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir.

4. Dünyada Yoksulluk

Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus “yoksul” olarak adlandırılmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan araştırmaların metodolojileri ve hesaplama yöntemleri birbirinden farklılıklar gösterdiğinden genel olarak ülkelerarası karşılaştırmalar yapmak doğru ve güvenilir değildir. Bununla birlikte tüm gelir dağılımı araştırmaları nihayetinde bir tahminden öteye anlam taşımadığından bu yapılan araştırmaların sonuçlarından yararlanmak pekâlâ mümkündür. Uluslararası kuruluşların gelir yoksulluğu araştırmaları ise ulusal düzeyde yapılan araştırmalardan farklıdır. Dünyada halen gelir dağılımı konusunda düzenli ve kapsamlı gelir dağılımı istatistiklerini yapan kuruluşların başında Dünya Bankası gelmektedir. Dünya Bankası, günlük 1 \$ ya da 2 \$’ın altında bir gelire yaşamını idame ettirmek zorunda olan nüfusu “yoksul” olarak adlandırılmaktadır.

Şüphesiz, Dünya Bankası’nın bu metodolojisi de bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmektedir. Şimdi bu kısa açıklamalardan sonra dünyada gelir yoksulluğunun boyutlarını mevcut istatistikler çerçevesinde ortaya koymaya çalışalım:

Bangladeş’te günde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 30, günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 79’dur.

Burkina Faso’da günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşamını idame ettiren nüfusun % 61 olduğu tahmin edilmektedir. Günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 86 olarak tahmin edilmiştir.

Merkezi Afrika Cumhuriyeti’nde nüfusun % 66.6’sı günde 1 doların altında bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ülkede günde 2 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı ise % 84 tür.

Zambiya’da da gelir yoksulluğu oldukça yüksek boyutlardadır. Bu ülkede nüfusun % 72.6’sı 1 doların altında bir gelire sahip bulunmaktadır. Nüfusun % 91.7’si ise 2 doların altında bir gelire yaşamını idame ettirmektedir (Eş ve Güloğlu 2004).

Ülkeler bütünüyle dikkate alındığında ve gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır (DPT,2001).

Dünyada yoksulluğun Güney Asya ve Güney Sahra ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Güney Sahra ülkeleri yoksulluk oranı açısından Güney Asya bölgesini de aşmakta ve yaklaşık her iki kişiden birinin yoksul sayıldığı bir görünüm sergilemektedir. Öte yandan yoksulların 1998 yılında yaklaşık %30 un un yaşadığı Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ülkelerinde yoksulluk oranının yaklaşık %15 dolayında olduğu görülmektedir. Genel eğilimler olarak, kırsal yoksulluk Asya’da kentsel yoksulluk ise, kentleşme düzeyinin şimdiden çok yüksek oranlara ulaşmış olmasının bir sonucu olarak Latin Amerika’da en yüksek boyutlara ulaşmıştır. Öte yandan, hızlı kentleşme sonucunda kentsel yoksulluk oranlarının yakın bir gelecekte Asya ve Afrika’da da önemli ölçüde artması beklenmektedir (Şenses, 2001).

5. Türkiye’de Yoksulluk

Türkiye’de yoksulluk uzun yıllardır üzerinde tartışılan önemli kavramlardan biridir. Birçok kuruluş yoksulluğu kendi normlarına göre belirlemeye çalışmaktadır. Yoksulluk sınırları ve ölçütlerini belirleyebilmek için ülkenin sosyo-

ekonomik göstergelerini iyi kavramak gerekir. Yoksulluk son yıllarda nüfusun önemli bölümünün etkilendiği sosyo-ekonomik sorunların başında gelmektedir. Türkiye gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkmak için yoksulluğu kabul edilebilir sınırlara çekmek zorundadır. Türkiye’de yoksulluğun kaynakları demografik, ekonomik ve sosyal öğelerden ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de yoksulluk yaş, hane halkı durumu ve ülke ortalamasının altında olan çocuklu aileler ve çocuklarla yakından bağlantılıdır. Yoksulluk eğitimsiz kadınlar, işsiz ve okur-yazar olmayan aile reisleri söz konusu olduğunda daha da artmaktadır. Kırsal ve Kent kesimi arasında yoksulluk açısından kırsal kesimin aleyhine önemli farklılıklar vardır.

Yoksulluk, özellikle çok çocuklu haneler, eğitim seviyesi düşükler, yevmiyeliler, işsizler, kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ile tarım ve inşaat sektörlerinde çalışanlar arasında yaygındır.

Çizelge 1. Çeşitli Kriterlere Göre En Yoksul Kesimler, 2002-2005

Kriterler	En Yoksul Kesim	Yoksulluk Oranı (2002)	Yoksulluk Oranı (2003)	Yoksulluk Oranı (2004)	Yoksulluk Oranı (2005)
Yerleşim yerleri	Kırda yaşayan	34.5	37.1	40.0	33.0
Cinsiyet	Kadın	27.2	28.3	26.0	21.0
Eğitim	Okur-yazar olmayan	41.1	42.4	45.1	37.8
Hanehalkı Kompozisyonu	Ataerkil veya geniş aile	34.3	32.7	32.0	27.3
İktisadi Faaliyet	Tarım sektörü	36.4	39.9	40.9	37.2

Kaynak: TUIK 2002-2003-2004-2005 HBA

Kır, kent ve bölgesel yoksulluk oranları oldukça farklıdır. 2005 yılı rakamlarına göre, kentte yoksulluk oranı (gıda ve gıda-dışı harcamaları içeren) % 12,83 iken; kırdaki bu rakam % 32,95’e ulaşmaktadır. Kırsal alanda istihdam faaliyetlerinin kısıtlı olması ve ailelerin çok çocuklu olması bu durumun en önemli nedenleri arasındadır. Nitekim iktisadi faaliyet açısından yoksulluğun en yaygın olduğu kesim tarımda çalışanlardır. Bunun yanı sıra, esas işteki durum itibarıyla en yoksul kesimler, yevmiyeli çalışanlar ve ücretsiz aile işçileridir. Söz konusu çalışma biçimi ülkemizde en fazla tarım ve inşaat sektörlerinde yaygındır. İşteki durum itibarıyla en düşük yoksulluk oranı % 6,94 oranıyla işverenlere aittir.

Yoksulluk büyük hane halklarında küçük hane halklarına göre daha yüksektir. Hiç çocuğu olmayan ya da sadece bir tane çocuğu olan hane halklarının yoksulluk oranı ortalamadan çok altındadır. Eğitim seviyesi arttıkça yoksulluğun azaldığı görülmektedir. 2005 yılı rakamlarına göre okur-yazar olmayan fertlerde % 37,81 olan yoksulluk oranı, yükseköğretim mezunlarında % 0,79’a düşmektedir (DPT 2007).

Yoksulluk, bireylerin birçok mal ve hizmetlere ulaşmasını sınırlamaktadır. Yoksullar bu anlamda harcamalarını çeşitlendirememektedir. Türkiye bu anlamda eşitsizliklerin oldukça yüksek olduğu orta gelire sahip bir ülkedir. Hem tüketim hem de gelir indeksleri kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha yüksektir. Veriler bölgeler arasında da önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri diğer bölgelere göre daha yoksuldur ve insani gelişme göstergeleri daha düşüktür (Dinçoflaz,2009).

Türkiye’de yapılan araştırmalar yoksulluğun yaygın olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun nedenlerine inildiğinde ise çeşitli faktörler görülmektedir. Bunlar;

1. Gelir Dağılımı Bozukluğu; Yerleşim yerlerine göre Gini oranları değerlendirildiğinde oranın 1 e yaklaşması eşitsizliklerin artışı göstermekte, 0’a yaklaşması hali ise eşitsizliklerin azalmasını ve sıfır haline ulaştığında ise hiçbir eşitsizliğin kalmadığını veya bir başka deyişle tam eşitsizlik durumuna ulaşıldığı sonucu hipotetik olarak kabul edilmektedir. Gelir, mülkiyet vb. anlamında Gini oranları Türkiye’de 0.49 oranı ile ciddi boyutlarda eşitsizliklerin yaşandığı bir ülke olarak değerlendirilmelidir.

2. Ücretlerin Düşüklüğü; Yapılan araştırmalarda gerek kamu gerekse özel sektörde ücretlerin yıllar itibarıyla reel olarak düşüş trendine girdiği görülmektedir.

3. Bölgelerarası Farklılıklar; Türkiye’de coğrafi olarak dezavantajı, yatırım önceliklerine ilişkin politikadaki eksiklikler, kesintisiz enerji kaynağı, kalifiye işgücü vb. sanayinin yer seçiminin temel belirleyicilerinden pazara yakınlık veya güvenli ulaşılabilirlik gibi etmenlerin yanısıra, yatırıma dönüşebilir sermayenin yetersiz birikimi tarihsel olarak bölgeler arasında dengesiz gelişme sorununu gündeme getirmiştir. Türkiye’de yoksulluğun en az yaşandığı bölge Ege Bölgesi’dir. Ege Bölgesi’ni, Marmara Bölgesi, Akdeniz, İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi takip ederken Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye’nin en yoksul bölgesidir. (DPT, 2001).

4. Kayıtdışı İstihdam; Türkiye’de hızlı nüfus artışı, göç ve kentleşme ile istihdam yapısı işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Kayıtlı sektörde iş bulamayan işgücü ise, kayıtdışı istihdama yönelmektedir. Bir anlamda işsizlik kayıtdışı istihdam arasında doğrudan bir ilişki vardır. İşsizlik arttıkça kayıtdışı istihdamın boyutları da genişlemektedir. (Ekin, 2000)

5. Kentleşme ve İç Göç; Türkiye’de göç olgusunun ve beraberinde getirdiği kentleşmenin nedeni, tarımda, modern üretim tekniklerinin kullanılması, buna karşılık tarımda çalışmasına ihtiyaç duyulan insan gücü miktarının azalması, tarımsal verimliliğin yetersizliği ve toprakların miras yoluyla paylaşılmasıdır. (Akad, 1982). Ülkemizde kentleşme eko-

nomik büyüme ile birlikte yürümediğinden göç yoluyla kente gelenler işsiz kalmakta veya kayıt dışı sektörde çalışmaktadırlar (Özsoylu, 1994).

6. Tekirdağ'da Yoksulluk Verilerinin Değerlendirilmesi

6.1. Tekirdağ ilinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Tekirdağ, coğrafi konumu itibarıyla gerek ekonomik açıdan gerekse de sosyo kültürel yapısı bakımından stratejik öneme sahip illerden birisidir. Tekirdağ ili, Marmara Denizi'nin kuzeyinde, İstanbul ve Çanakkale illeri arasında yer almaktadır. Doğusunda İstanbul, kuzeyinde Kırklareli, batısında Edirne, güneyinde Marmara Denizi ile çevrilidir.

Şekil 1. Tekirdağ İli Haritası

Tekirdağ, şehirleşme oranının yüksek olduğu illerden birisidir. Tekirdağ ilinin nüfusu, 2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre 738.310 kişidir. Nüfusun 530.278'i şehirlerde, 253.032'si belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı %67, belde ve köylerde yaşayanların oranı %33'dür. İl nüfusunun büyük bir kısmını genç nüfus oluşturmaktadır. Bu nüfusun eğitim ve istihdamı gerçekleştirilmesi ilin ve ülkenin kalkınması açısından oldukça önemlidir. Genel olarak kadın nüfusu erkek nüfusundan daha azdır ancak 60 yaş ve üzerinde kadın nüfusu daha fazladır.

Tekirdağ ilinin okuryazar nüfus oranı Türkiye geneline göre daha yüksektir. Fakat ilin 2009 yılı nüfus sayımı sonucuna göre kadınların %4,6'sı okuma yazma bilmemekte, %4,1'i bir okul bitirmemiş, %39,8'i ilkökul mezunu konumundadır. Bu da il nüfusunun yaklaşık %50'si ilkökul ve daha az eğitim görmüş kişilerden oluştuğunu göstermektedir (Anonim, 2012).

Tekirdağ ilinde yaşayan kadın ve erkeklerin eğitim seviyelerine göre istihdam oranlarına bakıldığında, eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam edilen kadın ve erkek sayısının arttığı görülmektedir. Bu da istihdamda eğitimin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tekirdağ ili son 30 yıl içerisinde sürekli göç alan bir il konumundadır. 1975-1980 yılları arasında %16,5 olan net göç hızı, 1980-1985 yılları arasında %10,3'e gerilemekle birlikte 1985-1990 yılları arasında net göç hızı %46,7'ye, 1995-2000 yılları arasında da %96,8'e çıkmıştır. Bu verilere göre Tekirdağ Türkiye genelinde en yüksek göç hızına sahip bir ilimizdir. Bu olgunun nedeni olarak, bölgenin sanayi açısından oldukça gelişmiş olması ve istihdam olanaklarının diğer illere göre yüksek olması gösterilmektedir. (Anonim, 2010a).

Tekirdağ iline göç ederek gelen nüfusun eğitim düzeyi düşük, ilden göç edip ayrılanların eğitim durumları yüksektir. Bu da gelen nüfusun istihdam açısından eğitim sorununu daha da karmaşık hale getirmektedir.

6.2. Tekirdağ İlinin İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Durumu

İlin işgücü piyasası temel göstergelerine bakıldığında, çalışma çağındaki nüfus %73'ünü oluşturmakla birlikte işgücüne katılım oranının %55,1 olduğu görülmektedir. TÜİK'in 2010 yılı verilerine göre, Tekirdağ'ın işsizlik oranı %7,7 olarak belirlenmiştir. İstihdam oranı ise %49,8'dir.

Tekirdağ Türkiye illeri içerisinde kadın istihdam oranı açısından 7. sıradadır. Ancak diğer Trakya illeri olan Edirne 4. ve Kırklareli 5. sıradadır. Tekirdağ kadın istihdamı açısından %27,3 oran ile Türkiye kadın istihdamı ortalaması olan %23,7'nin üzerindedir. (Anonim, 2011).

Tekirdağ ilinde İŞKUR'a başvuran kadın ve erkeklerin genç yaşta (20-35) oldukları, ilerleyen yaşlarda ise İŞKUR'a başvuru oranının azaldığı görülmektedir. İŞKUR'a kayıtlı işsizlerin mesleki dağılımına bakıldığında en fazla işsizlerin tesis, makine ve montaj sektöründe olduğu görülmektedir. Bunu kadınlarda yardımcı profesyonel meslek mensupları, erkeklerde ise sanatkarlar ilemektedir. En az işsizlik oranı ise nitelikli çalışanlar, yönetici müdür ve profesyonel mesleklerde olduğu görülmektedir. (Anonim, 2010b).

2005-2009 yılları arasında kayıtlı işsizlerin erkek ve kadın yoğun olarak 25-34 yaşları arasında toplandığı söylenebilir. Kayıtlı işsizlerin 2009 yılındaki sayısı bir önceki yıla göre önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu durum 2008 yılındaki daralmanın bir yansıması olarak yorumlanabilir. Tekirdağ ilindeki işsizlerin eğitim durumuna bakıldığında, yapılan başvuruların ilk ve orta öğrenim düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. İlk ve ortaöğretim düzeyinde yapılan başvuruların, toplam başvurulara oranı 2005 yılında %93, 2006 yılında %83, 2007 yılında %86, 2008 yılında %69, 2009 yılında ise

%79'dur. Bu oranın yüksekliği, İŞKUR'a başvuruda bulunanların önemli bir bölümünde eğitim ve mesleksizlik sorununun olduğunu göstermektedir.

Tekirdağ ilinde 2009 TÜİK verilerine göre, okuma yazma bilmeyen 15 yaş üstü 27.869 kişi bulunmaktadır. Bunların toplam nüfus içindeki payı %5'dir. Bu grubun istihdam oranı dikkate alındığında okuma yazma bilmeyen dört kişiden ancak biri iş bulabilmektedir. Yine aynı şekilde okuma yazma bilmeyenlerin dışında, lise altı eğitim alanların toplam nüfus içindeki oranı %63'tür. Bu grubun istihdam oranı dikkate alındığında her beş kişiden ancak iki tanesi lise altı eğitimle iş bulabilmektedir.

6.3. Tekirdağ İlinde Uygulanan Sosyal Yardımlar

Türkiye'de benimsenen sosyal devlet anlayışına paralel olarak yoksulluğu önlemede birçok sosyal politika aracı kullanılmaktadır. Özellikle burada sosyal yardımlar öne çıkmaktadır.

Türkiye'deki sosyal yardım sisteminde çok sayıda sosyal yardım programı mevcut olup, bu programlar farklı kurumlar tarafından yürütülmektedir. Sosyal yardım programlarını yürüten kurumlar: Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, İl Özel İdareleri, Belediyeler ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıdır (DPT, 2007).

Sosyal yardımlar; parasal, yiyecek, giyecek, sağlık giderleri vb. ihtiyaçların karşılanması şeklinde yapılmaktadır. Yardım türlerinin farklı gruplamaları olmakla birlikte, genelde aynı (eşya veya mal türünde) ve nakdi (parasal) sınıflandırması kullanılmaktadır. Aynı yardımlar, parasal yardım dışındaki eşya veya mal türündeki yardımlar olup bu kapsamda yiyecek, giyecek, yakacak, konut vb. yardımlarıdır. Ayrıca ilaç, tedavi giderleri gibi sağlık yardımları da aynı yardım olarak değerlendirilmektedir. Nakdi yardımlar ise düzenli olarak aylık verilmesi, yıl içinde belirli ihtiyaçlar için ayrı ayrı ödeme yapılması veya bir defalık ödeme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Nakdi yardımlar, bazı durumlarda, elektrik, su, kira gibi ödemelerin kişi adına sosyal yardım kurumunca üstlenilmesi şeklinde olmaktadır (İkizoğlu, 2000).

Tekirdağ il milli eğitim müdürlüğü tarafından ilde açılan kurs sayısı 551'dir. Belge alan toplam kursiyer sayısı 7.041'dir. Bunların 2.410'u kadın, 4.631'i erkektir.

Halk eğitim merkezi ilde 2010 yılında toplam 2.358 kurs düzenlemiştir. Bu kursa toplam katılımcı sayısı 39.825, belge alanların sayısı ise toplam 32.589 kişidir. Belge alanların 12.657'si kadın, 19.32'si erkektir. Halk Eğitim Merkezinin Düzenlemiş Kurslardan Bazıları Şunlardır: Bilgisayar Kullanımı Kursu, Hızlı Klavye Kullanımı Kursu, Grafik Tasarım Kursu, Web Tasarımı Kursu, Photoshop Kursu, Fotoğrafçılık Kursu, Kısa Film Yapımı Kursu, Kuaförlük Kursu, Giyim Kursu, Makine Nakışı Kursu, Şiş Örtücülüğü Kursu, Ahşap Boyama Kursu, Diksiyon Kursu, Yönetici Asistanlığı Kursu, Danışma Görevlisi Kursu, İletişim Kursu, Kantin İşletmeciliği Kursu, Hasta Ve Yaşlı Refakatçisi Kursu, İngilizce Kursu, Almanca Kursu, Osmanlıca Kursu, Arapça Kursu, Arıcılık Kursu, Ebru Kursu, Resim Kursu, Çini İşlemeciliği Kursu, Bağlama -Saz Kursu, Keman Kursu, , Klasik Dans Kursu, Tiyatro Kursu, Bale Kursu, Halk Oyunları Kursu, Uygulamalı Türk Halk Müziği Kursu...

Çizelge: 2. Tekirdağ ilindeki İŞKUR Mesleki Eğitim Kursları

Yıl	Kurs Türü	Kurs Sayısı	Katılımcı Sayısı	Mezun Sayısı
2006	Kendi işini kuracaklara yönelik	5	70	65
2007	Kendi işini kuracaklara yönelik	4	65	61
	Özörlülere Yönelik	1	12	12
	İşsizlik sigortası kapsamında	3	57	55
	Özörlülere Yönelik	2	31	30
	İşsizlik Sigortası Kapsamında	5	100	90
	İstihdam Garantili	2	34	33
	Eski Hükümlülere Yönelik	1	10	3
	Özörlülere Yönelik	1	20	20
2009	ÖSDP-2	4	138	74
	İstihdam Garantili	26	503	397
	İşgücü Yetiştirme	104	1.691	1.582
	İstihdam Garantili	46	916	657
2010	İşgücü Yetiştirme	79	1.308	989
	Girişimcilik	6	150	989
	Toplam	290	5.117	4.126

Kaynak: İŞKUR Tekirdağ İl Müdürlüğü, 2010

Çizelgeden de görüldüğü gibi 2009- 2010 yılları arasında İŞKUR'un düzenlediği kurs ve mezun sayısında önemli bir artış vardır.

Sosyal yardımların, sosyal devlet uygulamaları kapsamında ele alınarak devlet tarafından yapılmasının değişen veya şekil değiştiren kişisel bağlar, toplumsal yapılar itibarıyla önemi büyüktür. Bu çalışmada incelenen sosyal yardım programları, devlet tarafından uygulanan programlar olacağından, yardımlara ilişkin nitelemeler bu çerçevede ele alınmaktadır. Sosyal yardımlar; parasal, yiyecek, giyecek, sağlık giderleri vb. ihtiyaçların karşılanması şeklinde yapılmaktadır. Yardım türlerinin farklı gruplamaları olmakla birlikte, genelde aynı (eşya veya mal türünde) ve nakdi (parasal) sınıflandırması kullanılmaktadır. Aynı yardımlar, parasal yardım dışındaki eşya veya mal türündeki yardımlar olup bu kapsamda yiyecek, giyecek, yakacak, konut vb. yardımlardır. Ayrıca ilaç, tedavi giderleri gibi sağlık yardımları da aynı yardım olarak değerlendirilmektedir. Nakdi yardımlar ise düzenli olarak aylık verilmesi, yıl içinde belirli ihtiyaçlar için ayrı ayrı ödeme yapılması veya bir defalık ödeme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Nakdi yardımlar, bazı durumlarda, elektrik, su, kira gibi ödemelerin kişi adına sosyal yardım kurumunca üstlenilmesi şeklinde olmaktadır (İkizoğlu, 2000).

Ülke genelinde sahip olduğu geniş örgütlenme yapısı ile en yaygın şekilde sosyal yardım hizmetlerini yürüten SYDGM, bu çalışmaları daha etkin hale getirmek, ulaşılamayan yoksul kesimlere ulaşmak, kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği sağlamak adına çalışmalar yürütmektedir

Tekirdağ ili sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı 2012 yılında 4.177 kişiye 298.946 TL yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar sağlık, eğitim, aile, özel amaçlı yardımlar, vakıfça yürütülen muhtelif yardımlar ve çeşitli yardımlardır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Tekirdağ İli Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı 2009-2012 Yardım Faaliyetleri

Yardım türleri	2009		2010		2011		2012	
	Kişi sayısı	Miktar (TL)	Kişi sayısı	Miktar (TL)	Kişi sayısı	Miktar (TL)	Kişi sayısı	Miktar (TL)
Sağlık yardımları	39	3.532	575	68.663	509	69.35	84	5.030
Eğitim yardımları	1455	157.775	1941	220.631	2063	308.483	144	37.366
Aile yardımları	5048	510.148	4847	448.869	5810	507.382	3322	193.048
Özel amaçlı yardımlar	65	201.129	21	41.260	27	12.924	171	20.898
Vakıfça yürütülen muhtelif yardımlar	166	8.321	512	97.504	10962	-	450	41.764
Diğer çeşitli yardımları	0	0	1759	194.589	548	36.552	6	839
	6773	880.906	9.655	1.071.518	19.919	872.276	4.177	298.946

Kaynak: Tekirdağ Valiliği, 2012

Mikro kredi; iş yapma fikri olup, gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara imkân verilmesidir. Sadece güvene dayanan, teminatsız ve kefilsiz küçük sermaye şeklindeki mikro kredi, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir stratejidir (www.israf.org). Tekirdağ İl Özel İdaresi Bütçesinden il genelinde kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan özellikle yoksullara, kredi imkanı sağlamak ve küçük çaplı işlerle yoksulluğu azaltmak amacıyla mikro kredi verilmektedir.

Tekirdağ'da 2011 yılında 64 kişiye 169 550 TL, 2012 yılında da 17 kişiye 50 450 TL mikro kredi ödemesi yapılmıştır. Verilen kredi miktarları 2300 TL- 3000 TL arasında değişmektedir. Mikro krediyi, gıda ürünleri satmak, kuaförlük, sera kurmak, seyyar esnaflık, hazır gıda üretimi, bakır işlemciliği, terzi atölyesi kurmak, tuhafiyecilik yapmak, temizlik malzemeleri alım satımı, eğitici ve öğretici oyuncak alımı satımı vb. amaçlar için almaktadırlar.

Tekirdağ KOSGEB tarafından toplam 12 projeye 265.000 TL sinin geri ödemesiz 175.000 TL si de geri ödemeli olmak üzere toplam yaklaşık 440.000 TL destek verilmiştir. Kabul edilen projeler, mühendislik bürosu, PVC kapı ve pencere sistemleri, bay bayan kuaför salonu işletmeciliği, köfte, kebab ve kahvaltı salonu işletmeciliği, alüminyum doğrama, el yapımı zeytinyağı yaprak sarma üretimi, mühendislik hizmetleri, büyükbaş hayvan çiftliği ekipman satışı ve kurulum danışmanlığı, canlı-yapay çiçek tasarım ve organizasyon, bayan kuaförü ve saç tasarım hizmetleri, motorlu araçlar özel servis, Edirne tava ciğeri restoran işletmeciliği konularında olmuştur.

6.4.Güçlü ve Zayıf Yönler Fırsatlar ve Tehditler (SWOT) Analizi

İlde görüldüğü kadarıyla yoksulluk açısından özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı başta olmak üzere İl Özel İdaresi, KOSGEB, Ticaret ve Sanayi odaları gibi birçok kuruluş faaliyette bulunmaktadır. Ancak bu kurumlar arasında koordinasyon eksikliği başta olmak üzere ülke politikalarının ilde uygulanışı ve ile özgü yapıların dikkate alınmayışı oldukça önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Tekirdağ İli yoksulluk açısından güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler değerlendirilmiştir.

Çizelge 4. Güçlü ve Zayıf Yönler Fırsatlar ve Tehditler (SWOT) Analizi	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Coğrafi konum, ➤ İlin eğitim düzeyi Türkiye ile kıyaslandığında daha yüksek oluşu, ➤ Organize sanayi bölgelerinin olması (Çorlu,Çerkezköy gibi), ➤ Bitkisel üretime elverişli arazinin bulunması (Zeytincilik, bağcılık), ➤ İç ve dış pazara yakın olması, ➤ Güçlü bir ulaşım ağının olması (karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu), ➤ Şarap imalathanelerinin bulunması, ➤ Balıkçılık, tarımsal üretim, turizm, tarımsal sanayi gibi farklı iş kollarının bulunması, ➤ Kıyasal özellikleri, ➤ Değişken topoğrafik yapısı, ➤ Kırsal işgücü potansiyeli, ➤ Turizm potansiyelinin olması, ➤ İlin biyolojik çevresinin (ekoloji) farklı ürünler yetiştirmeye elverişli olması, ➤ İlde toprak verimliliğinin yüksekliği ve uygun iklim koşulları, ➤ Aile başına düşen çocuk sayısının az olması. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tarımsal ürünlerde pazarlama ağının çok zayıf olması, ➤ Örgütlenme (kooperatif-birlik vb.) eksikliği, ➤ Kurumlar arası koordinasyon eksikliği, ➤ Kırsal altyapı yetersizlikleri, ➤ Göç alması ve göç edenlerin eğitim ve istihdam vasıflarının düşük olması, ➤ Girişimciler için finansman olanaklarının yetersiz olması, ➤ AB ve diğer hibe projelerinden yararlanılamaması, ➤ Vasıflı (kalifiye) eleman eksikliği, ➤ Kadınların ücretsiz aile işçisi olması ve sosyal güvenceden yoksun olması. ➤ Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Metropole (İstanbul) yakınlık, ➤ Yeniliklere açık bir toplum yapısına sahip olması, ➤ Girişimcilik kültürünün yaygın olması ➤ Namık Kemal Üniversitesinin varlığı 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kurumlar arası koordinasyon eksikliği, ➤ Küresel ısınmadan kaynaklanan tarımsal kuraklık ➤ 1. Derece deprem bölgesi içinde olması ➤ Bölge ilçelerinin homojen olmayan gelişim göstergelerine rağmen Bölge genelinin gelişmiş kabul edilmesi ➤ Yeraltı su seviyesinin azalması ➤ Tarım alanlarının ikincil konut, sanayi gibi tarım dışı alanlarda kullanılması yolları ile sanayinin ve yerleşim alanlarının tarım alanlarına doğru genişlemesi/kayması ➤ Tarım arazilerinin küçülme eğiliminin devam etmesi

Burada özellikle ilin genel anlamda gelişmiş kabul edilmesi ancak ilçeler düzeyinde dikkate alındığında çok farklı özelliklerin öne çıktığı, bu nedenle alınacak önlemler açısından bunların göz önünde tutulması gerekmektedir. Swot analizi sonucunda metropole yakınlık, ilde tarıma elverişli toprak yapısı, iç ve dış pazara yakınlık gibi güçlü yönlerin yanında örgütlenme eksikliği ve göç olgusu da zayıf yönler olarak gözden kaçırılmamalıdır.

7. Sonuçlar, Stratejiler ve Çözüm Önerileri

Tekirdağ İli ülkemiz gelişmişlik sıralamasında 7. sırada yer almaktadır. Bu nedenle de kamu politikalarında, teşvik sisteminde, AB projelerinde gelişmiş olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında eğitim düzeyi vs. kriterler de göz önüne alındığında gelişmiş olarak değerlendirilmektedir. Ancak özellikle son yıllarda çok hızlı bir şekilde göç almakta

ve Tekirdağ İlini çok çeşitli sorunlar beklemektedir. Özellikle yoksulluk açısından değerlendirdiğimizde belki ilin genel düzeyi yüksek görülmele birlikte özellikle son yıllarda tarımda yaşanan gerilemeler nedeniyle kırsal alanlar oldukça geriye düşmektedir. Sanayinin yoğun olduğu yerlerde ise göç nedeniyle gerilemeler yaşanmaktadır. Eğer önlem alınmaz ise sorunların daha da büyüyeceği kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkacaktır. Özellikle eğitim ve istihdam alanlarında yeni katılımcı projelerin uygulanması ve özellikle kırsal alanlarda geliri arttırmaya dönük projelerin uygulanması gerekmektedir.

Bu kapsamda Tekirdağ İlinde çeşitli kuruluşlar tarafından yoksulluğa çözüm açısından yardımlar ve projeler uygulanmakta, ancak yeterli ve belirli bir koordinasyon içerisinde olmadıkları görülmektedir. Bu nedenlerle sorunlara çözüm olması açısından, makro düzeyde ve mikro, yani il düzeyinde belirlenen strateji ve öneriler ise aşağıda belirtilmiştir;

Yoksullukla mücadelede; makro düzeyde yoksulluğun azaltılması ve olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için ekonomik büyümenin yanında, ulusal gelirin daha eşitlikçi bir şekilde bölüşülmesi gerekmektedir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yardımlara ilişkin olarak bütçeden ayrılan payın artırılması ve yoksullukla mücadele programları uygulanmalıdır.

Mikro düzeyde ise, yoksul ve işsiz gençlere, kadınlara, beceri ve nitelikleri çerçevesinde, piyasanın talepleri de göz önüne alınarak, iş sahibi olacakları alanlarda kısa süreli mesleki eğitimler verilmelidir. Burada özellikle yerel yönetimler yoksul kesimin kente bütünleşmesini sağlayacak önlemleri almalıdır.

İstihdam eğitimlerinde özellikle ihtiyaç duyulan sektörlerle yönelmek gerekmektedir. İhtiyaç duyulan alanlarda gerçekleştirilecek eğitimler hem kursiyerlerin istihdamını kolaylaştıracak hem de bu kişileri aranan çalışan konumuna sokarak gelirlerine olumlu bir katkı yapabilecektir. Mutlak yoksullara ve dezavantajlı gruplara hayatlarını sürdürebilecekleri yardımları sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından verilirken özellikle genç işsizlere istihdam artırıcı eğitimler verilmelidir. Mutlak yoksulluk içerisinde olan (gıda yoksulluğu) ailelerin bir üyesine özel ve devlet kuruluşlarının işbirliğiyle iş imkânı sağlanmalıdır.

Özellikle kadın istidamı konusundaki önemli bir unsur esnek çalışmanın yaygınlaşması ve buna uygun modellerin oluşturulması gerekmektedir.

Fakir, muhtaç ve ihtiyaçlı kişilere ayni ve nakdi yardımlar artırılmalı ve dezavantajlı grupların yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik projeler uygulanmalıdır. Gelir sahibi olmayan yoksullara sosyal konut sağlanmalı veya kira yardımı yapılmalıdır.

Değişik sebeplerle kırsal kesimden kente, bölgeden bölgeye ve kent içi hareketliliğe neden olan göçün sebeplerinin belirlenmesi ve göçün makul bir düzeye gelmesini sağlayacak politikaların üretilmesi gerekmektedir.

Kendi işini kurabilecek kişilere girişimcilik eğitimi ve yardımı yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Akad, İ.,1982. Endüstri Sosyolojisi, D.E.Üniv. İİBF Yayını, İzmir.
- Anonim, 2012. Yerel Eşitlik Eylem Planı 2012 Kadın Çalıştay, Tekirdağ Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Tekirdağ.
- Anonim, 2011. Sosyal Güvenlik Kurumu, 2011 verileri.
- Anonim, 2010 a. Trakya Kalkınma Ajansı, 2010 verileri.
- Anonim, 2010 b. Türkiye İş Kurumu, 2010 verileri.
- Çabuk, N., 2003. Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43,41- 65.
- Dinçoflaz, N.J., 2009, Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs.
- DPT (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu, Ankara.
- DPT 2007. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Komisyonu Raporu
- Ekin, N., (2000). Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları, İTO Yayını, İstanbul.
- Eş, M., Güloğlu, T., 2004. Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği Bilgi, (8) / 1 : 79-93.
- Odabaşı, F., 2009. Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C.Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Ankara, Haziran.
- Özsoylu, A. F., 1994. Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor? Kim Kaybediyor?, Ekonomik Forum Dergisi Şubat Sayısı, TOBB Yayını, Ankara.
- Srinivasan, T. N., 1977. Poverty: Some Measurement Problems. World Bank Reprint Series, no: 77, Washington, D.C.
- Şenses F., 2001. Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk kavramlar, nedenler, politikalar ve temel eğilimler, İletişim Yayınları
- İkizoğlu, M., 2000. Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesi'nde Ampirik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Tisva,2009. Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı,(www.israf.org) Erişim 18.04.2012.
- TÜİK, 2002-2003-2004-2005 Hanehalkı Bütçe Anketleri.

Kırsal Kesimde Yoksulluk ve Kırsal Kalkınma Destekleri Uygulamaları

O.Murat KOÇTÜRK¹

Erdoğan GÜNEŞ³

M.Metin ARTUKOĞLU²

F.Funda GENÇLER⁴

¹ Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, MANİSA, murat.kocurturk@bayar.edu.tr

² Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova/İZMİR

³ Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ANKARA

⁴ Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Tütün Eksperliği Yüksekokulu, Akhisar, MANİSA

Özet

Yoksulluk, ilk olarak 1901 yılında Seeböhm Rowentree tarafından tanımlanmış, toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gereken yiyecek, giyecek ve benzeri asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi şeklinde açıklanmıştır (Field 1983:51). Özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir sorun olarak görülen yoksulluk, kırsal kesimlerde önemli boyutlardadır. Hızlı nüfus artışı, eğitim ve kültür düzeyi düşük yetersiz insan kaynağı, doğal kaynakların yetersizliği veya kullanımını olanaklı kılacak teknoloji/ sermaye yetersizliği, sermaye birikimindeki yetersizlikler yoksulluğu oluşturmaktadır. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın %75'ini oluşturan 900 milyonu kırsal kesimdedir ve bu nüfusun tamamına yakınının temel geçim kaynağı tarım ve tarımla ilgili alanlardır.

2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i (339 bin kişi) sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı, % 18,08'i (12 milyon 751 bin kişi) ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altındadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. Diğer yandan kırsal kesimde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında %38,69'a yükselirken, kentsel yerlerde bu oran % 9,38'den % 8,86'ya düşmüştür (TÜİK,2011).

Kırsal yapının yoksulluğu, bu kesimde gelirin artırılmasına yönelik farklı politik yaklaşım ve uygulamaları gündeme getirmektedir. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak, hemen hemen bütün ülkelerde kırsal kesim ve bu kapsamda tarıma özgü farklı desteklerin sorunlu kılmaktadır. Son dönemde Türkiye'de bu araçlar içinde kırsal kalkınma desteklerini ön plana çıkarmıştır. Çeşitli kaynaklardan elde edilen kaynakların koordine edilmesine yönelik olarak Türkiye'de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmuştur. Kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak amacıyla 2010-2013 yıllarını kapsayan Kırsal Kalkınma Planı hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu uygulamaların son dönemde giderek artması ile bazı olumlu sonuçlar alınmış, desteklerin artırılması ve yeni araçlar uygulamaya sokulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Yoksulluk, kırsal kalkınma, destekleme, kırsal kalkınma planı

Implementation of Poverty and Rural Area Development Supports in Rural Areas

Abstract

Poverty was first defined by Seeböhm Rowentree in 1901; and was described as lack of total revenue to meet physical needs such as food, clothing and similar of minimum level needed for survival of biological existence (Field 1983:51). Particularly, seeing as an important issue for developing countries, poverty is at considerable levels in rural areas. High population growth rate, inadequate human resources of low education and culture level, inadequate natural sources or lack of technology/capital allowing use thereof, inadequacy of capital accumulation all create and increase poverty. 900 million people of population in poverty live in rural areas, which correspond to 75% of 1,2 billion poor people in the world, and almost all of such population make their lives in agriculture and agriculture related fields.

About 0,48% of the individuals in Turkey in 2009)(339 thousand people) were under famine border containing only food expenses while 18,08% (12 million 751 thousand people) were under poverty border covering food and expenses other than food expenses. The said rates were 0,54% and 17,11% in 2008 respectively. On the other hand, while the poverty rate of 34,62% living in rural areas in 2008 was increased to 38,69% in 2009, the same rate in urban areas was reduced from 9,38% to 8,86%. (TÜİK, 2011).

Poverty of rural area brings into mind different political approaches and implementations aiming at increasing incomes in such areas. As a result of such necessity, various subsidiaries specific to agriculture in almost all countries in rural sector have been necessary. Recently, Turkey has placed more emphasize on rural development subsidiaries. In regard to coordination of sources gained from various sources, Agriculture and Rural Area Development Support Agency was established in Turkey. In order to ensure development of business and living conditions of rural communities in compliance with urban areas and ensure sustainability, Rural Development Plan covering 2010-2013 was prepared and started to be applied. After the said applications have increased recently, some positive results have been achieved and it is suggested to increase the supports and put some new instruments into practice.

Key words; Poverty, rural development, support, rural development plan

1. Giriş

21.yüzyıl dünya ekonomisinde önemli oranlarda üretim ve büyüme artışı gözlemlenmesine rağmen, yoksulluk olgusu özellikle gelişmekte olan ülkelerde halen ciddi boyutlardadır. Yoksulluğun bu ülkelerde daha şiddetli görülmesinin nedenlerinden en önemlisi, küresel bir dünyada kendini yeniden üreten liberal paradigmanın bu ülkelerde uyguladıkları politikalar olarak değerlendirilebilir. Bu temel dışsal faktörün yanı sıra içsel dinamiklerden kaynaklanan nedenler, bu ülkelerde yoksulluk olgusunu şiddetlendirmektedir. Sebebi ne olursa olsun, küresel dünya ekonomisinde gözlemlenen büyük üretim artışlarına rağmen, şiddetli ve yaygın bir yoksulluk, halen modern kapitalist dünyanın en önemli sorunlarından birisidir. Dünya nüfusunun yarısına yakını (2 milyar 880 milyon kişi) Dünya Bankası tarafından belirlenen günlük 2 US\$ olan yoksulluk sınırının altındadır. 1 milyar 200 milyon kişi de günlük 1 US \$ olan açlık sınırının altında yaşamaktadır. Dünyada her yıl gözlemlenen insan ölümlerinin yaklaşık üçte biri yoksulluğa bağlı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Zengin ülkelerde 903 milyon kişi toplam dünya gelirinin %79,7'sini elinde bulundururken, küresel yoksullar grubu olarak bilinen 2 milyar 880 milyon kişi ise toplam dünya gelirinin % 1,2'sine sahiptir. Toplam küresel gelirin yalnızca % 1'i birinci gruptan ikinci gruba transfer edilse, dünya genelinde yaşanan aşırı yoksulluğun ortadan kalkacağı hesaplanmıştır (Pogge, 2006: 5).

Yoksulluk, özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli görülmekte beraber, bu ülkelerde ve kırsal kesimlerde bu sorun daha da dikkati çekmektedir. Şüphesiz hızlı nüfus artışı, eğitim ve kültür düzeyi düşük yetersiz insan kaynağı, doğal kaynakların yetersizliği veya kullanımını olanaklı kılacak teknoloji/ sermaye yetersizliği, sermaye birikiminde ki yetersizlikler bu ülkelerde ve kırsal kesimde yoksulluğu oluşturan ve artıran önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıya tarımın doğa koşullara bağımlılığı, küresel ısınma ve iklim değişiklikleri, artan doğal felaketler de eklendiğinde, yoksulluğun boyutları giderek artmaktadır. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75'ini oluşturan 900 milyonu insan kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır. Tarım sektörü, bu ülkelerde temel istihdam alanıdır. Tarım ve tarımsal ürünler, bu ülkelerin en büyük ihracat kalemlerini oluşturmaktadır (Öztürk,2008).

Türkiye önemli bir tarım üreticisi ülkedir ve birçok ülkeye göre şanslıdır. Ancak buna karşın 2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. Diğer yandan kırsal kesimde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38,69'a yükselirken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9,38'den % 8,86'ya düşmüştür (TÜİK,2011). Son dönemlerde çeşitli desteklerle kırsal alanlarda kalkınmayı hızlandırıcı çalışma ve uygulamayla önem verilmektedir. Bu bildiriye kırsal kalkınma desteklerinin kırsal kesimde yoksulluğun azaltılmasında rolü, Türkiye'deki uygulamalar ve kırsal kalkınma planının olası sonuçlarının yoksulluğun azaltılmasına bulunduğu katkılar üzerinde durularak, süreçte ortaya çıkan sonuç ve sorunlar değerlendirilecek ve önerilerde bulunulacaktır.

2. Türkiye'de Kırsal Kesimde Yoksulluk ve Tarım

Türkiye'de "mutlak yoksul" olarak sınıflandırılacakların sayısı fazla olmamakla birlikte, gelir dağılımı bozuktur ve "görelî yoksulluk" önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.2002 TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi ile birlikte Türkiye'de ilk kez yoksulluk sınırı ve oranı resmi olarak açıklanmıştır. Yoksullukla ilgili en son açıklanan istatistik ise 2005 Hanehalkı Bütçe Anketi kapsamında yapılan Yoksulluk Çalışmasıdır. 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılan çalışmalarda; gıda yoksulluğu, gıda ve gıda-dışı yoksulluk, görelî yoksulluk ve günlük geliri 1, 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarına göre yoksulluk oranları verilmiştir. 2002 yılı Yoksulluk Çalışmasında 4 kişilik bir hanenin aylık yoksulluk sınırı gıda için 133 TL, gıda ve gıda dışı harcamalar için ise 310 TL'dir. 2003 yılında bu rakamlar sırasıyla 168 TL ve 417 TL iken; 2004 yılında sırasıyla 182 TL ve 429 TL'ye; 2005 yılında ise sırasıyla 190 TL ve 487 TL'ye yükselmiştir. 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılı Yoksulluk Çalışmaları sonuçlarına göre, gıda yoksulluğu açısından ülkemizde ciddi bir sorunun olmadığı görülmektedir. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı ise 2002 yılında % 26,96 iken, 2005 yılında % 20,50 olarak belirlenmiştir. Eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda (görelî yoksulluk), 2002 için yoksulluk oranı % 14,74 iken; 2004 yılı için bu oran % 14,18 olarak gerçekleşmiş; 2005 yılında ise tekrar % 16,16'ya yükseldiği tespit edilmiştir (DPT 2007),

TÜİK verilerine göre kırsal alanda yoksulluk oranları kentlere kıyasla daha yüksek olup, kentlerde gözlemlenen düşüş eğilimi henüz kırsal alana yansımamıştır. Bu durum, kırsal kesimde üretim ve istihdam odaklı desteklerin çeşitlendirilmesini ve artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kırsal alanda, gıda yoksulluğunun düşüş göstermesi ise, son yıllarda tarım sektörünün gösterdiği büyüme performansı ve üretim artışları nedeniyle anlamlı bulunmaktadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2010-2013)).

Çizelge 1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranı (%)

Bölge	Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kır	Gıda Yoksulluğu	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18
	Gıda ve Gıda dışı Yoksulluk	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62
Kent	Gıda Yoksulluğu	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25
	Gıda ve Gıda dışı Yoksulluk	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38
Toplam	Gıda Yoksulluğu	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54
	Gıda ve Gıda dışı Yoksulluk	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışmaları.

En yoksul durumdaki kitlenin genel nitelikleri incelendiğinde; 5 kişiden fazla büyüklüğe sahip hanelerde yaşayanlar, okur-yazar olmayanlar, işsizler ve yevmiyeli çalışanlar, tek yetişkinden oluşan aileler ve tarımda çalışanlar yoksulluk riski en yüksek kesimleri oluşturmaktadır. Kırsal kesimde, belirtilen profile sahip hanelerin belirlenerek, sosyal hizmet ve yardımlarda bu hanelere öncelik tanınması gerekmektedir (Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı, (2010-2013)).

Yoksulluk hesaplarına göre Türkiye’de göreceli yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı 30 milyona yakındır. Diğer bir yöntemle göre asgari geçim sağlayabilecek gelirin altında yaşayan, yani mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı 9 milyondur ve toplam nüfusa oranı % 15’dir (İnsel, 2004:253) Türkiye’de kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarımdan sağlayan nüfusun büyük bir bölümü göreceli yoksulluğun altındadır (İnsel, 2004:254). Özellikle tarım işçisi olarak çalışanların önemli bir bölümünün asgari ücretin altında ve sigortasız çalıştığı dikkate alınır, kırsal kesimde yoksulluğun ne derece önemli boyutlarda olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Göstergeleri 2005 raporuna göre, Türkiye’de nüfusun en yoksul % 20’lik kesiminin gelirden aldığı pay % 6,1 iken, en zengin %20’nin payı % 44,4 olarak gerçekleşmektedir. İkinci en yoksul % 20’lik dilim gelirden % 11,1, üçüncü % 20’lik dilim % 15,8 ve dördüncü % 20’lik dilim % 22,6 pay almaktadır. Nüfusun en yoksul % 10’u gelirden % 2,3 pay alırken, en zengin % 10’unun payı % 30,7’ye çıkıyor. % 20’lik dilimler arasında 7,3 kat olan en yoksul ve en zengin arasındaki fark, %10’luk dilimlerde 13 kata çıkmaktadır. Sıfıra indikçe gelir dağılımındaki adaleti, 100’e yaklaştıkça da adaletsizliği gösteren ‘Gini katsayısı’ Türkiye için resmi verilerde 38 olarak hesaplanmaktadır. Bu katsayıya göre Türkiye 124 ülke içinde gelir dağılımı en adaletsiz 55’inci ülke konumundadır.

Gelir dağılımındaki bu eşitsizlik kır ve kent arasında daha da önemli bir boyuttur. Türkiye’de tarımda kişi başına gelir, diğer sektörlerle kıyaslandığında dörtte bir oranındadır. Türkiye’nin 2005 yılı kişi başına milli geliri 5.000 dolar olarak açıklanırken, tarımda bu rakam 1.500 dolarda kalmıştır (Öztürk,2008).

Dünyada ve Türkiye’de yoksulların büyük bölümü kırsal alanda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle özellikle kırsal alanın kalkındırılmasında yoksulluğun giderilmesi önemlidir. Bu süreçte kırsal alana yönelik destekler ve etkin uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

3.Türkiye’de Kırsal Kalkınmaya Yönelik Uygulamalar

Kırsal kalkınma, kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlerdir. Kalkınma çabalarını mekansal boyutta ele alan ve çoğu zaman tarımsal kalkınma ile de arasında yakın bağlar kurulan kırsal kalkınma için, çok yönlü niteliği de göz önüne alınarak, kapsamlı tanıma ihtiyaç vardır. Bu bağlamda **kırsal kalkınma**; kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde kalitenin artırılması, her ölçekten işleme sanayinin kurulması, en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi, gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi gibi amaçlarla, tarımsal kalkınmaya ilaveten kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vs gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarla ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi-iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir (Anonim, 2002, Gülçubuk, 2005, Turhan, 2005).

Türkiye, dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha 1930'lu yıllarda uygulamaya koyan ender ülkeden biridir. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kırsal alanı kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar, ülkemizin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar Planlı dönem "öncesi" ve "sonrası" çalışmalar olarak sınıflandırılabilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımsal üretimdeki sorunları gidermek ve gıda güvencesini sağlamak, özellikle küçük üreticilere istihdam ve iş alanları oluşturacak yaklaşımlar hep ön planda yer almıştır. Bu yıllarda nüfusun büyük bölümünün kırsal da yaşaması ve tarımla uğraşması, insan kaynaklarının zayıf olması kırsal kalkınma politikalarında kamucu yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bundan hareketle, çalışmalar özellikle temel insani gereksinimlerin karşılanmasında yoğunlaşmıştır. Bu süreçte önemli gelişmeler kaydedilmiş ve model sayılabilecek girişimlerde de bulunulmuştur (Gülçubuk 2005).

Türkiye'de günümüzde kırsal kalkınmanın kavramsal çerçevesini aşağıda verilen dört stratejik amaç üzerinden kabul etmektedir (TKB, 2011):

1. Ekonominin geliştirilmesi ve iş imkanlarının artırılması
 - 1.1 Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması
 - 1.2 Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi
2. İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi
 - 2.1 Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi
 - 2.2 Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması
 - 2.3 Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi
3. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması
 - 3.1 Kırsal altyapının geliştirilmesi
 - 3.2 Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması
4. Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi
 - 4.1 Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi
 - 4.2 Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması
 - 4.3 Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi

Türkiye'nin farklı bölgelerinde kırsal yaşam alanlarındaki sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu seviyede ortadan kaldırılması için hükümetler tarafından "kırsal kalkınma projeleri" uygulanmıştır. Bu projeler kırsal alanda altyapıyı geliştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini artırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, kalkınma planlarında "kalkınmada öncelikli yöreler" için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Türkiye'de il veya iller düzeyinde hükümetler tarafından uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar; Dünya Bankası ve Uluslar arası Tarımsal Kalkınma Fonudur (Gülçubuk 2005). Türkiye'de geçmiş dönemlerde uygulanmış ve halen uygulanmakta olan çok sayıda kırsal kalkınma projesi bulunmaktadır. Bunlar, Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl - Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu - Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Köy Kent Projesi, Köy Merkezli Tarımsal Üretim Destek Projesi, Sosyal Ormancılık Projesi, Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri, Televizyon Yoluyla Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi gibi tamamlanmış kırsal kalkınma projeleri gerçekleştirilmiştir (TKB, 2011). Bunun yanı sıra, Bölgesel kalkınma projeleri kapsamında, GAP, DAP ve DOKAP uygulanmaktadır (Turhan, 2005). Belirtilen projelere ek olarak 2010 yılından beri Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi, Diyarbakır - Siirt Batman Kalkınma Projesi, Ardahan - Kars - Artvin Kalkınma Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesinde Küçük Ölçekli Çiftçilerin Yaşam Koşullarının iyileştirilmesi Projesi, Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi, Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TarGel), Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, GAP Entegre Kırsal Kalkınma Projesi devam etmektedir (TKB, 2011).

Diğer yandan kırsal kalkınma ve tarımsal üretim çalışmalarının önemli bir boyutunu, kırsal alanda gerek kamu gerekse sivil toplum tarafından gerçekleştirilen örgütlenmeler oluşturmaktadır. Yerinden yönetim ilkesine göre kurulan il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki ve yerel idareler sahip oldukları geniş yetkilerle kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında kırsal alan örgütlenmesini kooperatıflar ve kooperatif haricindeki ekonomik ve sosyal amaçlı, aynı zamanda baskı grubu olan sivil çiftçi örgütleri olarak iki grup halinde incelemek olasıdır. Çünkü tarımda üreticilerin ekonomik yönden örgütlenmesinde, dünyada en fazla görülen ve yaygın olan örgütlenme modeli kooperatiflerdir ve kamu- özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak kooperatifler gösterilmektedir. Türkiye'de üretici örgütlenmesinin en yaygın biçimini oluşturan kooperatifler daha çok sayısal yönden gelişme göstermiş, ancak çeşitli nedenlerle sektördeki etkinlikleri arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

4. Kırsal Kalkınma Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Kırsal kalkınma sürecinde tarım sektörünün gereksinimlerini karşılama hedefi, tüm plan ve programlarda yer almıştır. İşletmelerin temel sorunu olan finansmana ilişkin kredilerin uygulama ve yapılandırılması yoluyla sektörel üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak, üretim kalitesini artırmak, üretici gelirini istikrarlı hale getirmek sürekli hedeflenmiştir. Özellikle gelişme yolundaki alanlarda üretimin temelini oluşturan tarım işletmelerinin güçlendirilmesinde, kamu destek ve kredi uygulamalarına birçok kez rastlanılmıştır. Bu uygulamalar genel olarak kamu kaynaklarıyla yapılırken, son zamanlarda piyasa koşullarının etkin olduğu uygulamalar artmıştır. Örneğin ürün işleme ve pazarlamasında tarım satış kooperatif ve birlikleri yeniden yapılanma sürecinde güçlendirilememiştir. Kredi alanında da özel banka uygulamaları artış göstermiştir. Zaman zaman da devlet destek ve kontrolünün sektör üzerindeki uygulamaları devam etmiştir. Örneğin Tarım Kredi Kooperatifleri ve T.C. Ziraat Bankası da özellikle sübvansiyonlu kredi uygulamaları ile sektörde çeşitli üretim alanlarının teşvik edilmesini sağlamışlardır (Güneş 2009). Her iki şekil uygulamaların yaşandığı Türkiye tarımında bir yandan tarımsal desteklemelerde ürün alımları sınırlandırılmış, alan bazlı desteklemeler ve çevreyi korumayı amaç, sürdürülebilir kalkınmayı önemseyen edinen tarımsal üretim teşvik edilmiştir. Diğer yandan da damla sulama, organik tarım, hayvancılığın bazı alanlarına yönelik olarak düşük faizli hatta sıfır faizli kredi uygulamaları sözkonusu olmuştur.

Kırsal kesimin gelişmesinin önündeki temel engel, kaynak yetersizliğidir ve 9. kalkınma planında ihtiyacın giderilmesine yönelik olarak uygun finansman araçlarının geliştirileceği ve yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir. Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarımsal destekleme politikaları, üretimde verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. Tarımsal desteklemelerdeki değişim (DGD desteklemesi), tarımsal kredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin üreticilere ulaştırılması, kamu kaynaklarının etkin kullanılması, mikro-kredi uygulamaları yoluyla kırsal alana yönelik yatırımların artırılması amaçlanmaktadır. Günümüzde tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi, işletmelerin sanayi ile uyumlu olarak modernizasyonlarının sağlanması konusu, özendirecek öncelikler arasında yer almaktadır.

Hedeflenen amaçlara ulaşmada günümüzde tarımsal kredi olarak bankalarca işletmelere açılan yaklaşık 24 milyar TL düzeyindeki kredinin yetersizliği bilinen bir gerçektir. Bu değer sadece kısa vadeli üretimi canlandırmadan öteye gitmeyeceği de bilinmektedir. Ancak kalkınma sürecinde hızlı ilerleyebilmek için, işletmelerin ekonomik ölçek sınırına ulaşmaları, entansif üretimde bulunmaları, teknolojik yapılarını geliştirmeleri, uzun vadeli alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülen bu uygulamaların yapılabilirliğini artırmada, finansal kaynağın varlığı ve sürdürülebilirliği gerekmektedir. Belirtilen kaynakların özel kesim katkısı ile yapılması son zamanlarda önemli olmuştur. Bunu teşvik amacıyla çeşitli tebliğler de çıkarılmıştır. 2011/9 nolu olarak çıkarılan “**Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Sanayi Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ’de**” amaç; doğal kaynaklar ve çevrenin korunmasının dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi entegrasyonun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, tarımsal pazarlama alt yapının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, toplu basınçlı sulama sistemlerinin geliştirilmesi, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek olarak açıklanmaktadır.

Türkiye’de bu güne kadar köy sayısının yüksekliği, yerleşmedeki dağınıklık, coğrafi doğal zorluklar, alt yapı sorunları gibi hususlar, mali kaynakların yetersizliğinden dolayı sürekli problemlere neden olmuştur. 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan ilk Köy Kanunu’ndan bu güne kadar kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, daha geniş topluluklara ulaşarak hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi, ulusal pazar yapısıyla bütünleşmenin sağlanması gibi düzenlemelerle köylülerin de kentsel alanlardaki yaşam düzeyine ulaşılması amacıyla mevcut yaşanan problemlerin çözümü için değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy Yaklaşımı, Tarım-Kent Yaklaşımı, Köy-Kent Yaklaşımı ve Köye Dönüş Yaklaşımı gibi değişik çözüm yolları geliştirilmiştir. Bunlardan **Köy Kentler**, geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintisinin ardından, 2 Eylül 2000 tarihinde ilk olarak Ordu/Mesudiye ilçesine bağlı Çavdar Köyünde resmen “Çavdar ve Yöresi Köy-Kent Projesi” olarak uygulanmaya konulmaya çalışılmıştır. Üç aşamada uygulanması öngörülen bu projede, birinci aşamada, alt yapı hizmetlerinin (içme suyu, kanalizasyon, sulama, köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme vb.), ikinci aşamada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin (ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, toplum merkezleri, cami ve mezarlık çevrelerinin düzenlenmesi) ve üçüncü aşamada ise ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik hizmetlerin (bütün köylerin ortak olduğu tarımsal kalkınma kooperatifi kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması vs gibi) hususların gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Daha sonraki süreçlerde proje, konjonktürel gelişmeler nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu proje Türkiye kırsal kalkınmasında önemli bir deneyim olarak yerini almıştır.

Tarım kentleri, köy kent benzeri uygulamalar olup, 1970-1980 arasında uygulanmıştır. 8-10 birimin bir araya getirilerek köylerin özeğindeki köyün tarım kenti yapılması öngörülmüştür. Köylerin bu merkez köye ve merkez köyün de düzenli yol bağlantısıyla ile bağlanması şekliyle planlanmıştır. Tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyelerin açılması ve tarıma dayalı orta büyüklükte sanayi kuruluşların kurulması ve geliştirilmesi öngörülmüş ancak proje uygulama alanı bulamamıştır.

Kırsal alanda görülen yerleşim dağınıklığının kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin maliyetinin yüksek olmasından ve bu hizmetlerin tüm gruplara yaygınlaştırılmamasından hareketle 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda merkez köylerin oluşturulması öngörülmüştür. Bununla 1974 yılında ülke genelinde tamamlanan merkez köylerin belirlenmesi çalışmaları uygulamaya aktarılmadan 1977 yılı hükümet programında “köy-kentler” uygulaması bunun yerini alarak kırsal kalkınma politikası olarak belirlenmiştir.

Köykent uygulaması için ülke genelinde Doğu Anadolu hayvancılık bölgesi (Van-Özalp) ve Güneydoğu Anadolu sulama bölgesi (Şanlıurfa) olmak üzere iki merkez pilot bölge seçilmiştir. Ancak hükümet değişikliklerinden dolayı köy-kent uygulaması 1979 yılı sonunda terk edilmiştir.

Yukarıda sayılan çalışmalara ek olarak Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması 1965-1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanmış ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail'deki uygulamalardan esinlenerek düzenlenen uygulamalarda, köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan uygulamada, kalkınmayı etkileyen tüm etmenler birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır. Hazırlanan 150 plan, halkın katılımının azlığı, finansman yetersizlikler, ülke şartlarına uymaması, yerel ihtiyaca cevap vermemesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır.

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, kırdı örgütlenme ve kooperatifçilik yoluyla başarılı bir ekonomik model oluşturma deneyimine sahip olan TKB ile yoksullukla mücadelede sosyal politikalar üretmede etkili bir rol üstlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün imkanlarını birleştiren, sosyal ve ekonomik amaçlı bir kırsal destek projesi olarak dikkati çekmiştir (TEDGEM 2011). Bu **Proje**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 3294 sayılı Yasa kapsamında bulunan ve sosyal güvence kapsamında bulunmayan vatandaşlar için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığı ile sosyal amaçlı yardımlar sağlamayı hedeflemiştir. SYDV, kendi hizmet alanlarında bir model olarak kabul edilebilecek bir çalışma sistemine sahiptir. Fon kaynaklarından yararlanabilecek fayda sahipleri ve gerçekleştirilecek yardımlar, ülke genelinde yayılmış bulunan 931 Vakıf aracılığı ile belirlenmektedir. Vakıflar, çalışmalarını bünyesinde bulunan Vakıf Mütevelli Heyetleri ile gerçekleştirmektedir. Kırsal alanda sosyal destek projesi altında TKB organizasyon alt yapısı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün maddi kaynakları bir araya getirilmekte ve kamu kaynaklarının en etkili şekilde kullanılması hedeflenmektedir. Burada proje ölçekleri; a) 30-120 Aile X 4 Baş Süt Sığırcılığı, b) 50 aile X 25 baş koyunculuk olan projeler ve c) Kırsal ve Tarımsal amaçlı diğer projeler desteklenmektedir. Proje Kapsamında; 2003-2004 Yıllarında 74 İlden 197 kooperatif programa alınmıştır (150 Ortaklar Mülkiyetinde Süt Sığırcılığı, 45 Ortaklar Mülkiyetinde Damızlık Koyun Yetiştiriciliği ve 2 adet Ortaklar Mülkiyetinde Seracılık). 2005 Yılında 69 İlden 201 kooperatif programa alınmıştır (141 Ortaklar Mülkiyetinde Süt Sığırcılığı, 60 Ortaklar Mülkiyetinde Damızlık Koyun Yetiştiriciliği). Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında 2003-2008 yılları arasında proje uygulayan 902 kooperatife 479.706.923,00,-TL kredi kullanılmıştır (TEDGEM, 2011).

Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), yoksulları hedef alan bir sosyal yardım sistemin kurulmasını amaçlamaktadır. Uluslar arası boyutta yoksullukla mücadele eden ve bu kapsamda kaynak sağlayan Dünya Bankası ile T.C.Hükümeti arasında imzalanan anlaşma ile oluşturulan bu proje 2001 yılında başlamış ve 2007 yılında sona ermiştir. Proje, hızlı yardım ve yatırım olmak üzere 2 temel bölümden oluşmuştur. Hızlı Yardım bölümünde “okula devam paketleri, gıda yardımları” gerçekleştirilmiştir. Yatırım bölümü kurumsal gelişim, şartlı nakit transferi ve yerel girişimler alt bileşenlerinde oluşmuştur. Kırsal kalkınma doğrudan ilgili bulunan yerel girişimler alt bileşeni kapsamında gelir getirici projeler, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitimleri, sosyal hizmet amaçlı projeler, toplum yararına geçici çalışma programları ve toplum kalkınması projeleri desteklenmiştir. SRAP kapsamında, 2001-2007 yılları arasında 525 764 440 TL'lik harcamayılmıştır (SYDGM, 2009).

Diğer yandan Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) Merkez Birliği tarafından hazırlanan 2023 Stratejik Hedefler ve Planlar ile ilgili raporda, Kooperatifler strateji olarak “Doğaya, çevreye, işçi haklarına ve içinde bulunduğu topluma saygılı, kırsal kesimde özellikle kadın ve gençlere istihdam yaratmayı ve yoksullukla savaşımı ilke edinen bir **“kurumsal sosyal sorumluluk”** hedeflemişlerdir. Bu çerçevede TKK'lerince Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) küresel sözleşmesi imzalanacak, STK'larla işbirliği yapılacak ve yerel yönetimlerle KSS projeleri geliştirilecek ve uygulanacaktır. Diğer yandan TKK ortakları için kırsal kesimde yaşam kalitesini yükseltme fonunun oluşturulacağı ve kırsal kesimde kadınlara ve gençlere istihdam yaratmayı, yaşlılara ve sakatlara da özel bakım hizmetleri sunmayı amaçlayan projeler geliştirileceği de belirtilmektedir (Anonim, 2011).Raporda, kırsal kalkınma projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında TKK'nın paydaş olarak görev alması, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından sürdürülen çiftçi eğitimleri ve iyi tarım uygulamalarında TKK'nın daha aktif biçimde yer alması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan ve ekonomik bakımdan kendi kendilerine yeter durumda olmayan birim kooperatiflerin stratejik olarak varlıklarını korumaları konusunda hükümetlerle işbirliğinde bulunulacağı da belirtilmektedir (Anonim, 2011).

Ülke genelinde kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerin tarım ürünlerinin işlenmesi, değerlendirilmesi, ve pazarlamasına yönelik ekonomik faaliyet yatırımları teşvik etmek ve desteklemek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Düzey 2 Bölgeleri Katılım Programı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğüne yürütülen Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı ve Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programına TKK Genel Müdürlüğü APK Daire Başkanlığı Araştırma Geliştirme ve Projelendirme Müdürlüğü koordinasyonunda Tarım Kredi kooperatifleri adına verilen toplam 21 adet proje hibe almaya

hak kazanmış olup projeler tamamlanma aşamasındadır. Ayrıca TKK'leri tarafından Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hibe Programı kapsamında verilen projelerde önemli ölçüde kabul görek uygulama aşamasına gelmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2: TKK Katılımcısı Olduğu Proje Grupları ve Katkı Oranları

Proje Grubu	Proje Sayısı	Proje Bedeli	Hibe	TKK Katkısı	TKK Katkısı (%)
AB GAP Bölgesel Kalkınma Programı	4	1 698 109 Euro	988 296 Euro	109 813 Euro	6.47
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (1-2 Etap)	16	6 016 327 TL.	2 162 712 TL.	3 824 615 TL.	63.57
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (3. Etap)	17	5 709 326 TL.	2 734 663 TL.	2 974 663 TL.	52.10
Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme (4. Etap)	12	6 805 716 TL.	2 689 770 TL.	4 115 946 TL.	60.48

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Kayıtları 2011, Ankara.

Çizelge 2'den izlenebileceği gibi TKK'leri özellikle kırsal kalkınmaya dönük yatırımların desteklenmesi konusunda yürütülecek projelere önemli ölçüde katkı sağlayarak, kırsal kesimde yaşayanların ekonomik yönden güçlenmelerine destek vermektedir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ile ülke genelinde kurulacak olan hububat depoları, meyve sebze işleme paketleme tesisleri, arı ürünleri işleme ve paketleme, tohum hazırlama tesisleri gibi yatırımlar ile kooperatif ortaklarının ürünleri aracısız tüketiciye ulaştırılacak, ürünler değerinden satılarak ortakların gelirleri artacak ve dolayısıyla tüketiciler ucuz ve güvenilir gıdaya kavuşacaktır.

Ayrıca Avrupa Komisyonunun GAP Bölgesel Kırsal Kalkınma Hibe Programına Malatya Bölge Birliğine bağlı kooperatifler adına verilen 4 adet proje kabul görmüştür. Kabul gören 4 proje kapsamında Batman ve Diyarbakır ilinde 20 köy de toplam 160 ortağa 640 adet gebe düve dağıtımı yapılmış olup projelerin toplam 1.729.336 Euro olan proje tutarının 977.520 Euro'su hibe olarak Avrupa Komisyonundan, kalan miktarı kooperatiflerin kaynaklarından karşılanmıştır.

5. Sonuç

Kırsal alanda yoksulluk gerek Dünya genelinde ve gerekse Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalarda görüldüğü gibi oldukça önemli boyutlardadır. Sorunun çözümüne yönelik ulusal ve uluslararası fon kaynaklı desteklerin önemi büyüktür.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda başlayan planlı kalkınma anlayışı, kırsal alanların kalkındırılması konusunda önemli çalışmalara da sahne olmuştur. Farklı bölgelerde yürütülen kırsal kalkınma projeleri, köy kent, köy merkezli tarımsal üretim destek projeleri, GAP, DAP, tarımsal yayım ve çiftçi eğitim projeleri zaman içinde uygulanan ve önemli sonuçlar alınan projelerdir. Son dönemde kırsal alanda sosyal destek ve sosyal riski azaltma projeleri ile konunun ekonomik ve sosyal boyutunun beraberce ele alındığı entegre projelere gidildiği ve bu yolla kırsal alanda hakim yoksulluğun azaltılma-ya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar günümüzde giderek artan parasal desteklerle yürütülmektedir. Bölgesel bazda farklı araçlar ve son dönemlerde gözlemlenen beceri kazandırma kursları gibi uygulamaların artırılması yoksulluğun azaltılması ve giderek artan gelire sahip bir kırsal toplum yapısı için önem taşıyacaktır. Sağlanan desteklerin etkinliğinin artırılması ve sürdürülebilir olması gerekmektedir. Dönemsel ve kişi/hükümetlere bağlı olarak gerçekleşen uygulamaların sürdürülmesinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Projelerin güvenli finansal kaynaklarla devamlılığı ancak ve ancak kurumsal politikalarla mümkündür. İzlenilebilir, tarafsız ölçütlerle sonuçları ortaya konulan projelere kaynak aktarımı daha kolay olabilmektedir. Geri dönüşü somut verilerle belirlenen projelerin gerçekçiliği ve gerekliliği tartışılmamaktadır. Bu bakımdan kıt kaynakların doğru alanlara, zamanında ve planlı bir şekilde yönlendirilmesinin, kırsal alanların kalkındırılması ve gelir farklılığını azaltması yönüyle de faydaları olacaktır.

Kaynakça

ANONİM, 2002. Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Ankara.

ANONİM, 2011 TKB Stratejik Hedefler ve Planlar ile ilgili rapor, Ankara.

DPT, (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara.

FIELD, F. (1983), The Minimum Wage, Policy Studies Institute, London

GÜLÇUBUK B. 2005. AB ve Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma", Ankara.

GÜNEŞ, E. 2009. Türkiye'de Tarımın Kredilendirilmesindeki Gelişmeler ve Tarım Sektörüne Yansımaları, Türk Tarım Dergisi Mayıs-Haziran sayı: 187, 14-22, Ankara.

- İNSEL, A., (2004), Neo-liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK,Ş.(2008)., "Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol:1/5:605-634.
- POGGE, T. (2006), Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı
- TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ MERKEZ BİRLİĞİ KAYITLARI 2011, Ankara.
- T.C. Başbakanlık SYDGM, (2009)., Yoksullukla Mücadelede Proje Destekleri ve Proje Desteklerinin Zamana Serisi Olarak Modellenmesi, Ankara.
- TEDGEM 2011. http://www.tedgem.gov.tr/kasdp_anlatim.asp
- TKB 2011. Kırsal Kalkınma Planı (2007-2013), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- TURHAN, M. S. 2005. Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci, T.C. TKB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- TÜİK,(2011).Yoksulluk Çalışmaları, Ankara.

Arıcılık İşletmelerinde Üretimi Etkileyen Faktörler; Ordu İli Örneği

Adem AKSOY¹

Yrd. Doç. Dr.
aaksoy@atauni.edu.tr

F. Gökşen ÖZTÜRK¹

Yük. Lis. Öğr.
goksenoz55@gmail.com

¹ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240 – Erzurum

Özet

Çalışmada Ordu ilinde arıcılık yapan işletmelerde üretimi etkileyen risk faktörlerinin belirlenmesi ve bu faktörlere karşı üreticilerin uyguladıkları stratejilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Oransal Örneklem Yöntemi ile belirlenen 110 arıcı ile anket yapılmıştır. Bu anketlerden elde edilen veriler, çok değişkenli analiz tekniklerinden faktör ve kümeleme analizi yapılarak risk faktörleri belirli faktörler altında toplanmıştır. Aynı özellikleri taşıyan 2 homojen çiftçi grubu Kümeleme Analizi kullanılarak belirlenmiştir. Çiftçi ve işletme özelliklerine göre; 1. kümede yer alan çiftçiler, toplam kitlenin %80.91'ini, 2. kümede yer alanlar %19.09'unu oluşturmaktadır. Kümeleme analizi sonucunda 1. ve 2. kümede "Güvenlik" en fazla önem verilen faktör olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Arıcılık, Risk Stratejisi, Faktör Analizi, Kümeleme Analizi

Factors Affecting Production of Beekeeping Farms; Case of the Ordu Province

Abstract

Study to determine risk factors for the production of enterprises engaged in beekeeping in the province of Ordu, and aimed to understand the strategies applied by the manufacturers to these factors. For this purpose, survey was conducted with 110 beekeepers determined by Proportional Sampling Method. The data obtained from these surveys, multivariate factor analysis and cluster analysis techniques are grouped under specific factors of risk factors. Two homogeneous farmer groups with similar characteristics were determined in the result of Cluster Analysis. With regard to their farming and running features, the farmers in the first cluster constitute 80.91 % of the total farmers, and the farmers in the second cluster constitute 19.09% of the total farmers. As a result of clustering analysis 1 and 2 cluster "Security" has been identified as the most important factor.

Keywords: Risk, Strategy, Cluster Analysis, Ordu

1. Giriş

Arıcılık; bitkisel kaynakları, arıyı ve emeği birlikte kullanarak, bal, balmumu, polen, arı sütü, propolis ve arı zehiri gibi ürünler ile ana arı, oğul arı gibi canlı materyal üretme faaliyeti ile gerek bal arılarının yaşam biçimi gerekse ürünlerinin hammaddelerini doğadan toplamaları nedeniyle doğaya bağımlı bir hayvancılık faaliyetidir (Ören ve ark. 2010).

Arıcılık, tarımla uğraşan ailelerin esas geçim kaynağı olan bir tarımsal faaliyet olduğu gibi diğer tarımsal uğraşların yanında ikinci bir gelir kaynağı olarak da yapılmaktadır. Az sermaye gereksinimi yanında arazi, tesis, alet-makine ve fazla işgücü gerektirmemesi bu üretim dalının avantajları arasında sayılmaktadır.

Türkiye arıcılık için oldukça uygun koşullara sahiptir. Kırsal iş gücü, yatırımlar için çok fazla sermaye veya çok büyük arazi mülkiyeti gerekmeden arıcılık için uygun şekilde kullanılabilir (Özcan 2012). Toplam kovan sayısı 2010 yılında, 5,602,000 olup üretilen bal miktarı 81,115 ton ve üretilen balmumu miktarı ise 4,148 tondur (Anonim 2012). Uygun doğal ve iklimsel koşullara sahip olunmasına rağmen kovan başına bal verimi 2010 yılında 14.48 kg'dır. Bal üretimimiz yetersiz üretim teknikleri ve özellikle kaliteli kraliçe arıların kullanılmasındaki eksiklik sebebi ile Avrupa üretimi'nin gerisinde kalmıştır. Kişi başına bal tüketimi yaklaşık 1 kg'dır ve bu oran yine AB ülkelerindeki tüketime göre oldukça düşüktür.

Arıcılık üretim dalının, hem işletme hem ülke ekonomisi düzeyinde oldukça önemli katkıları bulunmaktadır. Arıcılık faaliyetlerinde, işletme maliyetlerinin düşük olması, diğer üretim dallarına göre daha az işgücüne ihtiyaç duyulması gibi özelliklerden dolayı arıcılık gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal nüfusa iş ve gelir sağlamaktadır. Tarımın diğer alanında olduğu gibi arıcılık sektöründe verimliliği olumsuz yönde etkileyen ekonomik, sosyal ve doğal riskler bulunmaktadır.

Tarımsal üretimde, üretim, pazar, finansman, teknoloji, politika ve iklim koşullarından kaynaklanan risk ve belirsizlikler ile karşılaşmak mümkündür. Üretim için uygun olan zamanda uygun olan koşulların sağlanmaması tarımsal üretimde risk ve belirsizliği ortaya çıkarmaktadır. Risk ve belirsizlik unsurlarının da etkisiyle verim ve fiyatlarda bir dalgalanma olmakta ve bu da tarımsal gelirin yıldan yıla farklılıklar göstermesine neden olmaktadır (Birinci ve Tümer 2006).

Arıcılık işletmelerinde, çok farklı faktörler işletme faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Üretimi olumsuz yönde etkileyen ekonomik, sosyal ve doğal risklerin olumsuz etkilerini en aza indirmek için, arıcılık işletmeleri açısından önemli olan risk faktörlerini ve bu faktörlere karşı belirledikleri risk stratejilerini belirlemek üretimde verimlilik açısından çok önemlidir.

Tarımın kendi doğasından kaynaklanan nedenlerle üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçte, çiftçiler çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır (Şahin ve Miran 2007). Tarımsal üretimi olumsuz yönde etkileyen faktörlerin bu faktörlere

karşı belirlenen stratejilerin ortaya konulması üretimde verimlilik açısından önem taşımaktadır. Tarım sektörünü etkileyen çok sayıda risk faktörleri ve bunlara karşı uygulanan risk stratejileri vardır (Tümer 2011).

Çalışmada, Ordu ilinde arıcılık yapan işletmelerde üretimi etkileyen risk faktörleri bölge koşulları da dikkate alınarak 24 başlık altında toplanmıştır. Bu faktörlerin işletme sahipleri açısından önemini belirlemek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Anket sonucu elde edilen verilere Faktör Analizi uygulanarak, 24 başlık altındaki faktör sayısının azaltılması amaçlanmıştır.

Tarımsal üretimde işletme içi ve dışı birçok risk faktörleri ile karşılaşmaktadır. Bu faktörler işletme faaliyetini olumsuz yönde etkilemekte ve işletme gelirinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Tarımsal üretimde risk olarak görülen faktörlerin etkisini azaltmak veya kısmen de olsa ortadan kaldırmak için uygulanan yöntemlere risk stratejileri adı verilmektedir (Tümer 2011).

Çalışmada, Ordu ilinde arıcılık yapan işletmelerde üretimi etkileyen risk faktörlerine karşı bölge koşulları da dikkate alınarak 14 başlık altında toplanmıştır. Bu stratejilerin tarımsal üretime etkisini belirlemek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ordu ilinde 110 arıcılık işletmesi ile yapılan anket sonuçlarından elde edilen veriler Faktör Analizi uygulanarak 14 başlıktaki strateji sayısının azaltılması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini oluşturan birincil veriler Ordu ili arıcılık birliğine üye işletmelere uygulanan anketlerden elde edilen sonuçlar oluşturmaktadır. İkincil veriler ise değişik kurum ve kuruluşlardan istatistiklerden, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalardan elde edilmiştir.

2.2. Yöntem

Ordu Arı Yetiştiricileri Birliği kayıtlarından, Ordu ili merkez ve ilçelerde arıcılık faaliyeti yapan arıcıların listesi alınmıştır. 3800 arıcı olduğu tespit edilmiştir.

Örnekleme Yöntemi

Sonlu bir popülasyon için belli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına göre örnek hacmi formül 1'deki gibidir. p değeri popülasyon içerisinde belli bir özelliğe sahip parçaların sayısıdır. p değeri daha önceki araştırmalardan elde edilebileceği gibi sezgisel olarak da tahmin edilebilir. Maksimum örnek hacmine ulaşmak için $p=0.5$ alınmalıdır. p'nin 0.5'ten daha az veya daha yüksek değerleri örnek hacmini düşürür. O nedenle p'nin bilinmediği durumlarda maksimum örnek hacmiyle çalışmak olası hatayı azaltacağından $p=0.5$ alınmalıdır (Miran 2007).

$$n = \frac{N * p * (1-p)}{(N-1) * \sigma_p^2 + p * (1-p)}$$

Formülde;

n : Örnek büyüklüğü,

N : Popülasyondaki işletme sayısı,

σ_p^2 : Oranın varyansı,

r_p : Ortalamadan sapma (%8)

p : İşletme sayısının popülasyondaki oranını göstermektedir.

Anket sayısı oransal örnekleme yöntemiyle (%90 güven aralığı ve %8 sapma) 110 olarak tespit edilmiştir. Çiftçilere uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analizinde Likert Ölçeği, Faktör Analizi, Kümeleme Analizi kullanılmıştır.

Faktör Analizi

Faktör analizi, verilerin indirgenmesi ve yorumlanması amacıyla birbirlerini etkileyen ölçümsel değişkenlere uygulanan bir araştırma tekniğidir. Bu analiz tekniğinde latent faktörlerin karmaşık değişkenler şeklinde olduğu ve orijinal verilerde bulunan bilginin kısaltıldığı varsayılmaktadır (Kurtuluş 2004).

Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili çok sayıda değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerinden biridir.

Faktör analizi birbirinden farklı fakat aynı zamanda birbiri ile ilişkili teknikleri içerir. Bunlar Principal Component Analysis, Principal Factor Analysis, Image Factoring, Maximum Likelihood Factoring, Alpha Factoring, Unweighted Least Squares Factoring, Generalized veya Weighted Least Squares Factoring. Sayılan bu faktör analizi yöntemlerinden, faktörlerin elde edilmesinde en yaygın olarak kullanılan Principal Component Analysis-PCA'dır (Temel Bileşenler Analizi). Bu yöntemde, değişkenler arasındaki maksimum varyansı açıklayan birinci faktör hesaplanır. Kalan maksimum miktardaki varyansı açıklamak için ikinci faktör hesaplanır. Bu hesaplama bu şekilde devam eder, önemli olan analiz sonucu elde edilen faktörlerin arasında korelasyon olmamasıdır (Kalaycı 2008).

Faktör analizinde, bağımlı değişken ve bu değişkeni açıklamaya çalışan bağımsız değişken seti mevcut değildir. Burada aralarında yüksek korelasyon olan değişkenlerin bir araya getirilmesi ile faktör adı verilen genel değişkenlerin oluşturulması söz konusudur.

Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi, gruplanmış verileri benzerliklerine göre sınıflandırmada sıklıkla kullanılan çok değişkenli istatistiksel yöntemler arasında yerini alır.

Kümeleme analizi, nesnelere ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini tanımlayan bir veri grubu içindeki bilgiye dayanarak bu nesnelere grup oluşturur. Hedef, bir grup içerisinde birbirine benzeyen ve diğer gruptakilerden farklı nesnelere. Bir grup içerisinde en iyi homojenlik gösteren ve gruplar arası en büyük farka sahip olan kümeleme, en iyi kümeleme (Romesburg 2004).

Kümeleme analizinin genel amaçları; Sayısal ölçümler konusundaki bireyleri gruplandırmak, analizden ilgileneceği durumları belirlemek (uygun olan grupların sayısına karar vermek, her bir grubun üyelerini tanımlamak, her bir grubun özelliklerinin profilini çıkarmak), sağlanacak kriterleri belirlemek (bir grup içerisindeki bireyler mümkün olduğu kadar benzer olmalı, farklı gruplara ait bireyler mümkün olduğu kadar farklılık arz etmelidir) (Tümer 2011).

Kümeleme analizi, araştırmada ölçülen tüm değişkenler üzerindeki değerlerini hesaplayarak ortaya çıkacak kümeleme veya gruplara odaklanmaktadır. Değişkenler arasındaki benzerlikleri saptamak amacıyla uzaklık ölçümleri, korelasyon ölçümleri veya nitelik verilerinin benzerlik ölçümleri kullanılmaktadır.

Kümeleme analizinde, değişken kavramı çok önemli olmakla beraber, diğer çok değişkenli tekniklerden farklıdır. Kümeleme analizinde, değişkenler gösterdikleri özellikler kullanılarak karşılaştırılır. Kümeleme analizinde, gruplar analiz sonucunda elde edilir. Yani veri matrisi analiz öncesi tahmin ve kriter alt setlerine bölüştürülemez.

Kümeleme analizinde, küme sayısına karar verilmesinde kurallar bulunmamaktadır, ancak küme sayısına karar verilmesi önemlidir ve araştırmanın amacına göre araştırmacı tarafından belirlenir. Küme sayısı belirlendikten sonra kümenin özelliklerini anlamak ve yorumlamak için kümeler adlandırılır.

Bu analiz ile birbirine çok benzeyen bireyler/nesnelere/faktörler aynı küme içinde sınıflandırılmaktadır. Analiz sonucunda oluşan kümelerin, kendi içindeki homojenlik ve kümeler arası heterojenlik çok yüksektir (Tümer 2011).

Kümeleme analizi diğer çok değişkenli analizlerde olduğu gibi bazı aşamaları takip etmektedir. Bu aşamalar ve karar verme süreci şu şekildedir (Kalaycı 2008).

3. Araştırma Bulguları

Araştırmada; Ordu ilimde tarımsal üretimi etkileyen risk kaynakları, bölge koşulları dikkate alınarak 24 başlık altında toplanmıştır.

Çalışmada verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi yapılmıştır. KMO testi $0.617 > 0.60$ olduğu için veri setinin faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir. Barlett testi anlamlıdır ve Cronbach's alpha katsayısı 0.657 olarak hesaplanmıştır.

Özdeğer istatistiğine bağlı faktör sayısı ve açıklama varyansı Çizelge 1'de verilmiştir. Araştırma bölgesinde, bölge koşulları dikkate alınarak 24 başlık altında toplanan tarımsal üretimi etkileyen risk kaynakları, faktör analizi sonucunda 8 faktör altında toplanmıştır. 1. faktör varyansın % 10.73'ünü, 2. faktör % 8.81'ini 3.faktör % 8.45'ini, 4. faktör % 8.07'sini, 5. faktör % 7.85'ini, 6. faktör % 7.42'sini, 7.faktör % 6.80'ini, 8.faktör % 6.44'ünü oluşturmaktadır. Analiz sonucunda toplam varyansın % 64.57' sini bu faktörlerin açıkladığı tespit edilmiştir (Çizelge 1). Faktör analizi elde edilen rotasyon matrisine göre 1. faktör "İşgücü", 2. faktör "Ekonomik ve doğal şartlar", 3. faktör "Politikalar", 4. faktör "İşletme şartları", 5. faktör "Güvenlik", 6. faktör "Hastalık", 7. faktör "Verim", 8. faktör "Teknik bilgi ve borç" olarak adlandırılmıştır.

Çizelge 1. Risk Kaynakları Rotasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6	7	8
İş gücü								
Aile işgücü yetersizliği	0,874	0,003	-0,048	0,060	-0,038	0,024	0,026	0,145
Yabancı işgücü yetersizliği	0,825	0,142	0,094	0,074	-0,062	0,003	0,108	-0,164
İşletmeci, aile veya işçilerden birinin sağlık problemi	0,755	0,000	0,086	0,220	0,083	0,112	0,138	0,059
Ekonomik ve doğal şartlar								
Ürün fiyatındaki değişiklikler	-0,058	0,790	0,052	0,033	-0,168	0,022	-0,024	0,192
Olumsuz iklim şartları	0,099	0,705	-0,129	0,147	-0,247	0,113	0,011	-0,187
Ülkenin ekonomik durumundaki değişiklikler	0,181	0,594	0,136	0,042	0,095	-0,165	0,207	0,095
Politiklar								
Faiz oranlarındaki değişiklikler	0,033	0,270	0,734	-0,281	0,125	-0,061	-0,177	0,053
Teknik donanım eksikliği	0,145	-0,011	0,705	0,164	0,053	0,070	0,222	0,181
Hükümetin uyguladığı arıcılıkla ilgili politikalarındaki değişiklikler	0,218	0,191	-0,564	-0,285	0,315	-0,158	0,017	0,103
Kredi almama durumu	0,283	0,006	0,520	-0,175	0,137	0,366	-0,006	0,053
İşletmeye ait muhasebe kayıtlarının tutulmaması	0,121	0,155	-0,402	-0,141	-0,009	-0,023	-0,320	0,349
İşletme şartları								
Ürünü depolama şartlarından kaynaklanan ürün kayıpları	0,067	0,033	-0,117	0,759	0,267	0,045	-0,171	-0,078
Besin yetersizliği	0,267	0,201	0,147	0,703	0,175	-0,089	0,157	0,095
Pazarlama imkanlarının düşük olması	0,152	-0,060	0,005	0,500	-0,062	0,334	0,266	0,264
Güvenlik								
Hırsızlıktan dolayı ürün kaybı	-0,022	-0,068	0,015	0,141	0,847	0,054	-0,039	0,107
Yabani hayvan saldırılarından kaynaklanan kayıplar (ay1 vb)	-0,009	-0,208	0,082	0,184	0,830	0,178	0,115	-0,012
Hastalık								
Hastalık ve kışlama kayıpları	0,044	-0,007	0,047	0,112	-0,034	0,798	0,087	0,137
Hastalık ve zararlılarla mücadele edememe	-0,020	0,022	0,101	-0,084	0,283	0,738	-0,024	-0,121
Girdi maliyetlerindeki artış	0,255	0,058	0,107	0,311	-0,005	0,411	-0,057	0,347
Verim								
Çevre kirliliğinin etkisi	0,110	-0,013	0,159	0,070	0,071	0,000	0,755	0,110
Tarımsal faaliyete ilişkin danışman eksikliği	-0,259	-0,245	0,077	0,020	0,042	-0,024	-0,623	-0,166
Ürün verimindeki değişiklikler	-0,193	0,436	-0,153	-0,281	0,033	0,200	0,444	-0,112
Teknik bilgi ve Borç								
Teknik bilgi eksikliği	-0,127	-0,078	0,001	0,162	0,028	0,035	0,253	0,736
Borç miktarının artması	0,223	0,364	0,253	-0,123	0,185	0,101	0,054	0,631
Özdeğer	16,49	10,64	8,36	6,99	6,03	5,74	5,43	4,89
Açıklama Varyansı	10,73	8,81	8,45	8,07	7,85	7,42	6,80	6,44
Bartlett's Testi					$X^2=752,816$	$p=0,00$		
Kaiser-Meyer-Olkin					0,617			
Cronbach's alpha					0,657			

Tarımsal üretimde risk olarak görülen faktörlerin etkisini kısmen de olsa ortadan kaldırmak veya azaltmak için uygulanan yöntemlere risk stratejileri adı verilmektedir (Tümer ve ark 2010). Çalışmada; araştırma bölgesinde tarımsal üretimi etkileyen risk kaynaklarına karşı çiftçilerin belirledikleri stratejiler bölge koşulları da dikkate alınarak 14 başlık altında toplanmıştır.

Çalışmada; KMO testi $0.667 > 0.60$ olduğu için veri seti faktör analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir. Barlett testi anlamlıdır ve Cronbach's alpha katsayısı 0.437 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 2).

Özdeğer istatistiğine bağlı faktör sayısı ve varyansları Çizelge 2'de verilmiştir. Bölge koşulları ve çiftçi görüşleri dikkate alınarak, 13 başlık altında toplanan tarımsal üretimi etkileyen risklere karşı alınan önlemler, faktör analizi sonucunda 5 başlık altında toplanmıştır. 1. faktör toplam varyansın %15.41' ini, 2. faktör %12.16'sını, 3. faktör % 11.80'ini, 4. faktör %11.79'unu, 5. faktör % 9.27'sini oluşturmaktadır. Analiz sonucunda toplam varyansın %60.43'ünü bu faktörlerin açıkladığı tespit edilmiştir. Risk Stratejilerinin Rotasyon Matrisine göre; 1. faktör "Planlama", 2. faktör "Modern tarım", 3. faktör "Borç Yönetimi", 4. faktör "Risk yönetimi", 5. faktör "Çeşitlendirme" olarak adlandırılmıştır.

Çizelge 2. Risk Stratejileri Rotasyon Matrisi

	1	2	3	4	5
Planlama					
Borçları azaltmak	0,775	-0,027	0,054	-0,135	0,113
Arıcılık dışında çalışmak	0,682	0,019	0,091	-0,053	0,274
Sözleşmeli üretim yapmak	0,552	0,371	0,256	-0,028	-0,184
Hastalık ve zararlılara karşı mücadele etmek	0,534	0,222	0,205	0,091	-0,266
Modern tarım					
İşletme kayıtlarını düzenli olarak tutmak	0,141	0,714	0,242	-0,151	-0,186
Mevcut kaynakları en uygun şekilde kullanmak	0,086	0,666	-0,223	-0,204	0,028
Tarım kuruluşlarıyla işbirliği içinde olmak	-0,027	0,59	0,065	0,389	0,259
Borç yönetimi					
Harcamaları planlamak	0,069	0,168	0,791	-0,178	0,047
İşletme dışı yatırım yapmak	0,29	-0,138	0,721	-0,049	-0,119
Risk yönetimi					
Tarım sigortası yaptırmak	-0,143	0,016	-0,026	0,778	-0,033
Kooperatife üye olmak	0,039	-0,211	-0,235	0,737	-0,047
Çeşitlendirme					
Pazar hakkında bilgi sahibi olmak	0,2	0,005	-0,123	-0,118	0,815
Farklı dönemlerde ürün satışı yapmak	0,41	0,023	-0,293	-0,301	-0,478
Özdeğer	21,41	10,65	9,76	9,74	8,87
Açıklama Varyansı	15,41	12,16	11,80	11,79	9,27
Bartlett's Testi	X ² =188.085			p=0,00	
Kaiser-Meyer-Olkin	0.667				
Cronbach's alpha	0.437				

Kümeleme Analizi

Araştırma bölgesinde, tarımsal üretimi etkileyen 24 risk kaynağı faktör analizi yapılarak 8 faktöre indirilmiştir. Bu faktörler, K-Ortalamalar kümesi yöntemine göre 2 küme olarak analiz yapılmıştır. Risk kaynaklarına göre, 1. kümede bulunan arıcılar, toplam arıcıların %80.91'ini, 2. kümede bulunan arıcılar, toplam arıcıların %19.09'unu oluşturmaktadır (Çizelge 3).

K-Ortalamalar kümesi yöntemine göre, Çizelge 3'de tarımsal üretimde önemli olan faktörler kümelere göre 1. kümede ve 2. kümede "Güvenlik (Fac5_1)" en fazla önem verilen faktörlerdir.

Çizelge 3. Risk Kaynakları Kümeleme Analizi

Risk kaynakları	Kümeler	
	1	2
İş gücü (Fac1_1)	-0.0741	0.2996
Ekonomik ve doğal şartlar (Fac2_1)	0.2295	-0.9285
Politikalar (Fac3_1)	0.0895	-0.3621
İşletme şartları (Fac4_1)	-0.1160	0.4691
Güvenlik (Fac5_1)	-0.2387	0.9654
Hastalık (Fac6_1)	-0.0022	0.0089
verim (Fac7_1)	-0.0484	0.1957
Teknik bilgi ve Borç (Fac8_1)	0.0680	-0.2751
Gözlem sayısı	89	21
Toplam kitledeki oranı (%)	80.91	19.09

Araştırma bölgesinde, tarımsal üretimi etkileyen risk kaynaklarına karşı alınan 13 strateji faktör analizi yapılarak 5 başlık altında toplanmıştır. Bu 5 faktör K-Ortalamalar kümesi yöntemi ile 2 küme olarak analiz yapılmıştır. Risk stratejilerine göre, 1. kümede bulunan arıcılar toplam arıcıların %59.09'unu, 2. kümede bulunan arıcılar toplam arıcıların %40.91'ini oluşturmaktadır (Çizelge 4). Çizelge 4'de risk stratejilerinde önemli olan faktörler, 1. kümede ve 2. kümede "Modern tarım" olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Risk Stratejileri Kümeleme Analizi

Risk stratejileri	Kümeler	
	1	2
Planlama	0.0004	-0.0006
Modern tarım	0.5511	-0.7961
Borç yönetimi	-0.1184	0.1710
Risk yönetimi	-0.2117	0.3057
Çeşitlendirme	0.1986	-0.2869
Gözlem sayısı	65	45
Toplam kitledeki oranı (%)	59.09	40.91

4.Sonuçlar

Türkiye'de arıcılık, çok eski yıllardan beri bir gelenek olarak yapıla gelen sosyo-ekonomik bir faaliyettir. Türkiye arıcılık için çok uygun şartlara sahip olsa da henüz bu kaynaktan tam olarak yararlanamamaktadır. Tarımın diğer alt kollarında olduğu gibi arıcılık sektörü de doğal, ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik ve kişisel risklerden etkilenen kendine özgü bir yapıya sahiptir. Arıcılığın gelişmesi sektörü etkileyen risk faktörlerine ve bu faktörlere karşı uygulanan risk stratejileriyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenlerden dolayı, arıcılıkta uygulanan risk yönetimi uygulamaları bal ve diğer maddelerin üretiminin artmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Çalışmada Ordu ilindeki arıcılık işletmelerinin arıcılık faaliyetini yaparken karşılaştıkları risk kaynakları ve bunlara karşı belirledikleri risk stratejilerinin gruplandırılması amaçlanmıştır.

24 başlık altında toplanan risk kaynakları Faktör analizi sonucu 8 faktöre indirgenmiştir. Bu faktörler, K-Ortalamalar kümesi yöntemi ile analiz edilmiş ve 2 kümeye ayrılmıştır. Kümeleme analizi sonucunda 1. ve 2. kümede "Güvenlik (Fac5_1)" en fazla önem verilen faktör olarak bulunmuştur. Bu iki kümedeki çiftçiler hırsızlıktan dolayı meydana gelen ürün kayıpları ve yabancı hayvan saldırılarından kaynaklanan kayıplar ile ilgili önlemler almalıdır.

13 başlık altında toplanan risk stratejileri uygulanan Faktör analizi sonucu sonucunda 5 faktöre indirgenmiştir. Elde edilen bu faktörler, K-Ortalamalar kümesi yöntemi ile analiz edilmiş ve 2 kümeye ayrılmıştır. Kümeleme analizi sonucunda 1. ve 2. kümede "Modern tarım" en fazla önem verilen faktör olarak bulunmuştur. Bu iki kümedeki en çok önem verdikleri modern tarım konusunda bilgilendirilmeli, işletme kayıtlarını düzenli olarak tutmalı, mevcut kaynakları uygun bir şekilde kullanmalı ve ilgili tarım kuruluşları ile işbirliği içinde olmalıdır.

Sonuç olarak diğer tarımsal faaliyetlere göre daha az sermaye ile, kısa sürede kazanç sağlayan kapalı bir alan yapımı-na veya arazi satın alınmasına gerek duymadan yapılan arıcılık sektörünün istenen düzeye ulaşması için belirtilen risklerin ve bu risklere karşı alınacak risk tedbirlerinin artırılmasına bağlıdır. Politika yapımcılarının bal ve balmumu üretiminden elde edilen gelire ilave olarak tozlaşma yoluyla 10-15 kat daha fazla gelir sağlayan arıcılık sektörünün geliştirilmesi için yetersiz olan mevcut desteklere ilave olarak geçer arıcılığı özendirme amacıyla destekler verilmelidir.

Kaynaklar

- Anonim, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu, Web adresi: <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi> Erişim Tarihi: 10.04.2012.
- Birinci, A., Tümer, E., 2006. "The Attitudes Of Farmers Towards Agricultural Insurance: The Case Of Erzurum, Turkey", *Die Bodenkultur Austrian Journal Of Agricultural Reserch*, 56(2); 41-47.
- Miran, B., 2010. *Temel İstatistik. Ders Kitabı*, ISBN:975-93088-00, İzmir.
- Kalaycı, Ş., 2008. "SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri", Asil Yayın Dağıtım, ISBN 975-9091-14-3, Ankara.
- Kurtuluş, K., 2004. "Pazarlama Araştırmaları (Genişletilmiş 7. Basım)", Literatür Yayınları: 114, İstanbul, p: 397-418.
- Ören, N., Alemdar, T., Parlakay, O., Yılmaz, H., Seçer, A., Güngör, C., Yaşar, B., Gürer, B., 2010. "Adana İlinde Arıcılık Faaliyetinin Ekonomik Analizi", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Ankara. Yayın No: 178 .
- Özcan, M., 2012. "Tarımsal İşletmelerde Risk Yönetimi ve Bir Alan Çalışması", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Romesburg, H., 2004. "Cluster Analysis For Reseachers", Lulu Press, USA.
- Şahin, A., Miran, B., 2007. "Çiftçi Algılarına Göre Bitkisel Ürünlerin Risk Haritası: Bayındır İlçesi Örneği", *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 44(3); 59-74 ISSN 1018-8851, İzmir.
- Tümer, E.İ., 2011. "Erzurum, Erzincan ve Bayburt İllerinde (TRA 1 Bölgesi) Çiftçilerin Riske Karşı Tutumları ve Olası Sigorta Primlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Erzurum.
- Tümer, E.İ., Birinci, A., Aksoy, A., 2010. "Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Kümeleme Analiziyle Belirlenmesi: Erzurum ili Örneği", *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 29-37 ISSN: 1300-9036.

Kırsal Alanda Alternatif Bir Faaliyet: Milas İlçesinde Tarla Balıkçılığı

Tayfun ÇUKUR¹

tayfunc@mu.edu.tr

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Sıtkı Koçman MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, Milas-Muğla

²Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova-İzmir

Gamze SANER²

gamze.saner@ege.edu.tr

Özet

Su ürünleri yetiştiriciliği, deniz, baraj, doğal göl, akarsu ve göletlerde ağ kafeslerde ve karada toprak havuzlarda yapılabilmektedir. Denizlerde, göl ve nehirlerde yapılmakta olan balıkçılık ve balık avcılığı dışında, insan eli altında kontrollü olarak havuzlarda veya bu amaçla kullanılabilir yerlerde yapılan balık yetiştiriciliği ise tarla balıkçılığıdır. Milas ilçesi kültür balıkçılığı açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle ilçede tarla balıkçılığı son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Tarıma elverişli olmayan alanları değerlendirilmesi, tesis kurulum maliyetinin düşük olması, fazla işgücü gerektirmemesi, balık hastalık ve zararlılarının yayılma oranının düşük olması, ulaşım kolaylığı, kontrol ve denetim kolaylığı gibi unsurlar tarla balıkçılığının Milas ilçesinde hızlı bir gelişim göstermesinin nedenleri arasında sayılabilir. Diğer taraftan yöredeki yeraltı suyunun balıkçılığa uygun olması da Milas ilçesinde tarla balıkçılığının gelişmesindeki diğer bir önemli faktördür. Bu çalışmada tarla balıkçılığı hakkında genel bilgiler sunulmuş, tarla balıkçılığının yöre kırsalına ve ekonomisine katkısı SWOT analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tarla balıkçılığı, Su ürünleri, Milas ilçesi

Alternative Activity in the Rural Area: Earthen Pond Fish Farming in Milas District

Abstract

Aquaculture can be done in sea, dam, natural lake, river, puddles, net cages and earthen ponds. Aquaculture which are done under human control in ponds or in any other places used for the same purpose, except to fishery and fish hunting in the sea, rivers and the lakes is called earthen pond fish farming. Milas district has an important potential for aquaculture. Especially earthen pond fish farming have rapid development in Milas district. The utilization of nonarable lands, low facility cost, low need of workforce, low spread level of fish diseases and pests, accessibility, easiness of control and check etc. are some reasons of the improvement of earthen pond fish farming in Milas district. On the other side, the convenience of groundwater for fisheries is another effective factor on the development of earthen pond fish farming in Milas. General information have proposed about earthen pond fish farming in this study. Also contribution of earthen pond farming for Milas district has been evaluated by SWOT analysis.

Keywords: Earthen pond fish farming, aquaculture, Milas district

1.Giriş

Türkiye üç tarafının denizlerle çevrili olması nedeniyle su ürünleri üretimi açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin su ürünleri üretimi 2001-2010 dönemi itibariyle incelendiğinde, üretimin ortalama yıllık %0.94 oranında arttığı görülmektedir (Çizelge 1). Benzer şekilde aynı dönem itibariyle iç sularda yetiştiricilik ve kültür balıkları üretimi incelendiğinde, iç sularda yetiştiricilik üretiminin aynı dönemde yıllık ortalama %7.67 ve kültür balıkları üretiminin ise %9.53 oranında artış gösterdiği belirlenmiştir.

Tarla balıkçılığı iç su balıkçılığı kapsamında değerlendirilebilecek bir üretim sistemi olup, denizlerde, göl ve nehirlerde yapılmakta olan balıkçılık ve balık avcılığı yanında, insan eli altında kontrollü olarak havuzlarda veya bu amaçla kullanılabilir yerlerde yapılan balık yetiştiriciliğidir (Alpbaz ve Hoşsucu, 1989). Bir başka tanıma göre tarla balıkçılığı, doğal koşulların insan eli ve emeği ile tesis edilen toprak havuzlarda suni olarak yaratılması sonucu yapılan balık üretimidir (Sarıkaya, 1976).

Çizelge 1: Türkiye’de Su Ürünleri Üretimi

Yıllar	Su Ürünleri Üretimi (ton)	İndeks	İç Sularda Yetiştiricilik Üretimi (Ton)	İndeks	Kültür Balıkları Üretimi (Ton)	İndeks
2001	594.977	100.00	37.514	100.00	67.244	100.00
2002	627.847	105.52	34.297	91.42	61.165	90.96
2003	587.715	98.78	40.217	107.21	79.943	118.88
2004	644.492	108.32	44.115	117.60	94.010	139.80
2005	544.773	91.56	48.604	129.56	118.277	175.89
2006	661.991	111.26	56.694	151.13	128.943	191.75
2007	772.323	129.81	59.033	157.36	139.873	208.01
2008	646.310	108.63	66.557	177.42	152.186	226.32
2009	622.962	104.70	76.248	203.25	158.729	236.05
2010	653.080	109.77	78.568	209.44	167.141	248.56
Ortalama yıllık nispi artış(%)	0.94	-	7.67	-	9.53	-

Kaynak: TÜİK, 2012a, Su Ürünleri İstatistikleri. Web adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/balikkilikdagitimapp/balikkilik.zul> Erişim Tarihi:01.06.2012.

TÜİK, 2012b, İçsularda Yetiştiricilik Üretimi. Web adresi:

<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3760&method=IlgiliGosterge> Erişim Tarihi:01.06.2012.

Bu tür bir üretimden elde edilmesi düşünülen faydalar şunlardır:

- Orta gelir düzeyinde üreticiye, değerlendiremediği taban suyu yüksek kıraç (killi, kireçli) topraklardan az bir masrafla yan gelir sağlamak,
- Doğal durumda içsularda yetişmekte olan balıkların devamlı bir kontrol altında daha fazla ve çabuk gelişmesini sağlamak,
- Hastalık ve ölümlere neden olan faktörleri engelleyecek önlemleri alarak, doğal olarak üretilenden daha fazla ve kaliteli balık elde etmektir (Sarıkaya, 1976).

Milas ilçesinde toprak havuzlarda balık yetiştiriciliği 1980’lerin sonlarında başlamıştır (Gündoğmuş ve ark., 2010). İlçede tarla balıkçılığı hızlı bir gelişim göstermiş, 2011 yılı sonu itibarıyla toplam 142 işletme tarafından yürütülen bir faaliyet durumuna gelmiştir (Anonim, 2011). İlçede tarla balıkçılığının en yoğun olduğu köyler Avşar, Ekinambarı ve Yaşyer’dir. Ortalama 30 metre eninde 80 metre uzunluğunda ve 3 metre derinliğindeki toprak havuzlarda üretim gerçekleştirilmektedir (Anonim, 2012b).

2.Tarla Balıkçılığı Hakkında Genel Bilgiler

2.1.Toprak Yapısı

Havuzlama için çoğunlukla tarımsal verimliliği düşük yerler seçilmektedir. Böylelikle düşük verimli alanlar ekonomik bir şekilde değerlendirilmektedir (Hoşsucu, 2003). Genellikle ağır ve killi topraklar havuz yapımına daha uygundur. Kumlu ve geçirgen topraklar fazla su kaybına neden olmaktadır. Az meyilli arazilerin seçilmesi, su akışı ve boşaltmanın doğal cazibe ile yapılabilmesi yönünden çok yararlıdır. Düz meyilsiz arazilerde yapılan havuzlarda su akışı ve çoğunlukla boşaltma için enerji ihtiyacı doğmakta ve gözardı edilemeyecek masraflar oluşmaktadır (Alpbaz ve Hoşsucu, 1989). Milas ilçesinde yapılan bir çalışmada, toprak havuz yetiştiriciliği yapan işletmelerde arazinin toprak yapısı bakımından killi ve kumlu yapıya sahip olduğu belirlenmiştir (Gökmar, 2006).

2.2.Balıkçılıkta Kullanılan Su Kaynakları

Toprak havuz yetiştiriciliği denize ve deniz tuzluluğuna yakın ortamlarda yapılabildiği gibi denizden uzak acı su olarak tanımlanan ‰ 6-9 arası tuzluluklarda da yapılabilmektedir (Altan, 2009). Milas ilçesinde tarla balıkçılığında kullanılan sular genellikle artezyenlerden sağlanmaktadır (Şekil 1 ve Şekil 2). Diğer taraftan yörede kaynak sularını kullanarak üretim yapan işletmeler de bulunmaktadır. Balıklar ve suda yaşayan diğer canlılar solunum için sudaki erimiş oksijeni kullanılmaktadırlar. Havuzlardaki balık sıklığı, aktivite, yemleme ve su sıcaklığı oksijen tüketimini etkilemektedir (Hoşsucu, 2003). Üreticiler suların oksijen miktarını artırmak amacıyla aeratörler kullanılmaktadır (Şekil 3 ve Şekil 4).

Şekil 1: Toprak havuz

Şekil 2: Toprak havuz

Şekil 3: Toprak havuzda aeratör

Şekil 4: Toprak havuzda aeratör

2.3. Balıkların Beslenmesi

Tüm tarımsal üretim dallarında olduğu gibi tarla balıkçılığı doğal koşullara (iklim, toprak yapısı, su özellikleri vb.) doğrudan bağlıdır. Karada yetiştirilen evcil hayvanlarda olduğu gibi farklı balık türleri de değişik barındırma, bakım ve beslenme isteklerine sahiptirler. Bu nedenle doğal koşullar yanında ele alınan balık türünün biyolojik istekleri de dikkate alınarak, yetiştiriminin planlanması zorunludur (Hoşsucu, 2003). Toprak havuz yetiştiriciliği, yarı entansif üretim tipidir yani balıklar ortamda doğal olarak bulunan besin maddeleri ile beslenirken, ortamdaki organik madde durumuna göre, dışarıdan da karma yemlerle de besleme yapılmaktadır (Altan, 2009). Balıkların beslenmesinde doğal ürünlerden elde edilen yemler kullanılmaktadır (Şekil 5 ve Şekil 6). Balık yemlerinin bileşiminde balık unu, soya küspesi, buğday unu, balık yağı, organik ve sentetik vitaminle, kolin, mısır glütenu ve tam yağlı soya kullanılmaktadır (Anonim, 2012b).

Şekil 5: Balıkların beslenmesi

Şekil 6: Balıkların beslenmesi

2.4. Üretim ve Pazarlama

Toprak havuzlarda üreticiler yavru balıkları kendileri üretmeyip yörede bulunan kuluçkahanelerden sağlamaktadır. Yaklaşık 1.5-3 cm boyundaki levrek ve çipura yavruları 15-18 ay içinde ekonomik ağırlık ve boya ulaşmaktadır (Anonim,

2012b). Üretilen başlıca balık türleri çipura ve levreklerdir. Ayrıca yörede kalkan ve minekop gibi bazı balık türleri de deneme amaçlı üretilmektedir. 2011 yılı sonu itibariyle ilçede toprak havuzda üretilen toplam balık miktarı 7251 ton olarak gerçekleşmiştir (Anonim, 2011). İşletmeler genellikle şahıs şirket statüsünde faaliyet göstermektedir. Tarla balıkçılığı işletmelerinde pazarlama ağırlığına ulaşan balıkların hasadı genellikle yaz ayları sonunda yapılmaktadır (Hoşsucu, 2003). Tarla balıkçılığında birden fazla hasat yapma imkanı söz konusudur. Bazı üreticiler balıklar porsiyonluk boyuta (300-400 gr.) geldiklerinde hasadı gerçekleştirip balıkları pazarlamaktadır. Bazı üreticiler ise balıkların besleme süresini uzatarak balıkların ağırlık kazanmalarını bekleyebilmektedir. İşletmelerde genellikle bir havuzun balığı tek seferde satılmaktadır. Zira bir havuzda çok sayıda hasat yapıldığında balıklar strese girebilmektedir.

3. Milas İlçesinde Tarla Balıkçılığının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Milas ilçesinde tarla balıkçılığı önemli bir potansiyele sahiptir. Zira Türkiye’de yetiştirilmekte olan balıkların %70’i Güneybatı Anadolu’daki Muğla ilinin Milas ilçesi kıyılarında üretilmektedir (Anonim, 2012b). Diğer taraftan 2011 yılı içinde Milas’tan 11 milyon 20 bin kilogram kültür balığı dışsatımı gerçekleştirilmiştir (Anonim, 2012a).

Milas ilçesinde 2011 yılı itibariyle 142 adet tarla balıkçılığı yapan işletme bulunmaktadır. Bu çalışmada oransal örnekleme yöntemiyle seçilmiş 56 üreticiyle yüz yüze yapılan anketlerin verilerinden yararlanılarak Milas ilçesinde tarla balıkçılığı faaliyeti SWOT Analizi ile değerlendirilmiştir (Çizelge 2).

Milas ilçesinde tarla balıkçılığının güçlü yönleri arasında kullanılan suyun üretim açısından uygunluğu, bu balıkçılık türünün denetim ve kontrol kolaylığı, ulaşım kolaylığı, iklim ve arazi koşullarının balıkçılığa uygunluğu gibi unsurlar sıralanabilir. Zayıf yönleri arasında ise tarla balıkçılığının tanıtımının yetersizliği, üreticilerin konu ile ilgili eğitimlerinin yetersizliği ve üreticiler arasındaki iletişim ve işbirliğinin yetersizliği gibi konular ön plana çıkmaktadır. Toprak havuzlarda farklı balık türlerinin yetiştirilme olanağının olması ve üretilen balıkların dışsatım potansiyelinin olması sektörün fırsatları olarak değerlendirilebilir. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasal girdilerden olumsuz etkilenme olasılığı ve satış bedellerinin tahsilinde yaşanan sıkıntılar tarla balıkçılığını tehdit eden unsurlar arasında değerlendirilebilir.

Çizelge 2: Milas İlçesinde Tarla Balıkçılığına İlişkin SWOT Analizi

<p>GÜÇLÜ YÖNLER</p> <p>Kullanılan suyun üretime uygunluğu Denetim ve kontrol kolaylığı Ulaşım kolaylığı İklim ve arazi koşullarının uygunluğu Kaliteli balık üretiminin gerçekleşmesi Yörede Üretici Birliğinin oluşu Deniz balıkçılığına göre üretim maliyetinin düşüklüğü Deniz balıkçılığına göre tesis maliyetinin düşüklüğü Fazla işgücü gerektirmemesi Tarıma elverişli olmayan arazileri değerlendirmesi Denizlerdeki kirlilikten uzak, temiz ve hijyen üretim Kırsal alanda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi Hastalık ve zararlıların yayılma hızının düşük olması</p>	<p>ZAYIF YÖNLER</p> <p>Kişi başına balık tüketiminin düşük olması Tanıtımın yetersiz oluşu Üreticilerin konu ile ilgili eğitimlerinin yetersizliği Eğitim ve yayım çalışmalarının yetersizliği Üreticiler arasındaki yetersiz iletişim ve işbirliği</p>
<p>FIRSATLAR</p> <p>Balığın doyurucu ve sağlıklı bir besin olması Toprak havuzlarda farklı balık türlerinin yetiştirilme olanağının olması Önemli bir gelir kaynağı olması Dışsatım potansiyelinin olması</p>	<p>TEHDİTLER</p> <p>Balıkçılıkta kullanılan suyun azalma riski Tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasal girdilerden olumsuz etkilenme olasılığı Satış bedellerinin tahsilinde yaşanan sıkıntılar Girdi maliyetlerinin yüksekliği Üretim döneminin uzunluğu</p>

4. Sonuç

Tarla balıkçılığı Türkiye’de Milas ilçesinde yoğunlaşan bir üretim sistemi olup son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. Milas ilçesinde tarla balıkçılığının gerek üretim gerekse dışsatım açısından daha iyi bir düzeye ulaşması için sektörün güçlü yanlarının ön plana çıkartılması, zayıf yönlerinin düzeltilme yollarının aranması, fırsatları değerlendirme olanaklarının araştırılması ve tehditlerin yok edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle yoğun bir tanıtım kampan-

yası başlatılmalıdır. Zira tüketicilerin çok büyük bir çoğunluğu tarla balıkçılığı hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Üreticiler arasındaki ilişki ve işbirliğini artırmak amacıyla kooperatifçilik yayımı çalışmalarına önem verilmeli, diğer taraftan da üreticilerin pazarlama konusunda karşılaştıkları sorunları çözebilmelerine katkı sağlayacak pazarlama yayımı çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Böylelikle üreticilerin firmalar karşısında gerek girdi alımı gerekse ürün pazarlaması aşamalarında daha güçlü konumda olmaları sağlanabilecektir. Girdi maliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturan enerji (elektrik) giderlerinin azaltılabilmesi amacıyla alternatif enerji kaynakları araştırılmalıdır. Dünya literatürü incelendiğinde toprak havuzlarda farklı türlerdeki balıkların yetiştirilebildiği görülmektedir. Bu nedenle bu konuda araştırmalar artırılmalı, yöre iklim, arazi ve çevre koşullarına uygun farklı türdeki balıkların yetiştirilebilme olanakları değerlendirilmeli, kırsal alanda üretici gelirlerinin artırılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Alpbaz, A., Hoşsucu, H., 1989, Tarla Balıkçılığı ve Pratik Sazan Üretimi, Ege Üniversitesi Su Ürünleri Yüksekokulu Yayınları No:58 (Teknik Bülten), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 29 s.
- Altan, Ö., 2009, Toprak Havuzlar: Avantajları, Dezavantajları, Ar-Ge Fırsatları. Web adresi: <http://www.yemsanayi.com/yazi/toprak-havuzlar-avantajlari,-dezavantajlari,-ar-ge-firsatlari-7.htm> Erişim Tarihi: 5.11.2011.
- Anonim, 2011, Milas Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü Kayıtları.
- Anonim, 2012a, Geka Destekli Balıkçılık ve İhracatçılık Eğitimi Sona Erdi. Web adresi: <http://www.gazeteguneyge.com/?a=oku&id=1334> Erişim Tarihi:01.06.2012.
- Anonim, 2012b, Kültür Balıkçılığının Merkezi Milas/Türkiye, Milas Ticaret ve Sanayi Odası (Basın Bülteni).
- Gökner, T., 2006, Muğla İlinin Milas İlçesinde Deniz Balığı Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Su Ürünleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gündoğmuş, E., Tekelioğlu, N., Gökçe, G., Özgün, B., 2010, Economic Performance of Sea Bass and Sea Bream Culture, Mediterranean Fisheries Research, Production and Training Institute, Special Publication 6, December. Web adresi: http://www.akdenizsuurunleri.gov.tr/yukleme/File/kalkanciktilar/kalkaningilizcepdfbelgeleri/SP6_SeabassSeabreamCulture.pdf Erişim Tarihi:01.06.2012.
- Hoşsucu, H., 2003, Tarla Balıkçılığı, Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Çiftçi Broşürü: 35.
- Sarıkaya, İ., 1976, Tarla Balıkçılığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü Yayın No:6, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 22s.
- TÜİK, 2012a, Su Ürünleri İstatistikleri. Web adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/balickilikdagitimapp/balickilik.zul> Erişim Tarihi:01.06.2012.
- TÜİK, 2012b, İçsularda Yetiştiricilik Üretimi. Web adresi: <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3760&metod=IlgiliGosterge> Erişim Tarihi:01.06.2012.

Konya, Karaman (TR52) Bölgesinde Ceviz Yetiştiriciliği

Ahmet Haşim KESKİN

Ziraat Yüksek Mühendisi, ahasimkeskin@hotmail.com
KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Özet

Ceviz, sert kabuklu meyveler içerisinde eski zamanlardan beri iyi bilinen ve üretilen bir meyve türüdür. Ceviz üretiminin çoğunluğu kuru olarak tüketilir. Geleneksel olarak ceviz sert kabuklu olarak tercih edilmektedir. Ancak son yıllarda hazır gıdaların yaygınlaşmasıyla birlikte iç cevizle talep artmaktadır. Cevizin yaprağı, meyvesi, odunu farklı sektörlerde kullanılmaktadır. Ceviz iklim ve toprak isteği dikkate alındığında, Türkiye'nin hemen hemen her yerinde kolaylıkla yetiştirilebilmektedir. Bakımı kolay ve diğer meyve türlerine göre üretim maliyeti düşüktür. Dış satım açığımızın bulunması nedeniyle, son yıllarda üretimde bir artış görülmektedir. Ceviz, ülkemizde fındıktan sonra en çok üretilen ikinci sert kabuklu meyvedir. Ceviz üretimi TÜİK verilerine göre 2011 yılında yaklaşık olarak 183.240 tondur. Türkiye, 2010 yılı FAO verilerine göre Çin, ABD ve İran'dan sonra ceviz üreticisi ülkeler içerisinde 4. sırada yer almaktadır. Bu çalışmada sosyal, çevresel ve ekonomik etkileri belirlemek için çiftçiler ve tarımsal yatırımcılarıyla görüşmeler yaparak Konya, Karaman sert kabuklu meyveler seviye-2 (TR52) bölgesinde yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: TR52, ceviz, ekonomi, çevre

Abstract

Walnut is a kind of fruit which takes place in hard-shell fruits well-known from ancient times and grown. It is a valuable food source for substitutable source of animal protein. Most of production of walnut is consumed as dried product. Traditionally, the walnut is preferred as shelled. The demand of kernel has increased together with widespread of ready food. Walnut tree leaves, fruit, and wood of walnut are used in many different sectors. Walnut quite easily can be produced when taking into consideration climate and soil demand almost everywhere of Turkey. The walnut agronomy is easy and production cost is lower than other fruit cultivars. Recently walnut production has been increased in Türkiye on which there exists foreign trade deficit on this issue. Walnut is a hard-shelled fruit produced secondly after hazelnut in our country. According to TUIK (TURKSTAT) indicators, walnut production in Turkey is about 183240 tones. Turkey walnut production ranks as fourthly after China, USA and Iran according to FAO indicators in 2010. This study was carried out to determine the social, environmental and economical effects of walnut production by doing interviews with farmers and agricultural enterprises in Nuts-2 Level (TR52) Konya, Karaman region.

Keywords: TR52, walnuts, economy, environment

1-Giriş

Doğal çevre korunarak ve ekonomik sürdürülebilirlikle gelecek nesillere aktarılmalıdır. Ağaçlar doğal çevrenin en temel varlıklarıdır. Ağacın azaldığı veya olmadığı bölgelerde geri dönüşmesi zor çevre ve sosyal sorunlar artmaktadır. Erozyon ağacın olmadığı arazileri daha hızlı etkilemektedir. Tarımsal üretimin az ve gelirin düşük olduğu yerlerde göç artmaktadır. Nitelikli ağaç varlığının artırılması erozyonu azaltma yanında katma değer oluşturarak ekonomik fayda sağlamaktadır. TR 52 bölgesinde Karaman ili Ülkemizin ortalama orman alanı %27,2 (OGM,2006) seviyesine yakındır. Konya İlinde orman ve ağaç varlığı aşağıdaki tablo.1'de görüldüğü üzere nitelik ve nicelik bakımından en düşük seviyededir.

İller	Bozuk Orman		Normal Orman		Toplam Orman	Ormansız		Genel Alan(ha)
	Alanı(ha)	%	Alanı(ha)	%	Alanı(ha)	Alanı(ha)	%	
Konya	353.922	9	138.907	4	492.829,5	3.406.738	87	3.899.567,5
Karaman	172.066,5	21	57.716,5	7	229.783	585.567	72	815.350
TOPLAM	525.988,5		196.623,5		722.612,5	3.992.305		4.714.917,5

Kaynak:OGM.2012

TR52 bölgesi için ağaç varlığının artırılması acil hayata geçirilmesi gereken bir sosyal ihtiyaçtır. Orman varlığını artırılması yanında meyvesi ve kerestesiyile ekonomik katma değer sağlayan ceviz girişimcilerin ilgisini çekmektedir. Cevizin bozuk orman sahalarının iyileştirilmesinde kullanılması, Ulusal Ceviz Eylem Planıyla gündemdedir (OGM.2012). Bölgedeki kamu planlama kurumları ve karar vericiler, bitkisel üretimde az bakım ve sulamayla ekonomik verim alınabilecek; ceviz gibi istihdam imkânlarını artıran ürünlere yönelmektedir. Konya, Karaman (TR52) bölgesinde suyun az olması, ağaçlandırmanın en önemli kısıtıdır. Bakım işlemleri basit, çevre şartlarına, susuzluğa toleransı fazla, uzun ömürlü ceviz ağaçları bölgede ağaçlandırma için idealdir.

İnsanlık büyüme, gelişme sağlığın korunması aktif ve sağlıklı yaşam sürdürebilmek için yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya, fiziksel ve ekonomik bakımdan devamlı ihtiyaç duymaktadır. Gıda güvenliği ve güvencesi ulusların devamında kilit rol oynamaktadır. İnsanlığın hızla çoğalan nüfusu beslenme ihtiyacını karşılamak için daha fazla bitkisel üretimi teşvik etmektedir. Gıdanın genelini ürettiği sektör tarımdır. Toprak, su ve biyolojik çeşitlilik gibi doğal kaynakların başlıca kullanıcısı tarımın iyi yönetilmesi gerekmektedir.

Ceviz sağlık ve beslenme açısından çok önemlidir. Ceviz gıda olarak geniş kullanımı olan bir meyvedir. Ceviz meyvesinde %55- 77 yağ, %15- 30 protein, %5- 15 oranında da karbohidrat, %3.5 su, %1.5- 3 kül bulunmaktadır. İçeriğinde Ca, P, Mg, Fe, Na, K gibi mineral maddeler ve A, B1, B2, B6, C vitaminleri bulunmaktadır. Cevizin yüksek besin değeri ve saklanabilme yeteneği ekonomik değerini yükseltmektedir.

Ülkemiz ceviz ihtiyacının önemli bir kısmını yurtdışından karşılamaktadır. Cevizin anavatanı olan dünyanın en eski ceviz yetiştirilen ülkeleri arasındadır (Şen,1986). Dünyada başlıca üreticiler Çin Halk Cumhuriyeti, ABD, İran ve Türkiye'dir. Ülkemizde 1970'de 103 bin ton olan ceviz üretimi, 2000 yılında 116 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Dünya'daki 2.5 milyon ton üretimin %7'si ülkemizde gerçekleşmektedir.

Dünya ceviz üretiminde 2010 yılında dördüncü sırada olmamıza rağmen; iç tüketimimizin önemli bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktayız. Ülkemizde Tuik 2010/11 verilerine göre kişi başı ceviz tüketimi 2,61 kg'dır ve yeterlilik derecesi 87,97'dir. Ceviz üretiminin artırılması bu açığın kapatılmasını sağlayacaktır.

Çizelge.1- Türkiye ve TR 52 Konya Karaman Bölgesi Genel Arazi Dağılımı ve Ceviz Alanı(2010)

İller	Tarım Arazisi(da)	Meyvelik Alan(da)	Ceviz Alanı(da)	Ağaç Sayısı (ad)
KonyaTR521	21.106.854	400.888	7.040	235.782
KaramanTR522	2.767.524	387.958	9.789	208.849
TÜRKİYE	244.350.000	16.940.000	413.932	9.084.431

Kaynak:TUIK-2010

Bölgede özellikle Konya İlinde ağaç varlığını artırmak için geniş çaplı girişimlere ihtiyaç vardır. Ticari olarak kapama ceviz bahçeleri kurulması devlet teşvikiyle son yıllarda artmaktadır. TR52 bölgesinde ceviz girişimcileri çeşit seçimi konusunda belirsizlikler ve altyapı ve üretim tekniği sorunları yaşanmaktadır.

Konya Karaman İlleri İstatistikî TR 52 bölgesi birlikteliğinde öncelikli sektörlerine göre Şekil.1 deki gibi sınıflandırılmıştır.

Şekil.1.TR52 Bölgesi

Ekonomik kalkınmada temel hedef; sosyal gelişme sürecini hızlandırarak, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Dünyadaki ve TR52 bölgesindeki ceviz üretiminin mevcut durumu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Geliştirilmesi konusunda ekonomik ve teknik tavsiyeler oluşturulması amaçlanmıştır. Ceviz ağaçlandırmasında girişimcilik teşviki, işgücü, üretim tekniği, işleme, paketleme, ambalajlama, örgütlenme, yatırım gereksinimi ve pazarlama konularında değerlendirmeler yapılmıştır. Sürdürülebilir ceviz üretiminin çevreye duyarlı, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlayan, el sanatları, turizm gibi diğer sektörlerle katkı verebilecek biçimde gelişimine dair öneri ve görüşler belirlenmiştir.

2-Materyal Ve Metod

Ceviz yetiştiricileri ve cevizle ilgili sektörlerdeki kişi ve kuruluşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bölgede ceviz üretimin yaygın olarak, tohumdan anaçlarla aşısız olarak ve konvansiyonel teknikle yürütüldüğü anlaşılmıştır. Bölgede ceviz üreticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda; büyük kapama bahçeler kurma tarzında ceviz dikimi yatırımına yüksek ilginin olduğu görülmüştür.

2.2.Bulgular

Dünya'ya cevizin yayıldığı gen merkezi, ülkemizin de içinde bulunduğu yakın doğu bölgesidir. Ceviz (*Juglans regia* L.), botanikte Dicotyledoneae sınıfı Juglandales takımı, Juglandaceae familyası ve *Juglans* cinsinde yer alır. *Juglans* cinsi içerisinde günümüzde özellikleri belirlenen 18 türden en önemlisi ve üstün meyve kalitesiyle ilk akla gelen, "Anadolu, İran, İngiliz cevizi" diye adlandırılan *Juglans regia* L.'dir.

İlk ceviz yetiştiriciliği bilgileri Milattan öncesinde Çin ve Makedonya bölgesindedir. İran'dan Roma'ya milattan önce ulaşmıştır. Milattan sonra 17.-18. Yüzyılda Amerika'ya ulaşmıştır. Kabuklu meyveler arasında önemli yere sahiptir. Ceviz ağacının, meyvesi ve kerestesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Yeşil kabuğundan ve köklerinden boya elde edilmektedir. Ceviz meyvesinin kuru ve taze tüketime uygun çeşitleri vardır. Çerez olarak, pasta ve bisküvi sanayinde, parfüm sanayinde, reçel, helva yapımında, boya, tanen, plastik ve kauçuk endüstrisinde, yağ olarak, ilaç sanayinde, cevizli sucuk, pestil yapımında tüketilmektedir. Ahşap sanayinde kerestesinin rengi, estetik görünümü, sertlik ve dayanıklılığıyla kıymetli bir hammadDEDİR.

Ceviz ağacı 20-25 metreye kadar boylanıp, yayvan küremsi bir büyüme karakteri göstermekte, 350-400 m² alan kaplayabilmektedir. Dikimde ilk yıl kazık kök; ertesi yıllar yan ve saçak kökleri oluşturmaktadır. En yüksek verime 8-50 yıllarında oluşmakta ve ortalama 100-150'a yıla kadar yaşamaktadır. Bu yaştan sonra kerestesinden faydalanılmaktadır. Cevizde polenizasyon-tozlanma rüzgârla gerçekleşmektedir. Dikim yapılacak bölgede rüzgâr istenmektedir. Çiçeklenme döneminde sis istenmemektedir. Yaz dönemi yüksek sıcaklıklar iç kararmasına sebep olmaktadır. Nem yüksekliği ant-raknozu artırmaktadır.

Topraktaki yüksek kirece dayanıklıdır. Ceviz özel bakım şartları istememekte, doğal olarak ülkemizin her bölgesinde yetişebilmektedir. Soğuk kuzey rüzgârlarından korunmuş vadilerde ve dere yamaçlarında ceviz ormanlarına rastlanabilmektedir.

Ceviz üretiminde meyve kalitesi; meyve ağırlığı, iç ağırlığı, iç oranı, meyve boyu, meyve eni(çap), meyve yüksekliği, meyve şekli, kabuk ve iç rengi, kabuk kalınlığı, kabuk pürüzlülüğü, kabukta yapışma, kabuktan ayrılma, sağlam, dolu iç oranları özelliklerine göre değerlendirilmektedir. TR52 Bölgesinde üretimi hedeflenen ceviz çeşitleri için şu genel olarak şu özellikler ön plandadır.

1-Ağacı erken meyveye yatan, yüksek verimli özellikte olmalıdır. Ağaç başına dikimden 10 yıl sonra 50 kg'ın üstü verim alınabilmelidir.

2-Geç yapraklanmalı ve çiçeklenmelidir. Yan dal verimi % 80'in üzerinde olmalıdır.

3-Ekolojik koşullara uyum, ekstrem soğuğa dayanıklılık ve güneş yanıklığına toleransı yüksek olmalıdır.

4-Erkek ve dişi organlar tercihen aynı zamanda olgunlaşmalıdır.

5- Kabuklu meyve en az 10-12 , iç oranı %50'in üstünde, iç ağırlığı 5g'dan fazla olmalıdır.

6- Ağaç hastalık ve zararlılara karşı dayanıklı sağlıklı bir gelişme göstermelidir. Özellikle antraknoz ve iç kurduna dayanıklı olmalıdır.

7- Meyve kabuğu açık ve parlak yeşil renkli, düzgün, iki parçası birbirine sıkıca yapışmış, ince olup kolayca kırılmalıdır. Kabuk kalınlığı 0,8-1,2 mm arasında olmalıdır.

8-Ceviz içinin bütün çıkma özelliği yüksek olmalıdır. İç kabuktan kolaylıkla ayrılabilir, ceviz içi kabuk boşluğunu tamamen doldurmalı, damarlanma az olmalı, büzülme yapmamalıdır.

9- En dış yeşil kabuk soyulunca dış sert kabuk tercihen açık sarı olmalıdır. İç rengi beyaz olmalıdır.

10-Kuru ceviz meyvesi içinde bulunan toplam yağ oranı kuru maddenin tercihen %60'ından çok olmamalıdır.

Ülkemizde ceviz yetiştiriciliğinde geleneksel olarak meyveler, tohum olarak kullanılmaktadır. Her tohum ayrı genotiptedir ve farklı meyveler oluşturmaktadır. Tohumdan üretimle oluşan geniş biyolojik çeşitlilik, genetik varyasyon ıslah çalışmaları için zengin bir kaynaktır. Bu varyasyon ıslah çalışmalarının uygun yöntemlerle daha kısa bir zamanda başarıya ulaşmasına imkân verebilir. Yurdumuz zengin ceviz ağacı popülasyonları içinde yöre isimleri ile tanınan çok sayıda tipler meydana gelmiştir. Şebın, Niksar, Kemah, Erzincan, Göynük, Adilcevaz, Bitlis, Hekimhan, Kahramanmaraş (Bahri koz), Ermenek, Kaman cevizi bu örneklerden bazılarıdır. Bu tiplerden Ermenek cevizi tipi TR52 bölgesinde Karaman ilindedir. Ermenek ilçesinde yapılmış "Ermenek Yöresi Cevizlerinin (*Juglans regia* L.) Seleksiyon Yolu İle Islahı Üzerinde Araştırmalar" konusunda bir doktora çalışması bulunmaktadır. Ermenek yöresinde 1995-1996 yılları arasında

iki yıl süreyle yapılan seleksiyon çalışması sırasında 33100 adet ceviz ağacı dikkate alınmış ve bunların 243'ünden meyve örneği alınmıştır. Meyve örneği alınan bu tiplerde önemli meyve özellikleri ile ağaç özellikleri incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ve tartılı derecelendirmeler sonucunda 16 ceviz tipi ümitvar görülerek seçilmiştir (Oğuz,1998).

Ermenek ve yöresinde 1995-1996 yılları arasındaki çalışmalarda ümitvar olarak seçilen tiplerin önemli ıslah kriterlerinin değerlendirilmeleri sonucunda görülüyor ki; ülkemiz ve diğer ülkelerdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında, Ermenek ve yöresinde seçtiğimiz bu tipler bir çok ıslah kriteri bakımından oldukça önemli değerlere sahiptir. Bulduğumuz tiplerin tamamen doğal şartlarda (sulama haricinde hiç bir bakım ve kültürel işlem uygulanmadan) standart çeşitlerle paralellik arz etmesi, ülkemizin ceviz popülasyonu yönünden oldukça zengin bir genetik kaynağa sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan bu seleksiyon çalışması dar bir alanda derinlemesine yapılan bir "nokta seleksiyonu" olması açısından oldukça önemlidir. Burada amaç mümkün olduğu ölçüde doğal popülasyondaki her ağaca tek tek ulaşmak ve değerlendirmeyi çok daha hassas yapmaktır. Bu çalışma, ülkemizde yapılacak seleksiyon çalışmalarının geniş sahalarda yüzeysel olarak değil, nokta seleksiyonu olarak yürütülmesi gerektiğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir (Oğuz,2007) . İleriye dönük ıslah ve araştırma geliştirme çalışmalarının başlatılması için bölge uygundur.

Bitki ıslahı zor, zahmetli ve uzun yıllar alan ve kapsamlı yatırım gerektiren bir işlemdir. ıslah amacıyla çok sayıda bitkinin gelişiminin farklı dönemlerde ve farklı iklim, toprak, vs. koşulları altında gözlemlenmesi gerekir. Arzu edilen sahip bitkiler saptandığında ise bunların çeşit oluşturabilmesi için genetik yapılanmanın sabitlenmesi gerekir. Bu işlemlerin gerçekleşmesi ise uzun yıllar alır (Samsay. 2008 den;Elçi 2000).

Ceviz ağaçlarının son yıllara kadar tamamen tohumla, çöğürden aşısız olarak üretilmesi, Ülkemizin bu çalışmada tespit edildiği gibi geniş ceviz popülasyonuna sahip olmasına neden olmuştur. Bu zengin ceviz ağacı popülasyonu içerisinde çok üstün vasıflı, kaliteli ve verimli meyve verenlerine de rastlanılmaktadır. Türkiye'de tohumdan yetişmiş, gen kaynağımız bu cevizlerden geç yapraklanan, yan dallarda meyve veren, hastalık ve zararlılara toleranslı, verimli ve meyve kalitesi yönünden üstün özellikli olanları selekte edilebilir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın "Türkiye Ceviz Yetiştiriciliğini Geliştirme Entegre Projesi" 2012 yılı şubat ayında tamamlanmıştır. Türkiye'nin 13 bölgesinde bahçeler kurularak, bu bahçelerde uygun çeşitler araştırılmıştır. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmektedir. Ceviz verimini 100 bin ton artırmayı hedefleyen proje de 7 üniversite ve 4 araştırma enstitüsü yer almıştır. TÜBİTAK tarafından desteklenen bu araştırmaya adaptasyon yetenekleri incelenmeden, araştırılmadan dağıtılan fidanların hangi nedenlerle zarar gördükleri belirlenmiştir. Ceviz ağaçlarının kesilmesini önlemek ve üretimi artırmak için Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nca Türkiye Ceviz Eylem Planı'nda Türkiye'de ilk kez yapılmaktadır. Ülkemizde ilk kez kerestelik ceviz ormanları kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Türkiye'de kerestelik ceviz ormanları kurulmasıyla ceviz ağaçlarının da kesilmesi önlenmiş olacaktır. Bu çalışmalarda farklı türler bir dekara 35-40 adet dikilmektedir (Tarımtürk,2012).

Birim alana yatırım maliyeti düşük ceviz yatırımlarını devletçe teşvik ve desteklerle özendirilmektedir. Yetiştirilmesi kolay, ürün verme süresi kısa olan bodur bitkiler içinde ceviz de anılmaktadır. Bodur ceviz yetiştiriciliği olarak son yıllarda popülerleşmiştir. Ancak bu tabirle bilinmesi doğru değildir.(Sütyemez,2012) Anacı çöğürdür ve bodurluğu olma ihtimali çok azdır. Bodurluk tanımı; anaçta veya aşılardan çeşitte bodurluk karakteri bilimsel olarak bulunuyorsa kullanılabilir. Bodur cevizcilik tabiri bu şartlarda kullanılmamalıdır.

TR52 bölgesinde; ceviz yetiştiriciliğini sınırlayan en önemli faktörlerin başında ilkbahar geç ve sonbahar erken donları gelmektedir. Çok geç yapraklanan ceviz çeşitlerinde vejetasyon süresi kısa kalabilmektedir. Sonbahar sürgünleri pişkinleşmezse soğuk kış şartlarında zarar görebilir. Ülkemizde yaygın olarak ceviz fidanı üretimi plastik örtü altında pişkinleşmeden kısa sürede hızlandırılarak yapılmaktadır. Bölgede bu fidanlar kullanılmaktadır ve sürgünler erken sonbahar donlarından zarar görmektedir. Ceviz ağaçları açtıktan sonra meydana gelen ilkbahar geç donlarından dişi ve erkek çiçekler zarar görmektedirler. Pişkinleşme şartlarının oluşturulması gerekmektedir.

3-Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde geçimini tarımdan sağlayan nüfusun ve orman köylüsünün gelir seviyesi genellikle düşüktür. Ceviz, orman sahalarında ağaç varlığını artırmak için ve tarım ve hazine arazilerinde bölge insanın ekonomik gelirini artırmada kullanılabilecek özelliktedir. Bölgede ceviz yatırımı planlayan yüksek girişimci potansiyeli bulunmaktadır. Ceviz üretiminde yenilikler benimsetilerek birim alandan daha yüksek gelir elde edilmesi mümkündür.

Bölgede tarımsal işletmelerin ekonomik eşikte üretimini engelleyen en önemli altyapı sorunu küçük ve parçalı arazi altyapısıdır. Sulama, ulaşım, toplulaştırma altyapısında iyileştirme ve tarım tekniklerinde modernizasyon hızlandırılmaktadır. Bölgede ceviz yetiştiriciliğinin başlıca teknik sorunları; doğru çeşit seçilememesi ve sıkça yaşanan don zararlarıdır. Özellikle ovalık kesimde sonbahar erken ve ilkbahar geç donları ceviz ağaçlarında ciddi zarar oluşturmaktadır.

Ceviz ağaçlandırması on yıllar sürebilecek, yüzyıllara ulaşan devamlılık isteyen uzun bir yatırım sürecidir. Bölgenin zengin gen kaynakları önemli bir fırsattır. Ceviz yatırımlarına yüksek ilgi, en önemli avantajdır. Bu fırsatları TR52 bölgesi ve ülkemiz için faydaya dönüştürmenin en kısa ve verimli yolları modellenmelidir. Ceviz üretiminde küresel talep ve oluşacak üretim açığı doğru değerlendirilerek politika oluşturulmalıdır. Ceviz yatırımı planlayan girişimciler ekonomik analizi, ithalat yaptığımız ülkelerin ceviz üretim, tüketim ve fiyatlarını dikkate alarak yapmalıdır. Fındıkta yaşanan arz fazlası tecrübesi bu politikanın oluşturulmasında dikkate alınmalıdır. Cevizin orman ağacı özelliği öncelikle değerlendirilerek; çevre ve ağaç varlığına sağlayacağı katkı sosyal fayda olarak ön planda tutulmalıdır.

TR 52 Bölgesinde ceviz üretiminin geliştirilmesi için aşağıdaki öneriler yapılmıştır.

1. Ceviz envanteri oluşturulmalı, sürdürülebilir ceviz istatistik sistemi yapılandırılmalıdır. Mevcut ceviz ağaç varlığı, dağılımı, alanı ve verim bilgileri ayrıntılı bilinmesi takip edilmesi doğru planlanması için önemlidir. Bu istatistik verilerin akışının sağlıklı, güncel tutabileceği bir alt yapı oluşturulmalıdır.

2. Ceviz dikimi için uygun yeni alanların belirlenmesi teknik esaslara göre yapılmalıdır. Bölge ekolojisine uygun olan çeşitlerin dikilmesiyle beklenen verim alınabilecektir. Son yıllarda yapılan araştırma – geliştirme çalışmaları sonucu, yüksek kaliteli ve verimli, çevre koşullarına iyi adapte olan ceviz çeşitleri ve tipleri seçilmekte, aşılı ceviz fidanları bu tiplerle üretilerek kapama (yalnız bir tür ağaçtan kurulan geniş) bahçeler kurulması gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ceviz üretiminde yüksek standartlara ulaşmıştır. Doğru çeşitlerle geniş alanlarda bahçeler kurmuştur. Pazarlamayı sağlıklı bir şekilde rekabetçi anlayışla sürdürebilmektedir. Bölgede farklı coğrafya, iklim ve ekolojiye sahip yörelere göre model oluşturulmalıdır. Orman ve tarım kuruluşlarınca ekolojik benzerliklerine göre kümelenen coğrafi bölgelere uygun çeşitler belirlenmelidir. Coğrafi ve demografik, özellikler dikkate alınarak ekonomik yapılabirlik belirlenmelidir. İklim değerleri, toprak, su tahlil sonuçları gibi bilimsel veriler uzmanlarca değerlendirilerek coğrafi ayırım ve kümelenme yapılmalıdır. Bu coğrafi ayırım ve kümelenmeye göre de yeni ceviz dikimine uygun alanlar belirlenmelidir. Dikim bölgesi ekolojisine uygun çeşitler dikilmelidir. Yan dal verimi yüksek çeşitlere öncelik verilmelidir. Orta Anadolu’da TR52 bölgesinde özellikle geç yapraklanan ve dondan en az etkilenen çeşitlerin Kaman, Şebın, Bilecik, Chandler ve Pedro olduğu gözlenmektedir. Ceviz üretimin bölgedeki ekolojilere uygun standart çeşitlerle üretime dayandırılması ve yaygınlaştırılması temeli benimsenmelidir.

Dikim bölgesi seçiminde gelirleri de düşük dağlık kesimlerin öncelikle seçilmesi, kırsal nüfusun özellikle orman köylüsünün gelirini artıracaktır. Dağlık bölgelerin nispeten soğuk, eğimli ve rüzgârlı ekolojisinin cevizin geç uyanmasında etkili olduğu temel problem dondan korunmada fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle yeni ceviz dikiminde dağlık alanlara öncelik verilmelidir.

Sulama suyu yeterli olan alanlarda yatırıma başlanmalıdır. Sulama yapılmadan yetiştiricilik yapılacak yerler, mutlaka yerel tarım kuruluşu ile birlikte belirlenmelidir. Ceviz bahçesi kurulacak arazilerde toprak işleme 1 m derinlikten yirtarak dip patlatma olarak mutlaka yapılmalıdır.

3. Ceviz gen kaynaklarının tespiti, ümitvar çeşitlerin ıslahı ve tescili, fidan üretimi yapılmalıdır. TR52 bölgesinde önemli ceviz gen merkezleri Ermenek, Bozkır, Beyşehir, Hüyük, Halkapınar İlçeleridir. Yerli ceviz gen kaynaklarından ticari potansiyeli yüksek tiplerin tespit edilerek toplanması sağlanmalıdır. Gelecek vadeden yerel tiplerin aday olarak belirlenmesini öngören ıslah projesi, girişiminin başlatılmalı ve ıslah çalışmalarıyla tescil edilebilecek yeni çeşitler geliştirilmelidir. Ceviz üretimi konusundaki standardizasyon ve sürdürülebilirlik pazarlama ve rekabet avantajı sağlayacaktır. Aşılı üretimin artırılması erken ve kaliteli üretim sağlayacaktır. Ceviz yetiştiriciliğinde tohumdan yetişen ağaçlarda verim aşılana ağaçlara göre genellikle daha düşüktür. Ceviz tarımında teknoloji ve girdi kullanımındaki yetersizlik verimi azaltmaktadır. Üstün vasıflı klonal anaç yaklaşımları gündeme getirilmelidir.

Bölgemiz için gerekli ceviz fidanı, üretimin en fazla yapıldığı yer olan, Marmara ve Ege bölgelerinden temin edilmektedir. Bu bölgelerin sıcak ikliminde üretilen fidanlar bölgemizin soğuk iklimine uyum sağlayamamaktadır. Bu sorunun çözümü için sertifikalı ceviz fidanı üretimin desteklenmesi gerekir. Fidan üretiminde sağlıklı çöğür ve gözler kullanılmalıdır. Ceviz fidanları patojenlere dayanıklı, gelişimi güçlü anaçlara aşılmalıdır. Klonal anaç üretimi ile ilgili altyapının desteklenmesi ileriki aşamalarda öngörülmelidir. Adına doğru aşılınmış çeşitlerle üretim sürdürülmelidir. Virüs benzeri sonradan tafisi olanaksız patojenlerden arındırılmış fidan üretimi sağlanmalıdır. Aşılı ceviz üretiminde, son yıllarda büyük bir artış olmakla birlikte, bilgisizlik ve kontrolsüzlük nedeni ile standart olmayan verimsiz ve kalitesiz çeşitlerin yayıldığı görülmektedir. Orman Teşkilatı bünyesinde bölge için ceviz fidanı üretimi merkezi oluşturulması değerlendirilebilir. Yüksek verim alınan ve adaptasyon sağlayan çeşitlerin aşı kaleminin temin edilebileceği damızlık üretim merkezleri planlanmalıdır.

4. Düşük verimli ceviz bahçelerinde ticari değeri yüksek çeşitlerle aşılana dönüştürme sağlanmalıdır. Düşük verimli mevcut ağaçlar coğrafi ayırımla kümelenen her bölge için oraya uyum sağlayan ve verimli çeşitlerle aşılmalıdır. Özellikle geç yapraklanan ve yan dal verimi yüksek çeşitler tercih edilmelidir.

5. Ceviz üreticilerine yönelik ortak hasat, ürün işleme, paketleme, ambalaj tesislerinin oluşturulması mekanizasyonu etkinleştirecektir. Türkiye’de ceviz üretiminde mekanizasyon yeterince gelişmemiştir. Hasat genellikle geç ve ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Cevizde hasadın gecikmesi üründe kalite kayıpları oluşturmaktadır. Ceviz üretiminin geniş çaplı ve kapama bahçelerde yapıldığı bölgeler belirlenmeli ve kümelenmelidir. Üreticilerin ortak kullanım için makine parkları oluşturularak hasat, paketleme, ambalaj tesisleri kurulmaları STK örgütleri çatısı altında sağlanmalıdır. Bu amaçla oluşturulacak ortak makine parklarının üretici birlikleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, Orman Bölge Müdürlükleri veya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü kapsamında değerlendirilerek konunun uygunluğu araştırılmalıdır.

6. Ceviz yetiştiricilerine yönelik etkin örgütlenme modeli benimsenmelidir. Ceviz yetiştiricilerin etkin şekilde örgütlenmesi yurtdışı ve yurtiçi pazarlarda rekabet avantajı sağlayacaktır. İşleme, pazarlama konusunda STK’ları daha etkin ve cazip hale getirecek yönetim ve bütçe düzenlemeleri yapılmalıdır. Köy tüzel kişilikleri ve sivil toplum kuruluşlarınca yapılacak ağaçlandırma çalışmalarında yönetim ve bütçe konusundaki düzenlemeler sürdürülebilir yapıda planlanmalıdır.

7. Ceviz yetiştiricilerine yönelik eğitim, yayım hizmetleri yapılmalıdır. İnsan kaynakları kapasitesi artırılmalıdır.

Ulusal ve yerel radyo ve televizyon kanallarında yayınlanmak üzere ceviz dikim ve bakımını öğreten görsel eğitim yayım materyalleri hazırlanmalıdır. Cevizde budama ile erken verim ve kalite alınabilmektedir. Budama ve terbiye sistemleri tacın güneş almasını yönetmeye odaklanmalıdır. Uygulamalı teknik çalışmalarla terbiye ve budama konusunda bilgi birikimi oluşturulmalıdır. Bölgedeki Meyve Fidanı üreten işletmelerde farkındalık oluşturulması için geniş çaplı bilgilendirme ve eğitim gerçekleştirilmesi oldukça yararlı olacaktır. Halk Eğitim Merkezleri tarafından bu konuda sertifika veren meyve fidanı üretimiyle ilgili kurs uygulanabilir. Bu amaçla ceviz fidanı üretimi ile ilgili bölgede teşvik uygulanması değerlendirilebilir. Bölgede üretim yapacak sertifikalı fidan üreticileri teknik konularda ve örgütlenme konusunda bilinç yayım yoluyla artırılmalıdır. Böylece diğer meyve fidanı üretimlerinde de bu becerilerini eş güdümlü geliştirmeleri sağlanabilir.

Halen bölgede cevizde aşılama bilinci ve başarısı düşüktür. Bu bilincin ve becerinin oluşturulup, artırılması aşılama yaygınlaştıracaktır.

Ceviz yatırımın artmasıyla ticari amaçla kamuoyunu yanıltıcı bilgi veren internet siteleri bulunmaktadır. Tarafsız, doğru, ticari amaç gütmeyen, güncel bilgilerle uzmanlar tarafından hazırlanan internette bir bilgi sitesi kurulmalıdır. Aşılama, bitki besleme (potasyum, çinko, bor gibi don zararından korunmada olumlu katkı sağlayan gübrelemeler vurgulanmalı), bitki sağlığı, sulama, budama konusunda uygulamaya yönelik bilgiler eğitim ve yayımla öğretilmelidir.

8. Ceviz ürünlerinin pazarlanmasına yönelik altyapı oluşturulmalıdır. İşleme, boylama, depolama, ambalajlama ve paketlemenin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi ve pazarlama zincirinin kısaltılması hedeflenmelidir. Pestil, cevizli sucuk (bandırma), köme gibi doğal ve üzüm, dut gibi şekeri yüksek meyvelerle üretimin sanayileştirilip daha hijyenli ortamlarda gıda güvenirliliği sağlanarak üretimi konusunda girişim ve ar-ge çalışmaları başlatılmalıdır.

Bölgedeki planlayıcı ve uygulayıcı kamu ve özel sektör, ortak çalışmayla 2 milyon ceviz dikim hedefini gerçekleştirebilir. Bu yatırımdan 10 yıl sonrası ortalama 25 kg/ağaç verim alındığında; ülkemizin halen yılda ithal ettiği yaklaşık 50 bin ton cevizin üretimi TR52 bölgesinden sağlanabilecek kapasite artırımı mümkündür. Böylece bölgedeki ceviz varlığı 6 kat artırılabilir.

Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik, sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amaçlarına uygun iyi tarımla üretim programlanmalıdır.

Kaynaklar

- Akça, Y., 2012. Türkiye'nin Ceviz Portalı. <http://www.ceviz.gen.tr> (erişim:17.04.2012)
- Burak, M., Ergun, M. E., Yalçınkaya, E., Tosun, İ., Erbil, Y., Akçay, E., Ufuk, S., Baş, M., Ergin, N., Yazlık, A., Çetin, G., Hantas, C., Arpacı, S., Açar, İ., Ferhatoğlu, Y., Ünal, A. 2003. Meyvecilik-1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Çiftçi Eğitim ve Yayım Serisi, Türkiye.
- Fao. 2012. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı www.fao.org (erişim 23.05.2012)
- Gıda, Tarım ve hayvancılık Bakanlığı.2012. Ceviz Yetiştiriciliği. www.tarim.gov.tr/uretim/Bitkisel_Uretim,Ceviz_Yetistirciligi.html (Erişim:18.04.2012)
- Sütyemez, M.2012 Ceviz Hattı.ceviz.ksu.edu.tr (Erişim:18.04.2012)
- Şen, M. S. 2009. Ceviz yetiştiriciliği Besin Değeri Folklorü. ÜÇM yayınları/1, Tarımsal yayınlar/1, Ankara.
- Topak R.Bayrak S. 1997. Aşılı Ceviz Yetiştiriciliği. Düzce
- Samray H.2008 Avrupa Birliği Bitki Çeşit Hakları ve Türkiye'deki Uygulamaları Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi. Tarım ve Köyişleri Bak. Ankara
- Şen S. M., 1986. Ceviz Yetiştiriciliği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Samsun.
- Yardımcı, N. 2007. Bahçe Bitkileri Hastalıkları. Hasad Yayıncılık Ltd.Şti, 192s, İstanbul.
- Yücer, M. M. 2007. Ceviz. Hasad Yayıncılık LTD. ŞTİ., 91s, İstanbul.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı .2010 Ceviz Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü Ankara
- Oğuz, H.A. Aşkın, A. 1998 Ermenek Yöresi Cevizlerinin (*Juglans regia* L.) Seleksiyon Yoluyla Islahı Yüzüncüyıl Üni. Fen Bil. Ens. Doktora Tezi.
- Oğuz, H.A. Aşkın, A. 2007 Ermenek Yöresi Cevizlerinin (*Juglans regia* L.) Seleksiyon Yoluyla Islahı Üzerine Bir Araştırma. Yüzüncüyıl Üni. Zir. Fak. Ziraat Fak. Tarım Bilimleri Dergisi.21-28
- OGM.2012.ogm.gov.tr.ormanlarımız.(erişim.04.06.2012)
- OGM.2006.Orman Varlığımız E.Kitabı .Orman Genel Müdürlüğü. (erişim.04.06.2012)
- TarımTürk.2012.Ceviz ile Dut Kardeşliği.www.tarimturk.com.tr.(04.04.2012)
- TUİK verileri.www.tuik.gov.tr.(erişim 15.06.2012)

Çumra'da Kavun Üretimi ve Geleceği

Ahmet Haşim KESKİN¹

Ziraat Yüksek Mühendisi
ahasimkeskin@hotmail.com

Refik UYANÖZ²

Doçent Dr
refik@selcuk.edu.tr

¹Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 42110 Selçuklu/KONYA

²Selçuk Üniversitesi Taşkent Meslek Yüksekokulu Müdürü 42830 Taşkent/KONYA

Özet

Tarım ürünlerinin birçoğu bir yöreyle özdeşleşmiştir. Kavun yaz mevsiminde farklı lezzetiyle sofralarımızda yer alır. Çumra İlçesi Konya sebze üretiminin %20'sini karşılamaktadır. Çumra kavun, kuru fasulye ve domates ile özdeşleşen bir üne sahiptir. Bölgede kavun denince ilk 'Çumra Kavunu' aklı gelir. Çumra bölgesinin alüvyial ve özel bileşimdeki toprağı kavun üretiminde ideal bir ortam sağlar. Kurak yaz iklimi de kavunu ararır kılan lezzeti kazandırır. Son yıllarda Fungal hastalıkların artmasıyla kavun üretimi kısıtlanmakta iken; toprak kökenli bu hastalıklara dayanıklı hibrit çeşitler üretime yeni bir ivme katmıştır. Bu çalışmada; Çumra'da geleneksel kavun üretiminin nasıl şekilleneceği konusunda mevcut toprak ve yetiştiricilik şartlarına göre değerlendirmeler yapılmıştır. Uzun süreçte gerçekleşen ıslahın amaçları incelenmiştir. Yeni üretim teknikleri konusunda öneriler tartışılmıştır. Toprak kökenli hastalıklara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi kavun üreticilerinin pazarlama etkinliğini artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Çumra, kavun, verim, kalite, toprak özellikleri.

Melon Production And Its Future In Çumra

Abstract

Many agricultural crops are identified with their region. Melon takes place with its special taste in our meals in summer. District of Çumra provides %20 of vegetable production of Konya. Çumra well-known identified melon, dried beans and tomatoes. The Çumra melon comes to mind firstly when it is said melon in this region. Alluvial and a special composition soil of Çumra Melon provides an ideal environment for melon planting. Dry summer climate brings the wanted taste of melon. While there is a reduction because of the increasing in fungal diseases, the variety of hybrid crops resistant to these diseases sourced from soil is accelerated the production. In this study, in the subject of how to shape of traditional melon production in Çumra with respect to existing soil and planting conditions has been evaluated. The aims of improvements realized in long period has been investigated. The offers of new planting techniques has been discussed. It is offered that the variety of melon resistant to diseases sourced from soil is planted and the income of growers is increased with the increasing in the effective marketing.

Keywords: Çumra, melon, yield, quality, soil properties.

1-Giriş

Kavunun anavatanının Asya, Afrika, Kore, Hindistan ve Güney Afrika olduğu, buradan dünyaya yayıldığı kabul edilmektedir. Rus araştırmacılar Zhukovsky'ye göre ise; Bazı kavun çeşitlerinin orijininin Anadolu'nun Van bölgesi olduğunu buradan Dünyaya yayıldığını söylemektedir. Kavun genellikle protein bakımından fakir, şeker, vitaminler ve mineraller bakımından zengindir.

Dünyada tüketimi yapılan belli başlı kavun tipleri

1- Cantaloupe veya Kokulu Kavunlar: Turuncu meyve etli ve ağılı tiptedir, Kuzey Amerika'da popülerdir.

2- Casaba (Beyaz meyve etli) ve Honeydew (Yeşil meyve etli) Kavunlar: Amerika, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde önemlidir.

3- Galia Tip Kavunlar: Meyve eti yeşil, tamamen ağılı kavunlardır. Avrupa'da popülerdir; Orta Doğu da Galia'nın etkisindedir.

4- Japon Tip Kavunlar: Japonya'da üretimi ve tüketimi yapılmaktadır

5- Ananas Tip Kavunlar: Ananas tip kavunlar da Orta Doğu kökenlidir

6- Fransız (Charentais) Tip Kavunlar: Fransa orijinli kavunlardır, Meyve eti turuncu renklidir, Bugün Avrupa'nın önemli bir kısmında da tercih edilir. Bugün Avrupa'nın önemli bir kısmında da tercih edilir.

7- İspanyol Tip Kavunlar: Bu tiplerin tamamı İspanya orijinlidir, Branco ve Yellow Canary, Güney Amerika ve Brezilya'da da bulunur.

8- Türk Tipi Kavunlar: Yuva, Kırkağaç (Batem, 2012).

Ülkemiz Çin'den sonra Dünyanın ikinci büyük kavun üreticidir. Ülkemizin önemli kavun üretim merkezleri Ankara, Çankırı, Çorum, Yozgat, Manisa, İzmir, Uşak, Manisa ve Balıkesir'dir. Çumra ilçesi de tamamı iç piyasada tüketilen, kendine has tat, koku ve aromaya sahip kavun üretimiyle bölgede önemli bir yere sahiptir. Çumra'da geleneksel Çini kızı, hıdır, Altınbaş, çengel, Kırkağaç, kara kavun, göçmen (Muhtemelen Avrupa'dan göçmen olarak gelen vatandaşlarca getirilen), seçme kavunları bulunmaktadır. Bunların solgunluktan etkilenmesiyle son yıllarda yerlerini Balıkesir tipi diye

adlandırılan standart çeşit kalın kabuklu kavunlar ve hastalığa dayanıklı hibrit çeşitler almıştır. Geçmişten gelen alışkanlıkla geleneksel kavunların lezzet, tad ve aroması aranmaktadır.

Çizelge.1-Ülkemizde Son Yıllardaki Kavun Üretimi

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Üretimi(Ton)	1825000	1765605	1661130	1749935	1679191	1611695

Kaynak:TÜİK.2010

Alüvyial toprak yapısı Çumra'da kavun üretimini ön plana çıkarmıştır. Kavun ilçenin simgesi haline gelmiştir. Çumra ilçesinde 2010 yılında 9.000 ton kavun üretilmiştir (TÜİK.2010).Bu üretimin genelini Kırkağaç tipi yerli ve hibrit kavun çeşitleri oluşturmaktadır. Ülkemiz kavunun gen merkezleri sınırı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle ülkemizin pek çok bölgesinde yerel popülasyon şeklinde çok sayıda kavun tiplerine rastlamak mümkündür (Anonymous.c.2012).Toprak kökenli patojenler kavun üretimini kısıtlamaktadır. Bunun yanında pazarlamada sıkıntılar yaşanmaktadır. Sözleşmeli ve toplu satışlar gerçekleştirilememektedir.

Tarım sektörünün en büyük sorunlardan birisi de bir araya gelerek çalışma, üretme ve pazarlama kültürünün eksikliği olup, bu konuda eğitim çalışmalarının yanı sıra yasal düzenlemelerin de gözden geçirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması gerekmektedir. (MEVKA.,2010)

Ulu Önder Atatürk'ün emri üzerine 26 Haziran 1926 tarihinde 877 Sayılı Kanunla Çumra İlçe merkezi haline getirilmiştir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Konya ovasının sulanması maksadıyla 1907-1914 arasında yapılan sulama tesislerinin işletme binaları Çumra'ya inşa edilmiştir. Suları tahliye eden Çarşamba Kanalı'nın açılmasıyla bataklıklar kurutulup ıslah edilmiştir. 1936 ve 1950 yıllarında Balkanlardan Anadolu'ya gelen göçmen aileleri Çumra'ya yerleştirilmiş, takip eden yıllarda da Hadim, Bozkır, Ermenek gibi İlçeler ve yakın köy ve kasabalardan gelen göçlerle İlçe gittikçe büyümüş ve bu günkü halini almıştır (Anomyous.b.2012)

Bu çalışma da Konya ili Çumra İlçesinde Kavun Yetiştiriciliği Olanakları mevcut durum incelenerek; sorun ve çözüm yolları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. SWOT (ZGFT) analizi tekniği esaslarına uyularak derlenen veriler değerlendirilmiştir.

2-Materyal Metod

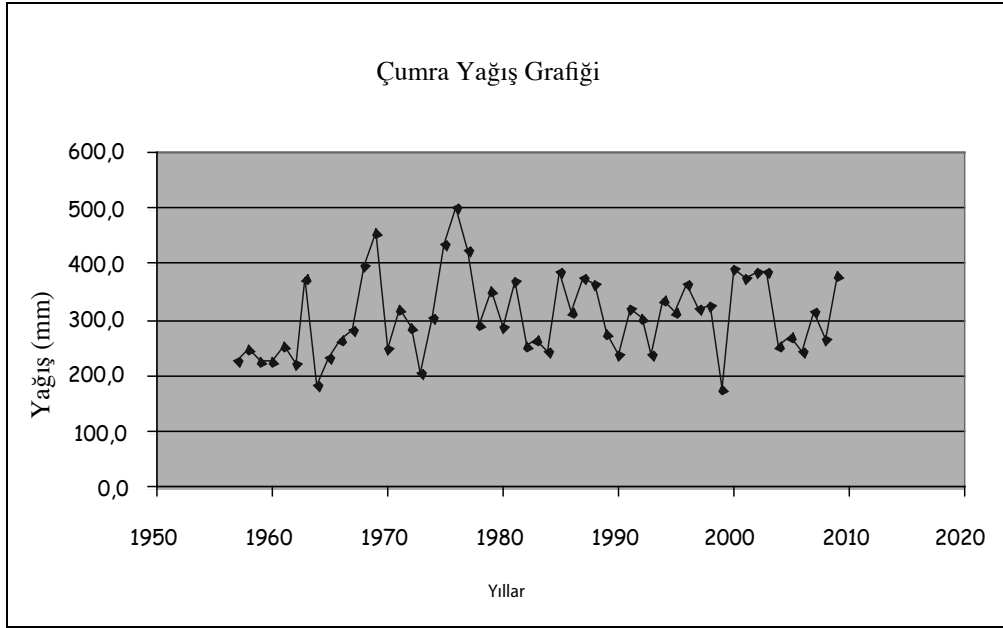
2.1-Bulgular

2.1.1-Coğrafi Durum

Çalışma bölgesi Çumra İlçesi Orta Anadolu Bölgesinde ovalık alanda Konya ilinin 43 km güneyindedir. Doğusunda Karapınar, batısında Meram ve Akören ilçeleri, güneyinde Karaman ili ve Güneysınır ilçesi, kuzeyinde Meram ve Karatay ilçeleri ile çevrilidir. Çumra İlçe Merkezi Konya'nın 43 km güneydoğusunda Konya-Karaman demiryolu güzergâhı üzerine kurulmuştur. Konum olarak 37-38 doğu meridyenleri ile 33-34 kuzey enlemleri arasındadır. Köy ve kasabalarıyla beraber toplam 1.720 km²'lik bir alan üzerinde kuruludur. İlçenin denizden yüksekliği 1013 metredir. Çumra genel olarak ova ve düz arazilere sahiptir. Apa ile Dinek Kasabası ve onların etrafındaki 6 köyde ormanlık bölgeler mevcuttur. Güneybatıda 1321 metre rakımlı Kel Dağı, Çökek Dağı, güneyde Kabakbaşı, Karaburun Dağları, doğuda Çumra ile Karaman sınırını belirleyen 2288 metre rakımlı Karadağ önemli dağlarıdır (Anomyous.c.2010) .

2.1.2-İklim

Meteorolojik kayıtlara göre; en yüksek sıcaklık 39.9 °C (30.07.2000) ile Temmuz ayında, en düşük sıcaklık -26.3 °C (27.01.1964) ile Ocak ayında gerçekleşmiştir. Hâkim rüzgar yönü kuzeydir, ortalama rüzgar hızı ise 0.9 m/sn. ve en hızlı rüzgar 45.4 km/sa (12.04.1980) hızla erişmiştir. Yıllık ortalaması sıcaklık 11.6°C, nisbi nemi % 62,87, yağış miktarı 322 kg/m² dir. Yaz günleri sayısı 118.7 gündür (Anonymous. a, 2010).

Şekil 4.2. Çumra Yağış Grafiği. Kaynak: Anomyous.c.2011

Kışları az yağışlı ve yazları kurak karasal iklim göstermektedir. Küresel ısınmadan en çok etkilenecek Orta Anadolu'da yer alması dikkate alınması gereken özelliğidir.

2.1.3-Toprak Yapısı

Arazinin % 50'si düz, %17'si hafif, % 14'ü orta ve % 13'ü dik ve % 6'sı da çok diktir. Arazinin, %0-1 oranında değişen eğim durumu araştırma alanının önemli bir bölümünde sulama için yeterli olmakta, ancak bazı kısımlarda yüzey sularının boşaltılmasına olanak vermemektedir. Çumra'daki ovalık alanlarının büyük kısmı Çarşamba çayının getirdiği alüvyallerden oluşmuştur. Mineral madde bakımından zengin, genç, derin ve verimlidir. Ancak kireç, alkalilik, drenaj ve rüzgâr erozyonu gibi problemleri vardır. Topraklarının önemli bir bölümü (%76) genellikle killi-tınlı bünyelidir. Hafif alkalın karakterli topraklar (%98.6) Ph dağılımında fazladır. Tuzluluk %6.2 kısmında orta ve çok tuzlu düzeydedir. Toprakların %91.6'sı tuzsuz sınıflandırılmaktadır. Toprakların %62'si fazla ve çok fazla kireçli özelliklerdedir. Organik madde dağılımları %79'unda az ve çok az sınırlardadır. Mikro elementlerden demir %8.5'in de eksik diğerlerinde yeterli ve yüksektir. Çinko %20,3'ünde eksik diğerleri yeterli ve yüksektir. Elverişli bakır ve mangan yeterli olarak değerlendirilmiştir. Elverişli bor toprakların %66'sında az olarak dağılımda bulunmuştur (Er ve ark., 2008).

Çumra Ziraat Odası'na 2009 yılında kurulan toprak tahlil laboratuvarında 2012 yılı mayıs ayına kadar yapılan 9758 toprak tahliline göre genel özellikleri aşağıdaki gibidir.

- 1- Bölge toprakları killi-tınlı bünye-tekstürdedir.(Ortalama değer 59)
- 2- Organik madde yüzdesi %1.44'dür
- 3- Kireç ortalaması %18'dir.
- 4- Ortalama pH değeri 8.17'dir.
- 5- EC değeri 0,82mmphos'dur
- 6- Potasyum değeri 165kg/da'dır.
- 7- Fosfor değeri 18kg/da'dır.

Ülkemizde kavun yetiştiriciliğini sınırlandıran toprak kökenli patojenlerden en önemlisi Fusarium solgunluğudur. Toprak kökenli bu patojen ile mücadelede en etkili yol dayanıklı çeşit kullanmaktır. Ancak bu etmenin 4 farklı ırkı mevcut olup, bu ırklar iki farklı genle idare edilmektedir. Fusarium'a dayanıklılık için bu iki genin de bitkide mevcut olması gerekmektedir. Dayanıklılık ıslahında dayanıklı genlerin yanında bu gene bazı istenmeyen karakterler de aktarılmaktadır. Bu nedenle ıslah çalışmaları uzun zaman almaktadır. Fusarium, Verticillium gibi toprak kökenli patojenlere karşı dayanıklı çeşit kullanımı yanında son yıllarda ülkemizde aşılı fide teknolojisi de alternatif bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.(Ünlü.2012)

2.1.4-Tarımsal Yapı

Çumra ilçesinde toplam 1.300.200 dekar arazi tarımsal amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bu arazinin 899.000 dekarında sulu tarım yapılmaktadır.

İlçede hayvancılık küçük ölçekli iken son beş yıl içinde örnek büyükbaş süt hayvanı tesisleri kurulmaya başlamıştır. Halen 41.800 Büyükbaş ve 101.000 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Organize hayvancılık bölgeleri ve geniş

ölçekli büyükbaş hayvan işletmeleri kurulmuştur. Hayvancılıkta sektörleşmiş önemli faaliyet alanı yumurta tavukçuluğudur. 20 işletmede 1.100.000 tavuk bulunmaktadır. Yıllık ortalama yumurta üretimi ortalama 300 milyon adettir. (Anomyous.f.2012).

Çizelge 2. Çumra İlçesi Ürün Ekiliş Alanları

Ürünler	Ekili Alan (da)	Toplam Ekilişe Göre Oranı (%)	Ürünler	Ekili Alan (da)	Toplam Ekilişe Göre Oranı (%)
Buğday	620.000	50,72	Kabak (Çerezlik)	4.500	0,37
Şekerpancarı	170.000	13,91	Kavun	3.600	0,29
Arpa	105.000	8,59	Havuç	1.250	0,10
Fasulye (Kuru)	90.000	7,36	Meyve ve Bağ alanı	3.500	0,29
Mısır (Dane)	30.000	2,45	Domates	2.500	0,20
Nohut	20.000	1,64	Karpuz	1.500	0,12
Yem Bitkileri	40.000	3,27	Diğer Sebzeler	10.000	0,82
Patates	15.000	1,23	Diğer ürünler	14.650	1,20
Ayçiçeği	6.000	0,49	Nadas	85.000	6,95

Kaynak: (Anomyous.e.,2010.)

Tuik'un 2010 yılı verilerine göre Konya İlinde 41.917 ton Çumra'da 9.000 ton kavun üretimi gerçekleştirilmektedir.

2.1.5-Kavun Yetiştirme Şartları

Kavun, sıcak ve ılık iklim bitkisidir. Tohumunun çimlenebilmesi için toprak sıcaklığının en az 15,5 °C optimum 24-35°C, maksimum 38°C'dir. Yetiştirme süresi boyunca güneşli, sıcak ve kuru bir hava ile yeterli toprak nemi ister. Çok nemli bölgelerde mantarı hastalıklara yakalanma ihtimali yüksektir. Kışları nispeten soğuk yazları sıcak ve kuru geçen bölgelerde iyi gelişmektedir. Yetiştirme devresinde don tehlikesi olmamalıdır.

Su tutma kapasitesi yüksek, drenajı iyi ve hastalık bakımından temiz olan topraklar yetiştiricilik için uygundur. Organik maddece zengin, Fermente olmuş Hayvan gübresi 4,5 ton dekara kullanılan topraklarda çok iyi verim alınmaktadır. Nötr veya 6.0-8.0 pH derecelerinde oldukça iyi bir gelişim göstermektedir. Gübrelemede yüksek verim ve kalite elde edebilmek, dengeli gübrelemeyle mümkün olabilir. Makro besinlerden NPK'yi 1 ton ürün için 3,8-0,9-4,99 kg olarak topraktan kaldırmaktadır.

3-Tartışma

Yazları kurak ve sıcak kışları az yağışlı ama soğuk geçen Çumra iklimi kavun yetiştiriciliği için idealdir. Yağışlar az ve yetersiz değerlendirilse de; sulama suyunun etkin kullanımı mümkündür. Yazları çok güneşli geçen bölge güneş enerjisiyle yapılacak yatırımlara aday gösterilecek özelliktedir. Kısmen kurak koşullarda yapılan bu yetiştiricilik meyvede kuru madde miktarını artırmakta bu da daha tatlı ve damak zevkimize uygun ürün eldesini sağlamaktadır. Su kullanımı diğer sebzelere göre azdır ve geliri yüksektir.

Çumra'da ve bölgede kavunun en önemli sorunu; ani ölümlere sebep olan solgunluklar (*Fusarium spp.*) dır. Hastalıkla mücadelede en etkin yöntem dayanıklı çeşit kullanımıdır. (Coşkun 2008.) Bu hastalık yanında ıslah edilecek çeşitlerde stres koşullarına karşı dayanıklılık, virüs (ZYMV, CMV) ve külemeye karşı tolerans aranmalıdır. Değişik yetiştirme koşullarına ve farklı üretim sezonlarına uyum kabiliyeti çeşitlerde aranılacak en önemli faktörlerdendir. Alçak tünelde üretim erkencilik sağlayabilmektedir. Güçlü bitki yapısı, yüksek verim, erkencilik, uniformite, yüksek kalite, biyotik ve abiyotik koşullara dayanıklılıktır ve uzun raf ömrü çeşit seçiminde hedeflenmelidir.

Kavunun 2004 yılındaki Yunanistan'daki ve ülkemizdeki fiyatların karşılaştırmasında 100 kg için 25 Euro ortalama fiyat verilmektedir. Ülkemizde ki ortalama fiyatla arasında 0,7 Euro fiyat farkı vardır(IPARD.2008). Ülkemizde ki halen geçerli fiyatına (Tuik 2010 yılı verilerine göre yaz dönemi kavun satış fiyatı ortalama 0.69TL/kg'dır) yakındır. Avrupa Birliği ülkelerine kavun ihracatı bu verilere göre ekonomik gözükmemektedir.

Çumra kavunu Bölgesinde aranır ve tercih edilir üne sahiptir. Özellikle ülkemizde yeni çıkan 5957 Sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanuna göre ürünün menşei açıkça belirtildiğinde kavun daha avantajlı olacaktır. Nihai tüketicide Çumra denince aklına kavununun ilk çağrışması; olumlu bir pazar sağlayacaktır.

Meyve -sebze sektörü ülke için stratejik önemi olan bir sektördür: Emek-yoğun bir sektördür ve hektar başına diğer

tarım sektörlerinden dört kat fazla katma değer sağlamaktadır. Bu sebeple Türkiye’de kırsal istihdamın başlıca kaynağıdır (IPARD.2008).

Çumra’da ve bölgede kavunun en önemli sorunu; ani ölümlere sebep olan solgunluklar (*Fusarium spp.*)dır. Bu hastalık yanında ıslah edilecek çeşitlerde stres koşullarına karşı dayanıklılık virüs (*ZYMV*, *CMV*) ve külemeye karşı tolerans aranmalıdır. Değişik yetiştirme koşullarına ve farklı üretim sezonlarına uyum kabiliyeti; alçak tünelde üretimle erkencilik sağlayabilmelidir. Güçlü bitki yapısı, yüksek verim, erkencilik, uniformite, yüksek kalite, biyotik ve abiyotik koşullara dayanıklılıktır ve uzun raf ömrü hedeflenmelidir.

Bölgede Şeçme, Yörtükcamili, Üçhüyük, Taşağıl, Türkmenkarahüyük köylerinde hiç sulanmadan ve çok az sulanarak yetiştirilen yerel kavunlar bulunmaktadır. Pazar ihtiyaçları ve tüketici talepleri doğrultusunda bu özelliklerin üzerinde durulması gerekmektedir.

İlkbahar geç donları bitkisel üretimi kısıtlayan önemli bir faktördür. Bölgede sık yaşanmaktadır. Alçak tünel örtü altı yetiştiriciliğin ve fideyle üretimin yapılmasının başarılı olduğu gözlenmiştir. Bu tarz yetiştiricilik erkencilik sağlamaktadır. Tohumla üretimde düşük toprak sıcaklığı erkenciliği ilkbahar geç donlarıyla beraber kısıtlamaktadır. Mayısın ilk haftasından itibaren örtü altındaki kavunlar tedricen plastik örtüden çıkarılabilirler.

Alüviyal toprak yapısıyla Çumra birçok bitkinin başarılı ticari yetiştirilebildiği bir bölgedir. Organik madde miktarı % 3’ün altındadır. Hayvan gübresi kullanımı çok olumlu sonuçlar vermektedir. Kavun bitkisini potasyum ihtiyacı elzemdir. Aranan kalite, verim ve lezzet potasyumla direkt ilişkilidir. Potasyum çiçeklenmeyi, renk ve şeker oranını artırmaktadır. Potasyum gübreler tabana dikim ve ekim öncesi verilmelidir. Demir, çinko gübrelemeler de takip edilmelidir. Çumra bölgesinde sıkça bitkisel üretimde çok yoğun yaşanan demir klorozu gözlenmektedir. Bor çiçeklenme için önemlidir. Gübrelemenin toprak ve yaprak tahlillerine göre yapılması gerekmektedir.

Kavun başlangıçta döneminde kazık kök geliştirmektedir. Çumra topraklarında alüviyal, kumlu olduğu bölgelerde kök gelişimi ideal olmaktadır.

Çumra bölgesinde nem düşük seyretmektedir. Yazın yağmur yağışı çok enderdir. Nemli zamanlarda oluşacak hastalıklar bölgede sorun olmamaktadır. Ancak yanlış ve sık sulamaların hastalıkları tetikledi de görülmektedir. Damla sulama kontrol edilebilir nem dengesi sağlamaktadır.

Ülkemizde ve İÇanadolu’da genellikle bütün topraklar alkali karakterdedir. Çumra arazisinde de asitli toprak yoktur. Bunun için organik madde takviyesi, kükürt uygulaması gereklidir. Çünkü Kavun bitkisi mevcut pH’dan daha düşük pH istemektedir.

Çumra İlçe Gıda, Tarım ve hayvancılık Müdürlüğü bitkisel üretim ve sağlığı biriminde kavun için kavun sineği ve kabakgillerde küleme mücadeleleri bulunmaktadır. Kavun iç kurdu için 2veya 3 kez yapılan mücadele yeterli olmaktadır.

Bölgenin yazları kurak ve sıcak ilkimi kavun için oldukça idealdir. Sıcaklığın kavun için kritik olan 38°C’yi geçtiği çok az gözlenmektedir.

Toprak kökenli hastalıkların dayanıklı çeşitlerle çözülmesi çok olumlu neticeler vermektedir. Çumra Kavununun sahip olduğu olumlu imaj korunmalıdır. Antalya Batı Akdeniz araştırma Enstitüsünce bölgenin adı verilen ‘Çumra F1’ adlı bir kavun geliştirilmiştir. Diğer ekimi yapılan hibrit kavun çeşitlerinde de Çumra’dan giden tohumlar ıslah aşamasında kullanılmıştır. Çumra Kavunun kendine has tadı ve ünü yeni çeşitlerde devam ettirilmesi amaçlanmıştır.

5-Sonuç ve Öneriler

Çumra bölgesindeki genellikle buğday ve şeker pancarı ağırlıklı üretim yapılmaktadır. Buğdayda ki birim alandan elde edilen gelir diğer sulanarak yetiştirilen ürünlere göre düşüktür. Şeker pancarında kota üretimi kısıtlamaktadır. Gelirini artırmak isteyen bölge çiftçisi üreticisi yeni ürünlere yöneltmiştir. Avrupa ve Dünya fiyatları ile kıyaslandığında bu iki üründe de fiyatların önümüzdeki yıllar da ekonomik beklentiler doğrultusunda düşmesi öngörülmektedir.

Bölgede etkin olan Sivil Toplum Kuruluşu Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi ve Üst Birliği (PANKOBİRLİK) katkılarıyla bölgede üyesi çiftçilere alternatif ürünler sunmaktadır. Kendine ait ıslah tecrübesi olan tohum firması bulunmaktadır. Çumra kavununun aranan tadını aktarılmış toprak kökenli patojenlere karşı dayanıklı yeni çeşitler geliştirilmesi uygun olacaktır. Kavun ıslahı bu kazanılmış şöhretin devamlılığına yapılacak en doğru yatırım olacaktır. Organik tarzda örnek bir üretim denemesi üniversitelerle, araştırma enstitüleriyle ortak veya destekli kurulmalıdır. İspanyol tipi kavunların adaptasyon denemeleri yapılmalıdır.

Bölgeye uygun olabilecek dikkat çeken İspanyol tipi hibrit çeşit kavunlar temin edilerek adaptasyon denemeleri yapılmalıdır.

Çumra’da üretim sezonunun ilk çıkan kavun ürünleri daha yüksek fiyatlara alıcı bulmaktadır. Sahil şeridinde yetiştirilen kavunların üretiminin sonlamasıyla, Çumra bölgesinde üretim başlaması arasında kavun ürünü bulunmayan bir ara dönem bulunmaktadır. Bu dönemde ürünü pazara daha erken yetiştirebilecek üretim planlanmalıdır. Kumlu-tınlı, milli-tınlı topraklar erkencilik sağlamaktadır. Bunun içinde fideden dikim tercih edilmelidir. Örtü altında Mart, nisan ayında fide yetiştirilmesi ve bu fidederle alçak tünel örtü altı üretimi sürdürmek gerekmektedir. Erken verim alma avantajı yakalanmalıdır.

Organik tarıma uygun sahalarda uzmanlarca belirlenmelidir. İyi tarım uygulamaları standardında üretim hedeflenmelidir. Yaş sebze ve meyvede uygulanan iyi tarım uygulamaları devlet desteklerinden faydalanılabilir. Kavun üretiminde

organik tarımın nasıl olması gerektiği bilincini oluşturmaya dönük yayım programları planlanmalıdır.

Bölge çiftçisi kavun ekmek istemekte ancak satış konusunda tereddütler yaşamaktadır. Pazarlama konusunda sözleşmeli üretime geçilmesi en doğru strateji olacaktır. Boylama yapılması etiketleme ve uygun ambalaj altyapısı oluşturulmalıdır.

Kavun sineği, kavun kızıl böceği, külleme, antraknoz gibi zararlı ve hastalıklara rastlanmaktadır. Zararlı ve hastalık gelmeden ve oluşmadan koruyucu olarak yapılan zirai mücadeleler en doğrusudur.

Kavunda polenizasyonda bal arıları önemli rol oynarlar. Kavunun çiçek tozları ağır, yapışkan ve ince bir zarla örtülüdür. Bu nedenle çiçek tozları rüzgarla taşınmaz, bir taşıyıcıya ihtiyaç gösterirler. Kavun çiçeklerinin döllenmesi için en uygun böcekler bal arılarıdır. Kavunda 2 dekar için 1 koloni planlanmalıdır. Arıcılık bölgede teşvik edilmelidir.

En az %3 olması gereken organik madde değeri düşük olan Çumra bölgesi topraklarında fermantasyonu tamamlamış ahır gübresi, yeşil gübre kullanımı artırılmalıdır. Yüksek pH değerini düşürmek için kükürt içerikli gübreleme yapılmalıdır. Damla sulama kullanımında EC değerindeki oluşabilecek değişimler konusu dikkatte alınarak bitki besleme yapılmalıdır. Potasyum içeriği yüksek bulunuyorsa da bitki besleme uzmanı danışmanlığında potasyum gübrelemesi yapılması olumlu sonuç vermektedir.

Gübrelemeler toprak ve yaprak tahlillerine göre ve fertigasyon (sulamayla gübreleme) şeklinde olmalıdır. Sulamalarda tansiyometre kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Gereksiz sulama hem su israfına neden olmakta hem de hastalık riskini artırmaktadır. Sulama ve bitki besleme bilincini artırmaya yönelik yayım çalışmaları planlanmalıdır.

Çumra kavunu bilinirliği avantajı ticari olarak kullanılmalıdır. Pazarlama sorununun çözümüne de katkı sağlayacak markalaşma gerçekleştirilmelidir. Büyük alışveriş merkezlerine ürün tedarik eden firmalar bölgeye gelerek kavun konusunda girişim yapmaları sağlanmalıdır.

Sebze üreticileri ve kavun üreticilerinin Sivil Toplum kuruluşu olarak örgütlenmeleri teşvik edilmelidir. Küreselleşen dünya pazarında 1980'li yıllardan itibaren ulusal hudutların mal, hizmet ve sermaye geçişlerinde belirginliğini ve önemini gün geçtikçe kaybolmaktadır. Her sektörde olduğu gibi sebzeçilik ve meyvecilik sektöründe de ulusal pazara mal üretme anlayışı, yerini zorunlu olarak Avrupa, Arap ve Dünya pazarına mal üretme anlayışına dönüşmektedir. Pazar taze ve standart ürünü tercih etmektedir. Bu gelişme tarım sektöründeki üretim ve yatırım kararlarının ülke değil dünya şartları esas alınarak verilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Çumra bölgesi geniş karayolu ve demiryolu ulaşım imkanlarına sahiptir. Konya gibi büyük bir şehre komşu bir saat ulaşım mesafesindedir. Ankara gibi metropol bir şehre 4 saatte ulaşılabilir konumdadır. Mersin gibi ülkemizin önemli bir ihracat limanına yakındır. Bu cazip coğrafi avantajlarını değerlendirici yatırımlar yapılmalıdır.

Kışlık kavunun çeşitleri bölgede yetiştirilmektedir. Kışın satılmak üzere genellikle iptidai usuller kullanılmaktadır. Kışlık kavun ürün pazarlama zincirinde kardan büyük payı aracılarla, perakendeciler almaktadır. Büyük sermayeli yatırım gerektiren paketlenme ve soğuk hava deposu ekonomik nedenlerden dolayı örgütler ve yetiştiricilerce kurulamamaktadır. Bu alanlarda hibe ve proje desteklerinden faydalanmayı kolaylaştırıp, teşvik edilmelidir.

Son yıllarda tüketicilerde gıda güvenliği kavramı bilinci artmaktadır. Tarımsal üretimde iş ve işlemlerin kayıt altına alınması gerekmektedir. Bitkisel üretim ve muhasebe (ÇMVA-FADN) kayıtları yaygınlaştırılmalı ve yayımı planlanmalıdır.

Bölgede İyi tarım uygulamaları standardında kavun üretimi potansiyeli bulunmaktadır. Çumra kavununun kendine has özel aroması ve tatlı lezzeti korunmalıdır. Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretim yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik, sürdürülebilirlik ile gıda güvenliği sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Anonymous.a. 2012. <http://www.konya.mgm.gov.tr/merkezler-tanitim.aspx?m=6> Çumra Meteoroloji
- Anonymous.b.2012. Çumra Kaymakamlığı . Çumra-Konya internet sitesi Web adresi:cumra.gov.tr Erişim Tarihi:04.19.2012
- Anonymous.c.2012. Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya s.1 Web adresi: <http://www.batem.gov.tr/urunler/sebzelerimiz/kavun/kavun.htm> Erişim Tarihi:04.19.2012
- Anonymous.d. 2012. Çumra Ziraat Odası Kayıtları.Konya
- Anonymous.e. 2011. Çumra Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü Brifing Raporu T.C. Çumra Kaymakamlığı İlçe Tarım Müdürlüğü, Konya.
- Anonymous.f. 2010. Konya Valiliği Tarım İl Müdürlüğü Stratejik Plan(2010-2014). Konya
- Anonymous.g. 2012. Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü Kavun Yetiştiriciliği(2005)Samsun
- Er.F.,Erol.S.,2008.Çumra Bölgesi Topraklarının Genel Özellikleri.Çumra Sempozyumu Konya
- Erzincan Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü. Web adresi: www.erzincanbk.gov.tr/acikkavunyet.htm Erişim. 03.22.2011
- Coşkun R., Ünlü M.,Eren A., Köksal Y., Ünlü A. 2008.Bazı Kavun Saf Hatlarının Morfolojik Karakterizasyonu İle Fusarium oxysporum f.sp. melonis' e Reaksiyonlarının Tespiti Ve Hibrit Çeşit Islahı Amacıyla Kullanımına Yönelik Çalışmalar. VII. Sebze Tarımı Sempozyumu . 26-29 Ağustos 2008. Yalova.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Verileri.www.tarim.gov.tr Erişim Tarihi:04.19.2012
- IPARD.2008. Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma. IPARD. (2007-2013)sayfa.15

MEVKA. Mevlana Kalkınma Ajansı. 2010.Konya ve Karaman İllerinde Kırsal Kalkınma Mevcut Durumu ve Çözüm Önerileri Çalışma Raporu Konya

Sönmez.İ., 2012.Kavun Yetiştiriciliği ve Gübrelemesi.Hasad Dergisi.Sayı.323.Sayfa.80,81 İstanbul

TÜİK verileri.www.tuik.gov.tr.erişim 04.19.2012

Ünlü M., Coşkun.,R.2012.Serada Kavun Yetiştiriciliği. Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya s.1

Web adresi: <http://www.batem.gov.tr/urunler/sebzelerimiz/kavun/kavun.htm> Erişim Tarihi: 06.01.2012

Ünlü.M, Ertok.R, Fırat A.F. Fusarium oxysporum f. sp.melonis'e Dayanıklı Kavun Saf Hattının Anaç olarak Kullanılma Potansiyeli. Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya sayfa.1 Web adresi: <http://www.batem.gov.tr>. Erişim Tarihi:04.19.2012

FADN Sistemine Göre Standart Faaliyet Sonuçlarını Hesaplama Metodolojisi

Yusuf ÇELİK

yucelik@selcuk.edu.tr

Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Selçuklu, Konya.

Özet

Bu çalışmada, AB ülkelerinde uygulanan ve Türkiye’de de pilot uygulamaları başlatılmış bulunan FADN (Farm Accountancy Data Network) muhasebe sistemine göre “standart sonuçlar”ın hesaplanma yöntemi incelenmiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, FADN muhasebe sisteminin kendine özgü bir gelir, masraf ve standart sonuç hesaplama yönteminin olduğu belirlenmiştir. FADN sistemine göre tarım işletmelerinin ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri ürünlerin değerini ortaya koymak için “toplam çıktı” olarak ifade edilen bir gelir unsuru hesaplanmaktadır. Toplam çıktı; bitkisel üretim değeri, hayvansal üretim değeri ve diğer gelir kalemlerinden oluşmaktadır. İşletmenin toplam çıktıyı elde etmek için yaptığı masraflar; ara tüketim, amortismanlar ve dışsal masraflar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Gelir ve masraf unsurlarından hareketle işletme başarı ölçütleri olarak standart sonuçlar hesaplanmaktadır. İşletmenin ekonomik başarısını ortaya koymak amacıyla hesaplanan standart sonuçlar; brüt işletme geliri, işletme net katma değeri ve işletme aile geliri kriterlerinden oluşmaktadır. Brüt işletme geliri toplam üretim değerinden ara tüketim masraflarının çıkarılıp, bu değere cari sübvansiyonlar ve KDV bakiyesi eklenerek hesaplanmaktadır. İşletme net katma değeri, brüt işletme gelirinden amortismanlar çıkarılarak bulunur. İşletme aile geliri ise, net işletme katma değerinden dışsal masraflar çıkarılıp bulunan değere, yatırım sübvansiyonu ve vergi bakiyesi ilave edilerek hesaplanmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Tarımsal Muhasebe, FADN, Standart Sonuçlar.

Calculation Methodology of Standard Results According to the FADN

Abstract

The study analyses the standard results calculation method of farms according to the FADN which is applied in EU and started to pilot implementation in Turkey, by using relevant studies. As a result of the study, it was determined that the FADN accounting system has different calculation method of the standard results. In FADN system, the total income which was obtained from economic activity of agricultural holdings is defined as “total output”. The total output is composed of crop production value, animal production value and other income elements. Total cost divided into three categories as intermediate consumption, depreciation and external costs. Taking into account the revenue and cost elements, the standard results are calculated as a business success criteria. Standart results are composed of gross farm income, farm net value added and family farm income. Gross farm income is calculated by removing the intermediate consumption costs from total output and added to the balance current subsidies and VAT. Farm net value added is calculated by removing depreciation from gross farm income. Family farm income is calculated by removing the total external cost from farm family income and added balance subsidies and taxes on investments.

Key Words: Agricultural Accounting, FADN, Standard Results.

1.Giriş

Kıt olan kaynaklar, ülkelerin büyüme ve kalkınma politikalarına bağlı olarak değişik sektörlerle tahsis edilmektedir. Kaynakların kullanımında hangi temel amaç benimsenirse benimsensin, bu amaçlara ulaşmada yapılacak planlama çalışmalarının etkinlik derecesi, büyük oranda planlamada kullanılacak verilerin doğruluk derecesine bağlıdır. Küreselleşme sonucu yeniden şekillenen piyasa koşullarında, ülkeler ve işletmeler kıt olan kaynakları daha etkin kullanarak milli geliri ve işletme düzeyinde karı ve dolayısıyla rekabet edebilirliği artırmak zorunda oldukları bir ortamla karşı karşıya gelmiş bulunmaktadırlar. Ülkelerin ekonomilerini oluşturan sektörlerin kârlılık-verimlilik ve buna bağlı olarak rekabet edebilirlik düzeyleri, sağlıklı kalkınma stratejileri geliştirebilmeleri ile doğru orantılıdır. Sağlıklı ve rasyonel kalkınma stratejileri de sektörel bazda doğru, güvenilir makro ve mikro düzeyde verilerle oluşturulabilmektedir (Çelik ve Direk, 2008).

AB ülkeleri de kuruluş aşamasından günümüze kadar gelinen süreçte birlik düzeyinde ekonomik sektörleri geliştirmek ve ülkeler arasındaki yapısal farklılıkları gidermek amacıyla yatırım ve entegrasyon çalışmaları yürütmektedirler. Bu kapsamda, tarım sektörüne yönelik çalışmalarda Ortak Tarım Politikası (OTP) ekonomik ve politik entegrasyon sürecinin temelinde yer almaktadır. AB’nin kuruluşundan hemen sonra Ortak Tarım Politikası amaçları doğrultusunda, tarım sektörünün mevcut durumunu ve sektörde faaliyette bulunan işletmelerin yapısal ve ekonomik faaliyet sonuçlarını ve gelişim trendlerini süreklilik arz eden bir şekilde ortaya koymak ve izlemek amacıyla bir veri sistemine gereksinim duyulmuştur. Her bir üye ülkenin, üyelik öncesi mevcut tarımsal veri sistemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermesi nedeniyle, üyelik sonrası ülkeler genelinde tarım işletmelerinin yapısal ve faaliyet sonuçlarının karşılaştırılması ve değerlendirilmesinde sorun oluşturmuştur. Üye ülkelerde veri toplama sistemlerindeki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan sorunların giderilmesi amacıyla, ortak bir veri sisteminin oluşturulması ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla, bütün üye ülkeleri kapsayacak şekilde, işletme düzeyinde verilerin toplanacağı “Çiftlik Muhasebe Veri Ağı” (FADN) sistemi oluşturulmuştur. AB’inde FADN sistemiyle, üye ülkelerde aynı terminoloji ve metodoloji kullanılarak ülkeler arası heterojenlikler ortadan kaldırılmış ve

ortak bir karşılaştırılabilirlik zemini oluşturulmuştur.

FADN sisteminin iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi farklı bölge, ekonomik büyüklük sınıfları ve işletme tiplerinde yer alan işletmelerin karlılık analizlerini yapmak ve ikincisi de tarım politikalarının analizinde kullanılan bir veri seti oluşturmaktır (Barkaszi ve ark., 2009).

Türkiye’de, FADN sistemine benzer veri toplama sistemi olan “Çiftlik Muhasebe Veri Ağı”, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından pilot uygulama olarak ilk aşamada 9 ilde başlatılmıştır. Bu uygulamada Çiftlik Kayıt Sistemi (ÇKS) veri tabanından yararlanılarak, Çiftlik Muhasebe Veri Ağının oluşturulması amaçlanmıştır. ÇKS ile işletmelerin sadece fiziksel varlıklarına ilişkin (arazi, ürün deseni ve hayvan varlığı vb.) veriler toplanmaktadır. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı ise genel olarak işletmelerin yapısal durumu ile ilgili veriler yanında, işletmelerin mali ve finansal verilerinin de toplandığı çok değişkenli bir sistem olarak yürütülmektedir.

Tarım işletmelerinin yapısal ve ekonomik faaliyet sonuçlarını ortaya koymak için ülkeler itibarıyla farklı gelir ve gider hesaplama yöntemleri söz konusu olabilmektedir. Örneğin Laur muhasebe sistemine göre işletmelerin başarısını ortaya koymada temel kriter olarak dikkate alınan saf hasıla kriteri hesaplanırken, işletme masraflarına borç faizleri ve arazi kirası giderleri dahil edilmemektedir. Bunun gibi, AB karar organları tarafından geliştirilen ve üye ülkelerde tarım işletmelerinin yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak için uygulanan FADN sisteminde de farklı bir gelir ve masraf hesaplama yöntemi söz konusudur.

Bu çalışmada, Türkiye’de pilot uygulamaları yürütülen, fakat metodolojisi yeterince yaygınlaşmamış olan FADN sisteminin kendine özgü hesaplama metodolojine göre gelir, masraf ve standart sonuçların hesaplanma yöntemleri konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan yararlanılarak ortaya konmuştur.

2. Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini konu ile ilgili yapılmış yerli ve yabancı araştırmalar ile FADN konusunda AB’nin resmi internet sitelerindeki veri ve bilgiler oluşturmuştur.

FADN sistemine göre standart faaliyet sonuçlarının hesaplanmasında, gelir ve masraf unsurlarının sınıflaması ve bu unsurların hesaplanmasında özellik arz eden bazı hususlar ilgili çalışmalardan ve AB’nin FADN’la ilgili web sitesinde yer alan bilgilerden yararlanılarak ortaya konmuştur. Diğer taraftan bu çalışmada, işletmelerin ekonomik faaliyet sonuçlarını ortaya koymak amacıyla, bu muhasebe sisteminde “Standart Sonuçlar” olarak ifade edilen; toplam çıktı, brüt işletme geliri, işletme net katma değeri ve işletme aile geliri kriterlerinin hesaplanma ve analiz şekli açıklanmıştır.

3. Ab FADN Sistemine Göre Yıllık Standart Faaliyet Sonuçları

FADN sistemine göre işletmelerin ekonomik faaliyet sonuçlarını ortaya koymak amacıyla hesaplanan kriterler “Standart Sonuçlar” olarak ifade edilmektedir. Standart sonuçlar, bu muhasebe sisteminin kendine özgü metodolojisine göre hesaplanmaktadır. Tarım işletmeleri için tanımlanan standart sonuçlar, farklı bölge, ekonomik büyüklük sınıfları ve işletme tiplerinde yer alan işletmelerin karşılaştırılmalarında kullanılmaktadır. Ayrıca uygulanan politikaların farklı bölge, ekonomik büyüklük sınıfları ve işletme tiplerinde ortaya çıkardığı etkilerin değerlendirilmesinde de bu verilerden yararlanılmaktadır.

3.1. FADN Sistemine Göre Gelir Unsurlarının Hesaplanması

FADN sistemine göre işletmelerin ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelirler, toplam çıktı olarak ifade edilmektedir. Toplam çıktı; bir muhasebe yılında elde edilen bitkisel ve hayvansal üretim değeri ile diğer gelirler toplamından oluşmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1’den de görüldüğü gibi, toplam çıktı değeri üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; 1. İşletmede üretilen bitkisel ürünler ve bu ürünlerden elde edilen ürünlerin değeri, 2. Hayvansal ürünler ve bu ürünlerden elde edilen ürünlerin değeri, 3. Diğer gelirlerdir.

Çizelge 1. FADN Sistemine Göre İşletmelerin Elde Ettikleri Üretim Unsurları

TOPLAM ÇIKTI	Bitkisel Üretim Değeri	Satışlar (+),
		Evde tüketilen (+),
		İşletmede kullanılan (+),
		Kapanış stokları (+),
		Yıl başı stoğu (-)
	Hayvansal Üretim Değeri	Hayvansal ürün satışları (+),
		Aile Tüketimi (+),
		İşletmede kullanılanlar (+)
		Hayvan satışları (+)
		Evde kesilen hayvan değeri (+)
		Hayvanlarda büyüme ve değer artışı (+)
		Yıl sonu hayvansal ürün stoğu (+)
	Yıl başı hayvansal ürün stoğu (-)	
	Diğer Gelirler	İşletmede ekime hazır arazilerin, otlak alanların, meraların kiraya verilmesi,
		Diğer işletmeler için yapılan sözleşmeli iş gelirleri,
		İşletme döner sermayesine elde edilen faiz gelirleri,
		İşletme ekipmanlarının kira gelirleri,
		Ormancılık ürünlerinden sağlanan gelirler,
Tarımsal turizm gelirleri,		
Diğer ürün gelirleri		

Kaynak: Anonymous, 2010.

Bitkisel üretim değeri, işletmede üretilen bitkisel ürünlerle, bu ürünlerin işlenmesi sonucu elde edilen ürünlerin değerleri ve bitkisel üretimde meydana gelen canlı stok değer artışından oluşmaktadır. Bitkisel üretim değeri şu şekilde hesaplanmaktadır; Bitkisel Üretim Değeri = (Satışlar+Aile tüketimi+Çiftlikte kullanılanlar+Canlı kıymet artışı +Dönem sonu stoku) – Dönem başı stoku

Hayvansal üretim değeri işletmede üretilen hayvansal ürünler ile bu ürünlerden elde edilen işlenmiş ürünlerin değeri ve canlı stok değer artışından oluşmaktadır. Hayvansal üretim değeri şu şekilde hesaplanmaktadır; Hayvansal Üretim Değeri= (Hayvansal ürün satışları+Evde kullanılan hayvansal ürünler+Çiftlikte kullanılanlar+Hayvan satışları+Evde kesilen hayvanlar+Canlı stok değer artışı+ Dönem sonu hayvansal ürünler stoğu) – (Dönem başı hayvansal ürünler stoğu)

Toplam çıktıyı oluşturan üçüncü gelir unsuru ise diğer gelirlerdir. Diğer gelirler; işletmede ekime hazır arazilerin, otlak alanların, meraların kiraya verilmesi, diğer işletmeler için yapılan iş sözleşmeleri, işletme döner sermayesine elde edilen faiz gelirleri, işletme ekipmanlarının kira gelirleri, ormancılık ürünlerinden sağlanan gelirler, tarımsal turizm gelirleri, diğer ürün gelirleri vs. kalemlerinden oluşmaktadır.

Bitkisel ve hayvansal üretim değeri hesaplanırken, FADN sistemine göre özellik arz eden bazı hususlar aşağıda açıklanmıştır (Barkaszi ve ark., 2009).

FADN sisteminde gelir ve gider hesaplanırken bazı çıktı ve girdiler iki kez hesaplarda yer almaktadır. Örneğin üretilen yem bitkisel üretimde çıktı olarak hesaplanırken, hayvansal üretimde kullanılması durumunda elde edilen hayvansal ürün değeri de çıktı olarak hesaplanmaktadır. Diğer taraftan işletmede üretilip hayvansal üretimde kullanılan yem, çiftlik avlusu fiyatlarına göre hayvansal üretimde girdi unsuru olarak yer almaktadır.

Satışlar; Muhasebe yılında üretilip satılan bütün ürünlerden alınan peşin nakit ve alınacak tahsilatları kapsamaktadır. Çiftlik dışına satılan ve tekrar geri alınan ürünler satışlar ve masraflar kaleminde muhasebeleştirilmektedir. Satış gelirleri hesaplanırken bağış ve yardımlar dikkate alınmamaktadır. Ürün kayıpları ile ilgili yapılan tazminat ödemeleri ürünle ilgili toplam satışlar kaleminde yer almaktadır. Bu gelir unsuru, herhangi bir bitkisel veya hayvansal ürünle ilişkilendirilmez ise diğer gelirler kaleminde gösterilir.

İşletmede kullanılan ürünler; Dönem başı ürün stoklarından veya dönem içinde üretilen ürünlerden işletmede girdi olarak kullanılanlar ilgili tarihteki çiftlik avlusu fiyatları ile değerlendirilerek gelirler kalemine eklenir.

Aile tüketimi; İşletmede aile ihtiyaçları için tüketilen (çiftlik turizmi kapsamında tüketilenler dahil) ürünlerin değeri, işçiler, diğer mal ve hizmetler için ödenen tarımsal ürünlerin işlem gördüğü dönemde çiftlik avlusu fiyatları ile değerleri aile tüketimi olarak gelirler kaleminde yer almaktadır.

Dönem sonu stok değeri; dönem sonu işletmenin ürün anbarında bulunan bitkisel ve hayvansal ürünlerin, dönem

sonu cari çiftlik avlusu fiyatları ile değeri hesaplanarak gelir kalemine ilave edilmektedir.

Dönem başı stok değeri; Dönem başı işletmede bulunan bitkisel ve hayvansal ürün stoklarının, dönem başı çiftlik avlusu fiyatları ile değerini kapsamaktadır. Dönem başı stok değeri hesaplanırken satın alınan yem stok değerleri dikkate alınmamaktadır. Yani ürün stokları değerlendirilmektedir. Hesaplanan dönem başı stok değeri, cari dönem üretim değerinden çıkarılmaktadır.

Toplam hayvan ve hayvansal ürünler değeri, Hayvan üretimi + hayvanlardaki değer artışı + hayvansal ürünler değeri kalemleri toplamından oluşmaktadır.

Hayvan üretim değeri = Satışlar + Aile tüketimi – Satın alınan hayvanlar,

Hayvansal ürünler; İnek, koyun ve keçiden elde edilen süt ve süt ürünleri, yumurta, yün, bal ve diğer hayvansal ürün gelirlerinden oluşmaktadır. Buzağılara verilen süt hayvansal ürünlere dahil edilmemektedir.

3.2. FADN Sistemine Göre Masraf Unsurlarının Hesaplanması

Tarım işletmelerinde karlılık ve etkinlik analizlerinin yapılmasında en önemli aşamalardan biri de masraf unsurlarının hesaplanmasıdır. FADN sisteminde masraflar hesaplanırken, gerek masrafların sınıflandırılması ve gerekse bu masrafların hesaplanmasında, sistemin kendine özgü bir yöntemi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu muhasebe sisteminin doğru uygulanabilmesi için ilgili özelliklerin bilinmesi gerekmektedir.

FADN sistemine göre toplam masraflar; 1. Ara tüketim masrafları (özel masraflar, genel işletme giderleri), 2. Amortismanlar, 3. Dışsal masraflar toplamından oluşmaktadır. Toplam masraflar; muhasebe yılı içinde toplam üretim değerini elde etmek için yapılan masraflardır.

Ara tüketim masrafları kendi içinde özel değişen masraflar ve genel işletme masrafları olarak iki alt sınıfa, dışsal masraflar da ödenen ücretler, kira ve ödenen faizler diye üç alt sınıfa ayrılmaktadır (Çizelge 2).

Masrafların hesaplanmasına ilişkin özellik arz eden hususlar, ilgili literatürlere dayalı olarak incelenmiştir (Rehber ve ark., 2002, Barkaszi ve ark., 2009).

Bitkisel üretimde özel değişen masraflardan, tohum ve fide masrafları; bitkisel üretimde kullanılmak üzere satın alınan tüm fidan ve fide değerleri ile bu tohum ve fideleri ekim ve dikime hazır hale getirmek için yapılan proses masraflarını kapsamaktadır. Ayrıca işletmede üretilip tohum olarak kullanılan girdilerde çiftlik avlusu fiyatlarıyla tohum masrafı olarak değerlendirilmektedir. Çok yıllık bitkiler için yapılan fidan masrafları yatırım giderleri olarak düşünülmekte ve bu masraf unsuru kapsamında değerlendirilmemektedir.

Gübre ve toprak iyileştirici girdiler özel değişen masraflar kaleminde yer almakta olup, satın alınan tüm kimyasal ve organik girdi masraflarından oluşmaktadır. İşletmede üretilen çiftlik gübresi bu masraflara dahil edilmemektedir. Satın alınan girdilerden, orman ürünlerinin üretiminde kullanılanlar “orman ürünleri özel değişen masrafları” olarak kaydedilmektedir.

Bitki koruma giderleri, bu amaçla satın alınan tüm girdilerin çiftlik avlusu fiyatları ile hesaplanan değerinden oluşmaktadır.

Diğer bitkisel üretim değişen masrafları, bitkisel üretimle doğrudan ilişkili ve diğer faaliyetlerle her hangi bir müşteriye yönelik olmayan masraf unsurlarıdır.

Hayvansal üretimde masraflar hesaplanırken işletmede üretilen yemler işletme avlusu fiyatları ile maliyetlere dahil edilmekte, fakat buzağılara emziren süt masrafı olarak dikkate alınmamaktadır.

Genel işletme giderleri olarak, makine ile ilgili masraf unsurlarından “sözleşmeli iş” hesaplanırken, 2008 yılından sonra yapılan tüm masraflar sözleşme kapsamında olsa dahi, materyal giderleri ayrı olarak ilgili kaleme kaydedilmektedir. Örneğin ilaçlamada makine kiralanıyor ve işi yapan kiracı bitki koruma masraflarını da sözleşme kapsamında yükleniyor, bitki koruma masrafları “sözleşmeli iş” kapsamında değil, bitki koruma masrafları kapsamında kaydedilmektedir.

Aile işgücü tarafından kullanılan kiralık makinelerin yakıt ve yağ masrafları, yakıt ve yağ giderleri bölümünde kaydedilmelidir. Leasingle kiralanan ve aile işgücü tarafından kullanılan makinelerin tamir bakımı “tamir ve bakım masraflarına”, yakıt ve yağ masrafları da “yakıt ve yağ masrafları” kalemine kaydedilmelidir.

Çizelge 2. FADN Sistemine Göre Masraf Unsurları

LARA TÜKETİM MASRAFLARI	Özel Değişen Masraflar	Bitkisel Üretimde Özel Değişen Masraflar	Tohum ve fide masrafları,		
			Gübreler ve toprak iyileştiriciler masrafı,		
			Bitki koruma ürünleri masrafı,		
			Diğer özel değişken masraflar - Toprak analiz masrafları, - Plastik kaplamalar (Örneğin, çilek için) - Ürünleri koruma ve işleme masrafları, - Depolama ve ürünleri piyasaya hazırlama masrafları, - İp, tel, halat, çuval vs. masrafları, - Ürünlerin satışı için bir yıldan az süreli kiralanılan yerler için yapılan masraflar, - Özel pazarlama masrafı (dereceleme, temizleme, paketleme gibi) ve işleme masrafı, - Sulama amaçlı kullanılan su masrafı, - Isıtma masrafı, - Kurutma masrafı,		
			Orman ürünleri özel değişen masrafları - Bitki besleme masrafları (işletmede üretilen dahil), - Kısa vadeli kullanılan arazi masrafları, - Altlık ve yatak hazırlama masrafları, - Koruma ve depolama masrafları, - Diğer masraflar.		
			Satın alınan yemler		
			İşletmede üretilen yemler		
			Diğer özel değişen masraflar - Su masrafı, - Veteriner ücreti, aşı ve ilaç masrafı, - Doğal aşım ve suni tohumlama masrafı, - Performans testleri için yapılan masraflar, - Yayın ve üyelik aidat giderleri, - Alet-ekipmanları temizleme masrafları, - Özel pazarlama ve ürün işleme masrafları - Hayvansal ürünleri depolamak için kısa süreli arazi ve bina kiralrı,		
			Genel İşletme Masrafları	Alet-makine Masrafları	Sözleşmeli olarak yaptırılan işler masrafı
					Alet-makine tamir bakım masrafları
	Yakıt ve yağ masrafları				
	Diğer Genel İşletme Masrafları	Araç Masrafları			
		Arazi ıslahı ve bina tamir bakım masrafları			
		Elektrik masrafları			
Isıtma masrafları					
Su masrafları					
Sigorta masrafları					
Vergiler ve diğer ödemeler,					
Diğer genel işletme giderleri					
2.AMORTİSMANLAR					
3. DIŞSAL MASRAFLAR	Ödenen Ücretler				
	Ödenen Kiralar				
	Ödenen Faizler				

Kaynak: Anonymous, 2010.

Alet- makine tamir bakım masrafları hesaplanırken, alet-makinelerin küçük ölçekli tamir bakımları, satın alınan küçük alet-ekipman giderleri, lastikler, koruyucu örtüler, özel araçların işletme ile ilgili masrafları dikkate alınmaktadır. Fakat makineler için yapılan büyük masraflar yatırım olarak değerlendirilmektedir.

Yakıt yağ masrafları hesaplanırken, özel araçların tarımsal üretim amacıyla kullanılması durumunda kullanılan yakıtlar bu kapsamda değerlendirilirken, ısıtma amaçlı kullanılan yakıtlar bu masraf kaleminde yer almaz.

Araç masrafları kalemi, işletmenin sabit varlıklar kaleminde yer almayıp, işletme için de kullanılan özel araçlarla ilgili masrafların işletmeye düşen miktarının hesaplanmasıdır. Bu konuda kesin bir miktar belirlenemiyorsa tahmini olarak da masraf dağıtımı yapılabilmektedir.

Bina tamir bakım ve arazi iyileştirme masrafları hesaplanırken kiracılar tarafından yapılsa dahi büyük ölçekli yapılan masraflar yatırım giderleri olup “yatırımlar” kaleminde dikkate alınırken (sera ve bahçeler dahil), küçük masraflar bu kapsamda yer almaktadır.

Elektrik masrafları, tarımsal amaçla kullanılan tüm elektrik giderlerini kapsamaktadır. Isıtma giderleri, işletmede ısıtma amacıyla kullanılan tüm yakıtları (odun dahil) kapsar. Su masrafları yine bütün tarımsal amaçla kullanılan su giderlerinden oluşmaktadır (sulama dahil, fakat burada sulama ekipman masrafları hariç).

Sigorta giderleri, bitkisel ve hayvansal üretimle ilgili risklerin (üçüncü şahıs sorumluluk, yangın, sel, tarımsal ürün kaybı ve hayvancılık) primlerini kapsar. İşçi kaza sigortaları bu başlık altında yer almaz, bu sigorta “Ücretler ve sosyal güvenlik masrafları” kaleminde yer alır. Çiftlik binaları için yapılan sigortalar, “çiftlik binaları sigortası” kayıtları yoksa bu başlık altında kaydedilebilir.

Diğer genel işletme giderleri, önceki başlıkların kapsamadığı tüm diğer çiftlik masraflarından oluşmaktadır. Örneğin spesifik olmayan kısa vadeli arsa / bina kiralaları, muhasebecilerin ücretleri, sekreterlik hizmetleri, ofis giderleri, telefon ücretleri, abonelikler vs. masraf kalemleri bu kapsamda kaydedilebilir.

Amortismanlar, işletmedeki sabit sermaye unsurlarının aşınma, yıpranma ve demode olmaları nedeniyle değerlerinde meydana gelen azalmaları karşılamak amacıyla hesaplanan bir masraf unsurudur. Amortismanlar yeniden edinme bedeli (benzer varlıkların ilgili dönemdeki cari fiyatları) üzerinden hesaplanmaktadır. Varlıkların cari yıldaki amortismanları =Yeniden edinme bedeli x amortisman oranı ile çarpılarak hesaplanmaktadır. Yani doğru hat yöntemine göre ilgili yılın amortismanı hesaplanmaktadır. Fakat azalan bakiye yöntemine göre de amortisman hesaplanabilmektedir. Alet makinelerde 100 Euro değerinin altındaki ekipmanlara amortisman hesaplanmamaktadır. Meyve bahçelerine amortisman hesaplanırken, yalnız işletme sahibinin kendi mülk bahçeleri için amortisman hesaplanmaktadır.

Dışsal masraflardan “ücretler ve sosyal güvenlik masrafları” tarımsal işlerde çalıştırılan işçilere ödenen tüm masrafları kapsar. İşletme sahibinin sosyal güvenlik ve sigorta giderleri burada veya herhangi bir masraf kaleminde yer almamaktadır. Bu masraf, işletme finansmanının dışarıya çıkışı olarak değerlendirilmektedir. Uzun süreli olarak işletmede çalışmayan emeklilere yapılan ödemeler “diğer genel işletme giderleri” kaleminde yer almaktadır.

Kira masrafları, işletme ile ilgili arazi, bina kiralaları ile ödenecek kotalar bu kalemde yer almaktadır. Ayrıca gerekli olursa konut kira karşılığı da tahmin edilerek hesaplanır. Ayrıca kiralanmış veya ortağa tutulan arazilerin vergileri de kiracı tarafından karşılanıyorsa bu ödenen kısım bu kalemde yer almaktadır. Kota kiralama ve leasing masrafları araziye ilave edilmemektedir. Kısa dönem kiralanmış mera arazileri bu kalemde yer almaz, “satın alınan yemler” bölümünde yer alır. Ev hayvanları için kiralanmış binaların kira bedeli, kira masraflarında yer almaz, “diğer özel hayvansal değişen masraflar” kaleminde yer alır. Bitkisel ürünleri işleme ve pazarlama amacıyla kısa dönem olarak kiralanmış arazi ve bina kira masrafları da “diğer bitkisel özel değişen masraflar” kalemine kaydedilmektedir. Her hangi bir ürünle ilişkili olmayan diğer kısa dönemli arazi ve bina kira masrafları “diğer genel işletme masrafları”na kaydedilir.

Faiz giderleri masrafı; işletme ile ilgili alınan kredilerin faizleridir.

Toplam masraflar hesaplanırken işletmede üretilip, işletmede tekrar kullanılan girdilerin değeri de ilgili masraf kaleminde yer almaktadır. Ancak çiftlik gübresinin değeri dikkate alınmaz. Yine masraf hesaplamasında işletme vergileri ile diğer yükümlülükler toplam masrafta dikkate alınmamakta, sübvansiyon ve vergi dengesi kısmında ele alınmaktadır. İşletmeci ve ailesinin işletmede çalışmasının karşılığı olan ücret (fırsat maliyeti olarak) yani aile işgücü ücret karşılığı işletme masraflarına dahil edilmemektedir (Rehber ve ark, 2002, Külekçi, 2006).

Üretilen ürünlerin üretiminde kullanılan tüm inputların giderleri hesaplanırken, yapıldığı tarihteki pazar fiyatı dikkate alınmaktadır. Yapılan masraf unsurlarından üretim yılı ile ilgili olmayan masraflar, üretim dönemindeki masraflarla ilişkilendirilmezler. Fakat bu masraflarda ayrı bir kalem olarak döner sermaye (Circulating Capital) kalemi olarak kaydedilmektedir. Masraf hesaplanırken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da işletmede ev ve üretimde ortak kullanılan bazı masraf kalemlerinin (elektrik, su, ısıtma, özel araç giderleri vs) üretim ile ilişkilendirilmesinde, bu masrafların üretim amacıyla kullanılan kısmının dikkate alınması gerekmektedir.

3.3. FADN Sistemine Göre Standart Sonuçların Hesaplanması

FADN sistemine göre önceki bölümlerde açıklanan gelir ve masraf unsurlarından hareketle işletmelerin başarı kriterleri olarak belirlenen standart sonuçlar hesaplanmaktadır. FADN sisteminde masraf ve gelir hesaplamada kendine özgü bazı özellikler gösteren hesaplama metodolojisi, standart faaliyet sonuçlarının hesaplanmasında da görülmektedir. Örneğin Laur, tarımsal muhasebe sisteminde işletmelerin başarı kriteri olarak saf hasıla, tarımsal gelir ve rantabilite gibi başarı kriterleri hesaplanırken, Çizelge 3’de de görüldüğü gibi, işletme başarı kriteri olarak brüt işletme geliri, işletme net

katma değeri ve işletme aile geliri hesaplanmaktadır.

FADN sisteminde çıktı ve gelir hesapları için standart sonuçlar hesaplanmaktadır. Hesaplanan standart sonuçlar işletmelerin finansal etkinliklerini ortaya koymak için kullanılmasının yanında, uygulanan politikaların işletmeler üzerinde ortaya çıkardığı değişimleri değerlendirmek amacıyla da kullanılmaktadır.

Çizelge 3. FADN Sistemine Göre Standart Sonuçlar

+ TOPLAM ÇIKTI
+ Bitkisel Üretim Değeri
+ Hayvansal Üretim Değeri
+ Diğer Gelirler
- Ara tüketim
- Özel masraflar
- Genel İşletme Giderleri
+Cari sübvansiyonlar ve vergi bakiyesi
= BRÜT İŞLETME GELİRİ
- Amortisman
= İŞLETME NET KATMA DEĞERİ
- Dışsal masraflar:
Ödenen ücret
Ödenen kira
Ödenen faiz
+ Yatırım yardımları ve sübvansiyonları
= İŞLETME AİLE GELİRİ

Kaynak: Anonymous, 2010.

3.3.1.Brüt işletme geliri

Standart faaliyet sonuçlarından brüt işletme geliri hesaplanırken, toplam üretim değerinden ara tüketim masrafları (özel masraflar ve işletme giderleri) çıkarılıp, bu değere cari sübvansiyonlar ve vergiler bakiyesi ilave edilmektedir. Toplam üretim değeri ve masraflar hesaplanırken, bitkisel ve hayvansal üretim için alınan destekler üretim değerine ilave edilmemekte ve girdiler için alınan desteklerde masraflardan düşülmemektedir. Yine alış ve satışlarda KDV hariç fiyatlar üzerinden değerlemeler yapılmaktadır. Dolayısıyla, işletmenin aldığı sübvansiyon ve KDV bakiyesi ayrı bir gelir-gider unsuru olarak hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu destekler yukarıda açıklandığı gibi brüt işletme gelirin de dahil edilmektedir. Cari sübvansiyonlar ve vergiler bakiyesi hesaplanırken, tüm cari desteklerden, üretim vergileri çıkarılmakta daha sonra bu değere satışlardan ve devletten iade alınan KDV'ler ilave edilip, satın almalarda ödenen KDV'ler çıkarılmaktadır (Çizelge 4).

3.3.2.İşletme Net Katma Değeri

FADN muhasebe sisteminde kullanılan temel başarı kriteri, İşletme Net Katma Değeri'dir. İşletme net katma değeri, brüt işletme gelirinden amortismanlar çıkarılarak hesaplanmaktadır. İşletme ve yıllık işgücü ünitesi başına düşen miktarı karşılaştırmalarda kullanılmaktadır. Bu göstergelerin kullanılmasında tarım dışı gelirler dikkate alınmamaktadır (Hill,1996). İşletme katma değeri işletmeciye ait olup olmadığına bakılmaksızın sabit üretim faktörlerinin (arazi, işgücü, sermaye) karşılığını ifade etmektedir (Rehber ve ark., 2002). Brüt işletme geliri ve işletme net katma değeri birlik üyesi 27 ülkede karşılaştırmalarda kullanılan temel kriterlerdir.

Çizelge 4. Cari Sübvansiyonlar ve Vergiler Bakiyesi

Cari Sübvansiyonlar ve Vergiler Bakiyesi	Cari Sübvansiyonlar Bakiyesi (+)	Toplam cari sübvansiyonlar (+)
		Üretim vergileri (-)
		Satışlarda KDV (+)
		Devletten geri ödenen KDV (+)
	KDV Bakiyesi (+)	Satın almalarda ödenen KDV (-)

Kaynak: Anonymous, 2010.

3.3.3. İşletme Aile Geliri

İşletme aile geliri, işletme net katma değerinden dışsal masraflar çıkarılıp, bu değere yatırım unsurlarındaki vergi ve sübvansiyon bakiyesinin ilave edilmesi ile hesaplanmaktadır. Yatırımlarda sübvansiyon ve vergi bakiyesi Çizelge 5'deki gibi hesaplanmaktadır.

Çizelge 5. Yatırımlardaki Sübvansiyon ve Vergiler Bakiyesi

Yatırımlardaki Sübvansiyon ve Vergiler Bakiyesi	Yatırım Sübvansiyonlar Bakiyesi (+)	Yatırımlarda sübvansiyonlar (+)
		Süt Üretimini bıraktırmaya ödemeleri (+)
	KDV Bakiyesi (+)	Yatırımlarda ödenen KDV (-)

Kaynak: Anonymous, 2010.

İşletme aile geliri, işletmecinin ve ailesinin sahip olduğu sabit üretim faktörlerinin (işgücü, arazi ve sermaye) karşılığını ve girişimci riskini (kar veya zarar) ifade eder. FADN sisteminin önemli bir göstergesi olup 1980'lerin sonlarına doğru önem kazanmıştır (Rehber ve ark., 2002). Fakat son yıllarda, yeni üye olan bazı ülkelerde üretimin % 50'den fazlasının müşterek işletmecilikle üretilmesi nedeniyle, bu kriter karşılaştırmalarda fazla dikkate alınmamaktadır. Ayrıca bu durum ekonomik büyüklük sınıfları ve işletme tiplerinde de farklılık gösterdiğinden sonuçlar etkilenmektedir. Çünkü müşterek işletmelerde aile işgücü kullanımı yaygın değildir (Barkaszi et al. 2009). Aile işgücüne ücret hesaplanmamakta, fakat ücretli işçinin giderleri masraflarda yer aldığından standart sonuçlar farklılaşmakta ve karşılaştırmalar anlamlı olmamaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Gelişmiş ülkelerde kaynak kullanımında etkinlik sağlamak amacıyla hemen hemen tüm sektörlerde makro ve mikro düzeyde kayıtlar tutulmakta ve bu kayıtlardan elde edilen sonuçlar analiz edilerek politikalar geliştirilmektedir.

Türkiye'de tarım sektörü ile ilgili olarak bazı makro ve mikro veriler periyodik olarak, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanmaktadır. Fakat gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında özellikle tarım işletmelerinin yapı ve faaliyet sonuçlarını ortaya koyacak kapsamlı bir veri tabanının oluşturulmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'de işletme düzeyinde sanayi sektöründe büyük işletmeler kayıt tutmakta ve kayıtlarını analiz ederek faaliyetlerini sürdürmekte iken, küçük sanayi işletmelerinde genelde kayıt tutma işlemi tamamen yasal zorunluluklar nedeni ile yapılmaktadır. Vergiden muaf küçük tarım işletmelerinde ise standart ve düzenli muhasebe kayıtları tutulmamaktadır. Aday ülke olarak girmeye çalıştığımız AB'de ise, birliğin kuruluş yıllarından sonra, süreklilik arz eden bir şekilde tarım sektöründe olası gelişmeleri takip etmek ve ileriye dönük politikaları şekillendirmek amacıyla, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı olarak ifade edilen kapsamlı bir kayıt tutma sistemi geliştirilip uygulanmaktadır. Kendine özgü bir hesaplama metodolojisi olan bu sistem, üye ülkelerde farklı hesaplama metodolojilerinin standartlaşmasını da beraberinde getirmiştir.

FADN muhasebe veri sistemi değerlendirilirken, öncelikle sistemin temel amacının bilinmesi gerekir. Bu sistemde temel amaç, genel muhasebe sistemlerinde olduğu gibi, varlık tespiti, karlılık ve vergilendirme olmayıp, daha ziyade Ortak Tarım Politikası (OTP) temel amaçlarına hizmet edecek veri ve bilgilerin elde edilmesidir. Bu nedenle de ticari tarım işletmeleri ele alınmakta, amaca uygun olarak gelir, masraf ve nakit akımı gibi göstergelere ağırlık verilmektedir. Böylece, OTP'nin etkileri izlenebilmekte, uygulanacak politikalara ışık tutacak göstergeler elde edilmektedir (Rehber ve ark., 2002).

FADN hesaplama metodolojisi, bazı ekonomistler tarafından eleştirilmektedir. Her şeyden önce FADN sistemi çok değişkenli komplike bir veri sistemi olması nedeniyle çiftçiler tarafından, özellikle ülkemizde çiftçilerin eğitim düzeyinin de düşük olması nedeniyle, bu kayıtların tutulması çok zor olarak görülmektedir. FADN ile elde edilen raporların muhasebe disiplini açısından bazı eksiklikleri vardır. Bunlardan ilki, verilerin muhasebe defterleri ile değil anket yolu ile toplanmasıdır. Diğeri ve daha önemlisi, kullanılan tanım ve finansal hesapların, Uluslararası Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları'ndan farklılık göstermesidir (Zeddies, 2006, Argiles ve Slof, 2000). Diğer taraftan hesaplama metodolojisinde gelir ve masraf hesaplamalarına ilişkin hususlar, klasik işletme analiz yöntemlerinden de önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, gübre ve tohum gibi ürüne özgü masraf unsurları bitkisel üretim özel değişen masraflarında yer alırken, yine ürüne özgü olan sulama amaçlı su ücreti, yakıt masrafı gibi bazı masraf unsurları genel işletme masraflarında yer almaktadır. Yine aile işgücünün masraflarda yer almaması, işletme sahibinin sosyal güvenlik ve sigorta masraflarının işletme masraflarına dahil edilmemesi gibi hususlar dikkat çekmektedir. Ara tüketim masrafları hesaplanırken tahakkuk esaslı dikkate alınırken, dışsal masrafların hesaplanmasında masrafların gerçekleşmesi durumunda kayıt edilmesi (Uluslararası Muhasebe Standartları Konseyi standartlarına göre bütün giderler tahakkuk esasına göre hesaplanmaktadır) bir çelişki oluşturmaktadır. İşgücü kayıtlarında yaş ve cinsiyetin dikkate alınmadan çalışılan saat üzerinden değerlendirilmesi de bir eksiklik olarak görülmektedir.

Türkiye'de pilot uygulamaları başlatılan, FADN sistemi ile ilgili yeterli düzeyde çalışma bulunmamaktadır. Bu sistemin gerek metodolojik olarak öğrenilmesi ve gerekse de yeterli çalışma oluşturulması bakımından farklı yörelerde, yöntemin uygulanmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Anonymous, 2010. Farm Accounting Data Network An A to Z of Methodology. http://ec.europa.eu/agriculture/rica/pdf/site_en.pdf, Erişim Tarihi: 15.05.2012.
- Argiles, J.M., Slob, E.J., 2000. New Opportunity For Farm Accounting. Economics Working Paper 497, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, Spain.
- Barkaszi, L., Keszthelyi, S., Csatári, E.K., Pesti, C. 2009. FADN Accountancy Framework and Cost Definitions. Farm Accountancy Cost Estimation and Policy Analysis of European Agriculture; FACEPA Deliverable No. D1.1.1 – July 2009.
- Çelik, Y., Direk, M., 2008. Konya İlinde Havuç Üretimi Yapan Tarım İşletmelerinin Avrupa Birliği Tarımsal Muhasebe Veri Ağı Sistemine Göre Sınıflandırılması ve İşletme Başarı Ölçütlerinin Karşılaştırılması. TÜBİTAK, Proje No; TOVAG-1070714, Ankara.
- Hill, B., 1996. Monitoring Incomes of Agricultural Households within the EU's Information System: New Needs and New Methods. European Review of Agricultural Economics, Vol:23.
- Külekcı, M., 2006. Erzurum İli Hayvancılık İşletmelerinin AB Muhasebe Sistemine (FADN) Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi; Karayazı, Tekman ve Çat İlçeleri Örneği, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Rehber, E., Tipi, T., Aksüyek, M., 2002. AB Tarım İşletmeleri Muhasebe Veri Ağı Sistemi (FADN) ve Bunun Türkiye'de Seçilmiş Bir Alandaki Tarım İşletmelerine Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Yayın No:230, Ankara.
- Zeddies, J. 2006. Comparison of The Accounting Standards Used in FADN with the International Accounting Standards. Publication of Inst. für Landwirtschaftliche Betriebslehre.

Türkiye’de Kivi Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Analizi

Mustafa ÖZTÜRK¹

mustafaozturk66@yahoo.com

Kemal Abdurrahim KAHRAMAN¹

Filiz PEZİKOĞLU¹

¹Ziraat Yüksek Mühendisi, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü-YALOVA

Özet

Bu çalışmada Türkiye’de kivi yetiştiriciliği yapan işletmelerin sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymak amacıyla Yalova, Ordu, Trabzon ve Rize illerinde 171 kivi üreticisi ile yapılan anketlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. İncelenen işletmelerde toplam arazinin ortalama %19.2’si kivi üretimine ayrılmış bulunmaktadır. İşletme sahiplerinin Ordu ilinde %57.4’ü, Trabzon ilinde %79.4’ü, Rize ilinde %79.3’ü, Yalova ilinde %44.0’ü tarım dışında başka bir işte çalışmakta ve aylık gelire sahip bulunmaktadır. Üreticilerin Ordu ilinde %40.7’sinin, Yalova ilinde, %40.0’ının, Rize ilinde %24.1’inin, Trabzon ilinde ise %14.7’ sinin sadece kivi yetiştiriciliği yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kivi, Üretici, Ekonomi

Socio-Economic Analysis of Kiwi Producer Enterprises in Turkey

Abstract

In this study, in order to demonstrate the socio-economic structures of kiwi producer enterprises in Turkey, data was obtained from questionnaires completed with 171 kiwi producers in Yalova, Ordu, Trabzon and Rize provinces. The approximately 19.2% of the total land area were devoted to the kiwi production in the studied enterprises. 57.4% of Ordu, 79.4% of Trabzon, 79.3% of Rize and 44.0% of Yalova business owners had jobs different from agriculture sector and monthly income from these jobs. The research was also determined that 40.7% of Ordu, 40.0% of Yalova, 24.1% of Rize and 14.7% of Trabzon business owners engaged only kiwi production job.

Key Words: Turkey, Kiwi, Producer, Economy

1. Giriş

Türkiye yıllara göre değişmekle birlikte 14-15 milyon ton meyve üretimi ile dünyanın önemli meyve üreticisi ülkelerinden birisidir. Türkiye’ye 1988 yılında getirilerek yetiştirilmeye başlanan kivi meyvesi ülkemize adapte olmuş ve üretim miktarı 27 bin ton seviyelerine ulaşmış bulunmaktadır.

Türkiye’de kivi üretim çalışmalarına 1988 yılında Yalova’da bulunan Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü tarafından başlanmıştır. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü tarafından sahil bölgeleri ağırlıklı olmak üzere 15 farklı ekolojide adaptasyon-demonstrasyon bahçeleri kurulmuştur. Yapılan bu çalışmalar sonucu Karadeniz ve Marmara sahil bölgelerinin kivi yetiştiriciliğine uygun olduğu saptanmıştır.

Geçmiş bu kadar kısa olmasına rağmen, kivin üretim ve tüketimi konusunda beklenenin üzerinde bir talep ortaya çıkmıştır. Özellikle çay ve fındığın yetiştirildiği Doğu Karadeniz Bölgesinde kivi bitkisi yöre çiftçisi için sulu alanlarda alternatif ve ek gelir getiren bir ürün haline gelmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini; Yalova, Ordu, Trabzon ve Rize illerinde 2008 yılında kivi üreticilerinden anket yolu ile elde edilen orijinal nitelikteki veriler oluşturmuştur.

Ayrıca çeşitli kuruluşlar tarafından yayımlanan kivi ile ilgili her türlü istatistiksel veriler ve diğer yayınlar materyal olarak kullanılmıştır.

2.2. Yöntem

Türkiye’de kivi yetiştiriciliği yapan işletmelerin sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymak amacıyla kivi üretiminin yoğun olarak yapıldığı Yalova, Ordu, Trabzon ve Rize illerinde gayeli örnekleme yöntemi ile belirlenen 171 kivi üreticisi ile anket çalışmaları yapılmıştır.

İllere göre kivi üreticileriyle yapılan anketler çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. İllere göre kivi üreticileri ile yapılan anket sayıları

İller	Anket Sayısı
Ordu	54
Trabzon	34
Rize	58
Yalova	25
Genel Toplam	171

Anketlerde elde edilen veriler aritmetik ortalama ve yüzde hesapları ile değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Ülkemizde kivi ile ilgili istatistiki veriler 1994 yılı itibariyle Türkiye İstatistik Kurumu kayıtlarına girmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin 1994-2010 yılları arasında kivi üretim miktarında ve buna bağlı olarak omca başına verim miktarlarında dalgalanmalar olduğu dikkati çekmektedir (çizelge 2). 2004 yılında görülen ilkbahar geç donlarının etkisiyle rekoltede düşüş gözlenmiştir. 2005 yılında yeni tesislerde verime geçiş olduğundan üretim %100 artış göstermiştir. Türkiye'nin kivi üretimi, 1994 yılında 7 ton iken, yıllar itibariyle önemli artışlar göstererek 2010 yılında 27.000 ton seviyelerine ulaşmıştır. 2010 yılı rakamlarına göre Türkiye'de %69.0 u meyve veren, %31.0 i de meyve vermeyen olmak üzere toplam 980 bin adet kivi omcası bulunmaktadır. Kivi omca verimleri yıllara göre omca başına 7-39 kg arasında değişim göstermiştir (çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye'nin yıllar itibariyle kivi üretimi, omca sayısı ve verim durumundaki değişimler

Yıllar	Omca Sayısı (Bin Adet)			Üretim (Ton)	Verim (Kg/Omca)
	Meyve Veren	Meyve Vermeyen	Toplam		
1994	1	4	5	7	7
1995	4	7	11	72	18
1996	6	14	20	85	14
1997	12	32	44	190	16
1998	26	54	80	700	27
1999	32	84	116	840	26
2000	58	102	160	1400	24
2001	95	130	225	2350	25
2002	145	170	315	2500	17
2003	250	235	485	5500	22
2004	250	255	505	4000	16
2005	298	272	570	8000	27
2006	322	387	709	10962	34
2007	438	437	875	15242	35
2008	590	391	981	19530	33
2009	626	336	962	23689	38
2010	676	304	980	26554	39

Kaynak: Anonim, 2012a.

Ülkemizin 2010 yılı itibariyle önemli illere göre kivi üretimi ve omca sayılarının verildiği çizelge 3 incelendiğinde Yalova ili 170550 adet meyve veren omca sayısı ve 6557 ton üretim hacmi ile birinci sırada yer almakta, bunu Rize, Ordu ve Giresun illeri takip etmektedir. 2010 yılında Türkiye kivi üretiminin %24,7 ü Yalova ilinde gerçekleştirilmiştir. Bu ili %23.5 pay ile Ordu, %19.2 ile Rize, %9.9 ile Giresun ili izlemiştir. Bu dört il kivi üretiminin %77.3 ünü gerçekleştirmektedir (çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye’de illere göre kivi omca sayıları ve üretim miktarları (2010)

İller	Omca Sayısı (Adet)			Üretim (Ton)	Ürt (%)
	Meyve Veren	Meyve Vermeyen	Toplam		
Yalova	170550	37200	207750	6557	24.7
Ordu	110804	35310	146114	6242	23.5
Rize	138715	27150	165865	5108	19.2
Giresun	71097	56180	127277	2629	9.9
Samsun	40130	33150	73280	1648	6.2
Kocaeli	18495	4590	23085	1016	3.8
Trabzon	37930	26057	63987	949	3.6
Bursa	23902	24102	48004	668	2.5
Artvin	13900	13500	27400	623	2.3
Toplam	625523	257239	882762	25440	95.8
Diğerleri	50477	46761	97238	1114	4.2
Genel Toplam	676000	304000	980000	26554	100.0

Kaynak: Anonim, 2012b.

Ülkemiz kivi üretim miktarının az miktarda olması ve iç tüketimimizin hızla artması nedeniyle büyük miktarlarda kivi ihracatından bahsetmek mümkün değildir. Buna rağmen dış ticaret kayıtlarında zaman zaman bazı ülkelere kivi ihracatının yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 4 incelendiğinde 2001-2011 yılları arasında 4-61 ton arasında kivi ihracatı yapılarak karşılığında 3.000-96.000 dolar arasında döviz girdisi sağlanmıştır.

Çizelge 4. Yıllar itibarıyla Türkiye kivi ihracat ve ithalat değerleri

Yıllar	İhracat (Ton)	İhracat (1000 \$)	İthalat (Ton)	İthalat (1000 \$)
2001	45	59	2451	901
2002	16	14	3022	945
2003	29	77	3743	1048
2004	57	96	7064	2086
2005	6	11	10924	3277
2006	4	3	10836	3767
2007	9	6	9166	3126
2008	51	56	6537	1936
2009	18	10	10517	3276
2010	61	63	7308	2353
2011	60	43	7362	3887

Kaynak: Anonim, 2012c.

Türkiye’de kivi üretimi henüz tüketimi karşılayacak düzeyde değildir. Bunun için ihtiyaç duyulan kivi İran, Yunanistan, İtalya, Şili ve Yeni Zelanda gibi ülkelere dışarıyla karşılanmaktadır (çizelge 5). Önceleri egzotik meyve olarak daha çok pasta süslemesinde değerlendirilen kivi, günümüzde sofralarımızın taze tüketilen meyvesi haline gelmiştir.

Kivi en fazla 4-6 ay depolanabildiği için yerli üretimin piyasadan çekildiği dönemde kivi ithalatı yapılmaktadır. Çizelge 4 incelendiğinde ülkemizin önemli miktarlarda kivi ithalatı gerçekleştirdiği görülmektedir. 2001 yılında 2.451 ton olan ithalat miktarı 2005, 2006 ve 2009 yıllarında 11.000 ton seviyelerine ulaşmış bulunmaktadır. Bunun yanında miktarı bilinmeyen önemli ölçüdeki kivi sınır ticareti yolu ile İran’dan ülkemize sokulduğu da bilinmektedir. 2004 yılında Türkiye kivi üretiminin düşük olması 2005 yılında ithalat miktarını önemli ölçüde arttırmıştır. 2011 yılında kivi ithalat değeri en yüksek seviyesine ulaşmış, 7362 ton kivi ithalatı yapılarak karşılığında 3 milyon 887 bin dolar ödenmiştir. 2010 yılında ithalatın miktar olarak %78.8, değer olarak %59.8’inin İran’dan yapıldığı dikkati çekerken, 2011 yılında kivi ithalatının miktar olarak %65.3 ü değer olarak 55.7 si İran’dan; miktar olarak %29.7, değer olarak %38.4 ü ise Şili’den gerçekleştirilmiştir (çizelge 5).

Çizelge 5. Türkiye'nin yıllar itibariyle önemli ülkelere göre kivi ithalatı (M=Miktar: Ton, D=Değer: 1000 Dolar)

Ülkeler	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	M	D	M	D	M	D	M	D	M	D	M	D
Yunanistan	147	106	101	70	84	70	245	116	62	31	204	113
İtalya	297	196	422	228	57	69	115	74	251	170	21	23
Y. Zelanda	-	-	108	106	-	-	340	320	128	97	116	81
Şili	673	577	974	786	390	344	1547	1087	926	587	2185	1491
İran	9713	2886	7555	1927	6006	1453	8270	1679	5757	1408	4806	2166
Diğer Ülkeler	6	2	6	9	-	-	-	-	184	60	29	13
Toplam	10836	3767	9166	3126	6537	1936	10517	3276	7308	2353	7362	3887

Kaynak: Anonim, 2012c.

İncelenen işletmelerde işletme sahiplerinin yaş ortalaması 54.0, olup; Yalova ilindeki kivi üreticilerinin diğer illere göre daha genç olduğu belirlenmiştir. İşletme sahiplerinin çiftçilik deneyimi ortalama 32.2 yıl, kivi yetiştiriciliği deneyimi 8.7 yıldır. Kivi yetiştiriciliği deneyiminde Yalova ilinin Rize ilinden geri kalması Yalova ilinde görüşülen işletmelerin yeni tesis edilen işletmeler olmasından kaynaklanmaktadır. İncelenen işletmelerde işletme sahipleri genel olarak ortaokul mezunu olup; ortalama 4 kişilik aileye sahiptirler (çizelge 6).

Çizelge 6. Üreticilerin demografik özellikleri

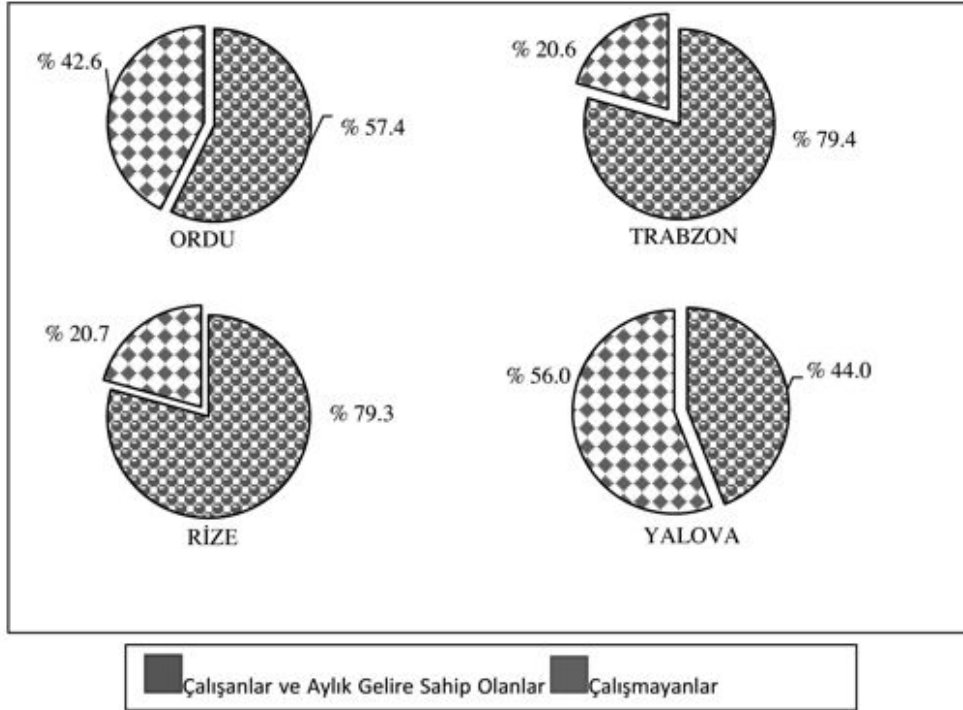
İller	Üreticilerin	Çiftçilik	Kivi Yetiştiriciliği	Öğrenim	Ailedeki
	Yaşı	Deneyimi (Yıl)	Deneyimi (Yıl)	Durumu (Yıl)	Birey Sayısı
Ordu	54.2	33.5	8.6	8.5	4.3
Trabzon	52.9	29.9	7.4	8.0	4.4
Rize	56.7	36.4	9.6	8.3	4.1
Yalova	48.8	23.4	8.9	9.8	3.9
Genel Ort.	54.0	32.2	8.7	8.5	4.2

İşletmelerin arazi varlığının verildiği çizelge 7 incelendiğinde; görüşülen işletmelerin toplam arazi varlığı ortalama 20.8 dekar olup; 4.5 parçadır. Genel ortalama olarak toplam arazinin %19.2 si kivi üretimine ayrılmış iken, Yalova ilinde toplam arazinin %44.2 sinin kivi yetiştiriciliğine ayrıldığı dikkati çekmektedir. Yalova ilinde kira ile tutulan arazilerde de kivi yetiştiriciliğine rastlanırken, diğer illerdeki üreticiler öz mülk arazilerinde kivi yetiştiriciliği yapmaktadır.

Çizelge 7. İşletmelerin arazi varlığı (ortalama)

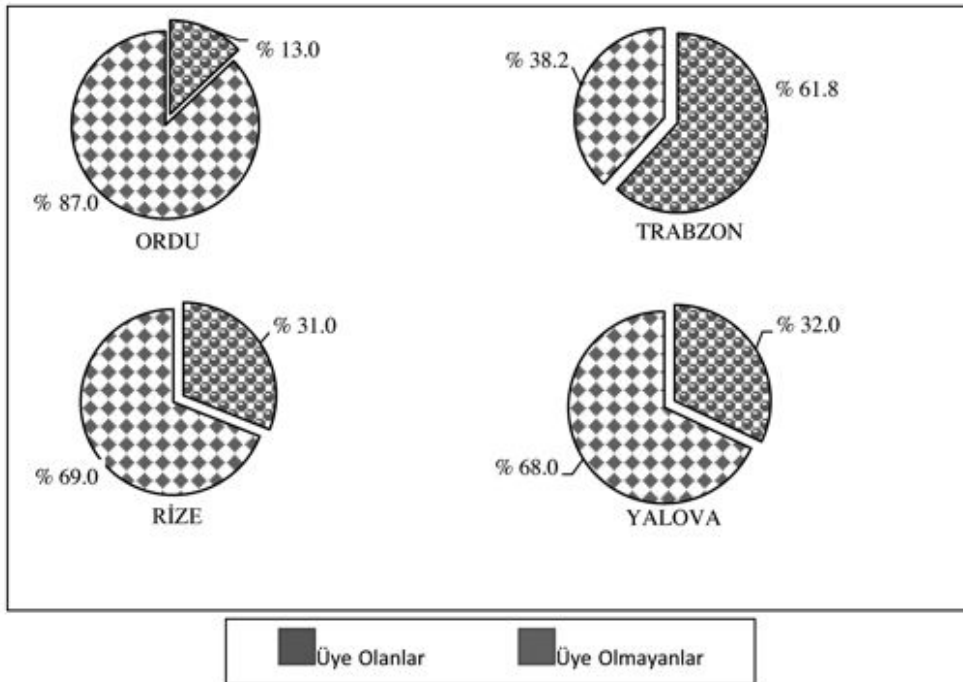
İller	Öz Mülk	Kira	Toplam	Parsel	Kivi Üretim	Kivi Üretim Alanı/
	(da)	(da)	Arazi (da)	Sayısı	Alanı (da)	Toplam Alan (%)
Ordu	25.4	-	25.4	4.5	2.8	11.0
Trabzon	20.5	-	20.5	4.2	2.3	11.2
Rize	14.8	-	14.8	4.8	2.8	18.9
Yalova	19.1	6.7	25.8	3.9	11.4	44.2
Genel Ort.	19.8	1.0	20.8	4.5	4.0	19.2

İncelenen işletmelerde işletme sahiplerinin Ordu ilinde %42.6 sı, Trabzon ilinde %20.6 sı, Rize ilinde %20.7 si, Yalova ilinde %56.0 sı tarım dışında başka bir işte çalışmamakta, başta kivi üretimi olmak üzere geçimlerini tarımdan sağlamaktadırlar. İşletme sahiplerinin Ordu ilinde %57.4 ü, Trabzon ilinde %79.4 ü, Rize ilinde %79.3 ü, Yalova ilinde %44.0 ü tarım dışında başka bir işte çalışmakta ve aylık gelire sahip bulunmaktadır. (şekil 1).

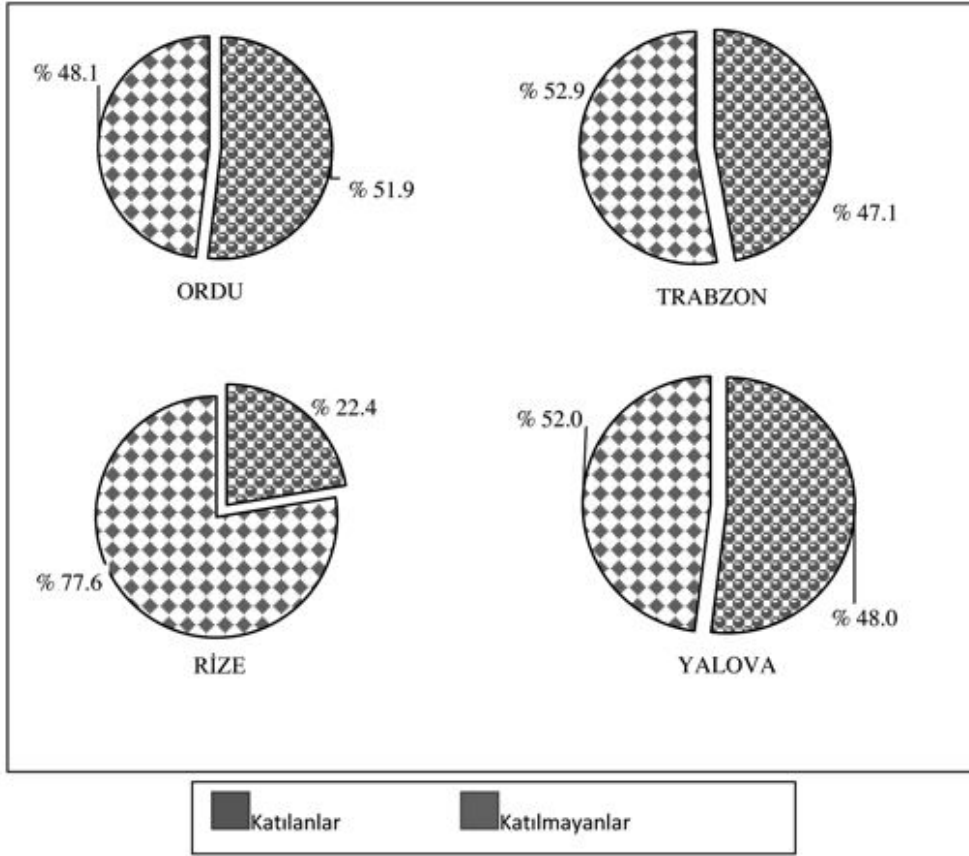
Şekil 1. Üreticilerin tarım dışında başka bir işte çalışma ve aylık gelire sahip olma durumları

İncelenen işletmelerde üreticilerin Trabzon ilinde %61.8 i kivi üreticileri birliğine üye iken, bu oran Ordu ilinde %13.0 olarak ortaya çıkmıştır. Rize ve Yalova illerinde üreticilerin kivi üreticileri birliğine üye olma durumları sırasıyla %31.0 ve %32.0 olarak belirlenmiştir. Genel olarak Trabzon ili hariç, üreticilerin kivi üreticileri birliğine üye olmaya sıcak bakmadıkları söylenebilir (şekil 2).

Şekil 2. Üreticilerin kivi üreticileri birliği/kivi kooperatifine üye olma durumları

Görüşülen işletmelerde işletme sahiplerinin kivi yetiştiriciliği konusunda yapılan eğitim, toplantı ve demonstrasyonlara katılım durumları şekil 3 te verilmiştir. Şekil 3 incelendiğinde en fazla katılım %51.9 ile Ordu ilinde gerçekleşmiştir. Ordu ilini %48.0 ile Yalova, %47.1 ile Trabzon illeri takip etmiştir. Rize ilindeki üreticilerin %77.6 sı kivi yetiştiriciliği konusunda yapılan eğitim ve toplantılara katılmazken, %22.4 ü bu tür eğitimlere katılmıştır (şekil 3).

Şekil 3. Üreticilerin kivi yetiştiriciliği konusunda yapılan eğitim, toplantı ve demonstrasyonlara katılım durumları

Ordu, Trabzon ve Rize illerindeki incelenen işletmelerde kivi dikim mesafeleri genelde 4x4 ve 4x5 iken, Yalova ilinde bu dikim mesafelerine ilaveten 2.5x5, 3x5 gibi daha sık dikim mesafelerinde de kivi yetiştiriciliğinin de yapılmakta olduğu ortaya konulmuştur (çizelge 8).

İşletmelerde ortalama ağaç yaşları 6-8 yıl arasında değişmektedir. En yüksek ortalama verim 1974 kg ile Yalova ilinde, en düşük verim ise 1364 kg ile Trabzon ilinde gerçekleşmiştir.

Toplam kivi üretiminin %94.7 si ile %98.4 ü satılmaktadır. Yalova 2007 yılı ortalama satış fiyatlarına göre kg başına kivi satış fiyatının en yüksek olduğu il olmuştur (çizelge 8).

Üreticilerin kivi satış yerleri illere göre değişme göstermektedir. Genel olarak üretilen kivi önemli miktarları tüccarlar tarafından alınmakta olup, perakende satış yapan üreticiler ile direkt marketlere kivi satışı yapan üreticilere de rastlanmıştır. Kivi üreticileri birliği kanalıyla kivi satışı yapan üreticiler de bulunmaktadır (çizelge 8).

İncelenen işletmelerde üreticilerin kivi ve diğer ürünleri yetiştirme durumları çizelge 9 da verilmiştir. Üreticilerin Ordu ilinde %40.7 si, Yalova ilinde ise %40.0 ı sadece kivi yetiştiriciliği yaparken, bu oran Rize ilinde %24.1, Trabzon ilinde ise %14.7 olarak tespit edilmiştir.

Üreticiler kivi yetiştiriciliğinin yanı sıra Ordu ve Trabzon illerinde fındık, Rize ilinde ise genellikle çay yetiştiriciliği yapmaktadır. Yalova ilinde kivi yetiştiriciliğinin yanında zeytin, elma, erik, şeftali-nektarin yetiştiriciliği yapan işletmelerde bulunmaktadır (çizelge 9).

Çizelge 8. Anket yapılan işletmelerde kivi ile ilgili bazı bilgiler

İller	Dikim Mesafesi (Metre)	Ortalama Ağaç Yaşı (Yıl)	Ortalama Verim (kg/da)	Satılan/Toplam Üretim (%)	Satış Yeri (%)	Ortalama Satış Fiyatı (TL/Kg)
Ordu	4x4	7	1937	98.4	69.6 Tüccar	1.75
	4.5x4.5				25.0 Perakende	
	4x5				5.4 Marketler	
Trabzon	4x4 - 4x5	7	1364	94.7	41.9 Tüccar	1.90
	5x5 - 6x6				22.6 Perakende 35.5 Kivi Üretici Birliği	
Rize	4x4	8	1677	98.0	81.3 Tüccar	1.85
	4x5				17.5 Marketler	
	5x5				1.2 Kivi Üretici Birliği	
Yalova	2.5x5	6	1974	97.9	95.5 Tüccar	2.10
	3x5 - 4x4				4.5 Perakende	
	4x5					

Çizelge 9. İncelenen işletmelerde üreticilerin kivi ve diğer ürünleri yetiştirme durumları

İller	Sadece Kivi Üretimi Yapanlar (%)	Kivi+Fındık Üretimi Yapanlar (%)	Kivi+Çay Üretimi Yapanlar (%)	Kivi+Çay +Fındık Üretimi Yapanlar (%)	Kivi+Zeytin+ Elma+Erik+ Şeftali-Nektarin Üretimi Yapanlar (%)	Kivi+(Sebze-Feijoa-Ceviz-Yaban Mersini) Üretimi Yapanlar (%)
Ordu	40.7	59.3	-	-	-	-
Trabzon	14.7	44.1	5.9	32.4	-	2.9
Rize	24.1	3.4	65.6	6.9	-	-
Yalova	40.0	-	-	-	60.0	-

Kivinin klimakterik (yeme olumuna ulaşmadan hasat edilmesi gereken) bir meyve olması dolayısıyla, hasat zamanı genellikle refraktometre ile SÇKM (suda çözünen kuru madde) ölçümü yapılarak belirlenmesi gerekmektedir. SÇKM miktarı %6.5 ile 7.0 arasında olduğu zaman kivide hasada başlanmalıdır. İncelenen işletmelerde üreticilerin Yalova ilinde %76.0 sı kivide hasat zamanını SÇKM miktarına göre belirlemektedir. Diğer illerdeki üreticiler ise kivide SÇKM miktarı yanında, il/ilçe tarım müdürlükleri ile kivi üreticileri birliklerinin kivide hasat zamanının geldiğini duyurmaları ile hasada başlamaktadırlar. Ordu ili ağırlıklı olmak üzere Trabzon ve Rize illerinde komşular hasada başlayınca kivi hasadı yapan işletmelerde bulunmaktadır (çizelge 10). Görüşülen işletmelerde 2008 yılında kivi bahçelerinin Yalova ilinde %24.0 ünün, Ordu ilinde ise %5.6 sının verim çağında olmadığı, yeni tesis bahçeler olduğu saptanmıştır. Üreticiler genellikle kivi elle meyve seyrletmesi yapmakta iken; meyve seyrletmesi yapmayan işletmeler Trabzon ilinde daha fazladır. Kivide kimyasal seyrletme yapan işletmelere rastlanılmamıştır.

Çizelge 10. Görüşülen işletmelerde üreticilerin kivi’de hasat zamanını belirleme biçimleri ile meyve seyreltmesi uygulama durumları

İller	Hasat Zamanını Belirleme Biçimleri					Meyve Seyreltmesi	
	SÇKM (%)	İl/İlçe Tarım Müd. (%)	Kivi Üreticileri Birliği (%)	Komşu (%)	Bahçe Verim Çağında Değil (%)	Evet Elle (%)	Hayır (%)
Ordu	11.1	48.1	-	35.2	5.6	72.2	22.2
Trabzon	20.6	47.1	17.6	14.7	-	55.9	44.1
Rize	22.4	60.4	3.4	13.8	-	89.7	10.3
Yalova	76.0	-	-	-	24.0	68.0	8.0

İllere göre kivi üreticilerinin kivi pazarlama biçimleri çizelge 11 de verilmiştir. Kivide çok çeşitli pazarlama şekli olmakla birlikte, kivi üreticilerinin Yalova ilinde %12.0 si kivi meyvesini hasat etmeden dalında, %4.0 ü hasattan sonra boylama yaparak, %4.0 ü soğuk hava deposundan pazarlamaktadır. Yalova ilinde kivi üreticilerinin %32.0 si ürünü hasat etmeden fiyatta anlaşmakta kendisi topladıktan sonra boylama yapmadan teslim etmekte iken, %24.0 ü hasat etmeden fiyatta anlaşmakta kendisi topladıktan sonra boylama yaparak teslim etmektedir. Çizelge 11 de görüldüğü gibi Ordu ve Trabzon illerinde hasattan sonra boylama yaparak kivi satışının daha fazla yapıldığı dikkati çekmektedir.

Çizelge 11. Üreticilerin kivi pazarlama biçimleri (%)

İller	Hasat Etmeden Dalında Teslim	Hasat Etmeden Fiyatta Anlaşıyorum Kendim Topladıktan Sonra Boylama Yapmadan Teslim Ediyorum	Hasat Etmeden Fiyatta Anlaşıyorum Kendim Topladıktan Sonra Boylama Yaparak Teslim Ediyorum	Hasattan Hemen Sonra Boylama Yapmadan	Hasattan Sonra Boylama Yapararak	Soğuk Hava Deposundan
Ordu*	3.7	3.7	27.8	5.6	53.7	-
Trabzon**	2.9	-	11.8	23.5	47.1	-
Rize***	1.7	10.4	36.2	20.7	27.6	1.7
Yalova****	12.0	32.0	24.0	-	4.0	4.0

*Üreticilerin %5.5 i kivi satışı yapmamaktadır.

**Üreticilerin %14.7 si kivi satışı yapmamaktadır.

***Üreticilerin %1.7 si kivi satışı yapmamaktadır.

****Omcaların %24.0 ü verim çağında değil.

Kivi bitkisi sarılıcı, tırmanıcı bir bitkidir. Bitki bazı sürgünlerinin uçlarıyla sarılma özelliğine sahip olup, kendi yükünü taşıyamamasından dolayı mutlak surette destek sistemine ihtiyaç duymaktadır. Kivi yetiştiriciliğinde bahçe tesisinin ilk yılında veya en geç ikinci yılında bu destek sistemi kurulmalıdır. Destek sistemi malzemesi olarak; demir, empenye edilmiş ahşap yada beton direk kullanılabilir. Kivi yetiştiriciliğinde genellikle iki farklı destek sistemi oluşturulmaktadır. Bunlar T sistemi ve pergola sistemidir. T sisteminde sıra arası açık, pergola sisteminde ise kapalıdır. T sisteminin pergola sistemine göre üstün tarafları; budama, ilaçlama gibi bakım işlemleri ile hasadın çok daha kolay yapılmasıdır. Güneşlenme bakımından da T sistemi daha avantajlıdır. Pergola sisteminin avantajları ise; birim alandan alınan verimin daha yüksek olması ve rüzgar zararına karşı nispeten dayanıklılıktır. Pergola sisteminde başta yaz budaması olmak üzere diğer bakım işlemlerinin zor yapılması bir dezavantajdır. Ülkemizde her geçen yıl üretim alanının ve miktarının artış göstermesi dolayısıyla meyve kalitesi zamanla ön plana çıkacak bir konudur. Bundan dolayı kivi yetiştiriciliğinde kaliteli meyve üretimi bakımından daha avantajlı olan T sistemi yaygınlaştırılmalıdır.

İncelenen işletmelerde Yalova ilindeki bahçelerin %76.0 sı beton malzemeden oluşan pergola sisteminde kurulmuştur. Rize, Ordu ve Trabzon illerinde bulunan bahçeler ise çoğunlukla T sisteminde tesis edilmiştir. Rize ve Trabzon illerinde en fazla beton malzeme, Ordu ilinde ise en fazla ahşap malzeme kullanılmıştır (çizelge 12).

Çizelge 12. İncelenen işletmelerde üreticilerin kivi yetiştiriciliğinde kullandıkları destek sistemleri

İller	T Sistemi				Pergola Sistemi		
	Beton	Ahşap	Demir	Beton+Demir	Beton	Ahşap	Demir
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Ordu	26.0	38.9	18.5	1.8	9.3	3.7	1.8
Trabzon	35.3	14.7	14.7	5.9	23.5	5.9	-
Rize	55.2	22.4	1.7	5.2	15.5	-	-
Yalova	-	-	4.0	20.0	76.0	-	-

Üreticilerin kivi yetiştiriciliğinde yaprak ve toprak analizi yaptırıp yaptırmama durumlarının verildiği çizelge 13 incelendiğinde toprak ve yaprak analizlerinin Yalova ilinde diğer illere göre daha fazla yaptırıldığı dikkati çekerken, Rize ilinde toprak ve yaprak analizlerine ilgi gösterilmediği belirlenmiştir.

Çizelge 13. Üreticilerin kivi yetiştiriciliğinde yaprak ve toprak analizi yaptırıp yaptırmama durumları

İller	Hem Toprak+Hem Yaprak Analizi	Sadece Toprak Analizi	
	Yaptıranlar (%)	Yaptıranlar (%)	Yaptırmayanlar (%)
Ordu	9.3	53.7	37.0
Trabzon	-	64.7	35.3
Rize	-	19.0	81.0
Yalova	32.0	60.0	8.0

İncelenen işletmelerde kivi yetiştiriciliğinde hastalık ve zararlılara karşı zirai ilaç kullanım durumu çizelge 14 de verilmiştir. Çizelge 14 incelendiğinde Rize ilinde kivi yetiştiriciliğinde hiç ilaç kullanımına rastlanılmamış olup, Ordu ve Trabzon illerinde ilaç kullanan işletmeler sınırlıdır. Yalova ilinde ise kivi yetiştiricilerinin %68.0 inin hastalık ve zararlılara karşı zirai ilaç kullandığı, %32.0 sinin ise kivi yetiştiriciliğinde ilaç kullanmadıkları saptanmıştır. Yapılan ilaçlamanın büyük çoğunluğunun yalnızca kabuklu bit zararlısına karşı kışlık yağ ilaçlaması olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 14. Kivi yetiştiriciliğinde illere göre hastalık ve zararlılara karşı zirai ilaç kullanım durumu

İller	Zirai İlaç	
	Kullananlar (%)	Kullanmayanlar (%)
Ordu	3.7	96.3
Trabzon	8.8	91.2
Rize	-	100.0
Yalova	68.0	32.0

Kivi yetiştiriciliğinin karlı olması genel olarak üreticilerin kivi yetiştiriciliğini tercih sebepleri arasında %71.0 ile birinci sırada yer almıştır (çizelge 15). Üreticilerin kivi yetiştiriciliğini tercih sebepleri arasında ikinci öncelik arazi ve iklim koşullarının uygunluğu, üçüncü öncelik ürün çeşitliliği olurken, aile işgücünü değerlendirme dördüncü öncelik olarak ortaya çıkmıştır.

Çizelge 15. Üreticilerin kivi yetiştiriciliğini tercih sebepleri

İller	Karlı Olması				Arazi ve İklim Koşullarının Uygunluğu				Ürün Çeşitliliği				Aile İşgücünü Değerlendirme			
	Öncelikler				Öncelikler				Öncelikler				Öncelikler			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Ordu-%	59	37	4	-	13	35	48	4	24	22	35	19	4	5	13	78
Trabzon-%	62	35	3	-	-	41	56	3	29	15	44	12	9	6	-	85
Rize-%	88	10	2	-	-	66	34	-	6	16	62	16	5	9	2	84
Yalova-%	72	20	8	-	20	68	12	-	8	8	76	8	-	4	4	92
Genel-%	71	25	4	-	7	52	39	2	17	16	52	15	5	6	5	84

4. Sonuç

Türkiye'ye 1988 yılında getirilerek yetiştirilmeye başlanan kivi meyvesi ülkemize adapte olmuştur. Karlı olması nedeniyle, kivi yetiştiriciliği üreticiler tarafından tercih edilen bir üretim dalı haline gelmiş, üretim miktarı yaklaşık 27 bin ton seviyelerine ulaşmış bulunmaktadır.

Türkiye; Dünya kivi üretiminde 9. sırada olmasına rağmen, üretim iç tüketime yetmemekte ve önemli miktarlar da kivi ithalatı da yapan bir ülke konumunda bulunmaktadır.

Türkiye'nin dünya kivi üretim ve ihracatından daha yüksek pay alarak dünya kivi piyasasında söz sahibi olabilmesi için uygun ekolojilerde, doğru destek ve sulama sistemi olan modern bahçeler kurulması teşvik edilerek, üreticilerin kivi yetiştiriciliği konusunda eğitilmeleri sağlanmalıdır. Bununla birlikte dünya kivi üretiminde popülerlik kazanan sarı meyve etine sahip tüysüz kivi çeşitleri ile erkenci kivi çeşitlerinin ülkemiz de yetiştirilmesi için kivi ıslah çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Anonim, 2012a. Web adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=66

Erişim Tarihi:05.24.2012.

Anonim, 2012b. Web adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> Erişim Tarihi:05.24.2012.

Anonim, 2012c. Türkiye İstatistik Kurumu Kayıtları, Ankara.

Türkiye’ de Organik Tarımın Genel Özellikleri ve Gelişimi

Ahmet ŞAHİN
ahmet.sahin@ksu.edu.tr

Yeşim MERAL
yesimmeral@ksu.edu.tr

KSÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, KAHRAMANMARAŞ

Özet

Organik tarım, üretimde kimyasal girdi kullanmadan üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı bir tarımsal üretim biçimi olması nedeniyle gündem oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de organik tarımın genel özelliklerini son yıllardaki gelişmeler çerçevesinde belirlemektir. Bu bağlamda Türkiye’de üretilen önemli bitkisel ve hayvansal organik ürünlerde üretici sayısı, üretim miktarları, ihracat değerinin son yıllardaki değişimi incelenmiştir. Çalışmanın verilerini konuyla ilgili birimlerden derlenen ikincil veriler oluşturmuştur.

Türkiye’nin organik tarım pazarında daha büyük bir pay alabilmesi için organik tarıma teşvikler artırılarak, ürün yelpazesinin genişletilmesi gerekmektedir. Bu konuda ilgili paydaşlarda farkındalık ve gündem oluşturulması yararlı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Organik Tarım, Türkiye, Organik Ürün

Turkey’s General Features of Organic Farming and Developments

Abstract

Organic farming is creating the agenda which doesn’t use chemical inputs in production and production to consumption is form of certified agricultural production has control of every stage.

This study’s aim is determine to organic farming’ s study’s common features within developments in recent years. In this context, in turkey’s the most important organic plantal products’ and organic zoological products’ the number of producers, production quantity, the export figures are observed. Data of labour consist of secondary data which are collected related studies and units about the topic. Organic fanming in Turkey to receive a larger share of the market to organic farming’s incentives should be increased and products range should be expanded. Creating agenda and awareness in related shareholder will be useful about this topic.

Key words: Organic Farming, Turkey, Organic Product

1. Giriş

Organik tarım, üretimde kimyasal girdi kullanmadan, sadece yönetmeliğin izin verdiği girdiler kullanılarak üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı olan üretim şekli olarak nitelendirilmektedir (Anonim, 2012a). Organik tarım, Fransa’da biyolojik tarım (biyoloque), İngiltere’de organik tarım (organic), Almanya’da ekolojik tarım (ökologish) olarak ifade edilmekte olup hepsi aynı anlamda kullanılmaktadır (Demiryürek, 2004).

Toprağın insan, hayvan ve çevre üzerindeki olumsuz etkisi, bilinçsiz ve yoğun girdi kullanımının artması, canlıların sağlık problemleri ile karşılaşması, ekonomik ve politik nedenler, üretici ve tüketicideki çevre bilincinin artması dünyada organik tarımın gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Anonim, 2012a).

Organik tarım, ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucunda bozulan dengeyi yeniden sağlamak için, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermektedir. Sentetik ilaçlar ve gübrenin kullanılmasını yasaklayan; organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası ve bitkinin direncinin artırılmasını tavsiye eden, üretimde miktar artışı değil de ürünün kalitesini yükseltmeyi amaç edinen bir üretim şeklidir (Birinci ve Ark, 2011).

Aşırı desteklemeler ve sağlanan ekonomik katkılar sonucunda entansif tarım hızlı bir şekilde yayılmış, kimyasal ilaç ve gübrelerin kullanımı ile birlikte makineleşme de artmıştır. Yeşil Devrim olarak nitelendirilen bu tarımsal üretim artışının açlık sorununa çözüm getirmediği gibi insan sağlığı ve doğal denge üzerinde de olumsuz etkiler bıraktığının farkına varılmıştır. Bunun sonucunda organik tarım yeniden gündeme gelmiş ve 1980 yılından itibaren tüketicilerin baskısıyla aile işletmeciliğinden çıkarılarak ticari boyut kazanmıştır (Anonim, 2012a). Türkiye’de 1980’li yılların ortalarında başlayan organik tarım faaliyetlerinde esas amaç temel tarım ürünlerinde ihracatı arttırmak ve yeni pazarlara girmek olmuştur. (Ataseven ve Güneş, 2008)

Tarımsal üretim açısından önemli paya sahip yöresel ürünlerin organik tarımsal üretim yöntemiyle üretilip işlenerek daha sağlıklı şartlarda tüketicilere sunulmasıyla elde edilecek gelir arttırılırken, insan ve çevre sağlığına da önemli katkı sağlanacaktır (Daşcı ve Ark., 2010).

Organik tarımın yaygınlaşmasını sağlamak için üretim kapasitesinin artırılması, yeni bilgiler ve yeni teknolojilere gereksinim vardır. Aynı zamanda üretim ile ilgili istatistiki bilgiler toplanarak organik tarım pazarları genişletilmelidir (Anonim, 2004).

Gelişmekte olan ülkelerde tarım temel sektör konumundadır ve çevre önemsenmesi gereken bir kavramken, ekono-

mik gelişme en önemli sorundur. Bu üç kavram birlikte ele alınarak incelenmelidir. Çevre dostu olan organik tarım desteklenmelidir. Organik tarımsal ürünlerin finansman, üretim ve pazarlama aşamalarına destekler verilerek organik tarım üretiminin özendirilmesi gerekmektedir (Karaer ve Gürlük, 2003)

Organik tarım; ekonomi ve istihdama, kırsal göçün önlenmesine, doğal dengenin ve çevrenin korunmasına, tüketicilerin sağlıklı beslenmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Bayram ve Ark., 2006). Bu bağlamda Türkiye’de organik tarımın genel özellikleri ve gelişiminin ortaya konması önem arz etmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın esas materyalini ilgili kurumlardan elde edilen ikincil veriler oluşturmuştur. Veriler ETO (Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği), TÜİK ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında sağlanmıştır. Ayrıca konuyla ilgili çeşitli yerli ve yabancı yayınlarından yararlanılmıştır. Veriler tanımlayıcı istatistikler yardımıyla yorumlanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Dünya’da Organik Tarımdaki Gelişmeler

Organik tarım 2007 yılında 141 ülkede yapılırken, bu rakam 2008 yılında 154 ülkeye ulaşmıştır. Dünyada 35 milyon ha alan organik standartlara göre sertifikalandırılmıştır. Dünya’da organik üretim yapılan alanlar 2007 yılından 2008 yılına kadar 3 milyon ha artış göstermektedir (Anonim, 2012b).. En fazla büyüme 1.65 milyon ha alan ile Latin Amerika ve 0.5 milyon ha ile Avrupa’dadır (Willer, 2010).

Avrupa birliğinde organik tarım en önemli sektörlerden birisidir. 2004 yılı rakamlarına göre toplam tarım alanının %3.5’i yani 5.8 milyon ha alan ve 150000 işletme organik tarım faaliyeti gerçekleştirmektedir (Anonim, 2012d).

Organik tarımın %90’ı gelişmekte olan ülkelerde yapılmakta ve bu ülkeler ihracatçı konumundadır. Gelişmiş ülkeler ise ithalatçı konumundadır. Dünya çapında organik gıda satış miktarı toplam gıda satış miktarlarının %1’ini oluşturmaktadır (Marangoz ve Çelikkan, 2010).

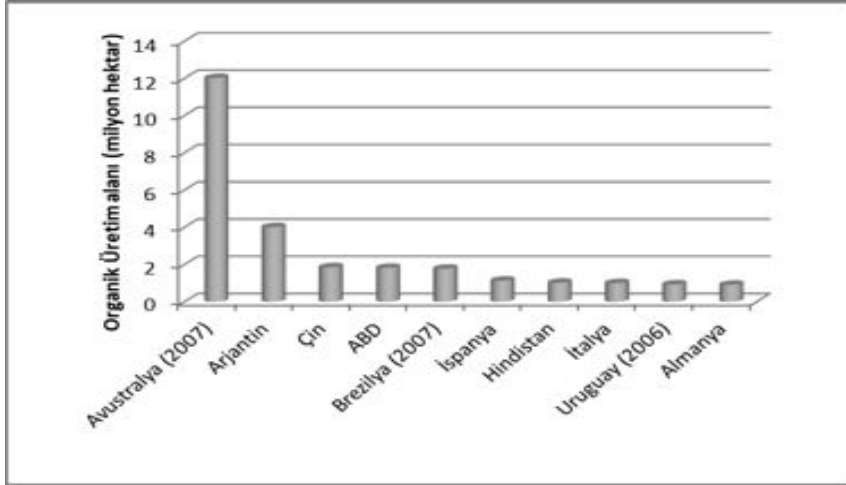
35 milyon ha organik tarım alanının 12.25 milyon ha (%35) alanı ile Okyanusya en fazla organik tarım alanına sahiptir. Bunu sırasıyla 8.05 milyon ha ile Avrupa, 8.05 milyon ha (%23) ile Güney Amerika, 3.15 milyon ha (%9) ile Asya, 2.45 milyon ha (%7) ile Kuzey Amerika ve 1.05 milyon ha (%3) ile Afrika takip etmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1: Kıtaların Organik Üretim Alanları

Kıtalar	Organik Üretim Alanı (milyon ha)	%
Okyanusya	12.25	35
Avrupa	8.05	23
Güney Amerika	8.05	23
Asya	3.15	9
Kuzey Amerika	2.45	7
Afrika	1.05	3
Toplam	35.00	100

Kaynak: Anonim, 2012b

Ülkelerin organik üretim verileri karşılaştırıldığında en büyük on ülke şekil 1’de verilmiştir. Avustralya 12.02 milyon ha ile ilk sıra bunu 4.01 milyon ha ile Arjantin takip etmektedir. Brezilya bir önceki yılın verilerine göre 1.77 milyon alana sahiptir. Son yıllarda organik tarımda hızla gelişen ülkeler ABD, Çin ve Hindistan’dır. İspanya ise 2008 yılında Avrupa birliğinde en önemli paya sahip ülke konumundadır. Avustralya’nın organik tarım alanının yaklaşık %97’sini et üretimine yönelik büyük baş besiciliğinde kullanılan organik sertifikalı meralar oluşturmaktadır. Arjantin’in sahip olduğu organik alan büyüklüğü de küçükbaş yetiştiriciliğinde kullanılan meralarla artmış ve özellikle organik koyun eti ilk sırada yer almaktadır. Bunu şeker, çay, tahıllar, yağlı tohumlar, meyve (armut, elma, portakal ve limon) ve sebze (sarımsak, soğan ve fasulye) takip etmektedir. Kahve, muz, mısır ve soya Brezilya’nın önemli organik ürünleridir (Anonim, 2012b).

Şekil 1: En Büyük Organik Üretim Alanına Sahip 10 Ülke (2008)
Kaynak: Anonim, 2012b

2-Türkiye' de Organik Tarımdaki Gelişmeler

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de organik ürün satış rakamları ve üretim alanları içindeki payı hızla artmaktadır (Marangoz ve Çelikkan, 2010).

Türkiye'de organik tarım dış pazarlarca talep edilen çeşitlerin, talep edilen miktarlarda üretilmesiyle başlamıştır. Artık organik tarımla organik ürünler pazarına yeni ürünler sunulmakta ve özellikle geleneksel ürünlerde talep yaratma çalışmaları yoğunluk kazanmaktadır.(Turhan, 2005)

Türkiye' de 1980'li yılların başında sadece iki ürünle başlayan organik tarım faaliyeti hızla artarak 2011 yılında 225 ürün çeşidine yükselmiştir. Organik tarım cazip bir üretim şekli haline gelerek hem ürün çeşidi hem de çiftçi sayısı belirgin şekilde artmıştır. Çizelge 2'de 1997 -2010 yılı ürün sayısı ve çiftçi sayısı incelendiğinde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Son 13 yıllık periyotta ürün sayısında yaklaşık 4.24 kat artış olmuştur. Organik ürün üreten çiftçi sayısında ise 5,72 katlık bir artış olmuştur.

Çizelge 2: Yıllara Göre Organik Ürün Sayısı ve Çiftçi Sayısı

Yıllar	Ürün Sayısı	Değişim (Kat)	Çiftçi Sayısı	Değişim (Kat)
1997	53	1.00	7414	1.00
1998	67	1.26	8199	1.10
1999	92	1.73	12275	1.65
2000	95	1.79	18385	2.47
2001	98	1.84	15795	2.13
2002	150	2.83	12428	1.67
2003	179	3.37	14798	1.99
2004	174	3.28	12806	1.72
2005	205	3.86	14401	1.94
2006	203	3.83	14256	1.92
2007	201	3.79	16276	2.19
2008	247	4.66	14926	2.01
2009	212	4.00	35565	4.79
2010	216	4.07	42097	5.67
2011	225	4.24	42460	5.72

Kaynak: Anonim, 2012a

Çizelge 3'te 2002-2011 yılı toplam üretim alanı ve toplam üretim miktarı incelendiğinde 10 yıllık periyotta toplam üretim alanında yaklaşık 6.84 katlık bir artış olmuştur. Toplam üretim miktarında ise 9.36'lık önemli bir artış söz konusudur. 2010 yılı itibarıyla 510 bin ha alanda yaklaşık 1344 bin ton organik ürün üretimi gerçekleştirilmiştir. Türkiye tarım arazi büyüklüğü 39032 bin ha olup organik tarım sadece bu arazinin %1.6'lık kısmında yapılmaktadır (Anonim, 2012c).

Çizelge 3: Yıllara Göre Organik Tarımsal Üretim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Toplam Üretim Alanı(ha)	Değişim(kat)	Üretim miktarı (ton)	Değişim (kat)
2002	89827	1.00	310125	1.00
2003	113621	1.26	323981	1.04
2004	209573	2.33	378803	1.22
2005	203811	2.26	421934	1.36
2006	192789	2.14	458095	1.47
2007	174283	1.94	568128	1.83
2008	166883	1.85	530225	1.71
2009	501641	5.58	983715	3.17
2010	510033	5.67	1343737	4.33
2011	614618	6.84	2905755	9.36

Kaynak: Anonim, 2012a

2002-2010 yılları arasındaki bazı önemli bitkisel ve hayvansal organik ürünlerin üretim miktarı Çizelge 4’te verilmiştir. Ürünler incelendiğinde en çok üretilen organik ürün üzüm olmakla birlikte bunu buğday takip etmektedir. Çizelge 4’e göre 2002–2010 yılları üretim miktarları karşılaştırıldığında bitkisel ürünlerde en çok üzüm miktarının arttığı (2.45 kat), ikinci olarak ise kayısı miktarının arttığını görüyoruz (2.29 kat) fındık (0,09) ve elmanın (0,43 kat) üretimlerinin ise azaldığını görmekteyiz.

Hayvansal organik ürünleri incelediğimizde ise en çok yumurta üretiminde artışın olduğu açıktır. 2002 yılında 25 bin adet olan organik yumurta üretimi 2010 yılında 716 kat artarak 17890 bin adet olmuştur. Bunu inek sütü takip etmektedir 40 ton olan inek sütü 2010 yılında 274 kat artarak 10959.7 tona ulaşmıştır. Bal miktarında ise 0,78 kat azalış görülmektedir.

Çizelge 4:Bazı Organik Ürünlerin Yıllara Göre Üretim Miktarları

Ürünler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Değişim (kat)
Buğday	19722	21378.77	31194.35	36754.19	26271.12	45494.5	48657.94	25787.7	23627.38	1.19
Kayısı	5918.23	13278.25	9019.18	9670.88	6489.88	8224	14909.65	14574.64	13564.5	2.29
Domates	9562.72	26492.5	22897.1	25758.81	15512.74	21472.56	19757.29	19077.36	12185.29	1.27
Üzüm	10468.89	9505.37	13988.06	15166.44	16687.72	15509.17	22676.33	20707.44	25651.17	2.45
Elma	68511.87	71928.21	48170.12	51614.7	28392.95	50234.02	32134.42	33541.02	39359.18	-0.43
Fındık	7667.27	5661.65	4653.87	4021.6	5375.05	8353.4	11144.69	6573.82	7016.1	-0.09
İncir	9472.71	8112.98	15793.35	6821.09	7514.35	7537.39	7890.6	7800.1	9643.98	1.01
Zeytinyağı	413	68	*_	*_	*_	*_	-	*_	*_	-
Bal	922.6	1099.8	937.26	572.71	640.32	497.38	180.12	201.114	204.617	-0.78
İnek sütü	40	48	137.5		2875		7640	12528	10959.7	273.99
Yumurta (bin adet)	25	4.5	92.5	270	241.9		415.4	11767.4	17889.8	715.59

Kaynak:Anonim, 2012a

*Organik Zeytinyağı üretimi ile ilgili verilere ulaşılamamıştır.

3-Türkiye’ de Organik Ürün İhracatı

Türkiye’nin başlıca organik ihracat ürünleri çekirdeksiz kuru üzüm, kayısı, fındık, kuru incir, meyve suları /konsantreleri (elma, vişne, nar), domates (salça, konsantre), tıbbi bitkiler ve tekstil ürünleridir. Çekirdeksiz kuru üzüm, kayısı, fındık ve kuru incir ihracatında Türkiye 25 yıldan beri sektörün lideri konumundadır. Organik pamuk üretimi de Türkiye’de başlatılmasına rağmen Hindistan günümüz itibariyle en büyük üretici konumundadır(Thimm , 2011).

Organik tarım üretimi 2000’li yıllara kadar dış pazara yönelik gelişmiştir. Bu yıllar içerisinde iç pazara yönelik olarak bazı süpermarketlerde satışa sunulmuştur; fakat organik ürün çeşitliliğinin düşük olması fiyatının yüksek olması sebebiyle başarıya ulaşılamamıştır. 1999 yılından sonra organik ürün satışında iç pazarda da hareketlenme olmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir, Bodrum, Antalya, Adana ve Kuşadası gibi merkezlerde özelleşmiş dükkanlarda satışa sunulmuştur (Ataseven ve Güneş, 2008).

Türkiye’nin 1998-2010 yılı ihracat rakamları incelendiğinde 1998-2003 yılları arasında ihraç edilen organik ürün miktarı hızla artarken 2004 yılı itibariyle bu oranın giderek azaldığı görülmektedir. 1998 yılına göre 2010 yılında organik ürün ihracatı 59 kat azalmıştır. Organik ürün ihracat tutarı ise 19 kat azalmıştır. Bunun nedeni organik ürün tüketiminin iç piyasada artmasıdır.

Çizelge 5: Yıllara Göre Organik Ürün İhracat Miktar ve Tutarları

Yıl	Miktar(ton)	Değişim (kat)	Tutar (milyon \$)	Değişim (kat)
1998	8.616	1.00	19.370	1.00
1999	12.049	1.39	24.563	1.26
2000	13.128	1.52	22.756	1.17
2001	17.556	2.03	27.242	1.40
2002	19.182	2.22	30.877	1.59
2003	21.083	2.44	36.932	1.90
2004	16.093	1.86	33.076	1.70
2005	9.319	1.08	26.230	1.35
2006	10.374	1.20	28.236	1.45
2007	9.346	1.08	29.359	1.51
2008	8.628	1.00	27.260	1.40
2009	7.565	-0.13	27.504	1.41
2010	3.592	-0.59	15.879	-0.19

Kaynak: Anonim, 2012a

4. Sonuç

Dünyada 35 milyon ha alanda 154 ülkede organik standartlara uygun tarım yapılmaktadır. Organik tarımın %90'u gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır ve bu ülkeler ihracatçı konumdadır. 12.02 milyon ha alan ile Avusturya organik tarımda lider konumundadır.

Türkiye'de toplamda 510 bin alanda organik tarım yapılmaktadır. 2011 yılı itibariyle toplam organik ürün sayısı 225 ve çiftçi sayısı 42460'dır. Bu sayı her yıl giderek artmaktadır.

Türkiye'de 2011 yılı itibariyle organik ürün üretim miktarı yaklaşık 3 milyon tondur. Bu sayı 2002 yılına göre 9.36 kat artmıştır. Bu durum Türkiye'de organik tarımın arttığını fakat konvansiyel tarımın sadece %3'ünü organik tarım faaliyetinin oluşturduğunu göstermektedir. Bunun en önemli nedeni organik tarımın konvansiyel tarıma göre daha masraflı olduğu ve bu nedenden dolayı üreticilerden tarafından tercih edilmemesidir.

Türkiye'de bazı organik ürünlerin 2002-2010 yıllarındaki üretim miktarları karşılaştırıldığında hayvansal organik ürünlerde yumurta (715.59) ve inek sütü (274 kat) üretim miktarı önemli derecede artarken, bitkisel organik ürünlerde ise üzüm (2.45kat) ve kayısı (2.29 kat) üretim miktarının önemli derecede arttığı görülmektedir.

Ülkemizin birçok kırsal kesiminde önemli uygulama alanına sahip olan organik tarım üretim modeli sağlıklı beslenme ve çevre sağlığı açısından oldukça önemlidir. Ancak bu tarımsal üretim faaliyeti ile uğraşan üreticiler organik ürünlerden yeteri kadar kazanç elde edememektedir. Bunun en önemli sebepleri;

- Üretilen ürünün üretim, işleme ve paketlenme yöntemlerinin ürün kalitesi ve sağlığına uygun şekilde düzenlenmemesi,

- Pazarlama imkanlarının yetersiz oluşu, geliştirilememesi ve mevcut imkanlardan faydalanamamasıdır.

Organik tarım ile ilgili sorunlar çözümlendiğinde;

Organik tarım; ekonomi ve istihdama, kırsal göçün önlenmesine, doğal dengenin ve çevrenin korunmasına, tüketicilerin sağlıklı beslenmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Tarımsal üretim açısından önemli paya sahip yöresel ürünlerin organik tarımsal üretim yöntemiyle üretilip işlenerek daha sağlıklı şartlarda tüketicilere sunulmasıyla elde edilecek gelir arttırılırken, insan ve çevre sağlığına da önemli katkılar sağlanacaktır.

Kaynaklar

Anonim, 2004. Commission of The European Communities, Communication From The Commission To The Council and The European Parliament, European Action Plan for Organic Food and Farming, Brussels.

Anonim, 2012a. <http://organik.tarim.gov.tr/> (erişim 28.05.2012)

Anonim, 2012b. Organik Tarımın İlkeleri <http://www.eto.org.tr/ilkeler.html> (erişim 30.05.2012)

Anonim, 2012c. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=48 (erişim 08.06.2012)

Anonim,2012d. European comission directorate - general for agriculture and rural development <http://ec.europa.eu/agriculture/> (erişim 08.11.2011)

Ataseven, Y., Güneş, E., 2008. "Türkiye'de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticareti ve Gelişmeler", Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:22, Sayı:2, S.25-33.

Bayram, B., Yolcu, H., Aksakal, V., 2007. "Türkiye'de Organik Tarım ve Sorunları", Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Cilt:38(2), S. 203-206. Erzurum.

Birinci, A., Işık, H., B., Tümer, İ., E., 2011. "Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Organik Tarım Sektörü Kümelmesi

- Mevcut Durum”, GZFT ve Strateji Analizi, I. Doğu Anadolu Bölgesi Organik Tarım Sempozyumu, 19 Aralık, Erzurum.
- Daşcı, M., Bedir, S., Kızıldaş, Ş., Cengiz, M., M., Boz, H., 2010. “Yöresel Organik Ürünlerde Üretim ve Pazarlama Problemleri”, Türkiye IV. Organik Tarım Sempozyumu Bildiri Kitabı, 28 Haziran-1 Temmuz 2010, s.768-770, Erzurum.
- Demiryürek, K., 2004. “Dünya ve Türkiye’de Organik Tarım”, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8(3/4), S.63-71, Şanlıurfa.
- Gök, S., A., 2008. “Genişleyen Avrupa Birliği Pazarında Türkiye’nin Organik Tarım Ürünleri Ticareti Açısından Değerlendirilmesi”, AB Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, s.34, Ankara.
- Karaer, F., Gürlük, S., 2003. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım- Çevre- Ekonomi Etkileşimi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:4(2), S.197-206, İstanbul.
- Marangoz, M., Çelikkın, H., 2010. “Organik Ürün Pazarının Yapısı ve Gelişme Potansiyeli”, Türkiye IV. Organik Tarım Sempozyumu Bildiri Kitabı, 28 Haziran-1 Temmuz 2010, s.258-264, Erzurum.
- Thimm C., 2011. “Türkiye’de Organik Tarımın Güçlendirilmesi”, UTF/TUR/052 ,Proje Sonuç Raporu, s.52.
- Turhan, Ş., 2005. “Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım”, Tarım Ekonomi Dergisi, Cilt. 11(1), s. 13-24.
- Willer, H., 2010. “Organic Agriculture Worldwide: The Main Results of The FIBL-IFOAM Survey”, Biofach Congress ,19 February, Nürnberg.

Türkiye’de Önemli Tarım Ürünlerinde Başabaş Analizi

Kübra POLAT

tasdemir5885@gmail.com

Tarım Ekonomisi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

Özet

Kâr amacıyla ticari olarak faaliyet yapan işletmeler, bu amaç doğrultusunda, yapılacak çalışmalarla ilgili kararların alınmasında çeşitli ekonomik analizlerden yararlanırlar. Bu analizler içerisinde başabaş analizi, işletmelerin kâra geçmeleri için gerçekleştirmeleri gereken minimum üretim miktarının tespiti, en kârlı ürün türlerinin seçilmesi, en düşük satış fiyatının belirlenmesi ve işletmelerin izleyeceği politikalara karar desteği sağlaması açısından oldukça önemli ve yol gösterici bir analiz olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye için stratejik öneme sahip olan 16 tarımsal ürününün (arpa, buğday, dane mısır, çeltik, pamuk, kırmızı mercimek, ay çiçeği, soya, kanola, şeker pancarı, fındık, kivi, mandarin, domates, yonca, fiğ) her biri için kâra geçiş noktasındaki üretim miktarı ve satış fiyatı hesaplanarak, bu ürünlerde satış geliri, maliyet ve kâr arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, yetiştirilen ürünlerden alınan verimlerin ve ürün satış fiyatlarının, işletmelerin kâr edebilmeleri için yeterli olduğu, ancak arpa veriminin başabaş noktasından %48, fındık veriminin ise %3 daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak ürünlere ait brüt kârlar, destekleme fiyatları dahil edilerek hesaplandığında, arpa ve fındık yetiştiren işletmelerin de toplam masraflarını karşılayabildikleri gözlenmiştir.

Çalışmada, işletmelerdeki katkı payı oranı ve satış hacimleri de hesaplanmış olup, bütün bu hesaplamalar ile Türkiye’deki temel tarım ürünlerini yetiştiren işletmelerin finansal pozisyonlarının tespitine farklı bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başabaş, Tarımsal ürün, Türkiye, Satış hacmi, Katkı payı oranı

Breakeven Analysis in Important Products in Turkey

Abstract

In the purpose of making decisions about work to be carried by profit making enterprises engaged in commercial activity they benefit from the various economic analyzes. Within these analysis, determining the minimum production quantity in order to make a profit, choosing the most profitable product types, determination of the lowest selling price and policies followed by enterprise in terms of providing support to decision making, due to its importance and guidance breakeven analysis is becoming prominence.

The objective of this study; is to calculate the selling price and volume of product required in the point of break-even for 16 agricultural product (barley, wheat, grain, corn, rice, cotton, red lentils, sunflower, soybean, canola, sugar beets, hazelnuts, kiwi fruit, tangerines, tomatoes, alfalfa, vetch) which has strategic importance for Turkey in addition to this examination of the relationship between cost and profit and sales revenue in these products nevertheless reveal the results. In the light of results revealed; the yield gained from the products grown and selling price, is found sufficient enough to make profit on the other hand yield collected from barley determined 48% and set 3% lower than breakeven for hazelnut. When gross profit of the products calculated incorporated into subsidized prices, it is observed that enterprises growing barley and hazelnut were able to afford all expenditures.

In the study, contribution rate and sales volumes were also calculated nevertheless with all these calculations it was aimed to bring different point of look to financial dimensions of enterprises growing basic agricultural products in Turkey.

Key Words: Breakeven, Agricultural products, Republic of Turkey, Sales volume, Contribution rate.

1. Giriş

Türkiye’de tarımsal işletmeler genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşmaktadır. TÜİK’in 2006 yılı tarımsal yapı araştırması sonuçlarına göre, toplam tarımsal işletmelerin % 78,9’u 100 dekarın altında arazi büyüklüğüne sahip olup, bu işletmelerin de % 32,7’si 20-49 dekar arasında tarım arazisine sahip olan işletmelerdir. Ayrıca tarımsal işletmelerin % 62,3’ü hayvansal ve bitkisel üretimi birlikte gerçekleştirmekte, % 37,2’si yalnız bitkisel üretim, % 0,5’i ise yalnız hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Bu veriler doğrultusunda da tespit edildiği gibi Türkiye’de tarımsal işletmelerin çoğunun yeterli donanım ve büyüklüğe sahip olmaması, işletme analizlerinin yapılmasını güçleştirirse de, özellikle AB’ye uyum sürecinde, tarımsal işletmelerin belli bir büyüklüğe ve üretim potansiyeline sahip olmaları adına, finansal analizlere dayalı çeşitli değerlendirmelerin yapılması oldukça önemli ve gereklidir. Çünkü işletmelerin varlığını devam ettirebilmesi için gerçekleştirdiği faaliyetler ile ilgili finansal performansını takip etmesi gerekmektedir. Ayrıca işletmelerin sağlıklı kararlar almaları, geleceklerine yön vermeleri ve gerektiğinde gerçekleştirmekte oldukları faaliyetler de değişikliğe gidebilmeleri için finansal analizler hayati önem taşımaktadır.

İşletmelerin finansal durumunu değerlendirebilmeleri için sahip olması gereken başlıca veriler, toplam varlıklar, toplam yükümlülükler, öz sermaye, toplam gelir, toplam gider ve net kârdır (Acar, 2003). Bu veriler yardımıyla, likidite oranları (cari oran, ast-test oranı), faaliyet oranları (aktif devir hızı, işletme gider oranı, faiz gider oranı, net gelir oranı), kaldıraç oranları ve kârlılık oranları gibi temel finansal analizler yapılabilir. Çalışmada uygulanan başabaş analizi ise işletmelerin gerçekleştirdikleri üretim faaliyeti ile ilgili kâr elde edebilmeleri için hangi üretim ve satış fiyatı seviyesinde

olmaları gerektiğini belirlemeye yarayan farklı bir analizdir. Bunun yanında başa baş analizi, satış geliri, maliyet ve kâr arasındaki ilişkileri inceleyerek, diğer finansal analizler gibi işletmelerin mevcut durumları hakkında fikir edinmeye yardımcı olur.

Materyal ve Yöntem

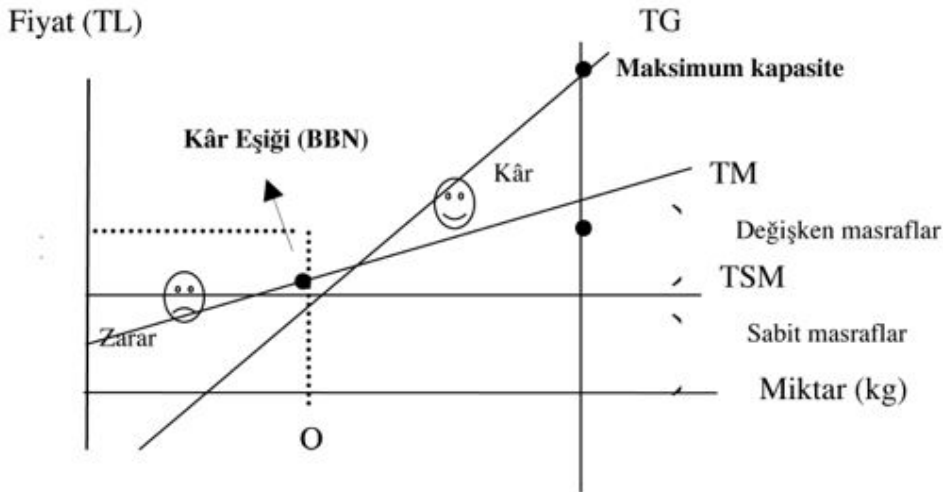
Yapılan çalışmada kullanılan veriler 2010 yılına ait olup, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü tarafından yürütülen maliyet çalışmalarında kullanılan birincil verilerdir. Bu veriler, tarımsal ürünlerin Türkiye’de en çok üretiminin yapıldığı illerden anket yoluyla elde edilmiştir. Bunun yanında çalışmada konu ile ilgili yayınlardan ve web sitelerinden faydalanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak başa baş analizi yapılmış olup, bu analiz ile işletmelerin kâr elde edebilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken minimum üretim seviyesi, satış fiyatı düzeyi, satış hacimleri ve fiyatın sabit masrafların karşılanmasına olan katkısı belirlenmiştir.

Başabaş noktası, bir işletmenin toplam gelirinin toplam masrafına eşit olduğu noktada gerçekleştirmiş olduğu üretim seviyesini göstermektedir (Şekil 1). Bu noktaya kâr eşiği noktası da denilebilmektedir (Cinemre, 2004). Başabaş analizinin temel kullanım alanları ve yararları:

- İşletmelerin faaliyetlerini zarardan koruyacak en düşük üretim miktarının belirlenmesi,
- Yeni yapılacak yatırımlarda en düşük kapasite kullanım oranının bulunması,
- Mevcut üretim miktarı ile başabaş noktası karşılaştırılarak uygulanan politikaların değerlendirilmesi ve revize edilmesi,
- Satış fiyatının, kâr eşiği noktasında, maliyet ve toplam kâr üzerine etkisinin bulunması,
- En düşük satış fiyatının belirlenmesi,
- Kâr hedefine ulaşmak için gerekli olan iş hacminin ve üretim miktarının saptanması.

Şekilde 1’de görüldüğü gibi “Q” üretim seviyesindeki bir işletme, bütün üretim masraflarını karşılayabilmekte ancak kâr edebilmek için bu seviyenin üzerinde üretim gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’deki önemli tarım ürünlerinin verim, maliyet ve satış fiyatı arasındaki ilişkilerini başabaş analizi yöntemi ile inceleyerek, tarım işletmelerinin finansal yapılarını farklı bir metot ile ortaya koymak hedeflenmiştir.

Şekil1. Başbaş Noktası ve Unsurları

Araştırmada analizlerin yapılmasında kullanılan formüller aşağıda belirtildiği gibidir:

Toplam Gelir = Q (üretim miktarı) x P (ürün satış fiyatı)

Toplam Masraf = TSM (toplam sabit masraf) + TDM (toplam değişken masraf)

ODM (ortalama değişken masraf) = TDM (toplam değişken masraf) / Q

$$\text{BBN (başa baş noktası)} = \frac{\text{TSM}}{\text{P} - \text{ODM}} \Rightarrow \text{TG (toplam gelir)} = \text{TM (toplam masraf)}$$

$$\text{BBN (tutar) (satış hacmi)} = \frac{\text{TSM}}{1 - \frac{\text{ODM}}{\text{P}}} \Rightarrow \text{TG (toplam gelir)} = \text{TM (toplam masraf)}$$

Katkı Payı = P – ODM

Katkı Payı Oranı = Birim katkı payı / Birim satış fiyatı

[Hedef Kâr (TG – TM)] + SM

$$\text{Hedef Kâr Noktası (miktar)} = \frac{\text{[Hedef Kâr (TG – TM)] + SM}{\text{P - ODM}}$$

Başa baş analizinin varsayımları:

- Masraflar sabit ve değişken olmak üzere ikiye ayrılmaktadır,
- Değişken masraflar, üretim hacmi ile aynı oranda artıp, aynı oranda azalmaktadır,
- Birim satış fiyatı sabittir,
- İşletmenin tek bir ürün ürettiği kabul edilmektedir,
- Sabit masraflar, çeşitli üretim seviyelerinde aynı kalmaktadır (Erkan, 2006).

2. Araştırma Bulguları

Yapılan çalışma sonucunda, arpa ve fındık dışındaki diğer ürünlerden, toplam masrafı karşılayacak düzeyde verim alındığı tespit edilmiştir. Arpada ortalama verim 241 kg/da iken, toplam masrafı karşılamak için elde edilmesi gereken verim (başabaş noktasında) 463 kg/da'dır. Bu durum, arpanın verim miktarının, olması gereken seviyeden % 48 daha az olduğunu göstermektedir. Ortalama fındık verimi 122 kg/da iken, bu rakam toplam masrafı karşılamaya yetecek üretim seviyesinden % 3 daha düşüktür. Analize dahil edilen diğer ürünlerin verim miktarları incelendiğinde, en yüksek verimin sırasıyla fiğ, domates ve kivi de olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünler içerisinde başabaş noktasının, ortalama fiğ veriminin oldukça altında çıkmasının sebebi, birim başına düşen değişken masrafların az, satış fiyatının ise yüksek olmasıdır. Domateste ise başabaş noktasının üzerinde üretim yapılması, verimin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Kivide başabaş notası 395 kg/da iken, ortalama verim 5.358 kg/da'dır. Kivi üretiminde de fiğ üretiminde olduğu gibi başabaş noktasının verimin oldukça altında çıkmasının temel sebebi, kivi fiyatının birim başına düşen ortalama değişken masraftan % 292 oranında fazla olmasıdır (Tablo 1). Buğday, ayçiçeği soya, kırmızı mercimek, kanola, mandalina ve yonca verimleri, başabaş notasına oldukça yakınken, dane mısır, çeltik, pamuk ve şeker pancarı verimlerinin, işletmelerin kâr elde edebilmeleri için yeterli oranda yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Önemli Tarım Ürünlerinin Verimleri ve Başa baş Noktaları

Ürünler	Verim (kg/da)	Başabaş noktası (kg/da)	Verimin başabaş noktasına olan uzaklığı (%)
Arpa	241	463	-48
Buğday	244	219	12
Dane Mısır	726	350	108
Çeltik	869	371	135
Pamuk	448	104	333
K. Mercimek	200	113	77
Ayçiçeği	212	186	14
Soya	369	360	2
Kanola	341	322	6
Şeker Pancarı	5.459	2154	153
Fındık	122	126	-3
Kivi	2.364	395	499
Mandalina	2.928	2.406	22
Domates	5.358	352	1.424
Yonca	1.090	751	45
Fiğ	746	38	1.875

Yapılan çalışmada, analiz edilen bütün ürünlerin katkı payı oranlarının pozitif çıkması, satış fiyatlarının sabit masrafların bir kısmının da olsa karşılayabildiği sonucunu göstermektedir. Katkı payı oranının düşük olması ürünün satış fiyatı ve birim başına düşen değişken masraf ile ilgilidir. Arpada olduğu gibi, ortalama değişken masrafın, satış fiyatı

içerisindeki payı ne kadar fazla olursa, katkı payı oranı o kadar az olacaktır. Ürünlerin satış fiyatları ile birim başına düşen değişken masraflar kıyaslandığında, ortalama değişken masrafın satış fiyatı içerisindeki payının arpada % 91, buğdayda % 80, dane mısır da % 61 ve çeltikte % 48 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Ürün satış fiyatının sabit masrafları karşılaması bakımından, ürünler içerisinde kivi ve fiğ ilk sırada yer almaktadır. Kivi ve fiğ satış fiyatının sabit masrafları karşılanmasına katkısı % 75 iken, arpada bu oran sadece % 9'dur (Tablo 2).

Satış hacmi, işletmelerin belli bir seviyede, kâra geçmeleri için gerekli olan üretim miktarına ulaştıklarında, elde ettikleri üretim değeridir. Yapılan analiz doğrultusunda arpa ve fındık dışındaki diğer ürünlerin satış hacimlerinin kâr getirecek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Arpada satış hacminin toplam masrafı karşılayacak seviyeye ulaşması için % 91 oranında artması gerekirken, fındıkta % 4 oranında artması gerekmektedir (Tablo 3).

Tablo 2. Ürünlere Ait Satış Fiyatları ve Katkı Payı Oranları

Ürünler	Satış Fiyatı (TL/kg)	ODM (TL/kg)	ODM'nin Satış fiyatı içerisindeki payı (%)	Katkı Payı	Katkı payı oranı (%)
Arpa	0.42	0.38	91	0.04	0.09
Buğday	0.52	0.42	80	0.10	0.20
Dane Mısır	0.47	0.29	61	0.18	0.39
Çeltik	1.06	0.50	48	0.55	0.52
Pamuk	1.62	0.93	58	0.69	0.42
K. Mercimek	1.10	0.71	65	0.39	0.35
Ayçiçeği	0.83	0.62	76	0.20	0.24
Soya	0.86	0.64	74	0.22	0.26
Kanola	0.67	0.51	76	0.16	0.24
Şeker Pancarı	0.13	0.09	71	0.04	0.29
Fındık	4.06	2.41	59	1.65	0.41
Kivi	1.54	0.39	25	1.15	0.75
Mandalina	0.43	0.19	44	0.24	0.56
Domates	0.74	0.31	42	0.43	0.58
Yonca	0.37	0.14	37	0.23	0.63
Fiğ	0.88	0.22	25	0.66	0.75

Arpa satış hacminin, toplam masrafı karşılamaya yetmesi için 195 TL/da olması gerekirken, fındıkta 511 TL/da olması gerekmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Ürünlere Ait Satış Hacimleri

Ürünler	Gerçekleşen satış hacmi (TL/da)	Başabaş noktası satış hacmi (TL/da)
Arpa	102	195
Buğday	127	114
Dane Mısır	340	164
Çeltik	919	392
Pamuk	724	167
K. Mercimek	220	125
Ayçiçeği	175	154
Soya	317	310
Kanola	230	217
Şeker Pancarı	699	276
Fındık	493	511
Kivi	3.635	607
Mandalina	1.262	1.037
Domates	3.985	261
Yonca	399	275
Fiğ	658	33

Başabaş noktasının, belirtildiği gibi kârın sıfır olduğu noktadaki üretim seviyesini işaret ettiğinden yola çıkarak, üreticilerin, hedefledikleri kâra ulaşmaları için ne kadar üretim gerçekleştirmeleri gerektiğini tespit edebiliriz. Örneğin, buğday üretiminden hedeflediğimiz kâr 30 TL/ da ise;

$$\text{Hedeflenen kâr noktası (miktar)} = \frac{\text{Kâr} + \text{TSM}}{\text{P} - \text{ODM}} = \frac{30 + 22,21}{0,52 - 0,42} = 514 \text{ TL/da}$$

buğdaya ait sabit masraf, fiyat ve ortalama değişken masraf verilerini kullanarak yapılan hesaplamada, hedeflediğimiz kâra ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken üretim miktarının 514 kg/da olduğu tespit edilebilmektedir. Türkiye’de mevcut tarım işletmelerinde elde edilen kârın % 30 oranında artırılması senaryosu için yapılan hesaplamada, elde edilmesi gereken üretim miktarları tablo 4’te verilmiştir.

Bunun yanında, mevcut üretim seviyesinde, seçilen ürünlerden elde edilen kârlar incelendiğinde, en fazla kârın kivi (2.256 TL/da), domates (2.169 TL/da) ve fiğ (468 TL/da) üretiminden elde edildiği, çeltik üretiminden elde edilen kârın (276 TL/da) ikinci sırada, pamuk üretiminden elde edilen kârın (236 TL/da) ise üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir (Tablo 4). Arpa ve fındık üretiminde ise elde edilen üretim miktarının, toplam masrafı karşılamaya yetecek düzeyde olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4. Ürünlere Ait Brüt Kârlar ve % 30 Kâr Artışı İçin Gerekli Üretim Miktarları

Ürünler	Kârın % 30 artması için elde edilmesi gereken üretim miktarı (kg/da)	Mevcut üretim seviyesinde işletmelerin elde ettiği kârlar (TL/da)
Arpa	315	-8
Buğday	252	3
Dane Mısır	839	68
Çeltik	1.018	276
Pamuk	552	236
K.Mercimek	226	34
Ayçiçeği	220	5
Soya	372	2
Kanola	347	3
Şeker Pancarı	6.450	122
Fındık	123	-7
Kivi	2.955	2.256
Mandalina	3.085	125
Domates	6.860	2.169
Yonca	1.192	78
Fiğ	958	468

Ancak ürünlere verilen 2010 destekleme fiyatları analize dahil edildiğinde arpa ve fındıktan elde edilen gelirin de toplam masrafı karşılamaya yetecek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Desteklemeler ile birlikte arpadan elde edilen kâr 5,54 TL/da olurken, fındıktan elde edilen kâr 143 TL/da olmaktadır.

Tablo 5. Desteklemelerle Birlikte Arpa ve Fındıktan Elde Edilen Kâr

Ürünler	Mevcut Kâr (TL/da)	*2010 Yılı Verilen Toplam Destek (TL/da)	Desteklemeler İle Birlikte Elde Edilen Kâr (TL/da)
Arpa	-8	13.54**	5.54
Fındık	-7	150***	143

*Kaynak: Anonim, 2010

**2010 yılı arpa için verilen destekler; mazot 3.25 TL/da, prim 0.04 TL/da, gübre 4.25 TL/da, toprak analizi 2.50 TL/da, sertifikalı tohum 3.50 TL/da.

***2010 yılı fındık için 150 TL/da alan bazlı gelir desteği verilmiştir.

3. Sonuç

Türkiye, tarımsal ürünler için gerekli olan coğrafik ve iklimsel koşullara sahip olduğundan, ürün çeşitliliği konusunda Dünyanın önde gelen ülkeleri arasındadır. Ancak tarımsal işletmelerin genellikle küçük ölçekli aile işletmeleri olması ve bu işletmelerde düzenli kayıt tutulmaması, tarımsal işletmelerin finansal pozisyonlarının belirlenmesinde en büyük sorunu oluşturmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde yöneticilerin en önemli rolü işletmenin sözcülüğü iken, büyük

ölçekli işletmelerde, işletmelerin kaynak yapısını düzenlemektir (Cinemre, 2004). Ancak her iki türlü işletmenin de temel amacı kâr elde etmektir. Bu amaç doğrultusunda işletmecilerin, gerçekleştirdiği faaliyeti bilmeleri ve ellerinde bulunan kaynakları etkin bir şekilde kullanmaları, onları temel amaca daha da yaklaştıracaktır. Bu bağlamda, Türkiye'deki tarım işletmelerinin, faaliyetlerine yön vermeleri ve karar almaları hususunda çeşitli finansal analizlerin yapılması, daha doğru adımlar atmalarına katkı sağlayacaktır. İşletmelerin tüm kaynakları ve faaliyetleri hakkında tek bir finansal analiz sonucuna göre kesin tespitlerde bulunmak zor olsa da, başabaş analizi gibi analizlerle işletmelerin gidişatı hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Yapılan çalışmada, seçilmiş ürünlerle ilgili tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin, üretim masraflarını karşılayacak seviyede ürün elde ettikleri ve satış fiyatlarının sabit masrafların karşılanmasına olan katkısının oldukça fazla olduğu belirlenmiştir. Domates ve kivi fiyatları ile birim alandan alınan üretim miktarının yüksek olması sebebiyle bu iki ürün, seçilmiş ürünleri içerisinde en fazla kâr getiren ürünler olmuştur. Ayrıca destekleme fiyatları hesaplamaya dahil edildiğinde, tüm ürünlerden elde edilen kârın daha da yüksek olduğu görülecektir.

Ancak arpa ve fındık üretilen bazı bölgelerde, birim maliyetlerin fazla olması ve satış fiyatı ile birlikte elde edilen ve-
rim miktarının düşük olması neticesinde, toplam masrafların karşılanması konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Bu sorunun, kaynakların daha etkin kullanımını sağlayarak maliyetlerin düşürülmesi ile giderilmesi mümkündür.

Kaynaklar

Anonim, 2010. http://www.tugem.gov.tr/document/tarimsal_destek2010.html, (14.06.2012).

Acar, M., 2003. "Tarımsal İşletmelerde Finansal Performans Analizi", Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 20, ss. 21-27.

Cinemre, H., A., 2004. "İşletme Yönetimi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ders Kitabı, No: 50.

Erkan, M., 2006. "Başabaş ve Kaldıraç Analizler".

<http://web.sakarya.edu.tr/~msarac/tr/icerik/dersler/dn1/FinansalPlanlama-BB&Kaldr.pdf>, (14.06.2012).

Hayvan Beslemede Zeolit Maliyete Etkisi ve Kullanımının Yaygınlaştırılması Olanakları

Dilek ŞENTÜRK DEMİREL¹
senturk@dicle.edu.tr

Songül AKIN
sakin@dicle.edu.tr

Ramazan DEMİREL¹
ramazand@dicle.edu.tr

¹Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi, DİYARBAKIR

Özet

Hayvansal üretim maliyetlerinin %50-80'ini yem giderleri oluşturmaktadır. Beslemede temel sorun hayvanın günlük olarak ihtiyaç duyduğu enerji ve protein miktarının tam olarak sağlanamamasıdır. Bu durum hayvanda verim düşüklüğüne yol açmakta dolayısıyla toplam hayvan yetiştiriciliği maliyetini yükseltmektedir. Tarımsal üretimde temel amaç kullanılan girdilerin karşılığında en yüksek geliri elde etmektir. Ekonomik prensip gereği belirli bir miktar üretim kaynağı kullanarak en yüksek faydayı elde etmek tarımsal üretimde temel amaçtır. Entansif hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesi ile birlikte hayvanın günlük tükettiği yem miktarından ziyade, yemin içeriği son derece önemli hale gelmiştir. Bu nedenle de yem katkı maddeleri kullanılarak yem içerikleri zenginleştirilmeye çalışılmaktadır. Zeolitler birçok kullanım alanı yanında yem katkı maddesi olarak da kullanılmaktadır.

Bu çalışmada zeolit yem katkı maddesi olarak kullanımının diğer katkı maddeleri ile karşılaştırılma yapılmak suretiyle maliyet üzerindeki etkileri ve zeolit kullanımının yaygınlaştırılması için yapılabilecek tarımsal yayım faaliyetlerinin neler olabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toksin bağlayıcı, zeolit, katkı maddesi, tarımsal yayım, maliyet

Effect of zeolite on feed cost and its possibilities of using in animal Nutrition

Abstract

Animal feed sources has a share of 50-80 of total production cost. Basic problem in animal nutrition is in difficulties to supply of daily energy and protein requirements of animal. This situation cause lower levels of animal product, so increase production cost. Basic principle in agricultural production is getting highest income using little bit production source considering economic principle. Following intensive animal production, feed constituents were become important other than daily feed consumption. So, using of feed additives in order to increase feed constituents were become important. Zeolites in addition to some using areas, they have been using in animal nutrition as feed additives.

In this article, zeolites will be compare with other feed additives in order to decrease animal production cost and agricultural extension of results will be argued.

Key words: Toxin binder, zeolite, Feed additive, agriculture extension, cost

1. Giriş

Dünya nüfusunun artışına paralel olarak tarımsal ürünlere olan artan talep, bitkisel üretim gibi hayvansal üretimde de entansif üretimi zorunlu hale getirmiştir. Entansif üretimde amaç birim alandan en yüksek verimin alınmasıdır (Açıl, 1984). İnsan beslenmesinde protein kaynağı olan et, süt ve yumurta gibi hayvansal ürünlerin kişi başına tüketim miktarları ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan göstergelerden birisidir. Nüfusun hızlı bir şekilde artış gösterdiği ve ekonomik kalkınma çabalarının yoğun olarak sürdürüldüğü Türkiye'de de hayvancılık, bir taraftan yeterli ve dengeli bir beslenmenin sağlanabilmesi, diğer taraftan kalkınma için gerekli dövizin elde edilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Sarıözkan, 2007). Bir toplumun gıda talebi ve tüketim alışkanlıkları; ürünlerin kalitesine, fiyat ve hijyen özelliklerine, ülkedeki milli gelir dağılımına, tüketicinin eğitimi, gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik özelliklerindeki farklılıklara bağlı olarak değişebilmektedir (Şengül, 2004). Günümüzde hayvan beslemede verimliliğin artırılması amacıyla yemlerin enerji ve protein içeriklerin yükseltilmesi için çeşitli yem katkı maddeleri kullanılmaktadır. Son yıllarda Dünya gündemini oluşturan çoğu zaman tedavisi mümkün olmayan veya çok zor tedavi edilebilen hastalıkların doğal olmayan besin maddelerinin tüketilmesi ile çok yakından ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Bitkisel ve hayvansal üretimde kullanılan ve çoğu zaman doğal olmayan, üstelik yem maliyetini artıran çeşitli katkı maddelerinin kullanılması sonucu insan sağlığı olumsuz etkilenmektedir.

Yem katkısı olarak kullanılan antibiyotiklerin birçok ülkede büyüme faktörü olarak kullanılmasının yasaklanması ve deli dana hastalığı (BSE) vakalarının görülmesiyle birlikte, subklinik enfeksiyonları önlemeleri, büyümeyi teşvik etmeleri ve insan sağlığını olumsuz etkilemeyen özellikleri nedeniyle probiyotikler, prebiyotikler, esansiyel yağlar ve humatlar alternatif yem katkı maddesi olarak hayvan yemlerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadırlar (Ball, 2000). Bu anlamda kullanılan doğal mineral kaynaklarından birisi de zeolittir.

Doğal zeolit çeşitlerinden birisi olan klinoptilolit mineralinin hayvancılıkta yem katkı maddesi olarak kullanımına Türkiye'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin" 10 Haziran 2005 tarihli 25841 sayılı kanununun Ek7/D.6 maddesine göre; Avrupa Birliğinde ise Avrupa Yem Komisyonu tarafından 16 Haziran 1999 yılı 70/524/EEC direktifi ile izin verilmiştir (Anonim, 2008).

Zeolit mineralinin hayvan beslemede birçok yararı olmasına karşın, yeterince yaygınlaştırılmamıştır. Bir yeniliğin benimsenmesinde faydaları yanında ekonomikliği de oldukça önemli bir unsurdur. Bu mineralin avantajlarının bilinmesi, hayvan üzerindeki etkilerinin tüm boyutlarıyla araştırılması, sonuçların üreticilerle paylaşılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

1.1. Zeolit Mineralinin Özellikleri

Zeolitlerin yapıları bal peteği veya kafese benzeyen, değişebilir katyonlar ve su içeren, 2–12 Å boyutlarında milyonlarca kanal ve boşluklardan oluşmaktadır. Bünyesindeki boşluklara kolayca girebilen ve yer değiştirebilen sıvı ve gaz molekülleri ile toprak alkali iyonlarından ileri gelen “moleküler elek” yapısındadır. İyon değişimi özelliği nedeniyle hayvanlarda bir katyonu absorbe ederken diğerini desorbe etmek suretiyle bir tampon görevi yapar. Bazı kil minerallerinden farklı olarak suda çözünmeyen, buldukları ortamda uzun süre bozunmadan kalabilen, katyon değişim kapasitesi yüksek minerallerdir. Örneğin 100 g toprakta; kil KDK 30 meq, turban 150 ve zeolit 195 meq dir.

Doğal zeolit mineralleri içinde klinoptilolit türü lifsi olmayan mineral yapısı, zararlı elementler içermemesi ve kalitesinin yüksekliği nedeniyle organik hayvancılıkta yaygın olarak kullanılmaktadır (Çelebi ve ark., 2004).

Doğal zeolit klinoptilolit; alkali ve toprak alkali katyonlardan Na, K, Ca ve Mg gibi elementleri içeren sulu alüminosilikatdır. Dünyada zeolit üretici ülkeler; ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Küba, Çin, eski SSCB, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Kore’dir. Türkiye’nin zeolit rezervi 45.8 milyar ton olup, Ankara, Kütahya, Manisa, İzmir, Balıkesir ve Kapadokya’da bulunmaktadır (Anonim, 2001).

1.2. Zeolitinin Kullanım Alanları

Doğal zeolitler hayvan beslemenin haricinde; gübreleme ve toprak hazırlanması, tarımsal mücadele, toprak kirliliğinin kontrolü, atık suların, baca gazlarının ve petrol sızıntılarının temizlenmesi, oksijen üretimi, kömürden elektrik enerjisi üretiminde, doğal gazların saflaştırılmasında, güneş enerjisinden faydalanmada, petrol ürünleri üretiminde, maden arama-da, kâğıt endüstrisiyle, inşaat, sağlık ve deterjan sektörlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Zeolitlerin 1965 yılından beri besi yemlerinde kullanımı konusunda yapılan çalışmalarda; %1.5-15 arasında değişen düzeylerde karma yemlere katılmasının hayvan sağlığını bozmaksızın canlı ağırlıkları artırdığı kaydedilmektedir. Beside genellikle klinoptilolit ve mordenit çeşitleri kullanılmakta olup, yem katkı maddesi olarak kullanılan zeolitler %75-85 oranında klinoptilolit içermeli ve bor içeriği 10 ppm’ den düşük olmalıdır (Anonim, 2001).

Klinoptilolit yemlere katıldığında; toksinleri tutup, yemdeki besleyici maddeleri absorblamasıyla daha etkin bir yem tüketimi sağlar, hazmı kolaylaştırır ve besin maddelerinin daha etkin bir şekilde tüketimini sağlar. Klinoptilolitin yem değerini arttırmasıyla üretim maliyeti düşmekte ve besi süresi kısalmaktadır. Keza sindirim sistemine girdiği andan atılınca kadar devamlı iyon değişimi yapar ve aktif kalır. Alüminosilikat yapı bozulmadığından da, sistemde birikmez, kana karışmaz ve tamamı vücut dışına atılır.

Doğal zeolitler diğer yem içerikleriyle (vitamin, antibiyotik, iz elementler veya fosfatlar) interaksiyona girmezler (Pond ve ark., 1988), yem dönüşüm oranı, performans ve yem tüketimi üzerine aflatoksinin olumsuz etkilerini minimize ederler (Parlat ve ark., 1999; Oğuz ve Kurtoğlu, 2000), hayvanların karaciğerlerindeki mikotoksin konsantrasyonlarını azaltırlar (Oğuz ve Kurtoğlu, 2000; Rizzi ve ark., 2003) ve hayvan sağlığını iyileştirip, biomass (bağırsaklarda sindirilemeyen bir mannanoligosakkarit) üretimini arttırırlar (Papaioannou ve ark., 2004).

Klinoptilolit, yüksek oranda nem ve yağ bünyesinde depolayabilmektedir. Bu nedenle yemlerde depolama sırasında nemden kaynaklanabilecek oksidasyon ve küflenmeyi engeller. Rasyon enerjisinin arttırılması için ilave edilen sıvı yağların yemden serbest bırakılmasını ve depoda okside olmasını engeller. Yem hazırlanmasında çok iyi bir pelet bağlayıcı ve kekleşmeyi önleyici olarak görev yapar ve peletlerin depolanma ve taşınmasındaki kırılmayı azaltır (Angulo ve ark., 1995).

Klinoptilolit, geviş getiren hayvanların işkembelerinde oluşan amonyağı absorbe ederek, mikroorganizmaların protein sentezi için ihtiyaç duydukları azotun kesintisiz olarak ortamda bulunmasını sağlar. Ayrıca absorpsiyon gücü ile rumende oluşabilecek aşırı amonyağı tutarak hayvanı toksik düzeydeki amonyak birikimine karşı koruyabilmekte ve gaz sıkışmalarını azaltmaktadır. Dışkıının nem içeriği azaltılarak, barınak içerisindeki kötü koku oluşumunun engellendiği, sinek larvalarının sayısının azaltıldığı bildirilmiştir. Yapılan deneylerde yemlerine klinoptilolit eklenen hayvanlarda ishal vakalarında bariz azalma görülmüş ve Eylül 1995’den beri içerisinde saflaştırılmış klinoptilolit bulunan bir ilaç olan EntereX, Cuban ilaç kontrol şirketi tarafından ishal kesici bir ilaç olarak kabul edilmiştir (Sampson, 2006).

Altlık olarak 5-8 mm kalınlığında klinoptilolit serildiğinde; zemin çamurlaşmaz, sürekli ıslak ve soğuk altlıkta yatan hayvan kaynaklanan ishaller önlenir, hayvanların ayakları çatlamaz (Anonim, 2008).

Klinoptilolit, kalsiyumun işlerliğini arttırdığından yumurtaların kabuk kalitesini iyileştirir, kabuksuz veya çatlak yumurta oluşumunu engeller. Keza yumurta kabuklarının pürüzsüzlüğünü önler, doğal bir renk kazandırır, raf ömrünü uzatır ve verimi düşen yaşlı hayvanlardan standarda yakın verim alınmasını sağlar. Hayvanların kemik yapılarını destekleyerek, özellikle broyler yetiştiriciliğinde görülen bacak kusurlarını ortadan kaldırır, sürünün birernekliğinin bozulmasını engeller, ölüm oranlarını azaltıp, verimi arttırır ve dışkıının su içeriğini azaltır. Altlıkların ve dışkıının kuru olması, kümes havasının temiz olmasını sağlar ve hayvanları hastalıklara karşı korur (Mumpton, 1999). Nitekim broyler rasyonlarına %2, altlıklarına ise 2 kg/m² klinoptilolit uygulanan bir çalışmada büyüme ve altlık kalitesi üzerine klinoptilolitin olumlu

etki yaptığı belirlenmiştir (Karamanlis ve ark. 2008).

Volkanik kökenli klinoptilolit (en az %85 klinoptilolit ve en fazla %15 feldispat, mika ve kil içeren, kuvars ve fiber içermeyen volkanik orijinli sulu kalsiyum alüminoksit formunun broyler yemindeki oranı en fazla 20 g/kg seviyesinde olmalıdır (Anonim, 2010).

Zeolitler ruminantların bulunduğu ortamlardaki idrar ve dışkıdan kaynaklanan amonyak ve metan kokusunu absorbe ederek, özellikle genç hayvanlarda bu gazlardan kaynaklanan olası zattürre hastalığını ve verimde azalmayı önlemektedir. Zeolitlerin hayvan altlıklarında kullanılmaları ile nem absorblanarak, ahırın daha temiz olması sağlanmakta ve haşere oluşumu önlenmekte veya azaltılmaktadır.

Rumende açığa çıkan amonyumu tutup, iyon değiştirici özellikleri nedeniyle kontrollü olarak ortama bırakırlar. Bu yavaş salınım sayesinde işkembedeki mikroorganizmaların devamlı ve kontrollü biçimde çoğalmasıyla, hayvan beslemede büyük öneme sahip olan bakteriyel proteinin oluşumu sağlanır. Yüksek amonyak konsantrasyonları toksik olabilir ve böylece bağırsak epitel hücrelerinin bozulmasını arttırabilirler. Yemlerle alınan doğal zeolitler, pH'yı ve gastrointestinal salgıları tamponlama kapasitesini ayarlar. Keza ince bağırsak epiteli boyunca taşınmayı, bakteriyel floranın kompozisyonunu ve bakteriyel ürünlerin rezorbsiyonunu, vitaminleri ve mikro elementleri etkiler (Varel ve ark., 1987). Zeolitler amfoteriktir, asit ve alkali ortamlarda çözülebilirler fakat onların çözülebilirlikleri genellikle sindirim sisteminde düşüktür. Hayvanlar tarafından tüketilen zeolitte bulunan serbest alüminyumun çok az miktarı bağırsaklardan emilir (Boranic, 2000; Kyriakis ve ark., 2002).

Nestorov ve ark., (1985), 10 ve 184 günlük buzağuların kaba yemlerine %5 doğal zeolit katılması sonucu canlı ağırlıkta %20 artış olduğunu, hayvanların iştahının açıldığını, daha hızlı büyüdüklerini ve ishal vakalarının azaldığını, daha fazla yem tüketimine rağmen, birim ağırlık artışı için yem masrafının daha düşük olduğunu, keza doğal zeolitin bazı amino asitlerin azotunu adsorblayıp, onları stabilize etmesiyle 1 kg karkas üretimi için gereken enerjiyi azalttığını, bazı zeolitlerin yemden yararlanmayı %0.5 - 2 oranında arttırdığını belirlemiştir. Çolpan ve ark., (1995) da besi sığırlarında konsantre yeme %1.5 oranında doğal zeolit katılmasının besi performansı ile kesim ve karkas özelliklerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kuru dönemdeki süt ineği rasyonlarına %0, 1.25 ve 2.5 düzeylerinde klinoptilolit eklenmesiyle; serum mineral seviyesinin değişmediğini, doğum felcinin şiddetinin azaltılmasında düşük maliyetli bir tedavi olarak kuru dönemin son ayında %2.5 seviyesinde kullanımının uygun olacağı belirtilmiştir (Katsoulos ve ark., 2005).

Zeolitin rumende üreden çözünen amonyağın fazlasını (%15'e kadar) depolayıp, zehirlenmeye karşı koruduğu belirlenmiştir (Kyriakis ve ark., 2002). Erkek merinos kuzularında üreli rasyonlara %2.5, 5 ve 7.5 düzeylerinde zeolit eklenmesinin yapağı mukavemetini arttırdığını bunun da zeolitin yapısında Ca, P ve Si'un bulunması sebebiyle olduğunu belirtmişlerdir (Çolpan ve Yalçın, 1986),

Kuzu rasyonlarına %2 - 4 oranlarında doğal zeolit eklenmesiyle; canlı ağırlığın, kandaki üre ve amonyak azotu düzeylerinin arttığı, rumen sıvısındaki üre ve amonyak azotu düzeylerinin ise azaldığı saptanmıştır (Filya ve ark., 1999).

Sindirim sistemine gastrointestinal nematodların verildiği kuzu rasyonuna %3 klinoptilolit ilavesinin; nematodlarla mücadelede etkili olduğu, ilaçların et ve sütteki kalıntılarının yok edilebileceği, canlı ağırlığı arttırdığı, yemden yararlanma oranının ise 3.97'ten 4.26'ya çıktığı bildirilmektedir (Deligiannis ve ark., 2005).

Sprague dawley ratlara 8 hafta süreyle karma yemle, %6 seviyesine kadar klinoptilolit verilmesinin; nispi organ ağırlığı, yem tüketimi ve yem değerlendirme etkinliğini değiştirmediği, bu seviyeye kadar hayvan sağlığını ve verimini olumsuz etkilemeksizin güvenle kullanılacağı belirlenmiştir (Demirel, 2008).

Domuz yemlerine %2 klinoptilolit ilavesinin amonyağı %24.6 oranında azalttığı, canlı ağırlık artışı ve yem dönüşüm oranını arttırdığı (Theophilou, 2000), domuz yavrularına %2 klinoptilolit verilmesinin, hayvanların sağlık durumları, yem tüketimi, canlı ağırlık artışı ve kan plazma parametrelerini etkilemezken, yemden yararlanma oranını kötüleştirmediği ve ishali önlediği (Malagutti ve ark., 2002), keza domuz rasyonlarına %2 klinoptilolit eklenmesinin yem tüketimini etkilemeden canlı ağırlığı artırdığı ve yemden yararlanmayı önemli derecede azalttığı bildirilmiştir (Alexopoulos ve ark., 2007).

Doğal zeolitler; hayvan barınaklarında altlıklara eklenerek, ortaya çıkan amonyak gazını absorbe etmek suretiyle amonyağın hayvan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini gidermede, yemlere katıldığında; mikroorganizmaların etkisiz hale getirilmesiyle mikotoksinlerin emilmelerini engelleyerek, antibiyotiklerin kullanımının azaltılmasında, yemdeki besleyici maddeleri absorblamasıyla daha etkin bir yem tüketimi sağlamada, yem değerlendirme sayısının iyileştirilmesiyle üretim maliyetinin azaltılmasında, canlı ağırlığı, yumurta ve süt verimini arttırmada, büyükbaş hayvanlarda doğum felcinin şiddetini azaltmada kullanıldığı ve nontoksik etkili olduğu belirlenmiştir (Parlat ve ark., 1999; Oğuz ve ark., 2000; Oğuz ve Kurtoğlu, 2000; Polat ve ark., 2004; Deligiannis ve ark., 2005; Katsoulos ve ark., 2005; Demirel, 2008. Demirel ve ark. 2011).

2. Alternatif Katkı Maddeleri ile Zeolit Maliyetinin Karşılaştırılması

Karlı hayvancılığın ana ilkesi, hayvanların fizyolojik faaliyetleri ile verilecek yem ham maddelerinin yapısı arasındaki ekonomik dengenin kurulmasıdır. Ekonomik prensipler gereği hayvan yetiştiriciliğinde belirli masrafa karşılık daha yüksek çıktının sağlanması özellikle hayvan beslemede sürekli araştırmaları gerekli kılacaktır. Bunun sonucu olarak çeşitli ülkelerde çalışmalar yapıp karma yem formülleri hazırlanmıştır (Kutlu, 2009). Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde, karma

yem endüstrisi, karma yem üretim ve tüketiminin tarihsel süreç içerisinde büyük gelişmeler gösterdiği bilinmektedir. Yemlere eklenen antibiyotikler, mineraller, antioksidanlar, büyütme faktörleri karma yemlerin içeriklerinin zenginleşmesine, besin değerlerinin artmasına neden olmuştur (Karabulut ve ark. 1999).

Bilindiği gibi üretimin farklı aşamalarındaki her bir işlem ekstra bir maliyete katlanılmasına da neden olmaktadır. Ham zeolitin doğal olması ve birim fiyatının 0.15 TL gibi düşük bir meblağ olup, doğrudan üretici tarafından hazırlanan karma yemlere katılabilecek nitelikte olması nedeniyle, maliyet açısından alternatiflerine göre oldukça avantajlıdır. Kanatlı kümes hayvanı yetiştiriciliğinde yem maliyetinin, toplam maliyetin yaklaşık %70-80'i arasında olduğu göz önüne alındığında birçok katkı maddesine göre daha ucuz olan zeolit maliyeti düşürücü bir etkiye sahiptir.

Zeolitin saf olmasının yanı sıra, diğer alternatiflerine göre maliyetinin düşüklüğü kullanımının yaygınlaşmasını kolaylaştıracaktır. Tarımsal yayımda üreticinin yenilikleri benimsemesinde önerilen yeniliğin üreticinin ihtiyacına cevap verecek nitelikte olması ve yeniliğin ekonomikliği oldukça önemlidir (Özçatalbaş ve Gürgen, 1988). Tarımsal yayım üreticiler ile araştırma kurumları arasında bilgi alışverişinin kurulması ve bunun sonucu olarak karşılıklı etkileşim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir (Özçatalbaş ve Gürgen, 1988). Ayrıca tarımsal yayım kullanılan tarım teknolojisinin yenileştirilmesi tarımsal üretim etkinliğinin ve gelirinin artırılması ve yaşam koşullarının bu şekilde iyileştirilmesi sürecidir (Taluğ ve Tatlıdil, 1983).

Doğal zeolitlerin alternatif katkılarla karşılaştırılması Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo'dan da anlaşılacağı gibi zeolit, toksin bağlayıcı içeren alternatif ticari katkı maddelerine göre maliyet açısından oldukça avantajlıdır. Şöyle ki en yakın alternatifinden 7.43 kat, en pahalı olanından ise 14.64 kat daha ucuz olduğu görülmektedir. Ancak, tablodaki ticari preparatlarda toksin bağlayıcılara ilave olarak; esterleşmiş glukomannan, maya, bitki ve alg özleri, asit-enzim karışımları vb. gibi yemlere farklı avantajlar sağlayan ilave yem katkı maddeleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece toksin bağlayıcı özellikleri nedeniyle doğal toksin bağlayıcı olan klinoptilolit ile fiyat açısından karşılaştırılmaları yapılmıştır.

Tablo 1. Alternatif Toksin Bağlayıcılar ile Zeolitin Maliyetlerinin Karşılaştırılması.

Alternatif katkılar	Fiyat /kg - preparat	Miktar (kg/ton yem)	Maliyet (TL/Ton yem)
Mycosorb	6.00 \$	1.0	10.98
Mycofix	3.50 €	1.0	7.81
Toxifix	2.36 TL	2.5	5.90
Betadox	4.72 TL	1.5	7.08
Bacotox 1005	2.00 €	1.5	6.71
Caprex	2.50 €	1.0	5.57
Sobratox	1.00 €	2.5	5.57
Zeolit	0.15 TL	5.0	0.75

08. 06. 2012 tarihindeki döviz kurları: 1USD \$= 1.83 TL, 1€= 2.23 TL.

Ülkemizde karma yem üretimi, faal olan 478 fabrika ile yıllık 13.2 milyon ton civarındadır ve yıllar itibarıyla artmaktadır. Bu miktarın yaklaşık olarak 5.6 milyon tonu tavuk yemleridir (Anonim, 2011). Söz konusu firmaların az bir kısmı zeoliti kullanmaktadır ki bu oranın artırılması için özellikle tarımsal yayım çalışmalarının yem üreticilerine yoğunlaştırılması gerekmektedir. Konu ile ilgili bilimsel araştırma sonuçlarının ve uygulama çalışmalarının gerçekleştirilecek toplantılarda paylaşılmasının zeolitin yaygınlaştırılmasında oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. Zeolitin tüm kanatlı kümes hayvanı yemlerinde toksin bağlayıcı olarak yıllık kullanılma potansiyeli de yaklaşık olarak 28 bin ton civarındadır. Ayrıca geniş getiren hayvanların yemlerinde de en az bu kadar kullanılabileceği göz önünde tutulmalıdır.

3. Sonuç ve Öneriler

Hayvanlar üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle doğal zeolitlerin geleneksel ve organik hayvancılık sistemlerinde geniş bir kullanım alanı bulduğu literatür bildirişlerinden anlaşılmaktadır. Ülkemizdeki hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük aile işletmelerinden oluşması ve örgütsüz olmaları nedeniyle tarımsal yayım faaliyetlerine büyük işletme sahipleri kadar katılmadıkları bilinmektedir. Bu nedenle de zeolitin karma yemlerde kullanımının yaygınlaştırılması için öncelikli olarak karma yem ile ilgili sektörlerin bilinçlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. İşletme yapısı nispeten daha büyük olan ve karma yemini kendisi üreten çiftçilere yönelik tarımsal yayım çalışmalarının da (proje ve demonstrasyon yoluyla) yapılması zeolitin kullanımının yaygınlaştırılmasında etkili olacaktır. Ayrıca doğal toksin bağlayıcılar ile benzer etkili, ticari olarak kullanılanların aynı denemede önerilen dozlarının etkinliklerinin karşılaştırılması yapılarak, konu hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılması ve sonuçlarının paylaşılması ülkemiz hayvancılık sektörü için yararlı olacaktır.

Kaynaklar

Açıl, F., 1984. "Tarım Ekonomisi Dersleri", Ankara Üniversitesi Yayınları. Ders kitabı. Ankara.

Alexopoulos, C., Papaioannou, D. S., Fortomaris, P., Kyriakis, C. S., Tserveni-Goussi, A., Yannakopoulos, A., Kyriakis, S. C., 2007. "Experimental Study on The Effect of in-Feed Administration of A Clinoptilolite-Rich Tuff on Certain

- Biochemical and Hematological Parameters of Growing and Fattening Pigs”, *Livestock Science*, 111(3), 230-241.
- Angulo, E., Brufau, J., Esteve-Garcia, E., 1995. “Effect of Sepiolite on Pellet Durability in Feeds Differing in Fat and Fibre Concent”, *Animal Feed Science and Technology*, 53, 223-241.
- Anonim, 2001. “DPT. 8. 5 Yıllık Kalkınma planı”, Endüstriyel Hammaddeler Alt Komisyonu Genel Endüstri Mineralleri II (Mika, Zeolit, Lületaş). Ankara
- Anonim, 2008. “Rotamin” Yem Katkısı. Rota Madencilik, www.zeoliteproducer.com. Erişim Tarihi: 12.06.2008.
- Anonim, 2011. “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü Kayıtları”, Ankara. Erişim Tarihi: 12.06.2011.
- Anonim, 2012. Kanatlı Yetiştiriciliğinde Organik Tarım. www.tarım.gen.tr, Erişim tarihi: 14.05.2012.
- Ball, A. 2000. “The New Source in Poultry Feeding After the Ban of Growth Promoters”, 5. Uluslararası Yem Kongresi ve Fuarı, 1–2 Mayıs, Antalya, 87-93.
- Boranic, M., 2000. “What A Physician Should Know About Zeolites”, *Lijec. Vjesn.*, 122, 292-298.
- Çelebi, Ş., Macit, M. ve Karaca, H., 2004. “Yumurta Tavuğu Rasyonlarına Geç Dönemde Zeolit İlavesinin Performans ve Bazı Önemli Yumurta Kalite Özellikleri Üzerine Etkisi”, 4. Ulusal Zootekni Bilim Kong., 405-409, Isparta.
- Çolpan, İ., Yalçın, S., 1986. “Zeolit İçeren Rasyonların Erkek Merinos kuzularında Yapağı Özelliklerine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Vet. Fak. Dergisi*, 33 (2).
- Çolpan, İ., Tuncer, Ş. D., Önel, A., Yıldız, G., 1995. “Limozin X Jersey (F1) Melezi Tosunlarda Zeolitin Besi Performansı ve Karkas Özelliklerine Etkisi”, *Lalahan Araş. Enst. Dergisi*, 35 (3-4), 26-43.
- Deligiannis, K., Lainas, T., Arsenos, G., Papadopoulos, E., Fortomaris, P., Kufidis, D., Stamataris, C., Zygoyiannis, D., 2005. “The Effect of Feeding Clinoptilolite on Food Intake and Performance of Growing Lambs Infected or not with Gastrointestinal Nematodes”, *Livestock Prod. Sci.* 96, 195-203.
- Demirel, D., 2008. “Sıçan (Sprague Dawley) Rasyonlarında Farklı Düzeylerde Zeolit Kullanımının Büyüme Performansı, Kan Parametreleri, Deri ve Karaciğer Histolojisi Üzerine Etkilerinin Araştırılması”, *Doktora Tezi (Yayınlanmamış)*, Dicle Üni., Fen Bil. Enst., Diyarbakır.
- Demirel, R., Yokuş, B., Şentürk Demirel, D., Ketani, M., A., Baran, M., S., 2011. “Rat Yemlerine Katılan Zeolitin Serum Bileşenlerine ve Besi Performansı Üzerine Etkileri”, *Int J Agri Biol*, 3: 149 - 150.
- Filya, İ., Karabulut, A., Ak, İ., Akgündüz, V., 1999. “Entansif Kuzu Besisinde Zeolit Kullanılmasının Kuzuların Besi Performansı ile Bazı Kan ve Rumen Sıvısı Metabolitleri Üzerine Etkileri”, *Hayvansal Üretim Dergisi*, 39-40, 39-48.
- Karabulut, A., Ergül, M., Ak, İ., Kutlu, H.R., Alçiçek, A., 1999. “Karma Yem Endüstrisi”, Bursa.
- Karamanlis, X., Fortomaris P., Arsenos, G., Dosis, I., Papaioannou, D., Batzios, C., Kamarianos, A., 2008. “The Effect of a Natural Zeolite (Clinoptilolite) on the Performance of Broiler Chickens and the Quality of Their Litter”, *Asian-Australasian journal of Animal Sciences*, 21(11), 1642–1650.
- Katsoulos P. D., Roubies, N., Panousis, N., Arsenos, G., Christaki, E., Karatzias, H. 2005. “Effects of Long-Term Dietary Supplementation with Clinoptilolite on Incidence of Parturient Paresis and Serum Concentrations of Total Ca, P, Magnesium, Potassium and Sodium in Dairy Cows”, *American Journal of Veterinary Research*, 66(12), 2081-2085.
- Kutlu, H.R., 2009. “25.11.2009 tarihli Adana Ticaret Borsası sunumu”, Adana.
- Kyriakis, S. C., Papaioannou, D. S., Alexopoulos, C., Polizopoulou, Z., Tzika, E. D., Kyriakis, C. S., 2002. “Experimental Studies on Safety and Efficacy of the Dietary Use of a Clinoptilolite-Rich Tuff in Sows: A Review of Recent Research in Greece”, *Microporous and Mesoporous Materials*, 51, 65-74.
- Malagutti, L., Zannotti, M., Sciaraffia, F., 2002. “Use of Clinoptilolite in Piglet Diets as a Substitute for Colistine”, *Italian Journal of Animal Science*, Vol. 1. 275-280.
- Mumpton, F. A., 1999. “La Roca Magica: Uses of Natural Zeolites in Agriculture and Industry”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 96 (7): 3463-3470.
- Nestorov, N., Yankov, B., Lazarov, V. N., 1985. “Effect of the Amount of Zeolite in Diets with Urea on the Digestibility of Nutrients and Nitrogen Balance in Fattening Young Bulls”, *Nutrition Abstract and Reviews*, 55(7), 389.
- Oğuz, H., Keçeci, T., Birdane, Y. O., Önder, F., Kurtoğlu, V., 2000. “Effect of Clinoptilolite on Serum Biochemical and Haematological Characters of Broiler Chickens During Aflatoxicosis”. *Research in Veterinary Science*, 69, 89-93.
- Oğuz, H., Kurtoğlu, V., 2000. “Effect of Clinoptilolite on Performance of Broiler Chickens During Experimental Aflatoxicosis”, *British Poultry Science*, 41, 512-517.
- Özçatalbaş, O., Gürgen, Y., 1988. “Tarımsal yayım ve Haberleşme”, Baki Kitap ve yayınevi. Adana
- Papaioannou D. S., Kyriakis C. S., Alexopoulos C., Tzika E. D., Polizopoulou Z. S., Kyriakis S. C., 2004. “A Field Study on the Effect of Dietary Use of a Clinoptilolite-rich tuff, Alone or in Combination with Certain Antimicrobials, on the Health Status and Performance of Weaned, Growing and Finishing Pigs”, *Research in Veterinary Science*, 76(1), 19-29.
- Parlat S.S., Yıldız A.O., Oğuz H., 1999. “Effect of Clinoptilolite on Performance of Japanese Quail (*C. coturnix japonica*) During Experimental Aflatoxicosis”, *Brit. Po. Sci.*, 40, 495-500.
- Polat, E., Karaca, M., Demir, H., Onus, A.N., 2004. “Use Of Natural Zeolite (Clinoptilolite) In Agriculture”, *Journal of Fruit and Ornamental Plant Research* vol. 12, Special ed.
- Pond, W. G., Yen, J. T., Varel, V. H., 1988. “Response of Growing Swine to Dietary Copper and Clinoptilolite

Supplementation”, Nutrition Reports International 37, 797–803.

Rizzi L., Simioli M., Roncada, P., Zaghini A., 2003. “Aflatoxin B₁ and Clinoptilolite in Feed for Laying Hens: Effects on Egg Quality, Mycotoxin Residues in Livers, and hepatic mixed-function oxygenase activities”, J. Food Prot., 66, 860-865.

Sampson, R., 2012. “Advisory Committee on Novel Foods and Processes Opinion on an Application Under The Novel Foods Regulation For Clinoptilolite As A Food Ingredient”, www.food.gov.uk. Erişim tarihi: 15. 05. 2012.

Sarıözkan, S., Cevger Y., Demir, P., Aral, Y., 2007. “Veteriner Fakültesi Öğrencilerinin Hayvansal Ürün Tüketim Yapısı ve Alışkanlıklar”, Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences) 16(3) 171-179.

Şengül S., 2004. “Türkiye’de Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 31: 115-148.

Tatlidil, H., Taluğ, S.,1983. “Tarımsal Yayım ve Haberleşme Metotları”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Notları. Ankara.

Theophilou, N., 2000. “Natural Resource: Clino for ‘Eco-control’ Binding Ammonia with Clinoptilolite Mineral Additive”, Feed International April 2000/ A Watt Publication, 20–25.

Varel, V.H., Robinson, I.M., Pond, W.G., 1987. “Effect of Dietary Copper Sulfate, Aureo SP250, or Clinoptilolite on Ureolytic Bacteria Found in the Pig Large Intestine”, Applied and Experimental Microbiology, 53, 2009-2012.

Süt Keçiciliği Yapan Tarım İşletmelerinin Yapısal ve Ekonomik Yönü: Kahramanmaraş İli Türkoğlu İlçesi Örneği

Mücahit PAKSOY¹

¹mpaksoy@ksu.edu.tr

Emine ALBEN²

²eminealben@hotmail.com

KSÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-KAHRAMANMARAŞ

Özet

Süt keçiciliği Kahramanmaraş ili için son derece önemli bir tarımsal faaliyettir. Keçi sütünden imal edilen Kahramanmaraş dondurması ve yöreye özgü keçi peyniri son yıllarda tüketicilerce yoğun bir şekilde talep edilen ürünler arasındadır. Bu ürünlere olan talep bölge hatta ülke sınırlarını da zorlamaktadır.

Ancak son yıllarda bölgedeki orman arazilerin sıkı koruma altına alınması keçi yetiştiricilerine önemli bir baskı oluşturmakta ve keçi sayısında bir azalma görülmektedir. Buna karşın ormanlara zarar vermeyen keçi türlerinin belirlenmesi, yöreye adaptasyonu ve üreticilere dağıtılması yönündeki çalışmalarda artmıştır.

Türkoğlu ilçesi Kahramanmaraş'ta süt keçisi potansiyeli bulunan önemli bir ilçedir. Bu ilçede keçi varlığı ve türündeki gelişmeleri, yetiştiricilerin karşılaştığı sorunları ve bu bağlamda geliştirilecek stratejilerin belirlenmesinde konunun bilimsel yöntemlerle incelenmesinde son derece önemlidir.

Bu araştırmanın amacı Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesinde süt keçisi yetiştiriciliği yapan tarım işletmelerinin mevcut durumları ve sorunlarını belirleyip ekonomik yönünü ortaya koymaktır. Araştırmadaki veri toplama işlemi ilçede faaliyet gösteren keçi yetiştiricilerinden keçi sayısına göre belirlenecek anketlerle yürütülecektir. Ayrıca ilçedeki Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Ziraat Odası ve Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği ile mülakatlar düzenlenerek veri ağı genişletilecektir.

Araştırma sonuçlarının yetiştiricilere, bilim adamlarına ve politikacılara yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süt keçiciliği, Kahramanmaraş, tarım işletmeleri

Structural and Economic Aspects of Dairy Goat Enterprises: Case of Turkoglu Town (Kahramanmaraş Province)

Abstract

Dairy goat production is very important agricultural activity in Kahramanmaraş Province. Kahramanmaraş ice cream which produced from goat milk and traditional goat cheese are one of the products demanded intensively by consumers last years. These demand forced regional and national boundaries. But prevention of forest areas increases pressure on goat producers, that's why goat numbers increased. Despite of these studies for determining goat breeds not harmful to forestry areas, adaptation to region and distribution to producers is increased. Turkoglu town is one of the important towns with dairy goat potential. Because of this goat and development in goat types, problems of producers and strategies to develop are very important subjects to investigate scientifically. Aim of this study is determine the structure and problems of dairy goat enterprises and present economic situation. Data will be gathered with survey from goat producers according to goat number. Beside this network is enlarged with Directory of Food and Agriculture, Farmers Union and Sheep-Goat Producers Union. Results of this study will be beneficial to producers, scientists and politicians.

Key words: Dairy goat production, Kahramanmaraş, agricultural enterprises

1. Giriş

Keçi yetiştiriciliği genellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bu ülkelerde kırsal kesimde yaşayan nüfus yoğundur, dolayısıyla insanların geçim kaynakları tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Keçi yetiştiriciliği geleneksel koşullarda gerçekleştirilen bu ülkelerde, aslında bu üretim kolu önemli bir alternatif geçim kaynağıdır. Çünkü keçi yetiştiriciliğinde herhangi bir şekilde değerlendirilemeyen dağlık, dik yamaçlı, fundalık, taşlık arazilerin kullanımı söz konusu olmaktadır. Buda aslında hem ülke ekonomisine hem de işletme ekonomisine ciddi bir katkı sağlamaktadır. Ülkenin kullanılamaz durumda olan kaynakları kullanılabilir duruma gelirken, işletmede de yem masrafları bu sebeple ciddi anlamda azalış göstermektedir.

Keçi yetiştiriciliği yapan ailelerin genellikle tek geçim kaynakları keçilerdir. Keçicilik yerleşik, yarı göçer ve göçer olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. İnsanların tek geçim kaynakları bu olduğu için, hayatlarını keçilerin yaşam isteklerine göre sürdürmektedirler. Yani hayvanların otlayabileceği, daha verimli beslenebileceği alanları kendilerine mesken edinmişlerdir. Göçer ve yarı göçer işletmeler yerleşik işletmelerden daha farklıdır. Çünkü göçer ve yarı göçer işletmelerin sosyal hayatları ve eğitim seviyeleri yerleşik olanlara nazaran daha düşük seviyededir. Gittikleri yayla gibi yerlerin yerleşim yerlerine uzaklığı sebebiyle gerek eğitim imkanları gerekse sosyal imkanlardan uzak kalmalarına sebep olmaktadır.

Keçi yetiştiriciliği ülkemizde önemli bir yere sahiptir. Ancak Kahramanmaraş'ta keçi yetiştiriciliğinin daha özel bir yeri vardır. Kahramanmaraş'ın dünyaca ünlü dondurmasının yapımında keçi sütü kullanılmaktadır. Dondurmaya beğenilen tat ve aromayı keçi sütü vermektedir. Son yıllarda dondurma sanayinin hızla gelişmesi, hem yurt içi hem de yurt dışı

pazarlara açılması sebebiyle mevcut keçi sütü üretimi ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir. Aynı zamanda keçi sütünden peynir üretimi de ilde keçi sütüne olan talebi arttırmaktadır.

Bu nedenle bölgede süt keçiciliği gelişmeye çok uygun ve kazançlı bir hayvancılık kolu olarak görülmektedir.

Türkiye’de Keçicilik

Türkiye’de keçi yetiştiriciliği yüzyıllardır geleneksel olarak yapılan bir üretim dalı olup yetiştirildikleri bölgenin ekonomisine ve sosyo-kültürel yapısına önemli düzeyde katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de keçi yetiştiriciliği genellikle orman içi ve kenarı bölgeler ile bitkisel üretime ve diğer hayvansal üretime uygun olmayan ve arazinin sarp olduğu alanlarda yapılır. Bu yapı içinde keçi yetiştiriciliği; aile işletmeleri, tarım işletmesi içinde keçicilik, köy sürüleri, yaylacılık ve göçer sürüler şeklinde yapılır. Ancak son yıllarda Batı Anadolu bölgesinde peynir üretimi yapan ya da peynir üretimi birimleri (mandıra gibi) için hammadde sağlayan entansif süt keçisi işletmeleri de kurulmaktadır (Paksoy, 2007).

Hemen tüm bölgelerde yetiştirilmekle birlikte keçi popülasyonunun büyük bölümü Akdeniz, Ege, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunmaktadır. Bu durum keçi yetiştiriciliğinin daha çok dağlık, ormanlık, bitkisel üretim yapabilecek alanların sınırlı, koşulların elverişsiz olduğu bölgelerde yoğunlaştığının açık bir kanıtıdır (www.hanemiz.com).

Ülkemiz keçi varlığı son yirmi yıl içerisinde ciddi bir azalma göstermiştir. Bu azalmada Çevre ve Orman Bakanlığının orman içi ve çevresinde yürütülen keçicilik faaliyetlerini durdurmaya yönelik çabalarının önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir.

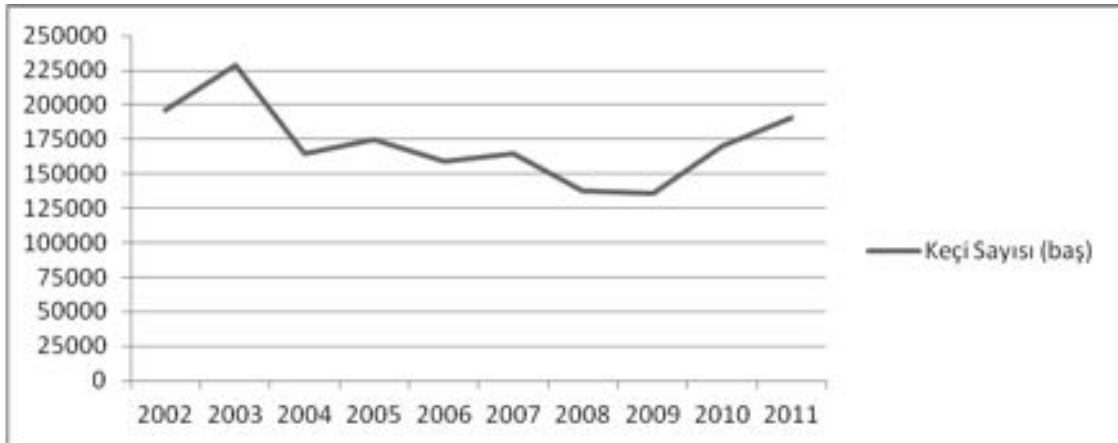
Ancak 2009 yılına kadar ülkemizde azalış gösteren keçi varlığı son yıllarda artarak 2011 yılında 7.27 milyon başa ulaşmış olup bunun yaklaşık % 98’sini Kıl, % 2’sini ise Ankara keçileri oluşturmaktadır (TÜİK, 2012). Süt keçiciliğinin son yıllarda artış göstermesi bunun sebepleri arasında sayılabilir.

1.2. Kahramanmaraş’ ta Keçi Varlığı

Daha öncede belirtildiği üzere Kahramanmaraş’ın keçi varlığı dondurma sektörü açısından oldukça önemlidir. Keçi sütü, dondurma yapımında olmazsa olmaz etkenlerden bir tanesidir. Bu yüzden Kahramanmaraş’ ta keçi sayısı oldukça önemlidir.

Dondurma sektörü sadece il çapında değil ülke ve dünya çapında da önemli bir konumdadır. Kahramanmaraş dondurmasının tüm Türkiye’ye dağıtımı yapıldığı gibi halen ABD, Avustralya, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Çin, İngiltere, G. Kore, S. Arabistan, Tunus, Yugoslavya, Kıbrıs, Mısır gibi ülkelere ihracatı yapılmaktadır (www.kahramanmaraş.maraswebtasarim.com).

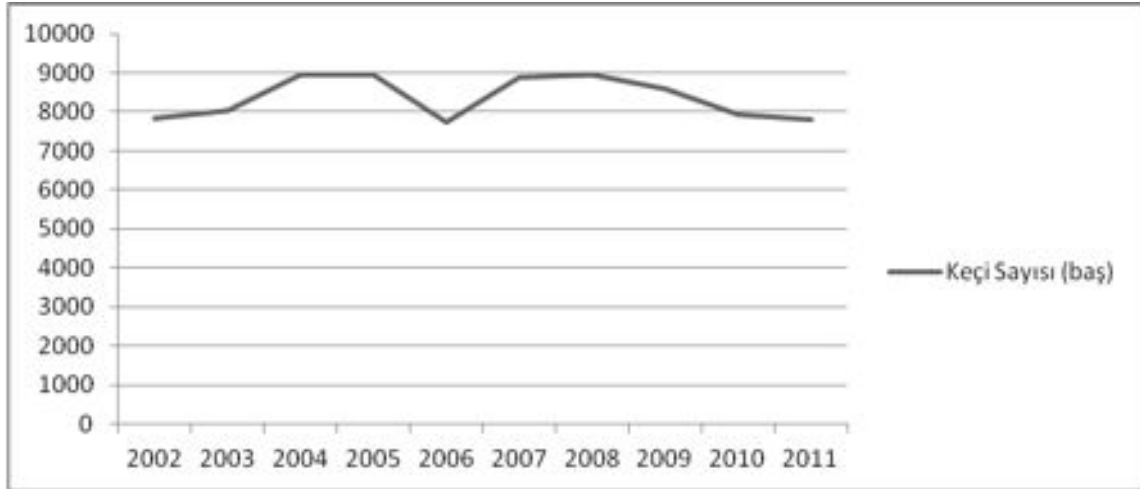
Şekil 1’de yıllara göre Kahramanmaraş’ ta bulunan toplam keçi sayıları verilmektedir. Şekil incelendiğinde 2002 yılında 195000 civarında olan keçi sayısı 2009 yılında 136000’lere kadar düşüş göstermiştir. Ancak 2011 yılında tekrar 190.000 başa çıkmıştır. Bu düşüşler; Kahramanmaraş dondurmasının yapımında kullanılan keçi sütü arzında sıkıntılar meydana getirmiştir.

Şekil 1. Kahramanmaraş’ta yıllara göre toplam keçi (kıl) sayısı

1.2. Türkoğlu İlçesi’nde Keçi Varlığı

Türkoğlu ilçesi verileri incelendiğinde keçi sayısının 2002 yılında 7851 baş iken 2011 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiş 2011 yılında 7805 baş ile aynı seviyeyi korumuştur. Türkoğlu, keçi yetiştiriciliğine elverişli yaylalara, dağlık, taşlık, fundalık arazilere sahip olmasına karşın keçi sayısı ve dolayısıyla keçi sütü üretimi yeterli değildir. Buna sebep olarak geçmiş yıllarda uygulanan yanlış politikalar ve yetersiz destekleme gösterilebilir. Ancak son yıllarda küçükbaş hayvancılığa ve süt üretimine verilen destekler düşünüldüğünde keçi sayısının artış göstermesi beklenmektedir.

Şekil 2. Türkoğlu İlçesinde yıllara göre toplam keçi (kıl) sayısı

Kahramanmaraş ilinde keçi yetiştiriciliği ve keçi yetiştiren tarım işletmeleriyle ilgili yapılan çeşitli araştırmalar aşağıda kısaca belirtilmiştir.

Direk ve Erbaş (1995), “Kahramanmaraş İlinde Keçi Yetiştiriciliği ve Önemi” adlı çalışmalarında keçi sütünün beslenme ve insan sağlığı açısından yeri ve önemini inceleyerek, Kahramanmaraş ilinde keçi yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için alınacak önlemleri sıralamışlardır.

Gönültaş (1996), “Kahramanmaraş Yöresi Keçiciliğinin Yapısal Durumu ve Yetiştiricilik Özellikleri” adlı araştırmasında keçi yetiştiren işletmelerin genel özelliklerini, yetiştirilen sürülerin yapısal özelliklerini, yetiştirme ve yönetim uygulamaları ile yetiştirilen keçilerin genel verim özelliklerini incelemiştir.

Hayta (2003), “Kahramanmaraş İlinde Keçi Üretim Sistemleri ve Kıl Keçisi İle Toros Alaca keçilerinin Performanslarının Saptanması” adlı araştırmasında öncelikle Kıl keçisi ve Toros alaca keçilerinin süt verim ve döl verim özelliklerini inceleyerek Toros Alaca keçilerinin günlük ortalama süt verimi ve sağımında elde edilen ortalama süt miktarı bakımından daha yüksek süt verdiklerini saptamıştır. Daha sonra üretim sistemlerini ortaya koymak amacıyla 140 işletmeyle yapılan anket sonuçlarına göre Kahramanmaraş ili ovalık alanlarında keçi üretim sistemlerini; aile işletmeleri, tarım işletmesi içinde keçi yetiştiriciliği ve ekstansif keçicilik işletmeleri olmak üzere üç tarzda yapıldığını tespit etmiştir. Bu işletmelerin % 48’ini aile işletmeleri, % 18’ini tarım işletmesi içinde keçi yetiştiriciliği ve % 34’ünü ise ekstansif keçicilik işletmeleri oluşturduğunu, sırasıyla bu işletmelerde işletme başına düşen keçi sayısını 3.53, 30.32 ve 88.85 olarak saptamıştır.

Paksoy (2007), “Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi” adlı araştırmalarında söz konusu işletmelerin ekonomik analizi yapılmış ve keçiden elde edilen ürünlerin pazara arzı ile keçi sütünü işleyen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin durumu incelenmiştir. Araştırmalarında, keçi yetiştiriciliğinden elde edilen ürünlerin içinde en büyük payı süt aldığı saptamışlardır. İşletmelerde elde edilen sütün pazarlama oranı %65.28’dir. İşletme büyüklüğü ile pazarlama oranı artmaktadır. Keçilerden elde edilen sütün %32.43’ü peynir, %16.07’ si içme sütü, %12.97’si yoğurt, %3.81’i tereyağı olarak pazara arz edilmekte olduğunu belirlemişlerdir. İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %81.80’i keçi sütünü dondurma üretimi, %18.20’si ise peynir üretimi amacıyla satın almaktadır. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin, gerek keçi sütüne artan talep gerekse üretim azlığı sebebiyle keçi sütü temininde %45.50’sinin günlük çektiğini belirlemişlerdir.

Bunlara ilaveten Türkoğlu ilçesinde yapılan bu çalışmanın araştırma sonuçlarının yetiştiricilere, bölgeye ve politikacılara yararlı bilgiler sağlayacağı ve ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Metot

Yapılan çalışmanın materyalini, Kahramanmaraş İli Türkoğlu İlçesinde süt keçisi yetiştiriciliği yapan toplam 20 tarım işletmesinden birebir yapılan anket yoluyla elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Anketler 2011 yılında Nisan- Mayıs aylarında yapılmıştır.

Çalışma alanı olarak Kahramanmaraş İli’nin Türkoğlu İlçe’sine bağlı Beyoğlu Kasabası, Şekeroba Kasabası, Akçalı ve Ceceli köyleri seçilmiştir. Bu seçimde Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü ve Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği kayıtları göz önüne alınmıştır.

Yapılan anketler Türkoğlu ilçesinde bulunan tüm süt keçiciliği yapan tarım işletmelerini kapsamaktadır. Ancak bilgi vermeyen ve anket yapmayan işletmeler kapsam dışında tutulmuştur.

3. Araştırma Sonuçları ve Tartışma

3.1. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Yapısı

Çizelge 1’de incelenen işletmelerde nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımı verilmiştir. Çizelgeden de anlaşılacağı üzere işletmelerin sahip olduğu toplam nüfus 97 kişi olup, bunun % 53.61’ i erkek, % 46.39’u kadındır.

Çizelge.1. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Erkek		Kadın		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
0-6	10	62.5	6	37.5	16	100
7-14	9	50	9	50	18	100
15-49	26	53.06	23	46.94	49	100
50+	7	50	7	50	14	100
Toplam	52	53.61	45	46.39	97	100

Ortalama Aile Genişliği: 4,85

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun çoğunluğunu 49 kişiyle, 15-49 yaş grubunun oluşturduğu görülmektedir. En az nüfusa sahip yaş grubu ise toplamda 14 kişiyle, 50 yaş üzeri gruptur. İşletmelerde ki ortalama aile genişliği 4,85 kişi olarak bulunmuştur.

Çizelge 2. İncelenen İşletmelerde 7 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Eğitim Düzeyi

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	%
Okur-yazar değil	6	7.41
Okur-yazar	2	2.47
İlkokul	44	54.33
Ortaokul	6	7.41
Lise	19	23.45
Üniversite	4	4.93
Toplam	81	100.0

Çizelge 2’de incelenen işletmelerde 7 ve daha yukarı yaştaki nüfusun eğitim düzeyi incelenmiştir. Daha önceden de bilindiği üzere kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun eğitim düzeyi düşüktür. Çizelgedeki veriler incelendiğinde 7 ve daha yukarı yaşta toplam 81 kişi bulunmaktadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu yani %54,33’ ü ilkökul mezunudur. Nüfusun % 7,41’ i okuma yazma bilmezken (okuma yazma bilmeyen nüfusun tamamı 50 ve üzeri yaş grubundadır), %23,45’i lise mezunu, %7,41’ i ortaokul mezunu, %4,93’ü ise üniversite mezunu kişilerden oluşmaktadır.

Lise mezunu kişi sayısı beklenenden yüksek bulunmuştur. Bu da araştırma alanı olarak seçilen Türkoğlu ilçesinde okuma oranının giderek artıyor olmasının önemli bir göstergesidir. Bireylerin eğitim düzeylerinin yüksek olması daha bilinçli üretime olanak sağlayacaktır.

3.2. İncelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ve Arazi Tasarruf Durumu

Çizelge 3’de incelenen işletmelerin sahip olduğu arazi varlığı incelenmiştir. İşletmeler arazi varlığı bakımından 6 gruba ayrılmıştır. Bu gruplar arasında arazisi olmayan işletme sayısı 10 adettir, bu da toplam işletmelerin %50’sini oluşturmaktadır. Arazisi olmayan işletme sayısı oldukça yüksektir. Gerek kırsal kesimdeki hayvancılık işletmelerinin maddi koşulları, gerekse keçilerin doğada otlatılarak beslenmesi bu rakamın bu denli büyük olmasının sebebi olarak gösterilebilir.

Çizelge 3. İncelenen İşletmelerin Sahip Olduğu Arazi Varlığı

Arazi Büyüklük Grupları (da)	İşletme Sayısı (adet)	%
Arazisi Olmayan	10	50
1-9	3	15
10-19	2	10
20-49	2	10
50-99	2	10
100+	1	5
Toplam	20	100

Ortalama arazi varlığı: 11.45 da

1-9 dekar araziye sahip olan işletmelerin sayısı ise toplam işletmelerinin % 15'ini kapsayan 3 işletmedir. 10-19 dekar, 20-49 dekar, 50-99 dekar araziye sahip işletmeler toplam işletmeler içerisinde eşit yani % 10'luk bir paya sahiptir. 100 ve üzeri dekar araziye sahip olan işletmelerin payı ise sadece %5'tir. İşletmelerin ortalama arazi varlıklarına bakıldığında ise 11,45 dekarlık oldukça düşük bir ortalama ile karşılaşmıştır.

Çizelge 4. İncelenen İşletmelerin Arazi Varlığının Dağılımı

Arazi Kullanım Şekilleri	İşletme Sayısı (adet)	%
Tarla Arazisi	9	90
Meyve arazisi	4	40
Sebze Arazisi	1	10

Çizelge 4'te incelenen işletmelerin arazi varlığının dağılımı gösterilmiştir. Arazi sahibi olan işletmelerin %90'ı arazilerini tarla arazisi olarak kullanırken sadece %10'u sebze arazisi olarak değerlendirmektedir. Tabloda görülen meyve arazisi, tarla arazisi olan 9 işletmenin 4' ünün aynı zamanda meyve arazisine de sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yüzdeler alınırken arazisi olan işletmeler yani 10 işletme dikkate alınmıştır.

Çizelge 5. İncelenen İşletmelerde Arazi Tasarruf Şekilleri

Arazi Tasarruf Şekilleri	İşletme Sayısı (adet)	%
Mülk Arazi	10	100
Kiraya Tutulan Arazi	2	20

Çizelge 5'te incelenen işletmelerde arazi tasarruf şekilleri gösterilmek istenmiştir. Daha önce belirtildiği gibi arazisi olan toplam işletme sayısı 10 idi. Bu işletmelerin tamamının yani % 100'ünün mülk arazisi bulunmaktadır. Çizelgede ki 2 rakamı mülk arazisinin yanı sıra kiraya da arazi tutan işletme sayısını vermektedir.

Kiraya arazi tutan işletme sahiplerinden bir tanesi süt keçiciliği dışında aynı zamanda büyükbaş hayvancılıkta yaptığı gözlenmektedir. Dolayısıyla yem masraflarını en aza indirmek için hayvansal üretimin yanı sıra bitkisel üretimde yapmaktadır. Kiraya arazi tutan diğer bir işletme ise sadece süt keçiciliği yapmasına karşın keçileri otlatma imkanına sahip değildir. Bu yüzden yem masrafları artmakta ve bu masraflara en aza indirmek için kiraya arazi tutup bitkisel üretim de yapmayı uygun görmüştür.

Bu işletme sahipleri hayvansal üretimin yanında bitkisel üretim yapmak zorunda olduklarından mülk arazisinin yeterli gelmeyişi nedeniyle kiraya arazi tutma yöntemine gitmişlerdir.

3.3. İncelenen İşletmelerde Bina Varlığı

Çizelge 6' da incelenen işletmelerin bina varlığı verilmek istenmiştir. Çizelgeden de anlaşılacağı üzere işletmelerin % 100'ünde ağıl bulunmaktadır.

Süt keçiciliği yapabilmek için her işletmenin yeterli büyüklükte bir ağıla ihtiyacı vardır. Yaz mevsimini açık alanlarda ve yaylalarda geçirebilen hayvanlar kış mevsiminde ağılda kalmalıdır.

Çizelge 6. İncelenen İşletmelerin Bina Varlığı

Bina Cinsi	İşletme Sayısı	%
Konut	18	90
Ahır	2	10
Ağıl	20	100
Samanlık	11	55
Yem Deposu	7	35
Barınak	3	15
Ambar	2	10
Silaj Çukuru	1	5

İşletmelerin % 90'ı kendi konutuna sahipken geriye kalan %10'u kira da yaşamaktadırlar. İşletmelerin % 55' i samanlığa, % 35'i yem deposuna, % 15'i barınağa, % 10'u ise ambara sahiptir.

Çizelgede yer alan ahır ve silaj çukuru daha öncede belirtildiği üzere süt keçiciliğinin yanı sıra büyük baş hayvancılık yapan işletmelere ait bina varlıklarıdır. Büyük baş hayvancılıkta silaj hayvanların süt ve et verimlerinin artırılmasında kullanılan önemli bir yemdir.

3.4. İncelenen İşletmelerde Alet- Makine Varlığı

Çizelge 7' de incelenen işletmelerin alet makine varlığı çıkarılmıştır. Çizelgeye incelendiğinde el arabası ve kürek + dirgenin işletmelerin %100'ünde var olduğu görülmektedir. Çünkü bu aletler hayvansal işletmelerin olmazsa olmaz unsurlarından başlıcalarıdır. Yemleme ve ağıl temizliği gibi faaliyetler bu aletlerin kullanım alanlarından bazılarıdır.

Çizelge 7. İncelenen İşletmelerin Alet Makine Varlığı

Alet Makine Cinsi	İşletme Sayısı (adet)	%
Traktör	2	10
Römork	2	10
Diskaro	1	5
Pulluk	1	5
Tırmık	1	5
Kültivatör	2	10
Süt makinası	7	35
El Arabası	20	100
Kürek+ Dirgen	20	100

Diskaro, pulluk ve tırmık işletmelerde %5'lik paylara sahiplerdir. Çünkü bu alet ve makineleri sadece büyük tarım arazisi olan işletmeler kullanmaktadırlar. Daha önceki Çizelgelerde belirtildiği gibi incelenen işletmelerin arazi varlıkları oldukça düşük olduğu için bu alet ve makineler bu kadar düşük paylara sahiptirler.

Traktör, römork ve kültivatör ise işletmelerde %10'luk paylara sahiptirler. Römorkun olduğu her işletmede muhakkak traktör vardır çünkü römork traktör olmadan kullanılamaz. Bu aletlerde yine işlenebilen tarım arazilerine sahip olan işletmelerde bulunmaktadır. Arazi sahibi işletmelerin arazi büyüklük gruplarına bakıldığında neden bu alet- makinelerin bu denli az oldu zaten anlaşılacaktır.

İşletmelerde süt makinesi varlığı oldukça önemlidir. Görüldüğü üzere 7 işletmede süt makinesi bulunmakta olup bu da bu da işletmelerin %35'ni oluşturmaktadır. İşletmelerde ki süt makinesi varlığı o işletmenin gelişmişlik düzeyini ve modern üretim yöntemlerinin ne derecede kullanılabilir olduğunu gösterir.

İnceleme yapılan alanda işletmelerde ki keçi ırkları da dikkate alınmıştır. İşletmelerde Saanen, Halep, Şami gibi ırklar mevcuttur. Bu ırkların süt verimi en yüksek olanı Saanendir. Saanen ırkları beslenme ve bakım koşullarına bağlı olarak günde 1,5 kg ile 2 kg arası süt vermektedir. Eğer uygun şartlar sağlanırsa bu rakam 3 kg' a kadar çıkabilmektedir.

3.5. İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı

Çizelge 8' de incelenen işletmelerde hayvan varlığı dikkate alınmıştır. İşletmelerin %100'ünde araştırma konusunun gereği keçi bulunmaktadır. Keçinin yanı sıra işletmelerin 3 tanesinde yani %15'inde inek vardır. İnek bulunduran bu işletmelerden bir tanesi profesyonel olarak büyük baş hayvan yetiştiriciliği de yapmaktadır. Modern sağım sistemi ve yemleme sistemine sahip bir işletmedir. Diğer iki işletmede ise keçinin yanı sıra, sayısı 3' ü geçmeyen inek bulunmaktadır.

Çizelge 8. İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı

Hayvan Cinsi	İşletme Sayısı (adet)	%
İnek	3	15
Koyun	2	10
Keçi	20	100
Kümes Hayv.	10	50

Ayrıca işletmelerin diğer 2 tanesinde yani % 10'unda koyun bulunmaktadır. Bu işletmeler süt keçiciliğinin yanı sıra koyun besisi de yapmaktadır. Bu da araştırma alanı için aslında bir avantajdır. Yörenin hem et hem de süt ihtiyacı karşılanmaktadır.

3.6. İncelenen İşletmelerde Süt Keçisi Yetiştiriciliği

İncelenen işletmelerde hakim keçi ırkı Saanen'dir. İşletmelerde Saanen ırkı dışın da Halep, Şami gibi ırklarda mevcuttur. Bütün bu ırklar arasında süt verimi en yüksek olanı Saanen ırkıdır. Halep ırkı keçilerin süt veriminin yanında et verimi de yüksektir. Ancak süt verimi Saanenle kıyaslandığında Saanen ırkı keçiler daha fazla süt vermektedir.

Halep ırkı keçilerinin en önemli özelliği her türlü iklim koşuluna sorunsuzca adapte olabilmeleridir. Soğuk kış günlerinden, kavurucu sıcaklıktaki yaz günlerine, hatta çöl koşullarına bile kolaylıkla adapte olabilmektedirler. Zorlu doğa koşullarına en iyi dayanabilen ve aynı zamanda verimi yüksek bir keçi ırkıdır.

3.7. Saanen Irkına Ait Genel Bilgiler ve Laktasyon Dönemleri

Saanen süt keçisinin ana vatani İsviçre'dir. Saanen ırkının en önemli özelliklerinden biride farklı iklim koşullarına uyum yeteneği sayesinde, götürüldüğü yerlere çok çabuk adapte olmaktadır. Yüksek verim yeteneği ancak çok iyi koşullarda bakım ve beslenmeyle ortaya çıkar. Saanen keçilerinde yemden yararlanma yeteneği çok yüksektir ve erken çağda olgunluğa ulaşır, hızlı ürerler. Bu da Saanen ırkının yetiştirme yönünden en önemli avantajıdır. Döl verimi yüksek olan Saanen ırkı, % 85 oranında ikiz ya da üçüz doğum yapar.

Keçilerin ortalama gebelik süreleri 150 ile 160 gün arasındadır. Buda yaklaşık olarak 5 ay demektir. İstenildiği takdirde keçiler yılda iki kez gebe kalabilir ve bir keçiden yılda iki kez yavru alınabilir. Ancak bu yöntem keçiyi çok yıpratacağı gibi süt verimini de oldukça düşürecektir. Bu sebeple Saanen keçileri yılda bir kez gebe bırakılır ve bu gebelik sonunda laktasyon süreleri yaklaşık 9 aydır.

Bir Saanen keçisinden iyi verim alabilmek için keçiyi en iyi koşullarda bakım yapmak gerekir. Bunun için de yavruyken bakıma başlanmalıdır. Yapılan araştırmaya göre bir Saanen keçisinin oğlağı 2 ay süt içer ve bu 2 ay süresinde işletme o keçinin sütünden faydalanamaz. Ayrıca doğan yavruya ve annelerine düzenli sağlık kontrolleri ve aşıları da yapılmaktadır. Keçilere yılda en az 2 kez sağlık kontrolü ve aşı yapılmaktadır.

Saanen keçilerinin 9 aylık laktasyon sürelerinin 2 ayında oğlaklar fayda sağlarken geriye kalan 7 ayında işletmeler süt alabilmektedir. Saanen ırkları beslenme ve bakım koşullarına bağlı olarak 1.5 kg ile 2 kg arası süt vermektedirler. Eğer şartlar daha da iyileştirilirse süt verimi 3 kg' a kadar çıkabilmektedir.

Ayrıca her ne kadar Saanen keçileri götürüldükleri ortama uyum sağlamaya elverişli olsalar da araştırma yapılan bölgede Saanen keçilerinin adaptasyonda bazı zorluklarla karşılaştığı öğrenilmiştir. Bu zorluklardan en çok görüleni yani Saanen süt keçisi yetiştiren işletmelerin % 100'ünde ektima bulaşık hastalığı belirlenmiştir. Bu hastalık yavrunun beslenmesini engellediği için Saanen yetiştiricileri ilk yıllarda oldukça büyük kayıplar vermişlerdir.

İşletme sahipleri Saanenlerin halep keçisi gibi diğer ırklara nazaran daha hassas olduğunu anlamalarıyla birlikte bu sorunu gidermek için melezleme yöntemine başvurmuşlardır. Saanenlerin yüksek döl ve süt veriminin yine süt verimi yüksek olan ve aynı zamanda zor koşullara daha dayanıklı olan halep ırkıyla melezlenmişlerdir. Böylelikle işletmenin döl ve süt kayıpları azalırken daha dayanıklı ırklarla daha yüksek verimlere ulaşmışlardır.

3.8. Saanen Keçilerinin Bölgeye Gelişi ve Yayılışı

Daha önce de belirtildiği gibi Kahramanmaraş dondurmasının yapımında kullandığı keçi sütünün temininde büyük sıkıntılar çekmekteydi. Devletin geçmişte düzenlemiş olduğu yanlış politikalar sebebiyle azalan keçi sayısının bir şekilde telafi edilip, keçi sütünün arz sıkıntısının ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bu durumun farkında olan kimi firmalar keçi sütünde ki arz sıkıntısını gidermek için bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntem; firma götürüldüğü her yere adaptasyon sorunu yaşamadan uyum sağlayabilen, süt ve döl verimi yüksek bir süt keçisi ırkı olan Saanen keçisini Kahramanmaraş'lı üreticilere başta kendi bünyelerinde yetiştirerek tanıtmıştır. Doğa ve sosyo-kültürel yapısı keçi yetiştiriciliğe uygun olan ve araştırma alanı olarak seçilen Türkoğlu ilçesi de bu yöntemden nasibini almıştır. Firma elde ettiği Saanen keçilerini kendi bünyesinde yetiştirirken, bir kısım keçi yetiştiricilerine de bu ırkın dağıtımında öncülük etmiştir.

Daha sonra elinde yeterli sermayesi bulunmayan işletmeciler, bankalardan kredi kullanma yolu ile bu firmayla sözleşmeli üretime geçmişlerdir. Bu şekilde hem üretici ürettiği sütü pazarlama sıkıntısını çekmemekte hem de firma keçi sütü ihtiyacını karşılamaktadır.

Çizelge 9. İncelenen İşletmelerde Keçi Varlığı

İşletme Büyüklük Grupları (baş)	İşletme Sayısı (Adet)	Teke		Keçi		Çebiç		Oğlak	
		(Baş)	Ortalama	(Baş)	Ortalama	(Baş)	Ortalama	(Baş)	Ortalama
50-99	6	29	4.83	265	44.16	55	9.16	164	27.33
100-199	8	43	5.38	620	77.5	205	25.62	390	48.75
200+	6	232	38.66	565	94.16	225	37.5	402	67.0
İşlet. Ort.		15.2		72.5		24.25		47.8	

Çizelge 9' da incelenen işletmelerde ki keçi varlığı verilmiştir. Bunun için işletmeler; 50-99, 100-199 ve 200+ olarak gruplandırılmıştır. İşletmelerin keçi varlıkları ise; teke, keçi, çebiç, oğlak olarak gruplandırılmıştır. 50-99 işletme büyüklük grubunda, ortalama teke varlığı 4.83, ortalama keçi varlığı 44.16, ortalama çebiç varlığı 9.16 ve ortalama oğlak varlığı 27.33 baştır.

100-199 işletme büyüklük grubunda; ortalama teke varlığı 5.38, ortalama keçi varlığı 77.5, ortalama çebiç varlığı

25.26 ve ortalama oğlak varlığı 48.75 baştır. 200+ işletme büyüklük grubunda ise ortalama teke varlığı 38.66, ortalama keçi varlığı 94.16, ortalama çebiş varlığı 37.5 ve ortalama oğlak varlığı 67 baştır.

İşletmeler ortalaması hayvan grupları incelenecek olursa; ortalama teke varlığı 15.2, ortalama keçi varlığı 72.5, ortalama çebiş varlığı 24.25, ortalama oğlak varlığı 47.8 baştır.

200+ işletme grubunda ki ortalama teke varlığının diğerler işletme gruplarına oranla fazla olmasının sebebi, bu büyüklükte ki işletme gruplarının bazılarının süt keçiciliğinin yanı sıra keçi besiciliği de yapmasından kaynaklanmaktadır. Besi için kullanılan hayvanlar tekelerden oluştuğu için bu rakam bu denli yüksektir.

3.9. İncelenen İşletmelerde, İşletmelere Ait Diğer Yapısal Özellikler

Araştırma yapılan işletmelerde deneyim süresinin ne kadar olduğu bizim için oldukça önemlidir. Çünkü yetiştiricilikte kaliteli bir üretim için teorik bilgi kadar deneyimde gereklidir. İşletmeler ortalaması alındığında deneyim süresi 6.35 yıldır. Sürenin bu denli düşük olması; yeni kurulan keçi işletmelerinin sayısının fazla olması, keçi yetiştiriciliğinin son yıllarda devletçe destekleniyor olması gibi faktörlere bağlıdır.

Bazı işletmeler üretime, Kahramanmaraş'ın dondurma firmasının getirmiş olduğu Saanen süt keçisiyle başlamışlardır. Eskiden keçicilikle geçimini sağlayan kimi keçi yetiştiricileri bölgede ki ormanlara zarar verdiği gerekçesiyle keçi sayısının azaltılmasına gidilmesi sonucu hayvanlarını olatmaya çıkaramamış, ağılda bakmak çok masraflı olduğu bütün hayvanlarını satın başka geçim kaynakları bulma yoluna gitmişlerdir.

İşletmelerin %40'ı sözleşmeli üretim yapmakta, %35'i hayvanlarını sigortalatmaktadır. Hayvanlarını sigortalatan işletmelerin tamamı süt ve döl verimi yüksek olan Saanen keçisi yetiştirmektedir. Çünkü bir Saanen keçisi ortalama 900 TL ile 1000 TL arasında bir fiyatla alınmaktadır. Bir Saanen keçisinin ölümü işletmeye en az iki yavru ve yüksek miktarda süt kaybı demektir. İşletmeler bu kaybı en aza indirmek için hayvanlarını sigortalama yoluna gitmektedirler. Sigorta için belirli miktarlarda pirim yatırılarak hayvanlar güvence altına alınmış bulunmaktadır.

Sözleşmeli üretim yapan işletmelerin hemen hepsi Ziraat bankasından kredi kullanmışlardır. Yeterli sermayesi bulunmayan işletmeci, karlı bir iş olacağını düşünerek, süt keçiciliğinde kullanmak üzere kredi almışlardır. Yapılan araştırmada alınan tüm kredilerin gerçekten hayvancılık için kullanıldığı belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerden sadece %45'i Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği (DKKYB)'ne üyedirler ve süt desteği almaktadırlar. DKKYB'ne üye olmayanlar süt ve hayvan desteğinden faydalanamamaktadır. Yöre halkı zamanla bilinçli üretime yönelmektedir. Eskiden hayvanı için vergi vereceğini zanneden üretici hayvanlarının sayısını az göstermeye çalışırdı ya da herhangi bir yere üyelik ya da kayıt yaptırmayarak bundan kaçmaya çalışırdı. Ancak son yıllarda hayvancılık desteklerinin artması ve hayvanlarını kayıt altına alırdan üreticiye destek verilmesi bu kaygıyı azaltmıştır.

Araştırma yapılan işletmelerin %100'ü kooperatifi yararlı bulduğunu söylerken sadece %10 kooperatif üyesidir. Bu %10'luk kısımda arazi varlığı olan ve bu arazilerde üretim yapan işletme sahipleridir. Diğer işletmeler kooperatife ihtiyaç duymadıkları için üye olmadıklarını belirtmişlerdir.

İşletmelerde hayvanlar 2-3 ay ağılda beslenirken yılın geriye kalan 9-10 ayında merada olatarak yem masraflarını en aza indirmeye çalışmaktadır. Hem keçilerin doğaları gereği dağ, tepe gezerek beslenmeleri verim artırıcı bir özellik olması hem de işletme için daha az masraflı olması olatmayı cazip kılmaktadır.

Bazı işletmeler yaz aylarında yaylaya gitmektedirler. Yaylaya gitmeyenler ise anızdan yararlanabilmektedirler. Yaylaya giden işletmeler yarı göçer işletmeler olup aslında işletmenin bulunduğu yer merkezi olan işletmelerdir. Hayvanları otlatabilecekleri alan merkezde sınırlıdır bu da verimi etkilemektedir. Otlak alanlarının daha çok olduğu yaylaya giderek verimi arttırmaya çalışmaktadırlar.

Yaylaya gitmeyen işletmeler ise zaten işletmenin kuruluş yeri yayladan farklı olmayan Türkoğlu ilçesinin dağlarında, yukarı mahallelerinde yaşayan insanların işletmeleridir. Buralarda otlak alanları bol olduğu için yaylaya gitme ihtiyacı kalmamaktadır.

3.10. İncelenen İşletmelerde Yetiştiricilerin Karşılaştıkları Sorunlar

Üretime yeni başlayan yani Saanen keçisiyle başlayan işletmelerin en büyük sorunlarından bir tanesi adaptasyondur. Saanen süt keçileri her ne kadar adaptasyon konusunda diğer ırklardan iyi olsalar da, bazı sorunları yok değildir. Ektima hastalığı bu sorunların başında gelmekte ve hayvanlar alındıkları yerde otlatılmadıkları için işletmeye ilk geldikleri aylarda otlamada da sıkıntı çekmişlerdir. Buda işletmenin ilk aylarda yeterli verim alamamasına sebep olmuştur.

Yine sorunlardan bir tanesi ve en önemlisi yem fiyatlarıdır. İşletmeler yılın 2-3 ayında yani kış aylarında hayvanları olatmaya çıkaramadıkları için ağılda yemleme yoluyla beslemektedir. Yem fiyatlarının çok yüksek oluşu işletmenin 2-3 ayda oldukça ciddi yem masrafları yapmasına sebep olmaktadır.

Diğer bir sorun ise üretime. Üretimde sıkıntı Saanen ırkından çok diğer ırklarda görülmektedir. Saanen ırkının dışında farklı ırklarla çalışan işletmeler üretimin sorun olduğunu söylemektedirler. Çünkü diğer ırkların süt ve yavru verimleri Saanen ırkından daha düşüktür.

Ayrıca diğer ırklarda kimi işletmeler bir keçiden yılda iki defa yavru alma yoluna giderek gerek yavrunun gelişimi, gerekse damızlık keçinin sağlığı açısından olumsuzluklara sebep olmaktadır. Zaten süt verimi az olan bu ırklardan yavru verimini arttırmak amacıyla yapılan bu çalışma yöntemi aslında çokta olumlu sonuçlar doğurmamaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bölgede süt keçiciliği, hem keçi sütü fiyatlarının yüksek olması hem de bunu işleyen dondurma sanayi tarafından yüksek bir oranda talep edilmesi sebebiyle cazip bir üretim kolu haline gelmiştir. Bu açıdan keçi sütü talebine paralel olarak süt keçiciliği yapan tarım işletmelerinin sayısının daha da artacağı beklenmektedir.

Keçi sütü arzının yetersizliğinden dolayı sözleşmeli üretim sisteminin yaygınlaştırılması ve işletmelerde verimliliğin artırılması gerekmektedir. Böylece işletmeler sütü pazarlamada, dondurma sektörü ise sütün temininde sıkıntı çekmemiş olacaktır.

Gerek bölgenin doğal kaynakları gerekse halkın sosyo-kültürel yapısı dikkate alındığında süt keçiciliği bölge için oldukça karlı ve ciddi oranda istihdam sağlayabilecek bir üretim koludur. Bu üretim kolunun daha yaygınlaşmasıyla hem bölgenin ekonomik kalkınması hem de Kahramanmaraş'ın dondurma ihracatının artışına paralel olarak ekonomisinin daha da ilerlemesi beklenmektedir.

İşletmelerde ırklar arası uygun melezlemeler yapılarak değerli özelliklerin birleşimiyle daha verimli ırkların çoğaltılması, dolayısıyla verimin ve kalitenin artırılması beklenmektedir.

Verim ve kalite artışıyla süt fiyatlarının yükselerek, işletme sahiplerine ve bölgeye ekonomik katkıda bulunacağı tahmin edilmektedir.

Kaynaklar

Direk, M., Erbaş, N., 1995. Kahramanmaraş İlinde Keçi Yetiştiriciliği ve Önemi. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, 27-29 Eylül 1995, İzmir, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları: 27, s. 245-249.

Gökhan, İ., Koç, K., 2009. Tarihi Coğrafyası ve Kültürü ile Türkoğlu. Öncü Basımevi, Ankara.

Gönültaş, Z., 1996. Kahramanmaraş Yöresi Keçiciliğinin Yapısal Durumu ve Yetiştiricilik Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 61 s., Kahramanmaraş.

Hayta, M. 2003. Kahramanmaraş İlinde Keçi Üretim Sistemleri ve Kıl Keçisi İle Toros Alaca Keçilerinin Performanslarının Saptanması. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 84 s., Kahramanmaraş.

Paksoy, M., 2007. Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Ankara.

<http://www.acilforum.com/hayvancilik-uretim-ve-bilgiler/180828-keci-yetistirciligi.html>

<http://www.hanemiz.com/kucukbas-hayvanciligi/270032-turkiye-de-keci-yetistirciliginin-genel-durumu.html>

<http://www.saanen.gen.tr/?blog/bilgi-bankasi/turkiye-de-sut-kecisi-yetistirmek>

<http://www.kahramanmaras.maraswebtasarim.com/dondurmamiz.htm>

<http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi:15.06.2012

Çiftçi Kayıt Usulü Veri Toplama Tekniğini Kullanarak Harran Ovası Sulu Pamuk Tarım İşletmelerinde Etkinlik Analizi Projesi'ne Üreticilerin Bakışı

Tamer İŞGIN
tisgin@yahoo.com

Fatma ÖCAL KARA
focal@harran.edu.tr

Remziye ÖZEL
rozel@harran.edu.tr

Osman ÇOPUR

Turan BİNİCİ
turanbinici@yahoo.com

Hatice SUBAŞI

Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Osmanbey-Şanlıurfa

Özet

Harran Ovası'nda, tarımsal üretimde verim ve kalite değerleri olması gerekenin altındadır. Dahası, sulu tarıma geçişle beraber önem kazanan sulama suyunun aşırı miktarlarda pamuk tarlalarına bırakılması, yani vahşi sulama, bölgede çoraklaşma tehlikesiyle beraber verim kayıplarına neden olmuştur. Ayrıca yöre çiftçisinin, kullandıkları bazı faktörler açısından rasyonel olmadıkları saptanmıştır. Bu sebepler, pamuk çiftçilerinin bir etkinlik analizine tabi tutulmalarını zorunlu hale getirmiş ve bu analiz bulguları ışığında da bazı lokal tarım politika araçlarının geliştirilmesi artık kaçınılmaz bir durum almıştır.

Bu çerçevede, yürütmekte olduğumuz bu proje¹ ile, özellikle çiftçi günlüğüne dayalı kontrollü çiftçi anketlerinin kullanılması, anket çalışması yapılacak çiftçiler için teşvik primi uygulamasına başvurulması ve belirli aralıklarla bu çiftçilerin köylerinde ziyaret edilmesi gibi yöntemlerle ankete katılımın artırılması ve rakamsal detayı içeren soruların yanıtlanmasında hatırlayamama probleminin doğurduğu sakıncaların en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmada, projenin kısa bir tanıtımını yapmak ve üreticilerin işletmesine ait bilgileri ve projeye bakışını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu proje, 2012 yılı pamuk tarımına ilişkin verileri içerdiğinden günlükler çiftçilere dağıtılmış ve doldurulmaya yeni başlanmıştır. Bu nedenle çalışmada, örneğe çıkan 123 gönüllü üretici ile Harran Ovası'nda yer alan Harran, Akçakale ve Merkez ilçelere bağlı yaklaşık 50 köyde yapılan anket çalışmasıyla üreticilerin bu projeye bakış açısı ortaya konmuştur. Çalışmada üreticilerin pamuk tarımına ilişkin sorunlarına, projeyi ve ankete teşvik primini değerlendirme biçimlerine, proje bittikten sonra kayıt tutma alışkanlığı kazanmalarına, pamuk fiyatlarına, bilgi alma kaynaklarına ve deneklerin kişisel ve işletmelerine ilişkin bilgilerine yer verilmiştir. Çalışmada, üreticilerin bu projeyi olumlu değerlendirdikleri, kayıt tutma faaliyetini proje bitiminden sonra da sürdürebilecekleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çiftçi günlüğü, etkinlik, çiftçi kayıt usulü veri toplama

Farmers' attitude towards the project "An Efficiency Analysis of Cotton Farmers Operating Under the Irrigated Conditions of the Harran Plain, Using Data Collection Technique Based on Farmer Registry Information and Monetary Inducement Systems"

Abstract

According to the published literature, rural community in the GAP region depends on agriculture for a living, but yield and quality numbers are at low levels due to farmers' inefficient production techniques. Moreover, inappropriate water management practices (over irrigation) commonly performed on the Harran Plain is considered to be the major cause of elevated soil salinity, arising from shallow groundwater table, and leading to considerable reductions in cotton production. Such factors like these lead to negative impacts on farmer incomes.

It has been commonly accepted among researchers that farm level micro data collected from Turkish farm enterprises suffer from lack of information and even contain fallacious entries that can easily spoil the results from a survey. Participants of a survey usually have hard times to remember the numbers regarding their agricultural practices occurred in the past such as rates of fertilizers applied, amount of gasoline used, or labor costs incurred etc. it is then deemed urgent to minimize these flaws in surveys by some methods and applications. In this context, using data collection techniques based on farmer registry information and monetary inducement systems as well as frequently visiting the participants in their own environment, the project presented here aims to encourage farmers to be a part of the survey and minimize the flaws raised by the problem of misremembering the answers to detailed survey questions. The aim of this paper is to introduce the project shortly and to reveal the characteristics of participant farms and farmers as well as their attitude towards the project.

As an instrument of the farmer registry information system, diaries have been distributed to participant farmers to fill out. Using the survey results based on information collected from 123 participant farmers coming from approximately 50 villages located in the Central, Harran and Akçakale districts of Şanlıurfa, farmers' attitude towards this project has been determined. In this study survey participants are asked questions surrounding the matters relating to common problems encountered in cotton farming, their perceptions of the monetary inducement systems, whether or not they keep track of their farming practices using farmer diaries even after the project is over, and their source of information as well as farm and farmer characteristics. Results demonstrate that vast majority of participant farmers favor the project with a decision to keep track of their farming practices in post-project periods.

Key words: Farmer diary, Efficiency, Data collection based on monetary inducement system

¹TÜBİTAK destekli, 1001 araştırma projesidir.

1. Giriş

Kalkınan ve nüfusu hızla büyüyen dünyamızda yaşam standardının yükselmesiyle pamuğa olan ihtiyaç, artış trendine girmiştir. Benzer şekilde, Türkiye’de de hızla gelişen ve büyüyen ekonomik yapı sosyal ve demografik gelişmelerle de desteklenerek yüksek bir pamuk talebiyle sonuçlanmaktadır. Nitekim, 1980’li yılların başlarındaki miktara nazaran 2008 yılında Türkiye’nin pamuk tüketimi 3 katından daha fazla artış göstererek 1 milyon tonu aşmıştır. Türkiye’de hızla artan pamuk talebi, net pamuk ihracatçısı olan Türkiye’yi 1991 yılından sonra net pamuk ithalatçısı yapmıştır. Türkiye’nin pamuk talebindeki bu hızlı artışa karşılık, üretiminde benzer artış olmamıştır (Özüdoğru, 2007).

Medeniyetin beşiği olarak bilinen ve “Verimli Hilal” ya da “Yukarı Mezopotamya” olarak adlandırılan coğrafya’da yer alan Güney Doğu Anadolu Bölgesi, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında geçişi sağlayan bir köprü görevi görmüştür. Irak ve Suriye’ye komşu olan bu bölgemiz, Türkiye’deki sulanabilir arazinin %20’sini kapsamaktadır. GAP’ın öncelikli amaçlarından birisi, bölgedeki toprak ve su kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak bölgenin kalkındırılmasını sağlamaktır. Proje kapsamında sulama yatırımları tamamlandığında bölgede 1,7 milyon hektar arazi sulanabilecektir. Araştırma alanı olan Şanlıurfa ili Harran Ovası, Türkiye’de yürütülen bölgesel kalkınma planları kapsamında GAP içinde yer almakta olup, 225109 hektar alan kaplamaktadır. Pamuk üretiminin birinci sırada yer aldığı Harran Ovasında pamuk en kârlı ürün olarak görülmektedir. Nitekim, sulamaların başladığı 1995 yılına nazaran, 2008 yılında Harran Ovasında pamuk ekiliş ve üretimi 5 katından daha fazla artış göstererek 113121 hektar alanda 435139 ton olarak gerçekleşmiştir.

GAP bölgesinde kırsal nüfusun tarıma dayalı olarak yaşamını sürdürdüğü bilinmekle beraber, tarımsal üretimde verim ve kalite değerlerinin, kullanılan randımsız tarım teknikleri nedeniyle düşük seviyelerde oldukları bilinmektedir (GAP Bölge Müdürlüğü, 2004). Dahası, ovada yaygın olarak icra edilen aşırı sulama, artan taban suyu sorunuyla beraber (Çullu ve ark., 2002) çoraklaşmaya neden olmakta ve bunun sonucunda da ciddi ürün kayıpları meydana gelebilmektedir (Çullu ve ark., 2000). Bu ve benzeri nitelikteki etmenler ise, tarımsal ürün fiyatları ve dolayısıyla tarımsal gelir üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ayrıca, mevcut pazarlama sistemi çiftçilerin, ürünlerini tatminkar bir fiyat düzeyinde pazara sunmalarını sağlamaya yeterli değildir. Görüldüğü gibi Harran Ovası’nda üretim faktörlerinin kullanımında bir etkinlik analizinin yapılması gereği ortadadır.

Projenin konusunu, araştırma alanı pamuk üretiminde etkinlik ölçütlerinin hesaplanarak kapsamlı ve karşılaştırmalı bir etkinlik analizinin yapılması ve etkinliğe etki eden faktörlerin ekonometrik olarak saptanması oluşturmaktadır. Etkinlik (efficiency), literatürde girdi odaklı etkinlik ölçüleriyle, çıktı odaklı etkinlik ölçüleri olarak iki ana grupta incelenmektedir (Coelli ve ark. 2003). Kullanılan girdi miktarlarını baz alan birinci grupta **teknik etkinlik** (technical efficiency), **tahsis ya da tahsisat etkinliği** (allocative efficiency) ve bu iki etkinlik faktörlerinin karşılıklı etkileşiminden oluşan **genel ekonomik etkinlik** (overall economic efficiency) ile **ölçek etkinliği** (scale efficiency) gibi etkinlik ölçüleri bulunmaktadır. İkinci grupta ise, üretim miktarı baz alınarak ifade edilen ve ilk grupta saydığımız etkinlik ölçüleri ile aynı isimleri paylaşan ölçüler yer almaktadır. Burada ifade edilen etkinlik ölçülerinden teknik etkinlik, çiftçilerin faktör kullanırken ne ölçüde rasyonel olduklarını yani, onların belirli bir girdi seti ile maksimum çıktı elde etme kabiliyetlerini, tahsisat etkinliği çiftçilerin, üretimde bulunurlarken kaynak tahsisatında (dağıtımında) ne ölçüde rasyonel olduklarını yani, onların fiyatlar veriyken girdileri optimal oranlarda kullanabilme kabiliyetlerini, genel ekonomik etkinlik, yine fiyatlar veriyken çiftçilerin belirli bir üretim miktarını minimum maliyetli girdi seti ile elde etme kabiliyetlerini, ve nihayet ölçek etkinliği ise, çiftçilerin ölçekten kaynaklanan randıman durumlarını gösteren birer parametredir. İşte, proje ile hedeflenen amaca uygun olacak şekilde bu etkinlik ölçülerinin, Harran Ovası’ndan toplanan yatay kesit veriyi kullanarak saptanması ve karşılaştırmalarının yapılması bu projenin kapsamı dahilindedir. Ancak veri toplama süreci henüz bitmediğinden dolayı, sözü edilen bu etkinlik ölçülerinin hesaplanması bildiriye dahil edilememiştir.

Tarım sektörünün ülke ekonomisine katkısının artırılabilmesi ve sektörde çalışanların refah düzeyinin yükseltilebilmesi, tarım işletmelerinin, sahip oldukları doğal kaynaklar, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerini etkin bir şekilde (rasyonel olarak) kullanmalarına bağlıdır. Başka bir deyişle, kullanılabilir arazi kaynakları sınırlı olduğundan, kırsal kesimin hayat standardını yükseltmek ve daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamak, tarımda sınırlı üretim kaynaklarından en iyi şekilde yararlanmakla mümkündür. Arazilerin sınırlı olması nedeniyle, tarımsal üretim artışının daha çok birim alandan elde edilecek ürün artışlarıyla gerçekleşmesi mümkün görülmektedir. Bunun için mevcut üretim yapısının bilinmesi zorunludur. Harran Ovası pamuk işletmelerinde yukarıda ifade ettiğimiz amaçların gerçekleştirilemediği görülmekte ve sonuç olarak yörede faaliyet gösteren pamuk çiftçilerinin, özellikle bazı faktörlerin kullanımı açısından, etkin olmadıkları bildirilmektedir (Binici, 2006).

Gelişmekte olan ülkeler için yapılan etkinlik analizlerinde işletme büyüklüğü ile üretim etkinliği arasında ters bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır (Barrett, 1996; Bery ve Cline, 1979; Grabowski ve ark., 1990; Helfand ve ark., 2004; Binici ve ark., 2006). Bu noktadan hareketle, etkinlik skorlarının bu iki grup arasında (yani büyük işletmelerle küçük işletmeler arasında) nasıl değişim gösterdiğini belirlemek bu projenin amaçları arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım, şimdiki kadar yapılan etkinlik çalışmalarında göz ardı edildiği için, konuya daha farklı bir vizyon getirebilecektir. Böylece, etkinliğin büyük ve küçük işletmeler arasında farklılık göstermesi durumunda tavsiye edeceğimiz politika önlemlerini ona göre biçimlendirerek arazi edinim konusunda ve arazinin yöre çiftçisi arasında dağılımına etki edecek bir takım önerilerde bulunmak mümkün olabilecektir.

Türkiye’de işletme düzeyindeki mikro verilerde bir takım eksikliklerin ve hatta kimi zaman yanlış bilgilendirmelerin

bulunduğu görüşü, araştırmacılar arasında yaygın olarak kabul görmektedir. İşletme anketleri genelde geçmişte yapılan hareketleri sorguladığı için, deneklerin bazı rakamları hatırlamakta güçlük çektikleri ve anketteki soruları yanıtlarken başka deneklerin yönlendirmelerine maruz kaldıkları bildirilmektedir. Bütün bunlara ilâveten deneklerin, mali durumlarıyla ilgili bazı sorulara maksatlı olarak çarpık yanıtlar verebilecekleri gerçeği de ortadadır. İşte tüm bu sebeplerden dolayı işletme anket çalışmalarında bir takım yöntem ve uygulamalarla bu sakıncaların asgari bir düzeye indirilmesi gereği doğmaktadır. Bu bağlamda özellikle çiftçi kayıt sistemine dayalı kontrollü çiftçi anketlerinin kullanılması, anket çalışması yapılacak çiftçiler için bir teşvik primi uygulamasına başvurulması ve belirli aralıklarla bu çiftçilerin köylerinde ziyaret edilmesi gibi yöntemlerle ankete katılımın artırılması ve rakamsal detayı içeren anket sorularının yanıtlanmasında **hatırlayamama probleminin** doğurduğu sakıncaların en aza indirilmesi mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede, amaç ve hedefleri yukarıda özetlendiği şekliyle ifade edilen “Çiftçi Kayıt Usulü Bilgi Sistemine ve Ankete Teşvik Prim Uygulamasına Dayalı Veri Toplama Tekniğini Kullanarak Harran Ovası Sulu Şartlarında Faaliyet Gösteren Pamuk Tarım İşletmelerinde Etkinlik Analizi” projesine paralel olarak bu çalışmadaki amacımız, proje hakkında genel bilgiler sunmak ve çiftçilerin, işletmelerine ait bilgilerini ve projeye bakış açılarını ortaya koymaktır.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın, “Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) Sisteminin Yaygınlaştırılması ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanması” başlıklı bir projesi daha önce uygulamaya konmuştur. ÇMVA, tarımsal işletmelerin detaylı finansal ve mali bilgilerini toplayan ve Avrupa Birliği’nde uygulanmakta olan bir sistemdir. Bu, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının değerlendirilmesinde kullanılan verileri içeren bir ağıdır.

Bu kurumsal geliştirme destek projesinin ilk önceliği AB standartlarının kademeli olarak benimsenmesini desteklemektir. Güvenilir tarımsal istatistiklerin ve kayıtların oluşturulması bu sürecin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu proje, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Danimarka ile ortaklaşa gerçekleştirilen Pilot Çiftlik Muhasebe Veri Ağının Kurulması Projesinin devamı niteliğindedir. Bu pilot proje kapsamında 2008’in sonunda 9 vilayette (Adana, Bursa, Erzurum, Giresun, İzmir, Konya, Nevşehir, Şanlıurfa, Tekirdağ) veri ağı sistemi kurulmuş olup, 2011’de projenin kapsama alanı 3 vilayetin daha katılımıyla (İstanbul, Malatya, Samsun) 12’ye çıkarılmıştır. Hâlihazırda yürütülmekte olan Eşleştirme Projesi Türkiye’deki çiftliklerden muhasebe verilerini toplamak amacıyla Türk ÇMVA sisteminin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Seçilen çiftçiler, ne kadar gübre, ilaç ve tohum aldıklarını, kaç işçi çalıştırdıklarını, bunlara ne kadar harcama yaptıklarını, ne kadar ürün sattıklarını, ne kadar gelir elde ettiklerini, yatırım yapıp yapmadıklarını, girdi ve ürün alım ve satım fiyatlarını, bitkisel ve hayvansal üretim miktarlarını ve arazi varlığı gibi işletmeleri ile ilgili her türlü veriyi, dağıtılacak işletme kayıt defterine yazmaktadır. Böylece, işletmelerin genel ekonomik durumunun belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Yürüttüğümüz proje de, her ne kadar ÇMVA projesine benzer gibi görünse de, projemizde sadece pamuk tarımına ilişkin işletme faaliyetlerinin etkinlik analizi yapılacaktır. Böylece, Harran Ovası’nda faaliyet gösteren çiftçiler arasında *kaynak kullanma randıman* durumunu saptamak olasıdır. Pamuk üretimi, işgücü maliyetinin oldukça yüksek olması nedeniyle desteklenmesi muhakkak gerekli olan bir üretim faaliyetidir. Proje sonuçlandıktan sonra destekleme politikasına yönelik öneriler de sunulabilecektir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Örnek Seçimi

Projenin ilk aşaması olarak, anket yapılacak işletmelerin sayısının tespiti için işletme örnekleme yapılmıştır. Bu aşamada görüşme yapılacak işletmeleri belirlemek için, 2009-2010 üretim yılında araştırma alanında faaliyet gösterip sulama birliklerine üye olan işletmeler, işletme arazisi genişlikleri baz alınarak belirlenmişlerdir. Bu işlemi en doğru bir şekilde yapabilmek için bölgede bulunan 8 adet sulama birliğinin verileri esas alınmıştır. Harran Ovası pamuk tarımında arazi dağılımının heterojen olması, projede tabakalı bir örnekleme yönteminin kullanılmasını zorunlu kılmış, bu nedenle Neyman tabakalaması yapılmıştır.

Çizelge 1. Popülasyon ve Çekilecek Örneğe Ait Bilgiler

İşletme Genişliği (Dekar)	Popülasyondaki çiftçi sayısı	Varyasyon Katsayısı (%)	Örneğe alınması gereken çiftçi sayısı ²		Örneğe alınması gereken çiftçi sayısı oranı (%)	
			Neyman Paylaştırması	Orantılı Paylaştırma	Neyman Paylaştırması	Orantılı Paylaştırma
			1 – 50	437	47,00	13
51 – 150	349	30,14	23	42	18,70	34,14
151 – 300	168	19,23	16	20	13,01	16,26
301 – +	75	72,41	71	9	57,72	7,32
Toplam	1029	149,46 ³	123	123	100,00	100,00

² Rakamlar bir sonraki ondalık sayıya yuvarlanmıştır.

³ Bu rakam, tabakalara ait varyasyon katsayılarının toplamı olmayıp, 1029 adet işletmenin bütününe ait varyasyon katsayısını göstermektedir.

Çizelge 1'den de görüleceği gibi araştırma bölgesinde bulunan işletmeler arazi büyüklüklerine göre 4 tabakaya ayrılmışlardır ve Neyman paylaşımı, her tabakada görüşülmesi gereken çiftçi sayısını sırasıyla 13, 23, 16, ve 71 olarak hesaplamıştır. Dikkat edilirse, son tabakada görüşülmesi gereken çiftçi sayısı (71), oldukça yüksek denebilecek bir miktardır. Bu rakam, örnek hacminin nerdeyse %58'ini oluşturmaktadır. Gerçekte ise, 301 dekar ve üzeri arazi işleyen tarım işletmeleri popülasyon içerisinde oransal olarak fazla bulunmamakta olup, bu durum anket çalışmaları sırasında 4. tabaka için yeterli sayıya ulaşamama gibi bir sakınca doğurabilecektir. Bu durumda, çalışmanın amacı açısından, ana-kitledeki oranını temel alan **orantılı paylaşım** yaklaşımının kullanılması, bu soruna çözüm getirebilecektir. Böylece, orantılı paylaşım yönteminin devreye girmesiyle son tabaka üzerindeki anket yükü azaltılabilecektir. Nitekim, orantılı paylaşım yöntemi, her tabakada görüşülmesi gereken çiftçi sayısını sırasıyla 52, 42, 20, ve 9 olarak hesaplamıştır (Çizelge 1) ve bu dağılım, popülasyondaki dağılımla uyum içerisindedir.

2.2. Etkinlik Analizinde Kullanılacak Yöntemler

Etkinlik analizinde kullanılacak yöntemler, literatürde kullanılan standart parametrik olmayan **veri zarflama yöntemiyle**, parametrik olarak kabul gören **stokastik sınır üretim fonksiyonu** yöntemidir. Bu yöntemlere ait detaylar, yer sınırlaması nedeniyle göz ardı edilmiş olup, talep üzerine araştırmacılara aktarılabilir.

2.3. Teşvik Pirim Uygulaması

Anket çalışmalarında teşvik prim uygulamalarına ilişkin literatür çalışmalarının tarihi 1950'lere kadar gitmektedir. Kephart ve Bressler (1958), konusunu hemşirelerin oluşturduğu bir çalışma raporunda 10 farklı teşvik prim yönteminin posta yoluyla yolladıkları anketlere dönüş (katılım) oranına etkilerini araştırmışlardır. Bu çalışmada teşvik prim yöntemleri olarak parasal ve parasal olmayan araçlar kullanılmıştır. Parasal olarak uygulanan teşvik prim araçları, doldurulacak her anket başına 1, 5, 10 ve 25'er sentlik teşvik ödemeleri olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre 1,5 ve 10'ar sentlik teşvik ödemelerinin anketlerin geri dönüş oranına anlamlı bir etkilerinin bulunmadığı, ancak 25 sentlik teşvik ödemesinin anketlerin dönüş oranını önemli denebilecek bir oranda artırdığı kaydedilmiştir. Hiç teşvik ödemesi almayan kontrol grubundaki %52'lik geri dönüş oranının, 25 sent teşvik alan grupta %70'e çıktığı görülmüştür.

Teşvik ödemesi kişiyi, yapılması istenen işe motive edebilmektedir. Buradan hareketle, her hangi bir konuda yürütülen bir anket çalışmasında ödeme kabul eden bir denek, soruları daha dikkatli ve eksiksiz tamamlama eğiliminde olacağından bu şekilde anket yoluyla elde edilen verinin daha güvenilir olacağı söylenebilir. Bu nedenle çalışmada teşvik primi kullanarak kayıt tuturma yoluna gidilmiştir. Günlük tuturma usulü ile bilgi alma yöntemi bu süreci ifade etmektedir ve sezonsal bir çalışmayı gerektirecektir. Dolayısıyla, teşvik tutarının belirlenmesinde bu noktanın da dikkate alınması ve verilecek parasal teşviğin, yapılacak işin ağırlığı ile orantılı olacak şekilde ayarlanması gerekmektedir. O açıdan, proje ekibi olarak denek başına 150 TL tutarında bir teşvik prim uygulamasını bu çalışma için uygun görmekteyiz.

2.4. Projeye İlişkin Faaliyetler

Projenin ilk döneminde öncelikle proje kapsamında dağıtılacak çiftçi günlükleri hazırlanmıştır. Bu günlükler 1 yıl süresince üreticide kalacağından, kaybolma riskine karşı kitapçık şekline dönüştürülerek bastırılmıştır. Günlük, pamukta işçilikle ilgili günlük faaliyetler ve hasat olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Bu günlükler üreticinin, üretimle ilgili her bir işin yapıldığı günün tarihini bir sayfaya atacağı ve gerekli bölümleri dolduracağı bir formatta biçimlendirilmiştir. Günlükler, üreticiye 2011 pamuğunun hasadı yapıldıktan sonra teslim edilmiştir.

Çiftçilere doldurulacak günlüğün hazırlanmasında temel alınması gereken husus, günlük defterinin kolay anlaşılır, çiftçi tarafından doldurulmasında karmaşıklığa yol açmayacak derecede basit, ancak pamuk tarımındaki tüm faaliyetleri içerecek şekilde detaylı olmasıdır. Pamuk tarımındaki işçilik faaliyetlerini kapsayan çizelge örnek olarak verilmiştir. Şekil 1a' da 1 Kasım'dan 14 Eylül'e kadar uzanan süreçte pamuk tarımındaki işçilik faaliyetleri, işçilikte kullanılan nüfus bazında ele alınmış ve bu işçilerin yaptığı işlerin ne'ileri, çalışma saatleri ve onlara ödenen günlük yevmiyeler hem çiftçi ailesi için ve hem de yabancı iş gücü için ayrı ayrı mütala edilmişlerdir. Şekil 1b'de ise, 15 Eylül'den 30 Ekim'e kadar uzanan hasat döneminde diğer işçilik kollarından farklılık göstermesi nedeniyle pamuk tarımında toplama ücret sisteminin ayrıca değerlendirildiğini görmekteyiz. Hazırlanan günlüğe ait dış kapak sayfası ise, şekil 2'de sergilenmektedir.

Projede günlüklerin en az 123 üreticiye dağıtılması planlanmıştır. Gerekli kurum ve kuruluşların (Tarım İlçe Müdürlükleri, Sulama Birlikleri, ilaç bayileri vb.) deneyimlerinden yararlanılarak köyler belirlenmiş, projeye ilgi duyan, bu günlükleri doldurabilecek üreticiler saptanmaya çalışılmıştır.

Üretici bulma konusunda bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bölge çiftçilerinin öğrenim düzeyinin düşüklüğü, iş yoğunluğu ve mali kayıt tutma gibi alışkanlıklarının olmaması proje kapsamında büyük sorun yaratmıştır. Günlük tutmada gönüllülük esas olduğundan sadece ilgili üreticiler saptanmaya çalışılmıştır. Ağustos ve Eylül aylarında sıklıkla yapılan köy ziyaretleri ile birçok üretici ile görüşülmesine karşın, bir günde bazen 3, bazen 8 üretici projeye katılmayı kabul edilmiştir. Üretici seçimlerinde köy muhtarlarının katkısı da önemli düzeydedir. Günlük tutma alışkanlığı olan üreticiler ise, projeye hevesle yaklaşmakta, bu günlüklerin kendi hesaplarını da kolaylaştıracağını düşünmektedir.

Günlüklerin dağıtılmasından sonra, proje ekibinin alan çalışması süresi boyunca özellikle tarımsal aktivitelerin yoğunlaştığı toprak hazırlığı, ekim, bakım ve hasat dönemlerinde deneklerle sık sık (en az ayda iki kez olmak şartıyla) temas halinde olması ve yapılan işi bu şekilde yerinde kontrol etmesi gerekmektedir.

3. Araştırma Bulguları⁴

3.1. Deneklere Ait Demografik Bulgular

Çizelge 2’de deneklere ait kişisel özellikler verilmiştir. Buna göre deneklerin %49.6’sı merkez ilçede, % 25.2’si Harran İlçesi’nde ve yine % 25.2’si Akçakale İlçesi’nde bulunmaktadır. Merkez İlçe’nin nüfusunun fazla olmasından dolayı Merkez İlçe’ye daha fazla ağırlık verilmiştir.

Deneklerin öğrenim durumu incelendiğinde ise, % 65’i ilk ve ortaokul mezunu iken, % 35’i ise lise ve üniversite mezunudur. Üretim faaliyetlerini günlükçe işlemek meşakkatli olduğundan okuma-yazma ve hesaplama yeteneği yüksek olan denekler seçilmeye çalışılmıştır. Proje gönüllülük esasına dayandığından hiçbir zorlama yapılmamıştır.

Deneklerin % 71’inin işletme dışı geliri yoktur. Diğerleri ise, şoförlük, inşaat, esnaflık gibi işlerle uğraşmaktadır. Pamuk tarımı yüksek emek gerektiren bir faaliyet olduğundan sulama, çapalama, hasat gibi işlerde işçi tutulmaktadır.

3.2. Deneklerin İşletmesine Ait Bulgular

Deneklerin arazi durumu incelendiğinde, % 39.02’sinin 0-50 da, %27,64’ünün 51-100 da, % 17,89’unun 101-200 da arasında olduğu görülmektedir. Denekler tabakalı örnekleme dikkate alınarak

Çizelge 2. Deneğe ait bilgiler

Bilgiler	Seçenekler	Sayı	%
Bulunduğu İlçe	Merkez	61	49.6
	Harran	31	25.2
	Akçakale	31	25.2
Yaşı	15-25	17	13.82
	26-35	40	35.52
	36-45	35	28.46
	46-55	21	17.07
	56 ve +	10	8.13
Tecrübesi	1-10 yıl	36	29.27
	11-20 yıl	61	49.59
	21-30 yıl	16	13.01
	30 ve üzeri	10	8.13
Öğrenim durumu	İlkokul	60	48,78
	Ortaokul	20	16,26
	Lise	25	20,33
	Yüksekokul-Üniversite	18	14,63
İşletme dışı gelir	Yok	87	70,73
	Var	36	29,27
Toplam		123	100

Çizelge 3. Deneğin işletmesine ait Bilgiler

Bilgiler	Seçenekler	Sayı	Oran (%)
Arazi Büyüklüğü	0-50 da	49	39,84
	51-100 da	34	27,64
	101-200 da	22	17,89
	201-3000 da	9	7,32
	301 da ve üzeri	9	7,32
Parça sayısı	Tek parça	52	42,28
	2-3 parça	56	45,53
	4-5 parça	12	9,76
	6 parça ve üzeri	3	2,44
Arazi tasarruf durumu	Mülk	98	79,67
	Kira	15	12,20
	Mülk ve Kira	10	8,13
Sulama	Baraj (Cazibe) sulaması	111	90,24
	Yeraltı (Pompaj) sulaması	12	9,76
Toplam		123	100,00

⁴Şimdiye kadar ortaya çıkan şekliyle verilmiştir.

seçilmiştir. Çok büyük miktarda arazisi olanlar günlük doldurma faaliyeti oldukça fazla zaman alabileceğinden dolayı projeye ilgi göstermemişler, teşvik primini çok düşük bulmuşlardır. Deneklerin büyük çoğunluğunu genç (49,34) ve orta (%45) yaşlı çiftçiler oluşturmaktadır (Çizelge 3). Genç olmalarına karşın, çocukluktan itibaren tarımsal üretimle uğraştıklarından çiftçilik deneyimleri fazladır. Deneklerin % 70'inin 10 yıldan fazla tecrübesi bulunmaktadır.

Araziler genellikle 1-3 parçadan oluşmaktadır. Harran Ovası'nda arazi toplulaştırma faaliyetleri başlamıştır. Ancak henüz her köyde başlamamıştır. Arazilerin mülkiyet durumu incelendiğinde, deneklerin % 79.67'si mülk araziye sahiptir. %12.20'si kira, % 8.13'ü ise, mülk ve kira olarak arazisini işletmektedir. Araziler genellikle sulu olup, deneklerin yalnızca % 9.76'sı yer altı sulaması yapmaktadır.

3.3. Deneklerin Projeye Bakış Açısı

Deneklerle yapılan anket görüşmelerinde projeye ilişkin bakış açılarını öğrenmek amacıyla bazı sorular yöneltilmiştir. Bunlar, aşağıda çizelge 4'de gösterilmiştir.

Deneklerin % 70.73'ünün işletme faaliyetlerine ilişkin kayıtları hiç tutmadığı saptanmıştır. Harran Ovası çiftçilerinin ne yazık ki kayıt tutma alışkanlıkları yoktur. Deneklerin % 67,48'i proje

Şekil 1b: 15 Eylül'den 30 Ekim'e kadar Örnek Bir Çiftçi Günlüğü Sayfası

Tarih: 15 Eylül 2011

1. Pamuk Hasatı İçin Günlük İşçilik Faaliyetleri

1.1. Pamuk Hasatı İçin Aile İşçisi ve İşletme Dışında Çalışma Durumu

Aile İşçisi			
N	Ü	Yas (Yaş)	Aldığı Toplam Ücret (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

Yabancı İşçisi			
N	Ü	Yas (Yaş)	Aldığı Toplam Ücret (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

1.2. Pamuk Hasatı İçin Yabancı İşçisi

Yabancı İşçisi			
N	Ü	Yas (Yaş)	Aldığı Toplam Ücret (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

Kullanılan Makineler			
Cins	Hasat İşinde Çalıştığı Süre (Saat)	Hasat Ettiği Alan (Dekar)	Toplam Ücret (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

Kullanılan Makineler

Cins	Hasat İşinde Çalıştığı Süre (Saat)	Kullanılan Akaryakıt Mik. (Kg./Ton)	Toplam Ücret (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

Hasatta Kullanılan Materyaller

Cins	Miktarı (Kg./Ton)	Birim Fiyatı (TL./Kg./Ton)	Toplam Tutar (TL)
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
TOPLAM			

İşletme Ücreti Durumu ve Ürün Satış

Pamuk Ekm Alanı (Dekar)	Dekara Verilen (Kg)	Satılan Pamuk Miktarı (Kg./Ton)	Birim Fiyatı (TL./Kg./Ton)	Toplam Satış Tutarı (TL)
1	2	3	4	5
5	6	7	8	9
9	10	11	12	13
TOPLAM				

Şekil 2: Çiftçi Günlüğü Kapak Sayfası

Çizelge 4. Deneklerin projeye bakış açısı

Sorular	Seçenekler	Sayı	%
Şimdiye kadar hiç tarımsal üretiminizle ilgili kayıt tuttunuz mu?	Tuttu ama detaylı değil	33	26,83
	Detaylı tuttu	3	2,44
	Hiç tutmadı	87	70,73
Bu proje bittikten sonra tutmaya devam edecek misiniz?	Evet	83	67,48
	Hayır	4	3,25
	Şimdiden birşey söyleyemem	36	29,27
Bu projeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?	Olumlu	110	89,43
	Şimdiden bir şey söyleyemem	13	10,57
Toplam		123	%100

bittikten sonra da kayıt tutma faaliyetine devam edeceklerini belirtmişlerdir. Bu projenin bir amacı da, ova çiftçisine kayıt tutma konusunda alışkanlıklar kazandırmaktır. İşçilik faaliyetlerinin gün ve saat olarak çok detaylı tutulması üreticiye ek bir zahmet çıkarmaktadır. Ancak sürekli yapılan işletme ziyaretleri ile samimi bir ortam yaratılmış, üreticiler motive edilerek bu sıkıntı giderilmeye çalışılmıştır. Deneklerin % 89,43'ü projeyi olumlu değerlendirmekte, kendilerinin hesaplarını detaylı görmede, kâr-zarar hesaplamada oldukça yararlı olacağını belirtmişlerdir. Ancak bu kadar detaylı tutmanın da zor olacağını dile getirmişlerdir. Deneklerin çoğu desteklemelerin yeniden düzenlenmesi için projeyi olumlu değerlendirmiştir.

Aşağıdaki çizelgede deneklere yöneltilen diğer sorular ve bu sorulara verilen yanıtlar derlenmiştir. Destekleme olmazsa pamuk eker misiniz? sorusuna deneklerin %90,24'ü hayır yanıtını vermiştir. Maliyetlerin yüksek oluşu nedeniyle yalnızca desteklemenin kendilerine kaldığını, bu nedenle arttırılabileceğini dile getirmişlerdir.

Çizelge 5. Diğer Bulgular

Sorular	Seçenekler	Sayı	%
Destekleme olmazsa pamuk eker misiniz?	Evet	8	6,50
	Hayır	111	90,24
	Kararsızım	4	3,25
Herhangi bir kooperatife üye misiniz?	Evet	24	19,51
	Hayır	99	80,49
Tarımsal konulardan kimden bilgi alıyorsunuz?	Hiç kimseden	19	15,45
	İlaç bayisi /özel mühendis	82	66,67
	İl/İlçe tarım mühendisi	1	0,81
	Kendi deneyimi ve çevresi	21	17,07
Köyünüze İl ya da İlçe tarımdan hiç ziraat mühendisi geliyor mu?	Evet	30	24,39
	Hayır	93	75,61
Hangi sıklıkla geliyor	Hiç	93	75,61
	Yılda bir kez	14	11,38
	Yılda 2-3 kez	16	13,01
Pamuğa genel olarak ortalama kaç kez su verirsiniz?	4-5	20	16,26
	6-7	76	61,79
	8 ve üzeri	27	21,95
Toplam		123	100

Deneklerin örgütlenme düzeyi incelendiğinde, % 80,49'unun hiç bir tarımsal örgüte üye olmadığı görülmektedir. Bu durum, ovada örgütlenme düzeyinin düşük oluşunu açıkça göstermektedir. Üye olunan kooperatif ise genellikle Tarım Kredi Kooperatifi'dir.

Deneklerin bilgi alma kaynaklarını genellikle ilaç bayileri ve bayilerin hastalık zararlı kontrolü yapan mühendisleri oluşturmaktadır. Denekler, en çok Gıda Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlüğü ziraat mühendislerinin köylerine gelmemelerinden yakınmaktadır. Deneklerin % 75,61'i bu mühendislerin hiç köylerine gelmediğini, genellikle İl/İlçe müdürlüklerinde çalıştıklarını dile getirmişlerdir.

Diğer bir soru da, deneklerin sulama davranışını ölçmek amacıyla sorulan pamuğa genel olarak ortalama kaç kez su verildiğidir. Deneklerin % 61,79'u 6-7 kez verirken, % 21,95'i 8 ve üzeri sulama yapmaktadır. Sulamanın ilk başladığı yıllarda su bir üretim sezonunda 12-13 kez verilirken, şimdi 5-8 arası verilmektedir. Bunun en büyük nedeni, ovada tuzlanan toprakların çiftçiler tarafından bilfiil görülmesidir. Sulama sayısı konusunda bilinç düzeyi artmıştır. Ancak miktar olarak aynı durumdan söz etmek mümkün değildir. Çünkü vahşi (salma) sulama büyük yoğunlukla varlığını sürdürmektedir.

4. Sonuç Ve Öneriler

Yürüttüğümüz projede pamuğun, işgücü maliyetinin oldukça yüksek olması nedeniyle desteklenmesi gerekli olan bir ürün olarak ortaya çıktığı saptanmıştır. Proje sonuçlandıktan sonra destekleme politikasına yönelik önerilere ağırlık verilecektir.

Deneklerin % 70'inin işletme faaliyetlerine ilişkin kayıtları hiç tutmadığı saptanmıştır. Harran Ovası çiftçilerinin ne yazık ki kayıt tutma alışkanlıkları yoktur. Deneklerin % 67'si proje bittikten sonra da kayıt tutma faaliyetine devam edeceklerini belirtmişlerdir.

Bu projeye 2012 yılı sonunda, sadece pamuk tarımına ilişkin işletme faaliyetlerinin etkinlik analizi yapılacaktır. Böylece, Harran Ovası'nda kaynak kullanım randımanı ortaya konacak, hangi girdilerin kullanımında etkin olup, hangilerinde savurganlığa gidildiği ortaya çıkacak ve etkinliğin çiftçiler arasında korunmasına yönelik lokal politika önlemleri geliştirilerek bu konuda karar alıcılara ışık tutulması sağlanacaktır.

Ayrıca, Harran Ovası'ndaki maliyet çalışma analizi de yapılabilir. Detaylı işletme anketi sonuçlarına dayanarak bir kg pamuğun üretim maliyetinin çiftçi koşullarında hesaplanması mümkün olabilecektir. Dahası, ova üreticisine kayıt tutma konusunda alışkanlık kazandırılmış olunabilecektir.

Projede üretici seçiminde gönüllük esas alınmıştır. İşçilik faaliyetlerinin gün ve saat olarak çok detaylı tutulması üreticiyi biraz zorlamıştır. Bu nedenle projeye katılmak istemeyen üreticiler zorlanmamış, yeni üreticiler eklenmiştir.

Anket çalışmalarında üretici, araştırmacıyı en fazla bir ya da iki kez görmektedir. Bu nedenle araştırmacıya kimi zaman güvenmemekte ve doğru bilgi vermekten kaçınmaktadır. Bu projede kullanılan en iyi yöntemlerden birisi de, sürekli yapılan işletme ziyaretleridir. Böylelikle araştırmacıya gözlem yapabilmeye imkanı da doğmaktadır. Ayrıca, samimi bir ortam yaratılabilindiğinden, üretici motive edilebilmektedir. Kimi zaman köy ziyaretlerine bir pamuk uzmanı götürülerek, proje üreticilerinin tarlalarını görmesi sağlanmakta ve bu uzman tarafından gerekli tavsiyelerde bulunulmaktadır.

Deneklerin % 89'u projeyi olumlu değerlendirmekte, kendi hesaplarını detaylı görmede, kar zarar hesaplamada oldukça yararlı olacağını belirtmişlerdir. Ancak bu kadar detaylı günlük tutmanın da zor olacağını dile getirmişlerdir. Üreticilerin en çok yakınıması köylere araştırmacıların anket için çok gelip gitmesi ancak üreticiye bir faydasının olmadığı yönündedir. Bu nedenle üretici gerek üniversite, gerek GAP BKİ, gerekse araştırma enstitülerine güvenini yitirmiştir. Üretici bu kurumlarla iç içe olmak istemektedir. Ancak kendisinin bir tarımsal kooperatif kurmak ya da bir kooperatife üye olmak istememesi de oldukça ilgi çekicidir.

Diğer bir sorun da, üreticiye götürülen düzensiz tarımsal yayım hizmetleridir. Sürekli değişen tarım politikaları nedeniyle üretici, yayım hizmetine ulaşmada sorun yaşamaktadır. Tar-Gel danışmanları, köylere hemen hemen hiç gitmemekte, daha çok İl ya da İlçe Müdürlerin'nde bulunmaktadır. Üreticiler yayım hizmetini daha çok tarımsal ilaç-tohum satıcılarından almaktadır.

Son olarak, üreticiler işletme kaydı tutma konusunda tecrübesizdir. Bu konuda gerekli teşvikler yapılarak yönlendirme yapılabilir. Bunun denetimi de gıda Tarım ve Hayvancılık İl ve İlçe ziraat mühendisleri tarafından yapılabilir.

Kaynaklar

Başbağ, S. Ekinci, R., Akıncı, C., Akın, S., Öcal Kara, F., Tonçer, Ö. 2011. Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri'nde Pamuk Sektörü envanterinin Hazırlanması Projesi. Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi. Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen TRC2-10-DFD-45 Nolu Proje

Barrett, C. B. (1996). "On Price Risk and the Inverse Farm Size-Productivity Relationship" *Journal of Development Economics* 51: 193-216.

Bery, A. R. ve W. R. Cline (1979). *Agrarian Structure and Productivity in Developing Countries*. The Johns Hopkins University Press., Baltimore.

Binici T., C. R. Zulauf, O. O. Kacira, ve B. Karli (2006) "Assessing the Efficiency of Cotton Production on the Harran Plain, Turkey" *Outlook on Agriculture* 35(3): 227 - 232.

Coelli T., S. Rahman, ve C. Thirtle (2003). "A Stochastic Frontier Approach to Total Factor Productivity Measurement in Bangladesh Crop Agriculture, 1961 - 92" *Journal of International Development* 15: 321 - 333.

Çullu, M. A., I. Çelik, A. Almaca (2000). Degradation of the Harran Plain Soils due to Irrigation: SSST Proceedings of International Symposium on Desertification, Konya - Turkey, 193-197.

Çullu, M. A., A. Almaca, Y. Şahin, S. Aydemir (2002). Application of GIS For Monitoring Soil Salinization in The Harran Plain, Turkey: SSST International Conference on Sustainable Land Use and Management, Çanakkale - Turkey, 326-331.

GAP Bölge Müdürlüğü (2004). GAP Bölgesel Kalkınma Programı Kırsal Kalkınma Projesi Teklife Çağrı Rehberi;

İlgi: 2004/TUR/2001-01/007.

Grabowski, R., S. Kraft, C. Pasurka, H. Y. Aly (1990). "A Ray-Homothetic Frontier and Efficiency: Grain Farms in Southern Illinois" *European Review of Agricultural Economics* 17: 435–448.

Helfand, S. M. ve E. S. Levine (2004). "Farm Size and the Determinants of Productive Efficiency in the Brazilian Center-West" *Agricultural Economics* 31: 241–249.

Kephart, William, M., ve M. Bressler (1958). "Increasing the Responses to Mail Questionnaires: A Research Study" *Public Opinion Quarterly* 22 (2): 123 – 132.

Özüdoğru, T. (2007). Bakış: Pamuk. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Sayı 9, nüsha 6. Ankara, Türkiye.
<http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=228>

Tarımsal Üretimde Risk Faktörlerinin Üreticiler Bakımından Değerlendirilmesi: Ağrı İli Örneği

Esra KADANALI
ekadanali@agri.edu.tr

Serkan TERCAN
serkantercan_25@hotmail.com

Vedat DAĞDEMİR
dagdemir@agri.edu.tr

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Özet

Tarım sektörünün doğal koşulların etkisi altında olması nedeniyle bir çok risk faktörüyle karşı karşıyadır. Bu faktörlerin belirlenmesi ve önceliklerinin ortaya konması sektöre yönelik kararlara destek olması bakımından önemlidir. Farklı tarımsal üretim faaliyetlerine yönelik risk faktörlerinin öncelikleri bölgeler itibarıyla farklılık göstermektedir. Risk faktörlerinin önceliklerinin doğru değerlendirilmesi bölgenin tarımsal gelişimine katkı sağlayacak bir unsurdur. Bu çalışmada Ağrı ilinde faaliyette bulunan üreticiler bakımından farklı üretim faaliyetleri için risk faktörlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Analitik Hiyerarşi Modeli kullanılmıştır. İklim, fiyat ve maliyet değişimleri, insan kaynaklı ve pazarlama riskleri kriterler olarak belirlenmiştir. Hayvan besiciliği, süt ve süt ürünleri üretimi, yem bitkileri üretimi, tahıl- hububat üretimi ve endüstri bitkileri üretimi de seçenekleri oluşturmaktadır. Sonuçta sırasıyla hayvan besiciliğinin de fiyat ve maliyet değişimleri (0.4023) ve süt-süt ürünleri üretimi için de en önemli risk fiyat ve maliyet (0.4050) değişimleri, yem bitkileri (0.5139) ve tahıl- hububat (0.5353) üretimi için iklim, endüstri bitkileri (0.37) için de pazarlama faktörü riskli olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi, Tobit Model, Risk, Ağrı.

Evaluation of Risk Factors in Agricultural Production in Terms of Producers: In Case Of Ağrı Province

Abstract

Since the agricultural sector was under the effect of the natural conditions, the agricultural sector faces many risk factors. Determination of these factors and revealing its priorities are important for the support of decisions on the sector. Priorities of the risk factors for varying agricultural activities vary with regions. Precise evaluation of the priorities of the risk factors contributes to the agricultural development of the region. The study aimed to evaluate different risk factors for different production activities for those operating in the city of Ağrı. To this end, analytic hierarchy model was used. Climate, price and changes of cost, human labour and risk of marketing were established as criteria. Animal husbandry, production of milk and milk products, production of forage plants, production of grain and cereals and production of industrial plants are among the choices. Changes of cost and price for animal husbandry (0,4023), the most important risk for the production of milk and milk products, being the price and cost changes (0,4050), forage plants (0,5139) climate for the production of cereals and grain (0,5353), marketing factor for the industrial plants were assessed as risky.

Key Words: Analytical Hierarchical Process, Tobit Model, Risk, Ağrı.

1. Giriş

Tarımsal faaliyetlerin doğasından kaynaklanan nedenlerle üretimden pazarlamaya kadar olan süreçte üreticiler çeşitli risklerle karşı karşıyadır (Şahin ve Miran, 2007). Risk, bütün tarımsal yönetim kararlarının içerisinde yer almaktadır. Belirsizliğin farklı kaynaklarının bir sonucu olarak ve üreticilerin risk bakımından farklı tercihlere sahip olması, üreticilerin yaptığı seçimler düşük veya yüksek derecede risk minimizasyon sürecinde ayarlanabilmektedir (Toledo etc., 2001). Sınırlı imkanlara sahip tarımsal işletmelerin en yüksek geliri elde etmeleri için, üretim kaynaklarının etkin kullanımları zorunludur. Ancak çeşitli risk faktörleri kaynakların etkin kullanımına engel teşkil etmektedir (Şahin, Miran, 2007:60). Bu nedenle tarımsal üretim faaliyetinin risk faktörlerinin doğru değerlendirilip ona göre gerçekleştirilmesi doğrudan kaynakların da etkin kullanımını sağlayacağı ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte kaynakların etkin kullanımı da üreticinin gelirinin artmasına etki etmektedir. Sadece risk faktörlerinin gelecekte işletme geliri üzerine etkisinin dışında, üreticilerin bu riskleri değerlendirmesi ve bu subjektif değerlendirmelerin etkisi ile üretim faaliyetlerinin şekillenmesi de diğer önemli etkilere sahiptir (Uysal, 2005). Risk kaynaklarına göre değerlendirmelerin bizzat üreticiler tarafından yapılması da önemlidir. Çünkü çiftçiler, amaçlarına, mali varlıklarına ve üretim alanlarına göre farklı değerlendirmeler yapabilmektedirler (Gündüz ve Esengün, 2007). Bununla birlikte bölgelerin coğrafi özellikleri, iklim koşulları, üretim faaliyetleri itibarıyla karşılaşılan risk kaynakları da farklılık göstermektedir.

Tarım sektöründe beş farklı risk faktörü yer almaktadır. Bu risk faktörlerini üretim riski, pazarlama riski, finansal risk, insan kaynaklı risk ve çevresel riskler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu faktörlerin her biri üreticilerin kararında önemli rol oynamaktadır (Barış, 2007:12). Tarım sektöründe görülen bu riskler nedeniyle, üreticiler yetiştireceği ürünleri belirlemede güçlükler çekmektedir.

Üretim riskini, basit olarak üretim miktarındaki değişkenlik olarak tanımlamak mümkündür. Pazarlama riski fiyat ve satış garantisinden oluşmaktadır. Maliyetler de bir fiyat riski kaynağıdır. Girdi fiyatlarında belirsizlik vardır ve girdi

fiyatları ürün fiyatlarına göre daha az değişkenlik gösterir. Birim başına üretim maliyetleri verime ve fiyatlara bağlıdır ve oldukça fazla değişkenlik gösterir. Bu nedenle tarımsal üretimde fiyat riskine ürün ve girdi fiyatlarının neden olduğu söylenebilmektedir (Barış, 2007). Tarımsal işletmelerde üretilen ürünün pazarlanması diğer sektördeki işletmelere göre daha hassas bir yapıdadır. Bu nedenle pazarlama aşamalarında ürünlerin özelliğinden dolayı çeşitli risklerden söz edilebilmektedir. Finansman riski, kredi bulma ve kredi maliyetleri mali risklere bir örnek olarak değerlendirilebilmektedir. Üreticilerin sahip olduğu sermaye miktarı, taşıyacakları riski belirleyebilmektedir. Finansman riski, faiz oranları riski, likit ve ödeme gücü riski olmak üzere üç boyutlu olarak incelenebilir. İnsan kaynaklı risk, tarımda emek ve girişimcilik işlevine göre değişmektedir. Üreticinin ve aile bireylerinin sosyo-ekonomik özelliklerindeki değişimler, hedeflerinin değişmesi, işletmenin uzun dönemdeki gelişmesi üzerinde etkili olabilmektedir (Şahin ve Miran, 2007:60). İnsan kaynaklı riskler işletme sahibi ve ailesi, işletmeyi yöneten kişi ve işletmede çalışanlar şeklinde üçe ayrılabilir. İşletme sahibi ve ailesinin hastalık, sakatlık, yaralanma, boşanma, ölüm gibi durumlarla karşılaşması risk meydana getirmektedir. Türkiye’de genellikle işletme sahibi ve işletmeyi yöneten kişi aynı kişidir ve aynı risklerle karşı karşıyadır.

Kişi başına düşen gelirin en düşük ve göçün en yoğun olduğu illerin başında olan Ağrı ilinde ekonomik faaliyetlerin sektörel dağılımı incelendiğinde, tarımın %75, sanayinin %1, hizmetlerin %22, ve diğer faaliyetlerin %2 pay aldığı görülmektedir (Anonim, 2011). Tarım sektörünün aldığı payın yüksek olması, üretim faaliyetlerine göre risk faktörlerinin değerlendirilmesi önemli olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Ağrı ilinde üreticilerin hayvan besiciliği, süt ve süt ürünleri üretimi, yem bitkileri üretimi, tahıl ürünleri üretimi faaliyetlerini, iklim, fiyat ve maliyet değişimleri, insan kaynaklı ve pazarlama risk kriterlerine göre değerlendirmelerini incelemektir.

2. Materyal

Araştırmanın ana materyalini Ağrı ili merkez köylerde yer alan, tarım işletmelerinde üreticilerle yapılan anketlerden elde edilmiştir. Bu çalışmada da inceleme kapsamındaki tarım işletmelerinden konuya ilişkin bilgiler bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Bu bilgilere ek olarak bölgede yapılan diğer çalışma, araştırma ve inceleme sonuçları ile Merkez İl Tarım il müdürlüğü istatistik verilerden ve TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada üreticilerle ilgili anket sayısının belirlenmesinde İl Tarım Müdürlüğüne kayıtlı 2011 yılı itibarıyla tarımsal kredi almak isteyen 131 üreticiden 104’üne ulaşılmış ve anket yapılmıştır. Çalışmanın tarımsal kredi almak isteyen üreticilerle yapılmasında, bu üreticilerin tarımsal faaliyetlerine yönelik karşılaşılabilecekleri riskler hakkında daha öngörülü oldukları ve daha etkili karşılaştırmaya yapabilecekleri varsayımı ile hareket edilmiştir.

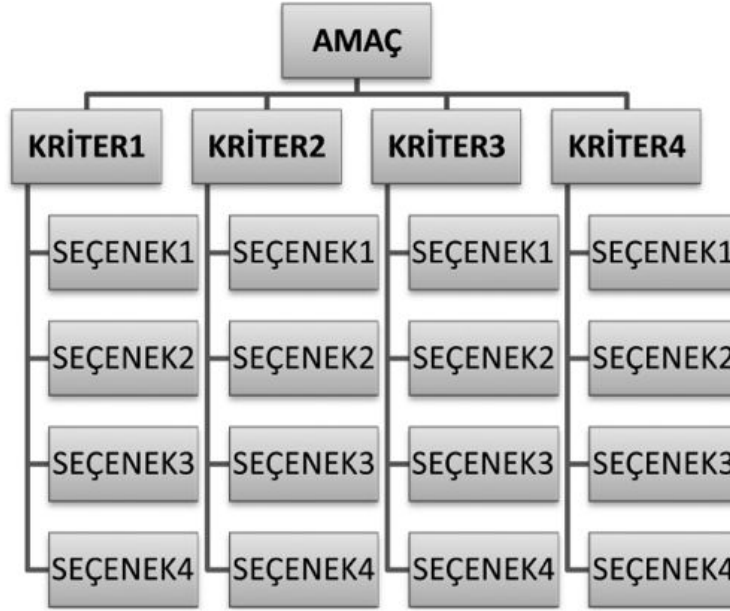
3. Yöntem

Çalışmada üreticilerin risk kriterlerine göre tarımsal faaliyet seçenekleri hakkındaki değerlendirmeleri incelenmiştir. Bunun için Analitik Hiyerarşi Prosesi modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada risk kriterleri iklim, fiyat ve maliyet değişimleri, insan kaynaklı riskler ve pazarlama olarak belirlenmiştir. Kriterlere göre değerlendirilecek tarımsal üretim seçenekleri ise hayvan besiciliği, süt ve süt ürünleri üretimi, yem bitkileri, tahıl- hububat ve endüstri bitkileri olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca çalışmada, AHP sonuçlarından elde edilen, önceliği en yüksek üretim faaliyeti kararının önem derecesi ve üretim faaliyeti tercihlerini etkileyen faktörler, Tobit model kullanılarak saptanmıştır. Burada amaç, üreticinin önem verdiği üretim kararının ve tercih ettiği faaliyet çeşidinin belirlenmesinde etkili olan faktörleri ortaya koymaktır. Tobit model kullanılmasının sebebi, AHP analizinden elde edilen öncelik ve tercihler 0 ile 1 aralığında yer almaktadır. Ayrıca, öncelik ve tercihlerin gelişme olasılıkları ortaya konulabilmektedir (Greene, 2000).

4. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), karar hiyerarşisinin tanımlanabilmesi durumunda kullanılan, kararı etkileyen faktörler açısından karar noktalarının yüzde dağılımlarını veren bir karar verme ve tahminleme yöntemi olarak açıklanabilir. AHP bir karar hiyerarşisi üzerinde, önceden tanımlanmış bir karşılaştırma skalası kullanılarak, gerek kararı etkileyen faktörler ve gerekse bu faktörler açısından karar noktalarının önem değerleri açısından, birebir karşılaştırmalara dayanmaktadır. Sonuçta önem farklılıkları, karar noktaları üzerinde yüzde dağılıma dönüşmektedir (Anonim 2008).

AHP analizini kolaylaştırmak için öncelikle karar ağacı oluşturulur. Karar ağacının en üstünde amaç, bu amacın altında sırasıyla kriterler ve seçenekler bulunur. AHP modeli Şekil 1’de gösterilmiştir (Günden ve Miran, 2008).

Şekil 1. Basit bir AHP modeli

Bir karar verme probleminin AHP ile çözümlenebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken aşamalar aşağıda sıralanmıştır.

- Karar Verme problemi tanımlanır
- Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturulur
- Faktörlerin yüzde önem dağılımları belirlenir
- Faktör kıyaslamalarındaki tutarlılık ölçülür
- Her bir faktör için, m karar noktasındaki yüzde önem dağılımları bulunur
- Karar Noktalarındaki Sonuç Dağılımının Bulunması

Çizelge 1. AHP’de kullanılan standart tercih ölçeği aşağıdaki gibidir

Tercih düzeyi	Sayısal değer
Eşit tercih	1
Eşit ile düşük oran arası tercih	2
Düşük oranda tercih	3
Düşük ile kuvvetli tercih arasında	4
Kuvvetli tercih	5
Kuvvetli ile çok kuvvetli arası tercih	6
Çok kuvvetli tercih	7
Çok kuvvetli ile mutlak arası tercih	8
Mutlak tercih	9

(Miran, 2010)

Tablodaki değerler, iki karar seçeneğinin karşılaştırılmasına dayanır. Örneğin A B’ye göre “düşük oranda tercih” ediliyorsa, bu karşılaştırmanın değeri 3’tür. Burada 3, karar vericinin diğer alternatiflere göre tercih derecesini göstermektedir. A’nın B’ye göre “düşük oranda tercih” edildiği belirlendiğinde, B’nin A’ya göre tercih edilme oranı 1/3 olacaktır. İkili karşılaştırmalar tamamlandıktan sonra “ikili karşılaştırmalar matrisi” elde edilir. Farklı kriterlerin ikili karşılaştırmaları Tablo-4’de görüldüğü gibidir. Burada n kriter, $i=1,2,\dots,n$ ‘e kadar, ve $j=1,2,\dots,n$ ‘e kadar olmak üzere satır ve sütunlarda sıralanarak karşılaştırma matrisini oluşturmaktadır. Matristeki w_i/w_j terimi, karşılaştırma matrisinde amaca ulaşmada i. kriterin j. kriterden ne kadar daha önemli olduğunu ifade etmektedir (Miran, 2010).

Çizelge 2: Kriterler Karşılaştırma Matrisi

	Kriter-1	Kriter-2	Kriter....	Kriter-n
Kriter-1	w1/w1	w1/w2	w1/wn
Kriter-2	W2/w1	W2/w2	W2/wn
Kriter....
Kriter-n	Wn/w1	Wn/w2	Wn/wn

Kaynak: Saaty, 1980

AHP, birden çok kriter içeren karmaşık problemlerin çözümünde kullanılan bir karar verme yöntemidir. Karar vericilere, karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterleri ve seçenekleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modelleme olanağı vermektedir (Saaty et al., 2003). AHP, ayrıştırma, eşli karşılaştırma ve hiyerarşik düzenleme olma üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Ayrıştırma bir problemi, çeşitli hiyerarşiler halinde yapılandırma işlemidir. Eşli karşılaştırma, seçenekler veya kriterler için eşli karşılaştırma matrisi oluşturma sürecidir. Hiyerarşik düzenleme ise hiyerarşi üstündeki karşılaştırmaları birleştirme işlemidir. AHP'nin ilk adımı, karar problemini temel bileşenlerine ayırtmak ve hiyerarşik bir yapı oluşturmaktır. Karar vericiye, ilgili kararın daha küçük parçaları üzerinde odaklanmasına yardımcı olur (Braunschweig and Becker, 2004).

5. Tobit Model

Ekonomik araştırmalarda, bağımlı değişken değerlerinin alttan veya üstten sınırlandırmak zorunda olması bilgi kaybına neden olmaktadır. Sadece, pozitif değerler alan bağımlı değişkenli doğrusal regresyon modelleri, ekonomistler tarafından Probit modellere benzerliğinden dolayı Tobit modeller olarak bilinmektedir (Akın, 2002: 622). Probit modelinin bir uzantısı olan Tobit Modeli, James Tobin tarafından geliştirilmiştir (Gujarati, 1999: 570). Bağımlı değişkenin, değişim aralığının herhangi bir şekilde sınırlandırıldığı regresyon modellerinde eğer belirli bir aralığın dışındaki gözlemler tamamen kaybediliyorsa kesikli model, ancak en azından bağımsız değişkenler gözlenebiliyorsa sansürlü model söz konusudur (Kılıçkaplan ve Karpat, 2004: 5). Bu model, sansürlü veya kesikli regresyon modeli olarak da adlandırılmaktadır (Üçdogruk vd., 2001: 14). Aynı zamanda, Tobit Modeli, tahminler üzerinde istatistiksel sonuçları gerçekleştiren ve parametre tahminlerini elde eden genel bir metottur (Hallahan, 2006: 1).

Bu modelde bağımlı değişken olan Y 'nin, pozitif ve negatif veya 0 değerleri arasında bir asimetri bulunmaktadır (Ramanathan, 1998). Tobit modelde de tahminciler ML (maximum likelihood) yöntemiyle hesaplanmaktadır.

Sınırlandırılmış regresyon modeli olarak ta bilinen Tobit model, denklem 1'deki gibi tanımlanmaktadır.

$$Y_{ij} = \beta_0 + \sum_{i=1}^N \beta_i X_i + u_i \quad \text{eğer } u_i > -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i \quad (1)$$

$$Y_{ij} = 0 \quad \text{eğer } u_i \leq -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i$$

Burada Y_{ij} i'ninci üretici için öncelik veya tercih ölçüsüdür. X_i , üreticilerin önceliklerini veya tercihlerini etkileyen açıklayıcı değişkenlerdir. N , açıklayıcı değişken sayısı, β model parametreleri, u ise tesadüfi hata terimidir. Öncelikler ve tercihler 0 ile 1 arasında sınırlandırıldığından, bu çalışma için çift yanlı sınırlandırılmış Tobit model seçilmiştir (Ramanathan, 1998; Greene, 2000).

Çalışma bölgesinde üreticilerin en riskli üretim dalı değerlendirmesi ifade edilen seçenek ve kriterlere göre analiz edilmiştir.

6. Araştırma Bulguları

Araştırma bölgesinde üreticilerin %11.5'i 25-35, %26.7'si 36- 46 ve %30.9'u 47+ yaş grubunda yer almaktadır.

Üreticilerin %17.3'ünün okur-yazar olmadığı, %56.8'i ilkökul, %22.1'i ortaokul ve %3.8'inin lise mezunu olduğu belirlenmiştir.

Çalışma bölgesinde üreticilerin %41.3'nün sosyal güvencesi olmamakla birlikte, sırasıyla SSK (%10,6), Bağ-kur (%25), Emekli sandığı (%1,9) ve %21,2'si de yeşil kart sahibidir.

Arazi varlığı çalışmada üç grupta değerlendirilmiştir. 1- 100da %45.2, 101-250da %43.3 ve 251+ %11.6 olarak belirlenmiştir. Hayvan varlığı işletme başına ortalama 17.38 başdır.

Çalışmada Ağrı ilinde tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin iklim, fiyat ve maliyet değişimleri, insan kaynaklı riskler ve pazarlama kriterlerine verdikleri öncelik düzeyini ve bu öncelik düzeylerinde tercih ettikleri tarımsal faaliyet çeşidini belirlemek amacıyla AHP modeli kullanılmıştır.

Araştırma bölgesinde anket yapılan üreticilere, tarımsal üretim faaliyetlerinden hayvan besiciliği, süt ve süt ürünleri üretimi, yem bitkileri üretimi, tahıl- hububat üretimi ve endüstri bitkileri üretiminden oluşan beş seçenek sunulmuştur. Bunlar arasından üreticilerin hangisini seçeceğini belirlemek için, karşılaştırma kriteri olarak da iklim, fiyat ve maliyet değişimleri, insan kaynaklı riskler ve pazarlamaya yönelik risklerden oluşan dört ana kriter sunulmuştur. AHP yöntemi

yardımla elde edilen seçenek ve kriterlerin her birinin ağırlıkları hesaplanmıştır.

AHP yönteminden elde edilen ağırlıklara göre tercih ettikleri faaliyet alanlarına ait seçenekler Çizelge 3’de verilmiştir. Araştırma yöresindeki üreticiler için “yem bitkileri üretimi” ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla “hayvan besiciliği”, “endüstri bitkileri üretimi”, “tahıl- hububat üretimi” ve “süt ve süt ürünleri üretimi” seçenekleri gelmektedir. Üreticiler süt ve süt ürünleri üretimini son seçenek olarak değerlendirmişlerdir. İldeki ekonomik faaliyetlerin sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım’ın %75, sanayi’nin %1, hizmetlerin %22, ve diğer faaliyetlerin %2 pay aldığı görülmektedir (Anonim, 2011). Ağrı ilindeki temel ekonomik faaliyet tarım ve bu sektör içinde de büyük ölçüde hayvancılıktır. Bu sonuca göre üreticilerin hayvancılığa yönelik üretimde yem bitkileri üretimi ve hayvan besiciliği faaliyetlerini tercih etmektedirler.

Çizelge 3. Üreticilerin tercih ettiği üretim faaliyeti seçeneklerinin ağırlıkları

	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Medyan
Hayvan besiciliği	0.2126	0.1925	0.0138	0.6923	0.1445
Süt ve süt ürün.	0.1576	0.1367	0.0249	0.5476	0.0909
Yem bitkileri ür	0.2398	0.2001	0.0289	0.5982	0.1293
Tahıl- hububat	0.1940	0.0884	0.0327	0.3853	0.1939
Endüstri bit.	0.1960	0.1187	0.0251	0.4725	0.1680

Kruskal-Wallis Test for alternative
Chisquare(0.05,4)= 9.48773

Kruskal-Wallis testi, beş tane grup bulunan bir anakütlenin grup meydanlarının eşit olup olmadığını araştırmak amacı ile kullanılmaktadır. Üreticilerin tercih edeceği tarımsal üretim faaliyet seçenekleri arasında fark olup olmadığı Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Kruskal-Wallis χ^2 testi istatistiki açıdan ($p < 0.01$) anlamlı bulunmuştur. Kruskal-Wallis testi ile üreticilerin tercih ettikleri üretim faaliyeti seçeneklerinin en az birini diğerlerine tercih ettiği belirlenmiştir.

Çizelge 4. Üreticilerin tercih ettiği risk kriterlerinin ağırlıkları

	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Medyan
İklim	0.3182	0.1402	0.0651	0.5911	0.3044
Fiyat ve maliyet	0.3063	0.0765	0.1725	0.4790	0.2976
İnsan kaynaklı	0.0696	0.0395	0.0330	0.2294	0.0541
					0.2941
Pazarlama	0.3060	0.0706	0.1756	0.4976	

Average consistency ratio:0.41475998

AHP yönteminden elde edilen ağırlıklara göre tercih ettikleri risk kriterleri Çizelge 4’de verilmiştir. AHP’den elde edilen sonuçlara göre iklim faktörü ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra onu sırasıyla pazarlama, fiyat ve maliyet değişimleri ve insan kaynaklı risk kriterleri izlemektedir.

Çizelge 5. Üreticilerin tarımsal faaliyet tercihlerinde risk kriterlerine göre tarımsal faaliyet tercihlerinin ağırlıkları

	Hayvan Bes.	Süt ve süt ürün.	Yem bitkileri	Tahıl-hububat	Endüstri bit.
İklim	0.1295	0.1168	0.5139	0.5353	0.1983
Fiyat ve maliyet	0.4023	0.4050	0.2056	0.2043	0.3501
İnsan kaynaklı	0.0925	0.0809	0.0572	0.0545	0.0774
Pazarlama	0.3757	0.3974	0.2234	0.2059	0.3742

Average consistency ratio:0.41475998

AHP yönteminden elde edilen ağırlıklara göre gerçekleştirilecek üretim alanında etkili olan seçim kriterlerine göre risk faktörlerinin ağırlıkları Çizelge 5’de karşılaştırılmıştır. Üretici “iklim” açısından tahıl- hububat üretimini riskli olarak değerlendirirken, fiyat ve maliyet açısından süt ve süt ürünleri üretimini insan kaynaklı riskler açısından da hayvan besiciliğini riskli olarak değerlendirmişlerdir. Pazarlama açısından da yine süt ve süt ürünleri üretimini riskli olarak değerlendirmişlerdir. Toledo ve arkadaşları (Toledo, et. al. 2011) tarafından Güney Şili’de yapılan bir çalışmada fiyat ve maliyet değişimleri en önemli risk faktörünü oluştururken iklimi en az öneme sahip faktör olarak ifade etmişlerdir.

Çizelge 6. Üreticilerin üretim faaliyeti seçenekleri için önceliklerine ilişkin tobit modeli

Bağımsız değişkenler	Hayvan besiciliği	Süt ve süt ürünleri üretimi	Yem bitkileri üretimi	Tahıl-hububat üretimi	Endüstri bitkileri üretimi
Sabit	0.1487	0.1948	0.3782	0.1782	0.0999
Eğitim	-0.0180	-0.0009	0.0023	0.0051	0.0115
Sosyal güvence	0.0254	0.0063	-0.0261	-0.0025	-0.0030
Ailedeki birey sayısı	-0.0162	-0.0096	0.0172	0.0061	0.0024
Arazi varlığı	0.0481	0.0172	-0.0203	-0.0193	-0.0256
Erkek işgücü (15-49yaş) sayısı	0.0120	0.0066	-0.0125	-0.0044	-0.0016
İşgücü riski	0.0655	-0.0060	-0.0904	-0.0050	0.0359
Log likelihood function	36.47391	61.59706	34.45839	109.0207	87.35774
Sigma	0.17039275	0.13382559	0.17372717	0.08482082	0.10446358

* $\alpha=0,01$ için önemli ** $\alpha=0,05$ için önemli *** $\alpha=0,10$ için önemli

Üreticilerin hayvan besiciliği, süt ve süt ürünleri üretimi, tahıl-hububat ve endüstri bitkileri üretim tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek için tobit model kullanılmıştır. Tobit modele ilişkin sonuçlar Çizelge 6'da verilmiştir.

Hayvan besiciliği faaliyeti ile üreticilerin eğitim seviyeleri arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Eğitim seviyesi arttıkça hayvan besiciliği tercihi azalmaktadır. Bu sonuç eğitim seviyesi arttıkça bölgede yaygın olan hayvan besiciliğine alternatif faaliyetlere yönelim artabileceği ile açıklanabilmektedir.

Sosyal güvencenin, üreticilerin hayvan besiciliği tercihi üzerine pozitif yönde bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Hayvan besiciliği üzerine üreticilerin hane halkı birey sayısı negatif yönde bir etkiye sahiptir. Bu durumda ailedeki birey sayısı arttıkça işgücünün diğer faaliyet kollarına kayabilmesi ile ifade edilebilmektedir.

Arazi varlığı ile hayvan besiciliği tercihi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Arazi varlığının artması ile hayvan besiciliği tercihi artmaktadır. Erkek işgücü sayısı arttıkça hayvan besiciliği tercihi artmaktadır. İşgücünün önemli bir risk unsuru olduğunu ifade edenler hayvan besiciliği faaliyeti tercihini daha fazla öncelik vermektedirler.

Ailedeki birey sayısının artması ile yem bitkileri, tahıl-hububat ve endüstri bitkilerinin tercihi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Üreticilerin risk faktörlerine ilişkin önceliklerini etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan tobit modeli sonuçları Çizelge 7'de verilmiştir. Çizelgeye göre arazi ve hayvan varlığı arttıkça iklim faktörünün risk derecesi artmaktadır. İklimin öncelikli risk faktörü olarak görülmesinde yaş, eğitim ve sosyal güvence arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Yaş arttıkça fiyat ve maliyet değişimleri riskine verilen öncelik artmaktadır. Fiyat ve maliyet değişimleri riski önceliği üzerine arazi ve hayvan varlığı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Ailedeki birey sayısı arttıkça insan kaynaklı riskin öncelik tercihi azalmaktadır. İnsan kaynaklı risk faktörünün önceliği ile arazi varlığı arasında pozitif, hayvan varlığı ile negatif yönde bir ilişki belirlenmiştir.

Çizelge 7 Üreticilerin risk faktörleri için önceliklerine ilişkin tobit modeli

Bağımsız değişkenler	İklim	Fiyat-Maliyet değ.	İnsan kaynaklı	Pazarlama
Sabit	0.5098	0.2483	0.6901	0.2417
Yaş	-0.0020	0.0006	0.0009	0.0004
Eğitim	-0.0042	-0.0012	0.0050	0.0004
Sosyal güvence	-0.0207	0.0119	0.0004	0.0082
Ailedeki birey sayısı	0.0005	-0.0016	-0.0001	0.0013
Arazi varlığı	-0.0200	0.0078	0.0048	0.0073
Hayvan varlığı	-0.0009	0.0007	-0.0002	0.0004
Log likelihood function	62.30543	124.9010	194.0329	131.8361
Sigma	0.13291716	0.07280945	0.03745410	0.06811260

* $\alpha=0,01$ için önemli ** $\alpha=0,05$ için önemli *** $\alpha=0,10$ için önemli

Pazarlamaya yönelik risk faktörünün öncelik derecesi tüm bağımsız değişkenler ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir.

7. Sonuç

Sonuçta bitkisel üretim faaliyetlerinde iklimin en önemli risk faktörü olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun Ağrı ilinin coğrafi konumu ve sahip olduğu karasal iklim özelliğinden kış aylarının uzun ve zor geçmesinden kaynaklandığı ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte Ağrı ilinde üretim faaliyetlerinin tercih ağırlıklarında yem bitkileri üretiminin ilk sırada yer aldığı hesaplanmıştır. Bunu izleyen üretim faaliyeti ise hayvan besiciliği olarak belirlenmiştir. Bölgede hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olması nedeniyle onu destekleyen yem bitkileri üretiminin ilk sırada yer almasının nedeni olarak gösterilebilmektedir. Bununla birlikte yem bitkileri üretimine verilen desteklerde üreticinin tercihini bu yönde etkilediği ifade edilebilmektedir. Ayrıca sektöre yönelik politikaların hazırlanmasında belirlenen öncelikli kriterlerin ve tercihlerin dikkate alınmasının önemli olacağı ifade edilebilir.

Kaynaklar

- Akın, F. 2002, Ekonometri, Ekin Kitabevi, Bursa, 731s.
- Anonim, 2008. Analitik Hiyerarşi Proses. (Erişim tarihi:07.11.2008) http://64.233.183.104/search?q=cache:Y9PrXQxWpeIJ:www.deu.edu.tr/userweb/k.yaralioglu/dosyalar/Analitik_Hiyerarshi_Proses.doc+ahp&hl=tr&ct=clnk&cd=2.
- Anonim, 2011. www.tuik.gov.tr
- Braunschweig, T., Becker, B., 2004. Choosing Research Priorities by Using the Analytic Hierarchy Process: An Application to International Agriculture, R&D Management ,34,1.
- Günden, C. Ve Miran, B., 2007. Bulanık Eşli Karşılaştırma Yöntemiyle Çiftçilerin Amaç Hiyerarşisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2007, 20(2),183-191.
- Hallahan, C. "The Tobit Model: An Example of Maximum Likelihood Estimation With SAS/IML".
- Miran, B., 2010. Uygulamalı İşletme Planlaması. 8. Baskı, 2010.
- Şahin, A. ve Miran, B., 2007. "Çiftçi Algılarına Göre Bitkisel Ürünlerin Risk Haritası: Bayındır İlçesi Örneği" Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 2007, 44 (3):59-74ISSN 1018-8851
- Toledo R., , Engler, A., and Ahumada, V.(2011), Evaluation Of Risk Factors In Agriculture: An Application Of The Analytical Hierarchical Process (Ahp) Methodology. Chilean Journal Of Agricultural Research 71(1):114-121 (January-March 2011).
- Üçdogruk, Ş, Akın, F. ve Emeç H. ; (2001), "Türkiye Hanehalkı Eglence Kültür Harcamalarında Tobit Modelin Kullanımı", Gazi Üniversitesi _ktisadi ve _dari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, ss.13-26.

Üreticilerin Tarımsal Kredi Kullanım Durumlarının Belirlenmesi: Ağrı İli Örneği

Serkan TERCAN
serkantercan_25@hotmail.com

Esra KADANALI
ekadanali@agri.edu.tr

Vedat DAĞDEMİR
dagdemir@agri.edu.tr

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Özet

Küçük aile işletmeleri şeklinde faaliyet gösteren üreticiler için finansal destek sağlaması bakımından kredi kullanımı önemlidir. Hem üretici gelirinin artmasında hem de üretim bölgesinin kalkınmasında tarımsal krediler temel unsurlardır. Bu çalışmanın amacı Ağrı ilinde üreticilerin tarımsal kredi durumlarının belirlenmesidir. Çalışma sonucunda kredi talebinde amacın %87,5 ile işletmenin gelirini artırmak için olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte kredi kullanmada yaşanan en önemli sorunların teminat bulma (%65,4) ve yüksek faiz (%29,8) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üreticilerin %62,5'i tarımsal krediyi özel bankalardan almaktadır. Sonuç olarak kredi miktarının doğru belirlenmesi ve amacı doğrultusunda kullanımı konusunda, üreticiye danışmanlık ve eğitim hizmetinin sağlanmasının önemli olduğu önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal kredi, finansal destek, teminat bulma, yüksek faiz ve Ağrı.

Determination of Producers' Situation For The Use of Agricultural Credit: In Case of Ağrı Province

Abstract

It is important for the producers who operate as small family businesses to use credit to have the financial support. Agricultural credits are important in both enhancing the producers' profits and developing the region of production. The aim of the study was to determine the producers' situation of agricultural credits. The study showed that the aim was to improve the businesses with a credit demand of % 87.5. In addition, it was found out that the most important problems in the use of credit was finding assurance (65,4%) and high interest (29,8%). Exactly percent 62,5 % of producers use credit from private bank. As a result, the loan amount and the purpose of accurate determination of the producer about the use of the provision of consultancy and training services proposed to be important.

Key words: Agricultural credit, financial support, assurance, high interest, Ağrı.

1. Giriş

Tarımsal kredi gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün gelişmesinde önemli bir faktördür. Tarımsal kredi tarımsal kalkınmanın temel öğelerindedir (Adıgüzel, 2006). Türkiye'deki tarım işletmeleri genellikle küçük ve dağınık aile işletmeleri olup daha çok kendi tüketimleri için üretimde bulunmaktadırlar. Küçük aile işletmelerinin tasarruf olanaklarının sınırlı ve sermayeye ihtiyaç duyan işletmeler olmaları yaşadıkları finansman sorunları için kredileri önemli araçlar olarak ön plana çıkarmaktadır (Taşkıran ve Özüdoğru, 2010). Bununla birlikte işletmelerin pazara yönelik faaliyetlerinin yoğunlaşması isteği de kredi taleplerini artırmaktadır. Bu süreçte işletme karlılığını maksimum düzeye ulaştıracak üretim desenine ulaşmada gerek duyulan sermayenin kredi yoluyla tamamlanması ve kredi kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi önem taşımaktadır (Güneş, 2004). Tarım sektörü için gereken finansman talebinin önemli kısmı kredi kuruluşlarınca karşılanmaktadır. Türkiye'de ve dünyada tarım kredileri genellikle devlet tarafından desteklenen ve bu tür kredilerin özelliklerini bilen yerel bankalar, bu alanda uzmanlaşmış kredi kurumları ve kooperatif bankaları tarafından verilmektedir (Özçelik ve ark. Erişim:2012). Tarımsal krediler çiftçiler tarafından üretim ve pazarlamaya yönelik olarak başlıca şu alanlarda kullanılabilir: Çiftçiyi bir işletme sahibi yapmak veya mevcut işletmeyi genişletmek olarak ifade edilebilmektedir. Çiftçi aldığı krediyle daha geniş ölçekli çalışarak, mevcut üretim dallarını genişleterek veya yeni üretim dallarına yer vererek gelirini artırabilmektedir (İnan 1994). İşletmede arazi ıslahı, bakım yaparak, hayvancılık koşullarını düzelterek ve ırk ıslahına giderek verimin ve işletmenin gelirinin artırılmasına yardım edebilmektedir. Çiftçi aldığı kredilerle alet-makina, kaliteli tohum ve damızlık satın almak, gübrelemeye ve ilaçlamaya önem vermek ve entansiteyi artıran diğer unsurlara yer vermek suretiyle gelirini artırabilmektedir. Çiftçi işletme masrafları ve ailesinin tüketim harcamaları için gerekli nakit ihtiyacını aldığı kredi ile karşılar, ürününü bekleterek daha uygun fiyatlarla satabilir ve böylece gelirini artırır. Ayrıca, tarımsal krediler çiftçiler tarafından işletmenin teknik donatımının geliştirilmesi ile yapı ve tesisler içinde kullanılmaktadır (Özçelik ve ark. Erişim:2012).

Kişi başına düşen gelirin en düşük ve göçün en yoğun olduğu illerin başında olan Ağrı ilinde ekonomik faaliyetlerin sektörel dağılımı incelendiğinde, tarımın %75, sanayinin %1, hizmetlerin %22, ve diğer faaliyetlerin %2 pay aldığı görülmektedir (Anonim, 2011). Tarım sektörünün aldığı payın yüksek olması, üretim faaliyetlerine gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan finansman kaynaklarından kredilerin kullanım durumunun belirlenmesi önemli olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Ağrı ilinde üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kullanım durumlarının belirlenmesi ve kredi kullanım amaçları ile amaçlar üzerinde etkili olan değişkenleri ortaya koymaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini Ağrı ili merkez köylerde yer alan, tarım işletmelerinde üreticilerle yapılan anketlerden elde edilmiştir. Bu bilgilere ek olarak bölgede yapılan diğer çalışma, araştırma ve inceleme sonuçları ile Merkez İl Tarım il müdürlüğü istatistik verilerinden ve TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada üreticilerle ilgili anket sayısının belirlenmesinde tam sayım yöntemi uygulanmıştır. İl Tarım Müdürlüğüne 2011 yılı itibarıyla kayıtlı tarımsal kredi almak isteyen 104 üreticinin tamamıyla yüz yüze görüşülmüştür.

Çalışma konusuyla ilgili olarak anketlerden elde edilen birincil verilerin faktörler itibarıyla karşılaştırılmasında ve değerlendirilmesinde ortalama- yüzde hesapları ve Ki kare bağımsızlık testinden yararlanılmıştır.

3. Ki Kare Bağımsızlık Testi

Ki – Kare Bağımsızlık Testi iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Bu testte diğer ilişkisel analizlerden farklı olarak ilişki kurulan değişkenlerin her ikisi de Nominal (Sınıflama) ya da Ordinal (Sıralama) ölçeklidir.

4. Araştırma Bulguları

İncelenen işletmelerde üreticilerin genel özelliklerine ilişkin sonuçlara göre, üreticilerin yaş ortalaması 45,62 olup, yaş grubunda en küçük değer 27, en büyük değer 65'dir. İşletmecilerin yaş gruplarında dağılımı Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Üreticilerin yaş grupları itibarıyla dağılımı

Yaş grupları	25-35	36-46	47+	Toplam
İşletmeci sayısı	12	44	48	104
%	11,5	42,3	46,2	100,00

Araştırma bölgesinde işletmecilerin %17,3'ü okur-yazar değildir. İlkokul mezunlarının oranı ise %56,8'dir. Anket yapılan işletmeciler arasında lise sonrası eğitim alan bulunmamaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Üreticilerin eğitim durumları itibarıyla dağılımı

Eğitim grup.	Okur-yazar değil	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Toplam
İşletmeci say.	18	59	23	4	104
%	17,3	56,8	22,1	3,8	100

Eğitim durumlarına ilişkin değerlere göre genç işletmecilerin oranına rağmen eğitim düzeyinin yeterli olduğunu ifade etmek mümkün değildir.

Çizelge 3. Üreticilerin sosyal güvence durumları itibarıyla dağılımı

Sosyal güv.	Yok	SSK	Bağ-kur	Emekli sandığı	Yeşil kart	Toplam
İşletmeci sayısı	43	11	26	2	22	104
%	41,3	10,6	25	1,9	21,2	100

Anket yapılan üreticilerin %41,3'ünün herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Yeşil kart sahibi üreticilerin oranı ise %21,2'dir (Çizelge 2). Ağrı ili Türkiye'deki 311 binin üzerinde yeşil kartlı ile yeşil kartlı oranının en yüksek olduğu kent durumundadır (Anonim, 2011b).

Çizelge 4. Üreticilerin hane halkı nüfus dağılımı

Ailedeki birey sayısı	%
2-5	16,3
6-9	70,2
10+	13,5
Toplam	100

Üreticilerin ailedeki birey sayısı dağılımında, %70,2 ile 6-9 bireye sahip ailelerin oranının en yüksek olduğu görülmektedir (Çizelge 4).

Çalışmada, arazi büyüklükleri üç grup altında incelenmiştir. 1-100da arası arazi büyüklüğüne sahip olan üreticilerin oranları %45,2'dir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Üreticilerin arazi varlığı dağılımı

Arazi varlığı (da)	%
1-100	45,2
101-250	44,2
251+	10,6
Toplam	100

Üreticilerin %41,3'ü faizli, %58,7 faizsiz kredi kullandığı belirlenmiştir. Üreticilerin %35,6'sı kredi için ödeme günü geldiğinde sıkıntı yaşamadığını %64,4'ü sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Anket yapılan işletmecilerin %6,7'si daha önce tarımsal amaçlı kredi kullanmıştır. Üreticilerin %87,5'inin kredi borcu bulunmamaktadır. Araştırma bölgesinde üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kullanım oranı düşüktür.

Çizelge 6. Üreticilerin Aldıkları Kredi Tutarlarının Dağılımı

Kredi tutarı (TL)	%
1000-3000	18,3
3001-5000	27,9
5001-7000	14,4
7001+	39,4

Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin %39,4'ünün 7000 TL üstü kredi aldığı görülmektedir (Çizelge 6).

Tarımsal kredi kullanma isteğinde amaçlar işletme ve tesis (yatırım) olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre tarımsal kredi kullanma isteğinde en önemli amaç işletme (%87,5) olarak belirlenmiş ve tesis için kredi almak isteyenlerin oranı ise %12,5 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 7. Kredi ihtiyacını oluşturan nedenler

Kredi ihtiyacını oluşturan nedenler	İşletmenin büyümesi	Zarar etmesi-karlılığının yetersiz olması	İşletme sermayesinin yetersizliği	Toplam
İşletmeci sayısı	53	17	34	104
%	51,0	16,3	32,7	100

Kredi ihtiyacını oluşturan en önemli neden %51 oranla işletmenin büyümesi olarak tespit edilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 8. Kredi alımında yaşanan sorunlar

Sorunlar	Yüksek faiz	Kredi vadelerinin kısalığı	Teminat bulma	Kredi limitlerinin azlığı	Toplam
İşletmeci sayısı	31	2	68	3	104
%	29,8	1,9	65,4	2,9	100

Kredi alımında üreticinin yaşadığı sorunların oranları Çizelge 8'de verilmiştir. Çizelgeye göre en önemli sorunlar sırasıyla teminat bulma (%65,4), yüksek faiz (%29,8) olarak belirlenmiştir.

Ki-kare testi sonucunda işletmecilerin eğitim düzeyi ile kredi alma amacı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim düzeyinin 8 yıl ve üstü olma durumu ile kredi amacının işletme gelirini artırma olması arasında pozitif yönde bir bağlantı vardır.

İşletmenin hayvan varlığı ve kredi alma amacının işletme geliri arasında pozitif yönde bir bağlantı vardır.

Hayvan varlığının 10 ve üzeri olması ile kredi alma amacının işletme gelirini artırma olması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Üreticilerin %41,3'ü faizli kredi kullanırken %58,7'si faizsiz kredi kullanmaktadır. Ki-kare testi sonucunda, alınan kredinin faizli yada faizsiz olması ile kredi alma amacı arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Kredinin faizsiz olması ile amacın işletmenin gelirinin artırmaya yönelik olması arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Üreticilerin %37,5'i tarımsal amaçlı kredi ve desteklere yönelik uygulamaları takip etmektedir. %62,5'i ise kredi ve desteklere yönelik uygulamaları takip etmemektedir. Ki-kare testi sonucunda kredi ve desteklere yönelik uygulamaları takip edip etmemeye kredi amacının işletme veya yatırım olması arasında bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

İşletmecilerin %65,4'ünün kredi talebinde bulunmadan önce miktarın belirlenmesinde, danışman desteği almak istedikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte üreticilerin %60,6'sı kredi aldığı faaliyet kolu ile ilgili eğitim almak istediğini

belirtmiştir. Üreticilerin %99'u finansman ihtiyacı için organize olmamış kredi kaynaklarından (aracı, tüccar, tefeci, esnaf, akraba, arkadaş) yararlandığını ifade etmiştir. Anket yapılan üreticilerin tamamı doğrudan gelir desteği uygulamalarından yararlanmışlardır. Ancak desteğin %96,2'si bitkisel üretim amaçlı kullanılmıştır.

Üreticilerin %36,5'i krediyi T.C Ziraat Bankasından almıştır. Sırasıyla özel bankalar (%62,5) ve tarım kredi kooperatifinden (%1) almaktadırlar. Ki-kare testi sonucuna göre kredi alınan yerin kredi alma amacı üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Kredinin özel bankalardan alınması ile kredi amacının işletme için olması arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Üreticinin kredi borcunun tutarı ile kredi alma amacı arasındaki ilişki anlamlı olarak belirlenmiştir. Kredi alma amacının işletme olması ile tutarın 7001 TL ve üstü olması arasında pozitif yönde bir bağıntı olduğu söylenebilmektedir.

5. Sonuç

Sonuç olarak işletmelerin çoğunlukla küçük aile işletmeleri olması üreticileri finansal sıkıntılarla karşı karşıya getirmektedir. Kredi kullanmaya ilişkin yaşanan teminat bulma, vadelerin kısalığı, yüksek faiz ve limitlerin azlığı gibi sorunlar nedeniyle üreticiler organize olmayan kuruluşlardan destek almaya çalışmaktadır. Organize olmayan kuruluşların kredi alımındaki uygulamaları gerektirmemesi nedeniyle üreticiler bu kuruluşları tercih etmektedirler. Organize olmamış kredi kuruluşlarının da ödeme şartlarının ağır olması üreticiye zor duruma düşüren önemli bir faktör olmaktadır. Eğitim düzeyinin de dikkate alınarak kredi temininde danışmanlık hizmetinin önemli olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte teminat bulmaya yönelik sıkıntıların önemli olması, üreticinin şartlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Kredi miktarının doğru tespiti ve amacı doğrultusunda kullanımı konusunda üreticiye danışmanlık ve eğitim hizmetinin sağlanmasının önemli olduğu önerilebilmektedir.

Kaynaklar

Adıgüzel, Ö., 2006. Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. (Yüksek Lisans Tezi). <http://www.belgeler.com/blg/oet> (Erişim tarihi: 2012).

Anonim, 2011a. www.tuik.gov.tr.

Anonim, 2011b. Cnbc-E Business Dergisi, Eylül,2011.

Güneş, E., 2004. Güneş, E. 2004. Tarım İşletmelerinde Kredi taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi "Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması", T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:121, Ankara.

İnan, İ. H. 1994. Tarım Ekonomisi, Hasat Yayıncılık, III.Baskı, Tekirdağ.

Özçelik, A., Güneş, E. ve Artukoğlu, M. (Erişim tarihi:2012), "Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım Ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları.

http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/157297d1a1ff043_ek.pdf?tipi=14&sube.

Taşkıran ve Özüdoğru, 2010. Tarım İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi "Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması" yayın no: 121 ISBN 975-407-156.

Özçelik, A., Güneş, E. ve Artukoğlu, M., "Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım Ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları" Erişim tarihi: 2012. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/157297d1a1ff043_ek.pdf?tipi=14&sube

Gap Bölgesinde Biber'in 2000-2010 Yılları Arasındaki Üretim Girdi ve Maliyetindeki Değişimler

Ahmet ÇIKMAN^{1*}
ahmetcikman@hotmail.com

Tali MONİS¹

(¹)GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ŞANLIURFA

Özet

Bu araştırma GAP Bölgesinde 2000-2010 yılları arasında üretilen Biber'in üretiminin karlılık düzeyini ortaya koymak için yapılmıştır.

Biber 40-50 yıl öncesine kadar sadece açıkta tarlada yetiştirilen, yazlık bir sebze idi. Daha sonra, örtü altı yetiştiriciliğinin bir numaralı sebzelerinden biri olunca, bütün yıl yetiştirilen ve tüketime giren bir sebze olmuştur. Bu bakımdan da ekonomik değeri oldukça artmıştır.

Biber, Türk ekonomisine sanayi yönünden de katkıda bulunur. Çünkü turşu, salça, toz biber, biber suyu sanayii her geçen gün daha çok gelişmektedir. Taze biber ihracatı yanında, biberin turşu, salça, biber suyu ve toz biber gibi sanayi ürünleri de yavaş yavaş ihraç edilmeye başlamıştır. İhraç edilen taze biber ve sanayi mamulleri miktarı yıllara göre değişir ve 50-200 bin ton arasında oynama gösterir. İhracat yaptığımız ülkeler arasında Avusturya, Almanya, İngiltere, İsviçre, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan bulunur.

Araştırma, 2000-2010 yılları arasında her üretim sezonu GAP Bölgesi Biber üretim alanları gezilerek, gayeli örnekleme yöntemi-ne göre biber üretimi yapan belli sayıdaki işletmelerde yüz yüze anket çalışması yapılmak suretiyle yıllar itibariyle biber üretim girdi ve maliyeti hesaplanmıştır. Biber üretiminin karlılığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: GAP Bölgesi, Maliyet, Biber

Pepper in Gap Between 2000-2010 Changes in the cost of production inputs and.

Abstract

This research produced in the GAP region between 2000-2010 was performed to reveal the level of profitability Biber production. 40-50 years before the pepper grown only in the open field, was a summer vegetable. Later, when one of the greenhouse cultivation of vegetables is the number one all year has been a vegetable grown and consumed within. In this regard, the economic value has increased considerably. Pepper, also contributes to the Turkish economy in terms of industrialization. Because pickles, tomato paste, pepper powder, pepper juice industry is developing more each day. Besides exports of fresh peppers, pickled peppers, tomato paste, chili pepper, such as water and industrial products also slowly began to be exported. The amount of fresh pepper and industrial products are exported to vary by year and between 50-200 thousand tons of shows to play. Our export countries include Austria, Germany, Great Britain, Switzerland, Syria, Lebanon, Saudi Arabia, are available. Research, between the years 2000-2010 Pepper producing areas in the GAP region visited the production season, according to the method of purposeful sampling survey face to face with pepper enterprises engaged in production by making a certain number of input and production costs are calculated by years pepper. Examined the profitability of pepper

Key Words: GAP Region, Cost, Pepper

1.Giriş

Biber, domates ve patlıcan gibi Solanaceae familyasından ve Capsicum cinsine ait Capsicum annum L. türüdür. Biberin anavatanının Güney Amerika olduğu, buradan dünyaya yayıldığı kabul edilmektedir. Amerika'nın keşfi (1493) sırasında Meksika, Şili ve Peru civarındaki Kızılderililerin biber yetiştirdiği bildirilmektedir. Güney Amerika, özellikle Brezilya, çeşitli biber tür ve formların orijin merkezidir.

Ülkemiz, 2004 yılı verilerine göre 25 671 517 ton ile dünya sebze üretiminde %3,06'lık paya sahip olup 3.sırada gelmektedir. Dünyada 2004 yılı biber üretimi ise yaklaşık 24 milyon ton olup; Çin 12, Meksika 1,85 ve Türkiye 1,76 milyon ton üretim ve % 7,44 pay ile 3.sırada yer almaktadır.

Ülkemizde örtüaltı biber üretimi 2003 yılında 315 108 ton olup, toplam biber üretiminin yaklaşık %18' lik kısmını oluşturmaktadır. Antalya ise, 2004 yılı itibariyle 54 000 tonu açıkta, 127 000 tonu örtüaltında olmak üzere toplamda 181 000 ton üretim ile ülke biber üretimine % 11 oranında katkı sağlamaktadır. İlde en fazla Kumluca, Finike ve Demre'nin bulunduğu bölgelerde biber yetiştirilmektedir. Biber tarımının toplam sera sebzeciliği içindeki payı %15 civarındadır.

Ekolojik isteklerin sağlanması, kışın ısıtma yapılması ve yüksek verimli hibrit çeşitler kullanılmasıyla gelir oranı diğer türlere göre daha yüksek olmakta, gelir / maliyet oranı % 60'lara çıkabilmektedir. İhracat potansiyeli domatesten sonra en yüksek türdür. 2004 yılında Türkiye'nin biber ihracatı 50.110 ton ve değeri 44,5 milyon USD' dir. En fazla ihracat yaptığımız ülkeler Rusya, Almanya, Romanya ve diğer Avrupa ülkeleri gelmektedir.

Biber, meyvesi yenen sebzeler arasında, farklı şekillerde en çok tüketilenlerden birisidir. Taze, turşu, kızartma, dondurulmuş ürünler, sos, salça, toz biber, konserve, biber suyu, baharat olarak kullanımının yanında ilaç ve boya yapımında

da yararlanılmaktadır.

Sağlık ve beslenme yönünden çok önemli bir sebzedir. Sınır, mide ve salgı bezlerine iyi gelir. İştah açar, sindirimi kolaylaştırır. İdrar söktürücüdür. Deniz tutmasına, adale ağrısı ve romatizma için kullanılır. Kan dolaşımı ve basıncını düzenler.

İçerdiği değişik mineral ve vitaminler yanında, acı çeşitlerde acı ve yakıcı tadı veren ve antioksidant özelliği olan capsaicin alkaloidi bulunur. C vitamini yönünden çok zengin bir sebze türüdür.

Yurt içi tüketime uygun en fazla üretilen geleneksel biber tipleri sivri, çarliston, dolma ve kapyra (yağlık biber) tipleridir. İhracat amaçlı üretimde; bilhassa Avrupa tarafından sarı, beyazımsı macar tipleri ve iri blok dolma biberler tercih edilmektedir. Çeşit seçiminde aranan kriterler; yüksek verimli ve kaliteli, hastalık ve zararlılara dayanıklı, düşük sıcaklıklara tolerant, erkenci, pazar isteklerine uygun, raf ömrü uzun, yetiştiriciliği yapılan ürün dönemine uygun olmalıdır. Değişik iklim ve toprak koşullarına adaptasyon yeteneği yüksek olmalıdır.

Yerli sebze tohumculuğunun geliştirilmesi büyük önem kazanmaktadır. Ülkemizde 2004 yılında 39 968 kg standart (açık tozlanan) ve 230 kg hibrit biber tohumu üretilmiştir. Hibrit biber tohumluk ihtiyacımızın büyük bir kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Bu nedenle yerli hibrit biber çeşitlerinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Ülkemizde hibrit çeşit geliştirme çalışmaları 1970'li yıllarda Sebzeçilik Araştırma Enstitüsü'nde başlamış ve 30'a yakın çeşit geliştirilmiştir. Bunlardan 4'ü hibrit, 2'si standart biber çeşididir. Bu çeşitleri yerli ıslah çalışmaları yapan firmaların çeşitleri takip etmiştir. Son zamanlarda bazı yerli çeşitler yabancı çeşitler ile rekabete girerek, pazarda önemli pay sahibi olmuşlardır (Anonim, 2012).

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Bu çalışma; GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, GAP Bölgesi genelinde gayeli örnekleme yöntemine göre belirlemiş olduğu tarımsal işletmelerle yapılan anketler sonucu her yıl yenileyerek hazırladığı 2000-2010 yıllarına ait "Gap Bölgesinde Yetiştirilen Bazı Tarımsal Ürünlerin (Buğday, Arpa, Mercimek, Pamuk, Mısır, Susam, Domates, Biber, Patlıcan ve Antepfıstığı) Üretim Girdi Maliyetleri" adlı kitapçıktan yararlanarak hazırlanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili internet ortamında bulunan kaynaklarda değerlendirilmiştir.

2.2. Metot

Bu çalışmada GAP Bölgesinde yetiştirilen biber'in üretim girdi maliyetleri; mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün "Kuru ve Sulu Koşullarda Yetiştirilen Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri ve Maliyetlerinin Saptanması" adlı 912 nolu ana proje esaslarına göre hesaplanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Çizelge 1. GAP Bölgesi 2000-2010 Yılları Biber'in Üretim Girdi Maliyeti Özet Tablosu

Yılı	Ortalama Verim (kg/da)	Satış Fiyatı (TL)	G.S.Ü.D. (Brüt Gelir) (TL/da)	Üretim Maliyeti (TL/da)	Fark (Net Gelir) (TL/da)
2000	2400	0,15	360,00	161,98	198,01
2001	2400	1,15	360,00	155,02	204,97
2002	2400	0,25	600,00	326,04	273,95
2003	3000	0,40	1200,00	433,68	766,31
2004	3000	0,45	1350,00	573,36	776,63
2005	3000	0,30	90,00	683,56	216,43
2006	3000	0,40	1200,00	670,74	529,26
2007	3000	0,45	1350,00	824,70	525,30
2008	3500	0,35	1225,00	1171,66	53,34
2009	3500	0,55	1925,00	1264,21	660,79
2010	3000	0,65	1950,00	1218,54	731,46

Çizelge bir bütün olarak incelendiğinde 2000-2010 yılları arasında biber den elde edilen net gelir 2004 üretim yılında 776,63 TL. iken 2008 yılında 53,34 TL y düşmüştür,

4.Sonuç

Araştırmada biber tarımını etkileyen en önemli faktörün ürün fiyatlarındaki düşüklük ve istikrarsızlık olduğu görülmektedir. Bölgede çiftçilerin önemli bir kısmı küçük işletmelere sahip olduğundan üretmiş oldukları ürünlerini hemen satmak zorunda kalmaktadırlar. Ürünün kısa sürede pazara sunulması nedeniyle daha ucuza satıldığı ayrıca bir problem olarak görülmektedir. Bu durum üretimi kısıtlayan faktörlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Biber üretimini desteklemek koşuluyla birim alandan daha fazla verim elde edilmesi sağlanmalıdır.

Ekimi alanı az ancak üretimi bölge çiftçileri için önemli olan biber den birim alandan daha yüksek verim elde etmek için ilgili kurumlar tarafından gerekli eğitim ve yayım çalışmaları yapılmalıdır. Böylelikle teknolojik ilerleme üretime yansıtılarak verimliliğin artırılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Anonim (2012) www.batem.gov.tr/urunler%5Csebzelerimiz%5Cbiber%5Cbiber.htm

GAPTSKTAEM 2000-2009 “Üretim Girdi Maliyetleri” Enstitü Yayınları-Şanlıurfa (10 sayı)

KÖY HİZMETLERİ ARAŞTIRMA ANA PROJESİ 1991 “Kuru ve Sulu Koşullarda Yetiştirilen Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri ve Maliyetlerinin Saptanması” 912 nolu proje-Samsun

Süt Sığırcılığının Geliştirilmesinde Birliklerin Rolü ve Önemi: Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliği Örneği

Figen ÇUKUR¹
figenc@mu.edu.tr

Gamze SANER
gamze.saner@ege.edu.tr

¹ Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Sıtkı Koçman MYO,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Milas-MUĞLA

² Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova-İZMİR,

Özet

Tarım sektörü gerek bitkisel gerekse hayvansal üretim faaliyetlerini içine alan bir sektördür. Tarımın en önemli alt sektörlerinden biri olan hayvancılık sektörü mikro ve makro düzeyde ülke ekonomisine yaptığı katkılar nedeniyle stratejik bir konumdadır. Geçmişten günümüze insanların beslenmesinde bitkisel üretimden elde edilen ürünlerin yanı sıra hayvansal ürünlerin de özellikle içerdikleri zengin protein içeriği nedeniyle önemli bir besin kaynağı olarak yer aldığı dikkati çekmektedir. Süt sığırcılığı faaliyetinden elde edilen ürünler hayvansal ürünler üretiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda süt sığırcılığı üretim faaliyeti, üretimin ilk aşaması olan kırsal alanda yer alan işletmelerin geliştirilmesi, yeniden yapılandırılması ve beraberinde kırsal alandaki kalkınmaya hız vermesi açısından önem taşımaktadır. Kırsal alanda tarım sektörüne destek ve katkı veren paydaşlardan biri de Üretici Birlikleridir. Üretici Birlikleri buldukları yörede bir yandan çeşitli konularda üreticilere hizmet götürülmesinde diğer yandan da örgütlenme bilincinin yaygınlaştırılmasında rehberlik görevini üstlenmektedir. Milas ilçesi tarımında süt sığırcılığı faaliyeti gerek işletme sayısı gerekse toplam sığır varlığı açısından önemli bir potansiyele sahip olup tarımsal üretimde lokomotif üretim faaliyetlerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bu çalışmada Milas ilçesinde süt sektörünün paydaşlarından biri olan Milas Süt Üreticileri Birliği'nin faaliyetleri çeşitli kriterler itibarıyla ele alınmış, Birliğin etkin olup olmadığı tartışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Birliğin geçmişten günümüze kadar olan süreçteki faaliyetleri ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra Birliğin halen devam eden ve gelecekte süt sığırcılığına yapılması düşünülen çalışmaların katkıları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süt Sığırcılığı, Birlik, Tarım, Milas ilçesi

The Role and Importance of Unions for Development of Dairy Farming: The Case Study of Milk Farmers Union in Milas District

Abstract

Agriculture sector includes both crop and animal production activities. Livestock sector, as one of the most important sub-sectors of agriculture, has a strategic location due to contributions to the country's economy at micro and macro level. Livestock products are very important because of protein-ingredient placed as a food source in human nutrition from past to present. In this context, dairy farming is an important for development of farms in rural areas which is the first stage of production, restructuring of farms as well as encourage to rural development. Farmers Union are one of the stakeholder to give support and contribution to the agricultural sector. Farmers Union have the task of guiding the service delivery on various issues to farmer and disseminating of organizational awareness. Dairy farming has a potential in agriculture of Milas district both number of farms and cattle, at the same time it continues being one of the leading sector in agricultural production. In this study, facilities of Milk Farmers Union, which is one of leading milk sector, is investigated according to various criteria and is discussed efficiency of Milk Farmers Union. In this scope, Facilities of Milk Farmers Union is determined from past to present. Furthermore, contributions of continuing project and studies related in dairy farming in future of Milk Farmers Union is investigated.

Keywords: Dairy Farming, Farmers Union, Agriculture, Milas district

1.Giriş

Tarımsal örgütlenme içerisinde yer alan önemli paydaşlarından biri olan Üretici Birliklerinin, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununun 4. maddesinde ürün veya ürün grubu bazında faaliyet gösteren ve tüzüklerinde belirlenen miktardaki tarımsal üretimi bu kuruluşlar aracılığıyla pazarlamayı taahhüt eden, en az onaltı tarım üreticisinin bir araya gelmesiyle, asgari ilçe düzeyinde kurulduğu belirtilmektedir. Ayrıca Birliğin toplam üretim kapasitesinin ürün bazında, Bakanlık tarafından yönetmelikle belirlenecek asgarî düzeyin altında olmaması gerektiği de ifade edilmektedir. (T.C.Resmi Gazete, 2004).

Üretici Birlikleri; her türlü bitkisel ve hayvansal üretim yapan çiftçilerin ürün ve ürün gruplarında bir araya gelerek oluşturdukları organizasyon olarak tanımlanmaktadır. Üretici birliklerinin, tarımsal üretimin gelişmesini sağlamak, bu amaçla teknik ve ekonomik yönden üreticilere rehberlik yapmak, üreticilere her türlü tarımsal girdinin uygun koşullarda teminini sağlamak, üreticilerin haklarını korumak, gerekli araştırmalar yapmak, üretici eğitim ve yayım hizmetlerini gerçekleştirmek gibi amaçları bulunmaktadır (Karamürsel ve ark., 2008). Tarım stratejisi (2006-2010) stratejik amaçlar arasında da sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması için, kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere, üretimden pazarlamaya kadar olan aşamalarda hizmet vermek

üzere; kar amacı gütmeyen Tarımsal Üretici Birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi ile tarımsal nitelikli diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi, söz konusu örgütlerde denetimin özzerkleştirilmesi temel stratejik amaçlar arasında yer almaktadır (DPT, 2007).

Dünyada çeşitli alanlarda faaliyet gösteren üretici birlikleri gerek üreticiye gerekse bulunduğu yörede önemli katma değerler yaratmaktadır. Bu birlikler arasında Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu (IFAP), Arı Yetiştiricileri Birlikleri Uluslararası Federasyonu (APIMONDIA), Uluslararası Süt Ürünleri Birliği (IDFA), Uluslararası Gübre Sanayi Birliği, (IFA), Uluslararası Tatlandırıcılar Birliği (ISA), Uluslararası Tütün Üreticileri Birliği (ITGA) sayılabilir (Anonim, 2012d). Avrupa Birliğinde ise üreticiler üretici birlikleri ve kooperatifler şeklinde örgütlenmiştir. Birçok ürün için yüksek fiyat politikaları ve üreticiyi desteklemeye yönelik araçlardan sadece bu tür birlik çatısı altındaki üreticiler yararlandırılmaktadır (İnan ve ark, 2000). Örneğin, Fransa'da narenciye'nin % 80'i beş alıcı tarafından satın alınmakta ve bunların karşısında iyi organize olan üretici birlikleri olmadığı takdirde ürünlerin pazarlama şansı çok az olmaktadır (Anonim, 2012c). Fransız kooperatif üst örgütleri de, AB bünyesinde üretici birliklerinin bir üst kuruluşu olan COPA'ya, COGECA'ya, Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi'ne (ESC), ICA'ya ve IFAB'a üyedir. Avrupa'daki Tarım Bakanlıkları ise eyaletlerinde üretici birlikleri ve ziraat odaları ile planlama, denetim ve destekleme işlemleri ile uğraşmaktadırlar (Koroğlu, 2003). AB'inde üretici birlikleri, ürün veya ürün grubu bazında ve dikey yönde bir yapılanma şekline sahip durumdadır. Üretici Birlikleri, yeni tarım politikalarının oluşmasında görev almaktadır. AB'de üretici birlikleri ülkelerin ihtiyaçlarına göre kurulmuş değişik yapı ve modeller oluşturmaktadır. Bu modellerin ortak yönü, ülkede bir Ulusal Tarım Konseyi bulunması ve Ulusal Çiftçi Birlikleri Federasyonunun Ziraat Odaları ve Tarım Kooperatifleri Federasyonları ile birlikte bu üst yapılanmada yer almasıdır (Anonim, 2012d). AB ülkeleri genelinde toplam yaş sebze-meyvenin % 40'ı üretici birlikleri tarafından üretilmektedir. Toplam yaş meyve sebzenin üretim ve pazarlamasında üretici birliklerinin payı, Belçika ve Hollanda'da % 70 iken, İspanya'da %50, Fransa'da %55 ve İtalya'da %30'dur (Titiz, 2005). AB'inde su ürünleri sektörüne ilişkin pazarlama faaliyetleri OPD içinde ele alınmaktadır. OPD'de sektörün problemlerinin en iyi şekilde üretici tarafından çözülebileceği anlayışı yerleşmiştir. Bu nedenle üretici birliklerine çeşitli sorumluluklar verilmektedir. Üretici kuruluşları, yıllık operasyonel programlar aracılığı ile bir pazarlama stratejisi, türlere göre avlama veya yetiştiricilik planları ve kurallara uymayanlar için bir ceza sistemi belirlemekle yükümlüdür (Şahin, 2011).

Üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek, ürünlerin ulusal ve uluslar arası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak tarımsal üretici birliklerinin amaçları arasında yer almaktadır (Şimşek, 2006). Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayini rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin uygulanmasında, Ticaret Borsaları ile Tarımsal Üretici Örgütleri (Üretici Birlikleri ile Tarımsal Kooperatifler) etkin rol oynamaktadır (Anonim, 2010).

Türkiye'de tarımın tüm alt sektörlerinde olduğu gibi hayvancılık alt sektöründe de birlikler önemli rol üstlenmektedir. Sığırcılık açısından en önemlisi Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'dir. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri 09.08.1995 tarih ve 22369 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Türkiye Damızlık Süt Sığırcılığı Yetiştiricileri Birliği Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" uyarınca kurulmuş ve 4631 Sayılı Hayvan Islahı Kanunu çerçevesinde 19.12.2001 tarih ve 24615 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Islah Amaçlı Yetiştirici Birliklerinin Kurulması ve Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik" çerçevesinde çalışmaktadır. Temel amaç, sığır yetiştiricilerinin kendi aralarında örgütlenerek yüksek verimli hayvanlar yetiştirmelerini sağlamaktır (Anonim, 2007).

2. Türkiye'de Tarımsal Üretici Birlikleri ile İlgili Mevzuat ve Yasal Düzenlemeler

Tarımsal üretici birlikleri ile ilgili olarak 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 06.07.2004 tarihli 25514 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı önlemler almak üzere üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliğe sahip tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır (T.C. Resmi Gazete, 2004). 16.01.2005 tarihli Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı, üreticilerin gönüllülük esasına dayanarak asgari ilçe düzeyinde kendi aralarında örgütlenerek oluşturacakları birliklerin hangi ürün veya ürün grubu bazında kurulacaklarını, birliğin toplam üretim miktarının ürün bazında tespiti ve mevcut tarımsal örgütlerin uyumlarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir (T.C. Resmi Gazete, 2005). Tarımsal Üretici Birlikleri ile Tarımsal Üretici Merkez Birliklerinin Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik 26509 sayılı 1 Mayıs 2007 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı, 29/6/2004 tarihli ve 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununa göre kurulan tarımsal üretici birlikleri ile tarımsal üretici merkez birliklerinin denetlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (T.C. Resmi Gazete, 2007).

3. Türkiye'de Üretici Birliklerine Genel Bir Bakış

Türkiye'de üretici örgütleri ekonomik ve sosyal amaçlı örgütler olmak üzere ayrılmaktadır. Ekonomik örgütlenme içinde Tarımsal Kooperatifler, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Sulama Birlikleri, Yetiştiricileri Birlikleri ve Üretici

Birlikleri yer almaktadır (Yercan, 2007). Bir diğer ifade ile Türkiye’de Hizmet Birlikleri (Sulama Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri), İhtisas Birlikleri (Ürün ve Ürün Grubundaki Üretici Birlikleri) ve İslah Amaçlı Birlikler (Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği ve Arıcılık Birliği) olmak üzere çeşitli birlikler bulunmaktadır (Anonim, 2012e). Ayrıca, Türkiye’de tarımsal üretim faaliyetine yönelik olarak kurulan üretici birliklerinin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Bunlar arasında ayçiçeği, ceviz, çay, çeltik, kanola, karnabahar, kayısı, kiraz, şeftali, çilek, böğürtlen, muz, nar, elma, erik, çiçek ve kesme çiçek, dış mekan süs bitkileri, domates, fındık, haşhaş, havuç, kivi, koza, lahana, mantar, iç ve dış mekan süs bitkileri, meyve fidanı, meyve, meyve ve asma fidanı, örtü altı sebze, patates, sebze, sert çekirdekli meyve, soğan, su ürünleri, süs bitkileri, yonca, tahıl, tıbbi ve kokulu baharat bitkileri, turuncgil, üzüm, üzüm sü meyveler, yağlı tohum, yem bitkileri, yumuşak çekirdekli meyve ve zeytin üreticileri birlikleri, yonca, alabalık, iç su ürünleri yetiştiricileri, kanatlı hayvan eti, kırmızı et, yumurta, süt üreticileri ve bal üreticileri birlikleri yer almaktadır.

Ayrıca organik ürünlere yönelik olarak kurulan, organik fındık üreticileri birliği, organik muz üreticileri birliği, organik sebze üreticileri birliği ile organik tahıl üreticileri birliği de faaliyetlerini sürdürmektedir (Anonim, 2012b). Türkiye’de ürün ve ürün grupları itibarıyla üretici birlikleri sayısı incelendiğinde, toplam birlik sayısının 775 adet olduğu, bunun %56.52’sini hayvansal üretim grubuna yönelik kurulan üretici birliklerinin oluşturduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla meyve (150 adet) ve tarla bitkileri (71 adet) ürün gruplarına yönelik kurulan üretici birlikleri izlemektedir. Yine üye sayısı bakımından hayvansal üretim ürün grubuna yönelik üretici birlikleri, diğer ürün ve ürün grupları içerisinde 119464 üye sayısı ilk sırada yer almaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1: Türkiye’de Ürün ve Ürün Grupları İtibarıyla Üretici Birlikleri Sayısı

Tabi Olduğu Kanun	Üretici Birlikleri				
	Ürün ve Ürün Grupları	Birlik Sayısı	%	Üye Sayısı	%
5200 S.K	Hayvansal üretim	438	56.52	119464	81.72
5200 S.K	Meyve	150	19.35	10525	7.20
5200 S.K	Sebze ve süs bitkileri	67	8.65	7563	5.17
5200 S.K	Tarla bitkileri	71	9.16	6932	4.74
5200 S.K	Su ürünleri	28	3.61	932	0.64
5200 S.K	Organik ürünler	21	2.71	776	0.53
	TOPLAM	775	100.00	146192	100.00

Kaynak: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim tarihi: 05.06.2012.

Türkiye’de üretici merkez birliklerinin durumu incelendiğinde ise, toplam üye birlik sayısının 310 adet, üye sayısının ise 95770 kişi olduğu belirlenmiştir. Üretici merkez birlik sayısı bakımından %50.97 ile süt grubu ilk sırada yer almakta, bunu %18.71 ile bal grubu izlemektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2: Türkiye’de Ürün ve Ürün Grupları İtibarıyla Üretici Merkez Birlikleri Sayısı

Tabi Olduğu Kanun	Üretici Merkez Birlikleri				
	Ürün ve Ürün Grupları	Üye Birlik Sayısı	%	Üye Sayısı	%
5200 S.K	Süt	158	50.97	87341	91.20
5200 S.K	Kırmızı et	9	2.90	599	0.63
5200 S.K	Yumurta	15	4.84	424	0.44
5200 S.K	Bal	58	18.71	2201	2.30
5200 S.K	Meyve	31	10.00	2566	2.68
5200 S.K	Sebze ve Süs bitkileri	8	2.58	1503	1.57
5200 S.K	Tarla Bitkileri	10	3.23	406	0.42
5200 S.K	Yağlı Tohumlu Bitkiler	9	2.90	240	0.25
5200 S.K	Su ürünleri	12	3.87	490	0.51
	TOPLAM	310	100	95770	100.00

Kaynak: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim tarihi: 05.06.2012

Türkiye’de yetiştirici birlikleri sayısı 247 adet olup, bu birliklerde toplam üye sayısı 271978 kişidir. İslah amaçlı yetiştirici birliklerinin ağırlıklı olarak arı, damızlık koyun-keçi ve damızlık sığır üzerine kurulduğu belirlenmiştir. İslah amaçlı yetiştirici birliklerinin %31.98’i arı, %31.58’i ise damızlık sığır ve damızlık koyun-keçiye yönelik birlik özelliğindedir. Yetiştirici birlikleri arasında en çok üyeye sahip olan 133499 kişi ile damızlık koyun-keçi yetiştirici birlikleridir (Çizelge 3).

Çizelge 3: Türkiye’de Türleri İtibariyle Yetiştirici Birlikleri Sayısı

Tabi Olduğu Kanun	Islah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri				
	Türü	Birlik Sayısı	%	Üye Sayısı	%
5996 S.K	Damızlık Sığır	78	31.58	97992	36.03
5996 S.K	Damızlık Koyun-Keçi	78	31.58	133499	49.08
5996 S.K	Arı	79	31.98	38875	14.29
5996 S.K	Damızlık Manda	9	3.64	1396	0.51
5996 S.K	Damızlık Tavuk	3	1.21	216	0.08
	TOPLAM	247	100.00	271978	100.00

Kaynak: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim tarihi: 05.06.2012

Diğer taraftan, ıslah amaçlı yetiştirici merkez birlikleri damızlık sığır, damızlık koyun-keçi ve arı yetiştiriciliği üzerinde kurulmuş olup, toplam üye birlik sayısı 235 adet, toplam üye sayısı ise 270366 kişidir. Ayrıca 6964 sayılı kanun ile kurulmuş olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği’ne üye oda sayısı 748, üye sayısı ise 5527480 kişidir. 6172 sayılı kanun ile kurulmuş olan sulama birlikleri oda sayısı 368 adet olup, toplam üye sayısı 611000 kişidir. 5253 sayılı kanun ile kurulmuş olan Çiftçi derneklerine kayıtlı oda sayısı 525 adet ve toplam üye sayısı ise 227500 kişidir. 2762 sayılı kanun ile kurulmuş olan tarımsal vakıflara kayıtlı oda sayısı 14 adet olup toplam üye sayısı 2500 kişidir (Çizelge 4).

Çizelge 4: Türkiye’de Türleri İtibariyle Yetiştirici Birlikleri Sayısı

Tabi Olduğu Kanun	Islah Amaçlı Yetiştirici Merkez Birlikleri				
	Türü	Üye Birlik Sayısı	%	Üye Sayısı	%
5996 S.K	Damızlık Sığır	78	33.19	97992	36.24
5996 S.K	Damızlık Koyun-Keçi	78	33.19	133499	49.38
5996 S.K	Arı	79	33.62	38875	14.38
	TOPLAM	235	100.00	270366	100.00

Kaynak: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim tarihi: 05.06.2012

4. Milas İlçesinde Üretici Birliklerinin Mevcut Durumu ve Yapısı

Muğla ili merkez 1 adet, Milas 3 adet, Ortaca 2 adet, Bodrum 3 adet, Ula, Fethiye ve Yatağan ilçelerinde birer adet olmak üzere toplam 12 adet üretici birliği bulunmaktadır. Muğla ili ve ilçelerinde ağırlıklı olarak hayvansal ürün grubuna dahil olan birlikler yer almaktadır. Özellikle bu grup altında yer alan süt, su ürünleri ve bal önemli bir yer oluşturmaktadır. Diğer taraftan Muğla ilinde Ortaca ve Bodrum ilçelerinde sadece 2 adet meyve grubuna dahil turuncgil üretici birlikleri bulunmaktadır (Çizelge 5). Tarımsal ürün çeşitliğinin önemli düzeyde olduğu Milas ilçesinde çeşitli alanlarda faaliyetini sürdüren üretici birlikleri bulunmaktadır. Milas ilçesinde süt üreticileri, su ürünleri yetiştiricileri ve üreticileri birliği ve iç su ürünleri yetiştiriciliği birliği olmak üzere 3 üretici birliği faaliyetlerini sürdürmektedir.

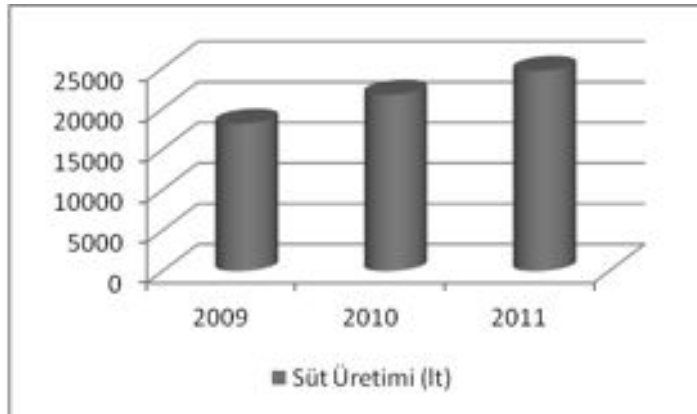
Çizelge 5: Muğla İlinde İlçelere Göre Üretici Birlikleri Sayısı ve Dağılımı

İlçeler	Üretici Birlikleri				
	Üretici Birliğinin Adı	Ürün Grubu	Üye Sayısı	Birliğin Üretim Kapasitesi (ton/yıl)	İlçenin Üretim Kapasitesi (ton/yıl)
Muğla (Merkez)	Alabalık Yetiştirici Üreticileri Birliği	Hayvansal	16	3427	-
Milas	Süt Üreticileri Birliği	Hayvansal	357	10929	-
	Su Ürünleri Yetiştiricileri ve Üreticileri Birliği	Hayvansal	17	4380	-
	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Birliği	Hayvansal	19	4561	456
Ortaca	Turunçgil Üreticileri Birliği	Meyve	91	7935	61175
	Bal Üreticileri Birliği	Hayvansal	16	57.240	
Bodrum	Su Ürünleri Yetiştiricileri ve Üreticileri Birliği	Hayvansal	16	7630	-
	Süt Üreticileri Birliği	Hayvansal	107	3811	3811
	Turunçgil Üreticileri Birliği	Meyve	21	700	5000
Ula	Bal Üreticileri Birliği	Hayvansal	16	92.3	-
Fethiye	Süt Üreticileri Birliği	Hayvansal	20	15.960,65	12768,41
Yatağan	Süt Üreticileri Birliği	Hayvansal	123	4506.375	4506.375

Kaynak: <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim tarihi: 05.06.2012

5. Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliği ve Faaliyetleri

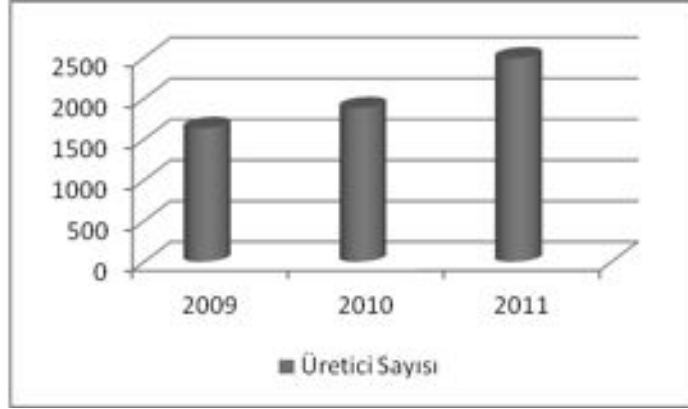
Milas süt üreticileri birliği, 5200 sayılı Üretici Birlikleri Kanunu ile kurulmuş olup, 2007 yılında 357 kurucu üye ile faaliyetlerine başlamıştır. 2009-2011 döneminde kayıtlı süt üretim miktarı durumu değerlendirildiğinde, 2009 yılında toplam 18158 lt olan süt üretim miktarı 2010 yılında %11.97'lik artış ile 21744 lt'ye, 2011 yılında 24676 lt olan toplam süt üretim miktarı ise 2009 yılına göre %35.90 oranında yükselmiştir (Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, 2012). Ele alınan 2009-2011 döneminde süt üretim miktarında artan oranlarda bir artış eğiliminin olduğu belirlenmiştir. Bu durum yörede kaliteli ve hijyen koşullarda kayıtlı süt üretiminin artırılmasının yanı sıra yörede üretici örgütlenmesinin de süt üreticileri birliğinin etkinliğini ortaya koymaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliğine Kayıtlı Süt Üretimindeki Gelişmeler

Kaynak: Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, 2012

Birliğin 2009-2011 döneminde, etkinliğini ortaya koyan bir diğer kriter ise Birliğe kayıtlı üretici sayısındaki gelişmelerdir. Bu durum üretici örgütlenme bilincinin en önemli göstergelerinden biri olarak sayılabilir. 2009 yılında birliğe kayıtlı üretici sayısı 1637 iken 2010 yılında %15.03'lük artışla 1883'e, 2011 yılında ise 2009 yılı baz alındığında %26.02'lik bir artış ile 2063'e yükseldiği dikkati çekmektedir. Birliğin 2012 yılı itibarıyla üye sayısı ise 2493'e ulaşmış durumdadır (Şekil 2).

Şekil 2: Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliğine Kayıtlı Üretici Sayısındaki Gelişmeler

Kaynak: Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, 2012

Ayrıca birlik 2007 yılında Türkiye Süt Üreticileri Birliği'ne üye olmuştur. Birliğin ulusal süt kayıt sistemine üyeliği devam etmektedir. Milas ilçesinde mevcut sağmal sığır varlığının % 50.46'sı Birlik bünyesinde yer almaktadır. Milas ilçesinde elde edilen toplam süt üretimi 159134 lt/gün olup süt üretiminin %15.51'i yine birliğe üye üreticilere ait bulunmaktadır. Milas ilçesinde süt üretimi yapan işletme sayısı 9268 olup % 26.90'ı birliğe üye durumundadır (Çizelge 6). Bu veriler doğrultusunda Milas süt üreticileri birliğinin Milas ilçesinin genelinde birlik bilincini önemli ölçüde yaygınlaştırmış olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 6: Milas İlçesi Süt Üreticileri Birliğinin Çeşitli Kriterlere Göre Mevcut Durumu ve Yapısı

Kriterler	Milas İlçesi	Birlik
İnek Sayısı (Baş)	21000	10597
Süt Üretimi (lt/gün)	159134	24676
İşletme sayısı (adet)	9268	2493

Kaynak: Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012.

Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, 2012.

Birlik kurulduğundan bugüne yer alan beş yıllık dönemde 66 köye hizmet vermektedir. Milas ilçesinin 114 köyü olduğu düşünüldüğünde Birliğin toplam köy sayısının yaklaşık %60'ına çeşitli konularda hizmet verdiği söylenebilir. Birlik tarafından verilen hizmetler 4 farklı birim tarafından gerçekleştirilmektedir. Birlik Milas ilçesinde "ulusal süt kayıt sistemi" ile ilgili kayıt işleri birimi, mali işler ve teşviklerin hazırlanması konusunda mali işler birimi, üreticilerin ürettikleri sütlerin pazarlanması, yem, çiftlik ürünleri konusunda hizmet işleri birimi ve yatırımların planlanması ve genel yönetim ve idare işleri birimi faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Birlik bünyesinde toplam 34 kişi istihdam edilmektedir. Milas süt üreticileri birliğinin temel faaliyetleri, kaliteli süt üretim çalışmaları, çeşitli yatırımlar, girdi desteği ve teşvikler, eğitim-yayım çalışmaları ile geleceğe yönelik projeler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7: Milas Süt Üreticileri Birliği'nin Temel Faaliyetleri

-Kayıtlı olarak üretilen sütün miktarını artırarak soğuk zincir ile sütte kalite kriterlerini sağlayarak sanayiye sunmak,
-Hayvancılığın sürdürülebilirliğini sağlamak,
-Üye olmayan üreticilerin ürettiği sütün kayıtlarını tutarak tüm yılın üretimini kayıt altına almak,
-Bölgesel olarak süt fiyatlarının belirlenmesinde borsa görevi görmek,
-Bilinçli üreticiler oluşturmak yolunda eğitim çalışması, çiftlik ve tarla günü yapmak,
-Çeşitli yatırımlar yaparak üretilen sütün çiğ süt gıda kodeksine uygunluğu sağlayarak pazarlanmasını sağlamak,
-Üreticilere kesif yem, yem hammaddeleri ve diğer sarf çiftlik ürünlerini en uygun fiyat ile teminini sağlamak,
-Üreticilere süt ödemelerini zamanında yaparak istikrarlı hayvancılığı sağlamak,
-AB projeleri, kalkınma ajansları projeleri gibi projeler yaparak tüm üyelerin yararlanmasını sağlamak,
-Üreticilerin teşvik ve ödemelerden tam anlamıyla yararlanmasını sağlamak,
-Hayvancılığın sorunlarını yerel ve ulusal bazda ele almak amacıyla toplantılar düzenlemek ve katılmak,
-Çeşitli fuar organizasyonlarında yer alarak üretici-sektör buluşmasını gerçekleştirmek,

Kaynak: Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, Erişim tarihi: 09.12.2011

5.1. Kaliteli Süt Üretimini Artırmaya Yönelik Faaliyetler

Birliğin temel faaliyetlerinden ilki olan kaliteli süt üretimini sağlamak amacıyla standardizasyon çalışmalarına özelikle önem verdiği dikkati çekmektedir. Miktar ve kalitede standardizasyon açısından değerlendirildiğinde, miktarsal açıdan, mevsim koşulları nedeniyle süt miktarında azalmalar yaşandığından miktar açısından standardizasyonu sağlamanın zor olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, kalitede standardizasyonda üretilen çiğ sütlerden belirli zaman periyodları içerisinde çeşitli numuneler alınarak birlik bünyesindeki laboratuvarında su, antibiyotik, ve alkol testleri yapılmaktadır. Ayrıca Birlikten sütü alan anlaşmalı firmaların laboratuvarlarında çiğ sütün kalite kriterleri arasında yer alan protein, yağ, yağsız kuru madde, somatik hücre ve bakteri testleri yapılmakta, buna bağlı olarak prim ve ceza sistemi uygulanmaktadır. Birlik 9 noktada dijital ölçüm yapan kantarlar satın alarak sütteki miktar ölçümlerini standart hale getirme çalışmalarına yönelmiştir. Birlik bünyesinde halihazırda çeşitli köylerde 40 adet süt toplama merkezi kurulması çalışması yapılmıştır. Böylelikle çiğ sütün sağlık, hijyen ve kalite kriterleri korunarak depolanması ve pazarlanması sağlanabilmektedir.

Milas Süt Üreticileri Birliği, Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı çerçevesinde oluşturduğu 'Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yönelik' çalışmalarına ilişkin hazırlanan ve kabul edilen Soğuk Süt Zinciri ve Süt Kalitesinin Artırılması Projesi'ne yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir. Projenin amacı; bir yandan bölgedeki sütün kalitesini arttırmak ve soğuk zinciri kurarak süt üreticisinin her an sütünü teslim edeceği bir merkezde toplanmasını sağlamak, diğer yandan da tüketicinin kaliteli süt tüketimine katkıda bulunmaktır. Projenin öncelikleri arasında ilk sırayı, tarımsal ar-ge alt yapısının geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda, mobilize süt örnekleri toplamak amacıyla gerekli araç alımı ve birlik bünyesinde laboratuvar sisteminin kurulması ile toplanan süt örneklerinde kuru madde, yağ, protein, laktöz ve toplam katı oranının belirlenerek sütün kalitesinin artırılması yer almaktadır. Birliğin hizmet ve kurumsal alt yapısının güçlendirilerek kalite standartlarının uygulanması ve bölgedeki birliğe üye üreticilerin hayvancılık ve güvenilir gıda maddesi üretimi konusunda bilinçlendirilerek tarımsal üretim alt yapısına güç kazandırmak projenin ikinci önceliğini oluşturmaktadır. Projenin üçüncü önceliğini ise, çevreye duyarlı iyileştirme faaliyetleri kapsamında üreticinin laktasyon dönemi sonunda temin ettiği sütü enerji sarfıyatı düşük soğutma tanklarında toplanmasını sağlamaktır. Bu proje ile gerçekleştirilecek yatırım ile yerel kırsal kaynakların yerinde yatırıma dönüştürülmesi sağlanması projenin yaratacağı katma değer bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu proje ile 14 kişi istihdam edilerek işsizlik sorunun çözümünde bir adım atılmış olacaktır. Projenin faaliyet alanına 7 köy dahil edilmiştir. Bu kapsamda Kırcağız köyüne 2 tonluk 2 tank, Kızılcaayıkık ve Dibekderesi Köyüne 2 tonluk 1 tank, Epçe ve Çınarlı Köylerine 1'er tonluk 2 tank ve Kafaca Köyüne 3 tonluk olmak üzere toplam 8 tank kurulma çalışması yapılmıştır. Kırcağız, Kızılcaayıkık, Çınarlı, Epçe Bahçeburun, Kafaca, Meşelik köylerine toplam 10.000 lt/ gün süt kapasitesi olan tanklar kurulmuştur. Projede yörede üretilen sütün soğuk zincir altına alınması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında alınacak olan soğutma tankları sayesinde mandıralar ve sanayiye de katkı sağlanacak ve özellikle girdi maliyetlerinin düşmesiyle daha fazla kâr elde edilebilecektir (Anonim, 2011). Bu proje ile 16 adet tank ve gerekli alet-ekipman birliğin bünyesine dahil olacaktır. Ayrıca proje kapsamında ISO 22000 gıda güvenliği standardı uygulaması hizmeti satın alınması da yapılması planlanan çalışmalar arasında yer almaktadır.

5.2. Sütün Pazarlanmasına İlişkin Çalışmalar

Milas Süt Üreticileri Birliği, üreticilerden aldıkları çiğ sütü çeşitli şekillerde pazarlamaktadır. Üretici bu sayede pazar aramayıp doğrudan sütünü birliğe vermektedir. Daha çok çiğ süt, süt firmaları tarafından alınmaktadır. Birlik, gelecekte üretilen çiğ sütün Birlik aracılığıyla pazarlanmasını ve işlenmesini gerçekleştirecek çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır. Birlik 5 adet ilçe dışından firma ve 4'ü ilçe içinde 1'i ilçe dışından olmak üzere toplam 5 adet mandıraya sütü pazarlamaktadır.

5.3. Süt Tüketim Bilincini Yaygınlaştırma ve Artırmaya Yönelik Çalışmalar

Birlik, öncelikle yerel bazda tüketimi artırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bunlardan en önemlisi, Milas Belediyesi ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile birlikte yürütülen Okul Sütü Projesi'dir. Bu proje okul çağındaki çocuklara süt tüketim alışkanlığını kazandırması yönünde önemli bir adım olduğu söylenebilir. Ayrıca, Birliğin 21 Mayıs Dünya Süt Günü'nde gerçekleştirmiş olduğu okullarda süt dağıtımı, sütün önemini vurgulayan afiş ve broşür çalışmaları dikkati çeken çalışmaları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Birliğin süt sektörüne yönelik yayın faaliyetleri yerel ve ulusal bazda süt sektöründeki yaşanan gelişmeleri süt sektöründe yer alan tüm paydaşlara ulaştırması açısından önem kazanmaktadır. Birliğin internet üzerinden özellikle yerel bazda yapılan faaliyetlere ilişkin yapılan bilgilendirme çalışmaları da yörede sektörün gelişmesi açısından önemli bir katkı değer yaratmaktadır. Ayrıca tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri uygulaması kapsamında Birlik gerekli yeterlilik belgesini almıştır. Böylelikle istihdam edilecek danışmanlar ve üreticinin gerçekleştireceği bitkisel ve hayvansal üretim konusundaki sorunları ücretsiz olarak karşılanacaktır.

5.4. Geleceğe Yönelik Oluşturulan Projeler

Milas süt üretici birliğinin geleceğe yönelik çalışmaları arasında Milas ilçesinde kurulması planlanan organize sanayi bölgesinde uygun bir yer temin edilerek, Birliğe gelen sütün Birliğin tesislerinde işlenip, Birlik markası ile tüketicilerin beğenisine ve tüketimine sunmayı amaçlayan bir süt işleme tesisi (mandıra) kurmaktır (Anonim, 2012a). Birliğin ürünlerinde kullanılması için gerekli marka tescili yapılmış durumdadır. Birlik aynı zamanda hayvancılığın en önemli girdilerinden biri olan yem konusunda da çeşitli projeleri ile Birliğe kayıtlı üreticilere verdiği desteği artırma eğilimi içerisinde. Gelecekte yapılması planlanan projelerden biri de kaba yemin rasyon haline getirilmesi ve bu amaçla yem paketleme-vakumlama-ambalajlama tesisinin kurulması çalışmalarıdır. Böylelikle hayvanların uygun rasyonlarda yem gereksinmelerinin karşılanması sağlanacaktır. Köy bazlı çiftlik projesi, Birliğin gelecekteki hedef projeleri arasında yer almaktadır. Bu sistem ile sağımdan başlayarak sütün süt tankına aktarılmasına kadar olan süreçte izlenebilirlik ve kalite kontrol kriterlerinin ön planda olduğu, daha kaliteli, hijyen, sağlıklı, uzmanlar eşliğinde bir üretim amaçlanmaktadır. Projenin gerçekleştirileceği yerde kurulacak olan çiftlikte yörenin tüm hayvanlarının toplu bir alanda uzman kişiler tarafından yemleme, bakım, besleme çalışmalarının yapılması amaçlanmaktadır. Birliğin çiğ sütün tüm teknik analizlerinin yapılacağı akredite olmuş, tescilli laboratuvar kurulması projesi geleceğe yönelik projeleri arasında yer almaktadır. Birlik bünyesinde halihazırda su, PH testi, rozalik asit, antibiyotik testi yapılmaktadır. Çiğ sütün kalitesini belirleyen en önemli kriterlerinden olan sütteki bakteri ve somatik hücre sayısı analizi ise ele alınan projenin temel amaçları arasında yer almaktadır. Hayvancılığın yıl içerisinde dağılmış uzun bir periyodu olan bir üretim faaliyeti olduğu düşünüldüğünde, işletmelerde bulunan hayvan bakıcılarının önemi de artmaktadır. Özellikle bakım, besleme konularında yapılan uygulama hatalarından dolayı işletmelerde hayvan başına verim ve üretim kaybı yaşanmaktadır. Bu durum, mikro bazda işletme ekonomisinde makro bazda da ülke ekonomisinde önemli kayıplar oluşturabilmektedir. Süt hayvancılığı eğitim çiftliği projesi, özellikle konusunda uzman ve yeterli bilgiye sahip hayvan bakıcısı sayısının azlığı nedeniyle, süt hayvancılığının çeşitli teknik konularında iyi yetişmiş elemanların yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle sertifikalı hayvan bakıcısı yetiştirilerek, uygun hayvan bakıcısı bulmada zorluk çeken işletmelerde istihdamı sağlanabilecektir.

6.Sonuç

Üretici Birlikleri tarım sektörünün geliştirilmesinde önemli rol oynayan paydaşlardan biridir. Özellikle buldukları yöreye ve üreticiye önemli katkılar sağlamaktadır. Hayvancılık alt sektöründe yer alan örgütlenme açısından Üretici Birlikleri, yem, girdi desteği, alet-ekipman desteği, teşvik ve primler gibi birçok konuda üreticiye destek görevini üstlenmektedir. Ayrıca Üretici Birliklerinin bünyelerinde gerçekleştirdiği çeşitli yatırımlar ve geleceğe yönelik projeler de hayvancılığın sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Milas ilçesinde yer alan Üretici Birlikleri arasında yer alan Milas Süt Üreticileri Birliği yörede süt sektörünün gelişim seyrine hız veren bir yapıya sahiptir. Özellikle son yıllarda gerçekleşen proje faaliyetleri yörede süt hayvancılığının gelişimine önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir. Bu bağlamda Birliğin süt sektörü içerisinde etkin bir konumda olduğu söylenebilir. Birliğin süt üreticilerine yönelik eğitim faaliyetleri de çiftlikten sofraya sütün kaliteli ve hijyen koşullarda üretilip tüketiciye ulaştırılmasında önemli bir katkı değer yaratmaktadır. Birliğin geleceğe yönelik süt sektöründeki mevcut etkinliğinin artırılması çalışmaları arasında yer alan projeleri, yörede kırsal kalkınmaya hız verme potansiyeline sahip olan süt sektörünün gelişimine ivme kazandırmasını amaçlamaktadır. Böylelikle kırsal kalkınmanın beraberinde üretici gelirlerinin de artırılması sağlanabilecektir.

Kaynaklar

- Anonim, 2007. “Sığırcılıkta Yetiştirici Örgütleri”, http://www.tarimkutuphanesi.com/SIGIRCILIKTA_YETISTIRICI_ORGUTLERI_00146.html, 2007, Erişim Tarihi: 11.06.2012.
- Anonim, 2010. “TUSİAD Tarım Kurulu Raporu”, www.tobb.org.tr/.../TARIM%20KURULU%20RAPORU%201.docx, 20 Mayıs, Ankara, Erişim Tarihi: 03.04.2012.
- Anonim, 2011. Milas Önder Gazetesi, “Kaliteli Süte GEKA’dan Destek”, (http://www.milasonder.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3284:kaliteli-suete-gekadan-destek&catid=1:guencel&Itemid=2), Erişim Tarihi: 20.07.2011.
- Anonim, 2012a. <http://www.haberler.com/milas-sut-birligi-nden-yeni-yayin-organi-3256702-haberi/>, Erişim Tarihi: 10.01.2012).
- Anonim, 2012b. “Üretici Birlikleri- Tarımsal Birlikler”, Tarım ve Ziraat Bilgi Bankası, http://www.tarimziraat.com/uretici_birlikleri/, Erişim Tarihi: 01.06.2012.
- Anonim, 2012c. “Avrupa Birliğinde Üretici Örgütleri”, Antalya İhracatçılar Birliği, www.aib.org.tr/html/srkyonlen.asp?lnk=../proje/ureticiorgut.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2012.
- Anonim, 2012d. “Sektörün Uluslar arası Tarımsal birlikleri”, http://www.tarimrehberi.gov.tr/documents/5_3.pdf, 2012, Erişim Tarihi: 12.06.2012.
- Anonim, 2012e. “Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme”, II. Tarım Şurası, X. Komisyon, <http://www.orkoop.org.tr/uploads/files/10.komisyon.pdf>, Erişim tarihi: 12.06.2012.
- DPT, 2007. “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Ankara, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3175/oik670.pdf, Erişim Tarihi: 06.06.2012.
- İnan, İ.H, B. Gülçubuk, C. Ertuğrul, E. Kantürer, E.A. Baran, and Ö. Dilmen., 2000. “Türkiye’de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi”, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, (I): 145-176. 17-21 Ocak Ankara, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/00c563bfd2c48c1_ek.pdf?tipi=14&sube=, Erişim Tarihi: 11.06.2012.
- Karamürsel, D., Öztürk, F.P., Bayav, A., 2008. “Türkiye’de AB Uyum Sürecinde Üretici Birlikleri”, <http://www.bahcesel.com/forumsel/milli-tarim-seferberligi/17788-turkiyede-ab-uyum-surecinde-uretici-birlikleri/>, 24 Aralık, Erişim Tarihi: 03.06.2012.
- Köroğlu, S., 2003. “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AT Uzmanlık tezi, Ankara. http://abdgm.tarim.gov.tr/ABU_files/Tezler/SemihaTez.pdf, Erişim tarihi: 11.06.2012.
- Milas Süt Üreticileri Birliği Kayıtları, Çeşitli Yıllar, Milas, Erişim Tarihi: 08.06.2012.
- Milas İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Kayıtları, Çeşitli Yıllar, Erişim Tarihi: 05.06.2012.
- Şahin, Y., 2011. İKV Değerlendirme Notu, AB ve İş Dünyası: Balıkçılık Sektörü, Eylül, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/38-balikcilik_sektoru_-_yeliz_sahin_eylul_2011_.pdf, Erişim Tarihi: 20.04.2012.
- Şimşek, O., 2006. Konuşma Metinleri, Manavgat/Antalya Kongresi 09-12 Mart http://www.turkiyemillikoop.org.tr/konusmametni_osmansimsek.htm, Erişim Tarihi: 12.06.2012.
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (2012), “Üretici Birlikleri Listesi”, <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>, Erişim Tarihi: 05.06.2012.
- Titiz, S, K., 2005. “AB Sürecinde Entansif Tarım İşletmelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, <http://www.tarimsal.com/tarimhaberleri/absurecindeentansiftarim.htm>, Haziran, Antalya, Erişim Tarihi: 26.04.2012
- T.C. Resmi Gazete, 2004. 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, Tarih: 06.07.2004, Sayı: 25514, Erişim Tarihi: 05.05.2012.
- T.C. Resmi Gazete, 2005. “Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik”, Tarih: 16.01.2005, Sayı:25702, Erişim Tarihi: 01.05.2012.
- T.C. Resmi Gazete, 2007. “Tarımsal Üretici Birlikleri ile Tarımsal Üretici Merkez Birliklerinin Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik”, Tarih: 01.05.2007, Sayı: 26509, Erişim Tarihi: 25.04.2012.
- Yercan, M., 2007. “Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler”, Tarım Ekonomisi Dergisi 2007; 13(1) : 19 – 29

Ege Bölgesi Bağ İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu

Hülya UYSAL¹

hulyauysal@gmail.com

¹Dr., Bağcılık Araştırma İstasyonu Müdürlüğü-MANİSA

²Prof Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- İZMİR

Gamze SANER²

gamze.saner@ege.edu.tr

Özet

İşgücü üretimin temel faktörlerinden biridir. İşgücü, nüfus ve ekonomik gelişmeler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Ege bölgesinde bağcılık işletmelerinin işgücü kullanımını incelemektir. Veriler Ege bölgesinde gayeli olarak seçilmiş 120 adet bağcılık işletmesinden elde edilmiştir. Anketler Manisa, Denizli İzmir illerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada işletmeler il ve bağ büyüklük gruplarına göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Ortalama olarak bağcılık işletmelerinde %45,18 oranında aile işgücü ve %54,82 oranında geçici işgücü kullanılmıştır. Aile işgücü potansiyeli ve bunun kullanımı incelendiğinde ise ortalama olarak aile işgücününün %35,24'ünün işletmede kullanıldığı görülmektedir. Bağcılıkta kullanılan aile işgücü oranı ise %22,01'dir. Aile işgücü potansiyelinin %64,76'sı ise atıl kalmaktadır. Açık ve gizli işsizliğin söz konusu olduğu bir ortamda işgücü yoğun çalışan bağcılık işletmelerinde atıl aile işgücününün üretimdeki kullanımı aktif hale getirilerek kırsal kalkınmaya yönelik ivme kazandırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Bağcılık, İşgücü, Kırsal kalkınma

Condition of Labor Existence and Its Use in Viticulture Enterprises in Aegean Region

Abstract

Labor is one of the main factors of production. It is a close relationship among labor, population and economic developments. The purpose of this study is to examine the labor use of the grape-producing farms in Aegean Region. Data were obtained from 120 viticulture enterprises in the Aegean region. The survey was implemented in Manisa, İzmir, Denizli provinces. In this research enterprises were divided into groups according to provinces and size of vineyard groups. On average, viticulture enterprises used 45,18 % family labor and 54,82% seasonal labor.

The potential of family labor analyzed and the average family labor of %35,24 has been used in enterprises. 22,01% of family labor used for grape growing. %64,76 of family labor is not used. Viticulture is highly labour intensive production branches. Family labor in production must be activated for rural developments.

Key Words: Viticulture, Labor, Rural development

1. Giriş

Üretim faktörlerinden biri olan emek (işgücü) ve girişimcinin kaynağını oluşturan nüfus varlığı ile ekonomik kalkınma arasında yakın ilişki söz konusudur. Doğada bulunan kaynaklardan yararlanabilmek ve sermayenin oluşumu için işgücüne gereksinim duyulmakta ve işgücü bu açıdan üretimin aktif bir elemanı olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2008). Türkiye'de sağladığı istihdam açısından tarım sektörü halen önemini korumaktadır. Tarımın istihdamdaki payı 2009 yılı itibarıyla % 24,7'dir ve yaklaşık 5 milyon 254 bin kişi bu sektörde istihdam edilmektedir (TÜİK, 2009). Aile işletmesi şeklinde olan tarım işletmelerinde nüfus, aile işgücününün kaynağını oluşturmaktadır. Aile işletmelerinde işgücü, üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçteki bedensel ve zihinsel faaliyetleri içermektedir (Hardwick ve ark., 1999). Üretimin artması ve ülkesel kalkınma için işgücününün nitelik ve niceliği önemlidir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması için etkin çalışan işgücü vazgeçilmez bir ön koşuldur. Üretim planlaması yaparken de üretim dallarında istihdamın yapısının sağlıklı olarak belirlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bağcılık hem bölge ekonomisi hem de ülke ekonomisi için önemli tarım kollarından biridir. Türkiye'de 478.000 hektar alanda 4.200.000 ton üzüm üretilmektedir. Türkiye bağ alanlarının %29,14'ü (139.208 ha) ve üretiminde %45,88'i (1.952356 ton) Ege Bölgesindedir (TÜİK, 2010). Yaklaşık 65.000 aile geçimini bağcılıktan sağlamaktadır (Anonymous, 2011). Bölgede üretilen çeşitler içerisinde Sultani üzüm çeşidi ilk sıradadır. Bu çeşit kurutmalık sofralık ve şaraplık olarak değerlendirilebilmektedir. Emek yoğun üretim dallarından biri olan bağcılıkta kültürel işlemlerin zamanında ve gerektiği gibi yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede işgücününün bilgisi ve niteliği önemlidir. Bu çalışmanın amacı; Ege Bölgesinde bağcılık üretim dalında işgücü kullanımını belirlemektir. Bu çerçevede Manisa, Denizli ve İzmir illerinde sofralık üzüm üretimine yönelik bağcılık yapan işletmeler işgücü varlığı ve kullanımları açısından incelenmişlerdir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini sofralık üzüm üretiminin yoğun olarak yapıldığı Manisa, Denizli, İzmir illerindeki üreticilerden anket yoluyla elde edilen veriler oluşturmuştur. 120 üretici ile gayeli örnekleme yöntemine göre görüşülmüştür (Uysal, 2007).

Toplam üretici sayısının illere göre dağılımı yapılırken, illerin sofralık çekirdeksiz üzüm üretim miktarlarının top-

lamı ve bu toplamdaki paylarına göre 120 üreticinin dağılımı yapılmıştır. İlçelere göre dağıtım yapılırken, sofralık üzüm üretiminin en az %50'sini sağlayan ilçeler seçilmiştir. Her ilçede sofralık üzüm üretiminin %50'den fazlasını sağlayan köyler araştırma kapsamına alınmıştır. Veriler bağ alanı ve iller itibarıyla gruplara ayrılarak değerlendirilmiştir.

İşgücü mevcudu ve kullanım şekli incelenirken erkek işgünü (EİG) birimi esas alınmıştır (7-14 yaş kadın ve erkek için 0,50, 15-49 yaş erkek için 1, 15-49 yaş kadın için 0,75, 50-64 yaşındaki erkek için 0,75, kadın için 0,50 katsayılarıyla) (Erkuş vd., 1995). Aile işgücü potansiyelinin hesaplanmasında ailedeki birey sayısı bölgede fiilen çalışabilir gün sayısı ile çarpılmış ve bu değerden sürekli hastalık, askerlik ve eğitim gibi fiilen çalışmanın mümkün olmadığı günler çıkarılmıştır. İşgücü değerleri oluşturulan gruplara göre istatistiksel anlamlılık bakımından sorgulanmıştır. Normal dağılış gösteren değişkenlere Varyans Analizi (one-way), normal dağılış göstermeyen değişkenlere ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. İşletmelerin Yapısal Özellikleri

Ege Bölgesinde bağcılıkla uğraşan işletmelerin işgücü açısından profili saptanırken yapısal özellikleri de kısaca incelenmiştir. İncelenen işletmelerde ortalama arazi genişliği 58,33 dekar olup arazi tasarruf şekli incelendiğinde mülk arazinin %80,15 ile önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Yapılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre üreticilerin toplam arazileri, mülk durumu, ortakçılık, bağ alanı açısından gerek iller, gerekse bağ alan grupları arasında farklılıkların bulunduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Kira ile tutulan arazi miktarının oranı oldukça düşüktür. 20-39 dekar bağ alanına sahip işletmelerde ortakçılığın daha çok yapıldığı görülmektedir. (Çizelge 1). İllere göre yapılan değerlendirmede ise; kira ve ortakçılığın en yüksek olduğu il Denizli'dir. En çok araziye sahip olan üretici de yine bu ildir. Mülk arazi oranı en fazla olan ve en az işletme arazisine sahip olan il İzmir'dir (Çizelge 1). Bağ alanı büyüklük gruplarına göre parsel sayısı açısından farklılıklar bulunmaktadır ($p < 0.05$). Ortalama bağ parsel sayısı 3,46 olarak bulunmuştur. Bağ alanı arttıkça parsel sayısı da artmaktadır.

Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma yöresinde de işletmeler küçük ve parçalı yapı göstermektedir. Küçük ve parçalı işletme yapısı, işgücü verimliliğini düşürmekte, yeterli sermaye birikimini de engellemektedir. Tekirdağ'da yapılan bir çalışmada da bağcılık yapan işletmelerde ortalama parsel sayısı 5.04 adet, üzüm yetiştirilen parsellerin büyüklüğü 3.2 da olarak bulunmuştur. (TKB, 2001). Ankara Kalecik'te yapılan bir araştırma da sofralık üzüm işletmelerinde ortalama bağ alanı 5.74 dekar olarak bulunmuştur (Bayramoğlu vd, 2010).

Çizelge:1 İncelenen İşletmelerde Toplam Arazinin Mülkiyet Durumu ve Bağ Parsel Sayısı

İşletme Grupları		Toplam Arazi		Mülk		Kira		Ortak		Bağ Parsel Sayısı (adet)
		da	da	%	da	%	da	%		
Bağ Alanı	0-19 (54)	26,67	21,98	82,41	-	-	4,69	17,59	2,07	
	20-39 (38)	49,11	35,17	71,61	0,85	1,73	13,09	26,65	3,71	
	(da) >=40 (28)	131,89	110,20	83,56	4,72	3,58	16,96	12,86	5,79	
İl Grubu	Manisa (69)	50,70	44,17	87,12	0,17	0,34	6,36	12,54	3,52	
	İzmir (16)	38,50	37,50	97,40	-	-	1,00	2,59	2,25	
	Denizli (35)	82,43	56,06	68,01	4,34	5,27	22,03	26,73	3,89	
Genel (120)		58,33	46,75	80,15	1,37	2,35	2,35	17,50	3,46	

Toplam alanın %62'sini bağ alanları oluştururken, %33'ünü tarla arazisi, %4'ünü meyve ve zeytinlik, %1'ini de sebze alanları oluşturmaktadır (Çizelge 2). Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre üreticilerin bağ alanı, tarla, meyve ve zeytinlik alanı açısından iller itibarıyla farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0.05$) Bağ alanının Manisa ilinde, tarla alanının Denizli'de, meyve ve zeytinlik alanının ise İzmir ilinde daha yüksek oranda olduğu söylenebilir.

Çizelge 2: İncelenen İşletmelerde İşletme Arazisinin Ürünler İtibarıyla Kullanımı (da)

İşletme Grupları		Toplam arazi		Tarla	Meyve	Sebze	Zeytinlik
		Bağ alanı					
Bağ Alanı	0-19 (54)	26,67	12,96	10,85	1,41	0,07	1,37
	20-39 (38)	49,11	27,84	17,39	2,11	0,08	1,68
	(da) >=40 (28)	131,89	92,18	39,18	0,36	-	0,18
İl Grubu	Manisa (69)	50,70	40,23	9,68	0,29	0,06	0,43
	İzmir (16)	38,50	16,25	9,56	5,69	-	7,00
	Denizli (35)	82,43	37,23	43,51	1,57	0,09	0,03
Genel (120)		58,33	36,16	19,53	1,38	0,06	1,19

3.2. İşletmelerde Nüfus ve İşgücü Kullanım Durumu

Araştırma kapsamına alınan üreticilerin yaş dağılımı incelendiğinde il gruplarına göre yapılan değerlendirmede ortalamaların istatistiksel anlamda farklı olduğu görülmektedir. (One-way Anova $F=9,717$, $sd=2$, $p=0,0001$). Manisa ilindeki üreticiler daha genç iken İzmir ilindekiler daha yaşlıdır. Görüşülen üreticilerin yaş ortalaması 48'dir. Bağ büyüklüğüne göre yapılan değerlendirmede grup ortalamaları arasında önemli bir fark bulunmamıştır (Çizelge 3).

Ele alınan işletmelerdeki, işletmecilerin ortalama 6,53 yıl olarak bulunan eğitim süresinin düşük olduğu görülmektedir. Yapılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre üreticilerin eğitim süreleri açısından gerek iller, gerekse bağ alan grupları arasında istatistiksel anlamda farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bağ alanı büyüklüğüne göre yapılan değerlendirmede 40 dekar ve üzerinde bağa sahip işletmelerde üreticilerin eğitim düzeyinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. İl gruplarına göre eğitim süresi 4,63 ile 6,97 yıl arasında değişmektedir. İzmir ilindeki üreticilerin eğitim düzeyi diğer illere göre daha düşüktür. Bunun nedeni İzmir'deki üreticilerin daha yaşlı olmalarıdır. En yüksek eğitim düzeyine sahip üreticiler Manisa ilindedir.

Üreticilerin tarımda ve bağcılıkta deneyim durumu değerlendirildiğinde, genel olarak 28,17 yıl tarım ve 25,33 yıl da bağcılık deneyimine sahip oldukları görülmektedir. Tarım ve bağcılık deneyimi açısından illere göre yapılan değerlendirmelerde istatistiksel açıdan gruplar arası farklılık önemli bulunmuştur. (Tarımsal deneyim için One-Way Anova testinde $F=6,738$ $sd=2$, $p=0,002$; bağcılık tecrübesi için Kruskal Wallis testinde $\chi^2=11,978$ $sd=2$, $p=0,003$). Tarım ve bağcılıkta en fazla deneyimi olan üreticiler İzmir ilinde yer alırken, daha az deneyimli olanların Manisa ilinde yer aldığı Çizelge 3'den anlaşılmaktadır.

Çizelge 3: İncelenen İşletmelerde İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu, Yaşı ve Bağcılık Deneyimi (Yıl)

İşletme Grupları		İşletmecinin Yaşı	İşletmecinin Eğitim Süresi	Tarımdaki Deneyimi	Bağcılıktaki Deneyimi
Bağ Alanı (da)	0-19 (54)	49,44	5,91	30,22	27,09
	20-39 (38)	44,34	6,37	25,21	23,08
	≥ 40 (28)	48,36	7,93	28,21	25,00
İl Grubu	Manisa (69)	43,75	6,97	25,80	23,12
	İzmir (16)	57,56	4,63	39,50	39,50
	Denizli (35)	50,74	6,51	27,66	23,23
Genel (120)		47,58	6,53	28,17	25,33

Tarım sektörünün özelliklerinden biri de iş ve aile ortamının iç içe olmasıdır. Dolayısıyla üretim aşamasında aile işgücünden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. İncelenen işletmelerde ortalama aile nüfusunun 4,29 kişi olduğu görülmektedir. Ortalama aile nüfusunun %52'sini (2,23) erkek, %48'ini (2,06) ise kadın nüfus oluşturmuştur (Çizelge 4). Gruplar arasında Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre kadın ve erkek nüfus sayısı açısından belirgin bir fark yoktur ($p>0,05$).

Yaş dağılımı açısından bağ alanına göre oluşturulan grupta 65 ve üzeri kadın nüfus dağılımında gruplar arasında farklılık bulunmuştur. Buna göre; 0-19 dekar bağa sahip işletmelerde 65 ve üzerinde kadın nüfusa daha fazla rastlanılmıştır. İllere göre ise 15-49 yaş aralığındaki erkek nüfusun Manisa ilindeki işletmelerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca 65 yaş ve üzeri kadın nüfusun ise İzmir ilindeki işletmelerde daha yüksek olduğunu görülmektedir (Kruskal Wallis $p<0,05$).

Çizelge 4: İncelenen İşletmelerde Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

İşletme Grupları	0-6 yaş		7-14		15-49		50-64		65+		Toplam					
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	%	K	%	T	
Bağ Alanı (da)	0-19	0,09	0,13	0,20	0,33	1,06	0,89	0,46	0,33	0,24	0,24	2,06	51,63	1,93	48,37	3,98
	20-39	0,08	0,11	0,32	0,34	1,39	1,24	0,34	0,37	0,18	0,13	2,32	51,46	2,18	48,54	4,50
	≥ 40	0,25	0,29	0,39	0,18	1,14	1,07	0,46	0,43	0,18	0,18	2,43	53,13	2,14	46,88	4,57
İl Grubu	Manisa	0,16	0,17	0,26	0,30	1,35	1,13	0,45	0,33	0,06	0,16	2,28	51,99	2,10	48,01	4,38
	İzmir	0,06	0,13	0,19	0,25	0,94	0,81	0,25	0,19	0,69	0,50	2,13	53,13	1,88	46,88	4,00
	Denizli	0,09	0,14	0,37	0,31	0,97	0,97	0,46	0,51	0,29	0,11	2,17	51,35	2,06	48,65	4,23
Genel (120)		0,13	0,16	0,28	0,30	1,18	1,04	0,43	0,37	0,21	0,19	2,23	52,00	2,06	48,00	4,29

Aile işgücü potansiyelinin ve değerlendirilme durumunun saptanmasında, ilgili katsayılara göre mevcut işgücü EİB (Erkek İşgücü Birimi) cinsinden hesaplanmış, daha sonra bu değerler bölge koşullarında çalışılabilir gün sayısı olan 300 ile çarpılarak erkek işgünü miktarları bulunmuştur.

Ele alınan işletmelerde ortalama aile işgücü potansiyeli 825 erkek işgünüdür. En fazla aile işgücü potansiyelinin 20-39 dekar aralığındaki işletmelerde (927 EİB) olduğu görülmektedir (Çizelge 5). Aile işgücü potansiyelinin en az olduğu il İzmir ilidir. Bu duruma İzmir ilinde görüşülen işletmelerdeki nüfusun daha yaşlı olması etkili olmuştur. Nüfusun yaşlanmasıyla üretken işgücü miktarı da azalmıştır.

Çizelge 5: İncelenen İşletmelerde Aile İşgücü Potansiyelinin Dağılımı

İşletme Grupları		Toplam (EİB)					Aile İşgücü potansiyeli (EİG)		
		E	%	K	%	T	E	K	T
Bağ Alanı da	0-19 (54)	1,51	60,16	1,00	39,84	2,51	453	300	753
	20-39 (38)	1,81	58,58	1,28	41,42	3,09	543	384	927
	>=40 (28)	1,68	60,22	1,11	39,78	2,79	504	333	837
İl Grubu	Manisa (69)	1,82	60,87	1,17	39,13	2,99	546	351	897
	İzmir (16)	1,22	59,51	0,83	40,49	2,05	366	249	615
	Denizli (35)	1,50	56,82	1,14	43,18	2,64	450	342	792
Genel (120)		1,64	59,64	1,11	40,36	2,75	492	333	825

Araştırma yöresinde incelenen işletmelerde kullanılan aile işgücünün bağıcılık üretim dalında yaş ve cinsiyete göre dağılımı Çizelge 6'da verilmiştir. Bu değerler üretim sezonunda bir işletmede kullanılan ortalama işgücü miktarlarıdır. Buna göre 15-49 yaş grubundaki erkekler aynı yaş grubundaki kadın ve 50 yaş üzerindeki erkeklerden daha fazla çalışmaktadırlar. 50-64 yaş grubundaki kadınlar ise en az çalışan gruptur. Çizelge 6'dan da görüldüğü gibi yaş arttıkça üretime katılım azalmaktadır. Kadın nüfus içerisinde üretime katılanlarda oldukça azdır. En aktif dönem olan 15-49 yaş grubundaki kadınların ancak %18,94'ü üretime katılmışlardır.

Yaş ve cinsiyete göre işgücü kullanımını açısından bağ alanı ve illere göre oluşturulan gruplarda bazı farklılıkların olduğu saptanmıştır (Kruskal Wallis $p<0.05$). Bağ alanına göre 15-49 yaş grubundaki erkek nüfusun çalışma oranının 20-39 dekar bağ alanına sahip işletmelerde (%59,27) daha yüksek olduğu görülmüştür.

İllere göre ise; 15-49 yaş grubundaki erkek nüfusun en çok İzmir ilindeki işletmelerde (%57,76), 50-64 yaş arasındaki kadın nüfusun ise Denizli ilindeki işletmelerde diğer illere göre daha fazla (%16,22) çalıştığı belirlenmiştir.

Çizelge 6: İncelenen İşletmelerde Bağıcılık Üretim Dalında Aile İşgücü Kullanım Durumu

İşletme Grupları		15-49 yaş E		15-49 K		50-64 yaş E		50-64 Yaş K		Toplam	
		EİG	%	EİG	%	EİG	%	EİG	%	EİG	%
Bağ Alanı (da)	0-19	45,28	39,98	21,48	18,97	34,44	30,42	12,04	10,63	113,24	100,00
	20-39	121,45	59,27	35,45	17,3	25,26	12,33	22,76	11,11	204,92	100,00
	>=40	131,07	46,51	57,86	20,53	67,86	24,08	25	8,87	281,79	100,00
İl Grubu	Manisa	108,26	53,25	36,62	18,02	42,17	20,75	16,23	7,98	203,29	100,00
	İzmir	50	57,76	16,56	19,13	16,25	18,77	3,75	4,33	86,56	100,00
	Denizli	70,29	38,56	38,14	20,92	44,29	24,29	29,57	16,22	182,29	100,00
Genel (120)		89,42	49,24	34,39	18,94	39,33	21,66	18,46	10,16	181,60	100,00

Ele alınan işletmelerde toplam aile ve geçici işgücü kullanım durumu Çizelge 7'de verilmiştir. İşletmeler ortalama olarak kullanılan toplam işgücünün %45,18'ini aile işgücü, %54,82'sini ise geçici işgücü oluşturmuştur. İşletmeler ortalama olarak bağcılıkta kullanılan işgücü miktarı 401,96 EİG'dir. Dekara işgücü kullanımı ise 11,12 EİG'dir. Ankara Kalecik ilçesinde sofralık üzüm işletmelerinde dekar işgücü kullanımının 4,58 EİG olduğu belirlenmiştir (Bayramoğlu vd, 2010). Bu veri kıyaslandığında incelenen işletmelerde dekar işgücü kullanımının 2,4 kat daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Burada seçilen çeşit, terbiye sistemi, üzüm verimi gibi faktörler etkilidir.

Geçici işgücü en çok yeşil işçilik, hasat ve budama işlemlerinde kullanılmaktadır. Aile ve geçici işgücünün kullanımı açısından bağ alanı ve illere göre oluşturulan gruplarda farklılıkların olduğu saptanmıştır (Kruskal Wallis $p<0.05$). Bağ alanına göre yapılan gruplandırmada 40 dekar ve üzerinde bağ alanı olan işletmelerde geçici işgücü kullanımının çok yüksek olduğu görülmektedir. 0-19 dekar bağ alanı olan işletmelerde ise aile işgücünden yararlanma oranı daha yüksektir.

İllere göre yapılan değerlendirmede ücretli işgücü kullanım oranının en yüksek olduğu il Manisa'dır. Bunun nedeni Manisa ilinde yüksek sistem bağcılığın gobleye göre daha yaygın olması ve dolayısıyla kol bağlama, yeşil işçilik gibi işlemlerde kullanılan işgücü miktarının diğer illere göre daha fazla olmasıdır. Aile işgücünün en fazla kullanıldığı il ise Denizli ilidir. İzmir ilinde de daha az işgücü kullanılmasından dolayı geçici işgücü kullanımı diğer illere göre düşük olmuştur.

Çizelge 7: İncelenen İşletmelerde Bağcılık Üretim Dalında Toplam İşgücü Kullanımı

İşletme Grupları		Bağcılıkta Kullanılan		Bağcılıkta Kullanılan		Bağcılıkta Kullanılan Toplam İşgücü		İşletmede Kul. Topl. Aile İşgücü	Bağcılık Kul. Aile İşgücü Oranı
		Aile İşgücü		Geçici İşgücü					
		EİG	%	EİG	%	EİG	%	EİG	%
Bağ Alanı (da)	0-19 (54)	113,24	63,45	65,22	36,55	178,46	100,00	232,54	48,70
	20-39 (38)	204,92	60,17	135,64	39,83	340,56	100,00	333,42	61,46
	>=40 (28)	281,79	30,75	634,52	69,25	916,31	100,00	345,18	81,64
İl Grubu	Manisa (69)	203,29	40,68	296,40	59,32	499,69	100,00	360,94	56,32
	İzmir (16)	86,56	43,64	111,80	56,36	198,36	100,00	144,06	60,09
	Denizli (35)	182,29	60,29	120,06	39,71	302,35	100,00	219,49	83,05
Genel (120)		181,60	45,18	220,36	54,82	401,96	100,00	290,77	62,45

Aile işgücü potansiyeli ve bunun değerlendirilmesi incelendiğinde ise ortalama olarak aile işgücünün %35,24'ünün işletmede kullanıldığı görülmektedir (Çizelge 8). Bağcılıkta kullanılan aile işgücü oranı ise %22,01'dir. Aile işgücü potansiyelinin %64,76'sı ise atıl kalmaktadır.

İşletmede kullanılan toplam aile işgücü açısından bağ alanı ve illere göre oluşturulan gruplar arasında farklılıkların olduğu belirlenmiştir. (One-Way Anova $P < 0,05$). Bağ alanına göre işletmede kullanılan toplam aile işgücü oranının en fazla olduğu grup (%41,24) 40 dekar ve üzerinde bağa sahip işletmelerdir. İllere göre ise; aile işgücünün işletmede kullanım oranı Manisa ilinde %40,24 iken, İzmir ilinde %23,42, Denizli ilinde %27,71'dir.

Bağ alanı büyüklüğüne göre yapılan değerlendirmede en fazla atıl işgücü %69,12 ile 0-19 dekar aralığındaki işletmelerde bulunmuştur. Kullanılmayan işgücü miktarının en yüksek olduğu il ise %76,58 ile İzmir'dir.

Çizelge 8: İncelenen İşletmelerde Mevcut İşgücünün Kullanım Durumu

İşletme Grupları		Aile İşgücü Potansiyeli	İşletmede Kullanılan Aile İşgücü		Bağcılıkta Kullanılan Aile İşgücü		Kullanılmayan Aile İşgücü	
		EİG	EİG	%	EİG	%	EİG	%
		Bağ Alanı (da)	0-19 (54)	753	232,54	30,88	113,24	15,04
20-39 (38)	927		333,42	35,97	204,92	22,11	593,58	64,03
>=40 (28)	837		345,18	41,24	281,79	33,67	491,82	58,76
İl Grubu	Manisa (69)	897	360,94	40,24	203,29	22,66	536,06	59,76
	İzmir (16)	615	144,06	23,42	86,56	14,07	470,94	76,58
	Denizli (35)	792	219,49	27,71	182,29	23,02	572,51	72,29
Genel (120)		825	290,77	35,24	181,60	22,01	534,23	64,76

4. Sonuç

İncelenen işletmelerde ortalama arazi genişliği 58,33 dekar olup mülk arazinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Toplam alanın %62'sini bağ alanları oluştururken %33'ünü tarla arazisi %4'ünü meyve ve zeytinlik %1'ini de sebze alanları oluşturmaktadır. Bağ alanının Manisa ilinde, tarla alanının Denizli'de, meyve ve zeytinliğe ayrılan alanın ise İzmir ilinde daha çok olduğu belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde işletmecinin eğitim seviyesi (6,53 yıl) düşüktür.

İncelenen işletmelerde ortalama aile işgücü potansiyelinin 825 erkek işgünü olduğu saptanmıştır. En fazla aile işgücü potansiyelinin bağ arazi genişliğine göre yapılan gruplandırma 20-39 dekar aralığındaki işletmelerde (927 EİB) olduğu görülmektedir. İllere göre yapılan değerlendirmede İzmir ilindeki aile işgücü potansiyelinin en düşük olduğu belirlenmiştir (615 EİB).

İşletmeler ortalamasına göre kullanılan toplam işgücünün %45,18'ini aile işgücü, %54,82'sini ise geçici olarak kullanılan ücretli işgücü oluşturmuştur. Aile işgücü potansiyelinin %64,76'sı ise atıl kalmaktadır. Bağ alanına göre yapılan gruplandırma işletmelerin büyümesine paralel olarak geçici işgücü kullanımının arttığı görülmektedir. Daha az bağ alanı olan işletmelerde ise aile işgücünden yararlanma oranı daha yüksektir. İllere göre yapılan değerlendirmede ücretli işgücü kullanım oranının en yüksek olduğu grup Manisa'da bulunmuştur. Aile işgücünün en fazla kullanıldığı il ise Denizli ilidir. İncelenen işletmelerde aile işgücünün %35,24'ünün işletmede kullanıldığı belirlenmiştir. Bağcılıkta kullanılan aile işgücü oranı ise %22,01'dir. Her yaş grubundaki kadınların ve 50 yaş üstü erkeklerin üretime katılma oranları oldukça düşüktür. İşletmede kullanılan toplam aile işgücü açısından bağ alanı ve illere göre oluşturulan gruplar arasında farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Bağ alanına göre işletmede kullanılan toplam aile işgücünün en fazla olduğu grup 40

dekar ve üzerinde bağına sahip işletmelerdir (%41,24). İllere göre ise; Manisa ilinde aile işgücünün işletmede kullanım oranı %40,24 iken İzmir ilinde bu oran %23,42, Denizli ilinde %27,71'dir. Bağcılıkta özellikle işletmelerin büyüklüğünden dolayı budama, yeşil işçilik ve hasat gibi dönemlerde artan yoğun işgücü talebini karşılamak için zorunlu olarak geçici işgücüne ihtiyaç artmaktadır. Bunun dışında incelenen işletmelerdeki yaş ortalamasının yüksek olması da üretime katılma oranını düşürmektedir.

Bağcılık işletmelerinin üretim döneminde atıl kalan işgücünün üretime kazandırılmasında teknik ve mesleki eğitimler son derece önem arz etmektedir. Eğitime yönelik olarak yapılacak çalışmalar ile işgücünün bilgisi ve niteliği arttırılacaktır. Kadın işgücünün üretime katılmasını sağlayacak kurslar düzenlenmeli, yöresel ürünlerin geliştirilmesi ve satışı ile ilgili faaliyetler desteklenmelidir. Uzun vadede, altyapı sorunlarının çözümü, arazi parçalılığının azaltılması ve eğitim düzeyinin artması gibi temel yapısal sorunların çözümüne yönelik etkin politikalar uygulanmalıdır. Atıl işgücünün aktif duruma getirilmesi işletmelerin tarımsal gelirlerinin artmasına fırsat verecektir.

Kaynaklar

- Anonim, 2010, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Anonymous, 2011, Turkey Raisin Annual 2011, USDA Foreign Agricultural Services.
- Bayramoğlu, Z., E. Gündoğmuş, Y.Çelik,2010, Ankara İli Kalecik İlçesinde Yetiştirilen Sofralık ve Şaraplık Üzüm Üretiminin Karlılık Analizi Üzerine Bir Araştırma, Tarım Ekonomisi Dergisi, sayı: 16(1), s.25-31.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R., 1995, Tarım Ekonomisi, A.Ü.Z.F. Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- Hardwick, P., J. Langmead and B. Khan. 1999. An Introduction to Modern Economics, 5th Edition, Financial Times Press, New Jersey, 712 p.
- Şahin, A., Miran, B., 2008, Tarım İşletmelerinde Üretim Dallarına Göre İşgücü Kullanımının Çok Boyutlu Analizi: Bayındır İlçesi Örneği, E.Ü. Ziraat Fak. Dergisi, 2008, 45 (1): 37-47 ISSN 1018 – 8851.
- TKB, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2001, Türkiye’de Bazı Bölgeler İçin Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri, Yayın No:64, Ankara, 248 sayfa.
- Uysal, H., 2007, Ege Bölgesinde Dışsatıma Yönelik Sofralık Üzüm Üretim ve Pazarlama Olanaklarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma, E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bornova-İzmir, 287s.

Tarım Sektöründe Yerel Ekonomik Kalkınmada Kümelendirme Yaklaşımı: Çanakkale Zeytin Ve Türevleri İçin Kümelendirme Örneği

Meral SAYIN

Müdür

meralsayin@cankaya.edu.tr

Ferhan SAVRAN

Yrd.Doç.Dr.

fsavran@comu.edu.tr

F.Fusun TATLIDİL

Prof.Dr.

tatlidil@agri.anakar.edu.tr

Duygu AKTÜRK

Doç.Dr.

akturk@comu.edu.tr

Özet

Kümelendirme yaklaşımı, 1990'lerden sonra bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkedeki başarılı uygulamaları ile, yerel ekonomik kalkınma için uygun bir yöntem olarak benimsenmiştir ve doğası gereği, yerel ekonominin aktörlerinin aktif katılımını, kamu otoritelerinin de kolaylaştırıcılığını gerektirmektedir.

Çanakkale'de zeytin ve türevleri ile ilgili üreticilerin bir araya gelerek oluşturduğu bir grubun önderliğinde sektörün tüm paydaşlarının da katılımı ile küme analizi yapılmıştır. Küme analizinde öncelikle istatistik veriler değerlendirilip sonra küme haritası, ardından da rekabet elması oluşturulmuştur. Nihai olarak da sektörün geleceğe yönelik yol haritasını ortaya koyan stratejik plan tasarlanmıştır. Bildiri, kümelendirme stratejik yol haritası tasarımına yönelik örnek bir çalışma teşkil etmesi maksadıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeytin ve türevleri, kümelendirme, rekabet elması,

Clustering Approach in Agricultural Sector for Local Economic Development: Case Study for Olive and Derivatives in Çanakkale Province

Abstract

Clustering approach has been considered as an appropriate tool for local economic development and implemented successfully in various developed and developing countries since 1990s. It requires active involvement and participation of local actors as well as facilitatorship of public authorities to the process due to essence of the approach.

Cluster analysis was carried out in Çanakkale in leadership of a group composed of producers of olive and olive derivatives, in participation of all of the stakeholders. First the statistical values were evaluated and then the cluster map with the competition diamond model was constituted. Lastly the strategic plan covering also the projects of the road map related to the cluster was designed. The purpose of this paper is to become a precedent to design of a strategic road map in a cluster development phase.

Key words: oil and derivatives, clustering, competition diamond.

1. Giriş

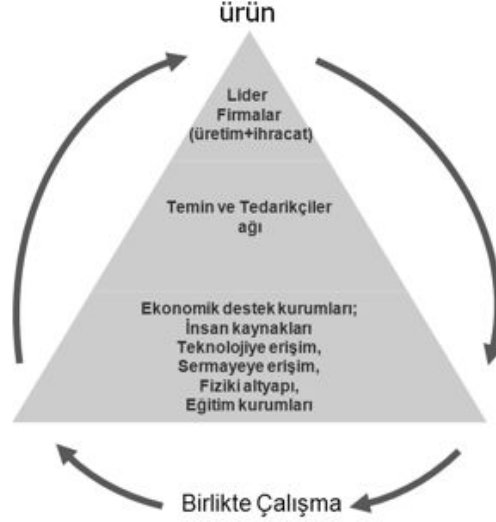
Kümelendirme yaklaşımı, yerel ve bölgesel ekonomiyi geliştirmek üzere özellikle 2000'lerden sonra birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin kalkınma gündeminde yer almaya başlamıştır. Belli bir coğrafya, ürün ya da faaliyet kolu ile ilgili olup, yerelleşme, genel teşviklerin verimsizliği ve pazarın küreselleşmesinin ardından önem kazanmıştır.

Bilindiği üzere kümelendirmenin temelinde yaklaşık yüz yıl önce iktisatçı Marshall tarafından geliştirilmiş ve kavramsal olarak "ihtisaslaşma ve üretimin belli bir yerde yoğunlaşmasının firmalara belli bir dışsal ekonomi sağlayacağını" vurgulayan yığılım ekonomileri yer almaktadır. Yığılım ekonomileri kuramına geçtiğimiz yüz yıl boyunca birçok iktisatçı katkıda bulunmuş, ancak yığılım ekonomilerini kümelendirme kavramına ve oradan da yerel ekonomik kalkınma için uygun bir araç haline dönüştüren önemli katkı, 1990'lerden sonra bilgi ekonomilerinden gelmiştir. Bir başka ifade ile "gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, firmalarda bireysel ya da toplu bazda üretkenlik, verimliliğin artmasına, inovasyonun gelişmesine ve yüksek katma değerli üretime, dolayısı ile yerel kalkınmaya katkı sağlanmasına neden olmuştur". İnovasyon, geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik kalkınmanın temel unsuru olarak gündemdeydi, ancak yığılım ekonomilerine katkı sağlayan bir kavram olarak anılması, 1998'de Porter'ın yerel rekabetçilik ile ilgili geliştirdiği çalışmaların neticesidir. Porter, 1998'de "kümenin inovasyon için uygun bir ortam olduğunu" ortaya koyarak, "kümelendirme çekim gücü ile kümeye katılan firmaların sadece firmaya değil aynı zamanda kümeye de artı değer kazandırdığını" belirtmesiyle, "kümelendirme ve inovasyon" kalkınma için birlikte anılan kavramlar haline gelmiştir. Porter'ın aynı dönemde ülkelerin rekabet avantajını açıklamak üzere geliştirdiği "rekabet elması modeli" ile kümelendirmenin uluslararası rekabet gücü için önemli bir güç olduğunu ortaya koymuştur. Bilgi ekonomilerinin yığılım ekonomilerine katkısı 1998'de Porter tarafından biraz daha pekiştirilmiş ve Porter, "ileri teknoloji firmaları açısından pazara ve hammaddeye yakınlığın önemini kaybettiğini ve bu firmalar için literatürde ekonomik destek yapıları adı ile anılan eğitim ve öğretim kurumlarına, Ar-Ge merkezlerine, mevzuat araştırma bürolarına, kamu kuruluşlarının sanayi ile ilgili hizmet merkezlerine yakınlığın ve altyapı - (özellikle bilgi ve iletişim teknoloji altyapısı) - hizmetlerinden yararlanmanın daha önemli olduğu" ortaya koymuştur (1).

Küme ve kümelendirme kavramlarının gelişimine son on yıl boyunca oldukça kapsamlı katkılar yapılmıştır ve bunlar küme kavramının dar kapsamlı kurallar bütününden ziyade, geniş kapsamlı yaklaşımlar ile ifade edilmesinin daha uygun

olacağını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, AB'nin Ekim 2008 tarihinde yayınladığı “AB’nde Dünya Standartlarında Kümelere Doğru” isimli dokümanı çerçevesinde küme, “birbirlerine yakın bir biçimde konumlanmış, ihtisaslaşmış alanlarda uzmanlık, hizmet, kaynak, tedarikçi ve beceri geliştirecek kadar yeterli sayıya ulaşmış işletme, ilgili ekonomik aktörler ve kurumlar grubudur”.

Söz konusu tanımda değinilen işletmeler, ekonomik aktörler ve kurumların konumlanması ve birbirleri ile ilişkileri Şekil-1’de ifade edildiği gibi, birlikte bir küme ortamını tarif etmektedirler.

Şekil-1: Küme Aktörleri ve Küme Ortamı
Kaynak: Economic Competitiveness Group Inc., 2001

AB'nin “küme” ile ilgili ortaya koyduğu geniş kapsamlı tanımı kapsamında kümelene bir süreç olarak aşağıda belirtilen iki ana aşama altında yer alan sekiz aşamanın bulunduğu bir süreçtir. Bazı uygulamalarda bunlara son aşamanın da ilave edildiği deneyimler çerçevesinde bilinmektedir. Fakat kümelenemenin özünde taşıdığı, toplumun sosyo kültürel nitelikleri ile ilişkili olması hususu, bu aşamaların her birisinin uygulamasının her toplumda farklılık göstereceğini ortaya koymuştur.

i) Küme Analiz Aşaması

- Rekabet avantajı için ürün ve pazar araştırması yapılarak aday kümelerin belirlenmesi,
- Aday kümelerin ulusal kalkınma sektörleri ile uyumlu olup olmadığının irdelenmesi,
- Aday kümelerin rekabet gücünü analiz etmek üzere “haritalama süreci”nin yürütülmesi,

ii) Küme Geliştirme Aşaması

- Haritalama sürecinde belirlenen küme aktörleri ve yerel otoritelerin katılımı ile “yerel kümelene komitesinin oluşturulması”,
- Yerel Kümelene Komitesinin marifeti ile “stratejik planlama yaklaşımı ve yol haritasının belirlenmesi”,
- Stratejik Yol Haritası çerçevesinde “küme geliştirme projelerinin belirlenmesi”,
- Küme Geliştirme Projeleri için proje gruplarının teşkili,
- Küme Koordinasyon Ajansının kurulması,
- Küme aktörleri arasında güven tesisi için sosyal ilişkiler ve sosyal sermaye geliştirme faaliyetlerinin bir proje olarak belirlenmesi

iii) Küme Olgunluk Evresi Faaliyetleri

Kümenin sürekliliğini ve gelişimini teminen - tercihen ihracat ve inovasyon ağırlıklı - sürdürülebilirlik modelinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi.

Yukarıda değinilen aşamaların uygulaması ve yaşama geçirilmesi, her ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarına göre farklılıklar göstermektedir.

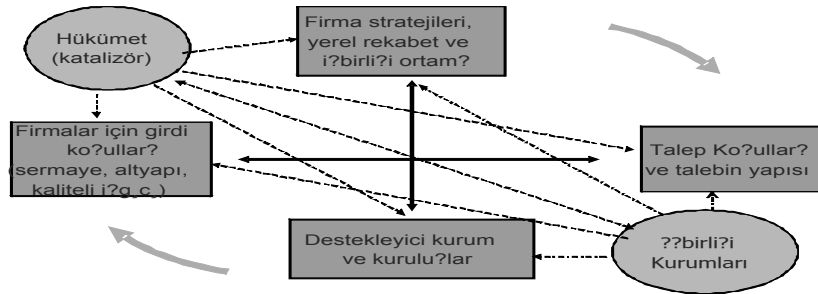
2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini Çanakkale İli ve İlçelerinde zeytin yetiştiren üreticilerin katılımı ile düzenlenen paydaş toplantısında elde edilen veriler oluşturmaktadır. Toplantı sırasında üreticilere tam yapılandırılmış anket formu uygulanmıştır.

Küme analizi, kümenin mevcut durumunun fotoğrafının çekilmesi ile ilgili bir konudur. Bu nedenle, öncelikle Çanakkale ve civarında zeytin yetiştirme, üretme ve türevlerinin imalatı ile uğraşan işletmelerin istatistiksel verileri incelenerek sektörün ileriye yönelik potansiyel taşıyıp taşımadığına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bunu takiben Michael Porter'ın Rekabet Elmas Modeli uygulanarak sektörün bu alanda avantajlı ve dezavantajlı olduğu yönler belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada Şekil-1'de görülen küme ortamı ile ilgili şemanın farklı bir ifadelendirmesini içeren “küme haritası” oluşturularak, küme aktörlerinde mevcut olan ve olmayan oyuncuları tespit edilmiştir. Küme Haritası oluşturma, aslında genel çerçevede sektörün değer zincirini ortaya koymaktadır. Yararlanılan bütün tekniklerin sonuçları bir bütün olarak “Yol Haritası Tasarımı” aşamasında değerlendirilmiştir.

3. Çanakkale ve Çevresinde Zeytin ve Türevleri için Küme Analizi

Zeytin ve türevleri için yerel paydaşların katılımı ile beraber yapılan değerlendirmede Michael Porter'ın aşağıda görülen “Rekabet Elmas Modeli” ile ilgili ortaya konulan altı başlık dikkate alınmıştır.

Şekil-2: Çanakkale’de Zeytin ve Türevlerine Yönelik “Rekabet Elmas Modeli”nin Uygulaması

Rekabet Elmas Modelinden faydalanarak tüm paydaş gruplarının temsilcilerinin olduğu bir ortamda aşağıdaki ana başlıklar altında sektörün rekabetçiliğini belirlemeye yönelik puanlama sistemi ile bir değerlendirme yapılmış ve söz konusu başlıklar itibarıyla sektörün avantajlı ya da dezavantajlı olduğu hususlar belirlenmiştir.

a) Firmalar için Girdi Koşulları

• **Avantajlar**

- Kaliteli zeytin yetiştirilmesi,
- Coğrafya ve iklim koşullarının elverişli olması,
- Limana yakın olması,
- 18 Mart Üniversitesi mezunlarının bölgede kalmaya istekli olmaları.

• **Dezavantajlar**

- Stratejik bilgiye erişim imkanlarının yetersiz olması
- Finansman kaynaklarının yetersizliği
- Havayolu, demiryolu ve karayolu olanaklarının yetersiz olması,
- Enerji maliyetlerinin yüksek olması
- AR+GE ve inovasyon için kaynak yetersizliği.

b) Firma Stratejileri ve Yerel Rekabet Ortamı

• **Avantajlar**

- Zeytin ve türevi ürünlerde rekabetin artması,
- Yeterli sayıda zeytin üreticisinin bulunması,

• **Dezavantajlar**

- Firmalarda AR+GE ve inovasyon kapasitesinin yetersiz olması,
- Üreticilerin rekabet edebilirlik kapasitesinin düşük olması,
- Tarımsal arazilerin parçalanmışlığı nedeni ile ölçek ekonomisine ulaşamaması.

c) Talep Koşulları ve Talebin Yapısı

• **Avantajlar**

- Zeytin ve türevlerine artan düzeyde istikrarlı bir talep olması,

• Ulusal ve uluslararası düzeyde değişen ve gelişen sosyo ekonomik seviyenin zeytinden elde edilen ürünlerin çeşitlenmesine neden olması.

• **Dezavantajlar**

- Zeytin ve türevleri ile ilgili yerel talebin hala kısıtlı olması,
- Yerel(Türkiye) tüketicilerde zeytin ve türevlerine olan talebin hala sofistike olmaması.

d) Destekleyici Kurum ve Kuruluşlar

• **Avantajlar**

- STO, Borsa, Kosgeb v.b. destekleyici kuruluşların yeterli olması,
- Yerelde üretici örgütlerinin bulunması,
- Gıda güvenliği açısından üniversite laboratuvarlarının bulunması,
- Yeterli sayıda imalat için makine ekipman üreticilerinin olması,
- Üniversitenin mesleki eğitim konusunda akademik olarak destek sağlaması.

• **Dezavantajlar**

- Zeytinyağı v.b. imalatçıların dernek ya da birliklerinin bulunmaması,
- Paketleme ve ambalajlama firmalarının bulunmaması,
- Lojistik açıdan destekleyici firmaların yetersiz olması,
- AR+GE, inovasyon, tasarım v.b. ihtisaslaşmış hizmetlerin sunumlarının yetersiz olması,
- Mesleki eğitim için uygulamalı birimlerin yetersiz olması,

e) İşbirliği Kurumlarının Yapısı

• **Avantajlar**

- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ile işbirliği yapılabilmekte,
- Yerel STK'ların işbirliğine açık olmaları,
- Kurumlararası işbirliği kültürü her geçen gün gelişmekte,
- Güney Marmara Kalkınma Ajansının kurularak faaliyete geçmiş olması.

• **Dezavantajlar**

- Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi ile inovasyon konusunda yeterli proje geliştirilememesi,

f) Kamu Kurumları

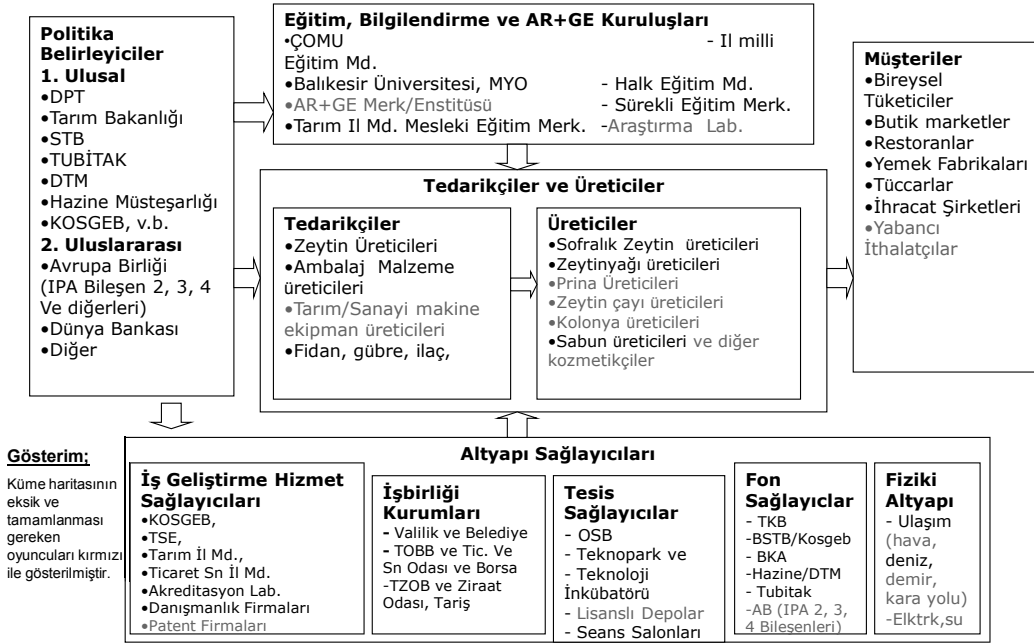
• **Avantajlar**

- Kümelenme konusuna merkezi ve yerel otoritelerin olumlu yaklaşarak desteklemesi,

• **Dezavantajlar**

- IPA programının bu bölgeye açık olmaması,
- Mevcut teşvik yasasının bölgeye avantaj getirmemesi..

Yukarıda sözü edilen avantaj ve dezavantajlarda yararlanılarak hazırlanan küme haritası Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil-3: Çanakkale’de Zeytin ve Türevlerine Yönelik Küme Haritası

4. Çanakkale ve Çevresinde Zeytin ve Türevleri için Küme Geliştirme Planı

4.1. Stratejik Yol Haritası

Çanakkale ve Çevresinde Zeytin ve Türevleri için Kümelenemeye yönelik “Stratejik Yol Haritası” tasarımında, öncelikli istatistik veriler değerlendirilmiş bunu takiben yukarıda değinilen iki yöntemin çıktılarını yönlendirici olmuştur.

Böylece gerek avantaj ve dezavantaj olarak belirlenen yönler gerekse küme haritasında eksik ya da yetersiz olan hususlar, “küme geliştirme planı” ve bunun kısa vadeli eylem planı olan “stratejik yol haritası tasarımı” sürecinde çalışmalarına temel teşkil etmiştir.

Çağımızdaki yeni kalkınma anlayışının gereği, “küme geliştirme planı ve bunun kısa vadeli eylem planı olan stratejik yol haritasının tasarımı”, yerel kalkınmanın asli sahibi olan yerel paydaşlar tarafından yerine getirilmelidir. Bu bağlamda hazırlanan bu çalışma sadece yerelde yerine getirilmesi gereken çalışmaya zemin teşkil etmek üzere hazırlanmış taslak eylem planları niteliğindedir. Bahse konu eylem planlarının nihai hale getirilmesi, yerelde paydaşlar tarafından gerçekleştirilmelidir.

Stratejik Yol Haritasının kapsadığı temel projeler;

- AR-GE Geliştirme Projesi
- Küme Web Portalı (iletişim ağı ve istatistik bilgileri içeren)
- Mesleki Eğitim Merkezi Kurulması
- Halkla İlişkiler ve Tanıtım faaliyetleri
- İşbirliği Güçbirliği Projesi
- Sınırötesi İlişkileri Geliştirme Projesi

4.2. Stratejik Yol Haritasının Uygulanması, İzleme ve Değerlendirme Sistemi

Stratejik Yol Haritasının uygulanması ile ilgili sürecin sekreteryası ilk aşamada kalkınma ajansı tarafından yürütülmelidir. Kalkınma Ajansı bünyesinde her küme için en az iki kişi olmak üzere küçük küme proje grupları kurulmalıdır. Bu gruplar sorumlu oldukları kümelerin liderlerinin ortaya çıkartılması, onların süreci sahiplenmesi ve hatta yerel kümelene platformunun küme derneği ile onun iktisadi işletmesini kurması, v.b. süreçlerde yol gösterici destekleyici ve kolaylaştırıcı olmalıdır. Küme derneği ve bunun bünyesinde oluşturulacak küme koordinasyon merkezinin aktif hale gelmesini takiben de stratejik yol haritasının uygulanması ile ilgili sekreteryaya görevini de küme koordinasyon merkezine devretmelidir.

Stratejik Yol Haritasının asli sahibi olan yerel paydaşlar grubu bu plan ile ilgili olarak en az ayda bir defa toplanmalıdır. Çanakkale ve çevresi için kurulacak yerel kümelene komitesinin başkanı doğal olarak İl Valisidir. Stratejik Yol Haritasını oluşturan her proje için bir sorumlu kurum/kuruluş belirlenmelidir. Söz konusu kurum/kuruluş her yerel küme-

lenme komite toplantısında sorumlu olduğu projenin durumu hakkında bilgi vererek tıkanma noktasında olan hususlara ilişkin İl Valisinin başkanlığındaki katılımcılara problemin aşılması için alınması gereken önlemler konusunda öneriler getirmelidir. Valilik Makamı, eylem planlarının en üst düzeyde takipçisidir, ancak bu Makamın sekretarya görevini yürüten ekip tarafından sürekli ve düzenli olarak raporlama yoluyla bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Bu amaçla bir veri tabanı sistemine oturtulmuş ve istatistiki değerlendirmeler de içeren bir izleme değerlendirme modelinin kurulması ve böylece izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin yerine getirilmesi tavsiye edilmektedir.

5. Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler

Son yıllarda bölgesel kalkınmanın ana unsurlarından biri olarak değerlendirilen “kümelenme” yaklaşımı özellikle imalat sanayi kapsamında faaliyet gösteren sanayi işletmelerinde giderek yaygınlaşmaktadır. Tarım sektöründe ise kümelenme yaklaşımına olan farkındalık henüz çok yenidir. Türkiye ekonomisinin itici güçlerinden olan tarım sektöründe mevcut potansiyelin kurumsallaşarak değerlendirilebilmesinde kümelenme oldukça önemli bir rol oynayacaktır.

Tarım sektöründe kümelenme yaklaşımının uygulanabilirliğini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, zeytin ve türevleri konusunda önemli bir potansiyele sahip olan ve TR22 Güney Marmara Kalkınma Ajansı faaliyet alanında yer alan Çanakkale ve Balıkesir illerinde kümelenme açısından önemli bir potansiyel olduğu ortaya konulmuştur. Ancak, yerelde karşılaşılan en önemli sorunlar arasında kurumlar arasında koordinasyon eksikliğinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu sorunun giderilmesinde İllerin Valiliklerine ve Bölge Kalkınma Ajansı'na önemli görevler düşmektedir. Zeytin ve Türevleri kümesinin başarıya ulaşabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yerel paydaşların kümeyi sahiplenmesi ve süreci etkin bir şekilde yönetebilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sonuca ulaşabilmek için aşağıdaki önlemlerin alınması son derece yararlı olacaktır.

- Ekonomik çıkar alanı Balıkesir illindeki potansiyelde göz önünde bulundurularak yeniden tanımlanmalı,
- Zeytin ve türevleri kümelenme analizi için yapılacak çalışmalar, Kalkınma Ajansının sorumluluğunda ve kolaylaştırıcılığında yeniden belirlenmeli,
- Kümelenme Komitesi, yeni ekonomik çıkar alanına göre oluşturulmalı,
- Eylem planındaki projeler için birer sorumlu kuruluş atanmalı ve cari fon kaynaklarına başvurular yapılmalıdır.

Kaynaklar

1. Aktürk, D.,Savran, F.,2009. Gökçeada'da Organik ve Konvansiyonel Zeytin Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi, 1. Gap Organik Tarım Kongresi, 439-450 pp., Şanlı Urfa, Türkiye.
2. European Regional Development Fund, “Provisions and Instruments of Regional Policy”, ilgili Web sayfası; www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/g24234.htm.
3. Hansen, Eric,2008.Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Kümelenme Seminer Notları.http://www.valuebasedmanagement.net/methods_porter_diamond_model.html
4. Kuah, A. T. H., 2002. “Cluster Theory and Practice”, Journal of Researchin Marketing and Entrepreneurship, Vol 4.
5. OECD LEED Programme Web Sitesi, local Partnership for Better Governance, ilgili Web sayfası; www.oecd.org/document/59/02340,EN_2649_34417_33834555_1111,00.htm,
6. Porter, M. E., 2008. “The Five Competitive Staregy That Shape Stregy”, Harvard Business Review.
7. Sayın, M.,2006. Yerel Ekonomik Kalkınma için Model Önerisi; GAP-Girişimci Destekleme Merkezleri (Gİ-DEM), Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
8. Vitez, Renata, 2008. Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Kümelenme Seminer Notları.

İyi Tarım Uygulamaları: Isparta İli Örneği*

F. Handan GİRAY
handangiray@sdu.edu.tr

Ayşe Karadağ GÜRSOY

Özge BAYINDIR

Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Isparta.

Özet

Bu çalışma, 2011-2012 üretim döneminde Isparta ilinde, üreticilerin “İyi Tarım Uygulamaları” (İTU) konusundaki bilgi ve ilgilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Isparta’da hali hazırda İTU yapmakta olan toplam 5 üretici ile görüşülerek elde edilen verilere “Bulanık Eşli Karşılaştırma” ve “Basit Sıralama” analizleri uygulanmıştır. Bu analizlerin ortak sonucu olarak üreticilerin İTU’yu tercih etmelerindeki en etkili faktörün “markalaşmaya katkı sağladığı” düşüncesi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, üreticiler fiyat farkının sağladığı avantaj nedeniyle İTU için ayırdıkları üretim alanlarını yakın gelecekte artırmayı planlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İTU, iyi tarım uygulamaları, bulanık eşli karşılaştırma

Abstract

This paper discusses the level of knowledge and awareness of producers on the good agricultural practices (GAP) in Isparta in the production period of 2011- 2012. The data obtained from five producers who have already implemented the GAP, through surveys, and evaluated through “Paired Comparison of Fuzzy” and “Simple Ranking Method”. Both analysis results show that the most effective factor for choosing the GAP is its contribution to create a brand. In addition, producers are planning to increase their production area in favor of the GAP in the near future thanks to the GAP price advantage.

Key Words: GAP, good agricultural practice, paired comparison of fuzzy

1.Giriş

Çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yapılan tarımsal üretim modeli, “iyi tarım uygulamaları” (İTU) olarak adlandırılmaktadır (Anonim 2011a).

İTU ve diğer kalite veya çevreye hassas üretim tekniklerine yönelmelerin itici gücünü, gıda kaynaklı hastalıkların yarattığı skandal ve korkular, zaten kıt olan kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımı ile ortaya çıkan tehditler ve tüketicilerin bilinçlenmesinin getirdiği arayışlar oluşturmaktadır. Bu arayışlar, özellikle gelişmiş ülkelerde çevre ve insan sağlığını dikkate alan güvenilir ve kaliteli üretime yönelim ile sonuçlanmış, 1990’lı yılların başından itibaren de ilgili yasal mevzuatlar hazırlanmıştır. Beslenme ve sağlık alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak gıda güvenliği gündemdeki önemini korumuş ve son dönemde de Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde gıda kalitesi kavramı ön plana çıkmıştır. AB’de “tarladan çatala” prensibiyle özetlenebilen gıda politikaları benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur (Giray vd. 2006).

Türkiye’de İTU, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 08.09.2004 tarih ve 25577 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “İTU’ya İlişkin Yönetmelik” ile 05.03.2005 tarih ve 25806 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “İTU’ya İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” esasları dâhilinde yürütülmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının izin ve onayı ile 2006 yılında, sadece 2 sertifikasyon kuruluşu tarafından İTU sertifikası verilirken, günümüzde sertifikasyon kuruluşu sayısı 28’e ulaşmıştır (Öner ve Işın, 2010).

İTU’nun önemi ve avantajı, doğru uygulanması durumunda ürün tedarik zincirindeki tüm paydaşlar için sağlayacağı yararlarıdan kaynaklanmaktadır. İTU’nun olumlu yanları ve potansiyel faydalarının yanı sıra İTU ile ilgili zorluklar da bulunmaktadır. Bunlar, i) Bazı durumlarda İTU’nun gerçekleştirilmesi ve özellikle kayıtların tutulması ve sertifikalama üretim masraflarını arttırabilir; ii) Kolaylaştırıcı rolü oynayan kamu kuruluşlarının uygun bir bilgilendirmesi ve gerekli teknik hazırlıkları olmaz ise küçük üreticilerin dış pazar fırsatlarına ulaşımı konusunda bir risk ortaya çıkabilir; iii) İTU standartlarına uyulması her zaman iddia edilen çevresel ve sosyal faydaları sağlayamayabilir; iv) Çalışanların sağlığı, refahı ve çevre etkileri kadar verim ve üretim etkinlikleri açısından da gelişmeleri yönlendirecek “kazan-kazan” uygulamalarına ihtiyaç olduğu konusundaki farkındalık eksikliği beklenen sonuçları olumsuz etkileyebilir (Anonim 2011b).

2.Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Isparta Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünden alınan verilere göre 2011 yılında Isparta’da İTU yapan toplam üretici sayısı beş olarak belirlenmiştir. Üretim alanları Isparta’nın Yalvaç, Gönen, Eğirdir, Gelendost ve Merkez ilçeler-

* Bu çalışmada, TÜBİTAK 2209 Üniversite Öğrencileri Yurtiçi/Yurtdışı Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenen projeden elde edilen sonuçlar kullanılmıştır.

inde yer alan bu beş üretici (firma) ile yüz yüze görüşülerek analizler için gerekli veriler toplanmıştır.

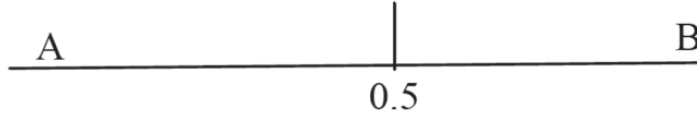
- İTU öncesi ve sonrası üretimleri,
- İTU'nun geleceğine yönelik beklentileri,
- İTU'nun avantajları ve dezavantajları gibi sorular yöneltilmiştir.

2.2. Yöntem

Anket uygulaması Şubat 2012'de yapılmış ve elde edilen veriler, aşağıdaki yöntemler ile analiz edilmiştir:

a. Bulanık Eşli Karşılaştırma Analizi

Bu yöntemde, bir faktörün değerine göre tercih derecesi ortaya konulmaktadır. Yöntemde birinci aşama, aşağıdaki diyagram kullanılarak gerçekleştirilen veri toplama işlemidir (Şekil 2) (Günden ve Miran, 2007).

Şekil 1. A ve B Arasında Karşılaştırma Yapmak Amacıyla Kullanılan Bulanık Eşleme Yaklaşımı

Şekilde de görüldüğü gibi A ve B olarak ifade edilen tercihler, çizginin zıt taraftaki uçlarına yerleştirilmektedir. Çiftçilerden tercihini belirtmek üzere çizginin üzerine X işareti koyması istenmektedir. Faktörler karşılaştırılırken hangi ifade X işaretine daha yakın mesafede ise onun değerine tercih edildiği kabul edilmektedir. B'ye göre A'nın tercih derecesi, RAB, X işaretinden A'ya olan uzaklıkla ölçülür. A'dan B'ye toplam uzaklık 1'dir. Amaçlara ait eşli karşılaştırmaların sayısı K, "n * (n-1)/2" formülü ile hesaplanmaktadır. Burada n, tercihlerin sayısını ifade etmektedir. Her bir eşli karşılaştırma için Rij(i≠j) elde edilir. i'ye göre j'nin tercih derecesinin ölçümü de Rji=1-Rij şeklinde olacaktır (Günden ve Miran, 2007).

Analizin ikinci aşaması, bulanık tercih matrisinin oluşturulmasıdır. Veriler toplanıp yukarıda anlatılanlar doğrultusunda işlendikten sonra aşağıdaki ifadeden yararlanılarak bulanık tercih matrisi oluşturulmaktadır (Günden ve Miran, 2007):

$$R_{ij} = \begin{cases} 0 & \text{eger } i = j \forall i, j = 1, \dots, n \\ r_{ij} & \text{eger } i \neq j \forall i, j = 1, \dots, n \end{cases}$$

Yöntem i_{xj} boyutlu bulanık tercih matrisi (R) ile açıklanabilir.

Yöntemin üçüncü aşamasında bulanık ağırlıklar ölçülmektedir. Tercih matrisine aşağıdaki formül uygulanarak her faktöre ait tercihin yoğunluğu (i) hesaplanmaktadır (Günden ve Miran, 2007).

$$R = \begin{bmatrix} 0 & r_{12} & r_{13} & \cdot & \cdot & \cdot & r_{1j} \\ r_{21} & 0 & r_{23} & \cdot & \cdot & \cdot & r_{2j} \\ r_{31} & r_{32} & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & 0 & r_{i-1j} \\ r_{i1} & r_{i2} & \cdot & \cdot & \cdot & r_{ij-1} & 0 \end{bmatrix}$$

Son aşama da ise tercihler sıralanmaktadır. I_i değerleri 0 ila 1 arasında değişmektedir. Değer 1'e yaklaştıkça söz konusu faktörün tercih yoğunluğu artmaktadır. Bu şekilde elde edilen I_i değerleri en önemliden en az önemliye doğru sıralanarak tercihlerin önem sırası belirlenmektedir (Günden ve Miran, 2007).

b. Basit Sıralama Yöntemi

Çalışmada tercihleri önem derecelerine göre sıralamak için kullanılan diğer bir yöntem, basit sıralama yöntemidir. Bu yöntemde, görüşülen kişilerden verilen tercihleri en önemliden, en az önemliye doğru sıralamaları istenmektedir. Kişiler, algıladıkları öneme göre tercihler arasında sıralama yapmaktadır. En önemli amaca "1" sıra numarası verilir ve bunun anlamı, söz konusu tercihin kişiye daha büyük bir fayda sağladığıdır. Görüşülen kişilerden iki veya daha fazla

amaca aynı sıra numarasını vermemeleri istenir. Bu yüzden basit sıralama yöntemi, amaçlar arasında kayıtsızlığa izin vermemektedir (Günden ve Miran, 2007).

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

Çizelge 2. Firmaların Arazi Varlığı ve Üretimleri

Firma No	Arazi (da)	Parça Sayısı	İYİ TARIM UYGULAMALARI			
			Arazi (da)	Ağaç Sayısı	Üretimi (ton/yıl)	Artırılmak istenen alan (da)
1	700	3	608	145920	700	850
2	500	5	500	10000	1300	500
3	2000	12	570	48000	1250	500
4	4000	50	2000	500000	10000	2000
5	600	2	300	75000	750	2000

Araştırma bulguları, Isparta ilinde İTU ile üretim yapan firmalara uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır. Görüşülen kişilerin tamamı işletme sahibi olmayıp işletmede çalışan ziraat mühendisleri veya kadrolu personellerden oluşmaktadır. Beş firmanın dördünde elma üretimi yapılmaktadır. Bir firmada ise elmaya ek olarak 90 dekarlık alanda yıllık 350 ton armut üretilmektedir. Tüm firmaların ayrıntılı arazi varlığı ve üretim miktarları Çizelge 2’de verilmiştir.

Yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre elma üretiminde İTU öncesi ve sonrasında üç firmada verim artışı gözlenmemiş, kalitede artış olmuştur. İki firma ise verimde az miktarda artış gözlediklerini belirtmişlerdir. Bunun nedeni, İTU’nun doğrudan verim üzerinde etkili olmaması, bununla birlikte izlenebilirliği ve sürdürülebilirliği sağlamasıdır.

Görüşülen firmalar, bir veya iki bitkisel ürün üzerinde uzmanlaşmışlardır. Yapılan anket görüşmelerinde tüm firmalarda sulama sistemi olarak damla sulama yöntemi; gübreleme tekniği olarak da sulama ile gübreleme (fertigasyon) yöntemi kullanılmaktadır.

Firmalar son on yıl içinde toprak, su ve kalıntı tahlilini her yıl yaptıklarını belirtmişlerdir. İTU kapsamında, sezonun ilk gübresi atılmadan ve sezon sonunda olmak üzere yılda iki kere toprak analizleri yapılması zorunludur. İTU kapsamında, kalıntı tahlilleri sertifikasyon kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Sertifikasyon kuruluşunun kontrolörü, hasat zamanı denetime geldiğinde numune alarak, kalıntı tahlilini yetkili laboratuvarlarda yaptırmaktadır. Kalıntı çıkması durumunda cezai işlem uygulanmakta, ilk başvuru ise İTU sertifikası verilmemektedir. Söz konusu sertifika yıllık olup her yıl yeniden düzenlenmektedir. Firmalar İTU’ya geçmeden önce de aynı şekilde toprak tahlillerini yaptıklarını belirtmişlerdir ve bu tahlilleri yaptırılmasında 3 firmada devlet desteğinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Bir firmanın İTU’yu ilk olarak 2005 yılında, üçünün 2006 yılında ve bir diğerrinin de 2008 yılında duyduğu yapılan görüşmelerde belirlenmiştir. Firmaların, İTU konusunda ilk fikirleri;

- İki firmada Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğündeki ziraat mühendisleri,
- Diğer iki firmada yöneticilerinin yüksek lisans eğitimi,
- Birinde ise ürünü sattığı firma sayesinde oluşmuştur.

Görüşülen üç firma İTU’ya başlamalarının onlar için zor olmadığını ifade etmiştir. Diğer iki firma ise bazı zorluklar yaşadıklarını ve bu zorluklar arasında İTU’da uygulanan ilaçları bilmemeleri, İTU şartlarının ağırlığı ve bürokrasi konularının yer aldığını belirtmişlerdir. Firmalar bürokrasi işlemlerinin yürütülmesi için ayrıca İTU danışmanına ihtiyaç duymaktadır. Bu iş için uzmanlaşmış kişiler bulunmaktadır. Ayrıca bazı firmalar kendi bünyelerindeki ziraat mühendislerini bu konuyla ilgili kurslara göndererek İTU danışmanlığı konusunda ziraat mühendislerini eğitmektedirler.

Firmaların İTU’yu ilk duyduklarında verdikleri tepkiler, önem sırasına göre Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Firmaların İTU’ya İlişkin İlk Düşünceleri

İTU Tepkileri	Firma No				
	1	2	3	4	5
a.İyi üretim hedefleyenler öncelik kazanır diye düşündüm	2	1	1	2	
b.Sağlıklı gıda için şarttır diye düşündüm	3	2	2		
c.Bürokrasi-İş yükü getirecek dedim					3
d.Piyasada farklılaşmak ve iş alanlarına girmek konusunda heyecan duydum	1	3	3	1	
e.Tüketicinin ilgisi nedeniyle gelirim artacağını tahmin ettim					1
f.Devlet desteği olacağı için ilgilendim					2
g.Pazar sağlayacağı için				3	

Görüşülen firmalar İTU'yu değişik şekillerde tanımlamaktadır. 1. Firma, “kalıntısız, sağlıklı ürün”; 2. ve 3.firma, “her şeyin kayıt altında olması, kaliteli üretimin yapılması”; 4.firma, “çevre dostu, hijyenik, zehir kalıntısı minimize olmuş üretim şekli”; 5. Firma ise, “pazarlama kolaylığı, insan sağlığı ve izlenilebilirlik açısından başka bir deyişle ilaçların kayıt altında tutulması” olarak tanımlamıştır.

Firmaların üçü İTU ile ilgili herhangi bir kursa katılmamışlardır. Bunun sebebi olarak Isparta'da mevcut bir kursun bulunmadığını, büyük şehirlerde verilen bu kurslar için ise zamanlarının olmadığını ifade etmişlerdir. İki firma ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün ve belgelendirme kuruluşlarının düzenlediği kurslara katılmışlardır.

Firmalar İTU'ya geçmeden önce, bitkisel üretim gerçekleştirirken ya ilaç gübre bayilerinin ya zirai danışmanların tavsiyelerine uyarak ya da atadan kalma tekniklere göre bitkisel üretim yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bir firma ise hem ilaç gübre bayilerinin hem zirai danışman hem de resmi kurumların tavsiyelerini dikkate aldığını belirtmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. İTU Öncesi Üreticilerin Bilgi Kaynakları

İfadeler	Firmalar				
	1	2	3	4	5
Atadan kalma teknikler					*
İlaç gübre bayilerinin tavsiyeleri	*			*	
Zirai danışman		*	*	*	
Resmi kurumlar				*	

Firmalar İTU ile ürettikleri ürünleri tanıtmak için çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bu araçlar arasında fuarlar, reklam broşürleri ve internet siteleri bulunmaktadır. Ancak iki firma ürünlerinin satış garantisi olduğu için hiçbir tanıtım faaliyetinde bulunmadığını belirtmiştir.

Verilen cevaplara göre firmalar en çok bitki sağlığı konusunda zorlanmakta ve bu konuda bilgiye ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Bir firma gübreleme ve bitki besleme konusunda, diğer bir firma ise yetiştirme tekniği konusunda bilgiye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. İki firma ise bu bilgileri istediği zaman ve mekânda yeterince elde edebildiğini düşünmektedir.

Çizelge 5. Firmaların İTU Konusunda İhtiyaç Duyduğu Bilgiler

İfadeler	FİRMALAR				
	1	2	3	4	5
Yetiştirme tekniği					*
Gübreleme, bitki besleme				*	
Bitki sağlığı	*	*	*	*	

Firmaların dördünün görüşüne göre Türkiye tarımında üretimine en hızlı İTU getirilebilecek sektör, meyve-sebze sektörüdür. Bir firma ise daha az pestisit kullanıldığı için tarla ürünleri alanında daha hızlı İTU'ya geçilebileceğini belirtmiştir.

Firmalar, İTU'lu ürünlerini büyük alışveriş merkezlerine vadeli olarak satmaktadır. İTU'suz ürünlerin büyük alışveriş merkezlerine satışında zorluk yaşanması nedeniyle İTU sertifikasına sahip olmak firmalar için büyük önem taşımaktadır. Görüşülen dört firma, pazarlama sırasında karşılaştıkları en önemli sorunun bürokrasi olduğunu belirtmişlerdir. Ürünlerinin alıcıları, İTU ile ilgili belgelerin eksiksiz olması konusunda katı kurallar uygulamakta ve bu bürokrasi sorunu üreticilerin büyük zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

Görüşülen firmalar, gizlilik politikaları nedeniyle yıllık bitkisel üretim faaliyetinden elde ettikleri gelirler hakkında bilgi vermemişlerdir. Fakat genel olarak İTU'lu ürünlerin (elma) kilogram fiyatının 1,5 TL'nin altına düşmediğini belirtmişlerdir.

Tüm firmalar İTU'nun, ürünlerinin satışında yenilik/kolaylık getirdiği konusunda hem fikirdirler. İTU sertifikası sayesinde işletmeler tedarikçisi oldukları firmalara daha rahat ürün verebildiklerini söylemişlerdir.

Görüşülen firmalar diğer bitkisel üretim yapan üreticilerinin İTU'yu yeterince tanımadıklarını belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni olarak üreticilerin teknik bilgi yetersizliği ve araştırmaya meyilli olmamaları gösterilmiştir. Firmalar, üreticilere oranla daha iyi bilinmekle birlikte İTU'nun tüketiciler tarafından da çok fazla tanınmadığını, büyük şehirdeki tüketicilerin küçük şehirdekilere oranla daha fazla bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, düşük fiyatlı ürünlerin tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmesi İTU'lu ürünler için olumsuz bir faktördür. Ayrıca, İTU'lu ürünlerin sadece büyük marketlerin reyonlarında bulunmasından dolayı da tüketicilerin bu ürünlere ulaşımında sorunlar yaşandığı üreticiler tarafından belirtilmiştir. .

İnsan sağlığı, kaliteli ürün, izlenilebilirlik ve pazar kolaylığı sağlaması açısından tüm firmalar İTU'yu çevrelerdeki çiftçilere tavsiye etmektedirler. Kaliteli ve doğru pestisit kullanımıyla insan sağlığını korumayı amaçlayan İTU, aynı zamanda kurumsallaşma ve pazarlama açısından kolaylık sağladığı için görüşülen firmaların tümü İTU'da gelecek

gördüklerini belirtmişlerdir.

İncelenen işletmelerde İTU'yu tercih etmelerini etkileyen faktörler “bulanık eşli karşılaştırma” yönteminden yararlanılarak saptanmıştır. Firmaların iki faktör arasındaki tercihleri Çizelge 6’da verilmektedir. Burada birinci faktör “gelir avantajı sağlıyor” ve ikinci faktör ise “markalaşmamıza katkı sağlıyor” ifadesidir.

Çizelge 6. İTU Tercih Nedenlerinin Ortalamaları

Firma no	1-2	1-3	1-4	1-5	2-3	2-4	2-5	3-4	3-5	4-5
1	0,80	0,40	0,60	0,40	0,00	0,00	0,00	0,80	0,50	0,30
2	0,90	0,50	0,50	1,00	0,20	0,20	0,60	0,50	1,00	1,00
3	0,90	0,50	0,50	1,00	0,20	0,20	0,60	0,50	1,00	1,00
4	0,70	0,40	0,40	0,80	0,30	0,30	0,60	0,40	0,90	1,00
5	0,70	0,40	0,30	0,30	0,30	0,10	0,10	0,30	0,30	0,50
Ortalama	0,80	0,44	0,46	0,70	0,20	0,16	0,38	0,50	0,74	0,76
(Ortalama) ²	0,64	0,19	0,21	0,49	0,04	0,03	0,14	0,25	0,55	0,58

Çizelge 6’daki ortalamalara göre bulanık tercih matrisi (R) ve R² matrisleri oluşturulmuştur.

$$R = \begin{pmatrix} 0,00 & 0,80 & 0,44 & 0,46 & 0,70 \\ 0,20 & 0,00 & 0,20 & 0,16 & 0,38 \\ 0,56 & 0,80 & 0,00 & 0,50 & 0,74 \\ 0,54 & 0,84 & 0,50 & 0,00 & 0,76 \\ 0,30 & 0,62 & 0,26 & 0,42 & 0,00 \end{pmatrix} \quad R^2 = \begin{pmatrix} 0 & 0,64 & 0,1936 & 0,2116 & 0,49 \\ 0,04 & 0 & 0,04 & 0,0256 & 0,1444 \\ 0,3136 & 0,64 & 0 & 0,25 & 0,5476 \\ 0,2916 & 0,7056 & 0,25 & 0 & 0,5776 \\ 0,09 & 0,3848 & 0,0676 & 0,1764 & 0 \end{pmatrix}$$

Son aşama ise amaçların sıralanmasıdır. İj değerleri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer 1’e ne kadar yakınsa, söz konusu amacın tercih yoğunluğu o kadar büyük olmaktadır. İj’ler elde edildikten sonra amaçlar en önemliden en az önemliye doğru sıralanır. Yapılan bulanık eşli analiz sonucunda firmaların İTU’yu tercih etmesindeki en önemli faktör “markalaşmaya katkı sağlıyor” ifadesi olduğu saptanmıştır. Friedman testine göre p<0.1 anlam düzeyinde incelendiğinde firmaların grupları ayırt ettikleri saptanmıştır. Kendall’s W testine göre ise firmaların arasındaki uyumun zayıf olduğu belirlenmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. İTU Tercih Nedenlerinin Yoğunlukları

Faktörler	Ağırlıklar	Standart Sapma	En az	En fazla
Markalaşmaya katkı sağlar.	0,750	0,05477	0,1	0,2
Ürüne güven kazandırır.	0,576	0,16432	0,1	0,4
Gelir avantajı sağlar	0,381	0,04472	0,2	0,3
İhracatı mümkün kılar.	0,338	0,05477	0,3	0,4
Yenilikçi imaj verir.	0,325	0,11402	0,2	0,5
Friedman testi, p= 0,065; x ² =8,844				
Kendall’s W= 0,442				

Bulanık eşli analiz ile karşılaştırmak için uygulanan basit sıralama yöntemi sonuçları Çizelge 8’de sunulmaktadır. Görüldüğü gibi bu yöntemde de firmaların İTU’yu tercih etmesindeki en önemli faktörler sırasıyla “markalaşmaya katkı” ve “ürüne güven sağlama”dır.

Çizelge 8. Basit Sıralama Analizi Sonuçları

Firma no	Gelir avantajı	Markalaşma	İhracat	Yenilikçi imaj	Ürüne güven
1	3	1	4	2	4
2	3	2	3	3	1
3	3	2	3	3	1
4	3	2	4	5	1
5	2	1	3	4	4
En az	3	2	4	5	4
En fazla	2	1	3	2	1
Ortalama	2,8	1,6	3,4	3,4	2,2
Sıralama	3	1	4	4	2

4. Sonuç ve Öneriler

Görüşülen tüm firmalar, gelir artışı sağlaması nedeniyle İTU'lu üretim yaptıkları alanları arttırmayı düşünmektedirler.

İTU'nun verim üzerinde etkili olmadığı, sadece izlenebilirlik ve sürdürülebilirliği sağladığı belirlenmiştir.

Bulanık Eşli Analiz ve Basit Sıralama Yönteminin ortak sonucu olarak firmaların İTU'yu tercih etmesindeki etkili faktör, "markalaşmaya katkı sağlaması" olarak belirlenmiştir.

Tüm firmalar, İTU'nun, ürünlerinin satışında yenilik/kolaylık getirdiği konusunda hem fıkirdirler. İTU sertifikası sayesinde işletmeler tedarikçisi oldukları firmalara daha rahat ürün verebildiklerini söylemişlerdir.

Görüşülen firmalar diğer bitkisel üretim yapan üreticilerin İTU'yu yeterince tanımadıklarını belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni olarak üreticilerin teknik bilgi yetersizliği ve araştırmaya meyilli olmamaları gösterilmiştir.

Firmalar, İTU'nun tüketiciler arasında tanınırlığının üreticilere göre daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Fakat düşük fiyatlı ürünler tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Başka bir neden olarak İTU'lu ürünlerin sadece büyük marketlerin reyonlarında bulunması da tüketicilerin bu ürünlere ulaşımını zorlaştırmaktadır.

Firmaların görüşlerine göre, İTU'nun, üreticilere ve tüketicilere en iyi tanıtma yolu yazılı ve görsel basın aracılığıyla tanıtım ve eğitimlerdir.

Genel olarak işletmeler İTU'nun yaygınlaştırılmasını temenni etmektedirler. Bunun yanında İTU ile üretim yapan işletmelerde Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve belgelendirme kuruluşları tarafından yapılan denetimlerin daha sıkı olarak yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Kaynaklar

AIZAKI H, SATO N, 2008, Comparing Consumers Valuations of Good Agricultural Practice in the Tokyo Metropolitan Area and Miyagi Prefecture: Applications of the Contingent Valuation Method, World Conference on Agricultural Information and It, IAALD AFITA WCCA.

Anonim 2011a. <http://iyi.tarim.gov.tr/>, son ulaşım tarihi: 22 Mart 2011.

Anonim 2011b. <http://www.fao.org/prods/gap/>, son ulaşım tarihi: 22 Mart 2011.

ARELLANO J. J. E, COTA M. L, NAJERA S. L, 2011, Quinta Época. Ano XV. Volumen 28. Enero-junio del 2011.

CHANHAN H, 2006, Good Agriculture Practise for Crop Commodities in Malaysia, Planter 82 (962) Kuala Lumpur: Incorporated Society Of Planters, pp. 325-330.

EARLY R, Good Agriculture Practise and HACCP in Fruit and Vegetable Cultivation, Improving The Safety of Fresh Fruit and Vegetables Cambridge: Woodhead Publishing, pp.229-267.

ELMACI O, KURNAZ N, 2004, Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Yönelik Vizyon Arayışlarında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (Ftm) Yaklaşımı.

GIRAY F.H, AKIN A, Ö.DÖLEKOĞLU C, GÜN S, 2006, Gıda Güvenliği ve AB Uyum Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler, Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, 13-15 Eylül 2006, Antalya, s.971-979.

GÜNDEN C, MİRAN B, 2007, Bulanık Eşli Karşılaştırma Yöntemiyle Çiftçilerin Amaç Hiyerarşisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2007, 20(2),183-191

HERZFELD T, DRESCHER L. S, GREBITUS C, 2008, Spread of Retailer Food Quality Standards: An International Perspective, 12th Congress of the European Association of Agricultural Economists.

HURMA H, YILMAZ F, DEMİRKOL C, 2010, İyi Tarım Uygulamalarının Tüketicilere Yansımaları, Tekirdağ ili Örneği, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül 2010, Şanlıurfa, s.645-652.

ONER G, İŞİN Ş, 2010 Globalgap Eşdeğerlik Sertifikasyon Sisteminin Dünyadaki Örnekleri ve Türkiye'de Uygulanabilirliğinin İrdelenmesi, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül 2010, Şanlıurfa, s.637-644.

ÖZTÜRK G, MİRAN B, TEKİNER G, 2010, Üretim Deseni Belirleme Kararlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Tire İlçesi Örneği, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül 2010, Şanlıurfa, s.88-95.

SRIWICHAILAMPHAN T, SRIBOONCHITTA S, WIBOONPONGSE A, CHAOVANAPHOONPHOL Y, 2008, Factors Affecting Good Agricultural Practice in Pineapple Farming in Thailand, Acta Horticulturae (794) Leuven: International Society for Horticultural Science (ISHS), pp. 325-334.

STEINMANN H. H, BATTERMANN H. W, THEUVSEN L, 2008, Instruments and Obligations For Regulating Good Agricultural Practice - The Case Of Documentation Of Pesticide Use. / Instrumente und Verpflichtungen Zur Regelung Einer Guten Fachlichen Praxis In Der Landwirtschaft - Das Beispiel Der Dokumentation Von Pflanzenschutzmit-telanwendungen, Berichte Über Landwirtschaft 86 (2) Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, pp.194-203.

YÜKSEL DELİCE N, DELİCE A, 2005, Uyum Çalışmaları Çerçevesinde İyi Tarım Uygulamaları Standardının Değerlendirilmesi, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2005, 9(3): 53-62.

KARYEM

Karapınar Yem San. ve Tic. A.Ş.

* DAHA ÇOK ET

* DAHA ÇOK SÜT

* KALİTELİ YEM

Ulus Mah. 30 Ağustos Cad. No: 48 Ereğli Yolu Üzeri 2. Km Karapınar / KONYA

Tel: (0322) 755 69 46 - 755 69 47 - 755 62 45 • Faks: (0332) 755 69 48

Web: www.karyem.com.tr • e-mail: karyem@karyem.com.tr

ISO 22000 GIDA GÜVENCESİ
ISO 9001:2008 KALİTE YÖNETİMİ
HALAL GIDA SERTİFİKASI
58

SÜTÜ İŞLİYORUZ...

Yeri doldurulamayacak ilahi formül sütü
58 yıldır işliyor, güvenle tüketiminize
sunuyoruz.

AKOVA

Süt ve Gıda Mamülleri

Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

Hacı Yusuf Mesit Mah. Adana Çevre Yolu

Cad. No. 89 42030 Karatay / KONYA

Tel: 0332 342 61 11 pbx Faks: 0332 342 61 21

www.akova.com akovalakova.com

AKBEL®

süt ve süt ürünleri

‘Torosların doğallığı’

Diyar Gökulp Mahallesi Adana Caddesi No: 255/2 DİĞİR/KONYA
Tel: 0 332 734 64 41 Faks: 0332 734 63 21 www.akbel.com e-mail: info@akbel.com

Sağlıklı nesiller için,
Teknolojik ürünler tek çatı altında

 BASF
The Chemical Company

 k+s
nitrogen

 Biolchim
Concimi speciali

 Chemtura
AGRO SOLUTIONS

 baydar

 POLIMET

 avant
agriculture

www.eforganik.com.tr

asya lale

www.asyalale.com

FLÖREKS
TİCARET VE HAYVANCILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

ALİ YETGİN YAPILAR TARIM HAYVANCILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
K. Beşiktaş Mah. Hacı Mustafa Çarşısı İş Merkezi B Blok Kat: 5 No: 513
Tel: 0 312 227 45 21 Fax: 0 312 226 10 80 Başpaşa KÜLTÜR

Soğanlı, Yumrulu ve
Çok Yıllık Süs Bitkilerinde
Türkiye'de Lider!

Baharda
Dikebileceğiniz
33'LİĞ
Çiçek Bahçesi
Kutusu

Laleler, Anayurduna geri döndü...

Laleler

Sümbüller

Nergisler

Çiğdemler

Yıldızlar

Kokulu Zambaklar

Freznyalar

Glystirler

Gulalar

Ve Daha Bir Çoğu...

GÜBRE

Bereket için her dem,
toprağın ihtiyacı **CANDEM!**

Tohum Kaplama
Preparatı

Toprak Üstü
Bitkileri için
Gübre Seti

Toprak Altı
Bitkileri için
Gübre Seti

Bağ-Bahçe
Bitkileri için
Gübre Seti

Hobi Bahçeleri
için Gübre Seti

Sera Bitkileri için
Gübre Seti

Bakır Nitrat
İçerikli Gübre

CANDEM Tarımsal Ürünler ve Organik Gübre San. Tic. Ltd. Şti.
Fevzi Çakmak Mh. 10437 Sk. No: 25 Karatay / KONYA / TÜRKİYE
Tel: 0 332 342 00 04 Fax : 0 332 342 13 86

www.candem.com.tr

"Beyaz Altın"

 M.kuzucu yem san. ltd. şti.

Sakarya Yık. Başkaya Mahallesi Çd. Sulu İy. Yık. No:2/702
Tel:0 332 351 01 10 Fax:352 23 12 Mersan - KIRSE
www.kuzucuyem.com.tr www.naturalexen.com

Kaliteli tarımın, verimli toprakların
arkasında biz varız.

Büyük Buğday Pazarı Bayraktar Cad. No : 79 - Konya / Türkiye
Tel : +90 332 342 2116 - Fax : +90 332 342 44 82
bilgi@gurtarim.com.tr - export@gurtarim.com.tr
www.gurtarim.com.tr

GÜRTARIM

Torku

Classic

Yepyeni bir
Çikolata
deneyimi

konya şeker

Destekleyen Kuruluşlar

Organizasyon: medya

www.medyaqimmez.com

ankara